Jelenkor

E SZÁMUNK SZERZŐI:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BERTHA BULCSÚ
BEZZEGH ZOLTÁN
BIZSE JÁNOS
BOGNÁR JÓZSEF
BUZÁS ANDOR
CSEH LÁSZLÓ
FÁBIÁN ISTVÁN
FEKETE JÁNOS
GELENCSÉR GÉZA
KÁLDI JÁNOS
KOLTA FERENC
KUNTÁR LAJOS
KULISCH MÁRIA
LANTOS MIKLÓS
LOVÁSZ PÁL
MARSALL LÁSZLÓ
MAKAY IDA
MORVAY GYULA
MEGYERI ZOLTÁN
MÉSZÁROS FERENC
NAGY ISTVÁN
NEMES ISTVÁN
PÁKOLITZ ISTVÁN
REMECZ BÉLA
SELYMES FERENC
SIMON EMIL
SOMOGYI PÁL
SOMLAI IVÁN
SZÜTS LÁSZLÓ
T. NAGY SÁNDOR
TAKÁCS IMRE
TAKÁTS GYULA
TAKÁCS ELEMÉR
TÜSKÉS TIBOR
THIERY ÁRPÁD
TILLAI ERNŐ
VAS KÁROLY
VÁRADY GÉZA
VARGA GYULA
VATA EMIL

A BARANYA MEGYEI TANÁCS ÉS A HAZAFIAS NÉPFRONT
IRODALMI-MŰVÉSZETI FOLYÓIRATA

3.

Jelenkor

a Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti folyóirata. 1959. február hó.

Szerkesztőbizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Paulusz Elemér, Takács Gyula, Simon Béla, Vargha Károly.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Tel.: 25-03. Postafiók: 24.

Szerkesztőségi órák: minden kedden, csütörtökön és pénteken 17—20 óráig.

Évi előfizetési díj: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. Csekkszámla: OTP 349—803.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszámlaszáma: 61.068

Közületi előfizetési csekkszámlaszám: 61.066 vagy átutalás az MNB 47. fióknál vezetett egyszámlára.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM:

Somogyi Pál: Hősi napok (részletek a szerző emlékirataiból) — — — — — 1
Szüts László: Ideges töprengés, Sanzon (versek) — — — — — — — — 9
Morvay Gyula: Három paripa (elbeszélés) — — — — — — — — — 11
Buzás Andor: Vallomás, Kutyák, utak, legények (versek) — — — — — 19
T. Nagy Sándor: Békesség (vers) — — — — — — — — — — — 20
Marsall László: Paul Eluard, Federico Garcia Lorca (versek) — — — — 21
Makay Ida: Vallomás a versolvasásról (vers) — — — — — — — — — 22
Mészáros Ferenc: A hang (novella) — — — — — — — — — — 23
Nagy István: Két nyár, Tizennyolc atomtudós fényképére (versek) — — — 26
Takács Imre: Vízparti elégia (vers) — — — — — — — — — — 27
Simon Emil: A bilgeri (novella) — — — — — — — — — — — 29
Makay Ida: Hullt csillagok, Ősszel (versek) — — — — — — — — — 34
Somlai Iván: Egy tanítványom kezéről, Irodai lányok (versek) — — — — 36
Bertha Bulcsú: A hegyvidéki (novella) — — — — — — — — — — 37
Somlai Iván: Felfedezés (vers) — — — — — — — — — — — 38
F. Schiller—Pákolitz István: Stuart Mária (műfordítás) — — — — — 40
Kulisch Mária: Tévúton (elbeszélés) — — — — — — — — — — 44
Lovász Pál: A Szent Folyó tájáról (versek) — — — — — — — — — 50
T. Nagy Sándor: Áldott asszonyi ének (vers) — — — — — — — — — 50
Stephan Heym—Bognár József: A bolha (elbeszélés) — — — — — — — — 52
Takáts Gyula: Csak rásütött, Viszi a zöld (versek) — — — — — — — — 63
Selymes Ferenc: Jelentős események, tanulságos viták a szovjet irodalmi életben 64
Takáts Gyula: Egy vincellérnek szánt levélke (vers) — — — — — — — — 69
Káldi János: Balatonberényi őszvég (vers) — — — — — — — — — 70
Takács Elemér: Hazatérés (elbeszélés) — — — — — — — — — — 72

VITA

Gelencsér Géza: A szocialista realizmus főbb esztétikai problémái — — — — 76
Tüskés Tibor: Gondolatok egy verseskötetről — — — — — — — — — 86
Bezzegh Zoltán: A fénykép szerepe a képzőművészetben — — — — — — 90

Somogyi Pál

HŐSI NAPOK

(Részletek a szerző készülő emlékirataiból)

Veszélyben a haza

A megyeháza tanácstermének bordótapétás, vénhedt falai között csend volt. Délelőtt kilenc óra lehetett. Az emelvényen a magas támlájú bőrszékek üresen álltak. Üresek voltak a széksorok is. A fehér ajtókon plakátok csüngtek: „Be a Vörös Hadseregbe!", „Te sötétben bújkáló ellenforradalmár, reszkess!" A nagy boltíves ablakokon át behatoló júniusi napsugarak rávetődtek a terem falán lévő képekre, melyek Marxot, Engelst és Lenint ábrázolták. A vezérek portréit a sugárözön kristályos fénybe vonta. Azelőtt ezen a falon a vármegye nagyjai, aranysújtásos, zsinóros díszmagyarban díszelegtek. Most helyüket a világproletariátus vezetői foglalták el. A másik falról nehéz aranykeretből Széchenyi nézte az új eszmék új embereit.

A folyosóról tanácstagok jöttek be. Munkástanács-ülésre gyülekeztek. A Károlyi-rendszer alatt a Kaposvári Munkástanács, de a többi munkástanácsok sem voltak mások, mint kibővített bizalmi testületei a Szociáldemokrata Pártnak és a szakszervezeti választmányoknak. Így az akkori munkástanácsok nem a forradalom továbbfolytatását szolgálták, hanem csak arra voltak jók, hogy fedjék az oroszországi proletárforradalom dicsőségéből e névhez tapadó tekintélyükkel a burzsoá kormányt. Most, a proletárdiktatúra alatt a munkástanácsokból harci és hatalmi szervezetek kezdtek kialakulni a kommunisták befolyása következtében.

A folyosóról hangok hallatszottak. Inga és Kemény léptek be. Inga hajlotthátú kereskedősegéd volt. Kemény zömök, fekete hajú tisztviselő. Utánuk rohant be a terembe Zamek Ede, kezében újságot lobogtatott, arcán kárörvendő vigyor ült.

— Drágáim! Idefigyeljetek! A legutolsó hír: „A vörös hadsereg csapatai a cseh fronton a nyolcszoros túlerő elől tervszerű visszavonulásban vannak, de hősiesen védekeznek, és harc nélkül nem adnak fel egy talpalatnyi helyet sem".

— Édes barátaim! Értitek, mit jelent ez? — ujjongott Zamek. — Ez azt jelenti, hogy a bolsiknak befellegzett. A cseh demokratákkal karöltve kiütjük a fegyvert a kommunisták kezéből. És jegyezzétek meg, aki elvesztette a csatát, az elvesztett mindent. Tekintélyt, bizalmat, mindent. És aztán jövünk mi, becsületes szociáldemokraták. Tehát édes barátaim, a helyzet a következő: lent-

ről, Szeged felől jönnek a franciák, Bácskán, Baranyán át a szerbek, Szolnok felől a románok és föntről a csehek. Kész a halálgyűrű. Egy szép napon ropp... — görcsös tenyerét összeszorította és a gyűlölettől eltorzult az arca. — Aztán jövünk mi. Minden valamire való pozíció a mienk lesz.

— Brávó Zamek! — ujjongott Kemény. — Inga elvtárs! Érted te, mit fog ez jelenteni a gyakorlatban? Azt, hogy például ezután én, aki eddig amolyan apró kis könyvelőcskéje voltam a cukorgyárnak, én is leszek valaki. Ha mi jövünk, akkor én is jövök, meg te is Inga. Van neked sejtelmed, milyen fizetést vág zsebre a cukorgyár igazgatója? Ha mi jövünk, akkor te odajössz mellém.

— Keménykém! bárcsak a próféta szólna belőled, — lelkesedett Inga.

— Halkabban, barátaim, itt a falnak is füle van, — szólt rájuk Zamek. — Szép a lelkesedés, de a győzelemnek ára van, mégpedig nagy ára. Még sok a teendőnk. De hogy mi jövünk, az holt biztos. Ami eddig történt, az mind semmi. Mindent meg fogunk változtatni. Mindent elölről fogunk kezdeni. Várjatok csak... — fejét törve fel s alá sétált. — Mi is a tennivalónk a mostani helyzetben? — Minden erőnkkel gyengítenünk kell a frontot, — ezt már halkabban, ravasz megfontolással mondta, miközben erősen figyelte szavai hatását Inga és Kemény arcán. De mivel ők bambán helyeseltek, Zamek még nagyobb lendülettel folytatta:

— Semmiféle segítséget nem aduunk a frontnak. Amit csak lehet, el kell vonni a fronttól. Ez a legfőbb tennivalónk most, megértettétek? Ezen a véleményen van a központ, Bőhm Vilmos is. Ezen a véleményen van az osztrák szociáldemokraták feje, Ottó Bauer is. Tehát likvidálni a frontot. Megértettétek?

— Hogyne... izé... — dadogta Inga, félcilinder kalapját idegesen forgatva a kezében.

— De másról is van itt szó, édes, drága elvtársaim! — suttogott Zamek. — Ma reggel megérkezett városunkba Hamburger népbiztos. Úgy hallom, Nagykanizsára igyekszik. Most bent időzik Latinkánál. Biztosra vehetjük, hogy ide, a tanácsülésre is eljön. Jól rágjatok meg minden szót, ha felszólaltok. De a leghelyesebb az lenne, ha én beszélnék. — Kemény és Inga bólogattak, szólni már nem volt idejük, mert a tanácstagok egyre jöttek be a terembe. (Egri, a tanácselnök, idősebb, ősz ember, Kohut párttitkár.) Zamek Ede is felült az elnöki emelvényre. Nemsokára csengettek és ünnepélyes ábrázattal megszólalt:

— Igen tisztelt elvtársaim! A mai munkástanács-ülést megnyitom. Napirendünkön szerepelnek a termelőszövetkezetek kérdései. Latinka Sándor elvtárs iparosítási terve. Kérdések és indítványok. Aki a napirendet elfogadja, tartsa fel a kezét. — Közömbös hangulatban, lustán emelkedtek a kezek. Most nagy reccsenéssel kitárult az ajtó, Timár sietett be a terembe.

Sokan megbámulták a viharedzett, olajbarna arcú katonát.

— Soron kívül szót kérek — tartotta fel a kezét Timár — fontos bejelenteni valóm van. — Le sem ült, a terem közepén állva izgatottan várt.

— Várjon sorjára — fordult Timár felé Kemény.

— Mindenkinek fontos a magáé, nemcsak magának — jegyezte meg Inga.

— Nem magamról van szó — harsogta át a termet Timár érces hangja. — Az ország, a nép ügyéről van szó. Ez pedig nem tűr halasztást.

— Halljuk!

Az elnök csengetett. — Csendet kérek! Szerintem talán az volna a leghelyesebb, ha szavazásra bocsájtanánk a kérdést. Engedélyezik-e a tanácstagok

soron kívül Timár János elvtársnak a szót? Igen-e vagy nem? Aki amellett van, hogy...

— Ne húzzuk az időt — szólt közbe türelmetlenül Timár — az idő sürget. Háború van, elvtársak. Arról van szó, hogy mi, a Latinka-század katonái olvasva az újságban a legújabb frontesseményeket, egyhangúlag elhatároztuk, hogy azonnal, még a ma esti vonattal kimegyünk a frontra. Elvtársak, veszélyben a proletár haza! Veszélyben a szabadság! A nemzetközi burzsoázia által támogatott cseh és román csapatok meg akarják szállni a mi földünket. El akarják rabolni búzánkat, rozsunkat, kenyerunket, erdőinket, mindent. Aki ezt ölbetett kézzel nézi, az vagy gyáva, vagy áruló. Mi kimegyünk a frontra még ma. Állítsanak helyettünk más fegyveres erőt a belső védelemre, van itthon elég ember.

Dörgő taps közepette ült le Timár.

— Testvérek! — nyújtotta kezét Zamek. — Én átérzem Timár elvtárs minden szavát. A lángoló munkásifjúság szava és cselekedete ez. Szép, nemes és lelkesítő. De, édes elvtársaim, hiányzik belőle a józan megfontolás, a higgadt bölcsesség. Szép nyugodtan nézzük csak meg, mit is akarnak ők, mit akar a Latinka-század: kimenni a frontra. Itthagyni a várost, itthagyni a megyét. Egy ilyen komoly, megbízható, tekintélyes véderő! Elvtársak, ez azonos az öngyilkossággal. Nézzük csak meg, mi is az a front: katonák nagy-nagy tengere. Mit jelent drága testvéreim a fronton pár száz ember? Annyit, mint pár cseppnyi víz a tengerben. Városunknak, megyénknek egyetlen vasszilárd védereje, tudjuk jól, a nagyszerű Latinka-század. Elvtársak, — fordult Zamek túlédes ábrázattal Timár felé — szívünkkel, lelkünkkel egyek vagyunk a fronttal. A szívünk velük vérzik, de Somogyország vasöklét ne kívánják el tőlünk, — szavalt Zamek a műérzékenykedéstől remegő hangon. — Nem adhatjuk. Én amellett szavazok, hogy a Latinka-század maradjon itthon.

Nagy taps közepette, győzelmes ábrázattal foglalt helyet.

Varga Péter, a vasöntő emelkedett szólásra.

— Szép, szép elvtársaim, szép a szó — kezdte higgadtan Varga —, de azért Zamek elvtársat én mégsem értem. Nem értem, mert a múltkor, alig pár héttel ezelőtt, éppen ebben a teremben, a sárga földig lepocskondiázta a Latinka-századot. Emlékszik rá, Zamek elvtárs? Amikor a Latinka-századbeliek összeszedték a tuszokat? Barbároknak, vad terroristáknak nevezte őket, mert ott, ahol kellett, nem bántak kesztyűs kézzel a burzsujjal. Azt mondta akkor Zamek Ede, hogy a Latinka-század szégyenfoltja a városnak és a megyének. És most az égig emeli őket. Hát én ezt, az én egyszerű proletár eszemmel nem tudom fölérni. És nem is tetszik nekem az ilyen viselkedés, az ilyen köpönyegforgatás. Én a magam részéről amellett vagyok, hogy igenis menjen ki a Latinka-század a frontra. Jómagam is velük megyek.

Amikor Varga leült, sokan megtapsolták.

— Kedves Elvtársaim! — állt fel pislogva, nyájas mosollyal, szót sem kérve Kohut, a titkár. — Mi sem természetesebb, mint az, hogy Timár elvtársnak igaza van. De semmi ellentmondást nem látok Zamek elvtárs szavaiban sem. A múltban kritizálta a Latinka-század cselekedeteit, és ma, íme, megállapítja, hogy használt a kritika. Ez a dolgok természetes folyása. Ami tegnap hibás, vagy gyenge volt, vagy túlzó, az ma éppen az elvtársias bírálat következtében: jó, helyes, szükséges, sőt igaza van Zameknek, nélkülözhetetlen. Mert értsük meg, kedves tanácstagok, nemcsak külső ellenségei vannak a diktatú-

rának, de tele vagyunk belső ellenségekkel is, igen veszélyes, sötétben bújkáló ellenforradalmárokkal. Itthon is, itt is a közelben, megyénkben, városunkban — és bocsánatot kérek, ki kell mondanom — talán még köztünk is akad ellenség. — Kohut apró szemét összehúzva körülnézett. — Biztos erő, a mi vasöklünk, a Latinka-század. Nem, elvtársaim, a párt nem egyezik bele, nem egyezhet bele! Rendkívül hibás lépésnek tartanám, ha Timárék kivinnék a századot a frontra. Ők a mi fiaink, vérünkből való vér. Ismerik az itteni népet, ismerik a megye minden zeg-zugát. Égető szükségünk van rájuk, tehát itthon maradnak.

Kohutot is megtapsolták.

— Emberek! — pattant fel ingerülten Timár. — Amíg mi itt üres frázisokat pufogtatunk, az ellenség előretör. Amíg mi itthon kukoricázunk egymással, testvéreink a vérüket ontják. Hát nem értik meg, hogy sem Zamek, sem Kohut szép szavakkal nem verik vissza az ellenséget? Hát nem értik, hogy oda erő kell? Hát nem értenek meg minket?! — mondta szinte kétségbeesetten. — Hogy magyarázzam?... Hát...

Ebben a pillanatban Latinka Sándor és Szalma István léptek be a terembe. Suttogás vonult át a termen... „Latinka, Latinka"...

Timárnak, amint meglátta Latinkát, kiderült az arca, és lelkesedve felkiáltott:

— Ejnye, soha jobbkor!

Latinka és Szalma közeledtek az emelvény felé, s kezet fogtak a tanácstagokkal.

— Szóljon egy szót Latinka elvtárs — folytatta izgatottan Timár. — Mit tegyünk, kinek van igaza? Helyes-e, hogy a Latinka-század 280 embere önkéntesen, azonnal, még ma este kimenjen a cseh frontra? Vagy pedig itthon üljünk összetett kezekkel és szócsatákkal lopjuk az időt, amíg az ellenség egyre közeledik?...

Feszült érdeklődéssel várta Latinka válaszát, vele együtt várakozóan, túlfűtött csendben várt az egész terem.

— A dolog egyszerű — kezdte nyugodtan Latinka. — Ma Magyarországon első a front. — Határozott szavaiból az ügy súlyossága érződött. — Most beszéltünk Hamburger elvtárssal. Éppen erről a kérdésről. A proletár haza veszélyben van, — válaszolta — a románok és a csehek előretörnek. Sorsunk, a diktatúra sorsa, a fronton dől el. Minden jóravaló magyar embernek, aki szereti hazáját, népét, szabadságát, aki elbírja a puskát, a fronton van a helye. Az idegen rablók csak a páncélököltől félnek. Mutassa meg a magyar proletárság, hogy ökle páncélos, és hogy öklében fegyver van, mellyel a rablókat ki fogja kergetni.

Helyeslem Timár javaslatát — folytatta Latinka — és kibővítem azzal, hogy rögtön lássanak hozzá, szervezzenek maguk helyett fegyvereseket, akik itthon fékentartják a megbúvó ellenséget, szervezzenek megyeszerte és a városban is becsületes munkásokból, paraszt-proletárokból munkás-zászlóaljakat. Minél gyorsabban ki a frontra! Mert a családunk, a gyermekünk boldogsága, jövője dől el a fronton. Ne vesztegessük az időt, ma a pillanatok is sokat jelentenek...

Lakodalom

A finom cseresznyefa bútorok között, a nagy csillár nappali fényénél az úriszoba új gazdái lakodalmi vacsorára készülődtek. A lakást pecsenye- és sülttészta illat töltötte be.

— Mindig mondtam, hogy a hosszú udvarlásnak lagzi lesz a vége, — jegyezte meg a szomszédasszony asztalterítés közben.

— Iszen igaz, ami igaz Kissné — motyogta Gulyás bácsi, ki a fia lakodalmára jött be a faluból, és az asztal körül ügyetlenkedett. — Pedig én már szinte nem is akartam elhinni.

— Dehogynem hittem el — szólt közbe rosszallólag Gulyás néni. — Vétek ilyet még gondóni is, iszen úgy szeretik egymást, mint a gerlicék. — Gulyás néni fekete ünneplő ruhája elé fehér köténvt kötött, és sugárzó arccal szorgalmaskodott a terítésnél.

— Ott a faluba sohase lettek vóna egymásé. Se lakásuk, se semmijök nem vót. De itt most az is van, mégpedig röndös.

— Jó ég tuggya, hun lennének még szegények, ha Andrást be nem hozzák, ő meg be nem hozza maga után a lányt is — okoskodott a másik szomszédasszony.

— Hát igaz, ami igaz, Latinka Sándor maga lépett közbe — büszkélkedett Gulyás bácsi. — Mert hát ott szógál a fijam az ő századában.

— Más is kap ám lakást, aki rászolgál. Itt van a házban a Vörös András 6 gyermekkel, meg a Sándor Lidi harmadmagával, nekik is jutott a 17 szobábul.

— Iszen igaz, ami igaz, sziszegett is ma reggel az a vén szipirtyó, fújt a gyerekek miatt, akik sipátoltak, akár az éhes malacok.

— A Balaton végett vót az egész lárma, mert oda vitték őket nyaralni.

— A Balatonra? A gyerekeket?

— Igen, oda. Mért bámul úgy, Gulyás bácsi?

— Bámul az ördög, nem bámulok én húgom, hanem örülök. Örül a szívem, hogy ezt is megértem, a szegény ember gyereke nyaraljon... Negyven éve lakom a Balatontul egy jó járásnyira, de még sohase fürödtem benne. Hogy gyühetett vóna oda a szegény ember?

— Uttyába van a szegénység a vén sárkánynak, azért prüszköl. De csak hadd prüszköljön, az most a dóga. Eleget lakta egyedül a 17 szobát — lázadozott Gulyás néni. — Azt mondják a cselédei, hogy már tíz éve nem vót fönt az emeleti szobákba. A kutya se szagol oda. Akarom mondani, az szagolja folyvást, mert kutyája az van most is három darab.

Széles jókedvvel Gulyás András lépett be a lakásba. Ünnepi fekete ruhában, balkezében borosüveg, jobbjával átkarolva vezette az új asszonyt. Julis egyszerű fehér ruhába öltözött. Bogárfekete szeme, fehérpiros arca ragyogott a boldogságtól. Mindkettőjüket az új házasok mámora töltötte el.

Közvetlen utánuk három muzsikus.

— Sej, édesanyám, eresszen el a bálba... — fordult András nótaszóval az anyja felé. — Ott mulat a babám tiszta fehér ruhába. Tiszta fehér ruha, csak a személdöke fekete... — Jóestét kívánok édes mindnyájuknak.

— Hát ezek minek, te gyerek? — Gulyás néni szemrehányóan nézett a fiára a zenészek miatt, de András nem felelt neki, a zenészekhez fordult.

— Lajcsikám, költözzetek oda a legszebbik sarokba és onnét csiklandozzatok a talpat.

— Jaj, de jól megy a dógod, fiam — sopánkodott még mindig Gulyás néni.

— Má mé ne menne jó? A mi világunkban élünk, édesanyám. És az egészbe az a legjobb, hogy hónap még jobb lesz. Igaz-e, Juliskám?

— Ha te mondod... — nevetett Julis.

András magához ölelte.

— Vacsorát, édesanyám a zenészeknek, mert egész nap cincogtak ám a Korona-pityóba. Urakat vigasztaltak, és úgy megéheztek, mint a farkasok.

András körülnézett.

— Nem látom anyádat és Feri apánkat — mondta Juliskának.

— Otthon duzzognak már tegnap este óta a templom miatt.

— A templom miatt? Hát még mindég?

— Édesanyám fél éjszaka sírt, szégyelli magát, azt mondja, mert ő nem így gondolta a lánya esküvőjét.

— Hanem fátyollal, pappal, ugye lelkem? — szólt közbe a kövérkés szomszédasszony.

A fiatalasszony félénken bólintott.

— Hazudjanak másnak azok, ne nekem. Sajnálom az édesanyádat, nem ő a hibás...

Csevegve, csacsogva jókedvű vendégek érkeztek, Julis barátnői. Sok boldogságot kívánva, összecsókolóztak az új asszonnyal, aztán helyet foglaltak az asztalnál. Nemsokára Nagy Ferenc, Juliska apja és Nagyné is megérkeztek. Kissé erőszakolt mosollyal köszöntek.

— Csakhogy meggyüttek! — kiáltotta el magát András. — Röpülök már a vörös borért Feri apámnak.

— Hát nem felejtetted el? — szólt utána Nagy Ferenc.

András, miután az asztalra vörös bort hozott, elkomolyodva leült Juliska mellé.

— A te barátnőid mind itt vannak, de az én barátaim csak késnek, késnek.

— Hát igaz, ami igaz — motyogott Gulyás bácsi — igyunk. Poharat fogtak és ittak. A zenészek is rázendítettek. Javában szólt a nóta, amikor belépett Timár János, Varga Péter, Ivanov és Vaszíljev. A Latinka-századbeli elvtársak. Állig felfegyverzetten, menetre készen, derűs arccal.

— Jó estét!

A vőlegény felugrott az asztaltól.

— Egykomám, csakhogy eljöttetek. — Átölelte Timár Jánost. — Drásztvuj Vaszilj! Varga Elvtárs! Továrisz Ivanov! — Sorba ölelgette az érkezetteket, majd meglepődve Timárhoz fordult. — Mi van veletek elvtársak? Hova készültetek így föl?

Timár úgy tett, mintha nem hallaná. A vendégek felé fordult.

— A magyar vörös hadsereg nevében, különösképpen a Latinka-század nevében és a magam nevében is üdvözlöm az új párt, a két anyóst, a két apóst és az egész vendégséget.

— Köszönöm pajtás, nagyon köszönöm — válaszolt András — de nem értem, miért vagytok marsagyusztérungba, így menetre készen? A front még nincs a kertek alatt.

— A kertek alatt nincs még, meg nem is lesz, de neked ördögöd van komám, eltaláltad, hogy a frontra megyünk — nevetett Timár. — Még pedig ma este.

— Hogyan, nem értem, miről van szó? Ti a frontra mentek? És én?

— Te vőlegény vagy, pajtás, vagy ami még rosszabb, akarom mondani, még jobb, ifjú férj. Mi veled örülünk, örülünk annak, hogy végre idejutottatok. A világért sem akarjuk megzavarni boldogságtokat. De hagyjuk ezt, foglaljunk helyet és vacsorázzunk meg istenigazából az ifjú pár egészségére.

A katonák levették derékszíjukat és asztalhoz ültek.

Gulyás András Timár mellé ült.

— Komám, mondd, beszélj, mi van? Parancsnok elvtárs, miről van szó? — faggatta türelmetlenül András Timárt.

— Ma este, míg meg nem szólal a Latinka-század közös riadójele, a villanytelep szirénája, addig vendégeid leszünk, de aztán búcsúcsókra cimborák, le az állomásra, és ki a frontra.

— Nem egészen értem, hát mi történt, miért olyan sürgős?

Timár abbahagyta az evést, komolyan, egész más hangon kezdett beszélni.

— Persze, te nem voltál itthon. Lengyeltótiban bajlódtatok az ellenforradalmárokkal, tehát nem tudod, miről van szó. A csehek előretörtek, meg a románok is. Az orosz elvtársakat tizennégy kapitalista állam hadserege támadja, rájuk nem számíthatunk. Magunkra vagyunk utalva. Nehéz időket élünk. De mindez semmi, pajtás, a szabadságunkért, szebb életünkért megbirkózunk mi minden fenevaddal. Minden erőt a frontra kell vetni. A proletárdiktatúra sorsa ott dől el. Asszonyunk, gyerekünk, édes mindnyájunk boldogsága ott dől el, érted?

András felkelt az asztaltól és sértődötten, fájó bensőséggel mondta:

— Hát nem vagytok bajtársaim? Miért nem szóltatok nekem is? Vőlegény vagyok, igaz. Szeretem Juliskát, a világon mindenkinél jobban, ez is szent igaz. De értsétek meg, vöröskatona vagyok, és a hazám veszélyben van!

— Nyugalom, barátom. Ülj csak le. Itthon is kell az ember. Majd legközelebb utánunk jössz. Szíves-örömest vinnénk mi téged, de nem lennénk elvtársaid, ha eltépnénk az új asszonytól. Ejnye, ejnye, hát minek nézel te minket?... Hol a bor?!

Timár poharat ragadott. — Igyunk, elvtársak, az új pár egészségére! Igyunk az új kaposvári munkászászlóaljra és a vörös hadsereg győzelmére! Elvtársaim! A kertek alatt jöttünk. Olyan szépen érik, zöldell minden. A keceli dombok alatt olyan dús a búza, a rozs, az árpa... jó termés lesz az idén. Ezt akarják elrabolni tőlünk, búzánkat, kenyerünket, a folyóinkat, mindenünket. A leendő gyermekeink örömét. Nem, ez nem lesz soha. Igyunk! — Mindenki felemelte poharát. A zenészek csárdást húztak, vad, tüzes csárdást. Tácraperdültek mindannyian, még az öregek is. Csak Ivanov nem táncolt. Amikor már lankadni kezdett a csárdás, Vasziljev a zenészekhez lépett és orosz dalt diktált nekik.

— Ványka, davaj! — szólt Ivanovhoz, táncra buzdítva.

Ivanov a szoba közepére perdült. Először lassan, huncutkodva, majd egyre tüzesebben, vadul, eszeveszett jókedvvel táncolta az orosz táncot. Mindenki őt nézte. Verték a taktust a tenyerükkel. Dobbant, ropogott a padló, tombolt a tánc. Mikor a vígság a tetőfokára hágott, megszólalt a sziréna. Hívón, vészesen, egyre hangosabban szólt. A lármát, a vígságot mintha elvágták volna, csend

lett. Zene, tánc, minden elhallgatott. Pár pillanatig szinte megmerevedve álltak, majd Timár megszólalt:

— Megyünk! — felcsatolta derékszíját, feltette revolverét. A többi katona is gyorsan követte.

Gulyás András arcán, egész lényén látszott, hogy vívódik, nem tudta, mit tegyen. Szótlanul nézte Julist, majd heves mozdulattal magához ölelte és hosszan csókolta. Kibontakozva menyasszonya ölelő karjaiból, határozott léptekkel a szoba felé ment. A sziréna még hangosabban, még hívóbban búgott. Julis utánarohant, átölelte.

— Ne menj el! — szakadt ki belőle a szó.

Gulyás szótlanul lefejtette magáról Julis karjait és besietett a szobába.

Julis sírva fordult Timárhoz. — Elytársak, ne engedjék el!

— Fiam, ha Istent ismersz! — könyörgött az öreg Gulyás.

Timár határozott hangon válaszolt: — Legyenek nyugodtak, ő itthon marad.

— Nem sírni, semmi baj — vigasztalta Julist, Vasziljev.

Varga lesimította az új asszony fekete haját.

— Csak bízzátok ránk!

András katonaruhában, fegyverrel, útrakészen jött ki.

— Mehetünk!

Timár János odaállt András elé és parancsoló hangon mondta: — Gulyás elvtárs te itthon maradsz. Tudom, hogy nehéz, de ezt meg kell tenned.

— Minden erőt a frontra, mert a sorsunk a fronton dől el! — válaszolta András nagyon komolyan. Timár szavakat keresett, de nem talált. Julis kétségbeesetten fonta karjait András nyakába.

— Hát énrám te nem vagy tekintettel? Énrám te nem gondolsz?

— De rád gondolok, Juliskám — válaszolta András nyugodtan, — a jövőnkre, a boldogságunkra, éppen azért megyek. — Átölelte, megcsókolta asszonyát, majd sietve a katonák közé állt, akik indultak kifelé. Az ajtóból még visszaszólt:

— Megjövünk győzelemmel!

Elsiettek.

Szüts László

Ideges töprengés

Sokszor csak ülök, semmit se téve, magamban, széken,
vagy padon,
parkban, vagy szobában, néha tárgyaktól körülölelve,
néha meg szabadon
a széles ég alatt, néha munka után, néha meg
temérdek dolgom előtt,
de mindig az időt észrevéve, figyelve a katonás
menetelőt:
órák lüktetnek fülemben ekkor, s mint hatalmas dobok,
úgy peregnek,
és igen, az idő kis részecskéi tömött, hosszú
sorokban mennek,
a percek valóban zászlóaljak, hadosztályok a nehéz
órák,
a napok szörnyű tankok és a hetek már szinte
atombombák.
Elvonul az idő előttem, eldübörög a gépesített
életem! Lám, a szerelem is, akár egy repülő süvített.
Hogy rohan előttünk, bennünk, fölöttünk ez az
ismeretlen
valami! Elragad minket is. Nem ülhetünk e tétlen
szemléletben.
Tégy valamit! Hogy nézelődhetsz?! — mondom
magamnak megrémülve —
Mi lenne, ha a pék is, míg a kenyeredet süti, így
ülne?!
Medret vájtunk, akár a patak, s folyóvá híztunk az
esőtől.
Most a bennük lakozó széles, nagy és gyors áradás
előtör.
Meg nem marad, ki tétlenül ül, szemlélődni nem hágy
e korszak,
a paradicsomi időtlen élet gyönyörei véglegesen
holtak.
Az idő nem repül, már nem is rohan — de száguld!
És én riadtan kászálódok ideges, ájult
töprengésemből. Gyorsan magamra veszem
a mozdulatot,
s már megyek. De még egy kicsit meg-megállok és
hunyorgatok.

Sanzon

A parti fecskék megszőtték az alkonyt
s a vízbe, mint hálót, belévetették.
Borzoltan szálltak halvány csillagok közt
hazafelé bóklászó fellegecskék.

Elült a szél s a nádasok szagától
részeg békák rekedten énekeltek...
Nincs isten, aki nékem vissza adná
e pillanatot, a legeslegszebbet!

Ha volna!... Akkor mellőled felállnék
vigyázva, hogy szoknyádra ne tiporjak,
s csak állnék, magasodnék egyre feljebb,
szelíden odébb csúsztatnám a holdat.

Kezem csillag-ködök közt válogatna
— az Andromea könnyed lendület —
hát azzal kezdeném és összeraknám
egymás után a csillag-betűket.

Összeraknám s értelmét sugározva
föntt ragyogna az égboltozaton
az a szó, az az egyetlen, amelyet
megérteének minden korokon

és minden népeken túl, amíg ember
csak él a földön, társ után epedve...
De nem mozdultam. Lent egymást kergették
a hullámok. S közénk kúszott az este.

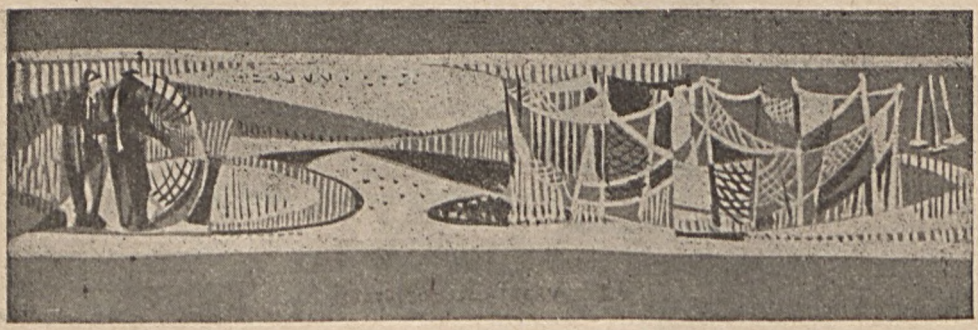

Bizse János: sgraffito-terv

Morvay Gyula

Három paripa

Régi zsombékok helyén sarjadtak ezek a májfák, melyekre az ember csontját bizsergetően meleg napfény csurog, mivel koraősz van. Egy aranypénz perdül a föld felé, keresztül herebódázik a levelek között, a hosszú új istálló faltövében vén komondorok hevernek: hasukat nekivetik a melegnek, hadd süsse hidegedő csontjaikat.

Badár Péter, aki most a lovak mellé van beosztva, félfüllel az asszonyok zsinatolását hallgatja, de inkább ezt az ezerszínű őszt nézi, és erre, arra gondol, mindenre, ami eléadódik ebben az életben. Van mit végiggondolnia, van mire előre gondolnia. — Kaba Pali cipekedik magával és talicskával a májfák alatt, Badár Péter nézi, pipaszárával kissé elsújtja galambszárny-bajuszát, és ugyancsak pipaszárát böki kalapja alá, úgy fogadja a köszöntést. Ha már ilyen szép őszi délután van, a jókedv felfakad az emberben, kell valamit szólni egymáshoz. — Olyan falu ez, hogy itt nem mentek el az emberek egymás mellett szó nélkül. Ahányszor elmentek egymás kispadja előtt, odaszóltak:

— Kiültek?

— Ki mink — felelték. — Máskor meg:

— Viszed, Pali a kenyereket?

— Viszem. Hadd egyék a nép.

Ennyi elég is, de ez mindig megvolt. Kaba Pali tolja talicskáját, Badár Péter meg nem állja, hogy oda ne szóljon neki:

— Told a talicskát, Pali, told!

Kaba Pál, aki a falu szélén lakott, máshonnét származott a faluba, de az emberek megmosolyogták, még szívesen is vették, hogy beszédje kicsit más, mint az övék. Hadd legyen a gömbölyű dinnyék között laposabb is. — Kaba felelt:

— Toldom, toldom, Péter bácsi!

Csillogó jókedvet öntött ez a jó beszéd Badárba. Hiába, ez az élet, hogy az ember jól dolgozik, jól eszik, jól öltözködik, jól él, és jókat mond, amikor a szél összehozza őt másokkal.

Az istálló előtt az asszonyok dzsavognak, de milyen magas a kedvük! Bársony Zsófi viszi a szót. Éppen azt beszéli Vidócki Ágnesnek, Bebők Erzsinek, hogy hogyan járt Kuczogi Vilma.

— Mikor még a régi világ volt, Vilma elment az intézőékhez szolgálni, az intéző meg nagy úr volt, nagyobb, mint a gróf, mert a grófnak legfeljebb

négy lova volt, de az intéző mindig hat lovon járt a szeretőjéhez. Mindig macerálta Vilmát az intézőné, hogy beszéljen már urasan. Ne mondja, hogy kinyér, vella, illen, ollan, hanem beszéljen finoman. Egyszer Vilma előállt, mondja a nagyságának, hogy már megtanult urasan beszélni. „No látja, lelkem, ugye, hogy nem nehéz és szép az. No, beszéljen urasan, mondjon valamit úgy, ahogyan mi beszélünk, nem ahogyan maguk parasztok hökögnek". — „Urasan úgy mondják, nagysága, hogy a csibe zuzája és májája" — no, lett nagy nevetés, hogy a Vilma hogyan megadta az intézőnének. Nem is hánytorgatta fel neki többet, hogy beszéljen urasan.

Kas István, az öreg parasztelnök fordult be az istállók sarkán, odaszólt az asszonyoknak és Badár Péternek: „no, ma délután nagy dolog játszódik le ezen a téren". — Csak ennyit mondott.

A falu azonban már tele volt a hírrel: Borbiró Pál hozza be lovait a szövetkezetbe. — Hozta is az öreg Borbiró, de kint is állt a falu népe: nézték a két gyönyörű paripát: szőrük még a napsugárt sem bírta el, idegesen remegett finom bőrük. Fia hajtotta a két tehenet: egyik szebb, mint a másik, tőgyük nem is lódult oldalra, hiszen nehéz, sűrű tejjel volt tele, szőrükön pedig látszott, hogy nem kórót, nem ízíket ettek a jászolnál. Madzagon két hízót is hajtottak: széles hátukon megállt volna a teknő is. Borbiró Pál felesége nem hajtotta az állatokat. Otthon sírt: ráborult az asztalra, és hangosan sírt, hogyhát „most mi lesz, most mi lesz?" Két szomszédasszony vigasztalta, hogy „ne rívj, mi lenne, semmi rossz nem lesz. Ott lesznek az állatok a többi között; a család belépett, kerestek majd, meglesztek, de milyen szépen meglesztek". Borbiróné kiment az utcára, látta, hogy kétoldalt emberek, asszonyok nézik, amint az ura a közösbe hajtja az állatokat. Befordult, leült, és nemsokára megnyugodott.

A hosszú istállók előtt az öreg Kas István tapogott, az újságírók forgolódtak: ide szaladtak, oda szaladtak, erről az oldalról, majd amarról fényképezték Borbiró Pál lovát, jobban mondva két lovát: Gidránt és Csinost, és kiscsikaját, Babát. — „Olyan, mint egy helyes baba: gömbölyű, szép, szelíd, édes kis állat, ugribugri lovacska ez a csikó" — mondta Borbiró, rajta maradt a név, hogy — „Baba". „Olyan, mint a labda" — mondta az egyik újságíró, de azért senki nem hívta a csikót „Labdá"-nak — a Baba nevet már nem lehetett elhagyni. — Az agronómus kereste Kas Istvánt, táviratot nyújtott át neki. A központ táviratban kéri, hogy Borbiró két lovát fedeztetni, szaporítani kell. Kevés ilyen két ló van a környéken, szaporodniok kell az ilyen paripáknak. Csuda?, hiszen Borbiró egyik lováért nyolcezret fizettek, holott másnak két lóért sem adták meg a hétezerkétszázat. Egyszóval — rendkívüli két állat állt az istállók előtt. Kényesek, büszkék, remegők, orrukat a levegőbe tartó, horkoló paripák. Szépek. Erősek. Okosak. Tiszták. Szelídek és jóvérűek.

Mikor a lovak az istálló küszöbére léptek, az emberek, asszonyok elkezdtek tapsolni. — „Két ilyen paripa két kincs a szövetkezetben" — hallatszott hátulról. Kas István nem tudta volna megmondani, ki mondta ezt, de úgy vélekedett, hogy Badár Erzsi volt az.

Gidrán, Csinos és Baba becsattogtak az istállóba.

Badár Péter fogadta őket, odavezette az üres helyre, meg akarta őket kötni, de Borbiró nem engedte. „Majd én" mondta, és Badár nem szólt. „Jó, kösse meg maga, a maga lova".

Itt volt Borbiró Pál két lova és Kuczogi János egyik lova, a Csillag. A

másikat nem lehetett beadni: kehes volt. — A faluból sokan odamentek a nagy új istállóhoz, de nem léptek be. Badár Péter hívta őket:

— Lépjenek be. Ne álljanak kint, jöjjenek be, nézzenek csak körül. Itt vannak a lovak, látják, mindegyiknek neve van, mint mindig is nevük volt a lovaknak: Itt a Manci. Kicsit rúgós ló, de amikor cseppet fáradtabban jön haza, elfelejti a rúgást. Gidránt ismerik, most hozta be Borbiró bátyánk. Ez nem ló, — ez paripa. No, aztán itt van Juci is. Ez a kis sárga ló, ez sokat ér: görög, mint a görögdinnye, és jól húz, csak vigyázni kell vele: vékonyak a csontjai, olyan kisasszonyos-formájúak azok a csontok. A Csinost is ismerik, meg a Csillagot is, hát akkor nézzék meg Sárit. Ugye, szép állat lett, pedig árpaszalmán élt, de itt kivakarózott az én kezem alatt. Bandi — ez olyan se szürke, se fakó ló, de öröm vele dolgozni. Mintha mindig gondolkozna, csak lógatja a fejét, de azért vidámacska, szeretem őt. No, ez itt a Betyár, a híres Betyár. Látják, milyen magas? Olyan, mint a torony.

— Mint valami mozdony! — kiáltott fel Kaba Anna.

— Hiszen ez nem is húzza, hanem tolja maga előtt a kocsit — tette rá a szót Bársony Zsófi. — hatalmas csontú állat.

— Ez-e? Ez Afrikában szaladgált. Valamilyen bestiának a leszármazottja — mondta Vidócki Ágnes.

Betyár visszafordult, felhúzta orrát, elfintorította száját, két fülét lelapította, ami azt jelentette, hogy most mindenkinek — coki!

— Ez a Deres, ez is vad, jó lesz vele vigyázni, asszonyok. Lehet, hogy seprőt ugrattak vele — mondta Badár.

— Mi az, hogy seprőt ugratni? — kérdezte Bársony Zsófi.

— A megkötött ló orra előtt égő seprőt csóválnak, attól fél, megijed, megbolondul. Olyan vad lesz, mint valami bestia a sivatagban. — Deresünk hat darab, a kesékből pedig összesen 17 van, asszonyok. No, nézzék csak meg ezeket a lovakat, hát nem szépek?

— Múzeumba valók! — nevetett Vidócki Ágnes.

— Múzeumba, az eszed tokja, te butus. Ezek lovak, nem tárgyak a múzeumban. Húzó barmok.

— Nono — vágott közbe Badár Péter: lovak, sőt, mint mondtam, egyikmásik — paripa, nem is ló.

Borbiró Pál nem ment mindjárt haza: egyenesen a borházba ment, tettvett, kinyitott, kisöpört, megtöltött, üveget állított az asztalra, mintha valakit várt volna, de csak magában poharazgatott. A falu elcsendesült: az utcákról bementek az emberek, és azt lehetett volna hinni, hogy bent hallgatnak, holott sokan beszélték Borbiró Pál esetét. Megvizitálták állatait, mindent elmondtak róla, hogy az öreg Borbiró az utóbbi időben mit tett, mit mondott, hová járt. Mindent latra tettek, mindent megmázsáltak.

Az ősz ragyogott, a meleg arany csurgott, a májfák levelei sebesen peregtek a még langyos földre, gyerekek kapkodták az „aranypénzeket". — Ennyi történt ezen a napon, nem több. Kaba Pál dohogott, hogy Badár Péter hogyan szólt neki, de maga is nevetett rajta.

Három hét múlva Badár Péter besietett Kas Istvánhoz.

— Mi jót hoztál, Péter — kérdezte Kas. Péter csak hallgat, kalapját kétszer megforgatja, és nézi is, hogyan ugrál a zsíroskarimájú aratókalap a kezében.

Kas feláll, magas alakja szinte felágaskodik, megropogtatja csontjait, leteszi a ceruzát, mondani akarja, hogy elég volt mára ezekből a számokból, kérdezni akar, de amikor Péterre néz, szinte összezuhan az ember.

— Mi jót hozhattam volna, István bácsi.

Ennyi elég.

Ez azt jelenti, hogy nagyon nagy bajban jár itt Badár Péter, hallgassuk csak meg, igazítsuk el a dolgot. Kas cseppecskét mosolyog is, hiszen sokan jöttek ide. Egyik azt mondta: Kas bácsi, fogat kellene, feleségemet viszem szülni a kórházba. „Ott van két ló, kösd el, fogj be, eredj! Csak vigyázz az asszonyra!" — Bársony Zsófi is volt itt Kas Istvánnál. Neki az volt a baja, hogy édesanyja nem bír palántázni, ossza be máshová. — „Már nem bír hajlogálni" — mondja Zsófi. — „Nem csudálom, lányom — mondja Kas — utóvégre eleget szült a te édesanyád. Hányadik gyerek is vagy te? — A tizenharmadik. Kimondani is sok, nem még megszülni, lelkem. Édesanyádat máshová osztjuk be, nem fog palántálni, oda majd fiatal derekat adunk. Mondjuk Kaba Annust".

— Noteszből fogsz beszélni? — kérdezte Kas.

— Nem. Fejből — válaszolta röviden Badár. Az öreg elnök megijedt. Lehunyta szemét, vastag ujja az asztalon babrált, kinézett az ablakon. Kint fehér galambok suhantak az égen, behallatszott a közelben dolgozók dala.

Lassan, szépen hangzott a nóta:

„Csak titokban, csak titokban akartalak szeretni,
de a titok, de a titok ki is szokott derülni.
Megtudta az édesanyád, hogy én téged szeretlek,
kihajtatott a faluból, hogy el ne vehesselek".

Kas István ezt a dalt hallgatta. De hiszen nincs semmi baj, dalolnak az emberek, kezük jár, nem a szájuk, szájuk csak dalol, de az a szív szava. No és messzebbről a legények nótáját is behozza a lustán bókászó őszi szelecske.

„Sirat engem a madár is, értem hajlik le az ág is,
hej, de az is azért hajlik a földre, hozzám szólna, ha lehetne".

„Nemsokára mennek a regruták" — gondolja Kas, azzal Péterhez fordul.

— Hallgatlak — mondja fáradtan.

— Ott volt maga is, amikor Borbiró sógor behozta a Gidránt és a Csinost, a két paripát, ezt a két remek jószágot. Átvettem, bekötöttem őket, a kiscsikót, a Babát otthagyam anyjánál, de most azt mondom, hogy a Gidránnak vége.

— Hogyhogy vége?

— Vége. Nem győztem eleget mondani, hogy itt az asztalfiókban a sürgöny: fedeztetni, szaporítani, vagyis őrizni ezt a jó jószágot. Nem, 15 mázsa norma helyett 25 mázsát raktak Gidránra, megszakadt az ina. Ott áll az istállóban. Leroskad. Kövérnek kövér, mivel nem bír mozdulni. Áll, eszik, éppen csak járni, szaladni nem tud.

Csinosnak meg heteken keresztül kölesszalmát adtak, attól annyira legyengült, hogy ma már nem bírt felkelni. Hozza a revolvert, Kas sógor.

— Micsodaa?

— A revolvert, István sógor. Lője le, húsát meg odaadjuk a tyúkoknak. Megdarálva nagyon is szeretik...

— És a harmadik? És a harmadik? — dőlt előre Kas, és parázsló szemmel nézett Badárra. — Mi van a Csillaggal? Ne forgasd a kalapodat, mi van a Csillaggal, kérdezem tőled!

— Valaki — ha tudnám, hogy ki! — két rúgós lóhoz kötötte be a ketrecbe. A kiscsikó a jászol alá bújt, annyira félt, mikor a lovak összerugdalóztak. Csillag dagadt csülkökkel hever, nem bír felkelni.

Kas István idegesen, kínlódva horkant, majdnem kiáltott, hogy hát ekkora itt az irigység, a kártevés Mi ez itt, Péter, mondd meg nekem, mi ez itt? Legszebb lovainkkal tette ezt valaki! Hehh! — sóhajtotta, de nem is sóhajtás, valami keserűség-kiszakadás volt ez, ami Kas Istvánból kijött.

— Borbiró Pál két lova, Kuczogi János egy lova — mondta Kas István. — Tompán, fakó színnel kongtak a szavak. A többit, a riadt szavakat, a félelmet, rettegést, dühöt és káromkodást magában folytatta. Minek azt a szájból kidörögni, mit használ vele?

Úgy kelt fel Kas István, mintha már rádőlt volna a ház: csontjai ropogtak, feje nehéz volt, lábai se nagyon engedtek a mozdulatnak.

— Ki lehet itt a kétszínkendő-ember? — kérdezte.

— Nem tudom — felelte Badár. — Ki tudja, mi van az emberekben? — Bebők Gyuri az nem lehetett, bár, mit mondok? Tíb-láb ember, nekem tetszik, hogy nincs bajusza, de még bajusza-helye se. Csuda tudja, de úgy vagyok vele, hogy ismerem az embereket. Sokan még azt is halálos teherként cipelik magukkal, hogy nekik milyen nevük van. Még nevüktől is szeretnének menekülni, haragusznak apjukra, anyjukra, amiért ilyen nevet adott nekik, mint például: Ernő, vagy Illés, vagy mondjuk Eráz. — Mondanám, hogy Agócs Laci volt az a himpellér, de — talán mégse. Tévedhetek én, István bácsi. Nem mondom, olyan ember, hogy „amit meglát a két szeme, nem hagyja ott a két keze" — de senki se látott semmit, senki nem tud róla semmi rosszat.

— Hát Üszög János? — kérdezte Kas István röviden.

Ez az Üszög, ez olyan mófó-ember volt. Vasárnap, amikor a parasztok kint álltak a ház előtt, és beszélgettek, Üszög mindig szétzavarta nyugalmukat. Már akkor mondta Kas István: „No, jön az Üszög, köztünk van már az üszög". — Furcsa ember volt, az bizonyos, mert mindig közbekotyogott:

— Vizes, szeles tavaszunk van — mondta az utcán Kuczogi János.

— Nem is az, hogy vizes tavaszunk van, hanem a sár, a sár. Az a kutya dolog — vágott közbe Üszög.

— Emberek, félek, hogy háború lesz — mondta 14 tavaszán Kas István.

— Nem is az, hogy háború lesz, hanem ki fog akkor szántani, ha az emberek puskát fognak kezükben tartani?

Rajta maradt, hogy „Nem is az — Üszög". — Aztán így ugratták őt: ha meglátták, már messziről szóltak hozzá:

— Nem is az, hogy üszögös a jószág, hanem az, hogy benne van az Üszög. És nevettek, mivel ez azt jelentette, hogy az üszkös gabonában áll Üszög János.

Nagy mófó ember Üszög, azelőtt zsákot festetett meg nadrágnak, családja aludttejen élt, szőrmók-arca belefeketített az utcába és az emberek képébe.

Borbiró Pál és Kuczogi János se gyanakodott senkire. Kövülten álltak Kas István előtt. Hirtelen Kuczogi szólt:

— Kutatok magamban, kutatgatok, aztán, nini, rájövök, hogy Borbiróval egyszer láttuk, amint Üszög János a hazahordott kóróról szedte le a kukoricacsöveket.

— Hogyanhogy a kóróról szedte? — kérdezte Kas.

— A szövetkezet leszedett kóróját vágta és hordta haza, de persze úgy csinálta, hogy előbb 36 sorról leszedte a termést, 36 soron rajta hagyta, aztán az üres kórót hazahordta, de csak másoknak volt az üres kóró, neki szüretet jelentett. — Nem szóltunk, azt hittük: részes, vagy efféle kóró volt a szérűjén. Az ember nem turkál mások dolgában. Hiszen tudod.

— Tudom, nagyon jól tudom — mondta Kas.

Többet nem tudtak végezni, tehát fogták magukat és szétmentek. Mindegyikük „üszögös" lett, mint az utcán Badár mondta Kas Istvánnak.

Mentek a napok, felejtődtek a dolgok, mindig új események kavarogtak az emberek között. Tegnap még mindenki arról beszélt, hogy a zootechnikus egyre azért küzd, hogy méheket, csakis méheket telepítsen a szövetkezet. „Már miért van maga annyira a méhek mellett?" — kérdezték tőle. — „Azért, mert az sok pénzt hoz. Mert az tiszta munka. Azok a bogárkák csudálatos anyagot készítenek, ha akarják tudni". — „Igaza van" — mondta Óbiró Gergely (sokan összetévesztették őt Borbiró Pállal). — „Sokszor termés sincs méhek nélkül". — Ezen elvitáztak két napig. Két nap múlva mindenki a gépészt nevette, aki minden hónapban egyszer-kétszer felhozta, hogy „Mi, én voltam a kizsákmányoló az én két cséplőgépemmel? Hát nem csépeltem én el rendesen, nem tettem rendbe a falu gabonáját, mi? Hát mit tanított Marx, ha akarják tudni? Én megmondhatom, mivel én végigolvastam a könyvét. Azt tanítja, hogy mindenki abban dolgozzon, amiben volt, van, vagy lesz, és hogy mindenki termeljen, aztán adja el, ahogyan tudja... Ezt tanítja Marx, ha akarják tudni". — Tegnap óta pedig Üszög Jánosról beszélnek: feleségé a kórházban, nagyon nehéz szülése van. — „Már egy hete kínlódik szegény asszony, de nem bírja megszülni kicsinyét" — mondta Vidócki Ágnes. „Egy hete?" — csodálkoztak az asszonyok. — „Egy hete. Mondták, hogy ilyen még nem is volt".

— Nono, sok lesz az az egy hét, elég lesz egy nap is — mondta Kas István bácsi. — Üszög leverten ment Kashoz, csak úgy összevissza hajigálta ki magából a szavakat, hogy bemegy a városba: „Baj van!" — mondta. Kas komoran felelte: „Baj az sok helyen van: nálad is, nálunk is".

Ezeket a szavakat még hallotta Üszög, a többit már nem, mivel a kórház folyosóján találta magát, ott sétált az éterszagban. Homlokcsontján sárgán feszül a bőr, szíve veszettül verdesett.

— No? — kérdezte tőle az orvos. — Levette szemüvegét, Üszög hirtelen más arcot látott maga előtt.

— Baj van, doktor úr? — kérdezte Üszög. Az orvos már feltette szemüvegét, de előbb letörölte üvegéről a homályt. Látta a vergődő embert.

— Ahogy vesszük, Üszög bácsi. Minden emberfia tudja, hogy a szülés fájdalmas — ez baj, mint tudja, de aztán a baba, a baba az szép, növekszik, örömöt jelent, hiszen tudja maga ezt, Üszög bácsi. Így hát — ahogy vesszük.

— A baba... — motyogta Üszög, de mi van a feleségemmel? Mentse meg őt, doktor úr! — Tudja: életem párja, velem küzdött, nem szeretném itthagyni őt az asztalon. — Levágta fejét, sírt az öreg, kalapját forgatta. Sírt, de nem törülte meg szemét, inkább a kőre pottyant könnycseppekre lépett, ne lássák, hogy Üszög János a kövezetre hullatta könnyeit.

— Tudom én, látom én, hogy van szívük az embereknek, folytatta az orvos. Maga is félti feleségét, látom én. No, ne féljen, minden rendben lesz, nem lesz baj. — Mi újság maguknál? — Hallom, hogy nehezen mennek a dolgok.

— Már mire értve ezt, doktor úr?

— Arra, hogy az állatorvos elmondta, hogy maguknál valaki három remek paripát tönkretett. A „Baba" csikó is elpusztult, pedig anyjával együtt a szövetkezet büszkesége volt. Tudja Üszög bácsi, minden cnnanvalósinak születéskor megmondom, hogy a szülés fájdalmas, de a baba az aztán szép. Így vannak maguk is a szövetkezettel: sokaknak fáj, jajgatnak, de aztán, mikor egyenesbe jönnek, akkor nevetnek, még azt is kinevetik, hogy akkor jajgattak. Mint a szülő asszony, még azt is elfelejti, hogy itt feküdt, de így van ez. — Ki lehetett az a gazember, aki tönkretette azokat a remek állatokat? Maga nem tudja, ki volt ez a zbojnyik?

— Kicsoda, doktorúr? Megzavarodtam, nem jól értettem a szót.

— Zbojnyik. Gazember. Ellenség, aki mindent pusztít maga körül, mint valami vaddisznó, aki kitör az erdőből, és egyenesen neki a vetésnek, kerítésnek, veteménynek, és ki vele! — Három paripa! A szövetkezet, a falu, a környék büszkesége. Beszéltem Borbiró Pállal, mondhatom, hogy itt, ezen a folyosón siratta el Gidránját és Csinosát. „Doktor úr, engedje meg, hogy itt ríjak, otthon tartanom kell magamat: ne lássák, hogy gyenge vagyok". — Bizony. Beteg volt a felesége, de meggyógyítottuk, egyben elpanaszolta az öreg, hogy mit csináltak vele.

— Kérdi tőle a gyakorlóorvos kollégám: „Mi az, bácsi, miért sír, mit sirat?" — „Két szép állatot, a Gidránt és Csillagot" — mondta Borbiró Pali bácsi. Ebédnél aztán rászóltam a kollégára, hogy „pajtás, jó lesz lassabban azzal az élcelődéssel, hányd-vesd meg a dolgot előbb, aztán nevess". — Bizony, Üszög bácsi. Kuczogi Jánossal is beszéltem, neki magának volt egy kis baja, nem, nem sírt, csak szomorúan ingatta fejét, és kétszer is rám szólt, hogy „ne beszéljünk róla, doktor úr, mert még ennél a nyitott sebemnél is jobban fáj". — Nem beszéltem róla, de tudtam, hogy a sebére csak találok balzsamot, de a belső részére nem, azt nem lehet semmiféle balzsammal megkenni. Ki lehetett az a gazember, ki lehetett? — mondta az orvos elmenőben. — Minden jót, Üszög bácsi, felesége túl van a bajon, most itt marad, aztán majd hazaviheti, de vigyázzon rá, mert nehéz és hosszú szülés volt. A maga homlokát is kiverte a víz, de az enyém is csillog. Látja? — és megtörülte fényes homlokát.

Még be sem tette lábát a faluba, mar újságolták neki, hogy egyik lovát valaki villával megszúrta, beteg a ló.

— Hol szúrták meg, hol?

— Inban — mondta röviden Óbiró Gergely.

„Mi lesz ez így? Egymást pusztítjuk, mint valami elvadultak" — gondolta, azzal egyenesen Kass Istvánhoz ment, lovakat, fogatot kért, hogy hazahozza beteg feleségét.

— Minden ló dolgozik, csak a betegek állnak. Ott van egy épkézláb állat, fogd be, fogj melléje egy gyengélkedőt, aztán menj. Csak vigyázz a betegeskedő állatra.

Soha nem felejti el Üszög János, hogyan fogott be, hogyan ment feleségéért a városba, de leginkább azt nem felejti el, hogy hogyan roskadt le a lábadozó ló, felesége hogyan kérlelte, hogy fogja ki a lovat, várja meg, amíg embe-

rek gyűlnek össze, amíg felrakják az állatot, orvoshoz viszik, soha nem felejti el. Ott hörgött a ló az árokparton, ott várakoztak az emberek egymásra, amíg elegen lesznek, hogy a nagycsontú állatot kisafa, kocsirúd segítségével, kötőfékkel, hámmal, lepedővel és kabátujjal feltették egy kocsira. — „Állat, de annak is fáj" — mondta felesége. A parasztemberek nem mondták, hogy az is állat, annak is fáj: szó nélkül megálltak, vártak, amíg hatan-heten összeverődnek, aztán feltették a lovat. Üszög izzadt, szenvedett, érezte, hogy igaza van az orvosnak — nincs balzsam a belső mardosásra. A beteg lovat elhúzatták, aztán ő ottmaradt az egy jó lóval, de egyedül nem bírta a nagy sárban a kocsit húzni. Egyet gondolt, kettőt tett — a rúd mellé állt lónak, átvetette mellén a hámot, és „gyí" biztatta az egy lovat és magát. — Még büszke is volt, mikor a falu kiállt ezt a csudát nézni. Kas István is nagyot nézett, hogy mi ez? Felfordult a világ, elvesztették az emberek azt a csipetnyi eszüket? Vagy több eszük lett, mint volt? Senki sem látott tisztán: se Kas István, se Borbiró Pál, se Kuczogi János, se Óbiró Gergely, de maga Badár Péter sem, amikor arról volt szó, hogy mi volt ez?

A három paripa meggyógyult, igaz, hogy csak három ló lett belőle, de a szövetkezet elnöke, Kas István kijelentette:

— Három új lovat szereztünk, azokat kire bízzuk? — Mondjatok embert, aki méltó lenne rá.

Badár Péter félénken, de azért kiejtette Üszög János nevét. — „Azért ajánlom, mivel a beteg lovat kocsira rakta, és maga állt a rúd mellé, hogy beteg feleségét is hazahozza. Ember- és állatkímélő embernek látom János bácsit".

— Bent jártam a városban, Üszögné ügyében beszéltem az orvossal, azt mondta, hogy János rálépett a könnyére. Nem látok tisztán... de amit látok, az jó. Üszög János jó lesz a lovak mellé? Gondoljátok, hogy jó lesz?

— Gondoljuk — mondta Badár Péter és Óbíró Gergely.

— Ha ketten gondoljátok, akkor már jól gondoljuk a dolgot — mondta Kas István.

Üszög pedig ezt mondta:

— Láttam a három új lovat. Nem mondom, szép állatok, paripákat is lehetne belőlük nevelni.

— Hogyan? — kérdezte Kas.

— Mondjuk úgy, hogy... én nevelnék belőlük valamirevaló jószágokat.

Nevelj! — mondta csendesen Kas István.

Mosolyogva csapott Üszög vállára, s nevetve mondta, hogy „aztán, pajtás, paripák legyenek azok a gebék!" Üszög János pedig csak azt felelhette, hogy azok lesznek. Felelhette, mivel érezte, hogy tele van emberséggel, hiszen mindent visszakapott magába, úgy érezte, úgy tudta, hogy nem is a régi Üszög János beszél belőle, hanem más valaki.

Egészen új ember.

Buzás Andor

Vallomás

Kemény a csontom, nincs hűse ritkuló hajamnak,
homlokomon árnyék bogozza a szálas, fehér fényt
s szétküldi rendjén a tisztult sugaraknak.

Nem tör engem a bűn, nem lapul bolyhos erény
a kitágult világ görcsös csomói alatt,
csillag-pókok sem kerítik czüst hálójukat felém.

Mért váltanám óvó gyötrelmekre, tépném darabokra magamat?
Gyökerek szőttek e sokízű földbe, s leveleim
lélegzetére pihegnek füvek és madarak.

Nem vagyok egész, tudnom kell, szemetek jelein,
kezetek melegén fogódzkodom, nem téphetek,
csak kötözni tudok, világba ágyazottak szerveim.

Tétova szavaidra ezért vigyázok, fényes szemedre lesek.
Ne térítsen bánat, öröm könnyű szálakkal — öt érzék
kusza izom-gubanca szorítja így kezedet.

Kutyák, utak, legények

Ha megfeszülünk is
pincenyirkos-szőrű kutyák
Vonyítanak s itt csak bukdosni tudunk
Fakó-göndör sörtéjük a mát

Úgy cirógatja ahogyan akarja
Nem árulunk mi olcsó tüzifát
Erőlködéstől csomós lesz a karja
Aki megtart
mert nem nézzük a mát
Csak nyöszörögve a messzeségnek intünk!

Adj ránk istenünk foltatlan ruhát
Jó bakancsot
mivel habszín az ingünk
S csomóstól követnek morgó kutyák
Éljünk mellünket fehérbe-csavarva!

Ha megfeszülünk is
Utak lesznek erre
Esők pikkelyzik a pávás szép Dunát!
Szikla-arcunkra rácsorog a szépség!
S bronztestű asszonyok lábához bukunk!

T. Nagy Sándor

Békesség

Csattan a balta, huppan a fababa

(nyüszítve elfut a tél a szobánkból,
mint szelíd kandúr, dorombol a kályha,
falon a kályharés fényjele táncol,
kiolvad az ablak kis pocsolyákba)

Csattan a balta, huppan a fababa

(a felpuffadt dunyha álmosan ásít,
és tengert játszik a lábosban a tej,
a kockacukor elolvadni vágyik,
a kés álmában kenyeret szeletel)

Csattan a balta, fát aprít nagyapa

Vata Emil: Tanulmányfej (szénrajz)

Marsall László

Paul Eluard

Az, aki ragyogó lángot gyújt homályos szegletekben,
hogy az eltévedt lepkéket odavonzza,

Az, aki veszett zsivajban némán meghúz egy harangot,
hogy a szíveket összerezdítse,

Az, aki a fény dagályát először méri
és felkiált: „ó tűnőben az éjszaka!"

Az, aki a lélek tárnáiba üres kezekkel ereszkedik le
és három kosár gyémánttal tér vissza,

Az, aki két egybefont kézből kinő, mint harmadik
és úgy dalol, hogy az ajkak is összetapadnak,

Az, aki a szabadság virágát magából hasítja ki
és nesztelenül ülteti el minden kertben,

Az, aki önkéntelenül sóvá változik,
hogy az asszony a hazatérő férfi levesébe hintse,

Az, aki egy tavaszi estén a tömegsírok veremére lép,
hogy a halálra kínzottakat előhívja,

Az, aki a lehetetlent leheletével felmelegíti
és a boldogság úgy hever a küszöbre, mint jóllakott kutya,

Mind-mind beléd tódul és veled eggyé válik,
Te virágzó költemény, Te isteni forrás.

Federico Garcia Lorca

Égből letaszított angyal
lépdel jobbján olajággal,
körösközül kicsiny falvak
viaskodnak a halállal.

Buzog a hold — égi forrás —
földre ömlik opál-habja,
cigányszüzek könnyes arcát
utoljára simogatja.

Jaj Federico García!
— sír a völgyből sokszáz torok,
s lomb-ágyáról menekülnek
álombeli piccadorok.

Mert ki népe álmát éli
és életét megálmodja,
ott ül ő is Granadában,
csendőrök közt, megláncolva.

Lövés dördül — mint a sárga
citrom a méregzöld ágról,
lezuhan a fal tövébe
egy költő, s két torreádor.

*

Most baráti tornácokról

öt kas futórózsát szednek,
s összefonják koszorúba
keresztre vert rongyos szentek.

Makay Ida

Vallomás a versolvasásról

Dsidának mondták sokszor — olvasom —
„A költészettől vagy részeg te már."
Mint ezüsttükörbe nézve, vallhatom:
az én fejem is szédült, szinte fáj,
mert ittam pezsgőt metszett poharából
száz szinben játszó kristályos szonettnek,
és elégiák fanyar óborától
zsong feszült drótja minden idegemnek.
Az asztal körül sokan alszanak,
néhány meg a kék füstbe hámul, ásít —
én újratöltöm most a poharat
és le nem veszem a számról halálig.

Mészáros Ferenc

A HANG

Kicsit gyűrötten ébredt, mert egész éjjel nyűgös volt a gyerek. Megfázhatott, mert kis láza is volt, teát kellett melegíteni, s mikor már azt hitte, el aludt, azért sírt fel, mert kitakarta magát. Bosszankodva gondolt a kellemetlen éjszakára, s odaszólt a feleségének:

— Nézd meg szívem, lement-e a láza?!

Az asszony hőmérőért kotorászott, ő meg a fürdőszobában habot vert a képére és a hideg víz csobogása végleg felébresztette. Már a munkahelyén járt az esze. Gyors ütemtervet gondolt ki, bár tapasztalatból tudta, hogy valami mindig közbejön.

— Hiába — jutott eszébe — vezetni egyúttal annyit is jelent, mint igazodni az eseményekhez.

Ez a gondolat képtelennek tűnt, el is mosolyodott rajta. Aztán eszébe jutott az az ügy Horváthtal, annak is a végére kell járni. Horváthra egészen jelentős megbizatás várna, de legutóbb az a jelentés jött róla, hogy a járásban annak idején valami ellenforradalmi históriába keveredett.

— Ezt ma feltétlenül tisztázom — határozta el, miközben balkézzel előrehúzta jobb szájasarkát, hogy az arca gödrét is kiborotválhassa.

— Feltétlenül — ismételte önmagának és sima bőrét cirógatva farkasszemet nézett a tükörképével. Gyorsan, prüszkölve vállára csapkodta a hideg vizet és sziszegve dörzsölte vörösre a bőrét. Közben elhatározta, hogy feltétlenül kimegy ebben az ügyben a járásba... ha lesz szabad kocsi.

Ennél a „ha"-nál kicsit eltűnődött. Úgy érezte, némi igazságtalanság történik a kocsik elosztásánál, más osztályoknak mindig sürgősebb az útjuk.

Szokása szerint kapkodva reggelizett, amiért megszidta az asszony.

— Ne bánts már te is kis szívem — mondta neki tréfásan — látod, hogy azért szépen kerekedik a pocakom...

Sietett, bár volt még ideje. A kis Kálmusszal találkozott az úton.

— Jóreggelt... szervusz Márkus elvtárs — köszönt tiszteletteljesen. Ez a szinte félénk tisztelet mindig arra ingerelte Márkust, hogy zavarbahozza a kis Kálmuszt.

— Na, hol züllöttél, látom megint átlátszó a füled — mondta neki, s a kis Kálmusz valóban zavarbajött.

— Neem — húzta a szót — nem züllöttem én, otthon voltam, kicsit olvasgattam az este, aztán...

— Ahá — csapott rá — aztán... de azt már elhallgatod, mi, kis hamis!

Barátságosan hátbadöngette, de már helyben is voltak.

Szobájában a szokott rendben várták az újságok.

— Á... — olvasott bele kajánul az egyikbe — már megint egy sikertelen amerikai rakétakísérlet... no csak próbálkozzatok...

Ezzel már bele is került a napi forgatagba. Az osztály egyik munkatársa jelentette, hogy már kora reggel itt volt egy elvtárs, csak az osztályvezetővel hajlandó beszélni, most mit csináljanak?

— Jó — mondta kicsit bosszúsan, de hízelgett is neki a dolog — jöjjön be!

A második mondatnál már tudta, hogy jelentéktelen ügyről van szó, nem is kellene hozzá a párt segítsége, de ha már ilyen bizalommal jött ez az elvtárs, hát meghallgatta, kicsit el is beszélgetett vele más dolgokról. Szerette a legkülönfélébb kérdésekről ilyenformán kipuhatolni a kívülállók véleményét. „Mindenkitől tanul az ember" — szokta mondani.

Végre ezzel is végzett. Karórájára pillantott, s látta, hogy a kocsiigénnyel alighanem elkésett. Azért még felhívta a gazdasági osztályt.

— Sajnos, már minden kocsi kifutott — jött a válasz.

— Akkor holnapra feltétlenül kérek egyet — mondta, s letette a kagylót. De nyomban eszébe jutott reggeli elhatározása és újra a telefonért nyúlt.

A központban kedves női hang jelentkezett.

— A S...-i járási bizottságot legyen szíves...

— Márkus elvtársnak ugye?

— Honnan tudja?

— Megismertem a hangját. Most is gyorsan kéri ugye, mint mindig? Meglesz...

— Hm — tette le Márkus a kagylót — megismerte a hangomat. Igaz, miért ne, hiszen annyit telefonálgatok...

Nyúlt a postáért. Levelek, meghívók... ha mindenhol ott akarna lenni, százfelé szakadhatna. No, ezek itt mit írnak? Ahá, végre csakhogy megalakítják azt a bizottságot, nagyon helyes... Hanem ennek a központosnak valahogy nagyon kedves hangja van. Olyan lágy, inkább alt színezetű... Eh, más gondom sincs, mint ezen törni a fejemet. Újra a levelekbe temetkezett, de azon kapta magát, hogy most meg a hang tulajdonosát próbálja maga elé képzelni. Milyen lehet? Alighanem szőke, fiatal, de húszon mindenesetre jóval felül. Olyan középtermetű, hízásra hajlamos, de egyelőre még karcsú...

Elnevette magát.

— Na szép, családos ember vagyok, komoly funkcióban, aztán ilyen kis regényeken töröm a fejem. Olyan, amilyen, csak hozza gyorsan azt a vonalat.

Mintha a gondolatát találta volna el, berregett a készülék.

— Vidék — mondta a hang — tessék a s...-i jébé!

Máris a járási titkár basszusát hallotta, s pár kerek mondatban megbeszélte vele, hogy gyűjtsék össze odakinn ennek a Horváthnak az anyagát, holnap, ha kimegy, ne kelljen sokat bajlódni vele. Közben úgy vette ki a titkár szavaiból, hogy aligha lesz különösebb baj Horváthtal.

— Miért is lenne — gondolta, még beszélgetés közben — olyan becsületes képe van és a hangja is őszintén csengett...

Még néhány udvarias szót váltott a titkárral, s elköszöntek azzal, hogy holnap találkoznak.

Alig tette le a beszélőt, újra csengett a készülék.

— Végeztek kérem? — kérdezte a nő a központból.

— Igen — mondta, majd anélkül, hogy tudta volna miért, szinte akaratán kívül hozzátette — de azért várjon csak kicsit.

— Tessék — mondta csodálkozva a hang és várt. Pillanatnyi mély csend, csak a készülék búgott és sercegett halkan. Márkus maga is meglepődött elhatározásától, s most hirtelen nem tudta, mit tegyen, hogyan folytassa.

— Mondja csak — szólt végre — szóval ismeri a hangomat?

— Hogyne — felet büszkén a hang — ezer közül is megismerném.

— Hm. És ahhoz mit szól, hogy én is ismerem a magáét?

— Ismeri? — kicsit büszke, kicsit ijedt volt a kérdés.

— De mennyire! — bizonykodott Márkus — de látja, a nevét mégsem tudom.

— Ó, — mondta a hang komolyan — nekünk itt nincs nevünk.

— Hát akkor — mondta Márkus, mert okosabbat nem tudott — köszönöm a gyors kapcsolást, visszonthallásra.

Gyors megbeszélések következtek a munkatársakkal, különféle intézmények vezetőivel, de egész nap újra meg újra visszatért ennek a furcsa beszélgetésnek az emléke. Vitatkozás közben is azon kapta magát, hogy a fülébe cseng: „... ezer közül is...“ És a hanghoz tartozó női alak is mindúntalan megjelent előtte.

— Ejnye — simogatta meg a homlokát, mikor néhány percre magára maradt — úgylátszik szabadságra kell mennem, idegeimre ment a munka. Hm. „Nekünk itt nincs nevünk...“ Biztosan fontoskodott csak. Tudja, hogy pártfunkcionáriussal beszél, hát „vonalas“.

Ahhoz az intézményhez kellett sietnie, ahova Horváth kerülne, ha megfelel. Más dolgokról lesz ugyan szó, de tudta, hogy majd ezt is megkérdezik.

— Majd megmondom, hogy holnap adok határozott választ. — gondolta.

Sietett, mert nem szeretett késni, bár akadnak, akik azt mondják, hogy néhány perces késés csak használ a tekintélynek. A keskeny járdán két nő ment előtte karonfogva. Egy jóalakú szőke, ringó csípővel, s mellette kiáltó ellentétként egy töpörödött, fekete, elől-hátul púpos, akinek a nyomorúksága csak szembetűnőbb lett attól, ahogyan a magasabb szőkébe kapaszkodott. Márkus pillantása megakadt kissé a szőke rugányos lábikráin. „Hűséget esküdtem, de vakságot nem...“ — jutott eszébe egyik munkatársának a szellemeskedése. Ekkor azonban le kellett lépnie a járdáról, hogy előzhesse a két nőt, s ahogy elment mellettük, gondolataiból is hirtelen kiestek.

Néhány lépésnyire elkerülte őket és újra visszalépett a járdára.

— Hidd el nekem — mondta ekkor a kis pupos gnóm, nyilván egy megkezdett beszélgetést folytatva — nem is olyan rosszak az emberek. Némelyikük nagyon is kedves tud lenni...

Márkus fülét megütötte a hang. Hol is hallottam ezt — gondolta — olyan ismerős. Megvan! A központosnő!

Reflexszerűen fordult hátra, de a hang akkor már elhallgatott. A szőke kerek, szabályos arcába nézett egy hosszú pillanatig és a nő kellemesen ívelt szájának félmosolyával nyugtázta az érdeklődést.

— Ez az! — gondolta Márkus és kedvet érzett, hogy megszólítsa, de akkor meglátta mellette a kis gnóm visszataszító arcát és meggyorsította a lépéseit.

A megbeszélés szünetében az intézmény vezetője valóban megkérdezte véleményét Horváthról.

— Nézd — felelte neki — holnap zárom csak le az ügyét, de beszéltem vele. Becsületesnek látszik és a hangját olyan őszintének találtam... tudod, a hang, az ritkán csal...

Nagy István

Két nyár

Ez az akácos éppen úgy virít,
Mint mikor Szekér Jóska bácsi vitt
Gyerekkorom akácerdőin át,
Biztatva fáradt fuvaroslovát.
Ó, örök nyomot ejtő hangulat!
S madaraink! Még hallom hangjukat
Sóhajtó régi szilvafák alól.
Az aranymálinkó éppúgy dalol,
A cinke is úgy fújja: nyitnikék...
Ó, régi züm-züm, mézízű vidék,
Egymásba ömlő hangok, illatok,
Az ég alatt egy messzi nyár sajog,
És átsóhajt neki a mostani.
Mit változott? Próbáld kimondani!

Tizennyolc atomtudós fényképére

Újsághír: 18 atomtudós Göttingában tiltakozott az atomfegyverkezés ellen.

„A lélek mélyén él egy ősi szikra,
Mely igaz embert igaz útra hajt".
Ó, messzi vágy, anyag talánya, titka!
Ti sejtitek tán, Faust mit akart.

Szellemetek a Nagy Erőt kihívta.
A Teljesség lesz-e vagy gyász-kaland
A Meghasadt Mag? S ha úgy ütne vissza,
Hogy épp Germániára hozna bajt?

Így emlékszem képeslap-arcotokra:
Max Born riadt, Hahn szinte már mogorva,
A szépfogú Weizsäcker meg nevet.

S jó tudni: a képeslap-arcokon túl
Az ember él, a szája szóra mozdul,
És él, és győz a lelkiismeret!

Takács Imre

Vízparti elégia

1

Aranyfüst, őszi karnevál
cicáz a sziklák oldalán —
pattog a harmatos bozótok
rézlappá szikkadt levele,
süt a Nap, zamatos szellők
fonódnak enyelegve.

Mélyebben, lent, a víz felett
könnyűvé váló köd lebeg,
s a fény cérnasínein fölszáll
a fenséges nyugalmú magasba...
Kék-búra ég alatt ülök,
kezemben piros alma.

Gyógyulásként a Balaton
ünnepi csendjét hallgatom,
s hiába gágognak ludak,
vásítva a torkukat untig:
rikácsolásuk föllocsált
szennyvízként visszahullik.

S bennem e sértett béke is
megfogalmazza érveit,
mint a szép hegyvonulatok,
vagy mint a törött asszonyka,
ki a nagy fejkosarában
azt a sok körtét hozta.

S örömem nem csak annyi van,
amit így meglátok magam;
kábultan telelő darázsként
válogatni tudok a mézben.
Csurom az idő kaptára
méreggel, édességgel.

2

Vontató buffog lent a hegy
tövében s lassan kibiceg
a színes paletta-mezőség
eleven jegenyesora mellé,
meglódul, mintha életem
terhét is elviheine.

Mikor a víz mellett halad,
fölszállnak fehér madarak,
tekintetemet elvonják
röptükkel a somogyi parthoz.
Micsoda táj! — az Isten is
merész, ha szépet alkot.

Alumínium-lemeznek
nézhetném innen a vizet.
Engem is nézhetnek szobornak
— itt a hegyen — lentről és fentről;
nehéz bronz vállaim alatt
pihegve sóhajtok föl.

3

Nem vagyok szent, se királyfi,
ülhet a helyemre bárki,
kitépheti szívem tüskéit,
nem mondom: Uram, védelmezz!
Tanulságoktól roskadó
nyugalmam nem csak jelmez!

Vállamra nem nőtt könnyű szárny,
nézem csak lent, ki messze száll,
és mint e bazaltkő hegyek
a lápos talajból kiállnak:
építek korallok módján
magamból erős várat.

S itathat lúggal ez a kor:
maradok családos atom,
s amíg a tenyészők között
keresem, kihez bújjak:
csak a fény csapódik elém,
az árnyak elfordulnak.

Török ló, német tank-csapat,
hol vagytok már! — a táj szakadt
teste, mint szívem, begyógyult,
szüret van, szűrik a mustot.
Futni hagyják a szelet is
innen, ha illatot lop.

Elbúcsúztatnak engem is,
versemért senki se irigy,
hagyják, hogy följöjjek érte
a háromszázméternyi magasba —
kék-búra ég alatt ülök,
kezemben piros alma.

Simon Emil

A bilgeri

A cipész átjár a kocsmába, naponta kétszer. A műhelytől az ivóig háromszáz lépés.

Két porta előtt kell elmennie, s ahogy a papucsa csoszogását meghallják, arrafelé lesnek az asszonyok.

Alighogy elhalad, átszól egyiküк a szomszédnak:

— Ahol a! Megin a kocsmába megy. De hogy mibül tellik?

— Van ezeknek! — kiáltja vissza a másik. De úgy, hogy a cipész is meghallja.

Ő azonban nem ad az ilyen beszédre. Megy csak, bicegő lépéseket váltva. Elől hosszú kötény lóg, majdnem a bokájáig. Hátul a rövid nadrág fedetlenül hagyja lábaszárát. Fehér, vértelen a húsa, sosem éri nap. Nevetik is az asszonyok, de úgy tesz, mintha nem hallaná.

A kocsmában hűvös van, s az ajtónyílásban sűrűsödnek a legyek, mint a füzéres függöny.

— Huj! — sóhajtja mindig, amikor belép. Mintha hosszú, fáradságos utat tett volna.

— Erő, izom! — mondja a kocsmáros, és támaszkodik tovább, mozdulatlanul.

Az óramutató a tizeshez közeledik. Ez a legnagyobb dologidő. Nincs is ráérő ember más, csak ez a cipész. Mert őt megvárja a csiriz, meg a folt. Nem is cipész ez, csak foltozó.

Ezt gondolja a kocsmáros.

A cipész megdörzsöli szakállas arcát, s a borostákat sercegtetve leül az ablak mellé.

Hízott békesség van az arcán. Nem haragszik ő már azért sem, hogy bejárnak a városba kész cipőt venni, s hozzá csak akkor kerül már, ha formája is alig emlékeztet lábbelire.

Tizenötödik éve megszokta már. Azóta csak szegez, ragaszt. Néha ugyan elképzeli, hogy friss, érintetlen bőrt húzna sámfára, s megformálná cipőnek. Ilyenkor elfogja a nyugtalanság. Felkel a háromlábú székéről, végigtapogatja a szerszámokat. Ha még ettől sem szelidül meg a szívdobogása, otthagyja a műhelyt, s ballag át a kocsmába. Ajtajára megkopott táblát akaszt: „Röktön jövök".

Szereti ezt a szabadságot. Felesége, rokona nincs. Egy öregasszony főz, mos rá, piszkoskezű, szakállas vénasszony. Dehát őt is úgy tekinti csak, mint egy foltot, s nem törődik vele többet.

Közben a kocsmáros leteszi az italt.

Délelőtt pálinkát iszik, délután bort, vagy sört. Ez már attól függ, hogy nyár van-e, vagy tél.

Amit megiszik, azt ki is fizeti mindig. Rengeteg húszfilléres van a zsebében, azokból rakja ki az ital árát.

Ha beszélgetnek, rendszerint a kocsmáros kezdi.

— Hallotta, hogy a Durán fiú hazajött?

— No? — mondja csodálkozva a cipész.

— Valami bukfenc lehet abban — mondja tudálékosan a kocsmáros. De szentigaz, hogy fel van a dolga.

— Milyen cipőt hord? — kérdezi érdeklődve a cipész.

A kocsmáros vállat von.

— Felet. Feleset. Amíg csak meg nem ragasztja a sár.

A cipész felemelkedik a könyöklésből, két tenyerével az asztal szélére támaszkodik.

— Ügyes ember az. Ismerem kis kora óta.

Látszik rajta, hogy még akar valamit mondani. Végre kimondja.

— Csakhogy csizma kellene a lábára.

— Nem paraszt az — veti közbe a kocsmáros.

— Nem is olyat — mondja hevesen a cipész. Bilgeri. Világos bőrből, kicsit hajlott szárral. Olyan, hogyha levetik is, úgy álljon, mintha benne volna a lába.

Már jól belemelegedik a beszédbe, akkor veszi észre, milyen nagyokat mondott. Visszakönyököl az asztalra. Azon gondolkozik, mi is lenne, ha a Durán fiú csakugyan eljönne hozzá, s megrendelné a csizmát. Gyorsan felhajtja az italt, és szokatlan sebességgel indul vissza a műhelybe. Papucsa is izgalommal kattog a sarkán, mintha beszédes száj lenne.

— Jaj neked cipő — mondja egyik asszony a másiknak, s int a bukdácsoló cipész felé.

— Folyton iszik — mondja a másik. Az én uram reggeltől estig dolgozik, mégse jut neki.

— Ja, megkérik ezek az árát.

Teregetik tovább a ruhát.

A cipész meg hihetetlen gyorsasággal ér vissza a műhelyhez. Kinyitja az ajtót, de nem lép be. Körülnéz először.

Vegyes szagok ömlenek az orrába, szellőzetlen a levegő is. Magában így beszél:

— Mondjuk, hogy rendelni jövök. Ott ül a mester, kinyitom az ajtót. A büdösség meghökkentő. Szanaszét állott cipők. A sámfákon hónapos por. Sehol egy darab új bőr, egy fényes szerszám. Nem is tud cipőt csinálni ez a suszter! Pedig ki van írva a táblán, hogy mester. Az is, hogy mérték után, megrendelésre készít. Fuj!

Olyan jól beleéli magát, hogy valóban vissza is fordulna, menne is el, és csak akkor jut eszébe, hogy ez az ő műhelye. Ezen felmérgesedik. Seprőt, rongyot fog, szórja a szemetet az utcára. Aztán a szerszámai között válogat. Polcra rakja a sámfákat, méret szerint.

Délutánra megtisztul a műhely. Foga alatt ropog a por. Megint kiteszi a táblát, s átkocog a kocsmába. Alighogy átér, cseperegni kezd az eső. Negyedóra múlva már zuhog. Akkor belöki valaki az ajtót, s csurom vizesen, fejét rázva betoppan.

A Durán fiú.

A cipészt elönti a forróság. Bámulja az ázott embert, főként a lábbelijét.

— Aj, de kutya idő — mondja a Durán fiú.

A kocsmáros nincs bent, kiszaladt az udvarra, fedél alá hajtani a tollas jószágot.

— Jónapot mester — köszön oda a cipésznek.

— Jónapot.

— Virágzik-e még a sámfa?

— Mikor hogy.

— Sok talpat koptattam magának én is.

— Az a jó.

— De most már rossz világ jön a suszterokra. Mert a gumitalp öt évig se kopik.

S mutatja a cipőjét felemelve.

— Rendes munka — mondja elgondolkozva a cipész. Csak nem ide való. Aszfaltos úton még igen.

— Ezzel, apám, még vízesárokba is mehet — mondja a Durán fiú magabiztosan.

— Falura csizma köll — mondja a cipész csendesen. — Bilgeri. Kicsit hajlott szárral, hogy még levetve is úgy álljon, mintha benne lenne a láb. Orrvassal, patkóval, duplatalppal.

A másik nevet.

— Nem rossz. Csak kicsi ahhoz a gázsi — mondja, és összedörzsöli a két ujját.

A cipész nagyot nyel.

— Ki lehet hozni azt olcsón is. Ha az ember nem uzsorás és ért bánni az anyaggal.

— Gondolja? — kérdezi a Durán fiú. Kifelé néz, figyeli, hogy ömlik az eső.

— Ej, micsoda sár — mondja a kocsmáros, belépve. Nagy igyekezettel dörzsöli talpát a padlóhoz.

— Jónapot — köszön a vendégnek.

— Magának is!

— Megázott?

— Meg. Ette volna a fene.

— Köll ez — mondja a kocsmáros.

A Durán fiú odafordul a cipészhez.

— Hallja, mester, ha ilyen sáros lesz az ősz, meggondolom azt a csizmát.

A cipésznek kitágul a szeme, de szólni nem tud.

— Ja, a bilgerit? — kérdezi a kocsmáros. Hasznos az falun.

Egyszerre csak felugrik a cipész, lerakja az asztalra a pénzt, siet az ajtó felé.

— Elázik — mondják neki mind a ketten.

— Ne, ne — hadarja a cipész. Délutánra ígértem valamit.

Kifutott az esőbe.

— Veri még az öreg? — kérdezi a Durán fiú.

— Inkább ragasztja — mondja a kocsmáros.

Aztán nem szólnak, nézik az esőt.

Hiába futott, ahogy csak bírta, megázott mégis alaposan. De nem érzi sem a vizet, sem a hűvöset. Járkál a műhelyben, rendezget. Már úgy áll minden a helyén, hogy még városra is beillenék.

Akkor körülnéz, s megijed.

— Ej — mondja magában — most meg már szándékosan idecsábítom. És ha eljön? Hát jöjjön csak. Megcsinálom. Nem felejthettem el, mégha tizenöt évig csak foltoztam is.

Most már olyan nyugtalanság van rajta, mint inaskorában. Gondolja: átmegy a kocsmába harmadszor is. Az eső csendesedett már, távolról hallatszik az égzörgés.

Indulna is, de nyílik az udvari ajtó. A vénasszony jön, fazékban gőzölgő vizet hoz. Könyökével után nyomkodja a kilincset.

— Itt a víz, mosakoggyon meg, legalább szombaton.

A cipész nyugtalansága egyszerre elillan. Hátha ez hiányzott?

Ecsetet, borotvát vesz elő. A sarokból horpadt pléh-lavort dob a háromlábú székre, terpeszbe áll, s a forró vizet a lavorba dönti.

A vasárnapja minden más napnál hosszabb, de azért elmúlik. A hétfő, meg a kedd is lassú — de munka van elég — és hirtelen eljön a szerda.

Délelőtt azt mondja neki a kocsmáros:

— Hallja, maga megbolondította a Durán fiút, avval a csizmával.

Nem szól rá semmit. Most már végiggondolt minden eshetőséget, s elhatározta: szűkszavú, megfontolt lesz a csizma ügyében, mint holmi alkotó mester.

A kocsmáros azt hiszi, szerénységből nem szól, ezért így folytatja:

— Ha maga azt a csizmát fainul megcsinálja, annyi vevője lesz, hogy nem győzik a borjúk bőrrel.

Ettől egyszerre megijedt. Mert erre még nem gondolt. Elönti a forróság, mehetnékje támad. Feláll, fizet.

— Sok minden köll ahhoz — mondja a kocsmárosnak az ajtóból.

— Az igaz.

És már csoszog is a műhelye felé.

Az ajtajában ott áll a Durán fiú, meg még valaki.

— Jónapot, papa! Testben és lélekben megerősödve, mi?

— Jónapot — mondja rá, de nagyon nehezen. A kulcs is majdnem kiesik a kezéből.

Mielőtt még mondaná, mennek be a vendégek, s ülnek le. Egyikük egy ládára, másikuk egy düledező székre.

— Elhoztam a barátomat is. Őt is érdekli a csizma. Persze, csak akkor, ha sikerül.

Szerencsére, nem tűnik fel, hogy sápadt.

— Nahát, ott nem lesz hiba — mondja halkan.

— Mert csináltathattam volna én a városon is — mondja a Durán fiú. De ott már mégsem olyan igazi a mesterség, mint falun. Nincsenek ott már régi, békebeli mesterek.

— Engem is csizmadiának akart az apám — mondja a barátja.

De a cipész erre sem szól; ül a háromlábú széken, úgy tesz, mintha keresne valamit a munkaasztalon.

— Hát akkor vegyük meg a mértéket, papa — harsogja a Durán fiú.

— És az ára? — kérdezi a barátja.

— Ja, hogy ne felejtsem, mennyiért csinálja?

Ez már olyan kérdés, amire válaszolni kell.

— Nem gondolkoztam még.

— Nézze, papa — mondja a Durán fiú — városon hat-nyolcszázat kérnek érte. Ha négyötvenért megcsinálja, áll az üzlet.

Hallgatnak. A cipész felnéz a másik kettőre, azok kacsintanak rá, meg a fejük mozgatásával biztatják.

— Megcsinálom én annyiér.

— Na lássa — mondja a Durán fiú. Méretkezzünk!

S már veti is le a cipőjét. A cipész papírt keres és a talpa alá teszi. Ceruzát, mérőszalagot vesz, és hozzákezd. Érzi, hogy néha megrándul a mérő a kezében. Bizonytalankodik. A másik kettő nem veszi észre. Lesik mozdulatlanul, csak a Durán fiú rángatja olykor a lábát, ahogy a ceruza csiklandozza a talpát.

A cipész letérdel a földre, ráhajol a papírra, hogy ne lássák, mit csinál.

Végre készen van. Izzadtan feláll. A Durán fiú a cipőjét húzza.

— Előleg mennyi? — kérdezi a cipésztől.

Ijedten felel.

— Nem, semmi. Megbízok én magában. És ha nem kell? Megveszi akárki. Mert olyat akarok csinálni.

— Jól van, papa.

Elbúcsúznak. Amikor kilépnek a műhelyből, megkönnyebbül. Néz utánuk sokáig, hogy vissza ne forduljanak. Bezárja a műhely ajtaját. Keresgélni kezd a sámfák között. Valahol talál is egy bilgeri sámfát. Felállítja az asztalra, mellé teszi az imént felírt mértékeket, meg a rajzot. Nézi, simogatja, próbálja elképzelni, kezével a levegőbe rajzolni a formát, de elvéti.

Még annyit megtesz, hogy a dikiccsel körülvágja a papírra rajzolt lábformát.

Most már biztosan tudja, hogy képtelen megcsinálni úgy, ahogy a kocsmárosnak elmondta.

Egy hét múlva, délután, átmegy egy pohár borra.

— Hallom, megrendelték a csizmát — mondja a kocsmáros.

Maga is csodálkozik, hogy nem dühösödik meg a csizma emlegetésére. Még tréfál is.

— Az a. Már előre félek: annyi lesz a megrendelés, hogy segédet kell felvenni. Én pedig magamhoz szoktattam már a munkát.

— Ne féljen attól, — mondja rá a kocsmáros. Zsugori népek ezek. Készen vesznek. Azt is csak akkor, ha kilóg a lábuk ujja.

— De ha azt a csizmát meglátják.

S beleveti szemét a lámpafénybe, mintha valóban arról merengene. Pedig igen rosszul érzi magát. El is megy haza.

A vénasszony a kályha körül kotorászik. Fényes parazsak ugrálnak csörögve a megfeketedett pléh-lapra.

— Hát most magára marad itt minden — mondja neki a cipész. Bemék a városba anyagér.

A vénasszony ügyetlenül piszkálja a tüzet.

— Nem bánom én. Csak jól zárjon be.

A cipész leül a háromlábú székre és térde közé szorít egy bakancsot.

— Lehet, hogy több napot odaleszek. Mert a bőrt sokáig kell válogatni.

— Én nem bánom — mondja a vénasszony. Kormos kezét megtöröli a kötényében.

— Ha keresnek, maga csak azt mondja: bőrér mentem. Azt se tudja hová, meddig, mikor jövök, csak ezt az egyet mondja.

Közben foltozza, varrja a bakancsot.

— Úgy, úgy — bólogat a vénasszony. Megy is már az udvari ajtó felé.

— Jóccakát.

— Szép álmokat — mondja a cipész.

Tíz óra jóval elmúlt már, mire befejezi a bakancsot. Feláll a székről, szomjas. De a kocsma régen zárva már, inni nem lehet, csak nyeleget.

A szekrény tetejéről mállott utazótáskát vesz le. Kötényével töröli róla a port, azután a háromlábú székre fekteti, kinyitva.

Először a legfontosabb szerszámokat rakja bele. Azután néhány sámfát, majd kevés ruháját.

A legmélyebb hajnali sötétben csendben kilépked az állomásra. Kezében feketén hintázik a bőrönd.

Amikor az állomáson leül, már nem is átkozza könnyelműségét.

Kiterveli, hogy átmegy a másik megyébe, s beáll valahová segédnek.

Makay Ida

Hullt csillagok

Nem szerettem én már mást magamon,
csak ezt a két nagy, éjsötét szemet.
Ezek valaha, régen, valahol
Venus, Saturnus voltak teneked.
Hat tavasz feslett, és lehullt hat ősz is.
Züllött üstökös lett az egeden
ez a két csillag. Elárultak ők is.
Már nem szeretem többet a szemem.

Ősszel

Elmúlt a nyár. Aztán majd az ősz is.
Jó, puha tél jön. Álmodó. Havas.
És újra szökdell majd a játszi őz is.
Tavasz lesz újra. Majd megint tavasz.
Majális cifra népe táncol át
az ösvényen, hol gyászsor ballagott,
mert törvény ez: az élet megy tovább,
a temetők meg mozdulatlanok.

Bezzegh Zoltán: Asztalos (tus)

Somlai Iván

Egy tanítványom kezéről

Tavaly Mizserfán fejtett még szenet,
s most tollat fog kissé ügyetlenül
tíz vastag ujja vaslapát helyett;
betű betű mögé lassan kerül.

Után áll széles körmök közt a toll,
s majd' minden sorra jut nagyobb hiba.
E harmincéves ember úgy magol,
mint fenn, Mizserfán legkisebb fia.

S ahogy elnézem ezt a nagy kezet,
torkomra forr az oktató szava.
Mondjam neki, hogy hol kell ékezet?

Van a Tudásnak jónehány szaka,
hol én görbednék első pad felett,
s az ábécére ő tanítana.

Irodai lányok

Fiókjaikban zsemle, rúzs, tükör,
s ha főnökük magukra hagyja őket,
jókedvük szűk medréből partra tör,
minden komoly szót mállaszt, szertegörget.

Az ujjuk olykor rossz betűre üt,
s csak szókat értve órák hosszat írnak.
Távolba réved szép tekintetük,
színét sem látják aktának, papírnak.

Így tudnak ők az esti randevúra
gondolni, és egy-egy csinos fiúra,
kivel táncolni mennek szombaton,
vagy ülnek cinkos, lombba bújt padon,
míg csókjaiknak egyetlen tanúja,
a hold mindent ezüstfátylába fon.

Bertha Bulcsú

A hegyvidéki

Amikor abbahagytam az iskolát, újra csak napszámba jártam, mint annakelőtte.

Legtöbbet talán a kapát emelgettem, dombra föl, dombról le, napra nap, és más semmi.

Megszínesedett az erdő, aztán megsápadt. A boróka illatát egészen a faluig terelgették a kései szelek. Néha pálinkaszagot is hoztak a pincék felől. A köd a hegyekre tapadt, csak a fenyvesek látszottak ki néha, mint egy óriás sündisznó sörtéi.

Se napfény, se munka. Egyedül maradtam. Karcosnak találtam a bort, büdösnek a cigarettát. November végén vonatra ültem.

Városról városra jártam, raktam vagont, csákányoztam, talicska nyelét markolva egy szál padlón imbolyogtam. Az épülő új városba is elkerültem.

Először nem tartottak valami főnyereménynek, de amikor látták, hogy jól osztom be a munkát, váratlanul kiemeltek. Csoportvezető lettem. Nagy tisztség. — A szutykos alacsony irodákban, csak a váltásoknál volt dolgunk, de ilyenkor legalább húszan fuldokoltunk az asztalok körül. Volt itt felvidéki, meg délszláv, sváb, sokac, székely, szóval jól összeverődtünk. Mindenki orditott, és a lemarházásoknál csak a felső fokozatot használták.

Eleinte félszegen mozogtam ebben a társaságban. Megérezték, hogy falusi vagyok, és gyanakodtak rám. Voltak, akik nyíltan megvetettek, de olyanok is akadtak, akik sajnálkoztak rajtam.

Borbás Mihály alacsony volt, székely, és marcona, mint a brassói hegyek. Azt hiszem kommunista is volt, de erre nem mernék megesküdni.

Amikor megtudta, hogy hegyvidéki vagyok, egy hajnali veszekedésnél a pártomat fogta. Épp agyon akart verni a szomszéd brigád, amikor közbelépett. Akkoriban itt még sok volt a vagány, a hétpróbás csibész, és a sok „nagy menő" között én még csak balkezes kölök voltam.

Együtt mentünk hazafelé. Nem sokat beszélt, inkább csak morgott, mint a medve.

— Jó tőrül metszettek, ne hagyd magad! — mondta fele úton.

Aztán csak a Béke-téri korcsma előtt mordult egy kurtát.

— Betérünk! Jó?

— Be! — mondtam én, még szűkebben.

Büdös pálinkaszag, meg a sokféle ember áporodott párolgása vastagodott a levegőben. A söntéshez támaszkodtunk. Borbás Mihály odaszólt a csaposnak.

— A szokottat, meg egy pohárral!

Én a poharat kaptam, ő egy söröskancsót félig pálinkával. Ivás közben rángatózott a bajsza.

Rá egy hétre megint együtt mentünk haza. Hideg, téli hajnal volt, a hódértől szakállasak voltak a fák.

Meleg leheletünkkel végig párologtunk az erdősávon, amely a várost el választotta a vasműtől. Fele útnál, a bokrok közül, elénk lépett két vagány. A magasabbik köhécselt, a kisebbik meg rászólt az öregre.

— Hány óra lehet papa?

— Órám az nincs, de messzerem az van! — mondta Borbás Mihály és egyből a zsebéhez kapott.

Erre a vagány feléje csapott, a magasabbik meg nekem esett. Összegabalyodtunk. A fetrengésben rúgtuk a jeges havat, és egymás torkát kerestük vicsorgatva. De Borbás Mihály nem sokat enyelgett. Előkaparta valahogyan a bicskáját, és belebökte a vagányba tövig.

Amikor a hosszabbik észrevette a vért, kirántotta magát a szorításomból és elszaladt.

— Ez megesett, — mondta Borbás Mihály, aztán megtörölgette a kést és zsebre tette.

— Menjünk? — kérdeztem tanácstalanul.

— Hát ők támadtak, de mi végeztünk, ez már így igaz. Én itt maradok, te meg eredj rendőrért.

Az úton volt min gondolkodnom. Annyi szent, hogy furcsa székely, de igaz ember volt Borbás Mihály.

Somlai Iván

Felfedezés

Vonaton ültem, olvasgattam,
s hogy megpihenjen nyűtt szemem,
fölpillantottam, — künn a dombsor
mosolygott, mint a szerelem.

Folyóiratom félredobva
kiáltottam fel: „Többet érsz,
egyetlen napos, zöld domboldal,
mint száz oldalnyi bölcs penész!“

Remecz Béla: Pihenő a külszíni fejtésen (tus)

F. Schiller

Stuart Mária

(Részlet a III. felvonás 4. jelenetéből)

Fordította: Pákolitz István

ERZSÉBET: *Mi mondandód van, Stuart Mária?*
Beszélni vágytál, íme, itt vagyok.
A megsértett királynőt is feledve,
nevem a megszólásnak is kitéve;
hozzád, ki mélyre buktál, eljövök,
bár életemre törtél, jól tudod!

MÁRIA: *Mint kezdjem el, s hogy' fűzzem szép szavam',*
hogy megindítsa szíved', s meg ne sértse?
Magam', ha mentem, téged' ér a vád,
de vádaskodni mégse akarok.
Megtetted azt, amihez nem volt jogod,
hiszen királynő volnék, mint te vagy!
Hozzád futottam, pártfogásodért,
s a vendégjognak ős-szabályait,
a népek szent jogát is megcsúfolva
bezárattál börtönfalak közé!
Barátaim', szolgáim' elveszik,
viselnem kell a méltatlan hiányt;
törvénytelen bírák elé citálnak —
De hagyjuk ezt. Borítsa már feledés
mindazt a rosszat, ami rámszakadt.
De átkozott is a királyi sors:
gyűlölködésük száz darabra tépi
a földtekét; s eloldja láncait
a meghasonlás dúló szellemének!
Nem áll közöttünk senki idegen,
(egészen közel hajol hozzá)
már teljesen magunk között vagyunk,
a vétkemet most mondd szemembe, testvér,
elégtételt csupán így adhatok.

Ha meghallgattál volna egyszer is,
dehogy jutottunk volna ennyire!

ERZSÉBET: *Megőrizett szerencsecsillagom,*
hogy kígyót melengessek keblemen!
Ne sorsodat — sötét szíved okozd,
s hiú családod átkos történetét!
Nem volt közöttünk semmi gyűlölet,
de bátyád, az a hatalomra-éhes,
a gőgös pap, ki vakmerőn, mohón kap
minden királyi korona után;
hadat küld rám, téged meg elbolondít:
viseld királyi címem', címerem',
s élet-halálra folytasd harcodat!
Fölbújtatott mindenkit ellenem,
s Londonban is, hazámnak székhelyén
szította már a zendülés tüzét!
— Az Úr velem van! Földre nem tipor
a büszke pap!
Az én fejemre szánta az ütést,
s tied hull majd a porba!

MÁRIA: *Életem*
Isten kezébe' van. De hatalmaddal
nem élhetsz vissza ilyen véresen!

ERZSÉBET: *S ki gátol meg!? Példát adott a bátyád*
minden királynak, széles e világon:
hogyan béküljünk ellenségeinkkel!
Szent Bertalan-éj volt az iskolám!
Számít-e hát a jog? A vérrokonság?
Ki állna jót teérted, hogyha most
nagylelkűen levenném láncodat?!
Hűséged őrizném-e oly lakattal,
amit Szent Péter kulcsa föl ne nyitna?!
A biztonságom egy: csak az e r ő !
Szövetség nincs a kígyók fajzatával!!

MÁRIA: *Bennem csupán az ellenséged láttad*
s az idegent. De hogyha trónutódnak
jelöltél volna, mint ahogy megillet;
csak szeretet és hála volna szívem,
ma jó rokon lehetnék s hű barátnőd!

ERZSÉBET: *Itt nincsenek neked barátaid!*
A pápaságba' vagy te otthonos!
S még hogy te lennél trónom örökösse?
Milyen kelepce ez!? A népemet
eltántorítanád még életemben!
A bujaságod hálójába csalnád
a szigetország nemes ifjúságát!
Úgy tündökölnél, mint új Armida,
kit bámulnának, hogy feljött a napja,
míg én —

MÁRIA: *Uralkodj békében, lemondok*
minden jogomról, ím, a te javadra.
Friss szellememnek szárnya lankadó,
árnyéka vagyok már csak önmagamnak.
A rabság hosszú szégyenébe' megtört
a kedvem is. Ó, mit tettél velem:
letéptél engem viruló virágba'!
Fejezd be, testvér. Mondd ki azt a szót,
amért eljöttél! Elhiggyem talán,
csak az hozott ide, hogy gúnyolódj
kegyetlenül az áldozatodon!?
Ó, mondd ki hát, ajándékozz meg engem
szabadságommal és az életemmel!

ERZSÉBET: *Bevallod végre, hogy legyőztelek?!*
Már elfogyott az ármány? Nem jön új
orgyilkos? És már nincsen több kalandor,
ki bajvívásra még kiállna érted?
Kifogytak már! Te senkinek se kellesz!
A világnak más gondja is akad.
Ki vágyik arra, hogy a negyedik
férjed legyen!? Hiszen te nemcsak férjet,
kérőt is ölsz!!

MÁRIA: *Testvér!! Ó, Istenem,*
most adj erőt, hogy fékezzem magam'!!
(Erzsébet megvetéssel végigméri)

ERZSÉBET: *No, Leicester gróf, ímé, hát ennyi báj!*
Közömbös itt egy férfi sem lehet;
s ez az, mivel nem versenyezhet asszony!
Való igaz: olcsón jutott híréhez;
az embereknek tetszetős e szépség:
közönséges, így b á r k i é lehet!!

MÁRIA: *Most már elég!!*

ERZSÉBET: *Most leplezetlenül*
mutattad meg igazi arcodat!

MÁRIA: (a haragtól fölindultan, de méltósággal)
A vétkem ifjú volt és emberi.
Gonosznak tart most engem a hazám,
de én tudom, híremnél jobb vagyok!
Hatalmam elbűvölt, de soha semmit
se titkoltam; királyi, nyílt szívem
álarcba' járni nem hagyott!
Jaj lesz neked, ha egyszer a világ
lerántja majd a cifra-szép lepelt,
mivel lopott-szerelmed elfödöd!!
Anyád se hagyta rád a szép erényt,
mindenki tudja, míly erkölcse volt
és mért jutott vérpadra Boleyn Anna!!

(Talbot közéjük áll)

TALBOT: *Hát ennyire vagyunk?*
A mérséklet, alázat hol maradt!?
MÁRIA: *Mérséklet és alázat? Elviseltem,*
mit ember elviselhet! Már elég!
Te, birkaszívű szép önuralom,
te szenvedő tűrés, repülj az égbe!
Te, visszafojtott, szörnyű haragom,
zúzd össze végre már a láncodat!
És te, ki a bősz baziliszkuszoknak
gyilkos szemeket adsz; te adj, te adj
szavamnak mérgezett-hegyes nyilat!!

(Erzsébet némán, haraggal nézi)

TALBOT: *Magán kívül van teljesen a lady!*

(Leicester nagyon nyugtalan; el akarja vezetni Erzsébetet)

LEICESTER: *Ne hallgasd ezt az őrültet, gyere!*
Jöjj, hagyjuk itt e rémséges helyet!
MÁRIA: *Az angol trónt egy fattyú bitorolja!*
Az angol nép nemes, bátor szívét
egy szemfényvesztő asszony így becsapta!
Ha volna jog, te fetrengnél a porba',
mert urad és királyod én vagyok!!

(Erzsébet gyorsan távozik; a lordok a legnagyobb megrökönyödéssel mennek utána)

Kulisch Mária

Tévúton

Végre... Újra itthon! Mögöttem egy hét — komédiával, rosszul titkolt unalommal, hazugságokkal és kíméletlenül ítélő látásokkal.

Végeredményben — nem történt semmi. Vendég voltam néhány napig egy vidéki városkában, egészen kisvárosi, de derék és jóindulatú családnál, leendő otthonomban.

Volt bennem őszinte érzés is és egy szent elhatározás: kedvesnek, szerénynek tűnni és mindenekelőtt örvendezőnek azon nagy szerencsémen, hogy befogadnak maguk közé, engem, a messziről jött lányt, az ő polgári jómódjukba és tág házukba.

Tudtam, kíváncsian várnak, a leendő örömszülők, a nővér, a sógor, a kisgyerekek és Gábor...

Az anyám lelkemre kötötte, ne hozzak szégyent a fejére, hisz boldog lehetek, gondtalan, nyugodt jövő vár rám egy derék, szerető férj oldalán.

— Majd igyekszem anyám, most már én is akarom ezt a házasságot, csak előbb mégis látnom kell, mit vállalok, micsoda életet és milyen emberek között — nyugtattam nevetve.

Megvolt a jószándék. De mindhiába! Maradtam, aki voltam: idegen, nem közéjük való.

Másfél éve ismertem meg Gábort. Pesten jártam egy barátnőmnél, épp vendége volt, távoli rokona, alföldi fiú.

Talán félórát töltöttünk hármasban, beszélgettünk jelentéktelen dolgokról.

Gábor csinos, kellemes modorú, bár meglehetősen unalmas ember benyomását keltette. No de mit törődtem én ezzel! Ahogy elbúcsúztam tőlük és kiléptem a kapun, már el is feledtem.

Barátnőm levele hozta vissza emlékezetembe. „Gábor este még visszajött hozzám, felőled akart hallani, tetszel neki, szeretne közelebbről is megismerni. Általam kérdezteti: írhatna-e levelet? Ágicám, szívem, mondd hogy igen, ismerem őt, nagyon komoly, rendes ember. Gondolkozz hát ezen." — írta.

Nem sokat gondolkoztam. Ha nekik ez jó, hát legyen, írjon, ha akar. Akkoriban nagy „Mindegy" volt nekem az élet. Gáborral való megismerkedésem előtt alig pár hónappal bomlott szét eljegyzésem azzal, akit igazán szerettem. Csalódtam s a lelkemet kiforgató vihar után csendes egykedvűségbe süllyedtem minden és mindenki előtt.

Gábor pedig írt. S a válaszaim? Többnyire késtek, néhány udvarias, semmitmondó szó. Csaknem egy évig jöttek-mentek a levelek, pontos, meghatározott időben. Valami csendes unalom áradt belőlük. Már-már arra gondoltam, végét vetem e semmi kapcsolatnak, amikor azt írta, szeretne meglátogatni. Némi gondolkozás után válaszoltam: várom!

S egy szombat délután megérkezett. Elegánsan, jólöltözötten, szerényen, komolyan. Anyámnak rögtön megtetszett. Én olyannak találtam, mint egy éve.

Csigalassúsággal kúsztak az órák. Beszélgettünk, szóbajött irodalom, zene, színház, mindenhez értett, volt véleménye, csak mindebben semmi szín, semmi egyéni. Fakó, szürke színt kapott minden szó, amely kibukott a száján.

Udvarias voltam és kimért. Mégis, mielőtt elment, megmondta: komoly a szándéka, remélhet-e? A válaszom: egy homályos talán.

Utána már rohamosan múltak a napok. Levelei egyre gyakoribbak, melegebbek lettek s ha késett a válaszom, türelmetlenül sürgette. Az első látogatást csakhamar követte a második.

Tanácstalan voltam, tépelődtem. Mit tegyek, mihez kezdjek ezzel az emberrel? Hisz végeredményben arra vágyódtam már régtől fogva, amit felém kínált: szabadulást a krajcároskodó szegénységből, a rosszul választott munkakör nyűgétől.

Igen, nyugodtan élni, uralkodni ragyogóan tiszta, kedves lakásban, s hozzá még kifogástalan férj, gyerekek, ez csábított. De ennél többre is vágytam.

„Valakinek" álmodtam a férjemet, aki külön egyéniség, kiemelkedő és erős, egészen és összetéveszthetetlenül „én".

Gábor c s a k jó volt, derék, szorgalmas, no és persze művelt (de mint egy lexikon, olyan szárazan és személytelenül) és hát csinos, mint valami divatlapreklám, de semmi több.

És lassan mégis megalkudtam. Segített ebben az anyám, a barátnők és ismerősök, akik láttak vele, dicsérték, magasztalták, kötnivaló bolondnak nevezvén engem, ha ilyen „partyt" elszalasztok.

Hát jó. Valahogy csak lesz. Hozzámegyek — határoztam végül. Üzletnek néztem az egészet, de becsületes üzletnek, amit el kell fogadni, mert az évek múlnak — most, a húszon felül már egyre gyorsabban — és ki tudja lesz-e még ilyen vásár, ahol ennyit adnak értem?

De mit adok én? Magamat: az életemet, kifogástalan háziasszonyi erényeimet, gondos, hűséges asszonya leszek. Sohasem fogja sejteni, hogy szívem legbelseje egészen csukott; az enyém, megközelíthetetlen, ahová sohasem juthat be. Ebből nem fog sejteni semmit, tehát valószínűleg boldog is lesz.

S én? Puskin szavaival vigasztaltam magam, némi gúnnyal és sok megalkuvással: „Sorsát és férjét megszokta szépen, a megszokás oly pótolék, mit boldogságért ád az ég."

A lázadást, többet-akarást elfojtottam.

Hisz most már visszalépni sem lehetne könnyen. S ki tudja? Talán meg is fogom szeretni, anyám is azt mondta: „Majd megszereted, ha a férjed lesz. Régen is így mentek férjhez a lányok. A szerelem megjön magától."

Hátha igaza lesz anyámnak?

Így vigasztaltam magam, és elfojtottam a feltörő, határozott „nem"-et.

Robogott velem a vonat, s még egyre tiltakozott bennem a lélek.

No és, hátha át tudom őt formálni, kicsit magamhoz idomítani?

Sokat fogunk együtt olvasni, utazgatunk, színházba járunk, megtanítom

tán arra is, hogy nemcsak kritikusi szemmel lehet nézni valami szép művet, de lelkesedéssel, hittel, boldogan is. Megpróbálok én mindent, hogy áttörjünk a kisváros fojtó, unalmas légkörén. — Így váltakoztak gondolataim.

S a vonat egyre közelebb vitt az én mecsekvidéki szép városomból, valahová az Alföldre.

Pesten várni kellett az átszállással, be is esteledett, éjszaka lett, mire folytattam utamat.

A fülkében kívülem még egy három gyermekes család utazott s néhány fiatalember. Ne makartam társalogni, olvasgattam.

Az út hosszú volt és unalmas. Talán csak az egyik fiú keltett fel bennem némi érdeklődést, aki nem szólt ugyan semmit, csak nézett, valami mosolygós, kedves tekintettel.

Ahogy peregtek az órák, útitársaim elaludtak, csak az az egy maradt ébren. Beszélgetni kezdtünk, ez jól esett.

Ettől megint felrémlett bennem helyzetem minden fonáksága: új ismerősöm jobban érdekelt, mint akihez utaztam. Ijedten próbáltam Gáborra gondolni. Az ablak mellé húzódtam és alig-alig feleltem már a fiúnak, pedig leste minden szavamat. Vártam, türelmetlenül, hogy célhoz érjek már.

Ahogy a vonat lassítani kezdett, felkaptam a bőröndömet, elhárítva rokonszenves útitársam segítségét, rohantam végig a kocsin, leugrottam a lépcsőn, de rossz oldalon; az állomást nem láttam sehol, csak a fiú állt a lépcsőn, kicsit szomorkásan, tétova mozdulatokkal integetve felém.

Még tán akkor is ez a kedves epizód járt az eszemben, amikor átbotorkáltam a másik oldalra s megtaláltam Gábort.

Megcsókolta az arcom és megindultunk, jobbra-balra kanyarodva.

— Remélem, jól fogja magát érezni, Ágnes. A szüleim már nagyon várják — szólt.

— Igen, igen, biztosan — feleltem alig hallhatóan.

A család már aludt, csak Gábor anyja várt ébren. Bevezettek a szobámba, egyedül maradtam. Fáradtan, kimerülten zuhantam ágyba.

Fényes délelőttön ébredtem.

Kilestem a függöny mögül. Az udvaron voltak, akiket most majd szeretnem kell. Várják, hogy kilépjek, néznek majd bíráló szemekkel: ki hát a jövevény, akit befogadnak maguk közé?

Valami keserves érzés fogott el. Kibámultam a másik ablakon az utcára, poros fák, még porosabb út, egyforma házak. Ez lesz hát az én otthonom?

Kiléptem. Csókok, bemutatkozások, udvariaskodás, és az arcomon kényszeredett mosoly.

Csak akkor ragyogott fel a szivem, amikor egyenesen a két kitárt karomba futott egy ötév körüli, kócos, barna kölyök.

— Ugye te vagy az Ágnes?

Beletúrtam a hajába:

— És te a Zoltika?

— Megmutatom a nyuszimat, gyere, gyere — kapaszkodott kezembe és húzni kezdett maga után.

— Zoltán, Zoltán, de neveletlen vagy. Ágnes néni nem játszópajtásod, hogy mered tegezni? — riadt fel az anyja szigorú hangja.

Zoltika a ruhámba bujtatta az arcát és szipogva mondta:

— Ugye hívhatlak Ágnesnak?

Simogattam maszatos kis arcát. Ő volt az egyetlen, akit őszintén megszerettem.

Mert a többi csak komédia. Úgy emlékszem vissza az egészre, mint kellemetlen, kínos játékra, amelybe belegabalyodtam és nem tudom, merre a kiút.

Vasárnap volt. Folytó, meleg, poros levegő borult a kisvárosra. Ásított bennem az unalom és nyugtalanná hajszolt a menekülés vágya. De nem lehet! Végig kell játszani, ha már elkezdtem.

Délután sétálgattunk a korzón, Gábor ismerősei meg-megálltak, rámnyitották szemüket: Lám, a menyasszony! S valamennyien megkérdezték: Nos, kedves, hogy tetszik a mi kis városunk?

— Még alig láttam — tértem ki, pedig akkor már tudtam: elviselhetetlen!

Vasárnap volt. Fojtó, meleg, poros levegő borult a kisvárosra. Ásított akác széles utcán, nekem már minden egyformán szürke volt s az emberek messzi-idegenek.

Nyoma sem volt bennem jószándékú elhatározásomnak, hogy szeretni-akarással nézzem a várost, az embereket. Csak az éles, mindent látó és bíráló szemem maradt meg.

Gábor pedig délcegen és elégedetten ott sétált mellettem. Akkor még tudtam titkolni unalmamat.

Estefelé templomba mentünk.

A hátsó padsorokban, mint fekete pókok, vénasszonyok gubbasztottak, s fogatlan szájukból áhítatos hangokat préselve ki nyújtottan, keservesen énekeltek.

Mély, régi padokba süllyedtünk.

Zoltika riadt szemmel bujt hozzám, egészen eltűnt a padban, nem látott semmit, csak a mennyezetet, azt kutatta bámész tekintettel.

Gábor szertartásos arccal ült mellettem.

Gondolataim valahol otthon kóboroltak, a hegyeim között.

A kicsi mozgolódása riasztott fel. Nem találta helyét.

Ahogy ránéztem, súgva kérdezte:

— Sokáig tart még?

— Nem, csak légy türelmes egy kicsit.

— Meddig?

— Nézd csak — mutattam az órámat — amíg a mutató ide ér, akkorát lép, mint a tücsök füle, akkor megyünk.

— Mekkora a tücsök füle?

— Hát ekkora — mutattam az ujjam hegyével.

Mosolygott, de az anyja haragos tekintettel fagyasztotta meg arcocskáján a fényt.

Összehúzta magát és pici könnyek bujkáltak szemében.

Mikor kiléptünk az utcára, anyja azonnal rátámadt:

— Na megállj, te haszontalan, kapsz otthon apádtól, várj csak — s közben rám nézett szúrósan.

Zoltika megfogta a kezemet és sugdosott, hogy más meg ne hallja:

— Ugye, Ágnes, ha ilyen kicsik lennének mint én, ők is unatkoznának?

— Ne félj, úgysem engedlek bántani — szorítottam meg a kezét.

Vacsora után táncolni mentünk. Bár volt? Vagy cukrászda? Mindkettő együtt. Az épület homlokán neonbetűk égtek: RÓZSABOKOR. Apró asztalok-

kal, zongoristával, dobossal, feketével, likőrökkel csalogatta a szórakozni vágyókat.

A sarokasztaltól, ahova telepedtünk, jól láthattam mindenkit. Színház volt, igazi színház. Csak nem a szereplők beszéltek, hanem a nézők. Elmondták előre az egész történetet. Pedig ez már máskor is idegesített.

— Az Ibi megint kölcsöncipőben táncol.

— Ne mondd.

— Irénkétől kérte. Tudod, szívem, épp Irénkénél voltam, midőn beállított. Csak hallottad volna, hogy csicsergett. Persze, Irénke is mézes-mázasan beszélt, csak amikor elment Ibi, egészen véletlenül megemlítette, hogy múlt vasárnapra meg Macáét kérte kölcsön.

— Mit gondolsz, Nóra vajon ma estére kölcsönkérte Dénest?

— Ugyan. Megy az magától is.

— Figyeld, szinte belebújik.

— De mit tud Dénes azon a keszeg nyakon simogatni?

Undorodtam és borzongtam. Egyre komorabb lettem. S az én Gáborom szemrehányóan és megbotránkozva súgta fülembe:

— De Ágnes, legyen kicsit jobbkedvű.

És a társaság folytatta szórakoztatásomat.

— Megint együtt ülnek a férjvadászok. Szegény férfiak nem is sejtik, hogy valamelyikük elveszti majd a fejét. Mit gondolsz, hány éves lehet így együtt ez a szép galéria?

— Ezt nem tudom, de Tibit sajnálom. Jóképű, szépen keres, mégis faképnél hagyják a lányok. Csoda tudja miért — nézett várakozva arcomba leendő sógornőm.

Így ment ez órákon keresztül. Éjfél felé már ismertem minden jelenlévő élettörténetét. Száz név kavargott agyamban, nagy össze-vissza ságban, magam sem tudtam, hogy melyik kinek a szeretője.

A sok bemutatkozó ismerősre még rámosolyogtam erőlködve, nyújtottam a kezemet, de szavakra már alig telt.

Fáradtságra hivatkozva kértem, menjünk haza.

A társaság jókedvű volt a bortól, én fájón józan és gúnyos.

Hiszen láttam már: tévútra kerültem, most már biztos! Gábort sohasem fogom megváltoztatni. Hogyan is ragadhatnám ki innen? Egészen közéjük tartozik ő is, e másokon szórakozó, kicsinyes, kevés-igényű emberek közé. Ha látogatóban volt nálunk, mégis csak másnak tűnt, többnek. De itt?

S nem vette észre, milyen visszatetsző, közönséges volt nekem minden. Sőt! Haragszik! Nem voltam elég kedves a barátaihoz, hallgattam... Jaj, hogy szerettem volna akkor kiabálni, ordítani, hangosan, bele az estébe: milyen csúnya, gyötrő már nekem ez a játék.

Aztán jöttek a hétköznapok. Egészen egyformák. Már akkor nem akartam és tán nem is tudtam volna titkolni lehangoltságomat.

S ott volt körülöttem a Család! Jöttek hozzám, faggattak, kérdezgették, mi bajom.

Lehetett volna erre felelni? Mit? Talán azt, hogy nem tetszik nekem az ő életük, ez a nyárspolgári, kimért, formákba öntött?

Ezeknek az embereknek a hangyaszorgalommal való munkábatemetkezésen kívül volt még egy istenük: a Pénz! Gyűjteni, rakosgatni, ki tudja minek? Figyeltem az életüket, milyen aprólékossággal rakják élire a garast. Egy könyv,

vagy hanglemez? Kidobott pénz — mondanák. Az meg egyenesen lázadás: Pestre utazni színház, vagy hangverseny kedvéért. És ki ér rá könyvet olvasni? Csirkét kell nevelni és malacot, ráérő időben pedig más „hasznos" elfoglaltságot keresni.

Könnyelműnek, felforgatónak bélyegeztek volna itt a havi könyvvásárlásaimmal, olvasással.

Az utolsó este betetőzött mindent.

Moziba mentünk s mint valami szép, színes sugár csillant át a poros levegőn: Romeo és Júlia. Láttam már a filmet, de most egész lényemmel, szomjasan, sóváran vágytam rá, hátha lepereg rólam ez a közöny, unalom, talán tudok utána megint kedves lenni, erőlködés, színlelés nélkül, önszántamból.

Sötét lett a nézőtér. Feledni akartam. Befogtam a fülem, ha az első sorokból gúnyos pisszegések, vagy hangos nevetések, megjegyzések törtek fel hozzám. Elzárkóztam egészen. Átszellemültem és újjászülettem. Gazdagabban, többetérőbben léptem ki az estébe, s valahogy megbékülten, de akkor jött a kritika.

Gábor és a Család! Mert mindenkinek volt véleménye.

Én magamban úgy éreztem, hogy ilyenkor hallgatni kellene, talán percekig, vagy egész órán át, őrizni szótlanul a csodát.

De jött a szóáradat Júlia ruhájáról, hajáról, arcáról, s a torz megjegyzések zápora elvett tőlem mindent.

Engem is faggattak, s csak bólintottam: szép volt.

Tombolt bennem a gúny, és már egészen körülzártam magamat szótlanságommal.

Akkor határoztam.

Még két napot kellett volna ott töltenem, két végtelen, hosszú napot.

Menekülni! — zakatoltak a gondolataim. Menekülni, igen, amíg nem késő egészen. Elmenni, és soha vissza se jönni többé.

Hajnali kettőkor indult a vonat. Addig összeraktam a holmimat, levelet is írtam Gábornak, ott hagytam az asztalon.

Kilopóztam az udvarra, az ajtó előtt felébredt a kutya s álmosan vakkantott néhányat.

Lovász Pál

A Szent Folyó táján

1

Tádzs Mahál

Szent könnypalota. Mélyén asszony alszik,
legszebb ki volt a világtájakon;
márvány zenéjét, kő zengő csodáját
vonta fölé a férfifájdalom.
Hű szív nyugalma száll a holt anyagból,
szint, fényt virágzik, varázsként remeg;
s Mumtaz-i-Mahál örök hangja súgja:
„Élek, mert szerettél s szerettelek . . .“

2

Torzó az Indus partjairól

Szobor volt hajdan. Már csak pár vonal:
hát, csípő, combok rejlő hajlata.
Ötezer évig volt a föld alatt,
csonk lett, de mi belőle megmaradt:
húst, vért idéz, tündöklik, fiatal —
Szerelem fészke, Szépség, Diadal!

T. Nagy Sándor

Áldott asszonyi ének

Gyönge vagyok ma, ne cibálj,
kókadt liliom vagyok ma,
csók-darazsakkal ne kívánj,
nézd, lombos már hasam bokra.

Nyújtózik bennem száz gyökér,
didereg bennem a halál;
nézd, kezem az égig fölér
s ölemben csillag szundikál.

Tillai Ernő: Női akt (tus)

Stephan Heym

A BOLHA

Egy király udvarába'
Egy órjás bolha élt
Szerette is királya
Mint édes gyermekét.
(Mefisztó dala; Faust I. Sárközi György fordításában.)

A táborból rendszerint autóval ment haza. Nagyon kellemes két- két és fél órás utazás volt. Az út hegyes-erdős tájon kanyargott végig egészen addig, míg a nagy baltimorei országútra nem torkollt. Az utazás megnyugtatóan hatott rá, és neki a munkája miatt éppen erre a kis kikapcsolódásra volt szüksége. De ma, mikor korán el akarta hagyni a tábort, hogy a hét végét Dorisszal és a gyerekekkel töltse, bedöglött a motor és Woolley kapitány, a tábor autós tisztje a karburátorról motyogott valamit, aztán azt mondta: „Hát uram, ezt már csak vasárnap után tudja használni."

Jól esett neki, hogy a kapitány uramnak szólította. Hosszú időbe telt, míg megváltozott a hadsereg álláspontja a táborban lévő tudósok iránt, amit az idézett elő, hogy a tudósok fontossága fokozatosan behatolt a nehéz vaskoponyákba. Először csak dokinak, aztán professzornak, majd professzor Ellingtonnak, és most uramnak nevezték — ami ugyanaz a megszólítási forma, amit feljebbvalóikkal szemben is használtak. Már ideje is volt, hogy megtanulják, kik tették a modern háborút lehetővé.

Így aztán Woolley kapitány gondjaira bízta az autót és vonatra szállt. A vonat, a Pennsylvaniai Vasúttársaság második legjobb vonatja, végigdöcögött azon a pályán, amelyet már régen meg kellett volna javítani, de nem javították meg, mert ezek a társaságok semmit nem javítanak meg addig, míg néhány tucat halott és sebesült áldozatul nem esik valami szerencsétlenségnek, és a Belügyi Kereskedelmi Bizottság a nyakukra nem lép. Pult Xuan jegyet váltott magának, hogy kényelmesebben utazhassék, és hogy az időt felhasználhassa olvasásra. Irattartójában volt az az irat, melyre Mr. Moto felírta az E—327-et. Tetszett neki, ahogyan a hadsereg a kezdőbetűs rövidítéseket használta, — Lt-t a hadnagy, Bn-t a zászlóalj, az E-t a bakteriológiai egység jelölésére. Tömör

és kifejező rövidítések. Ezen a téren a tudósok tanulhatnának a hadseregtől. A hosszú latin és görög kifejezések olyanok, mint megannyi bálvány.

Mr. Moto papírját elővette az irattartóból, szétterjesztette lábát és olvasni kezdett. De a két tengerésztiszt, aki a fülke másik oldalán ült, ekkorra már jól beszeszelt, és a fehér kabátos kocsipincér éppen egy újabb adag skót whiskyt szolgált fel. Ez azt jelentette, hogy aligha fogják hangjukat lehalkítani abban a vitában, amit éppen valami Violáról folytattak. Az egyik azt ismételgette, hogy Viola tud önzetlenül szeretni, a másik pedig egyre azt állította, hogy Viola nem más, mint egy közönséges szajha, aki csak néhány fickó gubájára éhes.

Arra kényszerítette magát, hogy figyelmét teljes mértékben koncentrálja. Egész oldalakon keresztül sikerült a bonyolult anyagot figyelemmel kísérnie. Mr. Moto éppen az E-327 baktérium nehézségeivel foglalkozott, azzal, hogyan tud megmaradni a bolha testében, mintegy összehasonlítva a baktérium megdöbbentő szaporodó képességét a melegvérű állatokban. Ő és Mr. Moto már hetek óta együtt dolgoztak rajta.

Éppen csak egy pillanatig tartott, amikor Mr. Moto intett a kétrét görnyedt kis majom mellől, mely még utoljára levegőért kapkodott.

„Professzor Ellington, az E—327 működik", — mondta Mr. Moto. Kézfogásuk valamivel több volt a gratulációnál. Két férfi természetes gesztusa volt ez, akik megosztották óriási tapasztalataikat.

Érdekes eset ez a Mr. Moto. Természetesen nem Moto volt a neve. Azoknak a japán neveknek egyikét viselte, melyekben túlságosan sok volt a szótag ahhoz, hogy fejben tarthassa. Japánból jött a táborba, és vele együtt jött róla néhány ronda pletyka is. De kiderült, hogy szelíd-természetű, halk beszédű ember, aki hibátlan angolsággal beszél, aki ért a dolgához és aki egyáltalán nem úgy nézett ki, mint a hollywoodi rejtélyes filmek ázsiai típusú Mr. Motója. Valamelyik katona vagy laboratóriumi asszisztens egyszer úgy utalt rá, mint Mr. Motóra. És ráragadt a név. Most már Mr. Moto is tudta, de nem fejezte ki róla a véleményét. Mr. Moto soha nem fejezett ki semmilyen véleményt, kivéve akkor, amikor az oroszokra terelődött a szó, ami olyan gyakran előfordul manapság. Akkor azonban nagyon határozott véleménye volt, amit olyan hévvel hangoztatott, hogy még az angolsága is megsinylette.

Az egész 320-as széria Moto ötlete volt, bár — mindenki, aki bármit is tudott a kísérletről, bevallotta — egyedül nem tudta volna megcsinálni.

Ahogy Young ezredes is mondta: „Ellington professzor nélkül az E—327 még mindig csak álom lenne". Young ezredes a szíve mélyén a romantika felé hajlott és úgy is beszélt.

„Én mondom neked" — mondta a második tengerésztiszt, közben lecsapta poharát a tálcára, ami visszaszólította a professzort a valóságba. „Ha kell neked ez a Viola, gyerünk neki, aztán jó szerencsét, de átkozott legyek, ha megint kisegítelek a bajból."

„Cyntia!" — szólalt meg egy asszony. „Cynthia", te gonosz kis jószág!

A professzor felnézett. Egy asszony állt a fülkében és előrehajolva zöld szíj-pórázzal egy kis kutyát fenyegetett. „Cynthia! Gyere ide, én mondom, gyere ide!" De Cynthiának volt magához való esze. Bekuporodott a professzor széke alá és morgott. „Kutyákat tilos a kocsiba hozni, asszonyom" — mondta a pincér. „Cynthia! Cynthia!" — hívta a kutyát az első tengerésztiszt, aki úgy látszik megfeledkezett a Violájáról a pórázos nő szemlélése közben.

„Asszonyom, önnek a poggyászkocsiba kell vinnie a kutyát" — mondta a pincér.

„Mit? — Nem egy néger fogja megmondani nekem, hogy mit csináljak az én kutyámmal!"

„Sajnálom asszonyom, akkor hívnom kell a kalauzt."

Cynthia előjött a szék alól és a professzor elé plántálta magát. Nagyon helyes kis sealyhami szuka volt, fekete karikával a bal szeme körül: és farkát állandóan csóválta. Az asszony lehajolt, megragadta Cynthiát és magához szorította.

Az első tengerésztiszt már előzően felállt. Bizonytalanul imbolygott, miközben Cynthia fejét simogatta és mohón rámosolygott az asszonyra. Belépett a kalauz és ismét kezdődött a vita. Az első tengerésztiszt az asszony pártját fogta, a második részegen azt mondogatta, hogy minden asszony szuka és a poggyászkocsiban van a helyük.

Ellington professzor elrakta a papírjait az irattartójába és az irattartót bekattantotta. A vonat lassítani kezdett. Az ablakon kívül Baltimore bérházainak sötét képe vonult el nagy pompával.

*

J. Norwood Ellington professzor családos ember volt. Mint massachusettsi pap fiát a Hegyi Beszéd és egyéb magasabbrendű erkölcsi elvek alapján nevelték. Bármennyire is kétségek fértek ezekhez a tantételekhez, a kétely nem volt elég erős ahhoz, hogy akár csak a legcsekélyebb változást is előidézze életének előre meghatározott menetében. Magától értetődő, ha már nem lett pap, akkor valamilyen tudományos hivatásnak szentelje életét. Az is magától értetődő, hogy feleségül veszi azt a lányt, akit szeret, ha tisztességes és elfogadható családból származik. Az ilyen fiatalember számára az élet sima út, hacsak valami közbe nem jön, közbe nem szól.

Semmi nem jött közbe. A papság helyett az orvostudomány mellett kötött ki, és specializálta magát a bakteriológiában, amihez meglehetősen értett is. és meghívták a Baltimore-ban székelő Johns Hopkins University egyik katedrájára. Magas volt és jóképű, és mióta a háttérből előlépett és dolgozott, — és mivel nagyon is szerény volt semhogy valakivel szembeszálljon — gyorsan haladt a tanársegédség felé. Még a főiskolán találkozott Dorisszal és beleszeretett. Amíg a kollégiumban lakott, írtak egymásnak, és ahányszor csak hazajött látogatóba, mindig együtt jártak. Természetes volt, hogy diplomája megszerzése után össze fognak házasodni. Két gyerekük volt, az ifjabb Norwood és Elizabeth, meg Baltimore külvárosában házuk kerttel és gyeppel, amit ő maga szeretett kaszálni. És azok az emberek, akik Ellingtonékról beszéltek, megegyeztek abban, hogy itt egy rendkívül boldog amerikai család lakik.

Ellington professzor is így gondolta, bár volt alkalom, amikor a megszokott munka untatta. Nyilván ez volt az oka annak, hogy elfogadta, amikor a fakultás dékánja informálta arról, hogy a hadseregnél van számára egy nagyfontosságú állás, és hogy az egyetem nem fog az útjába állni.

De kiderült a Johns Hopkinshoz viszonyítva a táborban lévő munka kisebb változást hozott munkamenetébe, mint várta. Igaz a munka sokkal veszélyesebb, de mint bakteriológusnak mindig nagyobb veszéllyel kellett szembenéznie, mint mondjuk egy fogorvosnak. A munkáról tilos volt beszélni, de mikor úgysem szeretett soha sem beszélni a munkájáról. Az emberek keveset értettek

hozzá, és még a legegyszerűbb beszélgetés is hosszú magyarázgatást jelentett számára.

Most lényegesen többet keresett, mint a Johns Hopkinsban. A hadsereg 100 000 dolláros életbiztosítást köttetett vele, ami után a hadsereg tekintélyes összegre rúgó prémiumot fizetett. Megismert egy csomó tisztet, akik éppen olyan ostobák vagy okosak voltak, mint legtöbb ember. A hét végét otthon töltötte és ilyenkor úgy érezte magát, mintha soha nem is lett volna távol. Ő ült az asztal egyik végén, Doris a másikon, a gyerekek pedig kétoldalt. Az étkezés a megszokott módon történt, ami már természetes volt a családnak. Ő osztotta el, Doris tálalta a burgonyát és a főzeléket, hogy mindenki elfogyassza a részét. A társalgás meg-megszakadt.

„Mi bajod van?" — kérdezte hirtelen Doris és felvonta szemöldökét.

Lábikráját dörzsölte a szék lábához. Most abbahagyta.

„Nem tudom, mire gondolsz."

„Molesztál valami?" — kérdezte Doris.

Ő pedig zavartan nevetett.

„Azt hiszem kárpitost kell hívnom" — mondta egy kis éllel —, „rendbe kell szedetni a székek üléseit."

„Nincs a széknek semmi baja!" — mondta.

„Akkor miért nem ülsz nyugodtan?"

Dühös volt. Az ifjabb Norwood kuncogott, a kis Elizabeth pedig anyukájáról apukájára nézett és vissza, valami szokatlanra várva, de nem tudta, hogy mire.

„Hogy őszinte legyek" — mondta „valami viszket".

„Akkor miért nem vakarod meg, papa?" — ajánlotta az ifjabb Norwood, „Mi addig majd félrenézünk."

„James!" Mikor valami kifogásolni valót talált, akkor Jamesnek szólította, ami a nevében lévő J-ből adódott.

„Doris, kedves", mondta, miközben ismét a székhez dörzsölte lábikráját, „az ember csak vakarózhatik saját otthonában anélkül, hogy valami államügy kerekedjék belőle."

„Szeretném..." tört ki Doris, és a gyerekekre nézett, miközben ajka keskeny kis vonallá préselődött össze.

Sajnos, a szék lába kerek volt és sima, meg aztán nadrágja szövete is ott volt bőre és a fa között. Hiába dörzsölte lábikráját a szék lábához, nem hozott megkönnyebbülést. Eltökélten lehajolt, felhúzta nadrágja szárát és vakaródzni kezdett. Mivel Dorisnak nem tetszett, alaposan nekilátott a vakaródzásnak.

Hirtelen abbahagyta. A mutató és középső ujja hegyével enyhe kis dudort érzett a bőrén. A dudor nem sokat számított, de úgy tűnt neki, hogy melegebb, mint a környéke és nem férhet hozzá kétség, hogy a dudor volt a viszketés központja.

Leeresztette nadrágja szárát és felegyenesedett a széken. A fagyos nehéztelés ellenére felfedezte Doris arcán annak nyomait, amit annak idején meglátott rajta, mikor Doris volt a szomszéd gyerek, ő pedig reszketve hívta meg az egyetemi bálra.

„Befejezted már?" — kérdezte Doris.

„Igen!"

„Ezután aztán mondhatod a gyerekeidnek, hogy nem illő az asztalnál vakarózni."

„Édesanyátoknak igaza van" — mondta rekedten — „olyant tettem most, amit nem lett volna szabad és nektek nem szabad utánozni."

Összevagdosta a tányérján lévő húst, de nem evett. Késsel, villával a kezében üres tekintettel meredt maga elé.

„Mi az már megint?" — kérdezte Doris.

„Nem vagyok éhes" — válaszolta.

„Mondtam, hogy ne egyél sokat, mielőtt hazajössz ebédelni. Gyalázat ilyet tenni — ilyen árak mellett!"

Már nem hallotta mit mondott Doris, csak a hangját hallotta valahonnan messziről, nagyon messziről. Ahol a térde szokott lenni, most csak vattagolyót érzett a helyén.

Tányérjára tette a kést meg a villát. Aztán hátralökte a széket és motyogott valamit. „Bocsáss meg, kérlek." Nehézkes mozdulattal felállt és kiment.

Doris félig meglepetten, félig aggódva szólalt meg:

„Hová mész?" Ő azonban nem válaszolt.

Még az is erőfeszítésébe került, hogy felmenjen a lépcsőn. A karfába kapaszkodott, így segített magának és erőlködnie kellett minden lépésnél. A felső pihenőnél megállt. Bement a fürdőszobába és kétszer ráfordította a kulcsot. A fürdőszobában többnyire a sötétzöld szín jutott érvényre — a fürdőkád előtti gyékény, a zuhanyozó fülke függönye és a tükör előtti ülőke huzata. A zöld megnyugtatta. Ostobaság! — gondolta. Millió oka lehet annak, hogy viszket az ember lába. A kisbabák bőre is borzasztóan viszket, ha nem teszik őket tisztába rendszeresen. Az ember a halálos ágyán is irtózatosan viszkethet, ha az ápolónő nem dörzsöli le. Az élet nem áll másból, mint egyetlen hosszú viszketésből, meg többé-kevésbé sikeres kísérletekből, hogy az ember megszüntesse ezt a viszketést.

Feltette lábát a tükör előtti ülésre és felhúzta a nadrágszárát. A dudor még ott volt. Mérgesen, vörösen, egy parányi ponttal a közepén. Hüvelykjét rányomta a dudorra, aztán felemelte. Néhány másodpercig a dudor fehér maradt, aztán ismét visszatért bele a vér. Elgondolkozott: a vére a melegvérű állat vére. Ismerte az összes elágazást ebből a dudorból — az egész testén keresztül, az ereken, a szíven, az artériákon keresztül egész az ujja hegyéig. Olyan volt, mint a városok alatti csöveken, csatornákon rohanó víz, amiről soha nem lehet tudni, mit cipel magával.

Megtapintotta pulzusát. Gyorsan vert. Arca és homloka forró volt. Azt gondolta, izgatottság. Felgyorsul az ember pulzusa és úgy érzi, hogy forró. Életében nem először érezte, hogy tüzel a feje, és hogy keze, lába jéghideg. Úgy érezte magát, mint annakidején a vizsgák előtt. Akkor volt ilyen érzése, akkor éjszaka, ott a szállodában, mikor félszeg mozdulatokkal először vetkőztette le Dorist. És akkor nem tudta, hogy mit csináljon magával, meg vele. Szegény Doris — gondolta hirtelen —, de Doris okos asszony, fog boldogulni.

A tükörhöz lépett, s bekapcsolta a mosdó fölött lévő lámpát. Kinyitotta száját, kinyújtotta a nyelvét. Nagyon szép sima volt a nyelve, a hegye piros. A foga, a fél tucat tömöttet kivéve hibátlan volt.

Valami szürkés réteg húzódott végig a nyelve hátsó részén, ami azonban a gyomrától is lehetett. De mit evett, amivel elrontotta a gyomrát? Semmi sem jutott eszébe. Annak a kis majomnak sem adtak semmit enni, amivel elronthatta volna a gyomrát. Nagyon gondosan ügyeltek a táborban arra, hogy mit esznek az állataik. Ő maga fogta meg gumikesztyűs kézzel a fogát és húzta ki

a majom nyelvét, míg Mr. Motó arra kényszerítette, hogy kinyissa a száját. Annak is volt egy szürke réteg a nyelve hátsó részén.

Mikor Mr. Motó elengedte, a majom ketrece legtávolabbi sarkába ugrott hátra és nagy ricsajjal tiltakozott. Mr. Motó a zsebébe nyúlt és néhány szem cukorkát dobott az állatnak.

„Zajongj, zajongj csak, kis dög!" — mondta akkor csaknem gyengéden Mr. Motó. „Most éppen csak egy kicsit lesz meleged, hogy ingerlékeny leszel, de holnapra fájni fog a gyomrod, a fejed, a melled és úgy érzed, a fejed szét akar robbanni. Aztán egyik szerved a másik után mondja fel a szolgálatot, de idegrendszered továbbítani fogja fájdalmaidat. Holnapután..."

Ellington professzor csaknem a szemével látta, hogyan mosolygott Mr. Motó és fordult el a ketrectől. Csaknem a fülével hallotta Mr. Motó hangját: „Nagyon óvatosnak kell lennünk, holnap a mi kis majmunkkal, Ellington professzor. Holnap nagyon fog fertőzni. Karmolhat, haraphat, köphet, ezek az állatok nem pusztulnak el anélkül, hogy vissza ne üssenek. Egy megveszekedett garast nem adnék annak az életéért, aki bármelyik részéhez hozzá ér!"

Mr. Motó nevetett. Mindig hozzáfűzött mondanivalójához egy új amerikanizmust, mikor elégedett volt. Aztán bólintott, majd folytatta. „Embereken való kísérletezés azonban valószínű azt bizonyítaná, hogy velük egy-két nappal később végezne..."

Igen, gondolta Ellington professzor, Mr. Motó gyűjthet rajta tapasztalatokat.

*

Nem csókolta meg búcsúzóul Dorist, meg a gyerekeket sem. Nehéz volt észre nem venni, hogy Doris lábujjhegyre áll és ajkát kínálja, mint mindig. Doris mögé nézett, de meg kellett látnia szemében a megbántottságot. „Haraggszol még rám?" — kérdezte Doris, mikor Norwood már a külső ajtónál állt.

„Nem... Ugyan!" Elrohant, hogy elérje a vonatot. Azt mondta Dorisnak, hogy valami nagyon fontosat a táborban hagyott, és azonnal vissza kell érte mennie, mert senki másra nem lehet bízni. Ha sikerülne kapcsolatot teremtenie, akkor ismét hazatér éjfélre, de ha nem, a táborban marad. Semmi ok az aggodalomra.

Elcsípett egy taxit, s kihajtott a pennsylvániai állomásra. Lábikrája még mindig viszketett. Szabadon elterpeszkedett. Nem törődött vele, hogy a sofőr figyeli a visszapillantó tükörből, gondoljon, amit akar. Túl volt már mindazon, amit bárki is gondolhatott. Talán még ha idejében a táborba jutna, de már az sem számított. Éppen csak azért ment oda, hogy valahova mehessen. Természetesen átkutatja a laboratóriumokat. A táborban rengeteg ellenmérgük volt — a bubópestis, kolera, tífusz, sárgaláz ellen — csaknem minden elképzelhető betegség ellen, amit baktériumok okoznak. Mr. Motóval is akart beszélni, de tudta, hogy Mr. Mottó mit fog mondani. Ilyen vagy olyan formában Mr. Motó megismétli, amivel azelőtt dicsekedett is az együttműködésük első napján, mikor elkezdték az E—320-as szériát.

„Ennek a szériának a szépsége" — mondta Mr. Motó, — „az igazi szépsége, hogy nincs ellenszere és amennyit erről tudunk, még hosszú időt vesz igénybe, hogy megtaláljuk."

Mikor kiszállt a taxiból, gyengének érezte magát, Doristól és a gyerekektől való búcsúzás érzelmi feszültségét csak most kezdte érezni... Lehetséges az is, hogy vérében az anyagcsere csak most kezdett beállni? Jegyet váltott a

táborba. Még volt tizenegy perce, hogy elérje a vonatot. Bement a bárba és brandyt rendelt.

A brandy lecsillapította gyomorfájását. Nevetett. Ha ellátták volna a kis majmot is brandyval, biztos kevesebbet szenvedett volna. Kegyetlenség volt, ahogy Mr. Motó szenvedni hagyta azt az állatot. Mit tett az a kis majom, amivel kiérdemelte, hogy halálra gyötörjék?... Közbe kellett volna avatkozni, fájdalomcsillapító injekciót kellett volna adnom abba a küzdő, vergődő testbe... De Mr. Motó rámmeredt volna: „Mi az uram, szentimentalista?" És nem fontos, hogy precíz adatokat kapjanak az E—327-ről, egészen a végső lefolyásig, míg csak az utolsókat nem rúgja?

Norwood nem volt szentimentalista, tudós volt. És mégis meglapult benne egy parányi érzékenység, és ez volt a végzete. Ha Pasteur és más mikrobavadászok fel nem tüzelték volna fantáziáját még gyermekkorában, biztosan nem választotta volna a bakteriológiát, sebész vagy belgyógyász lett volna. Mókás, hogy egyik ember élete mennyire tudja befolyásolni a másikét — még el is pusztítja.

Ismét megrohanták a fájdalmak.

„Még egy brandyt, pincér!" — mondta a bár fölötti hangszóró száján keresztül.

Nem! — gondolta, éppen itt a bökkenő. Nem követte Pasteurt. Pasteur vadászott a mikrobákra és elpusztította őket. De ő felnevelte, babusgatta, szaporította, hogy aztán szétbocsássa őket, hogy öljenek. És mos őt pusztították el.

Úgy roncsolták szét őt is, mint az a kis majmot. Ő is, a majom is, egyaránt értetlenek voltak. Nem az ő hibája, hogy rászedték, félrevezették. A fakultás dékánja nem szólt egy szót sem arról, hogy milyen munkája lesz, mikor felajánlotta a táborba való kinevezését. Nem mondta a dékán: „Ellington profeszszor, önnek nagyszerű alkalmat ajánlunk fel, hogy kis majmokat, kis koreaiakat, kis kínaiakat és az isten tudja még milyen kis gyerekeket megöljön. Nem... a dékán nem mondta, csak az állás előnyeit említette, a jó fizetést és a tudományos kutatásra kínálkozó nagyszerű lehetőségeket. És aztán, mivel némi vonakodást észlelt, a dékán hozzátette: „Természetesen nem kényszerítem önt, de ismeri az egyetemen lévő helyzetet. Ha itt marad, tanársegéd marad, míg meg nem öregszik, meg nem őszül..." Mit tehetett az ember, akinek családja van, háza és biztos megélhetési lehetősége?

A bár fölötti óra öt harminckettőt mutatott. Hirtelen rémülten szólalt meg: „Pincér! Jól jár ez az óra?"

„Hajszál pontosan! Ugyanúgy jár mint az állomáson lévő többi óra. Vasúti órák. Pontosan kell járniok!"

Lekéste a vonatot és csak jóval éjfél után indul másik. Nem sokat számított. A táborban nem tudtak volna vele csinálni semmit, legfeljebb különzárják és megfigyelik, hogy hal meg, mint ahogy ő is figyelte a haldokló majmot, — ő meg Mr. Motó. Most csak azt sajnálta, hogy nem láthatja Mr. Motót, akinek a táborban kell élnie... Lehetőséget adhattam volna a tudományos megfigyelésre, hogy magán figyelje, hogy terjed át rá az E—327... Nagyon egyszerű lett volna — csak megsérteni, csak leköpni, Mr. Motót. Később a harapás mellett kötött ki, bár nem tudta elképzelni, hogy megmarjon valakit.

Ellington professzor nagyon nyugodtan ült. Aztán nevetni kezdett, először halkan, aztán hangosabban, és a végén csak úgy rázkódott a nevetéstől. A pincér megdöbbenve nézett rá. Ez volt az évszázad legjobb vicce. Ő, J. Norwood El-

lington titkos fegyver lett, mérgező golyó, amely elégeti saját magát. Ő, J. Norwood Ellington, aki gyötrő fájdalmakban emésztődik fel, megbosszulhatja magát azokon, akik bűnükkel halálát okozták.

A bár fölött lévő hangszóró bemondta, hogy a pennsylvániai 5.45-kor robog be Washingtonba.

Washingtonban lakik Young ezredes. Washingtonban, a hadügyminisztérium katonai hivatalában trónol Young ezredes, a gyilkos, és egy másik hivatalban Van Devanter tábornok, az összes bolhák, legyek, pókok, poloskák és bakteriológusok vezénylő tisztje.

Ellington professzor megvakarta a kezét. A saját borzalmas helyzetéből kínálkozó megdöbbentő ötlet előzte fájdalmát. Csak a lábikrája viszketett tovább

Fizetett és távozott.

*

Nem volt semmi akadálya, hogy bejusson a hadügyminisztériumba. Iratai és a tábornoki segédhivatal celluloid tokos személyi igazolványa csodákat művelt. De fél órát vett igénybe, mire keresztülvonszolta magát ezen az ötágú labirintuson, a hadügyminisztériumon, s elérte a *Col. C. F. Joung, Vegyi Hadviselés* feliratú ajtót.

Egy tejfölös szájú, porcelánkék szemű hadnagy módfelett sajnálkozott, hogy az ezredes egy órával ezelőtt eltávozott. Nem tudta megmondani, hova ment az ezredes; — hét vége van.

A fájdalom végigviharzott a mellkasán és szétterjedt az egész hátán. Hátha Mr. Motó tévedett? Hátha olyan gyorsan hat a baktérium az emberi szervezetben is, mint a majmokra?

„Sürgős ügyben járok, hadnagy úr!" — mondta, miközben a fogát csikorgatta, hogy fékezze magát. „Vezessen kérem a tábornokhoz."

Van Devanter hivatala zárva volt. A hadnagy tudta, hogy a hadügyben lévő zárak jók és masszívak. De látta, hogy a professzor küldetése fontos. Elfordította az ajtó fogantyúját és megrázta.

Megjelent egy őrszem.

„Hol van a tábornok?" — kérdezte a hadnagy. „Ellington professzornak találkoznia kell vele. Nagyon fontos!"

„Sajnálom" — vonta meg a vállát az őrszem. „A tábornok ma délután Tokióba repült. Nem tudta?"

A hadnagy kihúzta magát. „Megkérdeztem volna, ha tudom?" Csattant fel Aztán a látogatóhoz fordulva megértően kérdezte: „Senki más nem tudna önnek segíteni?"

Ellington professzor elmerengett egy pillanatra, de csak egy pillanatra. „De, — igen!" — mondta — „az elnök".

„Hívassak kocsit, uram?" — kérdezte a hadnagy.

„Nem szükséges, köszönöm."

*

Elhatározta, hogy sétál, ha tud. A friss levegő majd jót tesz neki, hisz van ideje. Az a kis tucat arcú ember, aki a bolhák, legyek, pókok, poloskák és bakteriológusok parancsnokságának főnöke, aligha fog éjszaka kisétálni a Fehér Házból. De holnap vasárnap. Vasárnap pedig vidékről falkaszám jönnek szájat tátani. És a kisember szereti mutogatni magát... Mindössze csak a tömegben kell maradnom és várnom kell...

Enyhe éjszaka volt. Néhány csillag előbukkant. Átment a folyón, be a

városba. Lassan ment. Most nem viszketett olyan hevesen, de az egész testét elzsibbasztó gyengeséget érzett, és a hasa minden pillanatban összerándult meg, a háta is állandóan fájt.

Két dolog keringett állandóan az agyában. Az egyik: ki kell tartani, míg el nem röpíti a golyót, ami saját maga volt. A másik: hogy történt ez vele? Az első pont érdekében csak annyit tehetett, hogy megpróbálja tartogatni az erejét és türtőztetni a szenvedését. Több volt ő, mint egy majom, több volt, mint egy esetlen állat. — Ember volt! A második pontról ennyit tudott: — Azok a bolhák, melyek magukban hordták az E—327-et, a bolhacirkusz elnevezésű szobában voltak. Üvegbúrák alatt tartották őket, ahol mászkáltak, ugráltak és ettek. Mivel a bolháknak levegőzniök kellett, ő és Mr. Moto elrendelték, vágjanak rést minden üvegbúrára. Olyan dróthálóval fedték be ezeket a réseket, melyen egyetlen bolha sem tudott kiugrani. És ha akár csak egyetlen szövéshiba is volt a hálón? Egyetlen félrecsúszott drótszál elég.

Egyáltalán megvizsgálták a hálókat? Még ha megvizsgálták is, nem lehetséges, hogy egyetlen szövéshiba elkerülte a figyelmüket? Ahol ember dolgozik, lehet tévedés is, emberi tévedés, végzetes tévedés.

Ő pedig ma reggel bent volt a bolhacirkuszban. Keresztül ment rajta és megállt, hogy megnézze a halál fekete, nyüzsgő tömegét.

Akkor történhetett.

Felemelte sajgó, égő kezét. Az égbolt kitisztult és olyan sok csillag ragyogott, olyan borzasztóan sok, mint amennyi bolha nyüzsgött ott, — talán még több is.

Megkapaszkodott a híd karfájában. Az izzadság végigömlött az arcán, amint a kínzó görcsök belevágtak a hasába.

*

Norwood tett a szerencsekerékre. Nincs már értelme a takarékoskodásnak. Doris és a gyerekek jól meg fognak élni a biztosításból. Hisz jól megfizetik az embert ebben az országban a gyilkolásért és azért, hogy meghal.

A dollár fizet és megvesz mindent.

A dollárok vad áradatban forogtak a szerencsekerékben. Az előcsarnok zsúfolt volt, ugyanúgy a bárok és a táncparkettek is. Jólzabált, jólszabott, „teltképű" férfiak. Gyönyörűen öltözött, felcicomázott asszonyok, akik mindenhová ékszert akasztottak, ahová csak tudtak. Norwood azzal a méreggel, amely benne égett, utálta őket. Azokon a bolhákon éltek, amitől másnak meg kell halnia, azokon a bolhákon, atombombákon, tankokon, repülőgépeken és ágyúkon éltek, és nagyon jól éltek.

Látta magát, amint belevegyül ebbe a tolongásba, kiválasztja közülük a legduzzadtabb képűt és azt mondja neki: „Bocsásson meg, uram!" és amint az feléjefordul, ő beleköp a képébe. Leküzdötte a kísértést. Csak egyszer lehetne megtenni, mert megjelennének a szállódetektívek, és nincs ahhoz joga, hogy bárkire elpazarolja a golyóját.

Visszavonult szobájába és lefeküdt. De nem tudott elaludni. Ismét viszketett a lába. Mindene fájt és még ki kellett főzni a holnapi terveket. Holnap vasárnap, az ő utolsó vasárnapja. Már elég gyakran volt a Fehér Háznál, egyszer volt belül is, egy fogadáson. A rendőrség és a Secret Service emberei aligha gyanakszanak egy szerényen öltözött, tudós kinézésű férfire, akinek semmiféle gyanús dologtól nem duzzad a zsebe. Az egésznek az volt a lényege, hogy elég közel férkőzzék a céltáblájához, hogy köpése elérje. Neki nem volt semmi vesz-

tenivalója, a biztos halál tudata elég erőt fog adni, hogy átvágja magát a kordonon.

Reggel egy óra felé olyan melege volt, hogy már nem tudott tovább az ágyban maradni. Megnézte nyelvét a tükörben. A szürke sáv megduzzadt. Pulzusa 110 volt, szíve a halántékában dobolt és szeme őrült tűzben lobogott.

Az éjszaka hátralévő felét az ablak előtt a karosszékben ülve töltötte. A szoba légfűtéses volt és nem tudta kinyitni a bezárt ablakot. Az üvegen keresztül figyelte a pirkadat enyhe páráját és a napkeltét, aztán elszenderedett.

Kicsivel tíz után ébredt. Úgy érezte, mintha testét összetaposták volna, bár hőmérséklete már alábbszállt. Gondolta, megkockáztathat egy zuhanyozást Mikor kijött a zuhany alól, reszketett, és fájdalmai kegyetlenebbül gyötörték, mint eddig. Nyögve öltözködött.

A liftkezelő abbahagyta vidám „Good Morning"-ját, és úgy meredt rá, mintha holttesttel utazna együtt. A szálló büféjében kért egy teát, de felét otthagyta. Aztán taxin a Fehér Házhoz hajtatott.

Három-négy rendőr álldogált a bejárati kapu előtt. A vaskerítés mögötti széles gyep frissnek és zöldnek tűnt, de minden ablak be volt függönyözve. A járdán állt, miközben a látogatók folyama mellette hömpölygött. Lassan a kapu felé haladt. Aztán heves fájdalom rohanta meg. Megragadta a vaskorlátot és megpróbált levegőt kapni.

„Valami baj van pajtás?" — kérdezte az egyik rendőr. Magas, vörösarcú férfi volt, szemei közel álltak egymáshoz.

„Nem érzi jól magát?"

„Jól érzem magam." Elengedte a korlátot. A rendőr megrázta fejét. „Betegnek látszik! Néhány ember olyan nagy szamár... Idejönnek, mintha ez lenne a Szentföld, mégha nincs is más látnivaló, csak az üres ház."

„Üres ház?..."

„Senki sincs itthon!" — vigyorgott a rendőr. „Harry kirándul a jachtján és jól érzi magát."

„Valóban így van?" — mondta óriási erőfeszítéssel, hogy fenntartsa a közömbösség látszatát. „Mikor jön vissza"?

A rendőr nevetett. „Honnan tudjam? Ha én lennék az ő helyében, egész héten ottmaradnék halászni..." Miközben megfordult, hogy elmenjen, hozzátette: „Jó egy elnöknek!"

A látogatók, a Fehér Ház, a rendőr, a járda úszni kezdett szeme előtt. Szétvetette lábát, hogy orra ne essen. A rendőr ír tájszólása ott szorongott állandóan a fülében. „Harry kirándul a jachtján és jól érzi magát, Harry kirándul, jól érzi..."

Egyik utcából a másikba ment. Az emberek utána néztek. Már nem tudta, hova megy. Csak azt tudta, hogy meg kell találnia a bűnös társaságot és rájuk kell célozni és lőni a lövedéket és azt, hogy ő volt a lövedék, a ravasz, a pisztoly, az orgyilkos és minden eggyé összecsavarodva. Az agya olyan volt, mint valami örvény, amely leragad mindent a sötét mélységbe. Ki volt ez a Jachtján Kiránduló Harry? — All right, ő volt a bolhák, legyek, pókok, poloskák és bakteriológusok vezénylő parancsnokságának főnöke. De ettől a ténytől eltekintve, hogy őt történetesen nem lehetett fellelni, nincs senki ő fölötte, valaki, akinek a parancsnoksága alatt Harry működik, aki ellenőrizhetné vagy megállíthatná — és ki ez a személy, a kis majom és mindazoknak az embereknek a gyilkosa, akiknek meg kell majd halniok az E—327-től, és J. Norwood Ellington gyilkosa?

Egy patika elé érkezett és ott látta a gyilkost, aki kinézett rá. Eltekintve az ablaküvegben látható tükröződés természetes torzításától, az áttetsző képmás egész tisztán látszot. Magas, rendes, nem túl rosszkinézésű amerikai, családos ember, akinek a periférián háza van, meglehetősen jólöltözött, semmi különösebb gonoszság az arcvonásában vagy tekintetében — az igazi gyilkos. Az a férfi, aki Nem-et mondhatott volna a facultás dékánjának, az a férfi, aki visszautasíthatta volna Young ezredes parancsait, aki visszautasíthatta volna a Van Devanter tábornoknak való engedelmességet; az a férfi, aki felemelhette volna szavát és megállíthatta volna az elnököt, az a férfi, aki hozzá hasonló ezrekkel és milliókkal együtt megmenthette volna a kis majom, a rengeteg ember, meg Norvood Ellington életét, és akinek néhány ezer dollár és egy egyetemi tanárságra kínálkozó alkalom miatt nem sikerült ezt megtennie. Ott állt ő, az az ember, bűnösnek és gyilkosnak ítélten.

Ellington professzor elővette recept-tömbjét és kitöltötte a felső ívet, aztán belépett a patikába.

A patikus elolvasta a receptet és összevonta szemöldökét. A pultja mögötti legfelső polcra nyúlt egy kis csomagért.

„Legyen óvatos ezzel az anyaggal", mondta a patikus „ettől örökre is elalhat valaki!"

„Tudom, Mister. Én vagyok az orvos, aki felírta."

„Jól van", — mondta a patikus, „akkor azt hiszem, egészen rendben van."

„Kaphatok egy pohár vizet? És kérem, hűtse le, mert útálok langyos vizet inni."

*

„Cynthia!" — mondta az asszony. „Hogy lehetsz ilyen! Te haszontalan kutya!"

Cynthia az állatorvos asztalán vakaródzott.

„Biztos benne, doktor?" — szekírozta az asszony a doktort. „Valóban nem beteg Cynthia?"

„Egész biztos", — mondta az állatorvos.

Az asszony előrehajolt a székében.

„És semmi más csak azok a bolhák" — mondta az állatorvos. „Gyakran összeszednek a kutyák néhányat. Ilyen a természetük. Adok önnek egy doboz D. D. T.-t."

„Borzasztó!" — mondta az asszony, miközben titokban megvakarta a lábikráját.

„Ugyan, ne aggódjék, asszonyom", mondta az állatorvos. Ezek a kis férgek gyakran átvándorolnak a kutyából az emberbe, de ha átmennek is, éppen csak egy csípés erejéig teszik. Mindenesetre ebben a dobozban van elég Cynthia és az ön számára.

Az állatorvos levette a szukát az asztalról és gúnyos mosolyt rejtegetve letette a padlóra.

„Tíz dollárba kerül, asszonyom", — mondta.

Bognár József fordítása.

Takáts Gyula

Csak rásütött

Amit írtam, jószívvel írtam!
Bent aludt mind a papírban.
Csak rásütött kedvemnek napja
s megjelent a lapon szívemnek rajza.

Derűs napfény másolatába
zihált az élet s minden hibája...
Soraim ekképpen... De mit is tehetnék!
Így lettem e tájon örökléptű vendég.

Viszi a zöld

Magát kerek gömbbé fujta
ez a májusi juharfa,

s hálós, mély horgonyát tépve,
szétfeszülve száll az égre.

Száll az égre, mint a léggömb:
— könnyű tavasz, szép örökzöld, —

s fénylő lombjában két gerle,
mint két motor, egy ütemre

búg, és csattog, mint légcsavar
viszi, törve a vén gallyat...

Így hallom és így is látom!
Szállnak a kék áradáson,

s a juharfa világában,
zöldszínű, kerek bárkában

hernyó, hangya, cserebogár,
rovar, lárva mind velük száll.

Viszi a zöld, szép szerelem
az esendőt, azt is feljebb.

Csak a gally hull. Az öregje!
Ép elibém, le a földre.

A többi száll!... De nem velem!
Száll az ifjú, szép szerelem.

Selymes Ferenc

Jelentős események, tanulságos viták a szovjet irodalmi életben

Talán még sohasem volt olyan eleven és lüktető a szovjet irodalmi élet, mint amilyenné az elmúlt hónapokban vált. Az egész óriás ország az alkotó munka lázában ég. A szovjet nép az elmúlt hónapokban és években a fejlődés káprázatosan magas csúcsáig emelkedett: az évezredes pusztaságok a dolgos nép keze nyomán virágzó kertekké válnak, az emberi erő és szellem megfékezi és az ember szolgálatába szorítja a természet zabolátlan erőit, az országban óriás erőművek emelkednek, új városok születnek. Az ember leszáll a föld méhébe és felhozza az ott rejtezkedő kincseket, felemelkedik a csillagok közé, hogy birtokba vegye a kozmikus térséget.

A Szovjetunió hétéves terve olyan messzi és fényes távlatokat tárt fel a nép előtt, amilyen messzire 10 évvel ezelőtt a legszárnyalóbb fantázia sem merészkedett elszállni. Ma mindenki ezeknek a szédületes számoknak bűvöletében él, és mindenki tudja, hogy a jövőnek ez az igézetes igérete a legszilárdabb realitások gránittalapzatán, az egész nép sohasem látott alkotókedvén és munkalendületén nyugszik.

A szovjet nép hatalmas gazdasági sikerei új pezsdülést hoztak az irodalmi és művészeti életbe is. Majakovszkij a maga korában még azt írta, hogy a költészetnek az élet előtt kell járnia, az eszmék és szavak fényével utat kell mutatni a jövőbe. Ma viszont az a helyzet, hogy az irodalom lemaradt a valóság mély és mindenoldalú ábrázolásában a hétmérföldes lépésekkel sietö élet mögött. Pedig a Majakovszkij fogalmazta tétel ma is érvényes, és a szovjet irodalomnak, ahogy ezt Hruscsov felszólalásában hangsúlyozta *(Az irodalomnak és művészetnek szoros kapcsolatáért a nép életével)*, most is az a hivatása, hogy eszmeileg felvértezze a népet a kommunista építés újabb eredményeinek kivívására.

A szovjet irodalom, amely léte 40 esztendeje alatt mindig szoros kapcsolatban állt a nép életével, ma is vállalja ezt a szerepet. Ezt bizonyítja az utóbbi hónapokban kibontakozott szenvedélyes vitaszellem, az elmúlt évek megtorpanása okainak tüzetes elemzése, a hibák és a hiányosságok őszinte feltárása és a helyes útkeresésnek bátor szándéka.

A Szovjetunió irodalmi és művészi életének időrendben három legfontosabb eseménye az ázsiai és afrikai országok íróinak taskenti konferenciája, az egyes szövetségi köztársaságoknak Moszkvában rendezett művészeti és irodalmi

seregszemléje, és az Orosz Föderatív Szocialista Köztársaság (OFSzK) Írószövetségének megalakulása.

Az ázsiai és afrikai népek íróinak konferenciáját az Üzbég Köztársaság Írószövetsége hívta egybe. A konferencia tagjai között voltak olyan népek képviselői, amelyek már szocialista rendben dolgoznak, ezek beszámoltak az irodalmi alkotás hatalmas lehetőségeiről, voltak olyanoké is, amelyek nemrégiben rázták le magukról az imperializmus jármát, jelen voltak olyan írók, akik szabadságharcban égő hazát hagytak otthon, voltak olyanok, akiknek irodalma több ezer éves múltra emlékezik, de ott ültek Ghána képviselői is, akiknek eddig nem volt, és akik most teremtik meg nemzeti irodalmukat. A taskenti *Aliser Navoj* színház e két ősi földrésznek, az emberi kultúra bölcsőjének minden képviselőjét magába fogadta; a sárga kínaiakat és japánokat, a fekete bőrű szenegáli, ghánai és kameruni négereket, a fezben figyelő indonézeket és a turbános arabokat. De amilyen tarka volt a kép külsőleg, olyan egység uralkodott a szívekben és a fejekben. A konferencia alaptónusát egy átfogó jelszó határozta meg: *a gyarmati rendszer a népek ellensége*. Erről szólt Mao Dun kínai költő, aki az ázsiai és afrikai népek közös múltjáról és közös harcáról beszélt. Kamerun képviselője beszámolt arról, hogy Fekete Afrika lakosságának 80%-a írástudatlan. S hogy az irodalom tömeghatása kibontakozhassék, a gyarmati rendszernek ezt az örökségét kell először felszámolni. A másik ok, amely a nemzeti irodalom virágzását gátolja, abban a tényben keresendő, hogy Afrika néger lakta területein ezernél több nyelv él, és ezek nagyobb részének írása sincs. Ezért az afrikai írók zömmel gyarmatosítók nyelvét kénytelenek használni. Ghánában, ahol szintén igen magas az írástudatlanok száma, az írók a rádiót használják fel írásaik terjesztésére. A világ íróihoz intézett felhívásukban többek között ezt írták: „Bennünket az a meggyőződés köt össze, hogy az irodalom ügye eltéphetetlenül egybeforrott népeink sorsával, hogy az irodalom csak a népek szabadsága, függetlensége és szuverenitása légkörében tud virágba borulni, hogy a gyarmati uralomnak és a faji megbélyegzésnek felszámolása az irodalmi alkotás teljes kibontakozásának a feltétele."

A taskenti konferencia aláhúzza az irodalmi alkotásnak a nép harcával való mély kapcsolatát. „Mi meg akarjuk szilárdítani kulturális kapcsolatainkat a világ valamennyi országával, ide értve a nyugati országokat is, tagadjuk a kultúra szétválasztását magasabb- és alacsonyabbrendűre, keletire és nyugatira, és ezért erősítjük valamennyi kultúra kölcsönhatását, hogy megóvhassuk a világkultúra kincseit. Felhívunk benneteket, világ írói, emeljétek fel hangotokat mindazok ellen az igazságtalanságok ellen, amelyeket egyes emberek és egész népek ellen elkövetnek, emeljétek fel hngotokat az igazságtalanság, gyarmatosítás, kizsákmányolás ellen, felhívunk benneteket, hogy énekeljétek meg az ember rangját, a szabadságot, népeink és valamennyi más nép jobb jövőbe vetett reménységét. Mi, írók a népek lelkiismerete vagyunk, nemcsak kortársaink sorsáért, hanem az eljövő nemzedékek sorsáért is rajtunk a felelősség."

Az elmúlt hónapoknak másik nagy eseménye a szövetségi köztársaságok Moszkvában rendezett irodalmi és művészi seregszemléje. Ezeken a főváros közönségének bemutatták a testvéri népek irodalmát, művészetét, zenéjét, színművészetét. A Lityeraturnaja Gazeta és egyéb szak- és napi lapok hosszas tudósításokban számoltak be ezekről az eseményekről, és az egész szovjet nép büszkeséggel fogadta az Unió népeinek hatalmas művészi és irodalmi fejlődését. A kirgiz népnek az Októberi Forradalom előtt saját nemzeti írása sem volt, a szovjet

rendszer teremtette meg nemzeti kultúrájának e fundamentumát. 1939-ben a kirgiz művészet első moszkvai seregszemléje idején a fiatal kirgiz irodalom még nem vállalkozott arra, hogy az igényes moszkvai közönség előtt fellépjen, ma azonban, 20 évvel később, gazdag, szélesen árnyalt, a népi hagyományokba ágyazott szocialista tartalmú irodalommal dicsekedhetik.

A hajdan gyarmati elnyomásban élő kazah nép is hasonló szellemi fejlődésen ment át. Szuchtelen gróf, a század elején órenburgi kormányzó Pétervárra küldött egyik jelentésében azt írta, ha „kívánatos is olyan általános és alapműveltséget biztosítani, amely hozzájárul ahhoz, hogy az ázsiaiak közelebb kerüljenek hozzánk, mégsem kell őket — és ez káros is lenne — az európai műveltség pontos fogalmaival felruházni." Ma viszont tízezer iskolában majdnem másfél millió diák tanul, és a kazah állami egyetemnek több mint négyezer hallgatója van. A forradalom előtt e nép szellemi alkotóereje is csak a népköltészetben, népművészetben és népi zenében nyert formát. A szovjet rendszer idején a népi művészet haladó elemeire épült fel a kazah nemzeti irodalom és művészet. A mostani seregszemlén kazah operákat, baletteket és kilenc nemzeti színművet mutattak be. 1936-ig, az első kazah művészeti dekád idejéig még nem forgattak kazah filmet, 1958-ban az utóbbi pár év terméséből 20 művész- és dokumentumfilmet mutattak be Moszkvában és a környező városokban. 20 évvel ezelőtt a kazah írószövetségnek mindössze 30 tagja volt, ma számuk közel jár a 200-hoz. Az irodalom fejlődése azonban nemcsak az írók számbeli növekedésében jut kifejezésre, hanem az irodalom eszmei-művészi színvonalának emelkedésében, az írói témaválasztás kitárulásában, a művészi forma tökéletesedésében, a műfajok gazdagságában is.

A Szovjetunió egyes népeinek ünnepi művészi és irodalmi seregszemléje a megtett út hatalmas eredményeinek mérföldköve, a lenini nemzetiségi politika fényes bizonyítéka. Olyan népek, amelyeket a cári gyarmatosító politika megfosztott a nemzeti kultúra kibontakoztatásának lehetőségeitől is, a szovjet rendszerben minden testvéri támogatást megkapnak, hogy szellemi fejlődésük minél magasabb fokra emelkedjék. Legjobb irodalmi alkotásaikat orosz nyelvre is lefordítják, és így egy nagy világnyelv csatornáin keresztül e kis népek kultúrája beleömlik a világirodalom széles tengerébe is.

Az irodalmi mozgás legjelentősebb eseménye azonban az Orosz Föderatív Szocialista Köztársaság Írószövetségének megalakulása. Történelmi érdekessége ennek az, hogy míg az egyes szövetséges köztársaságok eddig is külön nemzeti írószövetséggel rendelkeztek, az Unió legnagyobb köztársaságának, az orosznak eddig nem volt saját írószövetsége. December 7-én a Kreml nagytermében az OFSZK 2500 írója képviseletében 379 író és költő gyűlt egybe, nemcsak az orosz, hanem a föderáció autonóm köztársaságaiból és autonóm területeiről a csuvas, dagesztáni, burját, oszetin, karél, udmurt, mordvin, kómi, mári irodalom képviseletében is.

A szervező bizottság már a múlt év derekán munkához látott, számbavette a köztársaság valamennyi íróját, számtalan alacsonyabb fokú tanácskozást hívott egybe, vitákat rendezett, a Lityeraturnaja Gazeta hasábjain hónapokon keresztül külön rovatban a cikkek sokasága jelent meg; ezek mind az irodalom jelenkori helyzetét taglalták, a hibákat elemezték, és valamilyen megoldást javasoltak. Valamennyi cikket mélységes felelősségtudat hatja át az irodalom magasfokú társadalmi szerepéről, mindegyikben kifejezésre jut a szocialista építés szárnyaló pátoszának és a fokozott művészi igénynek követelése.

Alekszander Szurkov cikkében (Lit. Gaz 1958. 144.) abból a tényből, hogy az OFSZK-nak eddig nem volt nemzeti írószövetsége, azt a következtetést vonja le, hogy az elmúlt években nagyon kevés figyelmet fordítottak az írók a mindegyik szovjet nép irodalmát jellemző nemzeti sajátosságok ábrázolására, pedig a közös szocialista tartalom mellett éppen ez a sajátos nemzeti szín különböztetheti meg az orosz irodalmat a többi szovjet nép irodalmától. Az írók keveset foglalkoztak a mai szovjet-orosz ember *nemzeti* típusával, az orosz irodalmi nyelv fejlődésének kérdésével.

A vitában erős hangsúlyt kapott a mai élet eszmeileg helyes ábrázolása mellett a művészi forma igénye és az írók kulturáltsága. *Alekszander Resetov* arról írt (Lit. Gaz. 1958/142), hogy minden író természetszerűleg nemcsak korának akar valami újat mondani, hanem a késő századoknak is. Ennek pedig egyik alapvető feltétele, hogy az írók ne sebtében, sietséggel dolgozzanak, és ne arra törekedjenek, hogy műveik minél előbb napvilágot lássanak, hanem csiszolják, fényesítsék műveik külső formáját. „Azokat a könyveket, amelyek nyelvükben nélkülözik a nemzeti sajátságokat, amelyeket olyan kéz írt, amely nem tudja, mi a stílus, mi nem tartjuk szépirodalmi műveknek, még akkor sem, ha sok érdekes tényt és jelentést tartalmaznak."

Lev Nyikulin azt vallja (Lit. Gaz. 1958/138), hogy az írók általános kultúrája és íráskultúrája ma fokozottabban előtérbe kerül. A régi, a forradalom viharában edződött írónemzedék a csatazaj elültével lázas szenvedéllyel vetette magát az önképzésre, a mai fiatal írók egy része azonban nem érzi át, hogy a klasszikus orosz és szovjet irodalom dicsőséges nyomdokába szegődött. A tartalmi mondanivaló történetileg helyes kulturáltságának és a forma — nyelv, stílus, szerkezet stb. — kulturáltságának eltéphetetlen egysége jelenti egy írásmű művészi tökéletességét. Elmondja, hogy némely író, aki magát újítónak, formateremtőnek vallja, elveti a világirodalom remekei állandó tanulmányozásának követelményét. Pedig az írónak bizonyos fokig irodalomtörténésznek is kell lennie. Akinek nincs irodalmi műveltsége, aki csak úgy akar írni, ahogy érez, nem tudja felvenni a harcot a külföldi és belföldi eszmei és esztétikai ellenfelekkel, a modernistákkal, absztrakcionistákkal. Idézi Gorkijt, aki szerint „nem mindenki születik talentummal, ezt ki is művelhetjük, ki is fejlesztheljük magunkban". Az író műveltségét két forrásból merítheti: a könyvekből és az életből.

Az írói mesterség kérdését tüzetesen taglalta *L. Szoboljev* is az OFSZK Írószövetsége megalakulásán elmondott széles és átfogó beszámolójában. (A beszámoló egy részét az *Élet és Irodalom* 1958 karácsonyi száma ismertette.) Szoboljev szerint az írói tehetség szétválaszthatatlan két eredője abban áll, hogy meglegyen benne a képesség meglátni, felismerni a valóság lényeges oldalát, és hogy ezt meggyőzően el is tudja mondani az olvasó számára. Az első a világnézet, a másik az írói mesterség kérdései körébe tartozik. A kettő egymást feltételezi. Ha az író világszemlélete eszmeileg nem tiszta, könyve, szándéka ellenére is, nem azt a hatást éri el, amelyet neki szánt; viszont időszerű témáról írott mű, ha a kifejezés formája szürke és erőtlen, alakjai homályosak, olyan lesz, mint az angolkóros: ványadt testen óriás fej. Megállapítja, hogy ilyen kérdésekről, mint a mű felépítése, a cselekmény fejlődése, szerkezet, tájképek, az alakok logikája, a nyelv érzékletessége, új utak keresése a művészi gondolatok kifejezésére — alig esik szó, sőt egyesek ebben formalizmust szimatolnak. Puskin kéziratai, Leo Tolsztoj tanácsa, hogy minden kéziratot legalább

háromszor kell átírni, Majakovszkij utalása, hogy tonna érckőben csak grammnyi arany akad — mind az írói mesterség kimővelésének fontosságát példázzák. „Az írók könyve néma történelme a keresésnek, balsikereknek, kétségbeesésnek, csalóka délibáboknak, éji lázban aratott diadaloknak, amelyek reggelre elvesztik értelmüket és értéküket."

A művészi alaptörvények figyelmen kívül hagyásának egyik formája a mai orosz irodalomban a prózai művekben szerteterjedt, túlzásba hajtott párbeszédes forma. Párbeszéddel nehezen lehet jellemet ábrázolni, cselekményt mozgatni. A párbeszéd a dráma kifejezési formája, a prózának más eszközei vannak az élet ábrázolására. Az utóbbi évek prózájában a hősök rettentő sokat beszélnek. E párbeszédek a cselekményt nem viszik előre, a jellemeket nem világítják meg, nem ébresztenek gondolatokat. Idézi Gorkijt, aki azt tanácsolta, hogy az írónak arra kell kényszerítenie hőseit, hogy minél kevesebbet beszéljenek, de annál többet cselekedjenek.

A másik tipikus hibája a mai írói alkotásoknak: a terjengősség. Az írók nem tudnak tömören írni. Puskin a *Kapitány lányá*-t 5 szerzői íven írta meg. A mai szerkesztőségekben az irodalmi bőbeszédűség korában ilyenre úgy tekintenének, mint valami csodára. A tömörség azonban nem mennyiségi, hanem minőségi fogalom: a tömörítés elsősorban az írói élmény rostálásában, a lényeges kiválogatásában jut kifejezésre. „A szónak értelmet kell hordoznia magában" — mondja egy kínai közmondás. Ezt a fehér papír fölött töprengő íróknak meg kellene szívlelniök.

Az újabb szovjet irodalomban majdnem teljesen feledésbe merült a művészi kifejezésnek olyan előnyös formája, mint a *szerzői kitérés*, amelynek pedig Gogolnál, Tolsztojnál klasszikus hagyományai vannak. Ezzel ugyan könnyen vissza is élhet a szerző, de az olvasóval való szoros kontaktus megteremtése érdekében nagyon hasznos. Ugyancsak meg kell őrizni az irodalomban egy adott esemény leírásában egy konkrét földrajzi helynek és konkrét történelmi időnek a sajátos levegőjét.

Az írói mesterség legfőbb ereje a nyelvben rejlik. A nyelv az irodalom ősi eleme, az emberi élet ünnepélyes és egyszerű, heves és méltóságteljes, zengő és meghitt, haragvó és becéző eleme. Végtelenül mély és határtalan mint az óceán, a gondolatok kifejezésének mágikus eszköze, varázsló, amely képet lenget az olvasó elé, dallamot ringat, kifejezi a természetet, az embert, az egész életet. S mégis az írók egyrésze a felszínen heverő szót ragadja csak meg, mely pedig a hosszú használattól már megkopott, elvesztette titokzatos varázsát. Az irodalomban kialakult egyfajta nyelv, amely kívülál nemzeten, életkoron, foglalkozáson, jellemen.

Az írói mesterség tökéletesítésének igénye áthatotta az egész tanácskozás szellemét. Maga a *Pravda* is a megnyitóra írt vezércikkében kifejti, hogy „az előrehaladás elképzelhetetlen a művészi mesterség tökéletesítéséről való szüntelen gondoskodás nélkül. A kommunista párt állandóan arra szólítja fel az írókat, hogy fejlesszék írói mesterségüket, mert éppen ennek színvonalától függ életünk irodalmi tükröztetésének minősége, a valóság megismerésének mélysége."

A kongresszus tagjai nagy figyelemmel követték *K. Fegyin* szavait, aki felszólalását szintén az írói mesterség kérdésének szentelte. Azt javasolja, hogy az írók behatóan tanulmányozzák az elmúlt korok irodalmi emlékeit, ezek az emlékek megtanítják a mai írót arra, hogy érezze a szó ízét, hogy hallja a

stílusok muzsikáját, és hogy a századok folyamán változó nyelv mögött lássa a nyelv hordozójának, a népnek egész történetét. Mind az a jó, amit eddig a szovjet irodalom teremtett, az elődök eredményeire épült, de ugyanakkor el is szakadt tőlük, hogy továbbfejlődhessék. Jelenleg az irodalmi gyakorlatban a művészi alkotás eszmei-művészi minőség-fogalmában szakadás állott be. Az irodalomelméletben és esztetikában elképzelhetetlen akár a művésziességnek, akár az eszmeiségnek az autonómiája, a gyakorlatban azonban ez majdnem törvényszerű jelenséggé vált. Ez pedig nem más, mint a fejetetejére állított formalizmus.

A szovjet irodalmi mozgásról, a friss lendülettel megindult művészi továbbjutásról szóló beszámoló nem lehet teljes. Sok mindenről lehetne még írni, így a szovjet kritikusok, drámaírók nemrég lezajlott tanácskozásáról, bővebben ki lehetne fejteni a kongresszuson elhangzott jelentősebb hozzászólások ismertetését is, de úgy vélem, a fent érintett részletek is meggyőzően igazolják, hogy a szovjet irodalom is, akárcsak a szovjet gazdasági élet, technika, iskolarendszer, a 7 éves terv folyamán hatalmas teljesítményekre készül.

Takáts Gyula

Egy vincellérnek szánt levélke

Festék, ecset és trágya...
Három szó... Egy se versnek készült.
Szaladtam ép postára
és mintha szállna könnyű égből:
— festék, ecset és trágya —
szavak arany varázsa
körém dönögve szédült.

Három szó illatával
egy vincellérnek szánt levélke
zöld, mágnes-villanással
fölrántott ím a könnyű égbe!
S most nézek, mint a kába:
— festék, ecset és trágya —
s ott lent a semmiségbe,

alattam, mintha minden égne!

Káldi János

Balatonberényi őszvég

Hej, az égi táj már fakó-kék.
Elfogy a fákról az idei
arany, s elmosódnak odafönt
a vándormadarak ívei.
Füstölög ez a kis falu itt;
nem is füst, a táj virága az,
mely nyúlik, nyúlik hófehéren,
s elnyeli a végtelen magas.

Füstöl, s mintha füstjével szólna,
vagy tán inkább írna lassúdan,
arról, ami ott ég odalent
az alkonyattáji faluban.
Arról, amit a szív szól halkan,
s a lassan matató emberek.
Tán az a sok-sok kicsi füst,
az is a szívükből tekereg.

Itt dünnyögök most föntt a hegyen,
a pince mögött, órája már,
s alant, mintha nem is a falu,
de a hazám, sőt a tág határ,
a nagyvilág, az füstölögne,
az küldözné füst-virágait,
míg jön, jön a kései szellő,
s néha-néha egyet leszakít.

Itt dünnyögök és tépelődöm.
Nem maradhatok tétlen-lanyha.
Százszor megnézem igazamat:
megérett immár színaranyra.
S mondom is: a belső a fontos,
az, hol az értelem kése vág,
a mély-benti munka, a fájó,
a lassan épülő bel-világ.

Nincs kinti rendezettség, ha bent
a szív és lélek rendezetlen.
Széthull az elme kőrakása,
mint meglazult lomb a szelekben,
ha nem tartja-fogja össze a
meggyőződés kötőanyaga.
Ha belül nem köti a jóság,
porlik-dől a világ is maga.

S mondom is hogy: fonnyadunk hamar.
Kívül, belül pusztít a számum.
De te, üdvözlégy százezerszer,
munkálkodó, dicső humánum!
Az emberséget őrizni kell,
múltból, sárból csak az emel föl,
boldog lehetsz, ha napról-napra
az süt ki mindig tetteidből.

Így dünnyögök és tépelődöm,
míg száll a füst, a lágy tűnődés.
Hogy is menthetném föl magamat,
gondjainkból rajtam is fórész.
Lépj-tiporj rá a gyors időre!
Naggyá-hőssé az erény tehet.
Építsd magadat példaképpé,
ne szűnjön szólni az életed.

Ragyog ott túl a veszprémi part,
s Badacsony, Gulács és Szigliget,
s hull, hull az ég fonnyadó kékje,
s a víz is, a víz is de remeg.
Száll, száll a füst, írja sorait
földem-hazám fölé, szelíden,
s olvassa és mondja magának,
s mondja másoknak is — a szívem.

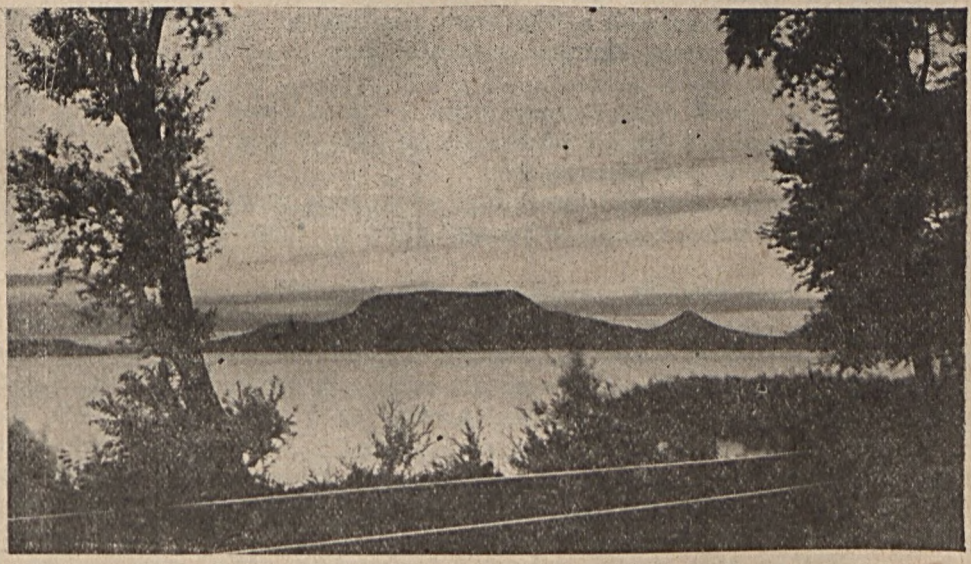

Lantos Miklós: Esti fények (fénykép)

Takács Elemér

Hazatérés

Poór Bálint családjának nagy örömet ígért a karácsony. Távirat érkezett, melyben az állt, hogy Poór Bálint népfelkelő őrvezető felgyógyult s kéri a feleségét, küldjön érte kocsit.

Alighogy az asszony elolvasta a táviratot, Dormán Antal lépett a szobába. — A városban jártam — újságolta lelkendezve — s tudja-e, kivel találkoztam?... Na, ne is törje a fejét, úgysem találná ki, mert én bizony a hóttnak hitt Bálinttal beszélgettem úgy, mint most magával. Csupán annyi volt a különbség, hogy én az utcán álltam, ő meg az ablaknál ült, benn a kórházban. Azt mondta, tegnap érkezett Tóvárra s hamarosan hazajön.

Mást nem mondott? — kérdezte az asszony s arcán úgy sugárzott az öröm, mint fonnyadó falevélen az őszi napsugár.

Az a néhány év igen megviselte Poórnét. A rengeteg munka szinte hétről-hétre vont új barázdát az arcára. Amióta aztán férjéről semmi hírt nem hallott, alig lehetett szavát venni. A hirtelen jött öröm feloldotta a lezárt zsilipeket, szint, halvány pirt varázsolt a fakó arcra s valósággal ömlött belőle a kérdés. — Mondjon el mindent, Dormán szomszéd, mondja el, mit üzent nekem a Bálintom?

— Hát — nyelt egyet Dormán Antal — üzenni csak annyit üzent, hogy jön. Persze mondott volna ő többet is, de az ápolónő bezárta az ablakot.

— A tulajdon két szemével látta?

— A tulajdon két szememmel, úgy, ahogy most magát látom.

— Milyen volt az arca, a hangja? Biztosan megviselte ez az átkozott háború.

— Egy szép medália... kitüntetés volt a mellén.

Dormán nem akarta féltékennyé tenni az asszonyt, nem mondta meg a valóságot, mert ő bizony nemcsak annyit látott, mint amennyit most elmondott. dott. De hát Dormán Antal nem az az ember, aki árulkodik. Hogyan beszélhetne arról, hogy az a csinos, fiatal ápolónő az ő szeme láttára ölelte meg Bálintot, mielőtt az ablakot becsukta volna. Ő megérti, de az asszony nem értené meg, hogy egy olyan embert, mint Bálint, aki hősiesen végigharcolta valamennyi harcteret, nagy becsben tartanak a lányok, asszonyok, de különösen az ápolónők.

— Hát az arca mintha valamivel keskenyebb volna, mint azelőtt, de egyáltalán nem öregedett. — magyarázta Dormán.

— Kocsit kell küldeni érte — áradt az asszonyból az örömteli hang. — Biztosan nem gyógyult még fel egészen, vagy talán a lábára sebesült és nem bírja a hosszú utat. — Kihúzta a táviratot a köténye zsebéből s Dormán orra elé tartotta. — Nézze, ezt küldte... Olvassa csak el.

A hír hamarosan elterjedt a faluban. Sokan, akiknek a hozzátartozójuk a fronton volt, alig titkolt irigységgel beszéltek Poórné szerencséjéről.

— Csak az én szegény Jóskám is sebesült volna meg — siránkozott Bozsókiné, egy fiatal, sovány, megviselt arcú menyecske — de neki nem a lábába, hanem a szívébe ment a golyó. Az ellenség nem gondolt arra, hogy három neveletlen gyermek apját pusztítja el.

Egy özvegy asszony, Németh Pálné a múlt héten kapta meg az értesítést ötödik gyermeke hősi haláláról. „Azzal a büszke tudattal viselje a fájdalmat — hangzott az értesítés — hogy fia a magyar föld szent határainak védelmében, a hazáért és istenért áldozta fel életét."

Némethnének gyenge vigasz volt ez a recept, amelyet a Monarchia hadvezetősége adott neki a fájdalom elviselésére.

Poór Bálint hazatéréséről még a plébános úr is kenetteljes szavakkal emlékezett meg, mondván: „Az isten visszaadta a szegény, de hívő családnak kenyérkeresőjét."

Aznap este, amikor a távirat megérkezett, Poór Bálint fia, a koravén Laci, többször is kiment az erdőre. Száraz fa után kutatott, hogy a nyirkos lakásban meleget csinálhassanak, mire az apja hazaérkezik. Örömmel cipekedett, hisz most már könnyebb lesz az életük. Apja, ha felgyógyul, ismét dolgozik, kocsis lesz majd Muhari úrnál, úgy, mint régen. A Dormán, aki beszélt vele, azt mondta, többé nem viszik ki a frontra, mert mire a lába teljesen helyrejön, addigra vége lesz a háborúnak. És aztán a sánta postás is azt mondta: két-három hét múlva békét kötnek az oroszok.

Poórné reggel átment Muhari úrhoz, Bálint régi munkaadójához és örömtől sugárzó arccal újságolta a nagy hírt. — Kocsit kellene küldeni szegényért — mondta Muhari úrnak esdeklőn, remélve, hogy a gazda majd azt válaszolja: — „Jól van, Poórné... Bálint szorgalmas, becsületes, hű cselédem volt..." Muhari úr azonban nem ezt mondta, hanem íg yválaszolt. — Nagyon sajnálom, Poórné, de kikéstünk az időből, a lovakkal, mind a három párral trágyát kell hordanunk.

— Még nem gyógyult meg egészen a lába szegénynek — siránkozott Poórné — gyalog nem tud hazajönni. — Aztán könyörögve tette hozzá: — Nem az istentől várom, hogy megfizesse Muhari úr jóságát, dolgozom én akár egy hétig is azért a fuvarért. Meg aztán a Bálint is, ha előbb hazakerül, előbb tud dolgozni.

Muhari úr közömbös arccal hallgatta az asszony beszédét, aztán azt mondta. — Most van elég munkásom.

Poórnénak először az arcába szökött a vér, aztán elsápadt. — Hát ennyire szívtelen ember ez a Muhari? Nincs benne egy szemernyi könyörület? Szólni akart, de torkát, mint hideg kéz, megszorította a fájdalom. Szavak helyett a könnyek beszéltek, amelyek sűrűn ömlöttek szeméből.

Muhari úr egykedvűen nézte a síró asszonyt, aztán, mintha hatottak volna rá a sűrűn pergő könnyek, köhintett egyet, s így szólt: — Na, jól van, ne pityeregjen, holnap reggel majd bemegy a kocsi Bálintért. Azt hiszem, egy nappal előbb, vagy később, az egészen mindegy Bálintnak.

Az asszonyt ezek a szavak megörvendeztették, de aztán eszébe jutott: mi lesz, ha Muhari nem fogadja vissza az urát? Persze, most könnyen beszél. Az állam adott neki orosz foglyokat, akik ingyen dolgoznak. Bensőjében forrt az elkeseredés, de azért alázatosan, félénken nézett Muhari Mihály egészségtől duzzadó, piros arcára. Csak most eszmélt rá, hogy ennek az embernek milyen jól jött a háború. Amikor megvásárolta a megszorult emberek földjét, tetette magát, mintha könyörületből csinálná. Persze, Németh Pálné és a többiek vajmi keveset éreztek a könyörületből.

Muhari Vlagyimirt, az orosz hadifoglyot küldte a kiskocsival Bálintért. Poórné sírt és nevetett boldogságában. Vége a szenvedésnek, az embertelen robotnak, Laci is — akinek púpja, amióta az apja katonának ment, még nagyobbra nőtt, arca ráncosabb lett — most állandóan nevetgélt. A család fenntartása egészen ráhárult. Azt a néhány koronát, amit gazdájától kapott, sokszorosan ledolgoztatták vele.

Amikor a kocsi elindult, Poórné hozzáfogott a sütéshez-főzéshez. Meghívták a szomszéd faluból Bálint bátyját is, hadd legyen része az örömben. Az idősebb Poór tagbaszakadt ember volt, de az egyik válla jóval alacsonyabban állt a másiknál s az alacsonyabb felénél lévő karját nem tudta mozgatni. Ő már több, mint fél éve megjött a frontról. Miután béna karjával dolgozni nem tudott, kanász lett. A kanászságnál csak a lábakra van szükség s legalább egy ép kézre, amellyel az ostort kezeli.

Az idősebb Poór — egy kivételével — az egész családját magával hozta. Voltak vagy heten. A nagyobbik gyerek otthon maradt az állatok mellett. Úgy jöttek most, mintha lakodalomba jönnének.

— Na, sógorasszony, a Bálint is befejezte a háborút — kiáltotta az idősebb Poór örvendezve. — Télen csak meglesznek valahogy, mire kitavaszodik, úgyis vége lesz a háborúnak, s akkor már nem kell félni, hogy visszaviszik a Bálintot.

A közös konyhából az ételek illata szállt. Még paprikás krumplit is készítettek, merthogy azt Bálint nagyon szerette. A fazékban egy tyúk főtt, a ló tiporta agyon. Muharinétól kapták, hogy illendően fogadhassák a családfőt. A szomszédok is segítettek egymással. Ki egy fazék lisztet, ki egy-két tojást, de volt olyan is, aki egy véka krumplit hozott. Úgy készültek, mint igazi lakodalomra. Nagy szó volt, ha valaki visszatért a faluba — mégha csak egyszerű cseléd is, mert innen csak mentek az emberek, vissza kevesen tértek.

Dél körül már egész sereg tolongott Poórék lakása körül. Látni akarták Bálintot, akiről közben az a hír is elterjedt, hogy annyi kitüntetése van, alig fér el a mellén. Az asszonyok az örömteli találkozást, a gyerekek meg a sok kitüntetést akarták látni.

Kocsizörgés hallatszott. Az izgalom a tetőfokára hágott. A várakozók sorfalat álltak az udvaron. A kapu közelében idősebb Poór állt sógorasszonyával. Itt volt a félkezű levélkihordó-harangozó is, aki az íratlan híreket önszorgalomból terjesztette. Hogyan is szalaszthatta volna el a nagy eseményt? Néhány gyerek felmászott a lapostetejű disznóólra.

Néhány perc múlva bekanyarodott Vlagyimir az udvarba kocsijával. Bálint a hátsó ülésen ült, Muhari Mihály fia meg a bakon, Vlagyimir mellett. Bálint arca erősen megkeskenyedett. Amikor meglátta a feleségét, szemeiből könnyek szivárogtak. A szürke katonazubbony löttyedten állt a testén. — Mari... Mari...! — szólította a feleségét elcsukló hangon s ekkor a közel-

állók látták, hogy azok az erős fogak, amelyek — ha barnák voltak is — Bálint szájának díszéül szolgáltak —, hiányoztak. Aztán Vlagyimir leugrott a bakról, félretolta a takarót és ölébe vette Bálintot...

Mind a két lába hiányzott. Az egyiket tőből, a másikat a térd fölötti részen vágták le.

Poórné ájultan esett össze, de a többi asszonyt is elfogta a sírás.

Bálint, akit Vlagyimir bevitt a nyirkos szobába s egy székre helyezett, riadtan nézett körül. Rettenetesen fájt neki ez a döbbenetes, lesújtó meglepetés.

— Az állam majd később ad lábakat — mondta mintegy önmagát vigasztalva. — Igaz, erre még sokáig kell várni. Mostanában nagyon sok műlábra van szükség, nem győzi a gyár.

— A bal lábából többet meghagytak — jegyezte meg a vincellér, aki kíváncsian vizsgálta a rokkantat, mint valami tárgyat.

— Az orvosok vigyáznak ám... nagyon óvatosak — világosította fel Bálint. — Csak annyit vágnak le, amennyit éppen muszáj. A műláb sokba kerül az államnak. Ha rövidebbet kell adniok, többet megtakaríthatnak, több embernek jut...

A téli délután homálya nyomasztóan ülte meg a szobát. Az apró ablakokon beszökő világosság Bálint sápadt arcára hullt. Laci, a koravén, púpos gyerek az ágy szélén ült, arcán lassan, csillogón gördültek végig könnyei. Egy világ omlott össze benne. Csend volt, amit nagy sokára idősebb Poór tört meg.

— A kutya úristenit ennek a büdös világnak, téged aztán elintéztek... Mehetsz koldulni.

A közös konyhában zubogva forrt a víz, főtt a szerencsétlenül járt tyúk, a zsírban szénné égett a bennefelejtett fánk. De hát ki törődött most ezzel...

Gelencsér Géza

A szocialista realizmus főbb esztétikai problémái*

1.

A szocialista realizmus kérdései nem tekinthetők tisztázottaknak. A közelmúltban több tanulmány, cikk jelent meg a tisztázás szándékával. Véleményem szerint még komplikáltabbá tették a helyzetet.

Az ellenforradalom idején, de már az ellenforradalom előkészítésének korszakában is, a szocialista realizmus volt a támadások egyik célpontja. E jelenségben reakciós, revizionista és ellenforradalmi törekvések mutatkoztak meg. Sokaknál azonban nem a szocialista jelleg idézett elő helytelen megnyilatkozásokat, hanem a szocialista realizmussal kapcsolatos misztifikációk, a dogmatizmus stb.

Így esett, hogy oly jelentős író is, mint *Kolozsvári Grandpierre Emil* a szocialista realizmus ellen lépett fel emlékezetes cikkében, s megállapította: a szocialista realizmus társadalmon kívüli jelenség, mert objektíve nem létezik.

Kolozsvári és mások ilyen állásfoglalása azon a formállogikai eljáráson alapul, amely a realizmus sajátszerű megvalósulásaiban csak az azonosságokat ismeri fel, a különbözőségeket azonban figyelmen kívül hagyja.

A Kortárs, valamint az Élet és Irodalom hasábjain kibontakozott vita, noha ellenkező szándékkal folyt, még zavarosabbá tette a fogalmakat. *Sőtér István* pl. a szocialista realizmust azonosnak vette a dialektikus materialista világnézettel. Ezzel a világnézet és a módszer egyébként összefüggő kategóriáit keverte össze.

Az Élet és Irodalom hasábjain olyan vélemény is megjelent, mely szerint a szocialista realizmus meghatározó jellemvonása a szocialista tartalomban és a nemzeti formában fejeződik ki.

Miért képtelenség ez a tétel? Mert az általános értelemben vett kultúra fejlődési tendenciáját belevetíti a kultúra sajátos területének, a valóság szépirodalmi tükröztetésének módszerbeli problematikájába.

A fő hiba az, hogy egyes esztétikusok úgy tárgyalják a szocialista realizmus kérdéseit, hogy elmulasztják magának a fogalomnak a meghatározását. Ez a fogyatékosság azt eredményezi, hogy bár sokat beszélünk róla, mégsem tudjuk, lényegében miről is van szó.

Hogy eljuthassunk a szocialista realizmus módszerének fogalmáig, először a módszer általános fogalmát kell meghatároznunk.

* A szerző tanulmányát vitaindító kísérletnek szánta. A szerkesztőbizottság is annak tekinti, és szívesen ad helyt hozzászólásoknak.

Amikor pl. *Petőfi Sándor* megírta „Pató Pál úr" c. költeményét, tisztában kellett lennie a priori azzal, hogy szatirikus jellemrajz csak akkor jöhet létre, ha a gúny eszközét következetesen alkalmazza az ábrázolásban. Ennek az alapelvnek megfelelően járt el a művészi megformálás szakaszában. A költő szatirikus módszer birtokában alkotta tehát meg jellemképét.

Eszerint a módszer nem más, mint a művészi tükröztetés oly a priori elvei, melyek a művész alkotó tevékenységét irányítják.

2.

A szépirodalom ábrázolási módszere specifikus. Nem szabad összetévesztenünk az általános, a dialektikus módszerrel. A kettő összefüggése azonban rendkívül szoros. Ez az összefüggés mint az általános és a különös egysége jelentkezik. Nézzük meg ezt az összefüggést!

Amint tudjuk, a művészi alkotó folyamatnak két szakasza van. Az egyik a valóság megismerésének, a másik a valóság ábrázolásának szakasza. A megismerés szakaszában a szocialista művész az érzéki valóság lényegi jelenségeinek kiválasztása alkalmával a dialektikus módszert mint minden megismerés általános módszerét alkalmazza. Az objektív valóság érzékletes reprodukálásának szakaszában azonban már specifikus alapelvekre, módszerre van szüksége, hogy az élet dialektikus ravaszsága mozgásában ábrázolható legyen.

A művészi ábrázolás specifikus módszerének alkalmazására tehát a művészi alkotó folyamat második szakaszában kerül sor.

Solohov Csendes Donjának főhőse, Grigorij éppen azért oly élő alak, mert jellemében az ellentétek egysége és harca a lényeges vonás. Belső konfliktusai oly irányban oldódnak fel, melyet a rá jellemző, állandóan helyet cserélő alapvető ellentmondások fő oldala határoz meg.

A forradalom polgári demokratikus szakaszában, sőt később is a paraszti demokratizmus és a cári feudális antidemokratizmus az alapvető, a paraszti konzervatizmus és a forradalmi demokratizmus ellentmondása a mellék ellentmondás, amely Grigorijt jellemzi. Magatartását az alapvető ellentmondás fő oldala, a paraszti demokratizmus dönti el. A forradalom szocialista korszakában, amikor már a szocialista jelleg többé-kevésbé világos lesz előtte, a korábbi mellék ellentmondás válik alapvetővé, míg a korábbi alapvető most mellék ellentmondássá lesz. Az alapvetővé vált ellentmondás fő oldala, a kozákparaszti konzervativizmus határozza meg most már ellenforradalmi magatartását. Célja közéleti vonatkozásban a szeparista kozák állam megteremtése, a kozákparaszti társadalmi viszonyok megőrzése, ezen belül, sőt a csőd után ezen túl, a magánéleti boldogság megszerzése: Akszinya.

Az alapvető és a mellék ellentmondások és ezek oldalai közti sűrű helycsere attól függ, hogy Grigorij a katonai helyzet változásai szerint melyik „veszélyt" érzi közelebbinek, a vörösöket vagy a tábornokokat. Ez az oka annak, hogy harcol ugyan a vörösök ellen, de vonzódik is hozzájuk, ez az oka annak, hogy bár gyűlöli a tábornokokat (a vállpántosokat), elfogadja szövetségüket, ugyanakkor azonban a vörösökhöz való átállás vágya hajszolja önpusztító orgiákba, sőt lázadásba is. Itt idézzük fel osztálygyűlölettől túlfűtött, de individuális formában megvalósuló konfliktusát Fichelaurow tábornokkal. Nem érzi jól magát saját táborában, másikba vágyik anélkül, hogy átmehetne, mert közben belekeveredik tettei hálójába.

Szellemi arculatát maga is jól ismeri. Gondoljunk arra az igen szemléletes képre, melyben Grigorij önmagát a vízben egyik oldalról a másikig úszkáló ganéjhoz hasonlítja. Ellentmondásait, ingadozásait jeleníti meg így.

Amint látjuk, Grigorij alakjában az élet ravaszsága, bonyolultsága jelenik meg. *Solohov* az élet dialektikáját azért tudta elevenen és konkrétan ábrázolni, mert birtokában volt annak a módszernek, melynek alapelveihez alkalmazkodva az élet ravaszsága tükröztethető volt.

Vizsgáljuk meg a szocialista realista módszer alapelveit, és kíséreljük meg fogalmi meghatározását!

3.

A szocialista realizmus módszerének legfontosabb alapelve is az a követelmény, amely a realizmusra általában jellemző: a tipikus jellemek és tipikus helyzetek ábrázolása.

A tipikus jellem az általánosnak és az egyedinek egysége alapján jön létre. Davidov magában hordja mindazon jellemvonásokat, melyek osztályára, illetőleg annak vasmunkás rétegére történelmileg általában jellemzők. De ezek a vonások minden más lakatostól különbözően egyesülnek benne, mert e tulajdonságokat sűrítve, másrészt egyéni gondolkodásmód, gusztus, gesztus, szokás stb. formájában testesíti meg.

Az így létrejövő egyedi jellem csak érzéki látszatában egyedi. Valójában azonban különös, mert egyben általános is. A tipikus jellem érzéki egyedisége az általános közvetítésének módja. A Grigorij Meljehov jellemében meglevő ellentmondások elvont általánossága szintén közvetve (akárcsak Davidov esetében), egyéni tulajdonságain keresztül érvényesül. Ha az író a műalkotás szereplőjét az elvont általánossággal közvetlenül egyesíti, az eredmény sematikus jellem. Ezzel a sematikus elvontsággal ellentétben a tipikus maga a konkrét.

A tipikus tehát olyan egyedi (egyéni) jellem, melyben a történelmileg-társadalmilag meghatározott lényeg-általánosság érzéki sajátszerűséggel fejeződik ki.

A tipikus helyzet voltaképpen nem jelent mást, mint a tipikus jellem számára adekvát emberi viszonyokat, melyekben működését kifejti.

Grigorij paraszti demokratikus lázadása Fichelaurow tábornok ellen jellemléhez viszonyítva adekvát helyzet. Ha hízelegne neki, jellemléhez viszonyítva nem megfelelő, inadekvát helyzetbe állította volna az író. A jellem és a helyzet autonomiája tehát objektív törvény. Szubjektivitás a megformálásban korlátozott, hisz csak a szükségszerűségéhez alkalmazkodhatik. Természetes, hogy a fantázia szerepe a szükségszerűségen belüli mozgásában szabad. Fantázia, tehetség nélkül művészi alkotás nem születik. Ez a művészet szubjektív feltétele.

Fejtegetésem során említettem, hogy a tipikus jellem sűrítve hordja magában a jellemvonásokat, melyek osztályrétegére történelmileg-társadalmilag általában jellemzők. Nyilvánvaló tehát, hogy a tipikus jellem az élet teljessége ábrázolásának nélkülözhetetlen eszköze. A tipikus jellemben maguk a társadalmi viszonyok jelentkeznek. Nemcsak az osztálya viszonyaiból származó társadalmi-történelmi helyzetet tükrözi, hanem az össztársadalmi helyzetet is. Davidovban, a vasmunkásban az össztársadalmi viszonyok is kifejeződnek. A volt uralkodó osztályokhoz, a parasztsághoz stb. osztályhoz és réteghez, ezek egyedeihez való kapcsolata, ennek formái jellemléből fakadnak.

Az ember a valóságban is tükre az össztársadalmi viszonyoknak, a műalkotásban is egységbe kell foglalnia ezeket.

A teljes élet ábrázolása a maga extenzitásában azonban lehetetlen. A tipikustól idegen is minden ilyen extenzitás. Csak a leglényegesebb, a mű témája szempontjából valóban meghatározó tulajdonságokat, viszonyokat sűríti magába. Ezért áll elő

az élet teljességének esztétikai látszata. Minél fokozottabb tehát a társadalmi-történelmi lényeg ábrázolásának belső intenzitása, annál biztosítottabb ennek az esztétikai látszatnak a kialakulása.

A lényeg olyan immanens hajtóerő, amely a társadalmi jelenségeket, ezek mozgását meghatározza (osztályharc, tulajdonviszonyok stb.). A jelenség maga az érzékelhető objektivitás. Megjegyzem azonban, hogy mindkettő relatív fogalom.

A társadalmi lényeg csak akkor tükröztethető, ha az író tisztában van a művészi tipizálás alapelveivel.

Eddigi, a tipikussal kapcsolatos fejtegetéseim a következőkben foglalhatók össze: A szocialista realista módszer legfontosabb alapelve. Jelentősége abban van, hogy lehetővé teszi az élet dialektikájának, ellentmondásos voltának ábrázolását, a társadalmi totalitás esztétikai látszatának előidézését, valamint a lényegi jelenségek bemutatását.

Mindez a valóság dialektikus jellegének mozzanatát képezi. Hadd utaljak még egy dialektikus vonásra, mely a tipikussal kapcsolatos. Grigorij P. Meljehov jellemét illetően annak ellentmondásaival foglalkoztam különösen. A mennyiségi változások minőségi változásokba történő átcsapásának folyamata azonban Pável Vlaszov alakjában sokkal világosabb. Ezért példaképpen az ő jellemét említem ebben a vonatkozásban. Pável a regény meséjének első részeiben nem sokban különbözik apjától, akit az elnyomatás állatiassá torzított, aki kiúttalan ösztönösséggel gyűlöli az egész világot stb. Később azonban tanul, tapasztal a fiatal Vlaszov. Bekerül a munkásmozgalomba, és mindennek hatására új ember, tudatos forradalmár válik belőle. A mennyiségi változások hatására történő minőségi változás lélektanilag hiteles ábrázolása egyik legfőbb erénye *Gorkij* regényének. S ezt az eredményt a tipizálás alapelveinek birtokában érhette csak el a művész.

A tipikusnak azon túl, hogy leginkább alkalmas művészi eszköz a valóság dialektikájának tükröztetésére, még egy igen fontos és döntő jelentősége van. Az, hogy csak a tipikus ábrázolás biztosíthatja a materialista szemlélet, világnézet érvényesülését a művészi alkotófolyamatban, az ember és a természet, az ember és a társadalom összefüggéseinek ábrázolása esetében.

Gorkij említett regényében vitathatatlanul a társadalmi lét határozza meg a tudatot, így Pável tudatát is, noha a közvetlenség azt mutatja, hogy a harcot elsősorban az eszmék területén vívják. Egész küzdelme a felismert társadalmi törvényszerűségeknek, az osztályharc logikájának megfelelően ábrázolt, bármiféle ismeretelméleti agnoszticizmust kizárva. Mi sem idegenebb még Gorkijtól a tipikus, azaz Pável megformálásában, mint a hősök és a tömegek kapcsolatára vonatkozó idealista történelemfelfogás. A regényben világosan kifejezésre jut az a történelmi materialista meggyőződés, hogy a hős és a nép között szoros kapcsolatnak kell kialakulnia. Gondoljunk csak Pável kudarcára, amely a mocsár kiszárításával kapcsolatos felszólalása alkalmával éri. A munkások nem hallgatnak rá, mert még nem tud a nyelvükön beszélni. Így áll a helyzet I. Péterrel is *Alekszej Tolsztoj* regényében. Sereg nélküli vezér marad, azaz kudarc vár rá mindaddig, amíg a kereskedők, ipari vállalkozók köréből tömegbázist nem tud teremteni a feudális centralizált monarchia megteremtéséhez.

Mindezek alapján most már levonhatjuk a következtetést: A szocialista realizmus mint módszer a művészi ábrázolás oly alapelveivel azonos, amelyek biztosítják, előmozdítják a dialektikus és történelmi materialista szemlélet, világnézet érvénye-

sülését a művészi alkotófolyamatban, az ábrázolás szakaszában. Módszer és világnézet tehát szorosan összefüggő kategóriák, de semmi esetre sem azonosak.

4.

A szocialista realizmus módszerének második alapelve az, hogy a szocialista realista írónak művében a történelem mozgásirányát kell ábrázolnia.

Ez az alapelv részben a tipizálás problémájával, részben a mű cselekményével, meséjével függ össze, de felveti a pozitív hős kérdéseit is.

a) Először a tipikussal kapcsolatos összefüggést érintem röviden. Csupán utalok rá, hogy a tipikusban levő általános mozzanat nem a mindennapi értelemben vett általánost, nem az elterjedtet, a megszokottat jelenti. Jelenti a lényegest, a törvényszerűt, a jellemzőt stb. Persze az elterjedt, a megszokott is beletartozik a tipikus körébe, de emellett az a jelenség is, amely még szokatlan bár, amely lehet még egyes jelenség, de jelzi a fejlődés történelmi-társadalmi tendenciáját. Ezzel kapcsolatban Pelagéja Nyilovna alakját szoktuk idézni. Nyilvánvaló, hogy a 900-as évek elején a valóságban igen ritkán fordult elő olyan jellem, amely mintául szolgálhatott volna Pelagéja fejlődésének megrajzolásához. *Gorkij* azt ábrázolta, hogy az átlag munkásasszony milyen irányban fejlődik a társadalmi mozgáshoz kapcsolt személyes összefüggés hatására.

Még nyilvánvalóbb példája a történelmi mozgás tipikus jellemekben történő differenciált tükröztetésének az Artamonovok c. regény három generációjának jellemrajza. Mintaszerű itt annak a bemutatása, hogyan változik a pozitív jelenség negatívvá, s egyben mint váltják fel a teremtő erőtől telt legidősebb Artamonovot emberileg eltorzuló vagy satnya, dekadens generációk. A kapitalizmus fejlődésének és hanyatlásának tipikus hősei ők, az orosz sajátszerűségeknek megfelelően ábrázolva.

b) A történelmi mozgás bemutatásának legegyszerűbbnek látszó eszköze a cselekmény, illetve a mese. Ezzel nyer ábrázolást, érzékletes megformálást az emberi sors, amely tettek sorozata, a tipikus jellem reakciója életének helyzeteire.

A kitűnő mese többnyire (de nem mindig) együtt jár a jól megformált jellemekkel, hisz jellem és cselekmény nem idegenek egymástól, a jellem cselekményben jelenik meg; ennek folyamatában bontakozik ki.

Természetesen nem szükséges, hogy a mesének minden mozzanata hasonlítson a valósághoz. Az egésznek azonban a valóság esztétikai látszatát kell előidéznie. Mi biztosítja ennek a látszatnak kialakulását? Az, hogy a mű cselekménye (azaz a tettek művészi sorrendje), ill. meséje (azaz a történések logikai összefüggésének megfelelő rendje) különös, zárt világot képvisel, minden összefüggése a témát és az eszmei mondanivalót bontakoztatja ki.

A szocialista realizmus minden nagy irodalmi alkotásának ez az egyik esztétikailag igen lényeges tulajdonsága. Bennük a történelmi mozgás iránya az emberi sorsok történetéből vonható el.

Grigorij Meljehovot a jellemében levő ellentmondások harca, közte és a társadalmi mozgás közt kibontakozó sorozatos összeütközés megoldásának negatív jellege, közéleti és magánéleti (kozák szeparatista állam, kozák-paraszti szokások konzerválása, Akszinya) reményeinek szertefoszlása juttatja el az emberi és a történelmi bukásig. Ennek a folyamatnak eredményét, magát a bukást a regény csak lélektani dimenzióban ábrázolja. Nyitva hagyja azt a kérdést, hogy Grigorij megsemmisül-e fizikailag is, vagy sem. A műalkotás így is teljes és lezárt, hisz a hős sorsa befejezett. Esetleges kivégzésének bemutatása már egyáltalán nem tenne hozzá

lényegest közösségi vonatkozásban. Világos ugyanis, hogy a forradalom győzött, és győzelme végleges.

Solohov a kivégzés közvetlen bemutatásánál művészileg megfelelőbb megoldást választ. Az utolsó jelenetek hangulata sejteti, hogy milyen sors vár hősére. Grigorij kiégve, sorsának megadva magát öleli át fiacskáját, fáradt örömében azonban az örökre történő búcsúzás fájdalma is benne van. Ezen túl a regény összefüggéseiből következő szükségszerűség is e végső megoldás felé mutat Grigorij egyéni sorsát illetően.

A cselekmény, ill. a mese tehát azért fontos mozzanata az epikai (és drámai) műalkotásnak, mert bár abban közvetlenül a hős sorsa, életútja nyer ábrázolást, valójában azonban a történelmi mozgást tükrözi.

Bizonyításként itt még Roscsin sorsára utalok (A. Tolsztoj: Golgotha). Neveltetése, társadalmi helyzete bizonyos előítéletekkel ruházta fel. Ezek kényszerítik, hogy szembeforduljon a forradalommal. Fegyvertársaiban való mélységes csalódása teljes dezilluzionizmust idéz elő benne is. Kiég, mint Grigorij. Közéleti kiábrándultsága csak azért nem juttatja el az öngyilkosságig, mert még reálisnak látszik a magánboldogság megteremtésének reménye. Miközben Kátyát hajszolja, a kommunisták adnak új értelmet életének közéleti vonatkozásban. A forradalom mellé áll. Felismeri az igazi emberi értékeket, önmagára talál. Az a szükségszerűség, hogy ez a boldogság szerelmi tekintetben is teljes legyen, egy véletlen segítségével érvényesül. Moszkvai küldetése alkalmával találkozik Kátyával.

Közvetlenül tehát Roscsin sorsáról kapunk képet. E közvetlenség mögött azonban ott van az egész történelmi lényeg, a forradalom győzelme, melynek optimizmusával Roscsin sorsa összefonódott. A Nagy Színházban folyó jelenetek, a GOELRO-terv bemutatása művészi pótlék csupán.

Hogy mennyire fontos a mese a maga immanens összefüggéseivel éppen a történelmi mozgás ábrázolása szempontjából, azt negatív értelemben pl. *Nyikolajeva* Aratás c. regénye bizonyítja. Ez a regény elsősorban azért gyenge, mert nincs sajátos világa, túlzottan extenzíven ábrázolja a teljes életet. Az írónő elmerül egy átlagkolhoz hétköznapi termelési problémáinak leírásában, ezért a történelmi mozdulatlanság látszata idéződik elő. A regénynek úgyszólván csak az első fejezete jó. Ebben biztos kézzel rajzol meg egy helyzetet, amely mélységesen emberi témát, problémát vet fel. Tudniillik azt, hogy Vaszilij, a szocialista ember miképpen oldja meg házasságának válságát. Ez a kérdés a kolhoz termelési problémáinak extenzív ábrázolása következtében teljesen háttérbe szorul, holott ennek kellene előtérben állnia. Ahelyett, hogy minden erejét e témával összefüggő emberi sorsok intenzív kibontakoztatására fordítaná, a termelés feleslegesen részletes ábrázolásának szándéka következtében idegen elemeket visz be az első fejezetben felvetett témába, rendkívül sok szereplőt kell bevonnia az ábrázolás körébe, akiket kellőképpen differenciálni nem tud. Ezért a regény cselekménye, meséje széttöredezik, áttekinthetetlenné válik, s az az esztétikai látszat alakul ki, hogy lényegében nem történik semmi. Ebből is látható tehát, hogy a helyesen felépített mese nélkülözhetetlen a történelmi mozgás ábrázolása szempontjából.

5.

A szocialista realizmus módszerének harmadik fontos alapelve: a pozitív hős ábrázolásának igénye.

Ki a pozitív hős? Szerintem az az alak, szereplő, akinek magánszenvedélye a haladásért való küzdelem. Jellemének lényege a köz- és a magánélet összefonódása. Ilyen hős pl. Mihail Kosevoj (Csendes Don).

A pozitív hős fontos eleme a szocialista realista irodalmi alkotásnak. Ő a negatív, illetve a problematikus hős ellenpólusa. Sorsában pozitív előjellel valósul meg a történelem mozgásirányának tükröztetése.

Fontos megjegyeznem, hogy a pozitív hős nem ellentmondás nélküli hős is egyben. Az ilyennek ábrázolt hős élettelen, mert valóságon kívüli jelenség az ellentmondásmentesség. (Antidialektikus!) Kosevoj sem ugrott elő pozitív hősként Zeus fejéből. Pozitívvá lett. És ennek a folyamatnak lélektani hitelességű ábrázolása az író feladata. Solohov e feladatot kitűnően oldja meg, noha a legnehezebbek közé tartozik. Bemutatja, hogy Kosevoj mint győzi le ösztönösségét, mint válik tudatos, kemény kommunistává. Az élet, a polgárháború könyörtelen osztályharcának logikája neveli ilyenné. Mégis vannak ellentmondásai. Nem kegyelmez ugyan az ellenségnek, de az ellenség húgát veszi feleségül. Az ellenség templomában esküszik hűséget. Ismét ellentmondás, hogy ez nem jelent nála megalkuvást. Gondoljunk arra az összetűzésre, mely Mihail és a pap között a szertartás során kirobban. Szóval életteli alak, hús-vér ember, nem pedig spekulatív úton kieszelt papirosfigura.

Az ellentmondásos, pozitívvá váló hős tipikusabb alakja *A. Tolsztoj* I. Pétere. Buncsuk zászlós (Csendes Don) is pozitív hős. Magánszenvedélye a közügyért, a haladásért folyó harcban történő részvétel. Mégis megcsömörlik a munkától, melyet egy kivégző osztag parancsnokaként folytat. De miért? Mert sokszor dolgozókat is ki kell végeztetnie. Osztálya szeretete sodorja ellentmondásba ugyan, mégis ellentmondásról van szó. Ez azonban nem teszi alakját negatívvá.

A lényeg az, hogy a pozitív hőst nem szabad valami gondolat, érzelem, ellentmondásmentes, marxista frázisokat szajkózó \eszmegépeként, lélektani motiválás nélkül cselekvő hőseként ábrázolni. A pozitív hős egysíkú felfogása sok, sztereotíp vonásokkal megrajzolt hőssémát eredményezett. Az előbb említett frázishős mellett legvisszataszítóbb az ún. Übermench hős, aki erkölcsi magasabbrendűségének szubjektív hitében ítél eleveneket és holtakat. Kis művészek kész sémái ezek. Nemkülönben az „eszmei aszkéta", a „pontifex maximus".

Persze, a pozitív hőssel kapcsolatos alapelvet nem szabad abszolutizálni. Elképzelhetünk olyan műalkotásokat is, melyekben csak negatív hősök szerepelnek. Ilyen pl. *Gorkij* egyik novellája, melyben a munkásmozgalom egy árulójának gondolatait mutatja be belső monológok formájában. A novella mégis megfelel a szocialista realizmus követelményeinek. Tipizálásában, a történelem ábrázolásában stb. a dialektikus materialista elvek érvényesülnek.

6.

Kevésbé fontos alapelv (immár a negyedik), melyet „forradalmi romantika"-ként szoktak emlegetni. Ez is egyike a kevésbé tisztázott fogalmaknak.

Szerintem a tükröztetés szubjektív módszerét jelenti, midőn a fantázia átcsap a realitáson, s ezért irreális mozzanat kerül be az ábrázolásba, éppen a jövő bemutatása érdekében. Azt hiszem, Gorkij is így értelmezi a „romantizálás" módszerét pl. Gladkov *Cement* c. regénye főhősének jellemzésének elemzésével kapcsolatosan.

A romantikus módszer ilyenformán összekapcsolódik a szocialista realista módszerrel, ill. annak alárendelődik. Így győzi le és őrzi meg, egyben mintegy magasabb színvonalra emelve, a romantikát a szocialista realizmus.

Az ún. álmodozás, a hősi pátosz stb. nem tartozik kizárólag a romantika körébe. Lehet álmodozni realitások alapján is, az igazi hősi pátoszt pedig a realitások

által meghatározott feladat váltja ki inkább, semmint szubjektív, a valóságban megalapozatlan fantazmagóriák.

A romantikus vulgáris fogalmát nem szabad összekeverni a romantikus módszer esztétikai fogalmával. Az előbbi értelemben véve minden nagyszerű feladat egyben romantikus is, az utóbbi azonban mindig módszerbeli önkényességet, szubjektivitást jelent.

7.

Az ötödik alapelv, melyet érinteni kívánok, olyan fontos minden szocialista művész számára, akár a tipizálás. Ez ugyanis a forma demokratizmusának igényét tartalmazza. Demokratikus forma nélkül szocialista realista művészi alkotás elképzelhetetlen. A szocialista művészet és a tömegek szoros kapcsolatának egyik legfontosabb megjelenési formája ez.

Mit jelent a forma demokratizmusa? Jelenti a műalkotás nyelvezetének közérthetőségét, a szerkezet összefüggéseinek közvetlen evidenciáját, a tipizálás világosságát stb.

A szocialista realizmustól idegen minden l'art pour l'art öncélúság és minden formai modernkedés. A szocialista realista mű modernsége elsősorban tartalmi probléma. De idegen tőle az álnépieskedő nyelvi, formai provincializmus is, kivéve természetesen, ha ily megoldásoknak különleges művészi céljuk van (pl. szatirikus).

Az utóbbi időben felmerültek oly nézetek, hogy a szocialista realizmus módszerébe be lehetne vonni modern ábrázolási eljárásokat is, pl. a szimbolizmust. Ennek a törekvésnek elsősorban a forma demokratizmusával kapcsolatos alapelv mond ellent. De lehetetlen azért is, mivel a szimbolizmus módszere, a szabad asszociáció, szubjektív idealista világnézeti alapokon nyugszik. Erre legjobb bizonyíték Ady „Belgák" c. tárcája, amely a Budapesti Napló 1906. augusztus 15-i számában jelent meg, és amely a lehető legtisztábban és legtudatosabban fejti ki ezeket a világnézeti alapokat.

8.

Fel kell vetnünk azt a kérdést is, hogy mennyiben új a szocialista realizmus módszere?

A szocialista realizmus minőségileg magasabbrendű minden korábbi realizmusnál. Természetes, hogy általában realizmus és szocialista realizmus közt kell azonosságoknak lenniök, hiszen a szocialista realizmus is realizmus, annak sajátszerű megvalósulása. Az azonosságok mennyiségi mozzanatot, a különbözőségek, és ezek a döntők, minőségi mozzanatot jelentenek a szocialista realizmusban.

A nagy realisták is alkalmazták pl. a tipizálás módszerét mind a jellem, mind a helyzet vonatkozásában. Engels a nagy realisták műveiből vonta el ezt a követelményt. A nagy realisták is ábrázolták többé-kevésbé sikeresen a történelem mozgásirányát stb. Ezek objektív azonosságok, de kétségtelenül formálisak. A különbözőségek azonban már tartalmi jelentőségűek. Mik ezek a különbözőségek?

1. A szocialista realizmus eszmeileg magasabbrendű minden más realizmusnál, mert a kommunista pártosság a jellemzője. Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy pártosság és irányzatosság lényegében azonos fogalmak más megjelölései, így a megkülönböztető „kommunista" jelző használata indokolt. Egyes irodalomtörténészek ugyanis, ellentétben Leninnel, kezdik megkülönböztetni az irányzatosságot a pártosságtól, az utóbbit fenntartva a kommunista irányzatosság jelölésére.

A lényeg, hogy minden író pártos volt így vagy úgy, de a szocialista realizmus sajátsága a kommunista pártosság.

A kommunista pártosság egy epikai műalkotásban nem szubjektíven patétikus nyilatkozatokban fejeződik ki. Véleményem szerint a kommunista pártosság objektív mozzanat az epikai műalkotásban, annak lényegéhez tartozik.

Miben nyilvánul meg?

a) A kommunista pártosság elsősorban abban nyilvánul meg, hogy a szocialista realista művek által ábrázolt életjelenségekben a valóság dialektikája, az élet filozófiai és történelmi materialista szemlélete érvényesül. A korábbi realizmus eredményeinek tökéletesítéséről, új világnézeti alapokra helyezéséről van itt szó. Itt hivatkozom *A. Tolsztoj*nak I. Péter c. történelmi regényével kapcsolatos nyilatkozatára. Ebben arra mutat rá, hogy Nagy Péter korát azért sikerült megértenie és ábrázolnia, mert megismerkedett a dialektikus és történelmi materializmussal.

b) A kommunista pártosság abban is kifejeződik, hogy a szocialista realizmus módszeréhez, alapelveihez alkalmazkodva, a valóság konkrétan, történelmi-társadalmi meghatározottságában és forradalmi fejlődésében nyer ábrázolást. A szocialista művészet az új győzelmét ábrázolja, akár mint befejezett tényt, akár mint tendenciát. A múlt, a jelen és a jövő egységét és harcát, a fejlődés irányát tükrözteti. Ez a jellemvonás azon a történelmi materialista meggyőződésen alapul, hogy minden társadalmi jelenség történelmi kategória, keletkezik, tehát el is múlik. Ezen az alapon érthető csak, hogy egy kapitalista társadalomról szóló regény éppúgy lehet szocialista realista, mint egy szocialista társadalomról szóló elbeszélő mű.

c) A szocialista realista műalkotás nevelő jelentőségű. Segíti a tudat szocialista átformálását, részese a kultúrforradalom általános célkitűzése megvalósításának.

Alekszej Tolsztoj történelmi regénye, I. Péter gyötrelmekkel teli országépítő munkájának bemutatása, a győzelmes jövő tükröztetése szükségszerűen objektív, bár közvetett kapcsolatban van az ötéves tervek korszakának roppant erőfeszítéseivel. A regény nevelő jellege kétségtelen. S mindezt a módszer biztosítja, természetesen potenciális értelemben.

2. A szocialista realizmus nemcsak eszmei, hanem művészi magasabbrendűség tekintetében is különbözik minden korábbi realizmustól.

Ezt főképpen az biztosítja, hogy a művész tudatában uralkodók a dialektikus és történelmi materializmus elemei. Az életet és a művészetet többé-kevésbé a marxizmus eszméinek megfelelően nézi. Nem kell a megismerés és az ábrázolás szakaszában a művészi ösztönösség béklyóiban, korlátai közt vergődnie. Ennek az a következménye, hogy mind a megismerésben, mind az ábrázolásban potenciálisan tévedhetetlen, pl. tökéletesen tipizálhat, nagyszabású cselekményt szerkeszthet stb. Vagyis ezek a szubjektív tényezők eredményezik, hogy a magasrendű eszmeiség művészileg magasrendű formában jelenik meg, azaz átcsaphat objektivitásba. A létrejövő objektivitás az elvont általánosság művészileg érzékletes beburkolását jelenti. Tehát azt, hogy a téma, az eszmei mondanivaló, az élet törvényszerűségei stb. tipikus jellemek, ezek rendszere, tipikus helyzetek, mese formai elemeikben rejtve jelennek meg oly tökéllyel, hogy a valóság teljességének esztétikai látszatát keltik. Ezért az olvasónak, esztétikusnak, kritikusnak, szóval a megismerő alanynak éppen olyan megismerő, elvonó munkát kell végeznie a mű olvasása közben vagy után, mintha a valóságos életjelenségekkel állna szemben.

Nem lehet vitás, hogy pl. az a művész, aki ismeri a tipizálás, vagy általában a művészettel, illetőleg az élet és művészet viszonyával kapcsolatos dialektikus materialista, azaz az objektív valóságból elvont elveket, tökéletesebb művészi formát

adhat a tartalomnak (adhat!!), mint az olyan művész, aki mondjuk szubjektív idealista, exisztencialista alapon áll. Gondoljunk arra, hogy *Leó Tolsztoj* történelemábrázolását (pedig ő objektív idealista volt), egyes történelmi hőseinek helyes tipizálását mint akadályozza meg az idealista történelemfelfogás (pl. Kutuzov esetében).

9.

Végül a tartalom és a forma összefüggéseinek kérdéseivel szeretnék foglalkozni. Egy általam már bíráló megjegyzésekkel illetett meghatározás szerint a szocialista realizmus lényege, hogy tartalmi tekintetben szocialista, formai viszonylatban pedig nemzeti. Egész kultúránk tendenciáját tekintve valóban így áll a helyzet. Az uralkodó kultúra formáját tekintve nemzeti, tartalmát illetően szocialista már ma is. Hisz a szűkebb értelemben vett kultúra, az ideológiai felépítmény, a szellemi értékek összessége valóban nemzeti történelmünk eredménye, sajátszerűen magyar, minden más, akár azonos társadalmi rendben élő népekétől is különböző. Ez a szellemi kultúra, mint felépítmény az alapot, a megváltozott társadalmi viszonyokat tükrözi, tartalmi vonatkozásban szocialista. Az alap és a kultúra viszonya a tartalom és a forma viszonya. A legsterilebben nemzetinek látszó eszmék, tudatformák osztályjellegűek, osztálytartalmak megjelenési formái ma is, a múltban is azok voltak. A szocialista kultúra tehát tartalmában szocialista, formájában nemzeti. Ez azért lehet így, mert a szocializmusnak, mint olyannak nincs más, csak nemzeti létformája. Szocialista nemzet vagyunk.

A társadalmi tudat azonban, mely forma a tartalmához, az alaphoz viszonyítva, egy másik viszonylatban tartalomként jelentkezik. Így az irodalom és egyéb művészetek területén is. Ezért az irodalomban és a művészetekben megjelenő tartalmak szocialisták is, meg nemzetiek is egyben. A formát szintén ez a meghatározottság jellemzi.

Majakovszkij pl. a Százötvenmillióban az orosz nép nemzeti felemelkedését is ünnepli ugyanakkor, amikor a szocializmus és eredményei iránti lelkesedés is benne van a költeményben. Szocialista és nemzeti egy és ugyanaz tartalmi vonatkozásban. A poéma formáját tekintve ugyancsak így áll a helyzet. A fűfaj, ritmus, képek stb. szocialista jellegűek. A nyelv, amelyben megvalósulnak nemzeti, nem osztályjellegű, a társadalmi együttélés eredménye.

Az a tétel tehát, hogy a kultúra általában szocialista tartalmú, de nemzeti a forma tekintetében, érvényes a kultúra egészére, de nem annak részterületeire. Ennek a jelenségnek az az oka, hogy az a mozzanat, ami tartalom az egyik, már formaként jelentkezik a másik viszonylatban és fordítva.

Tüskés Tibor

Gondolatok egy verskötetről*

Mindig izgató dolog kézbevenni egy fiatal költő első verses kötetét. S Stetka Éva verseit olvasni kétszeresen az. A jelenleg Debrecenben élő fiatal költőnő, aki néhány évvel előbb még Pécsett tartózkodott, s verseit a Dunántúl is közölte, decemberben megjelent kötete, „Az ébredés partjáig" (Szépirodalmi Könyvkiadó 1953) alighanem az egész elmúlt esztendő egyik legizgalmasabb, legproblematikusabb verses könyve. A modernizmusról kritikusok és irodalomtörténészek közt zajló vitában íme most megszólalt a művész, feltartva vékonyka kötetét, melynek jelentősége, úgy tűnik, terjedelméhez mérten sokkal messzebbre mutat.

A versek első látása könnyen tetszetős és felületes ítélkezésre csábíthatja az olvasót. Arra, hogy szőröstül-bőröstül értelmetlennek tartsa e verseket, és sokkal inkább az orvosi és lélektani diagnosztika körébe utalja, semminthogy komoly műalkotást lásson bennük. Ha meg túlságosan komolyan vesszük ezt a költészetet, könnyen a sznobizmus s a költőnek ártó kritikátlan rajongás látszatába keveredünk. Ez az írás szeretné elkerülni a felületességet, ugyanakkor apologiája sem kíván lenni a Stetka Éva-féle költészetnek. Egyszerűen szeretnénk rámutatni e versek „érthetőségére", költészet és lélektan kapcsolatára, arra, hogy a műalkotásnak, az irodalomnak mindig vannak pszichológiai vonatkozásai, s hogy hol és miben jelentkeznek e költészet korlátai és előremutató jegyei.

*

Az álom és látomás, a véletlen és sejtelem felszínre lökött képei hullámzanak végig a kötet közel félszáz versén. A gondolatot ellenőrző értelem helyett a szabad asszociáció Stetka Évánál a versalkotás törvénye. Leszáll a tudatalatti ösztönvilág mélységeibe, s a tudatfölötti szellemi világba is átnyújtózik. Innét, a „tulsó partról" jövő hangokat figyeli:

Világoskék árnyak alól
Néznek reád az arcok.
Neve nincs egynek sem, de túlról
Valami nóta harsog.
Valami nóta, mely velük
Egybeköti a lelked.
— — — — — — —
Szemléld magad, az éj közel,
A sejtelem maradt csak
Neked, ki a homályban élsz,
S kitárva minden ablak.

(Talán a hajnalt)

* Írását a szerző eredetileg recenziónak szánta. Minthogy azonban könyvkritika formájában lényegében az ún. „modernizmus" kérdéséhez szól hozzá, megállapításai pedig eléggé problematikusak, a recenziót „Vita"-rovatunkban közöljük.

A lehunyt pillák mögött látott képek számára az igazi valóság, az a világ, ami „az ébredés partján" túl, az „álomban" él. Igazi létnek a valóság feletti létet, a szinte már megfoghatatlan tiszta formát, az „álmokat", a sejtést tekinti.

Keserű mandula rózsaszín a virágod,
Sötétek mind az ért gyümölcsszemek.
Barátom, látod
A húsánál a szirma nemesebb.
A szirmánál a színe, színénél az alakja,
Formájánál nincs tisztább, csak neve.
S ha belemar az élvezőnek ajka
Ki tudja akkor édes-e? (Védekezés)

Innét van, hogy több verse nem más, mint egy-egy átélt pillanat hangulatának, pszichológiai rajzának visszaadása (Yehudi Menuhin, Rózsákkal kezében), vagy az emlék nyomán támadó, szertelenül csapongó, elmosódó képzetek rögzítése (Piano, Mutatvány).

Nem mondhatjuk, hogy *csak* ez a költészet. De ki tagadhatja, hogy ez *is* költészet? Ha a teljes, egész emberhez hozzátartozik pszichikai léte, miért tagadjuk meg a költőtől, hogy az emberi életnek erről a területéről is hírt adjon? A regényírót egyenesen megdicsérjük, ha alakjainak jellemzésében a „lélekrajz jó", ha hősei jellemének megformálása „lélektanilag is hiteles"; csak a költőt intenénk le, ha a maga eszközeivel a lélek üzenetét is továbbítja? A baj csak az lenne, ha magasabbrendűnek tartaná magát ez a költészet az ún. „közérthetőnél". Egyszerűen csak *más*, s épp ez a más-ság ad jogot létének.

Stetka Éva több verse, valóban, nehezen „érthető". De hát hol van a költői „érthetőség" határa? Amint nem kritériuma a művészi alkotásnak, hogy „mindenki megérti", ugyanúgy nem föltétlen halandzsa és különcködés, ami némely versolvasó számára nehezebben megközelíthető. S az „érthetőség" koronként is változik. Közismert, hogy Petőfi népiessége, Ady szimbolizmusa ugyanúgy meghökkentő és „érthetetlen" volt a kortárs átlagolvasó számára, mint József Attila költészete első megjelenésekor. És tudomásul kell venni azt is, hogy az ún. átlátszóan tiszta alkotásokban is maradhatnak homályos pontok, kritikusoknak és irodalomtörténészeknek örök kenyeret adó megfejthetetlen talányok.

Stetka Éva komolyan veszi a költészetet, legalább annyira komolyan kell venni az ő költészetét is. Az ébredés partjáig verseiben olyan ígéretes tehetség jelentkezik, akit nem lehet kézlegyintéssel elintézni. Tagadhatatlan, az afféle költői szemlélet, amilyen Stetka Éváé is, melegágya lehet zavaros, dilettáns alkotások buja tenyészetének, de nála ez a hang nem kölcsönvett, eltanult és szándékolt, hanem egyéniségéből, költői alkatából fakadó.

S nem is egyértelmű. Önmagával is vitatkozik, keresi a „hazavivő utat", a félelmet előző fuvola hangjában biztatást hall, s az éjszaka sötétje, az árnyak és álmok ellenében a „hajnalt" várja. A kötet néhány „realista" és kötött formájú versében győz is az egyszerűség, a világosság, a tiszta intellektus (Nyugalom, Kármán). S épp ezek a versek tesznek bizonyságot arról, hogy Az ébredés partjáig többi versei írójának is higgyünk. Picasso „legvadabb" képei s egy majom festékbe mártott farkával összemázolt „kép" között mindig megmarad az a különbség, ami a műalkotást és a szemetet elválasztja. Ha nincs is más értéke ezeknek a „vad" Picasso képeknek, de van *hitele*. Mert a művész közérthető, realista képekben már bebizonyította magasrendű művészetét és tehetségét.

Bármilyen nagy Stetka Éva költészetére a valóság feletti vagy alatti létezés vonzása, végletesen nem tud elszakadni a valóságtól. Nagyszerű művészi-technikai tudás, keresett disszonancia és játékos, bravuros verselés jelentkezik költészetében. Érzékletes és eredeti képekből (hadd idézzünk néhányat: „Eltört tányérjával — Koldult kinn a nap", „Fiatal napfény aszfaltra dobott legyezője", „A fenyőpezsgő zöld kristályai s a szappan — Fehér hablelke vár e langyos tikkadatban"), színeket és hangokat megelevenítő nyelvből épülnek legbizarrabb versei is. Illata és íze, tapintható teste van ezeknek a költeményeknek. Ez az érzékletes nyelvi anyag, s az előbb említetteken kívül még néhány ragyogóan szép költemény (Az ébredés partjáig, Nagyvárosi este) — garancia, hogy Az ébredés partjáig-ban jelentős költő született. Stetka Évának az Alföld-ben megjelent világos és metsző logikájú kritikái pedig parancsolóan igazolják, hogy a kötet néhány kimondottan anti-intellektuális verse ellenére egy az értelmet mélyen tisztelő íróval van dolgunk.

*

Többször s a közelmúltban is többen leírták, hogy a szürrealizmus nem vonható egy kalap alá a 20. század kalandos avantgárdista, modernista irányzataival, általában az izmusokkal. A szürrealizmusnak Eluard és Lorca, s a magyar Kassák és József Attila forradalmi és szociális hangú költészetének kibontakozását megelőző hatása közismert. Viszont az is igaz, hogy a szürrealizmus nemcsak művészi kifejezési mód, hanem világnézet és filozófia hordozója is. Kérdés: hangnak és mondanivalónak ez az egysége hogyan jelentkezik Stetka Éva költészetében?

Mielőtt egy verses kötet egyetlen darabját elolvasnám, csupán a tartalomjegyzék áttekintése már ad bizonyos képet, tájékoztatást a versek alkotójáról. A címadás egyik jellemző vonása a költői látásnak. Bár Stetka Évánál a versek nem a címhez komponáltak, nála — láthatóan — a cím legtöbbször csak a kész vers után született, s néha csupán a versből kiragadott egyetlen szó, mégis önként kínálkozik, hogy először néhány vers címével jellemezzük költői világát. Milyen címeket viselnek ezek a versek? Piano, Clown, Távlat, Lengjetek, Maradj meg, Múlandóság, Félelem, Nyugalom, Védekezés, Ölelj át, Mi maradt meg?

A költő alapérzése a bánat, a szomorúság, a félelem. Fáj neki a vissza nem térő idő, az átsuhanó halál, a mulandóság, a magány. „Örökké van a lét s nem gyógyuló betegnek — Kár menni patikába." Egy reménytelen, be nem telt, boldogtalan szerelem beszél e versekből, de szerelmi csalódásnál alighanem sokkal többről van itt szó. Ez a szerelem csak „jelkép", a költő a maga boldogtalanságát kivetíti a világra: a világ a boldogtalan, a szomorú, a kifosztott, a hitetlen.

Barátod nem barátod szerelmed nem szerelmed
Holnap csak az marad aki ma tőled elmegy
S ha lelked faggatod: még hű vagy? hű leszel? —
siralmaidra csak a szél felel.

(Távlat)

Tele van félelemmel ez a költészet, a megváltatlanság tudatával („Nem válthatjuk meg egymást — Nem vált meg minket senki"), az atomizált élet fájdalmával, azzal, hogy a modern életben, az „idegen világban" magára maradt ember számára a lét — csupa fájdalom.

De a magányba szorított lélek szorongásával keresi Stetka Éva a „gyógyulást". Kiutat, feloldást, reményt a hitben és a szeretetben talál. A „harangok muzsikája" az, ami átkíséri az embert „e szörnyű hóesésen". E ponton már-már a misztikával érint-

kezik e költészet („Mind akik jöttök mind akik elhaladtok — Nevessetek a hit nélkül halókon..."), másfelől a cselekvő jóság, az egyetemes emberszeretet felé tárulkozik ki („Hűvösség, szigorúság, ölelj át késő jóság"). Ez a megrázó szeretetvágy az, ami túlemeli ezt a költészetet az egzisztencializmus rideg és kegyetlen életlátásán. Stetka Évának van szava az emberekhez, Stetka Éva vár valamit az emberektől.

Egyidőben e sorok írójának alkalma volt közelről is látni ezt az életet. S azt is, hogy az emberi értetlenség, a környezet érdessége hogyan torzíthatja el a költő lelkét. Úgy tűnik, s a kötet néhány, valószínűleg pécsi ihletésű verse is azt bizonyítja: néha a nagyon is járulékosnak és esetlegesnek tűnő motívumok, a lélek mélyrétegébe hullva, életfojtó méreggé válnak.

Nem felejtem el a várost ahonnan visszajöttem
Bársonyszürke sötétkék páráit teregette egy lucskos alkony
Szánkón vitte csomagomat a hordár
S én gyalog futottam a szánkó után

(Nevető arccal)

A pályaudvarról lassan kiindult a vonat
Senki se kísért ki engem
Zsebemből földre hullt a naptár
Senki se jött ki elébem
Senki se várt

Akár egy gyermek úgy jöttem közétek
Ki adakozva is koldul
Ki koldulva is ad.

(Fuvola)

Azt hiszem, nemcsak azokra a buktatókra és veszélyekre kell rámutatni, amit a Stetka-féle, néhol már irracionalizmusba hajló költészet rejteget, hanem arra a türelemre és felelősségre is, amellyel a költő, az igazán tehetséges alkotó iránt környezet, munkatársak, irodalmi közvélemény és kritika tartozik.

Stetka Éva költészetének megvan érzékletes nyelvi ereje, nagyszerű verskultúrája s a realizmusnak az a csírája, amelyből egy tisztultabb, valósághűbb, világosabb és közérthetőbb intellektuális költészet kibontakozhat. — De addig — kérdezhetné valaki — mi szükség van ilyen kötetek megjelenésére? Nem lenne helyesebb az irodalomból mesterségesen kiiktatni, elzárni az efféle hangokat? — Amellett, hogy Az ébredés partjáig bizonyságot ad arról, hogy az új magyar líra kifejezője tud lenni a világirodalom legmodernebb törekvéseinek, út lehet egy tisztultabb, a szociális mondanivaló és a legmaibb forma szintézisét megvalósító költészethez. A lírában is átmeneti kort élünk, s ennek a forrongó változásnak, átalakulásnak a lírát fenyegető epigonizmus áttörésének egyik jelét látjuk Stetka Éva kötetében. Mondottuk: Veszélyessé akkor válnék ez a szemlélet, ha „abszolútnak" tekintené magát. Amíg csupán kísérletezés és keresés — tiszteletreméltó és megengedhető. Kísérletek nélkül az irodalomban sincs eredmény. S az egyes költő fejlődésének is megvan az érési és kiforrási ideje.

Az ébredés partjáig nem betetőzés, hanem kezdés. Stetka Éva költészetének növekedését és gyarapodását reménykedő, aggódó tekintettel kísérjük. Hisszük, az értelem és az irracionalizmus, a magány és a közösség vitájában nála is az értelem és a szociális mondanivaló győz.

Bezzegh Zoltán

A fénykép szerepe képzőművészeti életünkben

Elöljáróban szeretnék foglalkozni a fotozás sokat vitatott kérdésével: Lehet-e a gépi úton előállított kép művészi, beszélhetünk-e a fotozásról képzőművészeti viszonylatban? Nem én vagyok az első és valószínűleg nem az utolsó, aki ezt a kérdést felveti. A sok évtizedes vita napjainkban sem záródott le, holott általános vélemény szerint a vitára semmi ok nincs. A festőművészeknek, esztétikusoknak sokszor bántóan lenéző véleménye szemben áll az elfogultságtól sok esetben nem mentes fotosok véleményével. Újra és újra felemelik egymásra fegyvereiket, nem veszik észre, hogy meddő küzdelmük csak fájó sebeket eredményez, energiát emészt, amit egymás segítésére lehetne felhasználni.

Csodálkozva figyeljük mi festőművészek a — birodalmunkat felkérésünk nélkül védő — esztétikusok küzdelmét, a véleményünk szerint betolakodó fotosokkal. Az igazi festőművésznek egy pillanatra sem jut eszébe, hogy művészi tevékenységének termékeit valaha is helyettesíteni lehet fényképekkel. A legkisebb gondja is nagyobb annál, hogy az őt megillető művész címet rajta kívül még kik viselik. Tudjuk, hogy a művészi címet megérdemlő fotosok kis táborában senki sem viselne festőművész fejére illő babért. Nem festőművész az, aki a természet objektív másolásával nagyméretű „fényképeket" kínlódik vásznára és nem fotos az, aki a festőművészet, grafika kifejezési eszközeivel szerkeszti képeit.

Akkor min és miért vitatkozunk? A képzőművészetek öreg épülete mellé egy új épület épült. Mintegy száz éves kora ellenére még nedvesek falai, de létezését tudomásul kell venni. Az öreg épületnek is vannak új falai, melyek közül nem egy, a rossz alap miatt omladozik, és van olyan, mely rövid szereplés után nyomtalanul eltűnt. Így nincs okunk csodálkozni azon, hogy az új szomszéd épületének falai közül csak kevésbe kötött a habarcs. E falak előtt azonban meg kell állapítani minden tárgyilagos bírálónak, hogy időtállók. Tudomásul kell venni, — ha kerítés áll is a két épület között —, hogy az közös, alacsony volta azonban lehetővé teszi a jószomszédi segítést.

Mielőtt e viszony egészséges alakulását ismertetném, egy-két érvvel bizonyítani szeretném a fotoművészet nehezen tagadható létezését.

Arra a kérdésre, hogy lehet-e a fénykép műalkotás, sokan és sokféleképpen feleltek. Én megkísérlem a műalkotás létrejöttét előidéző tényezők bemutatásával igazolni azt, hogy ezek sok vonatkozásban azonos módon szerepelnek a fotoművészetben is.

Ismerjük meg mindazokat az erőket, melyek a mű formai és tartalmi alkatát befolyásolják. Kezdjük az alkotó művész vizsgálatával. A műalkotás indító intuícióval kezdődik. Intuíció latin szó, nehéz magyarra fordítani. Finoman egybehangolt lelki folyamatok egész sorozatát jelölik evvel a szóval, olyan lelki folyamatokét, melyek tartalmaznak logikai elemeket, de a tiszta értelmi működéstől lényegesen eltérnek.

A művészi alkotásban az intuíciónak három formája szerepel: a szemléletélmény, a képzelet és az átélő intuíció. A művész szemén keresztül befogadja a világnak egy olyan részét, melynek formái, színei, tartalmi vonatkozásai harmonikusan

képesek beilleszkedni a művész tudatéletének jelenébe, múltjába, műveltségének és érzelmi világának talajába. A művész a látvány benső és teljes megragadására törekszik. Tanulmányozza a valóságot egészen más szemszögből, mint a kutató tudós, törekvésük azonban azonos. Amíg a tudomány az objektív valóság igazságát mezítelenül tárja fel, a művész ugyanezt a valóságot a szubjektív elemek egész tömegével toldja meg. Mindig ad önmagából is és ez határozza meg a műalkotás egyéni jellegét. Ha hiányoznak az intuíciós alakító, átformáló, kiegészítő, elhagyó és kihangsúlyozó tényezők, akkor műalkotás helyett csupán egyszerű ipari termékkel állunk szemben.

A képzőművészet ábrázolóművészet, nem szakadhat el a természettől, nem függetlenítheti magát a valóság formai igazságától, nem cáfolhatja azokat a tényezőket, melyek belső lényegét alkotják. Tehát a művész intuíciós kapcsolódása a természethez a műalkotás születésének első mozzanata. A külső valóság tükröződése a szubjektív belsőben az a termékenyítő sejttalálkozás, mely az alkotás fogamzását jelenti. Ha a művész a kifejezési készség birtokában van, a lelkében átalakuló valóság kivetítése megindulhat.

Mámoros alkotóvágy fogja el ilyenkor a művészt. Egy belső feszültség szinte erőszakos kényszere viszi a szerszám, az alkotás nyersanyaga felé. Valahogy úgy érzi, hogy a benne alakuló képet azonnal ki kell vetíteni, olyan ez, mint az új életet adó anyatest görcsös feszültsége a szülés előtt. A látvány által felkeltett intuíció megbízhatatlan, hullámzó. Szükség van az értelem rendező, fegyelmező munkájára. Ha ez az utóbbi hangsúlyossá válik az intuíciós folyamatok rovására, akkor az egész alkotó tevékenység elveszti művészi jellegét és hasonlatos lesz a rendszerező tudományos eljáráshoz. Így nem születhet vonzó erejű, ihletet sugárzó műalkotás, hanem csak száraz tanulmány, mely imponáló lehet az ésszel közelítő számára, de üres lesz az előtt, aki az intuíció útján igyekszik befogadni a művészi mondanivalót.

Belső átélés nélkül a közvetlenség, az élet melege sohasem kerül bele a műbe, az soha művészi nem lehet.

Az intuíciónak a belső szemléletnél egy magasabbrendű fajtája is van és ez a belső képalkotó intuíció.

Az emberi szellem legmagasabbrendű teljesítményeit ennek a lelki képességnek, illetve tevékenységnek köszönhetjük. Nemcsak a művészetben hanem más területeken is. Az újítók, a termelési eszközök tökéletesítői, a mikroszkóp fölé hajló tudósok munkájának fő energiaforrása az az intuíció, mely a logika lépcsőfokainak százait képes átugrani egyszerre. Folytatni lehetne az alkotás lélektani elemzését, célomnak azonban ennyi is megfelel. A fentiek után nem kell külön hangsúlyozni, hogy a leírt lelki folyamatok a fotóművészeti alkotások születésénél is szerepet játszanak. A szemléletélményből fakadó indító erők hatására emeli szeméhez gépének keresőjét a fotóművész, hogy annak négyszögébe foglalja a látvány egy részletét. Intuíciós erők mozgatják gépét mindaddig, míg a kerettel kivágott elemek képpé kapcsolódnak. Valamivel szűkebb korlátok között, de neki is módjában áll az adott képelemek bizonyos átrendezése, lehetséges számára is a hangsúlyozás, elhagyás. Szemszögváltoztatással komponál, keresi a legkedvezőbb vonal- és folthatásokat, keresi a kép mondanivalóját legjobban tolmácsoló elemek esztétikus tálalásának módját.

Ezt nem lehet megtanulni. A fototankönyvek naiv írói megkísérlik a művészi fotohoz vezető út kijelölését, dogmákat fektetnek le, meghatározzák, hogy mit szabad és mit nem szabad elkövetni annak, aki művészi képet akar készíteni. A szakácskönyvek pontosságával megjelölt eljárásokat követve sem születhet meg a nagy mű. A tehetségtelen olvasó, előadásokat hallgató fotos szomorúan kénytelen belátni azt,

hogy az esztétikai, technikai utasítások ezreinek pontos betartása nem elég, hiányzik valami. Zavartan tapasztalja olyan képek sikerét, melyek a megtanult előírások egész tömegével ellentétben állanak. A művészi képnek szuggesztív ereje van és ezt nem lehet receptre előállítani. Megkísérlik sok ezren az áhított sikert a beérkezett képek utánzásával elérni, de képeikből hiányozni fog a belső átélés melege.

Feltehetők itt a kérdések: Mi értelme van a képzőművészeti kultúra fejlesztési terveinek, ha a születési adottságok szűk keretei közé szorítjuk azokat? Hol itt a tömegnevelés lehetőségének határa?

Kultúrpolitikánk egyik feladata, hogy járhatóvá tegye a kibontakozás útját minden tehetség előtt, valamint ezek és neves elődeik alkotásait eljuttassák a tömegekhez. E program megvalósításához jelentős segítséget nyújt a fotokultúra örvendetes terjedése. Budapest egyik iskolájában a rajtzanár, ügyes pedagógiai fogással, — felhasználva a kamaszkor gyűjtőszenvedélyét —, a kis műértők százait nevelte évtizedeken keresztül. Kivágatta a tanulókkal kiolvasott folyóiratokból a képzőművészeti alkotások reprodukcióit. A gyűjtés rövid idő alatt kiterjedt az egész iskolára és hagyománnyá vált. Mikor a szenvedélyszülte lendület hatalmas anyagot hozott össze, megkezdődött tanári vezetéssel a minőségi osztályozás, melynek alapján a csereüzletek értékmércét kaptak. Tömegével hozták a gyerekek eleinte a kispolgári lapok émelygős giccseit és csodálkozva vették tudomásul, hogy egy Rembrandt-kép reprodukciója ezeknél százszorta többet ér. Később az alig észrevehető kvalitáskülönbségeket tanári beavatkozás nélkül is megállapították. Igazi műélvezettel lapoztak a gyűjteményükben és ezek a kis pesti gyerekek az iskola félhomályos folyosóinak sarkában megtalálták azt a léleknemesítő, igazi örömet adó fényt, amit a felnőttek milliói sohasem ismertek.

Valahogy így kell a fotózás tömegszenvedélyét a képzőművészeti kultúra terjesztésére felhasználni. Az életszínvonal általános emelkedésével a fényképezőgép bevonult olyan otthonokba is, ahol jelenlétét egy évtizeddel ezelőtt el sem tudtuk képzelni. Igaz, legtöbbször csak mint „háztartási gép" szerepel. Hétről hétre megörökíti a családot egészben és részletekben, némileg változó körítéssel. Primitív öröm okozója eleinte a sok szerény kép. Az idő múlásával növekvő igény kényszerítő hatására a képek készítői támogatást keresnek. Felfigyelnek az újságban megjelenő képekre, szakkönyvet, képgyűjteményt vásárolnak, elmennek kiállításokra, bekapcsolódnak üzemük fotokörének munkájába, stb. Nem lesznek művészek, de a kitárt kapukon keresztül bejutnak a műalkotások gazdag kertjébe. Az út még hosszú az igazi műalkotás befogadásáig, a műélvezésig. Az előrejutáshoz szükséges energiaforrások egyike lehet a fotoszenvedély, mely aránylag egyszerű eszközökkel irányítható.

A fényképezőgépet vállukra akasztó ezrek érzik, hogy naponta közelebb kerülnek egy olyan világhoz, melyben szeretnének biztosan tájékozódni. Érzik azt, hogy a könyv, rádió, hangverseny, színház, film útján szerzett magasabbrendű élvezeteket megtalálják a képzőművészetek világában is, mely világ a kisebb érintkezőfelület miatt milliók előtt a mai napig ismeretlen maradt. A könyv és rádió, a tágranyitott színházkapukon át könnyebb volt a tömegeknek közelebb jutni az irodalom, a zeneművészet nagy alkotásaihoz. A gyakori találkozás eredményezi csak a műélvezetet.

A természethez jobban tapadó, közérthetőbb fotoművészet alkotásain keresztül valószínűleg sokan el fognak jutni a képzőművészetek elvontabb világába is. Így nyerhető meg sok ezer ember a képzőművészetek számára és ezért nagy a jelentősége mindannak, ami az életszínvonal emelkedésével a fotokultúra világában az elmúlt évek folyamán történt. Teljes erőfeszítéssel kell keresni a további fejlődés útjait, mert az eddig elért eredmények csak biztató előjelei egy gazdag kibontakozásnak.

Thiery Árpád

Tövis nélkül?

Jegyzetek egy dunántúli faluról

Minden egyszerűnek látszik, mintha az ember egy megoldott matematikai alapműveletet nézne. Itt az országút, amelyet a néhány évvel ezelőtt készült térképeken még földútként jelöltek, s amely a két falut összeköti — mert bár a közigazgatás immár ötödik esztendeje eggyé kanyarította a két falu határát, de az emberek fejéből még nem tűntek el a falutjelző táblák: Kiskamond. Ott, a fenyvesliget közepén dr. Magyar Károly, volt méltóságos főispán úr hajdani kastélya, amely hosszú esztendőkön át a falu művelődési otthona volt, de a valamikor nagy dáridókat látott falak közé néhány hete elhagyott, államunk által gondozott öregek költöztek. A kastélyból, illetve a művelődési otthonból szeretetház lett. Emitt, alig néhány perc járásra a megyehatár, a horizont ellenkező oldalán pedig szürkén, téliesen a Somló-hegy dől a végtelen égboltnak.

Az emberi értelemmel minden megfogható, csak éppen körül kell nézni ebben a télies határban, egy maréknyi porhanyós földet szétmorzsolni az ujjak között, és hallgatni az emberek csendes beszédét. Tehát minden együtt van — föld, élet, ember, s hogy a kép teljes legyen: a fenyvesliget oldalánál szerényen meghúzódó tanácsházán, a vaskos könyvekben a falu „csontváza", a statisztikai adatok, amelyekre látszólag minden épül.

Ha kinyitjuk a vaskos könyveket, és belenézünk a lapokba?

A község földterülete 3554 kataszteri hold, ebből csaknem 62 százalék szántóterület. Földbirtokmegoszlás? Öt holdig öt, tíz holdig ötven, tizenöt holdig harmincöt, húsz holdig hét, huszonöt holdig három százalék. Huszonöt holdon felüli birtok nincs.

A községben sok a ló és a szarvasmarha, az előbbiből nyilvántartanak százhetvenhatot, az utóbbiból hatszázötvenet. Termelőszövetkezet nincs — volt, de még 1953-ban feloszlott — csak egy növénytermesztési szakcsoport van, amelyet az ősszel tizenkét ember hatvannégy holdon alakított. Működési engedélyük még nincs, de már munkához láttak.

A falu lélekszáma alig 750 fő. Túlnyomó a paraszti jellegű gazdaság, de nem ritka, hogy egy-egy családtag — néhol a családfő — Ajkára vagy Celldömölkre jár dolgozni. A közkeletű szóval élve: kétlakiak.

Folytathatnók még az adatfelsorolást, hiszen ez lenne a legegyszerűbb. Ime tehát a megoldott matematikai alapművelet, ha valóban ilyen egyszerű lenne korunk faluja, egyszerű lenne maga az ember — erejével, eszével, terveivel, munkájával — benne a szocializmus építésének szédületes iramában. Ha valóban annyit jelentene a megyehatár, hogy a gyerekek gyakorta kijárnak a falu-

ból arrafelé játszani, és a jánosházi téglagyár kéménye, vagy a felhőknek támaszkodó Somló-hegy is csak arra lenne jó, hogy a gazdaember — amíg a mezei munka közben letörli halántékáról az izzadtságot — tekintetét ráfüggeszti, és azok a csendes beszélgetések sem árulkodnának másról, mint ki mennyi adót fizetett az elmúlt esztendőben, és kinek milyen súlyú a hízója.

Tehát elérkeztünk ahhoz a ponthoz, amikor választani kell: mivel kezdjük? Lehetne azzal is, hogy az emberek fejéből még nem tűnt el a két, falutjelző tábla, vagyis a fejekben még Kiskamond az Kiskamond, Nagykamond az Nagykamond. Lehetne, de ez csak félig-meddig igazság, mert elsősorban nem ez a jellemző a falura, az emberekre. Sokkal inkább az, hogy a faluban kilencvenhat rádiókészülék van, hogy százharminchat előfizetéses újság jár. Megint statisztika! Hiába, az ember mindig beleütközik a számokba. S ha ismét visszakanyarodtunk a számokhoz, akkor kezdjük el a legkisebbeknél: az iskolában.

⁂

Óraközi szünet van, a gyerekek az udvaron hancúroznak. Némelyik cinkosan kuncog, hiszen az igazgató bácsihoz vendég érkezett, biztos, hogy hosszabb lesz a tízperces szünet.

Igazgatói iroda nincs — másmilyen se — jobb híjján beülünk az egyik tanterembe. Egészséges, friss gyermekillat és az olajozott padló szaga kavarog. Tyápai Jenő iskolaigazgató a katedra előtt sétál, a felesége — aki ugyancsak pedagógus — a kályha mellett ácsorog. Hűvös van, pedig a kályhában izzik a tűz, de mintha az udvaron játszadozó néhány tucat gyerek kisodorta volna a teremből a meleget.

— Okosak ezek a gyerekek — mondja az iskolaigazgató, s egy kicsit fontoskodva hozzáfűzi — Csak nem akarnak továbbtanulni.

— Nem?

— Négy év alatt két gyerek ment középiskolába... Kevés...

— Az átlagos tanulmányi eredmény?

— Jó — közepes.

Az asszony közbeszól.

— A gyerekek átlagos értelmi képessége általában jobb, mint máshol, de kiemelkedő nincs közöttük. Nagyon kevés a kitűnő tanuló, de az is ritka, ha valaki megbukik.

— Jól élnek itt az emberek. Kiegyensúlyozottak — mondja az iskolaigazgató, és az ablaktól az ajtóig sétál.

Valóban így igaz. Mások is így beszélik a faluban, de a szép házak, a gondozott udvarok is bizonyítják. Nem utolsósorban pedig az öltözködés. Egy javakorabeli asszony mondta — kicsit lenézően, fitymálva — hogy a kamondiak divatosabban öltöznek, mint a fővárosiak.

— Nylon sál? Bőrkabát? Már az iskolásoknak is százhúsz forintos nylonsálat vesznek...

Persze, nem is annyira az volt a meghökkentő, hogy mit mondott ez az asszony, akivel a szomszédjánál találkoztam, hanem, ahogyan mondta, amelyből kiérződött; elégedetlen az ifjúsággal.

— Az öregek kitartók, szorgalmasak, a fiatalok könnyelműbbek — szól csendesen Tyápainé a kályha mellett, és a hangja sajnálkozó.

— Könnyelműek?

Kényszeredett mosoly.

— Hiányzik belőlük az a céltudatosság, akaraterő, ami a szüleikben volt

és van. Azért nem tanulnak tovább. Például az egyik gyerek, aki a keszthelyi gimnáziumba járt, egyszer tanítás alatt otthagyta az iskolát, mert fájt a feje.

Ilyen példa — amely a fiatalok bizonyosfokú erőtlenségét igazolja — akad még néhány, de ezzel szemben itt a másik:

— De ha reggel kimennek a földre, egész nap a tűző melegben dolgoznak, akkor még estére se fájdul meg a fejük...

Nagyobb kitartás kell a tanuláshoz, mint a tűző napon egész nap dolgozni? Nehéz lenne határvonalat húzni, hiszen mások meg arra panaszkodnak, hogy a fiatalok elhagyják a falut.

— Gyárba mennek. Azt mondják, hogy ott pénzt is keresnek.

Nagy-nagy gond ez itt is. A fiatalok szeretik az üzemet, és az igazság kedvéért tegyük hozzá, nemcsak a pénz miatt, de másért is.

— Az ember szűknek érzi ezt a falut — mondogatta S. J., amikor a két falu közötti országúton ballagva faggattam: árulja el, miért szeretnek a fiatalok üzembe járni, miért hagyják el könnyű szívvel a szűkebb hazát? — Szűk ez a falu. Itt nincs televízió, itt nincs... itt nincs az, amit az üzemben megtalálni...

S. J. nem tudta megfogalmazni azt a különbséget, amely a város és a falu kultúrája között ma még kétségtelenül fennáll. Csak annyit mondott, hogy itt nincs „az", ami az üzemben van. Pedig itt is van. Pedig van, mert ezt bizonyítja a sok rádió, ezt bizonyítják a könyvek, a színjátszócsoport, s ezt bizonyítja az a terv is, hogy a KISZ-szervezet hamarosan televíziós készüléket vásárol.

Egyszóval úgyis el lehet intézni mindezt, hogy nőnek az igények. Nyilvánvaló, hogy ebben a faluban is az egyik legszembetűnőbb dolog az általános műveltség fejlődése — és ezzel együtt az igények növekedése. A felszabadulás előtti igényeket össze se lehet hasonlítani a mai igényekkel, mint ahogy a felszabadulás előtti termelési kultúrát se lehet egy napon említeni a mai termelési kultúrával.

— Feltűnően fogékonyak az itteni emberek — mondja az iskolaigazgató — minden érdekli őket. Van valami bennük, ami mindig a jobb, a tökéletesebb felé hajtja őket. Például a gépvásárlás. Nagyon sok a vetőgép a faluban, most meg kaszálógépet akarnak vásárolni. Azelőtt, negyvenöt előtt talán az összes kamondi parcellákon nem használtak annyi műtrágyát, mint most egy 15—20 holdas gazda egy évben...

*

Tyápai iskolaigazgató azok közé tartozik a faluban, akikre sokat adnak az emberek. Csak egy példát. Vallásos nép, és amikor a háború után a hadifoglyok hazajöttek a Szovjetunióból, a fontos kérdések közé tartozott, hogy megkérdezzék őket: mit csináltak a Szovjetunióban a templomokkal? A volt hadifoglyok elmondták, hogy a szovjet állam nagyon sok pénzt áldoz a templomokra, nagyon szépek, és gondozottak. Az emberek hitték is nem is, de inkább nem. Csak bólogattak, és belül azt gondolták, hogy ezeket is „megagitálták". Nemrégiben az iskolaigazgató két hétig kinnjárt a Szovjetunióban. No, őt is megkérdezték az emberek: mi van a Szovjetunióban a templomokkal? Az iskolaigazgató is elmondta, amit a háború után a hadifoglyok. Neki elhitték, és most már reakciós legyen a talpán, aki el tudja hitetni a kamondiakkal az ellenkezőjét.

A háború. A második világháború? Szinte teljesen kifakult az emléke-

zetből. Csak néhány olyan szülő gondolataiban bukkan fel újságolvasás közben, akiknek odamaradt a háborúban a fiuk, s így öregen nehéz a földdel bajlódni, mert nincs segítség. Az az odamaradt fiú az „egyetlen" volt.

Nagy divat volt a háború előtt az egyke Kamondon. Élt a faluban egy jegyző — már a nevére sem emlékeznek — aki szinte beleoltotta az emberekbe az egykét. Például Ágoston bácsit megvetette a falu, mert két gyereket szült neki az asszony. Divat volt az egyke. Szörnyű, népet, családot csonkító divat, hogy a föld egy kézben maradjon. Az a kevéske.

Tizennyolctól harmincig alig van fiatal a faluban, és viszonylag sok a vénlány. „Diplomásra" vártak, az nem jött, paraszthoz meg nem mentek feleségül. Nem is gondolná az ember, hogy milyen nagy gond, milyen nagy teher az egykés családokban a munkaerő. Negyvenöt előtt akadt napszámos, cseléd, amennyi kellett. Ma? A gazdák könyörögnek, hogy menjenek el hozzájuk aratni, de nincs aki menjen. Azelőtt véres verekedések döntötték el, hogy ki mehessen el a cséplőgép mellé dolgozni, s hogy biztosabb legyen a kevéske munkaalkalom, nem ritkán már előtte beszegődtek — félbérért — a tulajdonoshoz. Most? Vidékről is alig tudják összeszedni a cséplőmunkásokat.

Az egyke utolsó hullámverése még tart — az általános iskola hetedik, nyolcadik osztályában. A hetedikben öt tanuló van, a nyolcadikban hat. Az idei elsőben már tizenöt. Megszűnt az egyke, mintha a háború utáni tragikus felismerés kijózanította volna az embereket. A mai átlag? Családonként három gyerek. Többet jelent az, mint puszta számot. Jelenti a világosabb gondolkodást, a valóságot, a műveltséget.

— Szeretik a kamondiak a könyvet?

— Feltűnően szeretik — hangzik a válasz. — A szülők a gyerekekkel vitetik a könyvet az iskolai könyvtárból, mert a községi könyvtár Kiskamondon van. Oda nem járnak...

*

S hiába, bár hosszúra nyúlt a két iskolai óra közötti szünet, csak odaértünk a „két" falu közötti ellentéthez. Van? Félig-meddig. Makacs az ellenszenv, de sokan csak legyintenek, ha szóba kerül.

— Még egy faluban is van ellentét, hát még kettőben! — mondják, mert hiába, ez a falu csak két falu.

Honnan ered az ellentét? Senki se tudja. Volt. Az apák megtanulták a nagyapáiktól, a mai fiatalok az apjuktól. Már-már feledésbe ment, amikor öt esztendeje egyesítették a két községet. Akkor mindenkinek eszébe jutott.

Egyesek azt állítják, hogy az ellentét a vallási különbségekből táplálkozik, de ezt a falu többsége tagadja. Mások azt gondolják, hogy Kiskamond valamikor törpenemes község volt, Nagykamond jobbágyközség. Ez se magyarázza a valóságot. Azok járnak legközelebb az igazsághoz, akik a két falu termelési kultúrájának különbségében keresik az okot. A kiskamondiak is elismerik, hogy a nagykamondiak precíz, pontos, szorgalmas, higgadt emberek. Mindig a termelés legkorszerűbb formáját keresték, a növénytermesztés kultúrája igen magas fokot ért el náluk, és ők hamarabb próbálták meg a közös gazdálkodást. Mert akkor is arra gondoltak, hogy megállni soha nem lehet, mindig csak előre kell lépni, vagy pedig megbénul minden. Ők előre léptek.

A kiskamondiaknak mindig jobban tetszett az állattenyésztés. Ma is állattenyésztéssel foglalkoznak legszívesebben, de... de az állattenyésztés adta lehetőségeket nem használják ki a mezőgazdaság belterjességéhez. Leleményе-

Cseh László: Pécsi részlet (olajfestmény)

Megyeri Zoltán: Kőfaragó (fénykép)

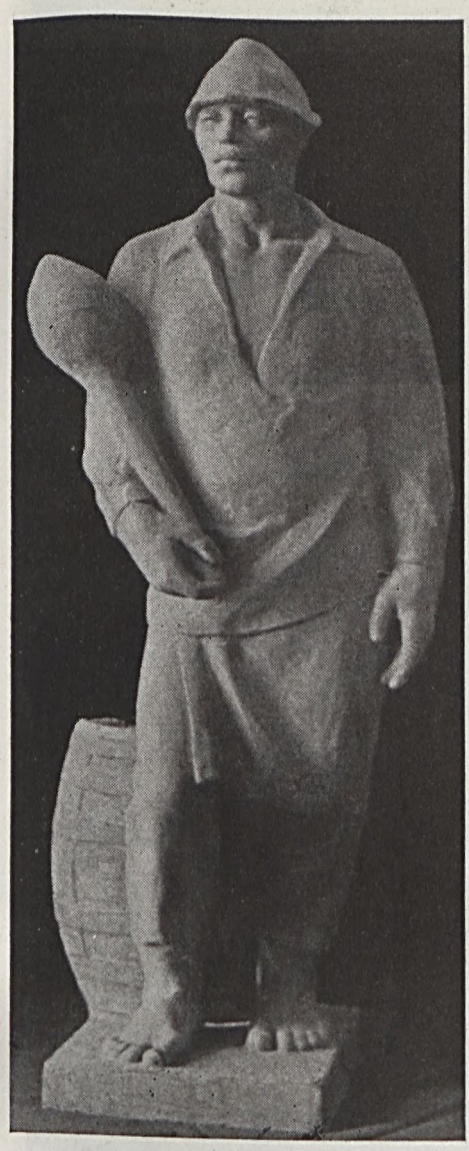

Fekete János: Szőlőmunkás (terrakotta)

Szőlőmunkásnő (terrakotta)

Varga Gyula: Kutyaműtét (fénykép)

sebbek, ügyesebbek, — s mint mondják — jobban „forgatják" a pénzt. S nem utolsósorban harciasak, ami leginkább a mulatságok alkalmával derül ki.

— Megszokás, önfejűség ez az ellentét — ez a véleménye az iskolaigazgatónak, aki négy esztendeje van a faluban. — Nincs ennek különösebb belső rugója vagy oka, csupán a megszokás. Itt az iskolában a gyerekek között nincs semmi baj, de ha kikerülnek, egy hónap múlva már kész az ellentét.

Mint később kiderült, az idősebbek, a felnőttek között sincs ilyen ellentét. Megadják egymásnak a tiszteletet, élnek egymás szomszédságában, és a két falu között az országút mentén egyre közelebb kúsznak egymáshoz az épülő házak, közeledik egymáshoz a két falu.

Leginkább a fiatalokkal van baj. Bennük több a temperamentum, gyorsabban lobban az indulat, különösen a táncteremben.

A faluban két KISZ-szervezet van. Külön a kiskamondi fiataloknak, külön a nagykamondi fiataloknak. S két színjátszócsoport, külön a kiskamondiaknak, külön a nagykamondiaknak. Énekkar nincs, tánccsoport volt, de feloszlott, mert a lányok egyrésze Pestre ment dolgozni.

Nehéz lenne megállapítani, hogy melyik KISZ-szervezet fiataljai lelkesebbek. A tavasszal negyvenötezer facsemetét hoztak a faluba. A fiatalok három óra alatt széthordták. Máskor meg este hozták a facsemetéket, reggelre hült helye volt, a fiatalok elvitték. Közösen. Egyik se mondta, hogy ha a nagykamondiak viszik, akkor mi nem visszük. De a kultúrotthonnál már jelentkezik az efajta hang.

— Mi nem vagyunk ellene, hogy a másik faluban ne építsenek, de mi magunknak akarunk kultúrházat... — mondják.

A falu vezetői aggódnak is, hogy nehéz lesz a társadalmi munkát megszervezni, mert ha Nagykamondon építik a kultúrotthont, akkor a kiskamondiak húzódoznak a segítéstől, ha pedig Kiskamondon építik, akkor a nagykamondiak. Fogas kérdés, bármennyire egyszerűnek, mosolyognivalónak látszik. Hovatovább annak a véleménynek lesz a legnagyobb sikere, hogy az új művelődési otthont a két falu közé építsék. Tíz esztendő se kell, és a két falu házai összeérnek. S addigra talán az embereket is közelebb hozza egymáshoz a közös tennivaló. Akkor talán nem mondogatják vállvonogatva, hogy:

— Ez mindig Kiskamond meg Nagykamond volt.

Kulturáltak, okosak, tájékozott emberek. Az újságokban szeretik a külpolitikai rovatot is forgatni. Ha nem is emlegetik, de emlékeznek a múltra, saját gyermekkorukra, és ha a nebulóknak egy-egy lecke vagy felelet az iskolában gyengébben sikerül, akkor elmondják, hogy milyen volt az a világ, amikor ők jártak iskolába. Sokszor, csak úgy véletlenül buggyant ki belőlük a panasz, hogy nem tudnak segíteni a gyerekeknek a tanulásban, mert a mai iskolások már messze járnak a tudományban. S mennyi emberiességet, őszinteséget, jó szándékot takarnak azok a csendes esték, amikor egy-egy kamondi édesanya a vasorrú bába helyett a saját gyerekkoráról mesél a gyerekének.

Nem tudnak többet segíteni a fiataloknak? De igen, csak a közöttük lévő ellentétet nem kell elintézni egy kézlegyintéssel, hogy „itt mindig így volt". Mert nem volt mindig így, ez csak szokás, és egy kicsit önfejűség. Vagy talán ők is arra várnak, amit Varga István eképpen fogalmazott meg?

— Ha lenne néhány kiskamondi menyecske, akinek nagykamondi legény a férje...

*

Ha az idegen a falu kommunistáinak szembetűnő, rendkívüli eredményeit keresné, látszólag nem találna többet, mint bármely más faluban. Pártszervezet van, szervezeti élet is, a falu kommunistáinak tervei gazdagok, józanok és előrelátóak. De ezen túl sokkal több van ebben a faluban a kommunisták munkájából. Az, ami az emberekben tárgyilagos igazságként uralkodik, az, hogy látják önmaguk előtt az utat. Ki tagadná, hogy ebben a józan ítélőképességben, a felismerésben milyen szerepet játszanak a kommunisták? Ők se tagadják, a kamondiak.

Az ősszel növénytermesztési szakcsoport alakult. Tizenketten vannak, nyolcan cukorrépát termelnek, négyen lent. Nem „agitálta" őket senki, önmaguktól kezdeményezték. A falu most figyelmesen vár. Várja, hogy mire megy ez a tizenkét ember.

Kocsi József hivatalsegéd a tanácsnál, ő is az alapító tagok közé tartozik. Hat évig a bauxit kohóban dolgozott Ajkán, 1957-ben hazajött a falujába.

— Mi vagyunk tizenketten, — mondja határozottan, látszik, hogy amit mond az a szíve mélyéről jön — mi tizenketten pedig azt szeretnénk, ha nem holnapután, hanem holnap lenne a faluban szövetkezet.

Így mondja, jelképesen, szép, csiszolt szavakkal, gondolatokkal: nem holnapután, hanem holnap. Türelmetlen embernek látszik. Nem, nem azért, mert holnap szeretné a szövetkezetet, hanem a mozdulataiban, a sokszor sietős szögletességben rejlik ez a türelmetlenség.

Én mondom kérem — vetette közbe később váratlanul az egyik beszélgetésnél, amikor nem is a szövetkezetről folyt a szó — a kisemberek egyharmada benne volna szívesen, de akinek már négy tehene van, az azt mondja, hogy én már csak megmaradok magamnak. Hát persze, naponta vagy 30—35 liter tej, bejön abból legalább havi kétezer...

— Ma itt kérem mindenki haszonállatot tenyészt és fogatot tart...

— Ma a fősúly a tehén... Nyolcvan gazdának 130 kijáró disznója van...

— Nincs a faluban tíz olyan ház, ahol ne lenne anyakoca...

Föld, élet, emberek, kultúra, termelés — és még mennyi minden elválaszthatatlan egymástól.

Hogy mégis milyenek a kamondi emberek? Az a szólás-mondás errefelé, hogy a nagypiritiek (egy közeli község) nagyon szorgalmas emberek. Ha valamelyik gazda észreveszi, hogy a szomszédja hajnali háromkor befogott a szekérbe, mert trágyát hord a földjére, akkor az a gazda holnap bizonyos, hogy hajnali két órakor már kigördíti trágyával megrakott szekerét a kapun.

— A kamondiak ennyire nem szorgalmasak, de szeretik az okos dolgokat — általában ez egymásról a véleményük.

*

Téli délután. Kinn már szürkül. Az ajtó sűrűn nyílik a tanácsházán. Ez is, az is errejártában benéz, szól egy-két szót, azután továbbmegy. Némelyike letelepszik egy székre, elmondja a legfrissebb híreket, vagy éppen a környék dolgai után érdeklődik. A szavak nem diadalmas szárnyalásúak, minden egyszerű, természetes. Az is, hogy az emberek bejárnak a tanácshoz. Nemcsak akkor, ha adót kell fizetni.

Némely szó alaposan elkopott már, sokszor közhelynek tűnik, pedig erre csak azt lehet mondani, hogy magukénak érzik a tanácsot. Az övék. Éppen úgy, mint otthon a leckéjét készítő gyerek, vagy az őszi kiadásokat számolgató asz-

szony, akit a ház körül foglalatoskodó gazda jártában-keltében meg-megnéz. Törődik vele, hozzátartozik.

A beszélgetés általában úgy kezdődik, hogy valaki kérdez, vagy mond valamit. Ez a beszélgetés hosszú, várakozásteljes hallgatással kezdődött. A hallgatás gyanútlan volt, inkább csak arra alkalmas, hogy mindenki előbb a gondolatait rendezze.

Ő a kályha mellett ült egy nyikorgós széken, a többiek körben. Ki a szekrény oldalának támaszkodva, ki meg felhúzódott a sarokba tolt asztal tetejére.

Megfontolt arc, kimért, fürkésző, merev tekintet. Az a fajta ember, akiről az első pillanatban megállapítható, hogy mielőtt fontos dologban véleményt mond, önmagában tízig számol. A bőrmellény hajtókáját morzsolgatja. Körülnéz a többieken. Gondterhelt ez a tekintet.

Bódis Lajos 15 holdas egyéni gazda. Véleménye ugyan nem döntő a faluban, de súlya, tekintélye van az emberek előtt.

— No, igaz — kezdi, pedig kérdést még nem tett fel senki — magunkfajta ember sose élt ilyen jól ebben az országban.

Ahogy kiejti, hogy „magunkfajta", a hangsúlyban van egy kis büszkeség. Ugyanaz a büszkeség, amivel azt mondja, hogy „a magam ura vagyok", vagy „kilencezer forint adót szurkoltam le az idén".

A többiek bólogatnak, kíváncsian várják a folytatást. A kérdéseket, a válaszokat. Nincs, nincs kérdés, jön a válasz.

— A gép kérem... azé a jövő.

Egy szőke, ritkabajúszú ember megmoccan az asztal mellett. Csizmái között ostora nyelével a padlót kocogtatja.

— A gépesítést megállítani nem lehet... — morogja, és mintha szomorúan csikordulna a hangja.

A bőrmellényes felnéz, és nagyot sóhajt.

— Elégedettek az emberek.

No, itt valami hiba van. Azt mondja, hogy elégedettek az emberek, és észrevétlenül olyat sóhajt hozzá, mintha az imént verték volna dobra a feje fölül a házat. Minek higgyen az ember: a szónak, vagy a sóhajnak?

— Mind a kettőnek. Most nagyon könnyű az egyéni gazdáknak, soha ilyen jó nem volt. Ezt mindenki látja is, tudja is — toldja Bódis Lajos a magyarázatot, mert — ha csak titkos helyesléssel is — de itt most ő adja a „hangot".

— De mi lesz holnap?

— Ha maguk kiöregednek?

— Az is.

— És még más?

— A gép... Azzal az egyéni nem bír. Negyvenöt után még igen, de most?...

Mérhetetlen belső harc dúl ezekben a hallgatag, okosbeszédű emberekben.

— Itt még csak könnyebb most. Nálunk nincs munkálatlan föld. Kevés a határ, van munkaerő bőven — koppannak a szavak. — Itt mindenki a maga erejéből műveli a földet, de az ember mindig többre vágyik... Itt vagyok például én. Alakult az ősszel ez a szakcsoport — folytatja Bódis Lajos — én is be akartam lépni, de nem bírom erővel... ha rendesen nem tudom elvégezni, akkor sehogy, pedig bennem is megvolt a kapzsiság... No, látja az ember az igazságot. Mindenki többre vágyik többet akar, de így a parcellán, gép nélkül, nem lehet...

Ismeri az igazságot, s micsoda emberi erő kell ahhoz, hogy beismerje. Csendes, néma harc ez, a jövendő ismerete és a szokások között. Lám, lám, az egyéni gazdák mai termelési kultúrája mennyivel gazdagabb, sokoldalúbb, mint negyvenöt előtt volt, s ime a mai egyéni gazdálkodás keretei már szűknek bizonyulnak. Feszítik az igények. Azok az igények, amelyek együtt nőttek az emberrel, a szocializmussal, és alapjaiban ropogtatják az „egyéni" világ pilléreit.

— Akkor se megy, ha belegebed az ember... — mondja valaki a szobában, de szinte elharapja a szót, mintha félne kimondani.

Félreértés ne essék, ők hatan itt a tanácsházán nem azok az emberek, akikkel szándékosan példálózni akartam. Véletlen jöttünk össze. Én Mórotz Miklós vb-titkárral beszélgettem, amíg ők beszállingóztak. Hallgatóztak, szóltak egyet-kettőt, azután ottmaradtak.

Fülledt a hangulat, meg a levegő is, pedig a kályhában már kialvóban a tűz. A mozdulatlan arcok mögött háborognak a gondolatok. Most az forog a fejükben, hogy a következő kérdés egész biztosan ez lesz: ha ilyen világosan látják az egyéni gazdálkodás kiúttalanságát, és ezt őszintén be is ismerik, akkor rövid és egyenes az út a közös gazdálkodás felé. Csak egy-egy arcrándulás, vagy kényszeredett mosoly árulkodik, hogy ez forog a fejekben.

Valaki csendesen feláll, halkan roppan alatta a padló. Begombolkozik, valamit érthetetlenül morog, köszön és elmegy. Itt a kritikus pillanat. Vannak még öten. Mit csinál a többi? Ők is felszedelőzködnek?

A szőke, ritkabajuszú szórakozottan játszik a tintatartóval, azután az ostor nyelére támasztja az állát.

— Volt már itt szövetkezet — mondja csendesen, s hirtelen nem tudni, hogy talán azért terelte ilyen váratlan fordulattal a beszélgetést a szövetkezetre, mert mielőbb túl akar lenni rajta.

— Feloszlott?

— Ötvenháromban — bátorodik, és mintha halvány, köszönő mosoly rebbenne a szája szélén, amiért a kérdéssel kisegítették — de azért oszlott fel, mert rossz volt a vezetés.

Felélénkülünk. Szó szót követ, és szidják az ötvenháromban feloszlott szövetkezet vezetőségét. Mintha csak kapóra jött volna a régi szövetkezet emléke, ömlik belőlük a gondolat, köszörülik a szót a régi sérelmeken.

— Nagykamondon volt a tsz. Talán öt ember, ha kívül állt a faluban.

— Szövetkezeti község volt — s aki ezt mondja (kék kötényes tömött bajuszú, csillogó szemű ember) mintha büszkeség színezné a hangját.

— A régi szövetkezetben mindenki arra törekedett, hogy minél többet dolgozzon...

— De azt nem lehet megcsinálni, hogy aki egész nap zsákolt, az másfél munkaegységet kapott, aki nézte, az meg kettőt...

— Az emberek elkedvetlenedtek... azután jött a Nagy Imre-féle program... a szövetkezet feloszlott.

Régi sérelmeket sorolnak, mintha csak önmagukat akarnák igazolni: na tessék, azért van így, ahogy van. Régi sérelmek, ki tudná öt-hat esztendő múltán ellenőrizni, hogy az emlegetett sérelmekből mennyi a vélt igazság?

— Tudja — hajol előre Bódis Lajos — mi nem a közöstől fázunk, mert ha az ember a közös érdeket nézi, a falut meg a várost együtt, meg az országot, akkor a közös munka mellé áll... pláne, ha még a gépet is hozzávesszük, de...

Igen, most jön a de...

A múltról keveset beszélnek, a régi dolgok közül csak a feloszlatott szövetkezetig mennek vissza. Tovább nem. A felszabadulás előtti időkről csak futólag beszélnek, éppen csak érintik. Volt nagybirtok? Tőkésrendszer? Persze, hogy volt, dehát milyen régen! A második világháború? Az is csak az egykés szülők fejében maradt meg visszatérő emléknek.

Mindenki a jelenben él. Ebben nincs semmi rendkívüliség, hiszen praktikus, egyszerű emberek, ma — nyilván a ma gondjai foglalkoztatják őket. Talán az a leginkább meghökkentő ezekben az emberekben, hogy a mai dolgokat a jövő szemével nézik. Nem, nem kell félreérteni, ez sem közhely, amit az ember nagyszerű és bonyolult dolgok magyarázatára szívesen használ. A nagy, az embereket és korokat formáló örömökben és gondokban a jövendő józan ítélete viszi, sodorja őket. Csak külön-külön vannak.

Olyanforma dolog ez, mint amikor az ember hatalmas erdőben töri maga előtt az utat. Egyedül, távolabb a többitől. Látja azokat is, de nem kartávolságnyira vannak, hogy ha kell, akkor segíthetnének is, az ember hóna alá nyúlnának.

Így egyedül nehéz az út. Nem tövises, mert ezen az úton nincsenek rózsák, se pálmaligetek, csak irdatlan bozótok, gyökerek, amelyeket oly nehéz kiszabdalni. Külön-külön vágják maguk előtt a csapást.

Önmaguknak már bevallják, hogy szívesebben mennének a többivel, a sokkal, a közös csapáson, de...

— Akinek nincs földje, az talán meg se tudja érteni, hogy mit jelent: nekem van nyolc holdam — szól a ritkabajuszú. — És nem parancsol nekem senki...

— Senki?

Zavarba jön. Elérti a váratlan kérdést.

— Az más. Igaz, hogy engem a nyolc hold, meg az idő zavar, de ha megállok, akkor magamnak állok meg.

— Akkor az is előfordul, hogy no, én ma nem megyek ki a földre, mert úgyse parancsol senki, hát inkább heverészek itthon a hűvös szobában?

A tekintetében bosszús fény villan, mint amikor az embert rajtérik valami turpisságon.

— Sok az állat, közösen nehezen menne — veti közbe Bódis Lajos — talán azért is, hogy megmentse a helyzetet. — Igaz, hogy a szövetkezetben nem kell gondolni csak az élelemre meg a ruhára, de nekem a lószerszámtól kezdve az orvosig minden gond meg kiadás... Igaz... A fene se tagadja..., de a régi szövetkezet... majd meglátjuk, hogy mire mennek a szakcsoportban...

— No és a fiatalok? Majd talán azok?

— Mi hamarabb, mert a most növő fiatalság se egyénileg, se géppel, se közösen nem szereti a földet. Nekik büdös az istálló, én meg gyermekkoromban úgy örültem a teheneknek... hát hiába no...

— És az a sok fiatal, akik máshol jól érzik magukat a szövetkezetben? Felkapja a fejét.

— Példa kell, bizonyság. Én a nyáron elmentem a kislődi tsz-be látogatásra, és a jó gazda szemével néztem meg mindent. Nem mondom, szép. Kérdeztem, hogy mennyi a föld. Azt mondták, hogy ameddig a szem ellát. No, gondoltam magamban, ahhoz akkor kevés nektek az állatállomány... Szóval ezt csak azért mondom, hogy a mi szemünk is nyitva van...

— És itt Kamondon?

— Jelenleg nehezen menne... — és bizonytalanul cseng a hangja.

Jónéhány emberrel beszélgettem ezekben a napokban Kamondon. Olyanokkal is, akik azt mondták: ha csinálnak szövetkezetet, ők belemennek, de amikor azt mondtam, hogy „csinálja" ő is, akkor azt felelte, hogy először a többit várja. Mennyire illik rájuk Sárközi György versének az alábbi néhány sora, aki éppen ezekben a sorokban döbbent rá, hogy az egyedülvalóság mily szörnyen kilátástalan:

„...jaj annak, aki egyedül marad!
A villámtépte, kormosodvú fán
nem vernek fészket a boldog madarak...
jaj annak, aki egyedül marad
üres odvakat őrzi, s titkos sírását
nem hallják, csak a vén szarvasbogarak..."

*

Sokáig tartott az a beszélgetés a kamondi tanácsházán. Nem fedeztünk fel új igazságokat, nem úgy váltunk el egymástól, hogy holnap előkészítőbizottságokat alakítanak, mert ők szövetkezetet csinálnak. Nem. Azt se lehet állítani, hogy egy hatalmas lépéssel közelebb kerültek volna a közös gazdálkodás gondolatához, mert sokkal közelebb állnak hozzá, mint sokan gondolják.

Azt írtam egyhelyütt, hogy a termelési kultúra „egyéni" formája, a termelési mód már elavult, nem bírja keretei közé szorítani az igényeket. Így van. S ezt ők is látják, ők is tudják. Csakhát azok a gyökerek az erdő fái között nagyon mélyek, nagyon fájdalmasak. Egyedül nehéz, nem megy az irtás. Segíteni kell nekik. Segíteni, mert az út ugye, egyfelé vezet. S ez a segítés bizony sokkal bonyolultabb, mint egy matematikai alapművelet. Mert ha egyszerűnek látszik is az ember, mégis csak olyan, mint a szélesen áradó folyó, amely habjaiban nemcsak tiszta vizet hord.

Bárdosi Németh János

Emlékeim Móricz Zsigmondról

Móricz Virág „Apám regénye" című könyvében nem említi, hogy Móricz Zsigmond és második felesége: Simonyi Mária 1933 tavaszán Szombathelyen előadást tartottak. Ez a kirándulás Móricz Zsigmondékban is mély nyomot hagyott, bennünk — vidéken élő írókban — pedig abban az időben, mint a tóba dobott kő gyűrűztek és olyan hullámot vertek, amelyről érdemes szólni, hiszen ennek immár irodalomtörténeti és kortörténeti jelentősége van.

Móricz Virág könyve, mikor apja életregényét tárgyalja, ezt az időszakot a Nyugattól való megválása — itt hivatkozik Babits Mihállyal 1933. február 7-én kötött szerződésére — és a következő: „Alvó évek" című fejezet között érinti. Az előzőben Móricz Zsigmond — a Nyugat szanálása érdekében — átadja részvényeit Babitsnak, Babits viszont átveszi a lap terhét és szerkesztését. Ez az ügy nagy nyomás volt Móricz Zsigmond életében, ahogy a küzdelmes életregényből kitűnik, s amit a már egyetemet végzett, a dolgokat aggódva figyelő Virág, apja munkatársa is örömmel regisztrál, mert ezzel „egész életére megszabadult a Nyugattól".

Az életrajz következő fejezetében Móricz Virág több évet ugrik át és arról emlékezik meg, hogy apja: ezerkilencszáz-harminchét nyarán beírta regényfolytatásába, hogy hét éve alszik. „Nem lehetett velem beszélni — vallja magáról Móricz Zsigmond —, magam elé meredve néztem egész nap idegesen és kimerülten. Nem is tudnám hirtelen felsorolni, hogy miket írtam ebben a hét évben".

Csak Móricz Virág könyvének elolvasása után érthető meg, hogy így beszélt apja erről az időszakáról: házaséletének próbái, a temérdek munka, politikai hajsza, hozzávéve a Nyugat csődjét, színpadi bukásait, anyagi gondjait: bizony, nem Csipkerózsika hétéves alvása volt ez, hanem az a halálos kimerülés, mely tíz év múlva a tragédiáját okozta.

Ez a két időszak az — a Nyugattal való megválása és a válságos évek — amikor Móricz Zsigmondot megismertem. Ez nem volt különösen nehéz feladat. Nem mintha mindenki prédája lett volna Móricz Zsigmond, de egyénisége, nyílt természete, írói munkamódszere és az a vágya, hogy az országot és népét megismerje: országjáróvá tette. Ő volt az első igazi „falukutató", aki azonban nem elégedett meg néhány pontos szociográfiai adattal, amely az angolkór, vagy a cselédbér szörnyű pusztításáról adott beszámolót, hanem a magyarság lelkéig, a társadalmi bajok, okok gyökeréig kutatott, s amit ezekben az években magába-olvasztott, abból született meg a Mórizs Zsigmond-i mű

anyaga, világa, az a roppant és felmérhetetlen gazdagság, amely nekünk fogyhatatlan erejű élet.

*

Hogy kerültem vele kapcsolatba? 1932-ben a szombathelyi Faludi Társaság vezetője lettem. Ez a szerep dobogót, később pedig irodalmi folyóiratot („Írott Kő" 1935—36) jelentett számunkra. A nyugati végvár ezekben az években sűrűn tárta ki kapuit a magyar szellem olyan értékei előtt, mint Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Kárpáti Aurél, Bajcsy-Zsilinszky Endre, vagy a mi nemzedékünkből: Illyés Gyula, Németh László, Féja Géza, Tamási Áron, Szabó Lőrinc. A vidéki művelődési egyesület pódiuma országos hangszórója lett az új magyar irodalomnak, (zenei téren Bartók Béla, Kodály Zoltán műveinek) és kavart is rövidesen vihart és örömöt vegyest a nyugati határszélen.

Az első ilyen „betörést" Móricz Zsigmonddal csináltuk. 1933 tavaszán meghívtam őt és feleségét: Simonyi Mária színművésznőt, hogy előadást tartsanak nálunk. Magam akkor a városi üzemeknél, a zálogház tisztviselője voltam. A szegénység és a nyomor napról-napra elém tárta képeit, illett, hogy éppen azzal az íróval szóljunk, aki az igazság és a magyar valóság: a társadalmi változás legmélyebb hitvallója és hirdetője volt.

S jött is Móricz Zsigmond szívesen és szeretettel. Hogy tudhattam volna válságairól, „alvó évei"-ről. S bevallom: nyomát se láttuk akkor annak, amit maga mond arról az időszakáról. Ötvennégy éves volt, egészséges, robusztus vállú, „művész"-megjelenésű, s híre, csillaga fényében állott. Felesége: Simonyi Mária a dobogón, de a társaságban is szép és kitűnő partnere volt. A konvencionális társadalmi formákon — vizit a polgármesternél — hamar túltették magukat, aztán napokat együtt töltöttünk, pezsgő boldogságban, jártuk a várost, kirándultunk Kőszegre, Jákra. Az a friss erő, amelyért Ady első írásában is köszöntötte, jelenvaló volt nála, érezte az ember benne a romolhatatlan ősemberséget, atyafiságos vonást, anélkül, hogy bácsizó figura lett volna (a „bácsi" kifejezésért különben is dühbe gurult), szóval nem csalódtunk és sokat tanultunk tőle. A legdöntőbbet, hogy az írónak nem az „elvágyódás" a feladata. Budapest nem az egyetlen meghódítandó szerelem: ott kell élnie és boldogulnia, ahol van. Előtte van a porban a téma, csak látni és felvenni kell. Nincs lap, kiadó? Ki adhatott volna több inspirációt, mint éppen ő, aki tele volt gyakorlati tanáccsal. Bizony, ébresztő volt az ő szava a mi tétovázásunkban is, s talán ebből született meg később az önálló vidéki lap terve, nem a provincializmust szolgálva, de ott és magunk fölé fényt gyújtani, ahogy szuggerálta a maga példájával.

Jellegzetes tiszaháti kiejtéssel beszélt, az *e* helyett gyakran *i*-t használt, akárcsak mi „vasiak". Férfias egyéniségéhez (ez írásaiban, fizikai megjelenésében is dominált), a hangja, modora: nőies volt, tartózkodása, feleségével való beszéde (engedélyt kért a sörivásra) meglepett, de talán éppen ezekkel a túlzásaival hatott. Felejthetetlen napok voltak számunkra, Ősz Iványra, s feleségemre, akinek „vasi" kiejtését dicsérte és szerette.

*

Móricz Zsigmond meghívására elsőízben Móricz Virág válaszolt apja nevében:

„Igen tisztelt uram! Édesapám, Móricz Zsigmond megbízásából válaszolok levelére: Nagyon szívesen megy anyámmal együtt Szombathelyre. Az áprilisi dátum is megfelel, amelyik napot választják, az. Nagyon örül neki, hogy végre aktuálissá válik ez az ő ottani előadása.

Feltételeit a következőkben üzeni:

Simonyi Mária fellépéséért száz pengőt kér. Apám pedig azt, hogy tízkötetes könyvsorozatára legalább tíz előfizetőt szerezzenek. De kéri, hogy ne részletfizetésre, hanem egy összegben vállalják a dolgot. Úgy gondolja, iskolák, hivatalok, talán magánemberek is akadnak, tízen, akik ezt vállalják. A gyűjtőívet mellékelem. Ezenkívül az útiköltség és az ottani ellátás terheli önöket.

A Nyugattal most minden összeköttetése megszűnt, úgyhogy ebben a percben csak kettejük kirándulásáról lehet szó. Nagyon kéri, válaszoljanak mielőbb erre a levélre, pontos dátummal az előadásra vonatkozólag, hogy úgy ossza be áprilisát.

Ő is szíves üdvözletét küldi„

Budapest, 1933. március 2. *igaz tisztelettel:*

DR. MÓRICZ VIRÁG

A feltételek tisztázása után már Móricz Zsigmond levelét olvashatjuk:

Faludi Ferenc irodalmi társaság tek. Vezetősége, Szombathely.

Mélyen tisztelt uram, március 18-án kelt nb. levelét vettem s köszönettel elfogadom. A másnap érkezett távirat értelmében tehát április 23-án este fél kilenckor jelen leszek feleségemmel s egész estét betöltő műsorral lépünk Szombathely város kultúrközönsége elé.

Azt az ajánlatot, hogy 260 Pengő költségmegtérítést kapunk, szintén köszönettel elfogadom. (Én úgy gondoltam, kedvezőbb ajánlatot tettem, mikor könyvsorozatom aláírására tettem indítványt, mert azt most kedvező áron lehet megkapni, 96 P helyett 45-ért s mivel kevés a sorozat, ebben a kiadásban nem soká kaphatók a könyvek.)

Műsor:

1. *Dalosegyesület énekszáma.*
2. *Móricz Zsigmond előadása: „Az idealizmus és a realizmus a magyar irodalomban".*
3. *Simonyi Mária: Babits, Kosztolányi, Erdélyi s más fiatal költők versét mondja el.*

   Szünet.
4. *Simonyi Mária: Ady verseket s Móricz Zsigmond: „A gyermek hazamegy" és „Mint a mezőknek virágai" c. verseit adja elő.*
5. *Móricz Zsigmond: „A koldus Napoleon" c. vidám novelláját olvassa fel.*
6. *A Dalosegyesület kórusa.*

Maradok igaz tisztelettel kész hívük

Budapest, 1933. március 23.

MÓRICZ ZSIGMOND

*

A vendégszereplésről a „Vasvármegye" az előadás után többhasábos cikkben adott beszámolót, ünnepit és méltót Móricz Zsigmondhoz, Hegedüs Ferenc tollából. A műsor annyiban változott, hogy bevezetőben Móricz Zsigmond írói munkásságáról tartottam előadást, amelyet „Élet és Irodalom" c. 1937-ben megjelent kötetembe is felvettem. A látogatásról tolljegyzetet is írtam a „Vasvármegye" 1933. április 28-iki számában. Mivel a kis cikk Móricz Zsigmond emberi és írói egyéniségéről ad hű képet és dunántúli vonatkozású vallomását is tartalmazza, egyes részeit idézem:

„A vasárnapi Móricz Zsigmond-est még sokáig emlékezetes marad a közönség körében. Ezt az őszinte, meleg sikert az a megbecsülés hozta magával, melyet Móricz Zsigmond félszáz könyve jelent az olvasók számára. De még talán ezt az értékelést is fokozta a személyes kapcsolat eleven ereje. Sohasem felejtem el azt a képet, ahogy írása fölé hajolt Móricz Zsigmond. Úgy láttam markáns szép fejét, mint Arany Jánost. Szinte a szobrát ülte, arcán a magyar temperamentum klasszikus kifejező erejével. Kedves, nyugodt előadó. A humora ragyog, mint a tavaszi ég aranya. A tiszta aranyjánosi áhítatom akkor lett teljes róla, amikor megmutatta leányfalui otthonának képét, kertjét, virágjait, állatait, azt a ‚független nyugalmat, ahol a dal megfoganhat'. Boldog öröm fogott el, hogy félszáz esztendő óta ennyit már elért végre — a könnyek aranyából — a magyar költő.

Vasárnap délután a szombathelyi uccákon a nagytemplom felé igyekeztünk, dicsérgetve a város tisztaságát, azt a friss kultúrát, amit tükröznek a kövek, házak és a levegő. Hirtelen megpillantotta Berzsenyi Dániel szobrát.

— No, fiúk, gyertek, tisztelegjünk a magyar Horatius előtt. És mélyen, alázatosan megemelte a kalapját. Aztán nagy-nagy szeretettel mesélgette, hogy be akarja járni Berzsenyi egész életútját, tervbe is vette, hogy visszafelé meglátogatja Berzsenyi egyházashetyei földjét, Dömölköt, Sömjént. Berzsenyiről egyebekben regényt is akar írni, bevallotta, hogy Berzsenyi alakja, vidéki sorsa közel áll a szívéhez, s regényben akarja a magyar közönség szívéhez emelni a nagy „vasi" költőt.

A nagytemplomban mély csodálat fogta el Móricz Zsigmondot és feleségét. Egyik páduai templomhoz hasonlították a katedrálist, de ezt csillogóbbnak találták.

Utána a festői szépségű városkát, Kőszeget kereste fel Móricz Zsigmond. A régi történelmi levegőjű városkában minduntalan a Szepességet emlegette, megcsodálta a templomok oroszos képét, a Vár omló falait, a zegzugos uccákat, vadszőllős, majorságos udvarokat és végül Kincs Istvánnál kötöttünk ki, ahol Kincs eredeti egyénisége, ízes kedve ugyancsak felmelegítette a társaság hangulatát. A szíves házigazda valóságos ostrom alá vett minket s amikor mi nagyban szabódtunk (az irodalmi estet megelőző órákra esett ugyanis a kőszegi kiruccanás) a sok kínálás után ránk csördít a gazda korholó szava: „De porhanyó magyarok vagytok". A kacagás döcögtetése közben került bele a lesajnáló kedves megjegyzés a Móricz Zsigmond-kiszólások gyűjteményébe.

Hétfőn délelőtt a szombathelyi múzeumot látogatta meg a művészpár. Itt kedves jelenet játszódott le. Egy kisdiák könyvet hozott vissza a könyvtárba. A könyvtáros kisasszony vissza akarta helyezni a könyvet a polcra, amikor Móricz Zsigmond kezébe vette a könyvet: A címe: Légy jó mindhalálig! Móricz Zsigmond ceruzát vett elő és jellegzetes, kacskaringós betűivel beleírta: „Az ismeretlen kisfiúnak — Móricz Zsigmond".

A „bűvös notesz" is előkerült látogatása alatt. Németh László írt Móricz Zsigmond „bűvös noteszéről", amikor az „Esőleső társaság" c. kötete megjelent. Még Jókainak volt a szokása, hogy globetrotter-korában állandóan jegyezgetett. Móricz Zsigmond is sűrűn „ceruzázott" adatokat, meséket, alakokat, szavakat, amelyek a költés szent pillanatában majd kibújnak, mint virág a földből, kalász a magból, hogy éljenek és életet hirdessenek. Ősz Iván közigazgatási furcsaságokat mesélt neki, igen megkacagtatták Móricz Zsigmondot.

A „huzsviti" vasi pirostojás is feltűnt a múzeumban Móricz Zsigmondnak és magasztalta a tájbeszédek fontosságát. Ez a nyelv Hinterlandja, magyarázta lelkesen, ebből meríti erőforrásait az élő nyelv, amit az állandó változás, hullámzás, faji keveredés és a városi kultúra rohamos emelkedése eredményez.

A munkája felől kérdeztük:

Naponta reggel 5 órától délelőtt 10 óráig dolgozik. Legtöbbször Leányfalun és írógéppel ír. Állandó kapcsolatban van az élettel. Simonyi Mária beszélte el, hogy a felolvasott „Koldus Napoleon" c. novellája a leírt módon történt meg. Az ősszel folyóiratot akar indítani, tekintettel arra, hogy megvált a Nyugattól. A magyar vidék feltáratlan értékéről, ismeretlen Indiáiról akar itt fel nem fedezett képeket adni, hogy minél teljesebb legyen az ország, ahol megnyomorítva és egyre csüggedőbben élnek az emberek".

Ezt az akkor írt jegyzetemet egy érdekes adattal szeretném kiegészíteni. Autón mentünk Szombathelyről Kőszegre. A kedves városka főterén, a templom mellett, csodálatos szép volt a város fölé boruló hegyvidék, az Írottkő pompája. A tavasz csak szebbé tette ezt a látványt, amikor egyik kísérőnk — lelkes szombathelyi ügyvéd — megfogta Móricz Zsigmond kezét: nézd csak Zsiga, olyan, mint Svájc. Móricz Zsigmondot bosszantotta a felesleges szövegkíséret, hunyorgatva nézett rá:

— Mondd, voltál már Svájcban?

Barátunk meglepetten felelt:

— Nem.

— Mert én igen, — kacagott Móricz Zsigmond.

Ezt az esetet Rózsahegyi Kálmánnal kapcsolatban ugyanígy említi Móricz Virág is, de Leányfalura áttéve a cselekményt. Nem tudom másként felfogni a dolgot, mint védekezésnek. Mert más a szükséges idegenforgalmi magyarázat és más a saját élményekhez a mások oktalan szövegmondása. Erre az írónak, különösen Móricz Zsigmondnak nem volt szüksége.

Móricz Zsigmond baráti sorokban köszönte meg a meghívást, a vasi utat. Levelével együtt „Rokonok" c. kötetét dedikálta „rokoni üdvözlettel":

„Kedves Barátom, köszönöm Neked, hogy elvittél Szombathelyre. Nagyon erős emlékek maradtak bennem. Ezek a mesebeli bajbíró idők sehol annyira meg nem kaptak, mint éppen a ti városotokban. Sokat tűnődöm a magyar sorson, az emberi sorson azóta.

Add át üdvözletemet mindenkinek, akivel együtt voltunk, s akik jók voltak hozzánk.

Szeretettel üdvözöl igaz barátod,

Leányfalu, 1933. IV. 26.

MÓRICZ ZSIGMOND"

*

Legközelebb az I. G. E. (Írók Gazdasági Egyesülete) 1934. évi margitszigeti kongresszusán találkoztam velük, az Astoria-pavilonban tartott előadáson. Éppen ő elnökölt, s amikor előadás után meglátott, feleségével együtt olyan szeretettel üdvözölt, hogy valóban éreznem kellett: nála a barátság és szeretet nem szavak, hanem mély, rokoni kapcsolat. Az I. G. E. kongresszusát és ügyeit Kodolányi János, mint főtitkár vezette, nagy agilitással. A sivár években, az irodalmi társaságok exkluzív világa, a gazdagok és hatalmasok előkelő közönye mellett: komoly szervezet volt ez, sok segítéssel, de azzal a tagadhatatlan eredménnyel, hogy írók összejöttek, vitáztak az irodalom és a nép bajairól és — minden furcsaság ellenére — barátkoztak egymással. Szép volt az a május! Arany János margitszigeti fái alatt írók, költők sétálgattak, fővárosiak, erdélyiek, szegediek, tiszántúliak, igazi Helikon-hangulat volt a Nagyszálló körül. Ott ismertem meg Szép Ernőt és Reményik Sándort, Hunyadi Sándort és Berda Józsefet, Szerb Antalt és Szabó Pált, hogy a kereteket megjelöljem. Illyés Gyula és Nagy Lajos akkor kaptak meghívót a Szovjetunióba, hogy az Írószövetség kongresszusán a magyar írókat képviseljék, s azokban a napokban utaztak el.

Móricz Zsigmond csak egy napra jött be Leányfaluból, invitált, kétkézzel és szívesen. Sajnálom, hogy nem látogattam meg tuszkulánumában, kedvenc fái és virágai közt. Azóta megéreztem nála is ugyanazt, amit József Attilával kapcsolatban írt és reklamált visszaemlékezésében: a szeretet szomját és vágyódását. Milyen magányos lehetett, hogy így és ilyen mértékben szüksége volt a szeretetre! Ez süt ki abból a nyilatkozatából is, melyet a Nyugat 1924-es Móricz-számában olvastam: „Másé az élet, másé a bőség, másé a csók: miénk a lúdtoll s egy percnyi tömegmámor, amit mi magunk töltünk magunknak s felmutatván a Nézők szeme előtt, kiisszuk". Sajnálom, hogy a meghívást nem teljesítettem, s nem mondtam el neki, hogy mindnyájan adósai vagyunk a szóért, a megnyitott útért. Érezze és tudja meg, hogy a hatalom ridegsége mellett van egy másabb hatalom: verselő fiai és a nép gyönyörű szeretete. Nem mentem el hozzá, mert sok volt bennem az oktalan gátlás, felszabadítatlan érzés: a százados alázat emléke és lefogó ereje.

*

Lapjának, a „Kelet Népe" számára később verseket küldtem, s amikor megköszöntem a közlés formáját, sajátkezű levélben válaszolt:

„Kedves Barátom,

örülök, hogy örülsz, örülj, hogy örülök. Szívesen elmennék Szombathelyre, — ez olyan hely, ahol még eddig a Kelet Népét senki se olvassa rajtad kívül.

Ha Pestre jössz, keress föl,

1940. IX. 19. *szeretettel*

M. Zs."

Itt helyre kell igazítanom Móricz Zsigmondot. Nem egyedül voltam, aki a Kelet Népé-t olvastam. Vasban, olvasták sokan, ha nem is előfizetőként. Az ő vetése akkor már aratásra ért mindenütt, a szlovenszkói fiatal íróktól Brassóig, Debrecentől Szombathelyig. De az a sajátos nyomás, amely a 30-as évek elején ránehezedett, a halálos évek árnyékában fokozottabban megnőtt, elvesz-

tette reális mértékét, s hogy is tudhatta volna számbavenni gazdag termésének betakarítását: írók és olvasók körében.

A halálhíre igazolta ezt döbbenetesen és fájdalmasan. Csak Ady Endre elvesztése okozott olyan mély gyászt, lelki krízist, mint Móricz Zsigmond halála. Úgy éreztük s az egész ország úgy érezte: árvák maradtunk! Nemcsak az írók, az olvasók tízezrei is gyászolták korai és gyors halálát. Ekkor tudtuk meg, hogy „millió gyökerű" volt az élete, szinte összefogta és tartotta az egész magyar glóbuszt.

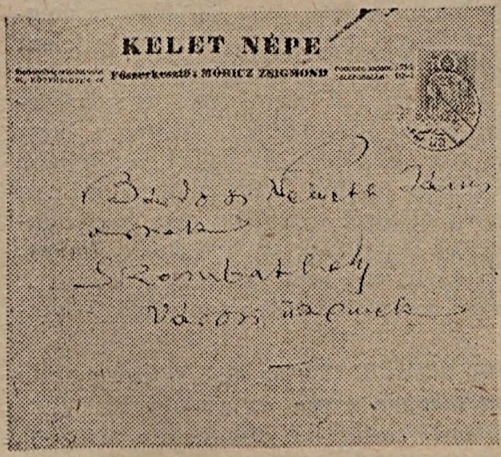
KELET NÉPE
Főszerkesztő: MÓRICZ ZSIGMOND

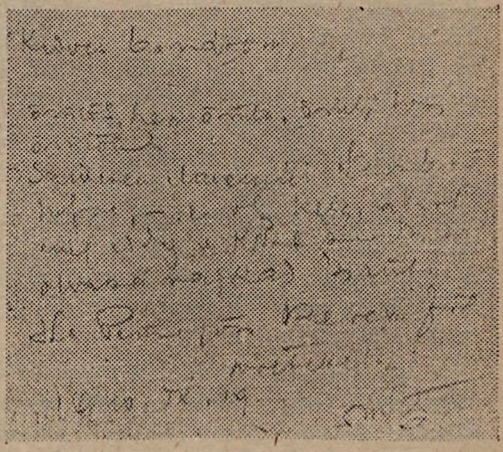

Az első budapesti bombázás éjszakai fényénél: 1942. szeptember 4-én halt meg, agyvérzésben. Másnap, Szombathelyen, egy klubhelyiség fái alatt olvastam riasztó halálhírét, ugyanott, ahol 1937-ben József Attila tragédiájával is rámcsöngetett az újság, csak akkor a fűtött kandallónál dideregtem. Otthon elővettem könyveit, s a Nyugat — amelyért Babitscsal annyit vitázott — 25 éves jubileumán mondott szavaira bukkantam: „Milyen boldog élet az, amit az író él, a költő, aki emancipálni tudja magát a természet vastörvényei alól: életében halhatatlanná lesz és a halálban élő marad".

Egy ország, több: egy korszak tanúskodik azóta is Móricz Zsigmond igazáról.

Kolta Ferenc

Garay János egyetemi székfoglaló beszéde

Mintegy két héttel a márciusi nagy nap után, 1848. április 2-án ismét forrongtak a pesti egyetemi ifjak: hatalmas tömegben gyülekeztek össze, hogy tiltakozzanak a reakciós, udvarhű tanárok további működése ellen. Gyűlésükre meghívták Eötvös Józsefet, a vallás- és közoktatásügyi minisztert, aki meg is jelent az ifjúság között. Az eseményekről *Horvát Árpád*, a „philosophiai osztály" derék tanára tudósít bennünket egyik írásában („Közlemények irománytárczámból": Irodalomtörténeti Közlemények, 1894., 101—118. l.). Elmondja, hogy az ifjúság közölte a miniszterrel: „... el van határozva, az egyetemet inkább elhagyni, mint tovább oly pedáns és obscurus tanítók leckéire járni, mint a jelen tanárok nagy része. A termet minden oldalról e kiáltás: nem kell a jezsuitizmus — tölté be. A jogtanárok közül az ifjúságnak egyben sincs bizalma. A philosophiai osztályból Horvát tanáron kívül egy sem kell stb. stb. stb.... A minister, nehogy a semester kárba vesszen, kénytelen volt a tanszékek helyettesítéséről gondoskodni".

Így került a forradalmi mozgalmaktól lelkesült ifjúság által is szeretett és megbecsült *Garay János* a pesti egyetem magyar nyelv- és irodalomtani tanszékére. *Eötvös József* először *Vörösmarty*nak szánta a tanszéket, ő azonban nem fogadta el, ellenben *Petőfi* javaslatára maga helyett *Garayt* ajánlotta. A miniszter 1848 áprilisában bízta meg a költőt a tanszék ideiglenes vezetésével. Beiktatását *Horvát Árpád* végezte el, mint az egyetlen, aki a régi tanárok közül a filozófiai osztályon megmaradhatott. (Vö. már idézett visszaemlékezését!)

Garay közismert szorgalmával és lelkiismeretességével látott munkához. Ezt bizonyítja az a tény, hogy még ugyanebben az esztendőben, június 18-án rendes tanárrá nevezte ki a miniszter. Az alábbiakban közöljük a miniszteri kinevezésnek az egyetem által hitelesített másolatát, amelyet a szekszárdi Balogh Ádám Múzeum Garay-reliquiái között találtam meg:

> „Másolat 1695. Vallás és közoktatás ministeriumtól. Az egyetem Alelnökének. — Garay János a magyar nyelv és irodalomtani, Horváth Árpád a diplomatikai, Nendtvich Károly a vegytani, Purgstaller József a bölcsészettani, és Vállas Antal a mennyiségtani tanszékre az ezekkel összekötött szabályszerű fizetménnyel rendes; — Bercsényi László pedig a politikai és váltójogi, továbbá Kornis Károly a büntető törvénytani; végre Suhajda János az egyházjogi tanszékre egyenkinti 800. pengő forinttal díjazva rendkívüli tanárokká, a magyar tudomány egyetemhez kineveztetvén, erről ön, kellő tudomásul ezennel értesíttetik. — Budapest, Június 18-kán. B. Eötvös József msk. (p. h.)"

A szekszárdi számazású *Garayt* tehát a pécsi *Nendtvich Károllyal* együtt nevezték ki a forradalmi idők egyetemi tanáraivá.

A Garay-reliquiák közül ugyancsak előbukkant *Kovizmics Antal* „bölcseszeti igazgató" levele is, melyet *Garay*nak 1848. július 4-én írt, s amelyben „örvendezése kijelentése mellett" értesíti a kinevezésről, és másnap (tehát július 5-én) reggel 8 órára kéri megjelenését az eskű letételére.

Garay egyetemi előadásainak megkezdése előtt az eseményeket helyesen értékelő, lelkesítő beszédet intézett hallgatóihoz. *Ferenczy József, Garay* életrajzának írója 1883-ban készített monográfiájában még nem tesz említést erről a beszédről. 1886-ban azonban, „Garay összes munkái" című öt kötetes kiadása bevezető tanulmányában (amely egyébként lényegében az előbb említett monográfia rövidített anyagát tartalmazza) ezzel a mondattal egészíti ki a költő egyetemi működését ismertető részt: „Egyetemi előadásait megnyitó beszédében hazafias tűzzel buzdította hallgatóságát a szabadság iránti lelkesülésre, s az ifjúság felbuzdulással hallgatta a szeretett tanárnak, a szabadság énekesének lelkesítő nyilatkozatait." (I. m. I. k. XLIV. l.) A beszédről többet nem ír, azt sem közli, hogy megállapításait honnan merítette. Ennek a beszédnek az állítólagos szövege bukkant most elő, sajnos nem a költő saját keze írásában. A fennmaradt kéziraton a beszéd szövege után a következő megjegyzést olvashatjuk: „Édesatyám, mikor a tanszéket elfoglalta, ezeket mondta. Édesanyám egy volt tanítványától kapta, aki azt akkor leírta."

A mindeddig ismeretlen és ma is nagyon tanulságos beszéd szövege a következő:

Tisztelt Polgártársaim!

Midőn e tanszéket elfoglalom, b. Eötvös József közoktatási miniszter úr megtisztelő bizalmának és parancsának engedek. Követem a keblemben lakó hazafi kötelességérzetét, mely azt mondja, hogy minden ember azzal szolgálja a közügyet, az édes hazát, amivel legjobban tudja azt. Én tollal szolgáltam hazámat, tollal szolgálni tanultam, irodalom embere vagyok. A pálya tehát, melyre meghivattam, az én pályám; teljesítem azon lelkesedéssel, melyet valamely szent, de nagy feltétel kivívása ébreszt a kebelben, s melyhez erőt, kitűnést maga ama szent tárgy kölcsönöz. S van-e szentebb, van-e nagyobb valami magyar emberre nézve, mint nyelve és nemzetisége? Ha én, a tanító lelkesült leszek szent tárgyam iránt, s önökbe tanításom által lelkesedést fogok önthetni, megvetünk minden nehézségeket, mert örömmel menendünk elébök, nem unandjuk meg egymást, mert arról beszélendünk, mi bennünket közösen lelkesít. S ha e tanfolyamot elvégre megfutottuk, s törekvésünk céljánál lelkesedésünk közös tárgyát: nemzeti magyar nyelvünk ismeretét s ismeretéből folyó igaz és tartós szeretetét magunkkal az iskolából hazavisszük, tanító és tanítvány egy szép diadalt érez, a teljesített kötelességnek szép s megnyugtató érzését.

Kedves Polgártársaim! Csak az szeretheti igazán nyelvét, ki azt tökéletesen, bensőleg ismeri. Én hazám szép nyelve iránt nemcsak azért viseltetem a leghőbb vonzalommal, mert hazám nyelve, mert édes anyám tejével szittam magamba, hanem főképp és azután szerettem meg, miután szerkezetével, szépségével, tökélyével megismerkedém.

Életem legszebb öröme, törekvésem legszebb feladása lesz, hogy tehetségemhez képest azt önökkel szintúgy megismertessem, megkedveltessem, önöket iránta lelkesedésre, legforróbb szeretetre buzdítsam, mert hiszem, hogy akkor ha hazájok nyelvét így szeretendik, szeretni fogják, hazájoknak s a nemzetiségnek ápolói, védői, terjesztői lesznek. A hazának nemcsak értelmes, de lelkes fiakra is van szüksége, s viszont, nemcsak lelkesedésre, hanem értelemre is. A kettő együtt teszi az igaz hazafit.

Ily hazapolgárokra a hazának március 15-e óta inkább szüksége van, mint valaha. Mert 15-nek jelentését önök, kik az eseményekben dicséretesen és lelkesen résztvettek, igen jól tudják. Hazánk újjászületett; egy új és nagy korszak küszöbére léptünk, mely még korántsem a győzelem, hanem a küzdelem korszaka, azon ígéretföldért, melynek kapuja kitárult ugyan már előttünk, de mi még a küszöbén át nem léptünk.

Én szívből örülök, hogy önökkel a tanszék által közelebb érintkezésbe jöhettem, s a nagy célra, melyre mindnyájunknak törekedni kell, önök hozzájárulásával tán én is közelebb vezetendem.

Nyújtsák nekem baráti jobbjukat, én íme odanyújtom jobbomat, szívemmel együtt. Haladjunk pályánkon karöltve, mint szabad honpolgárokhoz illik, fesz és szűkkeblűség nélkül, szabadon! Legyünk szeretett nyelvünk s tanulmányaink iránti buzgalmunkban egyenlők, mint a közhazának fiai! Szeressük és segítsük egymást testvérileg!

Bár közvetlen bizonyítékunk nincs rá, hogy a beszéd szószerint így hangzott el, nincs különösebb okunk a kételkedésre. Ráismerünk benne *Garay*ra, aki március 15-én lelkeshangú verset írt „Petőfi Sándor emlékkönyvébe" címmel, egy másikba csodálattal hódolt „A március tizenötödiki nép"-nek, s aki a nagy nap után is több költeményben örömmel üdvözölte a forradalmi eseményeket. Ráismerünk arra a *Garay*ra is, aki nemcsak szerette, de tervszerűen tanulmányozta és művelte a magyar nyelvet. Jellemző, amit pl. öccsének, Alajosnak, a kezdő költőnek 1846. december 6-án írt: „A költőnek egyik főbb és szakadatlan studiuma a nyelv, szintoly szükséges, mint az aesthesis, sőt talán ez utóbbi nélkül inkább ellehet, ti. lángész, mint az előbbi nélkül. A nyelvet tanulni, studírozni kell. Az „aesthesis sokszor velünk születik". (L. a Figyelő XIII. kötetének 369. lapján.) Az említett rendezetlen reliquiák között is sok feljegyzést találtam nyelvtudományi művekből, sőt több önálló nyelvészeti tanulmányának fogalmazványára is rábukkantam. Mindez nagyon egybevág a beszéd gondolataival. Aligha tévedünk tehát, ha fiával együtt mi is *Garay*nak tulajdonítjuk az idézett beszédet. Ha pedig így van, szabadságharc korabeli versei mellett újabb nyilvánvaló cáfolatát kaptuk annak a régebben szívesen terjesztett, de hamis tanításnak, amelynek pl. *Jeney János* is hangot ad Garay Jánosról 1932-ben kiadott könyvében, amikor azt írja, hogy Garay „nem szerette a forradalmat, mert az újat akart, ő pedig a hagyományok embere volt", s csak „jobb meggyőződése ellenére" tör ki néha magából „bizonyos hetvenkedő hangon, túlfűtött animozitással." (I. m. 70. l.)

Ez a beszéd is arra int tehát bennünket, hogy a magyar nyelvért és a szabadságért lángoló Garay életművét újból alaposan megvizsgáljuk, és hogy megkeressük azt a helyet, melyet a reformkor többi költője között igazság szerint megérdemel.

Kuntár Lajos

Vasi mesemondók

Vas megye hosszú ideig fehér foltként szerepelt a magyar mesetérképen. Ez azt bizonyítja, hogy néprajzosaink elhanyagolták a népmesék gyűjtését, illetőleg a kevés gyűjtött anyagot sem publikálták, nem tették közkinccsé.

Vas megye népének képzelőereje, szép utáni és alkotási vágya semmivel sem maradt el más vidékek lakóiétól. A szokások, dalok és táncok mellett éltek, virágoztak a mesék is, mert megyénkben is megvoltak azok a gazdasági és társadalmi okok, amelyek különösen ezt a műfajt táplálták.

A vasi népmesékből ma már gazdag anyag áll rendelkezésünkre. Tudományos vizsgálatuk is hamarosan megkezdődik.

*

A mesemondókat a múltban nem becsülték, művészetüket nem értékelték. Ma keressük, kutatjuk, számontartjuk, elismerjük és megbecsüljük őket. A felszabadulás óta rendszeresen folyik népi értékeink gyűjtése, megörökítése. Lehetővé vált az erkölcsi elismerés mellett az anyagi támogatás is, s ma már mesemondóink közül is többen viselik büszkén „A népművészet mestere" címet és élvezik a megérdemelt öregségi járadékot.

Vas megyében évek óta tervszerű és rendszeres mesegyűjtés folyik. Az ezen a téren mutatkozó — más megyékhez viszonyított — lemaradást felszámoltuk. A mesetérkép fehér foltja eltűnt, s a gyűjtött mesékből eddig három kötettel gazdagítottuk a magyar népmese-kincset.

Parasztságunk társadalmi és gazdasági helyzetének forradalmi megváltozása országosan, így Vasban is, győztessé tette a népet. A valóságot élő parasztság nem menekül a csodák világába, nem küzd többé a sárkányokkal, gonoszokkal, hiszen megvívta harcát s mint győztes: királyok, hercegek, grófok, nagyurak nélkül intézi sorsát. A mesék fő mondanivalója a szocializmus új életformái között nem sokat mond a hallgatóknak. Ki is apadnak a források s nemcsak a mesélési alkalmak fogynak, hanem a mesemondók is. Ezért folyik országszerte lázasan a ma még élő mesemondók felkutatása, mesekincsük feljegyzése, megörökítése.

Az alábbiakban áttekintjük a vasi mesegyűjtést, megörökítjük a mesemondókat és feljegyezzük a gyűjtők nevét, egyben érzékeltetjük a múlt és a ma értékelése közti különbséget.

Kardos József csákánydoroszlói mesemondónk elmondta, hogy meséit *Bándoli Ferenctől* tanulta, akivel hosszú ideig dolgozott együtt a kisunyomi uraságnál. Kardos szerint mestere sokkal több mesét tudott, mint ő. Hogy Bándoli kitől tanulta a sok mesét, nem tudja, arra azonban emlékszik, hogy írni-olvasni nem tudott. Az öreg

cselëd nagy időt ért meg. Öreg napjaira a szombathelyi közkórházba került. Itt is halt meg 104 éves korában. Bándoliról százéves korában a Hír című szombathelyi napilap 1926 október 7-én riportot közölt. Megtudjuk ebből, hogy a 48-as vasi őrsereg egykori tagja milyen érdekességnek számít a kórházban: „... az igazgató főorvos név- és születésnapján ő mondja az első és a legszebb köszöntőt." Ilyen teljesítmény egy cselédembertől valóban érdekesség és feltétlenül riporttéma. Persze, ha a riportból megtudhatnánk, hogy milyen volt az öreg mesemondó életpályája, hogyan lett mesemondóvá, kitől tanulta meséit, általában a mesemondói minőségéről olvashatnánk, még hálásak is lennénk érte. A riport azonban csak mellesleg említi, hogy a kórház érdekes, pipázgató betege „igen népszerű, mert sokat tud mesélni". A lap pár nap múlva újra visszatér Bándoli személyére és közli a „Mikor öregapámmal inas voltam" című tréfás kis mesét, ennél többre azonban nem futotta a cikkíró érdeklődése. Kár, hogy a két cikk után sem akadt senki, aki foglalkozott volna Bándoli személyével, magáról és meséiről feljegyzéseket készített volna. Még a múzeum illetékesei sem figyeltek fel az értékes emberre.

Bándoli Ferenc esete ékes bizonyítéka a népi tehetségekkel történt bánásmódnak. Száznégy éves koráig nem akadt senki, aki megörökítette volna meseanyagát. A napilap is csak azért írt róla, mert száz évet ért, nem pedig mert tehetséges volt. Igaz is: kit érdekelt az úri világban egy paraszt tudása, művészete? Pedig mennyien voltak. Éltek, ahogy tudtak, aztán elmentek nyomtalanul, mint Bándoli Ferenc, megyénkben csakúgy, mint az egész országban.

Kardos Józsefről, Bándoli tanítványáról, 1954-ben szereztünk tudomást. Meséit még ebben az évben felgyűjtöttük és értékesebb részét könyvalakban is visszaadtuk a népnek. (A furfangos Tilinkó. Szombathely, 1955.) Az ötezer példányban megjelent könyv első oldalán megtalálható az egykori cselédember képe. Személye közismertté vált, neve és mesekincse megörökítődött. Kardos bácsi megbecsült tagja társadalmunknak, egyik legnépszerűbb lakója falujának és környékének. A tanítvány elérte azt, ami kijárt volna a mesternek, csak közben meg kellett változni a világnak, az elismeréshez olyan idő kellett, amelyben nem a származás, hanem a tehetség a legfontosabb tényező az emberek értékelésénél.

Átvizsgálva a Savaria Múzeum kézirattárát, megyénkben az első mesegyűjtést Kárpáti Kelemen hagyatékában találjuk. 1905-ben Csiszár Vilma Cákról, Kovács Vilma és Ávár Anna Kőszegszerdahelyről, a következő évben Dragovits István pedig Perenyéről küldött egy-egy mesét Kárpátinak. A mesét lejegyzők semmit sem árulnak el a mesemondó személyéről. Az első név 1910-ből maradt ránk: Bencze József *Varga József* 80 éves csánigi takácsmestertől jegyzett le egy mesét.

Hosszú időn keresztül nem történt ezután mesegyűjtés megyénkben. A kapitalizmus gyors fejlődése, majd a világháború elterelte a figyelmet a mesemondókról. Az ezerkilencszázharmincas években a népi írók mozgalmának hatására divat lett a falukutatás, így az epikus népköltészeti anyag gyűjtése is.

A vasi népmesék gyűjtésében az első jelentős eredményt Csaba József érte el. 1936-ban kezdte el gyűjtő munkáját. Éppen idejében, mert „Csákánydoroszlóban a mesemondás az újabb időben szűnőben van. Részben mert kihaltak a mesefák, továbbá, mert mióta villanyt kapott a falu, megváltozott a nép szórakozása." Így kezdi a gyűjtő „A csákánydoroszlói nép mesekincse" című kéziratának bevezetését, majd megállapítja, hogy esténként a villany áldása folytán nem a mesemondókat hallgatja a nép, hanem rádió mellett ül, vagy a népkönyvtárból hazavitt könyvet olvassa. Csákánydoroszlón sok volt az uradalmi cseléd. A Batthyány grófok kastélya és sokezer holdas birtoka rányomta bélyegét az egész falu életére. Adott volt a gazdasági és

társadalmi helyzet a mesealkotásra, a csodák világába menekülésre. Volt is nem egy mesemondó a faluban. *Musics Károly, Soós József* és *Bálint Ferenc* nevét említi meg a szerző. „A régi idők legkiválóbb mesemondója Musics Károly volt", ezt az állítást azonban csak öregek bizonygatása támasztotta alá, mesekincse ismeretlen maradt. Az utóbbi két mesemondótól csak egy-egy mesét sikerült lejegyeznie és a Vasi Szemlében közzétenni. *Kardos (Dóri) Mária* meséit majdnem teljesen megmentette. Az 1866-ban született, napszámoskodásból élő asszony 1940-ben bekövetkezett hirtelen haláláig kedvelt mesélgetője volt a nagycsákányi házaknak. A szorgalmas gyűjtő 38 meséjét jegyezte le.

Dr. Dömötör Sándor múzeumigazgató az ötvenes években kezdte el megyénkben a mesegyűjtést. 1952-ben *Cséve János* 77 éves kemestaródfai lakostól gyűjtött. Egyet közzé is tett a Vasi Szemlében. Ugyanebben az évben fogott hozzá az Uraiújfaluban lakó *Nagy István* meséinek megörökítéséhez. Nagy István gazdag anyagának csak kis részét jegyezte le, a teljes mesekincs gyűjtése 1956-ban történt, amikor három alkalommal a híres mesemondó teljes anyagát magnetofon-szalagra vettük.

Nagy István a legismertebb és kétségtelenül a legjelentősebb vasi mesemondó. 1956-ban az országban elsőnek megkapta „A népművészet mestere" kitüntető címet. Büszke is rá. Apját vallja tanítójának: „Apám mesekirály volt. Sokkal erősebb mesélő, mint én. Az ő idejében rá sem rántottak a mesére, ha én tudtam volna, hogy valamikor ilyen értéke lesz a mesének, de sokkal többet tanultam volna meg!" 1879-ben született. Egész életében paraszti munkát végzett. Kivételes előadóművész. Gyakori szereplője a megyei népi rendezvényeknek. Sokszor szerepelt a budapesti és a győri rádió műsorában. Az 1956-ban átvett kitüntetéshez havi 500 forint nyugdíjat is kap. Ez az összeg nyugodt öregséget biztosít neki, s egyben bizonyítja az anyagiakban is megnyilvánuló elismerést, megbecsülést.

Nagy István neve nem veszett el az ismeretlenségben. Tehetsége és művészete jogossá tette a megörökítésre. A vasi mesék kiadványaiban fennmarad. (Az arany rózsafa. Szombathely, 1956. — A bűvös ládikó. Bp., 1959.) Sokan ismerik és szeretik. Valósággal éltető eleme a mesélés. Sajnálja, hogy eljárt már felette az idő, s rokkant lába nem engedi, hogy sokat utazzék, mesélhessen gyereknek, felnőttnek. A feléje irányuló tisztelet és megbecsülés tükrözi leginkább a múltbeli és jelenlegi mesemondók sorsának különbségét.

Ismert és bő termésű mesefáink mellett több kisebb fa is él, virágzik megyénkben. Bükön több mesélőre akadtak Fábry Mihályné úttörői. A hallott meséket lejegyezték ugyan, de csak tartalmi kivonatként. A legtöbb mesét tudó *Taródy Ferenc* meséit külön is lejegyeztük. Kár, hogy a 78 éves mesélőt a betegség annyira kikezdte, hogy unokája majdnem jobban emlékszik meséire, mint ő maga.

Mayer József a szentpéterfa melletti Csencsimajorban élt cselédként. Öreg napjaira a táplásszentkereszti szociális otthon lakója lett. Itt fedezte fel Elek Tibor, aki két mesét jegyzett le tőle. Bár gazdag mesekincse volt, gégerákja nem engedte meg, hogy sokat beszéltessük, így a pásztorok életéből sok új színt és motívumot hozó meséi elvesztek számunkra. *Nagy Józsefné* csörötneki napszámos három meséje tartalmi lejegyzésben örökítődött meg. *Horváth József* rábahídvégi pásztor, jelenleg Szombathely V. ker. (Gyöngyöshermán) lakos személyében érdekes mesemondóra hívta fel figyelmünket Elek Tibor. Horváth József minden alkalommal változtatva mondja el meséit. Értékesebb anyagát magnetofon-szalagon örökítettük meg. Sok érdekes történetet tud a babonás pásztor-világból és a cselédsorsról. Cikkeink nyomán a rádió is megszólaltatta. Igen örül népszerűségének, kár, hogy betegsége miatt erősen romlik emlékezőtehetsége. Kemenesalja mesekincséből *Bakk Istvánné* ad ízelítőt. Laky

Rezső lejegyzésében mesék és mondák sokasodnak papírra. Ugyancsak Kemenesalja népének gazdag képzeletvilágát tükrözik *Németh István* 85 éves kelédi volt uradalmi kocsis meséi, amelyek lejegyzését most végzi Káldi Gyula.

Az eddig felsorolt vasi mesemondókat a rendelkezésre álló kéziratok alapján soroltuk fel. A gyűjtés betekintésére nem volt módunk, de a teljesség megköveteli, hogy megemlékezzünk a „Dunántúli Népművelő"-ben az 1930-as években közölt őrségi mesékről. Róka Zoltán egy *Tóth Pál* nevű mesemondó anyagaként több mesét is közölt. Sajnos, a közlemények semmit sem árulnak el a mesefa személyéről. Hasonlóképpen nem tudunk semmit *Szily Jánosné* bérbaltavári asszonyról, akinek két meséjét Somlóssi Sándor tette közzé. (A feneketlen tó. Szombathely, 1957.)

Röviden áttekintve ilyen képet tudunk festeni a vasi mesefákról. Szóltunk ismert és ismeretlen, bő termésű és kevés gyümölcsű fákról. Teljességre törekedve soroltuk fel a neveket. Jelentős munkát végeztünk a mesék feljegyzésével, ezt azonban nem tartjuk elegendőnek: szükségesnek éreztük a mesék visszaadását a népnek. A vasi mesefák mesekincsével gyakran találkoznak az érdeklődők az ifjúsági kiadványok lapjain és a rádió műsorában. Megyénket ma már gazdag meseanyag képviseli a magyar népköltészetben. Szorosan felzárkóztunk a gazdag kincsű megyék mögé. Ez a kis összefoglaló áttekintést kívánt adni a vasi mesegyűjtésről és emléket állítani a vasi földön élt és élő epikus népi tehetségeknek: a vasi mesemondóknak.

Babics András

A komlói kőszénbányászat története

A Dunántúli Tudományos Intézet tudományos munkatársának, Babics András kandidátusnak sorrendben ez már a második nagyszabású bányatörténeti munkája. (Az első „A pécsvidéki kőszénbányászat története", Bp., Közoktatásügyi Kiadóvállalat, 1952.)

Bevezetésként rövid áttekintést ad Komló feudalizmus-kori történetéről, birtoktörténeti, népesedési, szociális és kulturális vonatkozásban, majd rátér tulajdonképpeni tárgyára, a komlói kőszénbányászat történetének bemutatására.

A feudalizmus-kori kőszénbányászatról elmondja, hogy a komlói kőszén felkutatására először az akkori földesúr, gr. Batthyány tesz kísérletet jószágigazgatója, Berks Péter kincstári bányaigazgató szakértelmére támaszkodva — persze csak a szénkibúvásokra korlátozva a kutatást. A szén kitermelésére azonban mégsem az óvatos uradalom, hanem egy szászvári parasztársaság teszi meg az első lépéseket 1812-ben. Utánuk (1820—24 között) az uradalom is kísérletet tesz a szén üzletszerű kitermelésére. Ezek a kezdeményezések azonban részint a kezdetleges termelő eszközök és a nehéz közlekedési viszonyok, másrészt a nehéz geológiai adottságok és a kellő szakértelem hiánya miatt hamarosan megbuktak. Az 1812-től 1824-ig tartó kísérletezéseket nem számítva a feudalizmus további ideje alatt Komlón komolynak tekinthető szénbányászatról, de még csak kísérletekről sincs tudomásunk.

A komlói kőszénbányászat tulajdonképpen csak a magyarországi kapitalizmus fejlődésének harmadik szakaszában, az imperializmusra való átmenet idején, a múlt század 90-es éveiben bontakozott ki. A szénterület rendszeres, üzletszerű kitermelését jánosi Engel Adolf pécsi kereskedő-tőkés kezdte meg az 1895-ben megnyitott Adolf-táróval. Engel Adolf jellegzetes magyarországi tőkés-figura, abban is, ahogyan a kapitalista meggazdagodást példázza (ifjúkorában házaló kereskedő, majd kiskereskedő, nagykereskedő, gyáros, földbirtokos), meg abban is, ahogyan kapaszkodik az uborkafára, vágyódik az úri-nemesi életforma után, s végül is „közgazdasági érdemei elismeréseként" megkapja a nemességet (valójában persze megveszi, de a finnyás „úrrend" most is, mint régen, a királyi kegy leple mögé bújtatta azt a goromba tényt, hogy a „kékvérnek" szabott ára van). Hamarosan megépült a Glanzer- és a Szerencse-tároló, majd az Anna-akna, de 1903-ig csaknem kizárólag a felső, vékony telepekben folyt a termelés. 1905-ben újabb telepet tártak fel, s ez végképp elosztatta a vállalkozás rentabilitása körüli kétségeket. A koalíciós válság éveinek elmúltával azután elérkezett az idő az elmaradott technikájú üzem korszerűsítésére. Évégből az Engel Adolf és Fia cég a Hitelbankkal társulva Dunántúli Kőszénbánya Rt. néven részvénytársasággá szervezte át az üzemet, amelyben a cég 300 000, a bank pedig 1 000 000 K tőkével vett részt. A finánctőke tehát „szuverén

igényekkel bevonult a fiatal komlói kőszénbányászatba is" (28. l.), ám a korszerűsítést nem végezte el. A bányát ui. merőben spekulációs célokból vásárolta meg. Ismerte az állam törekvéseit szénbányák vásárlására, a finánctőke és az állam főfunkcionáriusai közt ekkorra már kiépültek „a kölcsönösen előnyös" kapcsolatok. Ezeket kihasználva a bányát — amelynek valódi értékéről a kortársaknak nyilván nem volt kellő ismeretük — egykori szóhasználat szerint „rásózta" az állam nyakára, közel 2,5 millió K-ért.

Az állam századunk első évtizedében több bányaüzemet vásárolt (Bozovicsi szénterület, a Fruska-Gorai szénbányák és szénmezők, valamint Komló és az ez időben újra saját kezelésbe vett Zsilvölgyi szénbánya), azzal a szándékkal, hogy egyrészt az állami nagyüzemek és a MÁV fűtőanyagát biztosítsa, másrészt azért, hogy szabályozóan tudjon hatni a szénárak és a munkabérek alakulására. Az állami célkitűzésekből azonban szinte semmi sem valósult meg. A kapitalista állam vezetői és a magánkapitalisták közti érdekközösség az állami érdeket ugyanis többnyire a magánérdek mögé kényszerítette. A munkásság is csak annyit nyert, hogy az állami bányák bányatárspénztárai közti kapcsolat révén mozgékonyabbá váltak az egyes bányák társpénztárai is.

Az állami bányaüzem egyébként sem gazdasági, sem szociális tekintetben nem ütött el a magánvállalatok bányáitól, és a munkások sem tettek különbséget a kétféle kapitalista üzem között. A komlóiaknak ugyanúgy meg kellett harcolniuk a maguk osztályharcát a kapitalista állammal, mint a pécsvidékieknek a magánkapitalista idegen társasággal. A komlói munkások osztályharcos megnyilvánulásai kezdettől összeköttetésben is voltak a nagyobb pécsvidéki bányák több munkásának fejlettebb mozgalmával.

A komlói állami bányaüzem egyébként igen kedvezőtlen körülmények közt kezdte meg működését. Az első évek napi termelés-átlaga mindössze 12—14 vagon, az egy főre eső termelés igen alacsony, az önköltség igen magas, úgy, hogy a komlói bánya állandóan a deficites állami vállalatok közé tartozott. A rentábilisabb termelést biztosító nagyobb beruházásoktól azonban elvette az állam kedvét az, hogy a szénterület készletét az akkori kutatások és tapasztalatok alapján mindössze hat millió tonnára becsülték.

1912—14 között mégis megépítették a korszerűsített formában még ma is üzemben lévő Új-aknát, „hogy az Anna-akna segítségével feltárt széntelepek mélyebb részeit is lefejthessék" (66. l.). Ugyanekkor a fejtési módot is alkalmazták a komlói telepviszonyokhoz.

Az első világháború alatt az erőltetett termelés miatt a feltáró munkát elhanyagolták. A háborús rablógazdálkodás hátrányos következményeit azután a békeévekben kellett megfizetni. A bánya termelése a 25 éves Horthy-rezsim idején is csak vegetált, különösebb fejlődés nélkül. Utolsó érdemleges tette az állami központi és a komlói helyi igazgatásnak az, hogy mélyfúrások segítségével és a geológiai ismeretekre alapozva újra felmérték a terület szénkészletét, s azt ezúttal 29 millió tonnára becsülték. Ennek alapján terveket is készítettek Komló nagyüzemi bányává fejlesztésére, a tervek megvalósítását azonban a második világháború feneketlen zsákja nyelte el.

Komló igazi felvirágzását népi demokratikus rendszerünk alatt, itt is kiemelkedően az első és a második tervidőszakban érte el. Hatalmas fejlődése — amelyről a tárgyát buzgalommal művelő és a népét szeretettel szolgáló tudós lelkesedésével számol be a szerző összefüggésben van Sztálinváros megtervezésével és megépítésével. Az ottani vaskombinát kohóinak koksz-szükségletét a komlói kokszolható szénnek kellett biztosítania, Sztálinváros fejlődése tehát szükségszerűen vonta maga után Komló nagyará-

nyú fejlesztését. A fejlődés ütemére és mértékére két termelési mutatóval világíthatunk rá: 1945-ben a napi termelés átlaga 35,5 vagon, az első ötéves terv végén, 1954-ben pedig már elérte a napi 400 vagont. Szerzőnk kiemeli, hogy ilyen arányú fejlesztést a profit-alapon működő kapitalizmus soha, csakis az a szocialista rendszer tud elérni, amely a természeti kincseket az ember szolgálatába állítja s nem a haszonszerzésébe. Ismerteti a szerző azokat a hatalmas beruházásokat, amelyekkel a termelést új aknák létesítése és az üzem minden irányú korszerűsítése útján a mai szintre emelték. Nem feledkezik meg annak a mélyreható változásnak a megrajzolásáról sem, amely ugyanezen időben a munkásság létviszonyaiban végbement. Miután Komló önálló tröszt lett, a költségvetésbe hatalmas összegek kerültek munkavédelmi és biztosítási célokra. A tipikus bányászmegbetegedés, a szilikózis leküzdésére minden technikai eszközt és minden orvosi segítséget igénybe vettek. A régi, rosszul elhelyezett, egészségtelen és szűk bányászlakások helyett a szocialista bányamunkások ma modern, összkomfortos lakásokban laknak, s az egykori kis bányászfalu hazánk egyik legszebb szocialista városává nőtt. Gondoskodás történt megfelelő kulturális intézmények betelepítéséről is. A nagyszerűen felszerelt, modern általános iskolák mellett Komló és környéke művelődését szolgálják egy ált. gimnázium, technikumok, óvodák és napközi otthonok, városi Úttörő-ház stb. „Komló tehát nemcsak a kőszénbányászat jellegzetes városa lett, hanem a mecseki szénmedence egyik fontos kulturális központja is. A kettő együtt egy és oszthatatlan egész, s párhuzamosan fejlődik" (261. l.).

„A tízéves fejlődés eredményei a mai emberekkel már-már elfeledtetik azt az utat, amely a jelenhez vezetett. A régebbi idők meg éppenséggel kihullanak emlékezetünkből. A könyvnek az a hivatása, hogy a kortársak emlékezetében ébren tartsa ezt a fejlődést, másrészt, hogy jelenkorunk hatalmas törekvéseinek emléket állítson" — írja német összefoglalójában a szerző (283. l.), mintegy sommázva könyve hivatását. Szögezzük mindjárt le, hogy a könyv jól teljesíti hivatását.

Babics András dr. szakszerűen és mégis olvasmányosan, röviden s mégis minden lényegesre kiterjedően, a fejlődés iránti lelkesedéssel és a munkás, alkotó ember iránti figyelmes szeretettel írta meg művét. A könyvet haszonnal forgathatja a bányász és a műszaki szakember, mert olvasás közben — látva azt a fejlődést, amelynek maga is tevékeny előmozdítója volt — természetesen növekszik munkás öntudata, s fokozódik hivatásszeretete. Olvasás közben szocialista büszkeség kél a nem szakember olvasóban is, hiszen tárgyi alapon tud összehasonlítást tenni a profithajhász kapitalizmus emberellenessége és a mi rendszerünk humanizmusa között. De talán mindenki másnál érdemesebb olvasniok a pedagógusoknak, akik helyi anyagon, életszerű közelségbe hozva taníthatják a könyv segítségével a magyarországi kapitalista fejlődés jellemző szakaszait éppen úgy, mint rövid, de máris korszakot alkotó szocialista fejlődésünk nagyszerű létesítményeit. S vajon van-e valami, ami ennél hatásosabban ülteti el és gyökereztei meg fiataljainkban a szocialista haza szeretetét, van-e, ami ennél jobban lelkesíti őket a szocializmus építésében való aktív részvételre? S ugyan mi lehetne ennél fontosabb?

Vas Károly

Szinnyei Júlia

A szőlőboszorkány

Szépirodalmi Könyvkiadó

A pécsi írónő művének cselekménye a szőlőtőkék birodalmában játszódik le: valahol Pécs mellett, a Jakabhegy aljában. A regény egyik érdeme, hogy a költött nevek ellenére csalhatatlanul ismerős a táj, mecsekvidéki a környezet.

Egy dűlő mikroszkópikus világában lélegzetvisszafojtóan érdekes személyek jelennek meg. A regény főszereplője Ferenczi Gáspárné (leánynevén Irma), az őszülő szépasszony. Magányos, önző életet él; „senkivel sem vállal közösséget". Ebben a szépvonalú asszonyban a magát-sajnálás (néha kissé túlsokat is teszi ezt) és a nagyravágyás konok érzése lassanként megöli a szelid, emberi érzelmeket. Minden eszközt felhasznál, hogy kitörjön a kopott ruhák és a mosatlan edények közül, — a varrógép kattogását pedig a bálok zenéjével kívánja felcserélni. E harc közben azonban szerencsétlen férjét sikkasztásba kergeti, leányából pedig üres divatbábot nevel. Szép testét is feláldozza a remélt örökség érdekében. Az öreg Gló Márton szeretője lesz, majd amikor az mégis Józsára íratja házát és szőlejét: bosszúból Józsa urát csábítja el, a Hegyőrt. A regény végén a Hegyőr felesége férjére és Ferenczinére gyújtja a házát, amelyben a találkát tartják. Irma mindent elvesztett.

Férje, Ferenczi Gáspár csak halvány visszfénye ennek az erősakaratú asszonynak. Testi felépítése gyönge, jelleme romlott. Az asszony örökös zsörtölődése, a köznapok szürke ostora elaljasítják: odaadja becsületét, nyugalmát. S mit kap mindezért? Ünt szerelmet, koncként nyújtott testi élvezetet és börtönt.

Anikó, a lány is anyja nagyravágyása miatt válik öntelt kamaszlánnyá. A dolgos, kedves kislányt már csak a bál, a ruhák és a fiúk érdeklik.

Mellettük a legizgalmasabb jellemnek kétségkívül Tókos Péter, a Hegyőr és felesége, Józsa. A Hegyőr döngő lépése dobogtatja a kis házak asszonyainak szívét, és szerelme teszi boldoggá őket. Éppezért kevésbé hihető, hogy ez a magabiztos, hódító férfi szinte megsemmisül egy öregedő asszony előtt. Józsa megható, kedves alak. Érdekes, hogy az írónő éppen reá bízza Ferencziné megbüntetését. A szolgáló, alázatos szeretet asszonya ő. Testét és szerelmét adja a férfinek, aki visszaél ezzel a gyönyörű ajándékkal. Ekkor szinte eszelősen férjére és annak szeretőjére gyújtja Csele néni árván maradt házát. Jóságát bizonygatja Gló Mártonnal való bánásmódja is.

Ennek az öregedő szőlőművesnek alakját életből gyúrta az írónő. Ő a hegyvidék igazi és nagyon magányos hőse. Vihart jósol a felhőkből, és életet iszik a borból — miközben kutyája hűségesen pillog ballagó gazdájára. Becsületességét mutatja, hogy mégis Józsára hagyja vagyonát; furfangosságát, hogy borát egy cseppig elfogyasztja halála előtt.

Holub és felesége, a becstelen Borszéki meg a kocsmárosné, végül Flinta, szerencsétlen kisleányával — szintén jellemző figurái a dűlő életének.

Köztük pedig ott vigyorog (ezernyi kusza lelki szálat bogozva) a címadó szőlőboszorkány: az öreg Csele néni. Ismeri a hegyi szerelmeket, és tudja a bűnöket. Gyilkolja a meg-sem-születetteket, és zsarolja a vétkezőket. Ágya kósza szerelmeseké, tehetsége a hűtlen asszonyoké. Félelmetes, titkos, rejtélyes, mint a szőlőhegyi éjszaka.

Ezek az alakok naphosszat kísérnek és borzongatnak bennünket. Mert félelmetesek ők, és ha van is bennük életszerűség — egy elhibázott, naturalista ízű írói szemléletből születtek. Ezért nincs Szinnyei Júlia könyvében egyetlen egy igazán egészséges alak sem. Testileg betegek, mint a nyomorék Holub és a rángatódzó arcú Ferenczi. Lelki alkatukban pedig mind kóros jelenségek, elferdült ízlésűek és dekadensek. Ezért oly központi kérdés a regényben az erotika.

A cselekmény felszabadulásunk után játszódik. Hogy érdekelheti ezeket az embereket csak a pénz és a szerelem testi vonatkozása? Hol a mai élet ott, ahol szinte nincs tisztességes asszony? Ahol csak vízbe fúlnak (Holub), erőszakot követnek el (Borszéki), kerítenek, és magzatelhajtással foglalkoznak (Csele néni), vagy más szörnyűségeket művelnek (Holubné)? Nem a desztillált erkölcsábrázolást és nem a sematikus irányzatosságot hiányolom, hanem azt az előremutató látást, amit adnia kell a ma magyar regényének! Az írónő alighanem egy darab ittmaradt múltat akart ábrázolni, azzal a céllal, hogy rávilágítson: ennek pusztulnia kell. Megoldása azonban nem a ma megoldása, hanem az „elvégeztetett, de semmi sem tisztáztatott" móriczi keserűsége. A múlt ábrázolása nem korlátozódhat szerelmi ügyekre, és az sem igaz, hogy mai társadalmunk ennyire zártan hagyta a szőlőhegyek világát!

Ez az eszmei és az ebből fakadó esztétikai hiba azért fájdalmas, mert igen tehetséges írónő művéről van szó. Légkört teremtő erejére már utaltam, de szerkesztőkészsége is kiváló (talán csak a regény kezdete tűnik vontatottnak). Emellett szereplőit kitűnően jellemzi. Holub, Gló Márton és Csele néni halála sokáig bennünk él. Megdöbbenve meredünk a szétdarabolt kardigánra, amelyet Józsa vágott szét, mikor megtudta, hogy Irma a férjénél járt stb.

A szépen megragadott képekért dicsérjük a regény stílusát. Nyelve egyszerű, egyszerűségében is élettől duzzadó. Néha tömondatokat és mondatértékű nyelvi kifejezéseket alkalmaz, s ezekkel is menynyit ki tud fejezni! Épp ezért írónőnk tömör, sokat kifejező mondataival, nyelvi eszközökkel is hibátlanul érzékelteti a történés miliőjét.

Szinnyei Júlia regénye tehát maradandó művészi élményt nyújt. Reméljük, hogy elhagyva első könyvének hibáit, még sok jó regényt fog írni.

Várady Géza

Tüskés Tibor

Pécsi Múzsa

Legjobb lesz mindjárt az elején tisztáznunk egy ellentmondást. Az előszó, amelyet nem a kötet összeállítója fogalmazott, ezt írja: „az itt következő lírai és prózai vallomásokból, visszaemlékezésekből kibontakozik a kép: mit adott Pécs a magyar irodalomnak?" A könyvben sorakozó idézetek azonban inkább arra a kérdésre válaszolnak, mit írtak Pécs városáról az itt élő vagy átutazó írók: „a válogatás főelve az volt, — mondja Tüskés Tibor a jegyzetek ele-

jén — hogy időrendbe állított, jellemző és jelentős szemelvények tükrében bemutassuk: hogyan jelentkezik Pécs az irodalomban". Tehát nem azt keresi, hogy a város milyen indítékot adott az irodalomnak, hanem hogy milyennek látják az írók Pécset az évszázadok folyamán.

Ha az első kérdésre akarnánk válaszolni, számon kérhetnénk például Istvánfi Pált és Tinódi Sebestyént, akik baranyai születésűek lévén alighanem látogatták a pécsi iskolákat, s akikről a könyvben szó sem esik, vagy kereshetnénk a pécsi egyetem hallgatóinak mondott prédikációk ismertetését, amelyeknek haladó jellegére a legújabb kutatás mutatott rá (Kardos Tibor: A magyarországi humanizmus kora. 1955). Hiányolhatnánk Szatmári György (a könyv nem tudni miért, y-nal írja) humanista körének ismertetését, amely Pécsett talán elevenebb irodalmi életet teremtett, mint a magányos s gyakran Budán tartózkodó Janus Pannonius. Emlegethetnénk Bogáti Fazekas Miklóst, a neves széphistóriaszerzőt és zsoltárfordítót, aki Válaszúti György barátjaként több évet töltött városunkban, s emlékül beültette a mecseki szőlővesszőket zsoltárfordításába.

Mindezek azonban a városról nem írtak, illetve ha írtak, mint Oláh Miklós, belekerültek a könyvbe, tehát a szorosabb szempont szerint logikusan járt el a szerző.

Arról tovább vitatkozhatnánk, hogy talán ajánlatosabb lett volna a nehéz kiadási viszonyok között a városi tanács mecenási hajlandóságát arra felhasználni, hogy végre tiszta képet rajzoljunk Pécs irodalmi múltjáról. A fennmaradt gyér emlékekből is kiderül, hogy a XVI. század végéig a magyar irodalom egyik felfellobbanó tűzhelye volt városunk. Ezt a szerepet csak 1941-ben vette újra át, amikor a „Sorsunk" megjelent. A közbeeső háromszáz évben csak átutaztak itt az írók, s amikor megértek, mentek Pestre vagy máshová. E hasadás okait, a kezdeti és befejező fellendülést érdemes lenne alaposabban elemezni.

Az a bírálat azonban, amelyik azt keresgéli, mi nincsen az előtte fekvő könyvben, mi az, amit találni szeretett volna: könnyebb végét fogja a botnak. Fogadjuk el az összeállító szempontját annál inkább, mert ez is szép, hasznos és úttörő munka: összeállítani egy változatos, érdekes gyűjteményt, amely a Pécsről szóló verseket, prózai részleteket tartalmazza. Kezdjük megint a kifogásokkal. Ha a török utazó keleti szóvirágokba fulladó leírása helyet kap a könyvben (hadd kapjon: exotikumnak is jól hat), miért szorul ki Eszterházy Pál reálisabb, éppen ezért többet mondó városképe, amelyet a „Mars Hungarica"-ban arról a Pécsről fest, amelyet 1664-ben Zrínyi és Hohenlohe hadai pár nap múlva felgyújtanak. Ha annyi mai írót szerepeltet a gyűjtemény utolsó fejezetében (igen helyesen), miért hanyagolja el a prózaírókat, például Kolozsvári-Grandpierre Emilt, akinek több regénye (különösen a „Tegnap" és a „Nagy ember" első része) Pécsett játszódik, s több érdekes megfigyelésben számol be a vidéki városi életről? Az újabban megjelent negényeket, amelyeknek írója itt élt vagy él, és cselekményük színhelyét városunkba helyezik (Kopányi György, Katkó István), miért ne lehetett volna legalább rövid szemelvényben bemutatni?

Essünk túl az összes kifogásokon. A szemelvényeket általában gondos és részletes jegyzetek követik. Néhány hiba azonban akad. A „Malmos Síd" (123. l.) aligha téves olvasás. „Sé", „sí" patakot, folyóvizet jelentett a régi magyarban, a „d" képzőnek kicsinyítő jelentése mellett gyűjtőképzős értelme is volt (Bükkösd, Komlód, stb.). A „Malmos Síd" tehát azt jelenthette: a Malmos patak környéke. Válaszúti hitelességében, kinek szövegében előfordul ez a szó, nincs okunk kételkedni, tehát bizonyos, hogy az ő idejében Malmos Sídnek hívták a budai külvárost. Nem tudom, honnan

ered a „Malom-szeg" elnevezés? Bizonyos, hogy későbbi forrásból való, ha nem utóbb gyártott, modern név. Jó lenne, ha nyelvészeink közül valaki alaposan megvizsgálná ezt a kérdést, amely apróság ugyan, de Pécs történetének szerves része. Továbbá Apollo nem „az örök ifjúság istene" (124. l.), hanem a Napé, a világosságé, a teremtő fényességé, tudományé, művészeteké. Ezért veszi körül a kilenc múzsa, tehát a tizediknek, a pécsinek illenék ismerni gazdáját. „Chanteclair" valóban kakast jelent (126. l.), de egyúttal E. Rostand 1910-ben (Somlyó cikke keletkezési évében) előadott, szimbolikus darabjának is címe. Az akkoriban divatos nagy kalapokat is a sokat emlegetett színműről nevezték el. Végül Marlitt nem írt „kalandos" regényeket (127. l.), legalább is a Gartenlaube" édeskés írónőjének rózsaszínű regényeire nem nagyon illik ez a jelző.

Szinte megkönnyebbülök, hogy túljutottam a kötelező kritikai bakafántoskodáson. El kellett végeznem, mert hol foglalkozzanak részletesebben ezzel a könyvvel, ha mi itt, Pécsett nem bogarásszuk végig? Azonban a mérleg másik serpenyőjébe is kell raknunk, nemcsak mert így szokás, hanem mert a „Pécsi Múzsa" jó tulajdonságai súlyosabbak, mint a hibái.

Tüskés Tibor hat csoportba osztja anyagát. Az elsőben, amely a „Középkor és humanizmus" címet viseli, közli a Gellért-legenda Gellért és Mór találkozását elbeszélő részletét. A pécsi egyetemet megerősítő oklevél, majd Janus Pannonius három verse következik, és Bonfini megemlékezése Janus temetéséről. Oláh Miklós pár soros városképe zárja a fejezetet.

„Török idők" a második rész címe, amely Válaszúti György „Pécsi disputá"-jából átveszi az állítólag első magyar nyelvű turisztikai leírást, a két vitatkozó tettyei sétáját. Evlia Cselebi gyakran idézgetett leírása után két ritkán emlegetett, de értékes vers következik: egy latinból való fordítás és egy magyar nyelvű kuruc ének egy szakasza.

Két fejezetben közli a kötet az elszürkült pécsi irodalmat („Reformkor és szabadságharc kora" — „Kiegyezés és millenium"). A kötet összeállítója küszködik, hogy a kevésből teremtsen valamit. Garay János, Frankenburg Adolf és Várady Antal kedves emlékezéseit az átutazó Barna Ignác erőltetetten szellemeskedő verse és Gárdonyi József modoros prózája tarkítja. Itt kap helyet a fiatalon elhúnyt Koczián Sándor naplórészlete és három verse. Ő az egyetlen író a kötetben, akinek nem Pécsről szóló művei is helyet kapnak. Sorsa mélyen megindító, de azért nemcsak abban van provinciális túlzás, amit Tüskés Tibor is annak ítél, hogy „Pécs Petőfijének" nevezik, hanem ilyen arányú szerepeltetésében is. A két fejezetből kiemelkedik Kossuth Lajos őszinte felháborodástól izzó vezércikke, amelyet a pécsi botozásról írt.

Majdnem a könyv felét foglalja el a két utolsó rész („Huszadik század" — „Tegnap és ma"), s joggal. Megszínesednek a közölt írásművek: látszik, hogy bővebb anyagból válogathatott a szerkesztő. Már a névsor is sokat mond: Surányi Miklós, Babits Mihály (három művel), Somlyó Zoltán, Juhász Gyula, Móricz Zsigmond. Jó gondolat volt a Nyugat 1910. okt. 1-i felolvasó estjét követő két pécsi sajtókritika szembeállítása.

A „Tegnap és ma" című fejezetben — a fejlődés biztos jele! — többségbe kerülnek az állandóan városunkban élő írók (tizenegy közül hat), s az eltávozottak közül is mély gyökerek fűzik városunkhoz Kodolányi Jánost, Weöres Sándort, Sásdi Sándort és Kopányi Györgyöt. Egyedül Németh Lászlót kell az „átutazók" típusába sorolnunk, de közölt néhány soros, érdekes jegyzete indokolja szerepeltetését.

Tanulságos és igen hasznos Tüskés Tibor könyve. Hasznosságát különösen biztosítja, hogy Pécs irodalmi múltjának ismertetésén kívül összegyűjti a vonat-

kozó szövegeket is, így az olvasó egy kötetbe sűrítve kapja mindazt, ami városunk irodalmi múltjában a legfontosabb. Érdekes kép bontakozik ki a középkori gazdag és virágzó Pécsről, a török hódoltság alatt is érvényesülő ipari középpontról.

A szemelvények megválogatása általában gondos körültekintés eredménye, néha szellemes ötletek várnak a figyelmes olvasóra. A kísérő szöveg mértéktartóan alkalmazza az efféle gyűjtemények szokásos meghatódott hangját; a legfontosabb adatokat összegyűjti, mégsem fárasztó. A kötet végén aprólékos jegyzetek egészítik ki a gyűjteményt, amelyet 23 szorgalmasan összegyűjtögetett kép is tarkít.

A könyvet nemcsak városunk múltja iránt érdeklődők és a megye iskolái olvasgathatják haszonnal, hanem az itt megforduló idegenek is, akik irodalmi tükörből ismerhetik meg Pécs változatos múltját. Tüskés Tibor munkáját nemcsak a szorgalom és lelkesedés jellemzi, hanem városunk és az irodalom szeretete is.

Fábián István

A Világirodalmi Kiskönyvtár két utolsó kötetéről

Hölderlin: Hyperion

Hebbel: Judit

Európa Könyvkiadó

Az Európa Könyvkiadó szép feladatra vállalkozott a Világirodalmi Kiskönyvtár megindításával: a nagyterjedelmű klasszikus műveken kívül kevéssé ismert, kisebb terjedelmű szépirodalmi termékek is eljutnak így a könyvbarátok kezébe, sőt — olcsóságuk következtében — tulajdonába is. Legutóbb Hölderlin Hüperiónja és Hebbel Judit című drámája jelent meg ebben a hasznos sorozatban, — beszéljünk tehát ezúttal ezekről a művekről!

1. Hölderlin: Hyperion

Hölderlin, a korai német romantika egyik nagy képviselője, Goethe és Schiller kortársaként az ő bűvkörükben élt. Olyan közel állt a két nagy klasszikushoz, hogy nem alaptalanul tekintették e korai romantikus író művészetét a német klasszicizmus egyik válfajának. Hölderlin a görög mitológia és az ógörög történelem megszállottja, rajongása tetézi Goethe és Schiller iránt érzett csodálatát.

Schiller tanítványaként indult, de élményei, reménytelen nagy szerelme szenvedését olyannyira fokozták, hogy a kínok átélésében mesterét is túlszárnyalta. Ez a szenvedés űzte az örök Hellas napfényes tájaira. A „görög szépség" szerelmese, és ez a szerelem valósággal göröggé avatta. Hellas korának tiszta erkölcsét a német földre akarta plántálni, hogy meghozza népének békéjét és boldogságát. Szinte benne élt a görög mitológiában.

Hölderlin inkább költő, mint regényíró. Egyetlen életében megjelent regénye, a Hüperión is prózában írt költészet. Az esemény alantos szerepet tölt be e regényben, a gondolatok, az érzések uralkodnak, eltölti valami csodálatos líraiság. Az ilyen túlzott líraiság általában nem szokott használni a regénynek, de

Hölderlin helyes érzékkel elkerüli a veszedelmeket: a levélkeretet veszi segítségül, hogy áradó érzéseit és gondolatait belefoglalja. A főhős, Hüperión beszámol barátjának, Bellarminnak élményeiről. Így válik a regény szinte egyetlen nagy monológgá. Még abban is ragaszkodik a líraisághoz, hogy gondolatait és érzéseit a versek strófáihoz hasonlóan szakaszokra tagolja.

Mi a regény vézna cselekményének lényege? Hüperión emberré érése, elszakadása mesterétől, Adamastól; utazásai; találkozása nagy barátjával, Alabandával; kialakuló nagy szerelme Diotimával, hősies harca az új görög szabadságért. E cselekménykeretben vall a természet iránti rajongásáról, pantheizmusáról, s kifejezésre jut Rousseau eszméihez való ragaszkodása: a tudomány megrontja az embert; „amelytől balga ifjúságomban tiszta örömöm igazolását vártam, mindent elrontott számomra" — írja. A gyermekség békéjét sóváran emlegeti, mert „isteni lény a gyermek, amíg nem merül el az ember kaméleon-színében". A társadalomból el akar vonulni, feledni, „hogy emberek is vannak", visszatérni oda, ahonnét elindult, „a Természet, a változatlan, csöndes és szép Természet karjaiba".

Hüperiónnak Diotimához fűződő nagy szerelme is a ragyogó természet ölén éled. A cselekménynek ebben a szálában égi magasságokba emelkedik a költő tollán az a nagy szerelmi élmény, amely egy gazdag frankfurti bankár feleségéhez fűződő viszonyából táplálkozott. Diotima csodálatosan tiszta lény, „a természet teremtő harmóniájának foglalata, a megvalósult eszmény, a tökéletes szépség". E szerelem történetében a klasszikus, ókori görög világot varázsolja elénk. Mintha Diotima az Olümpuszról leereszkedett istennő lenne, az eszményi szépség megtestesülése, a lelki finomság örök mintaképe. Viszonyukba nem lopakodhat csöppnyi érzékiség, csókuk is leheletnyi, szerelmük két tiszta lélek csodálatos összeforrása. Ilyen odaadó, egymást féltő szerelem még a költészetben is ritkán akad. Azért képes a közösségért hozott áldozatokra. Hősiesen tűrik mindketten a gyötrelmeket, amikor Hüperión az új Hellas megteremtéséért, a görög szabadságért hadbavonul. Íme, itt található a romantikusokra jellemző önzetlen szabadságszeretet! A szerelem petőfies feláldozása a szabadságért! De ez is Hölderlin sajátos ábrázolásával jut kifejezésre. Ahogy a költő életében tragikusan végződik a Diotima-élmény (Hölderlinnek mennie kell a szerelmi viszony kipattanása miatt a frankfurti bankár házából), a Hüperión—Diotima viszonyban is tragikus a vég. A görög szabadságharc elbukott, Hüperión céltalannak találva életét egy veszélyes csatára vállalkozik. Előtte levélben búcsúzik Diotimától, s tudatja hősies öngyilkossági szándékáról. Mit tehet a romantikus Hölderlin tollával jellemzett Diotima? Kedvese iránti bánatában csendesen elhervad. Mire a vészes csatából szinte csodálatosan megmenekülő Hüperión levelével újra felkeresi, Diotima sorvadását megállítani nem lehet.

Hölderin hű maradt Hüperion—Diotima szerelmének ábrázolásakor a maga szerelmének tragikus történetéhez. Ugyanakkor a kemény bírálat hangján szól korához is: Diotima csak akkor létezik a nagy görög hazafi, Hüperión számára, ha az új Hellas feltámad. Mert Hölderlin—Hüperion nem egyéni boldogságra vágyik, neki egyetemes boldogság kell. Másrészt: egy boldogtalan világban nincs helye két boldog embernek sem.

A Hüperión Hölderlinnek legkedvesebb műve volt. Egész életén át érlelte, mint Goethe a Faustot. Amikor a költő elméje 1807-ben teljesen elborult, és elfeledetten élt egy asztalosmerter házának toronyszobájában, fel-alá rohanva a Hüperión szövegét deklamálta.

S valóban remekmű e regény, prózája költői próza. Benne zeng mindaz a nyelvi varázs, ami verseiben is meg-

található. Valami csodálatos melankóliájú szó-zene uralkodik e nyelven, s ez jól illik a romantikához, sejtelmessége még jobban megadja a szavak árnyékában megbújó végtelen romantikus szárnyalást. A könyvnek szinte bármelyik lapján megtalálhatjuk a természet költői dicsőítését. Hüperión, amikor már mindene elveszett, csak a természetben talál vigasztalást, így fejezi ki rajongását: „De te még ragyogsz, te nap az égen! Te zöldellsz még, szent föld! A tengerben még folyamok zuhognak és árnyas fák susognak a délben. A tavasz gyönyöréneke álomba dalolja halandó gondolataimat. A mindent megelevenítő világ teljessége ittas mámorral telíti és táplálja csüggedt valómat."

Hölderlin sajátos nyelvének zamatát akarta ízlelni korának embere, amikor még életében megjelent csodálatos regénye, a Hüperión. Az élő-halott költőt már költőtársai is elfeledték; amikor 1826-ban valakinek eszébe jutott, hogy ki kellene adni műveit, kiderült, hogy léleknélküli testét még nem zárták a koporsó szűk börtönébe. Mi, amikor a regény lapjait forgatjuk, nemcsak gyönyörű nyelvét élvezzük, hanem tanulunk tőle áldozatos szabadságszeretetet, s egyre közelebb érezzük a költő jóslatának megvalósulását: „hogy olyanná is lehet válni, mint a gyermekek, s az ártatlanság aranykora is visszatérhet még, a béke és a szabadság kora, hogy akad még egyetlen öröm, egyetlen nyugodt hely a földön!" De mi, akiknek földjén a béke és a szabadság megvalósult, nem korlátozzuk törekvéseinket „egyetlen nyugodt hely" megvalósítására, hanem kiterjesztjük az egész föld egyetemére.

A Hüperión a fájdalom könyve, a költő sok-sok csalódásának foglalata, mégis felragyog benne az optimizmus, mégis tanít bízni és remélni. Kimondja a nagy igazságot: „Nem élne semmisem, ha nem remélne." A regényt a békés egymásratalálás reményével zárja: „Mint szerelmesek civódása, olyanok a világban lévő disszonanciák. Megbékélést rejt a viszály, s egymásra talál mind, ami szétvált".

Csalódik, aki a könnyű olvasmány ízeit akarja a Hüperiónban megtalálni. Művei — a romantika más képviselőinek érdeklődéséhez hasonlóan — telítettek filozófiával. Nehezen tudjuk feloldani a költő mély érzéseit és gondolatait, de nyelvének nagyszerű varázsa átlendít a nehézségeken, hiszen nem tudunk elszakadni gyönyörű költői képeitől, újra és újra olvasni kívánjuk. A regény pompás nyelve nagyszerűen érvényesül Szabó Ede korszerű fordításában.

A megértést nehezíti a mitológiai háttér, s még inkább fokozza a görög és a római mitológia ötvözete. A fordító jegyzetei megkönnyítik az olvasó munkáját, bár egyes közismert fogalmakat is feleslegesen magyaráz, viszont magyarázatra szorulók maradnak ki a jegyzetből.

2. Hebbel: Judit

Hebbel a XIX. sz. nagy német drámaírója (1813—1863), művein romantikus és realista kettősség érvényesül. A romantikusok módján keresi a régmúltba vezető témákat, különös vonzalommal merít a biblia világából. Ugyanakkor alakjainak jellemzésében, a lélekábrázolásban a legjobb kritikai realisták mesterfogásait alkalmazza.

Pontosan öt évtizedes életéből három évtizedet gyötrelmes szegénységben nyomorgott, a mérhetetlen nélkülözés mély barázdákat szántott lelkén. Drámáinak tragikus hangulata így mély élményekből táplálkozott, mert az élet folyásáról szerzett tapasztalata tragikus életfelfogása filozófává, művészetét meghatározó világnézetté növekedett.

Világszemléletének kialakulásában jelentős szerepet töltött be a hegeli dialektika. Az ember törekvéseit, a világ folyását, az élet fejlődését dialektikusan szem-

lélte. Kialakította a felsőbbrendű hősöket, az átlagember képességeit messze túlszárnyaló robosztus egyéniségeket, akiknek azonban szükségszerűen bukniok kell, mert szembekerülnek a világ törvényszerűségeivel. Drámáiban kifejezésre jut, hogy a fejlődés menetét megakadályozni nem lehet, a haladás útjában álló ember elbukik, mert gátolni akarja egy fejlettebb társadalom létrejöttét.

Hebbel történelemszemlélete idealista, a társadalom alakító erejét figyelmen kívül hagyja, a történelmet műveiben a kiemelkedő egyéniségek alakítják. De ezeknek a felsőbbrendű nagyságoknak bukniok kell, mert a világ nem tűri őket. A lázadó egyénekre mégis szükség van, hogy az élet mozogni tudjon, megtartsa a ritmusát.

Judit c. drámájának cselekményét az ószövetségi zsidó nép történetébe helyezi. Nabukodonozor asszír császár fővezére, Holofernes hadjáratot vezet a középázsiai népek leigázására. A vérszomjas hadvezér híre elég ahhoz, hogy távoli népek küldöttei járuljanak a sereggel vonuló Holofernes elé meghódolásukat jelenteni. Csupán a zsidó nép sáncolja körül magát, mert istenének csodatevő erejében bízik. A világot immár uraló Holofernes minden haragja a maroknyi zsidó népre zúdul, apraját-nagyját eleve kardélre ítéli. Íme, már a történet is érdekfeszítő. Az isten imádásában különc, de a fegyverforgatásban kicsi zsidó népnek összeütközése maga is lehetőséget ad a drámaiságra. A vérbeli drámaíró Hebbel azonban céljában messze túlmegy a cselekményhordozta drámaiságon. Robosztus óriásokat teremt, akik magasan kiemelkednek környezetükből, szembeállítja őket az egyoldalúnak látszó küzdelemben.

Így teremti meg már a dráma nagyszerű expozíciójában Holofernes félelmetes alakját. Nagy monológja elárulja kivételes egyéniségét, egyedülvaló nagyságát, társtalanságát: „Számomra az élet nem puszta és unalmas bendőtömés, hanem a lét folytonos változása, örökös újjászületés. Ej, a sok bárgyú népség között gyakran úgy érzem, mintha egyedül lennék, s mintha csak olyankor ocsúdnának magukra, ha karjukat, lábukat levágatom... Lenne bár ellenségem, csak egyetlen egy, aki szembe mer szállni velem! Megcsókolnám, s ha kemény viadal után porba dönteném, ráborulnék, s együtt halnék meg vele!" — mondja. De ki mer közeledni az óriáshoz? Seregében, tisztjei és közkatonái között is kegyetlenül osztogatja a halálos ítéletet a legcsekélyebb kilengésért. Mit várhat akkor az ellenfél? Ugyanakkor Holofernes önmagát sem kíméli: a rostélyon égetett elítélt mellé fekszik, hogy szenvedését megízlelje, lovával nyaktörő szakadékokon ugrat át.

De megteremti Hebbel Holofernes méltó ellenpárját is. Judit ez, aki annak a zsidó népnek a leánya, amelynek megsemmisítését az asszír fővezér már elrendelte. A nyers és kegyetlen férfihős és a gyenge asszony szembeállítása még inkább növeli a dráma rendkívüliségét. Ám Judit és szolgálója beszélgetéséből megtudjuk, hogy a gyenge asszonyi külsőben is rendkívüli egyéniség lakozik. Elszántságban nincs nála hiány, hiszen életét céltalannak tekinti boldogtalan házassága után, amely épen hagyta szűzességét. Mert „semmi a nő, csak férfi teheti valamivé: anyává teszi. A gyermek, akit szül, az egyetlen, amivel asszony a létezését a természetnek megköszönheti. Nyomorultak a magtalanok, de én a kétszeresen boldogtalan, aki sem szűz, sem asszony nem vagyok!" — mondja. Tudatában van rendkívüli szépségének, tudja hogy megejtő varázsú az asszír vezér számára. Amikor Holofernes kegyetlen tervéről értesül, s elhatározza önfeláldozását népe megmentéséért, a kétkedő Efraimnak így érvel: „Ha az óriás fejével a fellegeket verdesi, s nem tudtok fölérni hozzá, nos, vessetek elé egy drágakövet: majd lehajol, hogy fölvegye, s akkor könnyen leigázhatjátok." Igen

ám, de Juditot is megbűvöli Holofernes rendkívüli egyénisége; a házasságban csalódott asszony majdnem meghódol férfias jelleme előtt, amikor látja vakmerő bátorságát, — célja előtt megtorpan. Elfelejti népéért vállalt feladatát, Holofernest megöli ugyan, de már nem hazafiasságból, hanem asszonyi büszkeségének meggyalázóján hajtja végre ítéletét. Tettével népét ugyan megmenti, de sorsából katharzis csak úgy születhetik, ha önmagára is a vének tanácsának halálos ítéletét kéri. Így bukik el a dráma két rendkívüli egyénisége, mert Holofernes zsarnoknak született, a közösséggel soha nem azonosulhatott, Judit a cselekvés pillanatában ugyancsak egyéni sérelmével táplálja egyre lankadó tettrekészségét.

A két főhősön kívül a drámában csak jelentéktelen, színtelen szereplőket találunk. Ezek közül Judit szolgálójának, Mirzának tartós szerepe van ugyan, de jelenléte csak arravaló, hogy indokolt legyen úrnőjének vallomása helyzetéről, — gondolatairól, felsőbbrendű szándékairól. Hebbelt nem is érdekli a hősök környezete, a gyarló zsidó nép bemutatása is csak azért indokolt számára, hogy Judit kontrasztjaként szolgáljon. Míg őt eltölti a magasrendű hazafiság, Bethulia népe egymást vádolja és öldösi, nem akad egyetlen férfi, aki a hazáért halni kész lenne. De így is jól lerántja a leplet Bethulia farizeus papjairól, akik nem szánják a gyermekükért gyötrődő anyákat, vigasztaló szavak helyett vallásos szólamokkal kínozzák őket.

Hebbel Judit c. drámájának minden sora a két főhős jellemének formálását szolgálja. Egyetlen jelenetet sem írt le, amelyből a hősök nagysága ki ne érződnék. Ez a dráma is jól igazolja Hebbel ábrázolásbeli szándékát: „nem illusztrált szavakat akarok, hanem embereket, akik égnek, mint a fáklyák!"

A Judit c. dráma napjainkban is igényt tarthat színpadi sikerekre. Ha 1848-ban a plebejus forradalom vissza is riasztotta azt a Hebbelt, aki maga is sokáig nyögte a feudalizmus terhét, ebben a drámájában a haladás ügyét szolgálta, késznek mutatkozott a zsarnokság leleplezésére.

NEMES ISTVÁN

Pécsi Szikra Nyomda 292 Készült 5000 példányban F. v.: Melles Rezső

Jelenkor

E SZÁMUNK SZERZŐI:

ARATÓ KÁROLY
BENCZE JÓZSEF
BUDAI LAJOS
CSER FRIGYES
CSORBA GYŐZŐ
ERDŐSI ANDRÁS
FEKETE JÁNOS
GALAMBOSI LÁSZLÓ
HALLAMA ERZSÉBET
HERNÁDY FERENC
KELLE SÁNDOR
LANTOS FERENC
LANTOS MIKLÓS
LEMLE GÉZA
MARSALL LÁSZLÓ
NAGY ISTVÁN
NEMES ISTVÁN
PAP GÁBOR
PÁKOLITZ ISTVÁN
PÁL JÓZSEF
PÉCZELY LÁSZLÓ
REMECZ BÉLA
R. M. RILKE
SELYMES FERENC
SIMON BÉLA
SZÉKELY JULIA
L. SZ. SZOBOLJEV
THIERY ÁRPÁD
TILLAI ERNŐ
TÓKA VENDEL
TÖRÖK JÁNOS
TÜSKÉS TIBOR
VÁRADY GÉZA
VÁRKONYI NÁNDOR
ZSIKÓ GYULA

A BARANYA MEGYEI TANÁCS ÉS A HAZAFIAS NÉPFRONT
IRODALMI-MŰVÉSZETI FOLYÓIRATA

2

Jelenkor

a Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti folyóirata. II. évf. 2. sz. 1959. április hó.

Szerkesztőbizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Paulusz Elemér, Simon Béla, Takács Gyula, Tüskés Tibor, Vargha Károly. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Tel.: 25-06. Postafiók: 24.

Szerkesztőségi órák: minden kedden, csütörtökön és pénteken 17—20 óráig.

Évi előfizetési díj 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. Csekkszámla: OTP 349—803.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál. (Budapest, V., József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszámlaszáma: 61.068

Közületi előfizetési csekkszámlaszám: 61.066 vagy átutalás az MNB 47. fióknál vezetett egyszámlára.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM:

Marsall László: Emlékünnep (vers) — — — — — — — — — — — — 1
Lemle Géza: Ország őrizője (elbeszélés) — — — — — — — — — — 8
Pál József: Parasztok, katonák (vers) — — — — — — — — — — 25
Hallama Erzsébet: Károly (novella) — — — — — — — — — — — 29
Pákolitz István: Csertető (vers) — — — — — — — — — — — — 33
Leonyid Szoboljev: A menyasszony (elbeszélés), *Selymes Ferenc fordítása* — — 39
Arató Károly: Zsidó menet, 1944. Barnára sült ifjak (versek) — — — — — 45
Thiery Árpád: Tűz és harag (regényrészlet) — — — — — — — — — 47
Bencze József: Bóbiskol anyám a diófa alatt (vers) — — — — — — — 55
Rainer Maria Rilke: Versek, *Csorba Győző* fordítása — — — — — — — 56
Székely Júlia: A Halhatatlan Kedves (regényrészlet) — — — — — — — 60
Cser Frigyes: Tavaszi dal (vers) — — — — — — — — — — — — 67
Galambosi László: Jó, puha fészke lesz az örömnek (vers) — — — — — 68
Remecz Béla: Kilencven fillér (elbeszélés) — — — — — — — — — 69
Pap Gábor: Öregek (vers) — — — — — — — — — — — — — 71
Várady Géza: Vallomás a kohók előtt (vers) — — — — — — — — — 72
Vén cigány szép lánya (cigány népballada) *Bosnyák Sándor* és *Bükkösdi László* gyűjtése és fordítása — — — — — — — — — — — — — 74

GÖRBE TÜKÖR

Őrségváltás (szatíra) — — — — — — — — — — — — — — 76
Inkább így (paródia) — — — — — — — — — — — — — — 77

EGYETEMI KÖNYVTÁR PÉCS

Marsall László:

Emlékünnep

I.

Szövegmondó:
(Prológ)

Te, ki utat nyitsz az izzó vaspataknak,
hogy a rombolást általa váltsd visszájára,
Te, ki éles szerszámod a földbe meríted,
hogy ágyat adj éltető gyökereknek,
Te, ki az ösztönök bozótja fölé törvényt szerkesztesz,
hogy megismerd a világ szívdobogását,
gondolj Rájuk, kik a meztelen por
és a forró értelem között
az emlékezet testtelen rostáján hevernek
a tisztelgő fáklyákat lángba borítva.

Fekete lepel, éjszín zászlók, gyászba vont dobok!
a lélek fenekén kongjatok, suhogjatok,
soha nem apadva, téphetetlenül,
hogy a gondolatnak egyféle üteme legyen,
hogy a szó e zászlók szárnyán emelkedjen
a teljesebb sugarak felé.

Íme itt áll e porladó sereg,
tufába fagyott titán énekkara,
fegyverét örökre letette,
életét örökre átadta.

Íme itt áll,
mint önön sírjának koszorúja,
mint önön lángjának serpenyője,
mint füst a lehajtott fejek felett,
mint az eszme leggazdagabb virága,
mely önön porából termett.

Ágyúk dördüljetek, jelt adva a kórusnak a dísztelen oszlopok alatt.

II.

Kórus:

(halkan, mintegy a színfalak mögül)

Hol nyári dél van és korom sötétség,
ott kígyóznak a nyomortelep-utak,
kátrányos ábráin a kétség
tapogatózik és az öntudat,
összefonódva homályos szerelemmel,
mint emléktelen korban állat, ember.

A félelem s a zöldelő harag
— ösztönökbe hulló szárnyas mag —
gyökeret ver, még egy tőről fakad,
de virágot nyít, virágja izzó hab,
mely illatát az értelembe ontja,
s az eszmélet ez egységet megbontja.

Most jó a fény, ha villan és mutatja
az éjben a csont- és bőr-arcokat,
most jó a szem, ha reggelig kutatja
a málló falat, a kopott ráncokat;
a szavak délig közös medret vágnak,
s e mederben megindulnak a lábak.

A talp alatt az éhség lángja lobog,
az új égen új csillagkohó forr,
köztük a riadt utcák, templomok,
az új vízözön majd mindent elsodor,
s úgy emelkednek a tisztultabb álmok,
mint odakint a súlyos barrikádok.

III.

Halljátok meg bokázó bárók
barokk asztalnál telt pezsgős pohárral,
s ti tömött bajszú generálisok
a párbaj és a kaszinó között,
ma minden fronton minden lövészárkot
a holttestünkkel tapétáztok,
mert szátokban
így hosszabb szivar füstölög!
Te cilinderes kamásni-torony,
ki vérünket ebeddel itatod,
papírtalpú bakancsod visszavágjuk,
megfordítunk minden vonatot,
nem zuhan többé testünk
alaktalan halomba,
— az idő áll, a hajnal nő —
és r o h a n u n k a f o r r a d a l o m b a !

Kórus:

Jövünk fegyverrel, kalapált-vas mérleggel a kézben,
tányérjában a jajt anya-könnyre tetézve,
jövünk fekete keretű vitrinbe dobni a rangot,
múmia-gyolccsá tenni sok balzsamos úri rongyot,
jövünk más nevet adni kenyérnek, munkának, a nőnek,
ez mást szolgált, az másnak adta erőnket,
jövünk erőnk kővé, dobogó géppé merevült
hasznát kiragadni a kézből, mely csak pénzhalomba merült,
jövünk új falainknak új alapokat vájni,
hogy ne kelljen a régi penészcsíkokba mocsarat belelátni,
jövünk felemelni őt, ki szemét örökké földre szegezte,
hogy ne lapát s talicskakerék legyen fakeresztje,
jövünk smaragdszín fenyvesen, éhség rágta mezőkön,
át a folyón, a hídon, hadiszekerezőkön,
kormos lámpa alól, köd-szagú forró kazántól,
kényes gépek elől, laza-földű karámból,
ki a nap elé, ki az útra,
kiáltva: Éljen a Proletárdiktatúra!
Itt hadseregnyi kéz, ott öt századnyi láb
lendül, dübörög: Éljen a Tanácsköztársaság!

Női kórus:
(folytatva)

A rongyok alól száz szekfűszirom-arc bomlik, kiterül,
egy anya, szemével a Vénusz-bolygóba merül,
most többet tud a családnál, a kenyérnél, hallgat:
pár percig érzi; a csillag ő és ő meg a csillag
és roskad a hó, mélyebben csúsznak a földbe a magvak,
acélosabb az izom, nem érti mitől kap ma hatalmat,
fürgébbek egyre az ujjak, szaporodnak egyre a fények,
új tavaszi holdnál ülnek, vacsoráznak a vének
és kint a szélben száll egy vörös lobogó
és bent a szívben kiárad egy óriási folyó.

Egy ujjongó hang az éjben:

Mindég élt ez a harsogás,
a mélyben mindég élt!
Mindég élt ez a mosolygás,
a mély mindég remélt!
Talpig fényben az új kikötő,
vágyainknak madáretető,
hol tavasszá omlik a tél!

Újra zengnek a kürtök,
hangjuk méze kicsordul,
ünnepi fánkot sütők
mintát vesznek a holdról,
majd száz pohár pereme koccan,
amott a munkásotthonokban,
majd száz fej a fal fele fordul.

Ó lángoló rév, tüzes oszlop!
ráírva ma minden álom,
minden nyugalmat szétszalasztok,
ujjongok, helyem nem találom,
kószálok a parton, a fényes éjben,
elképzelt folyók árterében,
míg eljön a hajnal aranytálon . . .

IV.

Férfikar:

Még alig kerekedik, de meghajlítják.
Még alig gömbölyödik, de belapítják.
Még alig virágzik, telet fúnak rája:
az ünnepi sürgést bontja
bérenc bakancsok dobogása.

Északon, Délen a pokol kapui nyílnak,
dágványos urak agyarán
hamis kürtök kukurikolnak.
Hangjuk ötvözve kötélsuhogással,
bojtjuk díszezve akasztófával,
dallamuk íve száznak igazság:
„eljövendő a hóhér-szabadság",
„leszünk a fegyver, lesztek a munka,
s aki elénk áll vetjük hamuba,
verejtékétől kifényesedve
ragyog majd pajzsunk kettős keresztje."

Terjednek, mint résben a szurok,
árulók, grófok, baljós pandurok,
külcsapatokkal a szív fele vájva,
hogy elapad az ér és lehull
a hegyek lombkoronája.

Felelgető kórusok:

Riadó! Riadó!
rohanó
hang-tölcsér
tűzzel az égre hasított árok
a földből a napból elő
FEGYVERBE PROLETÁROK!!!

A hang hatalma, szirénák hatalma:
szirtet repesztő, dagadó gyökér,
futórózsa-eső a kopár falra,
lángba boruló éjjeli fenyér,
ködös partokon ezüst villanása,
menetelőknek a szívdobogása...

Riadó! Riadó!
lebegő
színfolt
falra kanyarva plakátok
a földből a napból elő
FEGYVERBE PROLETÁROK!!!

A szín hatalma, az izzás hatalma:
salakdombra hajított papír,
indulatok vérrel hajtott malma,
kiáltás, mely megszűnni nem bír,
bukó nap üszke égi sörényen,
vörös csapatok az erdőszélen...

Riadó! Riadó!
ropogó
tűzvész
szétzilálva határok
a földből a napból elő
FEGYVERBE PROLETÁROK!!!

Egy hősihalott hangja:

Ó anyai pillák könny-csipkéje,
észre nem vehettünk akkor.
Ó asszonyi kar szelíd lengése,
a kéz már göröngyöt markol.

A szív útját kiáltom,
mely egyenes volt, mint a kémény,
gránit-igazság állt az egyik
és a halál a másik végén,
közben a fény és néhány emlék,
magunk vállalta állomások:
fegyverre karok sora forrva,
izzó mezőkön futóárok,

lakáj-osonás, bérenc-roham,
ágyú fonaltalan horga,
vérveszteséges látomások;
tavak fenekén úri tivornya...

Ó anyai pillák könny-csipkéje
áthághatatlan határon túl,
hol fáklya lángol s az emlékezet
gyászba vont dobja kondul.
Ó asszonyi kar szelíd lengése,
dermedve az örök múltba,
őrtüzeink kigyúlnak
itt, meg ott, újra meg újra:

Kórus:
(folytatva)

Riadó! Riadó!
rohanó
hang-tölcsér
tűzzel az égre hasított árok
a földből a napból elő
FEGYVERBE PROLETÁROK!!!

Poros, fekete udvarokról,
hol füst úsztatja a fulladt napot,
ércből kalapált jelvényekkel,
feszes sorokban, félelmesen
tódulnak majd az új csapatok
ki a terekre, ki az útra,
kiáltva:
Éljen a Tanácsköztársaság!
Éljen a Proletárdiktatúra!

V.

Asszonyok kórusa:
(sirató)

Csalit csigái, lehajló ágak,
sósízű forrás partjainál
holdfényt szemelget a bánat.

Hol a fekete kendős asszony
nedves kötényét kiteríti,
lankásabb a halom, s a borostyán
zöld szövevénye bekeríti.

Itt csak a gyermek mer nevetni,
de útját az apa a földből
nem tudja követni,
élete, jaj, a mélyben maradt,
(a szív éke e dal,
az ész kincse a harag.)

Csalit csigái, lehajló ágak,
sósízű forrás partjainál
holdfényt szemelget a bánat.

Jaj, földbe fúlt fiú!
mit ér nekünk, ha életed ára
sokezer remény, mely kibújt
igazabb napvilágra.
Jaj, üres az ágyad, üres a csésze,
fakóarcú hadak vitéze . . .

Csalit csigái, lehajló ágak,
sósízű forrás partjainál
holdfényt szemelget a bánat.

Jaj, hogy hívjunk vissza? Haragunkkal
gyilkosaid szívét kitépve?
Csúszva kavicsos úton,
térdünket nem kímélve?
Jaj, hova fussunk? Rövid a nappal,
s véget nem érő éjben
zokogunk omló hajjal.

Csalit csigái, lehajló ágak,
sósízű forrás partjainál
holdfényt szemelget a bánat.

Hol a fekete kendős asszony
nedves kötényét kiteríti,
lankásabb a halom, s a borostyán
zöld szövevénye bekeríti.

— — — — — — — — — —

Testvér, ki köztünk élsz,
de láttál dúskálni hóhérokat,
s hallottad anyák parttalan zokogását,
most halld meg magadban
e halottak hangtalan énekét,
mely szkadatlanul árad,
hogy a kétség tüskéit learassa
és elöntse fénnyel homályos zugaidat.

Lemle Géza

Ország őrizője

(Egy vöröskatona emlékezéseiből)

Emlékszem, szegény édesanyám tyúkot vágott. A zsírkarikák úgy kergették egymást a kanál nyomán, mint apró aranykoronások, s a vékony tészta úgy úszkált a levesben, mint ezernyi hasított szalmaszál. Olyan levest csak édesanyám tudott főzni, amikor szívét-lelkét beleadta. Pedig nem volt akkor nagy ünnep. Csak édesanyám szívében sarjadt sok remény, meg én láttam nagyon biztatónak a jövőt. Kisebb testvéreim csak szürcsölték a párolgó levest, jobban örültek a ritka ízeknek, mint az én segédlevelemnek. Bátyám mintha kicsit irigykedett volna. Édesapám közömbösen nézett maga elé. Igaz, máskor sem láttam örülni. Vagy fáradt volt, vagy gondok emésztették. Békés egykedvűsége is nagy nyugalmat árasztott.

Nagyon szép este volt.

— A segédlevélnek ott lesz a helye a két Mária kép között. Csináljatok neki keretet!

Nem lehet azt elfelejteni, ahogy forgatta, nézegette édesanyám a pecsétes írást. Ki tudná ma már megmondani, annak örült-e jobban, hogy a végtelennek tűnő három esztendő után végre hazatérhettem, vagy annak, hogy kovácsa lesz a kis baranyai falunak, az ő fia.

— A ház végéhez műhelyt építünk — tervezgette. — Vályogból. Féltetősre. A fújtatót is megcsináljuk. Tőkét majd ád az erdő. Jól megabroncsoljuk, hogy meg ne repedjen. Üllőt meg... üllőt... — itt szakadt meg legelőször a csodálatos fonál, s nem is tudtuk összebütykölni többé. Mi sem akkor este, és az élet sem hosszú esztendőkön át.

— Meg a fúrógép, a szerszámok... tűnődött édesapám.

— Majd csak valahogy összekuporgatjuk az árát. Megéri — próbálgatta édesanyám tovább színezni a jövőt. Annyira előre nézett azután, hogy nem látta a lába előtt a buktatókat.

— Ha majd a Pistánk jól keres, vaskerítést csináltatunk. Olyan még nincs a faluban senkinek. Nem is úgy csináltatjuk, hanem majd a Pistánk megcsinálja. Veszünk egy kis földet meg jószágot. Ádámnak sem kell majd a mészkemencéhez járni, a Jeszenszky uraság napszámjára sem leszünk rászorulva...

Másnap már alig esett szó a műhelyről meg a vaskerítésről, harmadnap még kevesebb. Műhely nélkül pedig mit sem ér a segédlevél. Ott függött a két

Mária-kép között. Hiába, elapadt a reménység, mint a gyengén takarmányozott tehén teje. Édesanyám duplán töltötte meg hát a tarisznyát, s bátyámmal a mészkemencéhez jártam követ fejteni.

*

Ha műhely nem is lett a tervezgetésből, azért az életünk valamicskét javult. Sorsunk jobbrafordulását az mutatta, hogy nem kellett 20—30 fillérért szomszédolni mint régen, hanem most már hozzánk jöttek kisebb kölcsönökért, mert néhány pengő nélkül sohasem voltunk. Édesanyám fogához vert minden garast, az üllőre meg a szerszámokra gyűjtögetett.

Ki gondolta volna akkor, hogy néhány hét múlva elhagy bennünket minden remény. A mészkemencénél említette az egyik munkás:

— Hallottátok, Szerbiában megölték a trónörökösünket.

— Az urak dolga az. Nekünk nem fog hiányozni.

— A kisbíró mondta tegnap este, hogy a jegyző dúlt-fúlt. Méghogy azok a hitvány rácok így csúffátettek bennünket. Ez nem maradhat büntetés nélkül. Ebből háború lesz. Megesszük Szerbiát!

— Ezt mondta?

— Ezt. Meg hogy a németek majd megmutatják.

Heteken keresztül folytak a beszélgetések. Majd mindig az lett a vége:

— Ennek is mi isszuk meg a levét.

Hát mi meg is ittuk. Édesapámat augusztusban behívták katonának. Sohasem láttuk többet. Néha egy-egy tábori lap érkezett, egyszer meg egy kép is. Megvan még most is. Címerek és uralkodók között egy ágyú, mellette pirosnadrágos, kékmentés, csákós tüzér. Úgy nyomtatták az egészet, csak a mente gallérja meg a csákó közül nézett édesapám odaragasztott fényképe a messzeségbe. Még arra is gondoltam: jó volna katonának lenni, mert akkor rólam is csinálnának ilyen képet.

1915. elején bevonult katonának bátyám is. Szegény édesanyámra szakadt a család minden gondja. Egyetlen támasza én maradtam. Mégsem panaszkodott sohasem. Sírni azután sem láttam, hogy édesapám tábori lapjai elmaradtak. De a szeme mindig kisírt volt.

Engem is elvittek egyszer a Bácskába hadimunkára. A jegyzőnek köszönhettem. Amikor bevagonírozták bennünket, csupa hasonszőrű szegény legény töltötte meg a kocsikat. A gazdagok otthon maradtak, ki gazdasági érdekből, ki meg azért, mert családfenntartó. Szóvá is tettem:

— Családfennartó vagyok én is. Apám és bátyám a fronton van.

— Örülj, hogy téged csak munkára visznek, nem a frontra, — mordult rám a jegyző.

— Vannak, akik könnyebben mehetnének.

— Aztán a földjeiket ki munkálja meg? Ki gondozza jószágaikat? A frontnak kenyér kell, hús kell. Azoknak földjük meg jószáguk van.

— Nekem meg mesterségem — gondoltam magamban, de nem szóltam hirtelen kialakult tervemről egy szót sem. Elhatároztam, hogy hadimunkára jelentkezem a szakmámban. Ha a felmentésnek ez az ára, megadom érte. Édesanyám sem ellenezte.

— Inkább akárhova, fiam, csak a frontot kerüld el.

Így kerültem Pestszentlőrincre, az Orenstein és Koppel gyárba.

*

Szép esztendők voltak azok. Húsz éves sem voltam, s a magam gazdája lettem. Még ennél is több. Családfenntartó. Amikor néha hazamentem néhány napra, a zsirkarikák ugyanúgy keringtek a húslevesen a kanál nyomán, mint régen, csak a terítésnél borult el a tekintetünk. Nem kellett minden tányért leemelni a polcról, kettő ottmaradt a helyén. Sohasem beszéltünk róla, de mindketten éreztük, nem lesz azokra szükség soha többé.

Nyűtt hátizsákomból előkerült minden, amit pár hónap alatt szereztem. Kovácsszerszámok, gondosan beolajozva. Az első szobában gyűjtögette őket jó anyám, a sublót alsó fiókjában. Apró fehérpöttyös kartont is hoztam, egy ruháravalót. A kékfestőnél vettem. Sohasem jutott eszembe, hogy fényesebb üzletből is vásárolhatnék. A kékfestő kis üzlete maradt a mi boltunk. Ott vettem a fekete fejkendőt is. Nagyon örült neki édesanyám, mégis azt mondta:

— Minek szórod el a pénzed ilyenre? Nem kell nekem már semmi, elfoltozgatom amim van, kiszolgál az már. Inkább több szerszámot vettél volna. De azért odaállt a félig vak tükör elé, fejére kötötte a kendőt, és fájdalmasan elmosolyodott.

Két öcsém türelmesen várta sorát, de izgalmukat alig tudták leplezni. Álltak jobbról, balról a hátizsákom mellett. Amikor előkerült a két olcsó ruhácska, sapka, karácsonyi hangulat áradt szét a konyhában. Mert mi csak karácsonykor kaptunk új ruhát. Halnyelű bicskák kerültek még elő a hátizsákból, cukor, meg ezüstpapírba öltöztetett csokoládé. Teljes volt az öröm.

Édesanyám gondosan kibontogatta a csokoládét, tört egy-egy szeletet két kis öcsémnek, azután kérdőn rámnézett.

— Én nem kérek, nem élek az ilyen nyalánkságokkal.

Tudtam: ezt kell válaszolnom.

Két öcsém a halnyelű bicskával ebédelt. Nem tudom, ettek-e még életükben olyan jóízűen, mint akkor.

— Pista, lehet a bicskával sípot faragni?

— De még milyent! Csak jól ütögessétek meg a nyelével a vesszőt, hogy elváljon a héjja!

Este beleolvastam édesanyám agyondolgozott kezébe néhány tízkoronást, elbúcsúztam a kicsinyektől, és másnap hajnalban elindultam vissza Budapestre. A hátizsákom hajnalra megtelt. Amikor ledőltem pihenni, sokáig hallottam még édesanyám szöszmötölését. Csörgött a dió, kotyogott a pintesüveg; magaszőtte szalvétába göngyölgette a jó házi kenyeret, mert „ilyent úgysem sütnek Pesten".

*

Évekig ment ez így, csak a hátizsák lett mindig laposabb, jövet is, menet is. A hátizsákkal vékonyodott a reménység is. Az évek múltak, és nem állhattam feltűrt nadrágszárral a vályogvető gödörbe, hogy megvesszem azt a pár ezer vályogot a műhelyhez.

Pestszentlőrincen a keskenyvágányú vasútgyárban is egyre rosszabb körülmények között folyt a munka. Mind többet és többet követeltek tőlünk, a bérünk alig emelkedett, annál jobban az árak. Élelmezésünk egyre rosszabb lett. A krumpli meg a bab úgy elterpeszkedett étlapunkon, hogy a hús csak nagyritkán tudott helyet szorítani magának. De mit bántam én ezt akkor? Hűséges szolgája voltam a gyárnak, csakhogy el ne vigyenek katonának, vagy el ne bocsássanak. Akkor még azt hittem: a magam emberségéből megmenekülhetek a háborútól.

Társaim egymás után vonultak be, és rövid kiképzés után vitték őket a frontra. Engem sorozatosan felmentettek. Az üzemvezető még vigasztalt is:

— Ne búsuljon! Nemcsak azok vitézek, akik a fronton harcolnak. Az is hős, aki a munkában helytáll.

Hát én vitézkedtem is a kalapáccsal.

— Bolond vagy te Pista, hogy így töröd magad — mondta egyszer egy öreg munkás. Derék ember volt az öreg, az üzemben mindenki szerette, csak a vezetők nem. De mi annál jobban becsültük.

— Magamért teszem — mondtam.

— Magadért? — kérdezte, és keserűen nevetett. — Magadért? Persze, a krumpliért meg a kukoricakenyérért; mit kapsz még?

— Anyámért, testvéreimért, a békességemért.

— Mit kapnak ők? Mit viszel nekik? Beleölöd fiatalságodat itt a vasba, tönkremégy, és azt sem tudod, milyen is lehet a boldog élet. Vagy édesanyád talán tudja? Volt egy nyugodt esztendeje? Apádat kik emésztették el?

Erre csak nagyritkán gondoltam, akkor is avval vigasztaltam magam: úgy jó a világ rendje, ahogy van. Most egyszerre felfordult bennem minden. Valóban. Volt egy nyugodt esztendőnk? Soha. Éltünk gondtalanul? Egy napig sem. Édesapám sem értünk halt meg. Mit védett volna? A nyomorúságunkat?

— Minden kalapácsütéssel őket szolgálod, az ellenségeidet. Érted-e, fiam? Az a legény, aki ritkábban csap az üllőre.

— De nem visznek el a háborúba. Értse meg! Nem akarok a háborúba menni! A felmentésemnek meg ez az ára. Nekünk elég volt belőle! Apám... bátyám...

— Akkor tégy róla, hogy ne legyen háború! Amíg sok ilyen jó bolond van, mint te is, addig húzhatják, halaszthatják a háború végét. De ha mi egyszer kimondanánk, hogy: nem! Mi lenne akkor?! Ma jó vagy még a gyárba, mert hűséges szolga vagy. Holnap meg jó leszel a frontra. Hova menekülsz? Ki véd meg? Ki törődik majd anyáddal, testvéreiddel?

— Mit tegyek hát?

— Állj közénk! A mi erőnk az egyetlen védelem. Anyádé, testvéreidé is. Egyedül mi vagy? Senki, semmi...

Odaveszett a nyugalmam. Édesanyám és testvéreim sorsa tovább is betöltötte az életemet, de most már másképp láttam a világot. Nagy, közös gondok között tornyosodtak a magaméi. Éreztem, hogy jövőm nemcsak tőlem függ, hanem nagyobb erőktől is. Tanítgatott erre a lapos hátizsák is, de csak most értettem meg világosan, miért nem tudok szerszámot venni, miért nem jut édesanyámnak kartonruha, miért jövök hazulról is üres tarisznyával.

*

Egyszer azt hallottam, hogy a Lipták-gyárban valami szónok csillapítani igyekezett az elégedetlenkedő munkásokat. 1917. derekán jártunk.

— Háború van, testvéreink kint szenvednek a frontokon. Hazafias kötelessége mindenkinek, hogy kivegye részét az áldozatokból. — Ilyenforma gondolatokkal kezdte beszédét a szónok. Nem sokra ment vele.

— Ki küldte a frontra őket? — kérdezte egy érces hang.

— Kik küldték? — zúgta rá a tömeg.

— Ne minket biztasson áldozatvállalásra!

— Mondja el a beszédét a kávéházban!

— Le vele! Ki vele! Fogják meg a gazembert!

A szónoknak alig jutott ideje, hogy meglépjen az emelvényről, kisurranjon, és a gyár kerítésén át elinaljon.

Egy másik munkás emelkedett utána szólásra. Nem tudták honnan került oda, nem a Lipták-gyár munkása volt.

— A háború a végéhez közeledik! Uraink mindent megpróbálnak, hogy a végsőkig fokozzák nyomorúságunkat. De ebből elég volt! Most már azt mondjuk: nem! Nem és nem!

— Úgy van! Éljen! Nem! Nem!

— Minden munkás készüljön arra, hogy a közeli napokban együttes erővel lépünk fel a háború ellen. A nyomorúság ellen! A békéért! A kenyérért!

— Ott leszünk! Felkészülünk!

A készülő tüntetés híre a mi üzemünkbe is eljutott. Holnap felvonulás lesz. Kispesten találkozunk a többiekkel.

— Aztán ne üres kézzel jöjjetek, ha ütni kell, legyen mivel. — Ezt mondták az agitátorok.

Az általános hangulatnak nem lehetett ellenállni. Csak néhány embert kellett figyelmeztetni: nehogy sztrájktörő légy, mert szétverjük a fejedet.

Minden úgy történt rendre, ahogy megbeszéltük. Kispesten találkoztunk. Ott volt minden kispesti és pestszentlőrinci munkás. A tömeg megindult, és hömpölygött végig az Üllői úton. Kalapácsokkal, kőművesszerszámokkal, franciakulcsokkal, félembernyi csavarhúzókkal fenyegetőzve vonultunk, végeláthatatlan áradatban. A Ferenc József laktanyából katonák integettek felénk.

— Le a háborúval!

— Munkát! Kenyeret!

— Éljen a béke! — zúgta ezer meg ezer torok.

A vámsorompónál lovasrendőrség állt útunkba. A menet éle egy pillanatra megtorpant. De csak egy pillanatra.

— Nyomás! Nyomás!

Reccsent a sorompó. Akik hátrább vonultak, észre sem vették, hogy az élen történt valami. Csak a hírek érkeztek hátra szájról szájra.

— Megfutamodtak a rendőrök!

— Elsöpörtük őket, mint a szél a szemetet!

Utcaszélességben özönlött a tüntető tömeg. Mint a folyam, állandóan dagadt a mellékutcákból érkezőkkel. A végeláthatatlan sor eleje beért a Rákóczi útra. Vezetőink haladtak a menet élén. Az öreg munkás is köztük volt.

— Itt van Tisza Pista. Itt van Tisza Pista — morajlott végig a tömegen az újabb hír.

Valóban, a miniszterelnök a tüntetők elé került gépkocsijával. A Rákóczi utat jól megerősített rendőrkordon zárta el. A vezetők megállásra szólítottak fel bennünket. Tisza felállt a gépkocsi tetejére. Akik közel álltak hozzá, azt mondták: remegett.

— Emberek! Mi a bajotok? Mi a kívánságotok?

— Munkát! Kenyeret! Munkát! Kenyeret! — harsogta a tömeg kérdezetlenül is.

— Tudjuk, hogy nem több munka kell nektek, hanem nagyobb darab kenyér.

— Békét! Kenyeret! Békét! Kenyeret!

— Vezetőitekkel megkezdjük a tárgyalásokat. Vonuljatok csendesen haza! Teljesítjük kívánságaitokat.

*

Összetűzésre nem került sor. A tárgyalások valóban megkezdődtek, és csekély béremelés követte azokat. Mit számított nekem akkor már az a pár korona! Többet jelentett az sokkal, hogy eleven miniszterelnököt láttam tehetetlenül vergődni a gépkocsi tetején. Ha megint elhangzik: Nyomás! Nyomás! — a megerősített rendőrkordont úgy szórjuk szét, ahogy akarjuk. Belénk lőnek? Mit érnek vele? Elhullnak az élen néhányan, s a többiek zúdulnak tovább, ki tudja, hol áll meg a felbőszült tömeg. Éreztem: nincs hatalom, amely legyőzhetne minket, mert mi vagyunk a munkások, a katonák, minden mi vagyunk. Csak azon csodálkoztam: ha már így van, hogy lehet azt megcsinálni, hogy háborúba menjünk, amikor nem akarunk háborút; s úgy éljünk, ahogy az urak akarják, amikor se testünk, se lelkünk nem kívánja ezt a rendet. Ha most megkérdezném:

— Emberek, akarjátok, hogy a háborúba menjek?

— Le a háborúval! Hozzák haza a frontokról a katonákat! Elég az özvegyekből, árvákból, rokkantakból! — ezt felelnék. Ezt harsogtuk végig az Üllői úton. Hát akkor miért nem szóltak, amikor édesapámat, bátyámat elvitték a halálba? S szól-e valaki, ha engem akarnak vinni?

Nem szólt senki. Igaza lett az öreg munkásnak. Amíg az urak érdeke úgy kívánta: rendre felmentettek. Amikor azt kívánta, hogy harcoljak: bevonultam 1918. tavaszán.

Amitől annyira féltem: bekövetkezett. Katona lettem. Kíméletlenül elsodort a Rend, nem menekülhettem a magam módján sem, az öreg munkás módján sem. Az egyikhez szegény és becsületes voltam; a másikhoz még még nem volt elég erőnk.

A hadnagy úr szép beszédet mondott, és mi nem zavartuk el, mint a liptákgyáriak a szónokot. Pedig egyet gondoltunk valamennyien.

Gyáva nem voltam soha, de inkább a levegőbe lőttem, mint az olaszokra. Hisz akik velem szemben álltak, ugyanolyan elesett emberek voltak, mint jó magam. Őket is a gyűlölt rend sodorta a front másik oldalára. Nem sokra mentek hát velem. A társaimmal sem. Azt mondták: a kommunista métely esett belénk. Az Oroszországból hozzánk vezényelt egységek katonái tényleg nagyszerű dolgokat meséltek. A suttogás betöltötte a lövészárkokat.

— Elkergették a cárt, az urakat.

— Munkások vezetik a gyárakat.

— A nagybirtokokat felosztották a parasztok között.

— A népé a hatalom.

— Nem háborúznak tovább. Békét kötöttek.

— Más ott a világ. Jól megcsinálták!

— Kik csinálták?

— A vöröskatonák. A Vörös Hadsereg.

*

Hónapok múltak el s mi még mindig a fronton voltunk. A szénánk egyre rosszabbul állt. Ősz elején kinyomtak az állásainkból az olaszok, s azután vonultunk vissza... vissza végtelen menetben. Egyszer olyan hír járta, hogy nálunk is kitört a forradalom. Ettől megbátorodtunk, és kijelentettük: nem harcolunk tovább. Végre — gondoltam magamban — megszületik nálunk is az új Rend.

De bizony nem született meg. Amikor hazaértünk Budapestre, leszereltek és szélnek eresztettek bennünket. Megyek ki a gyárba: nincs munka. A kerítésen frissen meszelve virított a régi jelszó: Munkát! Kenyeret! Ez nem tetszett nekem sehogysem. Ott is hagytam Budapestet, és elindultam haza.

Szülőfalum akkor már szerb megszállás alatt volt, közel a demarkációs vonalhoz. Otthon sem találtam a helyemet. Pár hétig tengtem-lengtem a ház körül. Restelltem nagyon, hogy munka nélkül élek édesanyám nyakán. Nem nagyon lehetett a munkában válogatni, beszegődtem hát a szomszéd uradalomba kovácsnak.

Az uraságot akkoriban nem láttuk, az intéző dirigálta az egész gazdaságot. Nem volt könnyű dolga. Kinyílt már az emberek szeme, meg a szája is.

— Nem dolgozunk éhen, amíg gabona van a raktárban. Emeljék fel a kommenciót!

— Mi együk a kukoricapolentát, az egerek meg a búzát?!

Ha az intéző szólni mert, hamar megkapta a magáét:

— A maga kosztján mi is meglennénk!

— Ha nem lesz mérés, vakarhatja a lovakat maga.

— Mehet panaszkodni a szerbekhez, meg az atyaúristenhez!

Aki megúnta a cselédéletet, otthagyta az uradalmat. Helyükbe mások jöttek, ismeretlen, lerongyolódott, csonttá soványodott emberek, akik utolsó mentsváruknak tekintették az uradalmat. Az éhhalál elől menekültek ide.

Néha megjelentek a szerb katonák az uradalomban. Nem sokat törődtek a mi dolgunkkal. Megfenyegették a rendbontókat, és odábbálltak.

Márciusban már a kocsik jórészét újravasaltam, kijavítottam az ekéket, boronákat, megpatkoltam a lovakat. A határban is megkezdődött a munka. A hónap vége felé jó hírek érkeztek. A demarkációs vonalon túl kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Megszületett a proletárdiktatúra. Ezután már csak erről beszélgettünk. Esténként, munka után a kovácsműhelyben gyűltek össze az emberek.

— Pünkösdi királyság lesz az — vélekedett az öreg Simon — ki hallott országot urak nélkül.

— Kendnek talán hiányzik az uraság? Nem tudna létezni az intéző nélkül?

— Nem erről van szó. Ki a fene kérdezett meg bennünket, hogy meg tudnánk-e urak nélkül lenni? Persze hogy tudnánk. Éppen úgy, mint szunyogok nélkül, akik a vérünket szívják. Mégis van úr is, szúnyog is. Lesz is, amíg csak egy csepp vérünk lesz.

— Beszélhet kend, amit akar. Hát Oroszországban megvannak urak nélkül?

— Még ott sincs vége...

— Ez igaz... — hümmögött egyik is, másik is.

Észre sem vettük, hogy az intéző is belépett a műhelybe. Széles vállát az ajtófélfának vetette.

— Beszélgetnek, emberek, beszélgetnek?

Senki sem szólt egy szót sem.

— Igazuk van. Oroszországban sincs még vége. Meglakolnak ott is a vörösök, meg itt is.

— Nagy üggyel-bajjal intéző úr — mordult rá a kis Dugasz gúnyosan. Nevét sem nagyon tudtuk, apró termetéről mindenki csak úgy ismerte: a kis Dugasz. 16-ban esett fogságba, a múlt év őszén jött haza. Tőle tudtuk jórészt, amit Oroszországról tudtunk. Azt is beszélték róla, hogy kint vörös katona volt, de ezt én tőle sohase hallottam.

— Aztán miből gondolja?

— Láttam. Annyian vannak a vörösök, hogy a szent se irtja ki őket többet, és mindig többen lesznek.

— De csak nem gondolja, hogy a külföldi hatalmak belenyugosznak ebbe?

— Hát amíg én ott voltam, nem nagyon kérdezték meg őket. Azt hiszem, azóta sem.

Az emberek elmosolyodtak. Az intéző belevörösödött a kuncogásba. De azért nem hagyta magát.

— Hát az országvezetés? Avval mi lesz? Talán majd hatelemis miniszterek intézik az ország dolgát, akik a nevüket sem tudják tisztességesen aláírni?

A kis Dugaszban megmozdult az ördög. Nem tudott nyugodni.

— Majd úgy teszünk, mint az urak. Iródeákot fogadunk. Merthogy nemcsak az a fontos, hogy hogyan írnak, hanem az is, hogy mit. Diktálni meg hat elemivel is lehet. Még én is tudnék. De ha nagyon megszorítanának, le is írnám.

A cselédek megintcsak kuncogtak, de hangosabban, és bökdösték egymást, a kis Dugaszra kacsingatva. A homályban úgy látszott, mintha az apró emberke jóval magasabb lett volna, mint az intéző.

— Aztán mit írna le? — kérdezte az intéző maró gúnnyal.

— Hogy mit? Nem gondolkodtam még ezen. De az benne lenne, hogy az uraságok, meg az intézők legfeljebb félkommenciót ha kapnának, mert a munkájuk nem igen ér többet.

— A saját birtokukon? — fortyant fel az intéző.

— A fészkes fenét. A birtok a mienk lenne. Oroszországban is úgy van.

Néhányan büdösnek érezték a levegőt.

— Eltesszük magunkat holnapra — ásítoztak nagyokat, s úgy ballagtak ki az intéző mellett, hogy az észrevegye, nem szívesen hallgatják az ilyen elvetemült beszédet.

Gondoltam, nem ártom magam a beszédbe. Okosabbat úgysem tudnék mondani, mint a kis ember. De az intéző nekem szegezte a kérdést, és úgy nézett rám, mint az alamizsnáért könyörgő koldus.

— Magának, Pista, mi erről a véleménye? Maga értelmes ember, iparos. Pesten is járt.

— Hogy én mit szólok? Mit szólhatnék? Igaza van a kis Dugasznak. Láttam én már Tisza Pistát is dadogni az autó tetején. Az volt valami, intéző úr! A sorompó úgy tört össze, mint a gyufaszál. A rendőrök széjjelfutottak, talán két százados sem szedte őket össze estig.

— Még maga is kommunista?

— Én? Dehogy vagyok az. Csak munkás vagyok, intéző úr. Munkás igazság meg csak egy van. Akár a kis Dugasz mondja, akár én. Aminthogy a maguk igazsága is csak egyféle, akárki mondja. Hogy melyik az erősebb, az majd elválik.

*

Hanem a kis Dugasz másnap elbúcsúzott tőlünk. Jó hajnalban, mégcsak a tüzet szítottam, amikor beállított a műhelybe. Hátán keshedt hátizsákja, oldalán a katonaságtól örökölt seszínű kenyérzsák. Könnyen költözött. A két zsákba minden holmija belefért, meg pár napra való élelem is. Kezét nyújtotta:

— Isten veled Pista! Mondd meg a többieknek, hogy én elmentem. Ha azt kérdeznék, hová — hát a Vörös Hadseregbe. Tudod, hogy ott legyek, ahol elválik, hogy ki az erősebb. Hát isten áldjon!

Megölelt, hátbaveregetett és tétova léptekkel elindult. Mintha még mondani akart volna valamit. Az ajtóból visszafordult. Nevetett.

— Aztán ha majd az intéző kerestet a szerbekkel, mondd meg neki, hogy hat elemivel is volt annyi eszem, hogy megléptem. Oda, ahova nem jönnek utánam. Azt üzenem neki: a viszontlátásra.

Átment az udvaron, félretolt egy kerítéslécet és kilépett az útra, de nyomban le is tért róla. Megindult toronyiránt északnak. A füstös műhelyablakból néztem utána, míg el nem nyelte a köd.

Soha nem jött vissza. De jöttek túlról a hírek. Meg Pécsről is. A pécsi bányászok Kaposvárra mentek jelentkezni a Vörös Hadseregbe. Minden nap újabb és újabb ismerősökről érkezett hír: ez is elment, az is elment.

— De a keserves istenit — mondta szombaton egyik kőműves barátom. — Ha két és félévet le tudtam húzni a fronton az urakért, akkor már csak kibírok pár hónapot magunkért. Hogy megdöglök? Hát aztán? Talán olyan nagyon érdemes így élni?

Négyen ültük körül a kis kocsmai asztalt. Négyünk közül kettőnek volt munkája, Jakabnak, meg nekem. Jóska meg Ambrus munka nélkül voltak.

— Hanem urasági cseléd mégsem leszek — tüzelt tovább Jóska — szakmám van, vagy mi a fene. Inkább megdöglök. Ott túl már a munkásoké a hatalom. Csak ne volnának itt a szerbek! Tőlük is ki szabadít meg? Ha jöttök, ha nem, én hétfőn indulok Kaposvárra. A szentlőrinciek is odamentek.

— Én is veled tartok — jelentette ki határozottan Ambrus.

— Nem kell ezt elhamarkodni — vélte Jakab. — Várjunk még legalább egy hetet.

— Egy percet se!

— Hát majd hétfőn lenézek az állomásra én is — mondtam. Tudtam, hogy elmegyek velük, csak édesanyámat nem akartam megbántani. Vajon ő mit szól elhatározásomhoz?

Szegény édesanyám még hétfőn hajnalban a kis kapuban is kezeit tördelte.

— Nem volt elég fiam a szenvedésből?

— Nincs még vége, édesanyám.

— Most jöttél meg a pokolból, amelyik elemésztette apádat, bátyádat. Most vesztedre belemész megint, amikor nem muszáj.

— Nem bele megyek édesanyám. Ellene.

— És ha odaveszel?

— Megnőtt már János, tizenkét éves. Még három esztendő, és a helyemre állhat. A szerszámok fele már megvan. Majd csak meglesznek valahogy. De ha minden sikerül, édesanyám... akkor... akkor más világ lesz. Nekünk való világ.

— Mit tudhattok ti néhányan csinálni?

— Nemcsak mi négyen megyünk. Sokan elmentek már a környékünkről is. Mennek mások is. Nagyon sokan leszünk. A pesti munkások... a pécsi bányászok... a diákok... minden szegény ember az országból...

— A jó isten vezéreljen benneteket édes fiam.

Az útról visszanéztem. Édesanyám nem integetett. Csak kivette zsebkendőjét köténye zsebéből...

*

A bükkösdi állomáson hárman találkoztunk. Jakab hiányzott még. Jóska, mint mindig, most is türelmetlenkedett.

— Úgylátszik mégsem akarja Jakab elhamarkodni a dolgot.

— Ő is jönni fog.

Ezt nagyon hittem. Nem volna nyugta otthon, ha mi elmennénk.

— Beszállni! Indulás!

— Gyerünk! nem vagyunk mi Jakabhoz nőve. Majd utánunk jön, ha akar.

— Én nem megyek.

— Én sem.

Jóska is visszalépett a lépcsőről. A vonat fújtatva-erőlködve elindult és csakhamar beleveszett a ködbe.

— Hát most? — nézett ránk kérdőn Jóska.

— Megnézzük Jakabot, mi van vele.

— És azután?

— Én megyek mindenképpen — mondtam. — Nekem számadásom van. Megfizetek apámért, bátyámért.

Ahogy kifordultunk az állomásról, láttuk, hogy a ködben imbolyogva siet az állomás felé valaki. Csomagját sűrűn cserélgeti kezében. Aztán leteszi és ráül. Közelebb érve megismertük Jakabot. Katonaládáján ült és alig szuszogott.

— Hát te?

— Látjátok. Hogy a ménkű csapott volna abba a hidasba. Egész éjjel avval vesződtem egy rossz viharlámpa mellett. Malacot akarnak venni az öregek, meg kellett csinálni.

— Már azt hittük, meggondoltad.

— Meg én, meggondoltam. Azt mondta apám: fizess a rokkant lábamért! Itt törtem el Megyefán, a kőbányában. Ebbe a koszos kőfejtőbe úgyis visszajöhetsz. Ne félj, a főispán nem áll a helyedre. Ha nem tudjátok kiverekedni a nyolc órát, többet azután is dolgozhattok. Ha több bér nem lesz, kevesebbet úgysem tudnak fizetni. Aztán meg — azt mondta — ne feledkezzetek meg róluk sem. Meg tudnánk mi a szerbek nélkül is élni. Érted ugye? Hát hogyne értettem volna.

— Nem mondtad: nem kell ezt elhamarkodni — kötekedett Jóska.

— Édesanyám mondta, az öregtől meg is kapta a magáét. Nem szégyellnéd, hogy a te fiad itthon ül, míg barátai becsületesen harcolnak. Esztendőkön keresztül csúsztam-másztam a rokkantsági díjamért. Megadták? Nem. Hát majd

most megkapom. Igaz, hogy nem tőlük, de megkapom. Ha eddig nem volt rend, majd most lesz! De azt meg kell csinálni.

— Jól beszélt az öreged. Ha mi nem csinálunk rendet, akkor senki.

Így lettünk katonák mind a négyen. Átszöktünk a demarkációs vonalon és irány Kaposvár. A vonat lassan döcögött velünk. Jakabot elnyomta az álom. Én is behúnytam a szememet és félálomban gondolkoztam.

*

A vonat nagyot döccent. Az ütközők egymásnak csapódtak, megállt a szerelvény.

— Kaposvár! Végállomás!

Felrezzentem. Társaim már cihelődtek. Hamar összekapkodtam én is holmimat, és leszálltunk. Kicsit tanácstalanul néztünk körül. Egyikünk sem volt még ebben a városban. Ahogy ott tanakodtunk, odalépett hozzánk egy vörös katona.

— Honnan, elvtársak?

— Bükkösdről.

— Katonának?

— Annak.

— Egy kicsit várjunk még, azután mehetünk a parancsnokságra.

Elidőztünk ott még tíz percet, közben huszonöt-harmincan is összejöttünk, katonaládás önkéntesek. Több mint a fele pécsi bányász volt. Vasutasok is akadtak szép számmal különböző állomásokról. Egyik szabolcsi bányász tréfálkozott:

— Én meg azért jöttem, mert nem tudok muzsika nélkül meglenni.

— Nem bálba megyünk ám!

— Tudom. De zeneszóval. Tegnapelőtt átjött az egész szabolcsi bányászzenekar hangszerestől.

— Több már itt a pécsi bányász, mint Pécsett.

— Ha nem ilyen semmirevaló homokos vidék lenne itt, akár bányát is nyithatnánk.

— Megmondom Hajdu elvtársnak, ábba a zászlóalja osszanak, amelyik Pécsre indul.

— Olyan is van?

— Hát hogyne volna — tódította a bányász — miért jöttek a pécsi bányászok. Vissza akarnak azok menni mind egy szálig. A szerbek meg menekülnek ész nélkül. Velük a bánya urai is. Mire jól körülnézünk, majd azt látjuk, hogy megmaradt nekünk a bánya, a város, a hatalom. Na, elvtársak, mit szóltok hozzá?

— Bár már ott tartanánk — szólt egyik is, másik is.

Azután sem múlt el nap, hogy Baranya felszabadítása szóba ne került volna. A demarkációs vonal mögül érkező hírek csak paprikázták a hangulatot.

— Hallottátok? Az otthonmaradt bányászok azt írták, menjünk segítségükre, mert ők elzavarják a szerbeket, vagy otthagyják a bányát mind, és eljönnek ide katonának.

— Falun is mozgolódik a nép. Minket vár az egész Baranya.

Hallgattam ezeket a híreket. Nem szóltam én senkinek, de mindig arra vártam, hogy egyszer elindulunk. Már annak is örültem, amikor Észak-Baranyába helyeztek bennünket. Századparancsnokságunk Abaligeten volt, az én szakaszom Orfűn szállásolt be. Hányszor kiszámítottam; ha egyszer megindulunk, fél nap alatt elérünk Bükkösdre.

— Misángyi elvtárs — kérdeztem a szakaszparancsnokomat, aki a pécsi vasúti műhelyből szökött hozzánk — indulunk-e már? A szentkuti szerbeket úgy megugratjuk, hogy a lovasságuk csak arra lesz jó, hogy gyorsabban meneküljenek.

— Türelem Pista, türelem, — intett a szakaszparancsnok. — Eljön mindennek az ideje. Addig éljünk békességben a szerbekkel.

*

Éltünk is békességben. Hanem egyszer mégis keményen összetűztünk. Tizenkéttagú erős járőrünk Orfű mellett a Remeteréten haladt keresztül. A rét közepén szoktak tanyázni a szerbek. Tüzet raktak, még ülőhelyeket is ástak a tűz körül. Akkor is nagy rakás parázs maradt utánuk. Az eleven tűz azt mutatta, nemrég mehettek el. Leültünk a tűz köré és rágyújtottunk. A jó meleg átjárta tagjainkat, jólesett a pihenés. Hűvösek voltak a tavaszi éjszakák.

— Misángyi elvtárs, odanézzen a bokrokra, ott vannak a szerbek — szólt az egyik járőr.

Mindnyájan odanéztünk. Szép holdvilágos este volt. Könnyen felismertük a mozgolódó, fehér hátizsákos szerbeket. A fehér foltok csak úgy virítottak a bokrok között. Misángyi elvtárs jól beszélt szerbül is. Azt mondta:

— Elbeszélgetünk egy kicsit velük .

Felkelt a tűztől, kivette fehér zsebkendőjét, meglobogtatta és elindult a szerbek felé. Odakiáltotta:

— Ne pucaj brate! (Ne lőjj, testvér!)

A mozgolódás megszűnt a bokrok között. Nyugodtan figyeltünk, de azért minden eshetőségre számítottunk. Misángyi elvtárs már a rét közepére ért.

— Ne pucaj brate! — kiáltotta ismét.

Alig verte vissza hangját a domboldal, lövés villant a bokrok között, s a dörrenésre szakaszparancsnokunk a földre vetette magát. Nekünk sem kellett több. Fegyvereinkhez kaptunk és a földre lapultunk. Pár szökelléssel elértük a deréknyi vastagságú fákat, és azok mögül elkezdtünk lőni. Pillanatok alatt heves tűzharc reszkettette meg a levegőt a Remeterét fölött. A szerbeknek nem kínált fedezéket a cserjés rész. Megzavarodva futkostak a bokrok között. A fehér hátizsákok jó célpontok voltak. A túlsó oldalon kiáltások keveredtek a lövések zajába. Egyre gyérebben válaszoltak lövéseinkre, majd végképp elhallgattak. Közben Misángyi elvtárs visszaért hozzánk.

— Elvtársak! Baj lesz ebből. Több sebesültjük van a szerbeknek, meg halottjuk is. Azért kiáltoztak annyira.

— De a keserves istenit — fakadt ki az egyik járőr — hát ez a becsület?!

Másnap megtudtuk, hogy a szerbeknek hat halottjuk volt. Köztünk még csak sebesülés sem történt.

A szerbek századparancsnoksága Szentkúton állomásozott. Ez az eset megrémítette őket. Előbb is tudták, hogy a pécsi zászlóaljak csak a parancsra várnak és megindulnak a megszállt területek felszabadítására. Hallottuk, hogy megerősítették Árpádtetőt, a főbb közlekedési vonalakat, és friss csapatokat küldtek a demarkációs vonalra. A mi tájékozottságunk jó volt, a szerbek minden lépéséről hírt kaptunk a túloldalról. A szerbek sokkal nehezebben szereztek híreket a mi helyzetünkről.

*

A remeteréti lövöldözést követő vasárnap érdekes eset történt. Egy tizennégy-tizenöt éves gyerek ólálkodott az őrszoba körül. Nem volt ebben semmi feltűnő, mert a gyerekek sokszor megfordultak az őrszobánál. Nézegették a fegyvereket, az volt az igazi boldogság, amikor egynek-egynek vállára akasztottuk a puskát.

— Öcsi, szeretnél-e katona lenni?

— Szeretnék.

— Aztán milyen katona leszel?

— Vöröskatona.

— Jól van. Szaladj, töltsd meg vízzel ezt a kulacsot!

Ilyenkor öcséimre gondoltam. Hogy örülnének, ha katonaruhában láthatnának. Odaszóltam az ólálkodó gyereknek:

— Gyerek, mit keresel?

— Semmit.

De még egy óra múlva is ott topogott. Láttam, hogy nadrágja zsebéből egy arasznyi bot áll ki. Gondoltam: csúzlinak a nyele, vagy valami hasonló. Kikaptam a zsebéből, hát zászló volt, fehér zászló. Egy zsebkendőt kötött a botra.

— Minek ez neked? — kérdeztem.

A gyerek fülig pirult, dadogott, alig tudott egy értelmes szót kinyögni.

— Csak... azért... játszani...

— Ne hazudj!

A gyerek elpityeredett és töredelmesen bevallott mindent.

— A szerbek küldtek... én nem akartam... azt mondták, agyonlőnek, ha nem megyek.

— A zászlót minek adták?

— Azt mondták, ha visszafelé megyek, evvel integessek a szerb katonáknak, akkor nem lesz semmi bajom.

— Miért küldtek?

— Azt mondták, számoljam meg hányan vannak, jól nézzem meg, milyen a puskájuk. Mutattak egy gépfegyvert is, és azt mondták, nézzem meg, hogy ilyen van-e maguknak.

*

Az eset után néhány napra egy bányászszázad leváltott bennünket. Mi Toponárra mentünk egy hónapi pihenőre. Nem örültem neki. Pihenni otthon is lehetett volna. Az sem nagyon vigasztalt bennünket, hogy a toponári grófot kellett őriznünk. A gróf úr meg akart lógni egy kis táska ékszerrel, de elfogták, és saját kastélyában tartották fogságban. Grófot őrizni nem utolsó dolog, csak kicsit sokan voltunk hozzá.

Közben itt is, ott is ellenforradalmi próbálkozások zavarták meg a nyugalmat. Tamásiba ki kellett menni a büntetőszázadnak. Aztán olyan hírek érkeztek, hogy Székesfehérváron is kirobbant az ellenforradalom. Mi meg pihentünk Toponáron. Nem tetszett ez sehogysem. Annál nagyobb volt az örömünk, amikor megkaptuk a parancsot: az első pécsi vörös zászlóalj azonnal induljon Székesfehérvárra rendet csinálni!

— Végre! Valami nekünk való feladat!

— Csinálunk mi olyan rendet, hogy megemlegetik.

Arra számítottunk, hogy ellenállás lesz, és megmutathatjuk, kik vagyunk, mit tudunk. Olyan mexikói puskám volt, hogy a mókust lelőttem vele a fáról. De eddig még csak a Remeteréten próbálhattam ki. Annak sem volt semmi értelme. Na, majd Székesfehérváron!

Az éj leple alatt futott be szerelvényünk a székesfehérvári pályaudvarra. Erre senki sem számított. Vasutas-sztrájk is volt abban az időben, és úgy gondolták, hogy a katonákat sem szállítják. De nekünk külön vasutasszázadunk is volt. Reggel hatkor már felsorakoztunk az állomás előtt! Elől a zenekar. Amikor elindultunk, fújták a proletárindulót és így vonultunk végig a főútvonalakon. Sehol semmi ellenállás. Mire kétszer körüljártuk a várost, helyreállt a rend. Az ellenforradalmárok elszeleltek. Megint csak nem volt szerencsénk. Jóska tréfálkozott:

— Hát majd otthon mit mesélünk? Csak azt, hogy megettünk fejenkint félmázsa babot...

— Meg lőttünk három mókust.

— Ha így megy, várhatnak ránk Bükkösdön meg Pécsett!

Már vagy egy hétig tétlenkedtünk Székesfehérváron, amikor az a hír járta, hogy mozgolódnak a csehek meg a románok. A csehek támadják az északi bányavárosokat. Talán majd most!

*

Pár nap múlva el is indultunk az északi frontra. Esztergom... Nánás... Kőhídgyarmat... feledhetetlen állomásai felvonulásunknak.

Kőhídgyarmat volt az utolsó állomásunk a front előtt. Három napig időztünk ott. A szeretet ezer jelét éreztük. Bált rendeztek a tiszteletünkre. Az emberek versengtek, hogy kihez szállásoljanak be vöröskatonákat. Akiknek nem jutott, azok könyörögtek, hogy legalább egy éjszakára hozzájuk is menjenek vöröskatonák.

Én egy szegény parasztcsaládhoz kerültem. Gyenge három holdacskán gazdálkodtak, kertészkedtek, kecske volt a tehenük. A legjobb falatokat rakták elém, én meg bort szereztem a lakomához.

— Hát aztán édes fiam — puhatolódzott az öreg — hova, merre?

— Holnap Érsekújvárra, aztán meg Pozsonyba. Kiűzzük a cseheket a világból.

— Itt az ideje fiam. Többet ide be ne tegye a lábát egy sem! Sok a mi bajunk, mérhetetlen sok. Elkerültem a hatvanat, egész életemben görcöltem, aztán mi a látszatja? Nem tudtunk zöldágra vergődni. A fiam a fronton veszett, ittmaradt a menyem két árvával. A lányom férjhezment, azok is úgy tengődnek szegények, hogy siralom nézni.

— A csehek miatt?

— Dehogy azok miatt. Az urak miatt. Az adó miatt, az árak miatt, a föld miatt. Nem volt nekünk a csehekkel semmi bajunk, csak most van. Mert hogy az urakat pártolják, hogy a tűz eméssze meg őket. Mit gondolsz, mért vártunk titeket? Talán örülünk a katonáknak? Örül a nehézség. De ilyen katonák még nem voltak, mint ti. Mert ti értünk harcoltok az urak ellen, a gazdagok ellen. Hány gazdag lányát láttad tegnap a bálban? Hány hívott vöröskatonát? Pedig azoknak volna miből traktálni benneteket.

*

Másnap reggel elbúcsúztam az öregtől, az egész családtól. Elindultunk Érsekújvár alá. Annyi lelkes katonát azóta sem láttam. A parancsnokaink már nem voltak egyformák. Ki úgy nézte a világot, mint mi, volt aki másképp. És ez nem volt jó. Volt akiben bíztunk, de mindig gyanakodtunk, nem árulnak-e el bennünket, nincs-e a tisztek között az uraknak csatlósa. A mi embereinket megismertük, de az ellenséget csak gyanítottuk.

Érsekújvárnál megesett, hogy fogytán volt a lőszerünk. Parancsnokunk, Haksch Endre telefonált, hogy küldjenek lőszert. Visszaszóltak, hogy nincs, nem tudnak küldeni. Éppen akkor, amikor a csehek első támadását vertük vissza. Elfutotta Haksch elvtársat a méreg.

— Hát majd én elmegyek! Megmutatom, hogy lesz lőszer!

El is ment, szerzett is lőszert. Amennyire megnyugtatott parancsnokunk határozottsága, embersége, annyira nem tetszettek az ilyen esetek. Vagy van lőszer, akkor küldjenek, vagy ha tényleg nincs, akkor mondják meg. Álljuk mi a sarat akkor is. De ne vezessenek félre.

*

Egyik nap a járőrök egy küldöncöt fogtak el. Üzenetet vitt Érsekújvárra, hogy páncélvonatot küldenek a cseheknek segítségül. Tüzérségünk alig egyetkettőt lőtt a vasútvonalra. Ez a pár lövés sem tett semmi kárt. Ez is elkeserítő volt. Miért nem a négyes üteg lövi a vasútvonalat? Azok tüzérek! A mi embereink. A csehek ágyúit rendre elnémították. Udvardnál, amikor zárt rendben vonultunk, és a templomtoronyból géppuskatüzet zúdítottak a nyakunkba, elkiáltotta magát a négyes üteg parancsnoka:

— Elvtársak! Hozzátok csak ide a „puskámat"!

Az ágyút pár perc alatt felállították. Az első lövésre kidőlt a templomtorony sarka. A géppuskatűz azonnal megszűnt. Hát igen, azok tüzérek voltak, most miért nem lőttek? Nyakunkra szabadítják még a páncélvonatot is, amikor úgyis elég a bajunk. Ahogy így dohogtunk magunkban, a távolban feltűnt a páncélvonat kígyózó teste.

— Mi lesz? Miért nem lőnek a tüzérek?

— Hol vannak a négyesek?

— Mindjárt a csehek kezdik a tüzet!

— Már beértek a kanyarba!

— Bújjatok a fedezékbe, mindjárt köpködik a meggymagot!

Mindenki a páncélvonatot figyelte. Már jóformán megközelített bennünket. Végre! Hátunk mögött megdördült egy ágyú. A lövedék a páncélvonat elé csapódott. Ahogy a füst eloszlott, láttuk, hogy a lövés pontos volt. A sínek az égnek álltak.

— A négyesek! Ez lövés volt!

Újabb dörrenés. A sínek a vonat mögött is felszakadtak. Se előre, se hátra. A cseh katonák kiugráltak a vonatból.

— Rajta fiúk! Előre!

Megindultunk a páncélvonat felé. A harc rövid volt. Aki nem esett el, foglyunk lett. A segítség nem érkezett meg Érsekújvárra.

A csehek újabb támadását egész közel engedtük állásainkhoz.

— Mikor lőhetünk már — kérdeztem Haksch Endrét. Még ilyen parancsnokom sem volt. Ott feküdt mellettem a rozstáblában.

— Várj még!

A csehek szökellve közeledtek felénk. Végre megkaptuk a parancsot az ellentámadásra. Kelepelni kezdtek géppuskáink, megszólaltak gyalogságunk fegyverei is.

— Rajta! Előre! Hajrá vörösök!

Rövid tűzharc után a csehek megfutamodtak. Érsekújvár felszabadult. A lakosság virágcsokrokkal fogadott bennünket. Nem félelemből, szívből tette. Meg lehetett azt látni. Győzelmi mámorban úszott az egész város. Úgy gondoltuk, most már a végső győzelemig meg sem állunk. Hisz mindnyájan azért jöttünk, megharcolni a végső harcot. Érsekújvár utcáin zengett a pécsi vörös katonák indulója:

„A proletár áldozata vér...“

— Pozsonyig meg sem állunk!

— Vörös lesz a Felvidék is!

— Azután megyünk Baranyába!

Vártuk a parancsot, hogy nekilendülhessünk a következő győzelemnek. Ki gondolt akkor a halálra? Kiben élt akkor félelem? Még a hadifoglyainkat is elengedtük. Egy-két féktelen jókedvű katona néhányukat befestette vörösre, és szélnek eresztette.

— Menjetek! Vigyétek hírül mindenkinek, jönnek a vörösök!

A parancs azonban nem érkezett meg. Olyan hírek keringtek, hogy tárgyalások kezdődtek a csehekkel. Ezen felháborodtunk.

— Minek tárgyalni velük! Majd a fegyverek megmagyarázzák az igazságot!

— Hogy a román fronton baj van? Egy hét alatt rendet teszünk itt, azután megyünk a Tiszához!

— Ha ők győznek, talán szóbaállnak velünk?!

A nagy keserűségben kibuggyant a legnagyobb vád:

— Árulás! Árulás!

*

Valami összetört bennem is Érsekújvárnál. Amikor a város utcáin masíroztunk a proletárinduló pattogó ütemére, úgy éreztem: érdemes volt. Talán nincs már messze az az idő, amikor a végső győzelem után hazatérhetek. Odaállhatok édesanyám elé, és azt mondhatom:

— Most van vége édesanyám! Rendet csináltunk az országban, most lássunk hozzá, tegyünk rendet a magunk portáján. Holnap elkezdjük építeni a műhelyt. Amit ezután építünk, az a miénk lesz.

Eszembejutott az intéző is.

— Na, intéző úr! Melyik igazság az erősebb? Tudnak-e kormányozni 6 elemivel? Ha a haza védelméhez elég volt az iskolánk, az erőnk, meg a hitünk, elég lesz a kormányzáshoz is.

*

De mit mondok majd akkor, ha csak úgy megyünk haza. Az még csak eszembe sem jutott, hogy folytathatjuk a harcot máshol is, és győzhetünk is, ha itt megállunk. Aki egyszer megtorpan a versenyfutásban és hátranéz, azt menthetetlenül lehagyják a többiek. Amikor megkaptuk a visszavonulási parancsot, szomorúan néztünk egymásra:

— Elveszett, minden elveszett.

— De csak most, nem örökre.

Amikor néhány hét múlva szétszéledtünk, puskámat és két kézigránátomat hazavittem.

— Minek az, fiam? — óvatoskodott édesanyám.

— Talán... talán még egyszer szükség lesz rá.

Török János: Zászlótartó (gipsz)

Pál József

Parasztok, katonák

1.

Bóka kezében kisbaltája volt, amikor két szovjet katona jött az udvarra. Keményen markolta a nyelet s piros arca fehérre váltott. Úgy lógatta le, ha bármikor üt is, a kisbalta okosan s fürgén szökjön előre. Gyilkolni nem tudna.

De házáért, a családért, életéért ölni képes!

Mentek a kúthoz azok, csak épp ránéztek vizslán. S mire vizet csobogtattak a vályuba, lovakat vezetett be másik két katona.

Leengedte a baltát Bóka az ágra és odament segíteni ő is. Mintha észre se vennék.

Csak amikor tele ittak már magukat a lovak, veregette meg a kis mongol a vállát s a zsebükből sárga dohánnyal kínálták.

2.

Benedeknél az ekét s taligát kihúzták a színből. Ott volt Benedek, Korosán a szomszédból, Fülöp, s Benedek családja. Először azt hitték, hogy hely kell.

Ketten törve beszéltek
magyarul s odahívták őket. Mutogatták,
hogy az ő apjuk is ilyen ósdi ekével
szántott. Sok helyen még ennél is cudarabbal
művelték a földet. De ma csak múzeumban
találni náluk ilyen ekét. Rövidesen
vége lesz a háborúnak és hazamennek.
Küldenek majd ekéket és traktorokat is.

Benedekék néztek s hümmögtek nagyokat rá:
jónak éppen jó lenne...
de messze van az még.

3.

Szörnyű délelőtt volt.
Fent, a Napon már
alvadt vércsimbókok lógtak. Az Ég lepedőjét
egy repülőgép farka szétvágta. Haragvó
felhők sokasodtak ríni.

Égre csapott a
tűz!
Lángforgószél szabadult el!
Vér szaga folyt szét
az égett hús szagával.

4.

Heréncsi anyósa
megbolondult. Sötét szoknyáját a nyakába
kapta és pucér alsótesttel szaladozta
végig a falut: Uram, segíts! és ne ítélj el!

5.

Sánta Nagy János felesége meg esküdözött, hogy
látta: a Tanai-keresztet tűzszekerén egy
angyal vitte az égbe.
(Pedig akna csapott rá
s az vitte szét, mint a pinty.)

6.

Bán szalmakazalja
kigyulladt. Lövedék gyújtotta fel. A kazal ott állt
Pálfi Dezsőé mellett. Arra is hamarost rá-
röppent a vöröskakas. Taraján hegyesebben
táncolt a láng és folyvást csak Pálfi Dezsőék
zsuppos, öreg, boronából készült háza után, meg
a kevéske széna után nyújtotta a csőrét.

Senki se jött a tűzhöz oltani.

Pálfi Dezső a katonaságnál. Így asszonyára maradt, hogy az öreg ház zsuppetetejére menjen. A lányok a létrán, Feri, Jani, meg a kút kerekébe fogta be magát s mint az ördög motolája, tekerték. Jóska és Dezső a tele vödröt hordták a lányok kezére. De míg a lakóház tetejét mentenék, lángra kapott a kazalban álló széna.

Az asszony még szétburogatta azt a vödör vizet, ami ott volt épp a kezében, majd a vödröt odavágta a pitvar elé, hogy behorpadt a feneke.

Verje! verje csak az a magasságos isten! Háza is égne le már, ha az állatoknak nem lesz mit adni. Az ujját se mozdítja tovább.

És bement a gyerekekkel a konyhába.

7.

A földes cselédkonyha tüzét megrakták a katonák. Perzselték a tyúkokat és főzték a káposztát. Olyan illata volt, hogy a lábatlankodó kölykek nyála lecsorrant.

Bangó Jóska, Fekécs Gábor az ablak előtti padon ültek és szívták a kapott cigarettát. Az öreg Farkas pipázott. Tóth Dani a körmét faragta a bicskájával. Az asszonyaik meg térültek-fordultak, ágat raktak a tűzre, kavarták az ételt, krumplit tettek az izzó sütőbe.

Amikor a hús végre kifőtt, az Andrej a késével levagdalta a tyúkok szárnyát: gyereknek való, rágódjanak ők is.

A férfiak már jó félórája Alexej szaván rágódtak.

— Hogy az övék lesz a határ itt? Az épületek is, és a földeket is szétoszthatják?

8.

E hír gyorsabban járta az utcák
hosszát végig, mint a tűz.

9.

Az se késlekedett ám!
Fekete András háza és kazla kigyulladt
fél hétkor.

A felső Sósé rögtön utána.

Simoné, Bartosé és a sánta Koráthé
egy időben.

Világos, koromszagú este
volt.

10.

A nap hozott nyugalmat.
Amint a hegyekről
leküldte sugarát, más volt már a halál is:
megmerevedett élő és nem rém, aki rémít.
Nekiláttak az égések feketére zúzódott
romját eltakarítani. Érezték, hogy a tájon
már valami erős és szép nyugalom takarója
takargatja szívüket. De olyan nem akadt még
köztük, aki nevén nevezte volna e csendet.

Csak kívánták.

És a fiúk, kik körülöttük
jártak-keltek, pucolták a fegyvereket, vagy
lovakat itattak, este karéba leültek
az egyik ház udvarán és harmonikáztak.

Oly jó volt odamenni és leülni közébük.

Hallama Erzsébet

Károly

Egész este csavargott a városban. Fényt akart és kecses, finom formákat a csepeli nagy kockaépületek, kémények, csúszdák, raktárak és dudáló teherautók után.

Nem voltak éppen idegenek a szürke gyárfalak és a füst. Eleget látta őket, amikor még ott laktak a közelben és nyári delelőkön, mezitlábasan, klottnadrágban taposta a port, míg a gyárkapuhoz ért.

Aztán szélesfolyosós iskolák jöttek, zöldre mázolt csőpadok, amiket már alig lehetett megfaragni, de különben sem ez volt az érdekes, hanem a szakköri békaboncolás, a laboratórium, a csillogó lombikokkal, kémcsövekkel és a könyvek. A családban is úgy bántak vele, mint kis tudóssal, akire fehér köpeny vár, nem olajos kezeslábas. És apa is hordta haza a könyveket — az ő okos fiának! Akit aztán magába szippantott a tánciskola, mint valami szirének szigete, ahol csak zene van, ritmus, fény, kacagás... A laboratórium pedig, mint egy bosszúálló isten, örökre kitiltotta a birodalmából. Menjen csak a fekete padlós pokolba, csavargassa a gépeket, hogy kiköpjék azt a sok buta vasdarabot, ami ki tudja, mire jó?

Az ember idővel másképp látja a dolgokat. Károly szemében a műhely az értelmetlen verejtékezés kamrája lett, ahol piszkos ruhában, arcukon olajmaszattal emberek szaladgálnak, de milyen emberek? Hát tudják azok, mi az igazi élet? Az élet, kérem, ott kezdődik, mikor az ember mosolyogva letörli arcáról a verítéket és boldogan szétnézve kimegy a napba, a fénybe, a friss levegőbe... hogy volt értelme... Amióta a laboratórium megtagadta őt, csak az érettségi előtt, a hosszú áttanult napok végén érzett ilyet. Ostoba az ember! Ki gondolta volna, hogy hiába ez az egész kései verejtékezés?

Holnap meg kell kezdeni a robotot.

A gép mellé áll az apja ócska köpenyében, amire anya egy sárga foltot varrt este...

Keserűen rúgott bele egy összegyűrt villamosjegybe. Átvágott a másik oldalra, a nagy világító ablakok irányába.

Éles nyikorgással fékezett mellette egy világoszöld Wartburg. A sofőr valamit odaszólt, de nem törődött vele. Na és ha elüti? Ki sajnál egy szürke kis melóst, egy csepeli üzem még alig felvett tanulóját? Keresztet rá és kész.

A tüllfüggönyök mögött pálmák álldogáltak és piros arcú, zsíros férfiak bámultak a poharukba.

A pálma alatt az a szürkeruhás magas... Megremegett belül. Csak egy feketét iszik, cukor nélkül, közben böngészi az újságot. Vékonykeretes szemüvege van, magas homloka — professzor. Biztos, hogy professzor. Van egy nagy világos laboratóriuma, csillogó műszerekkel — csak az övé! Ő parancsol az anyagoknak, a fémnek, üvegnek, mérlegnek. Néha fehér köpenye zsebébe süllyeszti a kezét és az ablakhoz áll. De aztán egy pillanatban a papiron, a képletek között felragyog a fény. És akkor a professzor leül könyvekkel magasodó nehéz íróasztala mellé és boldogan megtörli a homlokát...

Valaki nekiütközött.

De hát miért is állok itt és bámészkodok befelé, mint egy koszos kölyök? Na, indulás.

Három vihogós iskoláslány jött szembe, végignézték és kuncogtak. Mi az, talán máris olajos a képe? Rá van írva, hogy melós? Hogy hülye álmokat melenget a kabát alatt?

Meg kell gyilkolni ezeket az álmokat, mert maholnap rajta röhög a város!

Már bent is volt a forgóajtóban és a zsibongó füstben.

— Egy rumot!

Ott zörgött a belső zsebében egy vadonatúj húszas. Anya adta villamosra meg tízóraira. Na, legalább ezentúl lesz egy kis pénze, megihatja, mit is csinálna mást?

Jólesett, hogy a rum végigégette a torkát.

— Károly, Karcsikám!

Ni, a Benkő Pista bátyja, az egyetemista. Találkoztak egyszer-kétszer murin Pistáéknál. Pista rendes srác, csak kissé mulya, a bátyja annál kevésbé...

— Szevasz, gyerek! Na, gyere ide!

— Egy kis nyomás van már bennük — állapította meg Károly, de sorra bemutatkozott a többieknek.

— Öcsém haverja, táncművész, kosarasbajnok és tudósjelölt — szavalta Benkő Laci. — Ezek meg itt az én haverjaim: Öcsike, dzsessz-zongorista, Dagadt, az egyetem kiváló hallgatója és Molnár Ferenc úr, végzett mérnök, nem tévesztendő össze kitűnő névrokonával, s egyébként ragyogó eszéről és a női nem iránti szűnni nem akaró hódolatáról híres...

A többiek mind nevettek, de Károlynak megakadt a szeme Molnár Ferenc úron. Végzett mérnök... Elég csinos fiú, bár kissé sovány, de a homloka magas és vonzza a szemet, mint a tűz a melegedni akarót.

— Na, ülj le és érezd otthon magad... Éppen azon vitatkozunk, hogy mi a jó élet titka. Öcsike szerint...

— A lényeg — szólt közbe a kétméteres, nagyfogú Öcsike —, hogy valami hatalma legyen az embernek a nép fölött. Öregem, ha én leülök a zongorához és kiverek egy oltári rokit, a tagok, mint a bolondok, egytől egyig bezsonganak. Mit gondolsz, miért van, hogy intek és a nő jön? Nem a szép szememért, hanem mert meg tudom őrjíteni...

— A pénz — reccsent bele Dagadt — fiacskáim, ha nekem pénzem van, nem fáj a fejem. Ha pénz van, minden van. Megy minden, mint a karikacsapás.

Károly előredőlt. Molnár úr szólalt meg.

— Nem egészen így van, fiúk. Ha pénzed van, megvehetsz mindent, de lesz, ami kicsúszik a kezedből, mert pénzzel elérhetetlen, és aztán meg is únha-

tod a megvehetőt. Ha egy jó számmal meg is őrjítesz egy csomó embert, lesz, akit nem tudsz megőrjíteni, és az is, aki akkor a nyakadba borult, másnap talán le se köp. Ésszel kell élni, fiúk, mindig azt alkalmazni, ami éppen kell, ésszel!

Molnár úr magas homloka diadalmasan ragyogott. Benkő közbekottyant.

— Igyunk.

— Igen, de vannak esetek, amikor nem lehet semmit tenni.

Károlynak dobogott a szíve. Hogy csinálja vajon ez a magas homlokú?

— Például?

— Például engem nem vettek föl az egyetemre. Holnap belépek esztergályostanulónak egy üzembe.

— Ó, — mondta Molnár úr és élesen ránézett. Fölnevetett. — Építjük a szocializmust... Na, kösz. Ez marhaság, tudod?

— Tudom. De mit csináltam volna?

— Mit! Mit, mit, hát nincs elég elég állás Budapesten? Muszáj rögtön fejest ugrani a termelőmunkába?

— És mit szól a nő, ha már a nyakadba omlik és megtudja, hogy az isteni lovag civilben... hihi... civilben vasmunkás!

Az egész társaság felröhögött. Molnár úr finom mosollyal nézett rá.

— Nem azért... De én tanulni akartam és...

— És élni. Értem barátocskám, emberi módra élni. De az nem olyan egyszerű dolog manapság. Állandóan az erkölcsről, közösségről meg új életről szónokolnak. De a valóságban...

— Fogalmatok sincs, micsoda sikerem volt a napokban — kezdte a dzsesszzongorista, de Molnár közbevágott.

— Hagyd a sikereidet. Inkább igyunk! Még egy rundot!

Újra ittak.

Károlynak vörös vonalak futkostak a szeme előtt. A levegő még nehezebb lett. Dagadt kövér arca egyetlen folttá olvadt össze.

— Igyál, vasmunkás! — nyekergett Dagadt és a nagy röhögéstől kilötyögött a pohara.

Károly nézte a hús színű foltot a közepén tátogó fekete lyukkal. Valami düh tört rá, az egész világ ellen, de itt, ennek a kerek, imbolygó foltnak a közepébe szeretett volna belevágni valamit.

— Az apám is vasmunkás, ha tudni akarod. És nagyon rendes ember.

— Ki vonta kétségbe? Hiszen államunk nagyrabecsült vezetői közül is sokan kezdték a satupad mellett. Ugye, elvtársak?

A nevetés túlharsogta a rádió hangját is.

— Az osztályharcban edződött, öntudatos munkásosztályé a vezető szerep — darálta Benkő Laci — úgybizony, új társadalomban élünk, elvtársak, azaz ti büdös polgárok, ti élősködő herék, ti...

— Hogy fújja — visított Öcsike és a nevetéstől kiprüsszentett a száján egy kis rumot.

Károly rábámult a körülötte tátogó szájakra és Molnár úr magas homlokán a kidagadó erekre.

— Ne hülyéskedjetek...

Dagadt szájához emelte az ujját.

— Pszt! Ellenség, kuss!

Molnár intett.

— Helyes, igaza van a fiúnak. Nem kell úgy ordítozni...

Károly szemét piros köd borította el. Fölállt. Rosszul érezte magát, a lába imbolygott.

— Mennem kell — motyogta és sarkon fordult.

Már benn volt a forgóajtóban, amikor elkapta az izgalom. Majd orra esett, visszaforgott a füstös terembe és odament a társasághoz.

— Büdös csirkefogók vagytok! — kiabálta.

Csak füstben úszó fénygömböket látott, ahogy újra kiment.

A házuk előtt rettenetes gyengeség fogta el. De csak az előszobában ereszkedett le egy székre, és ült ott, nem tudta, meddig.

— Csak arra vigyázz — mondta neki az apja —, hogy senki se mondhassa: na, érettségizett és most fenn hordja az orrát, érted? Az igazgatóval beszélgettem délelőtt, azt mondta, stramm fiú lehetsz, és még nincs minden veszve. Tanulhatsz is később. Fölpróbáltad a köpenyemet?

Az apja nyakába akart borulni, de ez furcsa lett volna. Bólintott.

— Éppen jó.

Nagy István: Gondolkodó (tollrajz)

Pákolitz István

*Csertető**

INVOKÁCIÓ

A Harcról szólok; az egy s oszthatatlan
törvényszerinti Egész Részét zengem;
a könnyet és a vért, mely száz alakban
jövőt táplált zajló történelemben;
a Harcot, amely százszor elbukott,
s százegyedszer is fölcsapott a lángja;
mely lebírta a sötét végzetet,
és széles utat vágott a világba!

Nem téged hívlak, aki rózsaágyon
holdsugár-húros lantod pengeted,
s a nyafogókat bágyadt-únott álom-
csókoddal még ma is kitünteted;
a harcos múzsát hívom, ő vezessen:
a nép lelkét, mely formálja a Rendet
törvény szerint: ha szépszóval, ha nyersen,
de ő írja az örök történelmet!

Segítsd a költőt, harcoslelkű múzsa!
— Futó időben megkopik az emlék;
és aki küzdés nélkül ér a csúcsra,
könnyen felejti, hogy a lét vagy nemlét
kemény harcokban dőlt el, és a hegyre
milyen nehéz, keserves út vezet;
a munkás-multat soha ne feledje,
ringassa szívét hű emlékezet!

* Részletek a Baranya megyei Tanács és a „Jelenkor" pályázatán díjat nyert műből.

A Harcról szólok; az egy s oszthatatlan
törvényszerinti Egész Részét zengem;
a könnyet és a vért, mely száz alakban
jövőt táplál zajló történelemben;
a Harcot, melyet a négy égi tájon
vívott a világ minden proletárja;
s küzdése célja nem lidérces álom,
de valóságként ragyog a világra!

A SORTŰZ

Februárvégi, délutáni nap
húzkodja már a fagy méregfogát.
Szélnyomta bokrok talpraállanak
és zizegve hajlonganak tovább.
A kopasz fákon sárga, lágy-arany
sugár csorog; s a pöttöm nyitnikék
az ág hegyén már kezdi, vékonyan,
fagykergető tavaszi énekét.

Ki figyel most a madár énekére?
Mint görcsös ujj, kapaszkodik az ág,
fohász és szitok röppen föl az égre,
remegve vár minden bányász család.
Szabolcson nincsen egy falat kenyér,
a magazin már két nap óta zárva.
„Ha nem dolgoznak, dögöljenek éhen!"
— ezt tették az asszonyok kosarába!

Szurony villog a bágyadt, téli fényben,
a r e n d r e őrködik a hatalom;
erősített a járőr és kevélyen
cirkál le-föl Szabolcson, Vasason.
A falu, mint a bolydult hangyaboly,
ha vihart érez: lót-fut és nyüzsög;
r á é r az asszony: nem ég meg a rántás,
mert egyetlen kémény se füstölög;

de füstölög a lélek, s mint a vulkán
mélyén a magma, fortyogó, tüzes,
és most — immár negyvennyolc óra múltán —
a földet rengeti, utat keres,
mert elviselhetetlen ez a várás!
A fojtott harag, mint a kiokádott,
izzó és mindent fölperzselő láva
most elönteni készül a világot!

Mint az orkán, ha végigzúg a tájon:
minden, mi él, riadtan megremeg
a fölcsattanó éles kiáltástól:
„Kenyeret a népnek! Ke-nye-ret!"
A munkásotthon környékére zúdul
felajzott szívvel férfi, nő, gyerek;
már reggel óta bent tanácskozik
a vasasi bányász szakszervezet.

Kilép egy bányász s így szól fenn a lépcsőn:
„Testvéreink lent vannak két nap óta!
Segítsünk nekik, hogy ne legyen késő!
Hadd tudják Pécsett, hogy is szól a nóta!
Gyerünk Pécsre, az igazgatósághoz!"
„Gyerünk, gyerünk, nem éhezünk tovább!"
„Most itt a perc!" — Az őrmester kacsint:
szemmel tartjuk az izgága pofát!

Vagy háromszázan összerendeződnek
sok éhes férfi, asszony és gyerek:
erőt szegeznek ők is az erőnek,
nem rémítik csendőrszurony-hegyek.
„Föl, fól, ti mind, a földnek rabjai,
Hetény, Szabolcs, Somogy, Vasas, gyerünk!
A rabtartóink többé nem gyötörnek:
egy a halálunk, egy az életünk!"

Ahogy a szélkavarta bőszült tenger
dühödt hulláma tornyos táncra kel:
a sorsa ellen föllázad az ember,
vad indulattal vádol és perel;
az ösztönösen megérzett igazság
s a keserűség, mint az áradat,
csak nő, dagad, hogy végleg elsodorja
az erőt mutató nagy gátakat.

Mint aki tudja, nem veszíthet semmit,
forrong a menet indulásra készen;
tombol, üvölt: „Csak menni, menni, menni!"
„Gyerünk az igazgatósághoz, Pécsre!"
„A Csertetőn át közelebb az út;
az asszony és gyerek is jön velünk!"
„Ki nem áll mellénk, aljas és hazug!"
„Szabolcs, Hetény, Vasas, Somogy gyerünk!"

Az éles szuronynál is élesebbek
a lázas-éhező tekintetek;
a fegyvertelen proletárseregnek
a puszta igazság a fegyvere.
Félelmetes, ijesztő néma fegyver,
és ellene kevés a puskatus;
az igazságért elszántan kiállni:
proletárszívben őrzött ősi juss!

A bányászasszony ott áll férje mellett
és kézenfogja a kisgyermekét;
a Télből a Tavaszba menetelnek,
zöld lombbal intő jobb jövő elé.
Megy a sok asszony, férfi és gyerek
egymást eltéphetetlen-átkarolva;
az éhes-rongyos proletársereg
elindul a jövendő századokba!

Vonul a sereg súlyos némasággal,
és szárnya nő, pedig gyalog megyen;
kíséri varjak károgása: gyászdal,
s pár nyitnikék biztatja kedvesen:
„Ó, nyitni, nyitni, nyitni, nyitni kék
az emberibb világba új kaput,
melyen az eltiport testvériség
termő, szabad szép közösségbe jut!"

Tavaszba nyíló csertetői fák,
s felhőfutású februári ég,
ti zengjétek az új melódiát:
a végső harcra indul itt a nép!
Ti zengjétek: az elszánt, bús sereg
elé nem állít gátat félelem;
s hogy jó úton jár férj-asszony-gyerek:
Csertetőn át zúg a történelem!

Vonul a sereg súlyos némasággal,
félelmetes-nyomasztó, mint a végzet;
csak néha csördül-csattan kiáltása:
„Kenye-ret!" S újra: „Kenye-ret a nép-nek!"
A harcbahívó új csatakiáltást
visszhangozzák a kéksipkás hegyek;
s míg völgybe ér, kigyúl a levegő is:
kenyeret a népnek, kenyeret!!

Vonul a sereg súlyos némasággal,
kemény sodrása elszánt és konok;
úgy hömpölyög, mint vad folyó hulláma,
s eléri a szalolcsi szurdokot,
hol csendőrsorfal zárja az utat
szuronyt szegezve és lövésre készen;
az őrmester kiált: „Állj! Vissza! Állj!"
De a tömeg nem riad vissza mégsem.

Ki állhatna a vad vihar elé,
milyen hatalom és milyen erő?
Vezényszó, de varázsszó sem elég,
hogy a dühödt, kenyérkövetelő
tömeg megálljon. Csendőr hangja csattan:
„Állj, vagy lövünk!" A férfi, nő, gyerek
teli torokból ezt kiáltja vissza:
„Majd megállunk, ha adnak kenyeret!

Két napja éhezünk, ne lőjetek!"
És válaszul a puskazávár kattan;
asszony sikolt, fölsír egy kisgyerek,
szuronyhegyen kabátujj lóg cafatban.
„Oszolni, vagy lövünk!" — ostorcsapásként
vágja a szó mindnyájukat szíven;
egy pillanatra megtörik a hullám,
s zúdul megint, nem tartja semmi sem.

Folyik a vér s a vér láttán a had
vadul felhördül és ugrásra kész;
dermedt-feszült a gyilkos pillanat —
az őrmester tüzelj-t vezényel, és
dörren a sortűz éles csattanással —
a földre rogy a Hegedűs, a Faitig,
majd Keller is... A csertetői rögre
a bányászok piros vére patakzik.

„Segítség... jaj!" „Ti gyilkosok!" „Még élek!"
„Hát irtsatok ki bennünket egy szálig,
zsoldos kutyák!" „Fizetett, rongy pribékek!"
„Ne hagyj itt, Imre!" „Segíts el a házig!"
„Hol a fiam?" „Meghalok... feleségem...
vizet... vizet..." „A mellem..." „Jaj, a lábam..."
„Kösd el a karját; elvérzik egészen!"
„Ne hagyjatok..." „Mi van édesanyámmal?"

A sebesültek sikoltása, jajja
reszketteti a szívet és velőt;
az asszonyok a véres férfiakra
borulnak sírva: tán a könny erőt
varázsol még a sápadt véres arcra,
amelyre örök álom nehezült...
— Az őrmester úr jelentheti büszkén:
„Három halott és néhány sebesült".

Az alkonyati szürke felhő fátylán
a nap vérrózsás bíbora ragyog;
az elcsöndesült halottak ruháján
vérből nyíló vöröslő csillagok.
A döbbenettől súlyos, néma csendben
föl-fölzokog a feleség, az árva;
a férfiak szemében, mint a végzet:
a gyűlölet s a bánat iker-lángja.

Lobog a láng a néma éjjelen,
s az értelmet világosítja már,
hogy a jövő mégsem reménytelen,
bár a jelen csak nyomor és halál;
lobog a láng, fényében indul útra
a multat-jelent végigszenvedő;
s a szép szabadság fáját öntözi
a vér, mely kiömlött a Csertetőn!

Lantos Miklós: Pécs (fénykép)

Leonyid Szoboljev

A menyasszony

Leonyid Szoboljev 1898-ban Irkutszk városában született. Pétervárt tengerész iskolát végzett, 1918—31-ig parancsnoki minőségben a haditengerészetnél szolgált. Részt vett a polgárháborúban, a második világháború idején ismét a hadiflottánál harcolt. Írásai 1925 óta jelennek meg. Azóta 3 könyve látott napvilágot. Első regényében (Generáljavítás, 1932) a balti tengerészek életét, hőstetteit, forradalmi harcra serkenését festi meg. Második művét (A tenger lelke) 1942-ben adta ki. Ebben elbeszéléseit gyűjtötte egybe. (E kötetből származik az alább közölt elbeszélés.) Ezt a művét 1943-ban Sztálin-díjjal tüntették ki. Harmadik könyve egy kisregény (Zöld fény), amelynek fő hőse egy szovjet tengerésztiszt. Szoboljev e művét eddig már 28 nyelvre fordították.

Szoboljev nagyon sokat tett a kazah irodalom orosz tolmácsolása érdekében. Maga is fordított kazah prózai műveket, antológiát szerkesztett, ismertető cikkeket írt a kazah irodalomról.

Az Orosz Föderatív Köztársaság Írószövetsége megalakulása alkalmából tartott elnöki beszédét több magyar irodalmi folyóirat, így a Jelenkor is ismertette.

Szoboljev műveit a magas eszmeiség, a nép életével való szoros kapcsolat vállalása jellemzi. Művészi témaválasztásának legfőbb területe az egyszerű orosz matrózok, katonák és tisztek világa. A szovjet társadalomnak ezt a rétegét nála jobban senki sem ismeri. Írói művészetének jellemző vonása a színes és finoman árnyalt népi nyelv, a párbeszédek tömör ereje, a lélekábrázolás mélysége és sokoldalúsága. Rövidebb elbeszéléseiben is szívesen él az írói reflexiónak az olvasóval szoros kontaktust teremtő módszerével, a pszichológiai problémák felvetésével. Arányosan szerkesztett elbeszélései Csehov művészetére emlékeztetnek.

L. Szoboljev, az Orosz Föderatív Szovjet Szocialista Köztársaság Írószövetség elnöke, a Szovjet—Magyar Baráti Társaság elnökhelyettese, ez év márciusában, a magyar—szovjet barátsági hónap alkalmából, a szovjet küldöttség vezetőjeként hazánkban járt és Pécsre is ellátogatott.

Azokon a napokon, amikor Ljuba volt a kórteremben az ügyeletes, valamennyien jókedvűek voltunk. Reggelenként puha vászoncipőcskéjében frissen, vidáman és észrevétlenül, mint a tündöklő napsugár suhant be a kórterembe.

A téli reggel égő hideg lángként piroslott orcáján, kacagó, szinte gyermeki szeme derűsen csillogott, s a lábavesztett őrnagy az ágyán felemelkedve így fogadta:

— „A lányka orcája pirosabb a rózsánál...“ Ljubocska, hát igazán élnem kell még?...

— Biztosan — felelte csengő hangon, közben leheletével fagyos ujjait melengette.

Kezét hátradugva a nagy, fekete kályhához bújt, fehér, törékeny lényének felnőttes komolysága gyermekien bájos és megható volt. Kezét melengetve sebes szóval mindenről beszámolt: a reggeli hadijelentésről, bajlódásáról a nyers tüzelővel, arról, milyen ebéd készül a konyhán, a tegnapi filmről. És a sebesültek fájdalmas nyögése szép lassan elült, a görcsös fájdalomtól eltorzult arcok felderültek, és a terhes, nehéz kórházi levegő felfrissült, a bánat elszunnyadt, a gondolatok könnyebbekké váltak.

Aztán vékony ujjait a nyakához szorította — így próbálta ki, hogy átmelegedtek-e már, finom vonalú orrocskáját csücsörítve, gondterhelten, pillantásával otthonosan végigsiklott a kórtermen, latolgatta, hol kezdje munkáját, — majd odasietett a priccsekhez.

Mindent gyorsan és finom kézzel végzett: a sebesültek arcát úgy mosta, hogy egy csepp sem fröccsent a párnára, megigazította a kötéseket, levelet írt annak, kinek a kezével vagy a szemével volt baj; mindig jókor vette észre, ha valakinek az állapota rosszabbra fordult, ilyenkor orvosért szaladt. Betegei válságos perceiben eréllyel küzdött életükért, vigasztalta, nyugtatta a nyugtalankodókat és szelíd, lelket üdítő álmot varázsolt szemükre.

Mindnyájan szerettük, s talán szerelmesek is voltunk belé. De a féltékenység szenvedélyét nem engedtük magunk közé. Ha Ljuba egy-egy szabad percében le is ült valakinek az ágya mellé és durákot játszott vele, mindnyájan tudtuk, hogy annak ma sebzett a szíve, jobban, mint a többieké.

Azon a napon jogosan én lehettem volna kiszemeltje a játékhoz. Éjjel nem aludtam, olyan dolgok nyugtalanítottak, amelyek nem tartoznak elbeszélésem keretei közé. Amikor jóreggelt kívánt, csak egy bágyadt mosollyal próbáltam félrevezetni, — szememmel hasztalan igyekeztem volna. Csodálatos, ahogy ez a fiatal asszony, még szinte leány, az idegen lelkében megérezte a bajt. Csak futó pillantást vetett rám, de miután végigjárta betegeit, egy csomag kártyával a kezében egyenesen az ágyamhoz lépett.

A játékból azonban nem lett semmi. Gyermekes ajka időnként megvonaglott, vidám szemében bánat lapult, és nekem egyszerre úgy tűnt, hogy évekkel öregebb lett. A kártyák érintetlenül hevertek az ágyon, a pikk-lapok mint a bánat szimboluma sötétlettek a fehér takarón, mi pedig halkan és meghitten elkezdtünk beszélgetni.

A férje páncélos kapitány, vakmerő, kitüntetett harcos — s most eltűnt. Egy hónapja már, hogy kutat utána. Egy hónapon keresztül ez az asszony úgy röppent be mindig hozzánk, mint a kacagó napsugár, s közben a lelke fájt, szíve vérzett, és éjszakánként szállásán csendesen, hogy társait fel ne ébressze, sírdogált...

Tegnap összeakadt férje régi barátjával, egy páncélos parancsnokkal. Az megfogta kezét és azt mondta:

— Ljuba, nem fogok hazudni neked. Pável bennszorult a gyűrűben. Valamennyien kitörtünk, csak ő nem tért vissza. — Nem engedte, hogy Ljuba sírjon, megszorította kezét. — Nyugalom, Ljuba! Még visszatérhet. Érted? Várni

kell. Természetesen, ez nagy művészet — várni... Megígérem, hogy megmondom, amikor már nem kell visszavárnod.

Ránéztem, és kerestem magamban azt az erőt, amelyből ezt az asszonyt faragták. Ilyen bánat láttán megfeledkeztem a magaméról, de szavakat — a vigasznak és reménynek azokat a szavait, amelyeket ő olyan bőkezűen szórt közénk — viharvert, esetlen és önző férfilelkemben nem találtam.

A szélső priccsen felnyögött az őrnagy.

Ljuba felszökkent és könnyed látomásként odaszaladt. A szeme megint olyan lett, mint régen, és a bánatot — a maga bánatát — másé láttán, eltemette. A kórteremben senki sem vette észre, mekkora terhet cipel törékeny, csaknem gyermeki válla.

Engem egy időre egy másik kórházba szállítottak. Két hét múltán visszakerültem régi kórtermünkbe. Többeket már nem találtam ott, új sebesültek jöttek, mellettem egy óriás géz-baba feküdt.

Egy páncélos tiszt volt, akinek elégett az arca és a melle. Minden, ami emberi arcon éghet, nála elégett: a haja, szemöldöke, pillája, sőt a bőre is. A fehér kötés között félelmetesen és baljóslatúan sötétlett egy óriás, sötét szemüveg. Semmi fényt sem eresztett át és arra szolgált, hogy a csodálatos módon épen maradt szemgolyót a kötés dörzsölésétől megóvja.

Lejjebb furfangos ügyességgel egy nyílást hagytak a száj számára. Láthatatlan módon innen kongott elő az emberi szó — az élő emberi szó, a gondolatok és érzések egyetlen közvetítője.

A páncélos bátran viselte a hosszantartó fájdalmat. A sok pólya kínozta, de ő mégis élni akart. Élni, hogy újra verekedhessen az ellenség ellen. Ez az életakarat lobogott tagolatlan beszédében, megperzselt ajka hebegésében.

Szeretett beszélni. Sötét és magányos világában emberi szó után vágyódott. Tompán és idegenül gurguláztak elő a mozdulatlan gézkötés mélyéből a szavak, sebzetten és tördelten, de miután megszoktam és megértettem őket, e szavak dicsőségről, gyűlöletről, győzelemről, harcról, halálveszedelemről szóltak, álmokat, reményeket, vallomást és gyónást idéztek — mindent, amit egy huszonkét éves, a magányosságtól menekülő ember barátjának elmondhat. Igen, a barátjának — mert már estére egyszerre csak szoros barátság alakult ki közöttünk, olyan, amilyen harcban vagy szenvedésben születik.

Kora hajnalban felébredtem. Mindent sötétség ölelt még magába. A kórterem nehéz lélegzéssel élt, az erős, harcban megroppant férfitestek nyugtalan álmát időnként egy-egy fájdalmas nyöszörgés verte fel. Abból, hogy a nyöszörgésre nem mozdult meg egy fehér árnyék, tudtam, hogy nem Ljuba az ügyeletes. Valószínűleg a másik nővér, Fenya — egy csúnya, idősebb nő volt szolgálatban. Ez mindig fáradt volt, és éjjelente a kályhához húzódva a székén rendszerint elszunyókált. Felkeltem, hogy a folyosón elszívjak egy cigarettát. Amikor a páncélos észrevett, inni kért (nagyon idegenül hangzott, valahogy így: „sizet"). Attól féltem, hogy fájdalmat okozok neki, ezért fel akartam kelteni a nővért.

— Nem kell — mondta — nem baj...

A géz között óvatosan néhány korty vizet öntöttem a kancsóból a szájába, és természetesen, leöntöttem a kötést. Zavartan bocsánatot kértem.

— Nem baj — ismételte és elmosolyodott. — A mosolyt csendes, akadozó lélegzése jelezte. — Ezt csak ő érti... Mintha csak magam csinálnám, ajkammal.

— Ki az az ő?

— A menyasszonyom.

És szokatlan szerelmi történetbe kezdett.

Egy asszonyról beszélt, akit nem látott és nem is tudott látni. Régi, orosz becéző szóval „lelkecském"-nek nevezte. Így szólította már az első napon, amikor különös melegség és meghittség áradt az asszonyból feléje, így becézte később is, mert perzselt ajka nem tudta nevét kimondani. „Természetesen, Ljuba — gondoltam. Ez a név valóban után hangzanék nála: Ljua, Ljusa..."

Meghatódva, büszkén és — bármilyen fonákul hangzik is — szenvedéllyel beszélt róla. Hangosan ábrándozva idézgette arcát, szemét, mosolyát és én azon csodálkoztam, mi mindent megsejt a szerelem. Hangja halkabbá csendesült, amikor elmondta, hogy ismeri főkötője alól előbomló dús, könnyed haját. Egyszer hozzáért ehhez a hajfonadékhoz, amikor vaksi kezével a hőmérő tokját segített az asztalon keresni. Beszélt a kezéről — a finom, erős, óvó kezekről, amelyeket órákon át nyugtatott a magáéban, amikor az életéről beszélt neki, a gyermekkoráról, a harcokról, a páncélkocsi felrobbanásáról, magányosságáról, a nyomorékok reá leselkedő rettentő életéről.

Elismételte minden vigasztaló szavát, a reménynek szelíd szavait, az asszony hitét, hogy még látni, élni, újra harcolni fog, s nekem eközben úgy tűnt, mintha magának Ljubának szavait hallanám. Suttogva mondta, hogy holnap lesz a sorsdöntő nap: a professzor megígérte, hogy leveszi róla a szemüveget, és ha minden jól megy, megint látni fog. Erről nem szólt „a lelkecskémnek", hátha mégsem úgy lesz. Ne gyötrődjék. Ha nem megy, hát nem megy, így is látja magában gyönyörű, finomvonású arcát, a szemét is és benne a szerelmet. És még valami: egy bonyolult operációra beszélte rá, amely visszaadná szemöldökét, pilláit, friss, piros bőrét. Tudja, hogy drága áron nyeri mindezt vissza, de szerelme kedvéért erre is vállalkozik.

Igen, szerelme kedvéért! Büszkén mondta ki ezt a szót. Az asszony férje nemrég elesett a fronton, magára maradt és boldogtalanabb, mint ő: neki csak az arca lett oda, de az asszony a szeretett élettársat veszítette el. Ezeken a hosszú éjszakákon mindent megtudtak egymásról, és a szerelem beköltözött ebbe a kórterembe, ahol pedig a halál tanyázott. És a szerelem szülte új élet segített, hogy legyőzze önmagát. Főbe akarta magát lőni — minek az élet az ilyennek?

— Azt mondta — nekem mindegy, milyen lesz az arcod. Téged szeretlek, nem az arcodat, érted?...

És sírva fakadt. Onnét tudtam, hogy boldogságban úszó keble megrázkódott és lélegzése szaggatottá vált.

Nem zavartam tovább, lefeküdtem és Ljubára gondoltam... Sorsa megrázott. Ez vajon olyan csakazértis szerelem-e a fennkölt női lélek megmagyarázhatatlan szerelme, vagy gyengéd szánakozás, amely olyan hasonlatos a szerelemhez? Vagy talán a megosztott bánat, a magáramaradás szörnyűsége, az elveszettnek meglelt árnyéka — ez is páncélos, hős, harcos? Kíváncsian vártam a reggelt, amikor a másik nővér jön, hogy Ljuba egy pillantásából megfejtsem a titkot. Az ilyen szemekből könnyű az igazságot kiolvasni. E gondolatokkal újra elaludtam.

Későn ébredtem. A kórterem rendjéből megtudtam, hogy az ápolónők már váltották egymást, de Ljubát nem láttam. Odamentem a páncéloshoz, megkérdeztem, hogy érzi magát.

— Csodásan — felelte. — A kedves elment, hogy megtudakolja a kötésváltást. Idehallgass, egy szót sem a professzorról! Mit gondolsz, látni fogok ma?

Hangjából észrevettem, hogy mosolyog.

— Ugye, gyönyörű asszony... hisz te ismered.

— Nagyon szép, igazán — feleltem.

S újra arról kezdett beszélni, hogy ma meglátja. Hirtelen elhallgatott, amikor könnyű, puha lépéseket hallott. Megfoghatatlan volt, hogyan vette észre a fejét bebugyoláló kötésen át. Vagy a szerelmesek a szívükkel hallanak?

— Ő jön — mondta mélységes gyengédséggel. — A lelkecském...

Megfordultam. Fenya lépkedett felénk, nyilván valami miatt visszamaradt. Mondani akartam, hogy tévedett.

— Jónapot, Fenyácska — mondtam. — Soká késlekedik még Ljuba?

— Jónapot. Megint nálunk van? — kérdezte. — Ljuba elutazott, megtalálta férjét. Sebesült...

És odaült a páncéloshoz.

— Kedvesem, Kolenyka — mondta gyengéden. — Légy erős... mindjárt kötözésre mégy...

A katona kezét nyújtotta az asszonynak, és e kéz, amely halált is látott és most a fájdalom előérzetétől görcsbe rándult, Fenya kezébe kapaszkodott, látni való volt, hogy a kötözést kibírhatatlannak tartja. Az asszony mindkét kezével átfogta, és mély, beszédes csönd szállt közéjük. Szelíden simogatta, szorongatta ujjait, és a szeme, amely a sötét szemüveget nézte, meleg, halk áradással a szerelem fényében úszott.

Fenya arcába néztem — ilyen arcot az ember nem tart emlékezetében. Naponta láttuk, közönyös tekintettel siklottunk rajta végig. A csodálatos változás meglepett. Hervadt, fáradt arca, amely a szerelem hevétől átszellemült, gyönyörű lett, az orosz asszony és anya egyszerű arca nézett rám. Teli hittel és gyengéd bánattal. S a szeme egyszerre könnybe lábadt. Némán elfordította a fejét, nem akarta, hogy a könnyek végigcsorogjanak arcán. A páncélos megérezte ezt a mozdulatot és nyugtalanul kérdezte:

— Lelkecském, drágám, mi van veled?

És Fenya csodálatos módon élénken és vidáman beszélni kezdett, gyengéd szóval bátorította, közben könnyei egyre csak patakzottak. A mély fájdalom eltorzította a száját, amelyből továbbra is évődő, vidám szavak szálltak. Aztán tekintete, tele reménytelen és néma bánattal, az ajtó felé siklott. Én is arra fordultam: az ajtón befordították a tolókocsit, és megértettem a könnyeit. A közeledő szenvedést érezte át.

A páncélost a tolókocsira fektették, Fenya mellette ment, kezét tartotta. Elkísértem őket. A kötöző ajtajánál visszamaradt. Ereje cserben hagyta. Nekitámaszkodott az ajtófélfának és szabad utat engedett könnyeinek. Megérintettem a vállát. Rám emelte a szemét.

— Iván Szávelics az imént mondta... Iván Szávelics...

Nem volt képes folytatni.

— Tudom — feleltem. — De miért kell idő előtt nyugtalankodni... Természetesen, megint látni fog.

Fájdalmasan ingatta a fejét.

— És meglát engem... Kell is neki egy ilyen! Mi mindent gondolt rólam... miért is tette? Szépség... szépség... Engedjen! — mondta szinte kiáltva és a fülét a kötöző ajtajához szorította.

Iván Szávelics derűs hangja hallatszott.

— Elég, elég az első napra! Még egy hetet sötétségben kell töltenie.

Fenya kétségbeesésében egyszerre halovánnyá vált, és gyorsan megindult a folyosón. Többé senki sem látta a kórházban. Később megtudtuk, hogy hazautazott.

Fordította: *Selymes Ferenc*

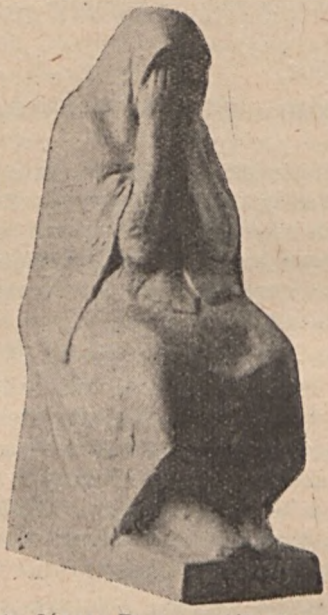

Fekete János: Rossz emlék (terrakotta)

Arató Károly

KÉT VERS

Zsidó menet, 1944

Mert úgyse felejtem
s mert mondani kevés,
hát elmondom újra,
bár kezdeni nehéz.

Süllyedt az ég, fáztak a fák,
rettentő dalokat dúdolt a nád,
orvul sötéten lobogva
felhők támadtak a holdra,
futkosott a szél s a kitárt
ajtó zokogva ki-bejárt.

Mert úgyse felejtem
s mert mondani kevés,
hát elmondom újra,
bár kezdeni nehéz

Lépett a láb, szűkült a szem,
tompult a fény s bújt odabenn,
kókkadt a fej, vérzett a kéz,
lágy húsba dőlt puhán a kés,
lankadt a lélek, szakadt a száj,
amerre jártak, borzadt a táj.

Mert úgyse felejtem
s mert mondani kevés,
hát elmondom újra,
bár kezdeni nehéz.

Nem nyúltak égre a karok,
léptek a láncravert rabok,
a súlyos fellegek alatt
a menet kígyózva haladt
s lengtek a néma hegytetőn
az ingó árnyak reszketőn.

Mert úgyse felejtem
s mert mondani kevés,
hát elmondom újra,
bár kezdeni nehéz.

Hó hullt sűrűn a hegyre,
mélyült a mészgödör egyre,
várt a fogoly hallgatagon,
huppant a holt: meleg halom,
csattant a sortűz s a kitárt
ajtó zokogva ki-bejárt...

Mert úgyse felejtem
s mert mondani kevés,
hát elmondom újra,
bár kezdeni nehéz.

Barnára sült ifjak...

Barnára sült ifjak futkosnak a
teremben a kötelek alatt,
vörös fényben állnak a kemencék
s bekapják a mogorva vasat.

Szikratűz freccsen s a daru meging,
hatalmas teste megy szuszogva —
láng lobban s fényár hull a rács mögött
feketén habzó gépsorokra.

Míg forrasztópáka dalol s meleg
sugárban csurognak a fények,
szerszámokkal sietö alakok
izzadtan nyúló gőzbe vésznek.

Körben faládák, hasas ballonok.
Őrzik a lázongó kénsavat;
ha szabadul, füstöt fúj veszettül
s a kényes érc fáján meghasad.

Zsong, zsibong a dohogásban
acél sír, esztergakés nevet —
kémények a magasban s a mélyben
gyerekmód kuncogó kábelek.

Thiery Árpád

Tűz és harag*

A falu délelőttre olyan lett, mint a méhkas. Aki nem hallgatta a rádiót, azt a szomszédok tájékoztatták. Az öregasszonyok még reggel beültek a templomba, a plébános egész délelőtt zúgatta a harangot, pedig máskor alig csendítettek mise előtt. Némelyek a tanácselnök lakására rohantak. A lakás üres volt, senkit se találtak, és dühükben feldúlták a házat. Mások Csabait keresték. A kapu zárva volt, de senki nem mert bezörgetni. Arra egyik se vállalkozott, hogy szemtől-szembe találja magát az öreggel. Néhányan inkább rászántak az időt, és a háztól távolabb lesben álltak, hátha kitéved az elnök az utcára.

Keserűt mintha kicserélték volna. Az utcán rekedtre kiabálta a torkát. Valahonnan nemzetiszínű zászlót szerzett, és kitűzte a háza homlokára. Kalászék népes csoportokban fel-alá járkáltak, és azt figyelték, hogy halljá-e már a harckocsik zúgását. Délfelé megérkezett az első hír a járásról. Egy községbeli gazda egyetemista fia hozta, aki még november másodikán indult Pestről, és az éjszakát a járási székhelyen töltötte. Az emberek úgy tolongtak körülötte, mintha élő csoda lett volna. Mindenki beszélni akart vele.

Sós András délre már csaknem berekedt. Utcasarkokon, kocsmában harsogta, hogy fegyverre kell kelni — mint negyvennyolcban — megvédeni a házát. A falu egy része felhördült. Sós szavai, mintha sistergő tüzet fogott olajcseppek lettek volna. Egyéb hír nem jutott a faluba, az emberek elhitték, amit Sósék mondtak. A pesti rádió nem szólt, a győri műsort sem foghatták. Senki nem kutatta, hogy Sós honnan szedi a híreket. Hallották és elhitték. Volt, aki már a kaszáját egyenesítette. Sós ebéd után a falu szájára röpítette a hírt, hogy az amerikai csapatok elfoglalták Győrt, és legkésőbb reggelre elérik a falut. Az embereket megejtette a kétségbeesés. Aki a kaszáját egyenesítette, az se tudta, ki ellen fog fegyvert. Sós észrevétlen, — szinte önmaga is alig gondolt rá — szövetségbe lépett Kalászékkal. Nem szóltak róla, nem pecsételték ünnepélyes szavakkal, de tudták, hogy már egy mederbe csurog belőlük a szándék, s a tenger is közös lesz, amelybe egymást sodorják.

A józanabbak mély hallgatásba burkolóztak. Még az utcán se mutatkoztak. Ha valamelyik hangoskodó meglátogatta őket, a konyhában vagy az istálló-

* Részlet a Baranya megyei Tanács és a „Jelenkor" pályázatán díjat nyert műből. A regény az ellenforradalom napjaiban játszódik egy istenhátamögötti dunántúli faluban; itt a befejező részt, a november 4-én történtek leírását közöljük.

ajtóban üldögéltek, bámulva az őszi, felhős eget, mint kedveszegett, szárnyaszegett varjak, s ha kérdezték őket, tanácstalanul a vállukat vonogatták. A legtöbb, amit válaszoltak, csak ennyi volt:

— Hát igen.

Sós visszanyerte biztonságát. A faluban szított hangulat még magasabbra lobbantotta benne a becsvágyat. A falu urának érezte magát, s látta, hogy a hangulat akképpen formálódik a kezében, amilyenre gyúrja. S a nagy lótás-futás közben néha arra gondolt, hogy sokért nem adná, ha Barczai itt lenne, és látná, hogy Sós András nem ilyen-olyan ember.

Néhány óra alatt kilobbant az emberekből a felháborodás lángja. Kalászék meg-megálltak a kerítések tövében, találgatták, vajon mit szeretnek az amerikaiak, azt kellene sütni-főzni. A Kerekes fiú, akinek Csabai a tanácsháza előtt a képébe vágott — valahonnan előszedett egy magyar—angol szótárt, és ákom-bákom betűkkel tört angolsággal a házuk falára festette: „Köszöntjük az amerikai hadsereget".

Az egyetemista nem törődött a faluval. Bárki kérdezte, csak annyit mondott, hogy D...-ben oroszok vannak, hajnalban látta őket, a pártház előtt. Volt, aki kinevette, és csúfolódott, hogy félelmében az amerikaiakat oroszoknak nézte, mások meg türelmesen várakoztak, hátha a fiatalember talán többet is mond. Az egyetemista — amikor egyesek már az amerikai ágyúk dübörgését is hallani vélték — összecsomagolt, és gyalogosan elindult a faluból nyugat felé.

Sós estére összehozta a gyűlést. Hat órára zsúfolásig megtelt a kultúrház.

— Legalább lesz valami — mondogatták az emberek, amikor a kultúrház felé szállingóztak.

A kilépett tagok mind eljöttek, az egyéniekből is akadt jónéhány kíváncsi. Csendesen várakoztak, néha valaki méltatlankodott valamiért, de óvatosan, ha a szomszéd sorban meghallják, legyen idő még kimagyarázkodni. A hangulat nyomottabb volt, mint Sós várta. Hiányzott a tűz, szilaj elszántság, amely hajnalban Sós Andrást Barczai lakásához hajtotta.

Sós türelmesen a falat támasztja, és egy-egy ismerőst figyelmesen fürkész. Néha tréfásan odaszól egyiknek is, másiknak is, mintha csak bátorítani akarná az embereket. Sokan állva maradtak, mert mindenkinek nem jutott hely a padokon. A színpadon még ott állt a múltkori gyűlésről a kecskelábú asztal, mögötte szétszórva a kertiszékek.

Sós már megkezdte volna a gyűlést, de a könyveket várja. A tömeg halkan zsong, mintha színházi előadásra készülnének. Kalász Márton odamegy Sóshoz és mellette a falhoz dől. Nem szól, ő is végiglegelteti tekintetét a hallgatóságon.

— Bicó nem jött el — mondta később, hogy szóljon valamit.

Sós féloldalt rápislogott, és szerette volna tudni, hogy Kalász hallott-e már a tegnap esti beszélgetésről, hallotta-e, hogy Bicó pártütő lett? Körülnézett a teremben, mintha tekintetével az öreg istenes embert keresné, pedig már az első percben látta, hogy Bicóval végleg kenyértörésre került a dolog.

— Tényleg nem jött el — vetette oda kelletlenül.

— Nehéz ember az öreg — sóhajtotta Kalász, és fontoskodó képet vágott, mintha őszintén sajnálná Bicó távolmaradását.

— No igen.

Hallgattak. Később Kalász ismét megpróbálkozott, hogy beszédbe elegyedjen Sóssal. Már megbarátkozott azzal a gondolattal, hogy Sós Andrást maguk

közé fogadják. Arra gondolt, hogy inkább ez a hórihorgas, mint Barczai úr, és barátságosan megkérdezte:

— Akkor ma osztás lesz?

— Az.

— Itt helyben?

— Itt.

— No és az oroszok?

— Talán fél? — és Sós másfelé nézett.

— Nem... dehogy... — szabadkozott Kalász és bosszankodott, hogy titkos aggódását kikottyantotta a száján.

— Hallom, hogy Barczai elment — kérdezte később.

— El... Félti az irháját — sziszegte Sós és kiköpött.

A közelebb ülők közül többen odaszóltak, hogy mikor kezdik a gyűlést, mert únják már a várakozást. Kalász szórakozottan a falat támasztotta. Ismét megkockáztatott egy kérdést, de egyre kényelmetlenebbül érezte magát a hórihorgas mellett. Eddig egy vállrándítással elintézte, nem félt Sóstól, mert itt volt a földesúr. Tudta, hogy annál nagyobb úr úgyse lesz a faluban... Barczai elszökött. Kalász inkább csak érzi, hogy ez a Sós, aki azelőtt éppenolyan senki volt, mint Csabai, egyre jobban kinyúlik a többiek közül. Közösködni kell vele. Kell, mert amíg ők aludtak, addig Sós felkapaszkodott. Beszél, nógatja Sóst a szóra, de alig figyel a saját szavaira, mert szüntelen ez jár az eszében. Az oroszok D...-ben, az amerikaiak Győrben vannak. Mondaná Sósnak, hogy ha ez így van, akkor kár itt osztozkodni, mert éppen itt találkoznak. Abból csata lesz, és akkor az atyaúristen kegyelmezzen a falunak. De nem mondja, mert szégyenli kétségbeejtő gondolatait. Sós az előbb is rámordult, amikor az oroszokat emlegette.

— Soká hozzák a könyveket — szólt a hórihorgasnak, és olyan száraz volt a torka, mint a nyári tarló.

Sós nem válaszolt. Neki is az amerikai csapatok jártak az eszében. Kalász könyökével oldalbalökte Sóst.

— Ki ment a könyvekért?

— Hogy mi?... — és Sós bosszúsan végigmérte a másikat, majd fogai között szűrve hozzátette — Keserű, az unokaöcsém meg egy nemzetőr.

— Kevés lesz az...

Sós az ajtó felé nézett, és az arca mozdulatlanra merevedett, mintha ráfagytak volna a vonások.

Az ajtóban Csabai állt. Vállára vetett rövid kabátban, kalap a fején. Állt, mintha a küszöbre cövekelték volna. Sápadt volt és mozdulatlan, a hevenyészve rávetett kabát, mintha lehúzta volna a vállait. Mögötte az öreg Bucsi, Vándor Mátyás, Szűcs Péter, Barica, Cifra és Jónás.

Néma csend zuhant a teremre. Sós az elnökre nézett. A könyveket nem hozták, Keserűéknek hírük-hamvuk se volt. Sóst elöntötte a forróság. Az a sok indulat, amely egész nap felgyűlt a szívében, most színültig telt, s szinte kilocscsant belőle. Csabaiékhoz lépett. Kezét a zsebébe dugta, és megmarkolta a bicskát. Az emberek moccanatlanul nézték a két embert. Kalász úgy állt a fal mellett, mint akit a szél ütött.

— Minek jött ide? — kérdezte Sós.

Csabai összehúzta a szemeit.

— A könyvek helyett — s olyan erősen nézett a szemébe, hogy Sós alakja vibrált előtte, és a homlokára mutatott — mert ez éppen annyi... különbség, hogy a papír nem tud beszélni.

— Nincs mit beszélni! — ordította Sós, és legszívesebben magára döntötte volna a kultúrházat. Sejtette, hogy Csabai lóvá tette Keserűéket, és úgy érezte, hogy ezek olyanok, mint a sziklafal, amelybe akármerre indul, mindig beleütközik.

Az emberekben lassan feloldódott a hirtelen támadt feszültség, és a túlsó sarokban néhányan hangosan kuncogtak. Tetszett nekik az elnök bátorsága, bár némelyik arra gondolt, hogy okosabban tette volna, ha eliszkol, mert ha az amerikaiak itt érik, az első fára felhúzzák.

A patkolókovács a pad szélén ült. Felugrott, és karonkapta az elnököt.

— Hát ha te jöttél a könyvek helyett, akkor lódulj oda a színpadra! — és megpenderítette Csabait.

Szűcsék az elnök és a kovács közé sodródtak, de Csabai a lendülettől a színpad felé tántorgott. Amikor visszanyerte egyensúlyát, a falhoz dőlt. Gondolta, hogy ez lesz a nagy elszántság vége. Arca elfeketedett a dühtől. Néma csend ült az emberek közé, és Csabainak e néhány pillanat alatt kellett eldöntenie, hogy mit cselekedjen. Tudta, hogy ez az utolsó csata, a legnagyobb, és ha ezt is megnyerik, akkor mindent megnyertek, mert holnap, vagy holnapután, de a hét végén biztosan ide is elérnek a szovjet katonák.

Csak addig kitartani, tűrni, bírni az ütéseket, csak addig állni, így összefogózva a viharban, és csak arra ügyelni, hogy a vihar el ne sodorja őket. Összeszorította a fogait. Látta, hogy a hangulat forróbb, tudta, hogy az emberek most „amerikai" lázban égnek. Forróbb a hangulat, mint a tanácsháza előtt. Akkor csak kiabáltak, mert éveken át nem volt miért kiabálniok, de most ez a csend megfojtja, letaglózza az embereket. A szemekben sötét árnyékok ülnek. Sós mindenki fejét telebeszélte, hogy a szovjet csapatok mindent felperzselnek, ami az útjukba kerül. A bezárt ablaktáblák mögött is hallotta egész nap, hogy milyen forró az emberek fejében a gondolat. Valamit ki kellene találni, ami a szívükhöz szól, mert van az embereknek szívük, csak az eszüket borította el ez a szennyes vihar. Azt kell megtalálni, hogy merre van ez a szív.

Sós közben felocsúdott az első meglepetésből, és az elnök felé kiáltott.

— Az ilyenek miatt kell most a magyarnak vérezni!

A gubás, ködmönös, kucsmás tömeg egy része megélénkült. Dühös kiáltások röpködtek a teremben, és a szenvedélyes, durva kiáltások, mintha a falhoz ragasztották volna az öreget.

— Igaza van!

— Dobják ki ezt a vén csibészt!

— Lékeljük meg még egyszer a fejét!

A padok inogtak, látszott hogy bármelyik pillanatban felbomolhat a rend.

Sóst a felkiáltások beletaszították az indulatba. Hozzá kell kezdeni, most örökre elintézi az elnököt. Az amerikaiak már a közelben lehetnek. Kalász nem szól, Keserű is meghúzódott, vissza se jött az elnöktől... Egy jól számított ugrás, és leteríti Csabait... Nem, nem bírja tovább, kilocsan belőle a halálos indulat. Ölni kell! Ölni, mert csak ez adhat megnyugvást.

Félre akarta taszítani Bucsiékat, de Szűcs elkapta a kezét. Sós szédületes erővel kirántotta, és Csabai felé rohant.

— Te, piszkos orosz bérenc — ordította.

Az elnök néhány lépést a színpad felé ugrott, hogy kikerülje a hórihorgas ember rohamát. Néhány padsor felbomlott. Az emberek egy része a színpad felé tolongott, többségük inkább hátrahúzódott, hogy helyet adjon a küzdelemre.

Szűcsék Sós nyomában voltak. Ismét fellángolt benne a gyilkos ösztön, amely hajnalban Barczai lakásához űzte. A szája, a kezei remegtek, arca olyan fehér volt, mint a fal. Zsebébe nyúlt a bicskáért.

— Netene! — kiáltott Szűcs elcsukló, rémült hangon. Elkapta Sós zsebben kotorászó kezét, és felrántotta.

— Bicskázunk, az anyád úristenit? — csikorgott az öreg Bucsi hangja, és a kabátja alatt szorongatott vaspálcával a bicskát tartó kézre sújtott. Sós kiejtette a bicskát, és felnyögött. Meggörnyedt, sérült kezét a lábai közé szorította.

Kalász elkiáltotta magát és néhányan kiugráltak a padsorokból. A fal mellett Szűcsék és Kalász Mártonék között tülekedés támadt. Sós kezében csillapodott a fájdalom, és öklét az elnök felé rázta.

— Takarodj ki a faluból!

Kalászék váratlan rohammal áttörték a Szűcsék alkotta gyűrűt, és Csabaira törtek. Az elnök hátraugrott. A színpad széléhez szorult. A kabát a válláról lecsúszott, és Kalászék lába elé esett. Kalászék úgy gázoltak rajta, mintha az elnök tulajdon teste magával tehetetlenül feküdt volna lábaik alatt.

Kalászékat, mielőtt az elnökhöz nyúlhattak volna, Bucsiék beérték. Szűcs hátulról átkarolta Kalászt.

— De most aztán már elég legyen! — ordította a fülébe.

Kalász tehetetlenül erőlködött és Csabaira vicsorgott.

— Most mondd, te utolsó, hogy ezután a béresből urakat csináltok, az urakból meg béreseket!

Felbomlott a tömeg rendje. Mindenki a színpad körül tolongott. A patkolókovács széles mozdulatokkal tolakodott, hogy Csabai közelébe férkőzhessen. Vad, fenyegető kiáltások csapkodtak a teremben.

— Lőjétek le ezt a kutyát!

— Már régen kellett volna.

— Vigyük ki az eperfához, és akasszuk fel!

Csabai most félt először az elmúlt napok alatt. Nehéz helyzetben van. Nem tudni, mire válik ez az este, de a szél, amit ő várt, már feltámadt, már űzte a sötét felhőket az emberek homloka elől.

Egy kéz markolásra görbült ujjakkal feléje nyúlt, Csabai felhúzódott a színpadra.

— Akasszák fel! — kiáltották a színpad előtt.

Az elnöknek remegett a szájaszéle, húsát a fogai közé harapta, s úgy állt a színpadon, mintha át akarta volna ugrani a tömeget. Bucsiék biztató integetését se látta már. Szürke, bágyasztó köd ereszkedett a szemére. Sós utána ugrott, de Vándor Mátyás visszarántotta, és a hosszú ember háttal a tömegbe zuhant. Csabai behúzta a nyakát, mintha ütést várt volna. Lábában remegtek az inak, kezével a kecskelábú asztalra támaszkodott.

— Akasszuk fel! — kiáltott valaki.

Csabai már a nyakán érezte a kötelet. Megmoccant benne az életösztön, és indult volna kifelé. A fején élesebb lett a seb okozta fájdalom, és ez a halálra emlékeztette. Futó pillantást vetett Bucsiékra, akiket a túlerő már csaknem

elnyomott. Az elnök látta, hogy Kalászék eddig csak azért nem nyomultak a színpadra, mert előbb Bucsiékat akarják elintézni. S a kis öreg magáramaradtan, ácsorogva a színpadon, úgy segített volna a többieknek. Félrenézett, hátha akad a kezeügyébe valami alkalmatosság, amivel szétcsaphatna Sósék között. A fejét is alig tudja mozdítani, és ez a zsivajgás, ez a rémisztő zihálás mintha ráfeküdne a karjaira, még a lábaira.

A színpad előtt Szűcsék és Sósék egymást fojtogatták. Az elnökben úgy vágtattak a gondolatok, mint a puszta felett nyargaló szél, és hol innen, hol onnan kapott fel egy-egy foszlányt. Egy-egy pillanatban már felkészült a halálra, ugyanúgy, mint akkor este a tanácsháza előtt, de most a halál közelségét sokkal fagyosabban érezte. Néha tompa köd ereszkedett az agyára, csodálatos nyugalom ringatta, szemei elől szétfoszlott a kétségbeesés. Látta, hogy Kalász bajusza mellett vékonyan csordogál a vér, hogy Szűcs szeme alatt sötét folt kéklik, hogy Bucsi vaspálcájával rendre osztja a porciókat, és Csabai még azt is hallotta, amikor az öreg veterán a fogai közül minden ütés után dühösen sziszegi:

— Nesze neked, földesúr!

A tömeg, mint egy ókori aréna közönsége, visszafojtott lélegzettel bámulta az ádáz küzdelmet. Akik az első percekben izgatottan felugráltak, most visszahúzódtak a padokra, és megütközve figyelték, a tucatnyi férfi élethalál küzdelmét.

Sós nagynehezen kiszabadult a dulakodók közül, felugrott a színpadra. Elkiáltotta magát és kinyújtott kézzel Csabaira mutatott.

— Akasszuk fel ezt a disznót!

Sós csapzott volt, látszott, hogy Szűcsék alaposan megtépázták. Összesűrűsödött benne a keserűség és a csalódás. Nem volt már föld, nem volt már hatalom, csak küzdelem, vad és szilaj küzdelem, csak ösztön, amelyet csupán a kicsurranó vér olthat el.

Mindegy már, ennek jó vége nem lesz. Átsuhant az agyán, hogy ostobaság volt minden, amit tett. Ha ez a kemény, csorbíthatatlan ösztön nem űzte volna, talán semmi baj nem történik. Ő már ilyen, ha halomra öli a népet, neki nyolc holdnál soha nem lesz több. Kalászék, Barczaiék megint urak lesznek, ő meg marad — ami volt, akinek egy unott kézfogással majd mindezt megköszönik. Csabaiék soha többé nem fogadják be. Olyan lesz ő már ezután, mint az anyagyilkos, mint a magános, űzött vad, akire még a vadászok is undorodva céloznak.

Kalász nyitott bicskát dobott a színpadra. Sós felkapta, és az elnökre rontott.

Mindenkinek elakadt a lélegzete. A verekedők keze ütés közben megállt. Csak a sűrű, szaggatott lihegést lehetett hallani és Sós csontjainak roppanását, amint Csabai felé ugrott.

Csabai a bicskát nézte. A kéz útját, hogy merre ugorjon előle.

Bucsi vaspálcája végigsuhogott a levegőben, és Sóst a tarkója alatt eltalálta. A hórihorgas szájából artikulátlan hang tört fel, és teljes hosszában végigzuhant a színpadon.

Az elnök csak állt, éppen olyan megdöbbenten, mint a tekintet az emberek szemében. Nézte az eszméletlenül elterülő Sóst, a kezéből kiforduló bicskát, és a vasdorongot, amely furcsa zörejjel a színfalig gurult. Szíve a torkában dobo-

gott. Az asztalra támaszkodott, mert nem bírták a lábai. Egész testében remegett az izgalomtól. A béna csendben mintha megdermedtek volna a gondolatai. Nehezen felcsukló hangon nyögte a tömegnek, mintha bocsánatot akart volna kérni:

— Ugye... hát ez lesz a vége...

Senki nem szólt, csak az öreget bámulták, aki kábultan állt a színpadon. Szája erőtlenül fel-le mozgott. Bocsánatot akart kérni, csak azt nem tudta, hogy kitől. Szorítást érzett a homloka táján. Hirtelen belecsapott a gondolat, hogy most kell szólni! Most áll a kör tetején, s ha most, ezekben a percekben nem fogózik meg, akkor menthetetlenül lezuhan. Most, ebben a bágyadt, verszagtól terhes csendben kell benyúlni az emberek szívébe.

Kihúzta magát. A hangja rekedtes volt, s fáradtan, mint aki távoli útról tért meg, földreszegett tekintettel megszólalt. Sok-sok szempár függött az elnök támaszkodó, megroggyant alakján és a halk, öreges hangtól megborzongott az emberek gerincén a bőr.

— Engem akár felakaszthatnak... — kezdte rekedten az elnök — Megtehetik, mert maguk többen vannak... mert én nem tudok magukkal szembeszállni...

Csabai felemelte a tekintetét. Mély lélegzetet vett és a sóhajtása — mint elfáradt szellő — végigkúszott az arcok között.

— Maguk el akarják pusztítani a közöst, pedig mi soha nem bántottuk magukat... Maguknak fáj az, hogy mi nem vagyunk cselédek? — és a közelben állók látták, hogy az öreg szemei megcsillannak.

Senki nem szólt. Volt, aki észrevétlen lecsukta a szemét, hogy az öreg bele ne nézhessen, és mintha a szégyen pírja lángolt volna az emberek arcán.

— Nem is maguknak fájt ez a szövetkezet, hanem Barczainak, meg ennek — és az elnök a földön heverő Sós felé intett. Én nem felejtem el, hogy azelőtt mit éltem, de azt sem, amikor negyvennyolcban összeálltunk. Amikor Barczai úr földjén nyolcan, két ökörrel meg két tehénnel, két lóval megpróbáltuk... Hallják-e, mi akkor nagyon szegények voltunk, sokat éheztünk. Nem volt se ruhánk, se kenyerünk. Éhenhaltunk volna, ha a párt nem ad segélyt, hogy az első telet valahogy átvészeljük...

Az elnök előbbre lépett a színpadon.

— Azon a télen egyszer bementem a városba. A hentes előtt majd elcsorgott a nyálam, amikor megláttam a friss, sült kolbászt, de pénzem nem volt... Nehéz volt az első esztendő, de kibírtuk... Hát én ezt nem tudom elfelejteni... Nekem olyan ez a szövetkezet, mint a tulajdon szülőanyám, mert én azelőtt cseléd voltam... olyan, mint maguk. Túrtam a földet, másnak... Hát van olyan ember, aki a szülőanyját leköpi?... Rongy ember az.

Az elnök nekimelegedett. Úgy vágtattak a gondolatai, mint a nyargaló szél.

— Elképzelik, hogy micsoda öröm volt, amikor a következő télen mindannyian disznót vágtunk? Hogy felruházkodtunk, és még annyi pénzünk maradt, mint azelőtt két évi cselédbér? Két év múlva meg már taxival mentünk a városba, mert a busz itthagyott bennünket.

Csabai roggyanó testét furcsa, cirógató melegség remegtette, és még sohase látta ilyennek ezt a termet. Nem volt ez felcicomázva, nem ropták a fiatalok középen a csárdást, de mégis másmilyen volt. Se olyan, mint tegnap volt, se

olyan, mint holnap lesz. S ezek az emberek se olyanok, mint tegnap, s holnap már mások lesznek. Ez most harc, amelyet ő vív. Szavakkal, gondolattal, igazsággal, olyan harc, amely a tegnapból jött. S íme, ő itt áll a színpadon, előtte az előbb még háborgó tömeg, és az emberek most úgy nyugszanak szavain, mint könyv lapjain a hajtogató kéz.

— Maguk között sokan vannak, akik úgy éltek, mint én... — folytatta az elnök, és elcsukló hangon rákiáltott a tömegre: — Hát olyan rossz volt nálunk a közösben? Hát nem emlékeznek, hogy a cselédház előtt valamikor maguk is újságpapírból szívták a cigarettát?

Néhány asszony szemében megcsillant a könny, és halk suttogás és sóhaj futott át a termen.

— Mi megmaradtunk kilencen — mondta később az elnök. Hangja már fáradtan koppant, termete összegubbaszkodott az asztal mellett, csak a szemei világítottak barátságosan, bizakodón.

— Minket csak akkor dobnak ki a szövetkezetből, ha agyonütnek... ...Ezt megérthetik...

Csabai lelépett a színpadról, felvette a földről a kabátját. Nyugodt mozdulatokkal kiporolta, vállára vetette, és odaállt az emberek elé. Apró, szikár termete szinte elveszett a vállak között, aki hátrább ült, a nyakát nyújtogatta, hogy láthassa az elnököt. Senki nem szólt, senki nem mozdult.

Sós közben feltápászkodott. Értelmetlenül bámult. Előbb a padsorok előtt ácsorgó Csabait nézte, majd a csendesen üldögélő emberekre emelte tekintetét, s mintegy jelezve, hogy mindent megértett, cifrán káromkodott. Lekászálódott a színpadról, és egyetlen szó, egyetlen tekintet nélkül, a hatalmas ütéstől még bizonytalan, imbolygó léptekkel az ajtó felé indult. Amikor elhaladt Csabai mellett, alig észrevehetően megtorpant, de tovább támolygott. Az ajtó előtt Kalász és a patkolókovács közrefogta. Elmentek.

Csabai tanácstalanul várt egy ideig, azután ő is az ajtó felé indult. Az egyik gazda, valamikor az elnökkel cselédeskedett Barczai birtokán, kijött a padok közül, és az elnök elé állt. Látszott, hogy valamit mondani akar, de csak a csizmája orrát nézegette, és zavartan köhécselt.

— Szóval nem mindenki egyforma... — kezdte, és zavarában a kezeit hol beledugta a nadrágja zsebébe, hol kivette. — Én ugyan nem lépek a közösbe, mert énnekem azelőtt sose volt saját földem, most meg van. Mindig az volt a vágyam, hogy legyen legalább kettő holdacska... most kilenc van. Kaptam negyvenötben, de hiszen maga tudja... Tudja mi az? — és mereven az elnök szemébe nézett. — Kilenc hold! Én azt senkinek nem adom! Se úrnak, se közösnek, mert azt a földet én szeretem a legjobban. Meg a lovaimat se, mert arra is nagyon vágytam mindig. Most van kettő. Hát sírvafakadnék, ha valaki az én két lovamat megütné... mert ugye a közösben nem biztos, hogy én lennék a kocsis, és ott ugye meg is üthetik a lovaimat...

Csabai figyelmesen nézte a másikat. Nem ellenségesen, nem barátságosan. Egykedvűen, szomorkás várakozással. Fáradt volt, némely szó már nem is jutott el az értelméig.

— Én pedig ide többet nem jövök. Se máshová... Na isten megáldja magukat! — és a gazda az elnök felé nyújtotta a kezét.

Kezet ráztak. A kilencholdas ember határozott, egyenes testtartással, büszkén, mint aki valami dolgot nagyon becsületesen elintézett, sarkonfordult és elment. S lassan, mint a lejtőre szivárgó víz, ment utána a többi.

A gazda már az utcán járhatott, amikor az elnök magafeledve utánabólintott, és meleg lett a szívetája. A többiekre nézett. Szűcs is, Jónás is, — de egy se volt kivétel — mind olyan tépázottak voltak, mintha a pokol tornácának lángjai perzselték volna őket. Csabai körül álltak, tépetten, mocskosan, véresen, csak a szemük csillogott. S csillogott az elnök szeme is, s az iménti melegség a szíve felől a szemébe szökött. Mosolygott... Mosolygott, és a szeméből két csepp boldogság a kabátja hajtókájára hullott.

Ők is hazaindultak. Bucsi az ajtóból még visszaszaladt, és a színpadon megkereste a félregurult vaspálcát. A szokott helyre, a kabátja alá dugta, azután ő is a többiek után ballagott.

Bencze József

Bóbiskol anyám a diófa alatt

Bóbiskol, fejét ölébe hajtja anyám,
felette sápadt levelű diófa áll.
Töpörödött gyűszűs ujja térdén ökölbe kókad.
Flanelkendőt hord nyáron is, mióta feje fáj,
de gond-gyötörte tarkóján még dús hajkonty ül.
Megcsókolom ajkán az itt felejtett virágot.
Egy életen át kakas-hajnaltól denevér-estig dolgozott,
körmeszakadtáig mosott másnak, s nekem foltozott,
s mégis, annyi szenvedés után álmában fölmosolyog.
S most, hogy új szoknyát fércel magának,
orrára csúszott szemüvege könnyes,
mert gyönge szíve parányi örömre megdobban.
Kultúrház hangszóró orgonál falumban, új mise,
halk dallamok G-kulcsokkal nyitják a csend fülét,
elnémulhat a béka-kantátás berek.

Rainer Maria Rilke

VERSEK

Csorba Győző fordítása

Gyöngyök perdülnek szét...

Gyöngyök perdülnek szét. Jaj, odalett a zsinórjuk?
Felfűzném ismét, de mit érne: hiányzol,
biztos csat, hogy meg tudd őket tartani, Kedves.

Tán kora volt még? Napfelkeltét szürke derengés,
úgy áhítlak, megsápadtam a nyugtalan éjtől;
Zsúfolt nézőtérnyi nagy arccá nőttetem arcom,
fenséges jelenésedből semmit ne mulasszak.
Ó, ahogy árva öböl bizakodva
szórja a nyílt tengerre a karcsú
fárosz fénytereit; sivatag folyamágya
vágyik a tiszta hegyekből égi üdén leiramló
zápor után; — rab leskel büntelen ablak-
résén egyetlen csillag vigaszára;
mint nyomorék, aki el-
dobja meleg mankóit: a szent oltárra akasszák,
s ott fekszik, s csodatétel nélkül lábra sem állhat:
lásd, ha te nem jössz, így sodródom a vég fele én is.

Csak téged szomjazlak. A kő hajszál-repedése,
mert átszúrja a fű, nem akarja-e, hogy tavaszodjék?
Végig a föld tavaszodjék. S hogy meglássa a hold a
tóban a képét, nincs-e vajon szüksége a másik
csillag erős kölcsönfényére? Akármi kicsinység
megtörténhetik-é, ha a minden idők, a jövendő
teljessége felénk nem mozdul? És, Kire-Szó-Nincs,
hogyha te nem vagy benne? Kevéskét tartani tudlak,
s aztán vége. Erőt vesz rajtam a kor, vagy
gyermekek állnak utamba.

Zene

Ő... alszik... Úgy, hogy tiszta ébredése
oly éberséget szül, mely minket álom
ölébe dönt... Ó, borzalom vetése!
Földhöz verődik: koppanás a sáron,
beködli céljaink nehézkedése.
Éghez verődik: rádtárul egésze!

Éghez verődik: testivé merednek
a rejtett számok; sűrűbben mozognak
a tér atomjai. Fényként remegnek
a hangok. És mi itt lent fül azoknak,
az valahol szem is: ott boltozódnak
e dómok, ahol az eszmék teremnek.

Valahol v a n a zene mint ahogy
e fény valahol messzi hang a fülben...
Csupán számunkra elválaszthatók...
És e kétfajta rezgés közt az űrben
a névtelen Több... Ó, mi bujhatott
a gyümölcsökbe? Ízük adja
értéküket? S egy illat mit tanít?
(Megismeréseink határait
kuszálja testünk minden mozdulatja.)

Zene: te, kútmedencénk zuhatagja,
hulló sugár, hangtükrözés, te boldog
fölébredő a keltő indulatra,
nyugalom, melyet bőség árja bontott,
te, nálunk több... minden céltól eloldott
s szabad...

A csipke

I.

Embersors: ingatag javak s ma is még
kétséges boldogság: „embertelen
vajon, hogy ezt a műves, csöppnyi csipkét,
e csipke-játékot két gyenge szem
fizette meg? — Bánkódsz e két szemen?“

Te Régelmúlt, ki vak lettél utolján,
e kis tárgy őrzi üdvösségedet?
Nagy lázad kéreg s törzs közé szorulván
kicsinnyé válva ehhez érkezett?
A sors parányi résén, hézagán át
kiszöktetted korodból lelked, és
e fénylő díszben lelte meg tanyáját,
hogy hasznossága halk derüre készt.

II.

S ha egyszer földi tényked̈éseink
és dolgaink üresnek tetszenének
s furcsának, mintha tán a gyermekévek
közül közéjük nőni annyi kínt
nem érne meg —: Képes lehetne még
e sárgult, sűrűmintájú, virágos
apróság hozzákötni a világhoz
minket? Lám: elkészült, s ez épp elég.

Ki tudja: egy élet ment rá talán?
Boldogság volt jelen, majd szerteszéledt,
de végül mégis — bármi volt az ár —
ez lett belőle, s bajjal mint az élet,
ám oly remek, hogy nincs korán, ha már
bennünk derű könnyű békéje éled.

Este

Az este lassan ölti már ruháit,
öreg, magasló fák tartják elé;
s a két ország szemedtől útraválik:
ez mélybe hull, az elleng ég felé;

és nem maradsz egészen egyiké se,
olyan sötét se mint a néma ház,
s az Örökkévalót sem úgy igézve,
mint éjjelente a csillag-varázs;

s marad (kimondhatatlan rejtelem)
élted riadt, hatalmas, érve-érő,
s benned, ki hol meddő vagy, hol megértő,
felváltva kő és csillagkép terem.

Az árva éneke

Én senki vagyok s leszek is tovább.
Ma is, eztán is parányiság,
élni ügyetlen.

Szánjatok engem,
anyák s apák.

Mit ér a bajlódás velem:
sarló alá jutok.
Ma túl kora, holnap késő: igen,
használni sosem tudok.

Nincs több, ez az egyetlen ruhám,
megvékonyul, elfakul,
de kitart, s még addig is talán,
ha majd megidéz az Úr.

Nincs több, csak e néhány szál hajam,
(örökké ennyike),
egy lény szerette határtalan.

Már nincs mit szeretnie.

Székely Júlia

A Halhatatlan Kedves

(Részlet a szerző készülő regényéből.)

A regény hőse egy képzelt Beethoven-tanítvány, kinek a Mester halála után kezébe kerül a Halhatatlan Kedveshez írott levél. Egész életében a levél titokzatos címzettje után kutat. A titok nyomában feltárul előtte a Mester szomorú magánélete. Sorra felvonulnak előtte a nők, kiket ő is, mint később a zenekutató tudomány, a levél címzettjének vél. Minden fejezetet másvalaki mond el más-más nőről.

A Beethoven-kutatás legújabb eredményei szerint a Halhatatlan Kedves Brunszvik Jozefin volt, Brunszvik Teréz húga, Stackelberg báró felesége. Jozefin legkisebb gyermeke, Stackelberg Minona pedig Beethoven gyermeke.

A Jozefinről szóló fejezetet egy öreg inas mondja el a Mester tanítványának. Az öreg Joseph régi híve Jozefinnek és a család bizalmasa is egyben. Ismeri Jozefint kislány- és Beethovent fiatalkora óta. Ebben a környezetben megtanulta érteni és szeretni a zenét, s nagyon sok minden van, amihez jobban ért, mint gazdái.

Ebben az időben történt, hogy Beethoven úr ismét eljött hozzánk.

Én kerestem fel úrnőm megbízásából, aki egy zenetanár címét szerette volna tőle megtudakolni.

Ekkor már egyetlen szál fekete haja sem volt. De ugyanolyan sűrű, mint régen. Csak, ami nem volt szürke közte, az is inkább barnának látszott, semmint feketének. Arca, haja szürkésbarna volt. Mint valami szobor, melyet egyforma színű és minőségű anyagból gyúrtak. Már a szeme fehérje sem villogott, fogsorát pedig egyszerűen nem lehetett látni, mivel nem mosolygott többé.

Tizenháromévesforma kisfiúval veszekedett, midőn beléptem hozzá.

— Itthon maradsz! — mondta siránkozó szigorral.

A fiú vállát vonogatta. Aztán indult az ajtó felé.

— Hogy mersz velem ellenkezni?! Nem hallod? Karl!

Karl megállt az ajtóban, de kezét a kilincsre tette. Unottan nézett végig mindkettőnkön. Látszott rajta, esze ágában sincs engedelmeskedni.

Beethoven úr keze remegett a felindulástól. Valamikor némán is tudott parancsolni, most kiabál, mégsem fogadnak szót neki.

— Hová mész? — kérdezte kimerülten.

A fiú csak legyintett, mint aki nem akarja magát fölösleges beszéddel fárasztani, hiszen a kérdező úgysem hallja a feleletet.

— Megállj, elkísérlek — mondta Beethoven úr szinte könyörögve, s körülnézett a feldúlt szobában, kalapja, kabátja, botja után kapott. De mielőtt ezeket a rendetlen szobában összeszedte volna, a fiú gyorsan kiszaladt. Az ajtót bevágta maga után.

— Nem szeret velem az utcán mutatkozni... — morogta Beethoven úr alig hallhatóan. — Szégyell velem az utcán mutatkozni.

Nem panaszkodva mondta ezt, inkább megértőn, mint aki mentséget keres a fiú számára, s még örül is, hogy azt megtalálta. Aztán felémfordult, magyarázón:

— Karl, a fogadott fiam. Szegény bátyám árvája. Kissé vad, de nem tehet róla.

Fejét röstelkedve húzta be válla közé. Azt hiszem, önmagát, s nem unokaöccsét szégyellte.

Leült a megvetett ágy szélére.

Haragja csakhamar elszállt, s tompa hangon így szólt hozzám:

— Te csak nem öregszel, alter Freund. Volt idő, mikor jóval fiatalabb voltam nálad.

Valóban, mintha nálam korosabb emberrel állnék szemközt. Úgy ült ott az ágy szélén, mint akit mindenéből kifosztottak, s most, ha Karl egy-két óra múlva hazatér, el is kezdi a kéregetést. Meg fog előtte alázkodni, lelki bűvészmutatványokat végez majd egy-egy jó szaváért, mosolyáért.

Hogyan jutott idáig? Miért kellett ennyire magára maradnia? És mit tehetnék, hogy ezt a koldulást megakadályozzam?

Mert meg kell akadályoznom, bármi áron!

Ez volt az a pillanat, amikor mindenre képes lettem volna érte, még arra is, hogy Jozefin titkát fölfedjem előtte.

Az asztalhoz siettem, ahol ceruzát és papírszeleteket pillantottam meg. Gyorsan papírra vetettem a következőket:

„Uram, jöjjön el hozzánk és nézze meg a kis Minonát."

— Ki az a Minona? — kérdezte csodálkozva, mikor nehezen olvasható írásomat kibetűzte.

— Úrnőm legkisebb gyermeke. Elragadó kislány — írtam egy másik papírszeletre, s az előbbivel együtt gyorsan összetéptem.

— A hetedik? — kérdezte fásultan. — Derék ember az a Stackelberg. Ein Prachtkerl...

Most már nem írtam le egy sort sem. Merészen megragadtam a karját, s egyenesen a fülébe kiáltottam:

— Uram, látnia kell Minonát.

Csodálkozva bámult rám, de aztán vállát vonogatva fölállt, a botja után nyúlt.

Megintcsak együtt mentünk el, de most nem mertem őt arra kérni, hogy öltözzék át. Féltem, hogy közben meggondolja magát. Úgy jött velem, ahogyan volt, pecsétes ruhában, borotválatlanul, gyűrötten.

Karlra gondoltam, aki szégyelli őt.

Otthon azzal állítottam be úrnőmhöz, hogy útközben elvesztettem a levelet, s elfelejtettem, mit kellett volna kérdeznem Beethoven úrtól. Ezért jobbnak láttam megkérni arra, hogy személyesen fáradjon el hozzánk.

Úrnőm ebben az időben már állandóan betegeskedett. Most is ott hevert felöltözve a kanapén. Midőn a vendég belépett, feltápászkodott.

Magukra hagytam őket, s a gyerekek után néztem. A Deym gyerekek nem voltak otthon, a három Stackelberg kislány közül is csak Laura és Minona voltak felöltözve. Teophile ágyban feküdt torokfájásával.

Megfogtam a kis Minona kezét, s megkérdeztem, nem akar-e édesmamájához bemenni?

A gyermek gyorsan letette színes ceruzáit, lesimította ruháját, kezével hátradobta rendetlen fekete fürtjeit, s belémkapaszkodott.

— Persze, hogy akarok. De te is gyere velem, Joseph, jobban mulatok, ha mellettem vagy.

A gyermek szerette, ha vele vagyok, de nem, mintha én mulattattam volna, nem. Inkább ő mulattatott engem. Mindenféle fintorokat vágott, lábujjhegyen járkált, énekelt, sőt olykor a zongora billentyűit is veregette. E mutatványokat egyedül én tudtam értékelni, senki más nem figyelt rájuk. A gyermek látta rajtam, hogy tetszik nekem, amit csinál, s neki publikumra volt szüksége.

Midőn Minonával beléptem a szobába, azok ketten ránkbámultak. Jozefin ijedten, Beethoven úr mogorva csodálkozással. A gyermek riadtan kapaszkodott kezembe.

Aztán közelebb ment a vendéghez, de engem is húzott magával.

Egymásra bámultak, ők ketten.

Minona és Beethoven.

A gyermek bámész kíváncsisággal nézte a vendéget, az meg alig titkolt ellenszenvvel közeledett feléje. Ha Stackelberg lépett volna a szobába, ő kapta volna ezt a fogadtatást, az alulmaradt vetélytárs sebzett, gőgös tekintetét.

De aztán hirtelen összehúzta szemöldökét, szemével hunyorított, még ajka konok szorításáról is megfeledkezett. Talán percekig nézte a kicsit, nyitvafelejtett szájjal.

Két karját kitárta, úgy közeledett a gyermek felé, aki derült érdeklődéssel várta, mi lesz ebből?

A vendég felemelt barna keze megremegett a levegőben. Nagy, nehéz fejével meglepő könnyed fordulatot tett Jozefin felé. Így szólalt meg, halk, lepedékes hangon:

— Hány éves ez a kislány?

— Hatéves vagyok — felelte Minona, de a vendég nem hallotta a gyermek hangját, tekintetével nem az ő, hanem Jozefin ajkáról leste a feleletet.

És ekkor olyasvalami történt, ami ettől a perctől kezdve egészen két évvel később bekövetkezett haláláig úrnőmtől elidegenítette szívemet.

Jozefin némi gondolkodás után, látva, hogy a vendég figyelmét elkerülte a gyermek árulkodó válasza, hangosan és keményen így felelt:

— Hét éves — és a nyomaték kedvéért még ujjaival is mutatta a mondott számot.

Hangja, mint a kalapács, kopogott.

Minona nem korrigálta anyját, egyrészt, mert tudta, hogy ez nem illik, másrészt, mert büszkeséggel töltötte el, hogy ő ilyen nagy lány, nem hat, hanem

hét éves immár. Nyilván azt hitte, hogy az előléptetés jó magaviseletének méltó jutalma.

A vendég felbámult a plafonra, gyors számvetést készített magában, aztán elfordult a gyermektől.

Többé rá sem tekintett, mintha levegő volna.

Ki akartam menni a szobából, de Minona rámkiáltott:

— Én is veled megyek, Joseph.

— Miért? — kérdeztem kétségbeesetten, megfeledkezve a szabályról, hogy szolgának nem szabad kérdéseket föltennie.

— Félek. Ez a bácsi haragszik rám. Pedig én igazán nem csináltam semmi rosszat.

Soha nem éreztem még a kudarcnak ezt a savanyú szájízét. Mit tehettem volna egyebet, kézenfogtam a gyereket, és kivittem a szobából. Beethoven úr nem nézett utánunk. Rosszkedvűen bámult maga elé, míg Jozefin kimerülten dőlt hátra karosszékében.

Félóra múlva úrnőm hívására lettem figyelmes.

— Jozef! Jozef!

Bent a szobában Beethoven úr útra készen állott. Arca hamuszínű volt, szája vonaglott.

Szerettem volna térdreborulni előtte és könyörögve kérni:

— Ne gyötörje magát, uram. Nincs semmi baj. Vigye el innét Minonát, és ne törődjék többé senki mással!

Ehelyett Jozefin szólalt meg.

— Kérem, Jozef, kísérje haza a mestert, s fektesse ágyba.

— Igenis, — mondtam gyáván, s képtelen voltam bármelyiküknek is a szemébe nézni.

Fiakkert nem kaptam, gyalog kellett hazakísérnem. Eleinte botladozva járt, hajlott háttal, előrebuktatott fejjel, minduntalan karom után kapva. Aztán kiegyenesítette derekát, elnézett messzire, magasan fölöttem, s az egész világ fölött.

Otthon Karl várt rá a kapuban. Vásott fintorral köszöntötte nagybátyját, mint aki tudja, hogy bármi rosszat tett is, nem kap érte büntetést.

— Éhes vagyok — kiáltotta üdvözlésképpen.

A mester mohó buzgalommal felelte:

— Gyere, fiacskám, kapsz finom vacsorát.

Szinte magam előtt láttam, hogyan sürgölődik majd odafönt fáradt, szegény tagjaival az egykedvű suhanc körül, s lesi annak mozgó állkapcsáról, vajon izlik-e a vacsora.

Otthon a gyerekek az asztal körül ültek a gyerekszobában és vacsoráztak. Minona tartotta őket szóval. Élénk taglejtésekkel mesélte testvéreinek, hogy egy nagyfejű bácsi volt itt, bárányhimlők voltak rajta, ruháján is, arcán is, és ekkora kéze volt, ni, nagyobb, mint a Jozefé.

— Nagyon mérges volt rám — mondta és egy lekváros bukta darabjait tömte szájába. — Pedig én nem csináltam semmi rosszat. — S hogy bebizonyítsa, mennyire távol áll tőle minden rossz szándék, egyhajtásra itta ki a tejet, pedig igazán utálta.

*

Brunszvik Jozefin utolsó két éve egyhangú, gőgös szenvedésben telt el. Senkit nem akart látni. Ha olykor látogatója érkezett, nem fogadta. Orvost nem hívott. A gyerekek is csak ritkán mehettek be hozzá, olyankor, amikor fájdalmai szüneteltek.

Valami idegbántalmakban szenvedett, fejgörcsökben, embertelen fájdalmakkal tagjaiban. Jajszavát soha nem hallottam, hangját is alig. A gyötrelmek óráiban engem sem engedett magához. Csak kislánya, Victoire mehetett hozzá, ő vitte be a szerény táplálékot is. Többnyire kisírt szemmel jött ki tőle.

Nem lehetett Jozefinért tenni semmit. Csak várakozni lehetett, mikor következik be a gyógyulás, vagy a vég.

Hat évvel ezelőtt halt meg, egy szörnyűséges áprilisi reggelen. Hogyan szenvedett az utolsó órákban, nem tudom. Senki nem volt mellette, megtiltotta, hogy betegsége miatt bárkit is értesítsünk. Így csak halálhírével rohantam a magyar kancelláriához, a többit Zmeskall Miklós intézte el.

Élt negyvenkét évet... Ezt írták koporsójára... Valójában jóval kevesebbet élt. A gyermekkor Martonvásáron, az a kis idő, mely Bécsbe érkezésétől férjhezmeneteléig telt el, s talán a két vagy három nap Prágában. A többit nem lehet életnek nevezni.

De mégis élt és feladata volt a földön. Hogy hogyan végezte el?... Nem a mi dolgunk elbírálni.

Néhány nappal a temetés után Beethoven úr jött el hozzánk.

A gyerekeket szétvitte a rokonság, nem volt itthon más, csak a feketeruhás, kisírtszemű Teréz. Ő intézett mindent, amit ilyen szomorú alkalmakkor mindig a legerősebb ember vállal magára.

Beethoven úr kora hajnalban jött, a kaput még zárva találta. Alig virradt még, mikor a dörömbölésre fölébredtem.

Kinyitottam a kaput. Ott állt dideregve, s csak bámult rám. Meg sem mozdult. Mintha nem is akart volna bejönni, éppencsak ellátogatott ide, mint egy sírhalomhoz. Cipője sáros volt. Később megtudtam, a temetőből jött. Éjnek idején ment el Jozefin sírjához, egyedül. A temetésen nem vett részt.

Jóideig csak bámult rám, beszélő szemmel, mintha ezt mondaná: Igen, te is hozzá tartoztál.

Félre álltam az útból, a csukvamaradt félkapu mögé húzódva, hogy bejöhessen. Meg sem mozdult. Csak bámult be a lépcsősor felé, úgy futott végig rajta a tekintete, mint ujjai a billentyűkön. A fordulónál megakadt. Aztán ugyanúgy visszafelé. Lent a földön pillantása megpihent. Fejét lehajtotta. Várt.

— Jöjjön fel uram, pihenjen meg.

Rámnézett, bólintott, aztán sarkonfordult, hogy elinduljon a hajnali derengésben.

— Ne menjen el, uram! — kiáltottam utána és még karját is megragadtam, hogy megállásra kényszerítsem.

Felémfordult, csodálkozva, mint aki nem érti, miért állják útját, ha egyszer ő indulni akar.

Egyik kezemmel karját markoltam erősen, a másikkal fölfelé mutattam az emeletre. Ajkamat nézte, onnét leste, mit mondok. Ezt mondtam:

— Teréz...

Semmi mást. Még annyit sem tettem hozzá, hogy grófnő, meg hogy méltóságos. Megértette. Visszafordult és tétova léptekkel a lépcsőház felé indult.

Már az első foknál megtorpant. Nyilván eszébe jutott, az időpont szokatlan ahhoz, hogy az ember akár a legkedvesebb ismerősénél is látogatást tegyen. Megállt és rámnézett. Most végre meg is szólalt:

— Te sem tudsz aludni, alter Freund? — s be sem várva feleletemet, folytatta: — Mert én sem. Egészen elfelejtettem. A szemem majd kiugrik, fejem szétpattan, lábam alig vonszolom a fáradtságtól, de az álom csak elkerül. Nem is tudom, hány óra van. Az idő összefolyik. Ilyen lehet a pokol.

— Jöjjön fel hozzánk, uram — kiáltottam, — talán megnyugszik.

Egészen jól megértette szavaimat.

— Minek? Seholsem jó. Haza kéne menni. De az sem jó. Aludni úgysem tudok. Dolgozni sem, amíg ki nem aludtam magam. Azt hiszem, soha többé az életben nem írok le egy taktust sem!

Teréz közeledett felénk. Talán felhallatszott hozzá a hang. Nesztelen, gyors léptekkel sietett le a lépcsőn. Teljesen fel volt öltözve, úgylátszik, le sem feküdt.

Leérve a lépcsőn, megállt Beethoven előtt, s mosolyogva, kedvesen belékarolt. Semmi kedve nem volt mosolyogni, én sejtettem, miért teszi mégis. Hallott valamit az elébb elhangzott szavakból.

Látta, milyen rossz bőrben van régi barátja, hát úgy tett, mintha az volna a világon a legtermészetesebb, hogy valaki hajnali öt órakor beállít egy idegen házba és hangosan társalog az inassal a lépcsőházban. Aztán, mintha ez is a dologhoz tartoznék, karonfogva fölvezette a hajnali vendéget, s betessékelte Jozefin elárvult szobájába. Intett, hogy kövessem. Leültette egy kényelmes karosszékbe, s maga is letelepedett vele szemközt.

— De hiszen maga vacog a hidegtől, Luigi! — kiáltotta erőltetett kedélyességgel. — Hol az ördögbe mászkált éjnek idején?

— A temetőben — mondta a vendég engedelmesen, mert Teréznek úgysem lehetett volna hazudni. A felelet láthatóan nem is lepte meg, valószínűleg el volt rá készülve. De persze, most is úgy tett, mintha ebben sem volna semmi különös, hol is mászkálna az ember éjszakánként, mint a währingi temetőben?

— Ejnye, ejnye, micsoda könnyelműség! — és két kezébe véve a vendég dermedt kezét, buzgón dörzsölgetni kezdte — most aztán itt az eredmény! Láz és nátha.

Mintha semmi más baj nem volna, csak egy kis láz, meg egy kis nátha. Teréz nagyon jól tudta, hogy ennél többről van szó, egy rombadőlt életről. De hát most nem a bajt kell megállapítani, hanem a szerencsétlen embert talpraállítani. Nyugalmát, úgy, ahogy visszaszerezni, annál is inkább, mert hiszen azt mondta, nem tud dolgozni, amíg ki nem aludta magát.

— Hanem tudja, Jozef, mi volna nagyszerű? Egy kis jó forró tea, sok cukorral és rummal — s a vendég háta mögül sürgető tekintetet vetett rám, melyben lehetetlen volt észre nem vennem a rémületet. Csakugyan, magam is észrevettem Teréz arcáról, hogy Beethoven úr cudar állapotban van. Ránéztem. Szemében a téboly lángja, ajka szélén egy kitörni készülő ordítás ólálkodik, s míg hidegtől dermedt keze a Terézében vonaglik, addig haja izzadtságtól csapzottan tapad homlokára.

Teréz talpon volt. Homlokára kiült a töprengés: mit kell tenni a gyors segítség érdekében?

Nem tudom, hogyan hajtotta végre a nehéz feladatot, de mire a forró teával visszatértem, Teréz és a vendég ott ültek egymással szemközt és beszélgettek. A vendég tekintetéből eltűnt a láng, szemhéja félig lecsukódott. Ajka szélére

az ólálkodó jajszó helyébe halvány mosoly került. Haját öt ujjával éppen akkor simította hátra, mikor beléptem a szobába. Homloka száraznak látszott. Teréz ajkát nézte figyelmesen, hogy onnét a gondosan ejtett szavakat leolvassa.

— Hát amint mentünk, mendegéltünk az erdőben ... — mesél Teréz.

Mikor is hallottam ezt a hangot? Nem olyan régen. És éppen Teréztől. Minona ágya szélén ült, őt kellett mesével nyugtatnia, mert a kicsi elesett, és alaposan összezúzta a térdét. Alig másfél éve ennek, vagy még annyi sem? Igen, ez az a hang, amellyel a síró, remegő gyermekeket biztosan meg lehet nyugtatni. Ha ezt a hangot hallják, hinni kezdenek abban, hogy a világ jól van úgy, ahogy van, s a felnőttek mindig tudják, mit kell tenniök. Ez az a hang, amelytől a felzaklatott beteg gyermek megnyugszik, s csakhamar álomba szenderül.

Valami gyermekkori történetet mesélt Teréz, miközben aggódó pillantását le nem vette barátjáról.

Aztán elhallgatott. Kitöltötte a teát, cukrot, rumot tett belé, sürgött, forgott, a vendég körül, az meg tekintetével követte minden mozdulatát, mintha attól tartana, elveszti szem elől, s akkor kezdődik megint elülről minden baj.

Teréz úgy tett, mintha nagyon elfoglalná mindaz, ami a csészékkel, kanalakkal történik. Valójában csak azt leste, mikor és hogyan szólal meg a vendég. Az meg csak tartotta kezében az átforrósodott csészét, aztán a gőzölgő italt egyhajtásra itta ki. Arcára ekkor hirtelen rásimult Teréz aggodalmas, gyógyító mosolya.

Ütött-kopott, lábbadozó hangján nemsokára meg is szólalt.

Ezt mondta:

— A negyedik tételben kórust is akarok ... Schiller szövegét ... már régen akartam ... — alig hallhatóan, félig énekelve suttogta: — Alle Menschen werden Brüder ... — szemét tágranyitva szótlanodott el, s most úgy mélyedt el Teréz arcának nézésében, mint az elmúlt sok-sok év alatt soha, egyszer sem. Arca kisimult, szeme kitisztult, olyan volt most, mint amilyennek valamikor régen megismertem. Mintha hallaná a saját hangját, úgy folytatta:

— Azt hittem, soha többé nem fogok dolgozni. De most ... ha kialszom magam, talán ... talán ... — És mint a megvert, elfáradt, megnyugodott gyermeké, szeme lecsukódott. Így suttogta félálomban, alig hallhatóan: — Dé durban ...

Terézből a felszabadított halálos aggodalom megkönnyebbült sóhaja szakadt ki. A vendég nem látta, csak én, hogy szeméből elindultak a könnyek. Felállt, hozzá lépett, s mintha táncba vinné, karját karjába fűzte. Így vezette a kanapéhoz. Szépen lefektette, betakargatta, aztán felémfordult, hogy kézmozdulattal az ablakfüggöny felé mutasson. A vendég ekkor már aludt.

A szobát besötétítettük és lábujjhegyen kiosontunk.

Beethoven úr későn este ébredt föl. Már ekkor feljött a hold. Teréz és én együtt kísértük haza.

*

Uram, az idő későre jár. Ha megengedi, elbeszélésemet befejezem. Nincs több mesélnivalóm. Ön azért keresett föl, hogy segítségemmel megfejtse a titkot, ki volt Beethoven halhatatlan kedvese.

Én a kérdésre nem tudok önnek kielégítő feleletet adni. Nem is hiszem, hogy mindabból, amit elmondtam, a titkot meg lehet fejteni.

Ha azonban ön ezt a kérdést tenné föl: Brunszvik Teréz volt-e a halhatatlan kedves? E kérdésre határozott nemmel felelnék.

De ha valaki megtudakolná tőlem, ki volt az a nő, akit a végzet, a természet, az Isten, vagy nevezze, ahogy akarja, Beethoven számára teremtett, nem sokat gondolkodnék a feleleten, hanem habozás nélkül ezt mondanám: Brunszvik Teréz.

Cser Frigyes

Tavaszi dal

A Tavasz puha léptei bújnak a fűben,
pihe bőre a dombnak reggeli harmatban ül...
a vakart fák barna csikók, csupa lomb a sörényük,
húzzák a nyerítés víg örömével
a Tavasz ragyogó diadal kocsiját.

Ibolyák ajakáról a méz gyöngyeit hordják
a méhek, a munka zsibongva zenél...
a napfény dalolva táncol a szirmok szöszke haján,
csillag-szikrák százait csalja a szikla-szemekből,
a henyélő gyík köpenyét vonja be rézaranyával.

Bujkál a szellő a lányok dús fürtjeiben,
tágul a szembogaruk a tavasz viharától...,
a barna egészség tűzrózsáit lopja az arcuk,
odatartják a vállak márvány ragyogását
a ravasz szerelem láng ajka elé.

Bontják levelük üde héját az ágak,
csöpp ajkaik enyvüket oldják, benne a Kedves üzent...
egy cinke kicsípte a legszebb betűt,
moha fészke felé oly féltőn vitte tovább,
egyedül csak Néki dalol szép hangja ezüstként.

Galambosi László

Jó, puha fészke lesz az örömnek

(József Attila emlékére)

Tépte a rontás vad zivatarja az emberi sorsot,
satnya derékkal állt ki a jószívű szándék,
mosta kezét, mint szép-szavú bíró hosszú talárban.
Vas-fejű elvek dúltak a vallás fényeinél,
nyögtek a házak a fém-színű szennyben csonka falakkal.
Koldusi zsákját sírva cipelte a gyári nyomor,
kis kalyibáknak durva zsiványként lopta virágát a tőke.
Tépte magát mély, új-szívű ember, a bölcsszavú költő.
Lendült szavának baltája bátran
s döngve csapott le a gazság rőtt gyökerére,
Elve vízéhez hívta a népet
s látta magát az tiszta ruhában,
látta, a kunyhók dőlnek s helyükre
épít az új rend dús palotákat.
De sanda szemekkel rakta az égig a tőke a tornyát,
róla hajolva dobta a mélybe a hálót,
vonta magához és szipolyozta a törpe tanyákat,
mint csigaházak törtek a falvak éj-színű ökle alatt.
És a mosónő bölcs fia harcra csiszolta az árva világot.
Jó vasak éle nyomta merészen a mély-szagú pincék hangját a fényre.
Vérvörös jelre vas-robogással törtek előre a bátrak,
vad nyomoruk rossz rongyai égtek a máglyák lángjai mellett,
szép akarattal szőtték a jobbnak száz sima selymét.
Haj! de hiába, ha vágja a kardél és darabokra hullik a vérben.
Hej! a szegénység isteni átok, mesteri munkád
jaj hova szórták bölcsszavú költő?!
Lángra dobálva ... —
Jaj, hova mész, jaj, halni a sínre?! —
Újra merészen nőnek a szálak,
jobbra szövik majd bölcsen a szívek nagy milliói
és betakarják az emberi jóság dús szövetével a létet.
Jó, puha fészke lesz az örömnek s jó-szagú földje a sok proletárnak.

Remecz Béla

Kilencven fillér

(Emlék József Attiláról)

Uri módon éltünk akkoriban. Ha valamelyikünk meg akart fordulni kicsit a városban, a másikunk otthon maradt, mert öltönyünk csak egy volt a bátyámmal közösen, s akkor ettünk, amikor volt mit, ez pedig ritkán fordult elő.

Hasonló úri módon élt szomszédunkban József Attila is, sőt mondhatnám, hogy ő már királyian élt, nem azért, mintha gyakrabban lakott volna jól, hanem mert mindig megvolt a maga udvartartása. Egyedül szinte sohasem láttam, mindig nyüzsgött körülötte legalább féltucat munkásgyerek. Lehet, hogy nem is a költészetének adóztak olyan mély hódolattal és szeretettel, hanem egyszerűen a közülük hosszú nyakával, bajuszával kimagasló egyéniségének, szeretetreméltó mivoltának, mert sohasem láttam mogorvának, haragosnak, mindig csak mosolygósnak. Szája keskeny volt és kicsi, már amennyire kajla bajszával látni engedte, s ez a száj, mintha egyenesen mosolygásra termett volna.

Akkor is mosolygott, amikor a gróf Haller utca és a Mester utca sarkán találkoztunk. Tavasz volt, a Haller téri barakkok körül virágba borultak a fácskák, s szinte mérhető komolysággal és felelősségérzettel készültek arra, hogy legalább a nyárra kissé eltakarják, megszépítsék a nyomorúságot. A nyomor és rügyfakadás e kettőssége alakult képpé azon a kis kartonon is, amit a hónom alatt szorongattam és valami hetyke tavaszi hangulatban szinte biztos voltam benne, hogy eladhatom, s az árán a szép naphoz illően jóllakom. Ahhoz ugyanis, hogy a hangulat valóban ünnepi legyen, már csak ez hiányzott. A sarkon megállított a környék szeretett Atti-ja.

— Hova, hova? — mosolygott rám.

— Ezt akarom eladni — mutattam a képet. — A Pollákhoz, a Király utcába.

— Ezt? — kérdezte kicsit fitymálva — arra kíváncsi vagyok. Elkísérlek.

A szó nála egy volt a tettel. A munkásgyerekek „slepp"-jét faképnél hagyva elindult velem, s én büszkén lépdeltem az oldalán, időnként fel-felsandítva rá, mert ott, a nyomortelepen József Attila már akkor nagy ember volt. Lehettem is büszke. Arra is gondoltam, hogy ez szerencsét jelent, most már biztosan el tudom adni a képemet. Ehhez a gondolathoz alapul szolgált az is, hogy Atti már egyszer hozott nekem szerencsét. Lakott ugyanis a környéken egy szemreváló kislány, emlékezetemben már csak nagy, kék szeme maradt meg, s ezt a kislányt szerettem volna meghódítani. Igenám, de ez nem volt olyan könnyű,

ha szólnom kellett volna hozzá, mindig torkomba szorult a szó és képtelen voltam egy értelmes mondatot kinyögni. Egy este aztán, mint máskor is szokta, eljött hozzánk Attila. Ott ült a priccsen, hátát a falnak támasztva és a maga fölényes módján vitázott velünk.

— Attila — mondtam neki — úgy szeretnék egy verset írni. Szerelmes vagyok.

— A taknyos... — mondta fölényes gúnnyal — no csak nem...

— De igen — feleltem — tegnap óta, rettenetesen.

— No és milyen verset írnál — engedett erre a gúnyból és inkább kíváncsian nézett rám.

Furcsa hangulatban voltam akkor, este volt, éppen nyolc órát kongattak a harangok és szerelmes voltam. Megpróbáltam elmagyarázni, hogy éppen ez az a hangulat, amit szeretnék a versben megragadni, de hát az rettenetesen nehéz dolog. Még a magyarázkodás is csak olyan dadogósra sikerült. Attila keskeny száján ekkor állandósult a fölényes mosoly, de most már határozott segítőkészséggel, jóindulattal keveredve. Kényelmesen elhelyezkedett, fejét is hátravetette és papírt kért. A vázlatkönyvemet adtam oda, hogy annak a kemény lapján nyugodtan írhasson.

Három perc sem telt el, s már nyújtotta a kész verset.

„Ahogy a harangok kondulnak..." — valahogy így kezdődött. Lázas buzgalommal másoltam le és büszkén alákanyarítottam saját nevemet. El is küldtem... A többihez nem szükséges magyarázat.

Ez az eset is csak hozzájárult ahhoz, hogy büszkén és hálásan lépdeljek Attila oldalán, félszemmel folyton felsandítva rá, végig a Mester utcán, a Körúton, a Rottenbiller utcán, míg oda nem értünk Pollack, a derék műkereskedő üzlete elé.

— No ide bemegyek — mondtam nagy önbizalommal — és eladom.

— Ugyan — legyintett — abból sem lesz semmi.

— De, majd meglátod — feleltem buzgón és bevittem a képet.

Lehet, hogy valóban neki köszönhettem a szerencsét, annak, hogy magabízóbban kínáltam a portékát, tény az, hogy néhány perc múlva vidáman penderültem ki az utcára.

— Na látod, ugye, hogy eladtam!

Kilencven fillért kaptam a képért. Nem nagy összeg, az igaz, de ha azt vesszük tekintetbe, hogy tíz fillérért kaphattunk egy főtt csülköt és azzal jól lehetett lakni, azt mondhatom, hogy ez az üzleti akció várakozáson felül sikerült. Most már, a pénz birtokában méginkább megnőtt az önbizalmam, s nyomban javaslattal álltam elő:

— Veszünk — javasoltam nagylelkűen — két főtt csülköt, az húsz fillér, ezzel jóllakunk, megiszunk rá egy-egy fröccsöt...

— Áh — legyintett rá fölényesen — látom nem értesz hozzá. Tudod, mit kell vennünk? Almát! A gyümölcsben van a vitamin, ilyenkor tavasszal vitaminra van szüksége a szervezetnek.

Ezzel hozzálátott megmagyarázni, hogy milyen vitaminok találhatók az almában, s szenvedélyes előadásával percek alatt úgy meggyőzött, hogy a legközelebbi gyümölcsárusnál valóban két kiló almát vettünk harminc fillérért. Az almát majszolva baktattunk azután az utcán.

— A harminc filléredet megadom ám — mondta hirtelen két harapás között — ne felejtsd el majd kérni.

Boldog voltam. A siker miatt is, meg azért is, mert az almával lassacskán megtelt a gyomrom és nem éreztem az éhséget, de leginkább azért, mert lám, Attila emberszámba vett, s olyan komolyan szólt hozzám.

— Gyerünk a Károlyi kertbe — szólt később, s ez ellen nem lehetett ellenvetésem. Ott szoktak találkozni az írók, költők, festők és egyéb művészemberek.

Ott vitatkozgattunk, beszélgettünk, kicsit iddogáltunk is és a kilencven fillér ijesztő gyorsasággal elfogyott. Attila nem mulasztotta el, hogy ahányszor ismét néhány fillérrel gyarapodott a „cehh", biztosítson róla:

— Legközelebb megadom.

Így telt el az este, igazi tavaszias nemtörődöm-hangulatban. Nem emlékszem már, mi mindenről vitatkoztunk, csak arra emlékszem, hogy valahányszor Attilára néztem, mindig olyan bátorító, biztató és kellemes érzés fogott el, mintha apám ülne mellettem. Ennek nem pusztán a korkülönbség volt az oka. Mi, környékbeli munkásgyerekek csakugyan idősebb, szerető bátyánknak, hozzánktartozónak éreztük őt, s benne is volt valami atyáskodó hajlam, velünk, széllel bélelt fiatalokkal szemben.

A kilencven fillért persze sohasem kértem vissza. Gyakran találkoztunk még azután is, de valahogy úgy adódott, hogy inkább én éreztem magam mindig adósnak.

Pap Gábor

Öregek

Pontot és vesszőt rajzolnak a porba
a botjukkal, amint a ház előtt ülnek;
nincsen mostanában különös gondjuk:
kérgét vizsgálják szélmarta kezüknek.

Munka nem penget izmukon húrokat,
arcukra az idő kéken rákövült;
a szemük hunyorít s a multban keres,
mint aki leejtett pengő, fényes tűt.

Arany-szín libákat terelgetnek néha,
unokát tartanak: ladikot a tó,
mély nyugalmuknak már semmi sem árthat,
dudorásznak s a lágy hangjuk biztató.

És nappal sűrűn el-elszundikálnak:
a lábuk előtt ifjúságuk ébred;
pillájuk éjjel fekete csenden csüng,
így szoknak lassan az örök sötéthez.

Várady Géza

Vallomás a kohók előtt

(Sztálinvárosban)

Nemcsak vékonyult karokkal jövök.

Jövök a jövőmmel, meg az álmaimmal,
jövök a vággyal, hogy megtaláljam azt,
aki lágykezű szövetségesem lesz;
jövök, mert visz lábam előre;
jövök a réten, poros úton, népem
vár engem minden kajla vándorútnál;
jövök, mert hajt előre a szív,
belém ölelték a szüleim egykor
nagynak, melegnek, árvának, keménynek.
Most megállok e tűzkohók előtt.

Gulliver vagyok óriási vágyak
vasat olvasztó óriásai közt.
Ne bántsatok vas metélő kései!
Mit ér itt szépség-bizsergető ujjam?
Mit ér könyveim hiú garmadája?
Mit ér a lélek e tüzes szerelemnél,
ahol tűz és vas izzadt vágyba olvad?
Jöttem én gúnyosan nevetve:
többnek tudtam, ami az enyém.
Csak most látom, belé kéne vetnem
magam és száz formába öntve
új arcként hevülnék a világra.
Ám nem tudom. Tovább hajít a perc,
a vaslépcső szédült magasából
megint le. Megint tovább. Odébb.

Megyek, de izzó vastömb a szívem.
Megyek, de éget perzselő szemével
a kohókból rámpattant tűzvarázs!
Új tűzzel, vággyal, vascsóktól sebezve
megyek: a régi szépségek
falvak alatt ballagó útjain . . .

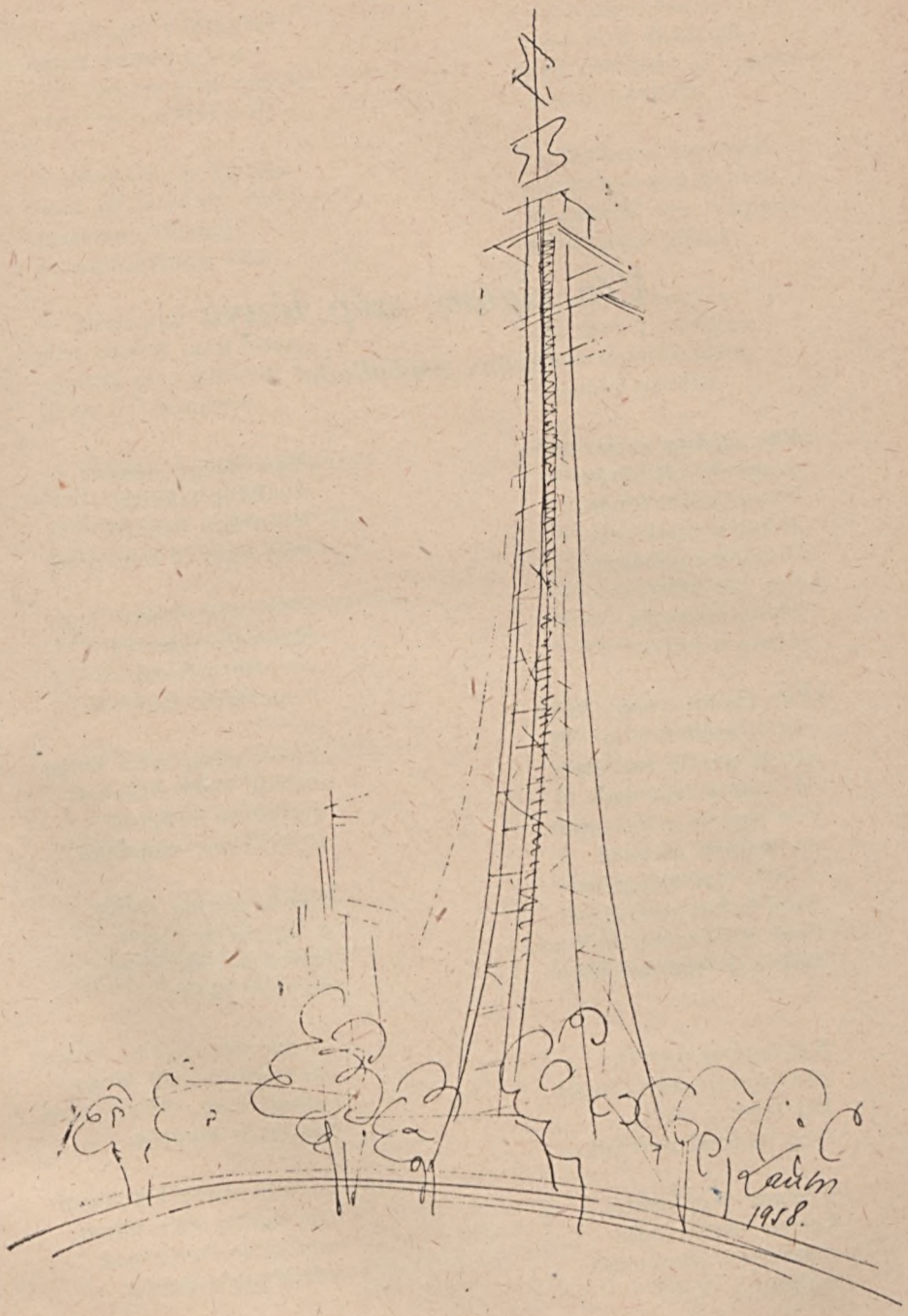

Lantos Ferenc: A pécsi televíziós torony (tus)

Vén cigány szép lánya

*Cigány népballada**

Vén cigány rongy sátra,
benne halott lánya,
benne halott lánya,
dukát a nyakába'.
Dukát a nyakába',
éles kés szívébe',
fekete az ingén,
fekete a vére.

Vén cigány rongy sátra
patak mellett álla,
patak partja mellett
jó cigány legények
vén cigány szép lányát
de nagyon síratják.
A sok cigány legény
nagy bánatban jajgat...
Csak egy legény nem sír,
csak egy legény hallgat...

*

Két legény szerette
vén cigány szép lányát,
két legény ölelte
szép nádszál derekát.

Virágos jegykendőt
ketten hoztak neki,
asszonnyá, asszonnyá
melyikük öleli?

Kék virágú kendőt
nyakára tekerte,
tűzvirágú kendőt
még csak el sem vette.

Még csak el sem vette
tűzvirágú kendőt,
nevette, nevette —
megcsúfolt szeretőt.

Vén cigány szép lánya
erdőbe ment másnap,
margarét virágból
fűzért font magának.

Kerek tisztás szélén
a legény megleste,
izmos két karjával
derekát ölelte.

— Szeress engem, szeress
vén cigány szép lánya,
csókolj meg, csókolj meg
harmatos sugárka.

— Nem szerethet téged
vén cigány szép lánya,
nem csókolhat téged
másodnapja mátka.

* Andra Csokin, 65 éves alsószentmártoni lakostól gyűjtötte és fordította *Bosnyák Sándor* és *Bükkösdi László*.

— Margarét virágból
ágyat vetek neked,
oszd velem meg egyszer
szerelmes fekhelyed.

— Margarétos ágyba
nem fekszem én véled,
szerelmes hűséggel
jó mátkámnak élek.

— Becsaptál, becsaptál
vén cigány szép lánya,
csókolj meg utolszor
aranyos madárka.

— Hagyj el engem, hagyj el
deli cigány legény,
csókom már nem osztom
más legénynek, nem én.

— Ha most meg nem csókolsz
vén cigány szép lánya,
késem a szívedet
menten átaljárja.

— Meg ne ölj, meg ne ölj,
ne akard halálom,
neked adom inkább
drága szép dukátom.

— Nem kell a dukátod,
kell az ölelésed,
vagy többet nem kacag
ajkadról az ének.

— Jó lovat kapsz érte,
vedd el a dukátom,
szép asszonyt is lophatsz
váradi határon.

— Dukátod maradjon
eljegyzett mátkádnak,
de csókod nem hagyom
senki szép fiának.

Suhant a hegyes kés,
tűz tört a szemébe.
Csak a patak látta,
a patak mesélte.

*

Vén cigány rongy sátra,
benne halott lánya,
benne halott lánya,
dukát a nyakába'.
Dukát a nyakába',
éles kés szívébe',
fekete az ingén,
fekete a vére.

Vén cigány rongy sátra
patak mellett álla,
patak partja mellett
jó cigány legények
vén cigány szép lányát
de nagyon siratják.
A sok cigány legény
nagy bánatban jajgat...
Csak egy legény nem sír,
csak egy legény hallgat...

Őrségváltás

Bementem a Hungáriába. Ott ültek a zsenik. Szomorúak voltak és az egyik vizet ivott. A barátom is ott ült az asztal végén, és valahová mögém, a semmibe nézett. Ebből megértettem, hogy befogadták, ő is zseni lett. Nem örült nekem, nem is nevetett, mint régen szokott. Azért leültem. Nem szóltak hozzám.

Később egy zseni, sárga fogaival belerágcsalt a csendbe. — Kellene egy nő, — ezt mondta.

— Mért nem mosod a fogaidat? — néztek rá kérdően.

— Inysorvadásom van, nem lehet

— Ecseteltesd.

— Nem lehet, nincs rá időm.

Közben odajött hozzám a pincér.

— Egy feketét kérek!

— Nekem is kérj ... — súgta a barátom. Kértem neki is.

— Az a kérdés, van-e magyar irodalom? — kérdezte a sárga fogú.

— Azért valami van, — kockáztatta meg a barátom félhangosan. Erre a zsenik összenéztek, aztán fanyalogva a barátomra. Többet hozzá sem szóltak. Kegyvesztett lett.

A pincér meghozta a feketénket. A sárga fogú rendelt magának egy-rumot, és öt pohár vizet, aztán megkérdezte:

— Az a kérdés, hogy ki a költő? Talán Gyürke? Vagy Nyulászi Kovács Béla?

Mindenki rázta a fejét. Határozott „Nem!" volt minden, még az asztal hideg márványlapja is.

— Hát akkor ki a költő?

Egy sovány, kopott zseni szólalt meg.

— Én vagyok. Magyarország legnagyobb költője vagyok.

— Ki ez? — kérdeztem a barátomat.

— Kemény Ottó. Kívülről tudja a bibliát.

— De a hivatalos irodalom nem törődik veled.

— Bizony keveset. Tegnap voltam a nyomdában. Szedik a kötetemet. Olyan sárga táblája lesz, mint a villamos.

— Csak nincsenek alatta sínek, — mondta valaki gúnyosan.

— Hiába nevettek, tényleg jön a kötetem.

— Ha jön, akkor mondd meg, mi lesz az ára?

— Nagyon olcsó. Negyvenöt forint. Az olvasók kérésére 150 ezer példányban jelentetik meg. De lehet, hogy ez is kevés lesz.

A zsenik újra összenéztek, aztán fanyalogva Kemény Ottóra. Ő is kegyvesztett lett. Megsajnáltam. Szóltam hozzá.

— Mit csináltok ti itt egész nap?

— Várunk, — mondta szomorúan és kért tőlem egy cigarettát.

— Mire vártok, hiszen itt nem történik semmi?

— Az új irodalmat várjuk. Most forrong, — mondta és az utolsó szavaknál titokzatosan lehalkította a hangját. Körülnéztem. A szomszéd asztalnál egy vigéc itta a kávéját. Más semmi.

Jóval később a barátom füléhez hajoltam és kérdeztem valamit. Felmutatott a karzatra. De hát én itt még sohasem voltam, és nem igazodtam el a márványoszlopok és cirádák között. A barátom kelletlenül velem jött. Félt, hogy elszalaszt valamit. — Utána belenézett a repedezett csészébe és nagyot sóhajtott.

— Látod, ez ebben a kávéházban a csodálatos.

— Ez? — néztem rá megrőkönyödve.

— Igen ez. Ha az ember meggondolja, hogy Kosztolányi is itt végezte a dolgát. És mind-mind a nyugatosok. És most mi léptünk a helyükre. Nem fenséges érzés?

(— ta Bu —)

Inkább így

Nem tudjuk, szokássá fejleszti-e tréfás laptársunk, a Ludas Matyi, hogy irodalmi folyóiratokból az arra méltó műveket csak úgy „szürkén", kéz alatt és jutányosan átveszi. De egy példa is elég ahhoz, hogy tartsunk tőle. És egyébként is miért várnánk, amíg mások bírálnak bennünket, mikor magunk is meg tudjuk tenni? Önkritikusan. És úgy, hogy azért ne fájjon. A műfaj nem új, csak az alkalmazás célja és mikéntje. A következőkben ugyanis az eddigi három számunkban megjelent műveket parodizáljuk, már csak azért is, hogy megkönnyítsük olvasóink dolgát, feltárva néhány vers és prózai írás „lényegét". Persze, aki olvassa, ne feledje, hogy olyan tréfás műfaj ez, amit mégis illik komolyan venni.

POKOLI C. PESTA

Óda a mához

Halkan, amint citerának a húrja ha rezzen,
disztichonok karaván ja az éjbe bebaktat,
fátyolos szűzek a szőlődombokon át vihorászva
lankatag férfiszemérmet is árbocul tűznek,
s oly sejtelmes a táncuk; mintha megannyi kísértet...
Lengenek ükkanya izzatag ócska harisnyái.

MERTHA BULCSÚ

Ébredés

— Nesze apuskám — mondta únottan Gumi és letépte a vagány balfülét.

— Fertő — sóhajtotta erre mélabúsan Tamás és elment az isten háta mögé zabot hegyezni.

De ott már várta a szende leányzó.

— Na mi lesz kisöreg — mondta ártatlanul Tamásnak, miközben hanyatvetette magát az ágyon.

— Köszönöm — válaszolt Tamás udvariasan — most dobtam el.

BUNKOSI NEMETH JANOS

Kék ér

A meggyfa is pökött rá
se pont se vessző
se ékezet se semmi
csak őztermetű
tizenkétgyermekes
cigányasszony
lúdtalpának
lenyomata
rezg lelkében
a költőnek aki
mindig is volt
sohasem lesz
káresz kóresz
bee

ESHENTES FERKE

A becsületes gazfickó

Sétált és motyogott. Aztán motyogott és sétált, meg sétált és motyogott. Egyszercsak megállt és lehajolt.

— Eh — motyogta félszegen — azt hittem forint, pedig köpés.

Aztán megint sétált és motyogott, majd motyogott és sétált, de megúnta és aztán már csak sétált és motyogott.

— Forint vagy köpés... mindegy... köpés vagy forint... mindegy... Vagyok, nem vagyok, leszek, nem leszek, kiveszek, megveszek...

És megveszett.

GERLEFI ZÁSZLÓ

Maga szaki

Csattos angyal a zürbe zúgva szállott,
szétfolyt szemén az iszonyat kocsánya,
trópusi zuzmók kusza szövevénye,
békák zöldarany combja, iszalag,
rothadó tökök áfonyás zenéje
csontkarú rémet hörögve
idéz.

Kínok cafatja
véres erekben,
szűkszavú halmokon oda, át meg vissza
s a szférák téboly-körein is túlról
korhadó iszap bús szelletére tükröz.
Ó maga, szaki e szóra elájul,
s mind aki májával érzi a bút.

IGYENÖS JÓSKA

Tanyasi morál

— Ferenc, maga egy bihal — szólt kacéran a töltöttgalambforma kasznárné.

— Igenis kezitcsókolom — felelt szolgálatkészen Ferenc — én egy bihal vagyok. Tán szeretni teccik az erős feketét?

Épp akkor lépett be a kasznár. De Ferenc nem hagyta abba.

— Nem én — mondta gőgös paraszti öntudattal — nízze a kasznár úr is, hogy mit tud egy bihal!

A kasznár csak nézte, aztán gyorsan szalvétát kért, hogy le ne fröcskölődjék az úri becsülete.

TS JULA

Csak úgy . . .

Csak úgy futkos e kis ceruza
a sorra a sort csak húzza.
Csak lökdösöm tétova ujjal,
nicsak, nicsak . . . és vers lett . . . nem is futball.

Kerek gömböc, semmike hijja
az ember magát el ne is rijja.
Csak úgy biz, ejnye no, hát észre sem vettem:
e gömböctől . . . csak úgy . . . halhatatlan lettem.

NÉPY GYULCSA

Tátosok

Ülöngélt ottan Péter, míg aranypitykék hullongáltak öszömödött bütykőire és jóízűn szuttyongatva figyelészte, miként battyog elfele Pál, a Pali.

— Ehe — szólott akkor utánna.

— Kehe — szólott amaz vissza és Péter elkaszmajodva böszmételte magában, hogy ejnye nohisz miért is élünk, ha nem hogy ily jókat szólván, ízesen parasztosat, belékerüljünk az irodalomba.

De ennyi elég.

Beszélte Kalantos Zsóka a bice-bóca Sárának, hogy Gügye Móc, az bizony, s nem más, hiszen láttam, mikor átallábolt a zsengén kalladozó mismáson, bizony a Gügye Móc nyálán csúszkált ottanég és ez bizonyos. Mert az már jelent valamit, hogy a minap eb helyett vonyított a Holdra. Illen ember kő a tátosokhoz. Ippeg illen.

Mert Gügye Móc már nem az. Más. Új. Már tán nem is Gügye Móc, hamiután inkább Mügye Góc.

Az. *(Mész—)*

A pécsi irodalom helyzete

(1931—1958)

A „Jelenkor" szerkesztőbizottságának hozzászólása az MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének „A felszabadulás utáni magyar irodalom néhány kérdéséről" kildolgozott vitaindító téziseihez.

Bevezető:

Az MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének vitaindító tézisei a magyar irodalom felszabadulás utáni alakulását elemezve kiindulópontot nyújtanak az irodalmi jelenségek mélyreható marxista értékeléséhez. Abból kiindulva, hogy a magyar irodalomnak szerves és fontos része a dunántúli vidéki irodalom, ebben pedig irányító szerepe van a pécsi irodalomnak, a „Jelenkor" szerkesztőbizottsága kötelességének tartja, hogy a vitához a pécsi irodalmi élet elemzésével járuljon hozzá. Meg kell állapítanunk, hogy a helyi irodalom sok tekintetben az országossal azonos módon alakult, mégis fejlődésében, alakulásában számos helyi jellegzetesség is található. Ilyen jellegzetesség történelmi öröksége, közelmúltjában a város gyors, szocialista iparosodása és az irodalmi életben uralkodott polgári szemlélet közötti mély szakadék, jelenében az irodalmi folyóirat körül kialakult újszerű tömörülés. A szerkesztőbizottság hozzászólásában elsősorban ezeket a sajátosságokat igyekszik hangsúlyozni, anélkül azonban, hogy ezzel „kiemelné" a pécsi irodalmat az országos irodalmi élet egészéből, hiszen a helyi irodalmi jelenségek magyarázata önmagukban, az országos események figyelembevétele nélkül nem is lehetséges.

Előzmények. A közelmúlt pécsi irodalom. 1931—1945.

A közvetlen előzmények 1931-ig nyúlnak vissza. Néhány Pécsett élő író és irodalombarát ekkor alapította meg a Janus Pannonius Irodalmi Társaságot, azzal a céllal, hogy ápolója lesz azoknak a humanista törekvéseknek, amelyeknek első hirdetője a névadó Janus Pannonius volt: A Társaság főtitkárává *Lovász Pált*, elnökévé pedig a Pécsről elszármazott s akkor már Budapesten élő *Surányi Miklóst* választották. A pécsi irodalmi életre a 30-as években jelentős hatása volt Surányi Miklósnak. Surányi a fővárosból is szívén viselte a Társaság sorsát, sok gonddal és szeretettel buzgólkodott a világháborút követő mértéktelen központosítás idején az irodalmi decentralizáció, a vidéki irodalmi élet felvirágzása körül. Széchenyit bálványozó történetszemléletében sok elavult vonás van, de regényeiben a magyar múltat mindig erős nemzeti érzéssel ábrázolja: a közelgő második világháború előtt a német veszélyre figyelmeztet.

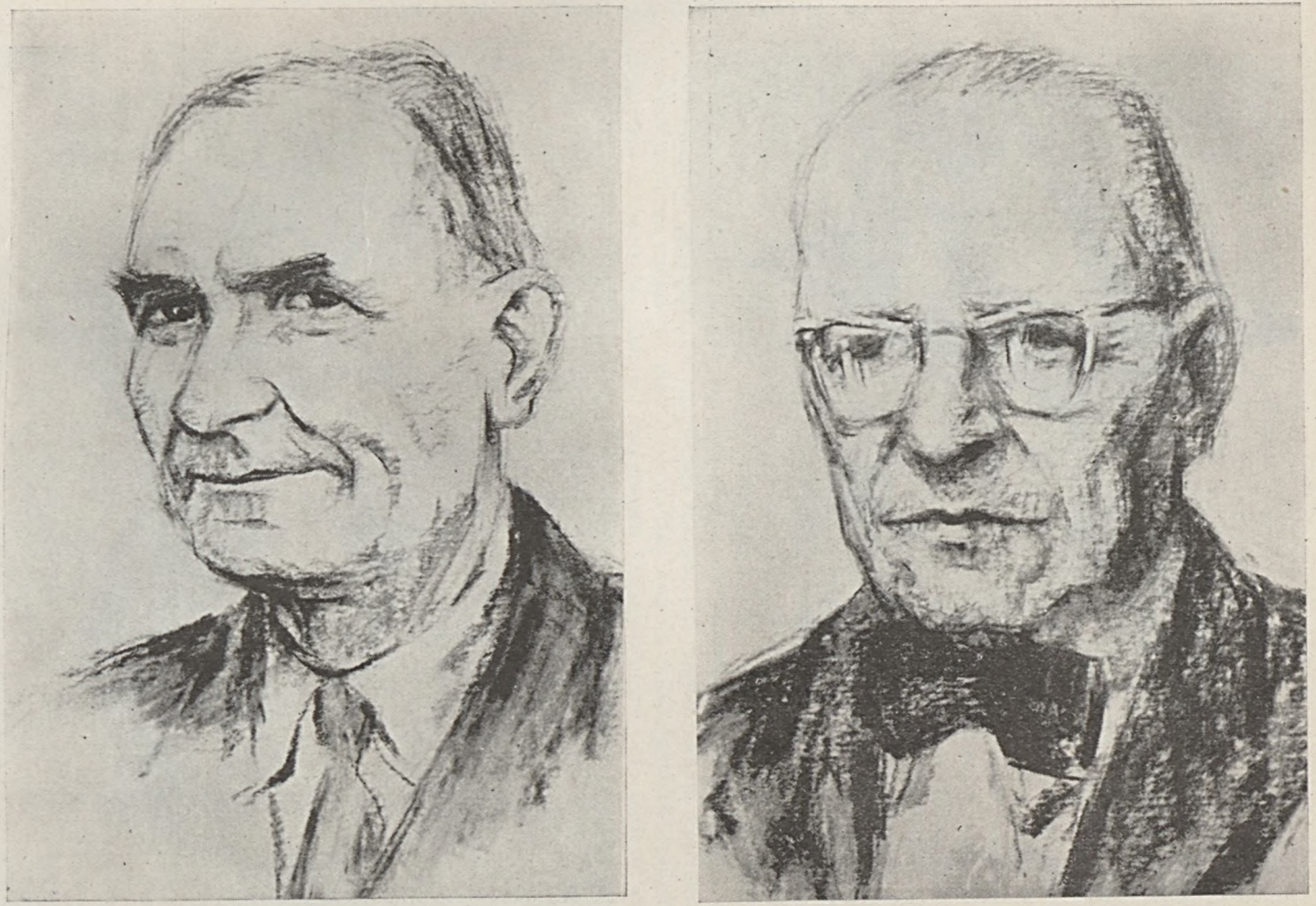

Kelle Sándor: A Tanácsköztársaság harcosai (szénrajz)

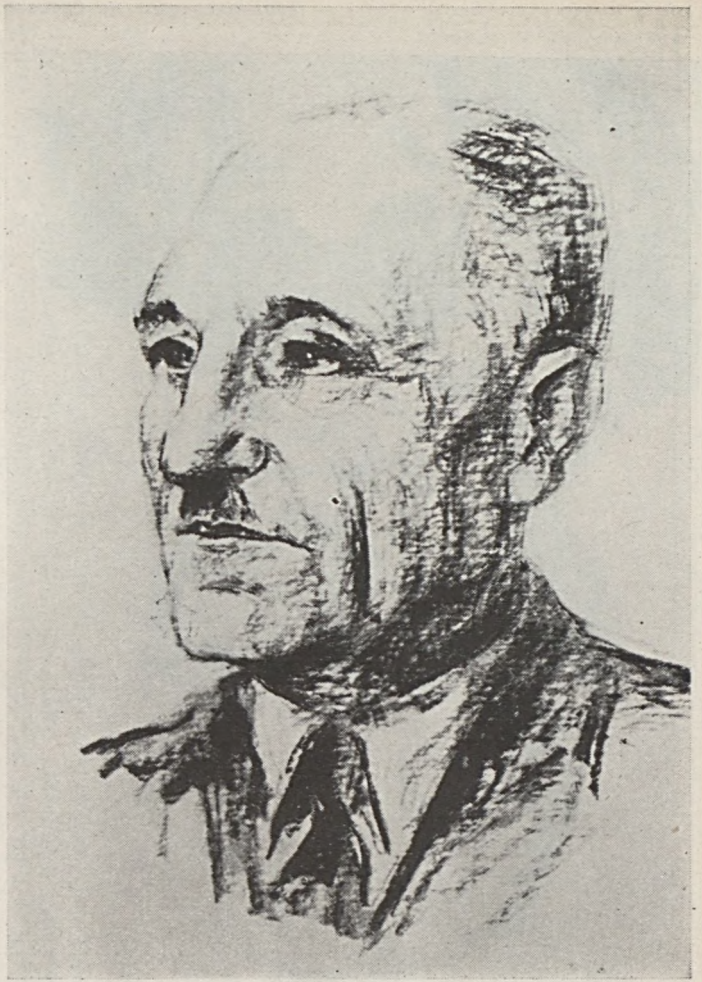

Kelle Sándor: A Tanácsköztársaság harcosai (szénrajz)

A Társaság jelentősége csakhamar túlnőtt a város keretein, az egész Dunántúl irodalmi életének fokuszává vált, s jellegzetes színfoltját képviselte a két háború közti magyar irodalomnak. Az elzárkózás helyett — a táji jelleg hangsúlyozása mellett — az egységes magyar irodalom eszméjét hirdette. Tagjai között Dunántúl más városaiban élő írók is helyet foglaltak, nyilvános ülésein országos nevek szerepeltek s új és helyi tehetségek felfedezésével az egyetemes magyar irodalmat gazdagította. A Társaság felolvasó ülései, az általa rendezett ünnepélyek, a város és a vidék irodalmi életének jelentős eseményei voltak. Az alakuló ülésen *Babits Mihály* olvasott fel verseiből, más alkalommal *Móricz Zsigmond* mutatta be egyik elbeszélését, s nyilvánosságot adott a magyar irodalom már akkor jelentős tehetségeinek: *Dsida Jenőnek, Jankovich Ferencnek, Jékely Zoltánnak, Németh Lászlónak, Sásdi Sándornak.* A Társaság több, mint húsz kiadványa közül nem egynek a megjelenése az új magyar irodalom gazdagodását jelentette. Kiadta *Bárdosi Németh János, Takáts Gyula, Weöres Sándor* verseit, *Csorba Győző, Berczeli A. Károly* műfordításait.

1941-től folyóiratot is adott ki a Társaság, Sorsunk címmel, *Várkonyi Nándor* szerkesztésében. A Zrínyi-mottót („Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók") viselő „közművelődési és szépirodalmi" folyóirat az „örök magyar sorskérdések" megoldásához kívánt „a szellem éles fejszéjével" segítséget adni. Programjában nacionalizmus és nép-szolgálat, osztálybéke hirdetése és őszinte hazaszeretet, tragikus magyarság-szemlélet és optimizmus keverednek egymással. A Sorsunk egyrészt „az egyetemes magyarság" céljait akarta képviselni, másrészt a „tiszta irodalom" előtt nyitotta meg kapuit. A lap egészére a polgári-értelmiségi magatartás jellemző. Világnézeti különbözőségre való tekintet nélkül cikket közölt az akkori magyar irodalom minden számottevő képviselőjétől. Terjedelemben és érdemben jelentős helyet foglaltak el a „népi" írók tollából való írások. *Erdei Ferenc, Erdélyi József, Darvas József, Sinka István, Szabó Pál, Tatay Sándor, Veres Péter* neve gyakran szerepel a Sorsunk-ban, de helyet adott — az ügyészség figyelmének kijátszásával — az erdélyi szocialista író, *Nagy István* tanulmányának is. Helyenként a kormány hivatalos politikájának bírálatáig is elmerészkedik a lap. De a Sorsunk egészére bizonyos „harmadikutas" koncepció jellemző, az írások többségének az ún. magyar sorskérdések megoldására tett javaslatai nem lépik túl a reform-konzervativizmus határait.

Ez időben legmélyebb hatást *Kodolányi János*, a Társaság új társelnöke tette a pécsi irodalomra. Kodolányi életét és írói munkásságát sok szál köti Baranyához és Pécshez, számtalan megnyilatkozása tanúskodik arról, hogy igazi otthonának e várost és e megyét érzi. Tekintélye és a „népi" írókkal való kapcsolata hozta a Sorsunk-ba a „népi" írók számos képviselőjét. Ebben az időben Kodolányit a szélső jobboldalról éles támadások érik „hazaárulónak" nevezik, könyveit „a szellem életére baromian sandító rendszer" cenzurázza, műveinek megjelenését a kormány akadályozza. Ez időben Kodolányi erős németellenességének pozitív hatása érződik a Társaság és a lap munkáján.

A Janus Pannonius Társaság és a Sorsunk sohasem volt forradalmi gondolat szócsöve, de — és ez akkor nem kis erénynek számított — nem vált a faji és nemzetiségi uszítás s a fasiszta eszmék propagálójává sem. Sőt, ahogy a második világháború utolsó éveiben egyre nőtt a fasiszta nyomás, a lap és a Társaság a hivatalos kormányprogrammal egyre élesebben találta magát szemben. A Sorsunk „ellenzéki lappá lett, 1944-ben a nyilasok „szélsőséges forradalmi" és „kultúraellenes" magatartásáért támadják, mivel fenntartója, a Ja-

nus Pannonius Társaság a maga kebelében a tagok kizárásával nem hajtotta végre az ún. zsidótörvényt. Valami jelképest kell látni abban, hogy a Társaság utolsó nyilvános tényked ése egy, a színházban rendezett munkás-matiné volt, 1944. március 19-én, amikor a város fölött keringő német bombázók zúgása zavarta meg az előadást.

A felszabadulástól 1948-ig.

A Janus Pannonius Társaság 1945. januárjában Batsányi János Társaság néven alakult újjá. A névváltoztatás ígéret volt a korábbinál pozitívabb, a haladást aktívabban segítő tevékenységre, tartalmában, összetételében azonban a Társaság a régi maradt, annak minden polgári korlátjával. Az 1945. májusától ismét megjelent „Sorsunk" is ezt a polgári szellemi örökséget tükrözte. Ha nem állt is jobboldali erők szolgálatába, az új, demokratikus és forradalmi követelményekre is visszahúzódással, „politikamentességgel" reagált. Ezt fogalmazta meg a folyóirat szerkesztője, *Várkonyi Nándor* 1947-ben „Mentség" címmel megjelent írásában. Ebben kijelenti, hogy a folyóirat „nemcsak, hogy a napi politikával nem foglalkozik, hanem elhárít minden olyan írást is, amely mögé politikai háttér konstruálható." Tiltakozik mindenféle beavatkozás és irányítás ellen, amely „menetparancsot szabna" az irodalomnak.

A Sorsunk és a Batsányi Társaság „politikamentes" törekvései azonban szükségszerűen megbuktak azon, hogy ezekben az években folyt a legélesebb politikai harc a hatalomért, amelyet a fordulat évében a munkásosztály ragadott meg. A szocializmus építésének kezdetével elavulttá, tarthatatlanná váltak a helyi irodalmi élet eszmei alapját képező polgári nézetek, ezért 1948-ban megszűnt a Sorsunk, majd 1949-ben a Batsányi Társaság is. Hiba volt, hogy megszüntetésükkor elmaradt az elemző bírálat, amely számos későbbi hibának elejét vehette volna. E hiba következménye volt, hogy több, a munkásosztállyal, a szocializmus ügyével szolidáris író visszavonult, elhallgatott, de az is, hogy évek múltán a jogosan mellőzöttek is úgy léphettek fel, mint akiket igazságtalanul sértettek meg. A helyi irodalmi élet szétesése idején távozott Pécsről *András Endre, Hunyadi József, Koppány György, Mészöly Miklós.*

Az irodalmi élet újjászervezése, a Magyar Írók Szövetsége Pécsi Csoportjának tevékenysége 1948-tól 1956-ig.

Az új helyzetnek és feladatoknak megfelelően később Pécsett is átalakult az irodalmi élet. Megalakult a Magyar Írók Szövetsége Pécsi Csoportja. Nemsokára, 1952-től már az egész Dunántúlt átfogó fóruma is megjelent, a Magyar Írók Szövetsége dunántúli csoportjainak „Dunántúl" című irodalmi folyóirata. Beköszöntő cikkében részt vállal a szocializmus építéséből. *„A mi feladatunk* — írja — *nem lehet kevesebb a központi folyóiratokénál. A békeharc jegyében fokozzuk a pártszerűséget, növeljük munkánk eszmei és művészi színvonalát."* A folyóirat szerkesztője, *Szántó Tibor,* tapasztalatlan, fiatal író, aki kezdetben becsületesen igyekezett érvényesíteni az irodalmi életben a párt útmutatását. Tehetséges íróra valló novelláiban határozottan osztályharcos, kommunista nézeteknek adott hangot. (Az első fejezet, Triciklin). A helyi csoportban azonban helyet kaptak a „Sorsunk" korábbi munkatársai is, akiknek újra-aktivizálása ezúttal is elemző kritika nélkül történt. Ennek is szerepe volt abban, hogy a már a beköszöntő cikkben frázisszerűen ható „pártszerűség" mindinkább sematiz-

mussá szürkült, s a „Dunántúl"-ra a sematikus, alacsony színvonalú „pártos" és a formailag, esztétikailag magas igényű, de „politikamentes" írások kettőssége nyomta rá a bélyegét. Kétségtelen, hogy az irodalomban országosan tapasztalt hibák is ebben az irányban hatottak a helyi irodalomra.

Mind e hibák mellett a pécsi helyi csoport és a „Dunántúl" több, alapvető feladattal sikeresen birkózott meg 1952-től 1955-ig. A „régiek" *(Csorba Győző, Bárdosi Németh János, Fábián István, Zsikó Gyula, Várkonyi Nándor)* mellett feltűntek a folyóiratnál újabb, fiatal írók és költők is. *(Pál József, Pákolitz István, Kalász Márton, Gáll István* költők, *Borsos József, Gyenis József, Mészáros Ferenc, Őrsi Ferenc* prózaírók.) Eredményes volt a „Tollal a békéért" címmel hirdetett pályázat és a felszabadulási pályázat, sikerült rendszeressé tenni az irodalmi vitaesteket és az egész Dunántúlról jelentkező, javarészt kezdő írókkal való foglalkozást. 1954-ben megindult a könyvkiadás és két év alatt 18 mű jelent meg.

1954-ben, a helyileg is mindjobban érvényesülő polgári ízlés és szemlélet erősítést kapott a „Dunántúl"-ban jelentkező fővárosi írókkal. A helyi vezetésben akkor már kialakult az a „sematizmus-ellenesség" amely közeljárt a pártosságnak, a párt irányításának általános ellenzéséhez. A folyóirat hasábjain ekkor egyre gyakrabban jelennek meg *Déry Tibor, Kolozsvári Grandpierre Emil, Sásdi Sándor, Szabó Pál, Tamási Áron, Tatay Sándor, Kodolányi János* írásai. A fővárosi írók gyakori szerepeltetésének két irányú következménye is volt. Az egyik, hogy a helyi, dunántúli írók lassacskán szinte teljesen kiszorultak saját folyóiratukból, s így a Dunántúl lényegében alkalmatlanná vált hivatására. A másik, hogy a szerkesztők a fővárosból érkező írások közül egyre többen polgári nézeteket hirdető, antimarxista, revizionista írást közöltek. Ezzel egyidejű az írócsoportot és folyóiratot irányító írók szűkebb klikkjének kialakulása. Ez a klikk *(Szántó Tibor, Galsai Pongrác, T. Polgár István* és a hozzájuk csatlakozott két-három irodalmárkodó ember) már mellőzte a csoport tagjainak véleményét, nevetett az aggódó figyelmeztetéseken, a párttal szemben pedig elvtelen és erkölcstelen, kétkulacsos játékot űzött. Erre jellemző, hogy a Dunántúl 10. számára a párttól kapott figyelmeztető bírálatot nyilvánosan és „hivatalosan" szemforgató módon köszönték meg, miközben semmi sem változott, sőt a „Dunántúl" jobbratolódása a bírálat és annak látszólagos elfogadása ellenére csak fokozódott. A „hibák bírálata" ekkor már átcsapott a szocialista realizmus elvetésébe és nyílt tagadásába. Ezt a folyóirat szerkesztői a szerzők megválasztásával is kifejezték.

1956 elejétől a helyi pártlap, a Dunántúli Napló kéthetenként kétoldalas irodalmi mellékletet adott ki „Irodalmi Napló" címmel. Ez részben arra volt alkalmas, hogy a „Dunántúl"-ból kiszorult helyi írókat nyilvánossághoz juttassa, részben pedig arra használta fel a lap szerkesztő bizottsága, hogy a „Dunántúl"-ban érvényesülő revizionista tendenciákkal szembeszálljon. Ebben az időben a „Dunántúl" szerkesztője, az 1952-ben kommunista íróként indult Szántó Tibor már a revizionista és nyíltan ellenforradalmi erők hatása alá került. Ennek bizonyítéka a „Bezières-i lehetetlenségek" címmel az ellenforradalmat követő hónapokban kiadott, javarészt 1956 nyarán írt novelláskötete, amelynek novelláiban egymást követik a szocializmus, a szocialista realizmus, a munkáshatalom különböző szervei elleni támadások.

Az ellenforradalom idején a vezető klikk tagjai az ellenforradalmi szervek tagjaiként vállalták a helyi sajtó és rádió ellenőrzését. A vezető klikk bocsátott

ki később 1956 decemberében a sztrájkkal egyetértő, a fekete lobogós tüntetést helyeslő „tiszta fórumot" követelő, a munkás-paraszt forradalmi kormány intézkedései ellen tiltakozó határozatot „a pécsi írók nevében". Jelképes színvallás volt az 1956 decemberében megjelent 19—20. összevont folyóiratszám gyász-fejléce is. Ma már világos, hogy a vázolt események a Magyar Írók Szövetségét uraló szűkebb csoport közvetlen hatására, de nem az országos események egyszerű utánzásaként következtek be.

Az ellenforradalomtól napjainkig.

Az ellenforradalom után az irodalmi élet egy ideig szünetelt, de nem sokáig. A becsületes, a szocializmusért dolgozni kész írók már 1957 elején keresni kezdték a lehetőséget az új, egészségesebb irodalmi élet megteremtésére. A pártsajtó ismételten segítséget nyújtott az íróknak, nemcsak a szerkesztőséghez vitt írások esetenkénti közlésével, hanem az irodalmi melléklet újraindításával is. 1957. március 3-tól ismét rendszeresen szerepeltek az irodalmi mellékletben a pécsi írók. *Bárdosi Németh János, Pál József, Pákolitz István* versei, *Gyenis József, Mészáros Ferenc* novellái őszinte, meggyőződéstől fűtött hangjukkal, irodalmi igényességükkel jelezték, hogy van olyan alap, amire a továbbiakban a helyi szocialista irodalom felépülhet. Eközben még új, tehetséges fiatalok is jelentkeztek.

1957 júliusában megalakult a Hazafias Népfront Pécsi Írócsoportja. Alakuló ülésén határozatot hozott, amelyben a szocializmus mellett foglalt állást, a párt útmutatásának követésére tett ígéretet. A csoport mintegy negyven tagja között azonban nem volt teljes az egyetértés, mint később kitűnt, sokan csak látszatlelkesedéssel szavaztak a határozatra és a vezetőségre. Ezért és ezzel együtt az irodalmi tevékenységhez szükséges egyéb feltételek hiányában ez a csoport nem volt életképes, csupán arra volt jó, hogy kifejezze az írók munkakedvét, egyúttal tisztázza a helyi írók csoportosulásainak hovatartozását. A tisztázást megkönnyítette az ellenforradalomban kompromittált vezető klikk eltávolítása, illetve távozása.

Olyan határozottan megkülönböztethető csoportokról, mint országosan, a helyi irodalomban nem beszélhetünk. Ennek főoka, hogy a vidéki irodalmi élet az írók kisebb száma és az egymásrahatás közvetlenebb volta miatt nem is alkalmas ilyen elkülönülésre. Mégis több-kevesebb pontossággal a következő csoportokat különböztethetjük meg.

A kommunista írók, akik következetesen marxista alapon állanak és ettől sem az ellenforradalmat megelőző, sem az azt követő időben nem tántorodtak el, sőt az akkori vezető klikk revizionista törekvéseivel több-kevesebb eréllyel és eredménnyel szembeszálltak: *Gyenis József, Borsos József, Mészáros Ferenc.*

A kommunista írók köré tömörültek azok, akik bár világnézetük nem marxista és néhány — nem lényeges — kérdésben eltérő véleményen vannak, de feltétel nélkül elfogadják a párt irányítását, és minden fő kérdésben őszintén, meggyőződéssel a szocializmus ügye mellett állnak. *Pál József, Pákolitz István, Bárdosi Németh János, Bertha Bulcsu* már 1957-ben kifejezésre juttatták együttműködési készségüket, és ezt mind a pártsajtónak adott írásaikkal, mind a rövid ideig fennállott írócsoportbeli szereplésükkel tettekre is váltották. Néhányan, akik az ellenforradalom idején a hangzatos revizionista jelszavaktól megtévesztve kisebb-nagyobb hibákat követtek el, azóta nemcsak szóban, hanem mélyen átélt művészi alkotásokban is önkritikát gyakoroltak.

Végül egy szűkebb csoport a polgári nézeteket képviseli, humanista szemlélet alapján egyetért a békéért folyó harccal és általánosságban helyesli a szocializmusnak, mint kultúrát és jólétet teremtő társadalmi rendnek a megvalósítását, de a korábbi évek hibáiban saját „politikamentes" álláspontjának igazolását véli látni. *Csorba Győzőt, Várkonyi Nándort, Lovász Pált* említhetjük itt elsősorban.

Meg kell állapítanunk, hogy ez a csoportosítás nem szervezeti elkülönítést jelent, hiszen egyrészről a különböző csoportokba sorolható írókat számos baráti szál, közös emlék és érdek fűzi össze, másrészt az egyes csoportokon belül is találhatók nézetbeli különbségek.

Ezekkel a csoportokkal vetett számot az 1958. őszén megjelent „Jelenkor" szerkesztő bizottsága, amely a kommunista és velük szorosan együttműködő írókra támaszkodva kezdte munkáját és munkába indította mindazokat a dunántúli írókat, akik a munkásosztály oldalán állva, a párt irányítását elfogadva hajlandók dolgozni és küzdeni a szocialista irodalomért. A szerkesztő bizottság okult a korábbi hibákból és nem kritika nélküli együttműködést hirdetett, hanem kezdettől fogva arra törekszik, hogy a Dunántúl irodalmának ismét középpontjába került Pécs írói közül elsősorban a kommunista és hozzájuk közelálló írók befolyása érvényesüljön és erősödjék a folyóirat egész hatókörében.

A „Jelenkor" első négy száma ezt a határozott és következetes álláspontot tükrözi, egyúttal azt a törekvést, hogy a folyóiratban a marxista eszmeiség magas esztétikai igényességgel párosuljon. Igen nagy segítséget nyújt ehhez a folyóirat körül kialakult kritikusi, lektori csoport, amelynek marxista képzettségű kritikusai és lektorai a szocialista realizmus követelményeit állítják mércéül a dunántúli írók műveinek elbírálásakor.

A folyóirat nem pusztán közlési lehetőséget jelent, hanem a szerkesztőbizottság — erejéhez mérten — a hiányzó szervezeti életet is igyekszik pótolni azzal, hogy szerzői esteket, ankétokat, író-találkozókat szervez. Rendkívül hasznos kezdeményezés volt a Tanácsköztársaság 40. évfordulójára a megyei tanáccsal együtt hirdetett irodalmi és képzőművészeti pályázat, amelynek eredményeiről jelen számunk ad képet. A „Jelenkor" már eddig igen sok, biztatóan induló tehetséges fiatalnak biztosított nyilvánosságot, s programjában ezután is sokkal nagyobb súllyal és határozottsággal szerepel a szocialista körülmények között nevelkedett tehetséges fiatal írók nevelése, mint a még nem jelentkezett dunántúli „régi" írók felkutatása és megnyerése, bár a szerkesztő bizottság ez utóbbi feladatot sem hanyagolta el.

Feladatok:

Az irodalmi élet teljes helyreállítását, a szocialista irodalom alapjainak megszilárdítását kétségtelenül az írószövetség újjászervezése jelenti majd. Ezért a szerkesztő bizottság egyik legfontosabb feladata, hogy ezt előkészítse, megteremtse a Dunántúlon az eredményes munkára képes helyi csoportok alakulásának lehetőségét. Tovább kell tehát folytatnia a tehetséges és marxista szemléletű fiatal írók felkutatását, a ma még megtalálható világnézeti és módszerbeli problémák tisztázását.

Az eddigi módszerek még következetesebb alkalmazásával (ankétok, vita-

estek, szerzői estek, pályázatok) a mai élet, a szocializmus megvalósításának új, pozitív jelenségei felé kell irányítania a dunántúli írók figyelmét.

Szervezeti tekintetben meg kell valósítania a lektorátus szervezett, rendszeres tevékenységét, ami a fiatal tehetségek nevelésének fontos feltétele, s ami a folyóirat fejlődése folytán a szerkesztő bizottság további munkájához is feltétlenül szükséges.

Javítani kell a továbbiakban a folyóiratnak különösen a szépprózai részét, s meg kell keresni az irodalmi résszel összhangban a művészettel való foglalkozás legcélszerűbb módját.

Az MSZMP művelődési politikájából fakadó igen fontos feladat a szocialista irodalom terjesztése és megszerettetése a munkásság körében. Ennek fontos eszköze a folyóirat terjesztésén túl a munkások lakta területek művelődési otthonaiban irodalmi estek és ankétok rendezése. Ugyanígy el kell juttatni az írókat és műveiket az üzemekbe és falura is.

A JELENKOR SZERKESZTŐ BIZOTTSÁGA

Simon Béla: Kútnál (szénrajz)

Nemes István:

Az irodalomtudomány néhány feladata

az MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének vitaindító tézisei után

Napjainkban már többen rámutattak arra — amit most a vitaindító tézisekben is olvashatunk — hogy irodalomtörténetírásunkat, esztétikánkat bűnös mulasztás terheli a Horthy-korszak haladó irodalmának elhanyagolása miatt. E mulasztást táplálta egyrészt irodalompolitikánk jóhiszemű, de téves törekvése, amely irodalmunk követendő eszményképét egyoldalúan Petőfiben jelölte meg; másrészt hozájárult értékes örökségünk elhomályosításához a ki nem irtott polgári ítéletek és nézetek maradványainak továbbélése még marxista irodalomtörténetírásunkban is. (L. Tolna Gábor: Radnóti Miklós és a felszabadulás előtti szocialista irodalmunk egyes kérdései. Kortárs, 1958. 12. sz. 884. l.) A helytelen nézetek eredményeként irodalmi örökségünket feldolgozó kutatóink figyelme érthetően siklott el a Horthy-korszak haladó irodalma felett. Ilyen körülmények között nem ismerhették fel, hogy a két háború közti szocialista irodalmi örökség mutatott elsősorban felszabadulás utáni szocialista irodalmunk irányába.

A XX. század nagy haladó iróinak háttérbe szorítása felszabadulás utáni irodalmunk fejlődésében sok kárt okozott. Nem lehet megtévesztő ugyanis annak tudata, hogy a húszas években éppen a Petőfi-példaképhez való visszatérés segített a kor fiatal költőinek (pl. *Illyésnek, Erdélyi Józsefnek, József Attilának)* a dekadens áramlatok nyűgéből való felszabadulásban. Hiszen azt is tudnunk kell, hogy Petőfi óta a fordulat évéig — amitől felszabadulás utáni költészetünk igazi kibontakozását számíthatjuk — száz év telt el. A felszabadulás nyomán következő kultúrforradalom a „szűrös, gubás emberek" műveltségét is egyre gyarapította. A kifejező eszközök megteremtésében immár nem lehetett elég példakép Petőfi egyszerűsége. *Illyés Gyula* lírája is már kétszárnyú: népi és nyugatosan műköltői. Közérthető, ugyanakkor franciásan elemző. Németh László igaz megállapítása szerint: *„Illyés népiességét nem lehet elképzelni nyugati műveltsége nélkül, viszont a latin és francia ingerekre magyar hagyománnyal felel."* *József Attila* a Petőfi-példakép követésében méginkább meg tudott maradni az urbánus forradalmi költészetnek és világnézetnek azon a magaslatán, amely Ady Endre lírájával és az 1919-es proletárforradalommal a magyar költészetben már megvalósult. Úgy tudott Petőfi Sándorhoz fordulni, hogy Adyt sem tagadta meg. Amikor a parasztság felé fordult, költészetének újszerű népiességébe bele tartozott a városi munkásosztály forradalmi múltja, jelene és jövője. *(Vö. Révai József: József Attila költészetéről. Kortárs, 1958. 6. sz. 804. l.)* Íme már a húszas években sem elégedtek meg legjobb költőink a Petőfi-példakép kizárólagos hatóerejével.

Mi mégis lemondtunk szocialista irodalmi örökségünk mélyreható elemzéséről, elvetettük fejlődésünknek e fontos szakaszát, amelyre pedig méltán lehetünk büszkék, mint mai harcaink közvetlen előzményeire. *(Tolnai Gábor: i. m.*

872. l.) *Pándi Pál* joggal nevezi a két háború közti irodalmat „elsüllyedt irodalom"-nak.

Leginkább emigrációs irodalmunkat pólyáltuk a feledés homályába. Pedig ez az irodalom nagy jelentőségű irodalomtörténetünkben, hiszen szinte egyedüli támasza és segítője volt itthoni szocialista jellegű irodalmunk kibontakozásának. Ma már az irodalomtörténet kétséget kizáróan igazolja, hogy a magyar irodalomnak 1919 után igen jelentős ága volt az emigrációs irodalom, s elsősorban a kommunista emigráció irodalma. Hiszen a magyarországi haladó irodalom eszmei segítésén kívül a hazájukból kiűzött magyar írók messzemenően hozzájárultak a nemzetközi szocialista irodalom gazdagításához. „A magyar proletárirodalom hagyományainak (*Komját Aladár, Lukács László, Zalka Máté, Zsigmond Ede* és mások) ez a lebecsülése megszakította szocialista irodalmunk fejlődésének folytonosságát" — olvashatjuk a tézisekben.

Ugyanakkor a legádázabb elnyomás ellenére is hallatta hangját az itthoni szocialista tartalmú irodalom. Ha nehezen is, de mégiscsak megjelentek József Attila versei. E versek oda is elvitték az illegalitásba kényszerült párt szavát, ahová az közvetlenül nem juthatott el. A líra a maga nyelvi hajlékonyságával, képes, sokszor allegorikus beszédével elmondta a célzásokat jól megértő dolgozóknak azt, amit a politika nyelvén nem lehetett kifejezni. De József Attila versein kívül ott rejtőzött a politikai mondanivaló Radnóti Miklós verseiben is, továbbá feszítette Nagy Lajos novelláit, regényeit, és még sok más írónk és költőnk műveit.

A két háború közti irodalom mély elemzése és megértése nélkül csodaként kellene tekintenünk József Attila költészetének létrejöttét. A szocialista gondolat erejét mutatja, hogy még abban a helyzetben is képes volt a magyar élet minden problémáját átfogó egyetemes lírát megteremteni, amikor a kommunista mozgalmat a föld alá szorították, tagjait kíméletlenül üldözték, börtönbe vetették. József Attila költészete nem valami csodálatos véletlene költészetünknek, nem csupán egy nagy költő lángelméjének tüzijátéka. Pedig irodalompolitikánk jórészt annak fogta fel, amikor József Attila költészetét a fejlődés mellékutcájának tekintette. Holott József Attila lírája — a két háború közti egész szocialista jellegű irodalommal együtt — benne gyökeredzik a magyar költészet nagy hagyományaiban, a magyar valóságban. Irodalmunk fővonalát alkotja, mert a munkásság kommunista költője tudott lenni.

A két háború közti haladó irodalom képviselői közül József Attilát bizonyos vonatkozásban azóta méltó helyére állítottuk, ha megbecsülése érdekében nem is tettünk meg mindent. Mellette legfeljebb csak *Radnóti*ról beszéltünk megfelelő hangsúllyal, de kielégítő értékelése nélkül. Ezután kell lerónunk terhes adósságunkat a szocializmus hadsorába küzdő valamennyi költőnk és írónk iránt!

Szocialista irodalmi örökségünkkel kapcsolatban annak eszmeiségén kívül egy másik súlyos probléma is felmerül, amelynek tisztázatlansága erősen gátolja mai irodalmunk fejlődését. Mivel irodalomtudományunk által elhanyagolt szocialista örökségünk a demokratikus kifejező eszközök szempontjából példaképpen eléggé nem hathatott költőinkre és íróinkra, a tájékozatlanság gyakran az izmusok tévútjára terelte őket. Számosan akadtak, akik még József Attila költészetében is elsősorban a szürrealizmust és az expresszionizmust kutatták. Pedig nem hangsúlyozhatjuk eléggé, hogy József Attila életének egyetlen korszakában sem volt valamelyik avastgardista irányzat kizárólagos hatása alatt.

(L. Szabolcsi Gábor: Szocialista realizmus és modernizmus. Kortárs, 1959. 3. sz. 460. l.) Mégis kezdő költői éveinek nehéz küzdelmeiből azt a téves következtetést vonták le, hogy az ifjú költőknek át kell esniök az izmusok tisztító tüzén. De míg József Attilát kommunista eszmeiségével párosuló kivételes művészi tehetsége megmentette az avantgard útvesztőjétől, a mai költők közül többen nem tudnak a hínárból kijutni. Miért? Mert talán sokan úgy fogják fel egyéni költői nyelvük kialakításának feladatát, hogy nekik is, mint József Attilának, újra és újra meg kell küzdeniök a demokratikus kifejező eszközö megteremtéséért. Pedig ez már adva van szocialista líránk örökségében. Ha a nyelvteremtés igényével lépnek fel, költői eszközeiket a haladó örökség által megjelölt irányban fejleszthetik maradandó értékkel. Amikor egyes költőink figyelme elkerüli értékes örökségünket, nem veszi figyelembe a nyelv társadalmi kötöttségét. Ugyanis a nyelv tényeit és törvényszerűségeit a társadalom determinálja. Ha valamely nyelvhasználat nem társadalmi érvényű, az a kollektív értékű, eszközrendszer szempontjából nem létezik, vagy helytelen. *(Vö. Deme László: A nyelv működésének és fejlődésének objektív dialektikája. MTA. Nyelv és Irod. Tud. Oszt. közleményei. XIII. k.: 311. l.)*

József Attila és szocialista líránk örökségének más képviselői nehéz küzdelem árán megtalálták a szocialista tartalomnak megfelelő kifejező formát. Egyéni kezdeményezésük lehetősége a feltörekvő osztály nyelvi közösségeiben adva volt, mint társadalmunk tagjai mintegy a munkásosztály helyett mondták ki annak ítéletét, fejezték ki törekvéseit. Művészetük éppen ezért örökbecsű. Mai magyar líránk több képviselője ugyanakkor a haladó, szocialista tartalmat elavult, a dekadens burzsoá költészettől örökölt nyelvi formákkal akarja megszólaltatni. Ezzel költészetükben a nyelv lényegéből fakadó, a társadalmi és egyéni nyelvhasználat dialektikus egysége helyett kibékíthetetlen antagonisztikus ellentmondás jön létre, azaz felborúl a tartalom és a forma harmóniája.

Mi a legfőbb teendő? Jelenünk irodalmának egészséges fejlődése érdekében fel kell tárnunk a két háború közti haladó irodalom örökségét! Elsősorban irodalomtörténészeinknek kell vállalniuk az „elsüllyedt irodalom" búvárainak nehéz feladatát. Szocialista irodalmi örökségünk eszmei feltárása egymaga azonban nem hozhat megnyugtató megoldást. Feltétlenül szükség van egyes írók és költők nyelvének feldolgozására, nyelvi-esztétikai elemzésére is. Különben hogyan találjanak mai íróink és költőink követendő példákat a demokratikus kifejező eszközök iránti törekvésükhöz? Haladó költőink nyelvének elemzése meggyőző bizonyítékát adja annak, hogy a szocialista eszmei tartalom kifejezésére nem alkalmasak a zilált, dekadens formák. József Attila, de különösen Komját Aladár, Radnóti Miklós költői fejlődése nagyszerű példája annak, hogy eszmei mondanivalójuk tisztulásával párhuzamosan találták meg költészetük világos, arányos formáit. Pl. Radnóti az expresszionista, szűrrealista „elvont költőiségtől" a központozás nélküli, bonyolult ritmusú versektől az eszmei tisztulás útján jutott el a realizmus igényét mindinkább kielégítő, nagyszerű, klasszikus ritmusú, antifasiszta tartalmú költeményekhez.

Láthatjuk, hogy az izmusokról kibontakozott széleskörű vita sem sokat segített a modernizmus felszámolásában. A nyelvi-esztétikai elemzések e viták eredményességét is megnövelhetnék. A tézisek nagyon helyesen ugyancsak megjelölik erre irányuló feladatainkat a következőkben: *„Kritikusaink párosítsák az eszmei problémák megvitatását az irodalmi alkotások művészi elemzésével. Ebből tanul a közönség, ebből tanulnak az írók is."*

Csak helyeselni tudjuk, hogy az elméleti munkaközösség az írók nevelésén kívül a közönség nevelésére is gondolt. A nyelvi kultúráltság fogyatékossága, az általános nyelvhasználat bizonytalansága miatt a költői és írói nyelv alapos ismerete nemcsak a felnövekvő írónemzedék számára elengedhetetlen, hanem szüksége van erre a művelt olvasóközönségnek is.

A szocialista átalakulás kiváltotta pezsgő élet gyorsabbá tette az emberek termelési és társas érintkezését, megnövelte a nyelvnek mint a gondolatcsere eszközének jelentőségét. Másrészt a gazdasági, politikai fejlődés maga után vonja az ember tudatának átalakulását is. Nem lehet eléggé hangoztatni a jó irodalmi művek jellemalakító, tudatformáló erejét! Ezért az olvasóközönségnek meg kell tanulnia olvasni, hogy mélyen tudjon behatolni az irodalmi művek gondolati és érzelmi világába, elérhesse a műélvezet minél magasabb fokát! De szólhatunk-e fejlett műélvezésről, ha a művészi kifejezés nyelvi eszközeit csupán automatikusan fogjuk fel, és nem tudatosodik bennünk, hogy a nyelvi jelenségek alapos ismerete nélkül nem jöhet létre igazi műalkotás, nem valósulhat meg igazi műélvezés?

A munka, amely az irodalomtudományra vár, nem kevés. A fáradozás azonban bőven gyümölcsözik irodalmunk egészséges, életerős fejlődésében, az olvasóközönség ízlésének finomodásában.

Tillai Ernő:

A képszerűség*

A kép.

Nem hiszem, hogy a kép fogalma pontosan meghatározható. Általános kifejezésként minden művészettel kapcsolatban használjuk (képzőművészet, fotóművészet, film, dráma, irodalom, stb.). Lényegében az optikai benyomásokból táplálkozó élményanyag adja a képi kifejezés alapját. A valóságábrázolás realitásának érzetét a műben (irodalomban is) elsősorban a felhasznált képek keltik. Gyakran a kép maga a mű (festmény, foto). De a kép a költészetben is hangsúlyos lehet, mint pl. Radnóti Gyerekkor c. versében:

Már mozdulatlanul lapult az indián,
De izgalom szaladt még sziszegve fönt a fán,
S a szél forgatta még a puskapor-szagot.
Egy megrémült levélen két vércsöpp csillogott
S a törzsön szédelegve tornázott egy bogár.
Rézbőrű volt az alkony. És hősi a halál.

Lényeges, melyik műfajban és hogyan használjuk a képet, mint kifejező eszközt, melyik vonása elsődleges; valóban az optikai benyomások adják-e a

* Hozzászólás az előző számunkban közölt fotoesztétikai cikkhez.

képi kifejezés döntő vonásait, vagy pedig a mű egyéb jellegzetességei kerekednek felül. Az optikai vonások hiánya esetén is szó lehet képről.

A kép fogalma elsősorban az ábrázoló művészetek kialakulásával együtt alakult ki. Ezért ma többnyire minden kétdimenziós, véges felületet, mely a valóság valamely részét érzékelteti, dokumentálja, képnek nevezünk. Képnek, melyet optikailag érzékelünk és optikai élményanyagunkhoz kapcsolunk, akár keveredik az más érzékszervek nyújtotta élményanyaggal (opera, tánc, film, stb.), akár nem. Így a költészetben is a kép annak ellenére, hogy akusztikai úton és fogalmi eszközökkel (szó, mondat, hasonlat, stb.) hat reánk, optikai benyomásainkat mozgósítja és optikai élményanyagunkba épül. Hát még, ha — mint e Radnóti-versben — az ábrázolás képszerűségének tetőpontját a puskaporszagot forgató szél (illetőleg annak mozgása) jelenti s már a „mozgókép" eszközeivel fokozza a költemény valószerű és egyúttal művészi hatását.

A kép optikai élményanyagunkhoz kapcsolódó olyan átélést indít meg bennünk, mely a valóság ábrázolása, vagy annak sűrített kifejezése révén a valósághoz hű átélést éppen nem fogalmi (ismeretszerű) irányba tereli. Nem véletlen, hogy a költészet oly gyakran él a képi kifejezés eszközeivel, hiszen szüksége van alapanyagának, (a nyelvnek) fogalmi természete miatt a képre. (Más kérdés az, hogy a képet olyan érzelmi vonásokkal gazdagítja, hogy a kifejezés képszerű jellegét feledteti s bennünk a hangulatiság bontakozik ki elsősorban és érzelmi síkon fejt ki művészi hatást.)

Különös ugyanakkor, hogy vannak képek — legalábbis a köztudat annak tartja őket —, amelyek ábrázoló vagy éppen csak dokumentáló szerepük ellenére nem képi élményanyagot érintenek bennünk, hanem fogalmi, esetleg érzelmi, vagy kifejezetten irodalmi hatást keltenek. (Pl. „De aranyos kisbaba!", „Oh, ezek a virágok szinte illatoznak!", „Ah, ez a szomorúfűz milyen halk bánatot idéz!"...)

Ilyen értelemben véve tehát a kétdimenziós ábrázoló módszer mégsem feltétlenül kép.

Művészi kép.

Mint gyerek a páncélos bogarat,
két ujjal megfogtam hóna alatt,
imigy morogván: Ez hát a vihar!
S kapálódzott kis villámaival.

(József Attila: Tűnődő)

Igen, a transzpozíció! Enélkül a kép csak kép; s nem művészi kép! Az ábrázolás, a dokumentáció nem elég. Kifejezés, mégpedig szuggesztív kifejezés kell ahhoz, hogy a látható látottá váljék, az ábrázolható szuggesztíven kifejezetté! A megfoghatatlan megfoghatóvá; mint a bogár...

A baj éppen innen származik. A képzőművészetek ábrázoló módszere optikai jellege folytán mindig abban a hitben ringat, hogy mindez, ami a képen van — valóság; „Megfogtam!" „Ez az!"...

Pedig az, amit a kép olykor „megfog", megragad, nem több, mint felület; nem több, mint a valóság töredéke, szervetlen, kifejezéstelen halmaz, mely távol áll attól, amit képnek nevezünk s még távolabb attól, amit művészi képnek hiszünk.

Határozott álláspont és tudatos alakítás nélkül nem jöhet létre műalkotás. A valóság lényegét, mégpedig esztétikai minőségeiben megragadott lényegét csak tudatosan formált képpel fejezhetjük ki.[1]

Ezért is elengedhetetlen a műalkotásban a komponálás, a „mit" és a „hogyan" viszonya; amikor a „mit" megteremti a „hogyan"-t, s a „hogyan" alakítja a „mit". Azaz: a tartalom és forma egységén áll vagy bukik a kép művészi kifejező ereje, mégpedig a kép művészi tartalmának és művészi formájának egysége.[2]

Mint ahogy József Attila versének sem a vihar és nem is a bogár a tartalma, hanem az embernek a viharhoz — mégpedig (a hatalmassá növekedett ember szempontjából!) — bogárrá vált viharhoz való viszonya a művészi tartalom, ennek felel meg az egyszerűségében is ható művészi forma! (Nem beszélek itt arról, hogy a kép lényege: a bogárrá vált vihar, mint művészi tartalom a valósághoz, mint puszta tartalomhoz viszonyítva is már mint művészi forma — transzponált kép — jelenik meg.)

Kompozíció és kép.

Az objektív káoszból, mint a valóság elemeinek rendszertelen halmazából teremt a kompozíció szubjektív rendet s alakít az alkotó szuggesztív művet. Ezt azonban csak akkor képes megtenni, ha a valóság jelenségeiből képes kihámozni annak igazi mozgató erőit, felismeri annak rendezőit, s azt formálva, a kép kifejező, szuggesztív, művészi hatásának és végeredményben kompozíciónak is alappillérévé teszi. Nem a kép felületén rendezi tehát a kompozíció a képelemeket, hanem a valóság törvényszerűségeinek analógiájára a kép sajátos, belső és a kifejezést szolgáló mozgásformáiban teremt rendet. Éppen ezért nem dokumentatív részletekkel, hanem a kép belső rendjével ábrázolja a valóságot, annak törvényszerűségeit. (Természetesen az elemek sem lehetnek a valóság elemeitől idegenek!)

Így válik a pusztán dokumentatív valóságtükrözés szuggesztív kifejező művészetté, a valóság esztétikai minőségeinek valóban hűséges ábrázolójává.[3]

Foto és kép.

Cseveg az olló, néne
nyesi a pázsitot,
s megáll. Hátulról nézve
is látni, ásított.

(József Attila: Nyári délután)

[1] „A művészet tárgya nem általában a valóság, hanem a valóság a maga esztétikai sajátszerűségében". V. V. Vanszlov: A Szép problémája. Gondolat Kiadó, 1958. 218. old.

[2] „A művészi szép kritériuma nem a tartalom és a forma egysége általában, hanem az igaz, eszmeileg jelentős tartalom és az ennek teljesen megfelelő művészi forma egysége". V. V. Vanszlov: ua. 219. old.

[3] „A művészet megismerő és eszmei nevelő funkciói elválaszthatatlanok esztétikai funkciójától. Sőt a művészet olyan mértékben teljesíti megismerő és eszmei-nevelő funkcióját, amilyen mértékben esztétikailag hat". Uo. 176. old.

Ki hinné, hogy a fotográfia, mint a valóság kétdimenziós vetületben való rögzítése mechanikus úton a kamera segítségével a legkevésbé tarthat számot a kép rangjára. Pedig hitünk szerint a fénykép — kép! Méghozzá igen elterjedt, szapora fajta! (Hazánkban kb. 50 000 000 fénykép készül évente, csak amatőrök részéről!!!)

Hihető, hogy minden gombnyomás a fényképezőgép zárszerkezetén automatikusan képet állít elő?! Szerintem nem. Sokkal kevésbé, mint pl. az idézett József Attila vers részlete, mely szinte a legmodernebb riportszerű ábrázolásban tálalja a képet.

A fényképezőgépben csak abban az esetben áll elő kép, ha az emulzióban olyan vegyi elváltozás jön létre, mely az objektíven keresztül érkezett fény hatására a valóságos fényviszonyok kétdimenziós vetületének felel meg, akkor is csak úgy, ha az expozíciós idő, a nyílás mérete, a távolság beállítása, a képkivágás megfelelő volta, a szükséges objektív, a fényképező által kiválasztott hely és irány, a negatív érzékenységének megválasztása, a negatív megfelelő előhívása, a papírfokozat kiválasztása, a nagyítás fényviszonyai, a papírhívó összetétele, hőfoka, a hívás ideje és a különféle utókezelések mind-mind helyesek voltak!

De minek a szemszögéből helyesek!? A valóság adott, pillanatnyi helyzete szerint? (De hiszen a valóság színes, a fotográfia színtelen!)

Nyilvánvaló, hogy a készülő kép szempontjából, a kifejezés szempontjából helyes felvételi körülmények és kidolgozási módok teszik képpé a képet.

De mi teszi művészi képpé a fényképet?

Ez a kérdés már messzire vezet. Tárgyalnunk kellene a fotóművészet olyan műfaji kérdéseit, melyek a fotográfiát minden más művészettől megkülönböztetik.

Képszerűség, fényképszerűség.

Az igazi kép, a művészi kép ábrázol és kifejez. A valóság esztétikai minőségeinek kifejezése azonban festmény és foto esetében mégsem azonos. Amíg a festmény — már készítésének időtartama miatt is a valóságnak nem egyidőben vett keresztmetszetét adja, addig a foto gyors expozíciós lehetőségei folytán mindinkább a pillanat, mégpedig a döntő és jellemző pillanat ábrázolása felé tart. Sokan ezért a fotográfia legjellemzőbb vonásaként a pillanatszerű, riportszerű ábrázolást emlegetik.

Kérdés azonban, mit értünk pillanaton? A valóság esetlegességeinek véletlenszerű és gyors dokumentálását? Avagy a kifejezés érdekében szuggesztívvá vált és a lényeget kifejező pillanatot, mely feltárja a valóság jellemző keresztmetszetét? Tehát nem is pillanat a megszokott értelemben?!

Olyan kérdés ez, mint az atomfizikában az atom térbeli és időbeli helyzetének esete; amikor ismerjük a sebességet, nem tudjuk meghatározni az atom pontos helyét, viszont ha ismerjük a helyét, nem ismerjük a sebességét! A pillanat értelme viszonylagos és mindig a valóság teljes keresztmetszetének tér- és időbeli viszonylataira vonatkozik. Lehetséges tehát, hogy az expozíció pillanata az igazi pillanat? S a kép ekkor már kép is? Vagy csak nyersanyag, másodlagos valóság a fotóművész számára, melyről később, egy másik „pillanatban" újjáteremti a nagyítás és képkomponálás idején a valóságot, és tulajdonképpen ő teremti meg a pillanat illúzióját!? Hiszen a szemmel való látás is az optikai

érzékelésen túl csak az értelmező agy révén válik valóban látássá. Ugyanígy az expozíció is csak elindítja a „gépi érzékelést" a negatív emulziójában, a képi értelmezés azonban csak a tudatos képformálás (nagyítás, stb.) alkalmával történik!

Szerencsés az a fotos, aki már akkor látja a képet, mielőtt még megnyomná az expozíciós gombot. Vagyis ilyenkor a kép előbb születik meg, mint a gépi ‚érzékelés"! A megvalósítás ilyenformán csak technikai kérdés, hiszen a kép létezik már. Hogy azután az alkotó (most már akár festő, akár fotográfus) milyen eszközzel oldja meg a képet, közömbös. A tudatos alakítás szempontjából azonban úgy választja meg az eszközöket, ahogy a kifejezés megkívánja. Nyilvánvaló, hogy ha az alkotóművész a képalakításban tudatos, nem feledkezik meg az általa választott műfaj kifejezési és technikai korlátairól.

Végeredményben tehát a fényképszerűség technikai oldala jelentős, ismerni kell a fény, emulzió, gép, zársebesség, stb. különféle változatainak lehetőségeit, de a kép — lényegét tekintve — mégis a kifejezés műfaji sajátosságaiban válik festménnyé vagy fotóvá.

Ilyen értelemben a fotográfia műfaji sajátossága valóban a pillanatszerűség, de a pillanaton nemcsak az időbeliség értendő, hanem a tér—idő keresztmetszet egyidejűsége, ahol azonban az időbeliség elsőbbsége kényszerű szükségesség, de nem meghatározó művészi tényező.

A fotográfia legfejlődőbb hajtása valóban a riportfoto, olyannyira, hogy ma már az arckép, a tájkép, sőt a csendélet riportszerű ábrázolása a legmodernebb, a legkifejezőbb módszer, amellyel még a csendéletben (mint statikus és csak térbeli valóságelemben) is időben és térben — azaz mozgásában — tárjuk fel a valóságot.

Foto, hitelesség, valószerűség.

A fotográfia hitelességéhez általában nem fér kétség. Az objektív „objektíven" nézi a világot és ezért úgy hisszük, hogy az általa rögzített kép valóságos. Pedig a valóság felületeinek rögzítése bármily hitelesen is, még nem a valóság ábrázolása. Sok lehetőség van arra, hogy az „objektív fotográfia" meghamisítsa a valóságot!

Mégis azt mondjuk, hogy a foto képes leginkább „közelhajolni" a dolgokhoz. Ez a közelhajlás, a dolgok lényegébe való behatolás adja minden műalkotásban a hitelességet, a valószerű ábrázolást — vagy olykor csak a szemléletességet.

Még a költészetben is. A tapintható, valószerű, forró, élő valóság legyinti meg az embert József Attila Falu c. versében:

Mint egy tányér krumplipaprikás,
lassan gőzölög lusta,
langy estében a piros palás,
rakás falucska.

Itt is, ott is karcsú füst — remény —
tűnődni, merre szálljon,
áll kicsit a kémény küszöbén
és int a tájon.

Akácocskát babrál a homály.
A fa telt, kicsi keble
beléreszket, csöpp sóhaja száll —
levegő-lepke.

S körülem, míg elfed hallgatag
a lágy borongás bokra,
ugatások némán hullanak
nagy bársonyokra...

Ez az élő hitelesség az, amely a művészetben a valóságábrázolás képszerűségét biztosítja, és ez szükséges a fényképészeti műalkotásokban is, s a pillanatnak ilyen élő, forró és a valóság teljes keresztmetszetét feltáró foka képviseli a fotoművészet igazi műfaját.

Kevés ilyen kép születik, de ez a művészi kép! A többi csak kép, vagy még az sem: egyszerű kétdimenziós vetület.

Várkonyi Nándor

Szabó Lőrinc levelei

Szabó Lőrinc, kisebb-nagyobb megszakításokkal, huszonöt éven át levelezett velem, 1925—1950 között. Írásainak egyrésze elveszett a zivataros esztendőkben, de a megmaradottak bizonyára érdemesek a közlésre, nemcsak írójuk személyénél fogva, hanem tartalmuk miatt is. Első meglévő levele 1927 elejéről származik; a huszonhétéves Szabó az időben már beérkezett írónak számított, négy önállóan megjelent verseskönyv s ugyanannyi kötet műfordítás állt mögötte, egyéb kiterjedt írói tevékenységén kívül. De ami ezúttal fontos, akkoriban indította és szerkesztette a *Pandora* c. folyóiratot, melyet a *Nyugat* nemzedékét követő fiatalok orgánumává kívánt tenni. Itt-ott a szembefordulás is kicsillant belőle, amit a *Nyugat*nál nem üdvözöltek örömmel, mint látni fogjuk. A lap természetesen nem sokáig élt, „eszmei" vállalkozás volt, minden anyagi bázis nélkül, csupán néhány számig vitte. De a levelek jó bepillantást engednek a szerkesztés gondjaiba, mutatják lelkiismeretességét, képet adnak irodalmi, esztétikai felfogásáról, egyéni-költői problémáiról, stb. Alábbi levele már folytatás, néhány — elveszett — előzte meg, s válasz beküldött cikkemre, amelyben épp megjelent Verlaine-fordításait bíráltam (*Verlaine válogatott versei*, 1927); a benne említett „Sátán" utalás az előző évben kiadott, *A Sátán műremekei* c. verskötetére.

Bp. 1927. márc. 29.

Igen tisztelt Uram,

mindenekelőtt megköszönöm a cikkét, s rögtön gratulálok is hozzá: őszinte véleményem, hogy ilyenfajta témáról ma Magyarországon legfeljebb tíz ember tud oly alaposan írni, mint Ön. De azért nem vagyok teljesen megfőzve; t. i. egyúttal azt is hiszem, hogy három-négy ember (mondjuk Babits, Tóth Á., meg én, negyedik hamarjában nem jut eszembe) még teljesebb biztonsággal mozog ezen a költői műhely-titok-területen. Részletesen képtelen volnék megmagyarázni levélben az apró részlethibákat, mert ellenkritikát kellene írnom, szintén 10½ oldalasat, s arra nem érek rá; de majd még beszélünk valaha műfordítói kérdésekről, más esettel kapcsolatban, nem Verlaine-ügyben, amely egy kicsit mégiscsak feszélyez. Most csak megismétlem gratulációmat s elmondom, mit szeretnék csinálni ebből a túlhosszú cikkből, a Pandora 3. száma számára.

Rövidebbet. A megrövidítést persze megint személyesen volna jó megbeszélnünk, de nem lehet; de így is van jó megoldás. Kérem, fogadja el propozíciómat.

A dolog lényege az, hogy kihagynám a La lune blanche analizálását, Tudom, hogy az ilyen részletekkel lehet legjobban brillírozni, de vi-

Erdősi András: Kiragasztják Poór Bertalan plakátját (olaj)

Buday Lajos: Pécsi katonalázadás (olaj)

szont ez a rész egymagában négy oldal, legfőképp a sok idézet miatt, tehát kihagyásával egyszerre sokat nyerünk, többet, mint amennyit húsz kis részletből összesen ki lehetne erőszakolni. Azonkívül ez a rész olyan természetű, hogy a legkevesebb átírást-áthidalást követeli meg az előző és következő részeknél. S végül: én éppen ebben a részben látok némi bizonytalanságot, ami a gyakorlathiányban találhatja magyarázatát. Ezen a versen — többek közt — nagyszerűen be lehet mutatni a leműfordíthatatlanságot, azonban épp ezt az olvasó egyetlen állító mondatra is készségesen elhiszi, s helyesebb volna pozitívabb eredményt mutatni meg, olyan példán, amely alkalmas erre. Igaz, hogy akkor meg nem állott volna rendelkezésére elég sok magyar variáns. És azt sem hallgatom el, hogy én ezt a verset mint verset mégiscsak jelentéktelennek tartom, bármily népszerű és verlaine-es is.

Emellett már nem volna fontos, de szeretném kihagyni a még hátralévő pár sor petitjelzésű idézetet is. T. i. ezeket az unalomig idézett impreszszionista sorokat külön már látni se szereti az ember, s azonkívül nem ezek a legalkalmasabbak arra, hogy fordításom hibáit vagy erényeit — mondjuk: sajátságait — bemutathassák. Ha egyéb, sok, idézet nincs: nekik nincs joguk jelentkezni. — Mi is van még? Jegyzeteimből látom, hogy a „La lune blanche" kihagyással fenyegetett részében Ön azt mondja, ha ugyan jól értem, hogy én megváltoztattam a versmértéket... Nem értem. Mindenki megváltoztatta (Ön is), csak én nem! Ez csak elírás lehetett, oly világos az eset; s különben sem fontos, ha kihagyjuk. *La lune blanche*: ez két és fél jambus; *luit dans les bois*: ez kettő, — és így tovább, váltakozva, végig.

Említi, hogy a magyar szó néhol öblösebb, erősebb, mint a francia. Igaza van, hogyne. De a példákat itt is elhagynám, mert nem igazán találó példák; a maga példái inkább azt illusztrálják, hogy a magyar szöveg bőbeszédűbb ezeken a helyeken, nem elég tiszta, stb., amire viszont még jobb (vagyis rosszabb) példákkal szolgálhatnék. — Viszont kitűnő a *chienne*-kutya kifogás: új kiadásban a maga *szuka*-propozíciója fog megjelenni. Nem is tudom, hogy nem jutott eszembe; és sok egyéb is.

Kedves Várkonyi, én nem akartam a saját könyvemről ilyen hosszan íratni, s A Sátán-nál is a Nyugatnak adtam át a szót Ignotus Palin át; ez már így illik. Azt szerettem volna, hogy valaki írjon egy-másfél oldalt, filológia nélkül, összefoglalóan. Ez az oka főként annak, hogy a fenti rövidítéseket kérem. Írja meg, rendben van-e így a dolog, s akkor már küldöm is a nyomdába a cikket. Egyúttal kérem, hogy a jövőben esetről esetre való megbeszélés alapján maga kritizáljon nálunk minden — vagy majd minden — verses fordítást. Magán kívül ugyanis csak Kardos László ért még a fiatalok közül igazán ehhez a tárgykörhöz, egyelőre; Gyergyai is biztosan ért, de ő jelenleg doktorandus, tehát pauzál.

Írja, hogy ádjuk petittel a cikkét. Míg nem láttam, azt akartam én is, de ilyen hosszú írással (rövidítve is hat gépírt oldal) nem vehetem el a helyet több apróbb kritika elől. Így aztán előre fog kerülni a Szemlébe. Látta biztosan a lapot — a második számot is, amely nekem már jobban tetszik — és el tudja képzelni, hogyan fog kinézni a cikk. Szeretnék esetleg más címet, kérem, bízza ezt rám, a kis simításokkal együtt.

Természetesen nagyon érdekelne a Sátán-ról írt cikke: hol van író, akit nem érdekel az ilyesmi? De a főképp az a Nyugat-ügy, amiről ír. Tudo-

másom szerint eddig vagy hat kritikus kérte a könyvet, és visszatartják. Révész Bélát, ő írta Párizsból, egyenesen letiltották. Irodalompolitika.

Kérem gyors válaszát, s egyéb terveit, ajánlatait. Verseit még csak futólag nézhettem át; több íz, erő, szabadság kellene még.

Erre a levélre már több mint két hete készülök, de az élés és a szerkesztés úgy lefoglal, hogy mindig csak akkor jutok el egy-egy levél megírásához, amikor már égetően sürgős. Ezért késtem, ne haragudjon! Szeretettel üdvözli igaz híve

SZABÓ LŐRINC

A második levél hat héttel később kelt, javarészt magáért beszél, nem kíván kommentárt, csak annyit kell talán megjegyeznem, hogy arra a bírálatra reflektál benne, melyet *A Sátán műremekeiről* írtam az egyik pécsi lapba, névtelenül, 1926-ban. A „Sátán" azért volt némiképp meglepetés, mert a „formaművész" Szabó elejétől végig szabadversekben írta, s az akkori szociális állapotok, problémák lírai visszhangját szólaltatta meg benne. A „Fény" a *Fény, fény, fény!* c. verskötetét jelzi.

Budapest, 1927. május 18.

Kedves Uram és Barátom,

most készültem el az Pandora tördelésével (az utolsó éjszaka, vagyis ma reggel hat óráig kellett dolgoznom) s most sorra veszem mulasztásaimat. Az első Önnel szemben fennálló levélbeli tartozásom, bár szénakazal-fejemben olyasmi is rémlik, hogy talán feleltem már április 1.-i írására. Teljesen bizonytalan vagyok a dologban. Ne haragudjon késésemért. Mon dieu, — vélem hallani a hangját, — annyi baj legyen! S csakugyan jól esnék, ha fölmentene. S ne haragudjon, ha elfelejtettem, hogy esetleg már írtam.

Mindenekelőtt: mikor lehet Önt egyszer Pesten látni? Ha itt jár, el ne kerülje albérleti otthonomat! Aztán: mit ír legközelebb? Most olvastam a Szintézisben kitűnő Babits-cikkét s hátul a hirdetést, hogy [az] orosz irodalomról fog írni. Ahoz is ért? S mihez még? Írjon valamit a terveiről, kész dolgairól, küldjön, amit csak akar, a Pandorának, vagy akár csak azért, hogy jobban megismerkedjünk. Úgy érzem, maga nagyon „tele van" tudással és lélekkel, — ne rejtekezzék! (Előlem.)

A lapot megindítottam — nagyon szerény honorárium, mindnyájunké — félévre a maga címére, ami persze mindvégig-et jelent, hiszen maga úgyis öt évfolyamnyit fog „ledolgozni", remélem, egy év alatt, ha ugyan én kibírom ezt a megnehezült életet. Rémes, mennyi baj van, — de hagyjuk a lírát! Leveléből azt látom, hogy az egyetemi könyvtárral elő akart fizettetni a lapra; kérem, ne ejtse el nemes tervét, s a maga példányát se ajándékozza a közösségnek.

Végtelenül kedves, amit a szerkesztői ollóról ír. [A szabad nyírás jogáról írtam.] De ne higyje, hogy ilyesmi gyakran előfordul. És a mostani esetben kissé parancsolt, hogy rólam volt szó.

A Nyugat, a Napkelet, kritika a Sátán-ról: ez a rész az a levelében, ami miatt azt sejtem, hogy talán már írtam magának. Én nem tudom, mit akarnak, nem is fontos már, nem is haragszom. Osvátné halála nagyon roszszul érintett. A Pécsi Napló cikkét pedig már láttam, csak nem tudtam, hogy magától való. Annyira nem, hogy tulajdonítottam is valakinek, noha a Verlaine-résznél kissé elbámultam a szakszerűségen. Kérdezte véleményemet.

Hát, ami a Sátán-t illető részt illeti benne, [...]

(1927, május 19. Folytatás. Tegnap ugyanis megzavart az írásban Simon György s elhurcolt a műtermébe, ma pedig a városházán voltam, Kodolányinak egy kalappörében bíróság elé kísértem a feleségemet tanúskodni, ebéd után a klinikára mentem egy rokon asszonyt meglátogatni, végül ki a Nyugatihoz, hogy vonatra ültessem a feleségemet és kislányomat, akik pár napot nyaralni fognak a szomszédságban, közben vendégfogadás, kéziratügyek és ügyfelek, Kodolányi nálunk ebédelt s tárgyalgattunk egy Mussolini cikket, vasút után telefonok, hazajövés, vacsora, felszereltem egy rádiót, 9 utánra vendégeket várok... így vész el egy nap... nyereség csak annyi belőle, hogy vendégérkezésig befejezem ezt a levelet. Tehát:

...illető részt illeti benne, természetesen nem vagyok bolond magával egyet nem érteni... (Most megint megzavartam magamat, kerestem a cikkét, de nincs sehol, úgy látszik elhányódott valahol tegnap óta, pedig így, fejből, kevesebbet mondhatok róla. Mindegy...) Azt hiszem azonban, hogy némileg túlbecsüli az ú. n. nyers kimondásokat. Nagyon nehéz azokat művészetté formálni. Másfél évtizede szókimondó művészet a modern, de rossz is a legtöbb terméke, mert nem talál zártságot, formát, s mert fél mindentől, ami klasszicitást adhat. Fél? Fenét fél! Egyszerűen nem tud műalkotásig higgadni, láza csak láz marad: vallomás: gyónás. Hogy félhet valaki verszenétől, ritmustól, rímtől, akármitől, ha ura a formai eszközöknek? Akkor fél, ha szolgája! Vagy ha használásuk esetén szolgája volna! Így marad aztán, formatudás híjján, töredéknek, vallomásnak, közlésnek, napló-beszélgetésnek a sok-sok nagyszerű modern művészi akarat. Modern alatt most az expresszionistákat és az azutániakat értem, s főként a magyarokat. Én igyekeztem e nyerseségnek formát adni, a sorokban, kemény, erőszakos ritmusban, s még inkább az egyes versek vonalvezetésében, a kompozíció zártságában, igyekeztem lüktetővé tenni a párhuzamosságokat, hangzásban és építő-konstruáló felhasználásukban egyformán, vagyis: értelmet adni a szimultánizmusnak, formai értelmét, azaz igyekeztem eszközzé tenni s nem öncélúvá. Ugyanúgy a stílus-nyerseségeket, a naturalizmuson messze túlmenő durvaságokat: eszközzé oldani, hogy ne csak stílromantikából álljon a vers, lázas sorokból, amelyeknek csak szimbolikus értelmük van s összességükben egy az értelmük: a belső, pillanatnyi kaosz jellemzése. Nézze meg a legtöbb ilyen-modern verset: a ruha lehántása után impresszionista majd mindegyik, pillanatfelvétel a lélek állapotáról, melyen szabadon, nyersen ömlik át minden élmény! De egyik soruk fölcserélhető a másikkal, egyik versük akármelyikkel. Egész kötetek mondják u g y a n a z t, de mégcsak nem is más-más oldalról. Rossz költők ezek, akik dogmákban élnek, s elméletben testvéreim: én értem csak igazán őket! Nekik az a büszkeségük, hogy „nem állnak meg félúton", hanem ad abszurdum viszik a dolgokat. Pedig szamárság törvénynek tekinteni azt, hogy aki á-t mondott, az b-t is mondjon: hátha csak á-t akart mondani, vagy utána rögtön k-ra vagy z-re van szüksége a mondanivalójához? A mai modernek konzekvensek, ad abszurdum mennek: műveik valóban abszurdumok. Az elv hajtja őket s nem a téma, nem a mű egyéni törvénye, nem az ösztön. Nagyobb formalisták a pedáns formaművészeknél is, ami azt jelenti, hogy irodalmunk irodalmiasabb irodalom a l'art pour l'artnál is, csak a manifesztumaik és a stílusuk mond mást. Élettől és kollektív hatáslehetőségtől nem a dadaizmus áll legmesszebb? Aztán: tartalmi-

lag mily kevés, amit adnak! Kevés: vagy azért, mert, mint már mondtam, stil-szimbolika az írásuk, vagy mert éretlen, puffogó, pubertásnívójú, öncélú forradalom minden akaratuk, emberi-társadalmi szándékuk: forradalom a forradalomért: nem l'art pour l'art ez is? Világmegváltás a világmegnemértés miatt: nyafogás ez, nem férfiasság, csak éppen káromkodó nyafogás. Legszimpatikusabb, bár ez is terméketlen, bennük az elkeseredett fintor, a tehetetlenség érzésének kétségbeesése, ami viszont arra vezet a legtöbbnél, hogy terrorista legyen egyrészt, a fintoros gúnyt akarja a világra és esztétikára rászuggerálni, másrészt meg, hogy ne tanuljon, értvén most tanulás alatt úgy a kultúrát, mint a reális emberi megértés és tisztánlátás tőlünk telhető előmozdítását. Ezek a már nem is ifjú ifjak az élettől légmentesen elzárt dogmavilágban élnek, dekadens lázongásban, alapjaiban véve kultúrálatlan, de minden új csodabogarat legelőször megszerző és szemérmetlenül leutánzó, mindig csak a maga visszhangját halló eszmeiségben, — óh, nagyon távol minden szabadságtól, képzelt szabadságok bajnokai! Pátzay Pál barátom, maga is foradalmár valaha s most is, a szobrászatban, ó-radikálisoknak nevezi őket, (mert megvannak a testvéreik a képzőművészetben is,) szemben az új-konzervatívizmussal, amelynek még nincs meg a kifejtett esztétikája s nincs meg az esztétikusa, de amelyhez máris elég sokan közel érezzük magunkat. Értelmes forradalmiság, megkomolyodás, a forradalom kritikai megítélése: mintha ennek az ideje jött volna el, a próbálkozások után a megvalósítás kora. És sokkal szélesebb alapokon mindezt, mint a futurista, stb. elzárkózottság szeretné!

Ez a nagyobbacska kitérés abból indult ki, hogy maga esetleg túlbecsüli a nyerseséget. Ne haragudjon rám: kissé, tudom, beleszaladtam a témába, amelyet tán el sem kezdtem volna, ha kéznél van a cikke. De, bár másokról beszéltem, visszafelé fordítva olyasmit is talál benne, ami azt mutatja, hogy én hogyan próbálom megítélni magamat s mit szeretnék megvalósítva látni. Persze ez a téma rengeteg nagy, — hosszú, intim beszélgetés kellene hozzá s a fenti pár sor nagyon is csak részlet. Azonkívül, az igazat megvallva, talán akkor sem tudnék teljesen precíz lenni szándékaimat illetőleg, ha szemtől-szemben beszélgetnénk, mert nekem, s bizonyára mindenkinek, csak a már lezáródott munkáimról van véleményem, a jövőről csak homályos sejtelmem: például egy-egy versem után el sem tudom képzelni, hogy mi lesz a következő, mit lehet még írni a világból. Igaz, hogy ez a bizonytalanságom újabban kissé tünedezik. Isten tud igazat ezen a téren. Legjobb engedni az ösztönnek, amely okosabban gondolkozik, mint az ember. Mióta ezt felismertem, sohasem adok programot, s az eddigieket mindig megbántam: egyik sem tudott teljes lenni.

A Sátán-hoz még megjegyzem, hogy van benne néhány darab, amely teljesen eszmei: ezeket csak a gondolatkör kiegyensúlyozása végett vettem be s mint verset nem szeretem. (Rablók kis cinkosa vagy, Három pillanat az Időben, s még néhány vers és pár vers-részlet.) Legjobban szeretem a következőket: Negyedóra..., Operába indul..., Grand Hotel Miramonti (tátrai és cortina d'ampezzó-i emlékek keverése), Térdre az elrabolt..., Az Antikrisztus..., Az isten nem tud..., Tárlat..., A bazilikában..., Gyermekek..., Bérletjegy..., Ma még csak..., Az isten összevissza..., Amiért nemcsak templomokat... — elég sok, ugye? Hát még ha hozzáveszek részleteket! Mint látja, nem vagyok túlszerény magammal szemben Ezt a könyve-

met nagyon erős és személyileg jótékony lecsapódásnak érzem, bár gyötrődéseim a téma körül ma sem szűntek meg. Irodalmilag — úgy hiszem — természetes folytatódásai a Fény-nek, amely sokkal színesebb, érdekesebb, lírikusabb, de sokkal kevésbé egyszerű, sokkal fiatalosabb és sokkal metafizikusabb embert mutat meg, mint a Sátán. Hangban és formában, mint minden könyvem, visszanyúlik az előző kötetbe is, a Sátán. A legjobb-Sátánt én különbnek érzem a legjobb Fény-nél.

Szeretném már egyszer látni magamat; látom ugyan, s igyekszem objektív maradni, de a magam becsülésében valahogy mindig jelen van a jövendő munkáknak előlegezett becsülés is, amit privátéletemben nem tudok kiküszöbölni s ami kissé büszkévé tett, különösen régebben. Húsz éves koromban, ezt utólag tudom csak, úgy jártam-keltem-beszéltem-ítéltem, mintha már mögöttem lett volna legalább annyi eredmény, amennyi most van. Ezt nem mondtam, nem hittem, nem vettem biztosra, el se gondoltam, — de úgy cselekedtem, ami sok rossz megítélésre adott alkalmat, pedig inkább csak naivság volt.

Nem tudok én semmit, nem érdekel az egész irodalom... csak úgy beleestem ebbe az írásba... mérnök akartam lenni, meg pap, és tanár: vicces, ugye? S most az a baj, hogy nincs állásom, nincs pénzem, nincs nyugalmam, csak rengeteg terhem és adósságom és idegességem. Isten magával! Jöjjön fel Pestre, addig is írjon egy kis beszámolót magáról, s amije van, küldje el a Pandorának. Szeretettel üdvözli

SZABÓ LŐRINC

A következő levél rövid, a Pandorában közlendő cikkekről van benne szó, könyvekről, recenziókról: nem fontosak. Érdekesebb a Párizsi Magyar Akadémia dolga, mert ma már aligha emlékezik rá valaki. Akkoriban sok magyar író és művész élt Párizsban, részint kényszerből, mint emigráns, részint az itthoninál szabadabb levegőre vágyva, végül tapasztalat- és tanulásvágyból. Egy csoportjuk megalakította a Párizsi Magyar Akadémiát, és könyvsorozatot indított, az erdélyi Ajtay Miklós szerkesztésében, de itthoniak is csatlakoztak a munkához. Tudtommal egy tanulmánykötetük jelent meg Párizsban, 1927-ben, huszonnégy műmelléklettel; idehaza pedig megindították a *Híd* c. folyóiratot, az elszakított részek íróival való kapcsolat megteremtésére, végül *Forrás* címmel lírai antológiát adtak ki. Munkájukba, az ifjan meghalt Bányai Kornél és Féja Géza révén, némi részt engem is bevontak, s így közelebbről ismerve, felhívtam rá Szabó Lőrinc figyelmét; ismertetésem, emlékezetem szerint, meg is jelent. Szabó válasza így szól:

Bpest, 1927. június 1.

Kedves Barátom,

végtelenül örültem „óriáskigyójának". Most csak azért írok, hogy haladékot kérjek írandó levelemre, s egyúttal megkérjem, hogy írjon a Párizsi M. Akadémia könyvéről, belátása szerint. És okvetlenül írja meg — olvasta, mint mondja, a kefét — kritikáját a hármas angol egyetemi tanári műről is; az nagyon érdekes lesz és megelőzünk vele néhány helyet. Minden felvetett ideája tetszik, a Péguy-szemle-cikk, ha készen van, máris jöhet. De a Móricz is jó, s a többi is. Örülök, hogy magában ilyen komoly és erős támaszt találhat a „magyar" kritikai gondolat. — De nem akarok elébe vágni levelemnek, melyet nem hamar, de a lehető leghamarabb megírok. — Mije van készen?

— mindenesetre írja meg ezt a két ismertetést-kritikát, és a többiről még beszélünk. A kéziratot jún. 10-éig kérem, legkésőbb; de nagyon jó volna, ha hamarább juttatná el hozzám, hogy ezzel is apasszam e dátum körüli félelmes torlódást. Szeretettel üdvözli agyonstrapált híve és barátja

SZ. LŐRINC

(Folytatása következik)

Hernády Ferenc

Balogh Károly, az elfeledett baranyai irodalombarát

Egy szép, zöld selyemkötésű, aranyozott lapszélű könyvecskét őriz más értékei között a pécsi Állami Levéltár. A finom tapintású zsebkönyvnek már a külseje is a múlt század harmincas-negyvenes éveinek ízlését árulja el. A tartalma még inkább. Beszélyek, románcok, balladák, emlékversek és novellák váltakoznak benne. Címlapján ez áll: *PÉCSI AURORA — 1843. Szerkeszté B — gh Károly. Weidinger Alajos tulajdona.* Egyetlen kép is, a címkép díszíti a kötetet, Kuthy Lajos mellképe, Barabás Miklós rajza után készült acélmetszetben.

Abban a korban jelent meg ez a ma már könyvészeti ritkaságnak számító irodalmi almanach, amikor a magyar irodalom erőteljesebb fejlődésnek indult, nyelvünk ügyén pedig írók és tudósok együttes erővel munkálkodtak. A nyelvi jogokért folytatott hosszú harc éppen a *Pécsi Aurora* megjelenésének évében tartott országgyűlésen érte el a régóta áhított célt: hivatalos nyelv lett a magyar.

A Dunántúl német ajkú vidékein, érthető módon, rosszabbul állt a magyar nyelv ügye, mint az ország más részeiben. Különösképpen így volt ez Pécsett. A városban csak az iparosságnak a kisebbik fele, a csizmadiák, szűcsök, kerékgyártók, kőműveslegények és még az iskolákba idesereglő diákság beszélt magyarul a megyei tisztviselők rétegén kívül. A lakosság túlnyomó többsége a németet vallotta anyanyelvének. Igaz, hogy a harmadik rend, a zömében német polgárság, amely a pécsi ipari és gazdasági életben betelepülése után nyomban magához ragadta a vezetést, idővel, fokról-fokra mind jobban magyar kultúrával itatódott át, s ugyanakkor lassanként kisebbségbe szorult, ám ez a folyamat nem volt gyors. Körülbelül a múlt század nyolcvanas éveig tartott el. 1830—1940 körül magyar színtársulat Pécsett még csupán időszakonként adott elő az állandó német színház mellett. Magyar nyelvű sajtótermék kiadására pedig csak 1848-ban került sor, — akkor is átmenetileg, — éppen a *Pécsi Aurorát* kiadó Weidinger támogatásával.

Balogh Károly nagy fába vágta tehát fejszéjét, amikor magyar irodalmi zsebkönyv kiadását határozta el Pécsett. Lelkes, fiatal irodalombarát volt azonban, a régibb írónemzedék, elsősorban Batsányi rajongója, tervétől nem állt el egykönnyen.

Róla magáról csak annyit tudunk, amennyit a család különböző tagjainál fennmaradt dokumentumok őriztek meg adatszerűleg. Apja a Wattayak birtokán volt gazdatiszt a Pest megyei Pomázon, fiatalon elhúnyt. Árván maradt fia 1836 őszén

Kecskemétre ment és ott novíciusnak állt be a piaristákhoz. Noha a vizsgákon kitűnő eredménnyel felelt meg, 1838 márciusában úgy döntött, hogy visszatér a világi életbe. Ekkor került Pécsre. Itt előbb középiskoláit fejezte be, majd 1840 őszén beiratkozott a jogra.

Irodalmi érdeklődése már a középiskolában jelentkezett. Tevékenyen részt vett a diákok irodalmi körének munkájában. Ekkortájt jelent meg első közzétett költeménye, egy *Gyászdal*, Szepesy Ignác halála alkalmából (1838). Joghallgató korában érdeklődése még jobban az újjáéledő irodalom ügye felé fordult. Ekkor született meg benne egy pécsi irodalmi zsebkönyv összeállításának gondolata. Lehetséges, hogy e terv létrejöttében közrejátszott a szintén joghallgató Baumholzerrel való ismeretsége, aki több pesti folyóiratnak volt pécsi levelezője, és utóbb, Bánffay Simon néven, számottevő közéleti és publicisztikai tevékenységet fejtett ki Pécsett és a fővárosban. A pécsi irodalmi almanach gondolata megnyerte a vállalkozó kedvű könyvkereskedő, Weidinger Alajos tetszését. Bizonyára támogatta a tervet Juranits László is, Batsányi János kőzismert, irodalompártoló barátja. E feltevés mellett szól az évkönyv elején lévő ajánlás Juranitsnak, aki anyagilag is sokat áldozott a magyar irodalom ügyéért és elsősorban a dunántúli írókat pártfogolta.

Hogy tervezett zsebkönyve számára anyagot szerezzen, Balogh felhívást tett közzé az újságokban, azonkívül levélben is felkérte a kor neves íróit, működjenek közre az új vállalkozásban. Czuczor Gergely, Kölcsey Ferenc, Kazinczy Gábor, Péczely József és mások, egyéb teendőikre hivatkozva, azt válaszolták a lelkes jurátusnak, hogy nem vehetnek részt a munkában. A legtöbbjük ugyanakkor megígérte, hogy a következő évi kötetben szerepelni szándékozik és majd küld anyagot időben. Kuthy Lajos, a negyvenes évek divatos írója, Nagy Ignác, az életkép műfajának meghonosítója irodalmunkban, a Petőfi által annyira tisztelt Vajda Péter és olyanok, mint Garay Alajos, János öccse, Pájer Antal és Tárkányi Béla, a két egri kispap, Petőfi későbbi vendéglátói azonban küldtek munkákat a pécsi szerkesztőnek. Ismeretes, hogy Szeberényi Lajos, barátjának, Petőfinek három versét szintén elküldte lemásolva a sajátjaival együtt Pozsonyból, de ezeket Balogh nem vette be az évkönyvbe. Még sokan mások is ajánlkoztak, akiknek írásait azonban Balogh félretette, vagy visszaküldte. A megfelelő kéziratokat lemásoltatva, 1841 augusztusában nyújtotta be a tervezett almanach kéziratát a Budán székelő cenzornak. Az 1842-es évkönyv kiadása kissé elhúzódott, s csak az év második felében, 1842 őszén jelent meg a *Pécsi Aurora*, címlapján az 1843-as évszámmal. A kiadás költségeit a már említett Weidinger Alajos fedezte.

A *Pécsi Aurora* a magyar almanach-irodalom jellegzetes terméke. Szerzői gárdája egyáltalában nem mondható provinciálisnak. A kisebbik Garayn és a szerkesztő Baloghon kívül, aki három verssel szerepel benne, más dél-dunántúli szerzőt nem nevezhetünk meg a munkatársak között. Inkább ugyanazokkal a nevekkel találkozunk a kötetben, amelyek az akkori pesti almanachokban is jól ismertek voltak. Kuthy Lajos, Nagy Ignác, Ney Ferenc, Vajda Péter, Kunoss Endre és a fiatalon elhunyt Eördögh István sűrűn szerepelt az *Életképek*ben, *Emlény*ben, *Honderű*ben és a többi divatos pest-budai folyóiratban. A *Pécsi Aurorá*ban való közreműködésük Balogh Károly jó szervező munkájának eredménye.

A kor jeles kutatója, Zolnai Béla, a magyar biedermeierről szóló munkájában részletesen foglalkozik a múlt század harmincas-negyvenes éveinek lírájával. Kimutatja, hogy a Vörösmarty feledhetetlenül szép költeményéből ismert elmúlás-motívum, — *„Hervadása liliomhullás volt..."* — igen gyakran megtalálható a kor költészetében. Állítása igazolására egyebek között a *Pécsi Aurorá*ból is idéz. Ízelítőül

hadd álljon itt a zsebkönyvből Ney Ferencnek ez a valóban ízig-vérig biedermeier hangulatú pár sora:

A leányszívnek virága
Csupán egyszer virul,
S örökre, — vagy ha hervad,
Örökre is lehull.

Az egri kispap-költő, Tárkányi Béla, verse szintén a biedermeier nőeszmény egy jellemző vonását énekli meg: az eszményített lánynak nem szabad sejtenie önnön szépségét, mert az öntudatlan báj emeli a többi fölé.

A szerkesztő Balogh Károly költeményei ugyancsak kora költészetének szelíd-borongós képzeletvirágaival vannak telítve. *Mathilde* című versében, — melynek alcíme is jellemző a kor költői stílusára: *Egy képrajz*, — ezt írja:

Szép angyalarcod szenvedő vonásain,
Szemeidnek andalító búhomályán,
Nemes keserveid szelíd nyugalmán
Merengve elhalok szívem hullámain.

Az ilyen és hozzá hasonló hangulatú lírai versek mellett még szép számmal találunk románcokat, egy-két balladát, és természetesen emlékverset az almanachban.

A prózai anyag legértékesebbje két elbeszélés. A híres nőhódító, a divat- és világfi Kuthy Lajos, — mellékesen szólva, korának állítólag legszebb férfia, akinek képe is talán nem minden reklám-célzat nélkül van a zsebkönyv elején, — és a páratlan termékenységű Nagy Ignác modern, társadalmi tárgyú írása bizvást megállta volna a helyét a divatos *Életképek*ben is. Kuthy egy rágalmazó pletyka hatását mutatja be elbeszélésében, míg Nagy Ignác egy léha, könnyűvérű asszony és szerencsétlen sorsú kislányának életét ábrázolja.

Hiába biztosította azonban Balogh Károly a *Pécsi Aurora* számára ezeknek az elismert íróknak közreműködését, vállalkozása nem járt a remélt sikerrel. A csalódott szerkesztő fiókjában nem egy kézirat várta a megjelentetést. Anyaga lett volna még Baloghnak, de közönsége nem volt elég népes. Folytatás nélküli bátor kezdeményezés maradt a pécsi irodalmi zsebkönyv. Másodízben már nem jelent meg. A magyar nyelv és irodalom ügye még nem állt elég erősen Baranyában, s úgy látszik, elmaradt a várt országos érdeklődés is. Talán ez a balsiker vette el a fiatal jogász kedvét az irodalomtól.

Jogi tanulmányai befejezése után házi nevelői állást vállalt a verőcei főispán, Siskovics József, Tamás nevű fia mellett Gödrén. 1844-ben megnősült. Házasságából az évek folyamán 12 gyermek származott, négy lány és nyolc fiú, de az utóbbiakból később négy öngyilkos lett. 1846-ban Balogh ügyvédi oklevelet szerzett kitűnő eredménnyel, s még ebben az évben bekerült a megyéhez közigazgatási jegyzőnek. Az 1848. március 28-án tartott megyei közgyűlésen, ahol Perczel István alispán elnökletével a közgyűlés lelkes hangulatban vette tudomásul a független magyar minisztérium felállítását, Baloghot nyolcadmagával együtt közbírónak nevezték ki „*mindennemű polgári ügyekre*". Az ugyanez év november 2-án, Pécsett tartott bizottmányi ülésen Balogh már mint nyárádi szolgabíró vett részt. Ilyen minőségében szoros kapcsolatban állt Batthyányi Kázmérral, Baranya megye 48-as főispánjával és kormány-

biztosával. Ugyancsak többször volt dolga Perczellel, aki igen megkedvelte a tevékeny szolgabírót.

A szabadságharc alatt Balogh az ellenféllel szemben is megtartotta az emberiesség törvényeit. Erről tanúskodik 1849. augusztus 14-i keltű levelében gróf Nugent, a megszálló csapatok helyi parancsnoka, amikor megköszöni Baloghnak a 8. vadászbataillon kolerásaival szemben tanúsított emberséges magatartását, és hálája kifejezése mellett megígéri, hogy *„a legmagasabb helyen is beszámol róla."*

Talán ennek a jelentésnek köszönhette Balogh, hogy a Bach-rendszer meghagyta közigazgatási tisztségében, sőt később főbírónak nevezték ki Mohácsra. A mohácsi városi tanács 1851. február 7-i keltű jegyzőkönyvének 68. pontja szerint Balogh Károly György mohácsi illetőségért folyamodott, mint a mohácsi járás főszolgabírája, mivel *„a külső utczában a 24 ik házat megvette"*. A tanács a következőképpen fogadta el a folyamodványt: *„A tisztelt Kérelmesnek itteni letelepedése, s ezáltal a lakosságnak egy érdemtellyes (!) egyénneli szaporodása szellemi nyereségnek tartatván, a folyamodó helbeli (!) lakosnak díjmentesen bevétetik..."* Az 1853-as nagy árvíz idején Balogh tettekkel is mohácsi polgárrá lett. Az ötvenes évek derekán azonban már Sümegen találjuk, ugyancsak főszolgabírói minőségben. Itt nem tölthetett hosszú időt, minthogy 1861-ben már a Győr megyei téti járás élén helyezik át a pécsi kerületi

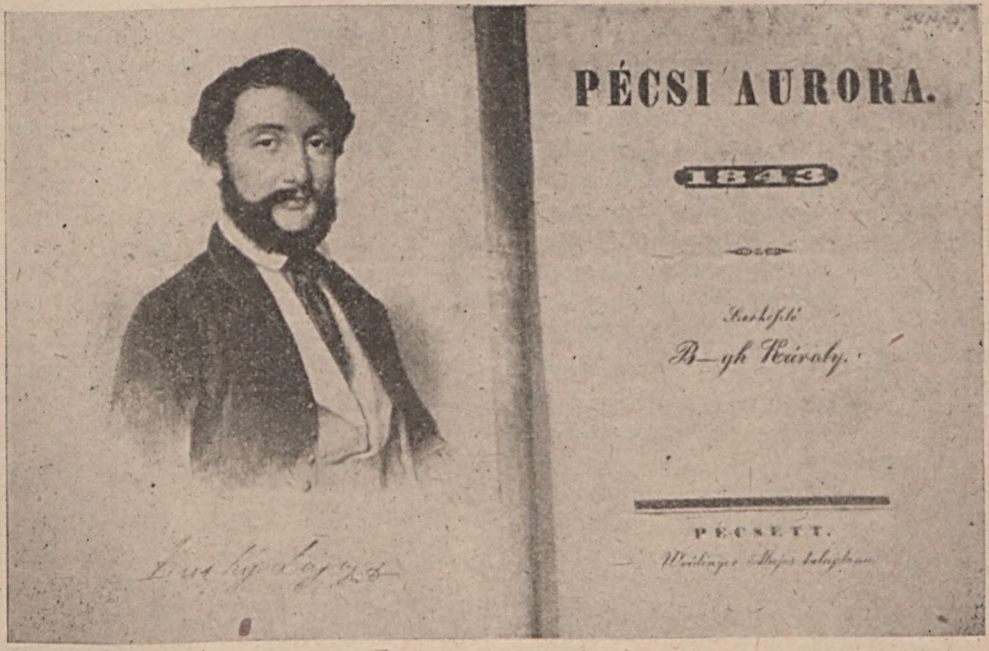

törvényszékhez. Az 1867-es ún. kiegyezés után Balogh kilépett az állami szolgálatból és Németbólyban nyitott ügyvédi irodát. Ezt azonban csakhamar Mohácsra helyezte át.

Mohácson jelentős szerepet vállalt a társadalmi és politikai életben. Megalapította a Jótékony Nőegyletet, majd ezután évekig vezére a mohácsi járási függetlenségi pártnak, az ún. balpártnak. 1875-ben, a szabadelvű párti Degenfeld Lajos gróffal, az akkori miniszterelnök, Tisza Kálmán sógorával szemben 32 szótöbbséggel kép-

viselővé is választották. 1878-ban azonban kisebbségben maradt dr. Dárday Sándorral szemben.

Ügyvédi pályáján Balogh szintén számottevő sikereket ért el. Szakmai felkészültsége és kiváló szónoki képességei egyaránt hozzájárultak hírneve elterjedéséhez. Főképpen a nehezebb ügyekben, különösen a bonyolultabb úrbéri pörökben fordultak hozzá. Jogtudományi szaktudása mellett sokoldalú, tudományosan képzett, rendkívül széles ismeretkörrel rendelkezett. Ismerősei élő lexikonnak mondották. Több nyelven beszélt, tökéletesen otthon volt a latinban, németben és a délszlávban, de könyvei tanúsága szerint még más nyelveken is olvasott. Élete végéig nagy szeretettel fejlesztette és gondozta tekintélyes, mintegy kétezer kötetre rúgó könyvtárát, amely ma is híven tükrözi hajdani gazdája irodalomkedvelő és tudós hajlamait. A könyveket ma Balogh unokája, dr. Koncz Miklós őrzi féltő gonddal Szentlőrincen. Sajnálatos tény, hogy helyhiány miatt a gyűjtemény egy része méltatlan helyen van, padláson, ládákban porosodik.

Élete utolsó szakaszában a múlt, a történelem felé fordult érdeklődésének fő iránya. A nyolcvanas évek elején Zentára költözött Balogh Károly. Ott írta meg és adta ki *Történeti-politikai tanulmányok Eugén Savoya herczege* című munkáját. Szándékában volt, hogy megírja Magyarország összefoglaló történetét is a mohácsi vészig bezárólag, de csak Ulászlóig jutott el. E félbemaradt művének kézirata csak részben került elő a család különböző tagjaitól, a nagyobbik fele még ismeretlen helyen lappang. Egy másik, nagyobb lélegzetű tanulmánya ugyancsak töredékben maradt fönn. Ebben Balogh az állam és az egyház viszonyával foglalkozik, különös tekintettel II. Frigyes korára. E tanulmányának meglévő forrásjegyzéke azt bizonyítja, hogy alapos felkészültséggel dolgozta fel a guelf-ghibellin harcok korát.

Súlyos vesebaja miatt 1899-ben, 81 éves korában Balogh öngyilkosságot követett el. Halála alkalmából a pécsi és a mohácsi lapok hosszú megemlékezésben méltatták mint rendkívüli tehetségű, közszeretetben és köztiszteletben álló polgárt.

Balogh Károly irodalmi, közéleti és tudományos munkássága miatt egyaránt megérdemli, hogy emlékét fölelevenítsük. Életpályájának, amely a kispaposkodástól a függetlenségi párti képviselőségen keresztül a történelem buzgó kutatásáig ívelt, zömében Baranya volt a színtere. Nevét nem csupán a *Pécsi Aurora* őrzi, hanem egész életműve.*

* Köszönettel tartozom e helyről is *Balogh Margit* festőművésznőnek (Budapest), *dr. Koncz Miklós*nak (Szentlőrinc, Baranya m.), *Balogh Károly unokáinak, özv. dr. Balogh Kornélnénak* (Budapest), a rendelkezésemre bocsátott kéziratos és okmányanyagért, végül, de nem utolsó sorban *Ete Jánosnak*, a mohácsi Kanizsay Dorottya Múzeum vezetőjének, szíves adataiért.

Pákolitz István

Szüret

Magvető Könyvkiadó, 1958

Kardos Lászlónak a „Valóság" c. folyóirat 1. számában megjelent, *Líra és értelem* c. tanulmánya egy lappangó, de nagyon időszerűen kimondásra váró problémának adott hangot. Nem akarom a józan mértéktartással megírt tanulmány tételeit ismételni, teljes mértékben egyetértek velük. Tüskés Tibornak e folyóirat 3. számában megjelent, Stetka Éva költészetével foglalkozó recenziójával sem akarok vitába szállni, hisz ő is óvatosan, kellő körültekintéssel fogalmazta meg véleményét az újabb, főképpen a nyugati lírában mindinkább eluralkodó érthetetlenségről (vö.: *Mai francia költők*, Magvető Könyvkiadó, 1958.), csupán egy fokkal jobban szeretném hangsúlyozni az értelmes vers jogosultságát az érthetetlen verssel szemben Pákolitz István nemrég megjelent, „Szüret" c. verseskötetének ismertetése közben.

Mielőtt a kötet elemzéséhez fognék, megjegyzem, hogy az érthetetlen vers átmeneti, fejlődéstörténeti szerepét és jelentőségét mereven nem tagadva, az értelmes vers jogosultságát vallom, s ezt tartom a standard, par excellence költészetnek, annak a gyűjtőmedernek, amely felé az értelmetlenségek zavaros vízei is tartanak, hogy idővel letisztuljanak vagy felszívódjanak benne.

Az ízlésesen kiállított kis verseskönyv 3 év lírai termését, az 1953—56 között írt verseket tartalmazza. Szerzőjük nem most lép először a közönség elé: költeményei 1953 óta antológiákban, folyóiratokban, napilapok hasábjain jelennek meg, a rádióban is több alkalommal szerepel. Neve tehát országszerte, de különösen szűkebb hazájában, a Dunántúlon és Pécsett ismert. Mikor 6 évvel ezelőtt az országos értelemben vett nagyközönség előtt megjelenik, már érett férfi, s ez a kötet sem a költői pályakezdés dokumentuma, hanem kiforrott, letisztult költői alkotások gyűjteménye. Hogy honnan és milyen tájakon át vezetett el az út idáig, nem tudjuk nyomon követni: talán íróasztal mélyén őrzött kéziratok, vidéki lapok hasábjai tudnának a bizonyára nem göröngyök nélküli ösvénykeresésről vallani.

Mikor az ötven és egynéhány verset már elolvastuk, önkénytelenül is Schopenhauer szavai jutnak eszünkbe: „Ahelyett, hogy valaki másra azokért az érdekes esetekért irigykednénk, amelyek annak életében felmerültek, sokkal inkább kellene irigyelni az illető felfogásának azt az adományát, amellyel az eseteket oly jelentősekké tette, amilyeneknek azokat leírja. Valami együgyű olvasó irigyelni tudná benne a költőt azért a kedves eseményért, ahelyett, hogy irigyelné azt a hatalmas képzelő tehetséget, amely egy meglehetősen köznapi esetet ily nagyszerűvé és széppé tudott feldolgozni."

Jellemző Pákolitzra, hogy az ihlet nem a hétköznapi valóság fölé emeli, hanem

arra teszi képessé, hogy annak a sok apró, más számára talán jelentéktelennek látszó, szürke mozzanatát költőileg jelentőssé tegye. A *Szüret* szerzője számos ilyen szürke téma számára mondta ki az életre hívó varázsigét. Nem idézi fel tudatalatti világunk démonait, mint annyi kortársa, versei nem csábítanak a távoli horizont ködbe vesző jelenségei felé, ehelyett tudatos énünk lelki élményeit és a külső világ határozott körvonalú tényeit rögzíti pontosan, lelkiismeretesen. Témái között van egy csomó emlék a múltból, családjával, szülőföldjével kapcsolatos élményei, de ott vannak verseiben a jelen mozzanatai, élményei, alakjai is. Külön csoportot alkotnak komoly, férfias hangon feleségéhez írt versei. Alakrajzai közül külön is megemlíthetjük a kis falusi leányról, Végh Panniról szólót, ezt a vidámságtól, életkedvtől duzzadó kis pillanatfelvételt:

Dombos melle lágy halma:
ritmust lengő nyár-alma;
csipőcskéje ringató,
legénnyszívet fájdító.

Melegszínű életképei közül a sokgyerekes Müller-családról szóló marad sokáig emlékezetünkben. Édesanyja emlékét megörökítő versei közül pedig a *Tekercs* című.

Igaz, hogy a témák egy része a költő egyéni világából való, s csak a versek kisebb csoportja foglalkozik mai életünk kérdéseivel *(Üttörők, Isten háta mögött, Irigy-sajnálkozás, Feleségemnek, Kétszólamú, Paks, Müllerék, Memento)*, mindazonáltal igazságtalanok lennénk, ha e kötet (3—4 év termése!) alapján mondanánk ítéletet Pakolitz téma- és problémakörének *egészéről*. De a felsoroltakon kívül sem tartalmaz maga ez a kötet sem csupán önszemléletet. A *Rög* c. vers szülőföld-szeretetével, az *Autóból* a származás mellett tett hitvallásával, a *Jóság*, a *Biztató* erkölcsi mondanivalójával; a rőzseszedő asszonyt megjelenítő, az édesanyja alakját őrző, a hitvesi szeretetnek, a tiszta családi élet eszményének hangot adó versek egytől egyig átlépig témájukban és mondanivalójukban egyaránt az egyéni vívódások körét. Igaz, hogy a kötet elejére az önmagával vívódó monológizálás nyomja rá bélyegét az *egész kötet* minden darabjának *figyelmes elolvasása* mégsem arról győz meg bennünket, hogy a *„Szüret"* alapvonása az önmarcangoló, lemondó vívódás. Természetesen nem állítjuk, hogy a kötet költőjének nem kell nagyobb mértékben arra törekednie, hogy szubjektív élményei nagyobb általánosításán keresztül emelkedjenek társadalmi jelentőségűekké, az önmagával való vívódás lírai tükrözését azonban semmiképpen sem merném elítélni, különösen nem akkor, amikor ez a költői pálya néhány, falun eltöltött évére vonatkozik, s csak az imént vázolt megszorításokkal.

Egy lírai költő versei még akkor is vallomások a mögöttük álló emberről, ha az bizonyos fokú tartózkodással szereti is tárgyasítani, tájakba, alakokba és életképekbe ömleszteni érzelem- és gondolatvilágát. Ez a közvetett, tárgyasított magamegmutatás Pákolitz kötetének jónéhány versére jellemző. Akár ezeket a verseit figyeljük, akár közvetlen lírai megnyilatkozásait olvassuk, következetesen és egységes képpé rendeződve bontakoznak ki az ember és művész egyéniségének vonásai. Pákolitz halkszavú, szerény, a jót, a szépet, az igazat szerető, harmóniára vágyódó ember. Aki az emberben a jóság erényét látja, az maga is csak jó ember lehet *(Jóság)*. Ez az egyéniségére és költészetére annyira jellemző humanizmus is egyik olyan vonása, amely az emberméltóságot tagadó kaotikus zürzavart, értelmetlenséget és diszharmóniát látó és hirdető számos hazai és külföldi kortárs-költőtől megkülönbözteti. Jóságot tükröző és az olvasót is emberiességre nevelő humanizmusa különösen alakrajzaiban és életképeiben kap hangot az ábrázolt iránt érzett szeretetében. *(Müllerék, Néni, Elvirágzott*, a *Miniatürök* egyik-másik darabja, *Tekercs)*.

S ez az emberek mellett állatokra, tárgyakra és tájakra is kiáradó lírai együttérzés tágítja ki Pákolitz költészetének horizontját. Ezt tükrözi, kicsit Illyés Gyulára emlékeztetően, ars poeticáját tartalmazó *Költő* c. verse is:

... Az égbe lendülő falon
friss nóta zeng! Majd megtanít
még téged is, hogy miképp szódd a szót,
a versed ütemét,
s méltán dalold a munkásmilliók
örök dicséretét!

Ez a magatartás bontakozik ki a *Biztató* c. versben is:

ember vagy! formálója a világnak
életre-halálra szóló ütközetben!

Ne gondoljuk azért, hogy harcra toborzó, a világ átalakítására törekvő, nyugtalanságot árasztó, dinamikus líra ez. Pákolitz csöndesen szemlélődő természet, aki inkább érzelmekkel, hangulatokkal és reflexiókkal válaszol a külső világ keltette impressziókra. Ezekben az impressziókban sűrűn váltogatja egymást a fény és az árnyék. Maga írja erről:

Örök a fény és az árnyék

Ha az egész kötetre gondolunk vissza, úgy érezzük, mégis az életkedv az uralkodó tónust adó jellegzetesség. Erről győz meg bennünket az a vizsgálat is, amelyben Pákolitz impresszionizmusára és stílusára irányítjuk figyelmünket.

Előbb azonban egyik verséről külön is szeretnék megemlékezni. A *Vidéki* c. vers már címével is magára vonja a figyelmet. A legkevésbé sem szeretnénk belenyugodni abba a valamikor közhellyé vált megállapításba, hogy a „vidéki" elmaradottat, szűkebb horizontúságot, a kulturális élet lehetőségein kívülmaradottat jelent. Legalább a két első fogalmat zárnám ki Pákolitz „vidékiség"-éből. Mégis a fentiekkel kapcsolatos életérzésének ad hangot, mikor Tantalus hiányérzetéről szól, ki elől elfut a világ, s csak a semmit szorítja markában. A vidéki költő aggódása ez a vers, ki attól fél, hogy „lőtávolon kívül marad a lehetőség boldog madarától". Ez a panasz a Pécsett élő s országosan is számontartott költőtől ma már aligha volna jogosult, de az volt jó pár évvel ezelőtt, amikor ezt a versét írta, amikor még valóban „vidéki" költő volt, Pakson élt. (Kár, hogy nem jelölte meg versei keletkezésének idejét és helyét!).

A „Szüret" szerzőjéből hiányzik korunk egyik-másik lírikusát jellemző magatartás, amely iszonyodik mindattól, ami nem új, s nem egyszer minden különösebb indok nélkül messze elkerüli az irodalmi hagyománynak ma is járható útjait. Pákolitz költészete is bizonyíték arra, hogy a múlt irányzatainak nyelvén és formáival lehet szólni a ma emberéhez, a ma problémáiról is. Ez a versskötet is a magyar irodalom legszebb hagyományainak az útján jár, de talán leginkább szembeszökő vonása impresszionizmusa. Az impresszionizmusban rejlő életérzés lehet fájdalmas, hiszen az örök változásnak, mozgásnak alávetett létünk a tűnő, visszahozhatatlan pillanatok végtelen sorozata; de az ellenkezőjét is jelentheti: határtalan örömet a valóság színeinek, ízeinek, illatainak, hangjainak érzékelése közben. Amint már az imént említettük, Pákolitz impresszionizmusában rejlő életérzésére inkább az utóbbi vonás a jellemző. Hiába tűnik fel egy pillanatra a nyár képe mellett az őszé, hiába villantja meg az élet tobzódó, derűs színei közepett az elmúlás gondolatát: költészetének alaptónusa mégis derűs. Ez a derű árad pl. az életkedvtől duzzadó *Zamárdi* c. versből:

Micsoda színek! Micsoda pompa!
Micsoda játék!...
Piros nap, kék hab, smaragdzöld bokrok,
Kis fehér csónak...
Aranyos felhők úsznak az égen
egymásbafonva;
fehér kísértet hajlik a vízre...
Egy margarétán barna bogárka,...
(mely)

már el is rebben, s mint ez a percem,
sose tér vissza.

Pompás kis impresszionista plein-air kép, szinte láttatja a levegő vibrálását! A kötet szerzőjének kiváló érzéke van az élet pillanatnyi impresszióinak kiválasztása, megragadása, majd lírai elmélyítése iránt (*Szeptember, Domb, Nyár, Dél, Bimbó* — jellemző címek!) Mint általában az impresszionista költők, ő is szinte a festő szemével válogatja ki a színeket, és ecsetjével festi a finom vonalú, meleg tónusú képeket. Ezért oly gyakori a kötetben a tájleírás. E tájképek azonban lassanként, a vers vége fele átlényegülnek, az ember benső énjévé válnak, észrevétlenül átsiklanak az ember belső, a költő lelkivilága felé. „Ó ég, milyen emberi minden!" — szeretnénk felkiáltani Supervielle-el, amikor a *Szüret* verseit olvassuk. A szerelmes verseiben ábrázolt helyzetet vagy alakot is szívesen helyezi természeti miliőbe. A *Nélküled* című ben így jelenik meg — jellegzetesen impresszionista beállításban — az „orgiát ülő" színpompában szerelmese alakja:

s e káprázatban lenge árnyadat látom
lebegni . . .

Az impresszionista módszerrel megfestett táj nem egyszer csak ürügy, hogy a szerelemről énekelhessen, mint a kötet címadó, s egyben egyik legszebb versében, a *Szüret*-ben, amely a természet és ember szoros egységének tiszta, szép példája.

Természet- és életszeretete irányítja képteremtő képzeletét is. Gyakoriak stílusában az alábbihoz hasonló vibráló, tünékeny természeti képek:

Vibráló apró csillagok
úsznak az ég tavába';
libegteti a házikót
a lilás esti pára.

A tűnő pillanatok iramlását azért szívesen állítja meg, és gyönyörködik bennük önfeledten, vesztegel kedvteléssel szemléletüknél.. (*Margaréta.*) Persze amikor Pákolitz frisseséget árasztó impresszionista képeiről elismeréssel szólunk, nem hallgathatjuk el az irányzat fogyatékosságait sem: a valóságnak csupa pillanatképekben való ábrázolása azzal a veszéllyel járhat, hogy csak a felszínt ragadjuk meg, s nem hatolunk le a tárgyi valóság lényegéig, hogy a nagy összefüggések, az Egész helyett csak részleteket, apró mozzanatokat látunk a világban. Pákolitz eredményesen aknázta ki stílusával az impresszionista képalkotásnak finomságát, színességét, üdeségét, változatosságot jelentő lehetőségeit, a jövőben gyakrabban kell lehatolnia a valóságnak nagy összefüggéseket, egyetemesebb érvényűséget rejtő mélységéig is. Stílusát nem csupán a könnyed impresszionista képeket alkotó képzeleti tevékenység jellemzi, hanem egyszerűség, igénytelenség, tapintatos mértéktartás is. Itt-ott talán kissé túlságosan is igénytelenek képei, néha banálisnak, elkoptatottnak érezzük őket, mint pl. ezt:

Érik a bölcsességem,
mint meggy a fán.

Nem egyszer érezzük, tudna e téren is újat, szokatlant alkotni. Néha, mikor kilép tartózkodásából, merész asszociáció terméke a kép, mint az alábbi részletekben:

Piszmogó eső halk függönyét
cibálja halk harangszó
(Miniatürök)

A háztetőre lóg a kajla hold,
mint félrebillent kóválygó ladik.
(Csend)

A kötet verseire a szabályos, arányos logikus építkezés, a hagyományos, jól bevált, zárt szerkezeti formák felhasználása jellemző. Nem mindenáron újat produ-

kálni akaró, kiagyalt, mesterségesen előidézett ihletű költészet ez, amely nem egyszer értelmetlenséggel és formátlansággal leplezi a mondanivaló és a formaalkotó képesség — minden költői tehetség elemi követelményének — hiányát. Itt minden, a legapróbb rúgó, kis csavar, tengely is a helyén van, minden értelmes, jelentéssel és jelentőséggel bíró. Logikus, értelmes világ a Pákolitzé, amelyben nyíltan, becsületesen mutatja meg magát: íme itt vagyok, lássatok, értékeljetek, ennyit érek, sem többet, sem kevesebbet.

A fenti megállapítások a kötet versformáira is érvényesek. A költő szereti a hagyományos, zárt, dalszerű formákat, amelyekben gondolat, nyelvtani szerkezet és ritmus pontosan fedi egymást. Ritkábban születik nála gondolat- és érzelemhullámzás felől a forma, ehelyett úgy érezzük: a versforma úgy valósul meg, hogy a gondolat és értelem feltűnése hagyományos metrumokat asszociál, amelyek a vers további alakulása során már megszabják a kereteket, amelyek között az érzelmek és gondolatok, továbbá az ábrázolt valóság élhet, mozoghat. Nem parttalan áradás ez a költészet: a partok közel vannak, jól láthatók, azonban szép, üde, tarka virágok, finom-zöld színű pázsit szegélyezik őket. Kellemes, felüdítő érzés mentükben ballagni!

Mint újabb költészetünkre, Pákolitz kötetére is jellemző a nemzeti versidom formáinak ritka használata. Ellenben nála is gyakori az újabbkori verselésünkben annyira általánossá vált szimultán ritmus (nemzeti és jövevény forma egyszerre hangzása), mint az alábbi versben is

nyaralni jöttek. / Hej finom dolog!
A magyar tengert / egy se látta még,
szájtátva nézi, / milyen tiszta, kék.
(Úttörők)

A középső sor egyúttal Pákolitz verselésének egyik alapvető vonását is tükrözi: a metszetek és prozódia szerint inkább magyarosan érezzük a formát, a hangsúlytalan kezdés azonban a jambus érzetét is szuggerálja. Itt mutatunk rá verselésének (jambusainak, hiszen ezzel a formával él leginkább) másik alapvonására. Jambusai simán, helyenként már túlságosan is, kicsit iskolásan, némiképp önmagukat fitogtatva gördülnek. Hiányzik belőlük a Vörösmartytól emlegetett „diszkrét báj", az alig érvényesülő lüktetés a felmondásban, továbbá a nagy költőinket jellemző kicsit darabos, férfias keménység. Ennek oka főképpen az, hogy a hosszú szótag (az arsis) gyakran hangsúlyos is egyúttal, mint ebben a részletben:

A *víz* fölött négy-öt sirály lebeg...
S a *víz!* Na *nézd* csak: *épp* kötésig *ér!*

Persze ez az erős lüktetés is indokolt, ha kifejezőfunkciót tölt be, mint az alábbi sorokban:

Mint *lányok melle, ring* az *alma*
de *fogja még* az *ág*...

Pákolitz verseit a tartalom és a versforma harmonikus egysége jellemzi. A kötet legtöbb verse mondanivalójánál és jellegénél fogva az erősen zenei dalformákat kívánja meg. Ezt a zeneiséget táplálják a sűrűn és közelről felcsendülő rímek is (főképp páros- és keresztrímek, egészen ritkán félrímek). Igaz, hogy a rímek keltette pregnáns zeneiséget azzal ellensúlyozza némileg, hogy rímei asszonáncok, s az egyik rímpár összecsengése többnyire diszkrétebb, általában úgy érezzük azonban, hogy Pákolitznak ezen a téren is tovább kell lépnie. Hogy képes erre, mutatják a kötet közepe és vége táján feltűnő nagyobb műformák széles medrű, lassúbb, és imponálóbb sodrású versformájukkal *(Feleségemnek, Augusztus).* Hadd írjunk ide egy részletet az előbbiből, amely egyúttal a ritmus művészi kifejezőerejének is szép példája:

Ó, *drága ritmus!* Élet! *Csöpp* kis *ember,*
Kit anyád méhe óva, *féltve ring*at!...
virágos fának *drága termő* ága...

Aki ilyen szép sorokat tud leírni (s mennyi hasonló részletet és egész verset idézhetnénk a kis kötetből!), azt nem merném a felszínesség vádjával illetni, s nem merném képeiről azt állítani, hogy „senkit sem győznek meg semmiről", „senkiben sem keltenek élményt" — ahogy ezt a Kortársban megjelent bírálata teszi. Azt a „vidéki", a provinciális jelzővel sem illetném (nyilván maga Pákolitz sem így gondolta), még akkor sem, ha a dunántúli couleur locale mélyen beleivódott is verseibe. Itt is előkedő irodalmi hagyomány útján jár. Mint dunántúli költőelődeit, őt sem érezzük ugyan jobban magunkénak, mint az Alföld vagy a Felvidék énekeseit, mégis megdobban a szívünk, mikor A *Hazafelé* című versében a jólismert tájon utaztat végig bennünket:

Szekszárd előtt kis tömzsi szőlőtőkék
kukucskálnak a félkörű hanyarba',
pár perc, már int a Sió zöld szalagja,
s a fák vigyázzba állnak, mint az őrség.

S ki ne élte volna át azt, amit a vers végén olvas:

és büszke boldogság, szelíd alázat
csendül szívemben: újra hazajöttem.

PÉCZELY LÁSZLÓ

Takáts Gyula

Rózsává lett róka

Móra Ferenc Könyvkiadó, 1958

Úgy tűnik, a gyermek és ifjúsági irodalom termékeivel nemcsak — az utóbbi időben egyre sűrűbben — könyvalakban is megjelenő kritikai írások foglalkoznak kevéssé, de mintha a vezető irodalmi folyóiratok recenzenseinek figyelmét is, enyhén szólva elkerülnék ezek az alkotások. Pedig a magyar irodalomnak aligha volt még egy olyan korszaka, mikor annyi jó és szép, fiatalokhoz szóló írás jelent volna meg, mint manapság. Az írókon kívül ezért elsősorban a Móra Kiadónak hála; az ifjúsági kiadványok körüli bábáskodása nélkül elképzelhetetlen lenne ez az eredmény. Az ifjúsági olvasmányokról még csak napvilágot lát néha egy-egy sommázó, több kötetet összefoglaló ismertetés, de a legkisebb, az éppen most irodalomélvezővé érő kispajtások számára írt könyvekről igényesebb irodalmi-esztétikai bírálatot alig olvashatunk. Amit a tárgyról lényegeset eddig írtak, az inkább vagy pszichológiai és pedagógiai szempontból vizsgálja a gyermekirodalmat, pl. hogy hogyan válik a gyermek tudatos olvasóvá (a Harsányi István szerkesztette Olvasó gyermekeink-re gondolok itt, Tankönyvkiadó, 1957.), vagy csupán formai-ritmikai problémákat bogoz (mint Hajdu András dolgozata a Bóbita ritmikájáról, Csillag, 1956. 10.). A Móra Kiadónál megjelenő könyvek állandó és rendszeres irodalmi-esztétikai szempontú elemzése és értékelése mindmáig hiányzik a magyar kritikából.

Az ifjúsági irodalom jelentőségét, — azt, hogy tulajdonképp a mai gyermek-olvasó nő a holnap felnőtt olvasójává, azt, hogy az ember művészi ízlésének kialakulására az első indítást gyermekkorában kapja, s amilyen versen, képen vagy dalon megtanulja a szót: „csecse", annak irányában fejlődhet egész későbbi esztétikai szemlélete, — azt hiszem, fölösleges itt bizonygatni. De az ifjúsági irodalom azért is az irodalomkritika falain belül

kívánkozik, mert valójában nincs is külön ifjúsági és felnőtt irodalom. Legalábbis abban az értelemben, hogy a különbség a művészi színvonalban jelentkezne. Persze, nem minden olvasmány való gyermeknek, de ami rossz a felnőttnek, az rossz a gyermeknek is. Ami viszont a gyermeknek tetszik, az a felnőtt számára is élvezetes lehet. Sőt, mintha számos irodalmi alkotás nagyságának éppen az lenne mutatója, hogy a legkisebbek is gyönyörködnek benne. A világirodalom számos jelentős alkotója ismert és kedvelt ifjúsági író. *Cervantes* (Don Quijote), *Swift* (Gulliver), *Defoe* (Robinson), *Shakespeare* (Lamb-mesék), *Petőfi* (János vitéz), *Arany* (Toldi), *Gárdonyi* (Egri csillagok), *Molnár Ferenc* (A Pál utcai fiúk), *Móricz* (Légy jó mindhalálig), ezek a „halálosan komoly" és „felnőtt" írók egyben a legkeresettebb ifjúsági művek szerzői.

Igazán jó ifjúsági olvasmányt csak azok az írók tudnak írni, akik „felnőtt" írónak is jelentősek. Hogy mondja Kosztolányi? — „Gyermekírónak lenni — azt hiszem — vajmi nehéz. Olyan közönséget kell kiszolgálni, melynek képzetele szinte démoni, istenkísértően merész, eredeti. Vedd számba, hogy a gyermekek között még nincs annyi tökfilkó, mint a felnőttek között. Aki hozzájuk szól, az igazán költő legyen a talpán". Ezt látszik igazolni a mai magyar irodalomnak is egy új és sajátos jelensége, az ti., hogy legtalentumosabb íróink közül számosan tudatosan alkotnak a legfiatalabb olvasók számára műveket. *Weöres Sándortól Füst Milánig, Tersánszky J. Jenőtől Pilinszky Jánosig, Takáts Gyulától Kassák Lajosig* sorolhatnánk a neveket. Ezek az írók vallják: ahhoz, hogy a jövő felnőtt közönsége megértse „nagy" műveiket, a mai legkisebbekből kell maguknak olvasókat nevelni. Nem valami másodlagos alkotás, írói melléktermék számukra a fiatalokhoz szóló írás, így életművük értékelésekor és elemzésekor a kritika sem szakíthatja el „felnőtt", „komoly" műveiktől ifjúsági írásaikat.

*

Takáts Gyula, az ún. harmadik Nyugat-nemzedék jelentős írója, aki mögött immár tíz kötet vers és néhány prózai munka sorakozik, legutóbb a hat-tíz éves kispajtásoknak írt verses könyvvel jelentkezett. Alighanem ugyanolyan tudatos meggondolásból gyűjtötte össze és adta ki gyermekverseit, mint előtte Weöres Sándor vagy Kassák Lajos. Mert azon túl, hogy a könyv általában verset szerető, a lírára is fogékony fülű olvasókat nevel, Takáts e versekkel „felnőtt" lírájának befogadását, egyéni kifejezésmódjának és szemléletének megértését segíti elő. Így, innét, e gyermekversek felől kap értelmet és megoldást Takáts „felnőtt" költészetének is több tartalmi, nyelvi és formai problémája.

Ezek a versek a gyermek életében az irodalommal való második találkozás korszakában válnak igazán élvezhetővé. Akkor, amikor már nemcsak a ritmus, a vers-zene érdekli, hanem a nyelvi képek, a szavak és mondatok jelentése, sőt a cselekményesség is megragadja. Ekkor a gyermeket a mese talán már a versnél is jobban vonzza, de hogy a versszeretet se aludjon el benne, nem mondhatunk le arról, hogy néha verset is ne halljon. Ebben az időben verstanulásra éppen a Takáts Gyula-féle versek a legalkalmasabbak. E költemények egy része ugyanis még nem annyira olvasmány, inkább arra való, hogy a felnőtt szájából hallja a gyermek; másik része viszont már olvasmányélménynek szánt költemény, „igazi" vers. Így a kötetbe foglalt, s a tavasz-nyár-ősz-tél évszakok köré tematikailag csoportosított 38 vers „műfajilag" két csoportra bontható. Vannak köztük egyrészt rövidebb, általában egyetlen versszakos „mondókák" *(Póruljárt medvetáncoltató, 5x5 az 25)*, másrészt olyan alkotások, amelyek már nagyon közel állnak Takáts „komoly", „nagy" verseihez *(Csacsifogat, Befagyott parton)*. Az előbb említettekben a zene, a ritmus, a döntőbb, az utóbbiakban a nyelv, a stílus, a kifejezés. Közös, hogy mindkét verscsoportba tartozó műveken Takáts „felnőtt"

or

költészetének uralkodó ritmikai és kifejezésbeli sajátságait figyelhetjük meg.

A gyermekversek felől tekintve, úgy tetszik, Takáts Gyula költészetének kezdeti „hibáját", a „ritmustalanságot" és a „rossz" rímhasználatot „törvényerőre emelte" poézisében, s ott most már egy tudatosan vállalt és vallott költői program megvalósulásaként jelentkezik. Nincs „rossz füle" ennek a költőnek. Egy szándékos rím és ritmusbeli disszonancia-kereséséről lehet itt szó. A „bejáratott" ritmusformák és olajozott rímek helyett merész ritmusváltások és szinte már rímnek sem számító asszonáncok bukkannak elő minduntalan Takáts gyermekverseiben. (A disszonancia behatolását figyelhetjük meg a modern zenében is, pl. Bartóknál.) A művészetben nélkülözhetetlen variáció gazdag lehetőségét teremti meg ez a „formátlan" forma. A magyar költészet egy olyan korszaka után (Babits, Kosztolányi), amikor a költői formára inkább az ismétlés volt jellemző, szinte szükségszerű, hogy olyan korszak következzék, amikor a formai változatosság az uralkodó.

Takáts — ez különösen mondóka-szerű verseiben látható — a magyaros verselést tágítja, lazítja. Az ütemegyenlőség törvénye alapján gazdagon variálja a sorokat. Strófái nem egyeznek meg szótagszámra. Versei általában kétüteműek, de egy-egy versen belül — a kétüteműség megtartása mellett — szabadon variálja a sorok szótagszámát, s egy-egy versszak ritmus- és rímképletét sem viszi végig következetesen az egész versen. Takáts olyan képleteket is alkalmaz, amikor háromféle (pl. 6, 5, 4) szótagszámú sorok váltakoznak — különböző kombinációban — ugyanabban a költeményben. Íme a Vadrózsa két strófájának szótagszám, ritmus- és rímképlete:

4/2	6	a	3/3	6	x
3/2	5	a	4/2	6	a
3/3	6	x	2/2	4	x
4/2	6	a	3/3	6	a

Így a költő hihetetlenül változatos és sokféle ritmusmegoldást ér el, s a kötetben szinte nincs két azonos versformát mutató költemény.

De Takáts versei nemcsak az ütemegyenlőség törvényének lehetőségét használják ki, hanem sokszor — a versritmus helyett — dallamritmust követnek. Hogy értelmezhetnénk különben az olyan költemény ritmusát *(Szunyoglábú János)*, amelynek szótagszám-képlete: 3, 5, 5, 8, 8, 5, 5. A vers mögött óhatatlanul felrémlik előttünk a *Víz, víz, víz...* kezdetű népdal dallama. A népi játékdalok, mondókák, kiolvasók ritmusának hatását véljük felfedezni az olyan versekben is, mint az *Almatolvaj* vagy a *Cinege-binege*. A Takáts Gyula gyermekverseiben szereplő szótagszám és ritmusváltások azonosíthatók a népdalokban előforduló heterometrikus szerkezettel és aszimmetrikus ritmussal. Takáts „felnőtt" költészetének „ritmustalanságát" is a népdal és a gyermekjátékok ritmusa igazolja.

Itt említjük meg, hogy a népköltészet hatása e verseknek nemcsak ritmusában, hanem nyelvében, hangjában is megmutatkozik. Az *„Amíg virág voltam, — csak illatoztam"* kezdetű Takáts-vers a *„Hervad az a rózsa"* kezdetű népdalt idézi emlékezetünkbe; a *„Pásztor kell a tóba"* c. pedig nyelvi fordulataival a *„Házasodik a tücsök"* szövegét asszociálja. Ez az értelmi kapcsolat még csak jobban aláhúzza Takáts Gyula költészete és a népdal közti ritmikai rokonságot.

A disszonanciára való törekvés látszik Takáts rím-használatán is. A ravasz—tavasz-féle sima rímek mellett bőven találunk ilyen megoldásokat: füle — kétfele, körtefák — tanyáz, kis ágyú — konyhárúl stb. Ha nem is tudunk minden esetben egyetérteni ezekkel a megoldásokkal, többször, felismerhetően tudatos írói szándékból fakadnak. Kiáltó bizonyítéka ennek a *Befagyott parton* egyik rímpárja, amikor az egyébként végig simán pergő vers utolsó két sora így csikordul egymásra: *„hallom mit zeng a tücsök. — S ragyog*

a jég, mint a tükör". Olyan ez, mint egy zökkenő, ahol célba ért a vers. Csak írói tudatosság hagyhat ilyen rímet egy vers végén. — Persze, ennek a rímhasználatnak is megvan a maga veszélye, egy ponton ezek az asszonancok ugyanolyan keresettekké válhatnak, mint az azonos szófajok és ragok tiszta összerímeltetése. A disszonancia megszűnik ekkor zene lenni, s kellemetlen zaj, zörej lesz.

A *Rózsává lett róka* gyerekversei nemcsak a Takáts-i verszenére szoktatnak, hanem a gyermekolvasó szemét is rányitják a költő sajátos világára. Ennek a világnak alapja a költő mély ember- és természetszeretete. Madárdallal, virágillattal van tele a kötet. A *„lomb közt kakukk kakukkol"*, *„zeng a tál méz-tengerébe kóstolt szunyog"*, *„cinke röpköd a bozótba"*, *„szól a tücsök"*, *„surrog a villás villám: a fecske"*, *„a rigók kacskaringós füttyöket tekerve köszöntnek"*. Az erdőben *„gyöngyvirág illatoz"*, *„bükkfa lombosodik"*, *„a fészket tavi szellő hajtogatja"* stb. S az állat- és növényvilág mellett a versek legfőbb „szereplője" a természetben élő ember, az erdész, a pásztor, a vándorköszörűs, a cigány, a zselici kanász, a csősz, az edényfoltozó stb. Embereivel, növényeivel ugyanaz a világ van jelen — kicsinyben — ezekben a gyerekversekben, mint Takáts „nagy" költeményeiben. S képeivel, jelzőivel, hasonlataival is ugyanarra a természetlátásra tanítanak, mint Takáts „felnőtt" versei. Íme, néhány összetéveszthetetlenül Takáts-i nyelvi formula: *„A patakról zengő rigók — szállnak égre kelve."* *„A nyomukban száll a füst — légbe porló kék ezüst."* Egy egész versszak: *„Decemberben őszi nóta, — mintha présház mögött szólna. — Fönt a hegyen, holdas este — borunk mellé cseppentgetve."* De teljes verseket is ideírhatnánk, olyanokat, amelyek Takáts Gyula valamelyik „felnőtt" kötetében is megférnének; — s valóban — a *Rózsává lett róka* néhány darabját Takáts már megjelent verses kötetéből vette át.

A gyermeki értelem számára megemészthetetlen „mondanivaló" helyett derű és tisztaság, finom humor *(A bölcs szúnyog)* és lágy érzelmesség *(Csacsifogat)* ragyogja be a verseket. S tanulságnak, tanításnak gyermekversekben ennyi is elég. Fontos, hogy egyszerű nyelvi eszközök: sok hasonlat, sorismétlés és gondolatritmus, párbeszéd, képzeletmozgató megszemélyesítés *(Árnyékocska, Köcsög)*, szójáték és hangutánzó szavak *(„dán, dik, dekere", „tillió-lió")* közvetítik a 6—10 éves gyermekagyhoz mért eszmei tartalmat.

*

A *Rózsává lett róka* versei nem konyhai védőfalra hímezhető, háziáldást mondó rigmusok. A magyar gyermekirodalom immár nem költő-epigonok szabad vadászterülete. Versfaragók selypegő együgyűségeit igazi költői alkotások szorították ki. Ezek a gyermekversek amellett, hogy a kisgyermek lelkivilágához mért érdekes és szórakoztató formában szólnak a legfiatalabb közönséghez, kaput nyitanak egy-egy író „felnőtt" művészetének megismerése és megértése előtt. Takáts gyermekverseinek mikrokozmoszában is benne van egész költészetének makrokozmosza.

A kötetet díszítő Szántó Piroska rajzairól azt mondani, hogy szépek — a legkevesebb. A gyermekvers kötetek rajzai ugyanolyan részletes elemzést várnak a képzőművészeti bírálattól, mint a versek az irodalomkritikától.

TÜSKÉS TIBOR

Berze Nagy János

Égigérő fa

(Magyar mitológiai tanulmányok.)

A TIT Baranya megyei szervezetének kiadása. Pécs, 1958

„Nem áll az, amit Katona (Lajos) mondott, hogy az ősvallás elméleti »felvétel«. Mi nem képzeljük különszakadó képződménynek, csupán olyannak, amelynek egy része messze beláthatatlan régiségbe nyúlik vissza. Anyagának más része azonban a jelenben is összegyűjthető." Így foglalja össze Korompay Bertalan, egyik kitűnő néprajzosunk „Ipolyi és Csengery" címmel tartott akadémiai felolvasásában álláspontját az ősvallás kérdésében.

Ugyanakkor a kimondottan ősvallás-kérdésekkel foglalkozó Diószegi Vilmos *„minden tudományos alapot nélkülöző planétaisten elméletnek"* minősíti Berze Nagy Jánosnak, éppen az Égigérő fában kifejtett egyéni felfogását, még a mű megjelenése előtt!

Hic Rhodus, hic salta!

Valószínű tehát — sőt: remélhető! — hogy a könyv a céhbeliek körében parázs viták gyújtópontjába kerül. Az volna rossz, ha nem kerülne!

Mindenesetre tény, hogy Berze Nagy Jánosnak, az 1946-ban elhunyt, s immár európai hírű néprajzkutatónak ez a most, tehát jóval a halála után megjelent, második poszthumusz műve a folyton haladó tudomány szempontjából bizonyos tempókülönbség hátrányát szenvedi. Már írása közben sem vehetett *minden* adatot, pl. a szovjet folklorisztika, a finnugor nyelvtudomány, a környező népek mesekutatásainak összehasonlító eredményeit — figyelembe.

De mindez a mű értékén alig változtat valamit. Módszerei és eredményei mintha csak Korompay tézisét igazolnák. Ezt a „beláthatatlan régiséget" meg lehet szólaltatni, s a hangyaszorgalommal összegyűjtött, újszerűen csoportosított adatok vallanak is! S amit mondanak, első pillanatra talán különös, s ha éppen az alapfeltevésben talán erősen vitatható is, mindenesetre érdekes és elképesztő távlatú világképet villantanak fel. Világképet, amelyben a régebben is ismert adatok új fényben ragyognak fel, eddig ismeretlen összefüggések emelődnek szemléletünkbe, s a felkutatott újabb leletek tovább tágítják az időben messze visszanyúló, térben túlságosan is kitágított láthatárt. De mondjuk el, a további észrevételek előtt, Dömötör Sándornak, a kötet gondozójának és szerkesztőjének lényegre szorítkozó összefoglalása szerint, mik is Berze Nagy János felfogásának főbb állításai.

Berze Nagy feltételezi, hogy a sok népnél meglelhető világfa képzete valamilyen ősi gondolatcsíra. Elő-Ázsia kultúrnépeinek vallásos képzetei nyomán ebből az altáji és ugor népek felfogásában közös világkép alakult ki, amely szerint a népek képzeletét erősen foglalkoztató „világközepe" valamilyen szent hely, itt van a világoszlop, a világhegy és a világfa. Ezekből a csírákból két ősmítosz alakult ki, éspedig az asztrológiai megfigyeléseken alapuló sorshatározó planéta-(égitest) isteneké, valamint a matriarchátus szokásaiban gyökerező életadó anyaistennő mítosza Ez a fennmaradt hagyományokból külön-külön nem, de egybeforradva, keveredve kimutatható, s ezen a fejlődési fokon a planétaistenek már női alakot vesznek fel, az anyaistennő alakja megsokszorozódik. A történelmi fejlődés során aztán ezek a képzetek helyileg színeződnek, illetve funkciójukat veszítve kopnak, míg a különféle elemek mint

népmesék motívumai bukkannak fel a rétegek alól. Ilyen a mítoszi funkciójából kikopott elem pl. a mesék különféle réz-, ezüst-, aranyvára, amelyek az asztrológia által az állatöv planétái jelképesen „ház"-nak nevezett konstellációk szemléletesen felfogott megfelelői. Így süllyedt le és kapott új értelmezést a híres „szférák zenéje", amely a népmesékben „zenélő világfa", muzsikáló levelek stb. formájában élt tovább. Az ugor és az altáji népek mítoszaiban egyideig együtt szerepel a kettős főisten: a napanya és holdatya, illetőleg ezek istenasszony anyja. A további átalakulás során a matriarcha istennő öregasszony alakja Tündér Ilona személyében megifjodik, s megjelennek az istenfiak helyébe az istenlányok, a magyar mesék tündérei. Később, a kereszténység átvétele után az anyaistennő-kultusz még élő képzetei Szüz Máriára ruházódnak át, annyira, hogy a hét égben képzelt istenek analógiájára hét boldogasszony képzete alakul ki, akik között, a legfőbb a Nagyboldogasszony.

„*Berze Nagy János szerint* — főként a népmesékben — foglalja össze Dömötör Sándor a lényeget — *a történelmi emlékek alapján a magyar ősvallás lényegét is meg lehet határozni. Ezek az ősvallási elemek nagyjából ugyanazok, mint amelyek az altáji népek felfogásában ma is élnek, a magyar nép hagyományaiban legalább töredékesen fellelhetők. A »világközepe« az ég és föld köldöke. Ezen áll a főisten sas képével ellátott világoszlop, amely az eget tartja. Ennek a neve sasfa. Itt áll hasonló szereppel a világhegy és a világfa, amelyen székel a sas képében képzelt főisten az égitestek isteneivel, illetve az anyaistennő és a hét égben lakó hét istennő. Az anyaistennő neve Nagyboldogasszony. Ezek határozzák meg előre az emberek sorsát és azt a csillagok állásával jelzik. A földi életet a világfa gyümölcséből és az életvize forrásából biztosítják. Az istenek a földiekkel közvetlenül, vagy a sámán útján érintkeznek. A pogány magyarok hét törzsének a hetes istenrendszer egy-egy tagja volt a védőszelleme. Az alvilág a föld felett lévő világ után igazodik: hét ördög lakik hét földalatti rétegben.*"

Hústalanítva, itt ott kénytelen-kelletlen kurtítva, íme az Égigérő fa mondanivalója.

S ezek a következtetések az adatok sokaságára épülnek, amelyek nagyobb részükben a tudós szerző önálló néprajzi kutatásának eredményei. Fiatal diákkorától hordta össze tengernyi adatát Berze Nagy, s ez a tény, valamint korábbi műveinek elismert alapossága meghitelezi az *Égigérő fa* talán merésznek tűnő, mindenesetre figyelemreméltó következtetéseit is. *A Baranyai néphagyományok* című háromkötetes műve kiérdemelte nemcsak „a legnagyobb néphagyomány gyűjtemény" jelzőt, de munkamódszere, gondossága alapján „a mesekutatás magyar mestere" címet is. *Magyar népmesetípusok* című tipológiájának eddigi világvisszhangja pedig arra vall, hogy az etnológia nemzetközi korifeusai „roppant tudományos műnek", „a magyar és szomszédos nem magyar mesekincs kincsesbányájának" tartják két kötetes, pompás művét.

Természetesen mindezek csak valószínűsítik, de nem bizonyíthatják, hogy az *Égigérő fa* alaptézisei Berze Nagy János értelmezésében kritika nélkül teljesen megállnak. Amilyen alaposan átkutatta a magyar mesehagyományt s megállapította, hogy többek között azért is különböznek az európai meseanyagtól, mert az ősforráshoz közelebb vannak; annyira nem bizonyított az a feltételezése, hogy a planétaisten- és anyaistennő-mítoszok valóban azt a hatást tették-e a környező népek mesekincsére, ahogy azt Berze Nagy János feltételezi. Nem kellőképpen tisztázott az sem, ha a meseelemek általában funkciójukat vesztett őshiedelemtöredékek, annyi kopás, egybeolvadás ellenére helyesen illeszthetők-e vissza a Berze Nagy János rekonstruálta világképbe; egymás mellett éltek *még* hiedelemelemként s *már* mesemotívummá kopva?

Legtámadhatóbb pontja, amint Dömötör Sándor is megemlíti: a planétaistenek és anyaistennő mítoszok egymásbaolvadásának hipotézise, feltételezése. Valószínűleg túlértékeli a török—tatár analógiák jelentőségét is, s így csak a további kutatások részleteredményei szolgáltathatnak gyenge pontjaiban is igazságot, vagy korrigálhatják forrástanulmányainak kénytelen egyoldalúságából származó tévedéseit.

A csatározásokat a szakembereknek hagyva, az olvasó szemszögéből hadd emeljünk ki néhány, az *Égigérő fa* jelentőségét aláhúzó vonást. Emlékeztessünk először is arra, hogy „A magyarság őstörténetében" Gunda Béla még úgy tette fel a kérdést: *„van-e a IX. század előtti műveltségünknek valamilyen néprajzi maradványa, lecsapódása?"* Íme, a másik néprajztudós, Berze Nagy János egész könyvvel felel rá, s nemcsak *hiteles* adatokat, de egész világképeket fedez fel.

Igen figyelemreméltó, ahogyan történeti egymásutániságukban mutatja ki bizonyos vallási eszmék kialakulását, a megváltozott társadalmi rend keretei között való módosulásukat, majd azt, hogyan süllyednek — funkciójukat vesztvén korábbi kapcsolatuk elhomályosulásával egy másik alacsonyabb szintre. Hogyan lesznek hitelvből babonás szokássá, mesemotívummá. Valóban, az olvasó „az egész emberiség gondolkodásának problémáiba pillant be a vallás sok évezredes misztikumának, csodahitének történetén keresztül" Berze Nagy segítségével.

Őstörténetünk honfoglaláskori krónikáinak új, megvilágító értelmezéséhez is, homályos helyeinek nem tisztázott vonatkozásaihoz is másképp közeledhetünk az *Égigérő fa* felismeréseinek ismeretében.

No és mit kap az, aki minden tudományos problémától függetlenül, a könyv vonzó címétől indíttatva veti bele magát olvasásába? Izgalmas érdeklődéssel olvassuk, fejezetről fejezetre figyeljük, hogy tágul egyre szélesebbé a kör, és nem törődve jegyzetekkel, hivatkozásokkal, lapról-lapra mohón követjük a felfedezéseket, amelyek mindig újabb és újabb vonást húznak a lassan kialakuló képhez, s végül egész teljességében elénk áll egy csodálatos hiedelemvilág, amelynek igazságát homályos emlékképeinkben, szépanyáink meséinek visszarévedésével, agyunk alján homályosan lappangó képzetek felvillanásával mintegy magunk is igazolunk: ilyen lehetett, talán ilyen is volt!

Aki *még többet* szeretne megtudni a könyv érdemeiből, annak számára nem árt hangsúlyozni azt a precizitást, amellyel a szerző rengeteg adata felett uralkodik. Érdemes rámutatni arra is, hogy milyen világos rendszerező elv alapján halad fokról fokra, s építi fel alapjaitól azt a különös világot, amely végül egésszé áll össze előttünk. Mások is próbálkoztak a meseanyag alapján bizonyos szintézissel, Ipolyi Arnold nagy adathalmaznak maradó Mythológiájától Solymossy Sándor exakt elképzeléséig, azonban eddig Berze Nagy János kezében válik legelevenebbé adat és elmélet korelációja; hol a népmesék részletei világítván meg a mítosz homályát, hol a mítoszból válván érthetővé a néphagyomány immár elszigetelten, magányosan, összefüggéséből kiragadott, lesüllyedt eleme.

Mivel a könyv megjelentetésének körülményei nem mindennapiak, le kell róni az elismerés adóját a szerző fiának, aki erkölcsi és anyagi áldozatokat vállalt, a kiadatás érdekében, továbbá a TIT Baranya megyei szervezetének s a szerkesztés gondos munkáját elvégző, Berze Nagy János intencióit mindenütt tiszteletben tartó, felfogását híven értelmező, jegyzeteit kiegészítő Dömötör Sándornak, akinek alapos bevezetője egyszersmind jó kalauz is a mű megértéséhez.

ZSIKÓ GYULA

A Tanácsköztársaság 40. évfordulójára hirdetett irodalmi pályázat eredménye

A Baranya megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya és a Jelenkor szerkesztőbizottsága a Tanácsköztársaság 40. évfordulója tiszteletére 1959. február 24-i határidővel irodalmi pályázatot hirdetett. A pályaművek elbírálására a pályzatot hirdető szervek a következő bizottságot kérték fel: Borsos József, Katona Ferenc, Kolta Ferenc (alelnök), Palkó Sándor (elnök), Tüskés Tibor, Vargha Károly.

A kitűzött határidőre 65 pályamű érkezett be. A jeligés műveket első fokon a Jelenkor lektorátusa bírálta el, és ennek alapján 20 mű került a bírálóbizottság elé végső értékelés céljából. Ezek közül a bizottság 7 művet kirekesztett a pályázatból, mert a közölt feltételeknek nem felelt meg (tematikai szempontból, vagy a mű már szerepelt más pályázaton s ott díjat nyert, vagy a színház már elbírálta s a szerző neve ismert, tehát a titkosság nincs biztosítva).

A bírálóbizottság örömmel állapítja meg, hogy a pályázat mennyiségi szempontból sikeres volt. A 65 munka csaknem kivétel nélkül a megadott témakörben tartalmaz harcos eszmei mondanivalót. Örvendetes, hogy ilyen sok szerző adott be nyílt állásfoglalást tartalmazó szépirodalmi művet. Ugyanakkor azt is megállapítja, hogy a pályamunkák művészi színvonala a vártnál gyengébb volt. A művek tekintélyes részénél a szocialista realizmus módszerbeli követelményei nem valósulnak meg. A bírálóbizottság a fennmaradó 13 pályamunkát gondosan megrostálta, s kiválogatta közülük azokat, amelyek mind eszmei tartalom, mind művészi színvonal szempontjából megfelelnek a követelményeknek s határozott írói tehetségre vallanak. Azokat a műveket, amelyekben megcsillan ugyan az írói készség, azonban még nem érett és jelentős alkotások, dicséretre méltónak tartja.

Ezek figyelembevételével a bírálóbizottság az 5 000 Ft-os első díjat nem adta ki. A 3 000 Ft-os második díjjal tünteti ki Thiery Árpád „Tűz és harag" c. kisregényét, mely az 1956-os ellenforradalmi események hiteles és érdekfeszítő ábrázolása. A bírálóbizottság két 1 000—1 000 Ft-os harmadik díjjal jutalmazza Marsall László „Emlékünnep" és Pákolitz István „Csertető" c. verses alkotásait. A bizottság dicséretre érdemes, értékes alkotásoknak tartja az „Ország őrzője", „A fegyverek árnyékában", „A parádés lányok", a „Károly" és a „Gyógyulás útján" c. pályaműveket.

A bizottság javasolja, hogy a kitűzött 10 000 Ft-ból fennmaradó 5 000 Ft-ot a megyei tanács és a Jelenkor szerkesztősége tehetségkutató pályázat meghirdetésére használja fel.

Pécs, 1959. március 18.

A BÍRÁLÓ BIZOTTSÁG

A képzőművészeti pályázat eredménye

A Baranya megyei Tanács és a Jelenkor szerkesztő bizottsága által a Tanácsköztársaság 40. évfordulójára hirdetett képzőművészeti pályázatra érkezett művek közül a bíráló bizottság 2 500 forintos pályadíjjal díjazta *Török János* „Zászlótartó" c. gipszszobrát, 2 000 forintos pályadíjjal *Kelle Sándor*nak a Tanácsköztársaság harcosait megörökítő hat szénrajzát és *Erdősi András* „Kiragasztják Poór Bertalan plakátját c. olajfestményét, 1 000 forintos díjat kapott *Tóka Vendel* „Aratósztrájk" c. terrakotta szoborcsoportjáért és *Buday Lajos* „Pécsi katonai lázadás" c. olajfestményéért, 1 500 forintos díjat kapott *Fekete János* „Rossz emlék" c. terrakotta szobráért.

A bíráló bizottság kiállítás rendezését javasolta a következő művekből: *Buday Lajos:* Pécsi katonai lázadás I. és II., *Erdősi András:* Kiragasztják Poór Bertalan plakátját (olaj), *Simon Béla:* Felderítők (olaj), Agronómuslány (olaj), *Soltra Elemér:* Ünnepi tánc, Szőnyegterv, *Zágon Gyula:* Móricz Zsigmond szövetkezeti parasztok között (olaj), *Remecz Béla:* Otthon már elkezdték (olaj), *Exner Lajos:* Munkásőrök (olaj), *Érdi Győző:* Múlt és jelen I. és II. (tusrajz), *G. Szigeti Magda:* Kenyérvivők (olaj), *Platthy György:* Népművész (olaj), *Thury Nagy Sándor:* Hóesés (pasztell), *Exner Lajos:* Május 1-i felvonulás (pasztell), *Kelle Sándor:* A Tanácsköztársaság harcosai (6 db szénrajz), *Tóka Vendel:* Aratósztrájk (terrakotta), *Török János:* Zászlóvivő (gipsz), *Fekete János:* Rossz emlék (terrakotta), *Soltra E.:* A Tanácsköztársaság hősei (gipsz plakett).

A kiállítást március 21-én *Palkó Sándor*, a Baranya megyei Tanács elnöke nyitotta meg.

Készült 5000 példányban

Pécsi Szikra Nyomda 1876 Felelős vezető: Melles Rezső

Jelenkor

E SZÁMUNK SZERZŐI:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BUZÁS ANDOR
CSÁNYI LÁSZLÓ
FODOR ANDRÁS
GAZDAG ERZSI
GYENIS JÓZSEF
HORVÁTH IMRE
KENDE SÁNDOR
KOLTA FERENC
KULCSÁR JÁNOS
KULISCH MÁRIA
LÁZÁR ERVIN
LÁZÁR TIBOR
LOVÁSZ PÁL
MAKAY IDA
MENYHÁRD ALFRÉD
MÉSZÁROS FERENC
MUCCI (VELSO)
MUSZTY LÁSZLÓ
NAGYFALUSI TIBOR
ORDAS IVÁN
PÁKOLITZ ISTVÁN
PÁL JÓZSEF
RÓNAI BÉLA
RÓZSA ANDRÁS
SIK MIHÁLY
SIMON EMIL
SÜKÖSD MIHÁLY
SZÉKELY JÚLIA
TAKÁTS GYULA
TÜSKÉS TIBOR
VÁRADY GÉZA
VÁRKONYI NÁNDOR
VÁRNAI ZSENI
ZSIKÓ GYULA

A BARANYA MEGYEI TANÁCS ÉS A HAZAFIAS NÉPFRONT
IRODALMI-MŰVÉSZETI FOLYÓIRATA

3.

Jelenkor

a Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti folyóirata. II. évf. 3. sz. június hó.

Szerkesztő bizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Paulusz Elemér, Právicz Lajos, Simon Béla, Takács Gyula, Tüskés Tibor, Vargha Károly.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24.
Szerkesztőségi órák: minden kedden, csütörtökön és pénteken 17—20 óráig.

Évi előfizetési díj 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. Csekkszámla: OTP 349—803.
Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61.068.
Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61.066 vagy átutalás az MNB 47. fióknál vezetett egyszámlára.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM:

Fodor András: Versek — — — — — — — — — — — — — — — 1
Rózsa András: Tavaszi dombon (vers) — — — — — — — — — — — 3
Lázár Tibor: Versek — — — — — — — — — — — — — — — 4
Mészáros Ferenc: Omlás (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 5
Pál József: Versek — — — — — — — — — — — — — — — 12
Sik Mihály: Esti töprenkedő (vers) — — — — — — — — — — — 15
Menyhárd Alfréd: Versek — — — — — — — — — — — — — — 16
Ordas Iván: Törvényen kívül (elbeszélés) — — — — — — — — — 18
Lovász Pál: Kérdőjel (vers) — — — — — — — — — — — — — 21
Bárdosi Németh János: Versek — — — — — — — — — — — — 23
Gyenis József: Gyógyulás (elbeszélés) — — — — — — — — — — 25
Kulisch Mária: Réten (vers) — — — — — — — — — — — — — 37
Takáts Gyula: Versek — — — — — — — — — — — — — — 38
Simon Emil: Versek — — — — — — — — — — — — — — 39
Lázár Ervin: Alkonyat (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 41
Nagyfalusi Tibor: Felhőjáték (vers) — — — — — — — — — — — 44
Csányi László: Versek — — — — — — — — — — — — — — 45
Buzás Andor: Esik (vers) — — — — — — — — — — — — — 46
Várnai Zseni: Utolsó pár előre (vers) — — — — — — — — — — — 48
Kende Sándor: Olaszországi jegyzetek — — — — — — — — — — — 49
Velso Mucci: Ismertem éjszakáidat (vers). Fordította: *Mészáros Ferenc* — — 61
Kulcsár János: Mielőtt végleg válni kell (vers) — — — — — — — — — 63
Gazdag Erzsi: Gyerekversek — — — — — — — — — — — — — 64
Makay Ida: Versek — — — — — — — — — — — — — — — 65

PÉCS

Fodor András: Versek

Delejes játék

A homlokomra csüngő alkonyatban
egyszerre csak kinyílik, szertepattan
a fények ezer virága.
Csatakos partról föl a korom-égre
fürtökbe zsong a szikrák szövevénye:
a kék, a zöld, a bíbor, a sárga.

Cikázó, tarka csillagok zsizsegnek.
Káprázva nézi szememből a gyermek
a buzgó földi parádét.
Mintha mesékbe nőve magasodna,
strázsál a város vasfonatú tornya,
kereng, ragyog a delejes játék.

Szép öncsalás, lobogj csak tündökölve,
hadd szédülünk a villogó gyönyörbe,
míg mellettünk a sötétbe
fortyog a víz, a földre visszanyelvel,
harsogva reng a vasfekete tenger,
egymásba dől a habok sörénye.

Az anyag élő lüktetése táncol
a szikrákból, a hullámdobogásból,
a mozgás örök szerelme.
Ki hiszi el, hogy ritmusa megállhat,
s e pihegésbe beledöf a bánat:
hűs pengeél, a forró kebelbe?

Nem, nincs megállás, forog az igézet,
csillagok zsongó jelei kísérnek.
S az izzó, nyugtalan ábrák,
kerekek, gömbök, aranytűzű ikrák,
boldog szemünkkel játszani tanítják
a messzi kozmosz anarchiáját.

Pályaudvarok

Mindig úgy belesajdul
torkomba a szorongó bánat,
ha látom a szálkás füsttel derengő
hatalmas üvegkupolákat.
Nem tud közömbös burkot vonni
körém a megszokás fölénye,
tükörként néznek arcomba a tárgyak,
megmarnak, mint az új penge éle.
Az én félelmem ég bizseregve
a kásás fények sugarába szőtten,
az én izgalmam reszket a sínek közt
pattogzó levegőben;
szárnyakként bennem nyílnak a kapuk:
emel, sodor a győztes ígéret;
aztán örvénylőn visszafele zúdul:
egy szemaforon lobban az ítélet.
S az osztott perron rácsa mögül érzem
a nagy, sütyörgő gőzmozdonyokat,
szívem visszhangja döng a dohogásban,
kettős ütéssel hőkölve riad;
érzem ütközők rándult kocogását,
kerekek botló zökkenéseit,
a kényszer kínja átvonaglik rajtam,
a messziség a csarnokba süvít...
Körülbilincsel csattanó jelekkel
az eggyéforrt öröm, a gyász:
a feszes törvény kettős dobbanása,
az érkezés, — az indulás.

Kert

A tágas őszi kertben
olvadtan ül a délután.
Járkálok bánattalanul zöldlángú bokrok, fák között.
Próbálgatom a mesterkélt békét, a csend utánzatát.
Ezüst bordákat sző a víz, lengő ívekkel száll, pörög.

A természet vad arca
rokon derűvel néz felém.
Tavak, virágok illata emeli lélekzésemet.
Tudom, hogy megváltást nem ád, de jól esik, hogy volt erő,
mitől meglelkesült a föld, hogy mindig voltak emberek.

És lesznek még! — ígéri
a pad, a lomb, a sima fű;
fehér bárkák, gyerekkocsik úsznak az árnyas utakon.
Lányok sétálnak, szép szemük ugrándozó, tág bogarán
meg-megfeszül a reszkető, jövőnek ajzott izgalom.

Nem az idill csalása,
a kert nyugalma vonz,
ez a formába térített szabadság, éltető szabály,
melyben a változó világ valahogy mindig egy marad,
melyben megfér a féktelen, hol még a fegyelem se fáj.

Rózsa András

Tavaszi dombon

Pihegő, puha dombra a húnyt havú, lomha
Idő felüdülni zihálva szökött,
Csupasz ágak alatt ibolyákra fakadt,
S fürdött a rügyek pihe-bolyha között.

Kirohanva pirulva a kis hegyi útra.
Feljöttem a lanka szelíd vonalán,
A lapályban a sáros aranyszínű város
Felhő-habokat lihegett szaporán.

Csak álltam a dombon, a sokszínű gondon
Töprengve, mi hajtja az életet így,
Hogy a sír mire ásít, ha zsendül a pázsit,
S miért, hogy a fény olyan álnok, irigy.

Sugaraktól igézten a nap fele néztem,
Az ég poharába szívem belehullt,
Kivirultak a vásznak, a könnynek, a gyásznak
Nyomát letörölte a hószavú múlt.

Lázár Tibor: Versek

Kaszáláskor

A házak, mint bőszoknyás parasztasszonyok
szélesen gugolnak a domb alatt,
hogy a fák alatt a hűs patakban
kacér pillantással nézzék magukat.
Május. — Álmosítón döng a méhraj,
hajnaltól suhognak a kaszák s rendre dől
a fű, a méla dombok drága illata
száll a szagos rétek és kamasz mezők felől.
A kaszás megáll, iszik s a szája szélén
hűs víz folyik, pereg alá a bőrén,
majd újra hajlik, s vágja rendjét,
maga után hagyva a rétet pőrén
a nagy, ruhátlan s béna némaságban.

Májusi eső

Nagy széllel jött és felleghajtó kedvvel
hordta a port s tépte a fák gyenge virágát,
szaga friss volt, ázott, párás májusi szag
s a zápor szaporázta millió csepp-szálát;
elpaskolta a földek hátát, hol a mag
dagad, és csírái kibújnak a földből.
Dörgött, villámlott és a tyúkok riadozva
bújtak a bokrok alá az esőről
álmodozó poros levelek vadonába.

Mészáros Ferenc

Omlás

A mentőcsapat gyorsan átjárót nyitott a beomlott bányarészen. Minden eshetőségre felkészülve jöttek, számítottak sújtólégre, vízbetörésre, s a mentőkészülékek súlya alatt görnyedve, a fojtott melegben vastagon verítékezve lázas gyorsasággal dolgoztak, hogy megmentsék a belülrekedteket. Megkönnyebülve bújtak át a résen, s örültek, hogy a veszély sokkal kisebb volt, mint amilyent vártak. Távolabb, a vágat enyhe hajlatánál négy bányász gubbasztott. A mentők csodálkoztak, hogy nem futnak feléjük, nem szorongatják meg őket a megmentettek túláradó hálájával. Közelebb érve azonban látták, hogy az ötödik bányász is ott van, a földön hever élettelenül. Egyikük már rohant is a légzőkészülékkel és kérdezősködés nélkül illesztette a csövet a fekvő szájára.

— Ez András bácsi — kiáltott fel a másik mentő — mi történt vele?

Lovics, az aprótermetű segédvájár tehetetlenül tárta szét a karját.

— Nem tudjuk. Mikor az omlást észrevettük, csak kiáltott valamit és összeesett.

Sokáig ziháltatták még a „pulmotort", a légzőkészüléket, de hiába.

Odafenn, a napszinten híre ment az omlásnak és izgatott csoportokban tárgyalták az emberek, hogy mi is történhetett. De ami valójában történt, nem került jegyzőkönyvbe.

*

Aznap reggel is korán kelt Tóth András vájár, aki a bérlista tanúsága szerint huszonkettedik volt a sok Tóth András között. Évtizedek óta pontosan, nem várva az ébresztőóra csörgését. Pedig az óra is igyekezett, sietett vagy húsz percet „a biztonság kedvéért". Keveset aludt, frissen kelt az öreg, hajnali négykor. Belebújt elnyűhetetlen nadrágjába és szokott mozdulatokkal készülődött.

Felesége is hozzá igazodott a felkelésben, de néhány percet még pihent. Szeme azonban máris éberen követte emberét. Látta, hogy az gépiesen nyúl a cigaretta után. Persze odalenn nem dohányozhat, de felkelés és leszállás között elszív egymásután tizet.

— András! — szólt ki a dunna alól. — Elfelejtetted, mit mondott az orvos!?

— Jó, jó — morgott vissza az öreg. — Már lassan lélegzetet sem hagynak venni. És csakazértis rágyújtott, szájasarkában csüngött a cigaretta, miközben az arcát pamacsolta.

De most már felkelt az asszony is, gyűrött arccal, kócosan és folytatta a zsörtölődést.

— Igazán, hogy nem tudsz vigyázni magadra...

Az öreg áttette a csikket a szája másik sarkába és hátranézett.

— Mese az — mondta — ha a por ette meg a tüdőmet, mit árt neki egy kis cigarettafüst. Csak azért mondta az orvos, hogy valamit mondjon.

— De akkor miért akart kiírni?

— Miért? Mert félnek ezek a mai orvosok. Inkább küldözgetik az embert ide-oda, röntgenre, felülvizsgálatra, nehogy nekik kelljen felelősséget vállalni.

Az asszony sóhajtott egyet és hozzálátott a reggelimelegítéshez. Tudta, hogy a férjével úgyse vitatkozhat, annyira büszke a vastermészetére. Csak idegesítené a vitával, pedig az orvos azt mondta, hogy az izgalom is megárthat. Másról próbált beszélni inkább.

— Még a régi helyen vagytok? — kérdezte.

Az öreg kezében megállt a borotva és az asszony ijedten látta, hogy már megint hibát követett el.

— Ott, az istenit — káromkodott Tóth — hogy rogyna a fejire az egész annak, aki kitalálta. Mondtam az elején, hogy baj lesz még, de mondhattam...

Folytatta a borotválkozást, de közben szüntelenül dohogott, még akkor is, amikor asztalhoz ült. Kenyér, szalonna, nagy bögre párolgó tejeskávé állt előtte. Nekilátott, a szalonnát nagy darabokban dugdosta erős, sárga fogai közé.

— Egyszer neki... dönteni, hogy győzik szállítani... aztán kaparászni, piszmogni...

Az asszony nem egészen értette, miről van szó, de azért helyeselt, hogy csillapítsa a férje indulatát.

Tóth egyhajtásra itta ki a kávét, csupasz száját megtörölte a kezefejével, és felállt. Pontos menetrendje volt az isdulásnak. Az asszony tudta, hogy most bemegy a kisszobába, esetlen óvatossággal, lábujjhegyen a nagy bakancsokban, megcsókolja a tizennégy éves Mancit, akit jövőre akarnak felsőbb iskolába küldeni, csak nem tudják még melyikbe, aztán a kis Bélát, az elkésett legifjabbat, akire már nem is számítottak, mégis jött, s most annál jobban szeretik. Befejezésül tőle búcsúzik azzal, hogy hátbavágja és tréfásan kiadja a parancsot, hogy jó legyen az ebéd.

Így is történt. Csak a hátbavágás maradt el. Ehelyett szeme közé nézett Tóth az asszonyának, huncutul kacsintott, mikor észrevette az asszony szemében az előbbi szóváltásból maradt aggodalmat és még az arcát is megpaskolta kicsit.

— Ne félj semmit, majd csak lesz valahogy.

Ettől egészen elérzékenyült az asszony, még a szeme is megnedvesedett, kiállt az ajtóba, úgy nézte súlyos, hosszú lépésekkel ballagó urát.

Tóth András bekanyarodott az aknához vezető kocsiútra és apró, fekete felhőket rúgott fel az út porából. Előtte is jártak már néhányan, mögötte pedig egyre jobban benépesedett az út fekete csíkja egyenként és csoportosan baktató bányászokkal. Távolból nézve úgy tünhetett, mintha a fekete porral lepett úton ugyanolyan színű göröngyök gördülnének a völgy felé, ahol a sok apró, fekete felhőcske sötétszürke köddé állt össze és vastag porként csapódott le, koromszínűre festve mindent a környéken. Csak a makacs akácok rázták le magukról a port. Megkapaszkodtak a meddőhányó kopár oldalán is, esőért nyújtóztak és ritkás zöld lombjukkal igyekeztek eltakarni a hasznavehetetlen, szürke kövek csúf meztelenségét.

A lámpakamra előtt találkozott segédvájárjával, a kis Loviccsal.

— Hát akkor megint elkezdjük — bökött a sajkájához, mintha tegnap abbahagyott beszélgetést folytatna.

— El — válaszolt Lovics és hegyeset köpött a szénporral kevert cigarettavégekre, amelyek a sarokban várták a takarítást —, csak elkezdjük mindig. Ma sem adunk sokat, talán ha harminc csillét.

Egykedvűen mondta, minden indulat nélkül. A sötétbarnára fényesedett bőrsisak egyenesen, mereven állt rajta.

— Harminc? — nyújtotta el a kérdést Tóth András. — Huszonöt is elég erről a keserves telepről. Még az is kérdés, hogy azt a huszonötöt ki tudjuk-e szállítani, ha így duzzad a talp a szállítóvágatban.

— A norma azért meglesz — rándította meg a vállát Lovics.

— Meglesz? És neked mindegy hogyan? Piszkálgatunk, kaparászunk, ez neked munka?

— Hát ha egyszer ilyen a telep? Minden telep kimerül egyszer. Februárban még vígan adtunk, amennyit akartunk, most végzünk vele, megyünk máshova.

— Az nem jut eszedbe, hogy másképp is lehetne? Ez a Farkas csak ahhoz ért, hogy gyerünk neki, most mindjárt ötven csillét, de hogy mi lesz aztán, hogy ránkrogyik a hegy, az nem érdekli. Eh... gyerünk.

— Ő az aknász... — mondta még csendesen Lovics, aztán elindultak a kas felé.

A többiek is jöttek már a névsorolvasásról. Az éjjelesek közül már sokan a fürdőben áztatták le magukról a port. A vizes szén különös, fojtó szaga a fürdőből áradó párafelhővel megült a gödrösre koptatott padlójú előtérben. Felülről poros üvegtáblákon át lopakodott be a napfény. A több száz bányász halk beszélgetését úgy visszhangozták a hatalmas betonfalak, mintha sebes patak zúgna a padló alatt, a kezükben himbálózó súlyos biztonsági villanylámpák nevetségesen gyenge fénye elenyészett a fekete munkaruhák árnyékában. A kas, tizenkettes csoportokban, szorgalmasan nyelte a leszállókat, s ugyanilyen csoportokban hozta a felszállókat. Tetőtől talpig feketén ugrottak ki, s mintha valamennyit egyformává gyúrta volna a bánya mélye, egyformán villantották ki szemük fehérjét és fogsorukat.

*

Az emberáradat zúgása az irodahelyiséget úgy töltötte meg, mintha valami láthatatlan, de sűrű, szinte kézzelfogható anyag lenne. Farkas István, a körletaknász munkaruhában ült asztala előtt, és homlokráncolva számolt. Ujjlenyomatokkal tarkított papírlap feküdt előtte, kidomborodó vonalak jelezték, hogy a másik oldalát már teleírták. Számoszlopokat írt fel, a számokat összeadta, összehúzott szemmel csóválta a fejét, néhány számot áthúzott, másikat írt a helyükre, újra összeadta, új számoszlopot kezdett...

— Szervusz Pista! Hogy leszünk ma?

A párttitkár, Berkes Géza állt meg mellette. Barátságosan vállára tette a kezét és föléje hajolva nézte a papírlapot.

— Szervusz. Éppen azt számolom. Ha minden jól megy, éppen meglesz a kétszázhúsz csille. Csak elsejéig húzzuk még ki, akkor neki kell látni a feltárásnak, mert baj lesz. Sorra meddülnek el a telepeink. A keleti mező bal négyes, a Tóthék csapatja, már alig ad valamit. De a napi harmincat ki kell préselni belőle, különben lemaradunk.

— A keleti bal négyes? — gondolkodott el a párttitkár. — A múltkor bejött hozzám Tóth András, de igen dühösen, az asztalt csapkodta, még rá is

kellett szólnom, hogy „nyugodtabban, András bácsi". Azt mondja, te vagy az oka, hogy idő előtt tönkremegy ott a fejtés. Lenne még szén, de ott kell hagyni!

— Velem is sokat veszekedett az öreg. Mit csináljak? Harminc éve fejti a szenet, nem torkolhatom le, mint egy taknyos kölyket. Párttag is...

Elgondolkodott egy darabig, falevélforma ábrákat rajzolt a számoszlopok közé, aztán felnézett és hozzátette:

— Őszintén szólva igaza is van. Ha óvatosabban kezdjük a fejtést, ma lenne a leggazdagabb a telep, nem lenne gondunk. De akkor is volt tervünk, akkor is teljesíteni kellett.

A párttitkár odvas fogát szívogatta. Tűnődve válaszolt.

— Valahogy jobban kellene tervezni. Hosszabb időre... No, szervusz. Megyek, megnézem Vincééket.

Farkas még számolgatott egy ideig. — Hiába — összegezte az eredményt gondolatban — ha Tóthék nem adják ki a harminc csillét, nem lesz meg a kétszázhúsz. Oda kell mennem.

Az utolsó csoporttal indult le. Hosszú évek óta tette meg az utat mindennap, mégis valahányszor zuhanni kezdett a kas, hogy másodpercenként hatméteres sebességgel tegyen meg több száz métert a föld központja felé, és érezte, hogyan válik súlytalanná a teste, — bizonytalan érzések fogták el. Hiába tudta, hogy milyen biztonsági berendezések akadályozzák meg a balesetet, hiába álltak körülötte nyugodtan az öreg és fiatal bányászok —, a bizonytalanság hatalmába kerítette, és mindig megkönnyebbült, ha a kas enyhén rugózva megállt és újra szilárdnak érezte lába alatt a talajt.

Tóthékat még a szállítóvágat közepetáján utolérte. Ahogy meglátta az előtte baktató csoport lámpáinak fényét, teljesen visszakapta biztonságát, szinte a testével érezte, hogy otthon van itt, ez az ő igazi eleme. Az öreg Tóth lassan ballagó vállas alakja láttán sem a múltkori szóváltás jutott eszébe, hanem az, hogy erre az emberre mindig biztosan számíthattak. Zsörtölődött, veszekedett, de mindig fejtett annyi szenet, amennyit vártak tőle.

— Hosszú a gyalogút, András bácsi? — szólt rá vidáman.

— Hosszú, a keservit neki — válaszolt kedvetlenül az öreg. Félszemmel nézte végig az aknászt. — A fene a taknyosát — gondolta magában — utánamjött, hogy bosszantson?

— Kifelé rövidebb, igaz? — tréfálkozott tovább az aknász.

— Mit akar ez tőlem? — gondolta Tóth és erősödni kezdett benne az indulat. — Nekem mondja ezt? Nekem, akinek tíz éve egy fél műszakmulasztása sem volt? De lenyelte a haragját, és csak ennyit mondott komor hangsúllyal:

— Kifelé, befelé — nekem mindegy.

Az aknász észrevette, hogy nincs tréfás kedvében az öreg.

— No, tréfáltam csak. Hanem mi a véleménye, ki tudnak adni ma még harminc csillét?

— Harmincat?

— Annyit.

Az öreg nem válaszolt. Dühe, amely azóta fortyogott, mióta az asszony szóbahozta a munkát, most fokonként kezdte ellepni az agyát, érezte a kibírhatatlan feszültséget a fejében és akaratlanul is okot keresett arra, hogy haragját nyersen és vadul kiöntse. Az aknász azt hitte, Tóth András a választ mérlegeli, s a hosszú hallgatásból arra következtetett, hogy mégiscsak helyes volt idejönni, igazi, vérbeli bányász ez a Tóth András, meg fogja tenni...

Ekkor azonban Tóth váratlanul megállt és megragadta az aknász karját.

— Figyeljen!

Az megállt és nem értette, hogy mit kell figyelnie. A csapat többi tagjának lépései mind távolabb cuppantak a nedves földön.

— Hallja? Hallja, hogy pattog az ácsolat?

Az aknász feszülten fülelt, de csak a távoli lépések halk zaját hallotta.

— Nem hallok semmit András bácsi. De maga jobban tudja, mint én, ha már pattog, meg is ette a fene...

— Hát meg is ette...

— De nem, nem pattog — mondta újra az aknász — azt én is hallanám.

Bizonyságul rávilágított az ácsolatra. A vaskos gerendák mélyen belenyomódtak a talajba, dehát a talpduzzadás mindennapos jelenség a bányában.

— Képzelődik András bácsi — mondta újra, szinte vidáman.

— Magának ez képzelődés — mordult komoran az öreg — odébbáll, mi meg pusztuljunk itt. Az nem baj ugye, csak a prémium legyen meg...

— De András bácsi!

— Most Andrásbácsizik ugye? Rongyember maga, nem aknász.

— Tóth elvtárs, értsen meg, elsejétől... — próbálkozott újra az aknász, de Tóth nem hagyta szóhoz jutni.

— Elsejétől? Hányszor mondta már ezt? Ígérgethet nekem, inkább tünjön el innen... tünjön el...

Az aknászban is forrni kezdett az indulat.

— Tóth elvtárs — mondta —, ha nem nézném a korát, másképp beszélnék magával.

— Másképp? Majd én mutatom meg, hogyan lesz az a másképp!

Hangja most vijjogva szállt végig az alacsony folyosón és karja görcsös rándulással emelte fel a nehéz lámpát.

Az aknász agyán egy pillanatra átfutott a gondolat — ha megüt, nem hagyom magam — de szempillantás alatt kijózanodott.

— Majd az irodában beszélünk erről — mondta, hátatfordított, és az alacsony ácsolat alatt mélyen meghajolva elment. Az öreg dühösen rázta utána a lámpáját, s ettől az árnyéka hol jobbról, hol balról vetődött a szénfalra, míg el nem nyelte a sötétség.

Tóth András nagyokat fújva, az indulattól remegő lábakkal indult tovább, halántékán vörösen dagadt ki a lüktető ér. A munkahelyre érve ledobta magát egy széntömbre és szótlanul, maga elé meredve ült percekig. Szédült, úgy érezte menten szétrobban a feje. Megszorította két kézzel a halántékát, de nem szűnt sem a fájdalom, sem az a háborgó düh, amely fejébe kergette a vért.

Lovics, a segédvájár hallotta a heves szóváltást, tudta, mi megy végbe Tóthban. Hallották a többiek is. — Nyakas egy ember, nem lehet vele kukoricázni — gondolta Szabó, a másik segédvájár, őszinte elismeréssel. — Furcsa figura az öreg — csodálkozott Pista, a csillésgyerek — mi a fenének szájal így az aknásszal, azért a pár rongyos forintért, amennyivel jobb helyen többet kereshetne?

— Kár veszekedni vele — szólt Lovics az öreghez — ő az aknász, úgyis csak neki lesz igaza. Ami szenet még találunk, azt kitakarítjuk innen. Ő felel azért, hogy elég-e.

— Ő felel? — pattant fel az öreg — Te pipogya. Kinek felel? Talán nem nekünk? Ezt mondd meg!

— Miért ne felelne nekünk is?

— Hát akkor jogosan szidom vagy nem?

— Jogosan, persze, hogy jogosan — csitította Lovics.

Merőn nézett az öreg néhány pillanatig Lovicsra.

— Mi vagy te? — fakadt ki végül — Paprikajancsi? Mindenre csak bólintsz. Persze, persze... mindenre csak azt mondod: persze.

Lovicsot mindig legjobb barátjának, munkatársának tartotta, de most valami undorral vegyült sajnálkozó kifejezéssel nézett rá, aztán elfordította a fejét, mint aki nem tudja tovább nézni ezt a szánalmas látványt, ezt a puhányembert, és felkapta a nehéz fejtőkalapácsot.

— Ne lopjuk a napot — mordult a többiekre, és teljes erővel belenyomta a nyársat a szénbe. A kalapács egyenetlen berregése nyomban élettel töltötte meg a sötét földalatti üregeket, a csapat valamennyi tagja munkához látott. A széntömbök tompa dübörgéssel hullottak egymásra, egymáshoz verődő fémek csilingeltek, fejszék csattogtak, éles csikorgással súrlódott a csillekerék a fordítólemezen. Alig negyedóra múlva megrakott csillével készült indulni Pista.

— Állj! — kiáltott rá az öreg vájár. — Üresen mennél? — S átnyalábolt egy hatalmas széntömböt, hogy rádobja a csillére.

Abban a pilanatban mordult meg a hegy gyomra, mintha rosszul emésztett falatot akarna visszaadni.

— Omlás... — suttogta maga elé Lovics.

*

Amikor Farkas otthagyta Tóth András, elhatározta, hogy most azonnal felkeresi az üzemvezető főmérnököt. Úgy állított be hozzá, ahogy felérkezett, lihegett a sietéstől és felindultságtól. Rövid, szaggatott mondatokban adta elő, mi történt közte és az öreg vájár között.

— Nem azért mondom — fejezte be — mintha félnék, de hogyan lehet az ilyen embereket irányítani? Hogyan vezessem őket, ha nem hisznek bennem? Lehet azt tűrni, hogy elmondjon rongyembernek, meg mindennek? Csak azért, mert a munkahelye nem felel meg neki?

A főmérnök nyugodtan hallgatta, közben papírvágó késével terelte rendbe az asztalon heverő leveleket.

— Csak hidegvér — nyugtatta az aknászt, aki ajkát idegesen harapdálva várta a választ — nehéz emberek ezek az öreg vájárok, de emberséggel lehet velük bánni. Berkesnek kell szólni, a párttitkárnak. Annak a szava szentírás az öreg előtt.

— Jó — mondta Farkas — szólok neki. De hagyhatom szó nélkül, hogy felelőtlenséggel vádol? Hogy azt mondja: nem törődöm az emberek életével, nem törődöm azzal, hogy rájuk omlik a hegy?

A főmérnök tűnődve nézett az aknászra. Válaszolni készült, de szaggatott berregéssel megszólalt az üzemi telefon. Kényelmes mozdulattal nyúlt a kagylóért. Ahogy azonban füléhez ért a kagyló, keze megremegett, arca elsötétült.

— Mi az? — szólt bele a beszélőbe és a kagylót szorosan a füléhez szorította. Miközben hallgatott, sötét pillantással nézte az aknászt.

— Azonnal a mentőket! — szólt ismét a telefonba, majd lecsapta a kagylót.

— Omlás a keleti bal négyes szállítóvágatában — mondta tompa, szinte baljóslatú hangon az aknásznak és úgy nézett végig rajta, mintha most látná először.

Futólépésben indultak az aknatoronyhoz. Az aknász türelmetlenül topogva várta, míg a főmérnök ruhát vált és átveszi a meggyújtott Davy lámpát. A mentők már leszálltak és gyorsan, mégis óvatosan — hátha eleven ember van az omladék alatt, — dolgoztak a szállítóvágat megtisztításán.

*

Tóth András éppen derékmagasságig emelte a széntömböt, amikor meghallotta az omlás zaját. Tapasztalt fülével egy pillanat alatt megállapította, mi történt.

— Hej, a gazember istenit — öntötte el a vér — omlik már. Azt a bitang... — és a súlyos széntömböt, amelyet máskor csak nyögve emelt a csillébe, a feje fölé kapta, mintha azt akarná lesújtani vele, aki az omlást okozta. Egy pillanatig görcsbemerevülten állott, aztán hirtelen előrecsuklott, a széntömböt elejtette és arccal rábukott. Kezében a tömb sarkából letört darabot markolta egy satú erejével. Fejéről leesett a bőrsisak és szürke koponyája úgy feküdt a szétmállott széndarabok között, mintha szénporos kődarab lenne maga is.

A többiek, akik az omlás helye felé füleltek, ijedten ugrottak oda, hátára fordították, de már nem volt benne élet.

Föléjehajolva próbálták élesztgetni. Így találtak rájuk a mentők.

*

A napszintre érve az aknaudvaron terítették ki Tóth Andrást. Markában még mindig szorongatta a letört széndarabot.

— Agyvérzés — mondta rövid vizsgálat után az orvos fásult hangon, s közben arra gondolt, kik is lennének a tanúi, ha bizonyítani kellene, hogy ő már ki akarta írni táppénzre az öreg bányászt, de az a saját felelősségére dolgozott tovább.

— A feleségének balesetet kellene mondani — súgta Lovics Szabónak — akkor talán könnyebben megnyugodna.

Farkas, az aknász riadtan pillantgatott a körbenállók arcára. Most bűnösnek érezte magát és tisztán hallotta, amint derékvastagságú bányafák töredeznek körülötte, pattogva és recsegve, mint a gyufaszálak.

Berkes szokása szerint odvas fogát szívogatta elgörbített szájjal. Szemöldöke egyetlen ívbe húzódott össze és azon tűnődött, hogy kell lennie valaminek, ami még a metánnál is veszélyesebb.

Pál József: Versek

Amikor elég már

Nincs semmi már, mi odakünn lekötne,
ismert a táj és e vad rohanás,
mivel röpít a vonat — szinte körbe —
igen! körhinta ez — és semmi más.
Egy fa — ha kinéznék az ablakon,
az állna itt — mint a múlt szombaton.

Körhinta ez s már újra áll a vásár,
danát is hallok s valami zenét:
citora cincog és egy öreg kántál
s hogy fújja az a négy izzadt legény.
Másutt kártya jár. Piros az adu.
Rácsap a nóta, rekedt, borszagú.

„Egy százasnak ötven a fele.
S egye meg a fészkes fekete fene!
Nem lehet az ember fából,
Néha kirúg a hámfából."

Így fordulok szüntelen másfél éve
két város: Egerszeg és Pécs között
az örök szürkeségbe, sose fénybe,
ottkint a táj bárhogy is öltözött.
S micsoda dacot vág e nóta is.
Szívből csapódik, igaz, nem hamis.

Tán ők is érzik, nem vonat, de hinta,
s bor kell hát, a szív fulladjon bele
és a világot megeheti — mint a
nóta mondja — a fekete fene!
Amott kártya jár. Piros az adu.
Rácsap a nóta, rekedt, borszagú.

S én ülök csak és feszesen vigyázom
magamat, mert kell ez a fegyelem,
s hogy ne bukhasson ki a nóta számon,
most már számat is külön figyelem.
S ki is adja a parancsot agyam:
nézz ki! S kinézek — és únom magam.

Mert nincs semmi, mi odakünn lekötne,
ismert a táj és e vad rohanás,
mivel röpít a vonat — szinte körbe —
igen! körhinta ez — és semmi más.
Egy fa bámul épp be az ablakon.
Úgy áll ott, mint a múlt szombaton.

1958.

Szökőkút

Te, be gyönyörű! — lelkendeztél —
kristály, gyémántpor a vize! —
S a kút forgó vízsugarat szórt
szabályos márvány öblibe.

Az aszfaltút is lágyra olvadt,
láng volt az utca, csupa láng,
csak a liget s e kút kínálta
zöldjét s a forgó, hűs csodát.

Szememet hűtötte, de bőröm
izent már: — szörnyű a meleg!
S lecsúszott szemem is a kútról: —
körötte fonnyadt levelek.

Gyönyörű, szép — szóltam tikkadtan —
kristály, gyémántpor a vize. —
S a kút forgó vízsugarat szórt
szabályos márvány öblibe.

Átmorrogott a pesti repülő

Átmorrogott a pesti repülő
s a sarkon elfogyott az esti újság.
Babkávétól illatosak az utcák,
a presszógépekben már dupla fő.

A színházkaput épp most tárja ki
a portás, bódult emberek sietnek,
arcukon ég, sikere volt az estnek,
Lida meghalt — majd tapsoltak neki.

Citromsárga színt pár kirakat ont még
a járdára s a magas kék neonfényt
sárga közé az aszfaltra szitál.

Rendőr megy a téren, felnéz, megáll: —
óra bámul a városház-toronyból,
s a dzsámi-kupolán holdfény dorombol.

Klubban

Az asztal körül bridzs, tarokk, römi
s az akváriumban vagy harminc dánió
járja szokott útját körbe s a rádió
hangja szolíd, épp hogy hallani.

A doktor mesél s bodor fellegen
nyargalász, nyerít az irigy tekintet és
meg-megvillan, mint lámpafénynél a kés: —
Wartburgja miért csak neki legyen?

És az asszonyok lehunyják szemük
egy pillanatra s már indul velük
a fotel százas tempóban s a Balaton

türkízes tükre s a vad rohanás
olyan kábító és az a csodás,
hogy ők integetnek ki az ablakon.

Sík Mihály

Esti töprenkedő

Nagy szakajtóként borul ránk az ég,
a tájon és a szíven béke ül.
A csillagok, mint pelyhes kiscsibék
csipognak fent a kotlós hold körül.
A sötét este puha szárny alatt
melengeti a bolyhosodó csendet,
a csend melenget szárnyas vágyakat,
a vágy meg szárnyas lelkeket melenget.

Míg lágy hullámban fodroz a sötét,
és alvó asszonyként piheg a város,
a szív, ledobva álarc-közönyét,
— piros madár — az emlékekben szálldos,
hátratekint, majd továbbszáll, előre,
távoli célok csillaga felé,
vágyból gyúrt felhők hátán, a jövőbe:
égi magasság, de az emberé.

Repülök én is. Az a vágy repít,
hogy míg az alkony álom-selymeket
sző, én kövessem rebbenéseit,
és őrködhessem az álmok felett.
Ez kötelesség. Szív-diktálta kényszer.
A hivatás konok parancsszava.
Nagy igazság: a csillag fenn nem ékszer.
Azt is az ember álmodta oda.

Amíg szemem az éjszakába réved,
szólok magamban: újra este lett...
Egy nappal, látod, újra több az élet,
egy nappal több, s egy nappal kevesebb.
Egy nappal újra kevesebb a létből.
És mindig, mindig kevesebb marad.
— Ne tékozold hát könnyelműn szavad!

Tudod, ha szólsz: szavadban egy világ van.
Kettős mércével kell mérned magad:
nyitott szemmel lépkedj a nagyvilágban,
de jaj! őrizzed meg az álmokat.

Menyhárd Alfréd: Versek

Alvó napszámosok az erdőszélen

Úgy simulnak a földhöz mint lehullott lomb
barna arcukat és elnyűtt ruhájukat elégette a nap s a verejték
így menekültek az erdő köténye alá
egy ügyefogyott árnyék alig takarja őket
gyűrött kalapjuk arcukba lóg tagjaik
elvegyülnek a porral
olyan súlytalanok, félő egy fuvalat mindet elsodorja
elnyúlt tagjaikból erdő csöndje szivárog.

Többen beszélünk...

Nem egy, nem száz, nem tízezer, nem millió,
többen beszélünk!
nem lehet megszámlálni annyi száj,
nem lehet megkeresni annyi szó
hányan megyünk?
nem lehet meglátni sem elejét sem végét
azt az egyet, aki elindult s aki ideért
kerítést partot és határt
minden hangszeren szólunk ami énekelt a földön és valamennyi nyelvén
a láthatatlan falak a határok leomlanak a lépteinktől
tenger felkel a helyéről
aki velünk jön az halottan is céloz
zászlónk a vér
címerünk a lesújtó ököl
mi mindent akarunk és még többet merünk
fegyverünk minden szerszám
egyszerre lépünk a föld valamennyi sarkán a hegyek velünk tartanak

többen vagyunk mint a halottak
a királyok alamizsnát kérve nyújtják elénk koronáik
végtelenek az útaink
csillagokat és a napot elérjük
nem javítani akarunk hanem újat
nem többet hanem mást
látni függét a bojtorjánon
hogy megszólaljanak a képek és járjanak a szobrok
s halhatatlan legyen a vágy
ezért kiáltunk jöjjön mindenki velünk
ki nem béna
s akinek szíve van
az ne forduljon vissza!

Az idegen

kabátját a kilincsre akasztotta
s úgy tett mintha ismerne mindenkit
köszönt magának jónapot kívánok
s leült az asztalnál az utolsó helyre
az üres tányér elé melyen csak morzsák voltak
szórakozottan szedte fel a morzsákat tányéráról
míg a többiek ettek
tiszta vizet ivott és maga elé bámult
mindenki figyelte az idegent
aki ült a szemek reflektortűzében
nem tudott kilépni a bűvös körből
idegen maradt hangja távoli zene
nem ismerte házunk belsejét
és szeme olyan értetlenül osont végig
embereken és dolgokon
mint a légy, mint mikor nyitott könyvön
a fekete betűkbe bujtatott szövegen bolyong.

Ordas Iván

Törvényen kívül

A parthasadás sárga agyagja úgy virított a falu fölötti dombsor oldalában, mint egy megbélyegzett homlokán a seb. Az akácfák lombja alaulról simogatta, felülről a líceum bokrok zöldje keretezte és a két zöld folt között bántóan villogott a sárga agyag. Itt nem termett meg a paréj sem és ki tudja miért, a máshol sziklákat kedvelő madarak sem vertek tanyát a hasadékokban.

Baráték kertje az agyagfal fölött végződött, a líceum bokrok tövében. Ide nem raktak kerítést, hiszen macska is alig akadt, amelyik megmássza a hirtelen meredélyt, nem hogy rossz szándékú, orozó kedvű ember.

Barátné ott állt a líceumok mögé húzódva és szűkre húzott szemmel leste az utat. Élesen tűzött a nap. Szeme sarkában táncot jártak a szarkalábak, gond véste barázdák és élő árkok, amint a fényben porszemlégiókat kergető utat nézte.

Barátné őszülő hajú, pirospozsgás, kerek arcú parasztasszony volt. A fekete kendő két sarkát olyan szorosra csomózta az álla alatt, mintha soha nem akarna szabadulni ettől az önmaga kötötte féktől. Teste formátlan volt, csípője szétesett. Minden izma, mozdulata hirdette a megszült és megszülni nem engedett gyermekek terhét, a hajnali keléseket, élete negyvenkilenc évének legnagyobb részét kitöltő kapálások, répaegyelések, marokszedések, kukorica törések megszámlálhatatlan napjait. Leánykorában pajkos, ibolyakék szeme volt. Ez a kék szem most acélszínűre sápadva, mereven, kifejezéstelenül vizslatta az utat.

Innen a kert végiből messzire lehetett látni. Az állomás jegenyéi fölé csak nemrégiben karcolt füstkígyót a kidöcögő vonat. Amint a bakter hajtani kezdte a sorompót emelő kart, megindultak az állomás épület előtt álló szekerek. Néhány szapora porfelhő rohant végig az úton. Ha az ember megerőltette a fülét, még a szekerek zörgését is hallhatta. Nemsokára elült a por és ahol az út kígyója kiszakadt a bakterház négyszöge mögül, egy lassan haladó, paránvi alak tűnt fel.

— Jön! — mondta félhangosan Barátné és rezdületlen arccal figyelte az egyre nagyobbodó pontot. Aztán hozzátette: — A szégyentelen!

Tudta, hogy ma érkezik. Azt is tudta, hogy ezzel a vonattal. Mégsem szólt senkinek, nem fogatott be a fiával és nem tartóztatta férjét sem, amikor az az erdőre akart menni. Titokban örült is, hogy egyedül lesz a házban. Egyedül várja majd és... és úgy segítse az a boldogságos Szűz Mária, hogy visszaküldi! Megírta neki már levélben is, hogy akárhogy történt, egyedül jöhet. De azt a gyereket hagyja ott, adja gondnokságba, tegye ahova akarja, mert ő, ő nem akarja látni a házában! Úgy beszélik, hogy az állam épp elég intézetet tart fenn az ilyen gyerekek részére, minek kellett hát most haza hozni? Mert azt a moz-

gása, a napfényben kirajzolódó körvonala is elárulta, hogy a leánya nem jön egyedül. Nem bőröndöt hoz, hanem valami mást, amit magához kell ölelnie. Valami bugyrot, köteget... igen, bizonyára a gyereket hozza! Magában ezerszer megátkozta már a pillanatot, amikor hallgatott megboldogult első férje szavára és kereskedelmibe, városi iskolába küldte a lányát. El akarta szakítani az itthoni sorstól, urat, értelmiségit, tisztviselőt csinált belőle, városban lakatta, mindenkitől óvta. Ő maga marta el mellőle a módosabb falubeli legényeket. Nem ítélte elég jónak sem az állatorvost, sem Gérczeit a tanítót, pedig az milyen hosszú hónapokon át kerülgette a házuk táját! És most itt van! Jön haza és hozza a gyereket, akit ég tudja hol szedett össze, valahol a városban! Még ha cselédnek ment volna! Ha nem is dicsőség, de cselédlánynak még mindig jobban megbocsájtja az ember, ha enged a gazdája óhajának és megnyomja valahol az úr. De ez nem cseléd volt! Drága bérű szobában lakott a város közepén, úri ruhákat hordott, selyem harisnyát húzott a combjára és... és most haza jön és hozza magával a szégyenét!

Barátné nem látta, de úgy maga elé képzelte a szomszédokat, mintha mellette állnának. Először elmegy Kocsisék előtt. Kocsisné bizonyára kint lesz az udvaron, mert hisz talán a nehézség is kitörné, ha nem lebzselne folyton az ég alatt, hogy mindent lásson, mindenkiről mindent időben meghalljon. Aztán befordul a bolt előtt, ahol éppen ilyenkor ott nyüzsög a fél falu asszonya. Tudják, hogy nem ment férjhez, mert ha máshol is lett volna az esküvő, ők maguk vitték volna hírét mindenhova, dicsekedtek volna boldog-boldogtalannak. Hiszen a legidősebb leány, a híres szépség, az apja büszkesége és amióta az meghalt, a nevelőapja szeme fénye volt! Most pedig végig gyalogolhat a Fő utca porában és hozhatja karban a fattyát. Láthatják, hogy ő nem ment elébe, kocsiba nem fogatott, ő nem hívta, ő megtagadja, ha ide ér, még a küszöbről is elveri!

...A közeledőnek lassan már a ruhája színe, kendője, majd az arca is látszott.

— A régi lódenében van — vélte Barátné. — A gyereken kék takaró. Mennyi idős lehet most? Két hetes, legfeljebb három. Megkapta ugyan a levelét, az idejét is nagyjából tudta, de nem ment be hozzá a kórházba. Nem akarta megérteni, hogy *van*. Tudván tudta, de tagadta a létezését. Fiú unokát akart mindig. Kerek fejű, húsos testű, szappan szagú kis jószágot: — de nem *ilyet*. Olyat kívánt, amelyikkel büszkén mehet végig az utcán, amelyiknek csodájára járnak a szomszédok és amelyiket ha dicsérnek, nem kell a szájak sarkában megbúvó, kimondatlan gondolatokat, a megvetést, a gúnymosolyt boncolgatni, bogozgatni. És még szólni sem lehet ellene! Lám, a büszke Barátné! Hiába tartotta olyan nagyra a lányát, mégis megesett! Falubeli ágya nem is volt jó neki! Városba kívánkozott, urakkal hentergett.... a cemende!

Barátné összerázkódott.

— A cemende! — mondta hangosan és mintha a lányán akarna ütni vele, vad erővel maga mellé dobta a kosarat, melyet líceum szedés ürügyén akasztott a karjára, hogy ha véletlenül szomszéd nyitna be, ne érje leskelődésen a bokrok alján. Nehéz léptekkel visszament a házhoz és félvállal a tornác faragott oszlopának támaszkodva figyelte az ajtót. Néznie sem kellett, tudta, hogy menynyi időbe telik, amíg a lánya felér a dombon. A bolt előtt átmegy a kis hídon. Megkerüli a csordakutat, mert akörül még a legszárazabb nyáron is mindig sár van. Felkapaszkodik a Sátorosék utcáján, onnan kezdve pedig egyenes út vezet

végig a dombgerincen, egész a Barát portáig. Megborzadt a gondolatra, mert jól tudta, hogy aki a dombgerincen végigmegy, azt az egész faluból úgy látni, mintha a mozi vásznán nagyítanák sokszorosra az alakját. Egy pillanatig azt érezte, hogy ha soha máskor, de most okvetlenül minden szempár ezt az utat nézi majd, amelyiken az ő lánya végigmegy. A lánya és az unokája!

Az unokája. A fattyú!

A szégyen!

Hetekig, hónapokig, évekig a szégyen! Barátné megesett lánya, a Sári!

Kiveri, visszaküldi, elzavarja innen! Kölyke nélkül ment, jöjjön is anélkül!

... Halk kaparászás hallatszott a kertkapu felől. Tétova motoszkálás, mint amikor valaki bizonytalan kézzel keresi a kilincset. Az otromba retesz megmozdult. Csikorgása majdnem olyan élesen hangzott, mint egy sikoly. A kutya felmordult a lábánál, de aztán ismerős szagot kaphatott és örvendező nyűszítéssel, farkcsóválva rohant a kapuhoz.

A lányán valóban a zöld lóden volt, amit három esztendeje búcsúkor vásárolt. És a gyereken kék pokróc. Sarka visszahajlott és riasztóan nagy mintái messzire virítottak. A pokróc új volt, ismeretlen.

A lánya arca is új volt.

Sápadt. Kissé mongolos vágású, mély barna szeme csillogott. Arca beesett. Tartásán érezte, hogy feszes akar lenni, kivagyi, maga mutogató, aki erővel bizonyítja, hogy nem tört meg, bírja, viseli a sorsát. Ügyetlenül tartotta a gyereket. Hátranyomott fél könyökkel lökte be az ajtót.

Barátné nem mozdult az oszlop mellől. Az oszlop nem csak a tornác tetejét tartotta most, neki is támasztékul szolgált.

Magasan a falu fölött voltak, ide nem hallatszott semmi lenti nesz. Az ajtó csapódása úgy hangzott, mint üres szobában a puskalövés. A lány szólalt meg először:

— Megjöttünk, édesanyám!

Mintha csak a szóra felelt volna, ebben a pillanatban nyekergő, nyivákoló hang hallatszott a pokrócköteg ből.

Barátnén egyszerre rohant végig minden indulat. Csak homályosan látta az előtte álló alakot, a búcsún vett zöld lódent, az ismeretlen kék takarót. Szemét szikrázó könnyek prizmája fátyolozta, halántékát, agyát meleg véráram mosta, ostromolta. Távolról, egész messziről hallatszott a nyivákoló gyereksírás. Harminc év távolából, amikor első gyermekét szülte, negyvenkilenc év távolából, amikor ő sírt az anyja emlője után, háromszáz, háromezer, háromszázezer év távolából, jajgatva, panaszosan, éhesen.

Rekedten kérdezte:

— Éhes?

És hogy a lány nem felelt, kivette kezéből a nyivákoló kis bugyrot és óvatosan, nehézkesen döcögő léptekkel indult vele befelé a szobába.

Lovász Pál

Kérdőjel

I

Ó, élet csúcsán lángelmével koronázott Ember!
indulsz a Tér fekete közegén,
becsvágyad sarkal, biztat a remény,
hogy kitapinthatod központi idegrendszereddel

az Úr-határt, s győzelmesen megtérsz a felelettel.
Hold: első lépted. Színén, belsején
mindent firtatsz, és megmért tetemén
átlépve, a gyújtó-fogantató Naphoz szökkensz fel.

Színképbe szűröd elemét, s megejt
a rend, amint anyásan vonz, vezet
kisded csapatnyi bolygót. A Merkur pajkosan nyargal

körötte; tünde Venus, Jupiter
fénygyűrűs, holdas testvéreivel
kísérik, s közöttük a Föld, mindig-ránéző arccal

II

Szökj túl! Hágd át az abroncsot, serkentsen tágabb mérték!
Millió lángkör gyújtja a teret,
fényévre állítsd sóvár léptedet,
hogy összefusson-semmisüljön a magasság-mélység.

S köszöntsd a Kentaurt: napszomszéd! Távola: közelség
most, pár fényév csupán. S legközelebb
hozzá a gyémánt Sirius; fürkész szemed
kutassa át. S szökkenj tovább iránytalan sötétség

fénykút-szülő síkján. A kék Deneb,
az Alkyon, s tűzben legékesebb
mind közt a lángcsúcs: Kanopus, — s más óriások, törpék

lobbannak rád; Berenice haja
szikrázik, s lent, fönt Galaktika
naphalmaza rajzik, s forog a zárhatatlan körkép

III

Tejút... Fényrőföd mértékén is óceáni nagyság —
de hagyd arányát, vesd el képzeted,
keresd a véget, nézd a peremet,
s kutasd a tájnak más törvényre forduló világát.

Illanj a jártról, térj, hol villanás vár, tárd a fátyolát
a ködnek. Androméda reszketeg
homályából új csillagrengeteg
bont lángot, s millió csóvával ontja rád az árját.

De lépcső ez is! továbbvezető!
mert villan már más messzeség-mező,
s nyílik előtted mindenütt friss sugárörvény kelyhe.

Magellán-felhők, galaxis-csokor —
titok hatalma von, erő sodor
a gyulladó, ibolyafényű Mindenségszigetre

IV

Ős lecke: Tér, Idő... örökkön táruló bezártság —
nyisd hát csak ajtaját, a kulcs veled,
kald mágus adta még, s szellemszemed
új lencséi most a mindenmögöttiséget tárják.

Arány játéka: mi itt hatalmasság, ott parányság —
Nap, Galaktikák, Mindenségsziget:
csöppnyi, nagy, nagyobb rész egy lényeget
valló anyagból. De a mű egészének határát

hol vonták? Túlról messzebb túlra visz
a fölfedés kalandja. Abba hisz
az ész csak, mit tapint; birkózz meg hát a térközökkel,

s ne bánd, hogy körre táruló körök
űr-éjt nyílazó átmérői közt
fölsejlik az aranynapsejtből sarjadt új kérdőjel

Bárdosi Németh János: Versek

Üveghang

Ahogy a cigány húzza szilajon,
álla alatt a fényes hegedűn
húrt kifeszítve,
magas é-n a sikolyt,
g-én a borút,
babonás ujjal az éteri rezgést,
sikolts, riadozz feketén,
hajlongj a nagy Jel előtt,
lelkem, te keserű,
kinek
csillaga most borulóban:
egy végső futamot,
haj, ha lehet
zöngesd a sohse hallott
dalt ama fán,
állni a végtelen űrben,
vacogva
lét, nem-lét csúcsain,
hold hideg árnyán,
kivesző könnyel a szívben,
számolni se resten a szépet,
a bukva-bukót,
a hunyva-hunyó férfikor
vad parazsát kikiáltva
égnek és szélnek,
szilajon, sebesebben
a sólyom ívénél,
nemet mondva igenre,
igenre nemet:
összekuszálva a kerti virágot,
violát pipaccsal,
jót a gonosszal,
gondot a borral,
borban a bánat-ölőt,
bicskanyitogató kínt,
a keserűt,
a köpnivalót,
a zuhanó lelőtt madarat:
lelkem láng-tollait,
hallva a zúgást,
zenélni, nyúzni,
tépni a húrt,
vonód bot-csonkjait
összeszorítva,
állj ki utóljára
a férfi fátum fekete útján
és zengd bele,
sírd bele
minden erődet,
te nábobi, könnyes,
asszonyos-lelkű cigány,
csillagok essenek
a kitett kalapodba,
vagy meteor-zúgással
magad ess a gödörbe,
vakon
magadon
se segítve,
sírva,
sikoltva!

Susog a sás

Susog a sás a patakon,
a patakon susog a sás,
a sás a patakon susog,
akár a ringó bambuszok,
a sás most lázas susogás,
a patakon susog a sás.

Madárka rebben, víz csobog,
csobog a víz, a csíz dalol,
dalol a csíz, csobog a víz,
a víz visz sást és gallyat is,
szívem is így ring valahol,
csobog a víz, a csíz dalol.

Ne menj a sás közé leány,
leány, a sás közé ne menj,
ne menj leány a sás közé,
mert tested összesebzené
és bánat ülne lelkeden,
leány, a sás közé ne menj.

Nem nyílna nekem se virág,
virág nekem se nyílna több,
több virág nem nyílna nekem,
megölne ez a szerelem,
parazsat lelnél, ördögöt,
virág nekem se nyílna több.

Susog a sás a patakon,
a patakon susog a sás,
a sás a patakon susog,
akár a fojtó bambuszok,
egybefoly öröm és sírás,
a patakon susog a sás.

A Muránál

Fel-felderengő hajnal-hozta Nap,
szép fény-sörénye a vízbe ragad,
úszik rajta, oly vággyal — tapadón,
a gyémánt-tükrű, furcsa nagy folyón.

Ahányszor erre hoz-visz a vonat,
oly mondhatatlan érzés fojtogat,
így nézte hajdan Zrínyi habjait,
ha nem vér verte, az a Nap vakít.

Magába itta ő is: szép e hon,
ahogy most mélán róla álmodom,
tenni, s meghalni érte férfisors,
felel a nagy víz, amíg fut a gyors.

A zakatoló század fut velem,
e szép látomást, oh nem engedem,
intés, parancs, a költő mondta ki:
tört ritmusát még most is hallani.

Gyenis József

Gyógyulás

Gadár Lőrinc éppen dohányt vágott. A kiskapu nyikorgását nem hallotta. Sajó vakkantására szaporán kotorta a dohányt a szitába és a felesége markába nyomta.

— Tedd a kamrába, de siess!

A kutya erősen fogott.

— Hát már sohasem hagynak békén — morogta bosszúsan. Únta nagyon a népnevelőket. Már egy hete járnak a nyakára. Így a téeszcsé — úgy a téeszcsé. Megpróbált vagy ezer kifogást, de azok ezeregyedszer is újra kezdik. Talán arra számítanak, hogy ők tovább bírják, mivel naponta váltják egymást. Csakhogy ő sem szakad bele a „nem" „nem" mondogatásába.

— Nyughass már — csitítja a kutyát és kíváncsian lesi, kik az érkezők. De most csak egy ember lép a lámpa kiszűrődő világosságába.

— Jó estét Lőrinc — köszön hangosan az érkező. Lábát a tornác lépcsőjéhez veri, hogy kevés havat vigyen magával a szobába.

— Hozott Isten András — fogadja a köszönést a gazda. — Kerülj beljebb szaporán — tárja ki előtte a tornácajtót.

Gadárné letörölte a széket.

— Ülj le András, ide a melegre — invitálja nyájasan a vendéget.

Gadár örül, hogy az asszony kicsit leköti az érkezőt. Most aztán résen kell lenni. Ez egyszer nem mondhatja, hogy illetéktelen az agitációra. Jó lesz megrágni minden szót. Leül vele szemben az asztalhoz. Feleségének int a szemével, s mire a vendég belekezdene, mi járatban van, már pohár van előttük, borral tele.

Ha már nem lép be a csoportba, azt azért ne mondhassák róla, hogy Gadár Lőrinc rongy ember, aki még a vendéget se tiszteli. Mert a jövevény nem más, mint Bokor András, a csoport elnöke.

— Na olajozzunk, mielőtt munkához látnánk — emeli poharát a vendég felé.

— E má igen — dicséri Bokor a rizlinget .— Legalább van belőle száz akó?

— Annyi mégsincs, de egy lakodalmat kibírna — szerénykedik Gáspár.

Bokor két tenyérrel oldalra simítja rozmár bajuszát és a dologra tér.

— Te Lőrinc, tudod miért jöttem?

— Ha megmondod.

— Eszembe jutott, milyen nagyszerű kukoricád termett a döngöri dűlőben. Érdeklődöm, van-e belőle?

— A javát félretettem.

— Nekünk nem adnál magot? A fölösleget, ami neked nem kell?

Gadár maga se tudja, igazat beszél-e Bokor.

— Magkukoricát kérsz a csoportnak, tőlem? — csodálkozik.

— Miért, mi van abban?' Lesz az még úgy is, hogy mi adunk neked valamit. Vagy el se fogadnád tőlünk? Szóval, tíz százalékot adunk rá és kész. Szőrért szőrt nem fogadok el. A jobbért több jár. Jövő héten elvisszük, hogy tavaszra előkészíthessük. Aztán nem muszáj felvágni, mert az idén megnézhetsz minket is — teszi még hozzá és kezet nyújt.

Gadárné ül a kályha mellett, az urát nézi, milyen zavarban van. Hogyne lenne, mikor sehogy sem fér a fejébe Bokor kérése. Az államtól kaphat vetőmagot, amennyit akar. Azt meg éppen nem érti, hogy menni akar és a belépésről még egy szót se szólt. Titokban arra gondol, hogy nem is szívesen vennék maguk közé. Az üvegben is van még egy koccintásra való. A feléje nyújtott kéz helyett derékon markolja hát a literest és tölt.

— Ne szaladj már, András. Eddig csak tárgyaltunk. Kicsit beszélgessünk is. Mi újság a csoportban?

Most az elnökön van a csodálkozás sora.

A megye szépen eltervezte, hogy szocialista községet csinál tavaszra a faluból. Csakhogy lassabban megy, mint gondolták. Ha Gadár jönne, hozná magával a többit is. De nem jön. Ezt már elmondta néhányszor az utóbbi napokban, s lám, most mégis érdeklődik.

Annyira beletemetkezett a maga gondolataiba, hogy Gadár kérdését válasz nélkül hagyta. Gadár újra megszólalt.

— Mondom, a csoport... Szaporodik?

— Ó hogyne! Már nyolc kisborjú született, csak nem arányos az elosztás. Hat bika van köztük. A kocák is kezdenek elleni. Szóval szaporodunk szépen.

A kacagás egyszerre tört ki mindhármójukból. Összecsendültek a poharak. Míg a bort nyelik, addig is lehet gondolkodni. Gadár nagyon jól tudja, hogy Bokor érti a kérdést. Miért nem ad hát egyenes választ?

Bokor meg arra vár, hogy a belépést Gadár hozza szóba. Dolgozik a parasztfurfang.

— Én a tagokat értettem a szaporodás alatt — mondja még mindig nevetve Gadár.

— A Tormáék Rozija éppen tegnap babázott. Meg ha jól tudom, még két állapotos asszony van a csoportban. Ebben aztán nem vagyok biztos. Csak mire ezek dolgozni tudnak... Ajaj... — kertel az elnök újra.

— Eh, ne kerülgessük — legyintett Gadár — új belépők vannak-e?

— Lennének, ha nem tartanád őket vissza.

Gadár tudja, makacsnak, önfejűnek tartják, de hát másokért is ő a felelős? Türtőzteti ugyan magát, de izzik a hangja, mikor megszólal.

— Ezt meg honnan veszed? Hallottál te arról, hogy gyaláztam a csoportot, vagy lebeszéltem valakit, ha közétek akart menni? Még a tulajdon feleségemnek is azt mondtam, beléphet, ha akar. De nélkülem. Mert én nem akarok. Érted? Nem akarok! Ne is agitáljatok, meg hiába is fenyegetnek.

Kezét hátán összekulcsolta és végigjárta a szobát.

Bokor érzi, elevenére tapintott Gadárnak. Még tart a tél, de ebben az emberben most nagyobb vihar dúl, mint odakint. A jó zenész is tudja, mikor szárazfáját hangolja, hogy feszül a húr, de még lehet, még kell szorítani, hogy tiszta hangot adjon. Bokor nézi a fel-alálépkedő Gadárt. Az előbb menni készült. A bort már állva itták meg. Most mégis visszaül helyére.

— Ülj le, Lőrinc — kínálja hellyel saját lakásában a házigazdát.

Gadár engedelmeskedik. Na, most jön a leckéztetés — gondolja.

— Hallgatlak — szólal meg halkan.

— Inkább beszélj! Ki és mivel fenyegetett?

Gadárné eddig nem vett részt a férfiak vitájában. Nem mintha nem lenne szava a háznál. Tapasztalatból tudja, jobb ha csak az egyik tárgyal mázsányi ügyekben. Hanem most már aggódik. Ennyike bor ugyan nem ártott meg az urának, mégis félti, hogy olyat mond, amit jobb lenne elhallgatni.

— Apjuk, minek erről beszélni? Elmúlott és kész.

— Hagyd csak, Lidi, ha valakinek megfekszi a gyomrát valami, jobb, ha kipakol — nyugtatja Bokor.

— Miért hallgassak? — heveskedik Gadár. — Jönnek és agitálnak. Hát agitáljanak! Újra jönnek, újra agitálnak. Hát újra is csak hadd agitáljanak! S ha én újra is csak azt mondom, nem megyek, hát nem megyek! Ez az én dolgom. Erre az elnök gondolja, ha nem jön szépen, majd ráijesztünk kicsit, és azt mondja a múltkor: „Jól van, Lőrinc, akkor a jövő héten visszük a Pirókot a hátralék fejében." Még hogy az én Pirókomat! A pirostarka törzskönyvezett tehenemet! Mi ez, ha nem fenyegetés? Hát ilyen az a nagy önkéntesség? Ha nem írom alá, megy a tehén. Menjen csak Isten hírével! Ha el nem halasztják a tegnapi vásárt, el is adtam volna már. A pénzt meg leteszem az elnök asztalára a tanácsházán. Tessék, itt a Pirók! De most aztán hagyjon békét!

Bokort meglepte Gadár kifakadása. Már megint a tanácselnök! Tovább nem vár, holnap telefonál a járási pártbizottságra. Hanem azért Gadárnak sem adott igazat.

— Én is azt mondom, amit az elnök. Menjen a tehén. De nem azért, mert nem léptél be a csoportba, hanem mert hátralékos vagy. Az államnak Gadár Lőrinc sem lehet adósa. A belépésed ügye meg nem csupán a te dolgod. Állítom, hogy miattad nem lesz szövetkezeti község a falu tavaszra. — „Majd ha Gadár aláírja, én is aláírom" — vélekedik Pörös Laci. — „Csak a Lőrinc után" — várakozik Váci Pista. — Lehet, hogy kifogás. De az is lehet, hogy csakugyan rád várnak. És te? Nem vagy hajlandó. Ez felerészben magánügy, de legalább annyira közügy is.

— Szóval én legyek a kukac a horgon? Most kellenék. Most jó lenne Gadár Lőrinc? Máskor meg... de hagyjuk ezt — legyint Gadár a kezével — ne bántsuk egymást, András!

Mélységes csend terül a szobára. Gadárné a tüzet piszkálja, Gadár le-föl sétál, Bokor akkurátusan tömködi pipáját. Háromszor is kipróbálja, jól szelel-e. Végre puttyogva ömlik a füst Bokor bajusza alól, de mielőtt megszólalna, kettőt csavarint kostök acskóján, jobb markába szorítja sallangos végét és ide-oda lóbálja a maradék dohányt, csak úgy huppog a kezefején, mintha bokszoló püffölné a homokzsákot. Kabátja jobb zsebébe süllyeszti az acskót, közben Gadárra emeli tekintetét.

— Lőrinc, Lőrinc. Én menni akartam, te kicsit beszélgetni. Ha nem vigyázunk, a végén hajbakapunk. Te kérdeztél, én feleltem. Lehet, hogy az őszinteség neked nem tetszik, csakhogy ez nem változtat semmin. Az emberek várnak. A csoportbeliek a kintiekre, a kintiek terád, te pedig adod a bankot, mintha okod lenne panaszra.

Bokor felállt, és a falon függő képekhez, az oklevelekhez lépett. Csak úgy, magának, halkan olvasta az aláírásokat:

— Az állattenyésztés terén elért kiváló munkáért: A megyetanács.

Megállt a tükör alatt függő kép előtt. Gyönyörű kancát ábrázolt. Gadár fogja a kantárja szárát. Bokor olvassa:

— Országos Mezőgazdasági Kiállítás, Budapest. 1954. II. díj.

Gadárné naponta gondosan takarít, végigtörölgeti a képeket is. Nincs is azon szemernyi por sem. Bokort ez mit sem zavarja, jobb keze szárán lejjebb rázza kabátja ujját, tenyerébe markolja a kabátujj alsó szélét, ráhuhog az üvegre, mint az asszonyok szoktak cilinderpucolás közben, és komótos mozdulattal háromszor is letörli az üveget. Balkezével távolabb tartja magától, még a fejét is oldalra hajtja kicsit szemlélődés közben, egyre csak nézi a képet:

— Látod, látod, Lujza, micsoda gazdád van néked! Olyan savanyú képet vág melletted, mintha most húzták volna ki a bölcsesség-fogát. Miért is csak második lettél, Lujza? Lehettél volna első is. Igaz, a gazdád azon fáradozik, hogy utolsó legyen bizonyos dologban. Csak tudod, néha az is nehezen megy, mikor azt várják tőle, hogy elöljárjon. Te, Lőrinc — fordul hirtelen Gadárhoz — nem szoktál körülnézni soha a saját lakásodban? Te ezeket nem látod magad körül, vagy nem örülsz, ha az ember munkáját dicsérik? Pedig a falu számontartja mind. Éppen ezért várnak rád. Tudják, hogy Gadár Lőrinc mindent kipróbál, ami jó, hogy miként lehetne még jobb. Lám, a csoporttól hogy viszolyog. Ha meg neki nem jó, hát mi sem megyünk. Mire is vársz te tulajdonképpen?

Valami igaza lehet Bokornak — gondolja Gadár — de hát miért nem járja mindenki a maga útját? Neki megvan a külön véleménye a közösről, kérdezték, hát felel.

— Nincs itt szükség sok beszédre, András. Szabad akarok maradni. Szabad, érted, ameddig lehet. Ez az egész.

— Szóval szerinted a csoporttagok rabságban élnek?

— Nem úgy gondolom, hogy őr vigyáz rájuk, csak hát ha magam gazdája vagyok, nem dirigál senki. Láttam én a cselédeket, mikor kalapolgattak gazdának, intézőnek, ha csak vásárra akartak is menni. Így meg fogom a meggyfabotot, aztán usgyi neki. Ha szántani akarok, hát szántok. Ha kaszálni akarok, hát kaszálok. Nálatok nem így van. Az ősszel mondom Csutorásnak: Te Sándor, minek terőzöd annyira azokat a csikókat, még korai rájuk a hám is.

— Az elnök mondta, fogjam be őket, meg hogy a kocsival se járjak üresen — válaszolta.

— Így aztán egy pár ló helyett lesz két csökött gebétek. De mi közöm nékem ehhez? Ez a ti dolgotok.

— Hát akkor nincs tovább, Lőrinc. Amit a csikókról mondtál, aláírom. De a többi, az szántít. Azt meg el ne feledd, hogy nem kukacnak kellenél a horogra. Azért a csoport dolga rendbejön nélküled is. Tudod te nagyon jól, csak nem akarsz beletörődni. Na, jóéjszakát. Későre jár — nyúlt a kilincs után Bokor.

— Megállj! — tette karjára Gadár a kezét. — Idegyere! — húzta magával közelebb a lámpához. — Furcsa emberek vagytok, ti kommunisták. Furcsa a ti igazságtok is. Olyan, mint téli nagy hidegben a hóra rakott tűz. Az erdőn mellé kuporodsz szalonnát sütni, csepeg a zsír a karéj kenyérre, ég az arcod, tekergeted a nyakadat erre is, arra is, de a másik feled, a hátad, fázik. Ha nem teríted magadra a nagykabátot, meghűl a veséd és nyomhatod az ágyat, olyan jót fütöztél a tűznél. Oklevél a falon, második díj a kiállításon, katonatiszt a vőm, tanul a fiam, meg miegymás, szóval fütözhetek. — Mindezt egyszerre mondja el, már szinte cikákol az erőlködéstől, hogy győzze a mondat végéig. Mély léleg-

zetet vesz és tenyerével hátrasimítja ritkuló haját. Fejét egészen a lámpához hajtva, mutatja Bokornak.

— Na, nézd meg közelről.

Bokor jókora forradást lát a jobb halánték fölött, nem vágásnak látszik, de nem tudja, mitől származhat.

— Jól megnézted? — egyenesedik fel Gadár. — Tudod, hol kaptam? Tűzoltásnál. Azóta viselem a nyomát. Talán azt is tudod, hogy tizenöt évig voltam önkéntes tűzoltóparancsnok. Nem úgy mondtam el a legénységnek, mikor mit kell csinálni. Megmutattam! Versenyre jártunk még a háború után is. Nyertünk magunknak egyenruhát. Szóval, közügy volt ez is. Szívesen csináltam. Ötvenben aztán idekerült a faluba valami pártember. A járás kommendálta, mivel itt még nem volt pártszervezet. Német neve volt, Schitzlnek hívták, de a falu csak spiclinek titulázta, mert az jelentett olyanokat is, ami sohasem történt meg. Talán ismerted is?

— Nem ismertem, akkor még a pusztán laktunk.

— Mindegy. Ez a spicli jól munkához látott. Lótott-futott, semmit sem talált jónak, engem is kuláknak akart tenni. Mikor az mégse ment, akkor azt mondta: Hanem a tűzoltóparancsnokságot leveszem magáról.

— Rosszul láttam el talán? — kérdeztem tőle.

— Nem, csak minek legyen éppen tizenhatholdas paraszt a parancsnok?

— Ez a spicli nem sokáig volt a faluban, kizárták a pártból, két éve találkoztam vele a városban, börtönőr kísérte. Én se vagyok parancsnok, de nincs meg a legénység se. A ruhákat a hivatalsegéd hordozza a tanácson. Ha elnyűtte az egyiket, előveszi a másikat, amíg a készletből tart. Az a tizenhat hold ma sem kevesebb, nem is rosszabb, mint amikor szálka volt a spiclinek; ezért én csak megmaradok magamnak, ne legyek útban senkinek. Hát így állunk András.

Nekihevülten, szenvedélyesen beszélt. Mikor kimondta: „Hát így állunk, András", megelégedettség ömlött el arcán, mint aki nyomasztó gondtól szabadult.

Bokor tűnődött, mit is válaszoljon ennek a megbántott embernek. Valaki tüskét vert a talpába, most azt is megrúgja, aki segíteni akar rajta. Most mindenkit a Schitzl után ítél meg, úgy véli, rosszak a kommunisták, hogy is lenne irántuk bizodalma? Biztosan megint be akarják ugratni valamibe, aminek csak ő látja kárát. Nem így van, persze, hogy nem így van, de hát ezt most hiába magyarázná. Járt ugyan pártiskolát, meg elnökképzőt is, de hát fene nehéz a politika. Végül azt kérdezi Gadártól:

— Te, Lőrinc, jól főz a feleséged?

— Ízlelni kell azt komám, nem kérdezni.

— Aztán mondd, Lidi — fordul Bokor az asszonyhoz —, nálad még sohasem kozmált oda az étel?

— Hát megesik.

— Na, Lőrinc, mégis jó szakácsnő Lidi?

— Meghiszem azt.

— Ugye, ugye. Mert ez a Schitzl, egy ilyen odakozmált kommunista, akit a párt kiborít a lábasból; valamikor borsot tört az orrod alá, szerinted most minden kommunista hibás! De hát a többit döntsd el te magad. Jóéjszakát, Lőrinc.

Az asszony örült, hogy vendégét az utcán tudta, korholta is az urát, mikor visszajött.

— Megbolondultál, Lőrinc? Miért ártod magad ilyen feleselésbe? Bolond az, aki fejjel megy a falnak. Mi szükség a tanácselnököt emlegetni? Meghogy fenyegetett. Megteheti. Ő az elnök.

— Én meg Gadár Lőrinc vagyok, és nem tudok alakoskodni. Meg nem is akarok.

*

Szeptember végén beállt a tartós esőzés, késleltette a vetést meg az őszi munkákat. Egyik nap levelet hozott a posta. A fia küldte. — Végleg otthon maradok — írta —, szerdán az esti vonattal érkezem.

Na végre, valami jó hír az ő számára is. Szerdán este aztán kilökte a kocsit a félszer alól és befogott. Csak az az istenverte állomás ne lenne olyan messze. Majd egy óra járás, ennek is a butaság az oka, az öregek nem engedték a falu alá a vasutat, mert eldarabolja a földjüket. Sajnálta ugyan a lovait, de csúfság lenne gyalogoltatni azt a gyereket, esőben. Biztosan cipeli a böröndjét is, még gyékényt is tett a kocsiderékba, hogy a börönd el ne ázzon.

Egyenletes ritmust vertek a fürge paták az út kövezetén. Gadár sokat várt fiától. Lesz kivel meghánytorgatni a dolgokat értelmesen. Valami támaszfélét remélt tőle feleségével, meg az események sodrásával szemben. Bokor András tavaszi látogatása után mintha minden összeesküdött volna ellene. Hiába kötött szerződést a gépállomással, gépet csak elvétve kapott, ha már a csoportét elvégezték. A négy hold búzát is kézikaszával vágta le, bár nem a kaszálás esett nehezére, hanem a feleségével való tusakodás. A népnevelők már nem jártak a házhoz, de ott volt Lidi, a felesége, aki egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy ne figyelmeztette volna a paraszti munka könnyebb oldalára. A téesz így, a kombájn úgy, a zetorok amúgy, — hallotta nap, mint nap, de ami még ennél is rosszabb volt, be kellett látnia, feleségének igaza van. Este, mikor hazakerültek a mezőről, várta őket a ház körüli munka, s mire vacsoránál az asztalhoz ültek, inkább az ágyat kívánták, mint az ételt. Nem akarta ugyan bevallani, de már ott tartott, hogy önmagával is viaskodott. Félszemmel a csoport munkáját figyelte, és rádöbbent, hogy ő, a mintagazda lemaradt. Pedig ugyancsak megadott mindent földjének, munkát, műtrágyát, ahogy ez a nagykönyvben elő van írva. De a belefészkelődött dacot nem tudta maga alá gyűrni, a büszkeségével nem tudott megbirkózni. Tépelődésétől most is a vonat érkezése szabadította meg.

A kocsinál várta fiát, mert nem hagyhatta a lovakat. Félkézzel a gyeplőt tartotta, félkézzel keményen magához ölelte és tessékelte fel a kocsira.

— Gyere, csak gyere édes fiam, siessünk! Fene ezt az esőt, már abbahagyhatná. Na, add a bőröndöt, itt jó helye lesz a gyékény alatt. Így ni, mehetünk! — Pattintott egyet ostorával és a két ló szaporán szedte a lábát. A négy kerék nagy zajt csapott a hepehupás úton, szavukat is alig értették, pedig mennyi mondanivalójuk volt egymásnak.

Pista félt ettől a találkozástól. Az ő okos, szorgalmas édesapja most mintha nem értené a körülötte történő változást, a múltkori levelére is olyan kurtán válaszolt, s a szövetkezettel kapcsolatos szándékáról egy szót sem írt. Biztosan harcra kerül a sor közte és az apja között, de azért bízott, hogy majd csak megegyeznek.

— Édesanyám nem beteg? — kezdte Pista a beszédet.

— Dehogy beteg. Süt, főz, legszívesebben lakodalmat tartana tiszteletedre.

— Sor kerül még arra is, lehet, hogy nemsokára. De milyen fények azok ott messze?

— No, te aztán jól el vagy maradva! Villanyt kapott a falu nyár elején.

— Honnan tudnám? Nem írták meg a levelükben.

— Igazad van, fiam. De hát nagy munka idején az ember csak a dologra gondol, ilyen aprósággal nem ér rá törődni.

— Magának ez apróság? Persze, ha már megvan. De talán be sem vezettette a lakásba?

— Bolondnak azért ne nézz, fiam, a répadarálót és a szecskavágót is azzal hajtatom.

Pista cigarettára gyújtott, arcát bevilágította az öngyújtó lángja, kellemes dohányfüst illata terjengett körülöttük.

— Beszéljünk magunkról — mondta az apja. — Azt írtad, végleg hazajössz. Ami engem illet, szívesen látlak, de akkor minek taníttattalak? Őszintén szólva azt hittem, hogy majd állásba kerülsz. Azt akartam, hogy könnyebb legyen az életed. 16 hold megmunkálásához nem kell érettségi, nagyapád nem tudott sem írni, sem olvasni, mégis elkormányozta.

— Van ez még tovább is édesapám; én a hazajöttem alatt a szülőfalumat értem. Nagyok az én terveim. Gazdálkodni akarok. De nemcsak 16 holdon. Az ám, mennyi is a szövetkezet földje?

— 600 hold körül van.

— Kezdetnek elég ez, ehhez hozzászámítom a maga 16 holdját, később pedig az egész falu határát.

Gadár elnevette magát. Miket beszél ez a gyerek. 600 hold? Egész falu határa? Hogyan képzeli ezt?

— Mi közöd neked a csoport földjéhez?

— Jól kapaszkodjék meg édesapám: én leszek a csoport agronómusa.

— Hő-hő — rángatta Gadár a gyeplőt. Meg kell állni, hátha a zörgéstől rosszul hallott.

— Mi leszel te?

— A „Szabadság" agronómusa.

Gadár a lovak közé csapott, majd hanyatt estek a kocsiban.

— Ebbe én sohasem egyezek bele. Érted? Soha! — harsogta túl a kocsizörgést.

— De édesapám, éppen maga mondta, hogy minek tanultam. A maga pár holdján végezzek modern gazdálkodást? Növénynemesítést? Törzstenyészetet? Gondoltam, együtt leszünk, együtt örülünk a sikernek, mert számítottam a segítségére. Most már magamnak kell megbirkózni vele, mert én az engedélye nélkül is a csoport agronómusa leszek.

— Szóval Bokor András téged is megdolgozott?

— Karácsonykor láttam utoljára. Magam kértem hozzájuk a beosztásomat. Bokorék nem is tudják, meglepetésnek szántam.

— Hát az sikerült. Mégis úgy lesz, ahogy én akarom.

— És ha nem?

— Akkor fel is út, le is út. Az én házamba be sem teheted a lábadat.

Kemény szavak voltak ezek, de Pistát nem ijesztették meg. Fel sem ötlött benne a gondolat, hogy szándékától elálljon. Nemcsak külsőre hasonlított apjára, természetét is örökölte. Igaz, nem ilyen fogadtatásra számított, de most már mindegy. Bent jártak a házak között, milyen más most az utca! Éles fehér

fények szűrődnek ki az ablakon, az utcai lámpák is világítanak, csak neki van mégis nagyon sötét estéje. A csoport irodájában nagy a világosság. Annál jobb, legalább még ma beszél velük.

— Álljon meg édesapám, én itt leszállok. Édesanyámnak mondja meg, hogy jól vagyok.

Böröndjét leemelte a kocsiról, apja csak nézett előre, úgy kérdezte:

— Ez az utolsó szavad?

— Igen!

Gadár felgerjedt haragjában hazáig ostorozta a lovakat, alig bírta lefékezni őket a kapunál. Felesége a kocsizörgésre sietve ment az udvarra fiát üdvözölni. Nem értette, hogy a kocsi miért nem állt meg a ház előtt, mint szokott. Az ura a szerszámot forgatta le az elázott lovakról az istálló ajtajában. A sötétet fürkészve fiát kereste, de hiába. Bement az ura után az istállóba, megvárta, míg kijön a lovak közül, majd megkérdezte.

— Csak magad jöttél?

Gadár megmarkolta a falnak támasztott vasvillát és indult a pajtába szénáért. Félig visszafordulva, a válla fölött dobta a szót feleségének.

— Láthatod.

Látni éppen látta, de nehezen akarta elhinni, annyira várta a fiát. Szokatlan volt ugyan az ura furcsa válasza, mégsem gondolt semmi rosszra. Biztosan lekéste a vonatot. Köténye fejére borította, és beszaladt a lakásba, mert a tűzön hagyta az ételt. Mire az ura kint ellátta a lovakat, megterített. Gadár kezet mosott és leült az asztalhoz. Egy szó, annyit se szólt a feleségéhez. Pár kanál levest a szájához emelt, majd abbahagyta az evést, rákönyökölt az asztalra, és állát tenyerébe támasztva komoran bámult a szemközti falra. Lidi a tűzhely körül forgolódott. Az egyik lábast levette a tűzről és elindult vele az asztalhoz. Félúton majdnem elejtette, amint az ura megkínzott arcába nézett. Mintha éveket öregedett volna, és a nézése, soha még ilyennek nem látta.

— Te Lőrinc, mi talált téged, valami bajod van?

— Baj az mindig akad — mondta halkan, de rá sem nézett feleségére.

— Beszélj értelmesen — támadt rá ijedten az asszony. — Csak nem a fiaddal történt valami?

— Nekem már nincs fiam — sóhajtott nagyot Gadár. — Pedig hogy szerettem.

Gadárnét nem bírták el a lábai, mikor az ura kifakadását meghallotta. Leereszkedett az egyik székre és nézte az urát, s amikor az újra elhallgatott, ellentmondást nem tűrő hangon követelőzni kezdett:

— Hanem most már nyisd ki a szád, és mondj el mindent. Miféle marhaságokat beszélsz itt össze-vissza? Mi van Pistával, megjött, vagy nem a vonattal?

— Meg. A vonattal megjött, csak haza nem érkezett.

— De hát hol hagytad, mi van vele? — sírta el magát az asszony, a legrosszabbra gondolva.

— Nem én. Ő hagyott el engem — emelte fel vádlóan Gadár a hangját, és mint mikor a felhúzott zsilip utat enged a víz folyásának, elmondott mindent sorjában. Felesége egyszer sem szakította félbe, ahogy közeledett Gadár a mondókája végéhez, aszerint engedett fel benne a szívét markoló rémület. Hát mégsincs semmi baj a fiával. Felállt és azt mondta az urának.

— Szóval kitagadtad? Megállj, imádkozol te még, hogy fiadat az asztalod mellé ültethesd!

Miközben beszélt, előkerítette nagykendőjét, bekötötte fejét és indulni készült.

— Megkeresem, meg én, ha minden házat felzörgetek is a késő éjszakában. Hadd mondják az emberek, hogy Gadár Lőrinc megbolondult és nem ad szállást a saját fiának.

Az asszony haragosan bevágta maga mögött az ajtót és eltűnt az éjszakában. Gadár lehajtotta fejét az asztalra, nehéznek, nagyon nehéznek érezte minden porcikáját, mint akire rászakadt a ház és nem bír kibújni a romok alól.

*

Pistát a tagok szívesen fogadták. Ez legalább vigasztalás volt számára, mert ha még ők is olyan kénytelen-kelletlen állnának vele szóba, egészen kitagadottnak érezné magát.

Az elszállásolást is megoldották. Az iroda mellett volt egy kisebb helyiség, sok hasznát úgyse vették eddig, legényszobának pompásan megfelelt. A fiatalok nagy akarásával vetette magát a munkába, így legalább egyre kevesebb ideje maradt a történtekre gondolni.

Gadárné soha életében nem járt ennyit az ismerősökhöz, mint mostanában. Pista remete módra élt magában, de csak keresett ürügyet, hogy meglátogassa. Enni is vitt neki, vagy ha sehogy se ért rá, akkor küldött a szomszéd kislánytól.

Gadár nagy harcot vívott önmagával. Megbánta már, amit hirtelen haragjában mondott, de megalázkodásnak tartotta volna, ha visszaszívja kijelentését. Az a taknyos kölyök is ajtóstól rontott rá ezzel a téesz-dologgal. Ha legalább otthon nyugodtan meghánytorgatták volna. De még időt se hagyott neki a gondolkodásra. Pedig már lett volna min rágódni. Az ősz folyamán egyre többen léptek be a téesz-be, olyanok is, akik régebben hallani sem akartak róla. És még többen kacérkodtak a belépés gondolatával. Igaza lesz Bokor Andrásnak, egyenesbe jönnek ezek nélküle is, — jutott eszébe egyre sűrűbben.

Leginkább olyankor haragudott önmagára, amikor akarata ellenére is azon kapta magát, hogy ő is a téesz-re gondol. Én ezt így csinálnám, ide nem ezt vetnék. Ilyen és ehhez hasonló észrevételeket tett, ha el-elment a téesz földjei mellett. Sokat gondolt a fiára is. Csak felelne meg, ne hozna rá szégyent. De ezt majd csak jövőre lehet tudni. Ha segíthetné, tanácsot adhatna neki, biztosan többre menne, de azok után még ezt se teheti. Hiába no, hálátlanok a fiatalok. Az ember mérgében mond valamit, mindjárt feldugják az orrukat, és azt várják, hogy az apjuk könyörögjön nekik.

Október derekán Gadárt ágyba fektette a reuma. Máskor is előfordult, hogy fájlalta valamijét, de mindig kikúrálta házi szerekkel. Hanem most semmi sem használt. Az orvos se vigasztalja sok jóval.

— Ápolja csak Lidi néni, ápolja, talán karácsonyra lábra áll — mondta a vizitnél.

Küldte Harkányba is, de hát hogyan hagyja magára az asszonyt a sok munkával? Néha-néha úgy elkapta a fájás, hogy mozdulni se bírt.

— Lidi, hallod, segíts fölülni — kérlelte a feleségét.

Lidi nem tett szemrehányást az urának, minek gyötörje. Szenved az eleget, mikor egyedül marad a négy fal között. Ismerte jól az urát. Semmi se fáj neki annyira, mint mikor tétlenségre van kárhoztatva. Szántani kellene, föld-

ben van még a cukorrépa is, meg a sok jószág a háznál. Maga se tudta, hogy birkózik meg vele.

Egyik este meglátogatta Bajomi, a sógora. Beszélgettek jó két óra hosszat, de mielőtt elment, csak előhozakodott:

— Hallod-e Lőrinc, a téesz túltesz rajtunk. Ez a Bokor érti a dolgát. Akárhogy számolom, mindenképpen többet keresett egy téesz-tag, mint mi a családban.

— Hagyd abba, hagyd abba, az ég áldjon meg! Ettől meg kell bolondulni. Aki a közelembe kerül, az mind a téesz-ről beszél. A feleségem a mezőn is, meg a vacsoránál is. A fiamat egy évig nem láttam, hazajön, az is a téesz-szel kezdte. Eljössz te, a sógorom egészséglátogatóba, te is a téesz-szel akarsz gyógyítani. Talán ha meghalok, még Szent Péter is azzal fogad: — Te paraszt voltál, odamész a mennyei téesz-be csillagot kapálni. — Ne beszéljetek nekem erről!

— Pedig Hernádi Pali is mondta a minap: — Csak az a Lőrinc gondolná már meg magát.

Gadár felindultságában hevesebb mozdulatot tett.

— Úú, a derekam. Mi vagyok én, tilalomfa? Menjenek nélkülem, ha akarnak.

— Éppen itt van a kutya elásva. Nélküled sokan nem akarnak.

— Te okos ember vagy, sógor, hogyan menjek így, betegen? Mondhatom, hogy itt vagyok, csak dolgozzon helyettem más, mert én nem bírok?

Erre már a felesége is közbeszólt.

— Hívott Bokor András egészséges korodban is. Most aztán ültess fel, fektess le, hol voltál ilyen sokáig? Így megy ez már hetek óta.

— Hát akkor gyógyulj meg, Lőrinc, a falu érdekében, minél előbb — búcsúzott Bajomi.

*

A „Szabadság"-ban jól mentek a dolgok, az őszi munkákkal is idejében elkészültek. Minden növény lekerült a földről. Vigan duruzsoltak a gépállomás traktorai. Hasogatták a mély barázdákat, hogy a föld teleszívhassa magát nedvességgel.

Mikor az egyik napon mentek haza a répaszedésből, Pista is kint járt a mezőn. Fél délután tájban elvégezték a munkát, máshol már nem volt mit tenni, ballagtak hát a dűlőúton párosával hazafelé. Elöl a fiatalok nótát dúdoltak. Bokor, Pistával beszélgetett.

— Látod, ez most a nagy baj, ez a sok kisparcella. Az egyik belépett, a másik nem. Felemás a határ, pedig milyen szép lenne, ha kiszánthatnánk a mezsgyéket!

Pista lehajtotta fejét és sokáig hallgatott. Tudta jól, hogy az apja is azok között van, akik nem akarják beadni a derekukat. Még a cukorrépája is a földben van. Mikor az apja földjéhez értek, megállt.

— András bátyám, én itt lemaradok. Ahogy megbeszéltük, nyolc órára találkozunk az irodánál.

Bokor elköszönt és szaporázta a lépést a többiek után.

Közben hátra-hátra nézett, miben sántikál a fiú? Csak nem az apja répáját akarja kiszedni egyedül?

De bizony Pista azt akarta. Hozzá is látott íziben, amit estig elvégez, azzal is kevesebb marad a földben.

Bokor megállította a hazamenőket.

— Elvtársak, odanézzetek! A mi agronómusunk mit csinál? Egyedül birkózik az apja répájával. Ha mi ennyien neki állnánk, egy óra alatt készen lenne, még sötétedés előtt haza is érnénk.

Ilyen csodát se értek még a téesz-tagok. Egyéni gazda földjében dolgozzanak! Compóné nem hiába állt nyelves asszony hírében, mindjárt kész volt a válasszal:

— Látjátok, milyen ember ez a mi elnökünk! Nem elég a magunk földje, még napszámba is hajt bennünket. András, te ki akarsz bennünket zsákmányolni.

Ezt már nevetve mondta. Vele nevettek a többiek is, még Bokor is.

— Nem zsákmányolok én ki senkit, még csak nem is kérek senkit, hogy ingyen segítsen. Beírom mindnyájatoknak a munkaegységet és a magaméból levonom. Én majd behajtom Gadár Lőrincen a legközelebbi elszámolásnál.

Compóné volt az első, aki megindult visszafelé.

— Már csak azért is megyek, hogy láthassam, meddig lesz Gadár Lőrinc adósod.

Pista csak a lármára lett figyelmes, amikor a tagok hangoskodva munkához láttak.

— Elvtársak, mit akartok? Nem kívánhatom én ezt tőletek.

— Te nem. De az apád megér nekünk ennyit — nevetett Bokor.

Két ember is jutott egy sorra, így aztán Bokornak igaza lett. Hamar elvégezték. A többiek megigazították a kupacokat és letakarták bőven levéllel. Bokor meg nagy buzgalommal farigcsált valamit.

— Mi lesz az, András bátyám? — kérdezte Pista.

— Mindjárt meglátod, csak ráírom a szöveget. Igy ni, ide letűzzük, mint a sarkkutatók, ha új földre érkeznek, hogy lássák, ki járt ott.

Pista betűzte a szöveget.

„Segítettek a tsz rabjai."

Megcsóválta a fejét.

— Ezt talán mégse kellene, András bátyám. Nagyon szíven találja ütni.

— Bízd csak rám. Oda is szántam, a szívébe, a legközepébe. Ennek már van előzménye, várjuk meg a folytatást is.

*

Ezen a napon kapott Gadár felszólítást a cukorgyártól. Ha nem szállítja a répát egy héten belül, nem veszik át.

Este nagy rimánkodásra Zsinkóék ígérték, hogy másnap hárman eljönnek napszámba. Lidi reggel jó időben kiment velük a mezőre. Nem telt el bele egy óra, már vissza is jöttek.

— Jónapot, Lőrinc! — nyitott be Zsinkó az ajtón.

— Hogyan, már végeztetek, vagy meggondoltátok magatokat?

— Máskor ne bolondíts potyára. A répád már ki van szedve. Ezt találtuk az egyik kupacba lebökve. Címzés ugyan nincsen rajta, de gondolom, neked szól.

Gadár kétszer is elolvasta. Hamuszürkére váltott a színe a haragtól.

— Megölöm, megölöm. Lidi, fogjatok be, Zsinkó, ti is segítsetek, legalább a kocsiderékba tegyetek fel, aztán hajtsd a lovakat.

— Mit akarsz, Lőrinc?

— Ne feleselj, tedd, amit mondtam — parancsolta Gadár.

Nem törődött most vele, hogy rázza a kocsi. Úgy érezte, nem fáj semmije.

Az utcán többen utánuk fordultak — rosszul lehet ez a Lőrinc, biztos a doktorhoz viszik.

Bokor éppen az irodában volt két járási emberrel, mikor Zsinkó befordult a kapun, az udvarra. Toma bácsi, a könyvelő az ablaknál ült és látta, hogy valaki fekszik a kocsiderékban. A lovakat Zsinkó hajtotta, de a lovak Gadár Lőrinc lovai.

— András, menj már ki, nézd ezt a csodát — biztatta Toma bácsi az elnököt.

Maga is fölkelt és nyitotta az ajtót, Gadárt bevitték az irodába és a fal mellett a padra ültették.

— Szóval eljöttél, Lőrinc? — kérdezte Bokor.

— Nem jöttem, hoztak.

— Egyre megy, fő, hogy itt vagy.

— Négyszemközt szeretnék veled maradni.

Magukra hagyták őket, Bokor a pad elé ült egy székre és várt.

— Örülsz most Bokor András, hogy így megaláztál?

— Nincs igazad, Lőrinc. Nem nézhettük, hogy az agronómusunk egész nap lót-fut, este meg holdvilágnál az apja földjén dolgozik egyedül; neki segítettünk. Arról aztán igazán nem tehetünk, hogy a mi agronómusunk a te fiad.

— De az a felirat!

— Az csak emlékeztető. Nem gúnyolni akartalak, de ha éppen fáj kicsit, azt sem bánom. Az orvos is azért vágja beléd a kést, ha szükség van rá, hogy meggyógyulj tőle. Nagyobb baj, hogy te ilyen rosszul vagy.

— Csak nekem. Tudod, mikor elindultam, még azt kiabáltam: megölöm, megölöm — már mint téged. Most meg, hogy itt vagyok... De így betegen mit is kezdhetnétek velem? A múltkor nálam járt a Bajomi sógor, neked volt igazad. Csakugyan rám várnak.

— És te mit határoztál?

— Nektek kell határozni! Jó vagyok-e így betegen? Hanem te András, a gyerek, a fiam megfelel?

— Érti az a dolgát. Csak legyen, aki segít neki. Most éppen nagyon hiányzik egy állattenyésztési brigádvezető. Szóval adhatom a papírt, Lőrinc?

— Tollat is. Csak aztán meg ne bánd. — Na, végre ezen is túl vagyunk.

Pista a tanácson járt, mit sem sejtve nyitott be az irodába, s mikor apját meglátta, majd földbe gyökerezett a lába. Aztán hozzá lépett.

— Édesapám, maga itt ilyen betegen?

— Ne aggódj Pista, már gyógyulóban van — mosolyodott el Bokor.

Gadár szigorúan összehúzta a szemöldökét, úgy válaszolt fia szavára:

— Ez itt nem az apád, hanem Gadár Lőrinc téesz-tag, akinek az elnökkel volt dolga. Apáddal, majd odahaza tárgyalhatsz.

— De én onnan ki vagyok tiltva — mondta Pista és megölelte az apját.

— Próbaidőre felfüggesztem a tilalmat. Add a karodat, fiam.

Gadár a fia karjába kapaszkodva felállt és kivonszolta magát a kocsihoz. Zsinkó mellé ült a kocsideszkára és a kezébe vette a gyeplőt. Pista a hátuk mögé állt, de az apja hozzáfordult és megkérdezte:

— Van nálad belépési nyilatkozat?

— Nincs, de hozhatok. — Már ugrott is be az irodába.

— Na, jól nézünk ki, ha az ilyeneket még meg is dicséri az elnök — dünyögte Gadár a bajusza alatt. Lehajtotta fejét, hogy Bokor ne lássa arcán a mosolyt, majd hozzátette: — Hogyan állítsam össze a brigádomat belépési nyilatkozat nélkül? Vagy te nem így gondoltad, András?

— Látod Lőrinc, tudsz te segíteni betegen is.

A kocsi már elrobogott, de Bokor még ott állt az iroda ajtajában és nézett utána. Képzeletében eléje tárult a falu határa egybeszántott nagy táblákban, és hallani vélte a traktorok duruzsolását.

Kulisch Mária

Réten

Fürge aranygömböcskékkel labdázott szemedben a nap,
de ahogy rád néztem az arany elhomályosodott.
Langymeleg sugárözön cirógatta bőrünk, virág után
kutatva, szédült dongással repkedtek a méhek.

Szemedből szikra csapott az enyémbe,
kezem forró lett, arcomon az
aranyzománc bíborrá változott
és ahogy a nádas zizzenő leveleivel
a fénybe tárult: nyújtottam feléd a szám.

... felnyilló szemünkbe belesimult a táj,
nyúl iramlott a szántáson, ahol már végetért a rét,
— megfogjam? — kérdezted és nevetve futottunk,
patakhoz értünk, — átvigyelek? — néztél rám
és magadhoz ölelve vittél a túlsó partra.

Hajunkba szél túrt pajkos kedvvel,
lábunk alatt meghajoltak a fűszálak,
s rügyeiket rejtve-féltve,
ágkarjukkal integetve bókoltak a fák.

Takáts Gyula: Versek

Ami csak volt, ami csak lesz

Az opálfényű búra alatt
hallgatom, faggatom magamat.
Előttem arany barokk óra
fekete, acél mutatója
áll egy számon és az égre mutat.
Fekete csőrével mutatja az utat.
Mutatja, magasra mérve szögét
s míg köröttem nyüzsög a lét,
ott fent, platinatiszta pályán,
ami csak volt s ami csak lesz,
úszik és megfér a csend
kitágult, mértanvázú szárnyán.

Csőröd ezüst kráterekbe

Ej, te kedves kis fülemüle,
alkonyat édes hegedűje,
lágyan és mégis tisztán kicsengőn
dalolgatsz nékem barackfa-felhőn.

Elkezded, amint vacsorára
terítget a barackfád ága.
Elkezded szürke, egyszerű dalnok
s csillogó nótád messzire csattog.

Messzire s nekem... Édes madár
szavad szép fénye szívembe jár,
amint a padra békén leülve,
lámpást akaszt fölénk a hold tükre.

Néma már lent völgyünk katlana.
Elcsitult az olló és kapa.
Csupán a hold motoz a virágba.
Alig mozdul a barackfának ága.

Alatta újhagyma és kenyér
s míg piros borban fürdik az ég,
csőröd ezüst kráterekbe mártva
hegedülsz a tiszta éjszakába.

Simon Emil: Versek

Percmutató

Karórámon a percmutató, mint
szarvasbogár hasznos csápjai.
Tapogatózik enged játszani,
olykor megáll, s rángatózva bólint.

Számok felett lebegve elforog,
árnyéka, mint vékony holdsugár.
Tegyek-e? — kérdem. — Nem muszáj!
Ketyeg, szalad, már ahogy szokott.

Mindig körbe. Mindig egy helyen.
Egyszer azt gondoltam: eltöröm,
rést ütök az üveg-börtönön,
s meleg tenyerembe emelem.

S akkor mi lesz? Megáll az idő?
Továbbélsz? Oktalan csalás!
Napjaimon tapogatva jársz,
egyszer jó vagy, máskor őrjítő.

Tavasz elején

Amikor a levelek kibújtak,
felült rigónk a legmagasabb csúcsra,
s onnan énekel.
Felnéznek rá a fésületlen bokrok,
s levelükön fut, amit kimondott,
s olyan zengő, csőrből csacsogó
lett itt nálunk tegnaptól a szó.

Nincs irigység bennem, hogy rigónk
nem emlékszik arra, ami volt.
Szárnya alól elhessent a tél.

Énekel ő kék virágokért,
hangyáért, a fáért, hogy legyen
magasság, mely hallgat csendesen,
legyen ének, lábainak ág.

Úgy örült, hogy felszállt, visszaszállt,
s gondoltam, hogy egyszer észrevesz.

Rám se nézett, mondta igazát,
míg este lett, elbújtak a fák,
s tündökölt az ég, mint rézlemez.

Mese a csodapásztorról

Sokszor megértem, hogy az aranyló
folyóparton talált a harangszó,
este hétkor, mikor rebegő
Urangyalákat vitt a levegő.

Ilyenkor a vacsora se kellett.
Szemem elé úsztatta a tengert,
könnyű habját, súlyos morajját,
a nyugtalan, hűvös Dunaág.

Velem húzatta hálóját az ég,
csillag-fogni a halászó sötét.
S mint barackfák ágáról szirom,
csapat madár hullt le a hídon.

S mint temetésen vonószenekar,
a szúnyogok zenéltek. Élt a part.
Sárga falat, kicsiny ablakot
rajzolgatott halványan a hold.

Vártam, hogy a vándorló mesék
pásztora majd ott a partra lép,
s elvonul a nyája reggelig,
lábukkal a füvet felverik.

Hívtam is, de nem jött el soha,
s nálam maradt cifra ostora;
szíjjal, nyéllel hagytam egy faágon,
hogyha mégis eljő, rátaláljon.

Azóta már elült a harangszó,
volt a folyó szelíd és haragvó.
Bedőlt a part, a szél is kifáradt
zsongatni az egyhangú imákat.

Lázár Ervin

Alkonyat

Békés csend fészkelődik a mezőn, s az alig mozduló levegő hátán lomhán himbálódzik egy harang basszusa.

Vasárnap van. Erre gondol most az öreg Bozai is, ahogy hátát a falnak támasztva sütkérezik az álmosító napsütésben. Vasárnap van s neki itt kell ülnie ezen az elhagyott tanyán, vigyázni erre a két düledező házra.

— A fene egye meg — sóhajt egyet. A hangra felemeli fejét a bogárfekete Ügyes kutya.

— Na mi az Ügyes, felébredtél? — szól rá békítőn Bozai s a kutya újra lábára támasztja fejét.

Egy kíváncsi méh érdeklődve repüli körül az öreget.

— No-no — mormog magában Bozai, — csak meg ne csípjél gazember. Tegnap úgyis kaptam egy fullánkot. — Eres, bütykös kezével végiglappogatja az arcát.

— Meg se dagadt. A ménkű sem árt meg neked öreg — dicséri magát már vagy tizedszer a csípés óta. — Lám a Bori Pista milyen erős, fiatal legény volt, mégis belehalt, mikor ezek az apró kis jószágok megcsípkedték.

— Erősek vagytok, erősek — néz a zümmögő méhek felé és megfenyegeti őket nehéz kezével. — De velem nem bírtok. Nem ám, nem ám — mondogatja, de csak gépiesen, mert hunyorgó szeme már a távoli akácok közül kinyúló fehér templomtornyot kémleli.

Mennek a misére. Valami ellenállhatatlan vágy fogja el. Itthagyni mindent, füttyenteni az Ügyesnek, aztán beballagni a faluba.

István most biztos kint ül a padon. Nézi a fiatalokat. Igaz a fiatalok már mások, mint az ő idejükben. Urasabbak. De azért jólesne elnézni őket, ahogy elmennek a ház előtt s odaköszönnek. Ott ülne ő is István mellett és visszaköszönne. Mulassatok gyerekek. Aztán nagyokat sétálgatna a kicsi unokáival. Este lefeküdne az eresz alá a zörgős babszalmára és hallgatná a fia, menye, meg az unokái egészséges szuszogását a szobából. A menyének majd mondaná:

— Nem leszek az utatokba, Mari, ne félj.

Segítenék is meg vigyáznék a gyerekekre.

Lassan-lassan becsukódik az öreg szeme. Nagyot fordul a föld, s az álom színes szárnyán repül tovább — haza.

Únja már itt ezt az örökös egyedüllétet.

— Nem nekem való ez komám — beszélget reggelente a mennyezet nélküli szoba padlásán fészkelő, hunyorgó, öreg bagolynak. Ilyenkor szokott hazatérni éjjeli csatangolásából és keskenyülő, zöld szemével barátságtalanul nézi Bozait. Az meg beszél neki. A vén lángbagoly türelmes hallgató, s ha az öreg elhallgat, bekoppan a szeme.

— Látod, Ügyes — fogja ilyenkor halkabbra a szót Bozai, — ez is milyen egyedül van — s hüvelykujjával az alvó madár felé bök. — Pedig ez elrepülhetne máshova is. Kereshetne magának párt. De inkább egyedül él. Úgy látszik, megszokta.

— Te nem szeretnél hazamenni, Ügyes? — kérdi a kis állatot. Az vidáman megcsóválja a farkát és bolondosan szökdelve elszáguld valahová.

Fiatal még. Ezzel még nem lehet beszélgetni. Bezzeg az anyja! Csak úgy sugárzott az értelem abból a két fényes szeméből, — gondol az öreg régi kutyájára, mely immár otthon maradhat örökké. Jó helye van. A kertben, a nagy, bütyköstörzsű körtefa gyökerei között.

A nap puhábban, gyengébben süt. A ház árnyéka lassan ráterül az alvó Bozaira. Megborzong. Felébred.

Itt az este. A bagoly mocorog egy kicsit, kibújik a tetőre, aztán súlyos szárnycsapásokkal elrepül valamerre.

Bozai füttyent egyet: Ügyes gyere, hazamegyünk. Örökre. De ezt még a kutya előtt sem meri kimondani. Öreges, sietős léptekkel nekivág a gyalogútnak és mellében ismeretlen, félénk örömök tollászkodnak.

Haza! Hazamegy. A fiam az örül. Mari is jó asszony. Nem barátságos természetű ugyan, de a szíve arany. Ő is örülni fog. Biztos örül. Majd kérdezik:

— Mennyi időre tarisznyáljak, apám? Mikor megy vissza?

Kuncog. Nem megyek vissza gyerekek. Egy kicsit megijed. Megbámulja az árnyékát, ahogy hosszan, soványan kúszik előtte. Vékony vagy, gyenge. Otthon kell neked. Otthon, — bátorítja magát és megszaporázza lépteit.

— Jó, hogy meggyütt, legalább eszik egy kis meleg ételt — fogadja a menye és tányért szed elő a konyhaszekrényből.

A fia újságot olvas. Éppen, hogy csak felpillant.

— Na meggyütt — morogja az apjának, de azért látszik, hogy örül.

Az unokák körülfogják az öreget.

— Mit hozott, nagyapa, mit hozott?

Ő meg boldogan simogatja a fejüket.

— Hozott ám valamit a nagyapa, bizony hozott.

A gyerekek az ölébe kapaszkodnak, ráncigálják.

— Haggyátok öregapátokat — szól rájuk az asszony haragos hangon. Ez rosszul esik az öregnek.

— Nem baj Mari, úgyis olyan ritkán látom őket.

Kanalazza a párolgó levest. Jóleső, meleg érzés hullámzik benne. Ezután mindig így lesz. Eszébe jut a bagoly. Na, egyedül maradsz, — gondolja és elmosolyodik.

— Mit nevetsz, nagyapa? — kérdezi az egyik gyerek és az öregbe belenyílal: most, most elmondom.

De sehogyse tud belekezdeni. Inkább másra tereli a szót.

— István jól van-e?

— Jól — mondja a fia, aztán újra belebújik az újságba.

— Jól az a vén naplopó — morogja a menye. — Tudna még az is dolgozni, de hát nem fűlik a foga a munkához. Inkább otthon ücsörög.

Egészen méregbe jön, pedig az öreg István nem is rokona. Itt lakik a szomszédban, Bozai gyerekkori barátja.

— Nono, lányom — védelmezi Bozai. — Öreg ember az csak öreg ember.

Nem lehet tülle azt várni, amit egy fiataltól. Pihenés köll az öregeknek. Eleget gürcöltek az életbe.

— Itt van maga. Maga is tud pénzt keresni. Az mér nem tud?!

Az öreg elszomorodik, behúzza a nyakát.

— Tudod — kezd bele, de aztán elhallgat hirtelen. Valami csendes bánat telepszik rá.

— Na én megyek is.

— Hát mér nem alszik itthun? Még nem is csomagoltam semmi ennivalót.

— Van még odakint ölég. Azt a jövő héten küldhettek valamit a gyerekkel — szól vissza az ajtóból.

A hold kerek, csúfondáros képe telten vigyorog le az égről és fura ezerkarú szörnyekké varázsolja a fákat. Az öreg léptei halkan, szomorúan kopognak az éjszakába. Kipp-kopp, kipp-kopp.

A kútkáván ott ül a bagoly és ráhunyorog az öregre.

— Mi az, vártál? — kérdezi Bozai.

A madár, mintha igent intene, meglebbenti szárnyát és elszáll a titkos hangokkal teli éjszakába.

Erdősi András: Kaszakalapáló

Nagyfalusi Tibor

Felhőjáték

Nagy kék levegőben terped vidáman egy kerti padon, lovagolva üli meg,
és derekas villogó beretvával hadonászik
e bogyószemű, bozontos, mákszem-öreg.
Reszket a tüske, siklik a szíjon a nagy fene kés,
surrog a szikra, balra meg jobbra leng a szakáll,
föl-le, föl-le jár a beretva, és mielőtt igazi táncba hevülne —
megáll... Kész, bizony kész.
Nézi az öreg, billeg a fejével, mint a galamb,
csóválja egy csöppet, morog, heherész —
hát bizony, lovagolni nem lehet délig...! — Nézi az élit.
A fény súlyos jegei szökkennek belőle, s alant
víg pörölyükkel nevelik a zsenge füvecskét
hajolni híven öregünknek lába elé —
s büntetik gyorsan a zöld brekegőt: a botor kigugolt melegedni,
most ijedten pillog belé... Ő magasra tartja csillogó késit
s mint a király is, fenséges arccal sújt vele szépen
a gömbölyded égnek négy csücske felé...
Tartja a kést, és hunyori szemmel néz bele hosszan,
akár egy játszi manó, tükrébe terelve földet, eget,
hívón cuppog a szája: és hopp, már benne a rezge világ...
Belecsalta a csalfa. Most mosolyog.
Egy kósza kis felhő, lám a varázstól, benn a tükörbe
tétován körbe topog — béget is félve:
tágabb legelőre szökni szeretne — nem lehet ám!
Rosszul esik az öregnek... Hát ez a hála? — dörmög a bajsza alatt
— én vónék a pásztor, oszt tanúd meg pöszém, hogy ez a karám!...
És villan a penge, csillan a tükre a gyapjas után.

...Bizony, maradj csak
eltévedt felhő:
egy szálig olyan vagy,
selymesded pelyhű,
mint a legénytoll...
Bizony, bizony, maradjál csak!
...Mert réges-régen, hajdanán
volt egy sugár szőke lány —
— hajh, fehér kontyú már az is,
fehér, fehér, mint te vagy...

Íme, szürke farkas-felleg igyekszik utánad,
homloka, jaj, béborul már ifjú idők pásztorának —
siess tovább bodor bárány,
bizony, bizony, szaladjál csak...!

Csányi László: Versek

Negyven felé

Nem jajszóval jött s lázzal. Fújt a szél kint
és felriadtam éjszaka. Sötéten
zúgtak a fák. A Hold lengett az égen
és olyan súlyosan feszült az ég, mint
egy ázott ponyva. Éreztem, felém int
valaki. Vártam a baljós és ében
éjszakában és nem értettem én sem.
Mint finom kéz, mely durva kelmét érint
csak ennyi volt. Rőt, ködös ősz jött,
más, mint az elmúlt, régi őszök.
Kint megeredt az eső, azt figyeltem,
hogy ablakomnál dobol és ijedten
éreztem, amint visszhangzott szívemben
s számoltam is, harminc, harmincöt, negyven...

Önarckép öt változatban

EMLÉK

Azt, ami elmúlt, nem lelem meg,
a napjaim mély kútba estek,
titkomat sose fejtheted meg,
úgy őrizz meg, hogy én felejtsek.

MINDENFÉLE FÉNYKÉPEK

Az arc, a szemek, mindig ugyanaz,
az érces homlok íve ugyanaz,
a fáradt kéz is mindig ugyanaz,
de te nem lehetsz soha ugyanaz.

ÁLARCOSAN

Minden játék volt. Az önkivület.
Játék volt veled s játék nélküled.
Öregszem, lassan minden egyre megy,
hulló életem így őrizze meg
örökkön egynek az emlékezet.

MUNKASZOLGÁLATOS EMLÉKLAP

Irtózatos bakancs a lábamon,
húsz esztendőmön másfél mázsa nyom,
egyetlen kincsem ez az árva nyom,
mely ég mögöttem, mint a sárga gyom:
bosszúd lobogjon gyalázatomon.

HALOTTI MASZK

Ez az utolsó. Soha ne feledj.
Embertől ez a végső felelet.
Keresni is kár, meg sosem leled,
ha kérdezik, mindig ezt feleled:
ember volt, egy volt, az egyetlenegy.

Buzás Andor

Esik

Száll legyező
meleg eső
barna bőröm veri
égi nyílások tágulnak
örök től fogva kiújulnak
a felhők sebei

hűs-csepp sora
sorozata
barna bőrömre koppan
zúdul a mezőn
a kék vér táncol buján remegőn
bennem s az égi habokban

Sebek sebek
viharok veletek
örökké zárt titkok kinyílnak
barna bőrömön meleg eső
óh ég földemre ereszkedő
érzékeim húsz zárt szemem
örök titkokra nyílnak

Nagyapám a szénába dőlve
pilláin át szűri a tájat
az ég szűrődött most a földre
s szívére elalszik fáradt

Csöpög a kasza orra a száradt
füvek a földbe rohadnak
az ég tündöklő dongói szállnak
pára-raj támad a lovaknak

S a félreállított vella ága
között a földből az égre lát
tükör-szirmán a mindenség vágya
kíváncsiskodik egy kék virág

Hazajöttem, itthon maradnék,
e gyenge eső-szálak mint ép
köldökzsinór megkötnek engem.
Valami bokrok-alatti, régi
szerelmek, őseim vére idézi
az ismerős föld csodáit bennem.

Szemembe zuhognak ki-sem-mondott vágyak,
mik annyi szemből itt égre szálltak,
s hitek, mit felfogott a víz,
bokrok, füvek és kaszák, — amelyek
minden kis jelre kiterjedtek:
a mindenségben laktak és lelték
jövőre is!...

...aranylegyek
pöngetik
cikkázva a tisztuló táj húrjait
görgetik
milliárd szétpattant
szivárvány
gyöngyeit
amerre megyek
láthatatlan termeszek
szorgalmából épül a táj
a rokon
az elcserélt
s bevetett

Sugár-oszlopok kelnek s magasra
emelik szememnek
az eget

Esik
zuhog
emlékek záporesője
szál ég-föld szövetébe
szál a mindenségbe
szál a végtelenségbe
beleszőssz
engem

...Száll legyező
meleg eső
barna bőröm veri
égi nyílások tágulnak
öröktől fogva kiújulnak
a felhők sebei...

Várnai Zseni

Utolsó pár előre

Az volt a játék! Kint a réten
ott állottunk kicsiny csapatban,
őzlábunk friss futásra készen
vártuk a csengő jelt, ha harsan,
s mikor a mondat fölviharzott,
futottunk mi utolsó párok,
lábunk a földet alig érte,
nem riasztott se rög, se árok:
— Utolsó pár előre!

Azután jött a szörnyű játék:
ott álltunk az utolsó sorban,
köröttünk üszkök feketélltek,
fejünk fölött lángcsóva lobban!
S, akik harcolva, ellenállva
sebekkel verten megmaradtunk,
láttuk társaink pusztulását,
s fülünk még őrzi haló hangjuk:
— Utolsó pár előre!

Vad, mérges gázok gőzölögtek,
Máglyák füstje kúszott az égre,
Ó, hogy születhet ennyi kínból
a makulátlan, tiszta Béke?!
És jött, sebekkel elrútítva,
vérezve jött a jó, az áldott...
s a létezés titkát megoldva
reánkbízta az új világot:
— Utolsó pár előre!

Előre hát oly tiszta szívvel,
mint egykor régen kint a réten,
mikor aranyló lepkét űztünk
a gyermekkor tündér-egében...
Mikor volt? Tán ezer éve,
vagy csak negyven év tűnt azóta?
Szobánkban akkor gyertya égett
s most zeng a világ híradója.
— Utolsó pár előre!

Nincs visszaút, és nincs megállás,
mennydörgi létünk áradása,
határtalan jövőbe nézünk,
s ez csak útunk kis állomása...
Nincs messzeség, és nincs magasság.
talán elfér köztünk a Béke...
Ezért, ezért előre!

Előre hát e földi téren!
Ez a játék még most is járja...
Ott áll versenyfutásra készen
az öt világrész ifjúsága...
— Ne engedjük megölni őket
apák, anyák, igaz hatalmak...
mert „a virágok virágozni"
s a gyerekek élni akarnak...
— Utolsó pár előre!

Bertnáth Aurél: Szőlőkötöző lány (pasztell)

Martyn Ferenc: Csendélet madárral (olaj)

Kende Sándor

Olaszországi jegyzetek

Romulus sírja a Forum Romanumon, az ősi, pogány Curia előtt... Lent a kriptában még megvan a két etruszk szobortalpazat, melyen a halott őrizetére rendelt oroszlánok álltak és a piramis, melybe a hely megszentségtelenítését tiltó törvényt vésték 600 évvel időszámításunk előtt.

A Konstantin bazilika két íve, Antonius és Faustina temploma, Spetimus Servus diadalíve, a Tabularium, távolabbról pedig a császári paloták romjai. Valamikor büszke diadalmenetek vonultak innen a Forumra, a Mars mezőkről jöttek a városba a dicső légiók, élükön a győzővel, kinek a feje fölé rabszolga tartotta Jupiter aranykoronáját, a nép hódoló örömujjongása közepette is állandóan e szavakat ismételve: „Emlékezzél, hogy ember vagy...!"

És a Colosseum... Ha a római nép, évszázadok óta kísértő haldoklásának előérzetében, történelméhez méltó halhatatlan emlékjelet akart volna állítani, akkor se emelhetett volna magának ennél magasztosabb sírkövet. A száz napig tartó megnyitó ünnepségen ötezer vadállatot öltek meg és nagyjából ugyanennyi embert: hadifoglyot, rabszolgát, gladiátort. Nagyszerű újdonságokat mutattak be: törpék és darvak háborúját például, és női gladiátorok küzdelmét. Mert mit keresett Róma népe itt? A császár, a szenátorok, a vesztaszűzek, asszonyok, matrónák, a populus és a plebs, mit? — Vért akart látni, vért, vért, borzalmat, embertelenséget... Ma: egyedül maradt, töpörödött anyókák hordják ide ételmaradékukat a romok közt napozó foltos macskáknak; az állva maradt árkádok, virtuóz építészeti csodák alatt szerelmes diákpárok bujkálnak, és távcsöves, színszűrős fényképezőgéppel a nyakukban, a monumentális méretektől szélütött idegen turisták bámészkodnak fölfelé, nevető németek, komoly, hosszúszoknyás hindú nők, szenvtelen angolok, s fürge, törékeny sárgabőrűek. És tovább: a Palatinus romjai, a thermák kövei között, a katakombák lejáratában mindenütt így...

Ez tehát Róma? — Ez *is* Róma.

A fény, a csillogás városa. Mert szűk utcákban is hirdetés- és cégtáblaneon-erdő világít, s mert a rengeteg apró üzlet teljes frontja üveg, üveg egészen a földig, s a kerete fényes sárgaréz, s mert minden harmadikban ajándéknak és emléktárgynak való színes csecsebecséket árulnak, meg ékszert is, talmit és valódit mindenfelé, száz helyen; mert a kávéházak teraszán március elején dekoltált ruhában sütkéreznek már az asszonyok, mellükön, karjukon, fülükben gyöngy, színes üveg, tarkaság; s mert februárban rózsaszínűek már a mandulafák... Házfalnagyságú, kiáltószínű plakátok, az újságárusok standját földig elborító tarka, frivol címlapú bulvárlapok; trapézruha, körömcipőben siető piros, kék, sárga harisnyák, idegen szó, hotelportás ezüstös óriási vállbojttal; s az autók légiója tükrösre fényezi az úttestet, hogy alig mersz a járdáról lelépni... — ez is Róma.

Folyosónyi utcák, s előszobanagyságú lakások. A kapualjakban oldalt kell fordulnod, ha csomag van a hónod alatt, különben nem férsz fel a tekergős lépcsőn. A víz kint folyik az utcán, ahol a nagyfiú az iskolaleckét tanulja, s ahol a hatodik emeletről a földszintig lóg a csöpögő fehérnemű, hogy szinte lúgos szaga van a levegőnek, akár egy mosókonyhában. Este a szemetet nagy kondérban égetik el a kapu előtt, lángjánál melegedve pletykálnak az asszonyok, a gyerekek gombot hajigálnak

a falhoz, így játszanak, — a kis műhelyben pedig még mindig dolgoznak a férfiak és a sihederkamaszok: zárat csiszolnak, bőrt festenek, kéken villámlik a hegesztőpisztoly, a kalapács és a reszelő felváltva muzsikál. Néha egy-egy hangos, liliputi motorkerékpár fordul be a szűk utcába, trikós, jókedvű legény vezeti. A hátsó ülésről, övvel összehúzott kék esőkabátban, hozzábújva, fekete csitri fogja át a derekát. S a kis utcában senki se néz utánuk.

Ez is Róma.

De talán az igazán Róma, ahogyan mindez összekeveredve egymásba folyik. Tulajdonképpen nincsenek szegény vagy gazdag negyedek, ősi városrészek és új települések egymástól elkülönülten. A régi városfal ma keresztül-kasul kacskaringózik a város bensejében, csavargásaid közben lépten-nyomon feltűnik, emlékeztet, befolyásolja a hangulatodat és egységbe fogja a szétszóródó képzeletet. És ezekben a mohos, kétezeréves, köves fészkekben ma is laknak, ultrarövidhullámú vevőkészüléken babráló emberek holdrakétáról magyaráznak az asztalfőn, — vagy fordítva is: a modern házak kapualjában antik szobrokra lehet bukkanni, melyek régi szökőkútakat díszítenek. S az óriási város legüdítőbb vize még ma is az Acqua Virgine, melyet hajdan Agrippa vezetett be Rómába a Mars mezőkön át, húsz kilométeres földalatti vezetéken, ezerkilencszáz éve megszakítás nélkül használják és a magánházakon kívül 50 nyilvános kutat lát el. — Kétezerötszáz évvel ezelőtt a Capitolium már világbirodalmi központ volt, itt őrizték a Sibylla-könyveket, melyekbe nagy veszedelmek idején a szenátus beletekinthetett, ide vonultak diadalmeneteikkel a hadvezérek, s innen indult ünnepélyes fogadalomtétel után háborúba a sereg; majd a középkorban a város kormányzatának központja, — s ma, ma is Róma kormányzójának székhelye. Nagy harangja, a „La Patarina" csak uralkodók halálakor és a karnevál kezdetén szólal meg, — de mivel Itália egy évtizede köztársaság, így hát a farsang a legfőbb esemény, másért nem kondulhat meg a torony ősi basszusa. — Vagy: ahogy az ezeréves utcasorba itt-ott hivalkodva odatolakszik ízlésszegény századunk monumentális, dekoratív tartalmatlanságának szimbolumként egy-egy márványkolosszus skatulya-kártyavár: ez is, ez mind együtt, ez igazán Róma...

A KÖNYV

Mindjárt a vonaton, még messze Róma előtt, várakozón szimatolni kezdek: — milyen új könyvet láthatok, ínyencséget, betűcsemegét? Mert, ó bizony, sok itthon a kívánság, a számonkérés, cseppekkel oltjuk szomjúságunkat, és szégyenkezni bátorkodunk amiért keveset tudunk, — de hát majd itt...!

S a nemzetközi express fülkéjében senkinek a kezében se látok könyvet. Pedig olvasnak. Mert hosszú az út, s nem mindenkit érdekel az elfutó táj. Bulvárlapok a kézben s az ülésen félretolva is. Óriási, színes címoldalak, rikító, pirosba-narancsbakékbe-zöldbe keveredő félmeztelen kihívások, nagy idomok, felingerelnek, nem nézhetsz félre: kézbe kell venni. S gyorsan hajtogatod a lapokat, mert sehogysem következik az, amit a címlap után várnál. „Csupán" filmhírek, családi rovat, divatújdonság, sportfelvételek, rajzos viccek, turista utak, reklámok, és, no igen, — de ettől szomorodtam el, — legalább kettő, esetleg három (csúfondárosan szakmai szóval:) zanzásított világirodalmi klasszikus. Azaz: ötcentis rajzos képekben egymás alatt sorjában a regény főbb mozzanatai, 20—25 ábra, s az alakok szájából kinyúló szalagon a fordulatot előidéző mondat. Emily Bronte: Üvöltő szelek című regénye például, lélektani regény, s milyen mélységeket mer felkavarni! a sötét indulatoknak micsoda kérlelhetetlen logikája korbácsolja az idegeket! — mit kap ebből az ember huszonöt fellengzős képben?! — Én nem hiszem, hogy felkelti ez valakinek az érdeklődését az igazi könyv iránt, inkább leszoktatja az olvasásról, ráneveli az unaloműző lapozgatásra, mely egy-egy ravasz képnél félpercre talán megtorpan még.

S a városban is: először azt kell észrevennem, mert oly kiáltón színes, hogy mit kínálnak az újságárusok? Bódéjukat keresztben-hosszában kiálló rúdakkal méterekre

megtoldják, s csíptetőkkel egymáshoz fűzve a földig lógnak róluk a tarka folyóiratok, divatlapok, magazinok, köröskörül a pulton pedig feltornyozva a fényes címlapú ponyva, angolul, németül, olaszul. Démonian ijeszteni akaró, vagy sexepillel hatni tudó rajzos-fényképes sárga könyvborítók ezek, detektívhistóriák, filmsztorik, szállodai borzalmak, fantomtörténetek, frappáns címek. S ha felületesen nézem a könyvkirakatokat, azt hihetném, hogy a boltok is ezeket árulják. Mert a kirakatok is olyan sárga-kék-piros színekkel tarkák, egymás hegyén a naturalista, színezett fényképborítók, mint az újságárusoknál. Csak amikor már közelebbről böngészgetek, veszem észre a giccses borítón Steinbeck, Maupassant, de akár Dosztojevszkij vagy Goethe nevét. Hát ilyen hivalkodó kiállítás kell Flaubert és Dickens „elkínálásához"? Nem a ponyva-ízlés hatása, térhódítása ez? Bocsáttassék meg, hogy így jutott eszembe: ha a sematizmus bizony sokértelemben károsan ülepedett a mi irodalmunkra, — itt, ebben a világban mennyire terpeszkedett rá a közízlésre, s mennyire borította el az amerikai sematizmus, azaz a piff-puff érdekesség? Mert az ízléses gúnyában megjelenő könyvek szerényen guggolnak a háttérben, a verseskötetek pedig egészen elbujnak. Böngészni kell, de szorgalmasan és makacsul, beletúrni az utcai árusok portékájába, elmenni a Piazza Borghesere, s a kerekes sátrak sorai közt alkudozni, — s akkor, persze akkor fel lehet fedezni az utolérhetetlen gazdagságú képzőművészeti könyvek, reprodukciós albumok között, és a hallatlanul sokféle, különböző ágú történelmi munkákkal együtt a mai szépirodalmat is. Igaz, valahogy mostohagyerekként. Lehet ugyan, hogy itt is az a cipő szorít, mint a mi kis házunktáján, s aránylag itt is gyéren terem az új, vagy talán e déli kereskedőknek sem szívügyük a reklám nélkül maradó fiatalság, s a Café Greco törzsasztalai mellől füstbe kanyarodó sóhajok alighanem testvér-rokonok a magyar műhelyek panaszaival. Mert ha azért egy-egy könyvből (ki tudja, miért?) mindenáron szenzációt akarnak csinálni, akkor odakerül a kirakatban a közkedvelt zenei életrajzok, lexikonok, almanachok, gyűjteményes kiadások és sorozatos klasszikusok közé. Hátha még az illető mű filmváltozata éppen műsoron van!

Művészeti könyveket csaknem minden kiadó ad ki, a különböző igényű szerényebb-pompásabb sorozatokat is. Ezeken kívül a múzeumok katalógusai, évkönyvei különböző kivitelben és terjedelemben ugyancsak rendszeresen jelennek meg. Ezekkel egyenrangúak a régészeti kiadványok, különösen azok, melyek igen fürgén hírt adnak a legújabb kutatásokról, így például a mostanában radarral végzett etruszk sír feltárásokról.

A legnagyobb kiadó a Mondadori cég, mely a könyvszakma minden területén rendszeresen jelenteti meg a reprezentatív műveket, s így működése (ha nem is hivatalosan) az olasz kultúrpolitikának szinte keresztmetszeti áttekintését teszi lehetővé. Különböző sorozataiban az olasz és külföldi irodalom elismert nagyságaival együtt szerepelnek kevésbé ismert vagy éppen fiatal írók is. Az „I grandi narratori" (Nagy elbeszélők) sorozat legújabb kötetei: Saroyan: Ti voglio bene, mama (Jót akarok neked, anyám!), Maugham: Questa nostra vita (Ez az életünk), Bernanos: L' impostura, Hemingway Öreg halász-a és Du Maurier új regénye. Színes, megtévesztő címlapú, ponyvakülsejű, olcsó sorozatában Amado: Zsubiabá-ját és Sinclaire Lewist, meg Georges Simenont fedezhetni fel. Művészeti könyvei közül a Cezanne-füzet s a Mondrian-tanulmány a legújabb a parádés kiállítású Modigliani-album mellett. Nagy siker E. A. Rheinhardt Eleanor Duseról írt színes, gazdag mellékletű munkája. Dickens: Nehéz idők és Tolsztoj: Sebastopol című regénye is mindenütt a kirakat első sorában van, úgyszintén Churchill hatkötetes emlékirata a második világháborúról.

A másik nagy milanói kiadó a Hoepli cég. Római lerakata és üzlethelyiségének kirakatai a város legforgalmasabb pontján: a Piazza Colonna-nál, a Corso árkádjaiban egy teljes háztömb. Elsősorban az átfogó, nagy témaköröket felölelő tudományos művek és magasabb színvonalú szakkönyvek kiadója. Olcsó, népszerű, ismeretterjesztő jellegű könyvet az előbbiekhez viszonyítva keveset ad ki, a mezőgazdaság terü-

letéről pedig alig valamit. Tájtörténeti színes tanulmányai viszont igen közkedveltek, és egy nálunk eléggé elhanyagolt ágazatról: a lakberendezés művészetéről s a bútortervezésről feltűnően sokféle munkát jelentet meg. Ettől a cégtől kerül ki a legtöbb útleírási, csillagászati, építészeti, orvosi munka. Az ifjúságnak szánt kiadványok között itt is még mindig Andersen vezet, no meg Grimm és az Ezeregyéjszaka meséi kisebb és bővebb válogatásban; a nagyobbak részére pedig a kalandos regényeken kívül a nemzeti történelmet és a római hőskort ismertető regényes-legendás elbeszélések végtelen sora kínálkozik.

Ugyancsak milánói kiadású az Universale Economica viszonylag olcsó Libro Popolare-sorozata, mely a klasszikus gazdaság-filozófiai műveket bocsátja egyszerű, ízléses formában közre, többek között Diderot-t, Pascalt, Dobroljubovot és Szimonov: Orosz kérdés-ét, Courbet realizmusról írt könyvét, aztán Csernisevszkij: Mit tegyünk című műve szerepel a sorozatban és Barbusse Sztálinról írt tanulmánya.

Nagy siker Giuseppe Tomasi: Il Gattopardo (A leopard) című regénye. Az olasz sajtó szinte egyhangúan az utolsó két évtized legjelentősebb irodalmi eseményének tekinti. A könyv szerzője dilettánsként utazgatott, művészeti és nyelvi tanulmányokkal foglalkozott, és hatvan éves korában, röviddel a halála előtt írta egyetlen regényét. A könyv Szicíliáról szól, abból az időből, amikor száz esztendővel ezelőtt Garibaldi csapatai elfoglalták és új, modern világot akartak berendezni az önmagába zárt, maradi, de mégis oly erős tradíciókat őrző szigeten. A roppant lélektani tudással megírt, sokrétű és lebilincselő mű a milanói Feltrinelli kiadónál jelent meg és jelenleg a nyolcadik kiadása fut.

Olcsó, kisalakú sorozatot alkotnak a Bibliotheca Universale Rizzoli könyvei. A világirodalom klasszikusai kerülnek itt egymás mellé, — ez a sorozat tölti be talán leginkább azt a szerepet, mint nálunk az Olcsó Könyvtár. Csak a legutóbbiakat említem meg, például: Schiller: Tell Vilmos, Dickens: Copperfield Dávid, Shaw: Candida, Lewis: Főutca, Shakespeare: III. Richárd és VIII. Henrik, aztán Balzac, Rousseau, Colette, Fielding, Sienkiewicz, Goethe, Goldoni, Merrimeé, Tolsztoj, Turgenyev, Dosztojevszkij Félkegyelmű-je és Osztrovszkij: Erdő című regénye, majd néhány olyan, amely a mi olcsó sorozatainkból még hiányzik, pedig beleillenék, például Michelangelo versei, Leonardo da Vinci levelei, Plautusz komédiái.

Komoly sikernek ígérkezik, mert máris a második kiadásnál tart Rino Alessi: Calda era la terra (Forró volt a föld) című és a Capelli kiadónál megjelent regénye.

A Riuniti, mely az Olasz Kommunista Párt kiadója, a világirodalom haladó polgári íróinak megjelentetésén kívül (Zola, Balzac, Maupassant-sorozatok) a szovjet irodalom kimagasló alkotásait bocsátja közre. Gorkijból komplett sorozatot adott ki, majd megjelent Patyomkin: A diplomácia története című műve, Majakovszkij 4 kötetes díszes kiadásával pedig az olasz sajtó sokáig foglalkozott s az ismertetéseken kívül több életrajz és elemző irodalmi tanulmány jelent meg, s az Il Contemporaneo c. folyóirat decemberi számát csaknem teljesen Majakovszkijnak szentelte. A Riuniti verseskötetei ugyancsak előkelő helyet foglalnak el az olasz könyvpiacon. Garcia Lorcától külön, önálló vaskos gyűjtés jelent meg, általában azonban mégis inkább összefoglaló antológiákat állítanak össze: például az új francia költők kötetét Apollinairetől a mai modernekig válogatták, majd reprezentatív kötetben adták ki a XIX. század orosz költőit, az olasz költők 1909—1949 közötti műveiből szerkesztett gyűjtemény pedig a harmadik kiadást éri már. Alighanem e téren hasonló a helyzet a mienkkel: csak az új költők fogynak nehezen a könyvesboltokban, de a klasszikusok és a századelejeiek annál népszerűbbek.

De hogy az új verseskötetekből is felsoroljak néhányat: — szerény, puhakötésű, kispéldányszámú füzetekként sorakoznak egymás mellett az Accademia Italiana dei Poeti kötetei: Ubaldo Brenna két könyve: La vela di ieri (Tegnapi vitorlák) és L'ultima trovadore (Az utolsó trubadur), Antonio Tagliacarne ugyancsak két füzete: Frammenti per la donna segreta (Töredékek a titokzatos asszonyhoz) és Lettere per l'altra riva (Levelek a túlsó partra), aztán Arrigo Pecchioli egy kötete, és egy vá-

gatás „Antologia Poetica 1958" címmel, Ugo Fasolo szerkesztésében pedig Nuovi poeti címmel 27 fiatal költő munkáiból jelentek meg szemelvények, töredékek, költemények, többek között Andreassi, Brandini, Di Bono, Luisi, Paolini, Tentori, Totti művei. A verseskötetek példányszáma 1 000 körül mozog, s így természetesen csak a nagyobb forgalmú, vagy magasabb igénnyel berendezkedő könyvkereskedések tartják.

LIBRERIA RINASCITA

Egészen közel a Piazza Veneziahoz és a Capitoliumhoz, ahol az ókori Róma a középkorival találkozik: modern nagy saroküzlet, a Kommunista Párt kiadójának könyvesboltja. Bent világos bútorzat, könyvekkel terhelt polcok a mennyezetig, s vitrines pult fut körbe az állványzatok előtt az újdonságok mintapéldányaival. Mindebben látszatra semmi különös, — szabályos, megszokott könyvesbolt. Nem tudom, mi adja mégis egyéni hangulatát ennek az üzletnek? Hogy boltíves, és több terem nyílik egybe, mintha szakcsoportonként más-más helyiségben tartanák a könyveket, vagy a modern bútorzat a régies építkezésben? — mondom, nem állapíthatom meg hirtelen. Talán a hivatás, melyet a haladó világirodalom terjesztésével betölt.

Vezetője jól ismeri a magyar könyvkiadás és terjesztés helyzetét, többször járt nálunk, s az itthoni szakvezetőkhöz személyes baráti kapcsolat fűzi. Beszélgetésünk ezért úgy alakul, hogy én nem sok újat mondhatok neki a mi terjesztési módozatainkról, hanem inkább őt hallgatom.

Nagy általánosságban a terjesztés szervezete olyan, mint nálunk 1947—48-ig volt. A kiadóktól nagykereskedelmi elosztók veszik át az anyag egy részét, az újdonságból annyit, amennyinek a továbbadását lehetségesnek látják, s adják el a kiskereskedő boltoknak. A terjesztők által át nem vett mennyiséget a kiadók közvetlenül, ügynökök bekapcsolásával adják el 10—12 havi részletre.

E sablonos, látszatra gépies menetben, a kapitalista adottságokon belül, érdekes harc folyik a kiadók könyvtermelésének befolyásolására. Egy-egy nagykereskedelmi elosztó ugyanis 4—5 kiadó anyagával dolgozik, természetesen lehetőleg hasonló világnézetű és üzletpolitikájú kiadóval. (Kivétel csupán a Mondadori cég, mely a legnagyobb kiadó, és saját elosztó szervei vannak.) A kiskereskedő boltok pedig — néhány ún. autonóm üzlet kivételével — ugyancsak szövetkeznek. Rendszerint 15—20 kisebb kereskedés egyezik meg abban, hogy az elosztó nagyhatalommal szemben együttesen lép fel. Az ilyen szövetkezés célja kettős: először is bizonyos kedvezőbb anyagi feltételek kiharcolása, akár nagyobb viszonteladói árrés révén, akár a bizományi vagy fizetési határidő meghosszabbítása folytán, — másrészt pedig egyes könyvek terjesztésének bojkottálásával, vagy éppen fokozottabb propagálásával kényszeríteni próbálják az elosztón keresztül magát a kiadót bizonyos tervbevett kiadványok elejtésére, vagy ellenkezőleg: magasabb példányszámban való megjelentetésére. Az ugyanis — éppen a kapitalista berendezkedés miatt — nem lehet közömbös a kiadó számára, hogy egy ilyen 15—20 tagú bolti szövetkezés nem foglalkozik kiadványaival.

A Riuniti, a pártkiadó természetesen, sajátságos helyzetéből következően, egyéni módszerekkel is dolgozik. Közvetlen eladói és szervezői hálózata is van. A párton belül nincs terjesztés (kivéve a brosúrákat), hanem propagandával és ismeretterjesztő előadásokkal hívják fel a figyelmet egy-egy kiadványra. Még nem kiforrott forma, inkább a kísérletezés stádiumában jár a faluzó szekerek és az üzemi könyvklubok segítségével történő terjesztés. A Riuniti kiadványai egyre szebbek, és a világirodalom klasszikusainak sorozatos kiadásával egyre színvonalasabbak, úgy, hogy az elosztók és a kiskereskedők fokozott örömmel fogadják. Jelenleg még inkább a hagyományos, megszokott külalakban jelennek meg ezek a könyvek, hogy legalább a formájuk miatt ne idegenkedjenek a konzervatívabb kereskedők.

UMBERTO ALBINI

Ha Firenzéről hallottam, először mindig a Mediciek neve jutott eszembe Michelangelo síremlékalakjaival, majd a Dávid szobor, aztán a Logia dei Lanzi sűrű szoborerdeje, Cellini és Donatello, a Sabin nők elrablása és Polyxena, majd az aggastyán híd: a Ponte Vecchio, a ráépített ékszerüzletekkel, később a Museo Uffizi, de még inkább a Pitti, mely leírhatatlanul egyszerű s szinte tüntetően puritán külsővel őrzi a világ művészeti értékének tekintélyes hányadát; még csak virágos park sem övezi, hanem kavicsos, szürke térség, ezzel a cicomátlan simasággal akaratlanul is kifejezve, hogy a belső tartalom nem szorul külső dekorációra.

Ezentúl azonban, Firenzére emlékezvén, a műkincsek minden záporos gazdagságával együtt Albini professzor nevét asszociálom. Egy élőét, aki az oly sok halhatatlant idéző italiai földön a köznapi emberek életének fűszeréül a magyar halhatatlanokat idézi.

Miért teszi? Ki ő? Hogy jutott eszébe József Attilát fordítani olaszra? S egyáltalán: miért éppen magyarokat fordít? Mi predesztinálta erre az igazán nem könnyű, s az ő hazájában (de sajnos, sehol a nagyvilágban) nem is igen hiányolt vállalkozásra?

A Bibliotheca Nazionale könyvtári irodájában jóideig szótlanul ülünk egymással szemben. Én, mert megilletődve, ügyetlenül dadognék, ha azonnal kezdeném, — ő meg azért, mert nyilván várja, hogy megkondjam, miért kerestem fel. Hatalmas termetű férfi, de a szív azonnal kiül arcára, mihelyt elmosolyodik. S ekkorra már én is levetem félszegségemet. Nem kezdhetem mással, mint hogy megköszönjem neki. S csak utána merem megkérdezni: — miért teszi?

Mosolyogva, jóízű diákévekre emlékezve, meséli, körülbelül így:

Egytemista koromban, borozva, majd sétálva, néha hajnalig vitatkoztunk egymással, hasonló korú diákok. Tudja, mi olaszok nagyon szeretünk vitatkozni. De biztosan maguk is. Különösen, amíg fiatal az ember. Később másról se lehet hallani férfiak társaságában, mint üzleti ügyekről, gazdasági nehézségről és politikáról. De fiatalon, istenem, miről vitatkozhattunk hát? — írókról és filozófiáról! Sok magyar diák tanult itt, néhány az évfolyamtársaim közt is akadt. A vita mindig akkor futott zsákutcába, ha a magyarok saját költőikre hivatkoztak. Mi nem ismertük ezeket, — a fiúk viszont rendületlenül az égbe emelték őket, s lenéztek bennünket, éreztem, hogy lenéznek, mert nem hittük el, hogy a világ egyik leggazdagabb irodalma a maguké. Így bizony nagyon elfajultak a viták. Nem maradt más választás: — no lássuk azokat a híres írókat! Itt olasz nyelven akkor csaknem kizárólag Földi Mihály, Bozzay Margit, Harsányi Zsolt és Körmendi Ferenc, esetleg Zilahi Lajos volt hozzáférhető. Ezek hihetetlen mennyiségben árasztottak el bennünket. Nekifogtam, és elolvastam közülük ezt, azt. Dühösen csapkodtam őket a vitázó magyar diákokhoz: — hát ez az a híres magyar irodalom?! Ez giccs, ez ócskaság, ez kereskedelem! — Hanem az egyik sűrűsörényű fiú nem tágított: nevekre hivatkozott, akik viszont nem jelentek meg olaszul. Így nem lehetett vitatkozni. De éreztem, hogy igazságtalan lennék, ha egyszerűen vállatvonnék és látatlanul elvetnék mindent, ami nem olvasható olaszul. (Ma már csak zárójelek közt jegyzem meg, hogy azért még mindig nem értem, amazokat miért tudták olaszra fordítani, illetve jóformán csakis azokat?) Szóval kutatgatni kezdtem, s német fordításban a kezembe került néhány Krudy-novella, egy-egy írás Németh Lászlótól és furcsa-fordítású Ady-vers. Végül azon kaptam magam, hogy már nem szabadulhatok, annyira izgatott a kérdés, hogy nyakig merültem a keresgélésbe. Valósággal megrendített a felismerés, hogy a XX. század elején milyen sűrű sorban, mondhatnám, szinte tömegesen léptek fel tehetséges írók Magyarországon! Először ez kábított el. Mert minden népnek megszületik korszakonként egy-egy zsenije, de hogy egy kis országban egyszerre, kortársként ennyien legyenek, — nem értettem! Mondom, ennek a miértje izgatott, s közben egyre jobban elmerültem köztük, míg aztán felfedeztem magamnak József Attilát. A régebbi vitázó kedv kapott el, szerettem volna az asztalra csapni, dühösített, hogy Európa nem is

ismeri, fogalma sincs róla! De az asztalt hiába csapkodtam volna, — inkább fordítani kezdtem hát. Eleinte csak prózára írtam át, később mások segítségével gyenge utánzatokat készítettem József Attilából. De ekkor már kezdtem magyarul tanulni, mert ha már belekaptam: nem elégítettek ki gyenge fordításaim. Ma már a Római Magyar Akadémia és a budapesti Kultúrkapcsolatok Intézete is segít, de még mindig nehéz, nagyon nehéz. Mert minden fordítás keserves munka, de a magyar nyelv, az egyébkénti fordítási problémákon felül is roppant nehéz, de hát... — s bocsánatkérőn nevet —, hát, hiába, nem lehet ugyebár örökké tűrni, hogy József Attilát ne ismerjék itt!

Említem neki, hogy tudomásom szerint az első kötet József Attila-kiadás néhány hét alatt elfogyott.

— Persze! Hiszen a XX. század egyik legnagyobb költője! Óriási hatással van a mi fiatal költőnemzedékünkre!

Aztán újabb terveiről beszélgetünk. Prózai antológia összeállításán dolgozik, mellyel a magyar regény- és elbeszélőirodalom fejlődéséről akar képet adni. Főbb állomásai: Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Móra, Krudy, Móricz, Karinthy, Kosztolányi, Tamási Áron. Legtöbb nehézsége a Móricz-novellákkal van: az ő nyelvi áradását nem lehet a „szótári" olasszal érzékeltetni, szinte új szóképeket kell kitalálnia, vagy a szicíliai szegényparaszti tájnyelvet alkalmaznia, hiszen a századforduló magyar falujának nyomorult életéhez ritmusában és temperamentumában a szicíliai „külön világ" áll legközelebb.

Később megint inkább a költőkről beszél:

— Próbálkoztam Radnóti, Kosztolányi, Ady verseivel, de sajnos nem nagy sikerrel, érzem, gyenge fordítások sikerültek. Nézze csak, a fordítás során valami mindig elvész, az átültetést vagy a muzsika, vagy a ritmus, vagy a hangulat sinyli meg. József Attila ritmusa, rövid sorai, kijelentő tömondatai jobban megfelelnek az olasz verselésnek. Persze a vers varázsa mindig a muzsika, a hangulat és a tartalmi súly egysége, de József Attilánál talán mégis inkább a tartalom dominál, és ezért is jobban fordítható. Ami viszont belőle képzettársítás vagy majdnem scizofrénia: az éppenhogy európai jelenség, modern idegállapot, s a zilált, hajszolt nyugati ember azonnal megérti és megérzi. De ha egészen őszinte akarok lenni... hát bizony József Attila áll hozzám a legközelebb, ezért sikerül őt fordítanom a legjobban. Az ő problémái az én problémáim is voltak vagy jelenleg is azok, s így ha az átültetés során el is veszítek belőle valamit, helyette magamból adhatok hozzá, míg viszont ha bárki mást fordítok: valahogy mindegyik kicsit József Attila lesz. Éppen ezért a prózai antológián kívül megmaradok most már nála, hamarosan lesz egy második kötetre való új fordítás készen, — de mégis nagyon szeretném, ha akadna itt valaki, aki Adyt, Tóth Árpádot, Juhász Gyulát, Kosztolányit és Illyés Gyulát fordítani tudná, mert (— s most megint olyan tüzes, mint a diákkori viták közben lehetett —) tűrhetetlen, bűnös állapot, hogy nem ismerhetik őket elegen, hiszen felmérhetetlen hatással lennének fiatal költőink fejlődésére!

Umberto Albini... Szerinte Petőfit, Madáchot, Vörösmartyt, Aranyt mindenki ismeri, — az újabbakat, a XX. század gazdag áradását pedig meg kell ismerni: ezért dolgozik. Többször járt Magyarországon, legutóbb 1958. decemberében. Élő íróinkat becenevükön említi (Karinthy Cini, Jékely Zsoli), mintha bennfentes módjára, tolvajnyelvünkön is tudna.

Megígérte, hogy hamarosan újra Pestre látogat...

VELSO MUCCI

Az Il Contemporaneo (A kortárs) című irodalmi és művészeti havi folyóirat szerkesztőbizottságának tagja. Költő, egy csodálatos nemes, Bertolt Brechtnek ajánlott versét („Az embereket rémületbe ejtő arcok múzeumában") olvastam a magyar Kortárs-ban. Két verseskötetét ismerem: L'Umana Compagnia 1953-ban jelent meg,

az Oggi e domani című 1958-ban. Nem fiatalember, de a szemefénye ifjúi hitet sugároz, s érzem, hogy nem vakhit ez, hanem olyan, melyet sok harc és szenvedés érlelt, s mély, fekete távolból néz messze, messze előre. Nem handabandázik a nagy szavakkal, — meggondolja mindegyiket mielőtt kiejtené, mintha leírná. Mondom: költő...

Erős, csípős bort iszunk, s talán egy órája beszélgetünk már elégedetlenül és nyugtalanul, könyvekről, az írók helyzetéről, a szűk lehetőségekről, s arról, hogy elborít mindent (ő azonnal közbevág: — „Csak látszatra!") a másodrendűség. Ő a bizakodóbb, de valahogy mégis csak sikerül kifújnom elkeseredésemet.

Igen, az elkeseredésemet. Mert itt, ahol minden kapualj műemléket rejteget, és a levegőben szinte tapintható a művészet pára-sugárzása, itt, az ősi alkotások tövében érezhető csak igazi keserűséggel, hogy mennyire szimplifikálódott, ellaposodott a XX. századi közízlés. Ezeknek a régi alkotásoknak a sora ugyanis nem egyes kiváltságosok fejlett ízlésére vall, s nem arról van szó, hogy akadt néhány magasműveltségű építész, Bramante, Michelangelo, Rafael, Bernini, — hanem az épületsorok összehangolása, a közterek beiktatásának ízléses szimmetriája, a szobrok elhelyezése, a perspektívába kényszerített szemlélődés, röviden tehát az, hogy mindez nem elszórtan és rendszertelenül jelentkezik, bizonyítja, hogy ez volt az általános, a normális, a tömeges, a standard. Viszont: ha ebben a légkörben felnőtt népnek *is* a bulvard-lap, a naturalista olcsóság lett a szellemi főtápláléka, akkor végzetesen reménytelen a kultúrának jövőt-formáló erejében hinni.

Velso Mucci végighallgatott tehát. Ő nem látja ilyen elkeserítőnek a helyzetet. Figyelmeztet is, hogy ne keverjem össze a dolgokat, és ne vegyek mindent „egy kalap alá".

— Kétféle kultúra van. Az egyik a hivatalos, azaz a hatalom kiszolgálója, jelen esetben az amerikaizált, külsejében naturális, ízléstelen, belsejében pedig kalandokba vesző s agyoncsépelt izgalmakkal az eszmeiséget elmosó irodalom. A másik, igaz, lassabban hat. De hát! Lassabban s nem olyan hivalkodón, sőt talán észrevétlenül, de mélyebben, tartósabban, és megmozdító erővel. De hiszen ez mindig így volt: a jó gyümölcs sokáig érik, az igazi bor hosszan forr, igaz?

S példáért nem nyúl messze. Itt van kéznél az Il Contemporaneo c. folyóirat. Két évvel ezelőtt még hetilap volt és sokkal kisebb terjedelmű. Amikor elhatározták, hogy nagyobb kivitelben, havi folyóiratként jelentetik meg, s kizárólagosan marxista kritikai nézőpontról szerkesztve: bizony sokan féltek, hogy, amint mondani szokás, a közönséggel baj lesz. Csakhogy éppen ellenkezőleg történt: az érdeklődés rohamosan növekedett (és éppen az értelmiség körében), úgy, hogy ma ez az egyetlen irodalmi-kritikai lap, mely 6 000 példányban tud megjelenni.

Itt kell megemlíteni, hogy a többi folyóirat általában mind csak 2—3000 példányban kerül ki a nyomdákból: a firenzei Il Ponte (középutas jellegű, irodalompolitikai), az ugyancsak Firenzében szerkesztett és szintén középtájt haladó Belfagore, valamint a haladó polgári Paragone (külön irodalmi és külön művészeti kiadványként is megjelenik), a Rómában kiadott katolikus irodalmi lap, a Fiera Letteraria, a milanoi Letteratura Moderna (haladó polgári), és a Moravia lapja, a római Nuovi Argumenti is.

Velso Mucci több magyar költőt ismer német és francia átültetésekből. Nyers szövegek segítségével vagy francia közvetítéssel szeretne fordítani, mert mint mondja:

— Hiányzanak nekünk a magyarok. Tudjuk, hogy vannak, hisszük, hogy tehetségesek, de nem ismerjük őket. Hiányzanak!

Egyébként készül is hozzánk. De előbb meg akar kicsit ismerkedni a nyelvünkkel, hogy életünket, szokásainkat, gondjainkat akadálytalanabbul érthesse meg.

SZÍNHÁZ

Az olaszok általában azt mondják, hogy ha színház, — hát legyen inkább opera! Két prózai mű mégis izgatóan foglalkoztatta az ínyenc-irodalom közönségét.

Az egyik Marceau (akinek Tojás című színművét nálunk is hónapokig játszotta a Nemzeti Színház) új darabja, melyet Il pappa reale (Királyi eledel) címmel a Teatro Quirino mutatott be. Tulajdonképpen a Tojás ellenpólusa, illetve női (vonatkozásban történő) megfelelője. Itt egy asszony keresi, élete eseményeit vissza-visszagörgetve, hogy miképpen jutott „idáig"? — Formabontás? — Vagy talán helyesebb, ha azt mondom: a formabontás tulajdonképpen máris forma. Más forma, mint az antik drámáé, de ismérvei már ki is számíthatók. A másik darab, amelyről mindjárt szólok, még inkább felbátorít erre a következtetésre. Az írók nyilván nem a tartalmat, a mi-t, hanem inkább a hogyan-t keresik megoldásukban, s mégsem üres formakérdés ez, hanem a ki nem fejezhető (vagy kifejezni nem mert) lényeget választékos mondatokkal, „kihegyezett" jelenetek részlet-reflektoraival legalább érzékeltetni próbálják. S az érzékeltetés mégsem utolsó eszköz az ábrázolás irodalmi fegyvertárában.

A másik színmű Arthur Miller, haladó-érzelmű amerikai íróé: „Uno Squardo dal ponte" (eredeti címe: A view from the bridge, Látomás a hídról.) Amerikába vetődött szegény szicíliai emigránsokat látunk a színpadon. A társadalmi keresztmetszet igényével indul, aztán bizonyos szerelmi problematika feszegetése felé kanyarodik. Komplikált lelkek összeütközése, vagy talán nem is összeütközése, hanem csak súrlódása, hiszen a konfliktus olykor nem is a színpadon robban, hanem csak e robbanások *eredményei* döbbentenek meg: az éles expozíciók után eredmények ábrázolását kapjuk, — legtöbbször a rezonőr magyarázatában. Mert ebben a darabban is van rezonőr-kommentáló: az emigránsok ügyeinek intézője, s azt fejtegeti, ami lélekben, a „tudat alatt" vagy látszólag értelmetlenül történik. A dráma legtöbb kérdése megoldatlan marad, sőt: éppen a konfliktust előidéző problémák tisztázódnak a legkevésbé. Tanulság persze levonható, a rezonőr ki is mondja a végén: „Noha tudom, hogy miben állt a rosszasága, s hogy ezért nem kellett volna meghalnia: — reszketek. Riadtan eszmélek arra, hogy bár zavaros az emléke: — ő maga mégis tiszta volt, mert teljesen felfedte magát, hogy megismerhessem. Ezért jobban szeretem őt, mint ahogy bárkit ezentúl szeretni fogok."

A Teatro Eliseoban Pirandello: I giganti della montagna című színművét játsszák. Három eredeti bemutatót is meg kell említeni: A Teatro delle Arti állandó társulata Guido Rocca 3 felvonásos komédiáját (Un blues per Silvia) tűzte műsorra, a Teatro Valle Franco Brusati és Fabio Mauri: Il benessere (A jólét) című színművét próbálja, a Pirandelloról elnevezett színház sikere pedig Dino Geatani: Notte di nozze (Nászéjszaka) című darabja. Egyébként, mint mindenütt, elég gyakori itt is a regényből írt színmű. Így került sor például Ercole Patti: Un amore a Roma című sikeres regényének dramatizálására, melyet a Teatro Parioli mutatott be.

Különben Ugo Bettit tartják Pirandello után a legjelentősebb olasz drámaírónak. Betti (1892—1953) tizenhárom színdarab szerzője. Első darabját 1926-ban írta, s írói évei a fasizmus kietlen korszakára esnek. És talán ez a tény árulja el, honnan, milyen irodalmi világból jött ez a nagy drámaíró? Az iskolát, az irányt, melyhez tartozott „ermetismo"-nak, azaz hermetizmusnak nevezték. Az ermetismo költői valóban tudatos elszigeteltségben éltek, és ami fontosabb: ilyen ellenpontról írtak, alkottak az akkori Olaszországban. Allegoriákba és mesékbe menekültek, hogy elmondhassák az igazat, az emberi lényeget. Ezt tették még a különben olyan realista írók is, mint például Vittorini, a híres „Szicíliai beszélgetések"-ben, sőt Pavese és egyes könyveiben Moravia is.

VIA MARGUTTA

A többiekhez viszonyítva ebben az utcában aránylag kevés autó jár. Az üzletek és műhelyek is csendesebbek. Régiségkereskedések hirdetik szerényen közelgő aukciójukat, az üzletek javarésze antik stílbútor-raktár, szomszédságukban aranyozó és képkeretező műhelyek, és 20—30 lépésenként egy-egy műterem, földszintesen, közvetlenül az utcára nyíltan, s az üvegajtó világosságában itt-ott maga a festő dolgozik.

Ez Róma hivatalos művésznegyede. Itt van a képzőművészeti főiskola, a művészkávéház (kertjében és halljában ókori szobrok sora), s évente kétszer, ősszel és tavasszal itt az utcán állítják ki műveiket a fiatalok 3—3 napra. Ilyenkor a kapualjakban, a falakon, a kerítéseken is minden helyet kihasználnak, sőt e modern és akadályokat nem ismerő titánok helyenként a kövezetre festik kompozíciójukat.

Most tavasszal a Via Margutta és a vele párhuzamos Via del Babuino tárlatai közül a kritika elsősorban Luigi Bartolininak a Galleria Alibert-ben kiállított grafikáit, rézkarcait, tusrajzait ismeri el, és a La Fontanella-ban Veva Toncic impresszionista festményeit. A műértő közönség szép számmal látogatja a Galleria San Marco tárlatát: Laura Maaperä és Giulio D'Angelo nagy-foltos olaj tájképeit. Enrico Bordini absztrakt grafikákat állított ki, a Galleria Zanini-ben Lezoche festményei, az Il Camino termeiben pedig Bruno Ruggeri humoros kerámiái, mozaikjai és absztrakt akvarelljei a legemlékezetesebbek. Az Olasz Festők Téli Szalónja Luigi Lochi, Zangarelli, Domenico, Melillo, Brancalene, G. Fibeck, Island Guizzo alkotásait mutatja be. Kis hírlapjuk, az Il giornale di Via Margutta a második évfolyamnál tart, figyelemmel kíséri ennek a külön világnak az életét, művészeinek törekvéseit, és beszámol az új alkotásokról.

AMADEO MODIGLIANI (1884—1920)

Jóval a halála után most fedezték fel igazán. Sok hányódás, rettenetes nyomor után hagyta el hazáját, s alkotóéveinek javát Párisban bekövetkezett haláláig Franciaországban töltötte. Ma csaknem minden kiadó gondoskodott egy Modigliani-album, reprodukciós gyűjtemény, vagy legalább életrajz megjelentetéséről, — s az autóbuszok hirdetése vagy az utcai falragaszok sora feltétlenül beterel a Galleria Nazionale D'Arte Moderne tárlatára, Modigliani alkotásaihoz.

Az első teremben üveg alatt őrzött művészeti írásai és levélváltásai, a falakon pedig felnagyítva a modern világ nagyjainak elismerő véleménye kéziratban, újságkritikában, baráti levelekben. Camus fájdalommal írja, hogy „Európa a XX. század egyik legnagyobb, vagy éppen legjelentősebb festőjét veszítette el Modigliani korai halálával."

Képeinek túlnyomó többsége portré. Messziről szemlélt arcok, abból a távlatból, ahonnan a homlokra és száj köré gyűrődött természetes ráncok már nem láthatók, — a lélek, a fájdalom csak a szem ívén, a száj vonalán villan, vagy legfeljebb a testtartás árulkodik. Tehát: a festő addig távolodik a modelljétől, míg a természetes vagy nem-fontos részletek egy-színné simulnak, — de hátrálva tőle egyszersmind magával viszi a lényeget; a lényeget, amit viszont egészen közelről, belülről csípett el, s amit aztán éppen a távolodás folyamán kisimult lényegtelenbe ültet. Művészete-technikája pontosan ez a kettősség: az általánost, magát az embert, a modellt elmosódó távilatba állítja, ugyanakkor viszont az egyéniségre, a jellemre, s a fájdalom okára világító egyetlen rándulást éles, célbataláló, kiáltó pontossággal, közeli részletességgel festi az elnagyolt, messziről nézett, ránctalan, egy-színű arcra.

Igaz-e, hogy korunk csak a lényegre kíváncsi? S ezért éli-e Modigliani éppen most a fénykorát? — A Modigliani-termek szomszédságában kiállított egészen új alkotások között forgolódva az a benyomásom, hogy ezek a festők abban követték csak Modiglianit, hogy ők is eltávolodtak ugyan a modelltől, de ők a lényegeset már el se akarták csípni, hanem az egésznek egyszerűen hátatfordítva, csak az emlé-

kezetükben megragadt egy-egy szimpla csíkot húztak a vászonra. Nekik már semmi se lényeges, illetve csak egyvalami: — a távolság. Ekkora távolságból minden csak fekete folt (mert múzeumi kiállított tárgy például egy fekete tábla is, néhány dudorodással és két-három kisebb kerek lyukkal), vagy egy sima, keretre kifeszített zsákszövet, melyen a szakadásokat sötétebb kanavászonnal foltozta be a művész (mert ez is kiállított anyag Modigliani szomszédságában!)

De hogy művészi hivatás-e ilyen távolságból nézni a modellt, azaz az embert, s lehet-e művészi eszme mindössze azt ábrázolni, hogy az idegen magasságból hidegen alápillantva milyen semmi az élet? — nem hiszem.

ACCADEMIA D'UNGHERIA IN ROMA

Via Giulia: ez volt a város első egyenes utcája, az 1500-as évek főútvonala. Az 1. házszámot viselő Palazzo Falconieri 1927 óta a Római Magyar Intézet székhelye.

A legutóbbi néhány évben a két ország közti feszült politikai légkör csaknem teljesen megbénította az Intézetet. De most már rendeződött a helyzet annyira, hogy újra elkezdhette normális működését. Tevékenysége kétirányú: egyrészt felszívni, átvenni, magunkévá tenni az olasz kultúrából mindazt, ami általános érvényű és örök emberi nagyszerűség, — másrészt pedig megmutatni itt s a nagyvilág szeme elé tárni mindazt, amire múltunkból és jelenünkben büszkék vagyunk: kulturális, tudományos, művészeti értékeinket. Éppen ezért az Intézet rövidesen újra megnyithatja kapuit ösztöndíjjal ide küldött fiatal művészeink és tudományos kutatóink számára. Folyik már a könyvtár rendezése is, anyagának feldolgozása, hogy a rendszeres kölcsönzés megindulhasson, látogatni lehessen az olvasótermeket, és hogy a tudományos irodalom rendelkezésre bocsátásával bekapcsolódjék az Intézet az itteni akadémiák együttes munkájába. (Éppen az elmúlt napokban jelentkezett például az egyiptomi és a belga akadémia, s bizonyos együttműködésre tett javaslatot.) A szakkönyvtár feldolgozása után megküldi majd a katalógusokat az egyetemeknek és a tudományos intézeteknek.

Az Accademia egyik legmaradandóbb emlékű rendezvénye az a könyvkiállítás, melyet az 1958. évi magyar kiadás terméséből állítottak össze, s mely kellő csoportosításban áttekinthető képet nyújtott a magyar klasszikus és jelenkori irodalom, a világirodalom, az ifjúsági, szakmai és zenei kiadványok arányosságáról. Külön csoportban mutatták be a díszes és bibliofil könyveket, de a látogatókat a kiállításnak az a része lepte meg legjobban, mely az olasz íróknak magyar nyelvű kiadványait sorakoztatta fel Petrarcatól, Dantetól és Goldonitól kezdve egészen Pratoliniig és Moraviaig. Csodálkoztak és meghökkentek a széles skálán, de még inkább a példányszám magasságán.

Általában a rendezvényeket, előadásokat és filmbemutatókat egyre többen látogatják az olasz értelmiség vezető köreiből, és megtalálják velünk a régi barátság meghittebb hangját. Hiszen ennek a barátságnak közös szálai messze nyúlnak vissza a történelembe, s akkor szövődtek a legszorosabbra, mikor a két nép annyira egyforma tűzzel vívta szabadságharcát a közös elnyomó osztrák uralkodóház ellen. S amikor otthon kiverték kezünkből a fegyvert: még a Bach-korszakban is futotta erőnkből, hogy ezrével adjunk hősöket Garibaldi seregébe, ezen a földön verekedni tovább a zsarnoksággal. Garibaldi magyar légiójára még emlékeznek itt, tudják, hogy Türr István volt a vezérkari főnöke, ismerik Klapka György tábornok nevét, és ma is az elesett Tüköri Lajos ezredes nevét viseli egy szicíliai laktanya. Az olasz nemzeti állam megteremtésének centenáriumát ez évben ünneplik, s bizonnyal szó esik Klapkáékról és Tükörről majd. A két ország ügyei nehezen illeszkednek ugyan; — de a politikát nem mindenütt a nép csinálja, nem ez a nép, mely szereti a magyarokat, a magyar népet, s mellyel könnyű szót értenünk. A Római Magyar Intézet ennek a gondolatnak a háza.

HONVÁGY...?

S. T.-t utoljára négy évvel ezelőtt láttam a Madách Színházban egy közepes szerepben. Most Firenzében találkoztunk. Egyébként jelenleg Bécsben él, de feliratkozott a kanadai kivándorló-listára.

Ezt ő mondta:

— Otthon minden érdekelt. Ugye emlékszel a vitáinkra? És nemcsak a hazai, szakmai csatározások izgattak, melyeknek a hátterét: az ismeretségek kusza szálait könnyű észrevenni, hanem tudtuk bizony, hogy melyik Shakespeare-szerepre készül Lawrence Olivier, számontartottuk a stuttgarti Jedermann-bemutatót, az új O'Neil darab színpadtechnikai lehetőségeit úgy tárgyaltuk, mintha mi készültünk volna az előadására, és felvillanyozott a hír Ebe Stignani Aida-produkciójáról. Én nem szeretem a pátoszt arról, hogy: — honvágy. Inkább így fogalmaznám meg: — ma nyugodtan megyek el Maria Schell plakátja előtt, a Burgtheaterben még nem voltam (pedig Pesten még az olyan újsághírre is felfigyeltem, hogy a Wiener Staatsoperben Karl Böhm vezényli a Varázsfuvolát), tudok a svájci Dürrenmatt-bemutatóról, és megnézhetném Osborne új drámáját; elolvasom a híradásokat, de... hát ez az: hogy *csak tudomásom van* minderről, de *nem mozgat meg.* Otthon örültem vagy dühöngtem Major III. Richárdjának, vagy a New York-i Hamlet-próbálkozás hallatára, — itt viszont regisztrálok csupán. Nem örvendek, s igaz, nem is mérgelődöm. De éppen ez a legborzasztóbb. Mert — érts meg: — azelőtt, bár otthon laktam, mégis az európai szellemi közösségben éltem, úgy éreztem. Én otthon azt hittem, „európai" vagyok, azaz hogy az európai szellemiség az enyém is. Érthetetlen, hogy ma, itt, miért nem érzek magaménak semmit...

*

Az ember végzetesen javíthatatlan: semmilyen körülmények között sem érzi jól magát, sohase megelégedett. Rómában a februári napsütés felfakasztja már a mandulafák rügyeit, s a ciprusoktól és olajfáktól télen is zöld ligeteket rózsaszínnel tarkítja; a téli tüzelés százféle kényelmetlenségét nem ismerik itt, hanem lebarnul a bőrük már tavasz előtt: — de ha kis szellő fúj, vagy száraz áramlat fut el a város fölött, mit a derűben sétáló idegen észre se vesz: sirokkót emlegetnek, és kétségbeesetten panaszkodnak a „rettenetes" időjárásra.

Mondom, az ember javíthatatlan: otthon semmi se jó.

De kilépve a mindennapok medréből, mást is látva, becsülni kezdjük azt, ami odahaza csak megszokott volt. Amit mosoly és derű nélkül csupán elfogadtunk. Az idegen világban, bár ragyogó arccal csodáljuk az ámulatra érdemeset: magunkban döbbenten eszmélünk sok nem-csillogó csodára, mit otthon észre se vettünk, — s meghajtjuk fejünket...

Velso Mucci

Ismertem éjszakáidat

Pierluigi Cocito-nak

Ismertem sötét éjszakáidat.
Anyád elmondotta nekem,
hogy a rettegés sziklái
fenyegető árnyakkal borítnak
s ha mozdulnál végre,
megroppan
súlyúktól gyenge, ifjú csontod.

Vaksággal vert meg balgaságom,
azért nem láttam
játékos zsarnokod, a vad pajtást,
aki árnyékként tart veled,
háromesztendős korod óta már,
gyermekségednek
minden elröppenő napján.

Ő ad kezedbe bujtogatva
rozsdamarta vasakat,
hogy hadonássz, üss, forgasd kedvedre,
mint a háborúban,
melyről nem is tudod,
mennyire valódi.

És egy végzetes napon
kötelet nyomott markodba,
szólván: béklyózd meg csuklód és bokád,
hadd lássuk félsz-e
vagy szemébe nézel
a kínnak, mint atyád tette akkor,
s az első kampóra
kösd fel magad!

Anyád talált rád félholtan,

A mi bűnünk, kis Pierluigi,
hogy nem tudunk olyan hazát adni,
melynek nincsenek éji szörnyei,
ahol a rettegés kerül
tünékeny éjszakáidon:
hazát, melynek nem rontja levegőjét
bitang fasiszta,
aki rád, s anyádra feni kését,
hogy véretekkel váltsa meg gonoszul újra
júdásaranyát
igazáért megölt atyádnak sírján.

Az ország, ahol mindez megtörténhet,
a mi hazánk!
Nyüzsg itt a söpredék, rombolva még,
nyíló értelmedet fertőzve öli;
de akad még egy
ember, akit hívj költőnek egyszerűen,
s aki, mióta téged ismer,
most ébred csak a tudatára,
hogy szertelen, vad gyermekjátékaid
e korba illők, igaziak,
valódi csaták, véres háborúk, melyekben
lépésről-lépésre
a félelmet az éjszakába űzted,
teret szerezvén gyengéd nappaloknak,
óva — ha magad nem is —
legalább anyádat.

Bús haza ez,
mondom magamnak, kis Pierluigi.
Magamnak, hisz én írtam atyádról
néhány verset,
és reméltem, hogy ezekkel
törlesztettem már minden tartozást,
amit olasz költőtől te bármikor számonkérhetsz:

Éljen a szabad Itália! —,
kiáltotta, s ahogy torkát
megszorította a hurok, pillanatig
fiához szállt gondolata
szinte süvítve; és a hitves
reménytelen zokogására hagyta örökre
minden férfierejét és lázadó ifjúságát.

Mit tehetek, kérdem magam sötéten,
ilyen hazában mit tegyek,
ha nem tudok már mást,
csak szavakat sorolni,
melyek egy fiú félelmét idézik
kegyetlenül,
míg vádló hangommal
a borzalom és rettegés újabb meg újabb
hullámait zúdítom rá?

Már tudom.
Bocsánatot csak akkor érdemlek tőled,
ha szám immár lezárva,
kezemben fegyver vasával állok eléd,
fegyverrel, mely legyőzi régi rettegésed
és diadalra segít téged,
ha indulsz megvívni végső háborúdat.

Róma, 1958. január 1.

Fordította: Mészáros Ferenc

Kulcsár János

Mielőtt végleg válni kell

Ne szólj; beszélni bűn, ha lelke nincs a hangnak.
Izzásaink helyén emlék-torzók maradnak...
Volt vágyak vérpadán von végső számvetésre
múltunk sok meg nem oldott, megmérgezett miértje.
— Nem vártam tőled mást, mint adni tudsz, de mégis,
lehettél volna jó is, lehettél volna szép is,
mert szótlan tűrtem én, hogy lázas fényben lásson
botlások szégyenével megsértett öncsalásom.
Azért hullt rád vakítva e rózsaszínű semmi,
hogy józan senkiséged ne tudjam észrevenni.

Aprócska szócsatákra találtunk száz megoldást,
s nem fájt (miért nem?) akkor, hogy elvesztettük egymást!
Te félted tán követni megtévedt szárnyverésem,
s az útvesztők ködében nem vártalak meg én sem.
Ne szólj. Beszélni bűn; csak szószegő szavunk van.
A vád kérdőjelét oldjuk meg önmagunkban!
Mi válunk, válni kell, s ha sárban már az emlék,
hadd őrizzünk meg annyit, amennyi megmaradt még!

Gazdag Erzsi: Gyerekversek

Hivogató

Gyere velem kis virágszál,
oda, hová a madár száll!
Tökszár dudát faragunk;
hét országon száll dalunk.

Tengeren is által megyünk.
Csak sírunk, meg énekelünk.
Csillag lesz a pogácsánk.
Az éjszaka vigyáz ránk.

A bohóc köszöntője

Jancsi bohóc
a nevem.
Cintányér a
tenyerem.

Orrom krumpli,
szemem, szén.
Szeretném, ha
szeretnél!

Velem nevetsz,
ha szeretsz.
Ha nem szeretsz,
elmehetsz!

Szívem, mint a
cégtábla,
ruhámra van
mintázva.

Kezdődik a
nevetés.
Tíz forint a
fizetés.

Ha nincs pénzed,
ne nevess!
Azt nézd, innen
elmehess!

Hó-farsang

Északi szél mit csinálsz?
A dudádon mit dudálsz?
— Du-du, mindig ezt fújod.
Azt várom, míg elúnod.

Most meg szederfánkra ülsz,
s szederfánkon hegedülsz.
Táncra hívod a havat
odakinnt a fa alatt.

Csupa táncos pihe-lány,
első táncos valahány;
fehérruhás hópihe
lebben oda, meg ide.

Hó-farsang van. Itt a tél.
Azért dudál ez a szél.
Egy szál zenész magában
sípol, dudál a bálban.

Mosolyra bíztató dal

Hozok neked galagonyát.
— Sírsz-e még?
Hozok neked kerek almát.
— Rísz-e még?

Egyet nevetsz, kettőt adok.
— Hadd látom!

Érik-e a piros mosoly
orcádon?

Piros mosoly, piros alma
itt terem.
Mosolyogj hát, hadd legyen bő
szüretem!

Lantos Ferenc: Házak (tusrajz)

Törös János: Kislány (terrakotta)

Makay Ida: Versek

Praktikák nélkül

Olvastam egyszer, hogy a régi lányok
bájitallal a hűtlen szeretőt
visszaszerezték. És a régi lángot
újraszították. — Már meghaltak ők.
A moderneknek is kell legyen titkuk.
Nem ismerem. Soha nem is kerestem
én bájitalt. S mit minden fruska is tud,
én nem tanultam meg. Nem. Én — szerettem.

Hitetlen ima

Akit szerettek, s többé nem szeretnek
olyan az, mint a vak, ki egykor látott.
Örök sötétjén gyötrően remeg meg
a fény emléke. És megkövült átok
lesz minden szépség. Nézd: a küszöbödre
ülök, világtalan. S bár rég nem hiszem,
a csodát várom. Most öld meg örökre
a fény emlékét. Vagy nyisd meg szemem.

Várkonyi Nándor

Szabó Lőrinc levelei

(Második közlemény)

Szabónak egyik fő célja független kritikai szerv megteremtése volt, mert akkoriban, ha nem is klikkek, de mindenesetre egyetértő és azonos érdekű csoportok alakultak ki az irodalmi folyóiratok körül. Erre céloznak első és második levelének azok a passzusai, ahol a Nyugat, Napkelet stb. ügyről ír, és arról, hogy könyvének kritikáját visszatartják „irodalompolitikai" okokból. — Mind e sok tervből semmi sem lett. Az 1927 évből csak egy levelezőlap-üdvözletem van tőle, erdélyi útjáról küldte Kuncz Aladár társaságában (1927. július 30.). A *Pandora* ezután csöndesen kimúlt, egy csomó adósságot örökítve szerkesztőjére.

Következő, több mint egy évvel utóbb kelt levelében már egy szót sem ejt róla. Annál többet beszél a modern magyar irodalomról akkoriban írt munkám prospektusáról (részletes tartalomjegyzékéről), amelyet neki is megküldettem. Ezért kénytelen vagyok levelének néhány mozzanatát megvilágítani. Így például idealistáknak azokat a költőket neveztem, akik szembefordulva az esztétizáló, l'art pour l'art irányzattal, eszméket akartak megvalósítani; lírai idealizmusról volt tehát szó, nem filozófiairól. Szabó ebben egyetértet velem, azonban erősen — s teljes joggal — berzenkedett Raith Tivadar első sorba helyezése ellen. Raith ugyanis az idő tájt indította és szerkesztette a *Magyar Írás* c. folyóiratot, szintén az esztézis, a parnasszista formakultusz ellen hirdetve harcot, s művészet-etikai megújulást követelt. Ez a törekvés — az izmusok, a zöldköltészet, a lírai humbug akkori zűrzavarában — nekem rokonszenves volt, s a közellátás hibájába esve, Raithnak mind írói-szerkesztői jelentőségét, mind képességeit nagyon is túlbecsültem (mint annyi mását). Szabó azonban élesebb szemmel és szilárdabb ítélettel kellő helyre állította, s az idő igazat adott neki. Hozzájárult mindehhez a fényképhistória. Könyvem kiadójának eredeti elgondolása ugyanis az volt, hogy 30—40 írónak az arcképét közöljük (magam még többet akartam, de szerencsére utóbb mindketten letettünk róla). Én tehát buzgón gyűjtöttem a fényképeket — mindenkiét, nemcsak Raithét, de levelemben úgy látszik megemlítettem Szabónak, s ő ebben is külön kiemelést gyanítva, még erélyesebben tiltakozott. Ennyit erről. — Említi még *Az Est Hármaskönyvébe* írt tanulmányát; erre szeretném felhívni a figyelmet, illetve jelezni, hogy Szabónak sok hasonló, értékes munkája lappang szerteszórva folyóiratokban, alkalmi kiadványokban. — Végül: mi lehetett az 1928 karácsonyára tervezett „jó nagy könyv", nem tudom; a következő években (1928—30) csak egy Ady-antológiája és két fordításkötete jelent meg, saját verseskönyve csak 1932-ben (*Te meg a világ*).

Kedves Barátom,

ma reggel kaptam levelét. Nagyon örültem neki, sőt már előbb is örültem munkája jelének, a prospektusnak, melyet a szerkesztőségben megkaptam. Nem nagyon értem, miért vehettek zokon valamit egyesek, hisz amit a prospektus elárul, az igen komoly és rokonszenves. Szívesen hozzá is szólnék, de félek, csupa tévedés volnának megjegyzéseim, oly kevéssé biztos az, hogy a beosztásokat és alcsoportokat jelző címszavak mögé mily tartalmat szánt. Nagyjában azonban kitűnőnek igérkezik, szükségesnek, újnak, igazságosnak és teljesnek. Úgy látszik, maga csinálja meg azt, amit K[...] nem akart és nem tud.

S nem tudom, teljesen kész-e már a könyv, s ha kész is, lehet-e beleszúrni, áthelyezni egyetmást? Most volna igazán jó, ha Pesten töltene néhány napot, hogy beszélgethessünk. De azért így is teszek néhány megjegyzést, ha nem veszi rossz néven.

József Attilát vegye ki a futuristák közül, föltétlenül. Tehetséges költő, semmi köze az igazi zöldekhez. Mert néha prózaverset írt?

Erdélyit természetesen oda kell tenni, ahová utólag jelezte.

A „költői ideálizmus" csoportjába tartozók között néhány jelentéktelen név van. Én ide tenném József A.-t, és Illyés Gyulát is. És van néhány jó költő, hirtelenében nem tudok neveket mondani (hisz szórakozottságomban azt se vettem észre, hogy Erdélyi pl. eredetileg kimaradt), akinek itt volna inkább a helye. S látom, én sem ismerek mindenkit az itt vagy ott már szereplő emberek közül.

Nem ad helyet kiddósabban a kritikusoknak, esztétikusoknak?

Nem becsüli maga túl a Forrás c. anthológia törzsembereit és szellemét?

Sárközinek most vette meg egy regényét az Athenaeum. Ismeri novelláit?

Raith Tivadarral komolyan foglalkozni, arcképét közölni, lehetetlen. Hacsak oly részletességbe nem megy, amely már irgalom. Csöppet sem haragszom rá, mondanom sem kell, sőt kissé szeretem és sajnálom, de bizony ő semmit a világon nem produkált.

Mintha hiányoznának szereplő fiatal prózaírók. Illés Endre is ér valamit. Kardos László. S mit tudom én. Ne haragudjon, ha megkérdem: nem fenyegeti-e az a veszély valamennyire, hogy onnan Pécsről nem vesz észre megjelent dolgokat, viszont túlbecsül egyetmást, ami eljutott magához, — túlbecsül már azzal, hogy tudomásul vesz és fölemlít, holott ugyanígy sok más is megérdemelné a megemlítést? Ne értsen félre, kedves Várkonyi, tudom én az előnyét is annak, hogy maga kívül él ezen a ronda irodalmi életen: tudom, mit ér a függetlenség! De itt-ott nagyon érződik — így, jogtalan aggodalmaskodással beszélve bele az ismeretlen könyvbe — hogy a szerző könyvekre építi beszámolóját, túlságosan becsüli azt, ami megjelent (noha éppen e szempontból kell hiányoknak lennie a kartotékjában). Például most látom Miklós Jutka nevét: bármily utolsó sorban és mellékesen tárgyalja is ezt a költőnőt, elveti a sulykot. Azt véli látni belőle az ember, hogy maga azt a Holnap-kötetet respektussal veszi kezébe oly részeiben is, amelyek régen és teljesen meghaltak. Miklós Jutka hiába jelent meg ott, az csak annyit ér, mintha egy vidéki lapban sorvadtak volna el szegénynek egészen rossz versei.

És mintha helyi értékeléseknek is nagyobb megbecsülést tulajdonítana a kelleténél.

Nagyon félek, hogy rosszat mondtam. Nem akarom ún. életszagúságra ösztökélni, isten ments! De ne tisztelje ennyire a könyveket. Minden attól függ különben, hogy mennyire akar számszerű teljességre törekedni. Ez is roppant nehéz, majdnem lehetetlen. Nincs mit tenni jobbat, mint megtartani valami okos arányosságot. De még aránytalanság és elnagyoltság esetén is sokat javít és ment az elméleti rész és irányadás, itt pedig magát nem kell félteni.

Raith arcképét a könyv érdekében én kicserélném Kodolányiéval, Fodoréval, vagy Erdélyiével.

Mit írjak még? Rengeteget lehetne, de nincs ennek így sok értelme. Dehogy sok, — semmi! Lehetetlen a kéziratot látnom, akármilyen rövid időre is? Utazzon fel, ha lehet!

Biztosra veszem, hogy nagyon értékes lesz a könyv, és szeretném, ha a legértékesebb lehetne, leggondosabb. Valami alapvető. Természetesen a III. rész érdekel leginkább, hiszen az az úttörő.

Magamról annyit, hogy ma is rengeteg a bajom, privát és egyebek. Szeptemberben, szabadságom alatt, Németországban utaztam, délen és nyugaton. Most a „Magyarország"-nál dolgozom, aránylag jó időbeli beosztásban. De. féltizenegytől du. negyedötig vagyok elfoglalva. Adósságok, persze, de mennyi! A nyáron sokat

írtam, de két hónapja semmit s egyelőre nem is fogok, úgy érzem, annyira nem érek rá s annyira kedvetlen vagyok.

Most karácsonyra esedékes volna egy jó nagy könyvem az Athenaeumnál. Hogy megjelenik-e, nem tudom. Heltai Jenővel kellene beszélnem, aki már megbeszélte a megfelelő pénzemberekkel, hogy nem marad-e el karácsonyról. De tíz napja, hogy nem mehetek át hozzá a redakcióból a válaszért. S nem is nagyon érdekel, igazat szólva, az egész. Össze sem állítottam, de megvan az anyag, újságkéziratban, csak cím kell hozzá. Szeretném megmutatni magának.

Nem lesz könnyű dolga összeszedni 300 előfizetőt. Én is megpróbálok majd szerezni néhányat ismerőseim között. Mit gondol, küld a kiadója nekem személyszerinti tp-t? Ugye nem? Nagy, drága a könyv, s nem írhatnék róla csak akkor, ha a kiadó az újsággal megalkuszik a recenzió felől. Sőt még úgysem, hiszen érdekelt fél volnék. Szóval, ha így áll a helyzet, engem máris fölírhat az előfizetők közé. Esetleg adhatnék még pár címet prospektusküldés céljára.

Fényképet szerencsére küldhetek. Ha lehet, küldje vissza. — Kérem, félre ne értse, amit Raithról írtam: egyáltalán nem tiltakozom személy szerint, hogy kivel akar egy lapon közölni. — Hogy egyes írók külön fejezetet kapjanak, arra semmi szükség. Az egésznek a koncepciója legalább erre mutat.

Írtam valamit a karácsonyi Est-Hármaskönyv számára, ami érdekelné magát. Divatok az irodalom körül, — ez a címe. Azt hiszem, sok hasznos és időszerű elmondanivaló van benne. Kb. 34 nyomtatott oldal. Nézze majd meg, ha kezébe kerül.

Mi összetűzése támadt az öregekkel? Céloz valamire.

Én mostanában olyan morózus vagyok, hogy semmi sem érdekel. Csodálkozom, hogy ennyit írtam. Úgy látszik, mégsem vagyok egészen kívül mindenen. Vagy csak ideiglenesen bénítanak meg a nyavalyáim.

Őszinte szeretettel üdvözli és teljes sikert kíván igaz barátja:

Budapest, 1928, október 13, éjszaka.

Szabó Lőrinc.

Fentemlített munkám 1928. decemberében jelent meg, egy tiszteletpéldányát elküldöttem neki, s alábbi levele jóformán csak róla szól, csupa elismeréssel, azonban, mint maga írja, még nem olvasta el tüzetesen. Nem érzem feljogosítva magam, hogy mellőzzem; egyébként saját ügyesbajos dolgairól is szól benne.

Budapest, 1929. febr. 3.

Kedves Barátom,

végtelen örömmel vettem kézhez kitűnő könyvét s ugyanolyan örömmel forgattam és forgatom, később és most is. Az egészet, istenem, hogyan olvashatnám én el az egészet, s hogyan szólhatnék hozzá minden részlethez?! Ellenben rögtön átvettem az összefoglaló jellegű részeket, amelyekből szinte előre le lehet vezetni az ítélkezéseket; amint az egyes írók megtárgyalásából visszafelé össze lehet állítani, igen kevés íróéból is, a maga általános felfogását, elméletét. Legtöbbször, minden valamire való ember megítélésénél annyira jelen van ez a kész, érett irodalomfelfogás, hogy magával igen hamar megismerkedik az olvasó, igen hamar, igen világosan. Pedig rengeteg szálat kellett összefognia, rengeteg hangulatot, törekvést egyeztetnie, gyökerénél fölkeresnie, hogy kijöjjenek azok az egységek, csoportok, amelyek szerint beosztotta az időt. S mégis egyszerű, világos az egész: a szellem igazán úgy áthatja az egészet, hogy rövid kis utalásokban, megjegyzésekben is jelen van az egész. Boldog voltam, hogy valaki ilyet tud csinálni, fiatalember, közülünk való, ilyen komoly, tudásban és kitartásban egyformán nagy igényeket támasztó munkát. Sőt életemben először éreztem igazi örömet azon, hogy könyvet ilyen pompásan állítottak ki, — milyen szép, hogy Pécsett így dolgozhat egy nyomda, egy kiadó. Talán nem is csináltak még a magyar vidéken ilyen szép könyvet, közhasználati könyvet.

Szóval teljes szívemből gratulálok. Részletkifogások itt már nem számítanak, nem is tudnám összeszedni, milyen apróságokban tért el felfogásom a magáétól. Az egésznek a szellemét tartom úgyis olyannak, amely igen-igen építő, egészséges, sőt úttörő. Bölcs, művelt, európai magyarság, konzervatív modernség, — nagyon nagy szükség van ma erre a szellemre. De az Ady-fejezetben mintha túlsok volna a keserűség; noha az elmondottak mind jogosan kívánkoznak közönség elé. Inkább mintha csak az egyensúly, a mérleg végső állása volna szubjektívebb a kelleténél.

Az egészen új rész három fejezeténél — a hármas beosztás igen jó — egy-egy író nyugodtan volna máshová is helyezhető. (Majd meglátjuk, jövendő munkáival hová helyezteti végleg magát!) Van pár név, amelynek gazdájáról keveset tudok s talán azért lepnek meg a maga szavai... De mindez nem számít.*

A rám vonatkozó rész igen megtisztelő. Örültem annak az objektív hangnak is, külön, ahogyan ezt megírta; de kérem, az életben vagy egyéb kis jövő írásaiban tartson fenn számomra is olyanféle lírai szeretetet, amilyennel többi idealista-kollégámat tárgyalta.

S most: miért nem írtam azonnal, amikor megkaptam a könyvet? Mert benne voltam egy nagy életbeli zűrzavarban. Két, sőt három hétig Csepelen laktam, onnan jártam be a szerkesztőségbe, aztán egy komplikált hurcolkodást kellett lebonyolítanom, az új helyen berendezkednem s természetesen még ma sem vagyok egészen rendben. Megírom új címemet: I. ker. Németvölgyi út 6., félemelet 2. — Igen szeretném már, ha felkeresne; ez az új lakás — szép, modern, 3 szobás, gőzfűtéses — csak válogatott, erősen megválogatott barátokat akar vendégül látni s fájdalmasnak veszi, hogy éppen maga az, aki a legritkábban keresi fel. Pedig itt, Budán, nem messze a várostól, de már a Svábhegy előhegyeinek lábánál, igen szép a hely, a környezet, innen télen-nyáron nagyszerű kirándulásokat lehet tenni, nem nagyobb megerőltetéssel, mit amennyivel odaát, Pesten, kávéházba megy el az ember.

December közepe óta nem bírtam dolgozni, egyetlen sort sem. Most majd folytatom. Persze, rengeteg a tervem. De adósságom még rengetegebb, és egyéb munkára kényszerít. — Minden jót kívánok a házasságához, minden legjobbat.

Örvendeztessen meg a hírrel, hogy fellátogat hozzánk. Hát mint régen, volna ma is vasúti szabadjegyem, én igen gyakori vendége lennék Pécsnek.

Írjon valamit arról is, hogyan fogadják a könyvét itt, ott, amott és mindenütt. Igaz szeretettel üdvözli híve és barátja

Szabó Lőrinc.

Egy hét múlva ismét írt, ezúttal közérdekű dolgokat; levele dióhéjban (az én esetem kapcsán) jól jellemzi az akkori napisajtó viszonyát az irodalomhoz (nevén nevezve: korrupcióját). Magyarázat: könyvem kiadója sok példányt küldött szét „szíves ismertetés céljából", de múltak a hónapok, s visszhang alig érkezett, különösen a nagy publicitást jelentő napilapok részéről. (Az irodalmi folyóiratok rendre foglalkoztak vele, de ez a dolog természeténél fogva időbe telt, — ismétlem, csak a hírlapsajtóról van szó.) Szabó akkoriban az Ún. Est-lapok egyikének, a *Magyar országnak* szerkesztőségében dolgozott, én tehát írtam neki, s megkérdeztem, mi módon lehetne e nagyhatalmú lapokat megszólalásra bírni. Válasza egyéb kommentárt nem kíván, de figyelmet érdemel, mint kortörténeti adalék. (Az az évi „Baumgarten-ügynek" ma már nincs jelentősége.)

Budapest, 1929. febr. 10.

Kedves Barátom,
a múlt vasárnap (?) írtam magának s hétfőn (?) kaptam levelét: keresztezte

* Ebben a fejezetben nagy részt még pályájuk elején álló, kiforratlan írókról volt szó.

egymást egymásragondolásunk. Amit írt, annak alapján rögtön láttam, hogy ki kellene egészítenem a levelemet, de minden jóakarat mellett sem jutottam hozzá egész héten.

Higyje meg, rendkívül sajnálom, hogy könyvét „agyonhallgatják". Ez ugyan túlzás, meg vagyok róla győződve, de valami van benne. Épen ezért írok. Próbálok valami tanácsot adni.

Először is: ne higyje, hogy a könyv az Est-lapok szája íze ellen való. Az Est-lapok erről a könyvről nem is tudnak, azt hiszem. S a szájuk íze olyan lesz, amilyennek valaki feltünteti. Az lehet, sőt valószínű, hogy egyes emberek ismerik a könyvet, azonban a döntés, a végső íz-csinálás itt egyes-egyedül Miklós Andor dolga. Mint mindenkit, őt is lehet befolyásolni bizonyos mértékig. S én azt szeretném, ha ezt a befolyásolást ön végezné vagy inkább végeztetné el.

Könyvekről, egészen jelentéktelen noticokon kívül, ma a sajtó túlnyomó nagy része csak akkor ír, ha a kiadó a kritika által lefoglalt helyet a lapban megfizeti, mint a hirdetésekét szokás. Ez alól a szokás-törvény alól csak az a lap kivétel, amelyik nem fontos annyira a kiadónak, publicitási szempontból, hogy fizessen neki. S írnak néha még azért, mert a szerzőnek van valami munkatársi szerepe a lapnál; de ilyen esetben csak akkor, ha nem üzleti vállalkozásról van szó, hanem valami önköltségű verseskönyvről vagy egyéb ideálizmusról. Az Est-lapok nagy Babits- vagy Móricz-, Heltai vagy Szomory-kritikáit szintén megfizeti az Athenaeum. Mindez független az író személyétől és értékétől: arról van csak szó, hogy a kiadónak érdemes-e hirdetni vagy nem. Hogy a zenei és képzőművészeti kritikai rovat ugyanígy átalakuljon, csak idő kérdése.

Ez így van. Ha tehát maga egyszerűen beküldi a könyvét a szerkesztőségnek, annyi, mintha semmit sem tett volna. A könyvnek kiadója van, legalább névleg, tehát fizetni kellene. Ha nincs intézkedési jogkörű barátja vagy jóakarója, akkor hiába minden remény. Még a legjobb eset az volna, ha a könyvét politikailag kihasználhatnák, ütésre vagy emelésre, — az ilyesmire azonban maga nem vágyik. A három-Est-lapnál levő írók között privátim biztosan esett már szó a könyvről, s hogy milyen megítélésre talált s milyen referátumokat kaphat e részről Miklós Andor róla, azt megítélheti, ha sorraveszi a nálunk dolgozó írókat és a maga róluk mondott bírálatát. Én úgy érzem, hogy a többség inkább kedvezően nyilatkoznék. (Igaz, hogy a többségnek nincs alkalma vele beszélni.) Ezért mondtam azt, hogy Az Estéknek a könyvről még nincs szája-íze s ha lesz, olyan lesz, amilyen referátumót az illetékes helyen a mű véletlenül kap. Azt mondanom sem kell, hogy ez Miklósnak egyáltalán nem hibája vagy szégyene: ő politikus és közgazdász elsősorban, az életben van benne nyakig, irodalmi jelenségek különösebb számontartása époly kevéssé kívánható tőle, mint magától az élet-szakértelem.

Miklós azonban nagyon finom érzékű ember s időnkint — jól tudva, hogy a rendszer szükségképpen rossz — hajlik a soronkívüliségekre. Képzelheti, mily rettentő sok oldalról akarják állandóan rábírni ilyesmire. Naponta száz és száz kérés, mindenféle, ami magának kicsiny és érdemtelen dolog, de a kérelmezőnek a legeslegfontosabb a világon. Már most hogyan ítélje meg ő, hogy minek érdemes és minek nem, kivételt csinálni? Bizonyos spuri? Pillanatnyi szeszély? Emberi, baráti tekintetek? Lapérdek? Kényszer? A véletlen igen nagy úr. Nagyon fontos, hogy érdektelen helyről jöjjön az ajánlás valami jó ügy mellé s hogy ez az érdektelenség látható legyen, különben elborítja a tolakodó és özönlő sok-sok-sok zavaros többi jelentkezés.

Azért írom mindezt, hogy tisztán lásson, ne essék rosszul a semmi és ne becsülje túl a valamit, föltéve, hogy érdemesnek tartja megpróbálni alábbi tanácsomat:

Adjon postára Miklós Andor címére egy kötött példányt, tisztességes dedikációval, s hármat a három szerkesztőség címére, dedikálatlanul, ugyanabban a csomagban. S írjon levelet, Igen tisztelt Főszerkesztő Úr címmel. Tizenöt-húsz sort.

Említse meg, amit... Nem, nem így. Maga csak dedikáljon kb. így: M. A.-nak, a haladó magyar szellem harcosának, igaz tisztelettel, V. N. — Ezt nyugodtan írhatja. S írasson a könyvekhez kísérőlevelet valahonnan az egyetemről, a modern szemináriumtól, Thienemann szereti magát, vagy még inkább az egyetemi könyvtártól, ahol dolgozik, vagy a rektortól, s ez a levél, feliratos papíron, olvasható aláírással s lehetőleg pecséttel, mondja el azt, amit az előbb akartam írni. Mindazt, amit e könyvvel kapcsolatban jogosan és szerényen el lehet, de el is kell mondani. Tehát, hogy ez a maga kiadása, ideális munka és vállalkozás, melyet örömének és díszének tekint az egyetemi könyvtár, még szebb folytatását várva a maga ilyen meg ilyen munkásságának; hogy Pécsett ilyen európai könyvet kiadni nagy dolog s emellett biztatás; hogy a legszebb ideális törekvésekkel szemben is mutatkozó közöny fájdalmasan érinti a levélíró hivatalt, amely az okos haladás és a magyar modernség egyik kis várát szeretné Pécsett fölépülve látni s ezért fordul támogatásért olyan helyre, ahol rokontörekvéseket érez; hogy Az Est-lapoknak az utolsó öt-hat évben folytatott irodalompolitikáját olyan általános művészeti szellem irányította, amelyben a modernség és konzervatizmus találkozása igen sokszor a részletekben is, egészében pedig csaknem mindenkor a könyvvel rokon végcélokat tűzhetett ki; s hogy a könyv visszhangtalanul maradása nemcsak a (szegény, hitelt igénybevett, fiatal) író anyagi csődjét, hanem egy kezdeményező jellegű, szép és fontos szellemtörténeti folyamat hatástalanodását jelentené. — Hát kérem, ilyesmit, nem sokkal hosszabban, de szebben és finom diplomatikussággal, hogy sem el ne hallgasson, sem túl ne dicsérjen. Kérő és bizakodó hangon, nem könyörögve. Ne felejtse el, hogy maga most valóban kér, szívességet kér! Kritikust ne jelöljön meg, valamelyik munkatárs ismerésére ne hivatkozzék. De a levél lehetőleg hivatalos legyen, vagy külsőleg annak tűnjék fel. Kizártnak tartom, hogy a könyvtárvezető vagy Thienemann ne írhatná meg a szükséges levelet jó lelkiismerettel, befejezve az egészet azzal, hogy mellékelve küldenek a főszerkesztő címén három bírálati példányt a három lap számára, s kérik az érdemszerinti megtárgyalást.

Hogy ennek a levélnek és a könyveknek mi lesz a sorsa, azt nem tudom. Azt hiszem azonban, legalább a Pesti Naplóban cikk. Az Estben aligha. De Az Estet kihagyni nem szabad. Lehet, hogy valaki befolyásos ember őrülten síkra száll a megemlékezés ellen, de ha Miklós maga a fenti értelemben értesül a dologról, minden valószínűség szerint hivatni fogja Mikes Lajos dr.-t, hogy mondjon véleményt. (Ha módjában van, küldessen egy példányt Mikesnek is, — I. Bors ucca 15. szám alá. Ez nem szükséges: ő nem akarja!) Ekkor már rendben lesz az ügy, ezt biztosan tudom. [Mikes u. is Szabónak apósa volt. V. N.] *Ha pedig már kiadják bírálatra, majd én sürgetni fogom, hogy ne maradjon el a megírás. Szinte még jobb volna, ha teljesen fiatal, jelentéktelen ember kapná a megbízatást: az ilyet ugyanis könnyebb a kritikánál a helyes útra — látja, milyen elbizakodott vagyok! helyes út! — téríteni. Majdnem olyan könnyű, mint az okos embert, aki megérti az ellenvéleményt.*

De lehet, hogy kárbavész négy példány és egy sort sem írnak a könyvről. Valami rizikó mindig van. Így, szerintem, a legkisebb; s legnagyobb a siker kilátása. (Mindazt, amit írtam, már megtárgyaltam valakivel, s ez volt a tanácskozás eredménye.)

Én addig, míg a könyvek meg nem jönnek, nem beszélhetek Miklósnak magáról. Különben is mostanában negyedévenként egyszer vagyunk együtt. De fogom keresni az alkalmat, hogy, ha a könyvek itt lesznek, rájuk terelődjék a beszéd. Tudja, nagyon kényes és ártalmas az ilyesmi, az ügynek ártalmas, esetleg; s oly rettentő erős a klikkrendszer, hogy a tisztességes embereket is akaratlanul klikkbe tömöríti a többi klikk s a tisztességeseknek még ezt a kényszerű klikk-látszatot is ki kell valahogy védeniük.

Más lapnál meg más a helyzet. Igazán nem írtak róla sehol? A Magyarság sem?

Thienemann, akit igaz szívemből üdvözlök, biztosan mesélt magának sok bizalmas kulisszatitkot a Baumgarten-ügyről. Én tudok eleget, talán mindent, de nem írhatok. Szörnyű, úgy élni, úgy állni ebben az irodalmi életben, ahogy én vagyok, egyedül, s olyan illúziótlanul. Mindent előre tudni, hogy hogyan, miért, mi, mikor történik vagy nem történik. Privátügyek miatt nagyon meg kellett undorodnom legjobb embereimtől is, és nem enyhíti az én fájdalmamat a csalódásban az, hogy hiszen ők is emberek. Kérdezi, mit szólok a Baumgartenhez? Menekülés a szürkeségbe. De ilyen rosszat nem vártam. (Úgy látszik, mégsem tudok mindent előre.)

Intézze el, ha érdemesnek találja, Az Est-ügyet mennél előbb, s persze, kezelje bizalmasan. De nem is kell, nincs benne semmi különös titok.

S addig is feleljen, most már két levelemre.

Én magam, ha sor kerül rá, szívesen írok a könyvéről, de nincs elég olvasottságom, főleg prózában. Kinek van annyi, mint maganak? Inkább megjegyzéseket és általános értékelést. (S én — szintén érdekelt vagyok!)

Gyönyörű vasárnap van, szeretnék sétálni a napon. Már nem vagyunk influenzásak. Szeretettel üdvözli igaz barátja,

Szabó Lőrinc.

Talán nem kell mondanom, hogy a javasolt négy példányt ezekután nem küldtem el. A kísérő levelet mégkevésbé; részben misztifikáció is lett volna, mert a könyvet nem én adtam ki, hanem a pécsi Danubia, pontosabban Thienemann Tivadar egyetemi tanár; Szabó ezt nem tudta.

Most tíz hónapnyi ugrás következik, — csak ugrás, nem szünetelés, mert következő levelében előzetesen megbeszélt folyóügyekről ír; ezekre nem emlékszem, így aligha lehettek jelentősek, de egy vagy két levél nyilván hiányzik. A megmaradt tele van panasszal: ez a hajszoltság, küszködés ettőlfogva Szabó Lőrinc életének alaphangjává válik mindvégig.

1929. dec. 10.

Kedves Barátom,

most találtam ezt a borítékot [levelemét V. N.], *s ez is figyelmeztet régi mulasztásomra, hogy hírt adjak magamról. Istenem, mást kéne. Restelkedtem eleget, hogy újabban elhallgattam. De az Erdélyinek szánt írását (magam soraival megtoldva) eljuttattam rendeltetési helyére. Itt is volt késés, de nem részemről. Most már nem tudom, kérdezett-e, üzent-e újabban valami fontosabbat, — ne haragudjon, nekem már csak megbolondulnom volna stílusos. Szörnyű adósságok gondja és sok-sok munka, hivatalos, aztán szünet nélkül a magamé, d. e. 10-től 4-ig, 4-től 12-ig vagy 1—2—3 óráig, s közben belül és körülöttem olyan felfordulás, hogy az kétségbeejtő. Másfél éve van ez így, érzelmi krízis. Szeretném közölni, hogy mi, mert akkor sajnálata megszüntetne minden kis v. nagy neheztelést magában, — de olyan messze van, és nem is teljesen biztos még, hogyan fordul a kocka. El vagyok készülve a legrosszabbra, egész eddigi életem tönkremenetelére, s a helyzet olyan, hogy mindenféle folytatás rossznak látszik. S közben, mondtam, a sok adósság, az iszonyú! Akármennyit keresek, jobban nyomorgok, k o m o l y a n, mint az utolsó léhütő. Debrecenben kellett ugyan szerepelnem, de csak Tóth Árpád miatt, én halottfáradt voltam és vagyok. Ami hirdetést (2 félét) újságban most láthat, az nem mond igazat, nem bírok nyilvánosság előtt lenni; még barátaimat is, akik nincsenek, kerülöm. S nem is sejtem, mikor jutok túl mindezen. Írjon, a szerkesztőségbe címezve levelét. Én ezt a kis exkuzálást (egyebet nem tudok) már hetek óta akarom; most, a borítékot látva, azonnal írtam, igazán csak azért, hogy ne rútul hagyjam cserben, ha már úgyis cserbenhagytam. Bélyeget már csak*

reggel vehetek, akkor dobom be. A Barossban vagyok, dolgozom, este ½11 van. Szeretettel üdvözli igaz barátja

Szabó Lőrinc.

1930. július 26-áról van még egy üdvözlő kártyája Debrecenből (Kardos László, Juhász Géza és Kardos Pál aláírásával), ez mintegy a záradéka érintkezésünk első szakaszának. Életének belső és külső nehézségei meglazították velem való kapcsolatát, csupán egy-két kesergő, zaklatott hangú levelére emlékszem az ezutáni időkből. Következtek a 30-as évek, a gazdasági és politikai válságok egész sorozatával, nehéz évtized az írókra nézve is. 1938-ban pedig elkezdődött a világfelfordulás. Ez szintén elsodort egymástól. — Megmaradt azonban négy írása 1946—47-ből; bizonyos, hogy ezeket megelőzően is kellett egy-két levelet váltanunk, mert a pécsi folyóirat, a *Sorsunk* 1946. októberi számában mutatványt közölt *Tücsökzene* c. lírai önéletrajzából, amelyen akkoriban dolgozott. Az illető lapszámot Darázs Endre, a fiatal költő, kérésemre elvitte hozzá, de természetesen nem gondoltunk már rá, hogy újabb részletet kérjünk, mint Darázs értesítésének e sorai is megmutatják: „Mellékelten küldöm Sz. L. levelét. Ő kért meg rá, hogy eljuttassam azt Hozzád. Úgy látszik, kissé félreértette látogatásom célját, én ugyanis azért kerestem fel, hogy átadjam a „Sorsunk" tiszteletpéldányát, — a Ti felhatalmazástok nélkül én önkéntesen nem is mertem volna kéziratot kérni. Mint leveléből később kitűnik, ő maga érdeklődött az elhelyezés esetleges lehetőségéről. Nekem az a szerény véleményem, hogy semmiesetre sem ártana a »Válasz« mellett a »Sorsunk«-nak is ismét közölni a Tücsökzenéből." (A *Válasz* Illyés Gyula folyóirata volt.) — Szabó tehát kis félreértéssel kérésnek vette a látogatást, s a következő levelet küldte:

Budapest, 1946 nov. 7.

Kedves Barátom!

Köszönöm a Sorsunkat, most hozta meg Darázs Endre; gratulálok a munkátokhoz és sok szép sikert kívánok a szép vállalkozáshoz.

Ma tulajdonképp azért jött Darázs, hogy — amennyiben van rá teretek — új részleteket kérjen nagy versemből. Örülnék neki, ha érdekelne benneteket mondjuk a karácsonyi, vagyis decemberi számra egy újabb részlet, olyanszerű tarka összeállításban, ahogy azt a húsz verset a Válasz-ban láthattad. Tudniillik most egyszerre nagyon „gazdag" vagyok versekben, s kevés a folyóirat: a kötet, az egész, február végére nyomtatásban megjelenik (úgy számítjuk), s addig van versem, hiszen mintegy 280 darabja kész a Tücsökzenének s az egész mű kikerekítéséhez most már csak mintegy 60 vers kell még. Az egésznek így is csak töredékei jelenhetnek meg, lapokban, előzetesen: ezért ajánlgatom most magamat ezekben a hónapokban, ezekben a könyv-előtti időkben, ilyen buzgón.

Írj tehát kérlek, most már talán nekem, közvetlenül, régi címemre (Bpest, II. Volkmann utca 8) és ha akarsz valami kisebb-nagyobb ciklust, mutatványt, postafordultával küldhetem. Így pillanatnyilag gyorsabban érintkezhetünk, mint Darázs bekapcsolásával, aki oly kedvesen összekötötte szálainkat.

Ha tehát kell kézirat, írj, s írd meg azt is, hogy különálló versek vonzanak-e inkább, vagy olyan egymást folytató darabok, amelyek az egész cikluson belül valami zártabb részlet-cikluskát alkotnak. Amennyire lehet, szeretnék alkalmazkodni kívánságaitokhoz.

Ha ez a mű készen lesz, s a technikai könyvcsinálási munkán is túljutok, az Örök Barátaink II. része, új kötete kerül sorra, azt az anyagot gyűjtöm össze majd, és egészítem majd ki, éppolyan kötetté, amilyen az első rész volt; tehát lesz majd versfordításom is, elég, jövőre; mostanában minden időmet megeszi a saját versek gondja, meg a házé, az anyagiaké stb.

Ha Pesten jársz, legközelebb illessz be engem is programodba, címemet megírtam.

Decemberre a Válasz is kért egy sorozatot a Tücskökből.
Mire kell még gondolni? Talán semmire.
Isten veled, minden jót kíván Neked és munkatársaidnak
igaz híved és tisztelőd
Szabó Lőrinc.

[U. i.] Reményteljesnek tartanám mutatványszámot küldeni előfizetési felhívással és csekkel erre a címre: Baumgarten Sándor dr., orvos, Igal, Somogy megye.

Ajánlatát örömmel vettem, s kértem a verseket, de bizonyosan jeleznem kellett, hogy a decemberi és januári számról már elkésett. Az alábbi levelében megírt okokból csak hónapok múltán válaszolt.

Budapest, 1947 II. 28.

Kedves Barátom!

Túltettem rajtad: már talán két hónapja is lehet, hogy folyton írni akarok s folyton nem írok. De nem rendességből, sorrend tiszteletéből, szerkesztői korrektségből tettem így, hanem veled ellentétben, bizony csak rendetlenségből. De hát olyan zűrzavar és kapkodás az egész életem!... S mentségem lehet még valami, amire tanú az ifjú Darázs is: a tél egyetlenegy kis szobába szorított össze bennünket, négyen aludtunk itt, ahol most gépelek, majdnem ősz óta, s ami a másik szobában maradt, az az északi sarkon volt, jégveremben volt, megközelíthetetlen helyen volt. S ott volt valahol a te leveled is, kedves barátom, az elhagyott rendes munkahelyemen, egy csomó egyéb jégretett tervvel, megkezdett munkával, elintézetlen levéllel. Ott van most is, biztosan elő fog kerülni most már napok alatt, mert hisz ma — ma először! — kinyitottam az ajtót s meleget engedtem be a könyvtárszobámba, a rendes munkaszobámba: terjeszkedni akarok, nagyobb „életteret" a saját lakásomban. Dehát egyelőre nem tudom, mi hol van, hol maradt ősszel abban a lomtárban. Bízom azonban benne, hogy semmi különösebb konkrétum nem volt az írásodban, s így nem mulasztok megbocsáthatatlanul sokat, ha csak fejből felelek most és konkrétumok nélkül. Darázs viszi a 16 „tücskömet", talán meg is rémít a szám, bánj vele erélyesen (a kézirattal!) s tetszésed szerint. A közeljövőben, remélem, mondjuk egy hónap alatt, most már sikerül, a melegebb idők eljöttével, rendszeresen dolgoznom s befejeznem ezt az önéletrajzi lírai regényt. Utána egy évig csak verset fordítok, kötött programom van, akkor — ha még akartok — szívesen adok, ahogy már ígértem is, külföldi verseket magyarul; egy-két szám múlva örömmel állok rendelkezésedre, míg fordításból csak azt kaparhatnám össze, ami éppen van, kiadatlan... Szeretnélek látni! Nem jársz Pestre? Feleségem beteg, kórházban volt két hónapig; s lesz még; magaslatra volna szüksége; most vasárnap várjuk haza... Isten veletek, minden jót! Szeretettel ölel igaz híved:

Szabó Lőrinc.

Következő levelében a hozzá-mellékelt műfordításokról ír, s munkásságáról, családi ügyeiről számol be röviden.

1947. IV. 3.

Kedves Barátom!

Örömmel néztem át folyóiratod megjelent új számait. Szép, nemes, jelentős sorozat, gratulálok hozzá és a legjobbakat kívánom a jövőre. Legutóbbi cikked sok mindent feltárt, amit szükséges tudni.

Az ifjú Darázs útján legutóbb egy sorozatot küldtem a Sorsunknak a Tücsökzenéből. Kérésedre most közbecsúsztatok azonban egy kis műfordítás-sorozatot. Szerettem volna egy német s egy francia darabot is, hogy nagy legyen a tarkaság,

de nincs készen alkalmas darab. A Shakespeare-szonett természetesen új fordítás! Összesen tíz vers megy így most, 1 Shakespeare, 3 Puskin, 3 Lermontov és 3 Tjucsev. Puskin Hazatérés-ének kivételével kis terjedelmű munkák. Ha évszámokat vagy egyebet szoktatok írni az idegen költő neve mögé, kérlek, lásd el a kéziratot a szükséges pótlásokkal. Vasárnap Kaposvárott jártam, mint a Berzsenyiék vendége, s verseim mellett fordításokat is mutattam be, köztük néhányat a Neked küldött oroszokból.

A Tücsökzene júniusra valószínűleg megjelenik, de a jelek szerint nem mint könyvnapi könyv. Az oroszok a karácsonyra esedékes Örök Barátaink II. kötetében jönnek; s valószínűleg előbb az Athenaeumnak egy Orosz Irodalom Kincsesháza c. kiadványában. Májustól kezdve egy évig nem igen érek rá eredeti verset írni, annyira lefoglal majd a sok műfordítói kötelezettség.

Feleségem öt hónap óta beteg, bár épp most itthon van; húsvét után megy, harmadszor, kórházba. Ideges és fogy, sok mindenféle nyavalyája van: rejtélyes „bunkerbetegség". Vidéken elsősorban enyhe magaslati helyen kellene magához térnie, egy kicsit híznia. Ápolásra nincs szüksége. Azért írom meg ezt Neked is, mert hátha van valami tipped, hátha valaki ismerős, barát, akinek megfelelő háza van s akár vendégül is meghívná Pécs környékére. Két-három hét nagyon jót tenne neki. Pénz persze nincs rá semmi. OTI jogosultsága viszont van, ezt is megemlítem. Ha tudnál valamit, érdeklődj, kérlek, és írj.

Az orosz verseket öt-hatféle német és francia verses és prózai szöveg egybevetéséből fordítottam még két évvel ezelőtt, a bunkervilágban.

Korrektúrát légy kedves talán személyesen csinálni. Ha pénzt küldhetsz, ne halaszd holnapra, s ha példányt, abból is küldj többet!

A viszontlátásig szeretettel üdvözöl igaz híved:

Szabó Lőrinc.

U. i. — Csorba Győzőnek köszönöm a könyvét, kíváncsian fogom elolvasni, eddig csak a Hélinant-ját ismertem; az Illyésnek küldött példányt ma délután továbbítom, épp Válasz-nap van.

Utolsó megmaradt levele a *Tücsökzene* kiadásának odisszeáját vázolja, s további írásokat ígér.

Budapest, 1947. május 13.

Kedves Barátom!

Köszönöm április 14-i kiadós leveledet és a közben küldött 150 ft. honoráriumot. Hat hét óta ma írok először egyebet, mint „tücsköt". Irtózatos hajszában voltam. A mű rikító hiányosságait, hézagait pótolgattam, korrigáltam, és közben végeztem azt az igen cifra munkát, amit hétköznapi életnek nevezünk. Fiam iskolaügyeivel is nagyon sok baj volt, minden a legrosszabbkor történik; át kellett íratnom a Lónyai utcai ref. gimnáziumba és kilincselésben és ösztökélésben mindent megtennem, ami reményt ad rá, hogy megússza a túlkönnyelműen kezdett és folytatott, de tán még tűrhetően lezárható hetedik gimnáziumi évet. — Ugyanakkor a feleségem dolgai, kórházai, amikről tudsz. — Hogy a könyv, nem könyvnapi jelleggel ugyan, de könyvnapkor megjelenik, azt alighanem tudod. Háromnegyedét már kiszedték, a végét holnapra várom. Holnapra! Április 20 helyett! Aztán május 1 helyett! Mindig kitolta valami a dátumokat, ahogy ez már szokás. És így én mindig írhattam újabb és újabb darabokat. Ez tartott úgy igában. (Bár tartana még!) Kezdettől fogva valószínű volt, hogy elkésünk, de most már bizonyos. Csoda lenne az ellenkezője. Már csak azért imádkozom, hogy június elsejére vagy elejére akár csak egy, egyetlenegy felmutatható példány, de valami mégis csak legyen a kezemben. T. i. a könyv elleni legutóbbi mocorgás baráti ellensúlyozására az Egyetemi Nyomda Diáriuma és a Válasz kritikát, ismertetést ígért

és akar hozni és nyilván hoz is a június 1-i számban. Más nyilvánossága úgyis aligha lesz ennek a könyvnek, Püskinek [a kiadónak] *nem lévén pénze újsághirdetésekre. Most aztán az a veszély fenyeget, hogy mégsem lesz könyv június elejére, noha ez a két folyóirat mint megjelent könyvvel foglalkozik majd vele. — Mindezzel körülbelül arra a kérdésedre is feleltem, hogy a Sorsunk nem „megjelenés után" hozná-e ki a közleményeit, ha június elsején közöl újabb „tücsköket". Semmiesetre sem! Nagyon örülnék, ha közölnéd őket. Már a hó közepén vagyunk. 260 vers van kiszedve, hátra van még kb. 90-é. Még az első korrektúrát sem kezdte el az Antiqua nyomda; pedig másodikra és harmadikra is szükség van. Aztán a tördelés. Babrálás ily rengeteg címmel, a tükrök oldalankinti megoldásával. A nyomás. Száradás. Legalább egy hét a könyvkötőnél. Ijesztő kilátások!... Isteni csoda lesz, ha a fentírt egyetlen mutatványpéldányt produkálhatjuk a Válaszéknak és a Diáriuméknak. (Nálatok kinek a címére küldessek kritikai példányt?) S hogy vidékre, Pécsre és máshová, példány kerülhessen, ahhoz megint kell jócskán további idő. Június első napjaira, a könyvnapok idejére, legfeljebb Pesten lehet ellátni pár száz példánnyal a piacot. Hogy ti a június 1-i számmal a könyv u t á n jönnétek ki, ettől nem kell félni.*

Kedves volt, hogy részletesen foglalkoztál Klára esetleges pécsi-pécskörnyéki nyaraltatásának lehetőségével. Nem lesz ebből semmi. Itt csak egy kúriaszerű házba szóló csodaszerű baráti meghívás segítene; ilyen ismerős pedig nincs.

Megyek vissza munkáimhoz. Nagyon jól esett, hogy Mihályfi miniszter kezébe vette a támadások után a Tücsökzene útjának sima vezetését; ő maga keresett fel tegnapelőtt. A Puskin- stb. verseket, kb. 30 darabot közülük, az Athenaeum is elkérte. [...] Egyebekről legközelebb!

Szeretettel ölel igaz barátod

Sz. Lőrinc.

Ezután már csak néhány levelet váltottunk, sajnos, nincsenek meg; emlékezetem szerint egyidőben a korán elhúnyt debreceni költő, Gulyás Pál írói hagyatékát szerette volna kiadatni, erről tanácskoztunk, de a dolog abbamaradt.

Erdősi András: Állami gazdaságban

Horváth Imre

Emlékezés Vikár Bélára

Igen színvonalas emlékünnepélynek voltam szemlélője ez év áprilisában a „szép Dunántúl kies földjén", a Somogy megyei Hetesen. A „népköltés" buzgó apostola születésének 100. évfordulóját ünnepelte a község apraja-nagyja. Immár 30 éve én is csak vendégként járok haza. Ideköt engem is gyermekkorom minden emléke. Minden egyes hazamenetelemnél látom, hogy mind kevesebb az ismerős arc. Hiába, most már csak azokat tartom számon, akiket kivisznek a „soponyi" rétre, a megye népköltésében is oly szépen megénekelt „hetösi temetőbe".

Mint a kemény koponyából az okos gondolat, úgy pattant ki a község a volt grófi uradalom béklyóiból: szétterült, a község belterülete, a lakóházak száma megkétszereződött. Ezt a módosságára igényes, mérsékelt és mértéktartó, szerfölött békés, de ugyanakkor tradícióit elevenen őrző falut igen ritkán kapták szárnyra az újságok. Az utóbbi négy évben azonban Vikár neve az érdeklődés középpontjába állította a községet.

Két emléktábla van elhelyezve a faluban. A volt tiszttartó lak falán emléktábla hirdeti: „Pete Lajos 1836—1924. Somogymegye nagy dalköltőjének a Berzsenyi Társaság". Emlékezésem szerint 1936-ban helyezték el a táblát. A községházán: *„A község nagy szülötte, Vikár Béla néprajztudós emlékére. Született 1859. ápr. 1-én. Halála 10. évfordulóján kegyelettel emlékezik meg róla Hetes község népe. 1955. szept. 22."* c. felirat rója le a szülőföld háláját nagy fia iránt.

*

Vikár életéről a hetesi református paróchián Bata Elek tiszteletes ad készséges felvilágosítást az immár megsárgult, száz éves fóliánsokból. Vikár Béla nagyapja takácsmester volt Pápán. Apja ugyanott végezte középiskolai és teológiai tanulmányait. Kezdetben Pápán volt tanár. A nagyműveltségű, jó borivó, keménykötésű nyugtalan ember végül is Somogyba kerül református lelkésznek. 1853-ban jött ide először, mint helyettes lelkész fél évet töltött itt és „menesztetett, mert a gyűldének úgy tetszett". Két év múlva mégis itt ver gyökeret 11 évre: 1856—1867-ig. Nem lehetett rossz hely, ha visszakívánkozott. A jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy szorgalmas, rendszerető, a vallási türelmet, békét hirdető ember volt a két felekezetű községben. A „rektor urat" megdorgálta, mert tanítási idő alatt a tanteremben nem találta, majd amikor az részegen támolygott haza, a tanterembe nem engedte. Sok baja volt az 1847-ben épült templom adósságainak rendezésével is. A sorokból minduntalan kicsendülnek hadakozásai: „Fel kell lépni az elhatalmazott" rendetlenség ellen. A veszekedő házastársakat békítette, házassági viszályaikat rendezte.

Felesége, Vikár Béla anyja, Szomjú Veronika a közeli Edde községből jött át látogatóba Hetesre. Az eddei tanítólánynak megtetszett a határozott egyéniségű lelkész. Itt kell megemlítenem, hogy a Szomjú család Nagyszalontáról került át Somogyba, és rokoni kapcsolatban állott Arany Jánosékkal. Vikár Arany iránti rajongása meg is mutatkozik később. Nyolcadikos gimnazista korában Arany-tanulmánnyal nyer pályázatot. Katalin nővére után (1857. XII. 4.) a második szülött Béla: 1859. ápr. 1. A keresztszülők bejegyzésénél említés történik a helybeli Gébel r. kat. plébánosról. A lelkész liberális gondolkodására utal még az is, hogy a környékbeli ref. lelkésze-

ken, ügyvédeken kívül „helybéli földészek" (földművesek) is meghívott vendégek voltak. A népes család (6 gyermek született itt) először az 1866-os országos fagykár idején került válságos élelmezési helyzetbe. Az apa a presbitériumhoz fordult, hogy házaljanak családja számára kenyeret. A zsúpfedeles paplak asztaláról a húsétel is sokszor hiányozhatott, mert Vikár öreg korában melegen és kedvesen azt írja:

Papkonyhát falusit, a húsételhiány nem is igen búsít,
Ha jó túróscsusza működtet fogsövényt,
Vagy töltött káposztánk dicséri a Zsuzsit...

A községből a család Kutasra költözött. Az apa Béla fiát Pápára adja gimnáziumba. De a gyermeket fél év után súlyos betegen hazaszállítják és csak két és fél évi megszakítás után folytatja tanulmányait Pécsett. Az apa mérnököt szeretett volna képezni belőle. Amde mást mutatnak a „M. Kir. Állami Főreáltanoda" 1871—1877-es évkönyvei és anyakönyvei! Az egyébként kitűnő tanuló éppen mértanból, ábrázolóból, szabadkézi rajzból volt 2-es, 3-as, sőt évközben 4-es is. Ugyanakkor humán tárgyakból mindig jeles.

Amikor 1871 év őszén beiratják a reálgimnázium I. A. osztályába, az apa már Magyarladon van. Tanulmányi eredménye kitűnő, testnevelés 3-as.

1872—73. Apja Kisfaludon működik. A másodikas gimnazista tanulmányi eredménye ismét kitűnő, testnevelés 3-as. A jegyzetrovatban már ott találjuk: „Megdícsértetett".

1873—74. Apja: Pettenden. A fiú kitűnőrendű. Mértani rajz: 3-as. Testnevelés: betegsége miatt felmentve. Az alig 14 éves fiú megkezdi a gyorsírásnak, mint rendkívüli tárgynak a tanulását. Nagyobb diákokkal lakott együtt. Izgatta, hogy társai olvashatatlan, számára meg nem fejthető üzeneteket hagytak hátra.

1874—75. Az apa a Hedrehelyhez tartozó Visnye községben működik. Szinte évenként változtatja a helyét. A negyedikes gimnáziumi tanuló mértanból évközben 4-es (elégséges), év végén azonban mindenből kitűnő. A jegyzetrovatban a sablonos „megdícsértetett" helyett már ezt olvashatjuk: „Szorgalma és magaviseletéért tanári tanácskormány folytán megdícsértetett". A legjobb tanulók között ő is 1—1 arany pénzjutalmat kapott.

1875—76. tanév. A fenti ritkaságszámba menő dicséretnek köszönhette, hogy az ötödik osztály átugrása után ebben a tanévben a VI. osztályban találjuk. Az osztályugrásnak tudható be, hogy az egyébként kitűnő és gyors felfogású tanuló tanulmányi átlaga valamivel gyengébb lett. Érdemjegyeiből mindig kitűnik azonban a humán tárgyak szeretete. Ezekből változatlanul jeles.

1876—77. tanév. A tanári tanácskormány újabb osztályugrást engedélyez a tanulónak. Így sikerült a kétéves betegségét behoznia és 18 éves korában jó eredménnyel záróvizsgát tennie. Ez az évkönyv azonban már mutatja a leendő tudós oroszlánkörmeit. Neve mindenütt a megdicsért és a megjutalmazott tanulók között szerepel. Az ösztön- és egyéb díjak rovatában ez áll: „Az Eötvös Egylet által kitűzött pályadíjak közül az a) alattit, azaz a Deák F. pályadíjat Vikár Béla VIII. gimn. tanuló nyerte el ily c. művével: Tanulmány Arany Jánosnak: Rodostói temetője felett." 1 db aranyat kapott jutalmul.

Másutt ismét a páratlan eset: az iskola VIII. oszt. tanulója egyben tanár is. Ez bizonyítja a Gyorírászati tanfolyam c. rovat: „A lefolyt tanévben Vikár Béla VIII. oszt. tanuló a gyorsírászatot, mint rendkívül tárgyat tanította."

Egyetemi tanulmányait Budapesten a bölcsészeti karon folytatja. Ettől kezdve gyorsan, változóan felfelé ívelő a pályája.

1880. Országgyűlési gyorsíró, revizor.

1883—84. Gróf Lónyay Menyhért titkára.

1886. A Gyorsírászati Lapok szerkesztője.

1889-ben az Országgyűlési Gyorsiroda szolgálatába lépett és innen, mint a gyorsiroda főnöke vonult nyugalomba 1921-ben.

A nyári parlamenti szüneteket külföldi utazásokra használta fel. 1889-ben feleségével saját költségén félévet tölt Oroszországban és Finnországban. A finn nyelvet és a néprajzot tanulmányozta, továbbá a Nemzeti Múzeum számára gyűjtött néprajzi tárgyakat.

Ebben az időben megalapítója és szerkesztője volt az „Élet" c. folyóiratnak. A magyar érdekek szolgálatába állítja a Berlinben és Lipcsében megjelenő Westösterreichische Rundaschaut.

1894. Szülőföldjén és környékén: Hetes, Juta, Mezőcsokonya, Kaposmérő, Edde községekben megkezdi a népdal és népmese gyűjtését. Úttörő volt a népköltési termékeknek fonográffal való egybegyűjtésében és a szövegeknek tájszólás szerinti feljegyzésében.

Az 1900-as párizsi folklór kongresszuson meglepetéssel látták, hogy Vikár megelőzte a külföldet, mert akkor már mintegy 2 000 fonográf hengere volt elhelyezve a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályán.

1895-ben az Országos Gyorsíró Egyesület tb. elnöke.

1896-ban a Magyar Néprajzi Társaság főtitkára.

A Keleti Művelődési Központ megbízásából a „Turán" c. folyóiratot szerkesztette.

1920-ban a Lafontain-társaság főtitkárául választotta.

Az Akadémián mindvégig csak levelező tag maradt. Ezt a tényt a „humor levébe mártott múzsájával" a következőképpen örökítette meg:

Az Akadémián rajtam kívül, aki öreg, mind „rendes széken" ül.
Csak nekem nincs ily jó székem.
De van, amivel minden rendes tag nem dicsekedik,
Van ám jó kedvem: e rímeket is épp az szüli.

Nyugdíjba menetele után páratlan akaraterővel birkózik az öregkorral. Értekezései, cikkei egymás után jelennek meg. Még halála előtt egy évvel is, 1944-ben, 85 éves korában rövid megemlékezést ír tanító mesteréről, Szinyei Józsefről.

*

Munkásságának méltatása egy cikkben csak a legfőbb alkotásaira szorítkozhat. Mint tudományos kutató legszívesebben a magyar népköltés termékeinek gyűjtésével és magyarázatával foglalkozott. A népies dallamokat 1894 óta ő gyűjtötte először fonográffal a magyar parasztság ajkáról.

1905-ben megjelenik „Somogymegye Népköltése" címmel egy 460 oldalas népköltési gyűjteménye. Szülőföldemen még él 2—3 énekese, akik Vikárnak énekeltek a „masinába". Felkerestem hát a rádióban is sokszor emlegetett Pöttendi Lidi nénit. Emlékezéseit a következőképpen mondta el: „1894-ben járt a falunkban 4—5 napig Vikár Béla. Bejöttek a tiszteletes úrral. Mosolygós, kedves ember volt, aki megállította az utcán volt hetesi iskolatársait, a férfiakat és nőket. Népdalok után érdeklődött. A tanítónk akkor kijelölt több jóhangú tanulót. Köztük engemet is. Akkor énekeltem el a „masinába" az alábbi népdalt:

A hetösi temetőbe, három árva sétál benne,
Mind a három azt siratja, hogy nincs néki édösanyja, édösanyja.

Kel' föl, kel' föl, édös anyám, leszakadt a testi ruhám!
— Nem kelhetök három árva, mer a sírom le van zárva, le van zárva.

Van tinéktök mustohátok, aki gondot visel rátok:
Mögfésüli hajatokat, mögmosdati orcátokat, orcátokat.

Gyertök lányok a pajtába, borújjunk egymás nyakába,
Úgy sirassuk jó anyánkat, a mi kedves jó dajkánkat, jó dajkánkat.

1907-ben megjelenik kétkötetes, „A magyar népköltés remekei" c. műve. Az első kötet bevezetőjében igen hasznos és helytálló megállapításai vannak a népköltésről.

A népdalokhoz fűzött hasznos magyarázatainak igazságát vitatja Vargha Gyula szerkesztő: „Különös előszeretettel szokta a dalokban előforduló képeknek jelkép magyarázatát adni. E magyarázatok tisztán Vikár Béla úr egyéni felfogását tolmácsolják, anélkül, hogy azokért akár a Kisfaludy-társaság, akár alulírott, mint e gyűjtemény szerkesztője, felelősséget vállalna. Sőt részemről, sokszor a jelképes értelmet erőszakolt belemagyarázásnak tartom. Így pl. a következő kis dalhoz:

Magas a torony teteje —
Bárányomnak nincs mezeje,
Bárányomnak jó mező köll,
Magamnak szép szerető köll.

Vikár Béla úr a következő megjegyzést fűzi: „E versszak mint képbeszéd magyarázatra szorul. Népköltésünkben az elérhetetlen vagy alig elérhető magasság (torony, nyárfa) az éppen nem, vagy alig teljesülhető vágyat, a hiábavaló vagy kétes reményt fejezi ki... A tárgyalt verskezdet tehát egyszerű prózára feloldva ezt teszi: hiába vágyakozom, bárányomnak nincs mezeje, amint magamnak sincs szeretőm, pedig bárányomnak mező, magamnak szerető kell". Erdélyi János ugyanezt a dalt egészen másképpen, a festőiség szempontjából fogja fel, s úgy hiszem, neki van igaza. A szerelmes juhász ott áll a sík pusztaságon, szeme a távoli toronyra téved, előtte a kisült mező, melyen juhai nem találnak egy harapás füvet, elgondolja, beh jó volna juhainak jó legelő, magának pedig, eszmetársulás útján, hű szerető. Valóban a perspektíva szabályai szerint megfestett tökéletes kép. A képek, a benyomások érzéssé válnak, dallá olvadnak a nép lelkében, de *a jelképes felfogás nemigen van meg a magyar természetben*".

Mondanom sem kel, hogy Vikár Béla látta félévszázaddal előbb helyesebben a népdal lényegét. Ő, aki a nép és a nép nyelvének szerelmese volt, a dolgok legmélyére hatolt. Megállapításai ma is helytállóak, amikor azt mondja: „Még a közönséges beszéd is lépten-nyomon képileg él egyes szókkal, a költés pedig éppen azért költés, mert képekben gazdagabb, mint a rendes prózai nyelv. Hiszen eredetileg a szó is csaknem mindig pusztán képe volt annak a fogalomnak, tárgynak, melyet jelölt és csak lassanként, a gyakori használat rendjén kopott le a szóról *ez az eredeti képszerűség.* Mikor azt mondjuk: galambom, nem gondolunk többé a madárra, mert a szónak ez az eredeti képlegessége tudatunkban már elhomályosult. A népköltésben az ilyen képek roppant sokasága él: violám, rózsám, zsálya, szegfű, rozmaring főnevek, de pl. sárga, fehér melléknevek a gyász jelentésében stb. A kezdetleges népeknél az *érzés uralma feltétlen* a gondolat felett. S ott az ilyen képes beszéd az általános." („A magyar népköltés remekei" c. kötet I. rész XXIV. oldal.) — A nyelvtudomány mai álláspontja szerint is kezdetben csak érzéki tárgyakra vonatkozó képleteink voltak pl. nyom, les, tűz, fa. S ezeknek a szavaknak kiejtése eredetileg csak figyelemfelkeltő és irányító szerepű volt.

*

Vikár stílusa hol pajkos, vidám, hol pedig csupa irónia. Súlyos bírálat rejtőzik benne, vagy mögötte. Értett ahhoz, hogyan kell nevetségessé tenni egyeseket és társadalmi hibákat. Ez a gúnyolódás és csipkelődés mutatkozik meg az alábbi versszorokban:

Falu végén vasvella, mégis bejött a kolera,
Sem urakra, sem papokra, csak a szegény parasztokra.

Másutt ez az irónia öniróniába csap át: „Tagbaszakadt falusi bambá"nak nevezi magát és hozzáteszi:

El-elbuktam, de talpraálltam újra, itt állok most nagyokat fújva.

Ízes, tősgyökeres szóhasználatára álljon itt pár példa: a szokványos „göröngyös út" helyett a „göcsörtös út" kifejezést használja. Másutt: „lelkem fele itthon *teddegél*".

Vikár egyéniségének a csalódások ellenére a humor a legjellemzőbb sajátossága. 85 éves korában nagy tisztelettel emlékezik meg tanító mesteréről, Szinnyei Józsefről. Azt írja: „Ebben az időben született *a bajokat is a humor levébe mártó múzsámnak egyik kecskerime:* Szomorkodik Szinnyei fapadon, mert nem élnek finnjei szabadon. Másutt: Arról lett híres Sortavala, hogy Vikár ott pénzét szórta vala." — Megértő a fiatalok iránt. Szerénységével mély tudását, emberismeretét leplezte. Munkabírása, ragyogó jó kedve mindvégig megmaradt. Egy alkalommal azt mondta: „Engem nem lehet lerázni a fáról". Van ugyanis egy néger törzs, annak a fiataljai minden évben felzavarják az öregeket a fára. Aztán rázzák, addig rázzák a fát, amíg az erőtlenek le nem potyognak. Akkor agyonütik őket.

Vikár munkássága több okból jelentős. Így ő alapította meg az első világirodalmi társaságot: a Lafontain társaságot. Célja az volt, hogy a különféle népek közé ékelt ellenséges szakadékot kitöltse az örök, igaz művészet, irodalom és tudomány szeretetével. A szellemi összhang utáni vágyódás e társaság szellemi alaphangja. Reményt nyújtani a remény nélküli valónak. 1936 márciusában „Ukrán est"-et rendez a társaság. Orosz színművészeket mutattak be hanglemezekkel. E társaság harcolt az emberiességért, törhetetlen békebarát volt.

A Kalevala népéposz művészi fordítása legkiemelkedőbb érdeme. Leghűbb és legművészibb fordítását adta a műnek, oly tökéletes formában, ha az eredeti elvesznék, az övéből lehetne az eredetit rekonstruálni. Hangoztatta, hogy muzsikus embereket kell küldeni az ország minden részébe a népdalok gyűjtése céljából.

Minden alkotó életnél felvethető az a kérdés, hagyott-e reánk elvégzendő feladatokat. A gyorsírásban hátrahagyott gyűjteményének feldolgozásán kívül nagy horderejű lenne pl. a Somogyi népköltésben közölt rengeteg szöveghez a dallamokat magnetofonra venni. Ma még minden faluban élnek „nótafái", akik egykor neki énekeltek. A fiatalabbak viszont nem ismerik már e szövegek dallamát.

Vikár Béla szalmafödeles házban, a hetesi református paplakban látott napvilágot. Szalmatetős házban aludt el örökre 86 éves korában Dunavecsén, ahova egyetlen élő testvérnénjéhez menekült a budapesti bombázások elől. Pénzgond gyötörte, mint kisdiákot, és ismét pénzgond üldözte, mint aggastyánt. Nyugdíja ugyanis a fővárosban rekedt. De sírbahajlón is régi szép népmeséket jegyzett fel.

A Kultuszminisztérium autója csak holttestéhez érkezett meg egy koraőszi vasárnapon. Koporsóját és sírját csak a búcsúztató Molnár Lajos lelkész és a dunavecsei iskolás gyermekek vették körül. Halhatatlan, elévülhetetlen érdemei miatt azonban díszsírhelyet kapott a budapesti Farkasréti temetőben. Itt helyezték örök nyugalomra 1948. okt. 23-án. Alakja a finn Kalevala főhősének magyar változatává lényegült. Olyanná vált, mint maga a bűvös-bájos Vejnemöjnen:

Komoly öreg Vejnemöjnen,
Főnótafa mindétiglen.

Életművére ráillenek a Kalevala zárósorai:

Ámde mégis mindhiába, csapát törtem új danákra,
Csapát törtem, gallyat szeltem, ágat nyestem, utat leltem.
Innen megy az út ezentúl, az új ösvény innen indul,
Dicsőbb dalok szerzőinek, különb ének költőinek
A törekvő zsenge népben, a növekvő nemzedékben.

Valóban csapát tört a népdalgyűjtés terén, és az út tőle indul. Akaraterővel párosult sokrétű tehetsége a magyar kultúra kiemelkedő alakjává tette. Néppel azonosult szellemiségéből nemzedékek tanulhatnak mély, igaz humanista emberséget, magyarságot.

Muszty László

A török Pécs a mondai hagyományban

A Jelenkor 2. számában részletes ismertetés jelent meg Szabó Pál Zoltán—Rúzsás Lajos „A török Pécs" című helytörténeti munkáról. A korszerű történeti szemlélettel és módszerrel megírt kitűnő művet a kritika elismeréssel fogadta. Valóban: a tizenegy fejezetből álló könyv szemléletes és reális képet rajzol Pécs török uralom alatti történetéről; szinte az olvasó előtt kel életre a török Pécs, az a város, amely Janus Pannonius középkori művelt városából, „a paradicsomhoz hasonló régi és nagy város"-ból, amelynek „egész környéke kert és rózsaliget" (Dselelzade Musztafa), a hódítók lármás keleti kereskedő városa lett. Jól kidomborodik ebben a könyvben a történetírásnak az a modern felfogása is, amely szerint a történelem mozgatója és igazi hőse a dolgozó nép: a török iga alatt nyögő pécsiek sorsát, nehéz helyzetét tudományos alapossággal és hitelességgel ismeri meg az olvasó a könyv lapjairól (az egyik fejezetnek is: A nép sorsa a címe). Tudott dolog, hogy a többször végigdúlt és fölégetett városban 1543-ban Szulejmán katonái már csak a „nép"-et találták, a város előkelői elmenekültek, s a kifosztott szegénység tűri, viseli el azután a százötven évig tartó idegen zsarnokságot. Eddig a történettudomány.

A jelen sorok a török Pécs szenvedő népének rajzát egy másik tudomány — a szellemi néprajz — segítségével szeretnék kiegészíteni. Ismeretes ugyanis, hogy a nemzeti katasztrófák emlékei megtalálhatók mondáinkban is. A monda — mint a népköltészet egyik műfaja — a maga különös módján halad a történelem nyomdokában.

Nagyszámú pécsi történelmi mondáink, mondaelemeink legtöbbje a török pusztítás emlékeit idézi. Ez érthető is, hiszen amint előbb említettük, a nép szenvedett legtöbbet ezekben az időkben, s talán ezzel magyarázható, hogy ezek a mondák a helyszínen olyan szívósan megmaradtak.

A huszas évek végén Pécsett járt Móricz Zsigmond, a kritikai realizmus kiemelkedő alakja, akit a tudósító a magyar Gorkijnak nevez (Pécsi Napló 1928. dec. 28.). A nagy író melegen érdeklődik a helyi mondakincs után, és többek között kijelenti, hogy itt van az utolsó óra a mondák és a néphagyományok gyűjtésére, mert a civilizáció halálra ítéli ezeket a szellemi javakat; az irodalmi társaságok, múzeumok feladata lenne, hogy megmentsék a nép lelkében élő „határtalan értékeket", a pécsi írók pedig felhasználhatnák vidékük jellegzetes néphagyományi elemeit. Megszívlelendő intelem ez — úgy véljük — mai nemzedékünknek is. Ezért vállalkozunk arra, hogy a török Pécs történelmét úgy is bemutassuk, ahogy azt az „egyszerű"

nép látta. Ne keressük a hivatalos történelem kronológiai és oknyomozó igényével ezekben — a főleg Pécsett gyűjtött — mondákban a „valóban megtörént" eseményeket, mert legtöbb mondánk, mondatöredékünk csodás elemet is tartalmaz, ami ennek a műfajnak is sajátja. Mondáink azonban többet is jelentenek, mint a nép képzelőerejének játékos tükröződései az ország, a város történelmének egyik gyászos emlékű szakaszáról; vegyük őket úgy, mint a nép történelem- és társadalomszemléletének sajátos megnyilvánulását. — Nincs módunkban ez alkalommal a pécsi török világra vonatkozó mondákat teljes egészükben közölni — ez egy mondagyűjtemény feladata lesz, — célunk az, hogy bevezetőnkben mondottakat több-kevesebb adattal megvilágítsuk.

Tettye. A Mecsek oldalában fekvő festői fennsík a romantikus hangulatú romokkal, a tér északnyugati részén fakadó karsztforrással, amelynek vize igen nagy jelentőségű volt mindig a vízszegény város életében, minden időben fölkeltette a környék lakóinak, de a távolról jövő kirándulók érdeklődését is. Mondák fűződnek a forráshoz, a romokhoz (ami nem más, mint Szatmáry György pécsi püspök 1510 körül épített nyári palotájának szép romrészlete; az épület a török uralom alatt derviskolostor volt — Tettye — tekkie törökül annyi, mint kolostor). A fennsík alsó teraszán lévő barlang — amely pedig nem is természetes képződmény — szintén megmozgatta a pécsiek csapongó fantáziáját, különösen a gyermeknépség fűz hozzá rejtelmes történeteket.

A *forrás* mondaelemei: — Elapadt a Tettye-forrás, mert egy gonosz boszorka ráült. A város lakói a szomjúságtól majdnem elpusztulnak, amikor egy bátor ember, Tettye vitéz megöli a boszorkát, és a forrás újra ontja magából az életet adó vizet. Más változat szerint egy óriás foglalja el a forrást, és a vízért menőket megöli. A holttestek megmérgezik a vizet, ez még nagyobb pusztítást végez a város népe között. Az óriást is egy vitéz győzi le. — A monda természeti alapja, hogy a forrás vízhozamában nagy ingadozás tapasztalható, különösen nyáridőben. (A mondát a Szigetikülvárosban és Gyárvároson hallottuk.)

Egy másik monda szerint a török időkben a Tettyén még nem volt forrás, a városban ásott kutakból hordták fel szamárháton tömlőkben a vizet. A tettyei vár basája sok magyar foglyot tartott szolgálatában. Egy kisfiú sírva könyörgött a basának, engedje szabadon édesapját; a basa azonban a kérést megtagadta. Egy alkalommal a fiú jókedvében találta a zsarnok várurat, aki tréfás kedvében kijelentette, ha a kisfiú forrást fakaszt a kietlen mecseki sziklából, szabadon engedi apját. Elaludt a kisfiú, s álmában egy angyal jelent meg, az megsimogatta arcát, s egy aranypálcával (más változat szerint egy virágzó barackággal) megmutatta azt a helyet, ahonnét a víz feltör. A bővízű sziklaforrás nagy örömmel tölti el a basa szívét, szabadon engedi a fiúcska apját, s mindketten gazdag ajándékot is kapnak. (Egy besencei — Baranya m. — öreg paraszt ember elbeszélése az 1930-as évekből.)

A romok. A Tettye valamikor szebb volt, mint most, mert itt éltek a bájos tündérek, a haragos óriások, a bajthozó boszorkányok, és leginkább azért volt szebb, mert hatalmas sziklatornyok meredeztek a mai fennsík nyugati oldalán. A torony tetején egy káprázatos szépségű drágakő ragyogott. Ezért a karbunkuluskőért versengett egy nemes ifjú és egy pásztor legény, mert aki lehozza a követ, azé lesz a gyönyörű Flórika, az öreg juhász leánya. A nemes ifjú lezuhant a toronyról, apja a kevély földesúr az öreg juhászt és leányát elkergette. A szerencsétlenek faluról falura járva alamizsnával tengették életüket. A pásztor legényt az uraság börtönbe vettette. A sziklatornyot a törökök lebontották, és köveit beépítették a dervis kolostorba.

Élt a török időkben egy juhász, ez a törökök szolgálatába állt. A környék magyar népe haragudott a gonosz lelkű juhászra, mert az, amikor módjában volt, megdézsmálta a magyar gazdák juhnyájait. Egy alkalommal, amikor a juhásszal a tettyei várból ajándékot küldtek Budára, a bosszúra éhes magyarok a Mecsek egyik rejtekhelyén megrohanták a török csapatot, és a juhászt megölték. (Gergely F., 73 éves, Pécs, 1957.)

A barlang. Akkoriban a törökök már igen elgyöngültek. Pécsre is megérkeztek a fölmentő csapatok. A törökök a tettyei várba húzódtak vissza, és elkeseredetten védekeztek. Amikor látták, hogy nem tarthatják a várat, a parancsnok a várban lévő néhány száz rabszolgával megásatta az alagutat; ez egészen Kantavárig vezetett. Ami követ a barlangból kiástak, a vár falainak pótlására, javítására használták fel. Amikor a törökök élelme elfogyott, elmenekültek a Tettye-barlangon keresztül. — Sok pécsi meggyőződéssel vallja, hogy a tettyei barlang a kantavári üreg kijárója.

Török kincsek a Tettyén. Két testvér élt a Tettye környékén. Az egyik hívta a másikat, menjenek török kincset ásni a romok közelébe. — Nem megyek — válaszolta a másik —, mert akinek az ísten akarja, annak az ablakon is beadja! — Az első testvér azért elment ásni. Talált egy piszkos tetejű fazekat. Dühös lett, és hazafelé menet fivére ablakába helyezte a fazekat. A fazék beesett az ablakon, és kiborult belőle a sok piszok és alóla az arany. — A másik változat szerint három testvér talált a Tettyén egy kazán aranypénzt. Mivel a hagyomány szerint ásáskor beszélni és a kazánhoz nyúlni nem szabad, kiokoskodták, hogy egy öreg lóval húzatják ki a kincset. Igen ám, de ördögök jelentek meg egy hatalmas akasztófával. Incselkedve kérdezték, melyiket akasszák fel a három testvér közül. Az az ördög, amelyik az akasztófa alatt állott, felkiáltott: — Azt a piros sapkásat! (A piros sapkás testvér volt a Tettye tér őre.) De az feltalálta magát, „fikuszt" mutatott, és egy nagy robbanással eltűntek az ördögök, és velük a kazán pénz. (Gadó I., 76 éves, Pécs, 1957.)

A Misina tetőre manapság árnyas erdőben, fenyősorok között sétálva juthatunk fel (vagy a televíziós toronyhoz vezető úton gépkocsival). A város felett hirtelen emelkedő hegycsúcs (534 m) neve (Misina) nemcsak a szófejtés hivatott művelőit foglalkoztatta, hanem a nép képzeletét is. A Misina név népetimológiás magyarázata szerint a török időkben Pécsett élt egy szép molnár leány, aki megtetszett az egyik török vezérnek. Az elhurcoltatta a török táborba. A leány vőlegénye a jegyese után lopódzott, és kiszabadította kedvesét. Együtt menekültek a város felett emelkedő hegytetőre. Utánuk a törökök. A fiataloknak választaniok kellett, a törökök rabszolgái lesznek, vagy meghalnak. A legény megragadta a leányt, az ellenszegült: — Na Misi!... Misi... na! A vőlegény neve ugyanis Mihály volt. Az elszánt fiú kedvesét lelökte, és ő is utána ugrott. — Könnyű felismerni ebben a névmagyarázó mondában a másik közismert pécsi mondát, a Zsongorkőhöz fűződő drámai cselekményű történetet. (L. később! Nyers M. tanárnő gyűjt. Pécsgyárváros, 1958.)

Jakabhegy. Pécstől keletre fekvő 593 m magas hegy kedvelt kiránduló helye a város lakóinak, a környékbelieknek. Középkori eredetű kolostorépületének romjairól; a hegy oldalából kinyúló szikláról (Zsongorkő), a hegy nevéről (amely tudvalevőleg egyházi eredetű) számtalan változatú monda él még ma is. Ezúttal csak a török vonatkozásúakat említjük meg.

A hegy neve. Amikor a törökök birtokolták a jakabhegyi várat, a török szultán is sok időt töltött itt. Ha a szultán eltávozott, egy Jakab nevű hadvezér volt a helyettese. Erről a török vezérről nevezték el a hegyet. — Ez a Jakab vezér rabolta el a közeli gróf szép leányát, Zongort. A magyarok üldözték, és ő a leánnyal együtt egy szikláról levetette magát a mélységbe. Egy másik közlésben Jakab, a magyar vár parancsnoka kirohan kisszámú csapatával a várból, és az ostromló törököket megfutamítja. (Csirke J. 82 éves, Mecsekalja, 1957.)

A jakabhegyi „vár" és a Zsongorkő. Ez a monda kedvelt témája monográfiáinknak, újságjainknak. (Novellisztikus feldolgozását l. Várady Ferenc: Baranya múltja és jelenje, 1895.) Gyűjtésünk közben azt tapasztaltuk, hogy a jelenlegi „népi" változatok között mondanivalójában, cselekményében sokkal értékesebbeket találunk, mint az ún. irodalmi feldolgozásokban. Egy a sok közül (kivonatosan): Réges-régen a jakabhegyi vár környékén, talán éppen Kővágószőlősön, született két fiú. Egyiknek, a szegényebbiknek, Zsongor László volt a neve, a másiknak, a tehetősebb szülők gyermekének, Török Béla. Béla apja összejátszott a törökkel, s jutalmul a török bég erdésznek nevezte ki, és a várban adott neki és családjának lakást. Zsongorékat a bég csak

szolgának fogadta fel. László és Béla együtt nevelkedett. Egy alkalommal — a szokástól eltérően — Zsongor nem hagyta magát odavágatni Török Béla által, sőt ő teperte le a társát. Zsongor félve a következményektől, az ott álló bég szolgájának kardját megragadta, annak lovára felpattant és elvágtatott. Hiába üldözték a janicsárok, nem érték utól. Zsongor egy végvárba került. Itt megszeretett egy leányt. Közben Zsongor László apját a jakabhegyi várban kivégezték, anyja pedig meghalt bánatában. A fiatal Török Béla lett az erdész az apja helyett. Egy rablókaland alkalmával tizenkét janicsárral elrabolta Zsongor kedvesét. A vőlegény százötven vitézzel indult el, hogy visszaszerezze menyasszonyát, és a várat visszafoglalja. Éjfél lehetett, szörnyű vihar tombolt, zengett az ég. Odaértek a vár titkos alagútjához. A vitézek egy része a vasajtónál maradt, Zsongor pedig felsietett az erdész szobájába. Felfogta óvatosan az alvó leányt, és levitte a titkos útig. Hirtelen hatalmas robbanások rázták meg a földet. A törökök megzavarodva ide-oda futkároztak. Az történt, hogy Zsongor egyik vitéze pipára gyújtott, kiejtette kezéből a pipát, az a gyújtózsinórra esett — ez a zsinór a lőporos raktárba vezetett. Felrobbant a rengeteg puskapor, és levegőbe röpítette Török Béla lakását is; Zsongor vetélytársa elpusztult. A török túlerő elől Zsongor László és csapata el akart menekülni. Zsongor a magyarok zászlóját darabokra vágta, és a darabkákat kiosztotta vitézei között. Már-már úgy látszott, hogy Zsongor és menyasszonya megmenekül, amikor egy török csapat került eléjük. Zsongor László egy sziklát pillantott meg maga előtt, és erről leugratott menyasszonyával együtt. Halálra zúzták magukat... A falusi parasztok megtudták, hogy mi történt a várban. Fellázadtak, és a maradék törököt kapával, kaszával verték agyon. Az égő vár messze világított az éjszakába, a nép a tüzet eloltotta, és kitűzték a várra a háromszínű magyar zászlót. Eljött az egész falu, hogy eltemessék Zsongort és jegyesét a szikla aljába. A kiálló szikla alatt kivágták a fákat, és a tisztásra temették a hőslelkű vitézt és menyasszonyát. A sziklát a nép elnevezte Zsongorkőnek. (Szabó I. tanárnő gyűjt., Kővágószőlős, 1957.)

Kantavár nevének eredetét és a romok múltját megnyugtató módon a tudomány még nem tisztázta. A mondai hagyomány azonban annál gazdagabb anyaggal övezi a Mecsek „rengetegében" rejtőző — ma már romnak is alig nevezhető — maradványokat. A Rajzolatok 1836. 16—17. számában Kanta, a Mecsek komor parancsolója címmel jelent meg a kor romantikus stílusdivatja szerinti feldolgozásban Kantavár mondája. Ma már nehezen állapítható meg, hogy teljesen műmondáról van-e szó, vagy pedig írója népi forrásból is merített. Az említett írásmű szerkezetében (késleltető motívumok), mondanivalójában (testvér-rablógyilkos meglakolása), a tragikus végkifejletben (Kanta, a rablóvár ura saját fivérét gyilkoltatja meg, természetesen anélkül, hogy sejtené, kinek az életére tör), dagályos, szentimentális írásmódjával sajátosan műmondai. Mégis ez a monda ma már hozzátartozik a legnépszerűbb pécsi mondákhoz; és az utóbbi években több olyan változatot gyűjtöttünk össze, amelyek arról tanúskodnak, hogy ez a monda is népivé vált. Például az egyik közlésben Kanta, a rablóvezér Kanta Pista néven szerepel, és nem nettegett zsivány, hanem a szegényeken is segítő betyáralak. Ezekben a mondai változatokban nem szerepelnek ugyan törökök, de a mohácsi vész utáni idők zűrzavarát, a török uralom alatti közbiztonság hiányát, a magyarság szenvedését jól szemléltetik.

A pécsi kutakhoz, forrásokhoz is kapcsolódnak törökkori hagyományok. A legismertebb, legnépszerűbb pécsi forrás-monda, a Szamárkúthoz fűződik, s több mint húsz változata bizonyíték amellett, hogy mondáink eszmei mondanivalójukban, szerkezetükben, jellemrajzukban, korfestő szándékukban állandóan variálódnak, színeződnek. (L. részletesen Jelenkor 2. számában.) — A mai Vak Bottyán utcai török kút az ellenség kegyetlenségeinek emlékét idézi fel a környék lakóiban. Egy szegény magyar rőzsével megrakódva jött lefelé a Mecsekről. Ekkor vágtatott arra vadászatról jövet a pécsi basa. A szegény öreg nem vette őt észre, s nem hajolt meg idejében. A kegyetlen török hatalmasság rögtön elfogatta az öreget, és megparancsolta szolgái-

nak, hogy fojtsák bele a közeli kútba. A szolgák végrehajtották a parancsot. Attól kezdve véres víz folyt a kútból. (Fülöp J.-né, Pécs, 1957. közl.)

A Bertalan-kápolna — a dömörkapui kilátó tövében, a szőlők között — 1749-ben épült, s a környék népe az ismert Bertalan-legendát (a török időkre vonatkoztatva) fűzi a kis templomhoz. Egy bogádi (Baranya m.) közlés szerint a kápolnát egy Bertalan nevű csordás „fedezte fel" egészen különös módon. Észrevette, hogy egyik tehenének a lába vérzik. Egy véres vasdarab állt ki a földből, ez sebezhette meg a tehenet. Kiásta a vasalkalmatosságot, ami nem volt más, mint egy kereszt. Jelentette az esetet Pécsre, onnét kimentek, és így került ismét napfényre a templom. (Zákonyi L.-né, tanár gyűjt., Bogád, 1956.) A Budai külvárosban és Pécsbányatelepen általánosan ismert monda szerint a török világban egy Bertalan nevű barát a hegyekbe rejtette el templomának kincseit. A törökök elfogták, és a mai Vörös-pince helyén (Marx út) elevenen megnyúzták (innen a neve az épületnek). A megnyúzott barát minden erejét összeszedve a bőrét karjára vette, és elindult a Mecsek felé. A mostani Bertalan-templom helyén esett össze. Amikor a törökök látták a barát csodálatos hősiességét, ijedtükben elmenekültek, és sohasem jöttek vissza a magyar földre.

A Basamalom: az egyik pécsi ismertető szerint a XVIII. században a dominikánusok malma, eredetileg török villa, amit egy itt talált jellegzetes oszloptagozat is bizonyít. (Szőnyi.) Érdekes összevetni a népmondai basa alakját a történelmi tanulmányok, egyéb publikációk basájával. — A Basamalom egy derék török férfiú, Gázi Haszán, pécsi majd budai basa emlékét őrzi, aki emberséges gondolkodású, jóindulatú férfi volt, és Pécsett is temették el — írja az egyik pécsi újság (Dunántúl, 1927. dec. 25.).

— Az egyik mondai vázlat szerint a basa a Balokány-tó közelében (?) egy hatalmas malmot építtetett, és annak jövedelméből úgy meggazdagodott, hogy egy gyönyörű palotában fényes háremet rendezett be. A legszebb magyar leányokat ide hurcoltatta. — A nép képzelete a basa alakját összehozza Makár alezredessel, akinek a város török uralom alóli felszabadulásában voltak érdemei. — A török basa felszólította Makár kapitányt és csapatát — ezeknek a vára a Makár-hegyen állt —, hogy adják meg magukat. Makár visszaüzente, hogyha a basa kiül a malom ablakába, és száz gyertyát meggyújt, teljesíti a basa kívánságát. A basa ki is ült a malom ablakába. A tizedik gyertya meggyújtásakor Makár megcélozta a basát, s azt el is találta. A basa vérbe fagyva ott maradt. Mások szerint „Makár vezér, Zrínyi katonája a Makár-hegyről a Basamalom dűlőben Ali basa kezéből kilőtte a kupát, a második lövéssel az asztalt lőtte ki előle." (Dolmány J., Pécs, 1957. közl.) A malomnak természetesen semmi szerepe sem lehetett a város felszabadításában, hiszen igen távol feküdt a belső-vártól, amelyet a felszabadító csapatok — köztük Makár és katonái — ostromoltak.

A kincsmondák a török megszállás jellegzetes néphagyományi motívumai, Pécsett a Mecsekkel (l. fent a tettyei kincsásást), az egyes épületekkel kapcsolatban ismeretesek. Gázi Kászim pasa dzsámija — a város főterén álló mai Belvárosi-templom — építésének mondáját Haas M. Baranya (1845) című munkájában így írja le: „Egy halálra ítélt keresztény rab csak azáltal mentheté meg életét, hogy a pécsi kormányzónak nagy kincset födözött fel, mely bizonyos házban vala rejtve, és e kincsből építtetett fel a jeles mecset." — A kincsmondák alapja legtöbbször egy-egy állítólagos rajz, térképvázlat, amely pontosan feltünteti a kincs lelőhelyét. „Egy magyar katona a világháborúban (az első világháborúról van szó) török fogságba került. Hamarosan azonban egy török főember szolgája lesz, főpohárnoki tisztségben. A török úrnak a magyar fogoly a legkedvesebb embere lett, olyannyira, hogy halála előtt minden kincsét erre az emberre bízta. A fogságba esett pécsi ember végignézte a kapott tárgyakat, és meglepetésére a Mecsek térképét is közte találta. A térkép arra szolgált, hogy megmutassa, hol van elrejtve a kincs. Meg is találták a lyukat, ahol be lehetett menni a kincshez. Hason csúszva tudott csak bemászni, egy-két méter után azonban felállhatott. Körülbelül két kilométernyi gyaloglás után egy nagy vas-

ajtóhoz ért, amely körül volt láncolva nagyon vastag láncokkal, úgyhogy nem is lehetett bemenni az ajtón. Ha most valaki megtalálná ezt az ajtót benn a hegy alatt, akkor rengeteg sok kincset, drágakövet és aranyat mondhatna magáénak. — Ugyanez a katona talált még a térképek között egy másikat is, amely Pécs területét ábrázolta. Azonnal ide is jött, hogy kikutassa a kincs helyét. Meg is állapította, hogy valóban ott van a kincs a mostani Lyceum-templom alatt. De most már nehéz lenne felkutatni a pontos helyet, mert nagyon mélyen van. Ezek a térképek mind megvoltak egy pécsi család birtokában. A férfi nagyon őrizte ezeket a térképeket, de halála után a felesége, aki babonás volt, elégette valamennyi térképet. Az asszony körülbelül három évvel ezelőtt meghalt. — Ezeket a kincseket állítólag akkor rejtették el, amikor Pécs városa felszabadult a török elnyomás alól. A kincset a tettyei barlangon szállították el, majd egészen benn egy elágazásban vitték tovább. Ott elrejtették, majd befalazták az elágazást, és utat vágtak a földben, amely talán egy emberderék széles, s ott távoztak el a kincs elrejtői. (Nessz J., 67 éves, Pécs, 1957. közl.) — A munkát kereső pécsi munkások, iparosok Törökországban megfordulva — a harmincas években — hasonló értesülésekkel tértek haza. Nemrégiben beszélte el egyik közlőnk (Golváth S., 50 éves, Pécs), hogy az egyik török múzeumban megpillantotta Pécs térképét, s azon meg volt jelölve azoknak a vascsöveknek (!) a helye, amelyekbe a menekülő törökök aranyaikat rejtették. — Máskor pécsi hírlapi tudósítás számolt be arról, hogy egy tervrajz alapján törökök kincset kerestek meghatározott helyen (a Jókai tér egyik épületében).

A felsorolt adatok is elegendőek ahhoz, hogy lássuk, a mondák — akár a népköltészet más műfajai — állandóan változnak, tehát holmi eseménytörténeti okmánytárnak nem tekinthetők. Közölt mondáink vagy utalásaink mindazokat a fogalmi jegyeket magukon viselik, amelyek általában a mondákat jellemzik: témájukban keresik a szokatlan természeti jelenségeket (bővízű forrás, barlang, különös alakú szikla, romok stb.); megtaláljuk közölt adatainkban a kincskeresés helyhez kötött hiedelmeit, a nevek magyarázatának népies, epikus formáit, stb. Amennyire változatos tárgyválasztásában az ismertetett mondai anyag, annyira közös vagy hasonló erkölcsi mondanivalójában: minden nyomorúságnak, szenvedésnek a zsarnoki török uralom az oka. A török elleni küzdelem gondolata kelti életre ezekben a mondákban a hazafiság, az önfeláldozás ragyogó példáit, hőseit. A költői igazságszolgáltatás kérlelhetetlen az ellenség kegyetlenségeivel szemben, egyaránt lesújt a törökre, a vele cimboráló árulóra. A nép fölemelkedésének, a rabtartóktól való szabadulásának vágya, győzelme különösen azokból a mondákból olvasható ki, amelyeknek irodalmi változatát is ismerjük, és ezek népmondai formájukban érettebbé váltak, eszmeiségükben csiszolódtak. Ezekben a mondákban — a népmesékhez hasonlóan — az elnyomott, leigázott nép a csodákban keres kiutat; a kincs megtalálása megszabadíthatja gyötrelmeitől, vagy egy rendkívüli képességű ember legyőzheti egyedül is a gyűlölt ellenséget. Ezekben a mondákban is föllelhetjük a földrajzi, történelmi ellentmondásokat, amelyek abból adódnak, hogy a monda kigondolója, variálója nem ismeri sem a tér, sem az idő korlátait. — Érdekes kölcsönhatások érvényesülését vehetjük észre szűkebbkörű témánk mondaanyagában is, miképpen hat a népköltészet az irodalomra (népmondák költői feldolgozása) és az irodalom a népmondákra (például az irodalmi alkotás újabb mondaképződés elindítója lehet). Megfigyeléseket tehetünk a mondaelemek vándorlására vonatkozóan is: közléseinkben más történelmi mondák, más tájak mondaelemeit is megtalálhatjuk (a szüntelenül bevándorló lakosság is gazdagítja, tarkítja a helyi mondák anyagát).

Véleményünk szerint — társadalmunk fejlődésének, népünk kulturális fölemelkedésének jelenlegi helyzetét figyelembe véve — a helyhez kötött mondák a természetes továbbhagyományozódás tekintetében „időtállóbbak", mint a népmesék. A mesélési alkalmak megszűnésével a meseteremtés funkciója veszélybe került. Más a helyzet a mondáknál. A monda életben tartását nem a különleges alkalom biztosítja, hanem a lakóhely egy érdekes tájrészlete, darabja vagy jelensége, a történelem egy-egy alakja, népünk küzdelmes múltjának szeretete.

Zsikó Gyula

Alkotáslélektani problémák

Van az írásnak pillanata — talán úgy is lehetne mondani: a fogantatásé — amikor meg kell ragadni azt a homályos valamit, ami hol egy név, hol egy hangulat, hol egy helyzet, hol még ennyire se kialakult tiszta képzet, csak annak az érzése, hogy „valami jönni készül".

Csak a legritkább esetben sikerül *újból* visszaidézni az ígérkezőt, de nem fogadottat, ha nem használtuk ki rögtön a pillanatot; ha nem segítettük tovább a kezdődő folyamatot, akár rögtöni tudatos átgondolással, akár a fogantatás és technika, azaz az írás és a kifejezésvágy azonnali összekapcsolásával.

Félbeszakítani, abbahagyni, amikor a mondanivaló lényege kikristályosodott, lehet. Ez a „lényeg", hol az egy mondatba összesűrűsödött „eszmei mondanivaló", hol egy alak, hol fogalmilag megragadható probléma, hol — verseknél kivált: ritmustöredék, egy kép, néha egy szó, stb. A „beleélés" pl. egy regény írásbavetülésének hosszú folyamata alatt nyilvánvalóan kihagyások és felidéződések, kikapcsolódások és új bemélyedések váltakozásában megy végbe. Viszont van eset, amikor az ihlet felidézése akartan nem sikerül, nem-akartan pedig — váratlanul — igen. Sokszor nem engedi magát kényszeríteni, sokszor meg az írásvágy kényszeríti valósággal az írót, hogy kifejezze a valahol abbamaradt, félbeszakítódott gondolatsort.

Vitathatónak tűnik fel, hogy a „tudatos" írás, vagyis *művelése* az alkotásnak szintén tartalmaz-e alkotáslélektanilag még pontosan ki nem vizsgált, „ismeretlen" elemeket.

Az viszont alig szorul bizonyításra, hogy a téma megsejtése, felvillanása, legtöbbször homályban folyik le. Az agy végzi a maga normális működését. Lát, hall, stb. Akkor bekövetkezik egy bizonyos állapot, az úgynevezett *tudatszűkülés*, az emberi agynak nem éppen rendkívüli, mégis mindenesetre abnormális viselkedése, amikor az érzékszervek gépiesen veszik fel a mindenünnen rájuk záduló érzeteket, az agy fel is dolgozza képzetekké, emlékképekké, anélkül azonban, hogy eljutnának a tudatba, mert alulmaradnak a küszöbön. Miért? Azért, mert az agyat valami leköti. Ez a koncentráltság lehet tudatosan irányuló is, pl. rejtvény megfejtése, de ez fokozatilag nem olyan mély, nem olyan „extatikus", mint az alkotás ihletett állapotában bekövetkezet tudatszűkülés, amely nemcsak nem irányított, nem tudatos: valami sejtelem felvillanása, valami homályos gondolat tusakodása a világosságra jutásért. A tudat sem nem ellenőrzi, sem nem irányítja. Lehetséges, de ez a ritkább eset, hogy a felvillanás éppen akkor következik be, amikor tudatosan éppen kiagyalni akarunk valamit. Éppén felkészülünk rá, hogy megejtsen bennünket a nem hétköznapi, nem a szokásos érzetzuhatagból valami, egy más, ami nem azonos az érkezés előtti lelki és szellemi tevékenységgel.

Lehet, hogy a „vendég" váratlanul érkezik — ez a gyakoribb, de lehet, hogy bejelentette magát. Lehet, akkor látogat meg, amikor legkevésbé számítottunk jöttére s becsap, amikor legjobban várjuk. Lehet, hogy meghívást is elfogad. De legtöbbször mégis olyan, hogy önállóságát, kényszeríthetetlenségét hangsúlyozza. Sokszor annyira, hogy az alkotó kénytelen vele szemben elismerni eszközvoltát. (A „divi-

* A szerkesztőség nem mindenben ért egyet a cikkíróval, de a probléma érdekessége miatt hasznosnak látja a közlést.

natió" eléggé nem vizsgált állapota!) Néha, mintha együtt dolgozna készségesen velünk. Néha, mintha egyenesen ellenünkre tevékenykedne.

Ezek után újból feltolakszik a kérdés:

Ha az önmegfigyelés, lélektani ismereteink, olvasmányaink alapján meg is engedünk annyit, hogy nem az „író választja a témát" (ahogyan a mechanikus szemlélet állítja, — bár a téma sem az írót — más irányban élezve ki, helytelenül az ellentétet), hanem *az „ihletés" eléggé ki nem derített állapotában megy végbe a találkozás;* állítható-e, hogy az alkotás nyelvi (szó- és írásbeli) megjelenítésében is érvényesül ilyen nem-tudatosság? Van ilyen „titokzatos" kettősség a szóba, írásbafoglalás művelete mögött is? (Notabene: A „titokzatos" a mi szóhasználatunkban pusztán kevésbé, nem eléggé ismertet jelent, nem pedig valami emberi természeten kívülit).

A következőkben azt próbáljuk bizonyítani, hogy — igen.

Az ember tudhatja, *mit* akar, de nem biztos, tudja, *hogyan* akarja. Vagy ha igen, sokszor kiderül, hogy a megvalósítás során másképpen alakult a tervezettnél.

Két sodrást figyelhet meg az, aki ellenőrző énjét annyira képes irányítani, hogy az *írás alatt* is egyszerre tudja magát az írást *művelni* s magát az *ellenőrzést* is végrehajtani — vagyis saját maga működését is figyelni. Az egyik a már említett tudatszűkülés állapota. A gondolatok áramlása idején a külső benyomások, sokszor a legerősebbek is, vagy egyáltalán nem, vagy csak homályosan jutnak el odáig, hogy a gondolatok lerögzítésével elfoglalt agy, mint zavarást, tudomásul vegye őket. Ugyanakkor a másik, az előbbivel milyenségében, céljában is ellentétes folyamat az éber tudatnak valamiféle felülvizsgáló tevékenysége, amely felügyeletet végez a gondolatok áramlásán, a lerögzítés műveletét segíti, mintegy válogatja a ruhát, a szavakat, sokszor más irányt ad a megkezdődött gondolat-hömpölygésnek, mintha egyenesen szilárd gátak közé szorítaná, hogy annál erősebb legyen a sodra.

Ugyanis finom introspekcióval megfigyelhető egy zavaró jelenség fellépése is. A tudatszűkülés állapotában mintha kitárulnának a kapuk, jelentkezik az írás művelése alatt olyan törekvés, mely az alapgondolat célrairányítottságát, egyirányba sodrását mintha akadályozni akarná. Mellékességeket akar magával sodorni valahonnan az emlékezés, az asszociációk rejtett mezejéről, mintha az úgynevezett altudat szabadulni akarna a lomtártól, mindattól a sok, már képzetté alakult, de lesüllyedt érzettől, ami érte az agyat, amit elveszíteni nem tud, talán megőrizni is terhes, önálló életre is vágyik. S azt hiszi, itt az alkalom, hogy átlépjen a küszöbön.

S a nagy ellentmondás ott van, hogy bár ez a mellékfolyamat lényegében zavaró, gátló velejárója az egyirányba kényszerített agyműködésnek, mégis *az alkotások értékessége jórészt azon múlik, hogy ebből az altudatból, ebből a lomtárból, milyen emlékképek szabadulnak fel, milyen szokatlan vonatkozások, ismeretlen összefüggések, újszerű kapcsolatok idéződnek elő.* Bizonyosra vehető, hogy csakis abban az esetben gazdagítják az írást, *ha a tudat szűk küszöbén lépnek csak ki a fényre, úgy préselik felszínre magukat, hogy alárendelődnek az éber tudat ellenőrzésének, a már megindult gondolatsodrás irányának s nem törhetnek saját, egyéni céljaikra.*

Az író, van, hogy észreveszi ezt a tülekedést, el-irányulási szándékot, s akkor „koncentrálja" gondolatait, maga is segít gátakat emelni, hogy csak egy csövön ömöljön ki az alsó áradat, a felhalmozódott „limlom".

Csak sajnos, ez nem mindig sikerül!

Azok az írók, akiknél kimerültség, megzavarodott idegműködés stb. következtében az altudat bekapcsolódása a tudatos alkotótevékenységbe csak narkotikumok használata által volt már elérhető, árulkodnak felőle: egyrészt, milyen kemény küzdelem folyik a két „én" között, másrészt, mennyiszer diadalmaskodik, mint a meséknek üvegből kiszabadult dzsinje, az altudat a másik felett.

Az olyan alkotások, mint Ady „Fekete zongorá"-ja az árulkodó tanúk, hogy a mesterségesen megindított alkotásfolyamatnak akár mindjárt az elején, akár a derekán, a megkezdődött „ihletés", az alkotás gócosodása, az íráskésszég jelentkezése *után is — maga az írás kicsúszhat* az értelmes ellenőrzés hatalma alól, a mondani-

valót már nem lehet irányítani; a gondolattársulások, vonatkozások, kapcsolódások kicsúsznak az akartság alól; a tudatalatti, amelynek úgy látszik, mások a működési törvényei, hatalmába veszi az alkotót és az alkotást, s *önmagát* fejezi ki. (Pl. Vörösmarthy Vén cigánya.)

Önmagát, amelyről csak azt tudjuk, hiába használja látszólag ugyanazokat a szavakat, amelyeknek jelentést a tudat adott, tolvajértelemmel tölti meg, olyan képzettársításokkal, összefüggésekkel, amelyek — ellenőrzés esetén — vagy tisztábbak, vagy kevésbé összerántottak, kevésbé messziről valók lennének, ha az írás művelete a tudat hatalma alól nem csúszott volna ki.

Félreértések elkerülése végett: nem arról van itt szó, mintha valami „emberen felüli, vagy kívüli" elv, avagy erő közreműködését tételeznők. Pusztán annyit mondunk, hogy az író normális agyműködése, amikor eszik, alszik, sétál, újságot olvas, valahogy más állapotú, mint amikor alkot. Még akkor is így igaz, ha maguk az alkotás lélektana után érdeklődő, introspektív megfigyelést saját magukon végzők sem ismerik fel ennek a „másságnak" a lényegét. Mint pl. Poe, aki azt állította, hogy a versírás éppenolyan folyamat eredménye, mint egy matematikai egyenlet levezetése. Igaza volt, s mégis tévedett. Ismeretes ugyanis, hogy alkoholista volt. A narkotikumnak állandóan hatása alatt állván *számára* ez volt a normális állapot s agyának lényegében abnormális felfokozottságú működése volt a megszokott, a „rendes". Vagyis téves premisszából vont le csak rája érvényes, bár helytálló következtetést. Bizonyításra nyilván nem szorul, hogy az ilyen felfokozott tudatállapot általában kivételes jelenség, s érvényessége az *átlag* alkotási folyamatra nem terjed ki. Ezért ellenkező előjellel még az ilyen kivételes felfokozottságú agyműködés is bizonyítja a bizonyítandó kettősséget.

Már most felvetődhet a kérdés:

Az agynak az alkotás tartama alatt ilyen más irányítottságú (koncentrált — egy irányba fordult) működése milyen előfeltételektől, és azoktól miként befolyásoltan határozza meg, milyen formában jelenik meg a mű? Forma alatt itt nem műfajt, hanem a gondolatok egymásra következésének rendjét, a felhasznált szókincset, ezek kapcsolatát, kohézióját értjük.

Korábban megkíséreltük sejtetni[1], hogy a szavak birodalmában milyen sajátos törvények uralkodnak; hogy a szó hang- és írásbeli alakja, valamint a tartalom, azaz a hozzátapadt „jelentés" nem valami magától értetődő jelenség, hanem eléggé titokzatos — mert kellőképpen még mindig nem ismert — kapcsolat eredménye. Logikum és játékosság, véletlen és történelmi kényszer egyaránt rejtőzik mögöttük. S ha a felettük való uralom módszere más a tudós, s más a szépíró számára, de a *küzdelem* birtokbavételükért elkerülhetetlen annak, aki akármilyen gondolatot szavakba akar önteni. (Tudott dolog ugyanis, hogy nemcsak a gondolat milyenségén, de a szavakon is fordul egy és más.) Ki ne tapasztalta volna, hogy valami ellenállásféle, valami egymást taszító feszültség van a két közeg között? Minél finomabb, mélyebbről jött, minél kevésbé köznapi a gondolat, a szó valahogy annál kevésbé engedelmes irányában, mind kevésbé hajlamos arra, hogy úgy rendeződjék egymás után, hogy a lehető legtökéletesebb, legérthetőbb, levilágosabb ruhában jelenjék meg a gondolat?

Ebből következik, hogy a *nyelvi kifejezés* mindig ellenállás legyőzése, mindig valami időben egyszeri, új rendje bizonyos szavaknak. Ez a kimondott, vagy leírt kifejezés, mint megjelenés, függ attól is, hogy az író mekkora területről tudja toborozni hadseregét, a szavakat. Az olyan közhelyek, mint „keresi a szót", „számon van, csak nem tudom kimondani" bizonyítják, hogy a kifejezés *egyszerű aktusa* is lényegében eléggé bonyolult folyamat, s nem mindig engedelmeskedik az akaratnak. Nyilvánvaló, hogy még bonyolultabb a helyzet, ha az átsuhanó érzés, a félig világos tudományos felismerés stb. szavakba foglalásáról, „megfogalmazásáról" van szó.

[1] Zsikó Gy.: Játék a szavakkal. Megjegyzések a stílus problémáihoz, Sárköz, 1956. III—IV.

Az író-alkotó tehát nem csupán abban különbözik az átlag — azaz nem kifejezetten gondolat-kereső-megragadó-kifejező — típustól, hogy vannak meglátásai, van mondanivalója (többé kevésbé minden emberre jellemző tulajdonság a közlésvágy!) hanem főként abban, hogy a fogantatás eléggé titokzatos tényét felismerve, *vállalja* a küzdelmet az ellenálló szavakkal, a mondanivaló megszületése érdekében. Meg hozzá nem is egyszeri formában! Ugyanis a szavak birtokbavétele sajnos nem jelenti, hogy meg is maradnak a hatalom alatt. Az, hogy milyen lesz a gondolatközlésnek egy bizonyos íróra többé-kevésbé jellemző rendszere, attól függ, tudja-e állandóan keresni mondanivalója egyenértékű, folyton alakuló, javuló kifejezéskészletét; mennyire képes szabályozni az altudatból forrásozó utánpótlást; mennyire erős s ellenáll-e a csábításnak, hogy az egyszer megtalált kifejezést ne koptassa el s ne váljék utánzójává önmagának.

Éppen a legnagyobbak nyilatkozataiból tudjuk, hogy a manier veszélye mindenkit fenyeget. Van, aki elkerüli, s van, aki nem.

Már most, gondolatmenetünk rendjében, mi ezek után a stílus?

Mindenekelőtt íráskészség, ami megint lehet velünkszületett, (vö.: „jó svádája van", „ömlik belőle a szó") és lehet szerzett, kifejlesztett is, bár valamilyen adottságot ez esetben is feltételez.

Mint *készség* természetesen függ annak a nyelvnek fejlettségétől is, amelyen az író ír; függ a nyelvnek kiműveltségétől; szókincsének gazdagságától; stb.

Mi teszi mégis jellegzetesen egyénivé a kifejezések rendjét?

Az a mód és az a mérték, ahogyan és ahonnan szállítódik számára az éber tudatban állandó használatra készen lévő és az altudatban lesüllyedt emlékképek tömege.

Az tudott dolog, hogy millió és millió érzet ér *minden* agyat. Az is, hogy ezeknek többsége a legtöbb ember számára felhasználatlanul lesüllyed a tudat lomtárába. Azonban minél gazdagabb ez a raktár, minél szélesebb területről vevődtek fel az önműködő rádiókészülék útján a benyomások, annál több a lehetőség arra, hogy az alkotó-kifejező adottságú ember megújítsa belőle gondolatai kifejezési készletét, válogathasson közöttük, a legmegfelelőbb után. Vagyis származás (osztály), korszak, műveltségi állapot egyaránt befolyásolván a raktár gazdagságát, az egyén tulajdonképpen függvénye a társadalom állapotának, amelyben él és ír, de ugyankkor azon is sok múlik, milyen a készültsége. Ezt pelig öröklött hajlamai is befolyásolják, amennyiben, ha nem is „végzetesen", de tagadhatatlanul megszabják azt is, mennyit raktározhat el.

Megint valami kettősséget értünk tehát tetten.

A tudat *szándékát*, hogy mindig keresse a legjobb kifejezést és az altudat engedte *lehetőséget*, hogy a lomtárból éppen a legjobb kerüljön elő.

S mivel a gyakoribb eset, hogy az elsüllyedt emlékképek akarattal, szándékosan nem, vagy csak ritkán idézhetők fel, vagy az történik, hogy az alkotás során az írónál spontán következik be a tudatszűkülés, amely alatt kinyílik a rejtett raktár s áradnak az asszociációk, vagy mesterségesen — narkotikumokkal kell felszabadítani, kitárni a bezárt kaput.

Akinek nem sikerül egyik-másik módon ezt a kettős folyamatot megindítani, párhuzamosan haladtatni, annak a mondanivalója más lesz nyelvi formájában, mint azé, aki *egyszerre* tud a két forrásból meríteni. Az előbbi a lapos, közhelyes, egyénietlen, az utóbbi a színes, újszerű, egyéni írásmód.

Igaz, megtörténhet az is, mint jeleztük, hogy az éber tudat, a narkotikum hatására az altudat hatalmába kerül, s szertelen, összerántott, egész-világosságba nem emelkedett társítások, „homályos kifejezések", „rejtett értelmek", „vad asszociációk" alakjában csapódik le a felszabadult emlékképek sodrába hullott gondolat. Ekkor keletkezik az olyan stílus, mint Blake, Ady egyik másik versének nyelve.

De lehet olyan túlburjánzás is, amikor a gondolat, a „megismerő ész" alantabb jár, mint a kifejező erő s a ruha díszesebb lesz, mint maga a test. Ez a „keresett

stílus", az öncélúvá vált, a magát a gondolattól is szinte függetlenítette kifejezés. Szélső formája ennek pl. a gongorizmus, az üres, tartalmatlan szavak halmozása.

A stílus, mindebből látnivaló, egyensúly is.

Minek az egyensúlya?

Nyilvánvalóan az éber tudatban „közhasználatra szánt" képzeteknek és az altudatba lesüllyedt emlékképeknek az ellenőrző én felügyelete alatt kialakult rendje. Amikor a raktár csak „szállít", de az éber tudat dönti el — az ellenőrzés segítségével — hogy a felkínálkozó sok képzet közül melyik az éppen odavaló, a felhasználásra alkalmas.

Állítható tehát végeredményben, hogy a „stílus", vagyis a szavak megválasztásának, kapcsolatuknak összhangja; az iskolai stilisztika által „választékosság, világosság, tömörség" stb. fogalmakba szorított stílus-jegyek egymáshoz való viszonya és aránya az alkotó-képzelet egyik tevékenységének, az ún. *nyelvteremtő tevékenységnek* eredménye.

Azonban ennek az embert-formáló működéssel párhuzamosan haladó nyelvteremtő képességének igen sok, sub-racionális gyökere van. Még rengeteg önmegfigyelésre, a kísérleti lélektan szolgáltatta adatok tömegére, spekulatív okoskodásra van ahhoz szükség, hogy a híres mondás: „a stílus maga az ember" mély értelmét kihüvelyezve, gyakorlatilag teljesen hasznosíthatóvá váljék.

Sükösd Mihály

Sartre novelláiról

Úgy mondják, a szépíró Sartre — epikában, drámában egyaránt — a filozófus téziseinek illusztrátora. S valóban: az exisztencializmus élmény-elemei e regények, novellák, színdarabok anyagában kivétel nélkül, rendre fellelhetők. A dolgok rendje szerint történik ez: mert Sartre értelmezésében az exisztencializmus ún. „élményfilozófia", mely logikai elvontságok helyett emberszabású, emberre méretezett — most ne kutassuk, milyen érvényű — élményekben és állapotokban fejeződik be; művészet és tudomány közt itt hát nem emelkednek válaszfalak. Sartre belletrisztikáját olvasva untalan ama példákra és betétekre kell gondolnunk, melyek oly meghökkentő váratlansággal hozzák emberközelbe filozófiai traktátusainak zárt absztrakcióit.

Mégis: botfülű vulgarizálás lenne Sartre szépírói életművét alapvető filozófiai dolgozatának, a *Lét és Semmi* vaskos tömbjének udvaraból származtatni. Egyrészt, mivel a születése óta eltelt évek alatt a sartre-i exisztencializmus sem kövült halott dogmarendszerré. Sartre pályájának meghökkentő lóugrásai, ideológiai vargabetűi mindig a második világháború óta eltelt történelem leglényegesebb fordulataihoz igazodtak; s ez a két világ és két világnézet határán alkotó művész a nyugati szellemi éghajlatok igen pontosan jelző barométere. Másrészt, s számunkra most ez a fontosabb: Sartre nem botcsinálta prófétája, dilettáns önreklámozója saját eszmevilágának — az irodalomtörténet ilyetén példákat is ismer — hanem vérbeli íróművész, aki számító tudatossággal ismeri a művét fenyegető buktatókat, ha filozófiai tételeit kellő rugalmasság nélkül, a közegellenállással nem számolva oldaná szépirodalommá. Életműve meg-megújuló kísérletek láncolata: filozófiáját, az exisztencialista élményvilágot a történelmi valóság konkrét nyersanyagával próbálja újra meg újra összeházasítani.

Művének kötőszövetét a harmincas évek francia eseménytörténete, a spanyol polgárháború, s legfőképpen az Ellenállás adja — mint háttér, mint alapanyag, mely előtt, melynek mozzanataihoz kapcsolódva a morális-intellektuális, fiozófiát interpretáló cselekmény játszódik. Nem mindig sikerrel: a műbe emelt „kétféle valóság" egymáshoz-arányulása remekművet és torzót egyaránt segített világra az eddigiekben.

Mindennek bizonyítására Sartre sűrűn sorakozó művei szolgálhatnának — tér hiányában azonban tekintsük inkább magyarul most megjelent novelláit. (Egy vezér gyermekkora, Európa Könyvkiadó.)

A kiadó kitűnően választotta anyagát. E két, méltán világhírű elbeszélés ugyan Sartre legkorábbi művéből, az 1939-ben megjelent *Le mur*-ből került a Modern Könyvtár kötetkéjébe — tartalomban-formában azonban méltóképpen jövendölik az utánuk következőket. E két, alkatilag egymástól olyannyira különböző novella világából Sartre egész műhelyébe bepillantást nyerünk.

Az *Egy vezér gyermekkora* — miniatűr, ám a műfaj klasszikus törvényei szerint épülő „Erziehungsroman". Sartre az eszmevilága értelmében leghitványabb, legvisszataszítóbb emberi tartást teszi itt jéghideg analízis tárgyává: az ál-egyéniséget, a tartalomnélküli kocsonya-létet. Hősét, Lucien Fleuriert, a derék gyáros-csemetét életének csak egy szakaszán kíséri végig: a szülői majomszeretettel óvott, kékruhácskás, angyalszárnyas, édességzabáló üvegkalitka-gyermekléttől a miazmás kamaszkoron át a mindehhez adekvát „felnőttségig": a királyrikkancsságig, a jellegzetes, Barres-olvasó, zsidóverő, arabgyűlölő, francia típusú fasizmusig. Címszereplőnknek alig több mint egy évtizedéről értesülünk — mégis, mily pontosan vésett körkép tengelyében dagad naggyá Lucien kietlen pondró-léte! Mert Sartre nemcsak *egy* hamis-én törvényszerű fejlődéséről ad hírt: köréje-mögéje széles társadalmi hátteret vázol, mintegy kölcsönösségi alapon. Ez a francia társadalom szükségképpen ily „vezéreket" termelt ki magának — s e „vezérek" csak ilyen társadalom ingoványán fejleszthették nagyra belső ürességüket. A kétféle, „belső" és „külső", pszichológiai és társadalmi valóság elemeit Sartre boszorkányos fogásokkal dolgozza itt egybe. Egyhelyütt, még az elbeszélés elején Lucien és unokafivére bokrok alján afféle erotikus picsi-pacsit játszanak. Ismert szituáció, mintha már máshol is olvastuk volna. Ám Riri, az unokafivér, e másik leendő francia ekkor együgyűn gyermeki dicsekedésében is meglepően „sűrű" mondatot ejt: „Én már nagy fiú vagyok... és amikor már felnőtt férfi leszek, akkor elmegyek a lövészárokba, harcolni a boche-ok ellen". Másik példa, üres léggömb-én és fasiszta ideológia testvériségére, továbbá adalék az antiszemitizmus lélektanához: Lucien, miután egyénisége kiteljesítésére hiába próbálkozott freudizmustól szürrealizmusig mindenfajta teóriákkal — most, már mint királyrikkancs, többedmagával megver egy Humanité-t olvasó aprótermetű zsidót. És utána boldog, elégedett: „Lucien — ez én vagyok! Olyan ember vagyok, aki ki nem állhatja a zsidókat!" Az átalakulásnak vége, a kocsonya-lét tartalommá szilárdult: „egy órával korábban bizonytalan, fiatal fiú lépett be ebbe a kávéházba; aki most kiment, férfi volt, s hivatott ‚vezér' a franciák között".

Az *Egy vezér gyermekkora* a sartre-i életmű legjelentősebb fejezeteit anticipálja érzésünk szerint. Tágabb arányban, átfogóbb értelemben fogalmazódik újjá ez a világ a *Szabadság útjai* máig befejezetlen regényciklusában, hol Lucien életútját a fasiszta Daniel viszi majd tovább.

A magyar kiadás második novellája, *A fal* — merőben más jellegű írás. Társánál sokkalta inkább exisztencialista éghajlat szülötte ez a félelmetes, megborzasztó remekmű. A filozófiai tétel itt alapjában határozza meg az anyagot: a halálraítélt, utolsó éjszakáját élő emberrel dermesztő közönnyel néz farkasszemet az ellenséges szörnyvilág. A lét végső értelmetlenségének parabolája ez: szubjektív szándékok, öntörvényű elhatározások mitsem érnek — az egyén akarata a vak végzet, a moira, a sartre-i „semmi" láthatatlan, abszurd falán zúzódik szét.

E novella hideg kárhozatát, végső antihumanizmusát még szerencsés, egyensúlyba billenti a spanyol polgárháború történelmi színtere, a cselekmény konkrétsága,

s mindenekfelett az író páratlan beleérző, elhitető képessége: Sartre itt szinte hősének bőre alá bújva érzékelteti a küszöbön leselkedő halál előtti órák fiziológiai—pszichikai állapotát. Ahogy azonban az *Egy vezér gyermekkora* sem az életmű önmagában álló szigete — úgy *A fal* is túlmutat önmagán. Elsősorban a drámaíró Sartre felé, kinek színpadán, a *Legyek*, a *Zárt ajtók mögött* jeleneteiben állandóan ott vibrál a magány, az elhagyatottság, a szorongás, az *angoisse* iszonyata.

E két, egymástól oly sokban különböző elbeszélést az írói megfogalmazás kapcsolja testvériségbe. Sartre stílusa jellegtelenségében jellegzetes; hideg, pontos, tényközlő, jelenség-leíró látás az övé, mely éppen szűkszavú, látszatra szenvedélytelen tárgyiasságával világítja át, hozza közvetlen közelbe, nagyítja fel az anyagot. E stílus pontos hírüladója Sartre jellegzetes lét- és lélekszemléletének, melyet jobb híjján biologo-filozófiainak kell neveznünk — mely azonban a naturalizmus sivár szürkeségétől, pepecselő adathalmozásától áll a legtávolabb. Ez a szemlélet az ember fiziológiai funkcióit metafizikai rangra emelve olvasztja az anyagba — s ezáltal az élet olyan oldalait avatja irodalommá, melyekről előtte így még nem beszélt senki.

S itt meg kell állnunk egy bekezdés erejéig. Az *Egy vezér gyermekkorának* olvasója valószínűleg meghökken az ifjú Lucien mindkét nembéli karokban szerzett szerelmi „neveltetésének" kínzó-tárgyilagos helyzetképein, melyekből megtudhatja, hogy a közösülés nyaranta égett nyúlpecsenye-szagú, és így tovább. S e biologádák a későbbi Sartre-műveken is végigvonulnak.

Magyarázatul valamiféle filosz-erotizmusra gyanakodnánk. S valóban: az ösztönélet ilyetén nyers-tárgyilagos részletezésével Sartre bizonyára „életesíteni", valószerűbbé tenni kívánja morális-intellektuális témakörökön talapzó világát. A lényegi okok azonban alighanem mélyebb eredetűek.

Sartre ateista, „legfőbb lény" nélküli világképében az ember nem halhatatlan lelke, hanem „szabadságra ítélt" állapota különbözteti meg az állatvilág, a szerves lét többi egyedétől. Mennybesóvárgó metafizikák helyett az ember itt csupán szikár etikai lehetőségek osztályrészese: a felelősségvállalás, a választás joga az övé. Mindezt Sartre fölényes elmeéllel tárgyalja, s még humanizmusnak is nevezi filozófiai tanulmányaiban — az irodalom valósághű arányain azonban már sokkal nehezebben üt rést az effajta absztrakt okosság. S innen érthető, miért érezzük oly sokszor szűknek, egyvágányúnak Sartre alkotását. Valamiféle animális világ igézete borul itt gyakran a tájra, a szerves világ legalsó fokáról, a biológiai mechanizmusok szintjéről veszi látósugarába anyagát az író. A szerelem, az anyaság itt többnyire minden érzelmi telítettség nélküli, fiziológiai tényvázlatok; Sartre csúszómászó-szinonimáiból — csigák, rákok, legyek, pincebogarak, stb. — egész bestiáriumra való telne. S fő kifogásunk nem az, amit Sartre katolikus bírálói mondanak időről-időre, hogy ti. ez embertelen és gusztustalan tárgyalásmód — hanem, hogy túl gyakori sorjázásában némileg unalmas. Miként az automatikusan visszatérő és filozófiai töltésű pederaszták, utcalányok, selyemfiúk rajzása is az.

Félreértés ne essék azonban: a dolgoknak ez csupán az egyik oldala. S tán lényegesebb, hogy a kristálykemény sartre-i próza új ajtót nyitott a papírszagú csodairodalom útvesztőiben satnyuló francia regénynek; s hogy éppen az ő módszerét szem előtt tartva bontakozik ma egy fiatal regényíró-nemzedék sajátos látása, Butor, Claude Simon és társaik „tárgyi realizmusa".

Maga Sartre 1955, a híressé vált *Nyekrászov* dátuma óta nem jelentkezett új irodalmi alkotással. Filozófiai esszéi azonban épp a közelmúltban adtak hírt újfajta tartalmakról: a marxizmusnak, mint a XX. század egyetlen újat adó filozófiájának elismeréséről, s az exisztencializmusnak, mint az előbbit csupán „etikai vonatkozásokban kiegészítő" irányzatnak őszintén szerény kijelentéséről. Mozgásban, átalakulásban van hát a sartre-i eszmevilág — s tán nem sokáig várat magára e hullámverés irodalmi tükröződése sem.

Csorba Győző: A szó ünnepe

Húsz esztendővel ezelőtt, 1938-ban jelent meg Csorba Győző első verses kötete, a *Mozdulatlanság*. Huszonkét éves volt ekkor a költő. Azóta napvilágot látott egy műfordítás kötete (*Hélinant: A halál versei*, 1940), két kötet önálló verse (*A híd panasza*, 1943; *Szabadulás*, 1947) és legutóbb, 1955-ben egy több mint ezer soros önéletrajzi költeménye, az *Ocsúdó évek*. *A szó ünnepe* tehát egy két évtizedes költői pálya negyedik határköve, melyet az előző önálló lírai kötettől tizenkét év választ el. A kritikusban, aki most újra olvassa Csorba Győző első három verses kötetét, s összehasonlítást tesz a régebbi kötetek és *A szó ünnepe* között, az első kérdés, ami óhatatlanul fölmerül: mennyiben hozott újat vagy mást ez a kötet a régebbiekhez mérten?

A szó ünnepe Csorba Győző költői portréjának megrajzolásához nem ad hozzá olyan meghökkentően új vonást, amely a róla alkotott eddigi képünket megváltoztatná, merőben mássá tenné. Azoknak a sajátosságoknak elmélyülését figyelhetjük meg e versekben, amelyeket az eddigi kritika is számba vett. Költői pályájának alakulását tekintve inkább még bizonyos visszakanyarodást tapasztalunk — természetesen egy magasabb szinten; — legalábbis *A szó ünnepe* nem folytatása annak a formabontó, lazább versépítésre, túlzott elvontságra s a szabad asszociáción alapuló versalkotásra hajló törekvésnek, amely a *Szabadulás* verseire volt jellemző. Pontosabban: azok a „hatások", amelyek előző köteteiben még fellelhetők, immár szerves egésszé épültek lírájában. Főként a szimbolizmus és a szürrealizmus eredményei szívódtak fel Csorba Győző költészetében; s hogy neveket is említsünk, elsősorban József Attila és Weöres Sándor befolyására gondolunk, akik felszabadították és tudatosították Csorba Győző igazi hangját. A *Szabadulás* bonyolult, elvontabb és „művesebb" világához, melyet az egykori kritika Csorba előző verseihez képest „meglepetésként", „fordulatként" üdvözölt, nem maradt hű; ez az akkor újszerűnek tűnő „lidérces és fojtott" hang nem vált uralkodóvá költészetén. *A szó ünnepe* elsősorban összegezés. Csúcs a költő eddigi pályáján, régi témáinak szinte véglegesnek tűnő kidolgozása, egyfajta szintézis megvalósulása, betetőzés.

De ne vágjunk a dolgok elé!

Mit tartalmaz *A szó ünnepe*? — A legkorábbi vers 1947-es, a legkésőbbi 1958-as jelzésű. E tizenkét évből ötvenhárom verset közöl a kötet. Egy évre tehát alig jut 4—5 vers. De csak kvantitatíve kevés az, amit a kötet nyújt. Az olvasóban az első meglepetést a könyv ragyogó kompozíciója kelti. Szinte mint egy regényt, végig lehet olvasni; annyira zárt és egységes szerkezete, annyira helyén van minden darabja. S az elhelyezés, a szomszédság még külön fénybe vonja a kötet egyes verseit, amelyek külön-külön, folyóiratokból már jobbára ismerősek, de így együtt megnő értékük és hatásuk. A kötet remek megkomponáltsága, a hat ciklusra történt beosztás (Csorbánál először találkozunk a versek ciklikus csoportosításával), mely egyszerre mutatja költészetének tematikai gazdagodását és egy korszak lezárását, egy többtételes zenemű, egy szimfónia felépítésére emlékeztet, s hamarjában Bartók Concertojának klasszikus zártságát juttatja eszembe. A kötetet — mint egy előjáték — a szép *Béke* című vers vezeti be, s az itt kifejezett eszme: a humánumért küzdő költő szava — mintegy az egész mű alaphangulatát összegezi. Az első tétel — ráhangolás: egy csomó „tájképet" foglal magában, de a honi, dunántúli képek mögött és ürügyén egyre felismerhetőbben vall a költő önmagáról. Ez a személyes hang erősödik fel

az *Olasz hangulatok* verseiben. A következő ciklus — scherzo, szellemes közjáték, néhány csillogó, kard-suhintásként ható epigramma, „barátságtalan" modorban, főként irodalmi dolgokról. A negyedik ciklusban *(Monologue interieur)* bomlik ki aztán önálló tétellé az a dallammotívum, amely a kötet többi ciklusában is búvópatak módján fel-feltünedez, de itt szól a nagyzenekar összes hangszerén. Terjedelemben is ez a leggazdagabb és a legszebb verseket tartalmazó ciklus. Aztán következik még két rövidebb tétel. az *Apák anyák istenek* komor versei, a „gyilkos ölelésű" Istenről. a „sátános" Gondviseléről, a Sorsról; és egy másik, az *Ajándék*, a „kettős vágyból" „maga-eggyé" olvadt szerelem vallomásai.

A szó ünnepe a férfikor lírája.

Az álom és az izzás nincs sehol már

— írja Csorba egyik versében. S egy másikban:

Lefelé tart a férfi-út velem...

Csorba Győző *költői* pályáját tekintve azonban egy olyan felfelé ívelő korszak megvalósulását, lírájának egy olyan magasát sejteti a kötet, melynek jellemzésére jobb szót nem találunk, mint „klasszikus". Jelenti ez egyrészt a szinte aszkétikus belső fegyelem, egyensúly megteremtését, másrészt formaművészetének kiforrását, megtisztulását, leegyszerűsödését.

Bravúros technikai, nyelvi tudása nem ismer lehetetlent, mégis inkább az egyszerűt, mint a bonyolultat keresi. Verseinek tiszta ritmusa tömör és puritánan egyszerű, sallangtalan nyelven zeng. Hangja néhol Szenczi Molnár Albert zsoltárfordításaira emlékeztet. S a komplikált stíluseszközök helyett is a legegyszerűbb szóképet és alakzatot: a jelzőt és az ismétlést kedveli. De a tucatnyi soron végigindázó, terebélyes versmondatai is hihetetlenül világosak, áttetszőek.

A klasszicitás a költői magatartásban, a versek mondanivalójában is megmutatkozik. Csorba Győző e kötetben boltozatot tudott építeni a líra két örök, egymást vonzó-taszító pillére: az értelem és az érzelem fölé. A ráció és a szenzualitás feszültsége köti össze e költészetet, a szív és az agy harmóniáját, a gondolatiság és az indulat szintézisét valósítja meg ez a poézis.

Hideg aggyal tudván a semmiségem,
mégis magam-emésztő szomjúsággal...

— így jellemzi magát a költő. Csorba ún. „érzelmes" versein is áttör egy-egy epigrammatikus bölcsesség, filozofáló mondat.

— Érzelmes emlék készülődik,
sietve vágj a szavába

— hirdeti; ugyanakkor elvont, „gondolati" költeményeiben is gyakran felröppen egy lágy, érzelmes „ó", egy érzékletes színekben ragyogó kép. S a Csorba költészetét szívesen intellektuálisnak nevező kritikával szemben most éppen ezt az utóbbit kell hangsúlyozni.

A szó ünnepe verseit elsősorban a költő sajátos alkatából érthetjük meg. Számtalan költeményben vall önmagáról, ars poetika helyett is ezeket az önvallomásokat tárja elénk. Hivatásának a költői „én" alkati adottságainak kimunkálását tekinti. Költészete ezért inkább tudatos, mint ösztönös. Ritka pillanat, varázslat, mágia, „a szó ünnepe" számára a vers, nem gombnyomásra induló alkalmi rímgyakorlat. És kín és küzdelem és terhes kötelesség.

Inkább cipőt tudnék csinálni,
mint verseket!

— mondja egyik epigrammájában. Tusakszik a vers ellen, de a parancs erősebb:

Kötelesség a dal, muszáj a termés.

A kontempláció, az elmélkedés elengedhetetlen része ennek a költészetnek. Innét van, hogy olyan keveset ír, s akkor is főként a lélek belső mozdulásairól ad hírt.

Bőrömön belül világ a világ.

Az életnek nem a külső villanásai érdeklik, szándéka: megragadni a megfoghatatlant, s kimondani azt, aminek neve sincs. A belülről szóló hangokra figyel, magába néz, a „csönd s jó magány" a társai:

Félelmed, mely eddig kifelé leselgett,
már befelé fordul:
ordasaid szíved vadonából kelnek. —

Tájversei is legalább annyi joggal nevezhetők gondolati költeményeknek, mint tájlírának. A római ciklusban sem a természetet, a városokat, az embereket festi, hanem az „olasz hangulatok"-at, az idegenség, a magány, a kiszakítottság érzését adja vissza. Nem azt, amit lát, hanem ahogy a látottak rá hatnak. Inkább látomások ezek a versek, mint látványosak. A képek, az új benyomások beleivódnak húsába-vérébe, s a vers nem ábrázol és leír, hanem kifejez és vall.

Majd elmegyek innét, ismét hazatérek,
de bőröm alatt viszlek haza, Róma.

Jellemző, hogy idegenben is mi fogja meg: a „Jó halál"-templom kriptája és Michelangelo szobra, a Pietà. Az olasz ciklus kilenc verse közül is e kettőben legszemélyesebb témájáról, a halálról beszél.

A szó ünnepé-ben elénk lépő sajátos költői egyéniség kialakulásáról, azokról az indításokról, amelyek a költőt olyanná tették, amilyen, Csorba Győző a legtöbbet — a kritikától annak idején kevéssé méltatott, pedig egész költészetének kicsit kulcsát adó — *Ocsúdó évek*-ben árult el. De a gyermekkori élmények nemcsak azért jelentősek, mert ezek formálták ki a költő sajátos életérzését; abból, hogy Csorba Győző éppen ezeket az élményeket őrizte meg, s élete első tíz esztendejéből, a gyermekkor „sűrű-kúsza korszaká"-ból ezeket tartja fontosnak a műben elmondani, elsősorban a felnőtt költő szemléletére következtethetünk. A „régi kísértő", a gyermekkor rémei buknak fel és árnyékolják be *A szó ünnepé*-t, a férfikorba jutott költő verseit is.

Győztél, árva lélek? A baj és az átok
ízejdből nő most,
húsodba ivódtak, őket hordja lábod,

velük kering véred, jaj, rájuk csikordul
fogad, forró tested
zeg-zugai mélyén ők sarjadnak orvul;

éjszakáid csöndje rémeiktől retten,
kibélelték bőröd,
iszony jege villog táruló szemedben. —

S mint anya-öl fészke sejlik vissza benned
múltad árnya-pokla:
kinőhettél abból, most semmi se menthet.

Milyen mondanivalót hordozó költészet fakad ebből az alkatból? Mi *A szó ünnepének* gondolati tartalma? — Mondottuk már, hogy Csorba Győző introspektív költő. Legtöbb verse mögött alig megfogható a kiváltó élmény. A „csúcsok" izgatják, a „legfőbb titkot" keresi, az emberi lélek legmélyebb tájait akarja birtokba venni, a lét nagy és örök kérdései indítják versre. A halál, a múlandóság, a magány — ezek a visszatérő témái. Az évek múlásában, az évszakok változásában, környezetének eseményeiben mind ezt látja meg.

Mostanában folyton a halál körül ődgyelgek

— kezdi egyik versét, melyben a mindenkit egyként elnyelő „mélységes mély álmot" idézi. Másikban a „Circumdederunt me" igazával pörlekedik. A harmadiknak már a címe is ez: *Egy fiatalasszonyra, aki belehalt a szülésbe.*

Mégsem fekete drapériával bevont költői világ ez. Csorba Győző nem pesszimista költő. Szemléletének középpontja az ember:

Ó, szépség! Szép az elfutó világ, szép
a maradandó ég, legszebb az ember.

„Nagy" témáinak mind megvan az ellentétpárja. A halállal szemben az élet, a múlandósággal a szerelem, a hittel a konok kételkedés, a magánnyal az emberi közösség utáni vágy. A lét dialektikus szemlélete árad e versekből: „magába és messzire" egyformán néz a költő. — *Tavasz* című versében a „rendbontó évszakot" köszönti, s számvetést tesz:

a test és lélek félelmeivel meg
álmaival bajlódtam, bibelődtem,
— ő, nem kedvemre ...

s a verset így fejezi be:

Meggyúlt a világ, s lobogva
csap össze ég és föld, és könny tolul
szemembe, oly sajgón hasít belém
az annyiszor feledt és annyiszor
kicsinylett és most tündökölve újra
föltámadó igazság: élni, élni,
hogy élni kell s nem töprenkedni rajta!

A pusztulást, az elmúlást is a másik pólussal oldja fel: a „föl-le forgó kerék arányos mozdulásá"-ban látja meg a „törvényt":

Ó, múlás, ó, szép rend: a bomló
bomlása és a sarjú sarjadása! —

S nincs teljes múlandóság sem. *M. J. halálára* című versében mondja:

A világ csonka, csonka! —
De csonkább volt előtted.
A karcolás, amit hagytál a Nagy Falon,

hiányzott eddig.
— — — — — — —
a te lényeged is
megmarad múlhatatlanul.

A „magány" is jelzőt kap: „hordozhatatlan"; s a költő az embertestvérekkel összekapcsoló utat keresi *(Utak)*, s a kapcsot, „mely visszaköt megint az emberi nyájmelegbe" *(I...-nak)*.

Az életet egységben látó, harmonikus bölcsesség a Csorba Győzőé. Sokban a keleti filozófusokéra emlékeztet, s hamarjában nem is tudnák közvetlenebb és méltóbb rokonságot említeni, mint a *Tao Te-king*. Csorba is ilyen ősi jelentésben használhatja ezeket a meghatározatlan, homályos értelmű szavakat: út, rend, törvény.

Az egyetlen tudomány a világon:
tudni, hogy keskeny az út,
kicsiny a kapu, s aki meg se moccan,
az a legmesszebbre jut.

Van benne bizonyos „időfelettiség", s szemléletében az egyén és közösség relációjában az egyén kap nagyobb szerepet. Ezzel korunk ama törekvésének válik egyik jelentős lírai kifejezőjévé, mely az egyes ember lelki nemesítésével, az emberek egyéni problémáinak megoldásával kívánja a haladást szolgálni. Ez az út annyira ősi, mint a kínai bölcsesség. S annyiban a jövőé, amennyiben az idő igazolja...

TÜSKÉS TIBOR

Fodor András: Józan reggel

Pasztell színű derűs melegség és borúsabb tónus keveredik Fodor András második verseskötetében. A derűt az otthoni táj, a gyerekkori emlékek vibrálása és a boldog szerelem csillantja meg; a komorabb színeket az érzékeny költői magatartás, a szigorú számonkérés, az önmaga-ellenőrzés igényessége keveri. Ez utóbbi egyrészt az „íz, csín, tűz vagyon a versben, ha mesteri mű" követelményét hangsúlyozza; másrészt mintha ebből a kötetből is kiérződnék az a fajta örökkévalóság-igény, mely valami homályosabb, általában értelmezett humanizmusra appellálva egy kicsit figyelmen kívül hagyja a kötelező, a kor-igényt megkövetelő költői normát. Pedig a vers csak akkor számíthat a maradandóságra, ha költője vállalja a kor gondját-bajátörömét. Szerelem, ifjúság, halál: örökemberi dolgok, minden kor költőjét izgató problémák, de az élmény nagyszerűségét mégis csak az teszi hitelessé, ha különbözik más korok élményétől, ha nemcsak általános, ha a költő valóban annak a kornak az énekese, melyben él. A halhatatlanok példája ezt igazolja, és egyre jobban világossá válik, hogy a jövendőbeutazásra csak a jelen adhat igazolványt.

Mennyit vállalt ebből Fodor András a *Józan reggel*ben?

A kötetből a várható nekirugaszkodás biztató visszafojtottsága árad. A költő, mint a versenyző, mély lélegzetet vesz, hogy a nagyobb iramú vállalásra is fussa majd erejéből; mert ha a költőnek (az embernek sem!) „szökni nem elég", akkor

neki kell vágni az útnak; nem elegendő az út melletti tűnődés, szemlélődés.

Az emberhez méltó emberséget, azt a humánumot vállalja Fodor András, mely a világ féltéséből, abból az elszánt és gyakran elkeserítő, szívet szorító szorongásból fakad, hogy milliók akarata ellenére is a háborús őrület nyomasztó lidércével fekszünk-kelünk naponként.

Fodor András sok szép verséből kicseng ez az embert-féltő, az embert nagyon szerető felelősségtudat. A varsói VIT színes forgatagában egyetlen-óriási szívként emeli fel az egész emberi közösséget; a *Nem láttam a tengert* áradó anapesztusaiban megmutatja ennek a közösségnek fiatal, életet akaró lendületes erejét is. Danka, a kedvesen, nagy-nagy szeretettel megrajzolt lengyel leány alakjában az eltiport, de önmagát újra megtaláló nép ígéretes, biztató jövőjét komponálja meg.

A nyugodt partokat sóvárogja Fodor András és az áradó szélhez fordul segítségért:

kösd össze végre emberrel az embert,
görcsös magányából oldd fel a világot.

Harmóniára vágyik az emberi lélek: nem akar és nem is tud zűrzavarban, állandó rettegésben élni. Az alakuló jelen nem cél, csak állapot, ezt segíti alakítani a költő a harmónia-igényével; a boldog jövő érdekében teszi le a garast, hogy ezért a jövőért érdemes legyen küszködni a jelenben.

Az ember sokszor teljesen értetlenül áll azzal a félresikerült posztulátummal szemben, mely a költőtől — a kor adekvát kifejezőjeként — a zaklatottság, a vajudás ismérvét kéri számon, sokszor a költői attitüd figyelmen kívül hagyásával. Persze, a harmónia-igény lehet menekülés is; ez azonban a parnasszisták inge, Fodor András pedig nem parnasszista költő. Akkor sem az, ha a menekülés itt-ott nála is kísért.

Az enyhet adó otthoni tájban gyógyulást keres, aki elfáradt és új erőt akar gyűjteni. Inkább sejtem csak, mint tudom Fodor menekülő fájdalmát, s bár a tribuni hang indulásakor se volt sajátja, de ez a dúdoló-dünnyögő borongás szürkíti a verseket; olykor szárnyaszegettnek érzem nem egy szépen ívelő költeményét.

Így a József Attilát idéző versében kevésnek érzem a „hazudni nem tudott soha" konklúziót. Ha, a költői alkatot figyelembe véve, jogos is, hogy a nagy proletárköltő ouvre-jéből ki-ki a maga egyéniségének megfelelő jellegzetességet lássa meg elsősorban; azonban József Attilából csak ennyit látni éppen akkor tűnik kevésnek, mikor a sebzett lélek valami biztos pontot keres. A „hazudni nem tudott soha"-tanulság: némi talajvesztettség a *Józan reggel* költőjénél. A szépen induló *Sínen járni* c. versében is kitapintható ez. Az emlékező felnőtt a hajdani, a veszélytkereső gyereket idézi a sínenjárás feladatot vállaló boldog megmutatásában. Ilyen indítás után méltán várnám, hogy a férfivá érett költő is nekivág a nehezének, de csupán szelíd rezignációra futja, és a nagyszerű, szimbolikus lehetőséget „de most csak játszom"-má szublimálja; majd egészen leesik a vers: „nem szédülök már, mellettem a vállad". A sínenjárás átvitt értelmű nehezét egyesegyedül kell megoldania, mert ez költői feladat; ebből nem lehet háztáji, vasárnapdélutáni hangulatot bágyasztani. Ne értsen félre Fodor András: tudom, mit jelent a férfi, a költő oldalán a Másik; de azt is tudom, hogy a lélek még ilyen boldog biztonságban is sokszor marad egyedül. És törvény, hogy amit egyedül kell megvívnia, ahhoz minden őszinte-igaz segítség egyszerre túl-sok és túl-kevés is.

Fodor András költészete, finom kulturált hangja, gazdag, csiszolt formaművészete szép színfoltja egyre jobban bontakozó líránknak. Friss erőteljességgel zengő, újabban megjelenő versei azt igazolják, hogy költői útján máris elindult a „valamit itt meg kell találnom, valamit meg kell értenem" feloldó, boldog örömeig. Baráti kézszorítással kívánom, hogy mihamarabb megtalálja és megértse — önmagát.

PÁKOLITZ ISTVÁN

Gergely Márta: A mi lányunk

Gergely Márta új könyve az úgynevezett „leányregények" közé tartozik.

Ennek a műfaji megjelölésnek az első pillanatban rossz mellékíze van. Felidézi bennünk a Cilike- és a Csöpike-könyvek giccses világát, az egy kaptafára készült régi leánytörténetek émelyítő szentimentalizmusának emlékét. Irodalompolitikánk helyesen tette, amikor ezeket a művészietlen és nevelői szempontból is káros regényeket kivonta a forgalomból.

Egy ideig úgy gondoltuk, hogy a műfaj szükségszerű velejárója a valóságtól való elfordulás és az érzelgősség, s ezért úgy véltük, nincs is létjogosultsága új társadalmunkban. A tapasztalat azonban azt mutatta, hogy a leányregények iránt az igény a 11—12. életévtől égető szükségletként jelentkezik a mai leánygyermekekben is, s minthogy a műfajnak új termékei alig születtek, titokban olvassák a régieket, az éppenséggel nem hasznosakat. Rumpf „Kind und Buch" című immár klasszikussá vált művében a húszas évek elején több ezer gyermeken végzett vizsgálatok alapján megállapította, hogy a 12—14. életév között a leányok 76%-a érdeklődik a leánytörténetek iránt. Ez a műfaj ebben az életkori szakaszban éppolyan kedvelt közöttük, mint a fiúk között a harcos témájú könyv, a kalandos útleírás és az iskolai történeteket tartalmazó regény vagy a „bandaregény". A helyzet lényegében azóta sem változott. G. Donáth Blanka 1956-ban három budapesti iskolában mintegy ezer V—VIII. osztályos leánytanulóval végzett vizsgálata azt bizonyítja, hogy a mai leányok nagy része, mintegy 58,7%-a ugyancsak ezeket a műveket olvassa legszívesebben. (L. tanulmányát: „A lányregény és a lényregénykorszak." Megjelent a Tankönyvkiadó „Olvasó gyermekeink" című kiadványában.)

Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy nem szabad ezt a műfajt tovább is nemlétezőnek tekintenünk, s hogy a leánygyermekeknek az ilyen művek iránt érzett szükségletét ki kell elégítenünk. Az is nyilvánvaló azonban, hogy nem a régi módon. A giccses, szentimentális történetek helyett az élet valóságát tükröző, nevelői szempontból is hasznosabb élményeket nyújtó, mai esztétikai törekvéseinket az ifjúsági irodalomban is érvényesítő, újszerű leányregényekre van szükség.

Gergely Márta legújabb műve ilyen művészien megírt leányregény. Nagy sikert aratott Szöszi-je is ebbe a műfajba tartozott. Ez a mű azonban nagyszerű értékei mellett pedagógiai hatásában még elég sok vitathatót is tartalmazott. „A mi lányunk" mind esztétikai, mind nevelői szempontból kiválóan sikerült alkotás, a műfaj újjászületésének jelentős állomása.

A regény főhőse nem amolyan elkényeztetett Cilike, hanem egy szegény külvárosi munkáscsalád 12 éves leánya, Jakab Zsófi. A cselekmény izgalmas történelmi pillanatban kezdődik: 1918 őszén. Az édesanya már negyedik éve egyedül tartja el leányát és kisebbik fiát, Antit. Férje és nagyobbik fia katona, a legidősebb fiú elpusztult a háborúban. Az asszony takarítani jár, a teához kapott cukrot haza viszi gyermekeinek, az ajándékba kapott, elnyűtt ruhadarabokkal öltözteti őket, s közben a sok nélkülözéstől és gondtól egyre soványabb és kisebb lesz. Anti a bőrgyárba jár dolgozni, Zsófi pedig polgárista: az apácáknál tanul, tanárnő szeretne lenni. Vonzza a belváros úri világa, úgy érzi, ott mindenki jó és becsületes. Ő is olyan finom és művelt szeretne lenni, mint a gazdagok.

Közben furcsa hírek járnak. Az emberek forradalomról beszélnek, és sorra szállingóznak haza a katonák. Egy éjjel Zsófi édesapja is, bátyja is beállít. A leány életében most egyszerre megváltozik minden: új eszmék, új törekvések hatósugarába kerül, hiszen édesapja is, bátyja is „vörös". Fiatal lelkében hatalmas ütközetek dúlnak; a régi és az új világ küzdelme egyéni életében végül is tragikus fordulathoz vezet: kicsapják a zárdából. A cselekmény további során tengernyi

szenvedés és megpróbáltatás tűzében az áhítatos, apácákért rajongó, úri életformáról ábrándozó kis proletárlány fokozatosan öntudatra ébred, már 12 éves korában harcos felnőtté válik, sőt valóságos hőssé magasztosul. Nem nagy cselekedetek hősévé, hanem a proletársors megváltozásáért vívott küzdelem öntudatos harcosává, a jövő névtelen, de le nem győzhető hősévé.

Miközben pedig ez a kedves, egyszerű kisleány a szemünk láttára átalakul, fejlődik, szinte észrevétlenül kirajzolódik előttünk a kor társadalmának egész keresztmetszete. Zsófi történetének hátterében ott kavarog a Tanácsköztársaság születésének és bukásának bonyolult folyamata, úgy, ahogy egy munkáscsalád átélte. Hatalmas erőfeszítéssel küzdenek a szembenálló erők, s közben feltárul előttünk a történelem egyik nagyon tanulságos szakasza, ezernyi apró összetevőjével és jellemző figurájával.

Íme: maga az élet kavarog a fiatal olvasó előtt. Nem szirupos történet köti le a figyelmét és nem mesterkélten ábrázolt, mondvacsinált hősök vonzókörébe kerül. És mindez izgalmat, élményt nyújtó, a fiatal olvasó életkori sajátosságainak is megfelelő ábrázolásban. A regény bonyolult témaköre, súlyos mindanivalói ugyanis éppenséggel nem komor, fárasztó eseménysor keretében bontakoznak ki. Az írónő nem feledkezik meg róla, hogy ne csak az élet ezer színének, érdekességének megláttatásával tegye érdekfeszítővé a cselekményt, hanem izgalmas kalandokat is beleszőjön a történetbe, anélkül természetesen, hogy ezek öncélúakká váljanak. Gondolunk pl. azokra a lapokra, amelyek elmesélik, hogyan lopakodott le a gyermekcsapat május elsején az altárón át a bányába, milyen izgalmas élményeik voltak ott, vagy azokra, amelyek Zsófi mecseki kalandjait mondják el, amikor öngyilkos akart lenni stb. Nagyon érdekfeszítő az első szerelem bonyodalmainak, a leányok barátkozásainak, féltékenykedéseinek az ábrázolása is.

A fiatal olvasók nemcsak kalandokat, hanem eszményképeket is keresnek olvasmányaikban. Cilike hamis eszményt nyújtott a számukra. Zsófiban azonban olyan hőst kedvelnek meg, aki nem egy mesevilág utópiáját képviseli, hanem a reális lehetőségeket. Zsófival együtt a fiatal olvasó is megteszi lélekben a fejlődés útját: egyre jobban megismeri az életet, egyre öntudatosabbá, felnőttebbé válik. Zsófit nem azért szereti meg, mert el nem érhető vágyakat kelt benne, s álmodozásra készteti, hanem azért, mert segíti válságos évei problémáinak megoldásában, az élet megismerésében, célok megformálásában.

„A mi lányunk" valóban szórakoztatja olvasóit, de tanítja, neveli is, mégpedig prédikálás, moralizálás nélkül, a művészi ábrázolás erejével, s így mind pedagógiai hatásában, mind az életkori sajátosságok érvényesítésében jó megvalósulása az újfajta leányregényeknek.

Számunkra különösen kedves élményt nyújt a könyv meleg líraisága, amellyel az írónő régi, kedvelt városának külső rajzát és egész légkörét életre kelti. A Pécsről származó szerző a történet javarészét ebben a városban játszatja le. Regénye lapjain valóban teljes hitelességgel megjelennek Pécs utcái, terei, épületei. Olvasás közben bejárjuk a város minden érdekes helyét, s közben megismerkedünk sok jellegzetességével: „kicsi sárga villamosai"-val, a kitérők várakozásával, a régi Búza téri piaccal, a környék, főként a Mecsek szépségeivel, a bányatelepp el stb. Valószerűen jelennek meg a történetben a régi Pécs emberei is. Nem egy esetben személy szerint is ráismerünk egyik-másik figurájának mintájára. Alakjai azonban sohasem egyediek, mindig típusok.

A regény sebezhető pontját a jellemábrázolással kapcsolatban kell megemlítenünk. Nem az a hiba, hogy a figurák egy része nem eléggé kidolgozott (ez enynyi szereplő esetében alig kerülhető el), nem is az, hogy a főszereplők túlságosan éles ellentéteket testesítenek meg (ez ifjúsági művekben kívánatos is, hiszen a fiatal olvasók igénylik a jó és a rossz, a helyes és a helytelen kissé egysíkú ábrázolását és szembeállítását). A hibát abban látjuk, hogy éppen főhősei: Zsófi és Irmus nem életkoruknak megfelelő gyermekek. Különösen Irmusra vonatkozik ez: már 12 éves korában kész felnőttként lát, ítélkezik és gondolkodik (a cselekmény

során nem is fejlődik, erre nincs már szüksége), s úgy elemzi önmagát és a világot, hogy ez itt-ott a valószerűtlenség hatását kelti. Gondoljunk csak arra, ahogyan első szerelmi fellobbanását megfigyeli, boncolgatja, ahogyan tervszerű harcot indít érzései ellen. „Inkább kaptam volna torokgyulladást" — állapítja meg a tapasztalt felnőtt komolyságával ez a 12 éves kislány, amikor életében először szerelmes lesz. Az egész „Szívgyulladás" és „Ilyen volna a szerelem?" című fejezet nem azt mondja el, amit ilyen gyermekek éreznek és gondolnak, hanem azt, amit az írónő a szerelemről a fiatal olvasóknak mondani akar. Némely jelenetben Zsófi is koravén, — gondoljunk pl. első beszélgetésére Szabó tanárral.

Ez a hiba azonban eltörpül a regény vázolt értékei mellett. A művet izgalommal és haszonnal olvassák fiatalok és felnőttek egyaránt. S ez újból rávilágít arra az igazságra, hogy az igazán művészi alkotás nem egyes életkoroknak szól. A jó ifjúsági mű is mindenki kedves olvasmányává válhat, mint ahogyan sok felnőtteknek szánt mű rendkívül hasznos ifjúsági olvasmánnyá vált. Gergely Márta könyve elsősorban fiatal leányoknak készült, de művészi értékei alapján a felnőtteknek is sokat nyújt, kedves olvasmányává válik.

Szőnyi Gyula kifejező rajzai is segítik az olvasót, hogy valóban gazdag élményekben, elmélyülő műélvezetben lehessen része.

KOLTA FERENC

Takács Imre: Kőangyal

1955-ben jelent meg a fiatal, 29 éves, de már akkor jónevű költő verseskötete. Hangja erőteljes volt; a belső fegyelem szoros formába szorította értékes világlátását. Hogy látta a világot a „zsellérek unokája" (ez első kötetének címe), Takács Imre? A mindennapi élet ezernyi rezdülését figyelte, a kiszolgáltatott táj megkínzott embereinek egy boldogabb életbe való fordulását. Kötetében szisszent a szél, vidáman ugrált a kisborjú, lomhán mozdult a tehén, zörrentek a szekerek, szerettek a fiatalok. Ezt a birodalmat igazgatta a megszépült mosolyú apa, aki vidáman aratott surranó szoknyájú párjával és a ráncos nagyapa — egy új világ új uralkodói. Ez az új világ topográfiai szempontból is elkülöníthető. Könyve zárószavában így írt a költő: „Szülőfalum Vas megyében, az ország nyugati szélén fekszik, — mint ahogy a falunév is jelzi, a Rába partján. Nyugatról a kőszegi hegyvonulat változóan kéklő képe, délkeletről a kemenesi dombok szegélyezik a sík vidéket. Tiszta időben láthatók onnan az Alpok örökké havas csúcsai is." Az első kötet ezt a kéklő, nyűzsgő tájat idézte.

Második kötetében, a „Kőangyal"-ban már egy emberi élet, sőt társadalmi fejlődésünk egy nehéz szakaszának „havas csúcsai" is megjelennek, mint erre *Aratáskor* c. verse utal.

A kritikus nehéz helyben van, amikor a mai Takács Imréről kellene képet adnia, hiszen kb. 1947 óta írt versek gyűjteményét tartja kezében. Ám ezek a versek oly őszinteséggel vallanak, hogy a költő szomorú, de mégis szép útját követni lehető feladat számunkra.

Már a kötet címlapjának torzonborz erdő képe is egy eltévedt ember szorongásairól beszél. Aztán versek sora következik, sok mély költői képpel villantva irójukat, aki árnyakkal birkózik, s a valóság apró elemeiben is fájdalmát és kiábrándultságot lát. Úgy érzi, álmai elvesztek, tejútját elvásták a harcos élet küzdelmei és idegeit a „fölpumpált feszültségek" *(Senki vízének partjain)*. Hasonla-

tok, metaforák és teljes versek hirdetik, hogy a zsellérek csupatűz unokája Buddha-bálvánnyá kövült *(Szonáta)*, kőangyallá változott *(Kőangyal)*. Ha égre néz, a kcponya varratait ismeri fel a felhők játékában *(Józan utcai rajz)*; látását homály és köd gátolja *(Változatok a ködre)*; emberi melegét a jég hűvöse rabolja el. A városi utcán csak az únt robot képeit látja:

Lehajtott fejjel húz a ló,
Gumipatkókon lépked,
Hol van a kor, hogy léptein
Villámok születnének!

(Józan utcai rajz.)

Szülőföldjén a régi babonákból kölcsönzött érzések remegtetik:

reszket a zenész arca,
körme alatt vérhólyag lüktet —
valaki megbolondult,
öreg Isten, segíts bennünket!

(Majorban)

E kín fáradttá, csalódottá teszi *(Aratáskor, Télálom, Vidéki úton)*, vagy mindent felperzselő sorok írására készteti a költőt *(Prometheusz-lány balladája, Tonio ongyilkos lesz, Holdtölte után)*.

Még a tagadásig is eljut, leírva a keserű sorokat:

így leszek egyre üresebb,
igennel — s nemmel teltebb.

(Színrakéta.)

Mi lehet az oka ennek a pesszimista szemléletmódnak? Az egyik Takács Imre állandó visszavágyódása az „elszigetelt világ"-ba, a „hazai táj"-ba *(Búcsú a szülőföldtől)*. A „kínnal épített vad-fogalmak babilonja" semmivé olvad, amikor rámosolyog a „tündéri ízű", harmatos mosolyú Rába-parti kedves, akiről ilyen sorokkal énekel:

Messze voltál te is, e kicsi világ
leggyönyörűbb virága, kismadara.
Amióta ismerlek, üldöz a vágy,
súgja bennem mindegyre: haza, haza!

(Hűség.)

A másik ok szélesebb és elevenünkbe vágóbb: a költő kemény harcot vív önmagával és a világgal — a meg nem gondolt, sokszor bürokratikus intézkedések, a közelmúlt magyar életének ellentmondásai miatt:

Akik mellettem élnek,
nem sejthetik,
hogy a sok keserűség mind
engem feszít;
s hogy ez a rendetlen ember
rendet kívánt.

(Nézelődő.)

Megértjük Takács Imre művészi fokon elénk vetített lelki harcait. Megértjük, és emberien őszintének értékeljük az ebből az érzésből született költői alkotásokat — de egyértelműen helyeselni nem tudjuk őket.

Maga a költő is érzi, hogy nem jár helyes úton: „a szó, az igazság kínja" *(Az éjszaka zenéjéhez)* és a „zaklatott napok, tépett hetek" *(Nézelődő)* fájdalma nem zárhatják az önző magány börtönébe *(A magam börtönében)*.

Szabad levegőre áhít *(Senki vízének partjain)*, segítő kezekre van szüksége, *(Kőangyal)*, mert nem elég a múltat őrizni *(Eszmélet)*, hanem szép jelenünket is ritmussá kell bűvölni.

Takács Imre nem csodákra vár, hanem egyszerű emberi kapaszkodókra.

Költőnek sok is ennyi,
elég lesz napon lenni,
az utca kövein menni,
mindenre emlékezni.

(Szonáta.)

— így akarja megoldani kínzó problémáit.

És lám, ezt az utat, a mindennapi élet napos útját is tudja járni! Nem annyira egyszerűen, a maga természetességében, mint első kötetében — hanem kissé magasabb síkon, oldottabb líraisággal (de tömörítettebb drámaisággal) és a tehetséges költő lendületével.

Az új hang alapvetését a *Halottsiratók* hatalmas vádirata adja meg, a sirató ének egy munkásról, akit lelőttek a gyilkos urak, mert gondolkodni merészelt. *A visegrádi fellegvár alatt* még a múlt emlékei kísértik költőnket, de a vers utolsó soraiban felcsillan a mai élet szépsége is. A természet, mellyel a fiatal falusi legény és a későbbi, magát hazaálmodó költő teljesen azonosulni tud — most már elveszti nyomasztó, komor hatását *(Tavaszi vihar, Bébicek földjén)*, és a régi szeretettel öleli magához a visszatért fiút.

A csend és a béke képei ezek:

Éjjeli gyári füstök
legénye szőlőt szemez,
és egy-egy mézbogyó közt
napégett lánnyal szemez.
(Gesztenyék alatt.)

Ám mit ér a legszebb vidék, ha nem jelenik meg az ember, aki vet és arat, hogy szívében éghessen az „igazi öröm".

Takács Imrének van szeme az embert is észrevenni!

Először a legkedvesebbeket, akik szívéhez közelállnak. A magyar líra legszebb apa-versei közé sorolhatjuk a *Tájkép, apámmal, Édesapám utolsó napja* és a *Krizántém* sorait. A költő legnagyobb erényét: a líraiság és a realitás meleg egybefonódását figyelhetjük meg ezekben az alkotásokban, amelyekben szinte kozmikussá nő a ceignadrágos, öreg parasztember:

Villája nyeléről lecsurog az este,
égnek tartott ágán megvillan a fény.
(Tájkép, apámmal.)

Amilyen érzelmi gazdagsággal siratja el édesapját, olyan melegen szereti a kedvest, aki hívja *(Virágok közt)*, hogy megossza vele a szürke napok, addig magányos sétáit *(Harmatban, Temetőben)*.

Takács Imre esetében azonban ez a megtalált szerelem mást is jelent: megváltást a „pesti fagy"-tól. Ezért nem adta oda soha szerelmét „a festéktől ragadt csókokért" *(Hűség)*, és ezért kiáltja nagyboldogan:

Örvendezz, ha az ablak
pálmái leperegnek,
bemutatjuk a gyöngyös
tavasznak gyermekünket.
(Várakozás.)

Aztán ezen a családi körön is túllép. A *„Zápor után"*-ban a cséplés kitűnő képét kapjuk. Az *Éjféli mise* pedig gyermekkorunk önfeledt karácsonyának képét vetíti elénk művészi szerkesztésmódban; az egyik versszak a tisztálkodó realitás, a másik az ujjongó öröm gyertyalobogásos képeit őrzi.

Ezekhez a művészi panorámákhoz csatlakoznak a jól exponált zsánerképek: a kedves *Szitakötő;* a szürrealista képekkel induló, majd valóságba hajló *Postás;* az eldott ódai szavakkal és bölcs tapasztalattal szóló *Egy sihederhez* és végül a kitűnő ritmusú, érzékletes *Tűzgyújtás.*

Így jut el költőnk a költészetének eddigi csúcsait jelentő két költeményhez, a *Gellérthegyi filozófiához* és *Vízparti elégiához.* Az első a mulandóság örök költői tárgyával küszködik, és az ember dicsérete mellett helyesen ismeri fel a költői halhatatlanság feltételét a „nagyálmú tettek"-ben.

A *Vízparti elégia* ígéri, hogy elmúltak szerzőjének árnyai, fény csapódik eléje, szíve begyógyult, fenséges nyugalma „nemcsak jelmez" — így nézi, hogy minden seb beheggedt, és új élettől izzik a balatoni vidék.

Helyes választ ad-e ez a költészet az élet nagy kérdéseire?

Mielőtt erre a kérdésre megfelelnénk, néhány szót kell szólni a költő formakészletéről. — Ezek a versek első olvasásra nem árulják el igazi szépségüket. A „vájt fülű homo esztetikus" túlzottnak találja a tájnyelvi elemek felhasználását (zsiba, zsibafű, gigyerész) és egyes köznapi szavak (csille, traverz stb.) alkalmazását. A változó szótagszámok, az eltérő sorú versszakok és a hanyag rímek nyomán a verselést göcsörtösnek ítéli, rímtechnikát kezdetlegesnek. Pedig nincs igaza! Takács Imre jónéhány versével (*Fehér lúdak röpülnek, Édesapám utolsó napja, Tűzgyújtás* stb.) bebizonyítja, hogy ért a formához, és perzselő mondanivalójához van szüksége erre a sűrítő eljárásra. A József Attilától tanult tárgyiasított világot jól ábrázolja ez a költői nyelv, amely képek, hasonlatok és találó kifejezések segítségével tud filozófálni, lelkesíteni, leverni és lírai hangulattal zsongítani.

Milyen érzékletesek pl. ezek a kifejezések: „Forralt flaszteron kocogó jégszolgálat", „a hegyek csordában tolakszanak", „pocakos hajó csattog", „kincsként szorítja magához szép bánatát" stb. Ha pedig megszoktuk ezt a formát, jobban megértjük a mondanivalót.

Fejlődött Takács Imre első kötete óta? Formai szempontból feltétlenül: egyéni hangja teljesebb lett. A mondanivaló is árnyaltabb. Takács Imre kötetét az ezerhúrú magyar líra nyereségének véljük. De előbbi kérdéseinkre — helyes-e Takács Imre mai álláspontja, válasza életünk

nagy kérdéseire? — ennek ellenére sem tudunk határozott igennel felelni. Hiszen a 33 éves költő a nagy költői és emberi szintézist még mindig „háromszáz méternyi magasban" keresi, magasan a háborgó vizek felett (Vízparti elégia). Reméljük, nem marad meg bölcs nyugalmában, hiszen látja, hogy mit kell tennie:

Itt ülök a hegyen.
De le kell menni
alkalomért, amit a pillanat ad.
Csak nagyálmú tettekben felejtheti
önmagát a romlandó
szerves anyag.

(Gellérthegyi filozófia)

VÁRADY GÉZA

A bűvös ládikó és más mesék

„A bűvös ládikó" 12 eredeti Vas megyei népmesével gazdagította gyermekirodalmunkat.

Ez a kis kötet azoknak a könyveknek a sorába tartozik, amelyek a gyermekek, az ifjúság megnyerésének titkos vagy kimondott szándékával lépnek a nyilvánosság elé. Az elmúlt öt-hat esztendőben nem volt hiány mesekönyvekben, gyűjteményekben. Egyre-másra tűntek fel a könyvesboltok kirakataiban szerényebb vagy díszesebb külsőben s változó terjedelemben. Megszólalhattak a régi nagy mesélők (Arany László: Magyar népmesék, Benedek Elek: Az aranytulipán, Világszép nádszálkisasszony). Ma élő íróink is fontos feladatuknak tartják a népmesék közös kincsé tételét. (Illyés Gyula: Hetvenhét magyar népmese, Kolozsvári-Grandpierre Emil: Csodafurulya, Folton folt király stb., Rideg Sándor: A tükrösszívű huszár.) Nemrég (1955) a pécsi és a baranyai írók a megye gazdag meseanyagából válogattak és dolgoztak át egy kötetre valót a gyermekek és az ifjúság számára (Hetedhétország). Sőt a néprajztudomány művelői is gondoltak a magyar népmesekincs szakszerű feldolgozása mellett az ifjú olvasókra (Ortutay—Katona: Magyar parasztmesék, Katona Imre: Fábólfaragott Péter).

E sok név és cím meggyőzően bizonyítja, hogy a mese, a népmese új virágkorát éli. E virágzás a környezet, a hely tekintetében különbözik az eredetitől, a régitől. Nem ott virágzik, ahol termett, s ahol századokon át az unalom előzője, keserűség enyhítője, titkos vágyak szabadon szárnyaló pegazusa volt; hanem a most cseperedő ifjú nemzedék, a gyermekek körében. Viszont ha ilyen gazdag a kínálat válogatott s külön a gyermekek nyelvén írt mesegyűjteményekben, talán nem egészen jogosulatlan fölvetnünk a kérdést, mondhat-e többet, adhat-e újat „A bűvös ládikó". S ha igen, mi az az új, mi a többlet? — E kérdésre csak akkor válaszolhatunk határozott igennel vagy nemmel, ha a kiadványt tartalmi és formai tekintetben egyaránt mérlegre teszszük.

Az egyik, talán nem is jelentéktelen különbség a felsorolt mesekiadványok és „A bűvös ládikó" között az a tény, hogy az előbbiek legnagyobbrészt már régebben összegyűjtött, tudományos igényű kiadványok anyagát dolgozzák át, e kötetkében viszont nyomtatásban még meg nem jelent, frissen gyűjtött mesék öltöttek olvasmányosabb, gyermekeknek való formát. Köztudomású, hogy a mese birodalma végtelen. Valamennyi típusát, altípusát, nem is beszélve a motívumokról, elemekről manapság már a tudomány is csak több kötetben képes elősorolni. Tagadhatatlan nyeresége tehát a magyar népmesekutatásnak is ez a vasi mesecsokor, amely néhány lépéssel közelebb viszi a magyar népmesetípusok és variánsok számbavételének manapság sokszor emlegetett problémáját a megoldáshoz. A vasiak nagyon büszkék megyéjük pá-

ratlanul gazdag mesekincsére. Jogos is e büszkeségük, mert — főképp napjainkban — igen sokat tettek e kallódó kincsek megmentéséért. Persze a vasi mesék általában, s e kötetben átdolgozott 12 is, nemcsak Vasban élnek. Nagyobb részük szerte az országban ismert több-kevesebb változtatással. Nagyrészük pl. jól észrevehető rokonságot mutat baranyai népmesékkel (Banó és Berze Nagy gyűjteményei); másrészük pedig somogyiakkal (Kéziratban lévő gyűjtemény). A párhuzamok, azonosságok, hasonlóságok aprólékos felsorolása helyett csupán a „Rudolf és Ruzsinka" c. mese rokonságát emelem ki A földalatti birodalom c. baranyai bányászmese gyűjtemény „A szélkirály" c. meséjével. Több ilyen nyilvánvaló rokonságra lehetne rámutatni az összehasonlítások alapján.

Az azonos vagy rokon témájú mesék változatainak végtelenségével szemben népmeséink mondanivalójának problematikája már sokkal áttekinthetőbb. „A bűvös ládikó" is az élet alapvető elveit, tényeit, az ún. életigazságokat szólaltatja meg, miként ez más mesékben is történik. Az igazság küzd a hamissággal (*Mese az igazságról*), a jóság, az emberség a gonoszsággal, embertelenséggel (*Rózsa Hajnal*), a szegénység a gazdagsággal (*A kapzsi király, A báró meg a szegényparaszt*). Jó ismerőseink e mesék szereplői is. Találkozunk tündérekkel. Ők az emberek ügyeinek szószólói. A királyok hatalma verejtékező alattvalóiktól ered. Zsugori, kapzsi gazdagok, ágrólszakadt szegények, hálás és boldog gyermekek, hálátlan fiúk és leányok kerülnek elénk olvasás közben. Sok szó esik az annyit áhított s hajszolt boldogságról, amelynek szálát orsón fonják, a keféről, amelynek szőrszálaiból erdőrengeteg lesz, a méntejről, amely megszépít és fiatalít; a jóságról, amely feloldja a gonosz varázslatot; a varázsvesszőről, amely hét lakatra járó kapukat nyitogat; s a bűvös ládikóról, amelyből jó és rossz egyaránt származhat.

Amikor azon fáradozunk, hogy az emberiség szocialista jövőjét megvalósítani tudó, jelenné változtató embereket neveljünk, nyugodtan állíthatjuk eléjük követendő példaként a kötet meséinek hőseit, akiknek az élete végső soron mindig azt példázza, hogy az egyes ember, de a kisebb-nagyobb közösségek sorsának alakulása, boldogulása magában az emberben rejlik. Hányan keresik, kutatják egy életen keresztül szinte eszelősen a „varázsvesszőt", a „bűvös ládikót", emberi életük, meggazdagodásuk, boldogságuk csodaszerét. De — amint a mese is tanítja — nem találja ezt meg mindenki, csak az, aki igazságosságával, jóságával, másokért hozott áldozataival kiérdemelte. Azt pedig még kevesebben veszik észre, hogy voltaképpen mindenkinek a kezében rejtve ott van a varázsszer, s ez nem más, mint a becsületes munka.

Ez a kis kötet legfontosabb mondanivalója. S ha az értékelést a könyv nevelőhatására is kiterjesztjük, e tekintetben az ifjúsági irodalom nyereségének tarthatjuk. A mesék nagyobb részükben valamely fontos elvet, alapigazságot példáznak; hogyan lehet akkor több kötetet végigolvasni a mesékből unalom nélkül?

Minden mese más módon oldja meg e feladatot. Más-más személyt léptet föl, a világ legkülönbözőbb tájaira ragadja el olvasóit, eltérők a kalandok, események. A kötet ilyen természetű érdekességeinek, nem megszokott vonatkozásainak részletes felsorolása helyett ismét egyetlen mozzanatot említenék. Újszerű pl. a kötet meséinek király-ábrázolása. A nép a mesebeli király iránt nagyfokú lojalitást tanúsított. Ezzel szemben itt a nép öntudatának határozott jelentkezése figyelhető meg. (L. a címadó mesében!) „A libacombot evő király" című ben ezt olvassuk: „A király is ott volt már (ti. a pokolban), de még több király is volt vele együtt a tűzben, mert a királyok mind a pokolba kerülnek".

A sokszor azonos mondanivalót tartalmazó mesék elolvasására a forma, a művészi külső is ösztönözheti az érdeklődőt. A tartalom igenlő értékelése után vizsgáljuk meg a könyvecskét formai szempontból is!

Mindenekelőtt az átdolgozás kérdését vetném fel. Az átdolgozás munkáját *Kuntár Lajos* végezte. — A tudomány — ez esetben a népmesekutatás — számára az a legértékesebb gyűjtés, amely a mesemondó minden szavát, hangárnyalatait,

sőt gesztusait a leghívebben megörökíti. Az így összegyűjtött és lejegyzett mesék azonban nem adhatók olvasmányul gyermekek kezébe. Az olvasmányosság, a gyermekek számára is hozzáférhető forma biztosítása az átdolgozó feladata. Az átdolgozás gyengéit vagy erényeit csak úgy lehet a nagyobb tévedések elkerülésével megállapítani, ha módunk van az átdolgozást összevetni az eredetivel. Friss gyűjtésű mesék átdolgozása esetén erre ritkán nyílik lehetőség, mert a pontosan följegyzett szövegek nyomtatásban még nem láttak napvilágot. Pedig csak az összehasonlításból állapítható meg az átdolgozás munkájára vállalkozó személy aktivitásának, cselekvő beavatkozásának mértéke. Tagadhatatlan ugyanis, hogy az átdolgozás sikerességéhez elengedhetetlen az alkotó művész igényessége, a műfaj sajátságainak alapos ismerete s a mi esetünkben az ifjúsági, közelebbről a gyermekirodalom követelményeinek messzemenő figyelembevétele.

Ismerünk olyan mesélőket, akiknek az ajkáról kristálytisztán, üdén és természetesen folyik a mese; példásan szerkesztenek; az átdolgozónak legfeljebb a tájnyelvi sajátosságokat kell megrostálni, hogy az egész magyar nyelvterületen megértsék. Viszont találkozhatunk olyan mesemondókkal, akikben ezer meg ezer meseelem, motívum gomolyog nagy összevisszaságban, de a szerkesztésnek, a művészi nyelvi megformálásnak már kevésbé mesterei. Az átdolgozónak ilyenkor már sokkal több tennivalója akad.

Kívánatos tisztáznunk az átdolgozó beleavatkozásának határát, mértékét. Azt, hogy meddig mehet el a nyersanyag alakításában, formálásában anélkül, hogy meghamisítaná a nép epikus kincsét, s hol az a határ, amelyen túljutva már csak vakmerő kalandokra vállalkozik. Ha ugyanis egy mesegyűjtő, akiben írói hajlamok is élnek, megfeledkezik a gyűjtött anyag tiszteletéről, ismert vagy ismeretlen motívumokból csodásabbnál csodásabb meséket faraghat, amelyeknek „csak" az lesz a hibájuk, hogy nem népmesék.

Kuntár Lajost távolról sem akarom megvádolni azzal, hogy ilyen tévesen értelmezett szabadságra jogosította fel magát. Csupán a gyűjtemény olvasása közben felötlött gondolataimnak kívántam hangot adni. Ami ezekből a könyvecskére tartozik, csupán annyi, hogy az eredeti szövegek ismerete nélkül a forma méltatója bizonytalanságban mozog. Ennek ellenére megkísérlem a könyv meséinek formai értékelését, amely egyben az átdolgozás kritikájaként is felfogható.

Kuntár sikerrel vette át a gyűjteménybe a népmesék stilisztikai, formai értékeit. Általában az ismert mesekezdők éppen a helyhez illő valamelyik változatával indítja a mesét. Ahol nem alkalmazható erőltetettség nélkül, ott nagyon helyesen elhagyja. S utána minden fölösleges kitérő nélkül halad a kifejlet felé, és egy-egy csattanós mesevéggel zárja a történetet. Helyesen szólaltatja meg a szereplőit. A mesehősök kevés szóval sokat mondanak. A sok jó megoldás mellett annál feltűnőbb a bonyolult, hosszadalmas magyarázkodás. Pl. „Itt van a termés a hetven mérföldre fekvő akácás helyén termesztett szőlőből" — mondja a mesehős a sárkánynak. (9.) A leíró részek természetükből eredően nem ilyen pattogó ritmusúak. A szélesebb, nyugodtabb, tempósabb előadást viszont a mesékre és a magyar nyelvre annyira jellemző szemléletesség, képszerűség teszi vonzóvá, szívesen olvasottá. Pl. „Az új nap megkapaszkodott az égbe és lassan kúszott felfelé, egyre magasabbra". — „Este lehajtotta fejét a hegyre a nap, de reggel újra felsétált az ég közepére..." (14—15.)

Megtaláljuk a kötetben a mesékből általánosan ismert szókapcsolatokat: *Hát uramfia! — Ha százszor meg kellene is halnom! — Senki emberfia — Hát lássz csudát! Utánam a kapufa,* — stb. mind beleillenek a szövegkörnyezetbe, s ezért alkalmazásuk a stílus egyik fő erőssége. — Talán azon tűnődtünk el egy kicsit, hogy a „fele királyságom" ismert szókapcsolat helyett következetesen „fél királyság"-ot olvasunk. A fél alak — ebben az esetben éppen szokatlansága miatt egy kicsit disszonáns. Növelik a stílushatást az erősítés szabályos, de mégsem megúnt formái: *vénséges vén ember, icuri-picuri kis ember* (36.) — *szánta, erősen szánta a szegény legény a kis emberkét* (38.) s olyan szólások, sajátos kifejezések, ártatlan

szitkozódások, mint: *több volt a nincs, mint a kenyér. — Hogy az ökör kilencvenkilencszer nyaldossa körül az építőmestere nyakát!* (20.) — Ezek — úgy vélem, — egy kicsit vasi talajban gyökereznek, s ezáltal fokozottabban érvényesül élénkítő, hangulatkeltő stilisztikai hatásuk.

A könyv, s minden könyv nemcsak általánosságban nevel, hanem részletfeladatok megoldását is vállalja. Tagadhatatlan a nyelvi műveltség fejlesztésében betöltött pozitív vagy negatív szerepe. E megfontolás alapján várjuk el minden könyvtől — gyermekek részére írottaktól főképpen —, hogy nyelvhasználati, helyesírási hibáktól mentes legyen. Ebben a tekintetben nem mondható kifogástalannak a kiadvány, mert több olyan helyesírási (központozási) hiba akad benne, amely nem könyvelhető el sajtóhibának. A nyelvhelyességi könyvek kivétel nélkül megróják az ilyen nyelvi formákat, mint: „A legények gyorsan felugráltak *lovaikra*". (28.) — „*övéké*" (fölösleges végződéssel ellátott birtokos névmás). — Vagy az ilyen kétértelmű mondatot: „A sárkány megmutatta szobáját". (6.) — Ebből ui. nem derül ki, hogy kinek a szobáját mutatta meg, s hogy ki volt a nézelődő.

Rogán Miklós már többször bebizonyította, hogy meseillusztrációi képzeletindítók, végtelenül mozgalmasak, s ezért nagy nyereségei minden kiadványnak. A könyv címlapja jól sikerült munka.

Radnóti Kovács Árpád és R. Fábián Mária szövegközi rajzai nem kevésbé dicsérendők. Nagy megjelenítő erővel tárják elénk a mesélés virágkorának megközelítően hiteles világát rozoga falusi épületekben, a jobbágyok ruházatában, de a hercegek, királyok fényűző életmódjának ábrázolásában is. Helyenkint azonban a sokvonalas rajztechnika nem annyira a kontúrok kiemelését, mint inkább elmosódását, határozatlanságát eredményezi. A mesezáró motívumok is ízlésről, választékosságról tanúskodnak. Az élet és a halál vízét ábrázoló kép és a reá vonatkozó szöveg között megnemfelelés vehető észre. Ezt olvassuk: „De úgy aludtak a vadak, hogy nyugodtan megmeríthette kulacsait". (21.) A képen ábrázolt hordókból a kulacsot nem lehet „megmeríteni".

„A bűvös ládikó"-ban a gyermekolvasók igényeit tartalmi s általában formai szempontból is kielégítő könyvecskét adott a Móra Ferenc Kiadó olvasni szerető gyermekeink kezébe, de nyugodtan mondhatjuk, hogy az a felnőtt sem teszi le olvasatlanul, aki kezébe veszi és belelapoz.

RÓNAI BÉLA

A Modern Dráma Hete Pécsett

A színházi fesztiválok megszűnése óta egyre gyakrabban merült fel a kérdés, hogyan találkozhatnának ismét az ország színházi alkotói, hogy a korszerű problémákat megvitassák.

A Pécsi Nemzeti Színház kezdeményezése új alkalmat teremtett az ország színházi dolgozói számára, hogy gyakorlati és elméleti alapon, előadások és ankétok segítségével keressék az új, szocialista színház kiépítéséhez vezető utat. A Színházi Dolgozók Szakszervezete és Pécs város Tanácsa segítségével ez a találkozás szervezett úton jöhetett létre. Így rendezték meg a Modern Dráma Hetét Pécsett.

Ezúttal történt meg első ízben, hogy e találkozás helye nem a főváros volt, s az előadások nem az ország összes színházainak munkáját mutatta be, hanem csak a Pécsi Nemzeti Színházét, amely öt estén át öt különböző modern művet adott elő. *Örsi Ferenc: A kapitány* című színpadi legendáját, *Maxim Gorkij: Ellenségek* című drámáját, *Richard Nash: Az esőcsináló*-ját, *Goodrich és Hackett: Anna Frank naplója* dramatizálását és *Pavel Kohout: Ilyen nagy szerelem* című játékát. Az előadásokat két ankéton vitatták meg.

A színjátszásnak olyan korszakában élünk, amikor a kísérletezéseknek döntő jelentőségük van. Akik a színházművészet válságát évtizedek óta világszerte hangsúlyozzák, a halálveszélyt a film, a rádió és a televízió népszerűségében látják. Szerintük a színház nem vetekedhetik a film korlátlan lehetőségeivel, a televíziónak és a rádiónak, mint házhozszállított szórakozásnak kényelmével.

Mindezek ellenére, a színház, ha válságban is, de még mindig él, s a jelek arra mutatnak, hogy túljutott a krízisen.

Hogyan lehet a hatalmas méretű nehézségek ellenére olyan színházat csinálni, amely a személyes élmény mindenkori varázsán kívül, ha nem is teljesen, de részben, visszahódítja a közönséget a filmtől, rádiótól, televíziótól? Ez a nagy kérdés. Amikor a szocialista drámáról van szó, akkor is ezt kísérletezzük. A kísérlet régóta folyik, Gorkijtól Vizsnyevszkijig, Pirandellotól Ionescoig, O'Neilltől Dürrenmattig.

A kísérletek sokfélék voltak. Egyik régebbi vállfajuk a film által felfedezett eszközöket igyekezett a színpadra visszavetíteni. Mint ahogy kezdetben a film utánozta a színpadot, úgy utánozta később a színház a filmet. Később a rádió hatott a színházra, s a hangjátékműfaj hatása tartósnak látszik, hiszen a mai színpadi alkotások túlnyomó többsége a narrátoros, hangjátékszerű megoldást választja formájául. A Pécsi Nemzeti Színház drámai hetén előadott öt darab közül három ezek közé tartozik. *(A Kapitány, Anna Frank naplója, Ilyen nagy szerelem.)*

A narrátor (elbeszélő) már szinte úgy szerepel a modern színdarabban, mint a görög drámában a kórus. Ugyanakkor, amikor a hangjáték bevonult a színpadra, a rádióból sajnos kivonult, mert ott egyre több helyszíni közvetítést, átdolgozatlan háromfelvonásos színművet hallunk. De a rádió megtette kötelességét, s miután megteremtette saját műfaját, hozzásegítette a színpadot is egy korszerű, új formához. Így tehát, nem ártott, hanem használt neki.

A régi dramaturgia idő- és téregység-törvényének felbontása is részben a rádió hatásának eredménye. Az aristotelesi hármasegységet ugyan már Shakespeare és a romantikusok is felbontották, s felborult később a realista-naturalista dráma kronológikus időtörvénye is, de a modern dráma már keveri a reális és fiktív időt. Vizsnyevszkij *Optimista Tragédiá*-jában például két matróz jelenik meg a jelenben, akik

a múltból lépnek ki. A színpadon a tizenkilences nagy forradalom és polgárháború eseményeit kommentálják és jelenítik meg. Időnként belépnek a drámába, mint a múlt szereplői. Másik példa: Thornton Wilder *Hosszú út* című drámájában a jégkorszaktól kezdve a modern amerikai milliőig sok ezer évet kopíroz egymásra, térrel és idővel játszva.

A modern dráma tehát a hangjátéktól termékenyült meg, a narrátoros megoldás tette lehetővé az idő-tér játéknak e változatos, mindmáig kimeríthetetlen, új formáját. Dylan Thomas angol író *Under Milkwood* című, nálunk még elő nem adott drámája hangjátéknak íródott, s úgy vitték színpadra, ahogy volt, anélkül, hogy átírták volna. A hangjáték két láthatatlan narrátora a színpadon két villanylámpával világít rá a szereplők arcára, gondolataira, sorsára, házára, cselekedeteire, s így elevenedik meg a villanylámpák nyomán egy kis walesi falu külső és belső élete.

Thornton Wilder *Mi kis városunk* című darabja ismét másfajta kísérletet mutat. Ő a régi japán színház díszlet- és kelléknélküli stílusát igyekszik átvinni az európai színpadra, a színészre bízva mindazt a feladatot, melyet egyébként a díszlet és kellék végezne el. A színész mozdulataiban, játékában elevenedik meg a láthatatlan díszlet és kellék, a színész átugorja a láthatatlan pocsolyát, kezében tartja a láthatatlan könyvet, ír a láthatatlan tollszárral, tehát nemcsak belső, de külső átélések is várnak itt a színészre; nemcsak érzelmeket, de tárgyakat is el kell hitetnie a nézővel. Ez a kísérlet igen művészi volt, mert régi néphagyományból, japán népművészetből eredt, s mert növelte a színészi fantázia kitárulkozási lehetőségeit. De éppen, mert idegen talajban gyökerezett, nem vezethetett tovább, zsákutcába jutott.

A formai kísérletek, bármily művésziek legyenek is, igazán korszerűekké csak a korszerű mondanivaló által lehetnek. Először a mondanivaló kerül előtérbe, s csak aztán kulloghat utána a forma. A korszerűséget nem a narrátoros forma adja, mint ahogy a görög drámát sem a kórus jellemzi. Nem a kórustól tudjuk meg, milyen volt Sophokles kora. A kórussal csak a főszereplőkkel történő külső eseményeket mondatja el a görög drámaíró. Ami a lelkekben, a sorsokkal történik, azt magától az írótól tudjuk meg, a főszereplők jellemzése által. Így a narrátor sem üti bele az orrát az író dolgába, hanem megmarad a drámán kívül, a külső események szerény kommentátoraként. Jelentőséget csak akkor kap, ha az író alkotókedve a narrátort az általa felelevenített múlt eseményeinek drámai szereplőjévé avatja, mint például Örsi Ferenc darabjának címszereplőjét, a Kapitányt, vagy Vizsnyevszkij a két matrózt az *Optimista Tragédiá*-ban.

A modern dráma pécsi hetének öt estén át bemutatott gyakorlati példáiból kettőt választunk ki, annak bizonyítására, mennyivel fontosabb, mennyivel döntőbb jelentőségű a korszerű mondanivaló a korszerű formánál. Maxim Gorkij *Ellenségek* című drámájában még a régi formában jelentkezik az új mondanivaló, évtizedekkel megelőzve az új formát. Gorkij 1905-ben írta a darabot, melyben nem a múltat idézi, hanem a jövőbe mutat profétikusan. Nem visszafelé perget, hanem előrevetít. Új társadalmi probléma, új mondanivaló jelentkezik a régi dramaturgia törvényei szerint. Az ugyanebből a korból való nyugati drámákkal szemben (pl. Bernstein), ahol ugyanezt a társadalmi osztályt, még mint gőgös, legyőzhetetlen erőt látjuk, Gorkij az *Ellenségek*ben új hangot üt meg, szinte megkongatja a lélekharangot egy, még viruló osztály fölött. A gyáros családjának tagjai között olyan is akad, aki maga hirdeti ki osztályának halálos ítéletét. Az akkor még elnyomott munkásosztálynak pedig nemcsak erkölcsében, igazságában, de magatartásában is érezteti a drámaíró a későbbi győzelem biztos hitét. A nyugati, korabeli polgári dráma sematikus figuráival és mondvacsinált szituációval szemben Gorkij darabjában az orosz valóságból lépnek az emberek a színpadra.

Tehát az *Ellenségek*ben új mondanivaló jelentkezik a régi formában.

Pavel Kohout *Ilyen nagy szerelem* című színjátéka viszont az ellenkező példát mutatja. Itt a régi mondanivaló jelentkezik vadonatúj formában. A darabban ugyan szerepel egy káderes, s a szereplők olykor elvtársaknak és elvtársnőknek szólítják

egymást, de mindez korántsem jelenti azt, hogy Pavel Kohout korszerű mondanivalóval áll a közönség elé. Pavel Kohout művészien kever tért és időt, múltat és jelent, virtuóz színpadtechnikával elevenít meg egyes eseményeket szóról-szóra többször is, anélkül, hogy ezzel az ismétlés unalmát kockáztatná, sőt, éppen az ismétlésekkel teremt újabb izgalmat, teszi az akciót még drámaibbá. Bravúrosan szerepelteti a narrátort is. De maga a mondanivaló, a történet, vagy, hogy a régi dramaturgia terminológiája szerint szóljunk, a cselekmény, nem a mához, nem a máról szól. De nem is örök, mert nem hisszük el. Hamis, mint egy lehangolt zongora. A szerelmes kislány édesbús története a harmincas évek közönségét sokkal inkább megríkatta volna. Egy mai leányról, épelméjű, öntudatos joghallgatóról nehezen hisszük el, hogy belehal bánatába, amiért egy karrierista csirkefogó becsapta. A darab világsikere nem igazolja erkölcsileg a szerzőt. De igazolja a korszerű, modern forma létjogosultságát, mely mondanivaló nélkül is elragadja a közönséget. Ennek a formának Pavel Kohout szerencsés virtuóza, boszorkányosan ügyes zsonglőrje. Nagy drámaíró akkor lenne, ha darabjában a tartalom egy színvonalon állana a kitűnően elsajátított technikával. A darab pesti, naturalista-filmszerű megoldásával szemben a pécsi rendezés legmodernebb megvalósítása írói rangja fölé emeli a szerzőt. Katona Ferenc szintétikus drámává avatja Kohout darabját, filmet, hangjátékot, képzőművészetet kever bele mértéktartó ökonomiával, sallangmentes egyszerűséggel. Úgy tálalja a darabot a közönség elé, mintha annak minden egyes mondata egy nagy író megnyilatkozása volna.

A Drámai Hét másik szép előadása volt az *Anna Frank naplója*. Ez a mű is szép példa a narrátoros, hangjátékszerű kísérletre. Modern dramaturgiai tudással szerkesztett mű, ami nem csoda, hiszen az eredeti, megkapóan tragikus naplót két rutinos dramaturg írta át színpadra. A méltán világsikerű darabot a pécsi művészek megrázó egyszerűséggel, minden érzelgés nélkül, bensőséges eszközökkel elevenítették meg, mindvégig éreztetve a darab örök, tehát ma is korszerű mondanivalóját: az emberszeretetet.

Richard Nash *Az esőcsináló* című amerikai darabja realista törekvéseket mutat. Nem új formát, csak új mondanivalót keres. Darabjában az álmok és álmodozások jogosultságát hirdeti, ami a Dolláristen világában valóban új mondanivaló. Richard Nash művésze hangszerének, a színpadnak. Darabjában egy derék amerikai farmer szárazság idején száz dollárt ad egy esőt ígérő szélhámosnak, azzal a titkos reménynyel, hogy a szélhámos a forró, nyári éjszaka folyamán megszabadítja végre öregedő, csúnya lányát szüzességétől. Miután ez megtörténik, az eső megered, a leány férjhez megy (persze, nem az esőcsinálóhoz), s mindenki boldog. Az az író, aki ezt a mesét úgy tudja színpadra vinni, hogy a közönség nem csak hogy nem nevet, nem viszolyog, nem botránkozik meg, hanem könnyezve helyesel az apának, az esőcsinálónak és az írónak, az elmondhatja magáról, hogy érti a mesterségét. S ugyanezt lehet elmondani a színészek játékáról is.

Az előadott öt dráma közül utoljára hagytuk Örsi Ferenc *A Kapitány*-át. Ősbemutató lévén, a legnagyobb várakozás ezt a darabot előzte meg. Magyar szerző műve, méghozzá pécsi íróé.

A színlap színpadi legendának nevezi a kétrészes darabot. E műfaji megjelölés sokat sejtet, sokat magyaráz. Új forma, új színpadi műfaj. És Örsi rátermettsége megtalálta a műfajhoz illő formát és hangot. A hős Steinmetz kapitány ma már legendás alakja a darab főszereplője, akinek nevét Örsi ki sem mondja. Ezt a történetet csakis ebben a formában, ezen a hangon lehetett megírni. Hogy a legendahőst ebben a városban, ahol született, sokan ismerték, hogy hangja talán itt rezeg még valahol az emlékezet magnetofonszalagján, mit sem változtat azon az írói—művészi követelményen, hogy a legendahőst legendahősként kell ábrázolni, lefejtve róla minden hétköznapi sallangot, tehát úgy, ahogy a nép, amelyért meghalt, emlékezetében őrzi. Egy ember. Egy példakép. Aki hitt valamiben, amiért élt, harcolt és meghalt. Hogy éppen ott halt meg, ahol élni szeretett volna, s éppen azok ölték meg, akiknek

végre elhozta, amiért harcolt, ez a hős tragédiája. S ez a téma méltán izgatta az írót. Jó téma. Meg kellett írni.

A legenda, mint színpadi műfaj, kísérlet. Az új kísérlethez a már bevált narrátoros formát választotta az író. Nem is tehetett volna mást. Ha nem volna narrátoros forma, ehhez a darabhoz ki kellett volna találni. A negyvennégyes szovjet tiszt mesélni kezd önmagáról, a tizenkilences magyar gimnazista forradalmárról, akit valamikor kiüldöztek imádott hazájából, ahová most, mint győztes szabadsághozó tér vissza. Miután két tiszttársának visszavetített képekben elmondta élete történetét, rákapcsol a motorra, s fehér zászlóval elindul, elvinni a békét és a szabadságot azoknak, akik elüldözték. De lelövik. Érdemes volt? — kérdi tiszttársa a haldoklótól. — Érdemes... — feleli elfulladva a kapitány és meghal. Mire a függöny legördül, már nem katona, hanem legendahős.

A tizenkilences múlt képeit Örsi kitűnő pillanatfelvételekben villantatja meg. Ízlése mindenkor megóvja a hamis pátosz fülsértő szólamaitól, soha be nem téved a történelmi lecke, az újságcikk, a szónoklat ingoványai közé. A történelem megelevenedik, s ha az események olykor harsány színek keverése felé csábítják, kitér előlük, s inkább vág egy groteszk fintort, semhogy frázist mondana. Amikor például a pedellus boldogan hozza a hírt, hogy kitört a proletárdiktatúra, meghatottan enynyit tesz hozzá: „Ha ezt szegény Tiszapista megérte volna!" Ilyen mulatságos fintorokkal sokkal közelebb tudja hozni a szerző a régmúlt eseményeket a mához, mintha ékes szónoklatokat mondatna el valamelyik szereplőjével.

A Kapitány hittel és szeretettel rajzolt alakján kívül Örsi egy sereg eleven alakot állít a színpadra. Ilyen például az orvosnak készülő közönyös diák, akit nem érdekelnek az események. „Orvos leszek és fütyülök az emberekre". Ilyen a sablonmentes fiatal úrilány, aki szerelmesen gügyög a rajongó diákhoz, de amikor a külső események nem igazolják a csinos forradalmárt, „kiábrándul belőle". — A sok kitűnően megrajzolt figura mellett nem hat jól a túlnegatívra sikerült tanár, s kár, hogy a másik pedagógus, ahelyett, hogy kellő erővel képviselte volna a haladás mellett álló tanárokat, csak sápadt színeket kapott a szerzőtől, aki, úgy látszik, megfeledkezett arról, hogy Prohászka Ottokár egyik egyházmegyei körlevelében éppen a pedagógusokat vádolta azzal, hogy elsőkként álltak a Tanácsköztársaság mellé. S Prohászka a magyar pedagógusok elleni „vád"-at bizonyítékokkal támasztotta alá.

Az új darab kiegészítő alkotómunkája a rendezés volt. Hit, humanizmus, lelkesedés fűtötte ezt a művészi munkát. Aki hisz, az bátrabb a kísérletezésben is. Ennek a rendezésnek számtalan ötlete, újítása már nem is volt kísérletezés, hanem hatásában és eredményében biztos mesterfogás. Már nem is lehetett sejteni, hol végződik az író és hol kezdődik a rendező munkája. Katona Ferenc méltán nevezhetné magát társszerzőnek, de megelégedett a rendező és díszlettervező rangjával.

Az ankéton kifogás hangzott el a kritikusok ellen, akik, még, ha dicsérik is a színészt, abban nincs köszönet, mert csak azt írják róla, hogy jó volt, de hogy miért volt jó, ennek bizonyításával adósak maradnak. Megszívlelvén e panaszt, megpróbáljuk (helyszűke miatt csak egy-egy mondatban) elmondani, hogy az új darab szereplői miért voltak jók?

Koppány Miklós... Mert a narrátor-kapitány szövegét, igen helyesen, nem drámaian, hanem epikusan intonálta, az emlékezés líráját keverve hangjába, egyszerűen, s mégis belső hittől fűtötten. — *Fülöp Zsigmond*... Mert a legenda-műfajban elkerülhetetlenül egysíkúan megírt szerepet színessé, izgalmassá tette. Mesterségét úgy tudja, mintha harminc éve gyakorolná, s e tudást fiatalsága teszi ellenállhatatlanná. — *Sármássy Miklós*... Mert az apa szerepében nemcsak azt hittük el neki, hogy ilyen fia van, de hogy maga is igaz ember. — *Hamvay Lucy*... Mert volt önuralma ellenállni az olcsó anyaszív-hatásoknak, nem volt szirupos, nem igyekezett megható lenni, s éppen ezért volt megható; nem „jóságos", hanem emberi... — *Koós Olga*... Mert az anyaszereppel ellentétes negatív figura sötét színeinek ízlésesen tudott ellenállni;

nem volt túlgonosz, hanem emberi. — *Fülöp Mihály*... Mert a horthysta tisztet minden külső eszköz nélkül, sőt a szereppel nem azonos adottságai ellenére, ellenszenvessé tudta tenni. — *Bódis Irén*... Mert a kis cseléd szerepében a típust tudta megformálni, amit szövege szerint ki is mond: „minden kis cseléd". — *Dariday Róbert*... Mert hangja, megjelenése, játéka igazolja a színház ama szokását, hogy rendszerint ráosztja a pozitív szerepeket. — *Petőházy Miklós*... Mert az író mulasztását pótolta, amikor igyekezett legalább az egyik pedagógust rokonszenvesen ábrázolni. — *Kutas Béla*... Mert ő is igyekezett az író által nagyon utált tanárt emberi tulajdonságokkal elviselhetővé tenni, ez különösen akkor sikerült, amikor az alázatosságot nem vitte túlzásba. — *Somló Ferenc*... Mert a pedellus szerepében, de a Drámai Hét alkalmából látott többi szerepében is feltűnt mély, egyszerű, bensőséges lírájával. — *Margittay Ági*... Mert tisztán látta szerepének nehézségét, hogy a kedvesen gügyögő kislányból később hűtlen áruló lesz, s imponáló formálókészséggel a jellemet már a darab elején intonálni tudta. — *Szirmay Jenő*... Mert szelíd, szép arccal tudott ellenszenves lenni, pusztán ötletes mozdulatokkal, jó hangsúlyokkal. — *Paulusz Elemér*... Mert ideális kísérőzenét komponált, olyat, amely nem öncélú, nem akasztja meg a cselekményt.

A Drámai Hét többi négy darabjának előadásáról, szereplőiről az ország minden tájáról idesereglett szakmai közönség elismeréssel állapította meg, hogy a Pécsi Nemzeti Színháznak kiváló társulata van. S a Modern Dráma Hete e társulatnak több évi komoly, megfeszített, együttes munkáját dicsérte.

De nemcsak a színházét, a közönségét is. Mert a színház, ellentétben a filmmel, rádióval, televízióval, az egyetlen olyan művészet, amelynek létrejöttéhez a közönségre is szükség van. A színháznak a közönség éppúgy alkotója, hozzátartozója, akár az író, a színész, vagy a rendező. S amíg a közönségben nem hal ki a szeretet és érdeklődés a színház iránt, addig a színház is élni fog...

SZÉKELY JÚLIA

A Tavaszi Tárlat néhány tanulsága

Az idei tavaszi tárlatot Pécsett rendezték. Ennek puszta ténye is sokat jelent, elsősorban Pécs kulturális fejlettségének elismerését, a pécsi művészek iránti bizalmat, távlataiban pedig a művészeti élet fejlődésének újabb lendületét.

Ezúttal nem a kiállítást kívánjuk méltatni teljességében, nem is a kiállított műveket egyenként, hanem azokról a tanulságokról szólunk, amelyek a kulturális forradalom képzőművészeti frontját érintik, s amelyek e kiállításon nemcsak a művek közötti tartalmi, stílus- és módszerbeli különbségekben, hanem a kiállítás helyiségében rendezett nyilvános szóbeli vitán is kifejezésre jutottak.

A tárlat egészében a „modernizmus" fogalomkörébe sorolható irányzatok előretöréséről tanúskodott, de ezen belül is különösen fontos szerepet kapott a „modernizmus" szélsőséges válfaja, az absztrakt művészet. Ennek okai között elsősorban a kiállított műveknek az absztraktok javára szóló arányát, az absztrakt művek kiállítóinak a helyi képzőművészeti életben játszott vezetőszerepét kell látnunk, s minden joggal feltételezhetjük azt is, hogy e két tényező egymással is szoros összefüggésben áll. Ebből következik, hogy a tárlat nyitvatartása folyamán az absztraktok és nem absztraktok közötti vita már nem stílusirányzatok vetélkedése volt, hanem művészetpolitikánkat egészen közvetlenül érintő gyakorlati kérdéseket vetett fel, mondhatnánk úgy is, hogy a szűkebben értelmezett esztétika területét elhagyva politikai

és világnézeti síkra terelődött. Ez természetes és törvényszerű, hiszen minden alkotóművészi megnyilvánulásnak feltétlenül van világnézeti alapja. Helyesebb tehát, ha követjük a gyakorlatban amúgyis kialakult helyzetet és a tárlat elvonatkoztatott esztétikai értékelése helyett az „absztraktok" és a realizmushoz közelebb álló irányzatok képviselői között kibontakozott ellentétek világnézeti alapjait igyekszünk megvilágítani.

Nem az indokolja ezt, hogy ezzel leleplezzük az absztrakt művészet tartalmatlan sivárságát és kilátástalanságát, hiszen, mint a tárlat is bizonyította, az absztrakt művek önmagukat leplezik le. Az a szándékunk, hogy a kevésbé nyíltan jelentkező realizmus-ellenes tendenciák ideológiai alapját is felfedjük, s rámutassunk, hogy a kisebb-nagyobb formai különbségek ellenére valamennyi „modernista" tendencia a szocialista realizmus ellenzésébe és ami ezzel egyértelmű, a szocialista valóságtól való elrugaszkodásba torkollik.

Lássuk tehát, milyen érvekkel igyekeznek polgárjogot szerezni ennek a szocialista valóságtól teljesen idegen irányzatnak a „modernizmus" hívei.

A leggyakoribb érvelés a kísérletezés jogosságára apellál és az absztrakt irányzatnak is követeli ezt a jogot, azzal a feltételezéssel, hogy „hátha éppen ez az irányzat vezet bennünket a keresett új utakra".

Ravaszul megfogalmazott érv, de erősen sántít. Elsősorban abban, hogy a tárlaton nem csupán vázlatok, kompozíciós kísérletek szerepeltek, hanem túlnyomórészt kész absztrakt művek, amelyek már egy lezárt „útkereső" időszak befejeztével születtek. Martyn Ferencről például semmiképpen sem hisszük el, hogy csak most kezdene kísérletezni az absztrakt festészettel, hiszen ezt az irányzatot már jónéhány esztendeje műveli. Azután atekintetben is sántít ez az érv, hogy az absztrakt művészetről már évtizedekkel ezelőtt kiderült, mennyire szemben áll a valóság mindennemű reális ábrázolásával, s ezen az úton a realizmushoz eljutni nem lehet. De az érvelés legravaszabb pontja mégis a „hátha", a mindezek ellenére megfogalmazott feltételezés. Ez ugyanis nem egyéb, mint kétségbevonása annak, hogy lehet határozott és helytálló ítéletünk valamely művészi alkotásról vagy irányzatról, általában a művészet különféle megnyilvánulásairól. Ennek az „esztétikai agnoszticizmusnak" végülis az ad tartalmat (mégpedig feltétlenül negatív tartalmat), hogy a munkásosztály pártjának van határozott véleménye a különféle művészeti irányzatokról, s ennek alapján a Magyar Szocialista Munkáspárt művelődéspolitikai irányelveiben meghatározott helyre sorolja ezeket. Ebből a rangsorolásból is kitűnik, hogy bár művelődéspolitikánk teret enged mindazoknak a stílusirányzatoknak, amelyek nem ellenséges mondanivalóval jelentkeznek, a nem realista művészetet szocialista társadalmi rendünkbe nem illőnek, támogatásra nem méltónak ítéli. Ennek az állásfoglalásnak a megalapozottságát vonja kétségbe az „absztraktok" védelmében hangoztatott agnoszticizmus — nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy a marxista esztétika „illetéktelenségét" bizonygassa.

Az „absztrakt-hívők" más érvei a modern technikának a mai életre gyakorolt hatására való hivatkozás köré csoportosíthatók. „A mi jelenünkre — mondják — a technika hihetetlenül gyors fejlődése jellemző, a világűrben mesterséges holdak és bolygók keringenek, a közlekedésben túlszárnyaltuk a hangsebességet, az új élet formáit az áramvonal, a műanyag, az elektronika adja."

Tetszetős érv ez is, de látnunk kell, hogy a lényegesről a lényegtelenre irányítja a figyelmet, a mélyebb tartalomról a felszínes formákra. Elfeledteti azt, hogy a legtökéletesebb technika is emberi alkotás és célja az ember szolgálata. Emberi szándékok, érzelmek nélkül sivár, élettelen anyaghalmaz a legbonyolultabb gépmonstrum is. Tartalmat csak az ad neki, hogy lehetővé teszi az ember szebb, kényelmesebb, kulturáltabb életét. A technika emberfelettiségét csak az a társadalom vallhatja, amelyben az emberek egyik csoportja az emberek más csoportjainak elnyomására, kizsákmányolására használja fel a technika vívmányait, ahol a kizsákmányolt dolgozók látszatra a gépek, valójában a gépek tulajdonosainak rabszolgái. A mi szocialista társadalmunkban éppen az a „modern", a történelmileg új, hogy az emberek nem

rabszolgái többé sem a gépeknek, sem az emberek egy másik csoportjának. A szocialista társadalomban a technika sohasem nőhet az ember fölé, hanem arra való, hogy az ember az új eszközök segítségével mind jobban hatalmába vegye a természetet. Az ember teljes felszabadulása az új élet tartalma, felszabadulás az emberi eredetű elnyomás és kizsákmányolás, egyúttal a természet zsarnoki szeszélyei alól. Nyilvánvaló, hogy igazi művészetnek nem a gépi formák majmolását, hanem ennek az igazi, mélyen emberi tartalomnak az ábrázolását kell tekintenünk.

Az „absztraktok" új, modern mivoltának hangoztatása ellenében könnyű bebizonyítanunk ennek az irányzatnak utánzó, epigon voltát. Folyóiratunk műmellékletében a „modernisták" két alkotását láthatjuk: Martyn Ferenc „Madaras csendélet" című olajfestményét és Török János terrakotta gyermekfejét. Nem a teljesen elvont absztrakt-irányzatot képviselik ezek, hanem a „modernizmus" archaizáló változatát. Martyn Ferenc képét az egysíkú, távlat nélküli, végletekbemenő egyszerűsítés jellemzi. Ezt az ábrázolásmódot a primitív kultúrákból ismerjük — átmenet a stilizált képi ábrázolás és az abból kialakult hieroglif-jelírás között. Török János terrakotta fejét ugyancsak a stilizálás, az egyénítés hiánya, a formák legömbölyítése jellemzi, akárcsak az egyiptomi művészet középbirodalmi korszakában, az időszámításunk előtt két és fél évezreddel ezelőtti időben született szobrokat. Nem állíthatjuk azonban, hogy a nálunk fellépett „modernisták" közvetlenül ezeket az ókori műveket utánozzák. Az utánzás alapja közelebbi példakép: a Nyugaton ma divatos hasonló művészeti irányzat, a neoprimitivizmus.

Érdemes kitérni a „modernizmus" híveinek a közérthetőséggel kapcsolatos álláspontjára. Pártunk művelődéspolitikai irányelvei a művészetek számára kötelezővé teszik a közérthetőségre törekvést, hozzátéve, hogy ez nem jelenthet színvonalcsökkentést, lemondást arról, hogy a művész a maga sajátos kifejezésmódján tolmácsolja mondanivalóját.

Az „absztrakt-hívők" ezzel szembeállítják sajátos elképzelésüket, amely szerint a közérthetőség elhanyagolható; azt a művet is közérthetőnek kell tekintenünk, amelyet ma még nem, hanem csak évtizedek vagy éppen évszázadok múltán tud értékelni a közönség; a műalkotás mondanivalója másként nem, csak saját nyelvén fejezhető ki, azaz csak az értheti meg, aki ismeri ezt a sajátos nyelvet.

Nem egyéb ez ködösítésnél, amely ismét a párt művészetpolitikai állásfoglalásával kerül szembe és gátolni igyekszik azt, hogy legfőbb kulturális célunkat: a kiváltságos osztályok műveltségi monopóliumának megszüntetését és a művészetek közkinccsé tételét elérjük. Az „absztrakt" művek túlnyomó többsége azért nem érthető, mert nem mond semmit. Azok a művészek, akik semmitmondásukat azzal igyekeznek leplezni, hogy „a tömegek még nem eléggé műveltek annak megértésére" nem tesznek egyebet, mint a mesebeli király csalafinta szabói, akik semmiből szőtt ruhát adtak a királyra, mondván: „ezt a gyönyörű ruhát csak az ostobák és a hazugok nem látják." Szerencsére a dolgozó tömegek bölcsebbek, mint a mesebeli király és nem ülnek fel a csalafintaságnak.

A mai közönség a mai valóság ábrázolását kívánja a művészektől és ez jogos igény. Csak tudálékos okoskodók próbálják történelemtől és társadalomtól elszakítottan magyarázni a művészetet. Divatos dolog az emberiség kultúrtörténetében felhalmozódott nagy műkincsek időálló értékére hivatkozni. De a legnagyobb művészek sem vonhatták ki magukat megrendelőik, mecénásaik ízlésbeli követelményei alól, s e követelmények rendszerint egybeestek az adott korszak társadalmának esztétikai igényeivel. Leonardo da Vinci például így ajánlotta fel művészetét Ludovico Sforzának, Milano hercegének: „...képes vagyok szobrászatban vagy festészetben bármilyen munkát elvégezni, bárkihez hasonló minőségben." Kétség sem férhet hozzá, hogy ez az ajánlkozás a hercegi ízlés kielégítésének ígéretét is magábanfoglalja. Michel Angelo legnagyobb alkotásait II. Gyula és III. Pál pápa rendelésére készítette, s bár hatalmas egyéniségét érvényrejuttathatta stílusában, művei tartalmát az egyházi tematika adja. A nagy flamandok, a Van Eyck testvérek művészete sem nélkülözhette Jó Fülöp támogatását. Rembrandtról is tudjuk, hogy nagy szüksége

volt a derék amsterdami posztókereskedők és egyéb pénzes polgáremberek támogatására, akiknek a megrendelésére arcképek tömegét festette. Röviden: a művészetet mindig is az uralkodó osztály tartotta fenn, s ennek feltétele volt, hogy a művészet az adott társadalmi valóság tükre legyen. Így van ma is. De ma, nálunk az uralkodóosztály a munkásosztály. Elmondhatjuk, hogy bőkezűbb mecénás, mint bármely elődje volt, s a művészetek támogatásáért cserébe nem köti béklyóba a művészek kezét, nem kényszerít rájuk egyéni ízlést, bőkezűségéért csupán bizalmat és őszinteséget, a valóság igaz művészi ábrázolását várja. De ha ennek a nagylelkű és megértő mecénásnak arisztokratikus gőggel hátatfordítva letagadja és meghamisítja a művész a való életét, akkor nem panaszkodhat a művész és műpártoló viszonyának elhidegülése miatt, hiszen azt maga okozta.

Helybeli „modernistáink" arra is szoktak hivatkozni, hogy a „modern" irányzatok Nyugaton az imperialista valóság elleni lázadás jegyében bontják fel a hagyományos formákat és menekülnek egy, a valóságtól elvonatkoztatott világba, következésképpen ez a művészi törekvés haladójellegű, tehát támogatnunk kell.

Van ebben valami igazság és mégis alapjában hibás az érvelés, mert hiányzik belőle a történelmi szemlélet. Egyszerű példa kínálkozik ennek megértetésére. Azok a demokraták, akik a feudalizmus idején küzdöttek a polgári társadalomért, kétségtelenül haladók voltak. De aki szocialista társadalmi viszonyok között hadakozik polgári demokráciáért, azt egyszerűen ellenforradalmárnak titulálják. A polgári alkotmányosságért küzdeni ma például Spanyolországban — elismerésre méltóan bátor tett. De ugyanez Magyarországon ma — reakció. Hozzátehetjük, hogy a valóság előli menekülés mégcsak nem is küzdelem. Még Nyugaton is csak gyávaságnak nevezhetjük. Ha viszont ugyanez a „menekülés a valóságtól" nálunk jelentkezik, feltehetjük ezt a kissé talán goromba, de teljesen jogos kérdést: „Miért menekül a művész a mi valóságunktól, a szocialista valóságtól?"

Mindezek az érvek és ellenérvek, amelyeket itt csak nagy vonásokban vázoltunk fel, arról tanúskodnak, hogy a „modernisták" túltengése a pécsi Tavaszi Tárlaton kétségtelenül negatív jelenség volt. De ezúttal is — mint minden negatív jelenség esetében — megállapíthatjuk, hogy voltak pozitív következményei is, ha más nem, azok a tanulságok, amelyeket a Tavaszi Tárlat és a vele kapcsolatban elhangzott viták nyomán leszűrhetünk.

A legfontosabb tanulság, hogy a dolgozó tömegek igénylik és sürgetik szocialista-realista képzőművészeti alkotások létrehozását. Bizonyosak lehetünk abban, hogy a képzőművészek többsége megértette ezt az igényt és a „nem absztrakt" művészek több megnyilvánulása arról tanúskodott, hogy a sürgetést is érzik, maguk is türelmetlenül keresik szocialista életünk méltó művészi kifejezését.

A másik tanulság az „absztrakt" irányzat művelőit figyelmezteti. Bár művészetüket sem veszélyesnek, sem ellenségesnek nem tekinthetjük, hiszen az általuk választott kifejezésmód nemcsak szocialista, hanem azzal ellentétes mondanivaló kifejezésére sem alkalmas úgy, hogy valóban hatást gyakorolhatna a tömegekre, a művészeknek látniok kell, hogy kik a híveik, kik támogatják művészetüket. Mellettük csak néhány nyakatekert idealista álelmélet érvel, műveik létjogosultságát csak a minden különcködést szentesítő sznobizmus igazolja, elismerést csak azoktól kapnak, akik szembenállnak a szocialista valósággal. Önmaguknak kell megoldaniok a kérdést, hogy ennek a szűk, a szocialista társadalomban elszigetelten álló rétegnek szándékoznak-e alkotni vagy a munkásoknak és parasztoknak, az egészséges ízlésű dolgozóknak.

Azt is meg kell állapítanunk, hogy helyes az a művészetpolitika, amely teret enged a stílusvitáknak, de idejében fel kell figyelnünk arra, ha a művészi szabadság jegyében a szocialista valóságtól idegen irányzatok monopólhelyzetet igyekszenek teremteni önmaguknak. A pécsi tavaszi tárlaton a „modernizmus" művelői részéről ilyen törekvések voltak tapasztalhatók. Ezért a tárlatlátogató dolgozók és a pécsi képzőművészek tiltakozásának helyt kell adnunk, levonva azt a tanulságot, hogy

művészetpolitikai kérdésekben a polemizálás nem lehet egyetlen módszere a párt- és állami irányításnak.

Helytelenül ítélnénk, ha azt állítanánk, hogy a Tavaszi Tárlat teljes képet adott a képzőművészet mai helyzetéről. Még a helyi képzőművészetre korlátozva sem állíthatjuk ezt. Folyóiratunkban csak egy számmal korábban adtunk ízelítőt a Tanácsköztársaság negyvenesztendős évfordulójára született művészi alkotásokból. A proletárforradalom témája a pécsi képzőművészek túlnyomó többségét alkotásra ösztönözte. A forradalmi mondanivaló számára, igaz, nem minden pályázó találta meg a legjobb kifejezési formát. De a kísérlet eredményes volt, az új tartalomnak megfelelő új forma keresése megkezdődött, van a tartalmatlan, elvont formákkal operáló „modernizmussal" szembeállítható irány, vannak művészek, akik nem futnak a valóságtól, hanem megértették az „új megrendelő" igényeit, kívánságait. Ezeknek az őszinte és a szocialista társadalomban helyet talált művészeknek a támogatása, bátorítása, kísérletezésük figyelemmel kísérése ma sokkal fontosabb, mint az, hogy a „modernizmus" útvesztőjében tévelygők műveiben keresgéljük az esetleg mégis felhasználhatót.

Készült 4000 példányban

59—2860 Pécsi Szikra Nyomda Felelős vezető: Melles Rezső

Jelenkor

E SZÁMUNK SZERZŐI:

ARATÓ KÁROLY
BELLYEI LÁSZLÓ
BERTHA BULCSU
BERTÓK LÁSZLÓ
CSORDÁS JÁNOS
DOMBÓI LAJOS
FÁBIÁN ISTVÁN
GELENCSÉR GÉZA
GYEVI KÁROLY
HALLAMA ERZSÉBET
HATVANI DÁNIEL
HORVÁTH JÓZSEF
JÓNÁS LÁSZLÓ
KANYAR JÓZSEF
KAUTZKY LÁSZLÓ
KÁLDI JÁNOS
KELLNER BÉLA
KEMÉNY ERZSÉBET
KRECSMÁRI LÁSZLÓ
MEZEI MIHÁLY
NAGY ISTVÁN
ORDAS IVÁN
PAGONY LAJOS
PAP GÁBOR
PÁLOS ROZITA
RAB FERENC
SOMLAI IVÁN
SOÓS ÁRPÁD
TAKÁCS IMRE
TARBAY EDE
THIERY ÁRPÁD
T. NAGY SÁNDOR
TOMA ÁDÁM
TÜSKÉS TIBOR
VASVÁRI FERENC
WERNER ISTVÁN

A BARANYA MEGYEI TANÁCS ÉS A HAZAFIAS NÉPFRONT
IRODALMI-MŰVÉSZETI FOLYÓIRATA

4.

Jelenkor

A Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti folyóirata. II. évf. 4. sz. augusztus hó.

Szerkesztőbizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Paulusz Elemér, Právicz Lajos, Simon Béla, Takács Gyula, Tüskés Tibor, Vargha Károly.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24.

Szerkesztőségi órák: minden kedden, csütörtökön és pénteken 17—19 óráig.

Évi előfizetési díj 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. Csekkszámla: OTP 349—803. Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61.068.

Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61.066 vagy átutalás az MNB 47. f óknál vezetett egyszámlára.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM:

T. Nagy Sándor: Versek — — — — — — — — — — — — — — 1
Pap Gábor: Szeplős reggel (vers) — — — — — — — — — — — — 2
Krecsmári László: Versek — — — — — — — — — — — — — 3
Horváth József: A parasztkirály (elbeszélés) — — — — — — — — — 4
Csordás János: Versek — — — — — — — — — — — — — — 9
Mezei Mihály: Ballagok (vers) — — — — — — — — — — — — 12
Bertha Bulcsu: Jégnovella — — — — — — — — — — — — — 13
Somlai Iván: Idill (vers) — — — — — — — — — — — — — 15
Jónás László: Reneszánsz versek Maurice Scève modorában — — — — — 16
Bertók László: Versek — — — — — — — — — — — — — — 18
Takács Imre: Három mezei kép (vers) — — — — — — — — — — — 19
Ordas Iván: Egy vöröskatona halála (elbeszélés) — — — — — — — — 20
Arató Károly: Válasz (vers) — — — — — — — — — — — — 24
Tarbay Ede: Hirtelen ősz (vers) — — — — — — — — — — — — 27
Kautzky László: Árva gyerekek (novella) — — — — — — — — — — 28
Nagy István: Rádiógyógyítás (vers) — — — — — — — — — — — 30
Pálos Rozita: Versek — — — — — — — — — — — — — — 31
Gyevi Károly: Emberközelben (vers) — — — — — — — — — — — 33
Toma Ádám: A megfagyott ember (elbeszélés) — — — — — — — — 39
Angol gyerekdalok. *Tarbay Ede* fordítása — — — — — — — — — — 39
Bellyei László: Óda Gottfried Kellerhez — — — — — — — — — — 41
Káldi János: Tél, Joli-táj (vers) — — — — — — — — — — — — 42
Rab Ferenc: Júdáspénz (regényrészlet) — — — — — — — — — — 43
Hallama Erzsébet: Versek — — — — — — — — — — — — — 55
Gelencsér Géza: Az ember tragédiája filozófiai problémái (tanulmány) — — — 58
Kemény Erzsébet: Versek — — — — — — — — — — — — — 76
Dombói Lajos: Nyugdíjasok a parton (vers) — — — — — — — — — 77
Hatvani Dániel: A felnyilazott szenvedés (vers) — — — — — — — — 79

T. Nagy Sándor: Versek

Masinások

Hátuk olyan, mint a szántóföld.
Az egésznapi por megkötődött
az izzadtsággal, vékony réteg
burkolta be testüket, új bőr,
piszokból és fáradtságból.
Reggel kezdték, puha álmokkal
szemükben és tiszta háttal
— s lám, mire este lett, fekete
ördögök lettek a kévedobálók,
etetők, zsákolók és asztagrakók.
Most mosakodnak. Vacsora után
virgonc gyerekek lovagolnak
térdükön foszlós nevetéssel,
és reggel újra kezdik,
szemükben puha álmokkal
és tiszta háttal,
tiszta lelkiismerettel.

Kamasz lány énekli

Lehelj tüzeset mellem
gyémánt-dudorára, te barna legény!
érezd meg bennem a jövőre
kinyíló aszonyiságot, te barna legény!
mért vagyok szemedben még az idén is
bakfis, te barna legény?
hej, pedig szebben karikáznak vágyaim,
mint cigarettád füstje, te barna legény.

Tegnapi nap búcsúztatása

Fenenagy batyuval hátadon, itthagytál
bennünket, tegnapi nap. Bebagyuláltad
pici örömeinket, láthatatlan gondjainkat
és csöndben eltüntél, mint az éjféli óraütés.
Alig hagytál ránk valamit. Mintha nem is
lettél volna. Petyegő percek szögelik tovább
életünket testvéredhez, a mai naphoz,
de lassan lehámlik rólunk ő is, és éjjel
a párnába fujjuk sóhajainkat, reggelre
lelkünk is fényesre kidagad. Pöttyös
köténvekre gondolunk és erős cipőkre,
nem érünk rá busulni utánad, hisz belőlünk
nő ki a holnapi nap is. Hajnalban
szétosztjuk önmagunkat és szerteröpülnek
dolgos részecskéink, mint a sistergő villamosok.

Pap Gábor

Szeplős reggel

Pitypangként piheg a köd a víz felett,
felfésült nyárfák őrzik a csendet,
szántás nyújtózik a hegyoldalra fel
s néhány madárszárny szellőt terelget.

A közelemben, mint ősmagyar sátrak,
kúpba-csavart, kontyos nádkévék tanyáznak
és mellettük a békátleső gólya:
elárvult kútágas tekint le a tóra.

Tükrök villannak: fehér sirályszárnyak,
vadkacsa ezüstbe fúrja arany fejét,
lila-barkásak a régi nádszálak,
de zöld folyta be már a barnának felét.

Vércse szárnyától lesz szeplős a reggel,
friss nádszálat markol a nádirigó is,
hasztalan... hurkolják éles abroncs-karmok
s a tónak kék bőre vörösen borsódzik.

Krecsmári László: Versek

Tallóján karcsú álmaimnak

Lappangó vágyam lenge lángja
lobog a telt vajudó éjben.
Hozzámér a csönd gyenge válla —
mélán suhanó szellő-kézben

guggol fényszemű fenyőillat
— kutatom az éjben a szépet...
Karcsú derekú álmaimnak
tallóján most emléked lépked.

Mellédlopózom észrevétlen,
— meg ne sértse a torzs a lábad! —
a szarkalábak kék szemében,
mint tiszta tükrében a nyárnak

nézed magad, míg derekadon
ring a barna, mézízű béke.
S szólok: fogadd el, neked adom —
tied e tájnak minden éke!

S kacagunk hangos önfeledten!
S elfutsz, mint gyík — én meg utánad
— a csend nyugalma összerezzen —
s a soványarcú, nyurga árnyak

hűs szőnyeget terítnek elénk
— ezen sétál majd be az alkony —
nézd, a dűlőn már jön is felénk!
— kis kezedet kezemben tartom —

s ránkkacsint, s biztat mosolyogva,
— köszöntik a fák, s hajbókolnak —
tovább megy... és mögötte lopva
most álom-puhán megcsókollak...

Esti citeraszó

A házereszről csordogál a csend...
Az utcán bölcsen bandukol a béke,
s mint iromba, léha, lomha lajhár
nyújtózik el a fáradt nyugalom...
Suttyó szelek suhannak nesztelen
elrabolni illatát a fáknak.
Olyan az est, mint öreg anyóka,
aki az ég mellényére varrja
a csillagok csillogó rézpitykéit.
A tornácon, a nyitott ablakban
virágillat, s tejszag ölelkezik...
Hirtelen felkapja fejét a csönd.
Valahol vidáman citera szól
— hegyezi fülét a kíváncsiság —
zeng a húr, s egy lány véle dalol,
s úgy száll a dal, mint szélben a szoknya,
s benne az élet ritmusa ring,
vágya a lánynak mézízű csókra, —
álmoknak ennél szebb dala nincs.
S most, hogy a békák kórusa is zeng,
teljes lesz, s csodás a harmónia!
Szívembe szívom minden kis csöppjét,
és ott kell virágként virulnia...

Horváth József

A parasztkirály

A vendégeskedő megyei és járási urak, szolgabírák, főispánok emlegették egymás között parasztkirálynak Pócsa Gyulát. Öles termetén nem vallott volna szégyent a hermelinpalást, szép magas homloka elbírta volna a vertarany koronát is. Télen-nyáron fekete öltönyben, kihajtott fehér gallérral, hajadonfőtt, lakkcipősen, néha csizmásan járt. Száz hold földje, két téglaégetője úgy virágzott a keze alatt, mint az őszi kikerics a rét haragoszöld füvén. Szép ember volt Pócsa Gyula. Nem egy csinos menyecske, bimbózó fiatal leány szédült a vágy örvénylő forgatagába meleg, barna szeme-tüzétől. Senki sem róhatta fel neki, nőtlen volt, kedvére válogathatott. Nem igen akadt férj, vagy apa, aki szólt volna érte. Féltek tőle? Igaz, hogy a közbirtokosság, az elöljáróság a markában volt, s bárkit lehetetlenné tehetett a faluban, de erre nem igen volt szükség. Inkább fémjelzésnek vették az ő szerelmi választását, mint sértésnek. Furcsa módon inkább becsületet, mint szégyent hozott arra, akit szeretett. És soha nem csinálta ízléstelenül. Valami finom ösztön tartotta a közmegbecsülés korlátai között. A hódolatot természetesnek vette, ellenkezni meg soha senki nem ellenkezett vele. S valóban mindenhez jobban értett, mint bárki más. Értett az urak nyelvén, s értett a paraszti emberhez is. Senki sem jobban nálánál.

Öreg zsellérek áhítattal nézték, ha valamire oktatta őket. Esztendőben csak egy szénás szekeret rakott meg, de azt aztán megnézhette akárki. S ha amúgy lakkcipősen, gyolcsingesen meghúza a kezdő barázdát, a „léniagyár" az ő barázdájáról vehette a mintát. Ritkán táncolt, de akkor könny szökött a fejkendős nénikék, reszketőkezű öregek szemébe. Rég letünt vígságok, soha el nem táncolt táncok emlékének könnye volt az a pogány verbunkos láttán. És ha úgy éjféltájt kivette a vonót a cigány kezéből, az üldözött betyár sóhajtása, széltől űzött nádas zúgása, patak csobbanása sírt, rezgett a hegedű húrjain. Napokig folyt ilyenkor a szó a fonóban, kispadokon Pócsa Lajos muzsikájáról.

Enyhe fejfájással ébredt egy ilyen átmulatott éjszaka után, s a nap már delelőre hágott, mire elhatározta, kinéz a „téglagyárba" kubikosaihoz. Azok túl voltak már az ebéden. Többen a hűsön pihentek, mások jókedvűen virtuskodtak. Egymás mellé tették lábukat, kezet fogtak, s vadul nyomták, húzták egymást, míg valamelyik ki nem mozdította a másikat helyéből. Tetszett a játék Pócsa Gyulának. Egy darabig nézte az izmok játékát, aztán a küzdők mellé toppant.

— Egy demizson bort kap, aki kimozdít — állt fel széles terpeszben. Birkás Jancsi emelkedett fel a szóra az árnyékból. Alacsony, mokány, kúnképű fiatalember, alig ért a válláig Pócsa Gyulának.

— Gyerek, az asszonyhoz nem marad erőd! — ugratta Sarbak Jóska, a bandagazda.

Hanem úgy állt oda Pócsa Gyula elé, mint aki asszonyában az egész világot bírja. A szeme sem rebbent a parasztkirály lekicsinylő mosolyára. Mosolygó arccal fogadta Pócsa vad támadását, csak izmai pompás játéka mutatta, hogy küzd. Pócsa meghökkent. Új támadásba indult. Most oldalt akarta kibillenteni a kis embert. De annak mintha gyökeret vert volna a lába. Aztán Birkás Jancsinak szűkült összébb a tekintete, s megtörtént a csoda. A parasztkirály úgy penderült ki helyéről, mint a szélfútta őszi falevél.

Pócsa Gyula megdermedten állt egy pillanatig.

Az arcán semmi sem látszott a belsejében tomboló viharból. Nevetve paskolta meg Birkás Jancsi vállát, mintha az egész csak tréfa lett volna, s ürügy arra, hogy borral kínálhassa meg munkásait. S valóban fel is tűnt már a téglásmester a demizson borral, mert tudta, hogy Pócsa Gyula ahogy kimondta, már rá is szánta az áldomást a játékra.

Pócsa Gyula torkán azonban megkeseredett a korty. Míg ajka mosolygott, agya lázasan dolgozott. Végre eszébe jutott a tégla-tréfa.

— Erős ember vagy Jancsi, de fogadok, hogy két téglát nem viszel háromszor körül az agyaggödrön! — dobta oda a szavakat Birkás Jancsinak. A feszült várakozás kaján vigyorral keveredett Pócsa Gyula arcán. Vajon elfogadja-e a kihívást a kúnképű kubikos? Mert ha igen, akkor megfizet az előbbi szégyenért.

Birkás Jancsi éppen letette a demizsont a földre, az eperfa árnyékába, amikor a kihívás feléje vágott. Egyedül ő érezte meg a szavak mögött feszülő vad indulatot. S egyszerre megbánta, hogy az előbb komolyan vette a játékot. Miért is nem gondolt arra, hogy ami a kubikosoknak virtus volt, az Pócsa Gyulának hatalmi kérdés. Pedig tudta, hogy szegény embernek nem illik sem okosabbnak, sem erősebbnek látszani a gazdagoknál. Hát még Pócsa Gyulánál. Mi lesz, ha elveszti munkáját? Kell a kereset minden krajcára, hiszen azt ígérte feleségének, hogy első gyereküket már a sajátjukban szülheti meg. A Temető utca végén a kis házhelyet az asszony jussolta. Felesége már veti a vályogot a sárgaföldes gödörben. Ő most a cserépért dolgozik, s a mesteremberek pénze kikerül az aratói- és cséplőrészből. Most azonban úgy érezte, hogy veszély környékezi a kis pirostetős házikót. Végre egyenes helyet talált a kötött korsónak, s Pócsa Gyulára pillantott. Ott állt a parasztkirály, nevető szájában fehéren villantak erős kapa-fogai.

— Mit mond Gyula bácsi? Mit csináljak a két téglával? — kérdezte szelíd alázattal Birkás.

Pócsa mintha kissé megenyhült volna az alázatoskodó hangra. Nagy buzgalommal magyarázta Birkásnak.

— Két kezedbe veszel egy-egy téglát. Így — mutatta. — A hüvelyk- és mutatóujjad közé, és anélkül, hogy megigazítanád őket, körülhordod háromszor az agyaggödör mellett. Én azt mondom, hogy elejted a téglákat.

— Ne tréfáljon, Gyula bátyám! Hiszen azt egy gyerek is megteszi. Inkább még egyszer kibillentem kendet álló helyéből, s hozathat még egy demizsonnal.

Birkás Jancsi tréfának szánta a szót, hogy felvidítsa cimboráit az ivás lehetőségével. Most aztán elhűlve látta, hogy alaposan elvétette a sulykot. Egy perc alatt minden vér kiszaladt Pócsa Gyula arcából.

— Ide figyelj, te Birkás Jancsi! Ha a két téglát három kör után ide leteszed elém, ingyen adom az összes cserepet. Tudod mit? Nemcsak a cserepet, az összes

téglát is a házadhoz. De ha elejted őket, akkor ingyen dolgoztál a mai napig. Annyi cserepet sem viszel el érte, amennyi egy kutyaólra elég. Ezt én mutatom meg, Pócsa Gyula. És most már azt mondom, vagy viszed a téglákat, vagy pusztulsz innen, de még a faluból is.

— Hát ha Gyula bácsi mindenáron meg akar ajándékozni — mosolyodott el kényszeredetten Birkás Jancsi, s megindult a téglák felé. Ott a kezébe vett két téglát, s egykedvűen megindult a gödör partján.

— Mi lehet a dolog mögött? — morfondírozott magában Birkás. — Talán arra számít, hogy megbotlom és elejtem őket. Ez a gyanú megerősödött benne, amikor a gödör túlsó sarkán megpillantotta Lovász Miskát, az öreg téglásmestert. Az öreg borosflaskó szívvel-lélekkel Pócsa embere volt. Úgy acsarkodott a szegényre, mint a házőrző kutya a cigányra, pedig ő se evett tyúkot minden vasárnap.

— Ez képes arra, hogy gáncsot vessen — döbbent meg hirtelen, s nagy ívben kikerülte az öreget.

— Egy feleslegeset se lépj, te idióta. Két kört se teszel azzal a téglával, ha nem ügyelsz. De annyit mondok, meg ne próbáld igazítani őket a markodban, mert akkor régen rossz lesz neked.

Birkás Jancsi megvetően fordult el az öreg talpnyalótól. Most már tudta, hogy került oda az öreg. Pócsa Gyula a téglaégetőtől nem láthat ide, s attól fél, hogy megigazítja a téglákat a markában.

Az agyaggödör fenekén pirosan sorakozó cserép garmadákra esett a tekintete.

— A legpirosabbakat válogatom ki magamnak közülük — gondolta vidáman. — Messziről látjuk, ha hazafelé tartunk a mezőről. Hej, hogy megörül az asszony, ha megtudja, hogy abbahagyhatja a vályogvetést, mert téglából építjük fel a házat.

— Nini mindjárt vége az első körnek — vidámodott meg, mert a téglaégető mögött feltűnt Pócsa Gyula és a kubikusok csoportja. Pócsa széles mozdulatokkal magyarázott valamit, láthatóan jó kedve volt.

— No majd elmegy a jókedve, ha leteszem elé a két téglát, s húszezret kérek helyette.

Ettől a gondolattól egészen nekividámodott. Már nem félt Pócsa Gyulától.

— Meghibbant egy kicsit az öreg — gondolta. — Az asszony el sem hiszi, hogy nem ütöttem agyon valakit a háznak valóért... Az lesz ám aztán a ház! Tiszta tégla fala... Milyen büszkén mondta a múltkor a templomnál Talján Vince, a mintagazda, hogy ő ugyan nem építene vályogházat, mert az csak patkányfészek, meg egértanya marad!

Hát most neki, a szegény Birkás Jancsinak is tiszta tégla háza lesz. Előtte kis virágos kert. Az asszony lehajol majd, hogy virágot tépjen, ő meg odaoson, s megcsiklandozza fehér combjait. Az ám! Kút is lesz! Azt is kirakatja végig téglával. Hiszen nem volt alkúban, hogy mekkora házat épít, mennyi tégla kell.

— Jancsi, vigyázz! — Sarbak Jóska hangja riasztotta fel álmodozásából. Ijedten állt meg cselt gyanítva.

— Mi van, Jóska bátyám!? — nézett rá csodálkozva.

— Gyerek, félig már kimászott a kezedből a tégla, és még két kör vissza van.

Birkás Jancsi megdöbbenve nézett tégláira. Eddig ügyet se vetett rájuk. Úgy érezte, meg se moccannak ujjai között.

Homlokát gyöngyöző verejték lepte el. A téglák tényleg alaposan lejjebb csúsztak ujjai között.

Vadul szorított rajtuk ujjaival. A végső ízek elfehéredtek az erőlködéstől. De ha eddig úgy érezte, hogy a téglák meg se moccannak, most úgy tűnt, hogy akkor is másznak lefelé, ha egy helyben áll.

Birkás Jancsi újra elindult. Most már nem hetykén, gondtalanul, hanem lábujjhegyre lépve, mintha tojásokkal lenne behintve az útja. Egyszerre nehéz lett a járás a papucsban. Messze rúgta őket. Vesztére, mert a gödör sarkán valóságos erdeje nőtt az iglice tüskének. S az aranyló töviseket sorra pirosra festette Birkás Jancsi vére.

— Nem bírom végig! — vágott lelkébe a felismerés. — De megfojtom a cudart. Az én cserepemre éheztél, te rohadt pógár! — tört fel belőle a tehetetlen, sírós méreg.

— Téged is megfojtlak — vicsorított az öreg lovász felé, akinek a gyilkos tekintettől ijedtre konyult a gúnyos mosoly az arcán.

A kis mokány legény már púposra görnyedt. A verejték csak úgy patakzott róla. A homlokáról a szemébe folyt, úgy csípte két szemét, mintha paprika esett volna beléjük. Letörölni azonban nem lehetett. Két kezét kissé maga elé emelte, hogy lássa, nem csúsztak-e lejjebb a téglák. Véresre harapta száját, amint meglátta, hogy már csak kékülő ujja hegyei tartják őket.

— Szegény asszony! — gondolt feleségére. — Ha tudnád, hogy hiába görnyedsz a polyvás sár fölé. Az urad most töri össze a tető piros cserepeit. — S valóban úgy érezte, hogy minden lépte alatt egy-egy piros cserép roppan ízzé-porrá. S ekkor új élet támadt ködösülő agyában. Fekete lapátkörmeit vájta vad erővel a piros téglákba.

— Azért se mászol tovább! — lihegett eszelősen. S minden erejét négy körmébe zsúfolta. S a tégla valóban meg se moccant. A négy köröm egyre mélyebben vájta magát a tégla porló pirosába.

— Akkor is megmutatom! Ha kiszakad a körmöm, akkor se nevet rajtam Pócsa Gyula.

És Pócsa mintha megérezte volna az új erőt. Idegesen nevetett fel.

— Nézzétek! — hahotázott fuldoklón. — Úgy megy, mintha vanszteppet járna! Mi van öcsém? Meghívsz-e a házszentelőre?

— Szóljon neki, hogy elég a játékból! — hallatszott csendben Sarbak Jóska hangja, mint távoli dörgés dorombolása.

— Dehogy szólok! Most jön a java. Ezt a mulatságot a szentháromságnak sem engedném el! — Majd elborult kedvvel vetette fel a fejét. Kárörömmel, mint az elűzött szarvasbika párbajtársa végvergődését látva, „kinek" győzelmi bőgése puskadurranásba fúlt. Sárga fény villant szemében.

— Amit mondtam, megmondtam! — Csattant a kevély hang. — Ha megteszi a harmadik kört, megkapja a téglát meg a cserepet ingyen. Ha nem, egy fillért se kap eddigi munkájáért. Ha olyan erős ember, csinálja végig, amit elkezdett.

— Tudta maga azt jól Gyula bátyám, hogy nem bírja végig. Az ilyen nem tisztességes fogadás!

— Hát az talán tisztesség volna, egy ilyen kis mókáért hazavinni egy házra való téglát, cserepet — méltatlankodott Vica Pista, egy tagbaszakadt kubikos.

— Nem az Isten veri a szegényt, hanem egymást marja irigységében még a bajban is — nyugtatta meg magát Sarbak Jóska, s a torkába feltörekvő hang keserűjét gurgulázva tuszkolta le a demizson hűs kortyával.

Ekkor bukkant fel harmadszor Birkás Jancsi a kormos tetejű téglaégető mögött.

Pócsa Gyula elsápadt.

— Ez a bugris még idehozza a téglákat — villant meg az agyában.

S valóban már csak ötven lépésnyi távolság volt hátra. A hétrét görnyedt embert azonban már csak a jószándék vitte. Ereje ott hullott szét a nagy négyszögletes gödör partján, ahol útját verejték és vércseppek jelezték. Nemcsak talpa, már körmei is csepegve véreztek, de a kis ember már nem érzett kínt. Csak azt tudta, oda kell érnie Pócsa Gyulához. Hogy miért, azt éppúgy nem sejtette már, mint a jégeső nem tudja, hogy miért koppan a piruló gyümölcsre. Hörgő zihálással szedte a levegőt, s a két tégla már csaknem a földet súrolta.

Már csak tíz-tizenkét lépés volt hátra, amikor az egyik tégla egy száraz kóróhoz ütődött. Egy pillanatra még úgy látszott, hogy az emberroncsnak sikerül megállítani az ujja közül kiforduló téglát, ekkor azonban tompa puffanással a másik tégla esett a földre. Úgy hangzott, mint a göröngy koppanása a félig behantolt koporsón.

Birkás Jancsi egy villanásig eszelősen nézte a lehullott téglát, majd fájdalmas hördüléssel vetette rá magát, s habzó szájjal harapott a sarkába.

A magasban hangos víjjogással vércse húzott át a kék ég alatt. A kubikosok, majd a parasztkirály is az égre pillantott sunyin. De csak a szellő surrant tova lemondó sóhajtással a tikkadt eperfák levelei között.

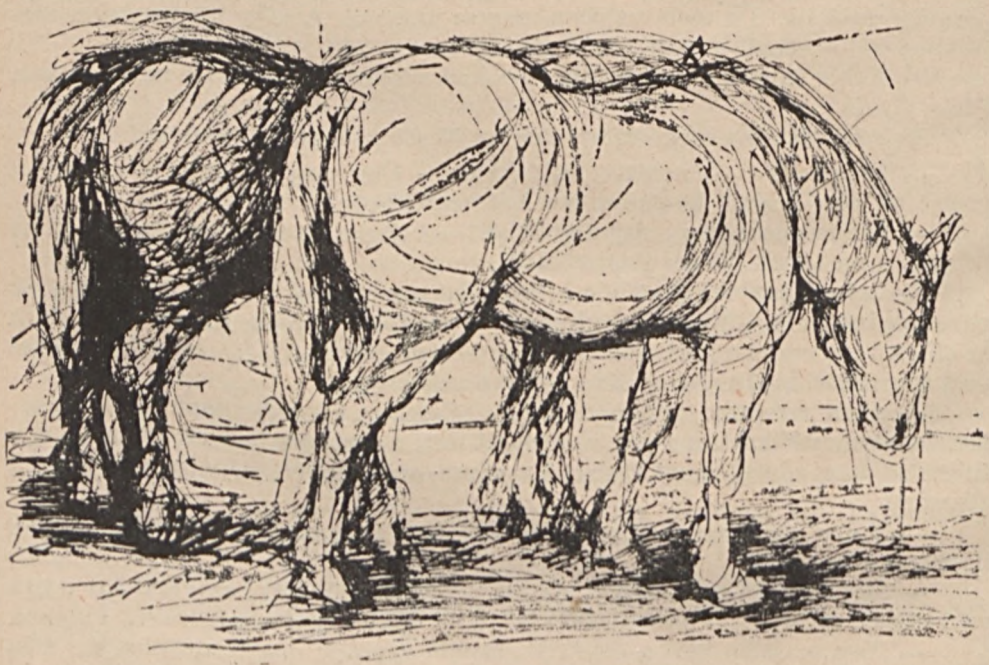

Dudás László: Lovak

Csordás János: Versek

Ars poétika helyett

I

Egyszer már eldobtam mindent: tollam, ceruzámat,
megfordultam, új sorsot kezdtem, háttal a világnak,
virágok, gyümölcsfák közé menekültem,
a múltban barangoltam, zsoltárok ódon illatát kerestem,
krisztusos, dermedt-csöndű menedéket,
a huhogó bénaságot, a katakomba-létet,
sebekkel mentem, húsomban rozsdás vasszegek,
szemgolyóimra tüskék meredeztek,
szívemre éhes farkasok lestek bokor mögül,
egymásba martak rajtam: melyiknek sikerül.
Árva ordasok! — ha tudták volna, hogy beteg
e szív, hogy ezt is összedöfölték az emberek,
kiket szerettem, kikért magamat megfaragtam,
mint őrült szobrász, ki magát vési meg minden alakban,
mert hódítani én szolgálva akartam.

II

Itt vagyok újra, visszajöttem, arcom a Napnak fordul,
mögöttem katakombák nehéz rács-ajtaja csikordul,
döng a föld-üreg, utolsó foglya voltam ...
ki maga ment oda, most visszajön fényben, nem titokban,
s szívén a Törvény nemzi már virágát:
a Tisztát, a Gyémánt-Tükröt, a pacsirta-hangú Szépet,
a nyári hajnalt, melyben a mező izzadtan fölébred,
a gyárak fölött remegő pala-szín kormot,
s a Zenét, a síró Vallomást, mely mindent kimondott;
mindent, mindent szívembe takarultam,
s egykor, régen e súlyos-szent terhekkel indultam,
nem pénzre váltani, csak okosan szórni széjjel,
s most újra kezdem, s ha kincs, vegye mindenki merészen,
s ha szebb lesz a világ, s benne nekem is volna részem,
mondják majd rám:
sokat tévelygett szegény,
de szíve tiszta volt, s a fiúnk volt egészen.

Bazarov

Te abba haltál bele,
hogy az Újat, az Értelmet akartad,
neked a Tűz nem volt elég,
Te már a Napot hoztad
gyönyörű tenyereden:
lásson tisztábban az Ember,
a Föld megfényesedjen,
az ember megismerje egymást,
az ember meggyógyítsa egymást,

és ültessen társának virágot...

Korán jöttél, szegény Bazarov,
s itthagytad konok Ogyincovádat,
ki végül mégis megsiratott.

Ceruzasorok játékból, gyötrelemből

1

Fölemelnék mindenkit énhozzám,
forró teám megosztanám vele,
a világot kezemben simogatnám,
mondván: nesze a fele.

2

Gyerekkoromban többen is egy-almát
haraptunk, — nem volt almafánk,
felnőttünk mégis, mint az erdő,
s végtére immár lett hazánk.

3

Az emlék emlék marad csak, az Idő
arany pókhálóját szövi,
valaki hűlő szívünkben ás,
s ami fájt, csendben temetgeti.

4

Ha van, ki a sorsot megírja,
az én könyvembe beleírta:
a város szüljön, a nyomor,
penész tünődjön sorsomon,
s ki levesemet sózza,
a könnyeiből legyen sója.

Évfordulón

Két éve, szemed örökre lecsuktad,
ott sem lehettem Veled,
pedig tudtad, szerettelek
mint fát a gyümölcs, kit ágain nevelt,
kemény héjú, érett gyermeket.

A fiú, szegény, többet alig tehet,
ha pénze van, hát van családja már,
azokat szépen eteti,
öreg szülének mindig kevesebb jut,
s hogy ez fájt, már hiába hebegi,
szemed dacosan lecsuktad
két éve már,
s mintha tegnap lett volna, úgy síratlak.

Papa, emlékezem ... segíts, mert mélyre szúrtál
mikor elmentél; bennem maradt a kés,
ki sem próbálom húzni onnan,
kihúzni is nagyon nehéz.
Hegedjen be, ha tud, a késsel együtt,
így lesz igaz a seb,
vígasztalódj: neked se könnyebb
de nem is nehezebb
hogy nem vagy; örökre hiányzol,
s ha szeretteim közt névsort olvasok,
egy sírdomb komorul föl, távol ...

Felejtsd el

Ha bántottalak, nem akarva tettem,
nagy tévedésem: én mindenkit szerettem,
szelíd galambot, éhes faskaskölyköt
is ölembe vettem.

Megértettem, ki úgy szerezte pénzét,
hogy rabolt csillapítni éhét,
a tengert is, ha háborgott, hogy
visszanyerje kékjét.

S szeretem a vihart, ha pörölve
ezüst kaszával sújt a fellegekbe,
ki kínnal szül, mosolyogva
szívesebben szülne.

Én mindent adtam, s magam kifosztottam,
's ha fillér is, de súlyos fillér voltam,
ki, dobd bár sziklának, konok időnek,
hozzád visszakoppan.

Jácint és ibolya

Két kicsi leányom hozta
be a szobába, asztalomra,
ketten szedték, s zajjal, robogva
beletették poharamba,
ivóvizembe: igyék a jácint,
igyék az ibolya.

Kati s Juditka elrobogtak,
a vizespohárban tavaszt hagytak,
illat-nyelvükön szólongatnak
— két kis virág —
gondjaimból kizaklatnak,
korbácsolnak, falhoz szorítnak:
hagyd abba füstös vívódásod,
nem így mentik meg a világot,
magad se válthatod meg másként,
csak ha dörgő földindulásként
a jövő tavaszból visszaindulsz,
az elmúlt tavaszból is elindulsz
ide, a mába, ide hozzánk,
mi mindig neked illatoznánk;
lásd: ivópoharadba ültünk,
színnel, illattal hegedülünk,
mi az igazat mondjuk néked,
szívedre hintünk édességet,
havadat tengerré olvasztjuk,
sebes rügyeid megfakasztjuk.

Mezei Mihály

Ballagok

Dalol az ember — dalol a munka.
Igazi testvér — soha nem únta
Egymást szeretni!

Pacsirta nótás rozs mező szélén
Ifjú pár pihen. Kioldott kévén
Alszik a gyermek.

Akácfa mellett a kis bicikli,
Csengője sóhajt — akarja hívni
Gazdáját haza.

Esti harangszó ballag a fákon...
Ballagok én is. Megizzadt vállon
Pihen a kasza.

Bertha Bulcsu

Jégnovella

A hálót elrejtettem a nádba, aztán visszamentem a hátizsákomért a lékhez. A széle már meghártyásodott. Amíg a szíjakat becsatoltam, még egyszer körülnéztem. Csendes volt minden. Alkonyodott. A Nap fennakadt a gyenesi nádasokon, megduzzadt, aztán vörösen szétfolyt a jégen.

Jól előre hajoltam, mert nehéz volt a hátizsák, és nekilendültem. A korcsolyám alatt sercegett a jég. Igyekeztem a part mellett maradni. A szemem előttem pásztázott 30—40 méterrel, vigyázni kellett, mer sok volt a rianás és a hígvíz.

Sorra maradtak el az öblök. Egy görbe jegenyén két varjat láttam, károgtak, aztán az egyik elrepült. Vadludak is jöttek, alacsonyan húztak, szinte érték a nádast, a turzáson túl leszálltak a jégre. Szentmihály alatt hirtelen úgy éreztem, hogy követ valaki. Megfordultam. És csakugyan. A távolban most bontakozott ki egy alak a part sötét vonalából. „Nádverő lehet" — gondoltam. „De nem, hiszen gyorsan közeledik, korcsolya van a lábán. Felém jön. Rendőr lehet. Feljelentett valaki."

— Na nem baj. Elfáradsz barátocskám, ha engem meg akarsz fogni — motyogtam magamban és nekilódultam. A rianásokat nem kerülgettem tovább, hanem átugrottam. A hideg belemart az arcomba, és könnyet csikart a szememből, de csak tiportam tovább, nekivadulva. A jég felporzott a nadrágom szárára és ráfagyott. Szentmihályon túl lassítottam és hátranéztem. A távolság fogyott köztünk. „Hogy a fenébe, ez ilyen gyorsan jön? Fiatal lehet. Persze engem viszahúzott a hátizsák." Rohamosan közeledett. Egyenesen felém tartott, most már nem volt kétséges, hogy engem üldöz. „De mi a fenét akar? Milyen kacsázva jön? Ez nem rendőr. Hisz' én ezt ismerem! Ez Péntek, az orgazda!"

Megfordultam. A korcsolyám szinte tépte a jeget. Száguldottam. Aztán beljebb mentem, mert kásás jég következett és nagyon fékezte az iramot. Elszakadtam a parttól, nem törődtem vele. Minden erőmet megfeszítettem, hogy növeljem a távolságot. A zsák égette a hátamat, a szíjak a vállamba martak. A fülemben dobolni kezdett a vér. Az idegzetem megfeszült és az agyam lüktetve a tudatomba lökött egy furcsa históriát.

Két éve történt. Talán több is lehet. Tél volt és már hetek óta nem hívtak napszámba. Alig volt kenyerem. Január végén beállt a víz. Léket vágtam Csetény alatt. Amikor a hálóból a jégre öntöttem a halat, valaki felnevetett mögöttem. A nádból alacsony férfi mászott elő, sárga fogai nem fértek el a szájában. Vigyorgott. Két ajka között megnyúlott és elővillant a nyál. Péntek volt.

— Na! Halászgatunk, halászgatunk?

— Igyekszik az ember — mondtam kelletlenül.

— Csak veszélyes az igyekezete.

— Idáig senki sem tudta.

— Na... hát iszen megegyezhetünk. Azt mondják, maga okos ember, és jobb máma egy veréb, mint holnap a börtön, ugye? — nézett rám és nevetett.

Ettől kezdve megkapta a hal felét. De ezzel nem fejeződött be. Egy hét múlva már a hal háromnegyed részét követelte. Ebbe már nem mentem bele. Ekkor följelentett. — Két hónapot ültem. Április elején szabadultam. Májusban leégett a háza. A faluban elhíresztelte, hogy én gyújtottam fel bosszúból, és úton-útfélen mondogatta, hogy rövidesen megöl. Bántott a dolog, mert semmi közöm nem volt a tűzhöz. Van még folytatása is. November vége felé egyik este későn mentem haza a faluból. A kert alatt tüzeltek rám. Átlőtték a kalapom tetejét. Azóta még kétszer rám lőtt valaki, de nem talált el.

És most itt vágtat a nyomomban. Meg akar ölni. Ez a tudat új erőt adott. Előre dőltem és még jobban rohantam. Vigyáztam, hogy szabályosan mozgassam a kezemet, kerüljem a felesleges mozdulatokat. Közben az agyam is dolgozott. A megforrósodott idegpályákon összevissza nyargaltak a gondolataim. Végül dühbe gurultam. „Mit akar ez a patkány? Megölni? Na jó!" Megtapogattam a késemet, aztán lassítottam és megálltam. Péntek nem volt a nyomomban, egészen távol, köztem és a part között ácsorgott. Úgy lászott, mintha a nádas felé menne. De nem lehetett jól látni, mert már erősen szürkült. „Marha vagyok, gondoltam, lehet, hogy ez nem is Péntek és én meg itt rohangászom, mint egy őrült. Lehet, hogy nem is utánam jött, csak képzelődöm."

Elindultam feléje. Megállt. „Érdekes, mégis engem vár." Balra fordultam, néhány pillanat múlva ő is balra fordult. Megpróbáltam jobbra, de erre is követett.

Beljebb mentem és vártam. Lassan közénk ereszkedett a sötétség. Néha pattogás hallatszott, és apró rianások kanyarodtak körém olyan hangot adva, mint a szilofon. De a jég hízott, öblösebb lett a reccsenés, és mindig szélesebb barázdák nyújtóztak parttól partig a sötétségben. Néha felrebbentek a vadludak, panaszos gágogásuk betöltött mindent. Meregettem a szememet, de már nem láttam a távoli alakot. Mozognom kellett, fáztam. Egy húsz méteres körben szaladgáltam, aztán figyeltem egy kicsit és újra kezdtem. Talán fél óráig mehetett ez így, lehet, hogy tovább. Akkor nagy rianás hasított végig a jégen. Nyomban utána káromkodás hallatszott.

— A nádvágó isten döglessze meg! Elmerülök!... Segítség!... Segítség!...

Lassan a hang felé indultam. Úgy ötven méter után elértem a rianás szélét. Félméteres híg víz volt.

— Segítség! — hallatszott újra.

A rianás mentén tapogatóztam. Egyszercsak egy fejet láttam magam előtt a jégben. Gyufát gyújtottam. — Péntek kapaszkodott a rianás szélén. A kezéből folyt a vér. Rimánkodva a szemembe nézett és nyöszörgött. Az első gondolatom az volt, hogy belerúgom. Nem tettem meg. Lehajoltam hozzá, éreztem a leheletét az arcomon. S amikor a kezemet nyújtottam, valami furcsa elmosódott röhögés hallatszott. Hirtelen hátranéztem, de csak sötétség tornyosodott mögöttem és némaság. „Halucinálok" — gondoltam és visszafordultam a rianáshoz. De ekkor újra hallatszott a röhögés. Belőlem bukkant fel. Görcsösen és rekedten bukdácsolt az agyamban. Péntek nevetése volt. Szinte láttam, hogy előmászik

a nádból és megszólal. Hirtelen minden sérelmem belémnyilallott. Az arcomat eltorzította a düh. Kegyetlen vigyorral a rianáshoz hajoltam.

— Na! Halászgatunk!? Halászgatunk!?

Péntek dermedten hallgatott.

— Felelj te disznó! Mert belerúglak! — ordítottam. Péntek is kiabálni kezdett:

— Segítséég!... Segíítséég!...

— Segítség?! Hát te segítettél rajtam, mocsok patkány! Amikor fuldokoltam, víz alá nyomtál egészen. Nesze, itt a segítség! — üvöltöttem és teljes erőből belerúgtam a fejébe. A korcsolyám furcsán roszogott, aztán elestem. Csend lett. Nagy ólmok ereszkedtek a vállamra, szürke tompaság hullt a jégre és belémszivárgott. A félelem állított talpra. Gyorsan lemostam a korcsolyámat, átugrottam a rianáson és rohantam a part felé. A nád szélénél egy kucsmás emberbe ütköztem. Elkapta a karomat és az arcomba nézett. Péntek cimborája volt.

— Maga kiabált? — kérdezte.

— Én! — mondtam dühösen, aztán kitéptem magamat és elrohantam.

Másnap este bekopogott hozzám a kucsmás ember. A havat leverte a csizmájáról és az asztalomhoz ült.

— Délelőtt kifogták Péntek hulláját, egészen keményre fagyott — mondta és lassan tömni kezdte a pipáját.

Rámeredtem és leültem vele szembe a másik székre. Ő meg folytatta:

— Azt mondják, maga okos ember. Ahogy látom, még egészen fiatal. Szóval, ha akar, megegyezhetünk. Lehajolt, egy hálót dobott az asztalra. Később meggyújtotta a pipáját, lassan elszotyogtatta és hazament.

Ettől kezdve hajnaltól késő estig kellett halásznom. Veszélyes vizeken jártam. Sokat éheztem. Többször kerültem a törvény elé. Az első télen elfagyott a kezem, később a lábam is.

Somlai Iván

Idill

Hol kertek alján csöndes volt a zug,
gigászi munka gépmoraja zúg,
s a föld, a környék napról napra más.
Egy dömper áll az útszélen: hibás.

Ülésén férfi: új Rodin-szobor.
Szemén az Értés lángja bujdokol —
kezében olcsó könyv, Mikszáth-regény.
Ránkhull az érett délutáni fény.

Jónás László

Reneszánsz versek Maurice Scève modorában

I.

Édes tirannom, vérszopó madonnám,
Úgy tart rabúl szerelme börtönében,
Hogy hatalmából bár magam kivonnám,
De életem maradna ott cserében.
S rabját, hogy ezzel jobban fogja féken,
Naponta gúnyja ostorozza, ott, hol
Leginkább marni bölcs szeszélye gondol.
S ne hagyja abba mégse! mert megeshet,
Hogy lázamtól, sok forró sóhajomtól,
Még szigorának fagya is felenged.

II.

Enyém lettél. Mit mondhatok? Az arcod
Egy láng pedig, s talányos, csupa kérdés
Mosolyod is. De belőlem kirajzott
A számon át egy csókban minden érzés,
S válladra fészkelt. Csak, amíg a szélvész
Bennem csitul — de, mert meleg e fészek,
A biztonságban mind egyre merészebb,
S már azt hinné, hogy ott van otthona.
Bennem csak néhány szó maradt, lenézett,
Szégyelt, mint: bárcsak, mindig, — és soha.

III.

Állj meg idő! Hadd lássam még, amint
Az ágy szélén ül, még egy pillanatra,
Hisz emeli már karját, visszaint,
Rámnéz, s oly rossz, ha itthagy most magamra,
Hogy néma könyörgéssel megragadva
Két melle közé fúrom fejemet.
Mit tehetnék, hogy ő is értse meg
Boldog-fájdalmas varázsát e percnek?
Sóhajt. Szelíden két virág remeg,
S fölötte lágyan emeli a selymet.

IV.

Úgy keveredik kifürkészhetetlen
Mosolyodban az érett nő igényes
Érzékisége, és a még ijedten
Kigyúló lány elbűvölő-szemérmes
Átengedése, hogy, mikor enyém lesz
E mosoly, míg egy csókban átadod,
Én egyre inkább zavarban vagyok,
S nem tudom: az ijedt szűzet csititsam,
Vagy szép pogány istennőm várja, hogy
Tetőtől-talpig csókkal elborítsam.

V.

Mikor komoly vagy, mint a vonaton
Tizennyolc éve, hogy megláttalak,
Olyannak tűnsz, ki maga van nagyon,
S valami könnyes angyalbú alatt
Csak arra vársz, hogy én feloldjalak.
S éppúgy azóta, ha nevetni látlak,
— S tizennyolc éve nincs rá magyarázat, —
Úgy érzem, arcúl ütnek hirtelen,
S hogy mindaz, mit szerelmem felajánlhat,
Szégyelnivaló jelentéktelen.

VI.

Akár a napfény, oly természetes
Örök jelenléted már életemben.
Szellő-lényed köröttem lengedez
Őrzöm meg perceinkből legtovább.
Folyton, s már az se fáj, hogy nem csak engem,
De másokat is boldogítva, mert nem
Remél már annyit ez a szerelem,
Hogy csak engem szeress. Igénytelen,
S halálig tud már várni rád türelme.
Elég, hogy vagy. S felrémlik: istenem,
Ha máshol éltél volna, most mi lenne?

VII.

Szoborszép tested minden pórusát
Külön birtokba venni ha lehetne,
Tán csillapúlna az a szomjúság,
Mely fojt, nemcsak, ha ingedet veted le,
De jobban még, ha ott fekszel pihegve,
S kitárúlsz büszkén, gazdagon elém.
Mert adni tud egyszerre s könnyedén
Még többet is, mint holtomig elég.
Szegény szerelmem! — Ó, hogy rejteném
Melled árkába koldús szégyenét!

Bertók László: Versek

Fütyörésző

Tarisznyakötő reggelen
melyik az utad vándor?
Tűnődés ring a szemeden,
mint sziromban virágpor.

Az ég felhőket mosogat
locsogó, lágy vízében.
Megismered-e napodat
a sziporkázó égen?

Hosszú út magát eszi meg,
végeit sose látod,
tudod-e, melyik a tied,
mely átér egy világot?

Tarisznyád egynapi nehéz,
de szíved tele hittel.
Hiszed, hogy lesz baráti kéz,
mely bármikor megismer?

Tudom, a füttyödben bízol,
kedved kék madarában,
mit úgy találtál valahol
mezőid hajnalában.

Hát röptesd föl az egekig,
úsztasd barna vizekre,
pirosló ember-szívekig,
utadat ő jelezze.

És indulj, hiszen jóanyád
sütött omlós pogácsát,
apád adott egy zseb dohányt,
nagyanyád meg tanácsát.

Szívünkben bánat hegyezi,
vándorbotodnak végét,
de csendben mindegyik hiszi,
hogy megmented reményét.

Ott messze, nézd, ott fény remeg,
csillagok állnak össze,
menj arra, hátha emberek
csillognak új örömre.

Röptesd el kék madaradat,
hadd tudják meg előre,
hogy jön valaki szavakat
fogdosni zöld mezőre.

Nagyanyám

Aszaltszilva arcú
görbült nagyanyám,
decemberi varjú
vén gesztenyefán,

hócsillagos télben
lelsz-e még magot?
Látsz-e hulló égen
néha szép napot?

Lelkedet a vállad
azért tartja csak,
hogy a vesző vágyak
arra hulljanak?

Vagy fel tudsz még szállni,
ha a föld nehéz?
Szemed csendje nyári
mezőket idéz:

Búzavirág-fényű
reggelek tüzét,
érett zizzenésű
élet örömét, —

szikár nagyapámat
friss tarló fölött,
derekán a nyárnak,
aki megszökött.

De messziről jöttél
dűlőutakon;
Elmaradt négy testvér,
egy tucat rokon.

És most itt kucorgol
eres küszöbön,
ajkad imát mormol,
lesed, hátha jön

nagyapa a csöndből
hulló égen át,
ellopni a földről
saját asszonyát.

Takács Imre

Három mezei kép

1

Az ezüst ősziárpa
arannyá finomodott,
szorosan hajlik rája
fekete bodzabozót,

mintha csak égni vágyna,
könnyülni ő is hamar;
tenyérnyi sok virága
lehullott aranyosan.

2

A feltört útfelekre
a pipacs berzenkedik,
minden mást leteperve
mutatja tűzkelyheit.

A tej is büdös lesz majd,
ha tehén lelegeli.
Ősszel a pázsit meghalt,
az eke szabdalta ki.

3

Nyűvik a gazt a lányok,
húzza a ló a kapát,
nem hagynak élni mást ott
túlnan, csak kukoricát.

S ahogy egy karcsú szép lány
fésüli hosszú haját —
úgy érzi ez a szép táj
a lassú megváltozást.

Ordas Iván

Egy vöröskatona halála

Ezerkilencszázhúszban történt.

Egy távoli és jelentéktelen faluból érkeztünk tucatnyian a megyeszékhelyre. Volt közöttünk mindenféle szerzet: földfoglaló zsellér, elfogott Leninfiú, egykori direktóriumi tag. Egyik-másikunkat, köztük jómagamat is, már nem először kísértek életünkben a fejéküket most újraéledt gőggel lobogtató kakastollasok. Egyformán fáradtak voltunk, éhesek, összevertek, és hivatalos gyűjtőnevünk is mindnyájunknak egyforma: előzetesen letartóztatott rab.

Szerencsétlenségünkre vasárnap volt, amikor a börtön jól megolajozott gépezetéből kikapcsolják az adminisztráció fogaskerekét. Márpedig törzslap kiállítás, nyilvántartásba vétel nélkül a rab sem igazi rab és nem is igényelhet teljes jogú elbánást. Meg kellett várnunk a hétfő délelőttöt, amikor a pihenőnapjáról visszatérő adminisztrációs személyzet gondjaiba vesz bennünket és a szükséges irodai ámen után végleges zárkáink megváltásába kerülhetünk. Addig is a földszint használaton kívüli celláiban helyeztek el bennünket, hármathármat egybe. Én az 1. számúba jutottam. Hármunk közül én voltam az egyetlen már börtönt látott ember, így én néztem körül legotthonosabban új tanyánkon. Tévedés lenne ugyanis azt hinni, hogy egy polgári értelemben majdnem teljesen bútorozotlannak tűnő zárkában nincs semmi néznivaló. Nemcsak az ágyak, a szalmazsákok, a polc, a lóca, a kibli és vizesvödör formája, minősége, mérete, sőt nem egyszer tartalma érdekes, hanem a pokrócok száma, a sétálásra szabadon maradó hely nagysága, az ablaküvegek színe, az ajtón lévő kémlelőnyílás látószöge, sőt a falakra és ajtóra karcolt feliratok szövege is.

Ennek a zárkának a falán két név díszlett. Az egyiket már elfelejtettem, a másik azonban élénken az emlékezetemben maradt. Jól olvashatóan, meglehetős nagy betűkkel és ceruzával írták. A ceruzaírás meglepő volt, mert a rab csak a ritkán engedélyezett levélírásokkor jut íróeszközhöz, akkor pedig egyéb gondja is van, mintsem hogy a tulajdon nevét falra örökítse. Az ajtótól jobbra, mellmagasságban lévő felírás így festett:

†

Horváth István vöröskatona
1920. január 17.

Ugyanilyen keresztet rajzoltak a másik név fölé is. Nem kellett nagy képzelőtehetség ahhoz, hogy kitaláljam: Horváth István ezen a napon végezte be életét. A szemtanúk és tapasztaltak elbeszéléséből később sikerült összeraknom halála körülményeit.

Ügyének részletei nem érdekesek. Elég annyi, hogy fegyvert viselt, harcolt a néphatalomért és tagja volt annak a különítménynek, amelyik kemény kézzel megsemmisített egy gondosan szervezett ellenforradalmi összeesküvést. A proletárdiktatúra bukása után egy ideig lappangott, rejtőzött, azután elfogták és halálra ítélték. A jótékony statáriális törvény azonban nem fosztja meg az áldozatot attól a lehetőségtől, hogy kegyelmet kérjen. Kegyelmet egy valaki adhat: a Fővezér, nagybányai Horthy Miklós tengernagy. Feltéve, ha a kegyelmi kérvényt elébe terjesztik. Mert azt is mindenki beláthatja, hogy a statáriális bíróságot vétek lenne megfosztani a különösen megátalkodott bűnözők kegyelmi kérvényének visszavetési jogától. Horváth István mindössze huszonhárom éves volt ekkor, így életvágyát valóban meg lehetett bocsájtani.

A minden lényeges mozzanatnak figyelmet szentelő szabályok ilyenkor úgy intézkednek, hogy az elítéltet ne a siralomházba, hanem eredeti zárkájába kísérjék vissza. Valószínűleg ezzel is utalni kívánnak arra, hogy a kegyelem forrása legalább elméletben nincs lezárva, a siralomház előtt még egy vékonyka egérút kínálkozik. Ha nem statáriális bíróság elé állítják, talán Horváth István is több reménnyel nézhetett volna jövője elé. Ismertem egy feleséggyilkos parasztembert, aki több mint fél évig élt így „kötél alatt", az ítélet és fellebbezés közötti döntést várva. Horváth István élete azonban csak másfél napig tartott.

Ez a kurta másfél nap kevés volt ahhoz, hogy a zárkatársak életének megelőző huszonhárom esztendejéről sokat megtudhassanak. A börtönben mindig a „lebukást" közvetlenül megelőző időszak élményei a legérdekesebbek, az utolsó még szabadon töltött napok, a hírek a külvilágból. Csak az derült ki róla, hogy pesterzsébeti, proligyerek, félárva és tizenegy éves korától dolgozott. Előbb bizonyos Deutsch úrnál, később a Kénsavgyárban, ahonnan egyenesen a frontra vitték. Kevésbeszédű volt, majdnem szófukar. Akkoriban bőven akadt okunk a hallgatásra. Nyílt titok volt, hogy az ügyészség majdnem minden zárkáig elhatoló besúgó hálózattal rendelkezik, és egy-egy óvatlanul elejtett szó olyanok vesztét is okozhatta, akiket odáig még nem ért el a bosszúra éhes terror keze. Csak amikor a szeme sarkát elektelenítő friss forradás eredetéről kérdezte valaki, melyet, úgy hiszem, a lesújtó puskatus vasalása ejtett, akkor jegyezte meg vadul felvillanó tekintettel:

— Emlék a burzsujoktól!

Holtig tartó emlék volt.

A Fővezér nem kegyelmezett.

1920. január 17-én, csütörtökön, fáradtan köhögő, otromba katonai személyautó motorjának zaját verték vissza a börtönudvar falai. Az ablakon kinézni ugyan tilos volt, ez a tilalom azonban csak bajjal ellenőrizhető. Az emeletes ágy tetejéről egy bizonyos Fűrész nevezetű rab tüstént megpillantotta az érkezőket. Ez a Fűrész történetesen már sok börtönt megjárt, tapasztalt ember volt és így megismerte a gépkocsiból kiszálló három férfi egyikét is.

Ez a férfi a hóhér volt.

Nem viselt vörös csuklyás jelmezt, sem kétélű pallost a hóna alatt. Ehelyett zöld mikádó-kabát volt rajta, barna kalap és bilgeri csizma. A kezén sárga szarvasbőr kesztyű. Mégis ő volt a hóhér, azaz hivatalosan: az állami ítéletvégrehajtó. A két másik férfi valószínűleg a segédje lehetett.

Horváth István ekkor még semmit nem tudott az érkezésükről. A zárka belső felében, az ágyán hevert és Gárdonyi: Egri csillagok c. regényét olvasta nagy odaadással. Nem színlelte az olvasást, hanem csakugyan olvasott, amivel sikerült a zárka minden lakójának egyöntetű csodálatát kivívnia. Szélesvállú, szőke fiatalember volt, hosszú karokkal. Félkönyökre támaszkodott és fejét kissé természetellenes módon, mereven előre tartotta. Hatalmas markában, mely láthatólag szerszámok forgatásához és fegyverfogáshoz szokott, szinte elveszett, első pillanatban nem odaillőnek tűnt a könyv. Csak aki jobban megnézte és olvasásának minden részletét igyekezett agyába rögzíteni, annak tűnt fel Horváth valószínűtlenül tiszta, világoskék szeme, mely valósággal falta a betűket, és ajka, amint egész halkan, tagoltan morzsolgatta az egymást követő szavakat. Igen, ez az ember szeretett olvasni, helyesebben szeretett volna olvasni, ha élete első huszonhárom évéből tizenkettőt nem munkával, majd hadakozással kényszerül tölteni. Ha a sors meg nem gátolja az olvasásban.

De meggátolta.

Végérvényesen.

Fűrész oldalba lökte a szomszédját:

— A hóhér! — suttogta.

Néhány perc múlva mindenki tudta, hogy a hóhér megérkezett. Csak Horváth István nem tudott semmit. Ő nyugodtan, zavartalanul olvasott. Bénító feszültség nehezedett a zárkára. A rabtársak lopva, szemük sarkából nézték Horváthot, akiről idáig még csak azt tudták, hogy van egy szikrányi reménye, most azonban már nyilvánvaló volt, hogy elvégeztetett. Meglehet, hogy nem is bírták volna sokáig a szótlanságot. Előbb-utóbb talán csak rászánta volna magát valaki, hogy tapintatosan előkészítse Horváthot a halálra. A sok „volnára" azonban nem került sor.

Kulcs zörrent a zárban. Az ajtó kinyílt. Mindenki felállt, csak Horváth maradt nyugodtan fekve. Ő a halálos ítélet óta nem nagyon törte magát a börtön viselkedési szabályzatának betartásáért.

Egy őrmester állt az ajtóban és két fegyőr. Mindhárman fegyveresen, ami a szokástól elütő volt, mert a rabok között mozgó őrök soha nem viseltek fegyvert.

— Horváth! — mondta az őrmester kissé zavartan. — Készüljön fel!

Horváth lepislantott az ágyról. Érdekes módon egy percig sem gondolt arra, hogy a kegyelmi kérvény elfogadásának hírét hozhatják.

— Várhattak volna — válaszolt nyugodt hangon. — Még vagy huszonöt oldalam van hátra a könyvből.

Az őrmester meglepetten nézett rá.

— Hozza magával a könyvet! — felelte.

Horváth leugrott az ágyról. Most egyszerre kissé pökhendi lett. Ifjonti büszkesége valószínűleg erőnek erejével meg akarta mutatni, hogy nem fél a haláltól. Természetesen ez nem volt igaz. A haláltól mindenki fél. A zárkatársakra azonban mégis megnyugtatóan hatott. Így búcsúzott el tőlük:

— Na fiúk! Most meglátjuk, hogy lenni vagy nem lenni? A legjobbakat mindenkinek!

Nem fogott kezet senkivel. Az őrök nyomában bezárult az ajtó.

Néhány perc múlva ismét kulcs zörgött a zárban. Nemcsak itt, hanem végig az egész folyosón mindenütt. Valamennyi zárkát kulcsra zárták. A folyosón fegyveresen cirkált az őrség. Jóval idő előtt, már délután fél háromkor be-

nyújtották a csajkanyíláson a vacsorát. Hideg vacsora volt. Gyümölcsíz. Kivégzések idején mindig hideg vacsorát osztottak a börtönben.

Horváthot egyenesen a siralomházba kísérték. Az egyes számú zárkába, oda, ahol falra írt nevét én is megpillantottam. Papírt kapott és ceruzát, hogy búcsúleveleit megírhassa. Néhány sort írt csupán. Hogy is lehetne ilyenkor sokat írni? Azt a néhány sort az édesanyjának. Asztala nem volt, levelét Gárdonyi könyvére tette. A könyvet nem olvasta végig.

A börtönlelkészt elutasította.

Egy óra múlva kinyílt a zárka ajtaja. Többen léptek be, civilek és fegyveresek. Egy civil ruhás férfi hadarva olvasott valami szöveget. Csak annyit lehetett érteni, hogy a kegyelmi kérvényt elutasították.

Horváth nyugodtan, de sápadtan hallgatott.

Ezután utat nyitottak neki. Négy fegyőr közrefogta. Nem kellett erőltetni, ment minden kényszerítés nélkül.

Néhány lépésnyire csupán.

A zárkával majdnem szemben rácsos ajtó nyílott egy parányi udvarra. Az udvaron három férfi állt, közöttük az egyik sárga kesztyűben, bilgeri csizmában. Hátuk mögött faoszlop magaslott. Rajta csiga.

Az egyik civilruhás előrelépett.

— Ítéletvégrehajtó! — mondta. — Átadom önnek Horváth Istvánt. Ítéletvégrehajtó, teljesítse kötelességét!

Alig hangzott el az utolsó szó, a filmnél is sebesebben kezdtek peregni az események. Két férfi előre pattant és szakavatott, gyors mozdulatokkal Horváth kezét a bal combjához kötözte. Ezután hurokkal szorították össze a bokáját. A hurok hosszabb kötélben végződött. Nincs bizonyíték arra, hogy Horváth ekkor öntudatnál lett volna, de mivel állt, arra sincs, hogy elvesztette az eszméletét. Úgy ragadták fel, mint egy csomagot és a bitófa alatti zsámolyra állították. A fa tövében is csiga volt, ezen szaporán átfűzték a lábára erősített kötelet. Ugyanekkor a bilgericsizmás férfi feltépte a gallérját és hurkot vetett a nyakára.

— Most! — hallatszott egy rekedt vezényszó. Ez volt az utolsó emberi szó, amit Horváth István életében hallott.

A két hóhérsegéd megrántotta a bokájára fűzött kötelet. Ugyanakkor kirúgták lába alól a zsámolyt. Teste a nyak és a boka között húrként megfeszült. Mellkasa természetellenes domborúsággal nyomult előre két lekötözött karja között. Arca eltorzult, nyelve kibukott a szájából. A bilgericsizmás két tenyere közé fogta az állát, megemelte a fejet és ügyes mozdulattal kiugrasztotta a nyakcsigolyát a helyéből. Élettanilag nem sok történt, csupán a létezést biztosító nyúlt agyvelő kocsonyás anyaga szakadt meg.

— Jelentem — mondta előírásosan —, hogy az ítéletet végrehajtottam!

Előlépett az orvos és a bitón függő Horváth nadrágját, ingjét kibontva, megállapította a halált.

Ennyi volt az egész.

Egy vöröskatonát elítéltek, kivégezték, meghalt. Meghalt egy nagy város közepén, egy néhány négyzetméternyi börtönudvaron, három hóhér és négy más hatósági személy jelenlétében.

Arató Károly

Válasz

1

Te törpe vagy s az ég homályos.
Nincs is már feletted magasság!
Sötét sóhajaid elfödik,
rongy félelmeid szétszakítják.

Félsz: felfalnak körök, négyzetek
s hogy lelked is sokszög, mértani,
álmodni se mersz — a madarak
riadt lelked buborékai.

Rémeket látsz bolondul s már
nem adnak nyugtot a fasorok,
asszonyod kérdőjellé hajlik
s áradó szerelmed csikorog.

A Végzetet érzed mindenütt,
amíg multadra gondolsz hosszan
s mai borzongó napjaiddal
minden emléked összekoccan.

Magad elzártad: egyedül vagy
az emberi, szép közösségben —
iszonyú mélységek fölött állsz
egy lágyan ringó drótkötélen.

2

A szédület, csak a szédület, mely
esztelen tetteket parancsol,
benned rejtőző vadállat és
lenyűgöz, hogy fogva tartson.

Rajtavesztesz, míg bódít a vers
fanyar íze, élveteg sora
s megfekszi gyomrod egy-egy facér
költő féktelen hasonlata.

Kotolsz, ülsz a sápadt képeken
s halk ábrák, sejtelmek, talányok
szökkennek csendben napvilágrá,
amíg a strófát kitalálod.

Mámorok, végzetes kalandok,
melyeknek örökké szűk a tér;
s a képzelet a mélybe bukik
még fájóbb izzású szavakért.

Játék, halálos játék s végül
a szemed elé nő a hályog:
nincs fölötted ég, csak szédület.
De azt hiszed: az eget látod.

3

És egyszer nem lesz se nap, se hold,
a csillagok végsőt lobognak
s a szétfreccsent űr dúlt fényei
szemeidben szétkujtorognak.

Rádtörő kínjaiddal ott állsz
a fullasztó csendben, te árva
s ijedt rakétaként, pirosan
szakad ki szíved a magányba.

Minden összekuszált — megriadsz
s falfehéren, mint nyurga holtak,
a sötétből kiömlő árnyak
feléd suhanva felsikoltnak.

A megindult kavargásban már
a szilárd pontokat nem leled —
minden forog s rettegéseid
felfújt gömbként szétrepesztenek.

Az idő megáll s állnak az órák,
a mutatók csengve lehullnak —
vaspántú görcsbe rándulsz: benned
a feszülések nem lazulnak.

4

De végül felbukkansz a mélyből,
némán az első lépést teszed,
mögötted a föld zengőn szépül
s megérzed az új ingereket.

Még lábadozol s már meghatnak
halk moccanásai a rögnek,
a megrázkódó gépek, amint
nyers himnuszokat dübörögnek.

Megnyugtatnak a tág mezőkön
vonuló fekete hadsorok:
a traktorok seregei, a
szelídített, dolgos mammutok.

Varázsszóra változik a táj
s forróbb szépségről szólnak neked
meglengő csillékkel az éles
huzalok s metsző drótkötelek.

Elmerenghetsz, de az asztalos
fütyörész s szálkás deszkát gyalul —
új fények vonzzák e kort s a kor
e szebb fények felé fut vadul.

5

Törj ki a fülledt üvegházból!
Hagyd a tegnapot bedeszkázva!
Íme: a nyugtalan emberár
kihömpölyög a főutcákra.

Liheg a város, a messzeségben
minden negyede nyüzsög, morog,
a lázas körutakon sikló
gépkocsik s őrült motorosok.

Ezrével járnak nők, férfiak
híres mozikba, cirkuszokba,
melyek neveit a magasban
neon rikkantja, beragyogja.

Már reggel hangosak a bronzszín
testekkel megtömött uszodák,
gyorsvonatok öntik a népet,
feldúlják a nappalt, éjszakát.

Íme: antennák ujjongnak az
össze-vissza háztetők felett,
villamosok állnak, robognak
s örökké nyugtatók a terek.

Tarbay Ede

Hirtelen ősz

Érett az ősz, a szöllő,
serény és hosszú volt a nyár,
az asztalon vakító tiszta kendő,
kenyérdarabkák, félig-telt pohár;
vacsoramorzsák,
a nyarat még reggel visszahozták.

Szusszantok, ezzel vége,
indulhatok az úton elfogódva
a szöllők törpe-erdejébe,
előttem piroslik a galagonya bokra,
zörrenti ágát,
pergamen-levelei fakó aranyak, sárgák.

A szerb Krisztusnál jobbra térek,
hervadnak testén zöld-kék dér-virágok,
a csöppek, mint az Öt Sebének
megeredt kínja hull az árok
fagyott földjére
kiterített nagy, fűből-szőtt köténybe.

Vacog a völgy, a dombhát,
a hirtelen jött őszben fagyra ébredt;
ezüst-felhők — kibontott vitorlák
húznak, cigányok zenélnek
s a kőkunyhókban
nyarat sirató ének lobban.

Kautzky László

Árva gyerekek

Adó Zoltán a fűzfa bütykös gyökerén ült, közel a folyóhoz. A gyökeret levetkőztette a szél meg a víz. Olyan volt, mint féligfaragott karosszék.

A délelőtti vonattal jött Pestről. Nem tudja, hogyan jutott az állomásig. Kerülte az embereket, s került minden gondolatot. Az úton találta ezt a szakállas, öreg koldust. Nem lehet tovább hallgatni. Félt, hogy mint az őrültek, magának beszél majd, s összekeveri a szavakat.

— Ha érdekli, elmondhatom. Én küldtem el az asszonyt, egy éve. Csendesen beszéltünk, mert aludtak a gyerekek.

Az öreg pislogott, dörgölgette vastag szemöldökét. A fejét meg ingatta sok türelemmel, ide-oda, mint aki nem érti, s nem is értheti ezt a beszédet.

— Suttogni öreg, suttogni. A nagy dolgok maguktól is nagyok. Üvölteni csak a törpe gondolatokat kell, hátha megnőnek.

Két fecske csapódott a fejük fölé. Adó Zoltán felugrott. A felhők egymást kergették az égen, s összedörgölődtek melegedni.

— Eső lesz — mondta izgatottan —. Ne engedje tata. Az eső összemossa a dolgokat. Én még mindent a régi helyén akarok látni. Minden kavicsot, árnyékot, minden lépést.

Az öreg a tarisznyájáért nyúlt és valamit keresett benne.

— Vártam, amíg csak lehetett. Nem vagyok bátor ember.

A másik mozdulatlan arccal felnézett.

— Maga is látja ott azt a fatörzset. Félig a vízben van. Látja, milyen lapos a part? Egészen lapos.

Visszaült a helyére. Beesett halántékát tapogatta, mintha keresne valamit. Idegesen járt minden ujja és erősen reszketett.

— Én nem ezért nősültem, tata. Az egész életet akartam megtalálni. Mi nekünk az asszony? Maga öreg ember, feleljen. Vagy mást mondok. Mi nekünk a gyerek? Egyetlen, ami több magunknál, amit elismerünk többnek. — Csak annyit hallgatott, hogy ereje legyen tovább mondani. — Ki rossz itt öreg, aki családot akar, vagy aki másfelé jár, mint az én feleségem? Könnyű válaszolni. De könnyű-e? Ezen most minden erejével gondolkodjon. Mert én elfáradtam.

Hajó jött Pest felől és összeráncolta a vizet. Elébb csak szelíden, de azután gyúrta, karmolta menthetetlenül. A férfi előredőlt ültében, merev mozdulattal.

— Nem kell. Nem kell ez a hajó. Nem akarom látni.

És eltakarta a szemét.

A fecskék visszajöttek és kék nyilakat húztak a levegőben. A szél szelíd zászlókat lobogtatott a város felől. Ettől dudorásztak a kemény levelek, mint a menyecskék szombat este, ha az ünnepre gondolnak. Mire leengedte a kezét, a víz is megpihent.

— Ilyen lehetett, fényes és sima, mint otthon a parkett. Ha meglátogattak Pesten a gyerekek, nem győztek eleget talpra állni. A falusi padló után sok volt az a sima, csúszós fényesség. Nézze jól a vizet, megtévesztésig olyan, szinte csábítja az embert, hogy rálépjen. Lapos part, sima víz. Egymásba csúsznak, mint két tenyér. Csak figyelni kell, nincs a kettő között különbség.

Az öreg szedelőzködött és egyre ingatta a fejét. A madzagot igazgatta a nyakában, amin a tarisznya lógott. A férfi visszanyomta a földre. A koldus vinnyogott, mintha a száját valaki teletömte volna zsíros rongyokkal. Vinnyogott és a tenyerét nyújtogatta.

Adó Zoltán bólintott és telerakta könnyű forintokkal, zöld és kék papírpénzekkel, amit a zsebében talált.

— Még nem megyünk. Korán van. Öreg ember, fiatal ember jó társaság ilyenkor.

Az öreg visszaült a helyére.

— Fiatal voltam, szegény voltam, talán az volt a baj. Én vagyok a bűnös, mindenért én felelek. Így lesznek ártatlanok, mert bűnösök vannak. A kettő nincs egymás nélkül. — Hirtelen felkiáltott. — És ki az ártatlan? Csak az árvák ártatlanok.

És hangosan, hosszasan felsírt. Szemüvegére odatapadt a könny és zöld volt és kék volt, mint körülötte a világ.

Az öreg még erre sem mozdult. Egy kissé az út felé nézett, ahol bámészkodó kecskék legelésztek.

Még könnyes volt a férfi szeme, amikor folytatta.

— Elküldtem őket ide, Joli nénihez. Üresen maradtam, és haszontalanul. Sokat kóboroltam, hogy ne érezzem. Csak éjjel tudtam haza menni, mert akkor, a nagy csendességben, hallottam, hogy futnak végig az előszobán. Higgye, csak a fiúk maradtak a tíz évből. amit együtt voltunk. Minden egyéb sokszor megismétlődhet, de a gyerekek egyszer és mindenkorra vannak és megmaradnak.

Felállt és nyugtalanul nézdegélte a bokrokat. Két gyík futott a lapos köveken, de több mozgás, semmi. Az öreghez lépett, és megmarkolta a karját.

— Jöjjön, megmutatom, hogy történt.

Az öreg szívesen tápászkodott és mosolygott is elégedetten.

— Maga a kisebbik, a Zolika, én a nagyobbik, a Berti. Ne haragudjon, most magasság szerint osztom be, nem ahogy a kor kívánja. A kisebb amúgy is mindig a nagyobb után megy. Nálunk is így volt, amikor én gyerek voltam. Onnan jöttek a fatörzs felől, amikor meglátták a vizet. Talán nézte is őket valaki, de én tudom, hogy így volt. A nagyobbik fogta a kisebbik kezét. Adja ide a kezét, megmutatom.

És kézen fogva elindultak. Ballagtak a folyó felé és a férfi folytatta.

— Így mentek, ilyen lassan. Ahogy csak az árvák és az öregek tudnak menni. Zolika mindjárt a pesti szobának nézte a folyót, a sima padlóval, és biztosan kiabált. Szeretett csúszkálni a parketten.

Az öreg furcsán nézdegélt, de a pénzre gondolt és türelmesen tovább ment.

— Emlékszik, mutattam az előbb. A part és a víz egybecsúszik. Szinte kívánja a víz, hogy rálépjünk. Nem futottak, mert féltek egy kicsit. Berti elöl ment, így Zolika is követte. A talpuk alatt futottak, forgolódtak a kavicsok.

És egyre közelebb jött a víz. Azután mégiscsak Zolika sietett, mert ő volt mindig a bátrabb. De nem engedték el egymás kezét. Az árvák megtanulják, hogy csak együtt érnek valamit.

Egy nagyobb nyaláb szél harangcsengést szórt a víz fölé. Megálltak. A hangok megkerekedtek a gyenge párában, és megtisztultak.

— Hallja? Ennyi a búcsúszó. De én most is megmondom. Jobb így. Egészséges, boldog emberek kellenek erre az életre. És, akit árván hagynak, az beteg. És örök életre az marad. Mert csak a fészekben nőhetünk, és ha az kettétszakad, kár tovább itt maradni.

Az öreg óvatosan elhúzta a kezét.

— Még egyet. Várjon. Él az apjuk, él az anyjuk, de árva gyerekek voltak, istentelenül árvák.

Adó Zoltán a vizet nézte. Levette párás, könnyes szemüvegét, mintha a csukló, görcsös fájdalomtól féltené.

*

Szabó Marcsa, Kapor Szabó Balázs felesége a menyéhez fordult ültiben.

— Kinek harangoznak?

Vajkó Boris a kecskéket figyelte, mennyire közel bóklászták a folyóhoz. Jön az a vén süket is, ez a ragadóskezű Cobók, s még megfeji valamelyiket, ha nem ügyelnek. Egy városi embert is látott a parton, tetszhetik neki a folyó.

— Tudod tán?

— Tudom. A két pesti gyereknek, akik Timár Jolinál voltak. Belesétáltak a vízbe, nem régen.

Mind a ketten a kecskéket nézték tovább, mert ez volt a dolguk a mai délutánon.

Nagy István

Rádiógyógyítás

Két sógorom meg egy parasztlegény
Hárman hajolnak konyha-asztalunkra,
Kezükben paraszt-módra ég a munka,
S mindez épp nagykarácsony éjjelén.
A készülék darabokban zenél,
Mint disznóöléskor ha fölsikongna
A hústömeg már zsigerekre bontva,
Kígyó mikor ízekre szelve él.
A három paraszt rokkant szekeret
Gyógyítgat így, szemükben gyermekek
Kisautót zsigerlő szenvedélye.
A csoda nekik már itt születik,
S nagy buzgalmukban el is feledik,
Hogy menni kéne éjféli misére.

Pálos Rozita: Versek

Aratatlan földek

Szerelmet lélegző akácok fürtje
Napszagú széna száradó haja
Ringó zöldet kóstoló szellő
Bennetek dobban e dal

Szótalan felhők szóljatok hozzám!
Madaras körmenettel csurranó hajnal
Millió születés gyöngy vajúdása
Ballagó bárányok ezüst kolompja
Erdei ózon gótikus árja
Nárciszok selymes habserege
Szivárványövvel kössetek engem a földre

Nemrégen szomorú voltam
Csahos gyűlölet tépte le kedvem
Halálos rémekkel róttam
A rímtelen ének uccakövét

Soha többé Soha többé
Csüggedés gyötrő gyászait
Fölvenni nem fogom én
Soha többé Soha többé

Aratlan földek kincsei várnak
Hol lendülő mámorú fényteli nyárban
Izzik a zsálya kéklik a len
Habzik a burgonya lepkevirága
Illatos pajták rejtik a nászt
És futnak a gépek mint akik élnek
Gyógyfűtől alszik nyugton az Éj

Végtelen arénát kínál a szellem
Hol mennyei gyarmatok gyöngyei várnak
A hősre ki önnön szívével vív meg a harcban
Ének pengéjű párviadalt

Réteken az alkony

Réteken az alkony ravatala ring
Szederlila fény szűrődik a fákból
Sugárkapukon kilépnek fátyolos árnyak
Növekedve hullanak szét miként a vágyakozás
Pipacsok kitárult szíve megszűri a pompás Naptemetést
Hogy vérszínű tejben fürdik a Föld egy pillanatig
De patak mentén a szomjas sásliliom
Már teli kehellyel Holdat iszik
Majd összetett szirmokkal úgy tesz:
Mint imába ejtett arany titok

Prometilla

Tekintetek szelíd őrizetéből
Bajkerítések beteg ujjai közül
Kopott kilincsek sápadt fogásaitól
Mindent megáldó zajtalan surranással
Ó hadd meneküljek!

Tárd fel az ajtókat elillanások angyala!

Íme: gyermekkori imádság pihéje számon
Pattintsuk fel véle a lélek lakatait
A csendek kozmikus méhét
A könnyek gyöngypagodáit
Nyugodtan és szelíden:
Raboljuk ki a mennyet!
És osszuk szét
A kárhozat népe között.

Grácia

Mögöttem a dobok dübörgő dallama
Mely atomok viszályait
És világok remegését bontotta ütemes jajjá

Behintett harmattal szent nyugalom
Szívemben Holnap van

Látom a szellem lombikjait hevítő lángot
Melynek forrpontja fölött az ének hablelke ring!
Látom a haldokló hajót
Födélzetén korok bűnei süllyednek el
Látom vereségét minden bosszúnak
Elnyomásnak és megaláztatásnak

A megszabadultság himnuszát hallom
Tegnap még segélytkiáltó szájról
Mivel jogát nem tapossa többé Jogtalan
És igazságot nyert az Igaz

Újjászületettség pengő hangjai
Fénnyel itatnak át
Ragyogásán érett örömök telített fürtje csorog
Ó habzó szüreti kelyhek
Mikből istennel koccint a szív

Nesztelen angyal

Valaki zörget az ajtón
Eredj szavam húzd el a zárat
A KITÁRULÁS IDEJE érkezett meg
Szempillák szőke eresze alól
A tekintet siessen hozzá
Bordák lélegző rácsa mögül
Szaladjon elé a szív
Hogy dallamos dobbanással:
Miként vonul a nyáj Köszöntse őt
Nesztelen angyal vezesse kézen
Szeméremövét észrevétlen oldja le néki
Nem érdemes rejteni semmit
Hallgatás pántjaiból
Az Éj kipattan
S megmutat mindent

Gyevi Károly

Emberközelben

Csak ami nincs, az elérhetetlen,
Megfogható minden, ami van.
Elérhető szívem a szívedben,
S álmaid az én álmaimban.

Messze szárnyal s röpít a valóság,
Hihetetlen vágyakig repít,
S megtalálod földi tettek útján
A mindenség égi téreit.

Nem baj az, ha nagy álmokban hittél!
Az se kár, ha eztán is hiszel.
Nem baj az, ha álmaid sárkánya
Fantasztikus tettekig visz el!

Tégy nagyot! E kor a tettek kora!
Aki nem tesz, nem jut messzire.
Aki alkot, nemesedik annak
s gazdagodik élete, szíve.

Emberközelben van már az ember.
Most kezdi érteni önmagát.
Nem csatázni indult az egekkel,
De felküldte fényes csillagát.

S meghódítja önmagát az ember!
Miközben az értelme repül,
Rádöbben, hogy roppant nagy sereggel
Menetel és nincsen egyedül.

Toma Ádám

A megfagyott ember

Januárban történt. Kora reggeltől együtt vadásztunk barátommal Akali tájékán. Kevés volt a zsákmány nagyon: egy-egy silány süldőnyúl. Már csak ezért is örültem, amikor úgy két óra körül odaszól Gazsi:

— Hallod! Nekem ebből elegem van! Holnap vége a szabadságomnak, ki akarom magamat pihenni. Legalább az utolsó napon.

El is hittem, fáradt lehetett: apró, kövérkés, puha emberke, tömzsi lábával szuszogva is alig győzte tapodni a havat.

Félórai vesződés árán berúgtam a motort. Gazsi fölkapaszkodott hátulra, s elindultunk hazafelé. Terveztük, őt majd leteszem Cs.-on, én pedig meg sem állok hazáig, A.-ig. Igen ám, de lakására érkeztünkkor megszólalt:

— Komé, istentelen hidegre fordult az idő. Még a kutyát sem szabad kiverni ilyenkor. Hazáig lefagysz erről az ócskavasról! Gyere, kapsz egy csésze citromos-mézes hársfateát, megelőzzük a nyavalyát.

Mindig ilyen volt. Igazi belgyógyász: körülményeskedő, fontoskodó. Majd hogy nem homeopata: mint valami javasasszony füvekkel, keserűvizekkel, teákkal, jógázással — a legkülönfélébb „természetes gyógyszerekkel" — gyógyított, s csepülte a modern irányzatot, mert „csak specialitásokkal, csupa szintétikus anyaggal manipulál". „Némelyik orvos — szerette hajtogatni — ott tart, hogy lassacskán receptet sem állít össze, kész patentokat osztogat; egy kaptafára, szabvány adagokkal. Elfelejtik: fűben, fában a természetes orvosság!"

Szabadkoztam.

— Nem állítom le a motort, nem akarok a feleségemtől megint hallgatni...

— Megint azok a feleségek! Bíz' isten, jobb volna, ha az ember kasztráltatná magát! Hogy leegyszerűsödne az élet!... Mégis, orvosi utasításom, érted, közegészségügyi érdek: jöjj be! Beherbázunk, aztán mehetsz, isten hirivel.

Végülis engedtem.

Ám bemenvén, a felesége arra sem adott időt, hogy ledobogjuk a havat.

— Be sem eresztem magukat! Nagyon jó, hogy itt van Laci. Fogja, Gazsi kérem, a pince kulcsát, tessék; vigye a demizsont. Vendégek jönnek estére!

— Felőlem akárki jöhet, Ilikém, lépést sem teszek. Alig várom, hogy ágyba kerüljek.

— De Gazsi!

— Mondtam, amit mondtam...

— Nem hagyhat így!

— Miért úgy csinál mindent, hogy adj uram isten, de mindjárt? Miért? Fáradt vagyok.

— Szóval, a maga úri passzióira, a vadászatokra van ereje? Azért képes hajnaltól szürkületig caplatni hegynek föl, hegynek le? Arra pedig, hogy kiugorjanak a szőlőbe, motorral, arra nincs?

— De Ili, kérem! Tudja, mindent elviselek, csak ezt nem. Még itthon is? Mindenütt, mindig? Mindig csak hadakozni?

— Látja, Laci, látja — fordult hozzám mártír képpel. — Ez a mi bajunk. Az én kedvemért — semmit. Itt vagyunk elásva az isten háta mögött, ezen a falun...

— Falun? Akkor mit szóljak én? — csitítottam. — Mert én nem hogy falun; a Balaton partján, de pusztán lakom. Számomra Cs. világváros.

— Igenis falu; kivált télen. Soha sehová el nem mehetek. S most, amikor végre valaki ránk néz, akkor Gazsi elrontja. Se színház, se társaság, se egy kis zenés vagy vacsorázóhely, egy kis tánc... Mindig csak itthon.

— Hogyan képes, Ili, szemérmetlenül — valótlant állítani?! Lacikám! — fordult hozzám Gazsi. — Két hete jött meg Pestről. Két álló hétig egyebet sem tett: szórakozott. Színház! Kabaré! Zenés vacsora! Bár! Tánc! Mozi! Komissiózás! Eszpresszó! Az igazság az, hogy képtelen magát elfoglalni. Miért? Mert azt mondja: „Nekem nem kell gyerek, nem teszem tönkre az alakomat. Én nem formátlanítom el a mellemet"... Kirándulás? „Én nem teszem tönkre a lábamat és nem kutyagolok". Háztartás? „Ott a lány, csak nem teszem tönkre a kezemet! Különben sem azért mentem férjhez orvoshoz..."

Mentegetőztem: nem tartozik rám. Inkább egyedül hozok bort, csak ne hajtogassa nekem Ili, hogy ő milyen boldogtalan. Ezért nem is szerettem hozzájuk járni; inkább mindig Gazsit csaltam el valahová.

De hát mit sem használt. Ili, ha magára erőltetett jómodorral, halkan is, csak mondta és mondta. Szegény Gazsi majdnem sírva fakadt előttem:

— Látod, én a parasztromantikus! Parasztlányt vettem el. Szánt szándékkal, hogy tőle majd makkegészséges, okos kölkeim lesznek... Hogy ő majd egyszerűbb lesz. Belátóbb. Háziasabb. Emberibb, mint... Áh! Amitől én akarok szabadulni, amit elhajítottam magamtól, a kispolgári életet, a kifelé élést, mint valami ócska rongyot, ő azért töri magát. A vágyai netovábbja! S miért? Mert nem gondolkozik, nem érdekli semmi, csak a ruha, a szórakozás, az örökké jövés-menés. Hiába kérlelem, olvasson, hogy becsesebb dolgokkal foglalkozzék, hogy megtalálja az élet értelmét, nem.

— Persze, hogy nem olvasok! Maga vette el attól is a kedvemet. Magának Pitigrilli — ponyva. Bromfield — szemét. Margaret Mitchell — fércmű. Magának minden, de minden vacak, ami nekem tetszik. Hát vegye tudomásul, én meg a maga könyveit nem olvasom. Nem, és ezerszer nem. Mert annyira ismerem a paraszti életet, hogy beleutálkoztam. Nekem ne magyaráza senki, hogy mi a paraszti sors, hogy mi a kapitalizmus. Ne festegessék, hogy mi az aratás, mi a kévehordás, mi a répaegyelés, mert én megpróbáltam. Abba rokkant bele az én apám. Abba, hogy az ő koszos kis öt holdján egyebet se csinált, csak azt, amiről maguk oly szívesen olvasnak. Én el akarok felejteni mindent. Azért is akarok elmenni innét. Érti? El! Mert ez is falu!

Végre mindkettőjük kifulladt, szóhoz jutottam:

— Mennem kell, Gazsikám. Vedd a demizsont, töltsük teli. Te aztán menj pihenni. Ili majd ellesz a vendégekkel.

— Hogy? — vágott közbe Gazsi, aki máskor jámbor volt, mint a ma született bárány. — Egyáltalán, szeretném tudni, ki jöhet hozzánk? Én mára nem hívtam senkit!...

— Ha tudni akarja, én se. Még éppen én csodálkoztam, amikor délelőtt csak bemondta magát... Penyigey... — és rántott egyet a vállán.

— Penyigey? Szóval, szóval már megtisztelt bennünket, ma is...

— Hagyja már, kérem. Legalább Laci előtt hagyja! Ne gyötörjön. Telefonon szólt át.

— Telefonon? Nagyszerű. Persze, mi ez neki? Még ha a tegnapi vihar óta, hogy is mondjam, rossz is a telefon?

Ili sírva fakadt.

— Az örökös gyanakvásával megőrjíti az embert! Gonosz! Pedig, Laci, higgye el, csak azért jön szegény Penyigey, mert másutt nem találkozhat a barátnőmmel. Utóvégre, nem mehetnek mindig abba a vacak cukrászdába. Vagy talán a kutatóintézetben?

Nem ismertem Gazsira. Ez a másszor csöndes, szerény kis gombóc, most mint valami haragvó isten szórta villámait:

— Ili! — csapta össze a kezét. — Maga a megtestesült önzetlenség! Bocsásson meg. Csakugyan gonosz vagyok. Az, bizony. Mert eddig nem akartam megkérdezni magától valamit. De hát, jobb későn, mint soha! Legalább Laci is tisztán lát... Ha magának éppenséggel ez hiányzott? Tehát, Ili kérem: Pesten is a barátnőjével, Máriával akarta, hogy úgy mondjam — összehozni?

— Kikérem magamnak! A bátyáméknál laktam. Mindenütt a bátyámék társaságában voltam!

— Persze! Teszem, a pezsgőfürdőben is!

Az asszony elfehéredett.

— Itt tartunk? Utánam utazott és leskelődött? Vagy talán nyomoztat? Ha tudni akarja, megmondom. A sógornőmmel voltam ott. Hogy aztán véletlenül összefutottunk? Arról igazán nem tehetek.

— Se nem utaztam, se nem figyeltettem. Soha. Érti: soha! Senki után. Hanem máskor pontosabban címezze meg a levelét, hogy ne hozza vissza a posta... Nem tehetek róla, hogy szórakozottságból a többivel ezt is fölbontottam. És arról sem, hogy amikor láttam, nem nekem szól, hanem a sógornőjének, s ezért olvasatlan vissza akartam tenni a borítékba, közben egy soron megakadt a szemem. Meg, mert valósággal ordított az a sor. Ordított és röhögött, hogy „Imi"! Penyigey Imi. Imruska! Meg hogy „a pezsgőfürdőben milyen isteni volt!"

Gazsi nem szólt többet, hanem kinyitotta az előszoba ajtaját és maga után húzott. Amikor megálltam az udvaron, berregve veszteglő motorkerékpárom előtt, kérlelt: állítsam le és sétáljak vele, mert nem mer egyedül maradni... Ránéztem: sírt, hangtalan sírással, könnyei erecskékben zubogtak alá az arcán.

Amikor lecsitult, mert akarta, bementünk abba a bizonyos cukrászdába. Három dupla feketét kért, — kettőt magának, egyet nekem, és rumot.

— Gazsi! — mondtam — te meg a rum? Hiszen sosem iszol. Még bort sem!

— Kell. Most kell.

Aztán hosszas fejtegetésbe kezdett, hát gondoltam, visszazökkent a rendes kerékvágásba.

Azt mondta, az ő édesanyja megjósolta... Ő értelmiségi ember értelmiségi gyereke. Egyszerűsödik. S értelmesebbé kívánja tenni az életét, hát ezért valamiféle új Rousseauként arra vágyik: vissza, ha nem is a természethez, de vissza az egészséghez, az egyszerűhöz, minden jó kútfejéhez, a faluhoz, a parasztsághoz. A felesége meg éppen arra áhítozik, amit Gazsi nőtt ki, mint a kígyó a cifra bőrét...

De nem juthattunk a végére, mert bejött egy férfi. Az idegen és Gazsi tekintete összeakadt. Már azt hittem, hogy ez lesz az a bizonyos... Penyigey.

De nem. Összeölelkeztek. Szinte egyszerre mondták, szemmel látható örömmel, hogy: együtt szolgáltak. Volt századparancsnokával hozta össze Gazsit a véletlen. Így hát én is megörültem a jövevénynek: gondoltam, a közös öröm mindkettőjüket haza tereli a vendégek közé és átsegíti Ilit és Gazsit a flörtön, a féltékenységen, vagy mit tudom én min. Még azt is jó jelnek találtam, hogy Gazsi fölfedezte kabátja zsebében a pincekulcsot. Gondoltam, isznak egy jót, ahogy férfiak szokták, aztán minden helyrezökken, hát megkönnyebbülten váltam el tőlük. Csak az nem tetszett, hogy amikor a másik rumot hozatott, Gazsi megint megitta.

Másnap, úgy tíz óra tájban, csöng a telefonom. A postáskisasszony: „Kapcsolom Cs.-ot". Nagyszerű, lelkendeztem, hiszen akkor tegnap Ili mégis igazat mondhatott. Legalább is a telefonról. Persze, akkor javíthatták ki, amíg mi vadásztunk. S akkor meg Penyigey nem járt a kert alatt...

Meglepetésemre nem Gazsi, Ili hangját hallottam.

— Ne haragudjék a tegnapi családi krávállért. Tudom, az ilyesmi nem lányálom, még egy harmadiknak sem. Most pedig adja nekem Gazsit!

— Gazsit? — hüledeztem. — Én? Hiszen tegnap ötkor vagy fél hatkor elváltam tőle!

— Ugyan már, ne vicceljen! Nagyon jól tudja, hogy azóta haza sem jött. Elég nem szép tőle, hogy kínos helyzetbe hozott a vendégeim előtt. De én nem bánom: ha ő haragszomrádot akar játszani, nekem nyolc. Érti, tökéletesen nyolc... De a paciensei már tűkön ülnek. Iderendelte őket, s most az én fülemet rágják. Igazán, megkímélhetnének ilyen szituációktól!...

Délben megint jelentkezett. Most már szelídebben, sőt a félelem árnya vibrált a hangján.

Délután újra felhívott. Akkorára egészen megtört. Sírt.

— Lacikám, ha istent ismer, azonnal jöjjön!

— A minisztériumból vannak nálam. Nem hagyhatom őket faképnél. A gazdaságunk mérlegét ellenőrzik.

— Lacikám, olyan rossz érzéseim vannak. Most jött egy úr, velem szemben ül. A Gazsi volt századparancsnoka. Igen, Fekésházy. Igen, hallottam tőle, hogy hármasban voltak, s hogy kimentek a pincébe.

— Hogy miért mondom? Hát csak azért, mert Gazsi délutánra meghívta hozzánk Fekésházyt. És, és Gazsi meg sehol sincs... Fekésházy? A tantijánál aludt. Az meg ott, valahol fönt lakik a szőlőkben.

— Erre tegnap is gondolhatott volna, asszonyom! — kiáltottam, aztán lecsaptam a kagylót.

Rohantam Cs.-ra.

Amikor megérkeztem, ott folytattuk, ahol tegnap abbahagytuk. A verandán.

Akkorára már ott volt Gazsi is. Feküdt.

Ott feküdt a földön. Ott, ahová tegnap ledobta a nyulakat: az asszony lába előtt. Úgy, ahogyan összekucorodott az éjszaka, amikor fáradtan, valahol leülhetett. Mellette egy demizson; jelezvén, hogy mégiscsak teljesítette Ili kívánságát, ha meg is késett vele — egy napot.

*

— Épp egy éve történt — tette hozá Laci, az én állami gazdasági igazgató barátom. — De még az is hozzátartozik, hogy mi lett az asszonnyal... Képzeld, negyed év sem múlt el szegény Gazsi tragédiája óta, férjhezment...

— Ha szerette azt a másikat?

— Fenéket! Nem Penyigeyhez. Fekésházyhoz. Mert az *Pesten* dolgozik! Sofőr. Követségi sofőr!

Dudás László: Szalmarakó

Angol gyerekdalok

Tarbay Ede fordítása

Így beszélnek a virágok

A

Hozz vödörben friss vizet,
Úrnőd lánya kéri ezt,
Apám, anyám — királyi pár a réten,
Amott a húgom táncol egy levélen,
Engem a fű fojtogat,
Tépd ki, süssön rám a nap.

B

Káka, káka,
Kérlek, úrnő, szép a száram, bujj alája.

Pityókásan

Kurjongat a flótás, macska-úr pityókás,
Kos kering a Hold alatt,
Kutya füvön hempereg, fireg-forog, felnevet,
Csupor, kanál elszalad.

A hold lakója

A Hold lakója hajnal óta
Norwichbe tart a völgyön át,
Forró a kása, ég a szája,
Nem ül le, máris megy tovább.

Három kislegény

Három legényke fűre ül,
Közelben senki sincs,
Három legényke fűre ül,
Közelben senki sincs,
Sötét van lent a lomb alatt —
Egy vén anyóka jön, beszél: Jöjjetek, jöjjetek,
Közelben senki sincs,
Egy vén anyóka jön, beszél: Jöjjetek, jöjjetek,
Közelben senki sincs,
Sötét van lent a lomb alatt —
Átszúrja késsel szívüket,
Közelben senki sincs,
Átszúrja késsel szívüket,
Közelben senki sincs,
Sötét van lent a lomb alatt.

Nikelszky Géza: Hóolvadás

Bellyei László

Óda Gottfried Kellerhez

(Hazaszeretet és nemzetköziség)

Égett szívemben, hogy mint kicsi népnek a sarja
Léptem a csendes svájci hegyekbe, a Te hazádba!
Volt joga gyermeki szívemnek, — haj! ... — elkeseredni.
Népi kisebbség-sors éllel harsogta fülembe:
Hogy mi vagyok, mely nép fia, népem sorsa a sorsom.

És mégis mikor olvastam nevedet legelőször,
Akkor ... akkor csordult, s régi sebekre esett a
Gyógyító balzsam. Mert hisz szavaid szere, száma
Arra tanít ím: önhitt s korlátolt önimádat
Nem viszi jóra a népek sorsát, hogyha a korlát
Elfedi, „eldeszkázza" hazánk s népünk vezetőit
Már ország örömétől s balsorsának az értő
Ismeretéből. — Mondád, úgy jár az ilyen ember,
Hogyha hazáját érte a balsors és a világnak
Népeivel kezd sorsát döntő eszmecserébe,
Mint kotlós tyúk: általa költött s vízrebocsájtott
Kiskacsa gyermekeit nem képes az úszva követni.

Ámde te azt is mondád: az olyan, aki dicsekszik,
Hogy neki nem szent a haza fénye, dicső fia s földje,
Nem lehet éle, vezére a népnek. Téged idézlek:
Mert a hazátlan olyan, mint lábak nélküli szárnyas
Légi madár, a mesék repülője, csodája, ki szárnyal,
És mint nyugtalan álom nem tud a földre leszállni.

Szent érzés a hazánk hű megbecsülése, szerelme.
Újjong szívünk, hogy szép drága hazánk üde földjén
Élünk és eregetjük sok szebb Holnap elébe
Folyvást újra törő vágyunk, akarásunk ...
Ámde szeretni hazánkat? ... s vaksi szokás letagadja:
Népek százai élnek hőn szeretett „haza" földjén,
Mely nekik épp oly édes, mint ez drága minékünk? ...
A nemzetköziség új és nagy célzata nélkül
Népünk sírját ássa sovén korlát, önimádat!
Hátha Petőfi szavát és nagy magyarok hagyományát
Emberségről s patriotizmusról megidézzük:
„... Majd ha tanácsot tart a föld népsége magával ..."
„A haza és haladás" nagy jelszava ... most az atomkor
Ránk köszönő pírjának a bíbor hajnali fényén ...

Új eszmék, riadalmak állnak a Holnap elébe!
Senki se higgye el: ekhós régi szekér viszi vasból,
Ércből épült küllőkön guruló masinánkat?
Újabb erő löki, vonzza a szorgos népet előre.
Még feketén meredeznek a gyűlölet árnyai, — tudjuk, —
Mégis az ég peremén a jövő kor lángjai égnek.

Káldi János

Tél, Joli-táj

Hó, hó a földeken, vékonyka fátyol,
s a bokrokra is
csipke szövődik.
S mutatja lent a lanka
kolompszótlan, kis legelőit.

Csak néz, néz a csonttá-fagyott,
holt kórófej
s a volt virágszál,
s odahajít egy-egy madarat a szél
a fára — de az is tovább száll.

Joli, Joli, de merev e tájdarab!
Lásd,
a lombok mind leégtek,
s hogy elfonnyadt, elhullt mosolya
a nagyon is nyári égnek.

Joli, Joli, mégis: hiába parázslik
a dér,
csikoroghat, havazhat,
szemeid már indítják-küldik
virág-áradását a tavasznak.

S a szavaidban is, ott, ott, a hídon túl,
nap süt már
és nyáj kolompol,
s odafönt jön egy szakadt madárfűzér,
honnan is? — a gyerekkoromból.

Ilyen vagy te, lebontod az időt,
e téldélutánt,
e csönd-vidéket,
s megteremted a Joli-tájat, —
s nem álom ez és nem igézet.

Rab Ferenc

Júdáspénz

(Regényrészlet)

Kegyetlenül verte az aszfaltot a hideg őszi eső.

A Kärtner Strasse valamelyik mulatójából dzsesszmuzsika áradt ki az utcára. De e két lábnak nem diktált ritmust a dzsessz forró, lüktető üteme. Oh...! — az én lábaimról van szó. Lépéseim elernyedtek a fáradtságtól, vonszolom magam, mint hajdani cayenei gályarabok — kiknek fáradt testét iszonyú vasgolyók húzták le. És a cipőim!? A víz elmosta, ellopta a bőr színét, fényét, bal lábamon már a talp is igyekszik leválni a rámától s a kis résen beszivárog a hideg, piszkos esővíz. Fönt is csurgott, megrázkódtam, amint a nedves ing testemre rátapadt.

— Oh, pardon . . . !

Meg sem fordultam a kedves, udvarias női bocsánatkérésre. Valaki véletlenül nekem sodródott. Ismét elfogott a köhögés, nekidőltem a falnak, csak egy pillanatra, aztán tovább sodródtam a tömegben céltalanul. Fölöttem fények, színes neonok cikáztak több emeletnyi magasságban, mintha a sötét égboltot takarnák be a reklámok, s félő, hogy aláhullva ezernyi szikrára pattannak, akárcsak a tűzijátékon.

A Simplon-bár előtt emélygősen illatozó parfőm és kávékeverék csapta meg az orromot és még az a kis meleg, amely kiáradt az utcára. Jó a meleg. S az illat is. Ha most behunyom a szemem, akkor képzeletben elsüppedek a bár valamelyik puha székében, tudom, hogy körülöttem taftba és habselyembe öltözött ékszerkollekciók ülnek, hanyagul, elegáns férfiak társaságában. Szmoking?, ezüstös nyakkendő, finom cigaretták, fenyőillatú gin . . . Aha . . . ! S az én nyomorúságom? Egy átázott félcipő, lehetetlenül piszkos ing, de — van nyakkendőm . . . Talán emel valamit külsőmön. Nevetnem kell. Nyakkendő?!

A Meinl-féle — neonnal megvilágított — üzlet kirakatában narancs, füge, datolya, ezüsttálcán fekete szemeskávé, vékony alumínium fóliában tea, s címkéjén kulikalapos figura, nevető piros szájjal, fehér fogsorral. A kirakat belső hátterét fekete drapériával vonták be, hogy jobban kiemelje az üveglapokra ügyesen elhelyezett áruk ezüst és arany színű csomagjait, dobozkáit. A kirakat üvegfala — a fekete háttér miatt — visszatükrözte képmásomat. Hát ez lennék én?

Közelebb hajoltam. Arcom szögletes, markáns, hajam koromfekete, s ami a legfurcsább rajtam: világoskék szemem. Ritka típus vagyok. Megnyúltam, az utóbbi hetek eléggé megviseltek, s ha karcsúbb is vagyok, mint valaha is voltam, ez már csak annak az új életnek köszönhető, amelybe belevágtam. „Karcsú, szélesvállú..." S most megint nevetnem kellene. Karcsú és szélesvállú?! Egyszer — mikoris? — még a negyvenes évek elején egy budai házibálon, valahol a Hűvösvölgyben, valcert táncoltam egy szép és buta lánnyal. Akkor a vendégek összesúgtak az asztalnál... „csinosak... s milyen izmos, jóképű fiú... a lány sem kutya... és hogy simul hozzá a taknyos. Ugyan! Ez a fiskális rá sem hederít..."

A köhögés ismét elkapott és a budai emlékek szertefoszlottak. Rázkódik a belső részem, s már napok óta fejfájás kínoz. S tudom, hogy mi teszi ezt: az álmatlanság, étlenség, reménytelenség. Egy pesti ügyvéd barátomtól kaptam húsz schillinget, azt mondta, kezdetnek ez is valami, de hát mindennek már egy hete, s a húsz schillingből négy maradt.

Ezzel a négy schillinggel a zsebemben botorkálok Bécs sziporkázó, világvárosi fényei alatt. Lassan levánszorogtam a Schüttelre, ez már a Duna-part környéke, dokkok, sikátorok sötéten, némán himbálódzó hajók, huzatos lépcsőházak, ételszag.

— Jössz velem, kedves?

Molett, fekete — inkább déli, mint germán típusú nő sodródik mellém, s mivel nem válaszoltam, hallgatásomat beleegyezésnek vélte, s mindjárt belém is karolt. Nagykabátja eléggé kopott, afféle kis külvárosi „wamp", több száz kószál belőlük, itt a Reichsbrücke és a Schüttel környékén. Igen, mert itt a Duna-parton, a sötét és hatalmas raktárépületek tövében, az elnyúlt testű uszályok és vontatók sötét tömegének árnyékában nem drága a szerelem, de még az emberélet sem. Az ember? A legolcsóbb. A rakparton a nap minden szakában elnyűtt arcú, komor, lecsúszott férfiak ődöngenek, leülnek a legalsó lépcsőre, kézről-kézre adják a cigarettát, aztán köpködnek a vízbe és hallgatnak. És amikor az uszályok megérkeznek, akkor néhány schillingért kirakják a gyapotot, gyarmatárut, épületfát, hordókat, festéket, meszet, gabonát, az utolsó forduló után egyik parti bódéban megkapják a pénzt, ennyi az egész. Akkor szótlanul megfordulnak, mennek, bakancsuk egyhangúan kopog az aszfalton...

De a következő percben már ott látod őket a „Rote-Postkutsch", vagyis a Vörös Postakocsi nevű, németesen tiszta, de mégis füstös, matrózkocsmában. Most aztán az a kérdés, hogy egy adag mustáros Burenvurst után — amelyet leöblítenek valami olcsó pálinkával —, kapnak-e szobát Erich Kőghler úrtól. Mert a tulaj csak „lányos vendégeknek" ad egy ágyat, sokszor csak egyetlen órára, mert ez sokkal jövedelmezőbb.

Grétivel egy sarokasztalhoz ültünk. Pálinkát kértem a lánynak is, de eltolta maga elől a poharat. Megrázta a fejét. Nem iszik. Egykedvűen vállatvontam, különben is mi értelme van ennek az egész ismerkedésnek? Megittam a lányét is, fizettem és Gréti magával cipelt. Egy háromemeletes bérház kétszobás garzonlakásába vezetett. Ízlésesen, szépen berendezett szoba, ragyogó tiszta, s ez a kép eléggé meglepett. Csak úgy, felöltőben, — még a kezemet sem vettem ki a kabátom zsebéből — szótlanul leültem a sárgahuzatú, steppelt francia ágy szélére. A lány lassan kihámozta magát a kabátból, a tükör előtt megigazította haját, s kíváncsi tekintettel mellém állt.

— Nincs munkád...?

Szótlanul ráztam meg a fejem.

— Hogy hívnak? — kérdezte Gréti.

— Rodyn... Rodyn Miklós — feleltem fásultan.

— Idegen vagy, igaz? — faggatott tovább, de már nem válaszoltam.

Most minden fáradság feltört belőlem a szoba kellemes melegében. Szemhéjam is elnehezedett, legszívesebben, így ahogy vagyok, kalapostól, kabátostól, hanyattdőlnék az ágyon, s tudom, a következő percben egyszerűen megszűnnék létezni bárki számára is. De most a lány közelebb jött és így félig lehunyt szemhéjam alól derékig láttam Grétit. Érdekes, szép fazonú nyersbőrcipőt viselt, lába formás, finom, áttetsző harisnya, gömbölyű csípő... A lány arcát eddig nem is láttam jóformán. Most csak nézem a csípőjét, majd Gréti lassan eltávolódik tőlem, nem nézek fel, de tudom, hogy átment a másik szobába, amelyet egy nehéz, zöld függöny választ el az előbbitől. Miért nem fogadta el a pálinkát? S mit akar tőlem? Hallom, amint motoszkál a másik szobában, ruha suhog, valószínű átöltözik. Hirtelen felálltam, előkapartam utolsó négy schillingemet, rádobtam az ágyra, s megindultam az ajtó felé. De a parkett megreccsent a lábam alatt.

— Mit keresel? — szólt át a másik szobából Gréti.

Megtorpantam.

— A hamutálcát — feleltem zavartan.

— Azonnal adom!

Gréti valóban átöltözött, szűk, fekete — finom anyagból készült — szoknya volt rajta, hófehér puplin blúz, hamisan csillogó mandzsetta-gombbal.

— Hiszen nem is cigarettázol!? — jegyezte meg a lány csodálkozva, de azért letette a porcelán hamutartót, engem lenyomott az ágyra, majd egy párnázott fésülködő széket húzott elő és ő is leült. Szótlanul nézett rám, s én is csak most először — ezen az estén — vizsgáltam fürkészve őt. Merőben más nő ül velem szemben, nagyon értelmes, finom arcával, — mint alig másfél órája, ott lent a kikötőkocsmában.

— Ki vagy te? — kérdeztem bosszúsan.

Gréti arcán kissé fölényes mosoly suhant át.

— Ezt éppen úgy öntől is kérdezhetném, kedves... Rod... Rod... Roden... és...

— Rodyn! — helyesbítettem dühösen. A lány fölényesen legyintett:

— Mindegy, akkor Rodyn. Tehát? — nézett rám gúnyosan.

Most már valóban feldühített ez a vallató, kemény hang. Mi közöm ehhez a lányhoz? Tessék, itt a négy schillingje és kész. Balkezemmel elkaptam csuklóját, tenyerébe nyomtam a pénzt, s indultam az ajtó felé.

Gréti elém ugrott, elállta az utat. Szeme villámlott.

— Mi ez?

S kinyitott tenyerét elém tartotta.

— Ha nem tévedek, önnek nincs más célja velem, igaz? Tessék. Ellenszolgáltatást nem kérek.

Elsápadt, szája szélét rágta, keble indulatosan emelkedett. Döbbenten nézett rám, aztán karja lehanyatlott:

— Szívesen az arcába vágnám... — szólalt meg halkan.

A pénzt ezután beletette felöltőm zsebébe. Közelebb lépett. Egészen közel, úgyhogy feszülő keblével hozzámért. Fürkészve siklott végig pillantása az arcomon, pecsétes nyakkendőmön, hihetetlenül piszkos és gyűrött ingemen, feslett

kabátomon. Aztán szó nélkül kibontotta nyakkendőmet, lefejtette rólam a kabátot, amikor ismét lenyomott a francia ágyra, lehúzta csuromvíz cipőmet.

— Várj...

Hangjában már nyoma sem volt az előbbi indulatnak, amelyet én váltottam ki belőle a pénzzel. Megaláztam, megsértettem, s most nagyon sajnáltam már. A fürdőszobában megeresztette a vízcsapokat, majd visszajött:

— Vedd fel...

Frottírköpenyt dobott az ágyra. A köpenynek parfőm illata volt.

*

Grétivel pontosan déli tizenkettőkor kellett találkoznom a Simplon kávéházi részében. Félórám van még, összeszedhetem gondolataimat. Amikor ma reggel felébredtem, Gréti már felöltözve várt a kis teakonyhában. Ruháimat rendbehozta, krémszínű selyempuplin-inget készített a székre, új sötétzöld nyakkendővel. Kérdeztem tőle, hova dobta a régit, egykedvűen felelte: „Rossz volt, szennyes volt. Az a múlté. A multat pedig... jobb, ha az ember minél hamarabb elfelejti..." — s vajaskenyeremre eperdzsemet tett. Ezzel a megjegyzésével célzott valamire, de akkor még nem értettem, nem sejtettem, hogy mire. Reggelizés közben egyetlen szót sem váltottunk, pedig sok mindent szerettem volna megtudni tőle. A lakást, a szép és ízléses berendezést, egyáltalán ennek a lánynak hovatartozását, hogyan él, dolgozik-e valahol, különben pedig ez az egész ismerkedés és annak folytatása furcsa, érthetetlen ködbe borult előttem.

Most sem vagyok okosabb. Mielőtt elbúcsúztam tőle, zsebembe gyűrt vagy kétszáz schillinget, s kituszkolt a lépcsőházba. „Selyemfiút csinálsz belőlem?" — kérdeztem bosszúsan, s Gréti az ajtónyíláson csak annyit válaszolt: „Úgy gondolod? Rosszul hiszed! Egyébként... a Sipmlonban tizenkettőkor várj rám...!" — s becsapta az ajtót.

Tíz perc múlva itt lesz. Mi lenne, ha most elmennék? Ugyan mi értelme? Annak, ha elmennék? Gréti az első ismerősöm Bécsben, érdekes és — ahogy arcát, termetét mindjobban magam elé idézem — határozottan szép lány, s ha ez az éjszaka el is múlt anélkül, hogy valami történt volna köztünk, még igazán szövődhet közöttünk bensőségesebb viszony ezután. Mégis van valami támaszom, van valaki, aki — az új ingből, nyakkendőből következtetve, — törődik velem.

— Konyakot kérek...

A pincér letette elém a konyakot s hozta a mai lapokat is. Főcímben foglalkoznak Mindszenty állítólagos kiadásával. A Vatikán is valami jegyzéket ad vagy adott át az oroszoknak.

Nincs türelmem végigolvasni a hasábokat.

Hülyeségek a Magyarországról szóló cikkek is. Itt születnek meg a szerkesztőségi íróasztalok mellett, a közlemények nagy része teljes tájékozatlanságot árul el. Én tudom, hogy mi volt otthon, miért piszkáltak engem is, az apámat „horthysta ezredesnek" bélyegezték, sem állás, se semmi, ügyvédi hivatalomtól megfosztottak, ...arany, ...dollár..., valamiből élni kellett... No igen, s ígérgetések, hogy majd így meg úgy lesz, nem sokáig vadulnak ezek itthon, mert Dunántúlt — Pesttel együtt — semlegesítik s akkor lesz egy pont, ahol megvethetjük a lábunkat mi is. Így ment évek óta s azért a türelemnek is van határa. Egyszer meg kellett értenem végre, hogy egyetlen út van csak, saját jövőmet illetően: ez a nyugat...

Itt vagyok. Tudom, hogy a kezdet nehéz, belecsöppenni egy teljesen új világba, új életformába, hiszen minden új, — az addig ismeretlen — emberek, utcák, terek, városok, s idegen a nyelv...

De lám, a szerencse mégsem hagyott el.

S ez a szerencse, — akárhogyan is — egy nő képében jelentkezett előttem, nem szabad tehát elszalasztanom Grétit.

Gréti pontos volt.

— ... Különösebb következtetést ne vonj le abból — kezdte mindjárt, amint helyet foglalt —, hogy segítek rajtad. Tessék...

Átnyújtott egy cédulát. „Karl Krohmann. Star Garage. Rubensstrasse 3."

— Ki ez a Krohmann? — kérdeztem meglepetten.

Mélyet szívott a cigarettából.

— Parancsoljon, uram...!

Ránéztem Grétire, ő a pincérre:

— Csokoládékrémet, dupla habbal...

— Hogy ki ez a Krohmann? — kérdezte most tűnődve a lány. — Garázstulajdonos. Jó cég. Bécsben jól ismerik az autótulajdonosok... Rengeteget keres. Ott dolgozhatsz, megmondja, mi lesz a munkád.

— Ennyi az egész?

— Mit akarsz még?

— Kire hivatkozzam? Tud-e rólam? S különben is, nem értek a motorokhoz...

— Semmit nem fog kérdezni tőled. És...

Megint elgondolkozott, szórakozottan piszkálgatta a tejszínhabot.

— ... És éppen ezért a nevemet, címemet nem említheted előtte. De, mondom, nem fog kérdezősködni... Különben pedig, úgy sem maradhatsz ott sokáig...

— Hogy érted ezt?

Vállatvont s mosolygott.

— Mennem kell...!

Fölállt, táskájából kiemelt egy borítékot.

— Az Európa Hotelben van szobád. Ezt a borítékot csak ott bonthatod fel. Holnap hét órakor nálam találkozunk...

Elment.

Este a szállodaszobában felbontottam a borítékot: „Még egyszer: senkinek egy szót sem kettőnk kapcsolatáról! Gréti." — csak ez az egy mondat a levélpapíron s még a borítékban hatszáz schilling.

Hanyatt feküdtem az ágyon s szótlanul, némán meredtem a mennyezetre.

Mi történt velem?

Két nappal ezelőtt lázasan, rongyosan botorkáltam az utcán, — ma Bécs egyik legszebb szállodájában fekszem az ágyon, cigarettázom, az asztalon hatszáz schilling...

Mi ez?

Ez az a bizonyos alsó lépcsőfok, amelyet követ a többi, feljebb, mindig csak feljebb és ez az, amit „karriernek" nevezünk? El kell titkolnom valakik előtt, — akiket nem is ismerek, — Grétivel való kapcsolatomat. Nem értem. A szálloda bárjából felhallatszik a zene, lassú, andalító ritmus... kezemmel kísérem az ütemet... nem is rossz... most innom kellene. Felugrok, kapom

a kabátot, de aztán meggondolom magamat. Ebben az elnyűtt ruhában nem léphetek be a bárba. Az ajtó mentén lévő gombok közül megnyomom azt, amelyik a pincérnek szól. Sört kérek. Három kisüveggel hoz fel a pincér.

*

Reggel felkerestem Karl Krohmannt.

Idősebb, szemüveges férfi. Kint a betonozott udvaron, ahol különböző márkájú luxuskocsik kerülgetik egymást, — találkoztam vele. Behívott az irodába.

— Parancsoljon... — mormogta elég barátságtalanul.

Eléje tettem azt a cédulát, amelyet Grétitől kaptam. Mást mit is tehetnék? Figyelmesen forgatja kezében a papírt, azán feláll, int, menjek utána. A garázsépület földszintjén van egy kis szoba, bevezet:

— Itt lesz a munkahelye. Itt az ablak előtt minden be- és kiérkező kocsinak meg kell állnia. Felírja a rendszámot, majd kifele a sofőrtől átveszi a papírt, amelyre a szerelők rávezetik, hogy milyen javítást végeztek a kocsin. Minden nap délután, két órakor a papírokat behozza.

Körülnézek a szobában. Egy íróasztal, fogas, a sarokban két kopott fotel kisasztallal, telefon, néhány bekeretezett — Bécs utcáit és műemlékeit ábrázoló — fénykép. Krohmann az ajtóból visszaszól:

— Fizetése egyelőre havi kétezer... Délután a felvételével kapcsolatos adminisztrációt elkészítjük.

*

Délután egy levél várt a szálloda portáján. Gréti írta: „Az alábbi címre még ma menj el, keresd az üzletvezetőt és csak annyit mondj néki, hogy ‚Gréti küldött'. Az üzletvezető neve: Ernst Roth".

A cím egyik belvárosi nagyáruház neve.

Roth fa arccal fogadott. Bólintott, majd közölte velem, hogy két rend felsőruhát válasszak magamnak, ugyancsak több rend alsóneműt, nyakkendőket és cipőket, felöltőt, télikabátot, kalapot... stb. Meglepetésemet igyekeztem eltitkolni, de azért megkérdezem, hogy az összeget nem hiszem, hogy fedezni tudom, tehát kinek a számlájára...

— Kérem — szólt közbe — tegyen úgy, ahogy mondtam.

Taxit hívtam, mert a csomagokkal nem bírtam volna egyedül. A szállodában átöltöztem. Sötétszürke, jólszabott ruhában, mandzsettás, selyempuplin ingben, krémszínű nyakkendőben, egészen jól festettem a tükör előtt. Az étteremben megvacsoráztam, utána átmentem a bárba.

Valami szövődik körülöttem, érzem, lassan ráébredek, hogy két-három nap óta már nem vagyok sajátmagam ura. S azt is sejtem, hogy n e m csak Gréti áll mögöttem. Ez egészen biztos. Mert alig néhány napos ismeretség után a világ egyetlen nője sem költ ennyi pénzt egy idegen — addig soha nem látott — férfira, még akkor sem, ha egyáltalán szándékában lenne ez a fenemód adakozás. És miért is? Még csak melegebb, szorosabb érzelmi kapcsolat sem fejlődött ki a lány és köztem.

Idegesít ez a titokzatosság, amely körül fog, de szinte napról napra mindjobban felcsigázza kíváncsiságomat is.

— Egy konyakot és sört kérek! — szóltam a pincérnek, aztán újra gondolataim rabja lettem. Csak néha-néha siklott pillantásom a szomszédos asztalok felé és a táncparkettre. A zenekar a „bigin"-t játssza, fülledt parfőmillat terjeng, a világítás annyira diszkrét, hogy a sörösüveg címkéjét alig tudom elolvasni. A nők szépek, kivágott estélyiruhák, felső folytatásaként telt kebleket látok... Azt hiszem, a szesz is dolgozik már bennem.

— Uram! Egy kocsi várja önt a szálló előtt. Csontszínű sportkocsi!... — mondta a pincér s már el is tűnt.

Néhány schillinget dobok az asztalra s kisétálok az asztalok között a hallba, onnét az utcára. Megpillantom a kocsit. Csak a sofőr ül benne, kinyitja előttem az ajtót, beszállok s indulunk.

Nem is gondolkoztam. Addig, míg be nem szálltam. Már kezdtem megszokni, ezeket a hirtelen jött fordulatokat, furcsaságokat, amelyek teljesen átformálták napjaimat. Még azt sem kérdeztem meg a sofőrtől, hogy hova visz. Úgysem mondaná meg, különben pedig majd meglátom. Egy angol típusú Wox-hallal száguldunk végig a város szívén és Bécs keleti felében elterülő villanegyed felé vesszük az irányt. A neonfények elmaradnak mögöttünk, már csak az utcai lámpák fénye vetítődik be a kocsi ablakán. Izmos, vállas fickó a sofőr, arcát akkor sem figyeltem meg, amikor a szálló előtt kinyitotta előttem az ajtót. Most aztán már csak széles hátát látom, bal könyökét a lehúzott ablak párkányára támasztja, azt hiszem, egy kézzel vezet.

Egy park mellett hirtelen lelassít, közvetlen a járdaszegélynél.

— Megérkeztünk... — közli velem halkan, anélkül, hogy hátrafordulna. Egy pillanatra átvillan bennem a kétkedés: kiszálljak-e? De aztán — egyébként is megszoktam már, hogy először cselekszem, utána gondolkozom, — kinyitom a kocsi ajtaját, kiszállok, ebben a pillanatban a kocsi megugrik és faképnél hagy. Itt állok a járdán, sehol egy lélek, azazhogy egy hosszú luxuskocsi elhúz mellettem, de aztán ismét csend. A park mögöttem eléggé sötét, bár az átvezető utak mentén lámpák égnek. De az a fény jóformán semmi, a lombok is takarják.

Lassan megindulok, csak úgy vaktában, vissza a város felé. Nem tudom mire vélni ezt a játékot? Ez a kocsi kirepít ide erre az ismeretlen helyre, nem vár senki, sehol egy épület, csak a park, fakult, rozsdás lombú fáival.

Végre egy férfi jön velem szembe, egykedvű léptekkel. Megáll előttem, szemére húzott kalappal, tüzet kér. Hangja udvarias, meleg, mélyen zengő. Zavartan kotorászom zsebeimben öngyújtóm után, kigombolom a felöltőmet, most már nadrágzsebemben kutatok.

Iszonyatos ütést kapok ököllel az arcomra. Mire észbekapok, már a gyomorszáj fölé kapom a második ütést. A harmadik ütés elöl azonban hátraugrok s az idegen férfi felém esik a lendülettől. Kissé meginog, rettenetes rugást mérek a lábába, úgyhogy összecsuklik. De még fel sem ocsúdok a megdöbbenéstől és a fájdalomtól, valaki hátulról elkapja vállamat, hirtelen megfordulok és fejemmel szinte beleesek egy csontos ökölbe. Ütések záporoznak az arcomon, érzem, hogy a vér elborított, csapkodok vaktában, összevissza, de aztán eszméletemet vesztem.

Reggel ébredek a szállodaszobában.

Fekszem az ágyon, pizsamában, vizes törülköző a fejemen. Kissé oldalt fordítom a fejemet, a kis asztalkán egy üveg konyak féle, a dugót kihúzták belőle, majd visszahelyezték az üveg szájára, éppen hogy csak fedve legyen. Lekászálódok az ágyról, imbolyogva közelítem meg az asztalt, ott beleroskadok a fotelba.

Öntök a konyakból. Megiszom. Körülnézek. Azt az inget, amely tegnap rajtam volt, nem látom sehol. De egy széken összehajtogatott, frissen vasalt ing fekszik, idegen nyakkendővel — legalábbis nem az én készletemből való. Kinyitom a szekrényajtót. Ott lóg a ruhám is, amely az éjszaka rajtam volt. Benzin szaga van a kabáthajtókának. Az ablakhoz viszem, tüzetesebben megvizsgálom... benzinnel tüntették el a vérnyomokat. Az ingemet pedig egyszerűen kicserélték.

Féktelen düh fogott el.

Pénzt nem vittek el tőlem, tehát nem útonállásról van szó. A merénylők — miután alaposan kikészítettek — felhoztak a szobába, levetkőztettek, rámhúzták a pizsamát, fejemre vizes törülközőt csavartak, mintegy bocsánatkérésképpen, hogy hát „pardon, uram! A további fájdalmaktól megkíméljük... tessék a vizesruha..."

Feltárcsáztam a portát.

— Hogyan értem haza?

A portás rekedten nevet a telefonba:

— Uram, bocsásson meg, de alaposan felöntött ön az éjjel. Három barátja hozta haza, nevetve mesélték, hogy valahol együtt mulattak, és ön, uram, leesett a lépcsőn. Orvoshoz akarták vinni, de ön tiltakozott...

— Három barátom?... — kérdeztem elképedve.

— Igen. Az egyik sántított... Bizonyára emlékszik már...

Letettem a kagylót. Visszaültem az asztal mellé, teleöntöttem a vizespoharat konyakkal és egy hajtásra kiittam. Eltűnődve hajtottam fejemet tenyerembe. Most már végképp nem értek semmit. Azazhogy, a „három jóbarát" — ezek szerint tehát hárman lehettek — nem mások, mint éjszakai támadóim. Az egyik sántított. Amelyiket sípcsonton rúgtam. De kik ezek?

Közben leszólok a szállodaportásnak:

— Keresett-e valaki tegnap este távollétemben?

— Nem uram. Csak egy levelet címeztek önnek, azonnal felküldöm. Elnézést a késésért...

Ismét lepergetem agyamban az elmúlt hetek eseményeit. Gréti... kikötői kocsma... pénz... szálloda... állás... ismét Gréti.., aztán a tegnap esti kaland és most újra itthon. Akármennyire próbálom Grétit kimosni az éjszakai kalandból, — képtelen vagyok rá. Mert a furcsaságok azóta történnek velem, mióta Grétit ismerem. Egész személyét homály fedi, úgyszintén az álláshoz való juttatásomat, amelyben megint csak benne van Gréti keze. És az éjszakai...

Megszólal a telefon.

— Rodyn?

— Igen.

— Krohmann. Sajnos, közlöm önnel, az állását felmondom. Két heti bérét kifizetem. Egy órán belül címére küldöm a pénzt.

Kattant a telefon.

Kopognak az ajtón.

— Tessék...

— A levél, uram... — nyújtja felém a borítékot a liftboy.

— Igen...

Feltépem a borítékot. „Frankfurtba utaztam. Majd jelentkezem. Gréti..."

Olyant káromkodom, hogy a liftboy — ki borravalóra várt —, ijedten hátrál ki az ajtón. Megtöltöm a poharat, lehajtok vagy egy decire való konyakot és hanyatt fekszem az ágyon.

Hogyan is volt tegnap?

Kétezer schillinges állás... két-három öltöny ruha... selyemingek... Bécs legszebb szállodája... egy titokzatos, de mégis kedves és csinos barátnő...

Ma semmi. Sem állás, sem Gréti, innét is kiebrudalnak, mihelyt elfogy a pénzem... újra az utcára kerülök... Őrjöngeni tudnék dühömben. Olyan mélységes elkeseredés lesz rajtam úrrá, hogy fejem a párnába fúrom és — amit talán csak gyermekkoromban tettem utoljára, — sírvafakadok. Vinnyogok, mint egy állat, tehetetlenségemben fogaimmal marcangolom a vánkos huzatát. Az éjszakai kimerültség, a verés következményeképpen jelentkező fájdalom, a reménytelenség és a szesz, mind, mind próbára tették az idegeimet és most már teljesen elernyedek, összeroppanok.

Két hét nem telt bele, amikor már az utolsó ruhadarabomat adtam el néhány schillingért a bécsi, hirhedt Dorotheumban. Ez a hatalmas — szinte palotának beillő épület, a zálogház — valami furcsa, nevetséges kontrasztot ad Bécs belvárosának életéből. A Dorotheum itt van a Graben egyik mellékutcájában. A Graben maga a megtestesült pompa és gazdagság. Százezreket érő kirakatok követik egymást csillogó brilliánsokkal, smaragddal, rubinttal ékesített ékszerekkel, drága szőrmékkel, szövetekkel, selyemmel, fantasztikus fazonú krokodil- és gyíkbőr készítményekkel...

Ez a Graben...

És egy mellékutcájában tolong a toprongyos, leszegényedett, sápadt arcú, ziháló tömeg. Ordító szegénység, izzadságszag, káromkodás, elhaló sóhajok, — mindez a Dorotheum előtt. A zálogház előtt. A tömeg mindennapos, — mert a szegénység, a tömeges szegénység is mindennapos — Bécsben. Néhány schillingért a legféltettebb — egyébként rendszerint ócska — családi emlékek, edények, göncök, rongyok tűnnek el a Dorotheum feneketlen gyomrában.

És amit már a Dorotheum sem vesz be?

Asszonyok tántorognak ki a kapun, révedezve, szinte eszelős idegességgel gyűrik vissza kosarukba azt a rojtos szélű nadrágot, vagy fakó kartonszoknyát, amelyet a becsűs csak éppen megpiszkált a ceruzájával a pulton és nem adott érte egy vasat sem. És akkor az asszonyok — mondom — kitántorognak az utcára és eltűnődnek a jövendő felett, ami nem is jövendő már, hanem beérkezett valóság: ma már nincs mit emberüknek, vagy gyereküknek az asztalra tenniök. És ha a Dorotheum sem segít, akkor talán segít az utcasarok... Már akinek. Amelyik asszonyról még nem koptatta le a hajdani csinos vonásokat a szegénység. Talán még kellenek valakinek, egyetlen félórára...

Néztem az úttest túlsó oldaláról ezt a tömeget.

Én már mindezen túl vagyok. Három napja, hogy az utolsó schillinget felvettem a pénztárból és ma már egyetlen vasam sincs. És mégis valami hihetetlen fölénnyel bámultam az én sorsommal teljesen azonos tömeget. Utáltam őket. Utáltam ezt a tehetetlen, izzadságszagú tömeget. És gyűlöltem. Nem akar-

tam, egyszerűen nem akartam azonosítani magam velük. Semmi közöm hozzájuk. A rajtam lévő göncön kívül semmi egyebem, de nem tartozom közéjük. Más világ az övéké és más az enyém.

„Más az enyém... ?"

Melyik? Ezt a „plebs"-et valami mégis összetartja. Talán a nyomoruk, az elesettségük... ez a tömeg még ha olyan gyámoltalannak is tűnik most, iszonyú erőt képviselhet, ha... egyszer kicsordul a pohár. Hogyan jutott ez eszembe? Nem is tudom.

Visszasétáltam a Grabenen át a Simplon kávéházba.

A ruhatárosnál érdeklődtem ismét, hogy a címemre érkezett-e üzenet vagy levél. Közöltem vele nevemet. Grétivel annak idején így tartottuk a kapcsolatot, s reméltem, hogy valami történik most már velem.

— Uram, azt hiszem, ez önnek szól!

Átvettem a borítékot, nem bontottam fel mindjárt, hanem kint az utcán. Egy hirdetőoszlopnak nekitámaszkodtam, néztem az előttem elhaladó embereket, de gondolataimat ez a levél kötötte most le. Nem bántam volna, ha akármilyen hírt rejt magában ez a boríték. Akár rosszat is. Csak történjék valami velem! Tudtam — egészen biztos voltam benne —, hogy Gréti nem hagy magamra, előbb-utóbb találkozom vele. Vagy más valakivel, esetleg valakikkel. Arról már megbizonyosodtam, hogy nem vagyok egyedül. Ez az egész szállodai história, aztán a verekedés, s az is, hogy egyik napról a másikra újra az utcára kerültem lerongyolódva, összeroppanva — ez mind-mind arra engedett következtetni, hogy sorsomat irányítják. Csak nem tudom, kik és miért?

Fogammal letéptem a boríték sarkát, annyira, hogy a kisujjam beleférjen. Lassan szakítottam fel a papírt, valami nyugodt kíváncsisággal. Csak néhány sor volt benne: „Ma este érkezem. Hat órakor várjál rám a Simplonban. Ha nem, holnap és a következő napokban, mindig ugyanebben az időpontban. Másodmagammal megyek. A pénzt tedd el." Aláírás: Gréti.

Kétszáz schilling volt még a borítékban.

Ezek szerint Gréti már tegnap megérkezett, gondolta, nem jövök be mindennap az üzenetért. Tehát este ismét itt lesz. Most fél hat van, félóra múlva találkozunk.

Elrohantam egy bisztróba.

... És ettem... Prágai sonkát, virslit, tejet, kaszinó tojást s amikor mindezt bekebeleztem, majdnem sírva fakadtam a gyönyörtől. Hogy mit jelent éhezni, azt csak az tudja, akinek már egyszer összeszorult a gyomra, elfátyolosodott a szeme, iszonyatos fejgörcsök bántották, — az éhségtől... Először csak egyszerűen éhes vagy. De ez a kellemetlen érzés hatványozódva jelentkezik benned, amint rádöbbensz, hogy evésre még csak kilátásod sincs. Mert az egészen más fajta éhség, amikor valaki egy hivatalban ledolgozza a nyolc órát és mire megéhezik, rohan haza, hogy megebédeljen. Tudja, hogy *van* ennivalója, tehát nem esik kétségbe az elkövetkezendő napokat illetően. De nekem reményem sem volt arra, hogy mit eszek este, aztán holnap egész nap és tovább... Az éhség már kihatott az idegeimre. Ölni tudtam volna dühömben, amikor rágondoltam az éjszakai kocsikázásra. Ha nem ülök be a kocsiba, akkor nem vernek félholtra, nem következik a felmondásom, és még a többi kellemetlen apróság, ami történt velem.

De vajon másként történt volna-e minden?

Ez sem biztos. Mégiscsak felülkerekedett bennem egy olyan gyanú, hogy a verekedés, aztán az állásomból való kirúgásom, nyomorom — amely ezután következett —, egyszerűen egy megrendezett komédia volt.

Éreztem, hogy ma végére járok e sok kérdőjelnek, amelyek valóságos erdőt alkottak gondolataim és létem elé, az utóbbi hetekben.

Grétit pillantottam meg először az asztalnál és egy középtermetű, intelligens arcú, idősebb férfit.

— Rodyn... — mutatott be Gréti, az idegen is mondott valami nevet, de azt hiszem, szándékosan érthetetlenül.

— Jó ismerősöm és kíváncsi volt önre, Rodyn úr. Gondoltam, elhozom magammal... — mondta Gréti s az asztal alatt térdével alig észrevehetően megnyomta a lábomat. Figyelmeztetésnek szánta, csak ha tudnám, mire? Valószínű, nem szabad visszategeznem őt s jobb lesz talán, ha arra felelek, amit ők ketten kérdeznek tőlem és én pedig semmi beszélgetést nem kezdeményezek...

Konyakot kértek számomra, egy decit, nem is felet. Gréti kérte s láttam, finoman mosolyog. Nagyon jól esett ez a kis figyelmesség. Gréti tudta, hogy kedvenc italom a konyak s a viszontlátás örömére rendelte.

Soha nem örültem annyira Gréti közelségének, mint most, hogy hosszú hetek után végre találkoztunk. Arcán átsuhanó bájos mosolyából ítélve, ő is várta már a viszontlátást. Most először — mióta ismerjük egymást —, most éreztem valami őszintébb vonzalmat a lány iránt. Nem csak azért, mert e hányatott néhány hetem után csakis tőle várhatok kézzelfogható anyagi segítséget is, hanem a szó legszorosabb értelmében vágyódtam utána. Vágyakozásomban azonban — s ezt most őszintén bevallom — a szekszuális kívánalmaknak nyoma sem volt. Azt hiszem, beleszerettem ebbe a titokzatos körülmények között élő nőbe...

Mindez pillanatok alatt futott át bennem, mert hiszen itt ült közöttünk az idegen férfi, aki miután Grétivel váltott néhány szót, hozzám fordult:

— Ön mikor kapta meg Krohmanntól a felmondást?

Csodálkozva néztem rá, aztán Grétire.

— Talán három hete... De honnét tudja?

Bólintott.

— Tudom...

Gréti most komolyan nézett rám, aztán megkérdezte:

— Ment érted este valamikor is egy csont színű személykocsi?

Még jobban meglepődtem.

— Igen... El is vittek és egy park mellett kitettek a kocsiból és... rámrohantak... és...

Gréti intett a kezével:

— Megmondtam önnek Jaguár, hogy várják meg, míg hazajövök, nem?! — Keményen nézett a férfi szeme közé, Jaguár pedig zavartan elmosolyodott:

— Nem tudtam, hogy ön és Rodyn úr között...

Gréti összeszorította száját s szinte sziszegve préselte ki a szavakat:

— Semmit nem tud! Egyébként pedig az autókázásra majd visszatérünk... — mondotta fenyegető hangon s Jaguár már nem mosolygott.

— Kedves Rodyn — fordult most hozzám a lány. — Majd az eseményeket később megbeszéljük, ami pedig a parkban történt önnel, arról nekem tudomásom van. Ezért részben engem okolhat... De most ennek még nincs itt az

ideje. Jaguár önnel beszélni óhajt, és pontosan egy óra múlva várom a lakásomon.

Ezután Jaguárhoz fordult:

— Rodyn urat hozza el kérem a kocsiján. Rendben van?

Amikor Gréti elment, egy ideig szótlanul ült mellettem az idegen férfi. Még egy konyakot rendelt nekem, de ehhez már nem volt kedvem. Azt a kegyetlen verést nem felejtettem el s most tudom már, hogy ennek a férfinak sok közé volt hozzá. És Grétinek?

— Nézze uram — szólalt meg hirtelen az idegen. — Ön tapasztalhatta, hogy nem a két szép szeméért tömjük önt pénzzel. Igaz?

— Hogy értsem ezt?

— Úgy, ahogy van. Szálloda, pénz, ruha, miegymás...

— És azt sem, hogy véresre vertek? — vágtam közbe dühösen.

— Arról most ne beszéljünk. Annak is megvolt az oka. Ennél sokkal nehezebb órái is lesznek...

— Szép — feleltem egykedvűen. — Csak már azt szeretném tudni, hogy ön kicsoda, és kik rendezték meg a parkbeli verekedést, mit akarnak velem, mire jó ez a komédia?!

Féktelen düh fogott el, legszívesebben képen vágtam volna ezt a Jaguár névre hallgató ismeretlen férfit. Az utóbbi hetekben idegeim teljesen kimerültek. Ebben a pillanatban Grétit is gyűlöltem, amiért nincs egy percnyi nyugtom ismeretségünk első pillanatától kezdve.

De miért ülök akkor itt? Miért örültem annyira még tíz perccel ezelőtt is Gréti jelenlétének. Nem akartam elismerni önmagam előtt sem, hogy hálóba kerültem, amelyből még csak nem is akarok kikeveredni. Egyszerűen azért nem, mert sokkal nagyobb bennem a kalandvágy, mintsem visszalépjek. Soha gyáva nem voltam, most már mindegy, hogy mi történik velem.

— Rodyn. Ön még ma hajnalban Franciaországba utazik... Gréti mindent megmagyaráz ma este. Ott kapja meg útlevelét, pénzét.

Összeráncoltam a homlokomat és megdöbbenve néztem erre az őrültre:

— Hova megyek én?!

— Marseille mellé... Van ott a Deuxieme Bureau-nak egy kastélya, ahol önt szívesen várják...

Amikor Jaguár beültetett a kocsijába, még akkor sem tudtam teljesen felocsúdni a meglepetéstől. Deuxieme Bureau... A francia titkosszolgálat...

Most már több mindent értek.

Mondhatnám azt is talán, hogy m i n d e n t.

De arra egy pillanatra sem gondoltam, hogy nem megyek... Pedig később, hónapok elmúltával Magyarországon egy néhány lépésnyi hosszú, szűk cellában minduntalan eszembe jutott ez a találkozás, de akkor már késő volt...

Hallama Erzsébet: Versek

Hoznék harmatos...

Hoznék harmatos, friss
salátalevelet,
és eléd tenném ecettel, zölden, hűsen.

Markomba fognék
csengő hárfahangot,
és rádlehelném
jószagokból, égből,
madárpihékből, kisfiúszemekből
összehordott minden melegemet.

Értsd meg: veszett percek
a nélküled kongók,
s minden más szavam hazugság.

Rólam lehullik minden árnyék,
de árnyakat vájnak bennem
az üregek.

Sápadt napokat halmozok sorra
lázadozva és beletörődve.

Fiam szeme előtt

Nagy kék csillagok,
párosak és figyelők,
nyári mezőknek fénye,
illatos hó-ragyogás —

igaz szót leső két szemedbe
elmondom, kicsim, az életemet.

Kezdtem jósággal.
Anya-kéz szorító,
nagyranyílt szívvel,
betű-csodáló áhítattal,
marcipán kacsák
és élő galambok
voltak a világ —
amíg helyettük
fekete kenyér
és halott galambok jöttek,

és beüvöltött
valami nyüszítő rémség
ölbebújó fülembe is.

Folytattam buta nevetéssel,
gonosz titkokkal
fejemben,
takargatott és sose szűnő
vacogással a szívemben,

míg megláttam a fákat,
a hegyek derengő kékjét,
erdők suttogtak álmaimban
és halmozódott az izgatott,
tétova türelmetlenség,
mint a harmatos,
mindenről tudó hajnalok.

És görcsös hallgatások
mély, zsibbadt vízébe
új ízeket csöppentett a nap,
mint fénypöttyöket az alvó szemére,
és szennyes árkokon átvergődve
mégiscsak eljött az Indulás.

És menni szép,
menni jó,
menni muszáj,
és menni könnyű is,
ha meleg tenyerét valaki odanyújtja.

Átkelni szennyen, sáron,
pókhálós undorokon,
éppúgy, mint marasztó,
lepkeléptű estén,
ezt zengték régi, holt galambok.

Zizge gitárszó,
dohogó gépek,
ez volt az életem,
teljes és sose álló.

S talán már jöhetnél is,
te csillagszemű szépem,
szemedbe néznék szépen,
én nyári fényes mezőm,
kisfiam, te tiszta hó-ragyogás.

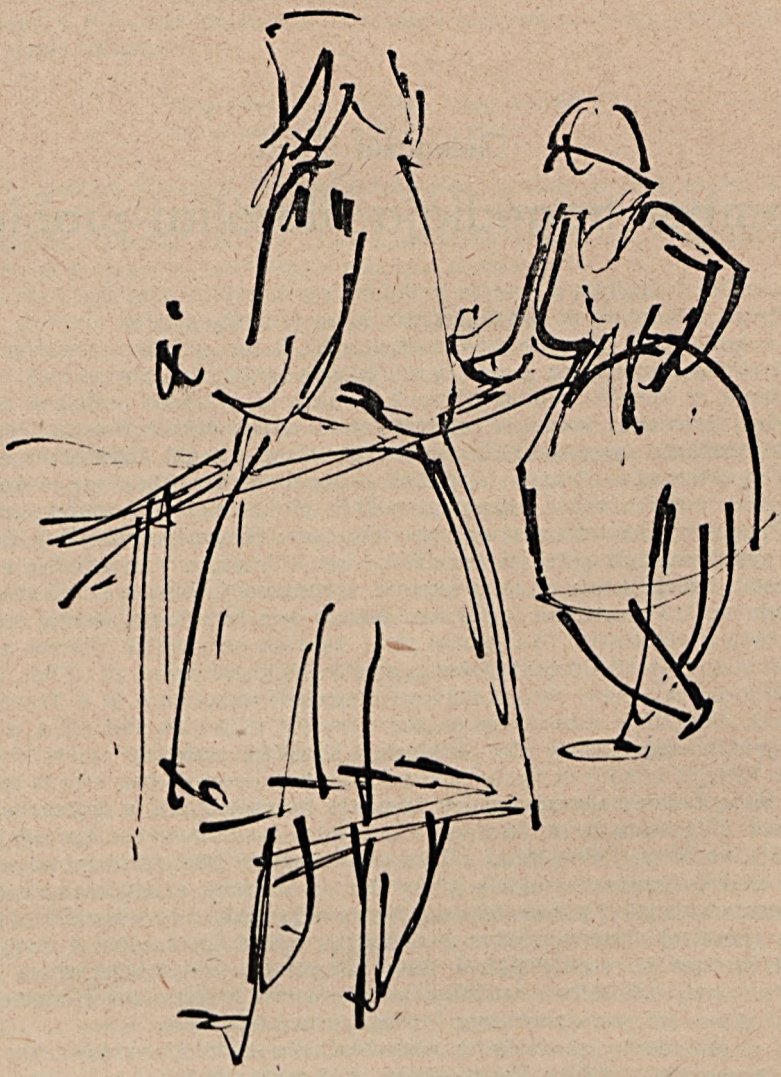

Máté János: Piacon (vázlat)

Gelencsér Géza

Az ember tragédiája filozófiai problémái

Az ember tragédiája a magyar irodalom legvitatottabb alkotása. A felszabadulás előtt született tanulmányok szerzőinek egy része filológiai adatok gyűjtője, közvetlen hatások kutatója volt (Voinovich Géza és mások). Sokan vallásos szemszögből ítélték meg a Tragédia eszmeiségét, s ezért a mű egészét optimista irányzatúnak tekintették (Arany János és követői). Voltak olyanok is, akik az uralkodó osztályok érdekeinek megfelelően történelmi igazsággá nyilvánították a mű pesszimizmusát, bizonygatva a Tragédia irodalmi nagyságát (Alekszander Bernát és mások). Ugyszólván csak Erdélyi János mutatott rá — Arannyal szemben — Az ember tragédiájának lényegére. Szerinte Madách pesszimizmusa ultramontánokhoz méltó inkább, a műben érvényesülő perspektíva jövőjétől fosztja meg az emberiséget stb. Hangsúlyoznunk kell, hogy Erdélyi azért nyilatkozott ily elítélően, mert félt, hogy a Tragédia diszkreditálja a szocializmus eszméit. Szocializmus és jövő szerinte ugyanazon fogalmak eltérő megjelölései.

Irodalomtörténészeink a felszabadulás után sem tudtak egyértelmű értékítéletet alkotni Madách alkotásáról (Akadémiai vita). Egyesek nem voltak képesek szabadulni Arany tekintélyétől (Waldapfel József), mások tanulmányaira, pl. Sőtér Istvánnak „Romantika és realizmus" című kötetében megjelent munkájára is, a Tragédia egyes részleteinek eklektikus kiragadása és történelmileg közvetlen indoklása a jellemző. Közös fogyatékosságuk, hogy alig törődnek a Tragédia esztétikai sajátságainak vizsgálatával. Viszont Lukács és Révai igen jelentős tanulmányaikban erre is gondot fordítanak, sőt a konkrét elemzés mellett bizonyos immanenciára, a dráma belső összefüggéseinek feltárására is törekszenek. (L. Lukács tanulmányát a Szabad Nép 1955. március 27-i és Révai fejtegetéseit a Társadalmi Szemle 1958. szeptemberi számában.)

Az elemzés immanens oldala sokkal fontosabb, mint ahogy egyesek gondolják. Amíg monista szemléleti alapon fel nem tárjuk a Tragédia belső összefüggéseit, addig az oksági viszonyok történelmi elemzése csak töredékes képet adhat a magyar irodalom egyik legizgatóbb problémájáról. Azt a láncszemet kell megkeresni a Tragédiában, melynek megragadásával e műalkotás valamennyi lényeges összefüggése kibontakoztatható. Ez a láncszem szerintem Madách ismeretelmélete.

Ezt a problémát szeretném a következőkben behatóbb vizsgálódás tárgyává tenni. Az ismeretelmélet filozófiai probléma. Fejtegetéseim tehát szükségképpen elsősorban filozófiai jellegűek lesznek.

... E vérgolyó napod.
Lábunk alatt a föld egyenlítője.
A tudomány nem győzött végzetén.
(XIV. Lucifer)

Az ember tragédiájának egyik legfontosabb kérdése az ember és a természet viszonya. Madách válaszának lényege így fogalmazható meg: az ember és a természet közötti ellentmondást a természet oldja fel.

Az emberiség történetét a világ, a természet hőhalála zárja le a drámában. A XIV. szín eszkimó világa közvetlen előzménye ennek a távlatnak. Az ember megsemmisül fizikailag is, miután lesüllyedt erkölcsileg. Az emberiség Madách szerint tehetetlen ezzel a jövővel szemben. A költő felfogása tehát az ismeretelméleti agnoszticizmus talaján született.

Madách fizikai világképe mechanikus materialista jellegű, de ez a mechanikus materializmus a filozófiai idealizmus világnézeti alapjain nyugszik. Az I. színben így énekel az angyalok kara:

Megtestesült az örökös nagy eszme,
Im a teremtés befejezve már.

Az objektív idealista filozófiai felfogás kétségtelen. A világ az örök eszme tárgyiasulása, az eszmének az Úr az alanya, a teremtés az Úr eszméinek megvalósulása stb.

Látszólag itt tisztán vallásos költői kozmogóniáról van szó. A valóságban azonban materialista magot is tartalmaz a vallásos elképzelés:

S nem érzed-é eszméid közt az űrt,
Mely minden létnek gátjául vala,
S teremteni kényszerültél általa? (I. Lucifer)

E rész költői kifejezése annak a gondolatnak, hogy az eszme csak saját tagadásában, az anyagban létesülhet. Egyébként minden vallás filozófiai tekintetben objektív idealista jellegű, ezért materialista vonatkozása is van. Elismeri ugyanis a valóság objektív létezését, bár ezt szellemi végokkal magyarázza.

Madách vallásos meggyőződése tipikusan deista, távol áll a dogmáktól. Deizmusa Isten és a világ viszonyának adekvát elképzelésében jelentkezik. Az I. színben Isten megteremti, majd magára hagyja a világot, mely a mechanika törvényeinek megfelelően mozog tovább, miután kezdeti energiáját megkapta.

Be van fejezve a nagy mű, igen.
A gép forog, az alkotó pihen,
Év milliókig eljár tengelyén,
Míg egy kerékfogát újítni kell. (I. Az Úr)

Ez a részlet a deista vallásos álláspont mellett Madách mechanikus materialista meggyőződésére is utal. Deizmus mint vallásos meggyőződés és mechanikus materializmus mint filozófiai felfogás szorosan összefüggő világnézeti tényezők. Mihelyt a mechanikus materializmus felveti a világ eredendőségének kérdését, átcsap objektív idealizmusba. A világot ugyanis nyugalomba levőnek fogja fel, ezért a mozgást meg kell magyaráznia. Ennek érdekében a valóságot erőre és anyagra kettőzi. Az erőt a mechanikus materializmus képviselői a XVIII. sz. közepéig külső, anyagon kívüli tényezőnek tekintették (persze e nézet ezután is tovább élt még több, mint egy évszázadig), és ennek hatásával indokolták az anyag mozgását. Az erő így okká, sőt végokká vált, melynek Erő vagy Eszme csak szinonim megjelölése. Nem tekinthető véletlennek tehát, hogy a Tragédia I. színében két főangyal is úgy dicséri az Urat, mint az említett változatok megszemélyesítőjét:

Hozsánna néked, Eszme! (Gábor)
Hozsánna néked, Erő! (Mihály)

A Tragédia I. színében érvényesülő alkalomszerű isteni beavatkozás (Okkazionalizmus!) szintén mechanikus materializmus és objektív idealizmus (deizmus) kifejtett összefüggését bizonyítja, bár nem elméleti, hanem történelmi értelemben. A rendzavaró üstököst szintén „Isten ujja" igazítja vissza pályájára:

S ím, az Úr szavát meghallva,
Rend lesz útja ferdesége. (I. Angyalok kara)

A gondviselésnek ezt a funkcióját megtalálhatjuk egyes mechanikus materialistáknál (Newton), bár a mechanika fogalmával ellentétes mozzanat.

Vannak frappánsan megfogalmazott dialektikus vonásai is annak a természetfelfogásnak, mely a Tragédiában megnyilvánul. Az ellentétes erők küzdelme komoly szerepet játszik a műben, és ez Madách költői természetlátására is jellemző. Az ellentéteknek a természetben érvényesülő egységét és harcát így érzékelteti a költő a bolygók mozgásának bemutatása alkalmával:

Két golyó küzd egymás ellen
Összehullni, szétsietni!
S e küzdés a nagyszerű fék,
Pályáján tovább vezetni. (I. Angyalok kara)

Az esetleges dialektikus vonások mit sem változtatnak azonban az alapvetőn, hogy Madách éppen a dialektikusan felvetődő ismeretelméleti probléma megoldásától riad vissza (ember és világ összefüggése), illetve agnosztikus alapokra helyezkedik. Szinte kanti módon, persze költői színvonalon, tételesen is kifejti ismeretelméleti agnoszticizmusát. A VII. színben Lucifer szájába adja a szavakat:

Exact fogalmat nem bírván az elme,
Ti mégis mindig ezt keresitek
Önátkotokra büszke emberek.

A továbbiak idézése során kiderülne, hogy a költő ezt a luciferi tézist egy zseniálisan megérzett, de általa megoldhatatlannak vélt dialektikus összefüggés kapcsán fogalmazza meg, mely nem más, mint a mennyiség, minőség és a mérték viszonyának problémája.

Ennek az agnoszticizmusnak egyik oka a világ eredendősége kérdésének teremtéselmélet alkalmazásával történő költői megválaszolása. Ez kényszeríti Madáchot, hogy az ember és a természet ellentmondását pesszimista távlattal oldja meg. Az élet, a természet titok lesz a megismerés előtt

... mit jótékonyan
Takart el istenkéz...,

és e titokkal szemben a tudomány tehetetlen.

Ismeretelméleti agnoszticizmusának másik oka mechanikus materializmusában keresendő. Ennek tulajdonítható, hogy a természet törvényeit gépiesen működő erőkként, merev szükségszerűségnek fogja fel. A III. szín Ádámja szinte megsemmisül a gigászivá mitizált természeti erők béklyóiban. Az egyiptomi jelenetben ugyanilyen gépiesen működik az a játszinak látszó szellő, mely évezredek alatt bár, de menthetetlenül betemeti homokkal a nagy ember dicsőségét.

A falanszter jelenetben is a könyörtelen szükségszerűség teszi eredménytelenné a tudós élő szervezetet teremtő erőfeszítéseit. A tudományra vonatkozó pesszimizmusa nyilvánvaló.

Mechanikus materializmusából következik a világ hőhalálának kikerülhetetlen végzete is. (Természetesen ez összefügg költői kozmogóniájának idealista jellegével is. Ha ugyanis a világnak volt kezdete, végének is kell lenni.) A világ hőhalálát természettörvénynek tartja, magából a természetből vezeti le. Ezt nemcsak elvonni lehet a mű kompozíciójából, Madách közvetlen (hisz Ádám itt szócső) nyilatkozatát idézem, mely tudatosságra utal:

Ez óriás síron, melyre gyászlepelt
A természet dobott, midőn merengek,
Első, utolsó ember a világon; stb. (XIV. Ádám)

Ellenvetésként azt lehetne mondani, hogy Madách itt nem a világ hőhaláláról, hanem csak a föld eljegesedéséről, a naprendszer pusztulásáról beszél. Ez igaz. Csakhogy az I. és a XII. színben Lucifer szavaival a világ viszonylatában anticipálja a hőhalált. A naprendszer pusztulása tehát az egyetemes pusztulásnak csupán részlete. Valójában az entropia „törvényének" költői alkalmazásáról van szó. Ezt építi be a költő a Tragédia kompozíciójába. E „törvény" mechanikusan könyörtelen diadalát, — amint említettem —, Lucifer már az I. szín indító konfliktusában megjósolja. Csak addig lesz élet, mozgás stb. szerinte:

Míg minden megtelt, míg minden kihűlt,
S megmarad a semleges salak.

A kihűlőben levő napot képtelen a tudomány pótolni, hiába tűzi maga elé megoldandó feladatként a falanszter tudósa. (Isten által adott kezdeti energia elfogy, a „világ órája" lejár.)

A tudomány nem győzött végzetén...

jelenti ki elégedetten Lucifer a XIV. színben. Ez a kijelentés és a bemutatott jégkorszak adja meg a választ a felvetett problémára, ti. arra, hogy milyen a viszony az ember és a természet között.

A falanszter jelenet olvasásakor még felvetődhet a kérdés, hogy a színben érvényesülő agnószticizmus talán relatív jellegű, s csak az ábrázolt világ tagadását jelenti. Most már világos, hogy a hasonló vélekedéseket a Tragédia egésze cáfolja. Magából a kompozícióból következik, hogy a költő szkepszise abszolút.

Madách mechanikus materializmusának fontos jellemzőire, melyek szorosan összefüggnek a tudományt érintő pesszimizmusával, szintén a falanszter jelenet részleteiből következtethetünk. Szerinte a mozgástörvények ismerete nem jelenti a természet ismeretét is egyidejűleg. A XII. szín tudósát lelkesítik az ellentétekre épülő törvényszerűségek. Ádám provokatív szándékkal kérdezi tőle, hogy min alapul maga az ellentét. A tudós helyesen válaszol:

Örök törvénye ez az anyagoknak.
Törvény, mert úgy vagyon,
Mutatja nékünk a tapasztalás.

Ádám így replikázik:

A természet fűtője vagy tehát csak,
A többit ő magában végzi.

A természet immanens törvényei tehát soha nem hajthatók az ember igájába. A tudományos törekvések soha sem produkálhatják azt a „szikrát", mely a természet lényege, felfedezhetetlen titka. (Az életet!) Ezért fullad kudarcba a tudós organizáló, élő szervezetet teremtő tevékenysége.

A természet diadala végzet, kikerülhetetlen szükségszerűség. A véletlen teljesen kiküszöbölődik, Madách költői természetfelfogása fatalista determinista jellegű. Azt a jelenetet idézem igazolásként, melyben széttörik a tudós lombikja, és az a véletlennek tesz szemrehányást:

Midőn már int a cél,
...a dőre vak eset
Elejt.

Ádám felelete: Végzetnek hívták hajdanán.

A Tragédiában a misztifikált természettörvény (hőhalál) Végzet alakjában tűnik fel, mellyel szemben minden emberi erőfeszítés eleve tehetetlen. A természet legyőzi az embert.

A madáchi természetszemlélet a newtoni mechanika közvetett befolyása alatt áll. Köztudomású, hogy Newton a „nem csinálok hipotéziseket" elv ellenére is feltételezte Isten létezését, deista volt. Sőt „Isten ujja" elméletével megteremtette a kezdeti energia fogalmát, és a vele kapcsolatos összefüggéseket (erő-anyag) ez már magában hordta. Newton bizonyos okkazionalisztikus (isteni) beavatkozás lehetőségét is elfogadta. Felfogása variáltan és továbbfejlesztve — természetesen idealista módon — igen népszerű volt a XIX. században, sokféle mechanikus materialista elméletnek vált magjává ugyanakkor, amikor idealista vonatkozásai is hatással voltak. Az 1860-as évek közepén pl. Clausius dán tudós fogalmazza meg az entropia „törvényét". Persze ez nem befolyásolhatja Madáchot, a Tragédia előbb keletkezett, mégis mutatja, hogy az adott történelmi korszak légkörében mennyire benne éltek ezek az elméletek.

Ludwig Büchner „Erő és anyag" c. könyvének sokat vitatott hatását nagyrészt ki kell kapcsolnunk, mert bár ez címében megengedi a valóság megkettőzését, a probléma elemzése során ellentétes felfogást alakít ki, az erőt az anyag belső tulajdonságának, az anyagot pedig öröknek tartja. Vallásos vonatkozásban ateista, a világ hőhalálát sem tételezi föl. Ennyiben tehát teljesen különbözik Madách koncepciójától. Az ember és a természet viszonyának fatalista determinatív megítélésében viszont azonosság fedezhető fel: „Amilyen a természet sorsa, olyan az emberé is, mert a léte felett uralkodó merev és könyörtelen szükségszerűségnek hódol." (1870. 32. l. magyarul.) Csakhogy az idézet szerinti meghatározottság az ember földi létére vonatkozik. A naprendszer pusztulásának lehetőségét Büchner sem vitatja.

A leglényegesebb eltérés az, hogy Madách fellázad a mechanikus materializmus ellen. Tagadásának első nyoma az egyiptomi színben található. Lucifer szofisztikusan cáfolja a szerelem létezését:

...a tudás
Tagadja létét a rejtett fonálnak:
S kacagja durván az erős anyag.

Itt még csak az anyagi és a szellemi létezők összefüggésének mechanikus materialista alapon történő megmagyarázhatatlansága okozza elégedetlenségét. Ez azonban a XIII. színben lázadássá fokozódik. Ádám a szellemi létezők világába szeretne menekülni, de léte a „merev és könyörtelen szükségszerűségnek hódol", vissza kell térni a földre, az anyagi világba.

A hőhalál XIV. színben történt realizálása után az emberben levő szellemi mozzanat anyag feletti, vélt magasabbrendűsége, a szellemi végtelenség és az anyagi korlátozottság átélése miatt keletkező belső összeütközés idézi elő újból Ádám kétségbeesett lázadozását, mely a fő problémák újrafelvetésében fejeződik ki:

E szűk határú lét-e mindenem,
Melynek küzdése közt lelkem szűrődik,
Mint bor, hogy végre amidőn kitisztult,
A földre öntsd és béigya porond? (XV.)

Vagy:

...a hitvány anyag
Néhány törvénye mozgat, s tart lekötve? (XIV.)

A problémát, ember és természet viszonyának kérdését az eszkimó színben megoldotta és lezárta. A XV. színben kétségbeesetten hessegeti el maga elől a kialakult képet, és Istenhez menekül. A mechanikus materialista alapon megrajzolt költői világképet nem dialektikusan, az ész alapján, ahnem vallásosan, a hit segítségével oldja meg (lásd: Vajda János „Végtelenség" c. költeményének befejezését!). A kiábrándító tudást a ködös, irracionális, kétségek közti reménykedés váltja fel. A csodavárásban ott él azonban a bizonytalanság a jövő, az emberiség sorsa miatt:

Csak az a vég! csak azt tudnám feledni!
(XV. Ádám)

A természeti erőknek az előbbiek során kifejtett misztikus és lenyűgöző felfogása történelemfilozófiába csap át, hisz' Madách művében az emberiség történetét a világ hőhalála fejezi be. A költő fogyatékos mechanikus materializmusából szükségszerűen következik pesszimizmusa, mely ott sötétlik a Tragédiában végighajszolt emberi sors mögött, és amely a nihilbe visz. Mindez azért, mert a költő nem bízik az emberben (a tudományban, az észben), bizalmatlanságának, az emberre vonatkozó pesszimizmusának gyökerei azonban már költői történelemfilozófiájának kérdéseihez tartoznak.

Hadd idézzem József Attila „Március" c. versét bizonyságul, hogy Madách problémájára jó ideig senki, csak az 1930-as évek szocialista, szükségképpen humanista költője tudott feleletet adni:

Mert mi teremtünk szép, okos lányt
és bátor, értelmes fiút,
ki őriz belőlünk egy foszlányt,
mint nap fényéből a Tejút, —
és ha csak pislog már a Nap,
sarjaink bízón csacsogva
jó gépen tovább szállanak
a művelhető csillagokba.

3.

Más név alatt a végzet ugyanaz;
Hiú törekvés azzal küzdeni;
(V. Miltiades)

A történelmi színekről Arany Jánostól kezdve az volt sokak felfogása, hogy Madách művében nem a világtörténelemről van szó. Sőtér István szerint a Tragédia az eötvösi „uralkodó eszmék" bukását mutatja be. Tisztáznunk kell tehát, hogy mi az igazság. Eszmék vagy világtörténelem? Ez egyik legdöntőbb kérdése Madách történelemfelfogását vizsgáló fejtegetéseinknek.

A drámai költemény történelmi színeinek témája az emberiség története. A költő azt mutatja be, hogy az emberiségre történelmi-társadalmi törekvései során törvényszerű kérlelhetetlenséggel bekövetkező kudarc vár, bukásra bukás. A probléma újra ismeretelméleti jellegű. Madách az ember és a történelem viszonyával foglalkozik. Költői történelemfilozófiájának pesszimizmusa adekvát természetfilozófiájával.

Az a nézet, hogy a Tragédia a világtörténelmet mutatja be, nem áll ellentétben azzal a felfogással, mely szerint a drámai költeményben az eszmék történetéről van szó. Madách történetfelfogása ugyanis idealista, szerinte a történelem eszmék tárgyiasulása. Erre közvetett bizonyíték a tény, hogy a dráma történelmiségét eszméknek mint társadalmi hajtóerőknek a sorsa jelenti. De Madách nyilatkozatát is idézhetem közvetlen bizonyítékként Erdélyihez intézett leveléből: Midőn a szocializmus kigúnyolásával vádolsz, akkor szabadság, kereszténység, tudomány, szabadverseny s mindazon eszmék kigúnyolásával is vádolsz, mik a munka egyes részeinek tárgyai, miket éppen azért választottam tárgyaiul, *mert az emberiség fejlődésének fő momentumaiul nézem.* (Kiemelés tőlem.) Az utolsó mondatból egészen nyilvánvaló, hogy a történelem a költő szerint is eszmék története, hogy a költő véleménye a történelmi színek témájáról és eszmei mondanivalójáról azonos fentebb kifejtett nézeteimmel, hogy a költő történetfelfogása objektív idealista jellegű.

Vajon kizáró ellentmondást jelent-e a tény, hogy a költő természetfelfogása — bár fellázad ellene — mechanikus materialista, történelemfilozófiai nézetei pedig objektív idealista vonásokat mutatnak? Az említett kettősség nem jelent antagonizmust, hisz' Madách mechanikus materializmusa idealista gyökerű, másrészt a mechanikus szemlélet a történelmi színek egymásra következésében eszmék merev ellentéteként, és a bukás könyörtelen végzetszerűségében érvényesül. (Feuerbach és Büchner történelmi vonatkozásban szintén idealisták voltak.)

A Tragédia némely részlete a körülmények és az eszmék összefüggésének megítélésében meg-megpendít determinista nézeteket is. Például:

Hát minden nagy eszme,
Nemes cselekmény konyhánk gőze csak,
Vagy oly körülmény dőre magzata,
Mit egytül egyig a hitvány anyag
Néhány törvénye mozgat, s tart lekötve? (XIII. Ádám)

Az ilyen részletek azonban a mechanikus materialista felfogás elleni tiltakozást fejezik ki. A madáchi idealista eszmefelfogást nem befolyásolják.

A történelmi értelemben vett idealizmus még inkább elmélyül, amikor felvetődik a kérdés, kinek az eszméi objektiválódnak történelemmé. Kicsoda az alany? Madách szerint Isten. A VI. színben bekövetkező kiábrándulás után Ádám a következőképpen fohászkodik:

Oh, ha él az Isten,
Ha gondja van ránk és hatalma rajtunk,
Uj népet hozzon és új eszmét a világra.
Amazt a korcsba jobb vért önteni,
Ezt a nemesnek, hogy köre legyen
Magasra törni.

Több vonatkozásban is fontos ez az idézet. Bizonyítja, amit az eszmék és a történelem összefüggésének kifejtésekor elmondtam, bizonyítja Madáchnak az eszmék isteni eredetével kapcsolatos nézeteiről mondottakat, de utal arra is, hogy a Tragédiában, illetve a történelemben Madách különös szerepet tulajdonít a nagy embereknek, a „nemesnek". Ugyanakkor az is nyilvánvalóvá válik, hogy elégedetlen a néppel.

A nagy ember szerepe az, hogy közvetítse az isteni eszmét az emberiség, a nép számára. Hogy küzdjön ennek megvalósulásáért.

Noha Madách a történelmet mozgató eszméket isteni eredetűeknek tartja, ezek a Tragédiában közvetlenül mint korszellem jelentkeznek. A történelmi hős nagyságának egyik meghatározója a korszellem felismerésének képessége, szubjektív mozzanat. Lucifer szavai:

Ámos Imre: Varrónő. 1941.

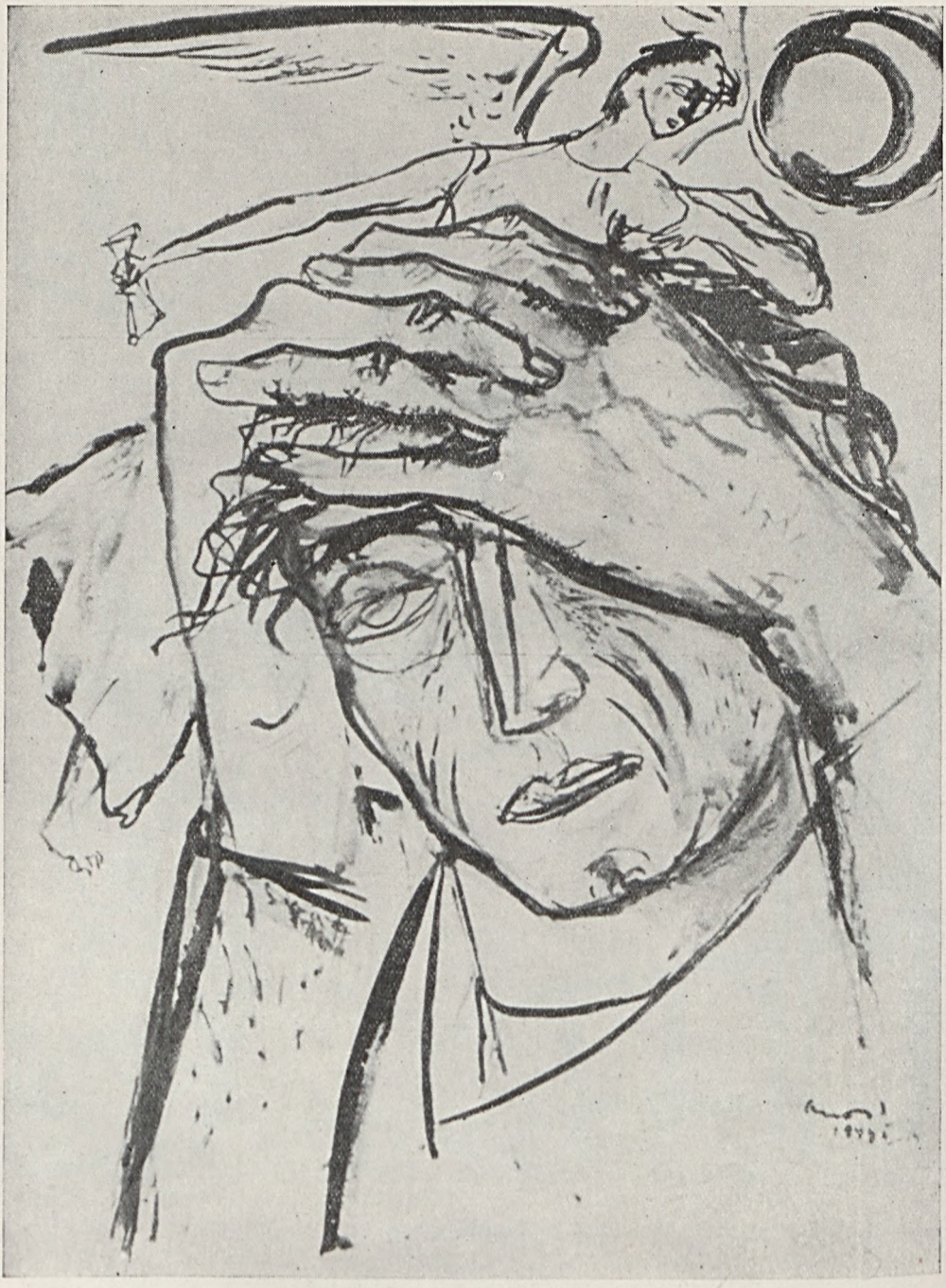

Ámos Imre: Önarckép angyallal. 1944.

Kiket nagyoknak mond a krónika,
Mind az, ki hat, megérté századát,
De nem szülé az új fogalmakat.
Nem a kakas szavára kezd virradni,
De a kakas kiált, merthogy virrad. (VII.)

A felismert korszellem felismert szükségszerűségként mint a nagy ember célkitűzése tűnik fel. Az ő eszméi tárgyiasulnak történelemmé az egyes színekben, hogy aztán a színek végén megtagadja azokat, és újakat tűzzön ki a megvalósítás, a küzdelem céljaként.

A Tragédia történelmiségének eszmei hajtóerői változatos érzéki formákban jelentkeznek: egy ember dicsősége, a milliók szolgálata, gyönyör-hajsza, keresztény testvériség, a feudális hierarchia nyugalma, szabadság-egyenlőség-testvériség, szabad verseny, szocializmus (tudomány). Valójában azonban individualizmus és kollektivizmus, helyesebben — tehát kevésbé anakronisztikusan — arisztokratizmus és demokratizmus a közös lényeg. Ezeknek az ellentéte nemcsak az egyes színek között van meg, szabadverseny-szocializmus (London-falanszter), hanem a színeken belül is. Gondoljunk csak az egyiptomi vagy a párizsi színre. Előzőben a fáraó az arisztokratizmusból a demokratikus magatartás felé fejlődik, az utóbbiban fordított a helyzet. De idézhetem az athéni színt is, mely az említett szempontból az egyiptominak pontos ellentéte. Az érzéklетesen variált lényeg, mely a Tragédia történelmi színeiben megformálódik, sajátszerűvé lesz, biztosítja a drámai költeményben reménynek és kiábrándulásnak váltakozását, sőt körforgását.

Mi idézi elő a történelmi hős világboldogító eszméinek, az emberiség történelmi-társadalmi törekvéseinek csődjét? Annak a felfogásnak érvényesülése a kompozícióban, hogy a lét (a történelem) irraconiális, mert mindig más jön létre, nem az, amiért a nagy ember harcol. Ezért a tudományos előrelátás lehetősége kizárt, a történelem megismerhetetlen, az ember nem ura, de rabja történelmi sorsának. Madáchnak ez a véleménye (agnoszticizmusa). a nép történelmi szerepéről vallott meggyőződésén alapszik.

Kepler a 2. prágai szín végén csalódva fordul el a feudális hierarchia zárt rendjétől, halott mozdulatlanságától, melyet az 1. prágai szín kezdő jeleneteiben, illetve a bizánci szín végén eszményített. Ezekkel a szavakkal megy át a kapitalizmusba, a jelenbe:

Engem vezess te, kétes szellemőr,
Az új világba, mely fejlődni fog,
Ha egy nagy ember eszméit megérti,
S szabad szót ád a rejlő gondolatnak,
Ledűlt romoknak átkozott porán.

Ez a részlet felveti a nagy ember és a nem nagy emberek (a tömeg, a nép) viszonyának kérdését. Itt érkeztünk el Madách történelmi vonatkozású ismeretelméleti pesszimizmusának leglényegesebb oksági összefüggéséhez.

Miután Tankréd-Adám a bizánci színben megjárta a kiábrándulás mélységeit, a kudarc okát a következőképpen jelöli meg:

Vezess, vezess új létre, Lucifer!
Csatára szálltam szent eszmék után
S találtam átkot hitvány felfogásban;
— — — — — — — — — — —
S az ember korcs volt eszmémet betöltni.

Arról van itt szó, hogy az „ember", nyilván az az ember, aki nem tartozik a nagy emberek körébe, vagyis a nép nem érti és eltorzítva valósítja meg a nagy ember eszméit. Ez a torzítás végzetszerű, s e törvény, hogy a várttól mindig eltérő társadalmi viszonyok alakulnak ki, egyben a történelmi hős és törekvéseinek bukását, kiábrándulását is meghatározza. Madách szerint a nép ennek az oka, mely alaktalan (öntudatlan), sötét masszához hasonlítható. Nincs birtokában az isteni szikra, mely a nagy ember sajátja. Ezért a nép és a hős viszonyára a meg nem értés, illetve a nagy ember akaratának, eszméinek durva eltorzítása lesz mindig a jellemző.

... mély tenger a nép: bármi napfény
Sem hatja át tömegét, sötét leend az,
Csak a hullám ragyog, mit színe felvet,
És mely hullám esetleg épp te vagy. (IV. Lucifer)

Az utolsó sorok már a nagy ember sorsára utalnak. A tömegből veti fel a történelmi hullám, de maguk alá is temeti (pl. Miltiades és Danton). A Madách által konstruált történelmi törvényszerűség a Tragédiában végzetként érvényesül, és hatása abban is sebb", az erkölcsileg jobb, ezért magasabbrendű egyénnek kell elpusztulnia.

Oh sors, ki bír veled!

kommentál rezignációval Danton a párizsi színben, amikor az arisztokrata ifjakat kivégzi a nép. Danton maga is azért adja fel a küzdelmet, mert tudja, hogy sorsa ellenében éppúgy tehetetlen, mint ellenfelei saját sorsuk ellenében. Erre utal az a jóslatszerű felszólítás, melyet Robespierre-hez intéz:

... ím ezennel felszólítalak,
Hogy három hó alatt kövess ez úton.

A történelem ábrázolásában Madách tehát nem az objektív törvényeket, hanem a mítoszt emeli ki.

Túl eszmei eltorzításán, a nagy ember és a nép viszonyára vonatkozóan a költő véleménye, hogy a nép mindig hálátlan jótevőjével szemben. E hálátlanság legfontosabb oka, hogy a tömeg ösztönösen érzi alacsonyabbrendűségét, s a különbséget a hős elpusztításával szünteti meg, mihelyt az funkcióját betöltötte. Az athéni színben Éva-Lucia mondja ki ezt a gondolatot:

Csak láncot érdemel e csőcselék,
Mely érzi, hogy te születtél urául,
Ki nemesb vagy, mint ők összevéve,
S megöl, megöl, hogy lábadhoz ne essék.

A nép alacsonyabbrendűségét csak az előbb említett isteni szikra hiányával magyarázhatjuk, és ez nem más, mint a korszellem felismerésének és az önzetlen küzdelemre való képességnek hiánya. A nép kislelkű, míg a nagylelkűség a nagy ember tulajdonsága, aki önzetlenül, akár remény nélkül is küzd és éppen a népért (Athén). A népért folyó küzdelem a Tragédiában szabadságért folyó harc. Míg a nép szabadságküzdelmének önzés az oka, az uralom utáni vágy (l.: IV. szín), addig a kiváló egyént az önfeláldozó önzetlenség, messianizmus jellemzi. Sőt, ez a legfőbb feladat Madách alkotásában. A Tragédia egyes színei ugyanis a nép szolgaság és kiszolgáltatottság alóli felszabadításának kísérleteit is tartalmazzák. Egyiptomi színre az athéni, a rómaira a bizánci, a prágai színre a párizsi, majd a londoni, ezután pedig a falanszter következik. Ennek csődjéből már csak az űrbe, a szellemi létezők világába lehet menekülni. Ez jelenti az abszolút szabadságot, illetve ennek illúzióját, mely a valósággal összeütközve megsemmisül, mint ahogy meghiúsulnak azok a kísérletek is, melyek

a nép felszabadítására irányulnak. Meghiúsulásuk sorsszerű, mivel a nép nem érti a történelmi hőst, mivel eltorzítva valósítja meg eszméit. Mert a nép önző, s emiatt lehetetlen a cél elérése. De meg kell a kísérleteknek hiúsulniok azért is, mert a nép csak formális okból fordul a fennálló rend ellen, mivel ami új, az „tagadása a már meglevőnek." (IV.) Madách kifejezi azt a meggyőződését is, hogy a népet természettörvény (történelmi törvény) rangjára emelt végzet ítéli örök szolgaságra:

... A tömeg
A végzet arra ítélt állata,
Mely minden rendnek malmán húzni fog,
Mert arra van teremtve. (IV. Lucifer)

A nép vérében van az a szükségszerűség, hogy új urat keres magának a régi helyébe. A nép természetének megfelel a szolgaság (l.: Athén, Párizs).

Hogy ily végzet vár a népre, annak egyik legkomolyabb oka, túllépve a természeti mozzanatokon, az anyagi és a szellemi nyomor. Ennek szintje a Tragédiában alig változik, kivéve az eszkimó világot, melyben eléri maximumát. Nem véletlen tehát, hogy az eszkimóban kristályosodik ki leginkább a szolgalelkűség.

Itt említem, Madách felismeri és ábrázolja, hogy az emberiség történelmi harcaiban nagy szerepet játszik az ún. hamis tudat. A hamis tudat lényegében az embernek önmagához, a társadalomhoz, illetve tevékenységéhez való történelmileg-társadalmilag inadekvát viszonyát jelenti. Illúziót, mely ellentétben áll a valósággal. Pl. a Tragédiában a nép önmaga számára pozitívvá hamisítja aljasságát, szolgalelkűségét. Az eszkimó világban a hamis tudat úgy érvényesül, hogy az eszkimó elhiteti magával, a jövevények csak istenek lehetnek. Emberi csúszó-mászó voltát vallásos dicsfénybe burkolja.

Madách a népfelség elvét szintén a hamis tudat megjelenési formájának tartja. Az athéni és a párizsi színek szinte tézisdrámának látszanak, melyekben a költő tragikus iróniával állítja szembe az illúziót a valósággal. Hogy célját elérje, anakronizmustól sem riad vissza. Hisz' az athéni demokrácia korszakába visszavetíteni a népfelség elvét az anakronizmus szükséges mértékének túllépését jelenti. Az egyik demagóg így uszítja a tömeget:

Mért hagyja a felséges nép magát
Így becsmérelni?

A párizsi jelenetben Saint Just ugyanezt a terminust használja, amikor Dantont fenyegeti:

A felséges nép majd ítél feletted.

Madách a polgári forradalom egyik leglényegesebb ideológiai tényezőjét, a népfelség elvét egy szubjektív, látszatvalóság megteremtésével próbálja tönkretenni.

A költő a nagy ember és a tömeg viszonyára vonatkozó felfogását következetesen végigviszi a Tragédiában. Azonban a koncepció, mely szerint a tömeg nem érti a nagy embert, ellentétébe csap át. Az igazság, hogy azért kell elbuknia a kiváló egyénnek, mert nem érti a tömegeket. Ez főként abban nyilvánul meg, hogy a dráma egyes színeinek végén mindig az újat képviseli, a következő színek elején pedig a már meghirdetett eszmény, tehát a régi talaján áll, mely már elidegenedett önmagától a kislelkű tömeg „csőcselékessége" miatt (Nietzsche terminológiája). Madách az eszmék történetét, az emberiség tetteit általános és abszolút erkölcsi normákhoz viszonyítva ítéli meg, ezért az általa ábrázolt történelmi gyakorlatnak szükségszerűen csalódást kell előidéznie. Ezért ismétlődik bukásra-bukás, kiábrándulásra kiábrándulás. A hős nem érti meg a korszellemet, nem érti századát. Ésszerűtlennek tartja a valóságot, mert más jött létre, mint amiért küzdött, nem az, amit akart.

E felfogás szerint a történelmi lét irracionális. Ész ellenes, ezért megismerhetetlen, hisz' tudományosan nem látható előre, hogy mit hoz a jövő, a történelem mozgása. Emiatt az ember nem is lehet ura történelmi sorsának.

Madách helyesen ismeri fel a dialektikus problémát, az akarat és az eredmény, illetve a tett és az eredmény történelmi viszonyának kérdését, de az ellentmondás megoldásától éppúgy visszariad, mint költői természetfilozófiájában. Különösen jelentős ebből a szempontból a polgári forradalom (párizsi szín) és a kapitalizmus (London) összefüggése.

Kepler a következőket mondja, amikor felcsendül a francia forradalom himnusza:

...hallom, hallom a jövő dalát,
Megleltem a szót, azt a nagy talizmánt,
Mely a vén földet ifjúvá teszi.

Madách eszerint tisztában volt a polgári forradalom jelentőségével, tudta, hogy az leszámolt a feudalizmussal,és létrehozta a kapitalizmust. A londoni színnek a prágaira következése tehát tudatos dramaturgiai megoldás.

A francia forradalom nagyszerű világtörténelmi funkciója, az igazi lényeg helyett Madách az általa vélt lényeget mint ésszerűtlent ábrázolja a párizsi színben. Ábrázolásában a forradalom esztelen vérengzés. A szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavai hamisak. A valóság a Grève tér és a guillotine. A vérengzés esztelensége az igazi értékek pusztításában nyilvánul meg. Ezeknek az igazi emberi értékeknek hordozói arisztokraták és nem a tömeg. A nép állatias, testi, szellemi, erkölcsi, anyagi nyomor a jellemzői, a letűnő bálvány, Danton helyett új urat keres magának, a forradalom felfalja saját gyermekeit stb. A költő tehát misztifikációba téved, sőt csak ezek érdeklik. Danton jóslatszerű — Robespierre-hez intézett — felhívásának valóságos eredményt tulajdonít.

Hősét, Dantont romantikus alakká formálja, akiben a köz- és magánéletnek a magyar középnemességre jellemző ellentéte található meg:

E vér között úgy gyötör az egyedüllét,
A sejtelem, mi jó lehet szeretni.

A madáchi Danton enervált magános hős, aki az értelmiségi undor gesztusával ítéli el a forradalom plebejus módszereit. Nem az jött létre, amit várt. A „felséges nép" módszerei idegenek számára. Ez az elfordulás nem jelent azonban kiábrándulást magából a forradalomból. A IX. színben tapasztalható kiábrándulás csupán a módszerekre terjed ki. Bizonyítja ezt a X. szín — ébredés után —, melyben Kepler igenli a forradalom funkcióját, a feudalizmus megsemmisítését. Erre utal:

Mi óriás volt bűne és erénye... stb.

A X. szín az egyedüli szín, melyben nincs kiábrándulás. Ennek a színnek végszava és Ádámnak reagálása a XI. szín kardalára nyilvánvalóvá teszi, hogy Madách sokat várt a kapitalizmustól. A versenytől az egyéniség sokoldalú, szabad kibontakozását remélte, de várta a nép jólétének biztosítását is. Hitte, hogy az individualizmus fejlődése, a smithi (A. Smith angol közgazdász) elveknek megfelelően, nem lesz korlátlan, főleg nem megy a gyengék rovására. A kialakuló új társadalom belső összefüggéseinek működésétől várta ezt, mintegy automatikus megoldásként. Erre vonatkozik az említett kardal következő részlete:

Majd attól félsz, az egyént hogy
Elnyelendi a tömeg,
Majd hogy a kiváló egyes
A milljót semmiti meg.

Es lejjebb:

...majd az élet
Korlátozza önmagát. stb.

Ádám még lelkesedett a kardal befejezésekor. Tapasztalatai azonban kiábrándították. A valóság bizonyította be, hogy a verseny szabadsága fikció:

Mi verseny az, hol egyik kardosan
Áll a meztelen ellennek szemében?

Az állam elnyomó szerepére tapint itt rá ösztönösen Madách. Annyi mindenesetre tudatosan is nyilvánvaló előtte, hogy a kapitalizmus belső törvényei teszik olyanokká az embereket, amilyenek. Akklimatizálódnak. Az emberi viszonyokat dologi (áru) viszonyok váltják fel. Minden áruvá válik, barátság, szerelem, stb. Az erős elnyomja és kizsákmányolja a gyengét. Ezt a világot sivár szürkeség, költőietlenség jellemzi. A valóság újra torzkép lett az eszmékhez viszonyítva. Így kerül ellentétbe a forradalom nagy erőfeszítése és az eredmény. A nagy tettek értelmetlenné váltak. A kiábrándulás okát — természetesen a régi talajáról — már a szín elején megjelölte Lucifer:

Hol a magas, mi vonz? a mély, mi rettent?
Sima mocsár csak, békával tele.

A költő a jelen ésszerűtlensége miatt sajnálja a múltat. Ott lappang ábrázolása mélyén a kérdés: Érdemes volt-e? Egyébként a kapitalizmusból való kiábrándulás közös élménye már a 40-es évek nemesi költőinek (Eötvös, Vörösmarty) is. A Tragédia közvetlenül nem érinti a magyar problémákat. Annál messzebbmenő következtetést von le Madách a kapitalista fejlődés csődjéből az általános emberire vonatkozóan. Azt, hogy a társadalmi berendezkedés megjavítására irányuló minden emberi erőfeszítés sorsszerűen kudarcba fullad, ezért a küzdelem irracionális. Ezt a meggyőződést vetítette vissza a múltba, de előre a jövőbe is, és ábrázolta a szocializmust a falanszter világává torzítva éppúgy észellenes képződményként, mint amilyenek az előzők is voltak. Nyugodtan mondhatjuk tehát, hogy a francia forradalom és a kapitalizmus összefüggése Madách pesszimista történetfelfogása szempontjából a Tragédia leglényegesebb része.

A költő (Ádám) falanszterre vonatkozó csalódásának fő oka, hogy — amint tapasztalta —, egyetlen eszme mozgatja annak társadalmát: a megélhetés biztosítása, harc az egyre szegényebb természet ellen. A történelemfilozófiai tekintetben idealista Madách nem láthatta, hogy az emberiségnek mindig a szükségletek kielégítése volt fő problémája. Annak, hogy egyetlen eszme a megélhetés biztosítása, nem pedig valami más magasabbrendű eszmény, következménye a falanszterben, hogy nincs élet, mert nem bontakozhatik ki nagy egyéniség. Hogy a lét költőietlenül józan stb. A tudomány nevében embertelen társadalmi gyakorlat alakult ki, elnyomják az anyai és a szerelmi érzéseket stb. Mindez természetellenes Madách szerint:

Mit nekem a fagyasztó tudomány!
Bukjék, midőn a természet beszél. (XII., Éva)

Nyilvánvaló, hogy a költő az emberben levő természeti mozzanatot tartja meghatározónak, ezért azt a társadalmi fölé helyezi. Ember és erkölcsfelfogása ebből fakadóan időtlen, ahisztorikus. A társadalmi érdek fölé rendelt természeti mozzanat az egész szín hangulatának megfelelően irracionális színekben tűnik fel, midőn Ádám a szerelmet, de ettől elszakadva általában a nagy ésszerűtlenségeket dicsőíti:

Ez őrülés, mi józanságtokat
Nem irigyeljük. Hisz mi a világon
Nagy és nemes volt, mind ily őrülés.

Ez az álláspont teljesen azonos azzal a pesszimista, de heroikus világnézettel, mely a Tragédia egészére jellemző, melynek lényegét Madách költői életfilozófiájának tárgyalásakor fejtettem ki. Itt érintem az érzelmek és az értelem konfliktusát is, melynek a falanszterben a köz- és magánéleti érdek összeütközése az alapja. Jellemző Madách liberalizmusára, hogy a magánéleti tényező jogosságát igyekszik erkölcsileg igazolni. A falanszterben a magánember lázad a közösségi érdek ellen. Indítékai érzelmiek. Kiábrándulásának oka a lét irracionalitása. Egészen más jellegű tudományos berendezkedés alakult ki a falanszterben, mint amiért küzdött. Bírálatát és reményeit így összegezte a londoni szín végén:

Mi függetlenség, száz hol éhezik,
Ha egyes jármába nem hajol?
Kutyáknak harca ez egy konc felett.
En társaságot kívánok helyette,
Mely véd, nem büntet, buzdít, nem riaszt,
Közös erővel összeműködik,
Minőt a tudomány eszmél magának,
És melynek rendjén értelem virraszt.

A XII. színben azután a költő úgy konstruálja a valóságot, hogy az ábrázolt világot szembeállíthassa az előbb idézett eszményekkel, hogy mindenért a népet tegye felelőssé (hisz mindent tűr), hogy a tudományra vonatkozó pesszimizmusát az ember és a történelem viszonylatára is kiterjeszthesse. „Csalódtam hát a tudományban is" — mondja Ádám a falanszterben, mert

Unalmas gyermekiskolát lelek
A boldogság helyén, mit tőle vártam.

Itt jegyzem meg végül, hogy azoknak van igazuk (Erdélyi, Révai, Lukács), akik súlyosan elmarasztalják Madáchot a szocializmus eltorzított ábrázolása miatt. Az sem lehet mentség, hogy az utópista szocializmussal kapcsolatos elégedetlenség is szerepet játszott az ábrázolásban. Az utópista szocializmus ugyanis — Révai szerint — a Tragédia keletkezése idején még haladó volt.

4.

A cél halál, az élet küzdelem,
S az ember célja e küzdés maga.
(XIII., Ádám)

A Tragédia fő problémája, hogy az ember képes-e megbirkózni a sorssal, mely az objektív természeti és történelmi törvényszerűségekből következik. A problémát Madách a II. színben fogalmazza meg, miután Ádám már evett a „tiltott gyümölcsből". Az Úr szavai:

Adám, Adám! Elhagytál engemet,
Elhagylak én is, lásd, mit érsz magadban.

Éva a következőképpen reflektál: „Végünk van!" A dráma cselekményének menete Évát igazolja. A Tragédián végighajszolt emberi sorsból egyedül az az eszme vonható el, hogy az emberiség sorsa bukássorozat mind a természet ellen folytatott, mind történelmi harcában.

Ebből a pesszimista természet- és történelemfilozófiai mondanivalóból csak ádekvát, tehát pesszimista, esetleg sztoikus életfilozófia következhetnék. Madách itt-ott mindkét irányban állást foglal. Pesszimista, amikor feladja a küzdelmet (ti.: Ádám!):

Ne lássam többé áldz sorsomat,
A hasztalan harcot. Hadd fontolom meg:
Dacoljak-e még Isten végzetével.

Ez az idézet Ádám végszavait tartalmazza, melyeket a XIV. szín eszkimó világában szerzett tapasztalatai után kétségbeesett belenyugvással mond ki. Nem is tehet mást, hisz az emberiség sorsa végső fokon — e részlet is bizonyítja — Isten által kimért végzet. (M. felfogása szerint!) Ez ellen értelmetlen minden erőfeszítés, a passzívitás, a küzdelem feladása az egyetlen helyes — racionális — magatartás.

Ez a pesszimizmus egészül ki a XV. színben egy sztoicista mozzanattal, amikor Madách a bölcs nyugalmat hirdeti:

....a végzetnek örökös betűit
Nyugodtan nézi, és nem zúgolódik
Miattuk az erős azt nézve csak,
Hogy állhatand meg még alattuk is. (Lucifer)

Az „erős" egyénnel kapcsolatos óvatos aktivitás igény azzal a meggyőződéssel függ össze, hogy

Az ember sincs egyénileg lekötve,
De az egész nem hordja láncait. (XV., Lucifer)

Tehát az egyén mozgása az egészre nehezedő könyörtelen szükségszerűségen belül viszonylag szabad. Ezt a relatív lehetőséget kell a nagy embernek kihasználnia. Mindenesetre a viszonylagos szabadság küzdés által történő megvalósulása mit sem változtat az egészen, a harc hasztalan. Ez a konklúzió a Tragédia történésének menetéből objektíve következik. Ezért csak az öngyilkosság lehet Ádám dilemmájának — élet vagy halál — egyetlen helyes megoldása. Ezt azonban ismét a végzet (természeti — isteni) akadályozza meg, ti. Éva terhessége. Nincs más út, Ádámnak vissza kell térnie Istenhez.

A Tragédia a IV—XV. színig pesszimista történelmi hátteret bontakoztat ki. A XV. színt a költő arra használja fel, hogy a legfontosabb kérdéseket újra felvesse, és az előzményekből objektíve következő pesszimista mondanivalóval ellentétesen, most már optimista színezettel válaszolja meg. Válasza azonban szubjektív, idegen a dráma műfaji tárgyiasságától, ezért nem meggyőző, a bizonytalanság körében marad. Általános emberi probléma, amely a XV. színben ismét felvetődik, az emberiségnek a természettel szembeni ill. történelmi harcára vonatkozik:

E szűk határú lét-e mindenem, (?)

és:

Megy-e előre majdan fajzatom, (?) (Ádám)

Ezekben a kérdésekben, melyekre Ádám (Madách) az Úrtól vár választ, az anyagi kötöttségek elleni lázadás fejeződik ki, a lélek magasabbrendűségének hite, stb.

A nagy ember és a nép viszonyára vonatkozó kérdés:

Van-é jutalma a nemes kebelnek,
Melyet kigúnyol vérhullásáért
A kislelkű tömeg? (XV., Ádám)

Ezeket a problémákat a Tragédia történésének menete már megoldotta. A költő azonban most figyelmen kívül hagyja ezt az eszmeiséget az említett problémák újabb felvetésével.

Az egyetemes emberi viszonylatú kérdésre adandó választ titoknak nyilvánítja. Az Úr beszél, hogy elhallgattassa Ádámot:

.... Ne kérdd
Tovább a titkot, mit jótékonyan
Takart el Istenkéz vágyó szemedtől.

(Az isteni titok nem közönséges titok, szerepe van. Ez biztosítja az emberi nagyságot és erényt.) Az Úr válasza a kérdés megkerülését jelenti mind az idézett részletben, mind a folytatásban. Felveti ugyanis az ember anyagi kötöttségének lehetőségét, megcsillantja azonban a túlvilági élet „reményét" is, csak éppen Ádám problémájára nem ad feleletet.

Ugyanígy megkerülést jelent a nagy ember és a „kislelkű" tömeg viszonyának kérdésére adott válasz is:

Tégy bátran, és ne bánd, ha
A tömeg hálátlan is lesz,
Mert ne azt tekintse célul,
Önbecsét csak, ki nagyot tesz. (XV., Angyalok)

Ezek a válaszok Madách szubjektív szándékai ellenére, éppen megkerülés jellegüknél fogva, a „nem tudom" körében maradnak. Ennél a nemtudomnál a Tragédia végszava sem több:

.... ember, küzdj, és bízva bízzál!

A végszó kettős igényt támaszt, a remény és a küzdelem folytatásának igényét. Ez a remény-igény azonban nem különbözik attól, mellyel Lucifer lép fel az emberrel szemben a III. szín végén, amikor elaltatja Ádámot és Évát. A remény szerepe mind az Úr, mind Lucifer esetében azonos. Feladata, hogy biztosítsa az ember megmaradását a küzdelem színterén. Remény és küzdelem-igény összefonódása a végszóban tehát teljesen logikus.

A Tragédia összefüggéseinek legnagyobb és kizáró jellegű ellentmondása éppen az, hogy Madách heroikus, cél és értelem nélküli remény és ebből eredő küzdelemigényt állít szembe a mű tárgyiasságából következő pesszimizmussal. Pesszimista természet- és történelemfilozófiájával ennélfogva heroikus és irracionális életfilozófia áll inadekvát módon szemben.

Ennek az életfelfogásnak lényegét igen frappánsan már a XIII. színben megcsillantja Madách:

A cél megszűnte a dicső csatának,
A cél halál, az élet küzdelem,
S az ember célja e küzdés maga. (Ádám)

A költő az emberiség életének célján töpreng. Mivel ilyen célt nem ismer, a küzdelmet teszi meg annak. Meg kell jegyeznem, hogy véleményének lehet egészséges dialektikus vonatkozása is, ti. az ellentétek harca, melyet a költő az élet végcéljává misztifikál. Az ellentétek harca valóban örök. Célmitoszában ennek megsejtése lehet elrejtve. A madáchi öncélú és értelmetlen küzdelemben három tényezőnek van irányító szerepe. Elsősorban az eszméknek:

... bármi hitvány
Volt eszmém, akkor lelkesített...
— — — — — — — — —
Előre vitte az embernemet.

— mondja Ádám a XIII. színben. Amellett, hogy itt valami korai utilitartizmus jelentkezik, ez a részlet puszta deklaráció az eszméknek tulajdonított szerep tekintetében. A Tragédiában ugyanis nem igen viszik előre az eszmék az emberiséget, éppen ellenkező a helyzet. A költő az idézett részlettel kapcsolatban, mint annyi mással, az olvasó külső belátására számít. A hasonló, lírai közvetlenségeknek tűnő megjegyzéseknél sokkal inkább kifejezik a madáchi eszmefelfogást az ábrázolás közvetett módszereivel alkotott, magából a hős helyzetéből fakadó megnyilatkozások. Újra kell idéznem Miltiades szavait, melyek akkor hangzanak el, mikor a hős demokratikus eszményei elbuknak, illúziói szertefoszlanak, s ő kiábrándultan készül a halálra:

Más név alatt a végzet ugyanaz,
Hiú törekvés azzal küzdeni.

Az idézet elején levő jelzős szószerkezet („Más név") a különféle eszmékre utal, melyeknek egyaránt bukás a végzetük. Miltiades magatartása az egyetlen következetes magatartás, éppúgy öngyilkosságot követ el — hisz elküldi katonáit, feladja a harcot —, mint Danton, vagy a XV. szín Ádámja. A passzivitás konklúziója életfilozófiai tekintetben szükségképpeni volna, a Tragédia azonban ebben a vonatkozásban, mint azt már kifejtettem, az aktivitás igényével lép fel.

Lényeges irányító szerep jut a madáchi végzet elleni reménytelen harcban az isteni gondviselésnek is. Az Úr Ádámhoz intézett szavait idézem:

Egy szózat zeng feléd
Szüntelenül, mely visszaint s emel,
Csak azt kövesd. (XV.)

Végül a nő, a szerelem funkciójára kell utalnom. A nőnek, a szerelem géniuszának szerepe a XV. szín istene szerint, hogy közvetítse emberének a gondviselés sugallatát. Ennek megértésére csak a nő kifinomult ösztönvilága képes. Így tetőződik be a Tragédiában az „ész trónfosztása". Az ész helyébe a gondviselés sugallatának intuitív átélése lép, mint végső irányító erő. Szerelem és küzdés összefüggése a XV. színben válik közvetlenül is nyilvánvalóvá. Egyébként a Tragédia valamennyi színében szerelem és küzdés kapcsolata az előbbieknek megfelelően érvényesül gyakorlatilag is. Éva a színekben mindig a jó — sokszor az objektív, máskor a madáchi értelemben jó — irányban befolyásolja Ádámot. (Gondoljunk csak Júlia vagy Borbála pozitív, valamint a párizsi arisztokrata és plebejus Éva negatív hatására!)

Ismeretes, hogy az egyiptomi színben Madách nem éppen hízelgően nyilatkozik a nő, a szerelem szerepéről. A szín fáraója így összegezi igen kellemesen és nagyon szubjektíven a madáchi nőfelfogást:

Te csak virág légy, drága csecsebecs,
Haszontalan, de szép, s ez érdeme.

Évához intézi e szavakat, akit szerelmével magához emelt. Vajon ellentétben áll-e a szín hősének a nő szerepére vonatkozó véleménye a XV. színben megjelölt és a dramaturgiai összefüggésekből következő funkcióval?

Mit jelentenek a fáraó szavai? Hogy a szerelem vigasztaló, feledtető, gyönyörködtető, ha az előzményeket is idéznők, kiderülne, hogy ésszel ellentétes mozzanata a létnek, tényező, mely kizárólag érzelmi vonatkozású, s mint ilyen az irracionalitás köréhez tartozik. (Kepler pl. szereti Borbálát, noha tudja, hogy az erre érdemtelen.)

Szerelem és küzdés tehát úgy viszonylanak egymáshoz, mint egyik irracionalitás a másikhoz. A küzdés öncél, a szerelem pedig oly érzés, mely elhomályosítja az észt, feledteti vagy elmélyíti a kudarcok sorozatát, megvigasztal vagy kétségbeejt stb. A szerelem másik funkciója, mint láttuk, irányító, mozgatóerő jelentőségű, de érzelmi sajátszerűségét tekintve szintén irracionális jellegű. A szubjektív közvetlenség és a drámai tárgyiasság közötti ellentét tehát ebben a vonatkozásban látszólagos.

Az ész trónfosztása talán legnyíltabban Lucifer szerepének körülhatárolásában fejeződik ki. Ádám megtérése után az Úr így jelöli ki Lucifer működésének körét, s anticipálja erőfeszítéseinek sorozatos kudarcát:

Hideg tudásod, dőre tagadásod
Lesz az élesztő, mely forrásba hoz,
S eltántorítja bár — az mit sem tesz —
Egy percre az embert, majd visszatér.

Ez történt Ádámmal is. Életútja körpályán mozgott, oda tért vissza, ahonnét elindult, Istenhez. Lucifer racionalizmusa tántorította el az Úrtól, hozta „forrásba" mint mozgatóerő. Ez azonban nem képes boldogítani, mert eszmény nélküli, érzelem ellenes hajtóerő, melynek rabja csak ideiglenesen lehet. Érzelmi, eszményt áhítozó természete, megismerésének természeti—történelmi—isteni korlátai, beláttatva tehetetlenségét, visszakényszerítik Istenhez. Az idézet szerint e körforgás az életnek állandó törvényszerűsége. A közölt részlet az egész madáchi koncepciót tartalmazza.

Ádám, Ádám! Elhagytál engemet,
Elhagylak én is, lásd, mit érsz magadban. (II., Az Úr)

E szavakkal bocsátja el az Úr Ádámot a gondviselés kegyeiből. Mivel sem a természeti, sem a történelmi erőkkel szemben nem tudja megállani a helyét, képtelen urává lenni sorsának, visszatér Istenhez. Nem a lázadó emberről van szó a Tragédiában, hanem a kudarcot vallott, Istenhez visszatérő emberről:

Uram, legyőztél. Ím porban vagyok.
Nélküled, ellened hiába vívok:
Emelj vagy sújts, kitárom keblemet. (XV., Ádám)

E visszatérés tetőzi be Madách pesszimizmusát. Itt válik teljessé a kétely, mely az ember ellen irányul. S van-e pesszimistább mű annál, melyben ez fejeződik ki?!

Ismétlem, Madách hőse nem a lázadó, hanem a végzet ellen pesszimista alapon heroikusan küzdő ember, aki ismeri magatartása céltalanságát, irracionális jellegét, mégis harcolni kíván. Ádám ezekkel a szavakkal szakad el a szellemi létezők világába emelkedés megvalósításának ábrándjától:

Oh Lucifer! vezess földemre vissza,
Hol oly sokat csatáztam hasztalan,
Csatázzam újra és boldog leszek.

Néhány irodalomtörténészünk egyoldalúan pozitívumként emelte ki, hogy Ádám vállalja a földi küzdelmet! Tudja, hogy a problémákat itt kell megoldani stb., stb. A mellékessel helyettesítették a lényeget, nem törődtek az egésszel, a koncepcióval.

Itt kell rátérnem a Tragédia legfőbb, a pesszimista természet- és történelemfilozófia, valamint a heroikus és irracionális (optimista színezetűnek szánt) életfilozófia ellentmondásának megokolására. Véleményem szerint ez az antagonizmus — egyelőre csak immanens okokat érintve — az objektivitás és szubjektivitás ellentétéből származik. Madách érzelmi alapon lázadozik az ellen a perspektíva ellen, mely

művének objektív összefüggéseiből következik. Ádám érzelmi alapon tagadja meg a jövőt, melyet a luciferi értelem mutatott meg neki:

Láttam tudásod tiszta alkotását,
Nagyon hideg volt ottan e kebelnek. (XV.)

E szavai Istenhez való visszatérése után hangzanak el. Nyilvánvaló, hogy a tudás helyét a hit foglalja el, az érzelmek. A két irracionalizmus mozzanat-érzelem, hitgyőzelme azonban bizonytalan alapokon nyugszik. A XV.-et megelőző színekben szerzett ismeretek, a tudás és a hit összeütközéséből születő kétely aknázzák alá:

Csak az a vég! csak azt tudnám feledni! (XV., Ádám.)

A Tragédiában megnyilvánuló merev, fatalista determinizmus elleni érzelmi, tehát irracionális jellegű lázadásnak még egy mozzanatára kell utalnom. Korábban Madách ama meggyőződését fejezte ki, hogy az akaratot a körülmények határozzák meg. Az utolsó színben a körülmények meghatározó szerepére vonatkozó előző nézeteit is sutba dobja, és az akarat abszolút értelemben vett szabadságát hirdeti:

Szabadon bűn és erény közt
Választhatni mily nagy eszme,
S tudni mégis, hogy felettünk
Pajzsul áll Isten kegyelme. stb. (Angyalok)

Az angyalok kardalában kifejezésre jutó voluntarizmusnak és a vallásos tanítások összefüggésének ténye kétségtelen. De igazolja az idézett dalrészlet a gondviselés madáchi szerepével kapcsolatos korábbi fejtegetéseimet is.

Az Isten és az ember viszonyának kérdésében Madách álláspontja egyrészt hagyományos, másrészt újszerű. Hagyományos, amennyiben azt tartja, hogy isteni gondviselés nélkül, önállóan az ember nem boldogulhat. Újszerű, amennyiben — véleménye szerint — az ember nem Isten, hanem saját dicsőségére cselekszik, tevékenykedik a földön, mindenesetre Istent helyettesíti. („... te nyertél tőle díszt, ha Engedi, hogy tégy helyette." (XV., Angyalok.)

A XV. szín: zárószava: „ember: küzdj és bízva bízzál!" — és a vele megegyező életfilozófia eszmeisége lázadást jelent az előző színekben érvényesülő determinizmus, mechanikus materializmus ellen. Ezzel azonban a költő csupán kiélezi az ábrázolt világ összefüggéseiből következő eszmeiség és a vele szembeállított válasz ellentmondását, de azt nem szünteti meg.

(Folytatjuk)

Kemény Erzsébet: Versek

Vizes aszfalton

Hogy utam megrövidítsem
a téren át megyek haza.
A virágok felől orromba száll
az ázott föld szaga.
Suttogó neszekkel van tele az éjszaka,
a fák csókolóznak a széllel,
éjzöld lombjaik széjjel
bomoltak a szerelmi harcban.
A lámpák alá érek, ahol a fények halkan
csobbannak az aszfalt esővert síkján.
Pillanàtra megtorpanok fekete partján
a fekete víznek,
de lábaim visznek tovább.
Önmagam fölött járok.
A lombok lenn lengő óriások
és hullámzó torz
alak a bronz
szobor.
A torony sötéten haldokol
s a házak részeg fedele
aléltan hull bele
e bizonytalan tóba.
Mintha lefelé hajolna
széle a térnek.
Félek
lecsúszom róla, ha még egyet lépek:
a semmibe hintál át a víz...

Élek? Valóban?
Létezik az út mely otthonomba visz?...

Gonosz nyár

A nyár a gonosz, ravasz és galád:
rét sima selymét teríti alád,
levetkőztet és
meztelen száját szádra szorítva
véredbe parázna vágyat liheg.
Nem mozdulhatsz,
csupa érzékeny ideg
kisülésre váró elektromosság tölti meg
eleven húsát.
Testéből bús fák
könyörgő karok nyúlnak feléd
szirommeleg és párafinom ölelést
igézve rád,
bőröd alatt illatos ragyogást
látó lángokat gyújtva.

A nyár, a gonosz, eljön és eljön újra meg
újra,
parázs lélekzetét pórusaidba fújja,
megmérgezi agyad.

Erényeid zokogva takarják el arcuk
sötét ajkának fulladt csókjai alatt.

Dombói Lajos

Nyugdíjasok a parton

Itt üldögél a vízparton pipálva
a hat öreg s mulatja az időt.
Hogy túlra hív az angyal trombitája,
kacagják rajtuk ráncok és redők.

Kunkorgó bajszaik mögött pirosság
s humor lakik, száz élc, vicc, adoma
leng köztük, mint üvegben a piócák,
s a kedvük bő, akár itt a Duna.

Mint látomás jön és megy mély barázdát
szántva, nehéz uszályokat cipelve
a nyílt vizen egy-egy teherhajó.

Az ő sorsuk könnyű, — letéve terhe.
Szívükben béke csillog és barátság. —
De jó is így elúszni, hej, de jó!

Hatvani Dániel

A felnyilazott szenvedés

Visszasajognak álmaim az ébrenléttől reggelig
Messze vagy ezért bűnhődöm s hiányod kisebesedik
Gördül a szikla-fájdalom s döbbent valóммal szembenéz
Kilóg a nyitott sebeken a felnyilazott szenvedés

Áhítják régvolt csókodat szemem körül a karikák
A létedet mely rámtapadt — bíbor bimbójú tűzvirág
Ölelve vágyva szomjazón körülöleltél mint a fény
Szétszikrázott a pillanat szerelmünk kristály-üvegén

Elmentél s itt maradt velem magányt-leplező fájdalom
Volt-emléked az űrbe lóg hintázok dermedt ágakon
Mint semmin-túli alkonyat fölnyílik fájó mosolyod
Nem hallod már ha nevetek nem hallod már ha zokogok

Sok egymásba-tolt messzeség lengő azúrja rámszakadt
Némán fordulnak kínjain utánad nyitott seb maradt
Felzsongó tagjaimba mint csillag robog a szenvedés
Lüktet a csöndben kibomló vérkörömben az erezés

Mint távolságok tornyain tépett táncoló angyalok
Testedből ezer fény sikolt csókodból ezer hang ragyog
S ha ébrenléten túl arany-létrákon kúsznak ágaim
Hozzád hullok mint holt levél szerelmünk csukott szárnyain

Thiery Árpád

Tűz pattan a sziklákból

A múltkorában régi ismerős szállt le a vonatról a somlóvásárhelyi állomáson. Persze, nem a szó igazi értelmében vett ismerős, hiszen a hatvan esztendős, időszűrte, fürge bácsikát nem ismerték meg a faluban, miként talán ő is csak a téli párától ölelt Somlóhegyről és az állomás tábláiról szerzett csalhatatlan bizonyítékot, hogy valóban Somlóvásárhelyen jár.

Az álomásról az iskolaigazgatóhoz ballagott. Nem véletlenül, hiszen a bácsika egyetlen „ismerőse" tulajdonképpen, amelybe az emlékezet még kapaszkodhatott: az iskola volt.

— Ötven esztendeje itt tanultam — mondta röstelkedve a meglepett Pák Zoltánnak. — Szeretném megnézni az iskolát... ha lehet.

Az igazgató készségesen végigvezette a tantermeken. Az öreg mindent alaposan megnézett, néha egy-egy ablak vagy falszegletnél hosszan bámészkodott, mintha a régi játszópajtásokat kereste volna, s közben elismerően bólogatott. A régi iskolapadot is kereste. A félévszázad előttit, amelyben egykor áhítatos figyelemmel hallgatta a tanítót, de hát... hol van már a pad, s hol az idő, amelyet ötven esztendő történelme, emberi munkája, társadalmi haladása eltakar?

— A falakból még maradt valami — sóhajtotta búcsúzáskor a kapuban —, de belül... belül már minden más... új.

Igen, más itt már minden Somlóvásárhelyen, sőt, aki néhány héttel ezelőtt járt a faluban, az most egy és másban bizonyára nem ismerne az emberekre sem. Új a falu, új az ember, és új... a gondolat is.

Aki elég sűrűn megfordul a falvakban, már esztendővel ezelőtt is tapasztalhatta, hogy parasztemberrel nem lehetett úgy beszélgetni, hogy tíz perc múltán ne a szövetkezetre terelődött volna a szó. Somlóvásárhelyen is úgy élt a gondolat az emberekben, mint földben a megfogant mag, amely csak az alkalomra vár, hogy a világ elé lépjen, s erősödjön, gyökeret eresszen. Sokszor maguk között is — a gazdag termésű szőlőkön bukdácsoló alkonyi fényben a pincék előtt, vagy pohár mellett a szomszédnál — egyre gyakrabban, egyre inkább cselekvő szándékkal beszélgettek a szocializmusról, a szövetkezetről.

Somlóvásárhely azóta már termelőszövetkezeti község lett. Azóta az egyéni kisparaszti világ összeroppant pillérei mögött kimagasodott már az új, a hatalmas, a közös. A szocialista mezőgazdság fundamentuma. Mégis, a leírt szó, a mondat csak egyszerű, színtelen. Hiányzik belőle az indulat, a heroizmus — mert manapság ilyesmi is van a parasztemberekben — a szívekbe kapaszkodó szokás, a vívódás és lelkiismeret, a szocializmus igenlése és szeretete. Ezt alig fejezi ki

a néhány szó, ahogyan lakonikus rövidséggel csak eképpen mondjuk: Somlóvásárhely termelőszövetkezeti község lett. Lett, van, de hogy miként? A falu hogyan vizsgázott, ezúttal nemcsak életerőből, nemcsak józanságból, munka- és kultúrszeretetből, hanem a szocializmus építésének, örömeinek és gondjainak vállalásából is?

A szó próbatétel volt. Igaz, néhol kicsorbult a szív pallosa a józanság nyakán, a lelkiismeret nekiütközött a szokásnak, az „enyém" gondjában megkérgesedett paraszti szíveknek, de miként a folyó, amelynek habja ugyan a legkisebb kavicson is megcsobban — mégis az egész, a folyó, előre tart.

Közel kétezer élet a Somló déli lejtőjén. Férfiak, nők, gyerekek. Emberek, akikből esztendők alatt észrevétlenül kikopott a felszabadulás előtti cselédsors, s most mindennek helyébe költözött a nagyszerűbb: a közös. Emberek, akik évtizedeken át — ha nem is a szó legszorosabb értelmében, s önmaguk előtt is titkolva — mégis idegenek voltak, akiket égneknyúló sziklafalakként választottak szét a mezsgyék, s akik számára ma közös a tett, a szándék és az élet tartalma. A hirtelenjött változás talán felszínre dobja a kishitűek gyanakvását: mitől ez a váratlan fordulat a paraszti észjárásban, az egyéni világ rögeihez ragasztott emberekben? Váratlan? Nem. A somlóvásárhelyiek között nem volt idegen gondolat a szövetkezés, hiszen a sok szó, a szocializmus világáról megfogalmazott paraszti vélemények a tanúi: parasztságunk oly érett volt a szocialista mezőgazdaságra, mint gyümölcs a fán, amely már csak a gondos kézre vár, hogy az ágról leemelje.

Talán eddig csak a kezdeményező bátorság hiányzott. Mert más az, amit az ember gondol, meg az is más, amit asztalra könyökölve a szomszédnak mond — kissé titokzatosan, ravaszul, mintha a másik véleményét kérdezné — s más az, amikor a falu színe elé kell állni.

Egy utcasarki beszélgetés alkalmával valaki maliciózus egykedvűséggel megjegyezte, hogy olyanok a somlóvásárhelyiek, mint a sziklák. Lehet. De ezektől a napoktól alighanem más értelmet nyer a hasonlat. Igen, hasonlíthatnak, sőt hasonlítanak is a Somlóhegy bazalttornyaira, de nem ridegek, komor várfalakra emlékeztetőek. Nem, mert ezekben az emberekben most úgy feszülnek a lángok, úgy szikrázik bennük a tűz, mint hajnadában a Somló bordái között a vulkán. Valóban hasonlítanak a sziklákhoz, mert olyan tűz pattant ki belőlük, amely boldogító fényességgel világítja be a somlóvásárhelyiek jövendőjét.

*

A tanácsháza a falu szíve. Itt érezni, hogyan mozog a falu, innen indulnak a népnevelők, ide érkeznek a jelentések, s tulajdonképpen itt látható, hogy szinte óráról órára miként alakulnak az emberek.

— Siló János nyolc hold ... — koppan a szó a tanácselnök szobájában, s az írógép sebesen kattog. Készül a felmérés, mert ez a brigád csak tegnap érkezett a községbe. Addig a járási tanács népnevelői és a pedagógusok dolgoztak a faluban. Lehet, hogy akad olyan, aki most meglepődik. Hogyan, a pedagógusok? Igen, a pedagógusok. Tízesével, ötvenesével, csodálatos pátosszal, házról házra járva ,okos, józan szóval vezetgették az embereket az egyéni világ útvesztőiből. Dicséret érte a pedagógusoknak.

A kályhában frissen ropog a tűz, a kora délelőtti napfény még alighogy megkapaszkodik az ablak párkányán. Látszólag minden olyan, mint tegnap meg tegnapelőtt. Az országúton túl éppen olyan lágy a föveny, az ügyfelek is szorgalmasan kopogtatnak az ajtón, s kinn a ház előtt villogószemű gyerekhad lár-

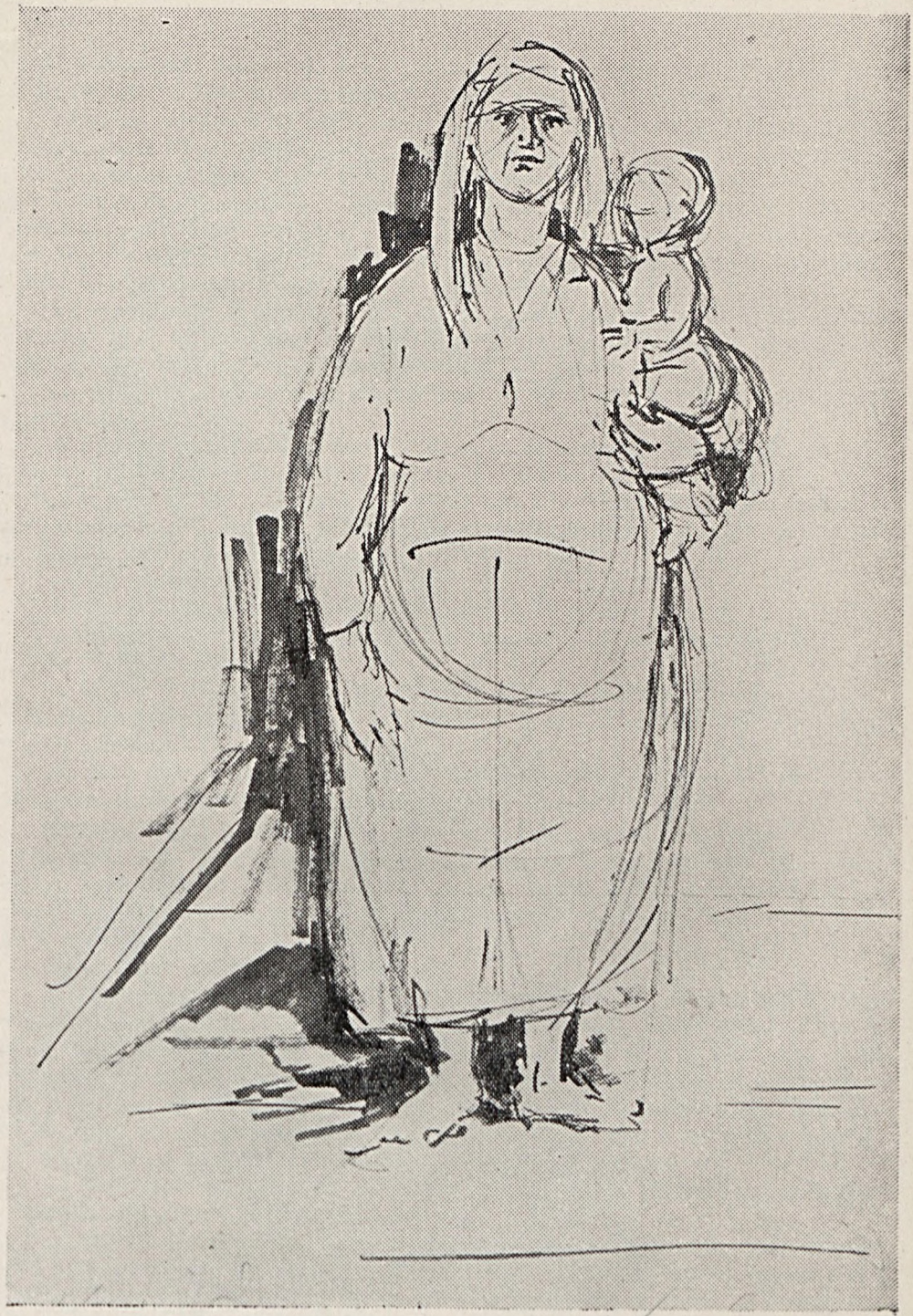

Kovács Éva: Anya

Nagy Tibor: Arckép

mázik. Indiánosdit játszanak. Mégis, ez a nap soha többé nem tér vissza. Érzi ezt itt mindenki. Más, mint a tegnap volt, és más, mint amilyen a holnap lesz.

Alaposan megtermett, hatalmas őszbajuszú bácsi lép az irodába. Szótlanul biccent, látszik, hogy ismerős, mert otthonosan mozog. A gépírónő háta mögött belenéz a kimutatásba, majd hátrakulcsolt kezekkel a kályha elé áll. Néha megnézi a tüzet, és figyelmesen hallgatózik. Olyan, mint egy Móricz novellafigura. Mintha nem is a másik szobából, hanem a nagy magyar író egyik kötetéből lépett volna az irodába. Hallgatag. Nagy, okos szemeibe szinte minden belehullik: a fény, a kimutatások, a számok fölé hajló fejek.

Egy ideig szótlan ácsorog a kályha előtt, majd egyik lábáról a másikra áll. Nagyokat nyel, látszik, hogy fészkelődik benne a mondanivaló, de még egy lélegzetvételnyi szünetet se tud elcsípni. Váratlanul közbeszól:

— A Csizmadia? Az nem négyholdas! — tiltakozik, s ellentmondást nem tűrően cseng a hangja.

A kimutatás készítése néhány pillanatra félbemarad. Rövid vita, az öreg erősödik. Utána cigarettagyújtás. Az öreg fontoskodva az állát dörzsöli, a fejét előregörnyeszti és vár. Az egyik brigádtag, egy népnevelő nyilván megsajnálja, mert látszik, hogy a bácsika beszélne, legszívesebben talán ő diktálná a kimutatás adatait, és barátságosan odaszól:

— Mi újság Feri bácsi?

Az öreg odakapja a fejét. Megkönnyebbül, és halkan nevet.

— Mi lenne? Választódik a nép. Az okosabbja ide, a butábbja oda.

— Melyik a több?

— A több? Hát persze, hogy az okos, de hát van, aki bújik — mondja, majd előrelép, és megint nevet. — Félnek a tavasztól, pedig az hoz mindent öregnek, fiatalnak...

Az öreg még folytatná, de tisztelettudóan abbahagyja, mert aki az asztalnál diktál, figyelmeztetően a számok és nevek fölé hajol.

Néhány órával később a Kakas-ház előtt találkoztam Elekes Feri bácsival. A kocsiúton jött, gondosan kerülgetve a sarat, és a járása utánozhatatlanul könnyű volt. Megállt, körülnézett. A házakat fürkészte, s az elégedett, megnyugvó tekintet mintha csak azt mondta volna: látod öcsém, már ez is benn van a szövetkezetben, ez is, ez is, ez is...

Közelhajolt, amikor megszólítottam:

— Mert tudja, okos ez a nép, csak biztatni kell. Én is mondom nekik, hogy ha másból nem, akkor abból példázzanak, ha a kondás kihajt, ugye akkor is annak jó, aki elölmegy. Mert még fel is kaphat valamit az úton. Aki meg hátul kullog, azt a kutya is ugatja, a por is veri, de az ostor is könnyen a farába durrant... No, én ezt csak azért mondtam — tette hozá mentegetőzve a hasonlatért —, mert ha valaki belefullad az egyénieskedésbe, elég nagy ostorcsapás...

Várta, hogy szóljak valamit, majd váratlanul elémvágott.

— Mert harc ez, tudja-e... Micsoda?... Harc. Egy új világrendszer lesz — mondta, és sebesen mutogatott a kezével.

— Új világrendszer... Én is az elsők között voltam. Igaz, hogy a névsorban csak a kilencedik lettem... — mormogta a hosszú, tömött bajusz alatt, és könnyedén biccentve tovább ballagott. S ahogy ment, aprókat csusszantva a sárban, mintha szivárványszínekben örvénylett volna körülötte a déli verőfény.

Az „új világrnedszer". Egyszerű, kissé vezércikk ízű fogalmazás, de aki beszélgetés közben figyelmesen az öreg szemébe nézett, az megértette az elkoptatott szavak mögött a titkos, örömtől gyöngyöző gondolatokat. Új világrend-

szer Somlóvásárhelyen. Új világ, ahová az út egyedül nehezen járható, amelyhez baráti, segítő kézfogás kell. A segítség itt van, házról házra járva kézenfogja a parasztembereket. A munkások.

*

Néhányan rövid pihenőt tartanak a tanácsházán. Van, aki szalonnázik, van, aki szemeit lehunyva, hangtalanul pihen, mások halkan beszélgetnek. Ajkaiak, veszprémiek, devecseriek. Üveggyáriak, pártmunkások, tanácsi dolgozók, bauxitosok, üzemigazgatók... A szocializmus hűséges katonái, aki ezúttal tarsolyba tették a marsallbotot. Egyetlen fegyverük van, amelyet legyőzni nem lehet: a szocializmus igazsága. Mögöttük munka ,előttük munka, s ki tudná szebben, ki tudná boldogságtól csillogóbb szemekkel elmondani e néhány hét történetét, mint ők? Magyarpalány, Noszlop, Oroszi... Két tucatnyi ember, két tucatnyi kommunista erdőirtása a kisparaszti világ rengetegében. Néhány állomás, de ezek a nevek egy-egy emberi élet örökkévalóságáig a szívekbe vésődnek.

A pihenő alatt valaki két harapás között kinevet a falat mögül.

— Tudjátok, hogy mennyire megváltozik az ember most falun? Nem ismerek magamra. Azelőtt, ha valaki ferdén szólt, már berzenkedett bennem az idegesség, és volt, hogy az asztalra is csaptam. Most meg? Olyan nyugodt lettem néhány hét alatt, mintha kicseréltek volna. Legutóbb is, amikor hazamentem, az asszony késett a vacsorával. Ülök a szobában, újságot olvasok. Félóra is elmúlik, az asszony felém se néz. Egy óra múlva hozza a vacsorát, leül szemben, és harciasan néz. Várja, hogy veszekedek. Én meg csak nevettem. Hát mi van abban, hogy egy órát késett a vacsora?... Áh, nem is tudok én már mérgelődni — nevet — és jóízűen lenyeli a falatot.

A többiek cinkosan, mosolyogva bólintanak. Hát igen, ebben a munkában meg kell tanulni a nyugalmat. Van, akihez ötször-tízszer el kell menni. Vitázni, érvelni, és néha az ellenséges támadást is vissza kell verni, de okos, józan szavakkal. Nem könnyű dolog. Kommunista feladat.

— És hogy mit ki nem talál némelyik — csóválja a fejét az ablaknál egy aprótermetű, bőrkabátos üveggyári munkás. — Megyünk az egyik házhoz a másik faluban. A kerítés alacsony volt, beláttunk az udvarba. A gazdaasszony, talán ötvenesztendős, jó húsban, szép derék fehérnép, szaporán hajlong a kút körül. Másfelé néztünk, amikor észrevett bennünket. Ahogy belépünk a kapun, mintha varázslat szállta volna meg. Kétrét görnyedt, mint a János vitéz-beli boszorka, olyan fájdalmas képet vágott, mintha keresztre akarták volna feszíteni, és egyre csak nyöszörgött, hogy milyen beteg. Bementünk a konyhába, aztán gondoltam, kigyógyítom én ezt a fehérnépet, kár lenne, ha ilyen nyomorult maradna. Állunk a konyhában, én a tűzhely mellett. Ő meg ott vonszolódik körülöttem. A tűzhelyen hatalmas lábasban főtt valami, rajta a nagy fedő. Egyszercsak felemelem a fedőt, aztán visszaejtem. Olyant szólt, mintha a villám csapott volna a konyhába... Hahaha... — nevet a bőrkabátos, hogy még a könnyei is csorognak. — Hát azt látni kellett volna. Olyat ugrott a gazdaasszony, mintha ostorral a mezítelen talpára csaptak volna. Szembefordult, csípőn a keze, és olyan egyenes volt a dereka, mint a nádszál.

— Kaptál tőle, mi? — vigyorog valaki kajánul a közelében.

— Kaptam-e? Azt hiszem! Estefelé eljött a tanácshoz. Engemet keresett, mert azt mondta, hogy csak nekem írja alá a nyilatkozatot.

Valóban, ahány ember, annyiféle, és alighanem ezekben a hetekben megszaporodik a magyar anekdótagyűjtemény. Persze, van olyan is, aki megsértődik, mert hozzá keveset mentek, a másik meg, hogy meg se látogatják, vagy

nem az elejére veszik. Kinek ez a gondja, kinek az. Volt olyan, aki azt kérte, hogy autóval vigyék haza a tanácsházáról, a másik: hogy a hangos híradóba ne mondják be a nevét, a harmadik meg kedvenc nótáját kívánta áldomásul. Volt, aki a ceruzát kérte emlékbe, amellyel aláírta a nyilatkozatot. Fábián Béla meg például valahogyan kicsúszott a névsorból, és hogy-hogynem, egyedül maradt az utcában egyéni. El is felejtkeztek róla, csak a szomszédok noszogatták. Másnap délelőtt már a tanácsháza körül sétált. Türelmetlenül toporgott, majd adódó lehetőségre várakozva a villanyoszlopnak dőlt.

Jön ki a tanácsházáról az egyik brigádtag, és széles jókedvében rámosolyok a toporgó emberre. Rögtön látja, hogy nem céltalanul támasztja a villanyoszlopot, és kedélyesen rászól.

— Idejönne a tanácsházára?

Az ember röstelkedve bólogat.

— Csak nem a belépés miatt?

Felcsillan az ember szeme.

— Hát persze, mert rólam valahogy elfeledkeztek... de hát nem tudom, hogy kihez is kell menni...

*

S akikről nem feledkeztek el?

Akikről nem feledkeztek el, és akiket nehéz lesz elfelejteni. Például Fazekas bácsit, amint ott ült a konyhában a gyerekágy mellett, a széken, s homlokán úgy gyűrűztek a redők, mint tóba dobott kő után a víz. A felesége az ablak mellett állt, és zavartan, az urát fürkésző tekintettel köténye szélét morzsolgatta. A veje karjában a gömböc unoka szuszogott, a fiatalasszony tésztát gyúrt. S az öreg, mint aki mellől szomszédonként omlanak a korhatag bástyák, fázósan, gondterhelten üldögélt.

A fejét leszegte, mintha a tavaszi munkát váró föld súlya húzta volna. Csendesen nézett maga elé, és néha szemrehányóan a családra, akik a kezük ügyébe akadt tennivalóba burkolóztak, s ha az öreg olykor feléjük pillantott, óvatosan elfordították a fejüket.

Ezekben a napokban a sok egyéb mellett, még egy közös vonás karikázta be az idősebbek gondját. Ha nem is mindenütt, de többségükben magukra maradtak, mint álmatlan éjszakákon a gond. Az asszonyok csak a vállaikat vonogatták, a fiatalok legjobb esetben is annyit mondtak: tegyen apám, amit jónak lát. Nehéz belső küzdelem volt ez, tagadhatatlan. Igaz, hogy az idősebbekben szinte reccsent a szív, amikor kézbevették a ceruzát vagy a tollat. Tudták, hogy ez a egyetlen út, tudták, érezték, hogy a nagyszerűbbet választották, de olyan volt ez — nagyon egyszerű hasonlattal élve — mint fogfájós embernek a foghúzás. A fog fáj, kínozza a embert, s nyilvánvalóan az egyetlen mentség, ha kihúzatja, de amikor beül a székbe: a torkát furcsa, jeges remegés szorítja.

S hogy mennyire érezték: a nagyszerűbbet választották, elég talán csak annyit, hogy félóra múltán szinte csodálatos változás suhant át az embereken. Mintha világéletükben a szövetkezés gondolatával keltek és feküdtek volna. Az egyik a munkát sürgette, a másik a tagosítást, a harmadik konyhakertészetet, halastavat. Ez a lelkesedés, ez az ösztönösen buggyanó közös munkakedv bizonyítja, a parasztság okosan, helyesen látja a szocializmus útját.

*

Szép, modern ház az óvoda utcájában Fekete Andrásé. Az ember hatvankét esztendős, már csak a legkisebb fiú van otthon, titokban a szemefénye. Akire éveken át úgy gondolt, hogy öregségére támasztéka lesz.

Fekete András csendesen hallgatja a népnevelőket. A heverőn ül, és kukoricát morzsol. Néha lopva a papírra néz, amit a népnevelők hoztak: tizenhatéves András fiát felveszik a kertai gépállomásra. Ez volt az egyetlen kívánsága Fekete Andrásnak, mert a gyerek már a gépet akarja.

A tizenhatesztendős András kavicsot fuvaroz, és minden fordulónál bekukkant a házba. Erős, szőke gyerek, alig fér a régi vászon katonazubbonyba. Várakozva áll az ajtóban, bizonytalanul nézegeti az apját.

Fekete András kiejti markából a csutkát, és a papír után nyúl. A homloka alá húzódott szürke szemekben bizakodás csillan, de egy apró sóhaj kíséretében megjegyzi:

— Nem olyan könnyű ám ez... Van, ami visszahúzza a embert, a magunkfajta öregeket...

Megszólal az egyik népnevelő.

— Ha ügyesen gazdálkodnak, aranybánya lehet ez a föld.

— Aranybánya... — mormogja az öreg, és feltápászkodik.

A gyerek áll a konyhaajtóban, mögötte vastag párafelhő száll a lábasból, és amíg az apja az asztalig lép, bátortalanul megkérdi:

— S aztán biztos, hogy traktoros leszek? — de már nem vár választ, eltölti valami kimondhatatlan boldogság, s ezekben a pillanatokban talán az egész faluban a legboldogabb ember a fiatalabbik Fekete András.

A fiatalok. Ők az élő bizonyítékai annak, hogy társadalmunkban kiveszett az egyéni gazdálkodás lehetősége. Esztendőkön át látták az apákat a földeken hajnaltól késő estig verejtékezni. Látták, hogy a lovak után naponta húszhuszonöt kilométert gyalogoltak, ha szántottak. Aratásban maguk is érezték hátukon a verejtéket, derekukban a zsibbadó fájdalmat. A fiatalok nem akarják ezt az „ősi" formát. Új kell nekik. Traktor, vetőgép, hatalmas táblák, nagyüzem, kultúra, sport, szórakozás.

Az öregek egy kicsit csalódtak a mai fiatalokban. Mások, mint ők voltak annakidején. Évtizedeken át azért verejtékeztek, hogy a gyerekek jövőjét „biztosítsák", hogy odaadják majd a földet a fiúnak, az meg eltartja öregségre a szülőket. De a fiataloknak az ősi föld már nem kell. A parcella, a korai öregség, az önsanyargatás, az idegenség.

*

A harmincharmadik belépő Vásárhelyi Ferenc volt.

Hátul, a kazlaknál akadtunk rá, éppen az állatokat etette. Később a konyhában egy pohárka somlai bor mellett hamarosan a jelen dolgokra terelődik a szó. Kérdezősködik, hogy ki van még kívül? Antal Jóska is belépett? Elismerően bólogat, de a szomszéd, az makacskodik.

Vásárhelyi Ferenc ül az asztalnál, figyelmesen hallgatja a falu legfrisebb híreit. Tekintete derűs, ilyen az az ember, akire azt mondják: sugárzik belőle a jókedv. Szomszédjára tereli a beszélgetést.

— Buta ám ez a Jancsi. Amióta beléptem, a tájamra se néz. Pedig csuda egy szorgalmas ember. De hát a szorgalom csak akkor érték, ha okosan bánnak vele. Aprómaggal se foglalkozott, pedig mondtam neki...

Vásárhelyi Ferenc már azok közé tartozik, akik éppen úgy sajátjukénak érzik a közösséget, a szövetkezetet, mint egykor a saját földjét. Csudálatos ez a változás az emberekben. Percről percre, óráról órára változik, alakul, forr a falu.

Kortyintunk a borból, és a gazda, a harmincharmadik elsorolja, hogy őt mi húzta a szövetkezetbe.

— Az ember ugye olvassa az újságot, meg lát, és persze gondolkozik is. Téeszt is láttam. Meg szerintem a nagyüzemi gazdaságból sokat ki lehet hozni. Maguk is tudják, fejlettebb agrotechnika... magasabb élteszínvonal is csak így lehet. Az pedig, azt hiszem, mindenkinek örömére válik. Meg a bizalom is a párt és a kormány iránt. Ez nagyon fontos. A bizalom pedig megvan... Meg ugye mindannyian látjuk, hogy a szövetkezetben nem kell látástól vakulásig dolgozni. Példának okáért, amit az ember egyénileg ökrökkel egy nap megszánt, azt traktorral egy óra alatt... Mennyi ember felszabadul? — és ujjaival a pohár szélét simítja.

— Vagy az aratást vegyük. Vagy egy régi példát, mert mindig a példa az, amelyik megfogja a parasztembert. Pár éve már traktorral szánttattam. Mondom egyszer, hogy traktoros komám, holnap ebbe a négyezer négyszögölbe reggelre vetni akarok. Az emberek csak néztek. Délre legépeltem, befogasoltam. Mondtam a traktorosnak, hogy a föld közepén emelje az ekét, mert homokos. Mondták az emberek, no, a közepén nem lesz semmi, mert a traktoros kifordította a vadföldet... Mit mondjak? Hatvanhárom kereszt lett rajta...

Estébe hajlik az idő, amikor a kapuban még hozzáfűzi a sok okos gondolathoz, a tervekhez:

— De úgy kellene ám, hogy most már kapást a felső földre ne vessünk, mert a jövő esztendőre is gondolni kell, a vetésforgóra — majd mintha hirtelen jutott volna eszébe, sietve hozzáfűzi: — Meg, a halastó se lenne bolondság... Ha a szövetkezetnek halastava lenne.

*

Az első napokban még azt kérdezték egymástól az emberek, hogy belépett-e már valaki? Három nap múlva az a kérdés járta boltban, szomszédban, utcasarkon, hogy ki van még kívül? Az emberek talán észre se vették önmagukban a változást, s alighanem van valami igazság abban, amit egy alkalommal a tanácsházán mondtak: jó lenne filmre venni most az embereket, és két esztendő múltán levetíteni előttük.

Kit a józan ész hozott, kit a szocializmus őszinte igenlése és szeretete, kit a „fortes fortuna adiuvat" gondolata, de mind tiszta szándékból választotta a közösséget. S ez a legnagyobb eredménye e néhány hétnek.

Eredmény? A tanácsházán ott fekszik a tanácstitkár asztalfiókjában a kimutatás az eseményekről, amelyeket a falu a felszabadulás óta elért. Csak vázlatosan: három tanító lakás, könyvtárbővítés, közkutak, négy iskolai tanterem, hidak, betonjárda, stb. Egy év alatt tizenöt új ház épült. A földművesszövetkezet évi forgalma kétmillió kétszázezer forint volt a községben. 404 újság jár a faluba, két és félszáz rádiókészülék van. Hatan egyetemet végeztek a faluból, stb.

Nehéz, talán lehetetlen is mindent szavakban visszaadni abból, ami e néhány nap alatt a faluban történt. Bonyolult dolgok, bonyolult emberek, akik ezúttal megpróbáltak most már egyfelé nézni. Sikerült. S ennek a sikernek az állomásai, az emberek külön-külön — apró megállóhelyek csupán. Egymásután következő állomások a társadalmi haladás útján. Egyre több és több. Egyre nagyszerűbb és nagyszerűbb.

Sokszor felvetődött, hogy fel kell lobbantani az emberekben azt a lelkesedést, azt a heroizmust, amely negyvenöt után fűtötte a népet, a dolgozó embereket. Íme a bizonyság, a több mint másfélszáz termelőszövetkezeti község ebben a megyében, hogy ez a lelkesedés ismét a régi fényességgel lobog az emberekben. Munkásokban, parasztokban és értelmiségiekben egyaránt.

Késő délután néhányan egy kapuban beszélgettünk. Természetesen arról, hogy mi lesz ezután, miként kell a munkát, erőt elosztani. Sok gondolat felszínre bukkant. Jó is, rossz is, de a rosszakban is ott csillogott az emberi gondolkozásba költözött új. Mert új itt most minden, és nem elég ezt egyszer elmondani, és nem elég megmaradni annál, hogy az emberekbe beköltözött.

Volt, aki már azon töprengett, hogy a kulturális fejlődést is más alapokra kell helyezni. Mert jó, jó, hogy tájmúzeumot csinálnak a Somló déli oldalán egy volt papi nyaralóban, de az élő világgal is törődni kell. Szomjasak az emberek a kultúrára. S mintha mindezt a szomjúságot a közösség új gondolata fakasztotta volna. Igen, bővíteni kell a könyvtárat, jelentősen meg kell javítani az ismeretterjesztést, színvonalas, öntevékeny művészeti csoportok kellenek. Kultúra kell. Szocialista kultúra. A nagyüzemi gazdaság méreteinek megfelelően.

A somlóvásárhelyiek nagyon büszkék arra, hogy szűkebb hazájuk valamikor kerületi székhely volt, és ezen a tájon nagyon eleven társadalmi élet folyt. Magyarország királyai és nádorai többízben a község határában tartották közgyűléseiket, és már 1270-ben V. István törvénynapokat tartott Somlóvásárhelyen. A hagyományok büszkévé teszik az embereket, s még büszkébbé a jelen.

A Kisfaludy utcában véletlenül összeverődött néhány férfi és asszony. Tervezgettek. Némelyik össze is kapott a másikal, mert előbb akarta a halastavat, mint a konyhakertészetet. Ott mondta mellettem egy ember, a fülemhez hajolva a zsivajban:

— Tudja, én reggel megírtam a lányomnak Pestre, hogy a falu háromnegyedrésze már szövetkezeti. És hogy szövetkezeti község leszünk ... — és elismerést várva nézett.

Büszkeség. Kemény férfimelleket feszítő büszkeség. S ha ez a büszkeség majd azokat a lángokat táplálja — mert azokat fogja táplálni —, amelyek a somlói „sziklákból" pattantak, a somlói emberekből, akkor magasra törnek ezek a tüzek. Felcsapódnak az ország boltozatára, s ölelkezve a többivel, bevilágítják az egész nép jövendőjét.

1959. március.

Kellner Béla

A Róma-hegyi ház

Kaposváron, az egykori Csalogány csárda mellett, hepehupás horhosban kanyarog fel az út a Róma-hegyre; rövid kapaszkodó után betorkollik a hajnali ködtől csúszós-ragadós kocsiútba, mely a Róma-villa kőoszlopos kapujáig vezet. Már csak a hegy öregei emlékeznek a kőoszlopon virító, egykori „Róma-villa" felírású, pirosbetűs táblára. A vendégszeretően kitárt kapuból ráncoskérgű vadgesztenyefákkal szegett egyenes út vezet a nagy mester otthonába. A ház körül ápolt gyep. Furcsatestű, bámész antik szobrok, néhány Medgyessy-faragás, egy kerekes kút, egy aprócska rezulás töri meg a gyeptábla sima zöldjét. A homlokzati zárt ajtó felett arasznyi plakett Rippl-Rónai József képével. Itt élt Rippl-Rónai két évtizeden át, húsvéttól karácsonyig, ebben a félig vályog öreg villában, itt a nagyvilág zajától távol színesedett művészete magyarrá, somogyivá, kaposivá.

Most, halálának 30. évfordulóján sokan kutatgatunk nyomában. Megilletődve léptem át küszöbét, elfogódva tekintek szét portáján, ahol megfordult Ady Endre, Móricz Zsigmond, Kernstok Károly és sok-sok nagy barát.

„Afféle elhagyott úrilak volt ez, magányra vágyó emberek építhették, s elhagyatottságában is megőrzött valamit a benne átélt jó idők szépségéből, mint a régi szekrény megőrzi a levendulaillatot. Körülte holdakra terjedő kert, melyben öreg diófák állnak őrt, virág, vetemény és gyümölcsös felett. Nem rátartós úri park, nem is stílusos, de tele dúslombú fákkal, barátságos zugokkal és kilátókkal, kedvesebb a magasabb kerti kultúra sok büszkeségénél." Így írta le egyik életrajz írója a mester Róma-hegyi villáját.

S ha elindul az öreg ház történetét kutatgató, az emlékezés hivatalos ösvényein hamar elakad, nem marad más támasza, csak az öreg kőművesek és a ház régi barátainak romantikus elbeszélései.

A múlt századból egyetlen hivatalos dokumentum maradt fenn a házról: a levéltárban őrzött, 1865. október 20-án kelt telek felmérés egyik szelvényén; itt az ingatlan Breil Frigyes nevén szerepel. Tőle vásárolhatta egy különc német színész, Gundi János, aki a földszintes vályogházra emeletet húzott, az elbeszélések szerint sajátkezűleg.

1898 táján Brandt József nyugalmazott alezredes lett a ház gazdája. Tíz év múlva megperdült a dob a ház udvarán és a legtöbbet ígérő Dobosy Pál szőlősgazdáé lett a villa. Dobosy, Rónay Lajos szőlő-szomszédja volt és hajlandónak mutatkozott — a barátság kedvéért — lemondani a házról. Így került a villa Rónay Lajos rábeszélésére — 16 000 forintos utóajánlattal (az eredeti vételárnál 1000 forinttal magasabb összegért) 1908. július 27-én Rippl-Rónai József birtokába, akinek a Műcsarnok Társulati díja és 1905-ös kiállításának sikere módot adott szerény tőke megtakarítására. A család tagjai szerint az 1911-ben tízezer koronáért eladott „Öreganyám" című kép árából fizette ki a ház vételárát. Feltehető, hogy a vételár egy részét eredetileg kölcsönből fedezte.

1908 októberében költözött be a villába Baudrion Lazarine-nal. Az erdősűrűségű parkot megritkíttatta, hadd futkossák körül a házat a hét dombon hancúrozó szelek; a ritkás hajlatba fehérkérgű nyírfákat ültetett, mintha palettájáról kent volna egy kiáltó fehér foltot a sima gyep zöldjébe; a kert déli sarkába fanyar bort csurgató szőlőt telepített. Olaszországi útjai után egy-egy antik szobrocska került a parkba, később a ház kedves barátja, a félszerben mintázgató, fiatal Medgyessy Ferenc kedveskedett néhány szoborral. Az épületet is alakítgatta. A földszinti két kis szobát bontással tágasabb alkóvos szobává egyesítette. A bejáratot elzáró üvegezett verandát lebontatta, mintha csak zavarta volna a korlátozó zártság. Ebben a földszínti, közvetlenül a szabadba nyíló szobában töltötte nappalai nagy részét és utolsó éjszakáit is, amikor ereje fogytán már nem tudott megbirkózni a falépcsővel, mely hálószobájába vezetett. A földszíntre került a francia empire-ágy és abban érte utól a halál.

*

Ma Martyn Róbert professzorék lakják a villát. A hálás utódok kegyeletével őrzik, óvják a házat és adják át az egyre gyakoribb látogatóknak.

Rippl-Rónai József emlékét idézők mindig szívesen fogadott vendégük. Szeretettel istápolják az öreg falakat, — melyeknek lágy pasztell színei a mester ízlését őrzik — a megmaradt emléktárgyakat, a széleskarimájú, világot járt kalapot, az egyszerű festőállványt, az ecseteket, a palettát, az egykorú újságcikkeket, a mester néhány kitűnő iparművészeti alkotását, néhány levelét és könyvét. A műteremben Rippl-Rónai egyetlen közvetlen tanítványának, Martyn

Ferencnek befejezetlen vászna fogadja a látogatót, de az asztalon a mester varázslatos színeket teremtő pasztellkrétái három évtizeden át érintetlenül megmaradtak. A ház kedves lakói áldozatos gonddal óvják a festményekről oly jól ismert bútorokat. Az „Öreganyám" barna támlásszéke, „Édes jó anyám betegen" gömbölyű hátú ágya, az ómama festménnyel, a „Karácsony" szekreterje, „Mikor az ember visszaemlékezéseiből él" dobozos kistükre, a „Szomorúság" arany angyala, az „Öreg úr és a mandolinozó asszony" hangszere, a „Piacsek bácsi babákkal" zöld huzatos fotőlyei itt élnek meghatóan elevenen és idézik a mesterműveket.

Csodálkozva gyönyörködöm Margit asszony alabástrom arcában, amely a legelragadóbb kék háttérből fehérlik ki. Megragadja a szemet, mint az ég nagy kékjén bolyongó bárányfelhőcske. Holló Sándor bánatosan sötét tekintetű fiúképe megmagyarázhatatlan bizonyossággal beszél egy bekövetkezett kései tragédiáról.

S az apró tus- és ceruzarajzokkal tele falak egy csodálatos művész játékos kezének maradandó alkotásait őrzik. Hol készültek ezek a rajzok? Talán a Fő utcai kávéház teraszán, zsibongó társaságban, talán a csendes Róma-hegyi táj sokszínű őszi délutánjában. Az egyik könnyed vázlat sarkában súlyos gondolat olvasható. A kuszán odavetett sorok művészi hitvallásként csengenek: *„Miután a művésznek csak önmagából és a természetből lehet még újat meríteni — jobban kell a természetben elmerülni, mint a régi stílusok általunk kevésbé átérezhető szellemébe. Igaz, hogy ez a nehezebbik feladata a művésznek, mert továbbhaladást jelent, amivel megbirkózni nehéz dolog".*

A mester íróasztalán egyszerű táblájú vendégkönyv fekszik, benne ismert és ismeretlen nevű látogatók nevei és gondolatai. Szabó Vladimir festőművész, Genthon István műtörténész, Boldizsár Iván író, katonák, színészek, diákok, tanárok neve között olvasom: „Walther Imre, Poth Elek, Nemes József, a ráksi Új Élet Termelőszövetkezet tagjai" aláírását. Vajon mi mozgatta meg a három okos paraszt szívét, hogy kizarándokolt a nagy művész egykori portájára?

Harminc éve száradnak Rippl-Rónai palettáján a varázslatos színek, szárazra töpörödtek az apró festékhalmok, de semmit sem fakultak, akárcsak nagy életű alkotásainak beszédes színei. Mikor a kapunál őrt álló két szálfenyő között kilépek a város feletti őszi tájba, a jó barát költő Babits Mihály sirató szavait hallom:

Im a Nap, a színek apja, az Élet,
elmerül;
de a virág tovább él s őrzi színét új
napok számára
így időz még tovatűnt lelked
világának ezer árnya
kép-függönyödön — óh varázs-függöny!

Kanyar József

Szabó Lőrinc Somogyban

Igalról vajmi keveset tud a művelődéstörténet. Legfeljebb azt, hogy Somogy egyik legszebb tájú, virágzó és művelt, paraszt- és jelentős iparostársadalmú nagyközsége, „a múzsáknak szentelt kies tartomány"-nak: a széptájú Somogynak egyik legszebb fekvésű helysége.

Itt él a Baumgartner család, a mérnök-orvos familia, a virágok és fák botanikusai, a színek és képek barátai, házi múzeumuk nemesen gazdag képeivel és könyveivel. A miniatűr somogyi tündérkert évtizedeken keresztül vonzotta és otthonába fogadta a toll és az ecset mestereit, így Aba-Novákot, Szőnyit, Barcsayt és Szabó Lőrincet is.

Szabó Lőrinc csaknem egy évtizeden keresztül (1946—1957) volt e ház kedves vendége, többnyire nyaranként. A család jóbarátjaként élt az akkor még járási székhelyen dr. Vargha Árpád járásbíró, a *Tücsökzene* (CXCIII.) Halmiból való „új rokon"-a, a „szép, okos fiú", a gyorsíró és sakkozó jogász, aki a parasztok életét tanulmányozta s a költő figyelmét már debreceni diákkorában a magyar nép sorskérdéseire irányította, a haza és a nagyvilág ismeretére, a statisztika tanulmányozására. Ez az ismeretség, majd a Baumgartner családdal jóviszonyban lévő Dobrovolszky Gyula „szerezte le" Igalra a költőt.

1946 nyarán tartózkodott először itt. A következő év tavaszán: 1947-ben a Takáts Gyula és e sorok írója által irányított Berzsenyi Társaság hozta le először a felszabadulás után felolvasó ülésre Somogyba, és ösztönözte a kaposi megyeházán pódiumra. (Ezekben az esztendőkben a Berzsenyi Társaság felszabadulás utáni renaissance-át élte, országos visszhangot is kiváltó irodalmi ünnepségeivel. Pl. ekkor rendezte a Társaság többek között a niklai és kaposvári Berzsenyi ünnepségeket, ekkor állította helyre az ország akkori író-újjáépítési minisztere: Darvas József jelentős segítségével a düledező niklai kúriát — a mostani múzeumot — és a harcok közben feldúlt kriptát. Ekkor vettek részt a Társaság ünnepszámba menő felolvasó ülésein: Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Fodor József, Jankovich Ferenc, Áprily Lajos, Németh László, Tamási Áron, Tersánszky Józsi Jenő, Tolnai Gábor, Bernáth Aurél, Passuth László, Rónay György, Szász Imre stb.)

Egy évtizeddel korábban is járt már Szabó Lőrinc Kaposváron. 1938. április 2-án ugyancsak a Berzsenyi Társaság által rendezett „modern költők estjé"-n olvasott fel verseiből a városháza nagytermében. (Az akkori est kiemelkedő eseménye az volt, hogy a leánygimnázium önképzőköréből alakult szavaló kórus a költő Nyitnikék c. versét fergeteges sikerrel adta elő. Szabó Lőrinc annyira meghatódott a kaposi diáklányok produkcióján, hogy a vezénylői ifjúsági elnöknek, a 18 éves diáklánynak zavarában kezet csókolt.)

1946 nyarán a *Tücsökzene* egyik fogantatója már Igal volt. Nagy várakozás előzte meg a magyar líra Gergely-naptárát: a 352 dalciklusú mesteri életképsorozatot. (Az 1957. évi új kiadásban már 370 vers foglal helyet.) Bár a *Huszonhatodik év* volt az utolsó (1951), de az életművet berekesztő névjegy inkább a *Tücsökzene*. Amikor e tündéri hegedűcsatában a Pesttől távoli Somogy és Szatmár tücskei is együtt muzsi-

kálnak (V. Ezer határon túl), mintegy gigantikus vonós orchesterben, — e muzsikában a költő önmagára talál.

A remekmű sok gond, baj és elesettség közepette született. Felesége láb- és kéztörése, „bunkerbetegsége", gyermekeinek: Kisklárának és Lócinak kenyér- és tanulmánygondjai, jómaga sorsának teljes bizonytalansága az ekkor Somogyba írt leveleiből minden alkalommal kicsendült. „Rettenetes zavaros mostanában életem — írta Budapestről 1947. január 29-én Kaposvárra dr. Vargha Árpádnéhoz —, minden megnehezült. A tél összezsúfolt bennünket egyetlen kis szobába s már akkor is boldognak kell lennünk, ha azt az egyet belangyosíthatjuk nyomorult kis vaskályhánkkal." Később így folytatja: „Nagyobb kuli vagyok, mint valaha, semmihez sem jutok hozzá, a munkához legkevésbé. TÜCSKEIM tehát hallgatnak, úgyszólván az ősz óta már, csak decemberre volt néhány napra meleg szobánk."

Még ugyanezen év május 13-án — Kaposvárról való visszatérése után — írt rokoni levelében is a családi aggodalmak tudósíttatják vele a betegségeket, a hétköznapok fojtogató karmait és gondjait, a „lisztínséget".

A negyvenhetes esztendő könyvnapjára várta a *Tücsökzenét*, karácsonyra pedig az *Örök barátaink* második kötetét. „Mióta tőletek hazajöttem — írja újra a kaposvári atyafiságnak május 13-i levelében — lélegzetnyi szünet nélkül, éjjel-nappal ezen dolgoztam s noha halálomig nem lehetnék készen vele, most már lezártnak tekinthető a mű. A cenzúrán keresztül ment, óriási hír és várakozás (csak művészi és nem politikai) előzi meg úgylátom a jelekből. Háromnegyed részét, mintegy 260 verset már kiszedtek és megkorrigáltam, minden expressz iramban halad. Közben, miként sajtótámadásból talán láttad, bizonyos szoc. dem. helyek megfúrták a könyvnapi mivoltát, úgyhogy most könyvnapkor ugyan, de nem ilyen jelleggel kerül piacra."

Negyvenhat nyara után csaknem minden évben megfordult az igali kertben. Az alkotásra alkalmas környezet, a figyelmes háziak tapintata, a lugasok és virágágyások színes csendje nemcsak az eredeti alkotót, hanem az európai rangú műfordítót is hangyaszorgalmú munkára ösztönözte. A friss munka eredményeinek déli vagy estebédi bemutatóin, a művelt házigazda és a szép iránt fogékony háziasszony, majd az eszmélő fiúk voltak első hallgatói s itt-ott bírálói az aznap elvégzett munkának. A kert napozója volt reggeltől szürkületig a költő dolgozószobája. A wagneri muzsika nagy szerelmesét sokszor alig lehetett a munka révületéből kiszakítani s közös étkezésekhez szólítani, az ismert hívogató wagneri dallamrész intonálásával, amelyet legtöbbször a ház asszonya improvizált fütty- vagy dallamszóval. Igal részben a kiegyensúlyozott teremtő légkör, részben pedig kikapcsolódás volt számára. Még emlékeiben sem tudott elszakadni az illatos kertből. Levelei is erről beszélnek. „Most ő (a küldött kóstoló csomag) idézi körém kerteteket, az egészet, már tíz perce járogatok benne az elmúlt nyárban." (Bp. 1948. január 23-i leveléből.)

Az a néhány részlet, amelyet Szabó Lőrinc Igalba és Kaposvárra küldött, kb. száz leveléből idézek, nemcsak életbeszámoló töredékek, nemcsak a költői műhely vallomásai, hanem egyúttal jellegzetes keresztmetszetei is az elmúlt tíz esztendő irodalmi életének. Néhány adat ezek közül bizonyára nyeresége lesz irodalomtörténetünknek, a költő emberi arcának megismeréséhez és megértéséhez pedig hű útmutató.

1948. január 23-i levelében a világirodalom nagy szerelmese lázadni kezd a műfordítások ellen. „Rémes, mindig csak fordítanom kell, boldog lehetek, amíg klaszszikusokra kapok megbízatást." (Ekkor fordította Puskin 600 soros *Bahcsiszeráji szökőkút*ját és Miltontól 8000 sort.) A fordítás nagy gondot s kevés pénzt hozott a költő amúgyis szűkös asztalára: „Minimális pénzért rettenetes, óriási feladatokat kell elvégezni." Tömören csendül ki e leveléből is szegénysége és betegsége: „pénz nincs, vesehomok van". Ugyanezen év április 2-án Budapestről írt levelének még kétségbeesettebb a hangja. „Minden eremet lekötötték, a mélyponton vagyok... havi 400 forint koldusságom egyetlen biztos alapja és talpköve..."

A halottsirató szerelem nagy esztendejében Shakespeare fordításairól számol be vendéglátó gazdáinak, — akikhez szinte mindenkor „rokoni öröm" fűzte (Bp. 1956. december 16-i leveléből.) és tisztelet „a kert szoknyás királynője": a háziasszony

iránt (Bp. 1957. január 18-i leveléből.). Mindenről beszámol a „jó kis sziget" (Balatonfüred 1951. júliusi leveléből) lakóinak. „Itt csücsülök a gép mellett és Shakespeare mellett és csinálom azt, ami senkinek se kell, ezeket a szonetteket, rémüldözve azon, hogy micsoda lelki zűrökben működött szegény ősi kollegám nők és férfiak között." — írja 1948. június 11-én.

Az év vége, a szűkös karácsony könyveivel való házalásra kényszerítette a költőt. Elkeseredetten számolt be somogyi barátainak 1949. január 4-én kelt levelében a karácsonyra valónak ily keserves megszerzéséről. A lealázó és megszégyenítő házalásról ezeket írta: „Az én könyveimet ugyan ki nem adja mégegyszer ez a világ, az utolsó példányokat ezer forintért fogom csak árulni, azután felkötöm magam, hiszen elég régen ígérem." Jeges elkeseredését már-már céltalannak látszó vergődése váltotta ki belőle. Ugyanebben a levelében írta: „Mikor célbafutok, valami egyszerűen lefújja az egész versenyt s kezdhetek újat." Érdemes-e ezért — tette fel önmagának a kérdést — olyan buzgón dolgozni, „mint a nap, mely tudalevőleg soha sem fekszik le"?

Az igali kert lakói: „a megnyerő doktor", a „fúrószemű mérnök" gyakran kaptak beszámolókat a házukban évente hetekig tartózkodó vendégtől. 1949. május 23-án Hévízről tájékoztatta őket Chrisostoma főnöknővel Istenről-ördögről-Buddháról való parázs vitájáról. „Ezt kellett volna hallaniok a mai uraknak, alighanem máris püspökévé neveztek volna ki az atheista egyháznak." (Hévízen Racine *Andromache*-ját fordította és Miltont.)

Ez év júliusa ismét Igalba találja. Ekkor és itt írta *Július csatája* c. költeményét, amelyet válogatott verseinek követe tévesen 1948-ra datál. A *Hajnali látomás* c. verse is Igalban született, akárcsak öt évvel később: 1954. június 31-én — tehát nem 1949-ben, ahogy az a *Válogatott versei* c. kötetben szerepel — a *Kisörsi nádas* c. gyönyörű balatoni verse.

Betegsége és szegénysége szinte haláláig csökönyösen nyomában jártak. 1952 húsvét szombatján is lehangolva írt a somogyiaknak: „Magam hozok haza sorbaállás után 40 kg fát, lignitet." Kölcsönkocsin húzta haza lakására a tüzelnivalót a húsvét hűvös ellenségei ellen. A hideg még a következő év telén is üldözi a költőt és családját. „Eléggé fázunk újra" írta 1952. december 16-án a kaposvári atyafiságnak. A mostoha körülmények között is lázasan dolgozott. Ugyanebben a levelében írta Kaposvárra: „Én magam dolgozom, fordítok, fordítok, fordítok" (Ekkor fordította Goldoni: *A hazug* c. vígjátékát, a Krilov meséket, újra Lafontaine-t, Victor Hugó-t és Burns-t).

Betegsége is makacsul ragaszkodott hozzá. „Haynal professzor halállal fenyeget, mintha az fenyegetés volna." (Bp. 1952. május 18-i leveléből.) Annyi lezajlott trombózis gyötörte, hogy orvosai tanácsára „egy teljes évig kellene pihennie." „Ki teheti ezt meg az én helyemben?" — kérdezi. S e levelében regisztrálja először örömmel, hogy „az Irószövetség is megértő." Ilyen állapotban is sürgős fordítói munkát végez. Igen nagy kedvvel fordította Hardy: Tess of the D'Urbervilles-ét *Egy tiszta nő* címmel magyarra. Barátainak és ismerőseinek rajongással beszél Hardy kötetéről. A kaposvári rokonságnak is beszámolt erről a fordításról. „Fordítottam egy világhírű és gyönyörű régebbi angol regényt is, most jelent meg karácsonyra, szerzőjének neve Thomas Hardy, magyar címe: Egy tiszta nő, ára 25,50. A legnagyobb, legszebb regények közé tartozik a világon. 1892-ben írta szerzője. Hát ez egészen boldoggá tett. Hardy-t különlegesen szeretem, a verseit s a prózáját egyformán." (Bp. 1952. december 16-i leveléből.)

Sürgető műfordítói kötelezettségei közben is alkalmat talál arra, hogy emlékeiben felüdítse magát, s az igali ház lakóinak s a kert minden fájának, fűvének üdvözletét küldje egy-egy levélben vagy levelezőlapon. (Ebben az esztendőben Hardy-n kívül Victor Hugo-t, Lafontaine-t és Majakovszkij-t fordított. A Szovjet antológia egy-két versét is Igalban fordította.) A sok betegség és szűkösség „gyanakvó és félő figurává" tették. Igali barátainak ezt is tudomására hozta. (Bp. 1952. szeptember 12-i leveléből.)

1953. november 18-án keltezett levelében újabb Shakespeare fordításáról számolt be. „A főmunka most Shakespeare-féle Viszkereszt új fordítása újévre az Ifjúságinak. Erről is szót ejtettem már a nyár végén. Meglesz. Most a második felvonás végén tartok." A hideg és a szegénység, — a költő szinte haláláig társai — ez év telén se álltak el mellőle. Ilyen körülmények között nem csoda, ha örömmel nyugtázta ugyanezen levelében, hogy az egyik orvos barátjától egy kopott téli öltönyt kapott ajándékba.

1955 nagy elismerést hozott számára. Ám e lelki emelkedést újabb trombózisai erősen lerontották. Szívattakja másodszor is megtámadta. Halálának téves híre Illyés Gyulát gyászruhába öltöztette és Tihanyból rémülten Pestre kergette. Ennek ellenére az év termékeny munkában találta. Átolvasta és „átsimította" Bernáth Aurél: *Így éltünk Pannoniában* c. művét, s előre megjósolta a könyv nagy sikerét, amelyet remekműnek tartott. (Bp. 1955. október 1-i leveléből.) A kiváló festőművész az értékes segítségért arcképet készített róla s válogatott verseire borítólapot.

Válogatott verseinek megjelenése s Illyés Gyula szinte „hiteleshelyű" s majdnem elkésett elismerése kimondhatatlan boldogságot szerzett a betegen fekvő költőnek. „Hát engem így még nem becsültek" — írta Igalra 1955. október 1-én. A nagy kortárs tanulmányát szinte a második „Csizma az asztalon"-nak tartotta.

Az utolsó évek munkái teljes egészében az ismétlődő betegségek kegyelmi szüneteiben zajlottak le. 1957 egyben a búcsú esztendeje is. Búcsúzik az igali kerttől, annak lakóitól, „a rigók, a darazsak, a park és rózsák emlékeitől" (így dedikálta vendéglátóinak 1947. június 12-én a *Tücsökzenét*), amikoris elküldte számukra az újkiadású és 370 dalciklusra bővült *Tücsökzenét*. Január 18-i és július 5-i levelében még fordításai közül több mű sorsa érdekelte. (Storm: Aquis submersus-a, Keller: Tükör-e. Lelkesedik Villon összes műveinek kiadásáért, amely 10 000 példányban jelent meg, „egy hete és már nem kapható.")

Utolsó leveleit felesége írta helyette, a balatonfüredi szívkórházból, ahová a harmadik szívattak kényszerítette. Csak annyi ereje volt, hogy tollbamondás után azokat aláírta. (Balatonfüred, 1957. augusztus 27.) Szeptember 15-én Füredről utoljára köszönte meg az igaliaknak aggódó levélbeli érdeklődését, mely épp akkor érkezett meg, „amikor rámvetette árnyékát a nyomorult (harmadik) szívtrombózis".

A pannón őszben, Füreden búcsúztam tőle utoljára. A történészkongresszusra indultam, s ott vettem a szomorú hírt; betegágyához érkeztem. Tihanyban érte utol a harmadik szívattak. Éreztem, de kimondani nem mertem — még magamnak sem, hogy századunk magyar irodalmának egyik legnagyobbjától veszek örökre búcsút. A betegágyat őrző feleség, a hirtelen érkező testvér, érzéseimet csak megerősítették. Hívtam Somogyba, az igali Taorminába, a Tücsökzene egyik fogantatójába, a kedves igali családhoz, a rokonokhoz, akikért még a betegágyon is könnyezett. Emlékeztünk a forrósikerű Berzsenyi társasági felolvasó ülésekre, hisz' ez a Társaság mozdította először pódiumra a felszabadulás után. Könnyeinek tisztasága, halállal birkózó szemének megtört fénye, Somogy utáni vágya utoljára lobbant fel benne.

S ez a táj, amely annyi jóbarátot, szerető és tisztelő atyafiságot s alkotásra alkalmas otthont nyújtott a számára, büszke lehet arra, hogy az igali „elyseum" ottléte alkalmával benépesült a költészet múzsáival.

Előjáték

Fiatal prózaírók elbeszélései

Mintha rangrejtve, kicsit mostohagyerekként bocsátotta volna útjára a Magvető ezt a kötetet. Nem fűzi át díszes „slejfni", mely hirdethetné: a kiadó ennyi és enyedik kötete; hogy ki válogatta össze, csak a fülszöveg árulja el; s a kolofon is szerény adatról beszél, példányszám: 1500. Holott a kötet a hasonló jellegű, előző kiadványoknál (*Tizenhatan*, 1954; *Emberavatás*, 1955) sokkal rangosabb, magasabb színvonalat képvisel. Nincs a könyvnek előkelő „kézvezetője" sem, aki előszavával hitelesítené a fiatalok írásait, ehelyett a kötet végén olvashatunk egy kissé rossz szájízt hagyó, *A kiadó* szignummal ellátott utószót. Még a jóhiszemű olvasóban is gyanút ébreszt ez a mentegetőzés és önigazolási kísérlet, pedig nem kell az írásokat félteni, a kötet nem szolgál rá, hogy a kritika „levágja".

Tagadhatatlan, olvasót, kritikust egyaránt próbára tesz egy ilyen könyv. Még az egyetlen szerzőtől való novellás kötet is kimerítő olvasmány, hát még az olyan, amelyben ahány írás, annyi szerző. Tíztizenöt laponként kell új téma- és gondolatkörbe merülni, s az írásoknak még hangulati csoportosítása is hiányzik, demokratikus, ábc szerinti sorrendben következnek egymásután a szerzők. — Bizonyos rendet tartva a kötetről alkotott benyomások elmondásában, — kétségkívül: némileg iskolásan — előbb az általános vonásokat, az összképet próbáljuk megrajzolni, aztán külön-külön az egyes írásokhoz fűzzünk megjegyzéseket.

A válogatás fő elve láthatóan az volt, hogy eddig ismeretlen, fiatal prózaírókat mutasson be a kiadó. Huszonegy szerző huszonhárom írása olvasható az Előjátékban. Három írót (Galgóczi Erzsébet, Hernádi Gyula, Karcsai Kulcsár István) leszámítva, akik évjáratukra nézve lehetnek ugyan fiatalok, de már megjelent könyvek állnak mögöttük (itt is két-két írással szerepelnek, s úgy tűnik, csalétekként kerültek csak a dekameronba), a kötet szerzőinek zöme „kezdő" író, legalábbis szépíróként itt mutatkozik be először. Sietünk megjegyezni, az, hogy a Magvető ennyi új szerzőt, ilyen színvonalon tudott jelentkeztetni, egyik jellegzetessége és fő érdeme az Előjáték-nak.

De a tartalomjegyzék mást is elárul. A szerzők egyike-másika nem is olyan ismeretlen író, csak éppen szépprózai írás alatt találkozunk itt először nevével. Például Szüts László verseit már a Válasz-ban olvashattuk (más szerzőről is gyanítható, hogy „titokban" verset ír), Sükösd Mihályt, Szabó Edét pedig kritikusokként tartottunk eddig számon. A szerzőknek ez a „múltja" ad is bizonyos sajátos vonást a kötetnek. Az írások egy részére az epikus látás, a jellemekben és sorsokban való gondolkodás, az élet tárgyiasítása helyett a líraiság, a „szép stílus", másokra bizonyos „művesség", tudatos megformáltság, lektür-íz jellemző. Egyik sem „hiba", sőt erénye lehet az írásnak, de olyannyira veszélye és buktatója is az elbeszélő tehetség kibontakozásának. Nagy szó, hogy ezeknél az íróknál nem probléma a stílus, a kifejezés, az írni-tudás. Szinte nincs a kötetnek egyetlen szürke, művészileg gyenge, színvonaltalan lapja. A stílromantika veszélye azonban néhány írónál óhatatlanul jelentkezik. Mintha csupa cizellált, kisplasztikával díszített lakásban járnánk, olyan egyik-másik írás. A „szép szó", a stílus, a képek varázslatában és bűvöletében írni és alkotni epikai művet

csak ideig-óráig lehet. A párolt, művi úton, lombikban előállított, üvegházilag tenyésztett problémák helyett is szívesebben vennénk több eredetiséget, természetes nyerseséget, élet-ízt, kalandot és gixert, persze, ha az valódi tehetséget sejtet.

Figyelemre méltó, hogy ezekben az írásokban nyoma sincs annak az ábrázolásnak, amely kész tételeket illusztrál szépírói eszközökkel. Az ábrázolásbeli sematizmus helyett azonban kísért egy másfajta: a tematikai. Miről is szólnak ezek az elbeszélések? Honnét választják tárgyukat az Előjáték szerzői? Korántsem áll, amit a novellák tárgykör szerinti összefoglalását megkísérlő utószó mond: az olvasó „a kötet szerzőinek kalauzolásával egész mai társadalmunkban sétát tett." Már azért sem valósulhatott ez meg, mert a kötetben (sajnálatosan hiányzik egy olyan függelék, néhány biográfiai adattal, ahol pontosan utána lehetne ennek nyomozni) észrevehetően főként olyan írók szerepelnek, akiknek az íráshoz az élményt és életismeretet a főváros adta. (Hisszük, a budapesti bejelentő még nem belépőjegy a Parnasszusra, mint ahogy — szintén szeretnők hinni — a vidéki illetőség sem kizáró ok egy ilyen gyűjteményben való szereplésre.) Az írások többségének színhelye a főváros, annak is inkább a periferikus része. A hősök is jobbára a külvárosi utca alakjai, elesett emberek, kisegzisztenciák, deklasszált egyének, és sorsukban a mai életnek inkább negatív jelenségei tűnnek elő. Nem azt hibáztatjuk, hogy egy-egy novellának hőse fél-lump elem, negatív figura, részeg, cigány, a társadalom perifériájára szorult ember, hanem azt, hogy a novellák egészéből hiányzik a falu és a gyár, a paraszti és munkáskörnyezet képe, a dolgos élet ábrázolása, és hiányoznak a jó emberek, — ha úgy tetszik — pozitív hősök. Külön-külön nem „rosszak" ezek az írások; a még meg nem írt témákért emelünk szót.

Milyen írói attitűd jellemzi a kötet szerzőit? Az elhasznált, félretaposott lelkű emberek, a szociális sebek iránti őszinte és mély együttérzés fűti ezeket az írókat. Ugyanakkor e hangban és látásban a neorealizmus egy félreértett hatását is felfedezni véljük. Ez a rokonszenv — pesszimista színezetű. A sajnálaton és részvéten alig-alig megy túl, inkább érzelmességbe csap át; kevéssé bízik az elesett ember felemelkedésében, megnemesedésében. A legtöbb írás vége gyilkosság, öngyilkosság, halál; megoldása sötét, kilátástalan, tragikus.

*

Milyen képet alkothatunk az Előjáték egyes íróiról? Azzal a kockázattal tesszük ezt a seregszemlét, hogy amit mondunk, többnyire egyetlen írás ismeretén alapul, s talán már holnap új novellával cáfol rá a szerző. Galgóczi, Hernádi és Karcsai Kulcsár írásaival nem foglalkozunk, megjelent köteteik kapcsán a kritika ezt megtette már.

Békés József írását, a *Nagyfülü*-t a Kortárs-ban olvastuk először, már ott figyelmet ébresztett. (Helyes lett volna, ha a kiadó jelzi az írások első megjelenési helyét.) Kétségtelen, az övé a kötet egyik legjobb darabja. Igazi novella, szemben az Előjáték számos írásával, melyekre a műfaji tisztázatlanság, a drámába, lírába, riportba való átjátszás jellemző. Békés kitűnően tud szerkeszteni, egyetlen célba futó sodrása, atmoszférája van írásának; rövid, pontos, a filmforgatókönyv stílusára emlékeztető mondatai szenvedélytől fűtöttek. Alakjait is közel érezzük magunkhoz: Nagyfülűt, a kicsit gyagyás kocsikísérőt, — aki abba hibbant bele, hogy hiába várt disszidált fiától levelet, s ha most meglát egy postást, menten elcsavarog, — s Vilit, a sofőrt meg Lajost, a másik kísérőt, kikben a nyerseség és közöny páncélja mögött is szív, meleg munkásszív dobog. A megoldás humanizmusa is a kötet átlaga fölé emeli Békés írását.

Csillag Tamás elbeszélésében *(Retek)* a disszidálás motívuma vezérszólammá lesz. A hosszabb időt átölelő, apró mozaikokból szerkesztett s kissé szétesö, zökkenőkkel haladó írás két fiú, egy nyakigláb, ügyefogyott kamasz és egy úri-fiúból lett „dörzsölt vagány" gyilkosságba fúló „barátságát" beszéli el. De a túl gonoszra és túl naívra rajzolt fiatalok közt teremtett szituáció kevéssé meggyőző, helyenként egészen valószerűtlen és túlzott, s láthatóan a — kétségtelen drámai — befejezés hihetővé tételét szolgálja. Néhány fölösleges, kilógó s ábrázolás helyett magyarázkodó mondat, sokszor csak egyetlen

szó (például „öt-hat *mindenre kapható* nőismerős") húzásával feszesebb lenne nyelve.

Az ellenforradalom pesti napjait idézi *Csonka Ferenc* novellája *(Hinta-palinta)*. Meggyőző erővel eleveníti fel a lélekpróbáló időket, de a bátor témaválasztáson kívül más pozitívuma is van a novellának. Nemcsak azt ábrázolja, hogy 56-ban hogyan hatalmasodott el a reakció, hanem azt is, milyen proletárerő feszült vele szembe. Az író bemutatja egyrészt, hogy a két régi barát közül Zentay, „a ‚független' újságírás bajnoka" hogyan válik ellenforradalmárrá és gyilkossá, másrészt megérezteti, hogy Bene Péter halálában is hőssé magasodik. Hiba lenne azonban, ha elhallgatnánk, hogy Csonka Ferencnél is — még jobban, mint Csillagnál — az írás fölösleges ballasztját jelentik a túlírt mondatok, az, hogy alakok, helyzetek bemutatása helyett az író beszél. Szereplőiről preventív módon, előre közli alapvető jellemtulajdonságukat, ahelyett, hogy az olvasóra bízná az ábrázolt jelenségekből, motívumokból „a tanulság levonását". Így „jellemez" pl. egyhelyütt: „A körülötte állók megdermedtek. *Hőssel álltak szemben*, s a tekintetük megszégyenülten hervadt le róla." Fölöslegesek az ilyen kitételek is: „A fegyveresek *sunyi módon* kerülték a csoportosulók tekintetét." Vagy: „Felesége *ennivalóan* zsörtölődött." Úgy hatnak ezek a kancsal mondatok, mint színpadon a „félre".

Gulyás Jánostól kurta négy oldalt nyújt a kötet *(Fehér fal)*. Egy kicsit nyers és kiforratlan írást. Az epika súlyával nem mérhetjük. „Nem történik benne semmi." Egyetlen pillanat varázsát adja vissza, azt a hangulatot, amit az újházas férj érez, amikor kikönyököl újonnan kapott lakásának ablakán. Inkább prózába oldott líra ez, mint elbeszélés. „Csak" stílusa van, ám ez a stílus — helyenként egyszavas, máshol tíz soron végigburjánzó mondataival — elbűvöl; játékos, elringató, csupa zene. Gulyás János költő.

A hazugság a címe *Havasi Terézia* novellájának. Mozgás, cselekmény itt is alig van, ami kevés történik benne, az is négy fal között zajlik. Kórházban vagyunk, töréses betegek közt. Hárman feküsznek a szobában: Dinka, „a porcelánbőrű, lenhajú táncosnő", Reichné, egy kifogyhatatlan beszédű asszony és a kis Kati, a „balesetes", csúnyácska, hátrafésült hajú, barnabőrű teremtés." Betegek, s az azonos sors megnyitja lelküket; csodás megérzésekről, szerelemről, férfiakról beszélnek, s közben kirajzolódik előttünk a kis Kati kegyes hazugságra épült szomorú élete. Az elesettek, a nemcsak testileg, hanem lelkileg is „törésesek" iránti részvét Havasi írásának alaphangja. — Mint egy kiváló matematikus feladatát, oly csillogóan, bravúrosan oldja meg a novellát Havasi Terézia. Jól koncentrál, ragyogóan jellemez és beszéltet, s ez utóbbi kezdő prózaírónál különösen nagy szó. Csupán a kissé poentírozott befejezést sajnáljuk, valójában nem is hat meglepetésként; már előre sejtjük, mi fog történni.

A változatosságra törekvő szerkesztői szempont választhatta az Előjátékba *József Gábor* írását, a *Szirom, a szakember*-t. Egy különböző szerzőktől összeállított, tehát egyébként is változatos kötetnél kevéssé vagyunk híve a ráadásul kapott műfaji sokféleségnek. Márpedig József Gábor írása elüt a kötet egészétől. Karcolat. Az író riporteri minőségben összeakad egy volt osztálytársával, az egykori viceházmester fiával, aki jelenleg főosztályvezető a GOMBHI-nál. József Gábor szatírikus eszközökkel mutatja be a gumigerincű, karrierista, mindig másból élő embert. A *Szirom, a szakember* elárulja, hogy József Gábornak éles szeme van, jól jellemez, pompás dialógusai vannak, de írása a szépirodalom mércéje alá nem állítható. A teremtés, műalkotássá formálás hiányzik belőle, a meg nem emésztett publicisztikai anyag kiszorította a művészet varázsát. Ha József Gábor hírlapi karcolatot, szatírikus riportot akart írni, feladatát kitűnően megoldotta, de ha szépírói ambíciók fűtik, tudnia kell, hogy a művészetnek van egy furcsa „archimédesi törvénye": az alkotás annyit veszít súlyából, mint amennyi a benne felhalmozott zsurnalisztikai anyag....

Jelentős tehetségre vall *Kautzky László* írása, a *Diagnózis*. Paulát „gyógyultan" elbocsájtják a klinikáról, de még aznap este öngyilkos lesz. — Miért? — Erre ad választ Kautzky erős pszihológiai érzékkel megírt novellája. Úgy ír, mint a tussal dolgozó művész: aprólékos kidolgozás,

részletezés helyett jelzésekkel is beéri, kihagy beszédes, fehér foltokat, máshol erősen megnyomja a tollat, jelentéktelennek tűnő részleteket emel ki, és bár egészében sötét, borús képet rajzolt, mégsem torzít ez az ábrázolás. A novella szinte kényszeríti az olvasót, hogy másodszor is kézbevegye, s ekkor világosodik meg, hogy minden mondata milyen pontosan „ül" a helyén, s hogy egyetlen legombolyítható szál az egész történet. A kötetben alighanem a legmodernebb próza a Kautzkyé. De ha az Előjáték más szerzőinek legrokonabb mintáit és mestereit keressük, akkor sem nyúlhatunk messzebb a kortárs magyar és külföldi íróknál. Ezek a fiatalok nem Móriczon, Kosztolányin tanulnak írni. A legtávolabbi elődjük Gelléri Andor Endre, egy közelebbi Mándy Iván vagy a lengyel Hlasko. S közös tanítójuk: — bármenynyire furcsán hangzik, de így van — a modern film. (A filmművészetnek a prózai stílusra gyakorolt hatását érdemes lenne egyszer tüzetesen is megvizsgálni.)

Amíg Csonka Ferenc az 56-os októberi események egy fővárosi mozzanatát örökítette meg, *Kelemen Sándor* a vidékre, egy falusi termelőszövetkezetbe kalauzol *(Lecke)*. A csoport elnökének életében azt a pillanatot ragadja meg, amikor az a gonosz és nyers ütések alatt, a halál torkában is helytáll. Minden álpátosz nélkül, hitelesen és meggyőzően ábrázolja Kelemen ezt a fordulópontot, mert — úgy érezzük — ismeri az írás egyik legnehezebb és legfontosabb törvényét, a ki-nemmondás művészetét.

Kertész Ákos kiforrott író. *A Boldogság* azonban inkább regényrészlet, mint vérbeli novella. Zsófi néni, egy férjehagyott idősebb bejáróné egyetlen napját mondja el. Igényes, realista stílussal, de novellában megengedhetetlen bőbeszédűséggel, ismétlésekkel. Szerkezetileg is különálló láncszemekből áll az írás (Zsófi Gordonéknál, Zsófi a kocsmában, Zsófi az öcsce családjánál), s ezeket a részeket csak az tartja össze, hogy Zsófi néni a találkozások közös szereplője. Kertész intellektuális író, elbeszélése az öregkor és az egyedüllét szinte patológikus pontosságú leírása. Hősét belülről ábrázolja, „analizálja", s sokszor talán oly dolgokat is megforgat agyában, amelyek egy „tudatlan öregasszonytól" elképzelhetetlenek. Érdemes lenne talán Kertésznek a téma regénybeli kidolgozásával is foglalkoznia.

Lőrincz László Jurica Ágoston c. elbeszélése egyetlen emberről készített kitűnő portré. Jurica, ez a kicsit szeretetreméltó, kicsit szélhámos férfi abból élt, hogy „reményüket vesztett emberek között jó híreket terjesztett". A hadifogolytáborban is ezt csinálja. De az írónak nemcsak arra van gondja, hogy leleplezze az emberi hiszékenységnek ezt a vámszedőjét; vele párhuzamosan bemutatja a háború és a gyűjtőláger nyomorúságát, azt a mélységet, ahol az embereket már csak a képtelen hitek éltetik, ahol egy csipetnyi jó reményért szivart, pénzt, kenyeret s még az életet is eladják. A már-már fantasztikumba hajló, jelképesnek tűnő elbeszélés írójának kivételes emberábrázoló képességét sejteti.

Feltűnő egyéni tehetségre vall *Nyerges András* novellája, a *Szerelem*. Már ismertük máshonnét, de a kötet egészébe illesztve is jól esett újra olvasni. Fiatal prózaíróink témaválasztásával kapcsolatban érdemes felfigyelni, hogy az ún. — polgári értelemben vett — szerelmi tárgyú írások örvendetesen megfogyatkoztak. E kötet egyes darabjaiban is csupán a főtémát kísérő motívumként lép elő a szerelem, s akkor is nyersebb, erotikusabb, testibb vonatkozásaival. Nyerges András írása legkevésbé sem konvencionális, ugyanakkor elkerüli a harsányabb színeket is. Hogyan reagálnak egy bérház lakói, amikor a részeges Szücs elveri feleségét? — erről szól a novella. Az író pesszimizmusa — az emberek javarésze a részeg mellett és a szerencsétlen asszony ellen foglal állást — megdöbbent, ugyanakkor felelősséget ébreszt, fölráz. Szuggesztivitása van az írásnak, tömören, két szóval is alakot, helyzetet, hangulatot tud teremteni.

Sándor Iván Téli történet-e a dekameron átlag színvonalán mozog. Műves, apró faragásokból összerakott világot szerkeszt egy műegyetemi professzor alakja köré. Megint egy novella, amelyben „semmi sem történik". A tanár átsétál a színen, mint egy színpadi statiszta. Egy este váratlanul otthagyja vendégeit, bemegy az intézetbe, elvégez egy kísérletet, megiszik egy feketét, asszisztensének el-

mond egy régi történetet, s kissé meglegyinti a halál gondolata. Sándor Iván tehetségét dicséri, hogy ezt a közömbös, érdektelen témát is úgy tudja elmondani, hogy a gyanútlan ember azt hiszi, valami jelentőset olvasott.

Tömör, erős, kemény novella *Süköst Mihály* írása, a *Vallomás*. „Kényes" problémát vet föl: hogyan élnek manapság a volt uralkodó osztály emberei, be tudnak-e illeszkedni a megváltozott viszonyok közé, milyen erők kötik őket a múlthoz és a mához? Egy volt vezérkari ezredes lányának visszaemlékezése a novella. Az egyes szám első személyben előadott történet egy bírósági vallomásként hangzik el. Ez a keret. A téma: a már munkából élő leány hogyan lesz reakciós nénjének gyilkosává? Az író feszült konfliktust teremt, s az olvasóra bízza a döntést. A novella utolsó mondata egy kérdés: „És most tessék mondani, bíró úr: mire ítélhetnek ezért?" A tárgyilagos, szenvtelen hang a szubjektív érzelmek egész árját kavarja fel az olvasóban. — Jó látni a kötetben, hogy erősen megcsappant a — mégiscsak másodlagos eszközökkel dolgozó — én-novellák száma. Süköstdnél is ez az ősi technika a legmodernebb formában jelentkezik, írása ún. monologue interieur. Két időt olvaszt, kever egybe, az események megtörténésének (múlt) és elmondásának (jelen) idejét.

Milyen vihar támad, ha az anyóssal egy háztartásban élő családban csak a férj kap nyári üdülésre beutalót? Ebből az inkább vígjátékinak tetsző témából bont ki *Sylvester András* egy cseppet sem komikus történetet a *Vergődők*-ben. Az elbeszélés jól érzékeltet egy elmérgesedési folyamatot, az ellentétes indulatok lobogását, de az alapozás hiányzik, a kezdet, a tényleges ok homályban marad. Nem értjük, mi gyújtotta fel a fiatal feleség gyűlöletét, miért ilyen a mama és nem más? Az ábrázolás a felszíni jelenségeket érinti, s nehéz valamit elhinni csak azért, mert az író mondja. Más tekintetben is egyenetlen az elbeszélés: jól megírt, eseményes oldalak váltakoznak gyengébben sikerült pszichologizáló részekkel.

Szabó Ede egy család három nemzedékének hat tagját bezárja egy szobába és beszéltetni kezdi *(Családi gyász)*. Mint valamely család-dráma jelenete, úgy hat az írás. Fél évvel Géza halála után jön össze a rokonság, egy ideig látszólag hideg, gépies mondatokat váltanak a halottról, távollévő feleségéről, aztán váratlanul beállít Ica, Géza felesége, s egyszeriben megforrósodik a levegő... A vitában négy magatartás válik el: a halálon rágódó, múltbanéző nagyszülőké, a „nem politizáló", reakciós testvéré, a mozgalomnak élő Icáé, s a tájékozatlan, rebbenékeny, csöndet áhító kis Andrásé. — A drámaíró teljes vértezetében mutatkozik be Szabó a novellában. Páratlan erővel tud sorsokat, embereket megjeleníteni, remekül egyénit, feszült relációt teremt alakjai között; s csak azt csodáljuk, hogy színpadon még nem találkoztunk alkotásával.

Szilágyi Dezsőé a könyv egyik legproblematikusabb írása *(Bíborka színeváltozása)*. „Bíborka J. okl. orth. cipészmester" tökrészegre issza magát, s Szilágyi a novellában naturalista részletességgel rajzolja meg a részegség kórtörténetét. Azzal, hogy hősét leitatja, Bíborka csak az alkohol parancsának engedelmeskedik, s az író azt tesz, mondat vele, amit akar, felmenti az erkölcsi és társadalmi ítéletmondás lehetősége alól. A novellát csupán mint a delirium tremens, a részegség „színeváltozásának" hihetetlenül pontos és részletes képét foghatjuk föl. Annak — kétségkívül — hiteles és megdöbbentő.

Részeg emberek a hősei *Szüts László* novellájának is *(Noé bárkája*, s az író a cím után még odateszi: 1952; bizonyára azt jelzi ezzel, hogy „történelmet" ír). Egy ivóban beszélgetnek a volt földbirtokos méltóságos asszony; egykori parádés kocsisa, aki azóta 8 hold földet kapott; egy vidékre járó értelmiségi; s egy volt ládagyári munkás, kiemelt káder, akinek felesége is állásba ment, aztán széthullott a család, s a férfi most valahol bányász. Zuhogó esőben, özönvíz előtti, világvégi hangulatban gubbasztanak, az írást idézik, szidják az esőt, a kort, az erőszakos szövetkezetesítést, az egész életet. Ahogy az egyik mondja: „— hátha lesz utána egy jobb világ... egy igazi... Mert ez... — legyintett". Az író nem vállal velük közösséget; embereket mutat be, akik lemaradtak az új

kor Noé bárkájáról. Annak ellenére, hogy részegek, meglepően intelligensen fogalmaznak, szimbólumokban beszélnek, s — láthatóan — az író adja szájukba a szót, hogy az általa felállított képletet igazolják.

Tabák András kötetzáró írása *(A névnap)* finom kis rajz, pillanatkép egy egyetemista fiú és egy gyári lány szakításáról. A lélekben zajló változást szűkszavú stílusával híven megérezteti. Az írás példája, hogy a kevés sokszor — több.

*

Tévedés lenne azt hinni, hogy a kötet huszonhárom elbeszélése az a legjobb huszonhárom elbeszélés, amely fiatal prózaíróktól az utóbbi időben megszületett. De a bot könnyebb végét fogná, aki kimaradt neveket kérne számon. Mi is azt néztük, ami bent van a kötetben. — S hogy ahány írás, annyi arc néz ránk? Ezt a sokszínűséget nem kell mentegetnie a kiadónak: „Az írások, ha nem is képviselnek azonos irányzatot, kétségkívül magas színvonalúak". Igenis jó ez a változatosság, sokszínűség. A szovjet írók harmadik kongresszusának is egyik figyelemre méltó és megszívlelendő tanulsága, hogy nem szabad elzárni a kezdő írók útkeresését, a fejlődést szolgáló kísérletezést és kutatókedvet támogatni, segíteni, karózni kell. A fiataloknál talán még a hiba sem olyan halálos. A megírandó új alkotások bizonyára igazolják ezt a reményt.

TÜSKÉS TIBOR

Sárvár két évtizede irodalmunkban

(Megjegyzések három könyvről)

Az utóbbi években alighanem véletlenül három könyv foglalkozott Sárvár történetének azzal a két évtizedével, amelyben e városka, illetve a mellette emelkedő vár vált irodalmunk tűzhelyévé. A magyar kultúrát a mohácsi csata után a feudális társadalom természetes középpontjának, a királyi udvarnak és kancelláriának megbénulása után vidéki várkastélyaikba szoruló, műveltebb főurak dajkálgatták. A fiatal korukban megismert és megkedvelt humanizmust ápolták tovább mostohább viszonyok között. Négy humanista főúri udvart emelt ki Horváth János, aki ebből a szempontból is vizsgálta XVI. századi irodalmunkat *A reformáció jegyében* című könyvében: a Perényiekét, János királyét, Nádasdy Tamásét és a Török-családét. Legjelentékenyebb közülük kétségtelenül Nádasdy Tamás udvara, nemcsak, mert huzamosan „tengette" védenceit, hanem mert a kor kiemelkedő egyéniségeit vonzotta Sárvárra: Sylvester Jánost, Dévai Bíró Mátyást és Tinódi Sebestyént.

Tinódi Sebestyénről adott ki emlékkönyvet a sárvári községi tanács a nagy énekes halálának 400. évfordulóján *(Tinódi-emlékkönyv.* Összeállította, bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátta Horváth István Károly és Naszádos István. Szombathely, 1956.), majd H. Takács Marianna ismertette a helytörténeti füzetek sorozatában a sárvári vár múltját és művészi értékét *(A sárvári vár.* Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1957.), végül tekintélyes monográfiájában foglalkozott Balázs János Sylvesterrel *(Sylvester János és kora,* 1958. Tankönyvkiadó Vállalat).

A *Tinódi-emlékkönyv* népszerűsítő kiadványnak készült. Az előszó első mondatai így ütik meg a hangot: „1956 januárjának utolsó napjaival lelkes ünnepségek színhelye lett a kis Vas megyei városka, Sárvár... Felejthetetlen napjai voltak ezek Sárvár történelmének és ragyogó bizonyítéka annak, hogy népünk, ez a sok próbát kiállt hős nép kész arra, hogy akár áldozatok árán is féltve őrizze, ápolja és szeresse ősei gazdag, szép hagyatékát". Ez a lelkes, ünnepélyes hang jellemzi a könyv bevezető tanulmányait, különösen Legány Dezsőét *(A magyar zene Tinódiig),* legkevésbé Klanczay Tiborét *(Tinódi Sebestyén emlékezete),* amelyben Sebők deák irodalomtörténeti helyzetét ismerteti értékező hangon. Horváth István Károly *(Sárvár szerepe a XVI. század magyar kultúrájában)* és Naszádos

István *(Tinódi rövid életrajza és énekeinek történeti háttere)* áttekintései alkotják az átmenetet a két előadó modor között.

A lelkesedés nemcsak a szerzők stílusát színezi, hanem néha sajnos a közölt adatokat is. Bizonyosként állítják, de nem igazolják, hogy Tinódi az 1544—48 között eltelt négy esztendejét Sárvárott töltötte, a jegyzetekben *Józon és Medeát* az első ránk maradt széphistóriának mondják, noha Istvánfi Pál alighanem korábban írta *Volter király*-át, stb. Továbbá efféle emlékalbumot nem kötelezhetünk forrásainak jelölésére (noha egy-két lap jegyzetet a legnépszerűbb kiadvány is kibír; legfeljebb nem olvassa el, aki nem akarja), ezért nem akadhatunk fenn azon, hogy például Horváth János nevét egyik szerző sem írja le, noha több helyt látszik, hogy olvasgatták könyvét, de a becsületes tájékoztatás megkívánja, hogy legalább röviden ismertessék eredményei közül a legfontosabbakat, amelyek új megvilágításában tüntetik fel éppen Tinódi irodalomtörténeti jelentőségét: a históriás ének műfajának kialakulását, Tinódi-féle eredetiségét stb.

A kötetnek körülbelül egyharmadát töltik meg a tanulmányok, nagyobb részét a Tinódi énekeiből válogatott szemelvények foglalják el. A rövidebb szerzeményeket teljes terjedelmükben közlik, a hosszabbakból egy-egy összefüggő részletet vesznek. Se vége, se hossza nem lenne ismertetésemnek, ha elkezdeném feszegetni, hogy miért kapott helyet ez a szöveg, s miért nem amaz, de azt hiszem, az olvasók nagy részét érdekelte volna, ha minden ének intonációját, záró strófáit és versfőszövegét közölték volna.

E néhány kisebb kifogás ellenére az ízléses, sok szeretettel és lelkesedéssel összeállított könyv hasznosan szolgálta a magyar irodalmat, ezért elismerés illeti a szerkesztőket és a sárvári tanácsot.

A népszerűsítés és tudományosság igényét sikeresebben olvasztotta össze H. Takács Marianna füzete, amely a sárvári vár művészettörténeti leírását közli világos, szabatos stílusban, kerülve minden fölöslegest, de megállapodva a lényeges helyeken. A kutatás legújabb eredményeit is felhasználja (például a két olasz kőfaragó, Petro Planio és Petro Spatio munkásságát a sárvári várban 1559—1561 közt), elkerüli a műemlékleírások szokásos túlzásait, jóindulatú, de éber kritikával ismerteti a vár fennmaradt részleteit.

A három könyv közül méretei és igényei miatt kiemelkedik Balázs János alapos és részletes monográfiája: *Sylvester János és kora.* Legnagyobb értéke a szerző alapos, tág körű műveltségéből fakadó dialektikus, történelmi szemlélete. Sylvester nyelvi nézeteit, eljárását állandóan összehasonlítja az elődök és kortársak munkásságával. Több ízben megállapítja, hogy a magyar tudós legalábbis lépést tart külföldi társaival. A többi magyar humanistával összehasonlítva pedig eredetibben, a magyar különlegességeket inkább figyelve ismeri fel nyelvünk szerkezetét, mert a héber nyelv tudása mentesíti a latin nyelvtannak többi nyelvészkedő íróra nehezedő egyoldalú befolyásától. Jól jellemzi az alapos filológiai iskolázottságú szerző óvatosságát, hogy az irodalmi nyelvet alakítgató zsengéket a nyelvtudomány fogalmi eszközeivel miként közelíti meg: „...hazánkban a XVI. század harmincas éveiben feltétlenül volt már bizonyos köztudat, melynek Sylvester hangot adott, s mely bizonyos szavakat, kifejezéseket nem tartott irodalminak. Más szóval: ebben a korban a nyelvjárások szavaiból lassan-lassan kezd kialakulni az irodalmi használatra alkalmasnak ítélt szókincs, s ebből a neologizmusokat, a ritkábban használatos szavakat az öntudatosabb, műveltebb írók tudatosan kirekesztik". (231. l.)

Ugyanilyen mértéktartó józansággal ismerteti, és találja el általában a legvalószínűbb megoldást a Sylvester élete és munkássága körül felvetődő minden vitatható részletben. Kutatói eljárása legjobban ahhoz a módszerhez hasonlít, amelyet a németek — akik szeretnek mindenre címkét ragasztani — „Problemengeschichte"-nek neveztek. Minden kérdésben ismerteti az eddigi eredményeket, és az ellenkező nézetekből okosan választja ki a helyesebbet. Többször új szempontot is felvet. Például meggyőzően fejtegeti, és finoman elemzi Sylvester bőbeszédűbb stílusának összefüggését a humanista gondolkodásmóddal.

A könyv az utóbbi évek legjobb monográfiái közé tartozik, az olvasóban mégis kielégítetlenség marad, amikor a vaskos kötet végére ér. Hiányzik belőle a koncepció, a részleteket összefogó gondolat. Nem szellemtörténeti eszmelgést vártam, hanem magasabb színvonalú tudományos munkát, amire — mint több jel mutatja — meg lett volna a képesség Balázs Jánosban. Például Taine, Riedl és Péterfy pozitivisták voltak, mégsem elégedtek meg az alapos részletmunkával.

*

A szépen kiállított könyv jó harmadrésze foglalkozik (145—313 l.) Sylvester sárvári évtizedével, a kiváló humanista legtermékenyebb életszakaszával (1534—1543). Két híres könyvén — a magyar—latin nyelvtanon és az első hexametereket tartalmazó bibliafordításon — kívül buzdítására felállíttatta Nádasdy a nyomdát, amely hazánkban először készített magyar nyelvű nyomtatott könyvet. Nagy mértékben fejlődött ezekben az években Sárvár: „...a vár közepén állt a híres kastély — írja Balázs János —, amelyet Nádasdi csakhamar az akkori Magyarország szellemi központjává emelt. Évtizedeken át itt döntöttek az egész ország életére kiható kérdésekben. Jó ideig a magyar politikai, társadalmi és kulturális életnek szinte minden szála itt fut össze. Művelődésünknek a XVI. század dereka táján alig akadt számottevő munkása, aki hosszabb-rövidebb időre el ne látogatott volna Nádasdi udvarába". — (154. l.)

Sylvester Bécsbe távozása után hamarosan Tinódi érkezett Sárvárra (1544-ben), hosszabb-rövidebb időt töltött ott, majd meghalni is oda tért 1556-ban, miután előbb valószínűleg Nádasdi segítségével magyar nemességet kapott Ferdinánd királytól. Dévai Bíró Mátyás Sylvesterrel egy időben élvezte a főúr támogatását. A kevésbé ismert írókon kívül (Szeremlyényi Mihály, Sibolti Demeter, Beythe István) Bornemisza Pétert is segítette Nádasdy, a sárvári várban pedig megfordult Oláh Miklóstól Balassi Jánosig, Bálint apjáig a kor szinte minden jelentékenyebb egyénisége.

1530-ban alig hallunk Sárvárról, a XVII. században újra eltörpül, fénykora Nádasdy Tamás munkásságának eredménye. 1532-ben szerzi meg a várat, amikor eljegyzi az olaszos műveltségű, máris nagy tekintélynek örvendő ifjú a kiterjedt Kanizsay-vagyon örökösét, Kanizsay Orsolyát, s néhány év múlva feleségül is veszi. Ezzel egy időben visszapártol Ferdinándhoz, s hamarosan fényes pályát fut be az eszes, haladó szellemű politikus. 1554-ben nádorrá és a kunok bírájává választják.

Modern, már kapitalista észjárású gazda, sokoldalú, művelt ember, aki a sakkozástól kezdve a zenén és irodalmon át a reformációig minden szellemi ügy iránt érdeklődik, jó vadász, vitéz katona, ügyes mégis megbízható, becsületes politikus (pl. Ferdinándhoz pártolása idején kiköti, hogy Zápolya ellen nem támad), vidám, tréfára mindig kész férfi. Érthető tehát, ha megpezsdül az élet Sárváron. 1300 hajdu, deákok, prédikátorok, muzsikások, tanuló fiúk és leányok, kertészek alkotják a nagy udvartartást a jobbágyokon kívül, s ehhez járul a szinte állandó építkezés, amelyben — mint újabban kiderült — olasz kőfaragók is részt vesznek. Az irodalomnak is jutott ebből az általános fellendülésből — még pedig tisztes rész. Nádasdy Tamás tájékozottságát, emberismeretét és fejlett ízlését bizonyítja, hogy ez évtizedek legkiválóbbjait választotta ki, amikor pártfogásra érdemes írókat keresett.* Joggal emlegetik a történetírók, hogy ez a tehetséges, a kor többi rabló „fejedelméhez" képest emberségesebb, a humanista műveltség által mérsékelt, haladottabb felfogást képviselő főúr megérdemelné, hogy külön monográfiát szenteljenek neki.

Sárvár fellendítésében és ez irodalmi érdeklődés elevenen tartásában szerepe lehetett feleségének, Kanizsay Orsolyának is. Érdekes levelezésükből, amelyet Károlyi Árpád és Szalay József 1882-ben adott ki, megtudjuk, hogy a férj minduntalan Lékát ajánlgatja tartózkodási hélyként felesége és — 1555 után — fia

* Irodalmi érdeklődését jellemzi, hogy magánlevelezésében is idéz egy „régi éneket", amelyet itt is közlünk, mert ezt a töredéket nem szokták számon tartani: „Hozd el, gazda, hozd el — az Szerémnek borát — Noha nincsen pénzem, — De van emberségem".

számára, mert ott „jobb az ég". (Léka a kőszegi hegyek egyik festői völgyében emelkedik, Sárvár pedig a Rába és Gyöngyös összefolyásának akkor ingoványos síkságán). Ennek ellenére felesége a kiadott nyolcvan levél közül ötvenet írt férjének Sárvárból, csak huszat Lékából (azokat is 1552 után). Sárvárra „haza" utazik Orsika, a többi házukat csak látogatja. A vár, az iskola, a nyomda fejlesztéséhez hozzá kellett járulnia ennek a ragaszkodásnak. A bibliafordítás keletkezésében is része kellett, hogy legyen, mert magyaron kívül semmilyen nyelvet nem beszélt, viszont a vallás kérdése érdekelte.

Nádasdy felekezetisége még ma is vitatott kérdés. Humanizmusában eljutott az erazmusig, azaz bírálta a középkori egyházat, de a katolicizmushoz mereven ragaszkodó bécsi udvarban még efféle véleményének sem adhatott nyíltan hangot. Melanchtontól kapott levelet, de a betegágyát meglátogató pápai követ is bizonyosnak vélte, hogy Róma hű gyermeke. Ezt meg is írja a nádor feleségének nyilvánvalóan azzal a célzattal, hogy fékezze hitújító hajlandóságát, amely aztán férje halála után bontakozott ki igazán. A soproni jezsuita házfőnök, Dobornoky György még jó száz évvel később is Kanizsay Orsolyának tulajdonítja a Nádasdy-birtokok teljes csatlakozását a hitújításhoz.

A „szerelmes Orsika" — ahogyan Nádasdy nevezgeti feleségét leveleiben — élete végéig megőrzi férjével szemben az alázatosságig menő szerénységet, amelyet a nagy korkülönbség is indokolt (házasságkötésükkor Orsika tizennégy éves, Nádasdy negyven felé közeledik). Leveleinek keltezésében a helyet mindig így jelöli: „az Kegyelmed várába, Sárvárba" stb., noha mind Sárvár, mind Léka a Kanizsay-hozományhoz tartoztak. Az első levelekben „Kegyelmed szolgáló leányá"-nak nevezi magát, és sűrűn könyörög bocsánatot, „ha megbántottam volna ti Kegyelmeteket az én eszetlen írásommal". Fia születéséig (1555) „Orsiká"-nak írja alá a leveleket, az anyai öntudatra van szüksége, hogy aláírását „Orsolá"-ra komolyítsa. 1550 szept. 4-én azonban már félreérthetetlen asszonyi öntudattal számol be a rablóégető török portyának néhány, az „asszonyemberek" hősiességét megmutató epizódjáról, s hozzá teszi: „Ne vélje, hogy mi is hejába egyek az kenyeret".

Aki megírja Sárvár fénykorának történetét, annak foglalkoznia kell majd ezzel az okos, szellemiekkel állandóan törődő, erős akaratú, háztartását gondosan vezető, de tréfát értő, lanton maga is játszó asszonnyal. Közben gondolnia kell arra is, hogy a XVI. századi irodalmunk megmagyarosodásának okai közül ne felejtse ki az éneket, irodalmat kedvelő, írni-olvasni tudó, de csak magyarul beszélő asszonyokat, akik szerényen, férjeik vagy fiaik beszédeiben és cselekedeteiben valósítják meg szándékukat.

Sárvár, a kis dunántúli városka két szép évtizede, amelyben a megnyomorított magyar irodalom középpontjává növekedett, jelentékeny részben ilyen szerény és szívós asszonyi akarat megvalósulása lehet, amely példás hitvesi szeretetben fonódott egybe a nagy nádor művelt ízlésével, igazi humanizmusával.

FÁBIÁN ISTVÁN

Somogyi Írók Antológiája

Huszonnégy név sorakozik fel csaknem szigorúan alfabétikus sorrendben a testes, közel 10 íves kötetben, mely a somogyi írók termését bocsátja a nyilvánosság elé. A rangsorolásban tanúsított demokrácia mindenesetre dicséretes, de nem állhatja útját annak, hogy mint „primus inter pares", néhány név magasan ne emelkedjék a többi fölé. Mindenekelőtt Takáts Gyulára gondolunk, azután Somogyi Pálra, László Ibolyára, Török Zsófia, és ha csak utánuk említjük Bellyei László, Csákvári János és Cser Pál nevét, az sem jelent, mint a sportban, harmadik helyezést. A közölt írások meglehetős szintkülönbségeket mutatnak ugyan, egészükben mégis egységes hatást keltenek, melyen a kollektív munka és rokon világszemlélet hatása érzik.

Az is közös vonásuk, és ez részben po-

zitív, részben negatív előjellel látja el őket, hogy csaknem valamennyien valami „hazai" színezetet viselnek. Az írások legtöbbje helyi élmények alapján született. Gyönyörű a somogyi táj, a finomvonalú dombok lankái között tősgyökeres magyar parasztság él, az ő világukat, az ő problémáikat tükrözi az írások jó része. Mégpedig úgy, hogy ez az üde levegő frissen leng a sorok között és ezek jellegzetes, ízes, falusi figurákat keltenek életre. A szerencsésen visszaadott „couleur local" föltétlen pozitívum. Viszont mintha kicsit mindig távol tartotta volna őket a nagyvilág tülekedésétől téres birodalmuk, idilli nyugalmuk; egy kis provincializmus bizony megérzik a közölt írások egy részén, aminthogy Somogyország fővárosa szintén magán viseli más városokhoz viszonyítva ezt a kettős bélyeget. Már pedig itt egy igen jelentős feladat vár a somogyi írókra: olyan tündérszép a hazájuk, olyan eredeti, nemesveretű nép lakja, hogy meg kell teremteniök azt a sajátos stílust, mely mint Tömörkény Szeged vidékét, ezt a tájat hasonló színvonalon tudja ábrázolni. Találkoztunk erre utaló biztató jelekkel eddig is, de ez még csak a kezdet.

Egyébként az izmosabb tehetségek legtöbbjénél, mint például Somogyi Pálnál is azt tapasztaljuk, hogy valóban a mai élet pulzusán tartja a kezét és szívvel-lélekkel a szocializmus építését munkálja a tollával. A művészi megoldás szintje azonban nincs mindig egyensúlyban a meggyőződés erejével. *(Szónya, Sztrájktörők).* Varga S. Sándor *(Falusi vasárnap)* novellája az egyéni gazda habozó közeledését a „közös" felé jól ragadja üstökön, akár Vértes György a falu kiszabadulását a grófi földesúr embertelen markából — irodalmi riportja az egyetlen ilyen írás a kötetben —, de mindkettőn rajta vannak a sematizmus halvány nyomai. A többi prózaírók a legváltozatosabb témákhoz nyúlnak. Cser Pál *Úton* című írása kitűnő életkép, mikszáthi kedélyről, és figyelemreméltó jellemző erőről tesz tanúságot. Csákvári János *(Tavaszi láz, Bűnhődés)* mély lélekábrázoló képességével és meglepő drámai erejével nagyobb lélegzetű munkában is szeretnénk találkozni. Belyei László *(Az első férfias tett, A gyékényesi vonalon)* jó dialógusai, bő mesélő kedve mellett feltűnik bizonyos stiláris pongyolaság, mint például a sok fölöslegesen kötőszóval kezdett mondat. Egészen eredeti műfajjal szerepel Frankl József. Hat rövid, velős aesopusi mintára írt modern meséjébe — nyilván egy mesegyűjtemény darabjai — könnyed stílusával mázsás társadalmi igazságokat tud szorítani *(A tücsök karrierje).* Kellner Béla *Vízi emlék* címmel igen szemléletesen és mély kedélyvilággal írja le egy gyerekkori élményét. Mihályi Margit témái alapján nyilván pedagógus. De ha az, ha nem, jó elbeszélő, és bőven megcsillanó humorát érdemes volna jobban kiaknáznia.

A kötet szerkesztői nagyjából arányosan válogatták össze a verset és a prózát. A költők sorában Takáts Gyula tolla fénylik a legmesszebbre. Méltatásra itt nem szorul. Mégsem hagyhatjuk említés nélkül a *Levél a felvidult városból* pompás distichonjait, mesteri időmértékes verselésének lüktető ritmusát, *A tó, a rózsa és a hársfa,* a *Távlat* gondolatgazdagságát, a *Tehozzád szóltam* bíborszínekben égő mélységes férfilíráját, változatos költői képeit, áradó szóbőségét, melyek élvonalbeli költőink között is magasra emelik. Somogyország különben is, úgy látszik, jó klíma a költők számára. Jelentős tehetség László Ibolya is. Lírája sok sípú, mint az orgona, és hatalmas, szenvedélyes érzelemvilág táplálja, olyan, mint egy női Villon. A *Két méter föld,* ha eszmeileg emlékeztet is kissé Ady *A grófi szérűn* című versére, igaz és egyéni hang; a *Sír a nád* finom, szép sóhajától eljut a *Botránkoztató* bátor, vérbő és őszinte soraiig, és mindenütt biztos kézzel tartja egységben a tartalmat és formát. Mesterségbeli fölkészültsége nagy, kitűnő verselő. Török Zsófi szintén az átlag fölé emelkedik. *Altató* című költeménye bensőséges hangulatával, formai tökélyével nagyrangú írás. *Az auschwitzi haláldrót naplója* drámai erejű, szép vers, nemcsak eszmei tartalma, de kitűnő alaki megoldása révén is. Rímei általában pompásak, de néhol kissé keresettek, akár alliterációi, pedig van akkora talentum, hogy ezeket a költői modorosságokat bátran levetkezheti. Bencze József szabad verse, Bertók László eredeti, népies hangvétele, értékes ígére-

tek, Fehér Kálmán sajátos tematikája nemkülönben, de némi technikai csiszolást még igényelnek.

A kötet valamennyi szereplőjével nem foglalkozhatunk érdeme szerint. Pedig mindegyikük részese annak az örvendetes ténynek, hogy Somogyban évtizedek tespedése után végre jelentős irodalmi élet született, mégpedig olyan, mely nemcsak a múltak emlőit szívja, hanem halad a korral és munkásságával, és az alkotások jó részében a szocialista valóságot ábrázolja. Erre mutat rá dr. Németi László nívós, tárgyilagos, az írócsoport működését ismertető előszava is. Kár, hogy antológiájuk nem kapott kissé bőkezűbb nyomdai kiállítást.

Boldogan látjuk, hogy Berzsenyi pátriájában újra hazát lelt az irodalom. „Vivat, crescat, floreat!" Nőjön minél magasabbra, az egyetemes magyar művelődés fogja hasznát látni.

WERNER ISTVÁN

Visszaemlékezések Rippl-Rónai Józsefre

E szép kiállítású könyv, melyet országszerte méltán vettek észre és becsülnek sokra, egy nagyszabású művészettörténeti kiadványterv megvalósult töredéke. 1957-ben egy fiatal kaposvári tanárt, Kávássy Sándort, aki néhány hónappal azelőtt került csak oda és aki abban az időben a kaposvári Megyei Könyvtár helyettes vezetője volt, megérintette Rippl-Rónai somogyi talajból kinőtt művészete, a Róma-hegyi milieu: s a Rippl-Rónai villa és műterem mágneses erőterébe kerülve tervet állított össze a nagy festőművész halála 30. évfordulójának megünneplésére és somogyi hagyatékának műtörténeti felleltározására, feldolgozására és publikálására.* E tervnek volt egyik programpontja a művész kortársainak megszólaltatása és visszaemlékezéseiknek egybegyűjtése. Bár a terv végrehajtására a Rippl-Rónai Emlékbizottság megalakult, és az évfordulót fényes keretek között meg is ünnepelték, a kiadványterv csendesen, észrevétlenül lekerült a napirendről. Mindössze a kortársak vállalták emlékeik papírra vetését, melyekből *Kávássy Sándor* a Somogyi Almanach sorozat számára kötetet gyúrt össze. Így született meg a *Visszaemlékezések Rippl-Rónai Józsefre*, mely így is önálló értéket képvisel.

A kötet hat írást foglal magában. Ezek sorát *Bernáth Aurél* emlékbeszéde nyitja meg, mely 1957. november 24-én a kaposvári városi tanács nagytermében az évforduló alkalmával rendezett ünnepélyen élő szóban is elhangzott. Az emlékbeszéd nem terjedelmes, mondanivalójában, kérdésfelvetésében és gondolati anyagában viszont annál szélesebb horizontú, s jóval meghaladja az alkalmi beszédek kereteit. Összefoglalja és dióhéjban elemzi Rippl-Rónai életművét, meghatározza történeti helyét, egyszersmind rávilágít a magyar művész hivatásának és magatartásának kérdéseire is.

Az ezt követő írások a tulajdonképpeni visszaemlékezések, melyek a somogyi kortársak emlékeit, személyes élményeit idézik fel, s mint ilyenek, a Rippl-Rónairól szóló írások között a legbensőségesebbek, legközvetlenebbek és a leghitelesebbek is. A visszaemlékező sorokból Rippl-Rónai eleven, élő alakja bontakozik ki: testi, lelki, szellemi tulajdonságai, művészi magatartása, amely ezen írások alapján is annyira egyéni, nagyszerű, eredeti, hogy akinek nincs módjában Rippl-Rónai képekből fogalmat alkotni a művészről, az előtt is — e vékony kis kötetecskét elmélyedten olvasva — egy szinte magnetikus erővel ható nagy művészegyéniség jelenik meg. Egyik legnagyobb erénye a

* A tervben egy 14 ívre terjedő 3500 példányban megjelenő művészettörténeti tanulmánykötet szerepelt, a következő témákkal: *Rippl-Rónai kaposvári évei, A Róma-hegyi villa, Somogy Rippl-Rónai művészetében, A kaposvári múzeum Rippl-Rónai képei, Kaposvári kiállításai* stb. A tervezett tanulmányok egyrészt a felkért személyek részvétlensége miatt, másrészt anyagi okokból nem készültek el. A Rippl-Rónai oeuvre ilyen monografikus feldolgozása túllépte, meghaladta Somogy teljesítőképességét, habár erre a művész somogyi hagyatéka minden jogcímet megadott volna.

*Visszaemlékezések*nek, hogy olyan tükröt állít a művésznek, amelyben úgy látjuk őt, mint műveiben, önarcképein, csakhogy írásban, és ez nagymértékben hozzásegíti a közönséget a Rippl-Rónai-oeuvre megértéséhez. Ugyanakkor a visszaemlékezések, mint hiteles írások, a művészettörténet művelői számára érdekes, új, értékes adalékokkal szolgálhatnak. A művészegyéniség, a művészi zseni mindig talány, bármennyire is egyszerű, mint amilyen Rippl-Rónai volt. Kimondatlanul is tükröződik ez ezekben az írásokban. S ha ezt a talányt az emléksorok nem is oldják meg, kétségtelenül a rejtély megfejtéséhez számos argumentumot sorakoztatnak fel. És ez nem véletlen. A kötet írói, mint közeli ismerősök és barátok, akik Rippl-Rónai társaságában huzamosabb időt töltöttek, s a művész jellegzetes és kevésbé észrevehető vonásait, művészi és emberi megnyilatkozásait, egyéniségét szinte riporteri szemtanúk módján helyezték reflektorfénybe, fényképezték le és vetették papírra. Láthatjuk termetét, jellegzetes mozdulatait, egyéniségéhez alkalmazkodó öltözékét, figyelmének vonzópontjait, s ahogy Martyn Ferenc külső megjelenését leírja, láthatjuk közvetlen környezetét, a somogyi természetet is, melyet nemcsak felszívott lényébe, hanem ki is sugározta.

Az emlékezők — *Fóthy János, Kunffy Lajos, Martyn Ferenc, Martyn Róbert* és *Páti Ferenc* —, akik maguk is művészi talentumú emberek, keresetlen szavakkal, az értelemhez és szívhez szóló írásaikkal nemcsak művészettörténeti jelentőségű, hanem irodalmi igényű munkát is nyújtanak át a közönségnek.

A kötet jelentősége korántsem merül ki abban, hogy kortársi, szemtanúi hűséggel világítja meg Rippl-Rónai emberi alakját, hanem egyben rámutat azokra az űrökre, amelyek a mester életművének feltárása területén még tátonganak. Martyn Ferenc visszaemlékező sorait olvasva világosan kirajzolódnak azok a szakadékok, amelyek fölé sürgősen hidat kell verniök a Rippl-Rónai-kutatóknak.

A kötet odaadással teli szerkesztéséért és sajtó alá rendezéséért *Kávássy Sándort* illeti elismerés. Ugyancsak elismeréssel kell adóznunk Martyn Ferencnek, aki művészeti tanácsadóként segítette munkájában a szerkesztőt. A kaposvári nyomda bibliofil minőségű munkát, a tartalomhoz méltó külsőt remekelt.

SOÓS ÁRPÁD

Somogyi Pál: Tűz a Kapos mentén

Nehéz lenne pontosan meghatározni Somogyi Pál legújabb könyvének műfaját. Ha a szerző életútját tekintjük — bátran nevezhetnénk regényes visszaemlékezésnek. A könyvben leírt eseményeknek, a Tanácsköztársaság Somogy megyei történetének ő maga is cselekvő részese volt. Bő sodrású, ihteles krónikaként is elfogadható ez a mű, mert szinte a történész hitelességével mondja el „Somogy első Tavaszkorszakának" történetét. Amit Somogyi Pál elvtárs ebben a könyvben nyújt, több mindennél: komoly igényű, irodalmi alkotás. Eddig megjelent művei közül művészi rangban az első és a legsikerültebb.

A könyv különös jelentősége abban van, hogy Somogy megye, — a Tanácsköztársaság egyik bázismegyéjének, — 19-es eseményeiről először ad átfogó képet. A könyv főhőse tulajdonképpen nem is Timár János, — bár az események központjában ő áll. Az író a Tanácsköztársaság valamennyi harcosának állít emléket. Amint a könyv előszavában írja, azzal a céllal, „hogy emléket állítson 19-es harcos társainak, hogy ifjúságunk, dolgozó népünk okulhasson, példát vehessen belőle, megismerje azokat az időket és embereket, mert ha ismerik a küzdelmes és dicső multunkat, jobban értékelik a jelent és lelkesebben építik a jövőt".

Somogyi elvtárs e nemes célját elérte. Könyve segítségével megismerjük az őszirózsás forradalom utáni helyzetet, a végig nem vitt forradalom robbanásig feszített légkörét, amelyben csak a szikra kellett, hogy lángra lobbanjon a tűz és tisztító lángjával elárassza a Kapos mentét.

A tüzet, — a forradalom tüzét —, Somogyban is a kommunisták, köztük olyan tudatos forradalmárok, mint Latinka Sándor, Timár János lobbantották lángra, amikor Somogy megyében is létrehozták a tanácshatalmat, megszervezték fegyveres erőit.

Somogyi Pál fordulatos történet keretében mutatja be ennek a dicső időszaknak minden lényeges mozzanatát; a somogyi parasztok földért folyó harcát, a Tanácshatalom határozott intézkedéseit, az ellenforradalom szervezkedését, csakúgy mint az elkövetett hibák súlyos kihatásait, a jobboldali szociálemokdraták romboló demagógiáját, kétszínűségét, a megoldatlan földkérdés okozta nehézségeket.

A könyv hősei valóban hús-vér alakok. Közülük is Timár János, Latinka Sándor, Gulyás András és Zamek ábrázolása sikerült legjobban. Személyük egyben típust is jelent, akár pozitív, akár negatív vonatkozásban, A Tanácsköztársaság idején ezrével nőttek ki a nép sorából hazájukat szerető, becsületes, harcos és bátor egyéniségek, és sajnos nem egy Zamek, Ditrich és Scheffer szaladgált abban az időben. Kár, hogy néhány fontos szereplő jelleme, tettének mozgatórúgói homályban maradnak, azokat inkább sejteti, vagy mint pl. Ilonka, Mérő tanár, Inga alakjában ábrázolás helyett deklarálja az író. Jellemző hiányossága a könyvnek, hogy hősei tettét, jellemét gyakran csak magyarázza és nem ábrázolja. Ez az oka annak, hogy a cselekmény sodrása időnként megtörik és helyenként történelmi eszmefuttatássá szürkül. Nem eléggé egyenletes a könyv meseszövése sem. A drámai érzékkel megalkotott cselekménysorozatban több felesleges epizódot, mesterkélt helyzetet, felesleges konfliktust találunk. Ilonka és Zamek jegyessége például felesleges kitérőt jelent, emberileg nem is érthető.

Emlékezetes élményt nyújt ezzel szemben a földosztás, a falusi zendülés ábrázolása, a pártház ellen intézett provokatív támadás leírása. A könyv a fehérterror dühöngését és bosszúját ábrázoló fejezetben ér el a legmagasabb drámai csúcsokra. Felejthetetlenek a Latinka Sándor és elvtársai mártír haláláról írt sorok.

A könyv természetszerűleg a Tanácsköztársaság bukásával fejeződik be, — befejezése és az egész könyv kicsengése mégsem pesszimista. „Egyszer még visszajövünk" írja Timár János anyjához írt búcsúlevelében oly meggyőzően, hogy beteljesedésében egy pillanatig sem kételkedhetünk.

Nagy értéke a könyvnek az — és ebben a tekintetben igen sokan tanulhatnának Somogyi Pál elvtárstól —, hogy pártos szenvedéllyel, határozott elviséggel foglal állást a munkáshatalom, a proletárnemzetköziség kérdéseiben. Világosan látja és ábrázolja az osztályharc frontjait. Habozás nélkül kimondja, hogy fegyvert csak fegyverrel lehet legyőzni, az ellenséggel megalkudni nem lehet.

A Tűz a Kapos mentén tehát nemcsak érdekes, színes és élvezetes, hanem igen tanulságos, magas eszmei színvonalú olvasmány, olvasását különösen a középiskolás tanuló ifjúságnak, a KISZ fiataloknak ajánljuk.

VASVÁRI FERENC

Pagony Lajos

A könnyűzene néhány problémája

E tanulmányt írva — mint az érintett terület gyakorlati művelője — eleve lemondtam a teljesség és objektív igazságkeresés igényéről.

A probléma ugyanis sokrétű. Ezért talán helyesebb is, ha nem a könnyűzene egészét, hanem annak csupán egy bizonyos, bár kétségtelenül nagyobbik területhányadát járjuk be. Nevezetesen azt a területet, mely az elmúlt 15 év óta a legtöbb port kavarta maga körül, s mely a támadók s védők számát tekintve is a legérdekeltebbnek tűnik. A jazzról és a tánczenéről van szó. Az operett muzsikát és az ún. népi zenét, mely lényegében a polgári idők hagyományos cigányzenéjének szerves folytatása — most fejtegetéseinkből mellőzzük. Ok: az operettmuzsika hagyományai szinte irreverzibilis módon megcsontosodtak s a beléjük ömlő, mindig a zeneszerző egyéni alkatától függő tartalmi motívumok változatossága ellenére mondanivalója, színpadi alárendeltsége folytán, ugyanaz. Ugyanilyen kevés szót fordíthatunk most a népi zenének aposztrofált cigánymuzsikára is. Bár *Lajtha, Weiner,* stb. műveinek vonószenekari feldolgozásai egészségesen elterjedtek a vendéglőkben muzsikáló cigányzenészek között, bár az Állami Népi Együttes irányítóinak folklorisztikus törekvései a hagyományos cigánykapcsolatok révén — mely e területen amolyan félig faji, félig szakmai érdekközösség, de mindenesetre igen erős és messzeágazó rokoni szálakon alapul — behatoltak a vendéglátóipar területén dolgozó cigányzenekarok „pszichéjébe", az ilyen együttesek műsora, szakmai és elvi hozzállása mégis döntően a lezárult évtizedek örökségéből átmentett anyagra épül. S ez az anyag a maga sematikus, kvintváltós szekvenciáival és mondatainak ismétlődő periódusaival reménytelenül zárt, kibővíthetetlen és formájában, tartalmában egyaránt felújíthatatlan idióma. (Ezért nem véletlen, hogy a nagyközönség számára az ún. „régi" nóták a kedvesebbek — tehát az adott kombinációs kulcs szűk regiszterei közül a frissebbek, erőltetettség nélküliek.)

Vizsgálódásunk területe tehát a jazz és a tánczene marad, mely éppen változékonyságával, formai és stílusproblémáival hívja ki maga ellen a bírálók nemezisét, sőt olykor az esztétikai purifikátorok „recipe ferrum" kiáltásait is.

Jazz és tánczene — nem pleonazmus

E két fogalmat — bármennyire is meglepőnek tűnik sok olvasónk számára — határozottan szét kell választani. És e szétválasztás kényszere nem is azon az egyszerű érven alapul, mely a megkülönböztetés során rögtön arra gondol: — persze, hiszen a csárdások, polkák és keringők világa is a tánczenéhez tartozik, mégis vajmi kevés közösséget vállalhatnak a mambóval, ragtime-mal, bluesszal, szvinggel. Nem, a különbözőség sokkal mélyebben van.

Ha a kettéválasztás indokait keressük, akkor abból a tényből kell kiindulnunk, hogy a jazz nem tánczene. Ez paradoxonnak tűnő megállapítás, mivel a

jazz formai elemei kétségkívül tánczene jellegűek. Ha felidézzük egy pillanatra a zenetörténészek körében oly kedves „tyúk — tojás" vitát a ritmusról és dallamról, ha arra gondolunk, hogy a társadalmi fejlődésben lassan felépítmény jellegűvé vált zenekultúra elemei közül a ritmus és a dallam elsőbbsége koronként más és más volt, hogy a barokk kortól a XIX. század végéig eltelt időben főleg a romantikus mesterek munkája nyomán a zene ritmikai jellege lassan alárendelődött a szélesebb, patetikus tartalmi mondanivalóknak, ha Liszt rapszódiáira, Chopin balladáira, Debussy vízióira gondolunk, akkor be kell látnunk, hogy a zene ritmikai és tartalmi egyensúlyát elsősorban a táncformákban őrizte meg, s a modern korok zenéje mintegy arra utal, hogy a ritmus és dallam egymásmellettisége főleg a táncformákban indokolt, a zene minden más területén a dallamvilág belső szenvedélyének gyorsuló, lassuló pátosza a domináló. A ritmus — mely mindenfajta zenében, még az ún. kötetlen ritmusú zenében is, fellelhető, ha máshol nem, hát a taktusok örökké változó cezúráiban, itt engedelmesen alárendeli magát a karmester vagy interpretáló művész intencióinak s élete csak annyi, amennyi a dallamvilág tartalmi effektusainak alátámasztására képes.

A jazz — mint említettük —, formai elemeit a táncformák kölcsönvétele során alakította ki. Ez különös kétéltűséget jelent. Egyfelől teljes ritmus—dallam egyenrangúságot, ami az egyes összetevők jellegét jelenti. Sőt: amennyire folklór reminiszcencia jellegű a jazz, annyira keletkezhet túlsúly is a ritmus javára. Márpedig a jazz folklór visszaütései köztudomásúak s ezt az örökséget a jazz igyekszik is gyümölcsöztetni. A kétéltűség másik oldala: a tolmácsoló szubjektív játékmódja, a gyakori témarögtönzés minden kétséget kizáróan romantikus jellegű vonás. Ez a kettősség minden esetben valami különös, távolba röppenő esetlegességgel ruházza fel a jazzt. A jazzművekből hiányzik a klasszikus értelemben vett állandóság, időtlenség. Bennük a múló pillanatok impressziói kötődnek meg. Egy jazz interpretátor arra a legbüszkébb, amit az adott pillanatban maximumként tud hangulatai és készsége tárházából a hallgatók felé sugározni. (Ez a maximalista kényszer tett sok jazzművelőt kábítószerek rabjává, s ez az állandó túlfeszültség okozta számos nagy koncertező szívtrombózisos halálát.)

A tánczenében ezzel szemben fordított a helyzet. A tánczene *tartalmi* tényezője a tánc s *formai elemeinek* egyike-másika a jazztól kölcsönzött. Ez a körülmény teszi lehetővé, hogy az egyes népek tánczenéje nemzeti jellegűvé váljon, míg a jazz megőrzi internacionalizmusát. A jazz: szubjektív hitvallás táncformában, a tánczene: egy nép, egy társadalom kollektív produktuma, jazzelemekbe öntve. Nyilvánvaló a két terület állandó kölcsönhatása s nyilvánvaló az is, hogy kettéválasztásuk sok esetben igen nehéz.

A jazz történetének lapjaiból

Közhely, hogy a jazz a New Orleans környékén lakó s oda bevándorolt négerek 1900 táján keletkezett népi muzsikája. Az amerikaiak és európaiak — ha kénytelen-kelletlen is —, de beismerik, hogy fehér ember ma is csak megközelítően tud jazzt játszani, a terület koronázatlan királyai ma is a négerek. Az a szinte pathológikus vágy, hogy kifejezzék magukat, egyéni és faji fájdalmukat, hogy az egyént cserbenhagyó istenhit zsoltáros befeléfordulása után, groteszk módon ugyanezen zsoltárok pamfletjeiből szőjenek eredetien szubjektív zenét: teremtette meg a jazzt. Ezért a jazz ma is a négereké. Különösnek tűnik, hogy a mitikus eredetű dallamok táncformába öntve kerültek

napvilágra s kezdték el hódító útjukat. És mégsem az, ha meggondoljuk, hogy a primitív népek vallásossága s a tánc ma is szerves egész s hogy a katolikus és általában keresztény amerikai négerek ajkán élő zsoltárok (spirituálék) táncformába ömlése voltaképpen nem más, mint ez exotikus faj — talán kissé freudi értelemben veendő — „törzsi álma", reminiszcenciája a letűnt korokról, melyben az Elvonthoz szóló fohász dobok pergése közben, táncritmusok közt szállt a tábortüzek füstjében.

A jazz könnyen hódított. Az amerikai és európai embert megkapta a spirituálék dallamvilágának borzongatóan mély mondanivalója s a táncformák pikantériája. Számosan: így Irving Berlin, Jerome Kern, Cole Porter stb. igyeketzek átvenni az új zene elemeit s az 1910-es évek amerikai operettjei már ezek segítségével készültek. A jazz — világhódító lett.

1958-ban a prágai könnyűzenei fesztiválon fontos megállapítás született: „A ma ifjúsága igenli a jazzt". Ez a megállapítás azért olyan lényeges, mert így kimondva csattanós válasz sok olyan kérdésre, amit az elmúlt évek alatt hazánkban és másutt is különböző formában vetettek fel.

Bartók, Menuhin, Benny Goodman

A jazz kezdeti, sőt későbbi formanyelve nagyon hosszú ideig megbízhatóan tükrözte a négerek népi zenéjének koncepcióit s így nem csoda, hogy a modern zeneszerzők közül a folklór felé hajlók, a magukat a népi kultúra felé szívesen kitárók gyakran nyúltak a jazzhoz.

Sztravinszky és Ravel több művében találkozunk jazz elemekkel, sőt e szerzők egyik-másik művüket teljesen a jazz hatása alatt írták. A harmincas évek legjelentősebb zeneszerzőinek egyike, Honegger pedig számos teljes művet komponált jazz elemekből. Jól tudjuk, hogy Bartók szoros barátságot tartott az amerikai jazzkirállyal, Benny Goodmannel, nemegyszer közösen hangversenyeztek, kamaraműveket. Debussynak felróják életrajzírói, hogy a halála előtti években úgyszólván kizárólag a jazz érdekelte s erről számolnak be azok is, akik együtt voltak vele budapesti tartózkodása során.

A legérdekesebb azonban a világhírű hegedűművész, Yehudi Menuhin állásfoglalása, aki nyíltan hangoztatja, hogy a jazz mint a modern zene egyik lényeges területe, üdítő inspirációt ad és hálásan emlékezik meg Ellingtonról, a nagy néger jazzkomponistáról, aki külön, a számára írt hegedűművel ajándékozta meg őt. E tények azt bizonyítják, hogy a jazz úgyis mint formanyelv, de úgyis mint a XX. század modern zenéjének egyik fontos területe, nemcsak polgárjogot nyert a folklór eredetű zenék között, de számos nagy szerzőt is rabul ejtett.

A jazz legújabb fejlődési irányait tekintve érdekes, archaizáló vonásokat láthatunk. Az ötvenes évek elején lassan háttérbe szorult a nagyzenekari effektusokra, széles, vertikális harmónikára épült ún. szving styl, mely dinamikai páthoszával és lassan megkövülő formáival a dekadencia képét mutatta. Az amerikai folyóiratokban — Down beat, Metronom — tanulmányok jelentek meg arról, hogy a jazz voltaképpen 1924-ben megrekedt s azóta lényegében ismétli önmagát. A hiba forrása azonban nem ez volt. Ma már tudjuk, hogy a jazz formális megmerevedését, a szabályszerűség és ismétlődés mögött lappangó dekadenciát az okozta, hogy az utánzó fehér üzletemberek kezében a lemásolt séma lassan, de biztosan elkopott s invenció hiányában valóban unott frázisgyűjtemény lett.

Nem feladatunk mindazokról a kísérletekről beszámolni, melyek a jazz felújítását, megreparálását és új tartalommal való feltöltését célozták. Csak két legjelentősebbről beszéljünk a be-bepról és a coolról.

Mint a jazzal kapcsolatban minden pozítivumot, ezt is a négerek javára könyvelhetjük el. A be-bep főleg a jazz belső ritmikai szerkezetét formálta újjá, lüktetőbbé, izgalmasabbá, szubjektívebbé. A cool — az ún. „hűvös" zene a nagyközönség számára ma még legalább olyan érthetetlen és unalmas, mint egy Schoenberg mű, bár kétségtelenül magas igényekkel lép fel és mind a dallamok belső szerkezete, mind azok harmóniavilága, mind a mondanivaló mélysége tekintetében igen jelentős állomása a jazznek. Azt mondtuk, hogy érdekes, archaizáló törekvéseket láthatunk. A coolban ez a törekvés a többszólamúság. A preklasszikus mesterek, Palestrina, majd Bach fugális megoldásaira emlékeztető, zárt formákban felépített művek tolmácsolják a modern gondolatokat, előtérbe kerülnek a kis együttesek — mint aminő a világhírű Mulligan sextett — kiküszöbölnek olyan konvenciózus hangszereket, mint amilyen a zongora, és fuvolákra, vadászkürtre építik a szólamokat, akárcsak a hajdani toronyzenékben. Mindezek figyelemre méltó kísérletek, melyek felett a végső szót kimondani korai lenne.

A tánczene — úszik az árral

A tánczene, lépést tartva a fokozódó igényekkel, nyomon kellene hogy kövesse a jazzt.

Ez lenne a természetes. Mégsincs így. Mert igaz ugyan, hogy a tánczene mindenkor átveszi a jazz legfejlettebb harmónia és más formai elemeit, de sajnos — ami különösen a hazai, magyar tánczenét illeti — a dallamok belső szerkezetét és a táncdal + szöveg együttes mondanivalóját tekintve igen sok kívánnivalót hagy.

Mi ennek az oka? Elsősorban az, hogy a tánczene nem művekben, hanem ún. „slágerekben" dolgozik, megcsontosodott szerkezetű aprócska dalformában, melynek receptje annyira zárt és sivárán egyhangú, mint az ún. magyarnótáké. Négyszer 8 taktusos mondatok, majd az előjáték, az ún. verse s egy néhány taktusos coda, amely általában két-három féle variációban lehetséges mindössze a „hagyományok" szerint. Ez minden. A sematikus szerkezet lehetővé teszi a dalok gyors memorizálását, a sláger hamar fülbemászóvá válik. De egyszer s mindenkorra gátat szab a tartalmi vagy formai továbbfejlődésnek.

Ráadásul vannak bizonyos konvenciózus hazai dallamfordulatok, sőt az előadó szabad rögtönzésében szinte „obligát" improvizációs menetek is, amelyek determinálják a hazai táncdalok jellegét. Ez a jelleg a negyvenes évek német tánczenéjének, az újabb olasz tánczenének, harmonizációjában pedig főleg angol song és blues sémákra támaszkodik. Mindez persze nemcsak a művekre, de az előadókra is hatással van, akik ha hűek akarnak maradni a szerzői intenciókhoz, kénytelenek maguk is felvenni ezt a kevert stílust. A hazai táncszámok erősen tonális jellegűek, a szerzők — közönségünkre hivatkozva — félnek a modális hangsoroktól (kivéve egy-két jóérzékű komponistát, mint pl. Bágya, Fényes Szabolcs, stb.) és még az ún. „modern" modulációk során is a tiszta szekvenciák kromatikáját használják leginkább. Ez hovatovább épp oly sablonná válhat, mint egy autentikus felépítés. Bármint van is, hazai tánczenénkben elkeserítően sok a sablon, ami nemcsak megköti a szerző és előadó kezét, de elkedvetlenítőleg is hat. Ezért van, hogy a jobb együttesek nagy része obstruálja a hazai

táncszámok többségét s inkább „fajtiszta" nyugati tánczenét játszik, kihíva maga ellen elsősorban a hazai táncdalszerzők haragját, akik maguk is helyeselnek azoknak, akik ezt a jelenséget kozmopolitizmusnak tartják. Pedig csak a sablon előli menekülés.

Kozmopolitizmus, jazz és tánczene

Elérkeztünk egy jelentős kérdéshez. Hogyan lép fel a kozmopolitizmus veszélye a könnyűzenében? Már az előzőkben megállapítottuk, hogy a prágai fesztivál tanulsága szerint a ma embere, elsősorban a fiatalja, igenli a jazzt. Azt is leszögezték ugyanott, hogy a XX. század közepén élő emberek könnyűzenei formanyelve a jazz. Mégis, a valóban korszerű jazzt játszók gyakran találják magukat szemben a kozmopolitizmus vádjával. Vajon miért?

Itt megint a jazz és tánczene közös határon fekvő területeire kell utalni. Nincs az a vaskalapos purifikátor, aki egy Bach imitációkra felépülő John Lewis művet, aki Gershwin F-dur zongoraversenyét, aki Kenton jónéhány művét kozmopolitának tartaná. Viszont nincs olyan jóérzésű ember sem, aki ne látná be, hogy Elvis Presly és Bill Halley rock-and-roll extázisa, az összerombolt bárok és szétdúlt iskolák bugi-fóbiája, a meztelenül hula-hoopozók örjöngése a szabados nyugati életforma „vívmánya" s mint ilyennek befogadása és utánzása kozmopolitizmus. Nyíltan mondjuk ki, hogy a beszüremlő kozmopolitizmusért nem a jazz, hanem a tánczene a felelős. A tánczene, mely tömegérdekeltségénél fogva széles fronton ölel fel mindent, jót és giccset egyaránt. A jazz kissé még mindig a zenei sznobok formanyelve, akik a maguk hűvös mértékletességükben távol tartják magukat az érzékeket bújtó emócióktól, akik legalább olyan figyelemmel és átszellemülten hallgatják a Dzsangó c. gyászművet, mely a legmodernebb jazz-kamarairodalom egyik remeke, mint a koncerttermek hallgatói a B-dur partitát. E koncertektől nem kell félteni a fiatalságot, ezekből sokkal kevésbé lesz Amerika-majmoló, huligánkodó süvölvény, mint azokból, akik az import tánczene képeslapokban is reklámozott örjöngését veszik át és epileptikusan terjesztik tova.

Azok számára, aki a kozmopolitizmus kérdését egyszerűen a „játsszunk magyar tánczenét" jelszóval akarják megoldani, van néhány szavunk. Elsősorban: receptjük ma még olyan készítményt rendel, mely majdnem annyira rossz, mint maga a betegség. Amíg hazai tánczenénk nem más, mint külföldi formaelemek gyenge és elkésett utánzata (hisz időrendben is lemaradtunk a külföldi tánczenék mögött jónéhány évvel, ami a korszerűséget illeti), amíg szövegeink a szerelem egyeduralmának nyafogó pertraktálói, amíg a slágerré válás bevált receptjei egyedül a közönség tetszésétől függnek, a közönségtől, melyet nevelni vagy rászoktatni e téren nem mer senki, amíg nincsenek apostolok, akik a rádió, könnyűzenei hangversenyek, stb. műsorát — népszerűség ide, népszerűség oda — egységes és haladó irányban meg nem reformálják, addig kár a meglévő giccsre támaszkodni. Számos, kellően meg nem szűrt, alkalmi zeneszerző érdeke kívánja vajon, hogy a jelenlegi állapot úgy legyen, ahogyan van és úgy vélik, a saját érdekükben elég, ha mindenki azt fújja: „ne játsszunk külföldi tánczenét, játsszunk magyart"?

Mi azt mondjuk: szakemberek vezetésével teremtsük meg az új magyar tánczenét. Vizsgáljuk meg, mit népszerűsítsünk. Ne feledjük el, hogy nem minden jó, ami népszerű és szükségképpen lehet valami akkor is igen jó, ha még nem népszerű. Nagyközönségünk ízlése e téren — sajnos — egyáltalán nem

megbízható. Sőt. Az elmúlt évtizedek ízlésromboló hatása következtében percek alatt „helyes érzékkel" kapja fel a giccset s meríti feledésbe a szerényebb, de értékesebb műveket. A könnyűzeneszerzők jelenlegi pontozásos rendszere nem szolgálja a tömegízlés nevelését. A szerző a pontrendszer alapján nyilván arra törekszik, hogy „népszerű" számot komponáljon s ezért gyakran fordul a bevált fogásokhoz. Bizottságot kellene létesíteni, melynek tagjai zenei szakemberek, de nem aktív zeneszerzők, s esetleg „társadalmi" bírálók is, a közönség köréből. Ezek döntsék el a benyújtott táncdalok értékét s fizessék ki őket egyszer s mindenkorra, minden további pontozás nélkül. Csak így lehetne a giccs terjedésének gátat vetni.

Zenekarok, vendéglátóipar, műízlés

Az igényes könnyűzene terjesztői a zenekarok. Az utóbbi években belátták, hogy e területen a legsürgősebbek a teendők. Nem férhetett össze a szocialista szellemű munkaetikával az, hogy sokan kellő előképzettség nélkül, gyakran csak a könnyebb munka, s nagyobb darab kenyér lehetőségétől csábítva — elözönlötték ezt a területet. A vizsgáztatások, kategorizálások már 1955-ben gátat igyekeztek szabni, bár az első kísérlet sok visszaélés, egyenetlen követelmények, stb. miatt rosszul sikerült. A szocialista vendéglátóiparban foglalkoztatható muzsikusok végleges káderének rendezése a munkaetika hazánkban minden dolgozóra kiterjedő érvénye miatt most már nem tűrhet halasztást.

Kormányzatunk felállította az OSZK-t — Országos Szórakoztató Zenei Központot — és az a terv, hogy 1960. január 1-től a vendéglátóiparban foglalkoztatott muzsikusok állományilag is az OSZK-hoz tartoznak majd. Ez a szerv fizeti őket, őrködik művészi fejlődésük felett és gondoskodik kiközvetítésükről a vendéglátó üzletekbe. Ma a vendéglátóiparban — s mondjuk meg rögtön azt is, hogy európai szinten szinte egyedül álló módon — jobbára elégtelen összetételű együttesek működnek. Sok még a külföldön szinte ismeretlen zongora—dob, vagy zongora—hegedű összeállítás, ami a nívós muzsikálást lehetetlenné teszi. Az OSZK egyik feladata éppen az lesz, hogy egészséges, életképes együtteseket állítson össze a hazánkban működő jó zenészekből s őket ide vagy amoda kiközvetítse.

A feladatok szépek, más kérdés, hogyan tud ezeknek az OSZK megfelelni? Van máris egy kedvezőtlen auspicium, nevezetesen az OSZK túlzott decentralizációja s ezen belül az egyes OSZK-alközpontok túlméretezett hatásköre. A szerteágazó problémák szerint ugyanis a kérdéseket egyelőre csak központosítva lehetne jól elrendezni. Félő, hogy egészségtelen *provincializmus* alakul majd ki, aminek néhány tünetével máris találkozunk.

Csak a természetes művészi szelekció alapján s minden hátsó gondolattól mentesen összeállított együttesekre lehet rábízni a fejlődő hazai könnyűzene kultúráját. Meg kell szüntenti a jelenlegi villongást népi zenészek és tánczenészek között. Ne érvényesüljön egyik terület se a másik rovására, ne terjeszkedjen egyik szakág se a másik hátrányára ott, ahol ez nem kívánatos.

Közelebb kell hozni a jazzt a tánczenéhez, a hazai tánczene struktúráját egységesebbé, egészségesebbé, szövegeinket pedig a mai élet tükörképévé kell tenni, melyben központi helyet foglalhat el ugyan a szerelem, de optimista, reális és nem wertheri világfájdalmas módon.

Mindezekre nem recepteket akartam adni, hanem csupán gondolatokat felvetni, s megoldásuk — tudom — nem percek, hanem hosszú évek munkája lesz.

Készült 4000 példányban

Pécsi Szikra Nyomda 59-3517 F. v.: Melles Rezső

Jelenkor

E SZÁMUNK SZERZŐI:

ARATÓ KÁROLY
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BERTOLT BRECHT
BÚZÁS HUBA
CSORBA GYŐZŐ
FÁBIÁN ISTVÁN
GELENCSÉR GÉZA
GYENIS JÓZSEF
HARCOS OTTÓ
JÓNÁS LÁSZLÓ
KOLTA FERENC
KULISCH MÁRIA
LÁSZLÓ IBOLYA
LÁZÁR TIBOR
LUKÁCS MIKLÓS
MARSALL LÁSZLÓ
MENYHÁRD ALFRÉD
MOLNÁR BÉLA
NÉMETH TIBOR GYÖRGY
PÁKOLITZ ISTVÁN
PÁL JÓZSEF
PUSZTAI JÓZSEF
RÓZSA ANDRÁS
SERES JÓZSEF
SÍK MIHÁLY
SIMON EMIL
STETKA ÉVA
SÜKÖSD MIHÁLY
SZALAI JÁNOS
SZINNYEI JÚLIA
SZÖLLŐSY KÁLMÁN
TAKÁTS GYULA
TELLÉR GYULA
VÁRKONYI NÁNDOR
VUCSKICS LAJOS

II. évf. 5.

A BARANYA MEGYEI TANÁCS ÉS A HAZAFIAS NÉPFRONT
IRODALMI-MŰVÉSZETI FOLYÓIRATA

Jelenkor

A Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti folyóirata. Megjelenik kéthavonta. II. évf. 5. sz.

Szerkesztő bizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Paulusz Elemér, Právicz Lajos, Simon Béla, Takáts Gyula, Tüskés Tibor, Vargha Károly.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24.

Szerkesztőségi órák: kedden és pénteken 17—19 óráig, kiadóhivatali órák: csütörtökön 17—19 óráig.

Évi előfizetési díj: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. — Csekkszámla: OTP 349—803.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V. József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068.

Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 47. fióknál vezetett egyszámlára.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Takáts Gyula: A pásztor (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 1
Pákolitz István: Versek — — — — — — — — — — — — — — — 6
Szalai János: Lápsziget (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 8
Arató Károly: Kinn a parton (vers) — — — — — — — — — — — 13
Stetka Éva: Versek — — — — — — — — — — — — — — — 14
Szinnyey Júlia: Rózsa Mihály második házassága (regényrészlet) — — — — 15
Menyhárd Alfréd: Versek — — — — — — — — — — — — — 21
Simon Emil: Lónyírók (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 22
László Ibolya: Versek — — — — — — — — — — — — — — — 28
Menyhárd Alfréd: Kívánság (vers) — — — — — — — — — — — 29
Kulisch Mária: Ágnes — Palkó (elbeszélés) — — — — — — — — — 30
Arató Károly: Most van ideje... (vers) — — — — — — — — — — 35
Bertolt Brecht: Versek (*Csorba Győző* fordítása) — — — — — — — — 36
Gyenis József: Imre (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 39
Jónás László: Versek a Zsuzsi-ciklusból — — — — — — — — — — 45
Gelencsér Géza: Az ember tragédiája filozófiai problémái (második közlemény) 47
Pál József: Versek — — — — — — — — — — — — — — — — 55
Sükösd Mihály: Olomketrec (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 57

PÉCS BEGYEI KÖNYVTÁR

Takáts Gyula

A pásztor

A juhásszal a gyógyszertárban találkoztam. Már a csengős ajtó előtt levette a kucsmáját. Lassan, alaposan törülgette sáros bakancsát a rácson. Olyan kimérten dolgozott, akkora alapossággal, mint a berken szokott, ahol áll az idő. Keskeny válla mögött, — amint így vesződött a szűk patika ajtóban —, a műúton száguldó teherautók sora hömpölygött a menekülőkkel. Gépkocsi, gépkocsi után. A kiürítési parancs áldozatai ott kuporogtak a magasra tornyozott kocsik tetején. Az asszonyok megtörten gubbasztottak batyúikon.

Amikor belépett, az ablak ragyogó keretében szekerek sora jelent meg. A szalmán pokróccal takart csonkolt katonákat zötykölt a kikopott, szennyes beton. Elkínzott tekintetük reménytelen meredt a gyógyszertár vörös keresztjére. Kegyetlenül tovább rázták őket a szekerek.

A juhász megállt az ezüstösen csillogó mérleg előtt. Fejét félrefordítva állt, mert egyik szemét mindig a nyáján tartotta, amely most ott bégetett az állomás fehér cementkerítése mögé rekesztve, a raktár mögött.

Aztán megszólalt:

— Disztolt kérek... Teccik tudni birkáknak valót. Métely ellen...

A gyógyszerész meglepetten nézett rá. Zavarában, csak turkált a szekrényben az orvosságok között. Fejbekólintotta a kérés. Hirtelenében nem tudta, hová tegye... Most, amikor mindenki a bőrét menti és az ablakok vacogva citeráznak a dübörgő fejveszett menekülésben, itt áll előtte egy sovány, sárga arcú ember és a juhaira gondol.

A gyógyszerész szokatlan mozdulattal törölte meg a homlokát, mintha álmot akarna elhessenteni. Ránézett a juhászra. Az türelmesen nézett vissza, de a hangja nyugtalan volt.

— Disztol csak van, gyógyszerész úr? Máskor is innen szoktam vinni...

A gyógyszerész lehajolt. Keze egyszerre, beidegzett mozdulattal nyúlt a megszokott helyre és a tárára tette a dobozt. A juhász megismerte. Kitisztult a szeme. Értenyúlt. Volt valami olyan a mozdulatában, ahogy tartotta a kékrózsaszín dobozt, mint mikor pelyhes madarat vesz kezébe a mezei ember.

— Még kérek kettőt. Szükség lehet rá... Lehet, hogy nem tudok jönni... Ki tudja, mi lesz? Előre is kell gondolni az embernek...

Kinyitotta bőr-tarisznyáját. Beletette a három dobozt. Zsebéből előkotorászta a pénzt. Lassan, kétszer is utána nézve számolni kezdte az ovális üveglapra. A gyógyszerész csak nézte. Nem nyúlt a pénz után. A nyáj ott állt a kerítés mögött és egyre bégetett.

— Megyek... Megyek... — nyúlt a kilincs után a juhász.

— Hová hajtja őket? — kérdezte a gyógyszerész.

A juhász megfordult, ránézett és így szólt:

— Csak előre, aztán meg vissza, mert patikárus úr én innen ki nem hajtom őket... Húsz éve legeltetem ezt a berket. Ismerem, mint a tenyeremet. Megélt belőle a nyáj, meg én is. Ebből nem eszik senki — mutatott a birkákra. — Isten vele...

Lement a lépcsőn. A műút szélén meg kellett állnia. Kezükben csóraggal, fegyveres katonák hajtottak épp egy csordát. A tehenek fáradtan bólogattak és a katonák még fáradtabban tolták magukat súlyos furkóikkal az állatok után. Az apró, szikár juhász várt az útszélen, amíg elvonulnak. Utánuk se nézett. Mikor széthúzódott a sor, átvágott az úton. A túlsó oldalon lehajolt, megszíjazta bőr lábszárvédőjét, melyet még az első háborúból hozott. Odaballagott a cementkerítéshez. Pipára gyújtott és nézte a nyáját.

A gyógyszerész az ablakon át figyelte. Magában ezt motyogta:

— Pedig nem is az ő nyája.

A kutya a sinek szélén ült a nyáj tulsó oldalán. Figyelmesen kapkodta fejét a hosszú sínpár végtelenbenyúló két vége között. Már elfüstölgött az utolsó vonat. Hiába őrködött.

Az állomásépület kihalt volt. A tó ködös és a hatalmas nyárfasort decemberi nyirkos szél sóhajtoztatta. Csupán a kikötőben dolgoztak. A hadikórház szekereiről rakták uszályokra a csonkoltakat. A hordágyakon sápadt, elkínzottarcú emberroncsokat cipeltek egészséges katonák: Az egyik felordított. Éles, rekedt kiáltása belehasított a levegőbe.

— Hagyjatok!... Tegyetek le!

Hangjától megborzongtak a fák és az emberek.

— Csendesen bajtárs, csillapodjon — csitította az egészséges legény.

— Nem megyek! Nem! Tegyetek le. — Üvöltött egyre.

A sirályok éles kiáltással emelkedtek fel a vízről. A nyomorék katona mankójával végigvágott a szanitéc fején. A hordágy földre zuhant. A sercegő kavicsokra gurult a hadirokkant... Egy sirály a magasból éles csobbanással vágott a vízre. Csőrében megvillant apró áldozata. Megtermett tiszt ugrott a hordágyhoz és úgy ordított, hogy a vér elöntötte arcát. A villogószemű ápoló földre dobta a nyomorék kezéből kicsavart mankót. Újra hordágyra tették a katonát és felvitték az uszályra. A kavarodást kihasználva két gazda a lovai közé vágott és eliszkoltak a kikötőből. A többiek irigykedve néztek utánuk. Szekerestől, lovastól fölhajtották valamennyit az uszályra.

Mikor megszólalt a hajókürt, a juhász kinyitotta a kerítés ajtaját, mint a karámkaput és elindult a nyájjal. Arra ment, amerre a többi. A hegy alatt egész a tóhoz tapadt a keskeny út. Kénytelen volt besorakozni az áradatba. Mikor elhagyták a meredek partot, újra kiszélesült a táj. Akkor lehajtotta a nyáját a berekszélbe. Senkinek sem tűnt föl. Még örültek is, hogy megnyitotta az utat. Így terelgete birkáit lassan az út mellett nyugat felé. Ahogy alkonyodott, megritkult a kocsik, kerékpárok áradása. Csak az autók sora zúgott egyre. Letompított fényük ott szitált a nyirkos szürkületben.

Amikor elhagyta a telep utolsó villáját, a juhász körülnézett. Aztán a nyáját a vízházig vitte és a szürkületben leterelte az övcsatorna magas partja alá. Egy kilométernyire délre elérte az újtelepítésű erdőcskét. Belehajtotta a nyáját. A szélvédett, vizes avarban összebujtak a birkák. A juhász kiállt a töltésre. Hall-

gatózott, majd maga is a kérődző állatok közé kuporodott. A gyapjú édeskés gőze összekeveredett a mocsár párájával. A sötét, fénytelen lápban ez az émelygőszagú, szétterülő szuszogás jelentette az életet. Itt várta be a sűrű éjszakát.

Alig ritkult a sötét, a juhász fölkelt. Kutyája végigszaladt az erdőcskében és utána a zizegő sustorgásban bégető visszhang kelt. A töltés alatt elindultak újra. Mire virradozni kezdett, elérték az övcsatorna első bekötőárkát. A berek nádtengerében fölcsillant a csatornahálózat óriás ólomfényű rácsozata. Az árokban mozdulatlanul pihent a víz. A nyáj megtorpant a csatorna derékszögében. A hídról valaki leszedte a pallót. Csak a gerendák feszültek a két part közé. A kutya vinnyogva szaladgált a töltésen. Fejét idegesen kapkodva, farkával a földet verve leült a gazdája előtt, mintha azt kérdezte volna:

— Mit tegyünk?

A juhász átment a gerendán. A tulsó parton fölállt a töltés tetejére. Fütytyentett és a levegőbe kanyarított a botjával. Kutyája hátbakapta a nyájat és nekiszorította az ároknak. A birkák rémülten menekültek a csatornaszélen. A hajnal megtelt kétségbeesett bégetéssel és a juhász biztató úszításával. A nyáj széjjel futott. Akkor a juhász maga is visszament és most már ketten ugratták, csapták a birkát az ároknak. Fröcsköltt a víz, zizegett, sercegett a bivalysás, zengett a rémült bégetés, de átjutott a nyáj java a vizen. Csak a fiatal bárányok rogytak térdre rémületükben. Akkor abbahagyták a munkát. A csatornasarokba terelték a reszkető állatokat. A kutya, mint a zsandár, úgy állta el a kiutat. A juhász egyenkint kampózta el őket. Egyenkint vitte át ölben a nagyfejű, könnyű bárányokat. A tizedik fordulónál kiviggyant a nap. A büdös árok megtelt ragyogással és a pásztor árnyéka megnőtt a vizen. Mikor az utolsó bárányt letette, tompa dörrenés rázta meg a levegőt. A kutya szűkölve hasa alá kapta a farkát. A szivattyú háznál levegőbe repült a zsilip. A tó vize betört az övcsatorna árkába.

— Bogár, te — füttyentett a juhász és sürgetve hajtották a nyájat mind gyorsabban dél felé. A kutya nyugtalanul folyton a gazdája sarkában volt.

— Ne félj már, te buta, te... Nem hallottad? Most iszkolnak... Már békén lehetsz...

A fekete állat hálásan táncolta körül az embert, mintha megértette volna minden szavát.

A juhász akkor a csatornára nézett. A vízre. Tudta jól, hamarosan megfordul a folyás iránya. Mögötte, messze egy csónak tűnt föl. Egypár evezővel iparkodott valaki a nyáj után. Egy óra múlva el is érte. Épp a cifrai sziget gémeskútjával egy vonalban. A Bozót Társaság csatornaőre volt. Az árokra és a halászokra vigyázott eddig. Ismerték egymást.

— Haza? — kiáltott föl a csónakbanülő.

— Oda, oda — bandukolt a töltésen a juhász és előtte a nyája.

— Maga? — nézett a vízre.

— A felső zsiliphöz parancsoltak.

— Aztán muszáj?

— Muszáj a fenét! De így könnyebben érem a falut.

— Elmentek?

— El. Nekem meg ideadták ezeket... Ordítottak, magyaráztak, de a rosseb érti a nyelvüket. Gondolom, mit akartak... Nem kell? — nyújtott egy köteg kézigránátot a juhász felé.

— Kenyere nincs? — nézett a füzéren keresztül a juhász, mint aki nem is látja a gránátokat.

— Elfogyott. Csak holnapra érhetek haza...

— Adnék, de nekem sincs.

— Akkor jó lesz ez is. — A juhász lement a csatornatöltésről és kibontott két gránátot a kötegből. Kinyitotta a bőrtarisznyáját és odaszíjazta az orvosság fölé.

A csatornán és a töltésen így haladt egymás mellett a két berki ember.

Előttük sustorgott a decemberi nádas. Ez volt a hazájuk. Mögöttük az áradó víz, előttük mocsár, melyet pár hét és elönt a víz. A második bekötő ároknál elbúcsúztak egymástól. Kezet sem tudtak fogni.

A juhász a csisztói gulyahálás irányába vette az útját. A nyájat még egy helyen átverte az árkon. Délutánra megérkezett a kihalt nyári szállásra. A birkákat beterelte a mohától kivert nádzsupp alá. Bement a kormos pásztorszobába. Tarisznyáját fölakasztotta a szegre és kivette belőle a két gránátot. A sás között elindult a gödör felé. A vizet körüljárta. A fűzfa alatt, ahol a legmélyebbnek gondolta, belevágta az egyiket. Nagyot buffant. A szennyes mocsár magasan felcsapott, aztán a kavargó vízről fűzfavesszővel kipiszkálta a kóválygó halakat. Parázs fölött ropogósra sütötte őket és mélyen elaludt.

Harmadnapra érkezett meg oda, ahonnan elindult.

A berki háton akkor már dübörögve zengett a csata. A gazdátlan puszta lassan menekülőkkel telt meg. A szétnyúzott kastély termeiben szőnyegen, ágyban, asztalokon; az istállókban langyos szalmán; a magtárakban teli zsákokon egymás hegyin-hátán feküdtek már az emberek. Aztán innen is kihajtották a népet a havas mezőkre. A bereki gazdaságok jószágállományának frontmögötti gyűjtőhelye lett a puszta.

Itt találkoztam másodszor a juhásszal. A pajtaszögletnek támaszkodva állt. Kucsma, bekecs, tarisznya rajta, mintha útra készülődne. Csak épp a nyáj hiányzott. Szeme fürkészve járt a nagy gazdasági udvarban. Galamb sem szállhatott el a tudta nélkül. A verebek útját is számon tartotta.

— Mi újság?

Csak nézett. Hideg, kék ég ragyogott a jéghártyás földek között. Hallgatása mély volt. Nyugodtnak látszott, de bajusza alól kicsapó pára gőze a fedővel leszorított, fortyogó üstre emlékeztetett.

— A nyáj?

— Megvan... — és a bereteszelt pajtaajtóra nézett.

A deres deszkák mögül bégetés hallatszott. Jó ideig hallgatta még a birkák panaszkodó hangját, aztán így folytatta.

— Egy szálig visszahoztam. Egy bárány sem hiányzik...

Úgy beszélt, mintha számadást tenne. Hirtelen elhallgatott. Rámmeredt, majd a távoli lenszőke nádasok felé nézett. Onnan az égre kapta a szemét. Jegesen felcsillanó pont jelent meg azon. Motor dünnyögése erősödött föl a fagyos levegőben. A zöldes, karcsú gép kirajzolódott az égen és nyílegyenesen suhant a puszta felé. Alatta kocsi közeledett. A gép levágott. A fütyülő suhanásból éles gépfegyverkattogás csapott ki, aztán fülsiketítő motorzúgás bőgött végig a puszta fölött. A nagy, sárga magtár és istálló falak üvöltve verték vissza a fülhasogató, vonító motorzúgást. A dörgő visszhang elnyomta az állatok bőgését. Szempillantás volt az egész. A gép megfordult és alacsonyról egymástérő vad dörrenésekkel rakta le bombáit az istállókra. A füsttel, törmelékkel gomolygó levegőben a ge-

rendák örvénylő bukfenceket vágtak. Recsegő villanások löveltek a magasba. A fák gyökerükig megrázkódtak, aztán koronáikkal suhogva seperték végig a hánykolódó földet. Tajtékzó lovak ugrottak elő a romok közül. Egy véres, megvakult tehén a kútnak rohant. Szétrepedt szarvakkal rogyott a füstös téglák közé. Húscafatok, fekete cserepek repkedtek a levegőben. Emberi és állati üvöltéssel telt meg a puszta.

Egy sápadt katona eszelősen géppisztolyából össze-vissza lődözött a magasba. A másik tajtékzó dühhel rohant az előbujó embereknek. Tántorgó, sánta birkák bégettek a pajta mögött. Az egyikből véres bárányok hullottak a hóba. A birka reszketve állt, aztán elvágódott. Rángatódzva patáival a bárányait taposta.

A juhász megdermedve állt a törmeléktől szennyes havon. Botját magasba lendítette és úgy rázta az égre, mint a jeges pusztában átkozódó próféta, aztán berohant a pajta romjai közé. Ott hevert a keresztül kasul szabdalt nyáj... Elvágódott egy gödörben. Kifordult ládára zuhant. Feltápászkodott. Belerúgott. Csörömpölve repültek szét az elásott ezüst evőeszközök. A fenyőfa alatt a katona még egyre ordított. Nagy hentesek rohantak keresztül az udvaron és kezükben villogott a kifent, hosszú kés.

A juhász a pajta mögött összeszedte a maradék birkát. Kutyája néma volt. A negyven állat reszketve állt, aztán az épületrom mögött elindult a maradék nyáj a havas mezőnek... Előttük az úton sötét, véres kupac feküdt. Két ló. Mögöttük szekér. A szalmán egy három éves fiú sírdogált. Vörös kezével az anyja szoknyáját rángatta. Az asszony két lába a magasba meredt, ahogy lebukott az ülésről. A nyáj megállt a kocsi körül. A juhász lehajolt és megnézte a kocsi tábláját, aztán a karjára vette a gyereket. Körülnézett. Körülötte a havas berek és mező. Sehol egy ház. Csak a puszta szétvágott épületei néztek utánuk, s a fagyott hóban a pásztor lábnyomai csillogtak.

Pákolitz István: Versek

Könyörgés szép halálért

Isten, Sors, vagy mit tudom én mi:
az a jó, hogy el kell itt égni,
csak ne csúffal és ne hiába
menjek vigasztalan világba;
vigasztaljon, hogy amit tettem,
nem tehette senki helyettem;
(bár keresztbe egy szalmaszálat,
bár egy téglát a ház falába,
bár egyetlen ásónyom földet
melytől a kert szebben kizöldellt;
bár egy mosolyt egy köszönésnyit,
melyben a szebb emberség fénylik;
néhány verset, ami száz másik
szívbe hullva majd kicsírázik;
vagy ha útra mozdult a lábam:
azért, hogy szélesebbre tárjam)
csak a miért és nem a mennyi,
szólni mindig és írni: tenni —
Isten, Sors, vagy mit tudom én mi:
az a jó, hogy el kell itt égni;
szép elmúlás legyen a végem:
még a halál is tettenérjen!

Kellető

Nylon blúzodat átsüti a melled,
jobban parázslik, mintha meztelen;
szegény varázsló, higgyed, hogy fölenged
metsző-hidegre-hűlt tekintetem;
ahogy leülsz, tüzet lobbant a szoknyád,
kivillan combod, márvány műremek;
pazar csípőd vadul pőrére bontják
kíváncsi-éhes férfiú szemek;
de ha kinyúlna mégis a kezem
letépni tested álcás rongyait,
s szótlan-parancsra, engedelmesen
borulnék rád a fulladásomig:
biggyesztenéd kimázolt lila ajkad,
s te sértődnél meg, hogy nem ezt akartad!

Imhol, ösvényemre

Imhol, ösvényemre vetődtél,
midőn fogyatkoznak nyári napjaim
s kimért időm csontomig bevéste
jól olvasható hieroglifjeit;
pasztel-kékbe oldott, messzenéző
tekintetem nem tükrözi már vissza
csillagszóró pillantásodat;
kuszált fészek a szemem szarkalábja,
nem üthet benne tavaszi tanyát
dalos lelked rigója —

Imhol, ösvényemre vetődtél,
melynek pályája kilengéstelen,
magános, de nem társtalan,
s még társtalan se lenne elhagyott,
mert emberi dolgok körül kering
és — mint a kör — visszatér önmagába —

Imhol, ösvényemre vetődtél,
s még árnyadnak is búcsút intve megáldalak,
akárha féltett húgomat,
mert semmit se nyerhetek
és mindent elveszíthetnél
ebben a bölcsességnélküli szerelemben!
Ne kényszerítsd rám fellobbanó,
nagyon-fiatal szíved nyűgét;
ne vigy engem a kísértésbe,
de szabadíts meg magadtól:
a legédesebb és legkeserűbb
a legigazabb és leghazugabb
a legörökebb és legmulandóbb
a leggyönyörűbb és leggyötrőbb
gonosztól, ámen.

Szalai János

Lápsziget

A levegőjárás, mint láthatatlan birkapásztor egybe terelte a bárányfelhőket. A falevelek remegtek, mintha a közelgő vihartól félnének. Kovács Sándor a szaladgáló felhőket nézegette, tenyeréből ellenzőt formált, hogy jobban láthassa: merre mennek, mert ha délkelet irányából, onnan a falu alól jönnek, akkor mindig baj szokott lenni.

— Az istenit! — szaladt ki a száján. — Már a szagát is érezni.

Friss, esőelőtti szagot kergetett a szél. Egyszerre lehűlt a levegő.

— Még jég is lesz — állapította meg Kovács, miközben rávágott a karámban álldogáló tehénre. — Mit bámulsz! Miért nem járkálsz!?

Maga sem tudta miért ütött a jószágra, meg arról sem igen volt tudomása, hogy valóságos előadást tartott a Zsömlének arról, hogy a karámot azért találták ki, hogy abban mászkáljon a tehén, hogy mozogjon, meg hogy friss levegőt szívjon. Egyet tudott: mérges, törni-zúzni tudna egy idő óta. Kint van a gabona a földön: eső veri, most meg majd jég is jön rá, oda az egész évi munka, tehetetlen a készülő viharral szemben.

— Sándor! Sándor! Gyere már! — hallotta anyósa kissé remegő hangját. Rettenetesen útálta ezt a hangot, amely, ha félt az öregasszony, olyannak tűnt, mint egy beteg kutya nyüszítése, ha meg paprikás kedvében volt, akkor meg egy veszett kutya vonításához hasonlított.

— Megyek már az istenit, megyek már, csak ne óbégasson, mint a pendelyes gyerek!

Elindult. Kezében botot lóbálva ment lefelé a kertből. Alig tett néhány lépést: megállt. Fülelt. Mintha gongütést hallott volna. Nem tévedett, mert a gongütés után rekedten, torzul már a kisbíró, a Varga Jani hangját is hallotta.

— Figyelem, figyelem! — harsogott a hangszóró, amit villanykisbírónak is szoktak nevezni a falubeliek. — Az Aranymező Termelőszövetkezet értesíti tagjait, hogy ma este a kultúrházban közgyűlést tart. A közgyűlésen minden tsztag megjelenését elvárja a vezetőség! Figyelem, figyelem... — ismételte a villanykisbíró.

Kovács Sándor előre hajolt, mintha hátba vágták volna. Pedig a mellét találta el a bejelentés. Úgy súlyosodott a mellére valami, mintha meg akarná fojtani, mintha a lelket akarná kiszorítani belőle.

— Hallotta?! — kiabált oda anyósának.

— Hallottam hát! Gyülekezőt fújnak a közösben. Így megy ez mindig, nem újság!

Macska dörgölődzött Kovács lábához.

— Sicc az anyád istenit! — s hogy gyorsítsa a macska iszkolását, belerúgott az állatba.

— Miért bántod azt az állatot? Mi bajod vele? Nem sül ki a szemed, az állatot bántani...? — pergett az öregasszony nyelve, mint valami kereplő a szőlőben. — Inkább húzz vizet és itasd meg a lovakat, nem ám a macskát bántani. Gyere ide cicuskám, na ne félj, én nem bántalak. Cicika, cicika...

Kovács köpött egyet, majd morogva a kút felé ment.

— Boszorkány! — sziszegte a foga között és szabadjára engedve a kút kerekét, nagy robajjal leengedte a vödröt.

A víz apró darabokra tört, a vödör, mint ügyes kacsa víz alá bukott és magával rántotta Kovács borostás, zsíroskalapos tükörképét is rángatódzó bajuszával együtt.

— Gyűléseznek! — és vadul, mintha csak biztatná magát: — gyorsabban, gyorsabban — pörgette a kútkereket.

Nagyné, született Perlaki Ilona, akit Kovács anyósnak mondott a hátamögött és anyámnak a szemébe, ott szöszmötölt valamivel a tornácon és onnan figyelte: mit művel a veje. Tudta, nagyon jól tudta: nem ok nélküli dolog az, amit Kovács csinál.

— Mi lelt?! Na, szólj már te... — a végét, azt, hogy „te koszos", már nem merte megkockáztatni a vénasszony, de Kovács így is hallani vélte.

Nem szólt, csak fülig vörös arca, le-fel ugráló ádámcsutkája árulkodott arról: legszívesebben neki menne az öregasszonynak és széttépné, mint kutya a rongyot.

A vénasszony káricált, mint öreg tojásvesztette tyúk, Kovács meg dúlt-fúlt mérgében. Az öregasszonyra haragudott, pedig más bántotta. A seb sokkal régebbi keletű, vérzett eddig is, de most ez a rikácsoló hangszóró még jobban felszakította. Kovács tudta, mindig jobban tudta: hiába csinál akármit, ezen csak egyféleképpen tud változtatni. Látszólag türelmesen állt a lovak előtt, és figyelte, mikor jön már az a jellegzetes szürcsölő hang, amely azt jelzi — kifogyott a víz a vödörből. A lovak ittak, Kovács nagy zirgéssel-zörgéssel a sarokba vágta a vödröket és leült a priccsre, amelyen akkor szokott aludni, ha összeveszik a feleségével, vagy a gyerekekkel. Ez pedig gyakran megesik. Tegnap éjjel is itt aludt. A Jutka, a nagyobbik lánya akárhogyan marasztalta, csak elment lányok közé. Rendben van, azelőtt eljárt, de most mi az istent keres azok között, akik más utat választottak, mint ők! Ő is elmehetne, de nem megy sehová, se moziba, se kocsmába, de még a templomba se, mert ott is csak a tsz-tagok énekelnek erősebben. Ők vannak többségben, hisz az egész falu, Kovács kivételével a szövetkezeti utat járja. Egyszerűen remete életet él. Bújik az emberek elől. Tudja, érzi, mindenütt őt figyelik. Amióta tsz-község lett a faluja, nem beszélt ő mással, mint az öreg Pista bácsival. Panaszkodott, hogy kevés a gép.

— Tudtam én! — jegyezte meg ekkor Kovács.

Azonban Pista bácsi is gyorsan kapcsolt. Nem azért őszült meg tisztességben, nem azért járt a folyó partjára sokszor órákig figyelni a dugót, hogy ne tudja: melyik hal mire kap. Kovács kapott és ekkor Pista bácsi megrántotta a zsineget:

— De azért mégsem dolgozunk annyit, mint te.

A horog beakadt és Kovács tehetetlenül vergődött Pista bácsi lába előtt, levegő után kapkodott, mint a partra vetett hal. Erejéből csak arra futotta:

— Én is járok a magam úján, maga is járjon a maga útján. Nem kell nekem senki útbaigazítónak, prókátornak... — és ezzel kiszakította magát, de a seb ott maradt benne, és egyre jobban égetett, lüktetett.

Méghogy állatnak való munka az, amit mi végzünk, meghogy hiába is vonultunk remeteségbe, akár földig is növeszthetjük a szakállunkat, akkor sem lehet elbújni a fejlődés elől — ismételgette magában Kovács az ágyon ülve azt, amit Pista bácsi mondott neki. — Mit törődnek ezek énvelem. Azt gondolják, ha már ők beleestek a csapdába, akkor essem én is utánuk, adjam oda a földem, a jószágom, mindenem, még talán az ágyamat is a közösnek. Hát ezt nem. Ebből semmi sem lesz, mégha ezerszer is példázódnak nekem arról, hogy hiába gyújtok én petróleum lámpát, a villany azért mégis létezik, még akkor is, ha én petróleummal világítok.

Arcára girbe-görbe vonalakat szántottak a ráncok, szeme villogott, ha nem ég a villany, talán még világított is volna, mint a rókáé, homlokán verîték gyöngyözött, és amikor egy rántással félrelökte mérgében a pokrócot az ágyon, úgy érezte, fel kell állnia.

Felállt, le-fel sétált az istállóban, bakancsa egyhangú kopogását figyelte, és arra eszmélt, már nem is hallja a bakancs kopogását, csak azt a zenének tűnő szénaropogtatást, ami a lovak felől jött. Egy pillanat alatt a lovak között termett. Először a Szellő, aztán a Muki nyakát ölelte meg, s ezt duruzsolta a lovak fülébe:

— Nem, nem hagylak benneteket! Nem hagylak a vágóhídra vinni benneteket! Ugye ti sem akartok oda kerülni?

Muki megrázta a fejét.

— Ugye, nem akarsz oda kerülni?! Érsz te még annyit, mint akármilyen traktor!

A traktor szóra, amit még kiejteni is félt, összerezzent. Arra a napra gondolt, amikor keresztbe kezdték szántani a határt. Keresztbe! Ő csak messziről nézte: a traktor keresztül tapos a régi mezsgyéken és mögötte csak felforgatott föld. Eltűntek a régi határok, amit már az öregapja korában sem volt szabad másnak átlépni, mint a tulajdonosnak. Az ő földje ott van a határ szélén, az istenhátamögött. Itt adták ki neki, mert azt mondták: a határban mi vagyunk többen, nem darabolhatjuk el a földet, megértheti hát... Nem szólt ellene, pedig kétszer, háromszor is megkérdezték: megelégszik-e vele. Nem szólt, csak bólintott, pedig, hogy kikívánkozott belőle, hogy ami az övé volt, az az övé, ahhoz senkinek semmi köze. Még az Aranymezőnek sem. Bár tudta, hogy a föld, amit kapott, nem a legjobb, de nem is a legrosszabb, mégis, amikor kiment szántani, úgy érezte magát a saját földjén, mint a kutya, akinek félreeső helyre dobták a vackát, hogy minél ritkábban láthassák. Gyakran gondolt arra is: jól van ez így, hogy ide raktak, erre legalább kevesen járnak, de amikor itt is bufogni kezdtek a traktorok, akkor ismét fejébe szállt a vér. Szédülés fogta el a szaladgáló traktorok láttán, és mintha csak versenyre akarna kelni velük, ostorsuhintással, hangos szóval biztatta a lovakat. Tudta, hogy nem képesek a versenyre, de a paraszti gőg, a mindennel szembeszállni akaró tudat hajszolta, üttette vele a lovakat.

Ilyen kusza, ismétlődő gondolatok gyötörték, amikor ismét a nevét hallotta. Ezúttal azonban nem az anyósa, hanem a felesége szájából.

— Megyek már, mindjárt megyek! — kiáltotta vissza és kitámolygott az istállóból.

— Apríts már egy kis fát, hogy vacsorát főzhessek! — kérte az asszony.

Kicsit zsörtölődve elindult a favágító felé. Kihúzott a rakásból egy botfát, rátette a göcsre és minden mérgét beleadva a suhintásba, lecsapott a baltával. A fa néhányat pördülve repült a levegőben. Ismét suhintani akart, amikor megszólalt a hangszóró.

— Figyelem! Figyelem! — hallotta a kisbíró hangját. A hang is, a szöveg is ugyanaz volt, mint az előbb. Kovács lecsapott a baltával. Mottollaként járt a karja. Mint egy megvadult gép, ami fölött elvesztette az ember az uralmát, aprította a fát.

— Elmegyek! — határozta el, és ettől sem a felesége, sem az anyósa nem tudta eltéríteni. Úgy, ahogy volt, hetes szakállal, izzadt, piszkos ingben kiment az utcára, átvágott a túlsó sorra, és a kocsma felé tartott.

A kocsmában három ember üldögélt. Nagy Vince, akinek hatalmas bajsza miatt a Kajla nevet adta a falu, Horváth Nándor, meg a Tóbiás Ferenc. Mindhárman az Aranymezőben vannak. Egy fröccs mellett üldögélnek és beszélgetnek. Amikor meglátják Kovácsot, Kajla Nagy mindjárt odakiált neki:

— Hát te is előkerültél?

Kovács megütközik a hangon, és maga sem tudja hogyan, de kifut száján a kérdés:

— Miért kérded ezt?

— Mert azt mondták: elköltöztél a faluból!

— Nem költöztem én, de nem is költözöm — vágott vissza Kovács, és a kocsmáros felé fordul: — Kérek két fröccsöt!

A kocsmáros körülnéz, de csak egy embert lát, Kovácsot.

— Kettőt?!

— Kettőt hát! — csattan Kovács hangja. — Én nem tudok egy nyomorult fröccs mellett üldögélni. Miért ne igyak kettőt is egyszerre, ha futja a pénzemből.

A kocsmáros rándít a vállán és tölt. A három iszogató ember összenéz, de elengedik a sértést. Úgy tesznek, mintha nem is hallanák.

— Gyere már ide hozzánk! — int Kovácsnak Kajla Nagy.

— Jó lesz nekem itt is — mutat a söntés melletti asztalra Kovács.

— Talán rühelsz velünk egy asztalhoz ülni? — kel fel Kajla Nagy.

Kovács látja, hogy villognak a szemek és enged a szónak. Leül közéjük. Ül és nézi őket. Nem szól, csak fülel, hogy azok mit beszélnek. Valamikor ő is beszédesebb volt, ivócimborái voltak ezek az emberek, de amióta az Aranymező megalakult, mindennek vége lett. Ő kitartott, ő nem hagyta magát megagitálni, pedig jártak nála is. De ezek bedőltek az első szóra, hogy így a fejlődés, meg úgy a fejlődés...

— Hát az úgy volt — vette át a szót Kajla Nagy —, hogy amikor katona voltam, egyszer kiküldtek járőrbe. Lüdöztek innen is, meg onnan is, de mi már rá sem hederítettünk. Megszoktuk. Hogy, hogy nem, egyszercsak eltévedtünk. Mondom a cimborámnak, a Kehi Varga Pistának, aki behemót nagy ember vót: Te komám eltévedtünk. Ugyan — mondta ő nagy bölcsen. Csak menjünk erre visszafelé, én tudom az utat. Mentünk már vagy egy fertály órája, de csak nem találtunk vissza. Egyszercsak süllyedni kezdett alattunk a talaj. Először csak bokáig, aztán tovább, mert amint ijedtünkben kiugrottunk az egyik lábnyomból, a másikban még mélyebbre süllyedtünk. Az volt a szerencsénk, hogy még volt egy ág, amibe belekapaszkodhattunk. Kivert bennünket a halálveríték. Aztán amikor jó két óra késéssel jelentettük a parancsnoknak, hogy megjöttünk, az

nemhogy sajnált bennünket, hanem még azt mondta: „Jegyezzék meg, mindig csak előre kell menni, nem hátra!" — és kiküldött bennünket az első vonalba.

Kajla Nagy kihúzta magát és magabiztosan odabiggyesztette a történet végére:

— Azóta én mindig előre megyek. Soha hátra. Most is előreléptem, mert mögöttem, úgy éreztem, lápsziget van, amibe előbb-utóbb belefulladok.

Kovács agya lázasan dolgozott. Tudta, hogy mire megy a játék. A célzás neki szólt. Méghogy az ő gazdasága, amit az öregapja, meg az apja összekuporgatott, lápsziget?!

— Ne példálózzatok, hanem mondjátok meg nyíltan, amit gondoltok, ha már ti is felcsaptatok agitátornak. Mondjátok — lápsziget a Kovács birtoka és punktum.

— Ezt nem mondjuk!

— Aztán miért? — csattant a kérdés.

— Mert még nem az. De az lehet, és elsüllyedhetsz benne egyedül.

Hallgattak egy verset. Lassan sötétedni kezdett, az utcán kigyúltak a villanyok. A kocsmában is felkattintották, és a kis huszonötös égő sejtelmes fényt szórt az asztalokra, az emberek arcára.

— Azért jobb, mint a petróleumlámpa. Nem büdös és még jobban is világít — jegyezte meg Tóbiás Ferenc.

Kajla Nagy Tóbiás megjegyzéséhez farolt:

— És mégis vannak, akik még most is petróleumot égetnek. Azt gondolják, ha ők petróleummal világítanak, akkor nincs is villany. Pedig van, mindig több van.

— Hagyjátok, értem én már ezt a példabeszédet. Látom, már ti is betanultátok. Mondjátok azt, ha már itt tartunk: széllel szembe nem lehet pisálni és kész.

— Ami azt illeti, ezt is mondhatjuk — válaszolt Kajla Nagy.

— Minek veszekedtek — szólt közbe Horváth Nándor, aki eddig nagyokat hallgatott.

— Nem veszekszünk mi.

— Nem az istent. Folyton csak srófoljátok egymást.

— Miért, mert elmondjuk a véleményünket? Mondd meg te is — így Kajla Nagy.

Horváth a fejét vakarta, látszott rajta, hogy alaposan megrágja a gondolatot, mielőtt kimondaná.

— Mit mondjak? Néha sírunk, de azért szórjuk a földet a múltra. Mert úgy van az, hogy az ember sem élhet örökké. Elpusztul előbb-utóbb. Elsíratjuk, elhantoljuk, aztán megy tovább az élet. Előre — tette hozzá. — Előre bizony, mert ha, mondjuk, most az öregapám felébredne, hát rá se ismerne a falujára. Mi volt akkor és mi van most? Össze se lehet hasonlítani. De induljunk már a kultúrba, kezdődik a gyűlés — állt fel helyéről Horváth.

A többiek is felkászálódtak.

— Viszontlátásra Sándor! — búcsúztak Kovácstól.

Kovács egyedül maradt a készülődő kocsmárossal. Ő is az Aranymező tagja. A kocsmát lezárják, és Kovács mehet haza. A feje most még jobban zúgott, mint odahaza. Egyedül érezte magát. Felbolygatta a hangszóró, a kisbíró hangja és az iménti beszélgetés. Még hogy az ő gazdasága lápsziget, meg hogy halott, amire földet kell szórni és elfelejteni?

— Ne haragudjon, de nekem is mennem kell! — szólt a kocsmáros Kovácsnak.

— Menjen csak. Dobja ki a vendéget! — állt fel Kovács és távozott.

A falu csendes volt. Valahol tehén bőgött, aztán lassan cseperkészni kezdett az eső.

— Éjjel esik, elmarad a vihar, meg a jég is! — állapította meg magában Kovács, és meggyorsította lépteit. Mintha most is hallaná a kisbíró rekedtes hangját: „Figyelem! Figyelem! Az Aranymező Termelőszövetkezet értesíti a tagjait, hogy ma este a kultúrházban közgyűlést tart. A közgyűlésen minden tsztag megjelenését elvárja a vezetőség!"

A kultúrház előtt megtorpant. Belesett az ablakon. Ott ültek a falubeliek mind. Az elnök, az öreg Vértesi Gergely beszélt. — Az elnökük az tud, meg kell hagyni. Egyéni korában is a legjobb gazda volt! — állapította meg Kovács.

A fák nagyokat sóhajtottak a széltől, Kovács az ablakon keresztül látta, hogy felemelkedik egy, kettő, három kéz, — szót kérnek az emberek. Arra gondolt:

— Miért ne mehetnék be én is? Miért ne kérhetnék szót én is? — Óvatosan megindult a bejárat felé.

Arató Károly

Kinn a parton

Kinn ülök a parton, a zaj szűrten ér fülemig,
fecskerajok a légben, horgászként fülelek itt.
Szúnyogok hada fejemen átcsap, zúg, háborog,
fenn zümmög a magas ég, lábamnál a víz locsog.

Kering, játszik velem a táj: közel jön — eltűnik,
a csöndben néha egy emlék fellobban s elsüvít.
Csak a folyam búg, medríti mélyét: békés s konok,
homokföveny szemben, a part fehéren imbolyog.

Szelíd káprázatok játéka — kigyullad a nyár!
Ha behúnyom szemem: a kedves itt ül s újra vár.
Hallom, hogy surrannak a mélyben tömzsi kis halak —
víz gyűrűz: benne zablátlan erők lappanganak.

Remeg a zöld ég kezemben — felszikrázik egy év,
mint lágy tenyészet, feketén nyüzsög a lenti rév.
Szétrobban, késként dobálja sugarait a nap:
halkan csengenek, riasztják nevetve torkomat.

Rezgő botomat szorítom — mozdulni nem merek:
isteneim itt ezek a vasizmú emberek!
Hegyekből ballagnak alá, lépdelnek súlyosan,
mindnek az ország vállain, mindnek nagy gondja van.

Nézem, ahogy mennek s ős fák fedeznek szótlanul —
egy pihés verssorom röpdös, szállani most tanul.
Merengek a parton, már a messziség háborog:
fenn dörren a magas ég, lábamnál a víz locsog.

Stetka Éva: Versek

Kancsó

Üvegkancsóm kerek világom
Napizzó délután
A víz süt át a fákon a nappor kékje száll
Fehér a nap pora a szemek kék vízében

Az évek hályogát lemetszi sűrű felhők
Takarják fejemet kinyújtott kosaradban
Véres vonal se jelzi nyakam de illatosan
Felhő-levél alól jácint köti be szájam

A nyár felhője sűrű a víz a kancsó zápor
A déli fordulók üveges ragyogása
Hirtelen a világra villan aztán sokára
Pengeti pengeti törött darabjait

Boldogság

Ne engedj el magadtól
Ölelj szorosan át.
Ezernyi kotta hangol,
Figyeld a nap dalát.
Ezüst rigók kiáltnak,
Vöröstorkú madár.
Örök ez a vasárnap,
Akár a nyári sár.

Akár a víz, a tenger,
S a nagy papírhajók.
Játszunk-e szerelemmel
Ha kimondtad a szót?
Lássunk-e még csodákat,
Valódit, foghatót?
Akár a víz, a tenger...
Mondd, jól esik a csók?

Üde tavaszi ősz van,
Az egész föld beteg.
Lábbadozik az erdő,
Ringasd el gyermeked.
Ölelj lágyan szívedre,
Aztán föltámadok.
Napsugaras az este,
Az éjszaka nagyobb.

Nagy napok vándorolnak,
Erős-e még hited?
Ha kikötött a csónak
Úsznak-e a szelek?
S ha elfárad a szél is
Szívedre borulok.
Elalszom kedves én is,
Hajtsd ide homlokod.

Szinnyey Júlia

Rózsa Mihály második házassága*

Rózsa Mihály alacsony termetű, szikkadt, őszeshajú emberke. Aki nem tudja hány éves, hetvennek nézné. Holott még az ötvenkilencet sem töltötte be. Fogai kihulltak, nem csináltatja meg, mert irtózik a protézistől. Negyedévenkint nyiratkozik. Keskeny, ravasz szeme néha fellobban, figyelmeztetés ez: „Nem jártok túl az eszemen!" Agyafúrt kópénak tartják.

Huszonnyolc éve dolgozik a keményítőgyárban. Ahogy ő maga mondja: „Ez a bódé nem is volt még gyár, amikor én már könyveltem neki". Fiatal korában szorgalma, munkabírása határtalan volt. Kitűnő szakember hírében állt.

Az utóbbi időben szelleme meggyengült. Feledékeny, nem találja a szavakat, beszédjébe egyre több „izé"-t és „hogyishívják"-ot kever. Néha alig lehet megérteni.

A házaspár élete egyhangú. Az asszony, szinte szabályos időközökben „kiruccan", kívánja a természete. Harmincöt éves. Rózsa Mihály, így esténként, az állólámpa szelíd fénykörében, múltjának emlékei között kutat. Mert hej, micsoda legény is volt ő valamikor!...

— Ha nekem a régi katonapajtásom, az izé azt mondta — meséli Esternek —, hogy menjünk el a hogyishívjákba, és mulassunk egy nagyot, nem kellett engem izé, biztatni!... Csak intettem a pincérnek, tudta a golyvás... mert az volt, golyvás... hogy a hogyishívjákot akarom, mindenki ismert, velem nem lehetett izélni!...

Eszter türelmesen bólogat.

— Nagy vagány voltál, te öreg — ásít, ujjai végével ütögeti száját.

— Jól mondod, pontosan úgy van, nagy hogyishívják voltam én annak idején! — Szeme megcsillan, beletúr ősz hajába. — Egyszer olyan micsodát rendeztünk... Ezt hallgasd meg! — Szétdobálja karjait, izeg-mozog, emlékei feltüzelik.

Az asszony sóhajt. Ha belemelegszik az öreg, nehezen ér a mese végére. Nem zavarja, hagyja, hadd beszéljen. Oda sem figyel zagyválására, nem érdemes.

Egyre jobban bosszantja férje szenilitása. Ha tovább hülyül, az lesz a vége, hogy az irodában leváltják. Kisebb fizetés... És akkor mi lesz?

Eszter úgy gondolja, hogy sokáig már nem húzhatja. A gyárban sem olyan ostoba mindenki, hogy ne lássák hibbantságát. Munkáját aligha tudja rendesen

* Regényrészlet

elvégezni, és ez a szüntelen fecsegés... Minden kihullik az agyából, mint valami elrongyolt zsákból. Eszter barátnői előtt nem titkolja véleményét: „Az öreg készen van".

Rózsa visszatérő álma: a nyugdíj. Még egy esztendő, — mondogatja. Hej, az lesz ám csak a szép élet!... Ezerháromszáz, ezernégyszáz forintra számít, jó prémium van mostanában. Minden hónapban megkapja majd a pénzt, a kisujját sem kell mozdítani érte. Akkor valóban már csak a kedves Kossuth cigarettája marad, és a csendes kérődzés a múltakon. És még valami, — de arról nem beszél.

Eszter ideges, ha az öreg a nyugdíjat szóbahozza. Már pedig abból nem lesz semmi! — fogadkozik. Neki aztán ne üljön egész áldott nap a nyakán!... Más is dolgozik, még hetven éves korában is, senkinek nem muszáj nyugdíjba menni, ha egyszer nem akar.

— Jó erőben vagy te még — biztatja. — Amíg járni tudsz, csak menj át a gyárba. Mi az? Két lépés. Ne hagyj magaddal kitolni.

Keresztbevetett lábát előre-hátra lendíti. Pillantása ellenségesen síklik végig az öregen.

— Remélem, nincs valami baj az irodában?

Arca, mint a ragadozóé.

Rózsa vidáman hunyorog.

— Ne félj, megmondtam én, amikor izéltek velem, hogy az egész micsoda a kisujjamban van!... Többet tudok, mint azok a fiatal izék, akik most végezték el a hogyishívjákot. Elvégre az egész életemet azzal töltöttem...

*

Rózsa Mihálynak férjezett lányai, unokái voltak már, amikor másodszor is megnősült. Fiatal korában könnyen viselte az özvegységet. Amint azonban öregedni kezdett, vágyódott családja után. Vasárnaponként meglátogatta valamelyik lányát. De mivel csak ketten voltak, s egy hónapban négy, öt ünnep is esett, nem tudott mit csinálni szabad napjain.

Lányaitól havonta csupán egyszer kapott meghívást. Anélkül a világért sem tolakodott volna oda. Asszonylányai elégszer mondogatták: nehéz az élet, sok a gyerek, bizony, manapság nem telik vendégeskedésre.

Soha nem ment üres kézzel. Játék az unokáknak, valami csekély ajándék a vejének, hozzájárulásként az ünnepi ebédhez tisztított liba, s az elmaradhatatlan virágcsokor.

— Ez a tiéd, menyecske, ne mondd, hogy az apád nem gavallér!

Sugárzó képpel állított be, felpakolva, mint egy mikulás. Kisebbik lánya megengedte, hogy a vasárnap délelőttöt is ott tölthesse. Kilenckor már nyomta a csengőt.

Az idősebbik, szigorúan csak ebédre hívta. Azoknál az öreg mindig valami „délutáni programot" hazudott, s alighogy megtörölte a száját, már iszkolt is. Soha nem tartóztatták.

Rendszeresen segítette lányait, pöffeszkedett, mit neki pár száz forint ide, vagy oda. Meg sem kottyan akkora fizetés mellett, s osztogatta a pénzét. Nem volt kicsinyes, szemrebbenés nélkül hozzátoldott valóságos keresetéhez. Akkora prémiumokról beszélt, hogy azok irigyen eltátották a szájukat.

Nem volt nagyobb öröme, mint amikor egyik, vagy másik lánya ámuldozott, dicsérte.

— Hiába, édesapa még most is megkeres annyit, mint egy fiatal!

— Ha nem többet — mondta kérkedve az öreg.

Elsején, ha pénzt is vitt, keményebben nyomta meg a csengő gombját. Már az előszobában a zsebére ütött, és ravaszul kacsintott. „No, mennyi kell?" Megtörtént, hogy a lánya többet kért, mint amennyit előre kikészített. Annál nagyobb baj csak sohase legyen, — s összekotorta a hiányzó összeget. Nemegyszer teljesen kiürítette a pénztárcáját.

— De hiszen most édesapának nem marad semmi!...

Vigan legyintett, hunyorgott, még csettintett is nyelvével.

— Van nekem otthon, nyugodt lehetsz! Ajaj, még több is, mint kellene.

A gyárban az üzemi konyhán ebédelt. Előfordult nemegyszer, hogy annyija sem maradt, amivel a jegyeket megvásárolhatta volna. De oda se neki. Egy kis „diéta" nem árt. Különben is, abban a korban volt már, amikor a szervezet nem sokat kíván. Kis lángú mécsesbe cseppnyi olaj is elég.

Olyankor otthon étkezett, a készételt háromszorra osztotta be. Hatalmas kenyeret szelt hozzá, pukkanásig jóllakott. Nem is kellett volna annyit ennie. Szidta magát, megint túlzásba vitte a zabálást.

A gyárban rendesen ő volt az első, aki a fújásra felpattant és sietett az ebédlőbe. Tréfálkozott a szakácsnővel, a kiszolgálóasszonyokkal, néha „repetát" kért. Olyankor aztán nem vacsorázott. Minek is? Nem jó a gyomrot túlterhelni, s a beleknek sok munkát adni.

Ruhára, cipőre évek óta nem költött. Ami neki van, az már kitart élete végéig. Kopottan járt, kirongyolódott nadrágban, feslett ingekben. Ha az irodában valaki a két lányára célzott, hevesen védelmükre kelt. Azt gondolják, nem csinálnák meg, ha kérné őket?! Szíves örömest! Múltkor is kérdezték tőle: „Édesapa, nincs valami javítanivaló?" Különben is, legyintett bosszúsan, szót sem érdemel az egész. Hiszen ez az ing ócska rongy, véletlenségből húzta fel. El is dobja, nem érdemes foltozgatni.

Délután, amint hazament, tűt, cérnát fogott és összeöltögette a szakadást. Hogyne, majd a lányait terheli vele! Úgyis panaszkodnak szegények, hogy a gyerekek mennyi munkát adnak. És férjük is van, azokat is ki kell szolgálni, főzni, mosni, javítani rájuk.

Éveken keresztül titokban azt remélte, hogy lányai közül valamelyik majd magához fogadja. Odaadta volna a fizetését az utolsó forintig. A cigarettáról is lemondhat, — gondolta. A Kossuthról! Az volt a kedvence. „Ebben a büdös cigarettában még az is jó, ami rossz. Akárhol rágyújtok, egyszerre otthon érzem magam". Ravaszul arra számított: vejei azért időnként megkínálják majd. És ha nem, akkor is. Ügyeskedve mindig ráterelte a beszélgetést, célozgatott erősen. De a lányai, úgy látszik, nem értették meg.

Annál sokkal önérzetesebb volt, semhogy nyíltan felajánlja magát. Várt türelmesen. Közben titokban ki is nézte mindegyiknél, hol állhatna az ágya, szekrénye. Nem sok helyet foglalt volna el a két bútordarab. A többit eladja, vagy csináljanak vele, amit akarnak.

Kisebbik asszony-lányánál akkora volt a fürdőszoba, — azelőtt cselédszobának használták, — hogy oda minden nehézség nélkül beköltözhetett volna. Hónapokig álmodozott erről. Végül is nem bírt magával és szóvátette. A fiatalasszony elpirult.

— Hova gondol, édesapa, hiszen a vécé is ott van!...

— Igaz, igaz, erre nem is gondoltam — hazudta. Nem vallotta be, hogy az egy cseppet sem zavarná.

Mikor legközelebb hivatalos volt hozzájuk, látta, hogy két nagy szekrényt állítottak a mosdókagyló és a kád közé. Lánya fontoskodva magyarázta:

— Le kellett hoznunk a padlásról, mert már nem tudjuk hol tartani a ruhákat.

Az öregember helyeselte, nagyon okosan tették.

Azon az estén kedvetlenül bandukolt hazafelé. Autóbuszra nem volt pénze, — utolsó forintjait „elfagyizták" az unokák. Gyalog ment végig a hosszú Mohácsi úton. Átkozta buta fejét, nem kellett volna megemlítenie, hogy szeretne beköltözni a fürdőszobába. Most a lánya talán meg is neheztelt rá. Nyilván azért hozta le a padlásról a szekrényeket, hogy tudtára adja, náluk nincs hely. Persze, hogy is lenne? Három gyereke van, s az ura olyan ember, aki megköveteli a kényelmet.

Kilenc óra elmúlt, mire hazaért. Még útközben, a vámnál találkozott a személyvonattal, mely a pályaház felé pöfögött. Na, hiszen mindegy. Nem volt kedve bemenni a szobába, a konyhában üldögélt. Úgy gondolta, ma már nem eszik semmit, hiszen nyakig jóllakott a lányánál. Mégis, búfelejtőnek odatette a gázlángra a teafőzőt. Elővette a félkilós zacskóban tartogatott kristálycukrot, — egyszerre soha nem vásárolt többet. Kávéskanállal tányérba meregette, ahány nap, annyiszor két kanál.

Igenám, de nem futotta. Sok nap volt még vissza a hónapból. Már meg is bánta könnyelműségét: teát inni! A víz felforrt, duruzsolt, majd mérgesen felfellökte a kanna fedelét. Nincs más hátra, be kell főzni. A cukrot ismét átkanalazta, s az újabb eredmény: másfél kanál naponta. Egészen megnyugodott.

*

Nem sokkal ezután történt, hogy az üzemorvos mindenkit megvizsgált a gyárban, s tizenhat embert mandulaműtétre utalt. Rózsa Mihály is köztük volt. A gennyes góc az egész szervezetre hátrányos, magyarázta a fiatal orvos. Nos, miért ne? Még ő biztatta a száztízkilós raktárost, Limait.

— Öt perc alatt túl leszünk rajta, meglássa. Az egész nem több, mint egy foghúzás.

Mégis több lett. Kitátott szájjal valóban úgy ült oda, mint aki fogat akar húzatni. De aztán egyszercsak látja, hogy a mennyezet megmozdul. Elvesztette az eszméletét.

A kórteremben feküdt, az ágyon. Fehér kendős, fiatal nő hajolt föléje. Olyan szép és fiatal volt, hogy az öreg azt hitte, az egyik lánya. Az ápolónő gyors mozdulattal nedves ruhát csavart a nyakára.

— Csak nem akar meghalni, öreg? — kérdezte. — Ki hallott már ilyent, férfi, és ájuldozik!... Volt maga katona, bácsi?

Rózsa még mindig a lányára gondolt, s kábultan bámult a nőre.

— Esztike nővér a nevem — mondta az ápolónő, és már ott is hagyta. A fehér ruha alatt nem volt rajta semmi, átlátszott hosszú, karcsú lábszára.

Mintha az egész kórterem kiürült volna, mikor bevágta maga után az ajtót. Pedig ugyancsak sűrűn voltak. Ágy-ágy mellett, kilencet számolt meg. Ni csak, hiszen a kövér Limai mellette fekszik! Neki is borogatás a torkán, óriási hasa kinyomja a takarót. A szemközti ágyon az egyik beteg véreset köp a hánytálba.

Késő este ébredt fel. A betegek aludtak, horkoltak erősen. Ágya mellett idegen ápolónő ült.

— Na, hogy van? — érdeklődött. — Nem inna egy kis teát?

Rózsa nehezen szólalt meg, kegyetlen sajgást érzett a torkában. Semmi

kedve nem volt inni. A szájába gyűlt nyálat is csak nehezen bírta lenyelni. Maga sem tudta pontosan miért, Eszter nővér után érdeklődött. Az ápolónő elnevette magát.

— Mi a csuda! Már magának is megtetszett, bácsi? Most már biztosan meggyógyul. Majd reggel ide küldöm, jó lesz?

Limai másnap reggel kiment a fürdőszobába, és megmosakodott. Kutya baja volt. A mellékhelyiségben még egy cigarettát is elszívott. Rendberakta az ágyát, s kivitte a köpőcsészét.

Eszter fehér ruhában, frissen libbent be. A két ágy közé állt, s hol a kövér Limaira, hol meg Rózsára mosolygott. Tálcát tartott a kezében, rajta átlátszó üvegben valami sárgásbarna folyadék.

— Na, melyiket szeressem előbb? — kérdezte tréfásan.

Nem sokat teketóriázott. Kinyitni a szájat, parancsolta, egy-kettő, lenyelni a finom orvosságot. Brr, mint az epe. Limai röhögött, a szája belül egészen sárga volt.

Ebéd után Eszter odaült Rózsa Mihály ágyára. Már nem hívta „öreg"-nek, meg „bácsiká"-nak.

— Hallottam, hogy az éjjel keresett, Rózsa úr — csicseregte.

Gyengéden, cirógatva kicserélte a borogatást, és megintcsak visszaült. Az öregember motyogott, nem, voltaképpen semmit sem akart. Csakhát izé, hogy úgy mondja, a lányára, a kisebbikre emlékeztette. Amikor az izéből, az ájulásból magához tért, azt hitte, hogy őt látja.

Eszter összecsapta a kezét, csodálkozott, hát már felnőtt lányai vannak?... Nem árulta el, hogy mindent tud az öregről. Limait a folyosón alaposan kikérdezte. Jófizetésű özvegyember, szépen berendezett kétszobás lakása van... És egy bérpalota a belvárosban! Hogy államosították? Hát aztán. Úgysem maradhat örökre így...

— Ha bármire szüksége van, csak szóljon nekem, Rózsa úr. A nevemre emlékszik még? — évődött.

Így kezdődött a barátságuk.

Limai öt nap múlva hazament, de az öreg két hétig feküdt a klinikán. Eszter szüntelenül a „súlyos beteg" körül szorgoskodott, külön éjjeli szolgálatot is vállalt. „Csakhogy maga mellett lehessek, kedves Rózsa úr!"

— Úgy megszoktam az izét, a kényeztetést — mondta az öregember, — hogy nem is tudom, mi lesz, ha magamra maradok.

Eszter sóhajtozott, és kedvesen félrebillentette a fejét.

— Sokáig nem fogom elfelejteni... Mert higgye el Rózsa úr, nagyon kevés ám az ilyen intelligens beteg!...

Rózsa Mihály bólogatott. Akkor már ő is sok mindent tudott Eszterről. Apja ezredes volt, s szülei halála után ki kellett tanulnia az ápolónőséget. Valamiből élni kell. Bizony, szomorú sors, panaszkodott a lány. Nem erről álmodott valaha. Egész nap a betegek gorombaságait tűrni, ágytálat és köpőcsészéket hordani, s mindezt miért? Még kimondani is szégyen: vacak hatszázötven forintért.

Arra talán nem gondolt, hogy férjhezmenjen? Hiszen fiatal is, csinos is... Igenám, de a mai férfiak olyan megbízhatatlanok! Nem, nem, akkor már inkább egyedül marad, és tovább nyomorog. Ha még egy idősebb, komoly úriember kérné meg a kezét...

A két Rózsa-lány dühöngött, sírt és kiabált, amikor megtudta, hogy apjuk megnősült. „A drága jó édesapa!" Kiderült, hogy mindegyik magához akarta venni, istenem, miért is nem szóltak hamarább?...

A kacér, fiatal „mamától" féltették az urukat. Így aztán Eszternek nem volt nehéz dolga. Mert azt már az első héten megmondta: „Itt nem lesz unokatartás!"

Az öregember nehezen szokta meg az új rendet. De aztán belátta, hogy a felesége a javát akarja.

— Amit keresel, az a tiéd, öregem, — megint így szólította, — a lányaid férjnél vannak, nem szorulnak rád. Ideje, hogy magadra is gondolj.

Nem ellenkezett, tudta, úgyis hiába tenné. S jobb hallgatni, mint veszekedni.

Eszter szeretett „kommisiózni" a városban, és sokáig elüldögélt a csendes, homályos eszpresszókban. Persze, nem egyedül, de hát amíg valaki fiatal, nem szereti a magányt. Télen „nem bújt ki" a jó meleg lakásból, — nagyszerű központi fűtés volt, — férjét azonban időnként elküldte: járjon egyet. „Jót tesz az egészségednek".

Megtörtént, hogy véletlenül épp akkor fogadott látogatót. De ha az öreg visszajött, mindig egyedül találta. A díványon feküdt és olvasott. Kicsit sápadt volt, fáradt, szeme alatt sötét karikák. Férje aggódott. Talán nem érzi jól magát?... Ó, pompásan, jobban már nem is lehetne!... Ásított, és nagyokat nyújtózott.

Rózsa Mihály azért nősült meg, hogy „legyen valakije". Kívánsága teljesült. Hosszú özvegységének ideje alatt rendszertelenül étkezett, s nemegyszer már a hónap közepén egy fillérje sem volt. Kölcsönkéregetett, fűnek-fának tartozott.

Kifosztottan, megrokkanva botlott második házasságába. Az irodában mindenkinek elmondta, hogy milyen jól megy a sora. Ahogy azelőtt a lányaival hencegett, most Eszterrel. Mert nemcsak fiatal és csinos felesége van, — hanem mennyi minden még azon felül!

Eszter hetenkint odakészítette a tiszta fehérneműt az ágyára. Délben főtt étel várta. Már nem kellett tűt és cérnát a kezébe venni. Hol volt az az idő!... Esténkint rádiót hallgatott, rágyújtott egy Kossuthra, újságot olvasott és közben elbóbiskolt.

Lányaihoz ritkán járt. Rettegett a gondolattól, hogy pénzt kérnek tőle, és nem tud adni. Ezért inkább otthon maradt. „Egészségügyi sétáit" a környéken végezte. Hónapok is elteltek, amíg egyszer-egyszer bement a városba.

Menyhárd Alfréd: Versek

Hajolj mindenkiért

Esténként mindig ezt kérdezd magadtól
Ma mit tettél a világért
Társaidért, kik vonásaid hordják s terheid
akiknek köszönheted, hogy ember vagy
Mit tettél, hogy jobb legyen a mag
és szebb a föld
s az emberevők ellen, kik betegen a gyűlölettől
töltik a halál feneketlen zsebeit?
Mit tettél a fényért, amit látnak a vakok, az Igazságért?
Azokért, kik érted vetnek és aratnak, helyetted hordják a téglát s
fűtik a kazánt, repülnek s mennek a föld alá s tengerfenékre
csüngenek miattad roppant állványokon
forrást fakasztanak lakásod falán
és tüzet szítanak számodra, ami nagyobb az éjszakánál?
Vagy csak magadnak éltél mint a féreg, mely mohón rágja élete
gyümölcsét s riadtan dugja ki hernyófejét a másvilágra?
Légvárat építettél mint a pók, hogy megfojts mindent, ami hálódba
[téved?
Milyen szegény ki csak magára gondol,
Akkor is, ha milliókon hentereg
Mindenkiért hajolj le és verejtéked megírja a világ történetét
légy csepp a tengerben
fűszál a réten
és olyan, mint a névtelen madár.

Öreg pár

Egymásra hajoltak a vonaton
Álmukban kisimultak ráncaik
Összekulcsolták kezük az ölükben
s emelkedett mellük egy ütemre
Ősz fejük olyan szerelmesen simult egymáshoz
mint azon az első éjszakán
Azt álmodták talán fiatalok
Egy szót keresett ajkuk
Talán egyszerre néztek egy virágra
Egy könyvből olvastak egyszerre ketten
Zöld erdőben haladtak egymás mellett
vagy látták játszani az unokákat?
Egymásnak segítettek aratni vagy egy koporsóban
feküdtek egymás mellett? Oly közös volt az álom
Egyszerre mosolyogtak.

Simon Emil

Lónyírók

Olyanok voltak a hajnali utcán, mintha két fáradt fa indult volna el, gyökerező helyet keresni.

Pintér vitte a nyírógépet, csupacsont vállán meredten nyúlt előre a három vasláb. Suka a lába nyomán lépkedett, félig üres zsákot vetett a hátára, azt igazgatta folyton.

Amikor a tejesüzlethez értek, azt mondta Suka:

— Üljünk le ide a lépcsőre, kicsit pihenni.

És már le is vetette a zsákot a kőre, maga is úgy esett a lépcsőre, mint az elengedett vászon.

— De korán elfáradtál — dörmögte Pintér. Tartogatta a masinát, forgott vele mintha csak jól kiválasztott helyre tehetné. Leállította azután a fal mellé és Suka oldalán ült a lépcsőre ő is.

Fényes sugárzás ígérkezett, már a kelő napból.

— Bánhatja, aki alszik még — mondta Suka. Nekitámaszkodott a redőnynek, csukott szemét felemelte a naphoz.

— Talán olyan örömmel keltél? — kérdezte Pintér. — Akkor meg minek estél ilyen hamar erre a lépcsőre?

— Komán — mondta komolyan Suka — ez is egy hely, ahonnan nézelődhetsz.

Szemben félrehúzódott a függöny. Egy asszony állt ott, ablakot nyitott. Fehér vászoninge kikiáltotta szinte testének formáit. Még a melegét is, mintha ideérezték volna.

— Egy asszony — mondta Pintér. Most kelt ki az ágyból. Két kezét a lépcsőre tette, előrehajolt.

— Sok asszony ébred ilyenkor — mondta Suka. Sokféle is.

— Nézd mán! — suttogta Pintér.

Az asszony kihajolt, jobbra-balra tekintgetett, aztán eltűnt, mintha beszívta volna a szoba.

Pintér mélyet sóhajtott.

— Ilyen se jut a lónyíróknak!

Suka levette szemét az égről és hunyorogva nézte Pintért. Zöld, meg piros karikák mozogtak előtte, mint a bogarak.

— Ha férfi vagy komám, mindegy az, mit mesterkedel. Nem azt kérdezi az asszony: mit csináltál, amíg engem kezedben nem tartottál?

— Hogy volna mindegy? — kérdezte mérgesen Pintér. — Olyan szagú a ruhám, mint az istállószalma. De még a bőröm is olyanná lett, mint a lóbőr.

— Gyújtsunk rá — mondta Suka. Megkezdett cigarettát szívtak, körömig égették.

— Volt már neked feleséged? — azt kérdezte Pintértől.

— Mire nősültem volna?

— Engem az uradalomba marasztalt egyszer egy kis gömbölyű. Azt mindenki csak úgy hívta: a Galamb. Egy hónapig nyírtuk ott a lovakat, hát összeszokott velem.

— Elvetted?

— El.

— Meghalt?

— Nekem igen.

— Otthagyott?

— Nem akart. De, hogy osztozkodjunk rajta, azt meg én nem akartam.

— Hálátlanok az asszonyok — mondta Pintér.

— Tudja fene. Inkább betöltetlenek, mint a lyukas hordó. Hordani kell rájuk a vizet örökké.

Körülöttük nyitották már az üzleteket. Felszaladtak a hullámos redőnyök, kövér boltosnék söpörték a járdát.

Induljunk — mondta Pintér. Vállára emelte a nyírógépet, közben a hálóinges asszony ablakát leste folyton.

— Falun azért több lány akad — mondta még Sukának.

Suka a zsák üres részét csavargatta, aztán felhajította a vállára a terhet.

— No, ha ezt a napot legyűrtük, kettőt pihenünk!

— Péntek van?

— Az hát. Nem érzed? Nekem már minden csontom jajgatja. Elindultak. Pintér hosszúkat lépdelt a géppel, néha-néha feljebb dobta a vállán. Suka meggörnyesztette magát, pedig nem volt a zsákban több tíz kilónál. Elhagyták a főutcát, befordultak a vasút melletti fasorba. Megbámulták a szemközt jövő nőket. Pintér nagy csodálkozással belehajolt szinte az arcukba. Suka leszűkítette a szemét, észrevétlenül nézett rájuk, ahogy a kupec nézi a lovakat.

— Nem ez a hosszabb út, komám? — kérdezte Pintértől.

— Így mondták, hogy menjünk — mondta Pintér. — Most már odaérünk.

Valóban nem lehettek messze: csípős istállószagot hordott a szél.

— Délig megnyírjuk a felit — mondta Suka.

— Ha jó hely, minek sietnénk?

— Igaz, elválik majd.

Még száz lépést mentek, azután ott volt már a ház. Széles, szegletes kapuja volt, előre terpeszkedő, ferde oszlopokkal. A fal tövében jól kimélyített árok tátongott. Fölötte vastag pallókból rakott deszkahíd feküdt. Amint átmentek rajta, a hosszú kapualjból visszhangzott a lábuk dobogása.

— Nagy helynek látszik — mondta Pintér.

— Talán még enni is adnak — mondta Suka.

Beértek az udvarra, ledobták magukról a terhet, nekitámaszkodtak a falnak, rágyújtottak.

Nagyhasú ember jött feléjük, kopasz fején akkora izzadtsággyöngyök, hogy szinte felfűzhették volna cérnára.

— Maguk a nyírók? — kérdezte nagy hangon.

— Nem, mi metszők vagyunk — dörmögte Suka kedvetlenül. De Pintér készségesen válaszolt.

— Igen, uram.

— Akkor jöjjenek, majd megmutatom a munkát. Ment előttük a kikopott köveken, ők meg lépegettek a nyomában, mint gazdája után az elfáradt kutya.

Körüljárták az istállókat, harminc ló állt a jászolhoz kötve, széleshátú igásló valamennyi.

— Direkt itthon hagytam őket — mondta a tulajdonos. — Estig nyírják le valamennyit.

— Ha szabad lenne, kedves uram — kezdte Suka — mindegyik lónak mind a két oldalát lenyírjuk?

— Hogyan? — kérdezte a nagyhasú csodálkozva. — Talán egyik felén rajta akarja hagyni a szőrt?

— Én nem — mondta Suka —, de máma estig csak ennyit végezhetünk.

S mikor látta, hogy a tulajdonos belevörösödik, azt mondta jámborul:

— Vagy legyen tizenöt ló egészen megnyírva?

— Nekem pedig holnap mind a harmincra szükségem van!

— Akkor hát kenje meg jobban a gépet és hagyjon dolgozni minket.

És ráalkudtak még valamit a napi keresetre. Összeszedték azután a holmijukat, s beköltöztek az istállóba. Nekiláttak az első lónak. Pintér hajtotta a gépet, Suka irányította a nyírót. A lovászok ponyvát terítettek, hogy arra hulljon a szőr. A kocsisok is ott őgyelegtek, megkeményedett bőrkötényük széle nagyot koppant, ahogy leguggoltak a nyírókat nézni.

— Mért nem dolgoznak máma? — kérdezte Pintér egyiküket.

— Nagy a fölhozatal — mondta a kocsis.

— Talán félnek a munkától? — nevetett Suka.

— Majd rádolgozunk!

— Hát akkor?

— Szóval máma futnak be a kofavonatok. De az állomás környéke üres. Fuvaros sehol. Akkor aztán szaladgálnak, mint a kivágott kutya. Holnapra, ha kimegyünk, minden pénzt megfizetnek a fuvarért.

— Eszes ember a gazdájuk — mondta elismeréssel Suka.

A kocsisok dörmögtek, káromkodtak.

— Pénze van — esze van — mondta egyikük.

— Nem úgy — mondta erre Suka — esze van, pénze van!

Ezen elvitatkoztak azután, hogy melyik volt előbb. De nem haraggal, inkább csak úgy, hogy teljék az idő.

Dél felé elszállingóztak onnan a kocsisok. Ahogy mentek, búcsúzóul odavetették:

— Az enyém az a pár deres. Azokat úgy nyírja meg, mint egy borbély!

— Arrá a lóra vigyázzon! Sebes a lába.

— Amannak hasadás van a combján. Óvatosan nyírja körül!

Suka mindegyikre mondott valamit. Legutoljára azt kiáltotta egyikük után:

— Hallja, az asszony kényesebb jószág! De én még azzal is tudom a módját!

Pintér is nevetett ezen, egyenletes zúgással, mint ahogy a nyírógép dolgozott.

— Nevethetsz komám — mondta neki Suka — óra múlva váltalak.

Pintér dörmögött.

— Bírom én még a kurblizást.

Meg is hajtotta sebesen a tengelyt.

Egy darabig egyedül voltak. Bejött azután egy asszony, két vödröt hozott,

s azokkal végigment előttük. Vízzel voltak tele a vödrök, ahogy lépett, fröccsentek a cseppek. De az asszony szeme is olyan volt, hogy hintette széjjel a ragyogást mindenfelé. Nyírás közben is fennakadt rajta a tekintetük.

— Jónapot emberek — mondta nekik az asszony. Letette a két vödröt az ablak alá. — Nem sajnálják a lovakat kopasztani?

— Mi csak az asszonyokat sajnáljuk — mondta Pintér.

— Ugyan miért? — kérdezte az asszony.

De erre már nem tudott válaszolni a nagy darab ember. Suka huncut mosollyal ingatta a fejét és azt énekelte:

Minek a szőke énnekem,
mikor a barnát sze-re-tem.

— Akkor hát most boldog — nevetett az asszony —, mert a lovak mind barnák.

— Nem azokra értettem — mormogta Suka, kicsit sértődötten.

Az asszony létrát kerített, nekitámasztotta a falnak, fellépett néhány fokot, az egyik vödört is maga mellé akasztotta. Azután nekilátott az ablakot lemosni.

A két nyíró meg bámulta a feszes lábát.

— Hej, micsoda gömbölyű combok — mondta jó hangosan Suka. Közben a ló farát simogatta.

— Énnekem az eleje jobban tetszik — mondta Pintér. Ő meg a ló szűgyét markolászta a szabad kezével.

Az asszony visszafordult, és a magasból a földre csavarta a rongyból a vizet. Közben azt énekelte:

Van már nékem szép szeretőm...

Pintér a szemével jelzett Sukának. Suka intett, hogy álljon meg a kurblizással. Egyszerre csend lett, csak a lovak farkának zizzenő súrlódása hallatszott, meg egy-egy dobbantás.

— Maguknál mit esznek, ha esznek? — kérdezte Suka az asszonytól.

— Majd megmondja a dél!

— Maga is megmondhatná! Az asszonyok mindent tudnak!

— Én rostélyost sütnék magának, krumplival!

— Eltalálta — mondta mély dörmögéssel Pintér.

Hallani lehetett a harangszót.

— No, ezt megnyírjuk még! — mondta Suka. Intett Pintérnek, hogy hajtsa meg.

Sötétbarna ló állt a ponyván, minduntalan forgatta hátra a fejét. Ahogy a nyíró megérintette, ijedten rángatózott a bőre. Olykor a lábával is dobbantott.

— Nyughass, hő! — szólt rá Suka és megsimogatta.

— Kíváncsi vagyok — meghívnak-e ebédre? — mondta Pintér.

— Fukar ember a gazda. Nem szeretnék a felesége lenni.

Ezt az asszony is meghallotta és odaszólt nekik.

— Ami az asszonyoknak köll, azt nem sajnálja!

— Talán borogatta a hasát maga is? — kérdezte Pintér.

— Idehallgasson, maga elfuserált meszelő, énvelem ne cseresznyézzen egy tálból.

Suka is rászólt:

— Virág ez az asszony! Nem látod?

Kis időre megszakadt köztük a szó. Suka óvatosan vezette a nyírót a ló hátsó lábán. Az állat egyre idegesebb lett. Hirtelen felcsapta a farkát és Suka arcába vágta. Suka félrehajolt és önkéntelen mozdulattal a ló combjára vágott ököllel. Az állat megijedt, hátsó lábát felkapta, és patkószeges patájával mellberúgta az embert, teljes erőből.

— Ejhh, ühh! — ilyesféle hangot hallatott Suka. Odakapott a melléhez és leborult a földre.

— Szent Isten! — sikoltott az asszony és ugrott le a létráról.

Pintér annyira meglepődött, hogy állt csak meredten, szorította a kurblit.

— Rohanjon azonnal! — kiáltott rá az asszony. Akkor meglódult, ki az udvarra és elbődült, mint gyárkémény mellett a sziréna.

— Segítség! Emberek, segítség!

Futottak a kocsisok mindenfelől. A nagyhasú fuvarosgazda is bejött, dinnyegömbölyű arca sápadt volt, mint a meszelt jászololdal.

— Szelíd állat volt ez! Ugye emberek? — hajtogatta szünet nélkül. — Bántott ez valaha valakit? Vili te mondd meg! Te hajtod évek óta! Vad volt ez a jószág?

A Vili nevű kocsis tudta, hogy most a hallgatását becsüli a legtöbbre a gazda. Ezért nem szólt.

Az ablakmosó asszony szipogott. Pintér a komája mellett guggolt, gyomra remegett. Suka sárga arccal feküdt, szája sarkából kúszott a vér, mint földből a giliszta. Fölötte a meghökkent arcok koszorúja olyan volt, mintha máris temetnék.

De még volt benne élet, jöttek a mentők, hordágyra tették, elmentek vele.

— Nesze neked robotos! — mondta az egyik kocsis. Pintér szédülten ment a fuvarosgazda után.

— Ha valami segítséget adna az úr, aki hajtaná, estére azért meglenne mind.

Meg is lett. Nyolc óra tájban indult a kórházba Pintér, vállán meredten nyúlt előre a nyírógép három lába. Balkezében markolta a zsákot, amit reggel még Suka hozott.

Gyulladtak már a lámpák, de a fénytől csak ridegebb lett az utca .A kórház kapujában lerakta a gépet is, a zsákot is. Alázatosan beköszönt a portásnak.

— Kedves uram, nagyon szeretném látni a komámat.

— Ilyenkor? — kérdezte a portás, de nem szigorúan.

— Tizenhat éve vagyunk együtt — mondta Pintér.

— Várjon, majd föltelefonálok.

Tárcsázott, beszélt, azután várt sokáig, megint beszélt. Azalatt Pintér megizzadt, hányingere lett ruhájának átható lószőr szagától.

— Hogy hívják az illetőt?

— Már kit, kéremszépen?

— Hát a komáját.

— Suka. A keresztneve Imre.

— Második huszonegy. Öt percre fölmehet.

Pintér rábízta szerszámait a portásra, indult végig a folyosón, fel a lépcsőn. Közben annyira ugrált a szíve, hogy még a szemeit is mintha ki-be mozgatta volna. A félhomályban megszólított egy nővért.

— Kéremszépen, a huszonegyet keresem.

— Kit onnan?

— Sukát. Suka Imrét.

— Jöjjön velem — mondta a nővér.

Elindult sebesen, mintha keréken gördült volna. Pintér megbicsakló lépésekkel követte. Végre odaértek. A nővér kinyitotta az ajtót. Valahol távol, a szoba másik oldalán, megpillantott egy ágyat. A vékony, puha takaró enyhén kidomborodott. De arcot nem látott. Alakot se.

— Menjen — mondta a nővér.

— Az... ott? — kérdezte Pintér rekedten, és rámutatott a távoli ágyra.

A nővér bólintott.

Pintér belépett. Nem nézett semerre, csak az ágyat bámulta, s ment egyenesen arra, mint toronyiránt a felhő. Azt hitte soha nem jut el odáig.

Egyszerre mégis ott volt. Térde beleütközött a vaságy merevítő keretébe. Lenézett. Suka csukott szemmel feküdt, sárgán, mint az istálló földjén. Csak éppen a vércsík nem kúszott az ajkán.

— Bizonyosan letörölték — gondolta Pintér. Azután a táblára nézett — Suka Imre, 46 éves.

— Hát már ennyi volt? — gondolta csodálkozva Pintér. Sose öregedett volna meg, amilyen jól bírta magát.

Zsebében volt a pénz, amit a nyírásért kapott. Meg egy kis csomag, amit az ablakot mosó asszony adott. Oda kellene adni.

— Imre — suttogta olyan halkan, hogy azt még egészséges ember se hallotta volna, nem egy haldokló. Neki mégis kiáltásnak tűnt, riadtan nézett körül, nem jöttek-e be, nem szólnak-e rá, amiért ilyen hatalmasat kiáltott.

Nyolc üres ágyat látott, a kilencedikben feküdt Suka. Egyedül az egész teremben.

— Imre! — Suka nem mozdult. A könnyű takaró alig láthatóan mozgott a mellén. A mellén, amit behorpasztott a ló megvasalt patája.

— Dög! — gondolta Pintér dühödten. Pillanatra az is eszébe jutott, hogy visszalopózik az éjjel az istállóba és agyonvágja azt a lovat. — De melyik volt? — Ezt már nem tudta bizonyosan.

— Kérem! — Az ápolónővér állt mellette, megérintette a kezét.

— Igen — mondta Pintér nagyon szomorúan — megyek.

A nővérnek barátságos arca volt, ettől megjött a bátorsága a beszédre.

— Ő a társam volt — mutatott az ágy felé. — Máma is befejeztünk egy munkát, annak a fele pénzét hoztam el neki. Meg egy kis csomagot. Ha megtetszene engedni, idehagynám.

Kerek, barna szeme volt a nővérnek, azzal ránézett Pintérre, mosolygott szomorúan, és ingatta a fejét.

— Nem, ne hagyjon itt semmit, jó ember. Őneki szegénynek nincs rá szüksége. Reggelre már semmire se lesz szüksége.

— Hát — kezdte Pintér, de töltötte a sírás a torkát, még a száját is. — Én komám! Én társam! — suttogta rekedten. Mégegyszer odament az ágyhoz, kinyújtotta nagy, lapos tenyerét, s megsimogatta a levegőt a haldokló feje fölött.

— Most már árva leszek én, Imre. Csak legalább feleségem lenne. Olyan, mint aki hajnalban az ablakon kinézett. Emlékezel?

Valamelyik ablak fölött berregett a csengő. A nővér kivezette Pintért a szobából.

Mire újra az utcára ért, komoran besötétedett. Nehezen tudott lépni, a három vasláb is keményen meredt előre a vállán.

László Ibolya: Versek

Köznapi lobogás

A függöny felmegy,
s láttat im a hajnal
és hallat csudadolgokat:
az út mögött,
még alvó kert alatt,
a kölyökerdő fésületlenül
a dombtetőre felszaladt!
Im elszaladt és onnan integet.
Itt lenn, falu... benne
emberek laknak, akik
az ébrenlétnek nyugalmas vizén
révbe ma viszik álmodozásaik.
Örvénylő fény vonz
és taszít a restség,
világok végtelenjét
mérheted itt le, jól figyelj csak:
zörren és szomját oltani
kicsapódik az ablak,
mögötte pihent nyújtózás ropog.
Majd vonatfütty csap
héjjaként a földre,
csitítni kár, a harmatékes korsó,
a csend hever már,
ezer darabra törve.
És nézd! Na nézd,
tüzes csikóként
szabadult az égre,
a végtelen ég kéklő mezejére
az aranyszőrű nap.
Félelmesen szép ficánkolással
száguld be mindent,
harsogón harap tejfehér fellegekből.
Mocorog, morog a szekér,
álmában hintó volt megint,
ám most, a munka törvénye szerint
ekét visz majd és boronát.
Mogorván döccen,
s maga sem tudja,
hogy így, bíborral aranyozva
ezer hintónál is csodásabb!
Jóreggelt, jóreggelt
csodaszép világ,
tejszagú tehénkék,
kacsák, és libák,
csípőtök ringásában
örömet hordó asszonyok.
Homlokotok
barázdált ívei alatt
álmokat valóvá munkáló férfiak!
Jóreggelt kölyökerdő,
ti, tisztaságra szomjazó,
levegőéhes ablakok,
jóreggelt, rajta, van munkánk elég,
kezdjük az új napot!

Reggeli imádság

A mindig szomjasoknak,
add meg uram a mindennapi bort,
nekem add meg, hogy kedvesem
szeressen engem csudamód!

Uram, közeli neveden
szólítlak íme: Élet!
Engedd emberségemben
hogy tudjam, értsem az Egészet!

vonjon keblére a világ,
öleljem őt, az újulót,
azok helyett is kik elhulltak,
hogy boldog lehessen sok utód!

S add, hogy az énekembe
ne csússzon céltalan cikornya,
itt legyek itthon, változó világom
csókoljon fényt a homlokomra!

Add meg, hogy haragvásaim
csak a holnapért essenek,
s az egyszerűek, a névtelenek
testvérükként szeressenek,

Nem mondhat téged el

Nagyon nehéz bevallanom
miért, hogyan és mióta szeretlek,
de vallanom kell, nincs már oltalom,
mi édes börtönödtől ment meg.
Szilaj szívem reszketeg lapul
tenyered forró fészkén
és szédülök, a zuhanástól félek
járva a hűség meredélyén.
A képzelet szeszélyesen kanyargó
indáin milyen virágok nyílhatnak még feléd?
Kedvesem, szemem szünetlen nyitva ég,
s akár a tó, a fennen-magasan nyíló kék eget,
ringatlak itt, szívemben bent,
már kőbe vésve sem lehetnél halhatatlanabb,
a szavaimban, nevetésemben,
mindennapos kis birkózásaimban
minden ízemben téged hordalak,
akár az asszony, gyermekét.
Örökkön élsz és bennem élsz csak,
szabályos vallomás, mégsem mondhat el
téged, kiről a föld, a szél, a fény,
az utcakő is énekel.
A tiszta mámor gazdag bokra vagy,
véremben rózsák nyílnak érted,
veszíts szerelmed szép varázslatába
a szád kell számnak kedvesem,
magányos vállamnak a vállad!

Menyhárd Alfréd

Kívánság

Ágyat kívánok Neked gond nélkül mindig tisztát
minden nehéz út végén álljon megvetve
sose fázzál
álom legyen a takarója
párnád legyen a jó remény
ha ráfekszel semmi ne fájjon
szállj éjszakáról-éjszakára hópehelyhintón
ágyadban sose félj
nem hírt, dicsőséget, más felett hatalmat, csak
azt kívánom
mindig arra fordulhass ágyadban, amerre akarsz
s jókedvvel ébredjél
jó ágyat
és derűs halált

Kulisch Mária

Ágnes — Palkó

Óriási pelyhekben kavargott a hó, eltakarta a szembejövő emberek arcát, a házak elé függönyt vont, s a döcögő sárga villamosok is alig villantak át a fehérségen.

Volt ebben valami megnyugtató. Hosszú hetek görcsös rettegése oldódott bensejében, egyszer-kétszer csusszantott lábával a sikos járdán, de hirtelen megtorpant, eszébe jutott, hová indult, léptei lassúbbak, tétovázóbbak lettek, mintha csak az időt húzná, hogy később érjen oda.

A kilincs megnyikkant tenyere alatt, egyszerre csapta meg fülét a zaj, orrát meg a fojtó, meghatározhatatlan szagokból összetevődött kórházlevegő.

Hosszú folyosón ment végig, szürkére festett ajtó előtt nők ácsorogtak, némelyikük padon ült s halk beszédük értelmetlenül zsongott a fülében. Néhány szótól, amely eljutott a tudatáig, összerázkódott, mint aki jeget nyelt. Nem mert odafigyelni. A kabátját sem vetette le. Aki ránézett, nem is látta az arcát, csak két nagy, kitágult szemét, amely ide-oda repkedett, mintha támpontot keresne, valahol, ahol megpihenhet. Pár asszony figyelte. A kezét kutatták, a karikagyűrű aranyos csillámlását keresték, de ujjai elbújtak a kabátzseb sötét menedékében.

Lassan kifogytak a betegek, látta, hogy a nővér feléje int, belépett.

— Üljön csak le fiam. Még ne mondjon semmit. Látom, nagyon remeg — szólt az orvos és rámosolygott.

Levetette kabátját. Percekig ült csendben, ölébe ejtett kezekkel a fehér, kerek kis széken.

— Nos, megnyugodott már kicsit? — kérdezte tőle valaki és érezte, hogy egy kéz fogja erősen és segít neki felállni.

Széles spanyolfal mögött vetkőzött, s ahogy előjött különös formájú vizsgálóasztal és titokzatos műszerek riasztották.

Az orvos megszokta már ezeket a sápadt, remegő arcokat, könyörgő szemeket, ahogy rátapadnak és várják az ítéletet.

Edit is úgy állt előtte, mint büntetésre váró gyerek. Arcába vér szökött, karjai vékonyan csüngtek alá, mellei alig láthatóan megremegtek, mintha féltükben össze akarnának bújni.

— Hány éves?

— Tizenhét.

— Már betöltötte?

— Múlt hónapban voltam tizenhat.
— Iskolába jár?
— Másodikba.

Teste rásimult a gumival bevont asztalra, feje hátrahanyatlott. Mikor meglátta a villanó műszereket, szemét is behunyta. Latin szavakat hallott, szíve még gyorsabban vert, szeretett volna szabadulni innen, mindegy, mit mondanak, csak menekülni.

Az orvos sokáig, gondosan vizsgálta. Amikor felnyitotta szemét, nem tudott az arcáról leolvasni semmit. Felöltözött és megállt előtte. Néhány kérdést tett fel a lánynak és sajnálkozva mondta:

— Bizony, baj van! Maga még kiskorú. Jöjjön el az édesanyjával, hogy megbeszéljük, mit lehet tenni.

Céltalanul ődöngött az utcákon. Az iskolába nem mehet vissza, hiszen rosszszullétre hivatkozva engedték el. Otthon meg mit mondjon az anyjának, ha már ilyen korán hazamegy? Ma fél kettőig van tanítás.

Az órájára nézett.

Tizenegy. Még két és fél óra.

Most érezte csak, mennyire egyedül van. Senkivel nem beszélhet, aki talán nyugtatná, csitítaná. Béla jutott az eszébe, akire már előbb is gondolt, de mindannyiszor a gyűlölet hullámai visszatartották a feléje induló lépteit.

Tudta, nincs egészen igaza. Mindketten hibásak voltak. S ez fájt a legjobban. Próbált mentegetőzni, magyarázkodni önmagának, de minden érvét letorkolta egy hang ott legbelül: ostoba voltál, gyenge és könnyelmű.

Bélát tulajdonképpen nem is szerette. Amit szerelemnek vélt, nem volt más, mint hiúság. Állandóan magán érezte a lányok kíváncsi és irigy tekintetét, amikor a fiú ott várta iskola után az első sarkon. Ilyenkor feléjük himbálta táskáját: „Na, szevasztok" és látta összeránduló szájukat.

Abban a korban volt, amikor a világ legérdekesebb, legizgatóbb problémája foglalkoztatta a lányokat. A szünetekben összebújtak, sugdolóztak és ijedten rebbentek szét, ha egy-egy tanár közeledett.

Az izgató titokból ízelítőt adott Béla mohó szája és egyre borzongatóbb gyönyörűség volt megbújni erős, meleg karjaiban.

Végül is a fiú győzött. Biztosan, fölényesen érvelt.

Edit gyengécske akarata lassan-lassan elkopott. A szónoklatok hatása persze elmúlt és megmaradt a bűntudat és a félelem. Az iskolában szótlan, komor lett, s ha a lányok valami *olyanról* beszéltek, nem mert a közelükbe menni, félt, hogy elpirul és meglátják arcán gondolatait.

Bélát azóta sem látta. Másnap megvárta ugyan a fiú, de amikor meglátta, Editnek eszébe jutott minden, amit megbánt és szégyelt, s szinte fizikai fájdalmat érzett testében, éppen úgy, mint akkor. Nem engedte, hogy elkísérje.

Keresett valakit, akinek elmondhatná. Először Márta nénire gondolt. Olyan kedves, jó volt hozzá mindig. A lányok előtt is dicsérte. De elképzelte, milyen megrökönyödve nézne rá a tanárnő, ha megtudná, hogy ő, Szemere Edit, kedves tanítványa... Nem, nem, Márta néninek sem szabad tudnia.

Hetek múltak és lassan csillapodott. Néha már mosolygott, az ebéd is jobban esett, de egyszerre újabb rémület dermesztette meg. Először azt hitte, rosszul számolt. Aztán várt, várt, előbb csak napokat, aztán egy hetet. Hiába! Testében idegen érzések bujkáltak, éjszaka sokszor felriadt, az ablaküveghez

nyomta a fejét, és a hálóingen átsimuló testét figyelte. Egyik reggel szinte fejbeverte a gondolat: ha még tovább vár, talán már késő lesz!

Most, hogy beigazolódva látta rettegését, elviselhetetlen nyugtalanság és kétségbeesés fullasztotta.

Órákig mászkált a hóban, néha labdát gyúrt, és észre sem vette, mikor hullott ki markából.

Mire hazaért, anyját már nem találta otthon, látogatóba ment, apja csak este jön meg a gyárból, délutános. Örült, hogy egyedül lehet. Asztalát körülpolcolta könyvekkel, belelapozgatott a füzeteibe, hiába, egyetlen szó sem maradt meg, hűtlenül röppentek el a hangosan olvasott mondatok.

— Mi lesz? mi lesz? mi lesz? — ez a két szó zakatolt benne szüntelen. Anyja éjjeliszekrényén csomó orvosság volt, az egyik üvegen halálfej. Kihúzta a dugót, beleszagolt, aztán eldobta. Az iskolára gondolt, a lányokra, és arra, hogy talán ki is csapják.

A szomszédban felsírt Kutasék gyereke, öt hónapos és mindig bőg. Azelőtt gyakrabban átment hozzá, anyja szívesen rábízta, ha délutánonként dolga akadt, vagy moziba ment az urával. Most befogta a fülét és gyűlölködve sziszegett a közfal felé: vakarcs, vakarcs, vakarcs!

Korán lefeküdt. Ébren volt még, amikor apja megjött. Minden zaj kínzó élességgel kúszott ágyába. Fejében mozdonyok zakatoltak, vörös lámpájuk világított és süvöltözve közeledtek, még a sínek kattogását is hallotta.

Átmenet nélkül zuhant az álomba. A mozdonyok eltűntek és egyedül maradt egy fehér szobában. Először megnyugtató volt a fehérség. Aztán a falakból néma, még fehérebb alakok váltak le, imbolygó tömegben közeledtek. Amikor eléje értek, látta, hogy vigyorognak. Szájuk széttágult és a fekete üregekből előmeredeztek fogaik. Hosszú, éles fogak. De a kísértet-alakok eltűntek és csak fogaik maradtak meg. Ott lebegtek körülötte, millió, nem, még annál is több hegyes fog. Lassan, szinte észrevétlenül ujjakká változtak, ujjakká és kezekké, amelyek tűkkel, késekkel és csipeszekkel hadonásztak, a kör egyre szűkebb lett, az ujjak begörbültek, kinyúltak, ijesztő hosszúra nőttek, és befonták, mint valami háló.

Sikoltozni akart, de belejegesedett a hang, az ujjak pedig szorították, égették, tépték, elsüllyedtek a testében, és most már belülről gyötörték, a fehér szoba egyre homályosabb, sötétebb lett, hirtelen eltűnt minden fény, és tompa feketeség szakadt rá.

Másnap beszélt Bélával. A fiú pénzt kínált neki, s arra kérte a lányt, hogy őt hagyja ki mindenből, úgysem fog beismerni semmit.

Edit nem fogadta el a pénzt. Már nem volt kétségbeesett, tébolyult a fájdalomtól és aggodalomtól. Béla ajánlata ráeszméltette, hogy nem is olyan rossz ő, mint amilyennek hitte magát, inkább csak szerencsétlen és gyenge.

A fiúval való beszélgetés alatt sok mindent megértett az életből, s ez már nem riasztotta, inkább nyugalmat adott.

Nem szidta Bélát. Szemrehányást sem tett, kapkodó szavaira alig felelt, köszönés nélkül eljött.

Szóval gyereke lesz... Gyereke! Neki, Editnek. Észre sem vette, hogy elmosolyodik. Furcsa volt és hihetetlen. Ugyanakkor soha nem érzett melegség hullámzott benne. Eltűnt már a fehér szoba, a kések és begörbölt ujjak, nem maradt semmi, csak egy mosolyognivalóan édes gondolat, hogy íme, keskeny,

alig kifejlett csípőjében otthonosan, biztosan egy szánnivaló, gyenge kis élet rakott fészket.

Óvatosabban lépegetett, begombolta a legfelső gombot is, nehogy megfázzon.

De hiszen nagyon szereti ő a kisgyerekeket. A Kutasékét is. Kutas néni mindig mondogatta neki: „Hallod Ditke, úgy tartod ezt a kis mókust, mintha a tiéd lenne." Egyszer el is határozta, hogy négy gyereke lesz, ha majd férjhezmegy. Két fiú és két lány. Szőkék és barnák. Már elrendezgette néhányszor a szemüket, hajukat, a szőkének fekete lesz a szeme, a barnáé kék, sokszor összekeverte az egészet.

Ez vajon milyen lesz?

Aranyos...

Ma este sokat fog enni, a tejet is megissza, nem szabad tovább fogynia.

Mi legyen a neve? Ha lány lesz akkor Ági, Ágnes. Olyan szép név. Kicsi korában Áginak hívja majd, s mikor felnő és szép, komoly nagylány lesz, akkor Ágnes. Ha fiú lesz, akkor Palkó, mert nagyon csintalan és eleven tud lenni egy fiúgyerek és a legjobban így lehet mondani: „Palkó, elverem a fenekedet."

Tavaszodott, amikor egyik este Anya bement és az ágya szélére ült:

— Edit — kezdte, de elhallgatott és zavartan, pirosan nézett az ablak felé, majd szeme hirtelen belemélyedt a lány halottsápadt arcába, megragadta mind a két kezét: — mondd csak, nincs neked valami bajod...?

Anyát igazán sajnálni lehetett. Nem merte kimondani. Mert ha mégsem úgy lenne, a lánya talán sohasem bocsátaná meg neki.

Nem is tiltakozott, amikor Edit keze kinyúlt a zsinór után és lekattintotta a kisvillanyt. Állig húzta a takarót, úgy mondta:

— Hagyjál, aludni akarok.

Ettől fogva vége lett mindennek. Az örömet és békét ismét nyugtalanságok, tépelődő, tanácstalan gondolatok váltották fel. Könnyű volt magát vigasztalni: „Nem törődöm az emberekkel. Nem vagyok rossz. Most olyan jónak érzem magam. Sírni szeretnék, olyan nagyon jó vagyok. És Ági-Palkó nagyon fog szeretni..."

De Anyát kifelejtette mindenből. Választania kell: Anya vagy a gyerek? Mert anya talán bele is fog halni. Apa se mondja majd többet a gyárban: „Minden örömünk ez a lány. Jó feje van, könnyen tanul, szorgalmas, egyetemre járatjuk majd."

Edit nem tud választani. És most már úgyis késő lenne. Palkó-Ágnes mélyen, erősen kapaszkodik belé, millió kis gyökérrel, hogyan lehetne hát kitépni?

Esténként alig tud elaludni, azon is gondolkodni kell, hogy melyik ruháját húzza fel holnap, amelyikben nem lehet még meglátni. Érdekes, a lányok nem is gyanakodnak, Márta néni sem vette észre. Elhitték, hogy májinjekció kúrát kap és attól hízik. Csak az tűnt fel nekik, hogy nagyon csendes, olyan csendes, mintha mindig komoly dolgokon gondolkodna. A lányok ugratták is párszor: „Olyan vagy Szemere, mintha máris a katedrán ülnél".

De hát ő sohasem fog a katedrán ülni. Ő nem lehet tanár. Most már nem.

Béla járhat az egyetemre továbbra is. Nem lesz semmi baja. Azóta sem találkozott vele. Hogy meg volt ijedve és rögtön a pénzt emlegette! Minek a pénz? Bélát nem fogja elárulni senkinek. Pedig meg sem ígérte neki. Béla csak éljen, ahogy eddig, őt már nem zavarja. Nem is haragszik rá. Olyan mindegy. Csak Ágnes-Palkó a fontos. És anya.

Anya nem kérdez már semmit, s alig mer ránézni Ditkére. De sokat sír, amikor azt gondolja, nem látja senki. Mintha bújna még apa elől is. Apa sokszor

csodálkozik: „mi lelt benneteket" és tréfásan megfenyegeti a lányát: „no te taknyos, csak nem vagy szerelmes, hogy így búnak eresztetted a fejed? Gyere, mutasd, mit tanultál ma?" Edit odaviszi a füzetét, kicsit únottan magyaráz apunak, majd hirtelen kiszalad a szobából.

Nem lehet ezt tovább bírni! Testét belülről rázza valami, ha most elsírná magát, talán abba se tudná hagyni. De felizgatná magát és az ártana, most nem szabad, nem szabad, résen kell lenni, vigyázni kell. Az utolsó percig vigyázni kell.

De a rettegés egyre mélyebb lesz. Már mindentől és mindenkitől fél. Ha anyára néz, folyton érzi a remegést testében. Nem tudja mit tesz. A szekrényekben kutat, altatót keres, anyának volt valahol, talál is, sevenált, de keveset, csak öt vagy hat darabot, és ebből több kell, legalább tizenöt vagy húsz.

A vasút közel, s éjjel, mikor nagy a csend és az autók sem járnak, tisztán lehet hallani a váltók csattogását. Egyszer ki is ment, de olyan szörnyű volt az a vörösen hunyorgó szem, ahogy közeledet és zúgott, hiába akart, nem tudott elmenni a sínekig. Nem, igazán nem gyávaságból, csak a lábai... Le kellett ülni a tönkfák szélére. Sokáig nem bírt felállni, akkor sem, amikor a hosszú fekete kígyó már elsiklott.

Pár évvel ezelőtt Anya a hálószobában beszélgetett egy barátnőjével. Az előszobaajtót nem zárták be, így észre sem vették, amikor hazajött és lerakta táskáját a hallban. A háló ajtaja kicsit nyitva maradt. Mindent hallott. Anya barátnője nem akarta a kisgyereket, valami asszonyról beszélt, igen, most tisztán emlékszik a nevére, az utcára is, a házra is.

Este, sötétedéskor elment oda. Pénzt is vitt magával, sok pénzt. Tudta, hol tartják a megtakarított pénzüket. Sohase nyúlt hozzá. Most muszáj. Nem kell több új ruha, semmi se kell, enni is nagyon keveset fog, nyáron dolgozik és visszaadja.

Az öregasszony szóba sem akart vele állni. Aztán elővette a pénzt. Mikor megkérdezte hány hónapos, hazudott. Azt mondta, négy. A vénasszony mustrálgatta, de elhitte, jóformán alig volt még hasa, mindenhová hízott, molett volt, mint Dávid Ila a második bében.

Ágnes-Palkó nagyon kicsi lehet, pedig már hat hónapos elmúlt. Nem tudja pontosan, de lehet, hogy a körme is kinőtt.

Az öregasszony fekete, görcsös kezétől meg-megrándult, amikor megnyitotta a burkot.

Ilyesmibe bele is lehet halni. S mit károg itt ez a banya:

— Menjen csak haza lelkecském, de ne beszéljen erről senkinek, mert magának is árthat ezzel. Ha rosszul lesz, menjen be a klinikára, mondja azt, hogy megemelte magát. Akkor nem büntetik meg.

Minden mindegy...

A második nap verítékes lesz a teste, lázás és alig tud megállni a lábán. Anyának azt mondja, hogy elrontotta a gyomrát, de be kell mennie az iskolába, mert történelemből javítani akar.

Ugyanazon az úton megy végig, mint a télen. Csak most már nem esik a hó, friss, zöld levélkék születtek az ágakon, a klinika kertjében pár szemtelen rigó fütykörész.

A koraszülött osztályra helyezik Ditkét.

A kórteremben hatan vannak, mind férjes és élő gyereket fog szülni.

Mert a koraszülöttek is élhetnek. Csak kicsit türelmetlenek, azért jönnek előbb.

Ágnes-Palkó nem akart előbb jönni. Nagyon jól érezte magát. Helye puha volt és meleg.

A koraszülöttek biztosan kopaszok, de lehetnek olyanok is, akiknek már kinőtt a hajuk és rózsaszínű körmöcskéjük.

Ágnes-Palkónak barna a haja. A szeme kék, de még sohasem nyitotta ki. Nem is fogja. A körme lilás lesz, nem rózsaszín.

Aztán jönnek a kínok, összedőlnek a falak, valaki ordít, iszonyatos hangon, ez nem lehet ő, Edit, hogyan tudna egy csendes kis hang így elváltozni, megerősödni és hogyan dőlnének össze tőle a falak? Mert a falak összedőlnek. Minden ráomlik, eltemeti...

Most megfogják a karját, valahová viszik, nem emelik, nem is lép, mintha csak gurulna alatta valami, a falakon lángolnak a muskátlik, mintha vércsöppek lennének, jaj, megindul a föld, ide-oda dobálja, és közben valami irtózatos kéz feszíti a testét, talán szét akarja tépni, de minek tart ilyen soká, csak már vége lenne, nem bírja tovább, és az a gyötrelmes hang, mintha közelről jönne, valahonnan a torkából, de neki nem ilyen a hangja, ki ez az idegen, aki ordít benne, védekezik, nyög és sikoltoz?

Hirtelen elnémul. Mi ez? Mi történt? Megszünt minden. Semmi se fáj. Mi fájt olyan irtózatosan? A teste? De hiszen nincs is teste. Talán nem is él már.

...Azok a fehérköpenyes alakok mit tartanak a kezükben? Apró, emberformájú kis csomag, de valószerűtlenül pici, miért ütögetik, mozgatják és veszik annyian körül?

Hiszen halott.

Félkézzel kapaszkodik, felülni próbál és hitetlenül, álmélkodva, szinte túlnőve a fehér, vérrel szennyezett szobán, hallgatja Ágnes-Palkó első sírását.

Arató Károly

Most van ideje...

Éjfél... Most van ideje a pőre
kísérteteknek, új nap kezdete!
Bagoly lesz a templom toronyőre
s a karcsú hegycsúcs olajfekete.

Sikos lepényekként bársonypuhán
nehéz falombok hullnak az éjbe;
csillag rezdül s túlvilági hintán
fejest ugrik, szikrázva, a mélybe.

Távol lányok ujjonganak meztelen,
kibontott hajjal; harmatos, deres,
befelé fordul a táj s nesztelen
vizű patakoktól hajszáleres.

Éjfél... Az éj vize ajkamig ér,
lomhán gyűrűznek a sötét habok,
csapkodok, mint fényben a denevér
s riadtan érzem: súlytalan vagyok.

Bertolt Brecht: Versek

Csorba Győző fordítása

Tanultam

Előbb homokra építettem, aztán sziklára építettem.
Mikor ledőlt a szikla
Nem építettem többé semmire.
Aztán megint sziklára és homokra
— Ahogy jött — s többször is, de
Sokat tanultam.

Akikre bíztam levelem
Eldobták. S kikre ügyet sem vetettem
Azok meg visszahozták.
Megint tanultam.

Nem teljesítették parancsom.
Utánanézve láttam
Hogy én tévedtem és hogy
Helyesen jártak el.
Szintén tanultam.

A sebhelyek
Sajognak rossz időben.
Azt mondogattam mégis: csak a sírtól
Nem lesz majd mit tanulnom.

A vízbefúlt leány

1

Hogy vízbefúlt és kis patakok
Sodrán nagyobb folyók ölébe lengett,
Az ég opálja különös fényben ragyogott,
És dajkálón a holtra ráderengett.

2

Moszat, alga lepte be vastagon,
Lassacskán elnehezült a tetem.
Halak kísérték hűsen, hallgatagon,
Végső útját növény meg állat zavarta szüntelen.

3

És este az ég füstfekete lett,
S rezgette az éjben a csillagok ezrét.
Hajnalra az ég megfényesedett,
Hogy a holtnak reggele, estje legyen még.

4

Mikor a fakó test szertefoszolt,
Isten (nagy-lassan) kezdte feledni őt.
Arcát előbb, aztán kezét, s haját legvégül, mely kibomolt,
S dög lett a folyókban a többi dög között.

1940

Azt kérdezi a kisfiam: Tanuljak matematikát?
Minek — bököm ki majdnem. — Hogy két kenyér több egy kenyérnél,
Amúgyis megtudod.
Azt kérdezi a kisfiam: Tanuljak franciául?
Minek — bököm ki majdnem. Elvész Franciaország.
Csak simogasd a gyomrod és nyögj,
Megértenek minden bizonnyal.
Azt kérdezi a kisfiam: Tanuljak történelmet?
Minek — bököm ki majdnem. Tanuld meg, hogy miképp kell
Fejed homokba dugni, akkor megmaradsz talán.

S azt mondom: igen, tanulj matematikát,
Tanulj franciául és tanulj történelmet!

1941

Üzetvén saját honfitársaimtól,
Imé, Finnországban vagyok. Kiket még
Tegnap nem ismertem, ma jóbarátként tiszta szobákba
Két ágyat tettek. Üvölti a hangszóró
A söpredék győzelmi jelentéseit. Kíváncsian
Hajlok a térképre. Lappföldön, messze fönt, az Északi
Jeges Tenger felé,
Ott látok még kicsiny kaput.

Honfitársaimhoz

1959

Ti, a holt városokban akik még ma is éltek,
Már magatoknak kegyelmezzetek meg!
Új háborút? Csak azt ne, árva lelkek!
Volt bármi hasznuk tán a régieknek?
Már magatoknak kegyelmezzetek meg!

Vakolót, férfiak, ne kést a kézbe!
Tetők alatt ülhetnének ma, ha
Pusztító késhez nem nyúltok soha,
És csak jobb ott az ember pihenése:
Vakolót, kérlek, és ne kést a kézbe!

Hogy háború ne sújtson, gyermekek, ti,
Kérjétek bölcsességre a szülőket.
Nem kívántok romok között remegni,
S a kínok útjain követni őket:
Hogy háború ne sújtson, gyermekek, ti!

Anyák, akikre bízatott ítélni
A háborúról, ó, hadd kérjelek meg:
Gyermekeitek engedjétek élni!
Ne sírjuk, — bölcsejük köszönjék majd tinektek:
Gyermekeitek engedjétek élni!

Egy kínai teagyökér-oroszlánra

A rosszak félnek karmaidtól.
A jók örülnek gráciádnak.
Ilyesmit
Szeretnék verseimről
Hallani.

Gyenis József

Imre

Alig múltam húszéves, mikor a pusztára kerültem bognárnak. Örültem, mert a harmincas évek elején nagyon sok ember zarándokolt munkahelyről munkahelyre. Szorítottam hát a fejsze nyelét, hogy meg legyenek velem elégedve. Lassan-lassan ismerkedtem a puszta íratlan törvényeivel, szokásaival, s nagyon sokszor aljasságaival.

Pünkösd péntekjén biciklire ültem, s bementem tejért a faluba. Hazafelé jövet nagyot zökkent alattam a gép, amikor a hídon jöttem keresztül, s kerékcsengőm nyelve élesen felvágódott. Hangja tisztán szállt a csendes alkonyatban. Balról fenyertábla terült el, jobbról meg búzavetés A fenyertáblában két kocsi rakodott. Biztosan később maradtak a takarmányosok, de mégsem, mert az egyik kocsi a csengő hangjára gyorsan nekilódult. Jött velem szembe, veszettül, kitérni nemigen volt hely az ároktól meg a bokroktól, el is kiáltottam magamat:

— Rám ne hajts, te bolond!

A kocsis oda se hederített, meghúzta balról a gyeplőt, s usgyi neki a búzatáblának. Nyikorgott a szekér, míg átkecmergett az árkon. Az első saraglyában guggolva, az ostor boldogabb végével abriktolta egy cigány a kehes gebéit.

— Hű, az áldóját — gondoltam, — ez a fenyert lopja. — De úgy elbámészkodtam, hogy mire észbekaptam, elnyargalt a derékig érő búzavetésen keresztül.

A másik kocsi jobban meg volt pakolva, lassabban indult, de már az is kiért az útra. Az ellenkező irányba igyekezett menekülni. Ez is a fenyert lopta.

— Ezt megfogom — gondoltam, s utána eredtem a kerékpárral. A távolság egyre fogyott köztem és a kocsi között. Az igaz úton járók bátorságával még kiáltozni is kezdtem:

— Megálljon, hé!... Álljon meg, ha mondom!

A kocsi megállt. Két alak a földre ugrott, a harmadik a vasvillát rángatta ki a fenyerből, és a másik kettő után kiáltott:

— Jövök én is, csak kapjátok el!

No, ezt jól megcsináltam — hűlt meg bennem a vér. Gyorsan megfordítottam a kerékpárt, és menekülni próbáltam. Én mentem a tolvajok után, s most engem kergetnek. Dombra kellett hajtanom, s a két alak jól a sarkamba ért. Hallottam a lihegésüket, meg az ostor suttyogását. Egyszer aztán végigvágott rajtam a szíjostor. Mintha tüzes vessző érte volna hátamat, úgy csípett a vékony ingen keresztül.

Mégis sikerült tőlük megugranom. Hazaérve, rohantam a gazdához, s jelen-

tettem, mi történt. A gazda éppen vacsorázott. Nagyot kacagott, és hasát fogva megszólalt.

— Már megint az Imre!

Mindegy volt nekem, hogy Imre vagy nem Imre, de nagyon bántott, hogy a gazda kinevetett. Azt hittem, majd lóhátra ülnek és rohannak a bíróhoz, hisz még a szekéren érték volna a lopott fenyert. A gazda ehelyett rajtam kacagott. Másnap az uraság is azt kérdezte, amikor találkozott velem:

— Na, bognár, hogyan is fogta el maga a tolvajokat? — S akárcsak a gazda, ő is kacagott. Én meg csak pirultam, mert a kocsisok éppen közelben voltak. Az öreg Sós még oda is lépett hozzám és kigombolta az ingem elejét.

— Hadd lám no, meggyógyult-e már hátadon a hurka?

Nincs annál rosszabb, mintha gúnyt űznek az ember jószándékából. Megfogadtam, ha az uraság feje alól a párnát lopják, akkor sem szólok többet egy nyikkanást se. Arra aztán álmomban sem mertem gondolni, hogy olyan hamar lesz újból találkozásom Imrével. Mindjárt a pünkösd utáni hét végén történt, hogy az uraság délután hátára vette vadászpuskáját és feleségével kisétált a határba. Nem telt bele egy óra, s látom, hogy az asszony lihegve siet a töltésen a műhelyek felé.

— Bognár, bognár, jöjjenek hamar — kiáltotta. — Szóljon a többieknek is, meg a parádéskocsisnak!

Sietve fellármáztam a kovácsot meg a traktorost, és rohantam a kastélyba Gyuláért, a parádéskocsisért. A fenyvesen túl, a kukoricatábla szélén fel-alá járkálva várt bennünket az uraság.

— Az anyja keserves istenit, ez a bitang engem akar bosszantani, hanem kerítsem csak a kezem közé — tört ki belőle a káromkodás, mikor odaértünk.

Tanácstalanul néztünk rá, mert ennyiből nem sokat értettünk.

— Jövök az akácos mellett — magyarázta tovább, — hallom, hogy odabent csattog a fejsze. Beljebb megyek, nagy csend lesz, és nem találok semmit. Kijövök az erdőből, nem mentem harminc lépést, újra kezdi vágni valaki a fát. Megint nem találok senkit. Ezt csinálta velem vagy ötször egymás után. Legalább addig várt volna, hogy ne halljam a fejsze csattogását. Hanem most meghajtjuk az erdőt. Hányan is vagyunk? Egy, kettő, három, négy, öt, hat — vette számba a hadseregét, magát is beleszámítva.

— Csak a csapáson menjetek, a fűben nyomot hagyott, előbb-utóbb rátalálunk.

Elkezdtük az embervadászatot. Találtunk lenyesett ágakat, szőlőkarónak való fát, és sok nyomot az erdőn keresztül-kasul. Mentünk a csapáson, és a kör egyre szűkült, közeledtünk a nádashoz az Ó-Drávaparton, végül az egyik csapás levezetett a sás közé. Jó helyen jártunk, mert a sásból felemelkedett, akit kerestünk.

— Imre, te vagy az? — mondta egyszerre Hetesi meg Sándor a hátam mögött.

— Én hát, pajtás, fene a gazdátokba.

Jól megnéztem Imrét. Ez hát az, aki engem megkergetett. Ez vágott a nyakam közé a szíjostorral. Tudja csoda, nem haragudtam rá, bosszút állni meg végképp nem akartam. Ahogy léptem mégegyet beljebb, láttam, hogy fekszik valaki a sás között. Megpillantott és felállt. Jól megtermett erős asszony volt. Lehetett a kilencedik hónapjában. Némán néztem hol az asszonyra, hol Imrére.

— A feleségem — mondta halkan Imre.

A parton levőktől eltakart bennünket a vastag bozót, de a nagyságos asszony megsejthetett valamit, és kiáltott az urának:

— Apa, itt van!

— Hozzátok föl! — rendelkezett az uraság.

Egymásra néztünk. Én még tapasztalatlan voltam a pusztai élet rejtelmeiben, a többi meg gyerekkori pajtása volt Imrének, együtt jártak iskolába. Nekik is kényelmetlen volt, hogy most a csendőr szerepét játsszák.

— Na mi lesz már — sürgetett bennünket az úr.

— Feküdjön vissza a sás közé — súgtam halkan az asszonynak. Imre pedig szó nélkül megindult fel a partoldalon.

— Szóval te vagy az — fogadta az úr.

Imre lesütötte fejét és hallgatott. Az úr vagy nagyon belelovalta magát, hogy elbánik a tolvajjal, vagy előttünk akarta a rettenthetetlen hőst játszani, de egyre mérgesebb lett, és ordítva tartott litániát Imrének, miközben böködősvégű botjával egyre hadonászott az orra előtt.

Imre látta, hogy egyremegy, akár hallgat, akár beszél, akkor már inkább megválaszol az úrnak és visszakiabált, sőt mi több, kicsúszott száján a káromkodás is.

— Hogy beszélsz te egy asszony előtt, a feleségem előtt?

Az ide-oda hadonászó bot Imre fejéhez vágódott, arcán kiserkent a vér. Mi négyen némán álltunk körülöttük, beavatkozásra nem volt idő, Imre teste megvonaglott, balkezét végighúzta vérző arcán, jobbjával elkapta az úr kezében lévő botot, és csavarta, csavarta. Csodáltam bátorságát, testének erejét, és szinte vártam, kívántam, hogy visszaüssön.

Illemből mi is mozdultunk, mintha védeni akarnánk gazdánkat. Nincs rá szükség. Már Imre kezében van a bot, két végénél fogva maga elé tartja vízszintesen, egyetlen mozdulattal kettétöri a térdén. Jobbjával, mintha únná a dolgot, a szemközti akácfa lombjai közé vágja a törött botot. A bot fennakadva himbálódzik az ágon, mint valami ingaóra sétálója. Még hull alá a levert akácszirom, amikor Imre megszólal:

— Eltörhettem volna a fején is.

Az úr is sejti, hogy igaza van, de hogy mégsem tette, újra nekibátorodik.

— Kötözzétek meg! — szól ránk erélyesen.

Hetesi nagyot csap a lábaszárán garázdálkodó szúnyogra, én a fán akadt törött botot próbálom ledobni egy másik bottal, — mintha ez lenne most a legfontosabb, — Sándor meg Gyula némán mered maga elé, de nem mozdul. Imre szép csendesen vár.

Az uraság dühe, ha lehet, még fokozódik. Üvöltene, de csak szakadozva tör ki torkán a szó:

— Nem hallottátok, mit mondtam? Kihordatlak a pusztából mindnyájatokat, ha nem engedelmeskedtek!

Arra az úr se gondolt, hogy nem hoztunk kötelet, s ha akarnánk, se igen tudnánk teljesíteni a parancsot.

— Na gyerünk, ha mondom — fuldoklik az úr.

Sándor és Gyula hirtelen tépni kezdik a füvet, s mintha kévekötéshez készülődnének aratáskor, fonják a két fűcsomót.

— Mi lesz az?

— Kötél — felelte nyugalommal Sándor.

— Marha! — lök rajta az úr egyet, s kapkodva nyúlkál mindegyőnk derekához. Nekem melegem van, mert csak az én derekamon van nadrágszíj. Az úr is észreveszi, és rám parancsol:

— Bognár, adja ide a szíját!

A parancs elhangzott. Akaratlanul is kezembe veszem a szíj szabadon lógó végét, s három lyukkal szorosabbra húzom, mintha máris le akarna esni a nadrágom.

— Nem adhatom.

— Majd tartja a kezével.

Be sem várja, hogy magam oldjam le, hozzám lép, és saját kezével lecsatolja derekamról a szíjat.

— Nesztek — dobja oda Hetesinek. — Kössétek hátra a kezét.

Imre áll mozdulatlanul. Az az érzésem, ha akarná, mindannyiónkat rakásra hányna. Talán innen van ez a nagy nyugalma is. Hetesi nem tudja, mit kezdjen a nadrágszíjjal, mégiscsak iskolatársa volt Imrének, én meg örülök, hogy a továbbiakban már nem kell résztvennem, mert két kezemmel a nadrágomat tartom. Lehet, hogy Imre a mi kenyerünkre gondol és a kilátásba helyezett állásvesztésre, mert megmozdul, és eddig karbatett két kezét összeteszi a hátán, mintha határnézőbe indulna pünkösd délutánján és megszólal:

— Csináld csak, csináld — fordul oda Hetesihez. Hetesi ráteszi a szíjat a kezére. Így indulunk a puszta felé.

Kint jártunk a kisvasút mellett a lénián, mikor Imre megszólalt:

— Nagyságos úr, eresszen el.

— Van eszembe — szól az úr anélkül, hogy hátranézne.

— Nézze nagyságos úr, nincs abból magának sok haszna, hogy engem meghurcol.

Most a nagyságos asszony méltatlankodik:

— Hallatlan szemtelenség!

Imre nem zavartatja magát.

— Nézze, nagyságos úr, magának is csak baja lesz belőle. Csendőrség, tárgyalás. Megér az magának annyit?

Az úr megáll. Mintha önmagával tanakodna, kissé elgondolkozik, majd megszólal.

— Legalább azt mondd meg, miért nem vártál, amíg én hallótávolságon túl leszek?

— Tudja, drága az idő. Siettem. Meg aztán nem a magáét loptam. Gondoltam, nem törődik vele. A székeskáptalané itt minden, a föld, az erdő, az épületek.

— Szóval nem az enyémet loptad? Hát a papokét szabad?

— Legalább annyira nekem is, mint magának. Maga is csak a földet bérelte ki, de az erdőből vágatja a nyomórudat, szekérkarfát, kerítésnek valót. De maga helyett elvégzik az emberei, és nem kell a hátán cipelnie. Én meg görnyedhetek alatta, míg hazaviszem. Látja, nincs joga utamat állni. Eresszen el, nagyságos úr. Én nem láttam magát, maga nem látott engem, és a nap megy a maga járásán tovább. A papok meg dicsérik az Urat, hizlalják a hasukat, fene a pocakjukba.

Erre még az úr is elnevette magát. Én meg csak bámulok Imrére. Csak az a vacak nadrágszíj ne volna. Minek is hordok én nadrágszíjat. Míg én tűnődök, a nagyságos úr alkudozni kezd.

— Ha elengedlek, holnap újra visszajössz.

— Jön a nyavalya. Mehetek én Kelemenliget felé is, ha éppen kell valami.

— Hát még az egyszer. De ne találkozzunk többet! Vegyétek le róla a szíjat.

Hárman is bogozzuk, annál lassabban megy. Végül Imre kinyújtja mind a két kezét, felemeli a feje fölé, tenyerét ökölbe kulcsolja, gyanúsan olyanformán, mintha fenyegetni akarna valakit. Egy szóval sem mondja, hogy köszönöm.

— Mehetsz haza — ereszti útjára Imrét az uraság.

Imre leül a sínre és magára hagyjuk. Talán százötven métert mehettünk, mikor hátranéztem, és akaratlanul is felkiáltottam a meglepetéstől.

— Nagyságos úr, jön az Imre!

Erre a csodára mindenki megfordult. Nehéz is volt megérteni. Az előbb még könyörgött, hogy eresszék haza, de ha jól meggondolom, nem is annyira könyörgött, hanem inkább követelt. És most jön utánunk.

— Mit akarsz? — mordult rá az úr.

— Kocsit, nagyságos úr.

— Kocsit?

— Igen. Kocsit az orvoshoz. Nézze, dagadt az arcom, dagadt mind a két kezem. Olyan vagyok, mint valami orbáncos disznó.

— Hát hogy orbáncos vagy-e, azt nem tudom. De hogy disznó vagy, az biztos. De most már elég legyen. — S lekapja válláról a vadászpuskát.

Így váltunk el Imrétől. Hanem nekem még utána is sok gondot okozott ez a találkozás. Ettől fogva, amerre jártam, sajnálkozva néztek rám az emberek.

— Nem szeretnék a maga bőrében lenni — mondta az egyik.

— Az Imre emlegette a kocsmában — így a másik.

Ennek aztán se vége, se hossza nem lett. Így az Imre, úgy az Imre, ezt csinálja, meg azt csinálja, ha megfoghat — traktáltak úton-útfélen az emberek. Bizony, magam se sok jót vártam egy újabb találkozástól. Sokan már azt tanácsolták, legjobb lesz, ha elköltözöm a környékről. Imre azt is tudja, hogy én mentem a kocsi után, mikor a fenyert lopta. Elköltözni mégsem olyan egyszerű, csak év végén lehet, meg aztán szégyelltem volna is, csak úgy odébbállni. Nem kerestem, de el se kerülhettem a harmadik találkozást.

Már javában benne jártunk a nyárban, fele aratás táján lehettünk, s egyik vasárnap délután elmentem feleségemmel fürödni az úsztatóhoz. Ide jártak a falusiak is. Voltunk vagy hatvanan, apraja-nagyja együttvéve. A part mentén, ahol csak derékig ért a víz, nagyon sáros, iszapos volt a tó. Ahol meg tiszta, ott ha feltartott kézzel leálltam, a lábam nem érte a fenekét. Itt csak az fürödhetett, aki jól tudott úszni. Éppen bent voltam a legközepén, amikor kiáltást hallottam.

— Jóska, gyere ki! Gyere ki! Hallod?

A feleségem kisfiammal a karján ott állt a parton, ő kiáltozott. Nem értettem, mit akar, máskor is fürödtem már itt. Mikor a part felé tekintettem, valaki éppen fejest ugrott a vízbe. Csak a két lábát láttam eltűnni, aztán a hullámgyűrűk terjedtek egyre nagyobb körben.

— Vigyázz, megy az Imre! — hallottam újra feleségem hangját.

A parton levők mind feleségem köré tódultak. Mindenki látni akarta a találkozást. Imre a lebukás helyétől hét-nyolc méterre emelkedett ki a vízből, szemébe lógó haját hátravágta, feje közepén élesre csomósodott a haj, mint a tűzoltósisak teteje, úszás közben arcát bele-belemártotta a vízbe, s akkor úgy látszott, mintha ez az éles hajcsomó vágná a vizet. Egy karcsapás, kettő, három, s egyre közelébb jön. Oldalaznék a parthoz, de felém tart. Szándékát nem ismerem, de ha igaz, amit beszéltek, akkor innen most csak egy ember megy ki a partra. Még két karcsapás, és elérjük egymást. Szeme közé nézek, onnan próbá-

lom kiolvasni a gondolatát. Testem megfeszül a vízben, ugrásra készen, éppen csak elrugaszkodáshoz nincs talaj a lábam alatt. Már nyújtom előre karjaimat, mikor Imre megáll, fújtat, az arcomba fröcsköli a vizet.

— Nem félsz? — kérdezi halkan, mintha ezt a beszélgetést csak kettőnknek szánta volna.

— Nem — mondom, de vacog a fogam. Lehet, hogy fázom, mert már elég régóta vagyok a vízben.

— Miért adtad oda a nadrágszíjadat, hogy megkötözzenek?

— Nem adtam, az uraság levette a derekamról.

— De hagytad.

Erre nem tudok mit felelni. Kezem-lábam lassú mozdulatokkal jár a vízben, hogy fenn tudjam magam tartani. Egymás szemébe nézve lassan körbefordulunk. Kis szünet után Imre megszólal:

— Tudod mit? Nem haragszom. — A víz alatt kinyújtja jobbkezét, de nem birokra, hanem kézszorításra. A parton néma csend. A szavakból nem hallottak semmit, lélegzetfojtva várnak valamire. Feleségemnek hosszú lehet a perc, mert újra kiált:

— Gyere már!

Mennék, de Imre nem ereszt. Még fogjuk egymás kezét, majd közelebb húz magához.

— Te, vicceljük meg őket.

Máris fejemre csap, balkezével lenyom a víz alá. Derékon kapom és húzom magam után. A parton éktelen sivalkodás, hol egyőnk merül alá, hol a másónk, kergetjük egymást lihegve, le-lebukunk, mint a vízicsibe.

Imre is, én is szuszogunk az erőlködéstől, mire partra érünk.

Míg öltözködünk, az emberek várnak, mintha hiányozna a befejezés. Nem fojtott vízbe Imre, s lám, itt a parton sem akar agyonütni. Csendesen készülődik, mintha mi sem történt volna. Feleségem már jobban van, segít öltözködni, s közben halkan fülembe súgja:

— Siess kicsit.

Mielőtt elindulnánk, Imre komótosan odajön hozzám, s hangosan, hogy mások is hallják, mondja:

— Azám, majdnem elfelejtettem. Megvan a gyerek, fiú. Egy hét múlva lesz a keresztelő. Köszöni a feleségem, hogy jó voltál hozzá.

Kezet ráztunk, mint két jó barát, s távozóban megkérdeztem:

— Mi lesz a gyerek neve?

Imre nem szólt semmit, csak nevetve magára mutatott.

Jónás László: Versek a Zsuzsi-ciklusból

Zsuzsi alkonyatkor

Legtöbbször, édes, így képzellek el:
Mikor az est a színeket kioltja,
kezemhez bújik és életre kel
halántékodnak hűs, hold-fényű foltja.
Oly mély a csönd, hogy szinte szempilláid
szárnyrebbenését is meghallhatom.
Ülsz a homályban. Csillagpor világít
Tejút-hajlású tündérválladon.
Megbántott-gyermek-ajkad biggyenését
elhagyja most a bánatos szigor,
s hagyod, hogy a szégyentelen reménység
arcodnak szeplő-csillagaiból
kiolvassa, mit nappal, józan ésszel,
tilos, hogy lásson, s amúgysem merészel,
hisz így is még, képzelve, oly nagyon
nem-hozzám-mért, hogy szinte bűntudat
fog el miatta; és, míg arcodon
félénken próbálják varázsukat
bocsánatot nyert asszonyi erőid;
s valami lágy, sejtelmes pókfonál
száll ránk s közénk; gyorsabban emelődik
melled, s lázít a cinkos félhomály —:
én elhárítom a gyanút, kibontva
a szalagot, mely izzó glóriádat
fegyelmezetten fogja sima kontyba,
s már nincs veszély, mert ím, most szétziláltad,
és minden, minden csupa láng, csodás
aranysugár, fény, égi ragyogás.

Zsuzsi Mohácson

Szégyenli a hunyorgó csillagok
durvaságának mutatni szerelmünk;
ezért nem jön csak, — de jelet hagyott,
hogy követhessem őt, amerre eltűnt;
s én rátaláltam! — Koromfekete
színpadra készül kettőnk meseszép
játéka új felvonáskezdete;
egy fénykör csak — de az a kedvesért,
az elszakítottért remeg, s mikor
megnyugszik végre, egyre fényesebb
gyújtópontját egy házra veti, hol
őt látom, a tizenhétéveset,

az egyetlent, ki itt járt-kelt; suhogva
lebbent térdén a pettyes szárnyú szoknya;
mint lángoló dicsfény övezte arcát
aranyvörös hajának ritka éke,
s ő engesztelésül a fiatalság
s báj önfeledt játékáért, cserébe
ferde szemét engedte át. Sokan
szerették itt, s most úgy pihen szegényke
a régi bútorok közt, ahogyan
a meghajszolt őz kedves rejtekén, — de
erről majd máskor. Mert szépsége gyöngéd,
félénk visszfénye csillog mindenen,
s minden, ha rajta látnám is a könnyét,
ragyogna tőle. Lám, a kedvesem
talált helyet, mely mellé befogad,
— s ahol mindenki, biztos, boldogabb.

Zsuzsi fésülködik

...és mintha nap ragyogna át virágzó
ágak között, szétporlad kint a tó
tükrén, s fényt szór a táj: vörösbejátszó
hajának minden szívet ringató
szelíd hulláma, szála szikra, láng-
özön, vakító, pillanatba zsúfolt
öröklét; s szinte megcsap, hogy falánk
tűz is, mert ím, e pár szín-aranyú folt
s szeplő e tűznek sebhelyére vall
tintás gyerekkezét behintve, meg fenn
is itt-ott. S váratlanul zavar
az, hogy e két kar hónaljig fedetlen;
s ő, míg feszül az ujjatlan pulóver,
elfordul, — mert eléggé áruló jel
ez arra, hogy korántsem öntudatlan,
megejtő szűziségről van csupán
szó, és a fogsor akkor összekattan;
a képtől ittas tekintet után
ködös lesz; lassan elpirul az arc;
és minden fésűhúzást valami
borzongás kísér, bántó, mint a karc
az üvegen, bár az, mit hallani
lehet, a messzi zúgás, dobogás,
csupán a szív gyors lüktetése lesz,
s nem indokolja azt, hogy árkot áss
körömmel falba, s hirtelen heves
légszomjat érezz, mint ki a pokol
ama forgószelében fuldokol —

Gelencsér Géza

Az ember tragédiája filozófiai problémái

(Befejező közlemény)

5.

A Tragédia fő kérdése az emberiség és a világ viszonyára vonatkozik. Képes-e az ember egyedül, az észre támaszkodva urává válni a természetnek, illetve saját történelmi sorsának? Egyáltalán mi az emberiség létének, életének célja? Már a kérdésfeltevés általános és történetietlen, egyetemes emberi. A válasznak — következésképpen — ugyanilyennek kell lennie. Fejtegetéseim — remélem — eléggé igazolják ezt. De nyilvánvalóvá teszik azt is, hogy a Tragédia tisztán ideológiai szempontból nem tekinthető haladó alkotásnak. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy ami abszolút értelemben retrográd, történelmi vonatkozásban — tehát relatív viszonylatban — még lehet pozitív alkotás. Madách művének teljes megértéséhez ezért nélkülözhetetlen a történelmi elemzés.

Említettem már, hogy a Tragédia és a történelem összefüggései feltártak, tisztázottak. Itt Lukács, Révai és Sőtér István megállapításaira kell elsősorban utalnom.

Az ember tragédiája azt a meggyőződést sugározza, hogy az emberiség csődbe jutott. Ez a meggyőződés általában a kapitalizmus csődjének felismerésén alapszik. Madách tisztában volt azzal, hogy a magyar nemzeti fejlődés a kapitalizmus — melyből már kiábrándult — felé vezet. Akarta ezt a fejlődést, ugyanakkor a megállíthatatlannak vélt történelmi folyamatot és ehhez való viszonyát irracionálisnak érezte.

Magáénak vallotta a szabadságharc célkitűzéseit is. Ugyanakkor át kellett élnie — mikor minden jel látszólag a győzelem felé mutatott — a nemzeti erőfeszítés bukását is. Művének tehát szükségszerűen magán kell viselnie a pesszimizmus jegyeit. A tragikus légkört még inkább elmélyítette, s kiszélesítette a pesszimizmus alapjait a történelmi helyzet, mely az 1850-es években kialakult. A középnemesség és a nép ellentétének állandó éleződése volt e korszak jellemzője. A nép arra törekedett, hogy a feudalizmus felszámolása terén elért eredményeket tovább fejlessze, illetve, hogy azokat megvédje. A népi törekvések a polgári fejlődést mozdították elő. Ezzel szemben a nemesség mindent megtett, hogy feudális pozícióit megvédje, sőt voltak oly szándékok, melyek a jobbágyi viszonyok visszaállítására, 1848 hatályon kívül helyezésére irányultak. A volt vezető osztály és a nép között korábban meglevő viszonylagos egység felbomlott, a nemzeti függetlenség és a polgári haladás korábban összefonódó küzdelme szétvált, s ez lehetetlenné tette mindkét probléma megoldását.

Képtelennek látszó helyzet alakult ki tehát, mely részben az egység megmagyarázhatatlannak tűnő felborulásában, másrészt abban jelentkezett, hogy látszólag a nép és az idegen elnyomók közelebb kerültek egymáshoz. Az osztrák hatóságok támogatták ugyanis a népi-antifeudális törekvéseket (L.: Gyulai Pál: „Egy régi udvarház utolsó gazdája" c. regényét!), nyilván azért, hogy a nemességet elszigeteljék. Ez a fej-

lődés ugyancsak észellenesnek látszott a nemesség és Madách számára is. Nem olyan társadalmi helyzet jött létre, amilyet vártak.

A Tragédiában érvényesülő irracionalizmus az említett történelmi-társadalmi élményekre, okokra vezethető vissza. A történelmi fejlődés látszólag megcáfolta az észt, a tudományos előrelátás lehetőségére vonatkozó meggyőződést.

A középnemesség remélte, hogy a nemzeti egység megmarad, abban az illúzióban élt, hogy a fejlődést a történelmi osztály határozza meg. Ezek az illúziók szertefoszlottak, éspedig „nyilván" a nép hibájából. A nép plebejus radikalizmusára hárították (és középnemesi-értelmiségi szövetségesei radikálizmusára) a felelősséget a nemzeti bukásért. A népet hálátlannak tartották, hisz a nemesek meg voltak győződve arról, hogy teljesen önként, tisztán humanizmusból tettek jót vele.

A kiváló egyén és a nép összeütközése, a néppel szemben álló madáchi arisztokratizmus ezekkel az összefüggésekkel magyarázható.

A nemesség nem látta a helyzetből kivezető utat. (Mi tudjuk, hogy 1867-et eredményezte.)

Amint láttuk, Madách irracionalizmusa jórészt ismeretelméleti agnoszticizmusában jelentkezik. A tudománnyal kapcsolatos pesszimizmusának okai nemcsak kora tudományos színvonalának korlátaival, hanem elsősorban társadalmi élményeivel, osztályának a történelmi előrelátásra vonatkozó csalódásával magyarázhatók.

A költő és a középnemesség felfogása általában azonos. Utalnom kell azonban egy lényeges különbözőségre. A történelmi helyzet felvetette az uralkodó osztály számára: Mi a teendő? A középnemesség egyetlen helyes, ésszerűnek látszó magatartásként a passzivitás álláspontját fogadta el. Madách is átélte a problémát. Osztályával ellentétben azonban aktivitást követel. Ebben az ésszerűtlennek tűnő attitűdben a haza és a haladás iránti rajongása, 1848 emlékéhez fűződő ragaszkodása fejeződik ki. Szubjektíve, érzelmi alapon lázadozik tehát az objektív meghatározottságok — a történelmi zsákutca stb. — ellen. Az érzelmi mozzanatot helyezi az ésszerű, a természetit a társadalmi fölé. Reményt követel az ész szava ellenében, szemben az objektív reménytelenséggel, az akaratot szabadnak nyilvánítja, mindent megtehet, hisz semmi sem korlátozza stb. Az objektív helyzet és a szubjektum közt kialakuló ellentmondás ésszerűtlensége, a történelmi csalódásokból fakadó közös élmény, a tehetetlenségi érzés és a küzdelem heroikus akarása juttatja el addig a gondolatig, hogy csoda, vagyis a gondviselés segítsége nélkül nem lehet boldogulni. Mivel a gondviselés észen túli tényező, felfogása csak az intuició segítségével (nő szerepe) képzelhető el.

Mindez azonban éppen szubjektív jellege következtében nem tartható kielégítő feleletnek. A „Mi a teendő?" kérdésére Madách lényegében a „nem tudom"-mal válaszol, hisz a küzdelem öncéllá abszolútizálása, a remény-igény, azaz a Tragédia optimistának szánt végszava, a gondviselés beiktatása stb. a „nem tudom" körét nem lépheti túl. (A Tragédia történetiségéből adódó objektív következtetésekhez viszonyítva is gyökértelen megoldásként hat.)

Az ember tragédiája eszméinek kialakulásában Madách házasságának felbomlása is szerepet játszott, a nővel kapcsolatos szkepszist eredményezte. Balogh Károly és családjának pusztulása pedig a népről vallott pesszimizmusát erősítette. A Tragédia ezméi okainak vizsgálatakor ezek a tényezők sem hagyhatók figyelmen kívül.

Ha a drámai költemény immanens összefüggéseire gondolunk, meg kell állapítanunk, hogy Madách művében egyetlen szó sem található, mely közvetlenül vonatkozhatnék a magyar helyzetre. Ez igaz. A Tragédia kérdésfeltevése, és az adott válasz is egyetemes emberi, s mint ilyen elvontan történetietlen jellegű. Következésképpen a konkrét elemzéssel kapcsolatos kísérlet jogosulatlannak látszik. A valóság azonban az, hogy a Tragédiában megtalálható eszmék minden általánosságuk ellenére olyan tudatformák, melyekben egyénien tükröződik az adott társadalmi lét. Annak oka, hogy ezek a tudatformák időtlenné abszolútizált formában jelennek meg, Madách romantikusan önkényes módszerében keresendő. Ismeretes, a romantikus író egyetlen törvénye, hogy nem ismer el saját önkénye felett más törvényt (Schlegel meghatározása!), s Madáchot is ez jellemzi. Lényege, hogy a költő a magyar társadalmi helyzet

Reich Károly: Babits Mihály: Cigánydal

Szentiványi Lajos: Vajda János: Húsz év múlva

kilátástalanságát, csődjét kiszakítja történelmi viszonylagosságából, és azt szubjektíve — önkényesen egyetemessé teszi. Ennek a módszernek következménye a kérdésfeltevés általános jellege, a sajátszerűség hiánya, s természetesen a válasz adekvát volta is.

Az a probléma ugyanis, hogy vajon mi lehet az emberi élet célja, megoldhatatlan, mert a kérdés sem egyik, sem másik történelmi korszakra nem vonatkozik. Egyetemes, ilyen cél pedig nem létezik. Amikor pl. Madách a küzdést ilyen egyetemes céllá emeli, egyúttal bevallja azt is, hogy képtelen választ adni a kérdésre.

De következménye e módszernek az is, hogy a nép és a nemesség, valamint önmaga és a kialakult valóság közti összeütközést a drámai alakításban megfosztja életszerűségétől.

Amikor kiterjeszti összes ismertetett következményeivel együtt a világtörténelemre, múltra és jövőre, tragikusan pesszimista, de a kilátástalan lét heroikus akarását sugárzó történelmi mítosz jön létre.

Így lesz Madách műve elméleti vonatkozásban retrográd alkotás, s ennek közvetlen oka önkényes módszerében keresendő. Ez eredményezi ugyanis a mítoszt, mint szubjektív elméleti konstrukciót.

A Tragédia történelmi (irodalomtörténeti) tekintetben azonban haladó alkotás, amennyiben közvetve a magyar tragédiát, Madáchnak ehhez való pozitív viszonyát tükrözi. Nyilvánvaló, hogy semmi sem tudta volna úgy dokumentálni a költő ragaszkodását 48 emlékéhez, mint ez az óriási hiperbola, melyben a nemzeti tragédia az egész emberiség csődjévé általánosul, amely — bár megalapozatlanul — a költő jövővel kapcsolatos reménykedését (igen bátortalan ez a reménykedés) és ezért a jövőért — noha pillanatnyilag ésszerűtlennek látszik — küzdeni akarását is kifejezi.

A mítoszalkotás ill. a szubjektíve-önkényes módszer jelentősége tehát kettős. Elméletileg retrográddá, történelmi vonatkozásban pedig haladó alkotássá teszi Az ember tragédiáját. Lukács Györgynek, aki egyértelműen reakciósnak tartja a művet, nincs, azaz csak félig van igaza.

6.

Az előző fejezetben rámutattam, hogy Az ember tragédiájában megvalósult művészi koncepció a magyar történelmi helyzettel függ össze. Ennek kilátástalanságát terjeszti ki Madách az emberiség történetére, múltra és jövőre, s ezért módszere önkényes, abszolútizálja a viszonylagost.

A magyar tragédia az emberiség tragédiájává általánosult.

A mű kompozícióját ez a módszertani tényező határozza meg. Az egész emberiségre általánosult tragikum megköveteli ugyanis a művészi-történelmi igazolást. Ezt a költő nem oldhatja meg másképp, csak a világtörténelem legjellemzőbbnek vélt mozzanatai színekbe, viszonylag önálló drámákba tördelésével, és felfogását bizonyító drámai alakításával.

Ez idézi elő aztán a mese egységének hiányát, a kompozíció mozaikszerűségét, melyet Madách egyrészt a kerettel, másrészt a színek anticipációs összekapcsolásával kénytelen némiképpen ellensúlyozni. Az anticipáció mindig kettős. Tartalmazza Ádám optimizmussal átitatott célkitűzését, ugyanakkor tartalmazza Lucifer tagadását is:

Ádám: *Fel hát csatázni, fel hát lelkesülni*
Az új tanért. Alkotni új világot, stb.
Lucifer: *Ah, a lehetetlen lelkesít fel Ádám!* stb. (VII.)

Ádám lelkesültsége a szenvedély magaslatára emelkedik, de amilyen mértékben nő szenvedélye, olyan mértékű lesz kiábrándulása a következő színben. Lucifer egyik funkciója, hogy miután megjósolta, elméletileg is igazolja a kiábrándulást.

Természetes, hogy ez az eljárás a mese egységét nem állíthatja helyre. A mese széttagoltságának, a Tragédia részdrámákra bontásának következménye, hogy az író

az egyes színeket kénytelen exponálni, hogy cselekményeiket elindíthassa. Ilyen expozíció pl. Lucifer bizantinus hangulatú belépője az egyiptomi színben:

Felséges úr! Aggódva kérdi néped,
Mely elvérezni boldog lenne érted, stb.

a többi jelenettel együtt egészen addig, melyben a rabszolga összerogy a trón előtt.

Madách expozíciós megoldásai igen változatosak. A londoni színt álló karral vezeti be, az athénit Lucia és Kimon dialógusával, mely kitűnő montázzsal folytatódva előkészíti a tragikai hős, Miltiades háttérből való felléptetését.

Hangsúlyoznom kell, hogy a Tragédia eredendő hibája nem formai természetű, ezért nem is kereshető pl. a mese széttagoltságában. Ez csak következmény, mely a túlzott általánosításból folyik. Sőt, a madáchi kompozíciós megoldás egyáltalán nem akadályozza, ellenkezőleg, segíti ennek az általánosításnak bizonyítását, az eszmei koncepciónak mint elvont aprioritásnak érzékletes megformálását. Ezt olyan természetű szerkesztéssel, mint amilyet Lukács György kér számon, lehetetlenség lett volna biztosítani. Kétségtelen, hogy a hasonló drámai szerkesztés hiba általában, de a Tragédia esetében erény, hisz az eszmeiség tökéletes kibontakozását szolgálja. A fogyatékosság nem a formában, hanem a tartalomban van.

Az expozíciók formai szempontból tökéletesek, tartalmazzák az egyes színek konfliktusainak csíráit is. Az egyiptomi színben pl. Ádám „mondhatatlan űrt" érez, mert nagysága külső körülményekből ered. „Mint kénytelen adó jő". Boldogságot akar. Mivel ennek megvalósulása lehetetlen, több mozzanat hatására (pl. milliók nyomorának felismert igazságtalansága) jut el a kiábrándulásig. Ennek lehetőségét az expozíció is tartalmazza, csírája a fáraó saját helyzetére vontkozó elégedetlenkedésében jelentkezett. A kiábrándulást a nagyság külső jeleinek, emlékeinek megsemmisülése tetőzi be, amikor Lucifer megmutatja a jövőt:

Nem érzed-é a lanyha szelletet,
Mely arcodat legyinti s elröpül? stb.

(A szél homokkal temeti be a gúlákat, múmiájával a gyermekek játszanak.) Ezután következik csak a belső konfliktus feloldása Ádám monológszerű kitörésével, az új cél kitűzése az új eszme megjelölésében:

...millióknak kell érvényt szereznem,
Szabad államban — másutt nem lehet. stb.

A szín lélektani természetű oksági összefüggései tökéletesek. A költő összefonja benne a magán és a közéleti tényezőt. Mindkét ábránd együttes szertefoszlása vezeti Ádámot az új felé, a költő azonban a közéleti vonatkozást erősíti és igazolja Ádám végszavaival. (A bizánci, az athéni, a párizsi és a falanszter jelenetben ellenkező a helyzet.)

Mégis, bármennyire tökéletes a színek kauzalitása lélektani szempontból, nyilvánvaló, hogy a drámai konfliktus elvont, történetietlen.

A különböző színek viszonylagos drámai önállósága és elkülönülése azért valósulhat meg, mert mindegyiknek relatíve önálló, sajátszerű konfliktusa van. Ezt az érzéki különösséget azoknak a társadalmi formáknak sajátszerűsége biztosítja, melyekkel Ádám sorozatosan összeütközik. Ezek a konfliktusok a színek expozíciójából, ill. a megelőző anticipációkból következnek, pszihés természetűek, a hős által képviselt eszmékkel szembenálló valóság hatására bontakoznak ki Ádámban. Lényegében ábránd és valóság összeütközéséről van szó mind az egyes politikai-társadalmi jellegű eszmék, mind a tudományos megismerés vonatkozásában. Ez a belső összeütközés jelentkezik aztán érzékletes jelenségekben, az emberek közötti összeütközés különböző formáiban, cselekvésben, párbeszédekben stb., mintegy a belső válság kivetítődése-

ként. Az utóbbiak közül legpazarabb a Kepler és Borbála közt létrejövő kontraszt a prágai (IX.) színben:

Kétséges rang-e hát szellem, tudás? stb.

A részdrámák konfliktusainak közvetlensége mögött a Tragédia egészének történését mozgató drámai alapkonfliktus rejtőzik, az Úr és Lucifer összeütközése, mely az I. színből indulva az utolsóban oldódik meg. Mindketten az emberért küzdenek. Lucifer célja, hogy az embert Istentől elszakítsa, vele szembeállítva bebizonyíthassa a teremtés hiábavalóságát. Lucifer a tagadás szelleme. Mint ilyen ismeretelméleti tekintetben pesszimista (agnosztikus), s e vonása világnézetének mechanikus materialista jellegével, valamint történelmi idealizmusával függ össze. (Eszménynélkülisége, bár ezzel magyarázták, nem azonos a materializmussal! Az ilyen állítások csak a materializmus megrágalmazására alkalmasak.) Lucifert hosszú ideig mint racionalistát ünnepelték és átkozták. Ha az egyes színeket elemezzük, valóban előállhat a racionalizmus illúziója, hisz Lucifer analitikus módszert alkalmazva mutatja ki a jelenségek ésszerűtlenségét. Ha azonban a mű egészét nézzük, világossá válik, hogy Lucifer racionalizmusa (az értelmi megismerés) arra való, hogy elméletileg igazolja az irracionalizmus létjogosultságát, az ismeretelméleti agnoszticizmust, a dialektikus (az ésszerű) megismerés elutasítását, a pesszimista és heroikus életfelfogást stb., stb. Lucifer kétélye negatív jellegű. Már a II. színben megvallja agnoszticizmusát:

Minden dolognak oly sok színe van,
Hogy aki mindazt végig észleli,
Kevesbet tud, mint első pillanatra.

Az élet céljának a küzdést tartja, a harcot önmagáért. Ádámot a puszta, eleve ésszerűtlen küzdelem heroizmusával csábítgatja: „Küzdést kívánok, diszharmóniát". (II. szín.) A luciferi küzdelem pesszimista alapon folyik. Már az I. színben hangsúlyozza, hogy a biztos bukás tudatával indul harcba. Az Úrhoz intézi szavait:

Győztél felettem, mert az végzetem.
Hogy harcaimban bukjam szüntelen,
De új erővel felkeljek megint... stb.

Lucifer tehát éppúgy irracionalista szellemi arculattal megformált hős, mint Ádám. Csakhogy amíg Ádám arculata a Tragédia befejezésekor teljesedik ki véglegesen, addig Lucifer már a mű elején kialakult, és kész világnézettel indul célja felé. Helyzetük pusztán fordítottságában különbözik.

Lucifer célja nem az, hogy Ádámot megsemmisítse (A XV. színben tiltakozik az öngyilkosság gondolata ellen!), mint ahogy sokan állították. Lucifer célja az, hogy Ádámot elidegenítse Istentől, kiszakítsa a hit igájából, átalakítsa saját képére. A végzet ellen pesszimista alapon küzdő hőst akar formálni belőle.

Az Úr szándéka ettől formális értelemben nem különbözik. Tartalmilag azonban igen. Meg akarja tartani Ádámot saját, a vallás befolyása alatt. A vallásos hit alapján kellene cselekednie Ádámnak azt, amit Lucifer követel tőle.

Említettem, hogy a XV. szín végén Isten által támasztott remény-igény szerepe azonos a luciferi remény funkciójával. Mindkettőnek az a feladata, hogy az embert megtartsa a küzdelem színterén. Csakhogy amíg a luciferi reménysugár az egyes színek tanulsága következtében fokozatosan elsötétül, addig az isteni remény-igény, noha az előzményekben gyökértelen, csak „a hit koporsókötelét" jelenti (Vajda János: Végtelenség c. versének szavai), az új, a vallásos hajtóerő szerepét próbálja kisajátítani.

Alapkonfliktusnak Madách az ész és a hit összeütközését akarja megtenni. A Tragédiában azonban nem az ész és a hit, hanem két ész ellenes irányzat ütközik össze. Az egyiket, a vallásosat az Úr, a másikat, a tudományosnak tűnőt Lucifer képviseli. Nem a materializmus és az idealizmus harca érvényesül tehát az alapkonflik-

tusban, hanem két idealista és metafizikus álláspont küzdelme. Ezért kell győznie a hitnek, bár győzelme korántsem mondható teljesnek.

Mivel az ember a tét, Ádám kerül a küzdelem gyújtópontjába. Az összeütközés benne összpontosul oly módon, hogy Lucifer hatására elszakad az Úrtól, önállósulva indul tragédiája felé. Lényegében az Úr ellen küzd, mikor nélküle akarja sorsát intézni. Mi sem bizonyítja a konfliktus ilyen jellegét, mint a XV. színben érvényesülő drámai irónia, a Tragédia történése menetének átcsapása ellenkező irányba, fordulat, melyben Ádám elismeri, hogy az Úr győzött:

Uram legyőztél. Im porban vagyok.
Nélküled, ellened hiába vívok:
Emelj vagy sújts, kitárom keblemet. (XV.)

Itt van a mű sarkpontja, ezzel kezdődik a megoldás, melyet elkülönít a bonyodalomtól.

Az alapkonfliktus pólusait képviselő személyeknek megvannak a maguk szövetségesei. Az Úr szövetségese a Földszellem, a nép pedig a maga eszménynélküliségével, a körülményektől determinálva Lucifert segíti. Ugyanakkor mindkét szövetséges szerepével ellentétes hatásokat is eredményez. A Földszellem többször szembekerül Luciferrel (II, XIII. szín), azoknak a természeti erőknek a megszemélyesítője, melyek Isten által alkotott, végzetszerűen működő törvényszerűségek befolyása alá vonják Ádámot; megakadályozza pusztulását (XIII.), végül az Úr karjaiba hajtja (Éva terhessége!). Nem vitás azonban az sem, hogy éppen a végzetszerűség ejti kétségbe Ádámot, agnoszticista meggyőződését táplálja, sőt igazolja, pl. amikor széttörik a tudós lombikja a XII. színben. Ennyiben Lucifer malmára hajtja a vizet.

Éva szerepe szintén kettős. Eltántorítja Ádámot Istentől, majd megmenti Isten számára.

Madách szubjektív módszere, ill. a részdrámák funkciója, mely abban áll, hogy a költő filozófiai elveit érzékletesen igazolják, a jellemzésre is rányomja bélyegét. A Tragédia főhőseinek megjelenítésében a filozófiai reflexió uralkodik. Lucifer és Ádám közvetlenül egyesül az elvont filozófiai általánossággal. Az ábrázolás közvetettsége látszat csupán, mindketten az író tételeit hangoztatják. Fő szerepük, hogy az ábrázolt jelenségeket kommentálják. Raisoneure-ök.

Néhány tanulmányíró kiemeli, hogy Ádám a londoni színtől kezdve nem küzdő, hanem passzív hős. Tény, hogy a XI.-től a kommentátor szerep mindinkább szembetűnő, mert ezekben a színekben mindössze megfigyelőként, látogatóként jelenik meg. Történelmi-társadalmi értelemben valamennyi színben meghatározatlan, történetisége köntös, mely kiábrándulásának okozati fejlődésével párhuzamosan hull le róla, hogy a Fáraó és Miltiades stb. mögül előléphessen az időtlen ember, aki a jelenségeket abszolút követelmény-etikai elvekhez mérve utasítja el.

Kivétel a prágai (VIII.) szín, melyben Kepler jobban magán hordja a korszak vonásait. Különösen feltűnő a Tragédia hősének az anakronizmus szükséges mértékét túllépő ábrázolása a IV. színben. Az uralkodó osztályok ugyanis, nem kevésbé az egyiptomi fáraók, mindig találtak ideológiát osztályuralmuk igazolására mások és önmaguk lelkiismerete előtt. Nem szabad azonban azt hinni, hogy Madách ezzel nem volt tisztában. Egészen világosan látva a Tragédia jellegét, az anakronizmusokat elkerülhetetlennek tartotta, s ezek műve természetének megfelelő művészi megoldások is.

Az ábrázolt korszaké helyett az 50-es évek magyar középnemességének erkölcsisége lopódzik be ösztönösen a jellemábrázolásba. Ez a hős (Ádám) passzivitásában, küzdelemre képtelenségében, fáradt arisztokratizmusban nyilvánul meg, s leginkább Danton ábrázolásában tűnik szembe.

Említettem már, hogy Ádám főként helyzetét tekintve különbözik Lucifertől. Fontosabb különbözősége, mely az előzőből ered, hogy míg Lucifer a cinikus illúziótlanság hőse, Ádám mindig képes arra — kiábrándulásai ellenére is —, hogy lelkesedjék. Ő ugyanis csak a Tragédia végén vonhatja le azokat az életfilozófiai követ-

keztetéseket, melyekkel Lucifer már a mű elején tisztában van. Ez a különbség a dráma cselekményének legfőbb mozgatója.

A szereplők közül Éva ábrázolása a legjobb. Az általános, a nő, bár sokszor történelmi meghatározottság nélkül, legtöbbször különös módon, egyénien érvényesül benne (akár Lúciáról, Borbáláról vagy pedig a londoni polgárlányról legyen is szó). Ebből a szempontból leggyengébb a IV., a IX. és a XII. szín Évájának jellemzése. Ennek oka a túlzott anakronizmus. Mindenesetre Éva tipizáltabb ábrázolása azért lehetséges, mert nincs kommentátor szerepe, az ábrázolt jelenségvilághoz tartozik.

A jellemábrázolás időtlensége Lucifer vonatkozásában a legindokoltabb. Mint Ádám vezetőjének mindenről eleve kész véleményének kell lennie. Téves állítás, hogy Lucifer hamisítja a világtörténelmet. A Földszellem (XIII. szín!) emleget ugyan hazugságokat Lucifer ténykedését illetően, ilyesminek azonban a Tragédiában objektív bizonyítéka nem észlelhető. Ha ugyanis Lucifer valóban hamisítaná vagy „rendezné" a történelmet, a mű összefüggéseiből ki kellene tűnnie annak, hogy mi a valóság és mi a mesterkedés. (Gondoljunk Mirigy és Jago cselszövényeire!) Lucifer kalauza, vezetője Ádámnak, aki bemutatja és értékeli az életjelenségeket.

Mivel Madách nem ismeri a történelem objektív hajtóerőit, ezeket ábrázolni sem tudja. Hogy filozófiai felfogását művészileg igazolhassa, történelmi freskókat rajzol. Ezek sikeres és látványos megteremtése érdekében szívesen alkalmazza a montázs eszközét. Ez a művészi eszköz a Tragédia csaknem mindegyik történelmi színében érvényesül, de legművészibben talán a londoniban. Ebben a vásárt, a kapitalizmust dramaturgiailag össze nem függő jelenségek halmozásával kelti életre. (Maga a Tragédia is egy hatalmas montázs.) Ezek az egyébként véletlen jelenségek nem esnek szét összefüggés nélkül sem, mert ezt helyettesítik a kapitalizmus törvényei. Ennek a lényegnek kisugárzása verődik vissza Ádám kiábrándulásában. A montázsjeleneteket többnyire Ádám aktivitása szaggatja meg, vagy egy érzékletesebb konfliktus, mint pl. az Izaura jelenet a bizánci vagy a polgárlány jelenet a londoni színben.

Lukács György említett tanulmányában kétségbevonja a Tragédia művészi értékét. Hatását revűszerűségével, látványosságával indokolja, s ezzel alacsonyrendűségét hangsúlyozza. Kétségtelen, hogy előítéletek vezetik. Az ember tragédiája minden eszmei fogyatékossága ellenére remekmű. Értéke a részletek művészi szépségében és relatív igazságában van.

Lucifer cinikus szellemességgel válaszol, mikor a fáraó kéri, hogy hallgattassa el a nép jajgatását:

Azt nem bírom, ez már a nép joga,
Együtt öröklé az igával azt.

Ezt a gondolatot képtelenség Lucifer jellemével viszonyítva nagyobb lélektani hűséggel és tömörebb költőiséggel kifejezni. Igazsága nem lehet kétséges, de csak az említett relatív viszonylatban, vagyis az osztálytársadalmak vonatkozásában. A hiba ismét csak a koncepcióban van, abban, hogy ezt az ítéletet kiterjeszti az emberiség történetére. Ami igaz relatív viszonylatban, esetleg hamis abszolút vonatkozásban. A részletek kiválósága az egészben ellentétesen hat, elméleti hibába csap át. A sokat vitatott falanszter jelenetben vajon helytelen Ádám bíráló állásfoglalása? Relatíve, az ábrázolt világgal szemben semmi esetre! A hiba abban van, hogy a költő a falansztert hibásan ábrázolja, másrészt abban, hogy a szín pedáns tudósának tevékenységére vonatkozó pesszimizmus a mű egészében abszolút igazságként jelenik meg, noha ennek a szubjektív nézetnek a valóság, a tudományok története ellent mond.

A londoni szín montázsának tökélyét sem lehet kétségbe vonni, még kevésbé a prágai (VIII.) szín szépségeit, különös tekintettel Kepler és Borbála konfliktusára. Talán ez a Tragédia legpazarabb részlete, melyben a tudós fájdalma oly megrázóan ör elő, hogy egy költői remekben oldódjék fel és záruljon le:

Elválnék tőled, szívemet kitépném,
De ott van újra a már meglevő rend:
Az a tekintély-egyházunk szava;
S együtt kell tűrnünk, míg a sír felold.

A társadalmi, erkölcsi szempontból helyes, igaz gondolat Kepler lélektanának megfelelően fejeződik ki, ezért Kepler ebben a jelenetben a tipikus jelenség rangjára emelkedhet.

A Tragédia értéke tehát a részletekben van.

Lukács György tanulmányának egyik fő hibája, hogy a „szabályos dráma" igényével lép fel Madáchcsal szemben, s nem veszi figyelembe, hogy ez az alkotás a drámai műnem sajátos csoportjába, a misztériumok közé tartozik. (A poème d'humanité szintén.)

Mindezideig nincs megnyugtatóan tisztázva az a kérdés, amellyel korábban főként Beöthy Zsolt, a Gyulai Pál és Rákosi Jenő foglalkozott, hogy vajon miben van Adám ill. az emberiség tragikuma. Gyulai Ádám csalódásaiban, Rákosi „mindenható tehetetlenségében" jelöli meg, mert ki tudja ugyan vívni eszméinek győzelmét, de azok elfajulását megakadályozni képtelen. Beöthy ismert könyvében (A tragikum) egész fejezetet szentel a Fauszt—Adám párhuzamnak. Fejtetgetései során azonban mechanikusan alkalmazza a „szabályos" tragédiákból elvont absztrakciókat Madách művére, noha ebben „szabályos tragikum" nincs. Adámot az elbízott, de önzetlen akaratot képviselő hősök csoportjába sorolja be, tragikai vétségét abban jelöli meg, hogy a II. színben fellázadva elszakad az Úrtól. Már itt is téved Beöthy, ugyanis Ádám elszakadását lázadásnak tartja, ezt emberi öntudatraébredésének páthoszából vezeti le, noha Ádám ilyen lelkiállapota csak az elszakadás után következik be. Ádámban ugyanis nincs meg a tragikus hős szenvedélye, amikor Éva kezéből átveszi az almát. Fél megszegni az Úr parancsát, s csak Lucifer gúnykacaja bírhatja tettre. Ádám nem emelkedhetett tehát páthosz híjján a vétség előtt a tragikai „fenség" esztétikai magaslatára. Tragikumról esztétikai érelemben nem, csak köznapi értelemben lehet beszélni.

Igazi tragikum a szó esztétikai értelmében is csak az athéni színben van. Nem azért, mert Miltiades fizikai halált hal, hanem mert a szenvedély hevében a „tragikai fenség" magaslatára emelkedve szenvedése fizikai és pszihikai természetű is egyben. Az általa képviselt eszme bukása jelenti pusztulását elsősorban, s ezt betetőzi fizikai megsemmisülése. Ezért indul üres lélekkel nagy belső robbanás után a vérpad felé:

Vérpadra mostan büntetésemül,
...mert egy nagy eszme lelkesítni bírt.

Szenvedélye és szenvedése, a halál előtti megnyugvás, majd halála felemeli, fokozza emberi nagyságát. Azért tragikus bukása, mert annak az eszmének oldaláról éri a csapás, melynek megteremtésére és megmentésére életét tette fel, a demokrácia és a nép oldaláról. Ha ellensége lenne a fennálló rendnek, pusztulása természetes volna, semmi esetre sem tragikus. A tragikum kérdésében szerintem ez az utóbbi mozzanat a döntő.

Vitás lehet azonban a tragikai vétség problémája ebben a színben is. Vajon az-e a vétség, hogy Ádám a IV. színben felszabadítja a rabszolgákat, és most, itt, az V-ben utoléri nemezise, vagy abban van-e tragikai vétsége, hogy bízva a fennállóban, nem lépett fel fegyveresen a „csőcselék" ellen? Beöthy az előzőt vallja, ami ellent mond az V. szín viszonylagos önállóságának és történését meghatározó konfliktusának. Kétségtelen tehát, hogy az utóbbi a vétség, mely Ádám „elbízott", de „önzetlen akaratából" következik, mely „érzékileg fejletlen", azaz nem képes a tettre, mert Miltiades nem fordulhat szembe önmagával, eszméivel.

Felületes analógia esetén a párizsi színt is itt lehetne említeni, valójában azonban ez nem tragikus, mert a fáradt, szkeptikus Dantonnak, aki undorodik a forradalom plebejus módszereitől, tragikuma nincs.

A mű befejezése sem tragikus. Ádám a megoldásban nem omlik össze sem fizikai, sem erkölcsi tekintetben, bukását az az erő okozza, mely ellen küzd, az Úr, aki aztán kegyelmébe fogadja újra.

Hogy mennyire problematikus volt a tragikum kérdése, mi sem bizonyítja jobban, minthogy voltak egyesek, akik Lucifer tragédiájáról beszéltek (Gulyás István pl. a Sárospataki Református Lapok 1914. 9. számában). Figyelmen kívül hagyják azonban Lucifer jellemét, mely tragikainak nem tekinthető. A cinikus, a passzív gonosz, a negatív kétely megtestesítője nem lehet tragikus hős. Mindössze egyszer ragadtatja tettre magát, a XV. színben, amikor Ádám leborul az Úr színe előtt. Feléje rúg:

Fel a porból, Állat!

Említettem, hogy a Tragédia egészét tekintve csak köznapi értelemben beszélhetünk tragikumról. Maga Madách is igen homályosan utalt Ádám tragikumára. Szerinte hősének tragikuma abban áll, hogy van egy „gyengéje", mely bukását okozza. Sajnos bővebben nem fejtette ki a kérdést. Vajon mi lehet ez a gyenge? A lényege, hogy ember. Mint embert — noha színről színre kiábrándul belőle — az az illúzió táplálja, hogy egyedül (függetlenül Istentől), az ész birtokában meg tudja oldani az emberiség problémáit. Csak ez az illúzionizmus jelentheti azt a gyengét, mely a madáchi valósággal szemben elbuktatja Ádámot.

Valóban elszomorító, hogy Ádám mindig kiábrándul, hogy nem képes ura lenni sorsának, rászorul Isten támogatására, hogy vereséget szenved az ész stb. Mindennek azonban aligha van köze a tragikum esztétikai fogalmához.

Mindez azt is bizonyítja, hogy a Tragédia nem kritikai realista alkotás, mint Hermann István ismert tanulmányában állítja; Madách műve romantikus dráma.

Pál József: Versek

Ki tudhatja

Ki tudhatja — mondd — kívülünk,
ki tudja azt:
hogy szemem fénye a szemedben megbúvik —
s ha mosolyra fakaszt
egy bimbó feslése, vagy széptollú madár,
már azon mosolyogsz,
hogy szemedből nem egy, de két iker-sugár
ölel meg bimbót, madarat.

Ki tudhatja, mondd — kívülünk
ki tudja még:
hogy ívelt, szép homlokodhoz fürge ujjaid
nem másért, csak azért
kúsznak fel és pihennek pihegve meg ott
mert tegnap ujjaink,
mint játékos macskakölykek, kergetőztek,
majd elpihentek,
s együtt aludtak a napon.

Ékszerek

Anyádnak ne meséld el, hogy a Holdat
hazafelé hajadba tűzte ékül
kezem s hogy a vállaidra végül
szavamra a csillagok mind lehulltak.

Ne tudja, hogy csak Holdra, csillagokra
vágyunk — és talán nem is értené meg,
mért ily kincsre éhes bennünk a lélek,
ily kincsre csak: Holdra és csillagokra.

S ha bemégy, takarja el kendő fodra
előle és zárd el majd egy dobozba,
de holnap hozd el magaddal. S a Holdat

— velem leszel — hajadba tűzi ékül
kezem, és majd a vállaidra végül
szavamra a csillagok mind lehullnak.

Ha csak egyszer is

Bolyongtam ma az októberi réten,
hol most szórják aranyukat a fák,
és a folyónk zöldre-váltott vizében
tótágast táncolgat a parti nád.

Elültem partján s a langyos melegben
pár gyönge őszi légy is döngicsélt,
de még füttyre se futotta a kedvem,
pedig szólt a csíz még s a nyitni-kék.

Egyedül voltam, egyedül, egészen.
De a folyó tükrén valami jel,
vagy hullám kélt, szinte észrevétlen —
és belémdöbbent: most engem figyel.

Figyel! — és már én is figyeltem,
centiről centire kutattam át.
A tükrét l á t t a m ! de én mást kerestem:
a mélyben is él — s micsoda világ!

Ez járt eszemben, míg mellettem ültél
s néztél, néztél percekig s hallgatag. —
Ó, ha egyszer, nemcsak az arcom tükrét,
de láthatnád a belső tájamat.

Azt, a titkost, a legbelső világot:
mikor még szó sincs, csak a gondolat,
vagy az se — s tán megértenéd, látod,
a külsőt is: megfáradt arcomat.

Sükösd Mihály

Ólomketrec

Aznap is Ábelesz érkezett elsőnek, mint évek óta minden reggel. Fél hatra járt. A Múzeum sötét tömbje még alig vált el az éjszakától.

Külön kulcsa volt a hátsó lépcsőhöz. Három beadvány és két szóbeli referátum után engedélyezte ezt részére az Igazgatóság. De csak saját költségére.

Ábelesz ezt sem bánta. Boldog volt: így legalább senkinek sem kellett ügyeiről számot adnia. Jöhetett-mehetett, ahogy kedve tartotta.

A Múzeumban egy lélek sem járt, még a takarítónők sem érkeztek meg. Ábelesz a falhoz tapadva surrant felfelé. Varangyszínű lódenkabátja szétterülve csapkodott, mint a bagolyszárny. Szeptembertől május végéig ebbe csavarta magát. Pillanatok alatt a hatodik emeletre ért.

A lépcső itt apró, kerek térbe torkollott. A téren túl égigérő ólomajtó, vaspántokkal, szögletes lakattal. Az ajtón állatfigurák bronzból: legfelül a kasmiri lábasgyík feje, zölden, vicsorgón, mellette aranybetűkkel régi kínai mondás: „A démon vízben, vagy a levegőben él". A piszkosszürke falon tintaceruzával: „Itt jártam Gizivel. Háromszor sikerült". Alatta vastag, piros írás: „Halál a kopaszra!"

Ábelesz viszahőkölt, homlokát ráncolta. Körülnézett hunyorogva, kockás zsebkendőt kapart elő a lódenből. Elnyálazta a piros feliratot, a nedves foltot kendőjével szárítgatta. Aztán kilakatolta az ólomajtót.

A Központi Őslénytár olvasótermének vastag tejüvegén reggel sem sütött be a nap. Pedig az ablakok keletre néztek. Sűrű, járhatatlan félhomály tapasztotta össze a székeket, asztalokat. A Központi Őslénytár üres volt, mint istentisztelet után a templom, amikor már a sekrestyés is elment.

De Ábelesz éppen ilyenkor érezte a legjobban magát. Csak lámpafényben tudott igazán dolgozni. Egyszer, még jó pár éve, beadvánnyal fordult a Múzeum igazgatójához: engedélyezzék számára az éjszakai műszakot. Különben sem elegendő este nyolcig nyitvatartani az olvasótermet, magyarázta. Elképzelhető, sőt nagyon valószínű, hogy egyes kutatóknak a későesti, esetleg éppen az éjszakai órákban akad valamilyen tudományos problémájuk. Az illetőknek kellemetlen lehet ilyenkor másnapig várni.

Az Igazgatóság azonban elutasította a kérést. Ábelesz így be kellett, hogy érje a korareggeli órákkal.

Kikönyörögte magának a külön kulcsot a hátsólépcsőhöz. És korábban jött be a munkaidő kezdeténél. Ötre, fél hatra. Így állt bosszút.

Száraz, szálkás testére szürke köpenyt húzott. A köpeny valaha fehér volt, de Ábelesz nem mosatta. Úgyis piszkos lenne megint.

Gondosan fejére illesztette sapkácskáját, mely borbélyok hajhálójára emlékeztetett. Ábelesz keresztben kopaszodott, zavaros foltokban. Koponyája, akár a rosszul nyírt gyepszőnyeg: kopár foltok után átmenet nélkül, hosszú, mohos tincsek következtek. Haja az arcába hullik munka közben, ezért kell a sapka, szokta mondani. Valójában meghűléstől félt. Úgy érezte, mindig fázik a feje.

Háromnegyed hatkor már dolgozott.

Kereket faragott nagy igyekezettel. Egy kis kocsit állított össze. Eddig ölben volt szokás a raktárból az olvasóterembe hordani a könyveket: Ábelesz szerint ez a kelleténél több időt vett igénybe és mellékesen fárasztó. Beadványt intézett az Igazgatósághoz egy könyv-kocsi létrehozása érdekében. Takarékosságra hivatkozott, népgazdasági szempontokra. Az Igazgatóság az engedélyt megadta. Így Ábelesz már három hete a kocsin dolgozott.

Megvolt a kellő gyakorlata. A kocsi előtt létrákat szegezett össze lécdarabokból. Hármat, hogy a raktár minden pontjára jusson belőlük. A létrákat sorrendben a vitrin előzte meg: azt is Ábelesz ácsolta össze. Itt helyezték el, üveglap mögött az Őslénytár fő büszkeségét: a Karakumi Marabú lábanyomát, vörösjégbe fagyva, az időszámítás előtti huszonegyedik évszázadból (középső pliocén). Európai ritkaság volt ez, párját a British Múzeumban őrizték. Senki sem tudta biztosan — de állítólag maga Vogel Richárd, a thursói pékmester és kövületvadász ajándékozta a Marabú lábanyomát az Őslénytárnak. Ábelesz mint saját tulajdonára volt rá büszke.

Faragta a kereket, örült az üres félhomálynak. Mégsem volt boldog. Szorongott: mihez kezdjen, ha kész lesz a kicsi kocsi? Faragjon még egyet? Azt már aligha engedélyezné az Igazgatóság.

De hát akkor mibe fogjon?

Mindent elkészített már. Feliratokat az olvasóterembe: „Tilos a dohányzás! Az ellenszegülő az Őslénytárból azonnali hatállyal örök időkre kitiltatik". „Folyóiratok csonkítását, preparátumok eltulajdonítását kérjük mellőzni". „Mellékhelyiség mindkét nem számára a folyosó végén található". A raktárat is ellátta már útjelző táblákkal, térképekkel: melyik gyűjteményrész merre terül el.

Mit lehetne még csinálni?

A Központi Őslénytárban két évvel ezelőtt fogyott el minden munka. A Központi Őslénytár önmagába dermedt. Bekatalógizáltak már minden könyvet, minden folyóiratot, minden preparátumot — az összes mohállatot, pörgekarút és lábasfejűt. A raktárat háromszor is átrendezték és akárhogy számították: negyedízben már az eredeti elhelyezéshez kellett volna visszatérniök. Az olvasótermet sajátkezűleg kimeszelték, a padlót felmosták.

És akkor leültek és nézték egymást.

Valahogy mindenki megfeledkezett róluk. Az Őslénytár apró kis intézmény volt — szinte elmerült a Múzeum hatalmas épülettengerében. Az olvasóterem feliratait nem olvasta senki, a raktár útjelzői feleslegesnek bizonyultak. Néhány nyugállományú professzoron kívül hétszám egy lélek sem vetődött erre. Új könyveket már alig kaptak. A kölcsönzés hónapok óta szünetelt. Szinte a Múzeumban sem ismerték egymást.

Ők pedig ültek és nézték egymást. Féltek — mikor jönnek rá az Igazgatóságon, hogy ők semmit sem csinálnak. Hogy semmiért tartják, fizetik őket.

Egymástól is féltek.

1.

Pávás Samu pontosan nyolckor érkezett. Ábelesz bocsátotta be.

— Alázatos szolgája, jó reggelt kívánok, igazgató úr — hadarta egyszuszra az ajtó felé. Mint a gémeskút, ha megbillentik, lapos felsőteste előreesett.

— Jó reggelt, kolléga — Pávás Samu felülről nyújtotta a kezét, mint valami ajándékot.

— Na, készül a kocsi, készül lassacskán? — botjával megpiszkálta a kereket. — Dolgozgatunk, kolléga, dolgozgatunk, mi?

Ábelesz hunyorgott, hajlongott. Száraz melle a hátához ragadt.

— Az ember igyekszik, igazgató úr. Csakhát, hogy úgy mondjam, a magunkfajtának nehéz megszokni a *manuális* munkát, nemdebár?

Heherészett, kezét dörzsölte. De Pávás Samu hideg maradt, megközelíthetetlen. Óriási, tar koponyája mint valami hatalmas gyűjtőlencse szívta magába a lámpafényt. Vörhenyes szakálla hasig hullámzott, ahogy biccentett:

— Igazsága van, kolléga. Hát lássuk, miből élünk.

Nehézkesen vetette le a kabátját. Ábelesz odaugrott, segített. Lábujjhegyen futott a ruhatárba.

Pávás Samu nem viselt munkaköpenyt: fényesen csillogó, fekete lüszterkabátba bújt. Ábelesz öblös karoszéket görgetett az íróasztalhoz. Pávás Samu leereszkedett, lihegett. Zsebkendőjével törülgette arcát, lila tarkóját.

Ábelesz visszakuporodott a kerékhez. Csontvázarcát figyelmesen fordította a másik felé. Mintha ócska zsilettpengét kínálna.

— A gyakornok úr? — kérdezte Pávás Samu, mintegy mellékesen.

— Még nincs itt, természetesen. Hisz még csak negyed kilenc van, ha jól látom — Ábelesz ide-oda ringott ültében. — A gyakornok úr alszik, szokás szerint. Talán félóra múlva kegyeskedik befáradni, esetleg...

Alig hallották egymás szavát. Nem is figyeltek oda. Mintha színpadon, láthatatlan közönség felé hadarnák kegyetlenül megunt szerepüket. Súgó sem kellett. Mindketten tudták, mit kérdez, mit felel majd a másik.

Pávás Samu foltos zsebkendőt terített az asztalra. Dohányt vágott, megtömte a pipáját. Pöfékelt.

Ábelesz figyelmesen várt. A faliórán nézte, hogy futnak a percek.

De Pávás Samu ezúttal sem késett.

— Tegnap nem tudtam elmenni Londonba. Egy lépést sem tehettem, akkora akadályok tornyosultak.

— Szörnyű, hihetetlen, hogy úgy mondjam barbár dolog — Ábelesz hajlongott, tekergett. — Igazgató úr nem tudott elsétálni Londonba?!

— Nem! — szólt nyomatékkal Pávás Samu. — Sőt többet mondok: Washingtonba sem! De énrajtam nem könnyű kifogni.

— Nem bizony! — vihogott boldogan Ábelesz. — Igazgató úron nem olyan könnyű kifogni!

— Megzavarták az utamat, nem engedtek Londonba, elindultam hát dél felé. Törökországba.

— Úgy hallottam, arrafelé szépek a nők, hehehe. Csak azt mondják, fátyol van rajtuk. — Ábelesz felpattant, arcára kendőt borított. Sovány hátsó részét kidüllesztette, úgy illegett pipiskedően.

— A fátyol arra való, hogy leszedjék róluk — mondta megfellebbezhetetlenül Pávás Samu. — Erről jut eszembe, ma vajon mit mond majd a gyakornok úr?

— „Ezer bocs' igazgató úr, a muter elfelejtett felkelteni!" — Ábelesz álmos szájjal tátogott a levegőbe.

— Avagyhogy — felborzolta haját, keshedt kabátgallérját felhajtotta — „Tetsziktudni, későn mentem durmolni tegnap, tréningem volt, utána meg zűröltünk egyet a hapekokkal, szóval tetszikengemérteni..."

— Elég lesz, kolléga — Pávás Samu méltóságteljesen intett a kezével. — Mindig mondtam, magában egy színész veszett el.

— Szolgálatára, igazgató úr. Méltóztatott eljutni Törökországba, ha nem csal az emlékezetem.

— Ankarába. Arra egy lélek sem járt, furcsamód elfelejtették zavarni az utamat. És tudja, mit mondtak ott nekem?

— Csupa fül vagyok, hallgatom, igazgató úr.

— Azt mondták, hogy itt Pesten, tegnap valami diákgyűlés volt. Ha jól emlékszem a Műegyetemen. A diákok mindenféléket követeltek. És azt kiabálták, hogy „ruszkik haza"!

— Kizárt dolog, igazgató úr. Már megbocsásson, de ezt nem hiszem. Igazgató úrnak füllentettek ott Törökországban. Ilyet nem kiabálhattak azok a diákok.

— Én is ezt gondoltam. De aztán továbbutaztam Spanyolországba. Madridban is ezt mesélte nekem Muráti Lili. És éjfélkor Izraelben is ezt mondták.

— Na, a zsidók! — Ábelesz megvetően kaszált pókkarjaival. — Azoknak aztán lehet is hinni! De még ha való is lenne, amit hallani méltóztatott: ez nem igazi dolog. Hisz azon a Műegyetemen csupa kommunista diák tanul. Csupa káder, meg biboldó. Fel sem vesznek oda mást. És ezek kiabálnak? Propaganda ez, igazgató úr. Hogy úgy mondjam, mézes madzag. Mint két hete az a temetősdi a Kerepesiben.

— Nagyjából én is ezen a véleményen vagyok, kolléga — mondta súlyosan Pávás Samu.

Eltette a dohányoszacskót, munkához látott. Megvetette Ábeleszt feliratai-val és a kocsikerekekkel. Az ilyesfajta munkát rangján alulinak érezte. Ő nem tágított a tudománytól. Mióta nem akadt más dolga: a csőr-gyűjteményt mérte fel. Az egyenesvonalú fejlődés kikutatására a Központi Őslénytár a ciripelő pörgesárkány szájmaradványait éppúgy elraktározta, mint a házilibáét. Pávás Samu két év óta a csőröknek szentelte magát. Íróasztalán felbecsülhetetlen értékű kirakat sorakozott. Naponta hatot katalógizált a csőrökből. Megmérte hosszukat, vastagságukat. Mésztartalmukat megállapította, az esetleges rongálódásokat felszámította. Görbületeikről statisztikát készített, színes ceruzákkal, grafikusan. Eredményeit három vaskos füzetbe jegyezte.

Ábelesz visszakuporodott volna a kerékhez. De Pávás Samu megállította.

— Mondja, kolléga — habozott, elhallgatott. Aztán felemelte hangját és tar koponyája kigyúlt, mint rózsaszín glória a fekete köpeny felett.

— Mondja, kolléga: nem képzelhető el, hogy esetleg... hogy esetleg mégsem csak propaganda ez az egész?

— Mire gondol, igazgató úr?

— Hát amit hallottam. Amit Ankarában meséltek nekem, meg Madridban. Elképzelhető, hogy itt megváltozik *valami*?

— Ami azt illeti, erre is mutatnak bizonyos jelek.

— És feltételezhető vajon, hogy ez esetben esetleg... a tudományos életben is elkövetkezik majd bizonyos igazságtalanságok jóvátétele? Mert ebből ez

esetben jómagam aligha maradhatnék ki. Hisz mégiscsak én voltam az utolsó magyar jogászprofesszor az egyetemen. *Azóta* ...

— Igazgató úrnak tökéletesen igaza van. Én évek óta hangoztatom: *azóta* nincsenek már igazi tudósok, ezt szerénységem is meg tudja állapítani. Ezek ma — Ábelesz szinte görcsbe csavarta testét — csak az ideológiát tudják. Meg persze beléptek. De mit is lehet várni egy...

Mondatát a csengő szakította meg.

— Úgy sejtem, a gyakornok úr — rebbent fel Ábelesz. — Kíváncsian várom a mai meséjét.

Lábujjhegyen surrant az ólomajtóhoz.

Pávás Samu a levegőbe bámult.

Az ifjú Mihálkovics szinte elsöpörte az útjából Ábeleszt. A kocsikereket a falhoz rúgta futtában, úgy sietett. Lecövekelt a csőrökkel borított íróasztal előtt, akár egy kétméteres hirdetőoszlop gumitalpakon. Hatalmas mellkasa fűtött kazánként zakatolt, fején félrecsúszott a vízhullám.

— Mit szólnak ehhez a zűrhöz, igazgató úr... hogy mi van... maguk mit hallottak?

— Csillapodjék, gyakornok úr — szólt méltósággal Pávás Samu. — Ha szabad érdeklődnöm, miért késett el már megint?

Mihálkovich hátrahőkölt, felháborodott.

— Majd épp ezt kezdem most magyarázni. Hát maguk végképp nem tudnak semmiről? Nem hallották, hogy felvonulás lesz? Az egész város beszéli.

— Micsoda felvonulás?

— Mert maguk csak ülnek itt ebben a dohos lukban, a csontok között, miközben megváltozik a világ... Kora reggel jön be a mutterom, felráz, hogy telefonált az Ottmár bácsi, tudják, aki még szegény papával nyerte a Főméltóságú előtt a Szarvasugratást... a Daniló II.-n... szóval telefonált az Ottmár bácsi, hogy Lottchen drága, mert így hívja a mutteromat, mégsem szenvedtünk hiába, csengettek a rezsimnek, bemondta a Szabadeurópa... és most itt ez a felvonulás, a Bem-szoborhoz mennek az egyetemisták, tüntetni a lengyelek mellett, merthogy ott kitört a forradalom... az egész város erről beszél, a mutterom sír az örömtől... szegény papa, hogy nem érhette meg ezt a napot...

Pávás Samu lassan felemelkedett. Óriás testével az asztal fölé hajolt, szakálla beterítette a barlangi macskasárkány csőrét.

— Nyugalom, csak nyugalom — összeharapta a száját — azt tetszett mondani, hogy felvonulás lesz... tüntetés... — botjával hirtelen az asztalra csapott, a csőrök szertefreccsentek.

— Hát mégis megértem... végük, megdöglenek... — előrelódult az asztal mögül.

Ábelesz odaugrott, karon ragadta.

— Nyugalom, csak nyugalom.

Pávás Samu toronyként magaslott a szoba közepén. Csikorgott, mintha kavicsot kóstolgatna, motyogott, szája habzott. Lassan, mélóságteljesen forogni kezdett saját tengelye körül, közben kezét tördelte. Időnként térdet hajtott, vörhenyes szakálla földig ereszkedett.

Mihálkovich megbűvölten nézte. A vitrinben, az üveg mögött ütemesen rezgett a Karakumi Marabú vörösjégbe fagyott lábnyoma.

— Segítsen hát, gyakornok úr — fuldoklott Ábelesz. — Az öregre megint rájött az ötperc.

De ketten se bírtak vele. Pávás Samu egyre szédítőbb ívben keringett maga körül. Szeme felakadt, talpa alatt csikorgott a barlangi macskasárkány csőre.

Úgy álltak ott hárman a szoba közepén, mint Laokoon és fiai. Szétváltak, újra összefonódtak.

— Vén hülye — sziszegett Ábelesz. — Megártott neki az öröm.

Belecsimpaszkodtak, de Pávás Samu lerázta őket, mint a kutya a vizet. A kavicsropogás mögül fojtottan énekelni kezdett: „Fel, fel vitézek a csatára..."

Ábelesz csípte, marta, hogy leültethesse.

— Vizet, gyakornok úr, ha szabad kérnem. Megint összetör mindent. Az agyára ment a jó hír. Már professzornak képzeli magát.

Mihálkovich elröhögte magát.

— Micsoda? Samu bácsinak katedra kéne?

— Hát mit tetszik szólni hozzá? Vén szégyentelen!

Végre legyűrték Pávás Samut. Székébe ültették, arcát vízzel locsolták.

— Még ha én panaszolnám az üzletecskémet — lihegett Ábelesz. — Hiszen tetszik tudni, koldusbotra jutottam, amikor elvették... de én nem szólok... nem ez most a legfontosabb dolog...

Pávás Samu magához tért. Fáradtan jártatta körbe a szemét.

— Mintha mondott volna valamit, gyakornok úr. Egy percre becsuktam a szemem, nem figyeltem oda.

— Pihenjen csak nyugodtan, igazgató úr — Ábelesz mintha rugókra tekeredne. — Felszedem a csőröket.

— Már megint nem vigyázott, kolléga. Mondom, tönkreteszi az egész gyűjteményt. Vigyázzon, csipesszel fogja meg!

Pávás Samu az ablakhoz görgette karosszékét. Elővette a dohányoszacskót. Intett: Ábelesz plédet hozott futva, a térdére terítette.

Pávás Samu rágyújtott. Aztán csak bámult kifelé az ablakon. Hatalmas homloka szinte érintette az üveget.

Még ott ült, amikor két óra múlva csengettek. Ábelesz a Múzeum tűzoltó osztagának parancsnokát engedte be az ólomajtón. Az őrmester az Igazgatóság utasítását hozta: a délutáni egyetemista felvonuláshoz a Múzeum dolgozói is csatlakoznak. Néma tüntetés lesz, hatos sorokban, kart-karba öltve menetelnek majd.

— Tudtam! — csapott az asztalra Pávás Samu, amikor a tűzoltó kiment. — Tudtam, hogy propaganda az egész! Mint május elsején. Ugyanúgy megparancsolják: hatos sorokban, kart-karba öltve. És ha nekem, Pávás Samunak *így* nincs kedvem hozzá?

— Tökéletesen egyetértek, igazgató úr — helyeselt Ábelesz — nekünk ne parancsolgassanak: vagy-vagy. Ha szabad hozzátennem, nekem különben se tetszik ez az egész. Méltóztatik gondolni, hogy ezt csak elnézi majd a *Hatóság?*

Közelebbriszálta magát, úgy suttogott körülnézve.

— Éppen a Bem-szobor mellett van a laktanyájuk. Hátha provokáció az egész?

— Máris reszket, Ábelesz? — mennydörgött Pávás Samu. — A hazának most férfiakra van szüksége. És ha provokáció, ha nem: ott leszünk. Nem vonjuk ki magunkat semmiből.

— Parancsára, igazgató úr — tekeredett össze Ábelesz — félre tetszett érteni, azaz inkább rosszul bátorkodtam kifejezni magam. Ha lehetne, most ebédelni mennék, hogy idejében visszaérjek.

— Ábelesz! — emelte fel ujját figyelmeztetőn Pávás Samu. — Előbb ürítse ki a zsebeit, Ábelesz. Mindennap külön kell figyelmeztetnem?

Ábelesz összegörnyedt, sandán mosolygott. Zsebébe nyúlt, az asztalra tett egy tízforintost, egy vésőkalapácsot, Pávás Samu félkesztyűjét és három kikészített csőr-preparátumot. Aztán kifordított bélését mutatta: semmi egyéb. Befelé terpesztett lábakkal, szemérmesen álldogált. Körmét rágta.

— Hányszor mondtam, hogy legalább a preparátumokat kímélje, Ábelesz — szólt komor feddéssel Pávás Samu. — Ne gyalázza tetteivel a tudományt. Most mehet.

Ábelesz három ugrással az ólomajtónál termett. Futtában szégyenlősen vigyorgott.

— Mégis meddig tűrjük még ezt a szajrézést, igazgató úr? — kérdezte az ifjú Mihálkovich, ahogy odakint becsapódott az ólomajtó.

Pávás Samu megrovóan emelte fel a kezét.

— Először is, többször említettem már, hogy ez nem egyszerűen lopás, amire gondolom gyakornok úr célzott fenti szavával, hanem kleptománia. Vagyis betegség. Tetszik érteni? Másodszor pedig, gyakornok úr éppúgy tudja, mint jómagam, hogy ennek a hitvány fickónak befolyásos pártfogói vannak intézményünkben. Tegnapelőtt is láttam, ahogy bement a személyzeti osztályra. És azt mondják...

— Üres duma — legyintett Mihálkovich — oda is csórni jár. Csak még nem vették észre.

— Ön még túlságosan fiatal, gyakornok úr. Mit gondol, miért éppen Ábelesz a szakszervezet képviselője körünkben? Benyalta magát ezekhez odalent. Megvan hozzá a gyakorlata, nem hiába volt borbély. Én csak jól megismertem a húsz év alatt, amíg borotvált.

— Emlegeti is az ipse az üzletét. Már most azt szaglássza, visszakaphatná-e, ha történik valami.

Pávás Samu koponyája vérbeborult.

— Hogy visszakapja-e? Ez a nyomorult csúszómászó? Hát mit gondol ez tulajdonképpen? Kinek képzeli magát? Mesélhetnék én erről gyakornok úrnak olyanokat... — Pávás Samu hirtelen elhallgatott.

— Hiéna! — dörmögte maga elé. — Ronda sakál! Mindig előmászik, ha bűzlik valami. De majd lesz rá gondom.

— Egy húszasba, hogy ma már vissza se jön. Berezelt a tüntetéstől. Fél, hogy belelőnek a csontvázába. Mintha azt olyan könnyen el lehetne találni.

S az ifjú Mihálkovich térdét csapkodva nevetett.

De nem lett igaza. Ábelesz csakhamar visszatért.

Aztán fél háromkor belakatolták az ólomajtót. És együtt indultak lefelé.

Elől Pávás Samu ment, súlyos léptekkel, hatalmasan. Botja koppant, szakálla hullámzott, koponyája az eget verte. Mellette Ábelesz osont, óvatosan hajladozva. Mögöttük Mihálkovich befelé röhögött és nyálas tenyerével igazította a haját.

2.

Tíz nap múlva Ábelesz a fizetését jött felvenni. Idegenül bámulta a Múzeum ismerős kertjét, fehér falait: a fény vakította a szemét. Évek óta mindig hajnalban és este járt erre. Most borzongott a napsütésben, akár a denevér.

Aláírta az ívet, megkapta a pénzt. Aztán, maga se tudta miért, felsurrant a hatodik emeletre. Tán megszokásból.

Pávás Samu az íróasztalnál ült. A levegőbe bámult. Körötte szinte megszólalt a csend.

— Nem gondoltam, hogy itt találom még, igazgató úr. Azt hittem, már visszsza méltóztatott kapni azt a katedrát. És...

— Maga csak törődjék a saját dolgával, Ábelesz. Úgy látom, megint túl jók az értesülései. Hanem a maga üzletével mi van? A fodrászműhelyével? Hm?

— Ha szabad megjegyeznem, ezt bízza rám, igazgató úr. Köszönöm megtisztelő érdeklődését, de talán hamarébb fog az menni, mint...

Ekkor döngették meg odakint az ólomajtót. Tompán visszhangzott bele a Központi Őslénytár, mint valami üres hordó. A vitrinben, az üveg mögött reszketni kezdett a Karakumi Marabú lábanyoma.

Mihálkovich zsebretett kézzel, lassan jött be a szobába. Narancsszín kordbársony kabátja jól illett a keki vattakabáthoz. Szájában cigaretta, vállán géppisztoly fityegett.

— Tiszteletem, öregurak. Láttam lentről a villanyt, tudtam, hogy csak maguk lehetnek. Harcolnak a forradalom győzelméért, veszem észre. Talán bizony dolgoznak is? Ha nem csal a memóriám: sztrájk van országszerte.

— Nem — motyogta Pávás Samu — nem dolgozunk. Csak úgy beszélgetünk.

— Jobban tenné, ha a fizetését venné fel, Samu bácsi. Amíg van miből.

— Igenis kérem — állt fel engedelmesen Pávás Samu. — Máris megyek.

— Megtört a vén szivar — nézett utána Mihálkovich. — Mit csináltak ezzel, Ábelesz úr?

— Azt én nem tudom kérem — Ábeleszből sistergett a gyűlölet —, én csak azt tudom, hogy engem tönkretett. És még van pofája előhozni az üzletet.

Mihálkovich leült. Hosszú, izmos lábai kinyújtva, ölében a géppisztoly. Hintáztatta, mint anya a gyermekét.

— Miért? — kérdezte lusta érdeklődéssel. — Hát mi van azzal az üzlettel?

Ábelesz csorba fogait csattogtatta.

— Semmi sincs. Kidobtak. Voltam a Szabad Fodrászok Szakszervezetében. Azt mondták, adjak be panaszossági kérvényt. De csak egy hét múlva, addig nincs ilyesmire idejük. Hazudtak, mert a Kalikót behívták. Vele tárgyaltak. Pedig tőle is akkor vették el az üzletet, amikor tőlem. De persze neki nincs jóakarója, nekem meg van. Ennyi az egész.

— Ne bomoljon, Ábelesz úr. A fúrásnak lőttek. Ezentúl nincs káderezés. Magyarok vagyunk mindnyájan.

Ábelesz vicsorgott, szaladt a szobában. Faltól falig három lépés, egy-kettő-három, hátra arc, egy-kettő-három.

— Ahogy azt maguk elképzelik — tajtékzott a szája, szűkölt. — Ahogy azt maguk elképzelik. Én tudom, hogy ennek az első az volt, hogy engem bemószeroljon. Hogy tönkretegyen. Mert fél tőlem. Fél, hogy....

Másodpercre elhallgatott. Elszürkült arcán vastag verejték.

— Tudja maga egyáltalán, kicsoda ő? Az „Igazgató Úr"?

Platthy György: Gépírónő

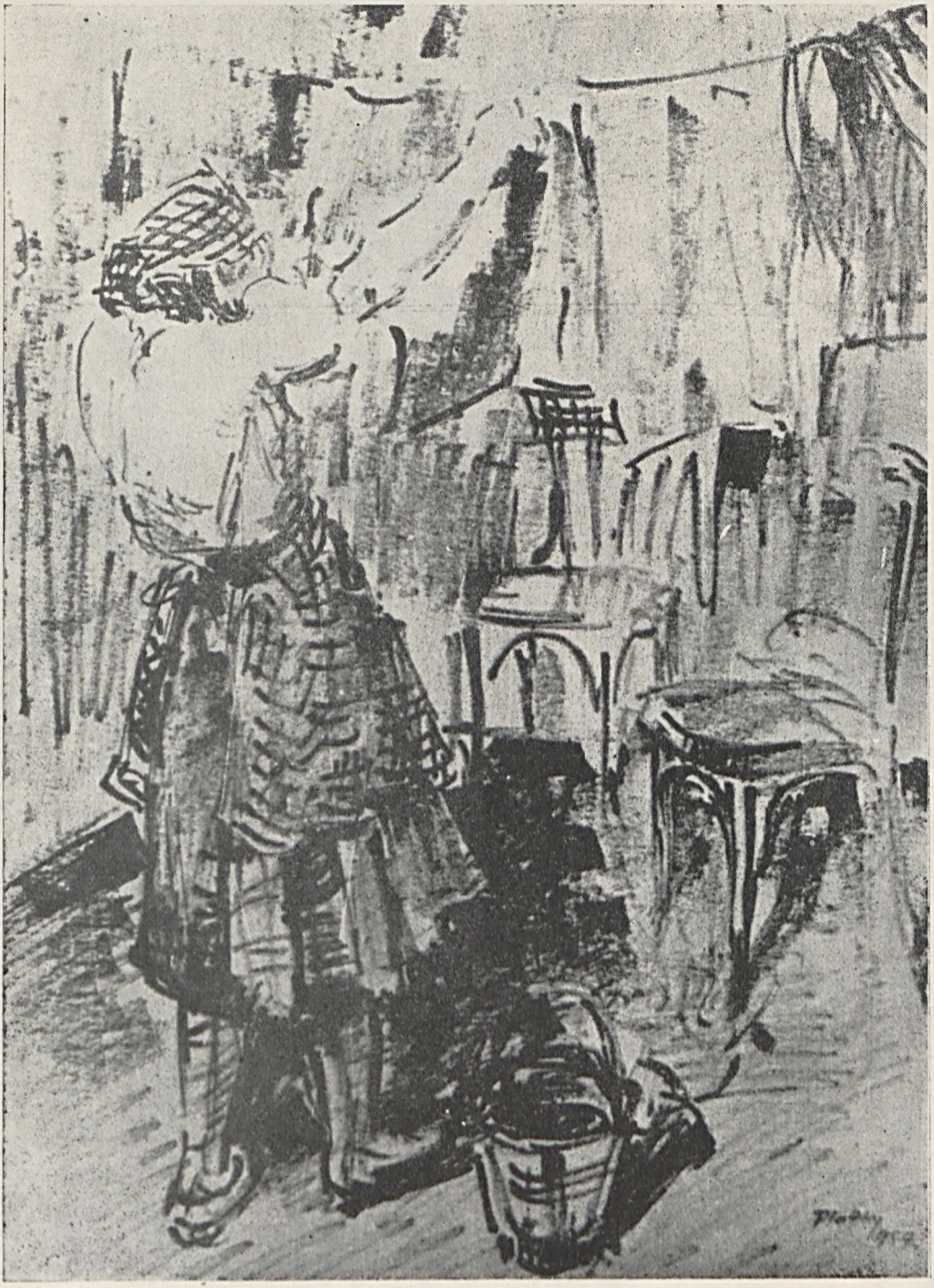

Platthy György: Ruhaszárító

— Nem — felelte nyugodtan Mihálkovich. — Nem is nagyon érdekel.

— Pedig én megmondom, a kutyaistenit. Nyolc éven át hallgattam, tűrtem, de most megmondom. A cselédje voltam, a rabszolgája, a lábát is belém törülte. De ennek már vége.

— Lehet — szólt fogát piszkálva Mihálkovich. — Manapság sok mindennek vége szakad.

— Gyakornok úr tudja, hogy én milyen ember vagyok. Nem is az üzlet fáj nekem. Más bajunk is van most, fontosabb. De hogy egy ilyen merjen énrólam beszélni. És ez akarja vissza a katedráját? Hisz annakidején ő jelentette fel Clementin atyát!

— Mit beszél? — az ifjú Mihálkovich szeme kikerekedett. — Maga megőrült Ábelesz úr.

— Ugye most csodálkozni tetszik? De megmondtam, hogy nem hallgatok tovább. Nem olyan időket élünk most.

— És maga honnan tudja ezt?

— Én borotváltam abban az időben. És akkoriban ő sem csinált titkot belőle. Tetszik tudni, azt írta abban a levélben, hogy Clementin atya államellenes összeesküvést szervez a lakásán. Azért járnak fel hozzá a diákok. Pedig ő maga küldte őket. A tulajdon tanítványait. Gyónni.

— Gyónni?

— Persze, mert az atya lakásán szokott gyóntatni. Már én csak úgy mondom, ahogy Pávástól hallottam. Hogy leültek a fiúk az atya elé. És ő átkarolta a derekukat. Így meghittebb, hallgatlak, beszélj csak fiacskám. És azok beszéltek, és az atya közben simogatta őket és bólogatott, de egészen vörös volt az arca. És aztán mindig megkínálta a fiúkat valamivel. Végül már nem is kellett küldeni a diákokat, mentek azok maguktól is. Süteményt kaptak az atyától, meg fügét, narancsot is.

— És aztán Pávás feljelentette?

— Méghozzá névtelen levélben. Hogy titkos összejövetelek vannak az atya lakásán. Mert félt — én aztán tudom, hogy reszketett. Félt, hogy elveszik azt a vacak katedráját. Mert mindenki tudta, hogy nagy szolgálatokat tett a rendnek, már régen, a háború előtt. Ő védte annakidején Lammer apáturat: tudja, aki belekeveredett a frankhamisító-perbe. Félt, hogy valakinek majd eszébe jutnak ezek a régi dolgok. Érdemeket akart szerezni. Az atya pedig mindenre emlékezett. Szabadulni próbált tőle.

— De aztán mégiscsak kirúgták az egyetemről.

— Mert hülyén csinálta a nyavalyás. Túlkomplikálta. A diákok mindent elmondtak a kihallgatáson. Hogy amikor az ÁVO elvitte az atyát, Pávás behívta őket a szobájába. Nagy beszédet tartott: most új korszak következik, az atya meg amúgy is reakciós, az imperializmus szócsöve, a Vatikán fizetett ügynöke, ésatöbbi, ami akkor a brosúrában volt. És hogy ezért ne húzzák ki a slamasztikából. Pénzt is ígértek nekik. De a diákok mindent elmondtak. Emlékszem, aznap olyan ideges volt, alig tudtam megborotválni. Meg is vágtam a füle alatt. Akkor szedte össze ezt a kórságot, ezt az idegbajt, vagy mit, hogy minden három hétben megőrül egyszer egy negyedórára. És végül örülhetett, hogy megúszta nyugdíjazással. Bedugták ide a Múzeumba, pedig nem sokat kukoricáztak akkoriban az emberrel. De hát neki abban az időben is voltak ismerősei a minisztériumban. Hiszen tetszik tudni, ma már megmondhatja az ember...

— Tudom — vágott közbe hidegen Mihálkovich. A fogát piszkálta. — Csak

azt tudom, hogy eddig miért nem szólt mindezekről. Hisz már több mint egy éve dolgozunk együtt. Mi... ? Ábelesz úr?!

Ábelesz szinte kicsavarta a nyakát ültében. Felugrott, vonaglott.

— Miért nem szóltam? Hát hol él maga, gyakornok úr? — homályos volt a szeme. — Kinek mondtam volna? Hisz ő volt itt a főnök, a császár!

Rohanni kezdett. Faltól falig három lépés, hátra arc, három lépés.

— A kedvenc! Az igazgató úr! És egész nap nem csinált semmit, csak ült és fújta rám a füstöt a ronda pipájából. Én meg dolgoztam roskadásig... kora reggel jártam be... hajnalban... — Ábelesz vézna mellkasát zörgette öklei-vel. Sipított, fröcskölt. — Reszkettem tőle... a kutyája voltam...

— Stop, öregfiú!... — nyújtotta ki kezét Mihálkovich. Undorodva törülgette magát. — Csillapodjék, nincs esernyőm.

De Ábelesz még közelebb tolta hullaarcát.

— Feljelentette Clementin atyát. Jó élete volt, amíg mi megrohadtunk. Basáskodott, adta az igazgató urat. Most meg a professzorság kellene? De nem úgy van az!

Körülnézet. Már szinte Mihálkovich fülébe sziszegett zöldes fogai mögül.

— Az ilyeneknek befellegzett. Tudja, mit kéne velük csinálni? Összeszedni őket, aztán be a kőbányába. Tudják meg ők is, mit jelent dolgozni. És ha nem tetszik, dögöljenek, ahogy mi tettünk idáig. Nem lesz kár értük — kifulladt, szünetet kellett tartania. — Mondja gyakornok úr, ugye maga most ilyen izé... felkelő... szabadságharcos... vagy hogy is fejezzem ki magam?

— Nem-zet-őr! — tagolta lassan Mihálkovich. — Nem-zet-őr. Érti, Ábelesz úr? Persze, hogy érti, éles esze van magának, igaz?

Ábelesz földig hajolt, heherészett. Keze sercegett, ahogy összedörzsölte. Mintha kovából csiholna szikrát.

Kint tompán dörrent az ólomajtó. Pávás Samu elefántcsont koponyája úszott be lassan, csendesen.

— Én a magam részéről akkor tán távoznék — tekeredett az ajtó felé Ábelesz. — Megnézzük, mi történt azóta a világban, hihihi. Alázatos szolgája gyakornok úr, jól eldiskuráltunk, ha nem csalódom — vállát riszálta, vihogott. Aztán szívére tett kézzel, mélyen meghajolt Pávás Samu előtt.

— Volt szerencsém, *professzor* úr — röhögött, mint a hiéna és kiszaladt a szobából. Tompán dörrent az ólomajtó.

Pávás Samu karosszékébe zuhant. Koponyája lilára sötétedett az indulattól.

— Hallotta ezt? Ezt az impertinenciát? A világ kifordult a sarkából, a börtönfalak leomlottak, de Pávás Samu egyetemi tanárnak továbbra is szenvedni kell egy borbély szemtelenségét. Meddig tűrjek még? — hirtelen összeroskadt, az asztalra borult. — Meddig tűrjek még, Istenem?

— Na, na igazgató úr — lépett oda Mihálkovich. Gyengéden vállonpacskolta Pávás Samut — Ne hagyja el magát. Hisz csak nem szenvedett olyan nagyon?

Pávás Samu felemelte fejét. Szakálla összegubancolódott.

— Mit tud maga erről, gyakornok úr? Mit tudja, mennyit éltem át, mielőtt maga a múlt nyáron idekerült. Mit nyeltem évek óta. De úgy kellett nekem! Ahogy a közmondás tartja: adj a tótnak szállást, kiver a házadból. A bolond jó szívemnek köszönhetek mindent.

— Hogy-hogy a jó szívének?

— Nem kellett volna felvetetnem. De a térdén jött, a hasán csúszott elém: könyörüljek rajta, emlékezzem szolgálataira a régi szép időkből. És én bolond, elérzékenyültem — Pávás Samu két öklöllel döngette koponyáját — megindultam rajta és beajánlottam a Múzeum igazgatójának. Pedig máshol már mindenütt kirúgták a priusza miatt.

— A priusza miatt? Hát Ábelesz ült?

Pávás Samu neheztelően ringatta szakállát.

— Mondtam, hogy nem tud maga semmit, gyakornok úr. Akkor szabadult Vácról. Öt évre ítélték, kettőt elengedtek belőle.

Mihálkovich meghintáztatta ölében a géppisztolyt.

— Erről valóban nem tudtam. Politikai grimbusz?

— Ugyan már! — legyintett megvetően Pávás Samu — Ez és a politika! Hisz gyáva, akár a sakál. Lopott! Érti gyakornok úr? Akkor is lopott! Amikor államosították, egy kórházba került. Ő borotválta a súlyosabb betegeket. Meg vakbél-műtét előtt, ahogy ez már szokás. Járt a szája, összehalandzsázott tücsköt-bogarat, közben meg kirámolta a pácienseket. Mindent elrakott, órát, pénzt, ruhafélét. Fényképeket is, azzal később zsarolni szokott levélben: elküldte az illetők feleségének, pénzt követelt, gyermektartási perrel fenyegetőzött. De ha más nem akadt, beérte a befőttel is, amit a látogatók hagytak az éjjeli szekrényen. Másnap aztán ő sápítozott a legjobban. Még keresni is segített. Sosem jöttek volna rá, ha valaki... ha valahogy fel nem hívják rá a figyelmet. Félévvel azután történt ez, hogy engem nyugdíjaztak. Akkor aztán már hiába tagadott. A kártékony féreg.

— De igazgató úr! — csodálkozott Mihálkovich — Hiszen igazgató úr mindig azt mondta, hogy ez nála betegség. Kleptománia.

— Mondtam! — csapott az asztalra dühösen Pávás Samu — Hát ennyire naiv maga, gyakornok úr?

Hatalmas testével az íróasztalra dőlt, Mihálkovich arcába hajolt. Suttogott.

— Mondtam, mert mondanom kellett. Hisz maga is tudja, hogy ő volt az Őslénytárban a szakszervezeti megbizott. Folyton lent ült a személyzetin. Úgy ment a párttitkár után, majd a sarkába harapott. És azt hiszi, egy percig is hálás volt a hitvány, hogy megmentettem az éhhaláltól? Visszajutott a fülembe: áskálódott ellenem, rágalmazott. Két naponként firkált beadványokat az Igazgatósághoz: mindig akadt valami kifogásolnivalója. És a végén mindig oda lyukadt ki: az Őslénytár igazgatója túl enyhe, nem ért az itteni munkához, nem tud bánni a kutatókkal, elriasztja az olvasókat. Tudja, lent a harmadik emeleten, a személyzeti előtt kis piros láda van a falon. A posta számára. Oda szokta bedobni a feljelentéseit, egyszer meglestem innen az ólomajtó előtti térről. Hát kérdem én — Pávás Samu égnek emelte karjait. — Kérdem én, gyakornok úr: micsoda élet volt ez, vele összezárva lenni éveken át. Egyetlen álló félelem: mikor piszkál ki innét, mikor kerülök az utcára. Mert ő akart igazgató lenni. A katedrámat elvették annakidején, helyes, nem szóltam egy szót se. Gondolkoztam, ne mondjak-e le önként — mi keresnivalója is lenne egy Pávás Samunak *ezek* között. Tudja, kit raktak mellém tanársegédnek? Egy sapkakészítőt! Méghozzá nem is volt önálló iparos, csak segéd az ostromig. Aztán persze szakérettségire küldték, elvégzett valami gyorstalpaló főiskolát és be az egyetemre! Ezek akartak jogászokat nevelni! Bírókat, ügyvédeket! Mit keressek akkor én ott! De hogy ebben a nyomorult Múzeumban se hagyjanak békén?! Napról-napra harcolnom kellett a puszta megélhetésemért is. És kivel? Egy piszkos borbéllyal,

egy tolvajjal, akit én szedtem fel az utcáról. Hát nem volt ez szörnyű, gyakornok úr?

— Dehogynem — felelt hidegen Mihálkovich. — Azért csak kibírta valahogy, igazgató úr. De mondja csak, — kérdezte farkasmosollyal — ha esetleg... netalántán... úgy sikerülnének a dolgok, hogy visszakapja a katedráját... oda is magával vinné Ábeleszt?

— Soha! — csapott az asztalra Pávás Samu. Koponyája vérbeborult.

— Érti: soha! Az én jóságomnak is van határa. Megszenvedtem a lágy szívemért. Idefigyeljen — hatalmas kezével vállon ragadta Mihálkovichot. De már nem kiabált. Olajosan csurgott a hangja.

— Ha tegyük fel, gyakornok úrnak most valami hatalma lenne... ha azokhoz tartozna, akik véghezvitték ezt a dicsőséges forradalmat... szabadságharcot. s akinek most szavuk lesz itt... szóval akkor azt mondanám a gyakornok úrnak: most, ha a Mindenható úgy akarja, olyan idők következnek e meggyötört országra, amikor az ilyen férgekre nincs szükség. Eleget rontották a levegőt, elég vért szívtak belőlünk tizenkét év alatt. Azt mondanám: vigyék vissza oda, ahonnan az elvtársai kiengedték. Vácra, vagy Szegedre, onnan most ugyis kiszabadultak mind az ártatlanul elítéltek. Ennek meg még maradt néhány letöltetlen éve. Pedig őt nem ártatlanul ítélték el. Tudja meg ő is, mit jelent a szenvedés. Hát ezt mondanám én ebben az esetben, kolléga úr. Ugye megérti, mi beszél belőlem?

— Persze, hogy megértem — mondta Mihálkovich. Elhúzódott Pávás Samutól, felállt. Hátradobta vállán a géppisztolyt. — Nagyon is megértem, mi beszél az igazgató úrból. Na, viszlát.

3.

Négy hét múlt el. Szünet nélkül szitált a hideg, szürke eső. A nappalok éjszakába nyúltak, az éjszakákból sohasem ébredt nappal.

Ábelesz varangyzöld lódenjén patakokban csurgott a víz. Kalucsnit húzott — mégis, mintha gólyalábakon meregetné a pocsolyákat. Előrehorgadt csontváza a szürke félhomályba olvadt, ahogy az utat szimatolta maga előtt: hová lépjen.

A Múzeum előtt két tank acélhátát verte az eső. Óriási pikkelyes hüllőként nyújtóztak a sárban. Abelesz mintha embereket látott volna mozogni rajtuk. Elmosolyodott mézesen, meghajolt mentében, kalapjával bókolt.

De nem vette észre senki.

Most is a hátsó lépcsőn ment fel, maga se tudta, miért. Megszokta tán.

De most nem kellett kilakatolnia az ólomajtót. Megelőzték, évek óta először. Odabent már égett a villany.

Az Őslénytárban hetek óta nem takarítottak. Por és piszok szállt a mohos félhomályban. Csak az üvegvitrin csillogott fagyott nyugalommal. Némán súlyosodott odabent a Karakumi Marabu lábanyoma.

Pávás Samu fekete lüszterkabátban ült az íróasztal előtt. Kezében asztalosok collstokja, előtte csőr-preparátumok. Dolgozott.

— Jó reggelt, igazgató úr — tekeredett az asztal elé Ábelesz. — Csúnya az idő odakint.

— Van szerencsém, kolléga — szólt méltósággal Pávás Samu. — Esik bizony, akárha dézsából öntenék.

Mintha tegnap váltak volna el egymástól.

Ábelesz köpenyt húzott, lekuporodott. Farigcsálni kezdte a kereket. Hosszú, piszkos pólyába csavarta a szobát a csend.

Dolgoztak.

Aztán Ábelesz szerényen:

— Ha szabad kérdeznem... utazgatott mostanában, igazgató úr?

— Utazgattam — bólintott Pávás Samu. — Sokfelé utazgattam. Úgyszólván egész nap egyebet se tettem. Könnyű volt az utam, most nincsenek akadályok.

— És... mondtak valami szépet az igazgató úrnak?

— Semmit kolléga. Semmit, csak üres szavakat. Sajnálni, azt tudnak bennünket. „A hős magyar nép úgy harcolt, mint 1849-ben"... eh, minek ismételjem. Közben a markukba röhögnek.

Ábelesz magasra egyenesedett ültében. Mintha gázlómadár vigyázná tojásait.

— De hát a csapatok? A társbérlőm fia, a sofőr, tegnap jött a határról. Egy szállítmánnyal kevesebb. Megesküdött az anyja életére, hogy látta a tankokat az ENSZ-zászlóval. Négerek is ültek benne. Meg indiánok.

— Meg tán zulukafferek is, nem? Milyen volt az az ENSZ-zászló, nem vörös véletlenül? Hazugság az egész, kolléga, agyrém. Tankok csak erre vannak.

Törékeny volt a csend.

Aztán Ábelesz, csendesen a kerék mellől:

— A gyakornok úr... a Mihálkovich... vajon mi lehet vele?

Pávás Samu a levegőbe kapott. Mintha legyet hajtana el;

— Nem tudom... nem láttam mostanában. Rég nem láttam.

— *Akkor* volt itt utoljára.

Pávás Samu félrefordította a fejét. Kibámult az ablakon. És mintha magának mondaná:

— Talán disszidált. Ha volt elég esze.

Ábelesz felcsavarodott a kerék mellől. Az asztalhoz lépett.

— Nem disszidált. Láttam tegnap. A házuk felé sétáltam. A fal mellett ment, egy kenyeret vitt a hóna alatt. Nem disszidált.

— Elég rosszul tette. Megbánhatja még.

— Én is ezen a véleményen vagyok. Hamarosan elkezdődik a tánc.

— És akkor nem sokat kukoricáznak majd. És emlékezni fognak sok mindenre.

— Úgy van, sok mindenre. És sok mindenkire.

— Különösen azokra, akik fegyveresen mászkáltak *azokban a napokban*.

— De úgy kell nekik. Ha nem őrül meg ez a sok taknyos, másképp végződhetett volna minden. Szépen, békésen. De ezeknek géppisztoly kellett, lövöldözés. Meg benzinespalack.

— Hallottam, hogy a gyakornok úr nemcsak bennünket látogatott meg. A házmesterük mondta. Máshol is járt. Fegyveresen. Sokan látták. A házmester mondta.

— Úgy látszik, egészen elvesztette a fejét.

— Hát nem szeretnék most a bőrében lenni.

— Én sem. Dehát maga kereste a sorsát. Ahogy a német mondja: „Jeder ist seines Glückes Schmied." Mindenki a maga szerencséjének kovácsa.

— Ilyenkor aztán megkérdik tőle: mit csinált az elmúlt időben. Napról-napra, óráról-órára.

— És azt is, kinél volt, kivel beszélt. Kinek mit mondott.

— És azt is, ki mit mondott neki.

Már Pávás Samu is felkelt székéből. Ott álltak, szemben egymással, a szoba közepén. Mintha birokra mennének. Pedig nem is látták egymást. Csak a hangokat hallották. Égett a szemük. És egyre gyorsabban beszéltek a semmibe.

— Kellet neki mindjárt fegyvert szerezni.

— Ahelyett, hogy békésen ült volna odahaza. De mindig ilyen volt.

— Mi aztán jól ismerjük. Izgága, vérszomjas kölyök. Kegyetlen.

— Ki tudja, mi mindent csinált egy hét alatt.

— Mintha a házmester említette volna: látták, hogy az utcán kísért valakit. Géppisztollyal a kezében.

— Odabent meg majd tagadni fog. Letagad mindent. Vagy másokra fogja.

— Hogy azok biztatták fel. Mert hazudni, azt tud.

— Így kerülnek bajba az ártatlan emberek.

— Akik nem csináltak semmit. De mindig azokon verik el a port.

— Ha csak nem tetszik meg előre az óvintézkedéseket.

Ezt Ábelesz mondta. De már halkabban. Aztán egymásra néztek és elhúzódtak egymástól. Csend lett megint.

Később Pávás Samu:

— Ezt kellene csinálni. Mindenkinek emberi kötelessége. És az ország érdeke is ezt követeli most. Ezt kell csinálni.

Ábelesz szaporán bólogatott.

— Én is így akartam mondani. De az igazgató úr persze jobban fogalmazza meg az ilyesmit.

Pávás Samu kihúzta magát. A sápadt villanyfény koponyájára kúszott. Tompán kondult a szava.

— Ez nem megfogalmazás dolga. Az elhatározáson múlik. A veszett kutyának sincs irgalom.

Pávás Samu írta meg a levelet, Ábelesz gépelte le. Sokáig tartott, egy-egy bekezdésen hosszú percekig vitatkoztak. De aztán minden pontban tökéletesen egyetértettek. Egymás gondolatát is kitalálták. Úgy dolgoztak, gyors, gépies pontossággal, mintha jól összetanult betörőbanda rámolna ki egy kirakatot.

Aztán Ábelesz sárga csontváza kiegyenesedett. Hangjában felháborodás, düh és megvetés. És mintha százak előtt olvasna fel ítéletet.

„Mint hazájukat és népüket szerető becsületes magyarok, a jelenlegi súlyos helyzetben segíteni kívánjuk a kibontakozást. A rend helyreállítása érdekében felhívjuk a Hatóság figyelmét Mihálkovich Attilára (született 1933, anyja neve Jutass Sarolta), a Központi Őslénytár gyakornokára. Nevezett az október 23 — november 4 közti tragikus időszakban nem úgy viselkedett, ahogy azt népi demokráciánk elvárja állampolgáraitól. Eddig fel nem derített módon fegyvert szerzett, s azzal fenyegetőzve állított be munkahelyére. Mint felkelő, részt vett a harcokban, utána a Nemzetőrség testületébe lépett. Szavahihető tanuk bizonyítják, hogy házkutatást is foganatosított. Látták, ahogy géppisztolyát lövésre készen tartva, otthonukból elhurcoltakat kísért az utcán, nem tudni hová. Nevezett fiatal kora nem mentőkörülmény: osztályidegen származása ellenére népi demokráciánk egyetemén tanult, s dolgozó népünk előlegezett bizalmát említett cselekedeteivel hálálta meg. Követeljük, hogy vizsgálják ki ez időszakban folytatott tevékenységét és nyerje el tetteinek méltó jutalmát. Valószínű, hogy fentieken kívül még súlyosabb bűnök is terhelik lelkiismeretét. Szabadság!

Hazájukat és népüket szerető magyarok."

Pávás Samu hátrahajtott fejjel figyelt. Most bólintott, súlyosan.

— Imhol az írás. És sose feledje, kolléga: nem mi mondjuk ezt. Nem maga és nem én. Az ország érdeke, jelenlegi helyzete követeli. Ahogy egyszer mondta volt valaki: „Annyit tiporjatok el a gyalázatból, amennyit lehet."

Ábelesz bőre alatt futkosott az öröm.

— Szóról-szóra ez az én véleményem is, igazgató úr? Csak én persze nem tudom így megfogalmazni. És most hová küldjük ezt?

Pávás Samu bizonytalan mozdulatot tett.

— Hát... nem is tudom... talán az ÁVO-hoz. Az foglalkozik ilyesmivel, nem?

— Igen. Csakhogy... most még nincs ÁVO... csak karhatalom. Azoknak meg nem tudom a címét. Hanem... Ha bedobnám a személyzeti előtt a kis piros ládába? Ahová a postát szokták. Azok biztosan megkapják. És majd ők intézkednek.

Mintha kihúzták volna alóla a széket, Pávás Samu egy percre megingott. De mindjárt összeszedte magát.

— Helyes, az nagyon jó lesz. Csak vigyázzon, észre ne vegyék.

— Ne tessék engem félteni — vihogott Ábelesz. — Tudok én vigyázni.

Aztán elindultak. Elől, a falhoz tapadva Ábelesz surrant, mögötte Pávás Samu tapogatta botjával az utat. De ő megállt odafent, a kitárt ólomajtó előtt. A lépcsőkarfába kapaszkodva bámult lefelé. Látta, ahogy Ábelesz sebesen száll a kőkockákon, a sötét falak közt. Lába alig éri a földet, köpenye utána úszik, hosszan szétterülve. Mintha denevér cikázna. Aztán eltűnik a harmadik emeleten.

Pávás Samu elszédült. Szeme fájt a félhomályban, ragadósan könnyezni kezdett. Az ólomajtóról a kasmiri lábasgyík mintha az arcába harapna. Mellette az aranymondás: „A démon vízben, vagy a levegőben él." Valaki ceruzával odafirkálta: „Néha a földön is."

Pávás Samu elszakította magát a karfától, lassan indult befelé. Mire a szobába ért, Ábelesz is ott volt már vele. Nem szólt semmit, csak kezeit dörzsölte szaporán. Száraz bőre sercegett. Mögötte tompán dörrent az ólomajtó.

— Kolléga — szólt szelid nyugalommal Pávás Samu. — Rakja ki a zsebeit, kolléga.

Ábelesz engedelmesen lépett közelebb. Szája a füle mögé csúszott, úgy vigyorgott boldogan. Az asztalra tett két papírszalvétát, egy zsebkendőt, Pávás Samu töltőtollát és huszonhat forintot. Aztán kifordította minden zsebét, a rojtos bélést mutatta.

— Nincsenek preparátumok! — vihogott. — Nincsenek preparátumok!

— Jól van, Ábelesz — veregette meg a vállát Pávás Samu.

Kezébe vette a collstokot, a csőrök fölé hajolt. Ábelesz visszakuporodott a kerékhez.

Rájuk nehezedett a csend.

Aztán Pávás Samu kirúgta maga alól a széket. Óriás teste derékszögbe hajolt, szeme keresztbe állt. Vicsorogva számolta begörbített ujjait, selypített:

— Ez elment vadászni... ez meglőtte... ez hazavitte...

— Igazgató úr! — ugrott fel Ábelesz. — Nyugalom, igazgató úr!

— Ez megsütötte... s ez az icike-picike miiiind meg-etteeee...

Ábelesz a karjába csimpaszkodott, de Pávás Samu lefricskázta. A szoba közepére sétált, meghajtotta térdét, lassan, méltóságteljesen forogni kezdett.

— *Fel, fel vitézek a csatára.*
A szent szabadság oltalmára...

Ábelesz vizet fröcskölt az arcába, próbálta lefogni. Hasztalan. Pávás Samu körül hegyekben kavargott a felvert por. Kezét álla előtt tartotta, kézfeje lefittyent. Mintha óriás medvét táncoltatna egy láthatatlan idomár. A létrák reszkettek, a polcokon halomra dőltek a könyvek. Minha megnyílt volna a föld. A vitrinben, az üveg mögött kettérepedt a Karakumi Marabu vörösjégbe fagyott lábanyoma.

— *Mennydörög az ágyú, csattog a kard,*
Ez lelkesíti csatába a magyart...

Aztán elvágódott, tompán, súlyosan. A Központi Őslénytár megremegett bele. Arcát a padlóra fektette, hosszú, csapzott szakállára por szitált.

— Igazgató úr! — sírt Ábelesz, mellé térdelve.

— A démon a földön él — motyogta halkan Pávás Samu. Aztán kinyújtózott, szemére szürke árnyék suhant.

Ábelesz felállt. Hallgatta a csendet, körülnézett leskelődve. Kettőt lépett előre, szikkadt teste az asztal fölé horgadt.

Már csak a háta látszott. Sebesen kezdett írni, tolla szaladt a papiron. Nagyon sietett.

Odakint elállt az eső, lassan oszlott a szürke félhomály.

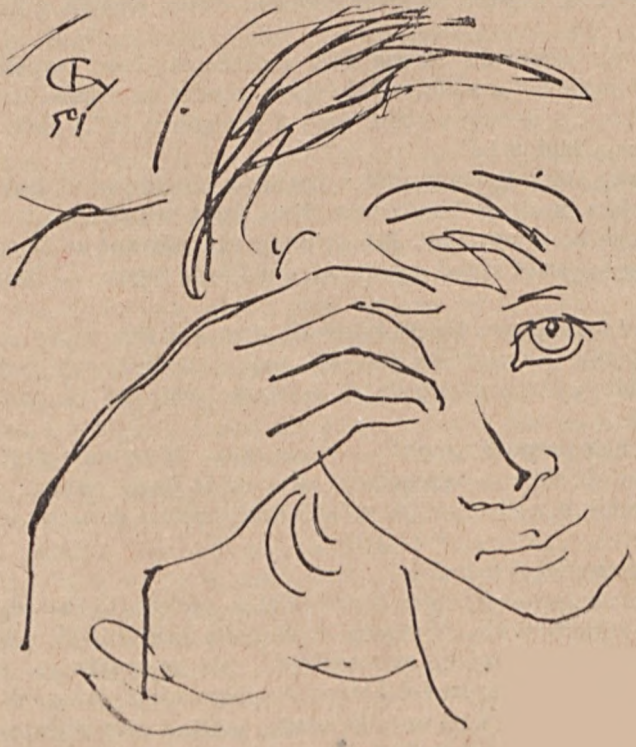

Fürtös György: TŰNŐDŐ

Rózsa András

Falusi vendég

A hangok csengő kútja elapadt,
fény támasztotta meg a falakat.
A trágya-csend tunyán tehénkedett
az udvar és az istálló felett.

Ólakban hűvös árnyék szöszmötölt,
az állat szunnyadt, szomjtól volt gyötört.
Puha idő szemétdombja felett
tyúkok kapirgálták a perceket.

Doromboló melegben vén küszöb
hevert a terasz s a konyha között.
Langyos bizsergést szőtt a lustaság,
finom portól görnyedt a tisztaság.

A konyhában légyraj szállt föl-le és
pergett szárnyukról apró zümmögés.
Egy csorba vizespohár zizegett,
hányta volna ki az állott vizet.

A rádió unott arca mögött
fáradt magány s üresség lötyögött,
A terítőkön ernyedt a fehér,
s a kamrában nem rágcsált az egér.

Falun voltam. E tompa ájulás
úgy hullt belém, mint pompa; árulás!
Árulás volt. Én, vendég, henyéltem,
míg künn a többi kaszált a réten.

Búzás Huba

Szénagyűjtők

Halomba húzza két kezük a rendet,
napos mosolyt, derűt villáznak szótlanul
olykor elnézve csöndhullajtó fákra, túl,
mikor az este délutánt ölelget.

Rakják reményüket most újra: télre,
építik sorra mind a szénakazlakat
s mikor a villán villan meg az alkonyat,
befognak két lovat a kis szekérbe.

Aztán csupán a hold villáz serényen
s a szél gereblyél harangszót a réten
a szunnyadó rendek között baktatva át

a szénaillatot köténybe szedve.
Cirpelni kezd a réti táj s felette
az este gyűjti már boglyába csillagát.

Lukács Miklós

Nyári zápor

Tajtékzó paripák villámló
ostora suhintott az égre,
csattanás, vad! — s már zuhogott,
füstölt a táj, fodrozva rétje,
elmerültek a tikkadt füvek
s hol a vert lombsátor alatt
bújtunk, riogva ocsult szíved
csókomban, míg ringattalak.

A szél elörvénylett a fák közt,
csönd lett, puhán kibuggyant a Fény,
hallgattuk, cseppek koppantak
a levert levelek ezüstjén.
Szivárvány harsant a mennyre
s aranyos ujjával a nap
simogatta bronz homlokodra
csapzó, bűnbeázott hajad.

Sík Mihály

Akvarell

A jércekortyogású csend
üveghullámba riszálja magát.
A gond verése szinte peng.
De hűs nyugalmat pipáznak a fák,
s míg fészket rak a fodros pipaszó,
karcsú szél búvik már a domb alól
és kócolja a nap szőke haját.

Vucskics Lajos

Tányérosok

Az egyik téli napon a tányérautomata gépnél a süllyesztett kondenzvízlevezető eldugult. A hűtőből erős nyomással, hatalmas lökésekkel tört fel a gőz. Sisteregve kanyarodott a mennyezetig érő állványok között s poshadt szagot terjesztett mindenfelé. A lecsapódott víz szétfolyt a gép mellett, feloldta a betonon lapuló büdösséget. A szomszéd géptől — amikor ez a gép két éven keresztül állt — ide jártak az asszonyok dolgaikat végezni. Pfuj! Most itt dolgozni!...

Negyed kettő lehet az idő, amikor Vas Laci, a délutáni műszaknak egyik brigádvezetője bejön a gyárba.

A délelőttösök már mossák az asztalokat; takarítanak.

Lacit, mihelyt a műhelybe lép, azonnal megcsapja a gőz rossz szaga, sustorgó hangja.

— Aszentségit! — dörmögi fogai között.

Nem szól senkinek, fog egy vödröt és nekilát hordani a gőzölgő vizet. Ha most kihordja a forró vizet a hűtőből, talán még két óra is eltelik, amíg ismét felforr. A gőzt lezárta, de a víz még forr, bugyborékol, szóródik. Néha kezére-lábára és amikor lehajol a vödröt belémeríteni, az arcába is.

Két órára végez.

Visszateszi a medence tetejét, felköti fehér kötényét és odaáll a géphez.

Már mindenki megjött, csak Kálózdi Gábor nem, a tányérostársa. Nélküle nem akarja elkezdeni a munkát, mert egyszerre kettőnek kell dolgozni a gépen. Pedig amikor őt egyszer telefonhoz hívták, Gabi nem várt rá, a szárítógép az ő oldalán üresen ment. Akkor mondott valamit Gábornak, de az csak morgott magában.

Ez az eset három hónappal ezelőtt történt. Hamarosan azután, hogy az ismét beindított automata gépnél egymás mellé kerültek.

Gabi 1957 őszén került a gyárba. Egy évet hallgatott az orvosi egyetemen. A második évfolyamról kizárták.

Ha jöttek felvágni a cserepet, készségesen bókolt a munkavezetőnek:

— Tegnap is olyan jól felvágta, Gönczi elvtárs. Álom dolgozni, ha maga állítja be a sablont.

— Jó volt, Gábor? — kérdezte vissza a munkavezető, aki örült, ha beosztottjai barátkoztak vele.

— Nagyon jó volt, Gönczi elvtárs. Hiába! Aki ért hozzá, az ért hozzá!

Laci régi munkás volt a gyárban. Amikor hallotta Gabit hízelegni az ostoba munkavezetőnek, hányinger fojtogatta.

Gabit tulajdonképpen apja miatt zárták ki az egyetemről. Az ellenforradalom után nyolc évre ítélték.

— Hol laktok? — kérdezte Laci, amikor Gabit abba a műhelybe tették, ahol ő is dolgozott.

— A belvárosban van házunk, a Kossuth Lajos utcában.

— Mi a faterod?

— Mérnök a papám — javította ki Gabi.

Laci csodálkozva kérdezte:
— Akkor te hogy kerültél ide?
— Kinyírták a papámat...
— Kik?
— Hát Kádárék.
— Mért?
— Nem érted te ezt. Papám megmondta az igazat...
— Úgy?!
Gabi megérezte az ellenszenvet és ahol tehette, leégette Lacit.
— Te kis hülye! — mondta egyszer Lacinak valamiért.
Lacit elöntötte az izgalom: „Ha még valamit szól, megölöm".
Gabi fölényesen ránézett és szétterpesztette lábait:
— Ideges vagy?
Lacinak apró csontokká állt össze az izma és nem volt ereje felemelni a karját.

Egy másik alkalommal a lányok valami filmről beszéltek. Úgy emlékszik, Sári kérdezte tőle:
— Te Laci, mi is a neve annak az írónak, aki a harmadik Richárdot írta?
Laci készségesen válaszolt:
— Sakespír.
— „Sakespír", te tulok! Sékszpír! Jó, hogy mindjárt nem Shakespeare... Mit dumálsz olyan dolgokról, amihez nem értesz?
Laci megszégyenülten hallgatott.

Újabban kitalálta Gabi, hogy ha mindennap késik egy keveset, vagy legalábbis az utolsó percben jön, azzal is bosszantani tudja társát. És mert Gabi gyorsabban tudott egy kicsivel dolgozni, Laci nem mert szólni a késésért, inkább hosszú tízperceket álldogált a gépnél, várva a pont két órakor vagy még később megérkező Gabit.

Idővel aztán úgy elmérgesedett közöttük a viszony, hogy már nem is szóltak egymáshoz.

Amikor Gabi megérkezik, Laci nem kérdezi meg: „Hol voltál? Mért késtél?". Nem oktatja: „Aki dolgozni jár, s főleg, aki brigádban dolgozik, annak illik a többiek miatt is pontosan érkezni".

Csak a szemek villannak össze, az egyikben megvetés, harag; a másikban fölényes, vállveregető ravaszság szikrázik.

Először fej-fej mellett haladnak. Ha Gabi egyetlen tányérral előrébb jut, Laci utánaveti magát; kihagy egy mozdulatot, vagy kettőt egybeolvaszt.

Kergetik, aztán tapogatják egymást.

Gabi fölpillant. Fölényes mosolya a szája szegletén mintha ezt mondaná: „Na, várj csak! Ha el is késtem, azért..."

Laci látja ezt a pillantást. Ismeri Gabit. Tudja, az most ugrásra készül. S mint mindig, amikor észreveszi Gabi óvatos, ravasz mozdulatait, most is fölháborodik. „A keserves..." — káromkodja el magát. A ritmus megszakad, a szivacs egy-két milliméterrel lejjebb nyomja a barnás, finom masszát a fehér gipszformára, a sablon a másodperc egyötvened részével tovább marad a forgó tányéron és „elviszi" a talpát.

A tányér elveszti fényességét, matt lesz és rojtos. A sablon egyre több masszadarabkát szakít le belőle... egyre többet és már hiába minden erőlködés: szivacs, víz... le kell szedni a masszát a formáról.

Nem hiába érettségizett gyerek ez a Gabi. Jól tudja, mi történik Laciban e pillanatban: kiesett a ritmusból, eltévesztett egy ütemet. Látja, hogy megérett a helyzet; ha most lecsap, megugrik, előnyt szerez, Laci nem éri utol, s akkor nem lesz többé szemrehányás a késés miatt.

Gyors mozdulattal bedobja a kész tányért a „himbába". Csattan a bádoglemezen a háromkilós forma. Aztán sebesen kirántja a másikat.

Laci nagynehezen levakarja a rápréselt masszát a gipszről. Nehezebb leszedni, mint ráformázni. S amíg ismét lehúzza a masszát és a sablont ráteszi, Gabi nagy csattanással dobja a másik kész tányéros formát a gépbe.

Hajrá!

„Répa!"

Talán két óra telik el így.

Nem beszélnek.

Megmerevedik körülöttük a levegő, mint a jég. Vágni lehetne a feszültséget. Pillanat pillanatra, perc percre halmozódik.

A gőz ismét vad sustorgással tör fölfelé; büdös levegőt csap orruk alá a ventillátor. Az ablakok egyre homályosabbak lesznek a nyugovóra készülő naptól. A gép fölé szerelt neoncső fehér fényében csillog a terem. Az asztal mellett két ember vívja harcát. Egyre jobban csak köröttük; Laci és Gabi körül lüktet az élet, mint egy óriási ütőér. Összesűrítve az élet veszélyes, mint a gáz; gyufa gyújtásra robban.

Olyan veszett gyorsasággal dolgozik a kezük, hogy szinte nem is lehet nyomon követni mozdulataikat. Bolondok ezek, hogy így ölik egymást? Nem. Hajtja őket az indulat. Két ember áll egymással szemben. Két ember, két világ. Csak a véletlen játéka, hogy most éppen munkapad mellett állnak és nem másutt.

Gabi széles mozdulatokkal dolgozik. Lendületében a tanult ember túlerőltetett gőgje, aki azt hiszi, egy-két gyors bravúrral már untatni fogja a tanárt s az leülteti, beírva az osztályozó naplóba a jelest.

Laci mozdulatai nem ölelnek fel semmiféle stílust; nem lehet belőlük másra következtetni, mint egy alapos emberre, aki a végsőkig kitart önmaga mellett.

Az idő röpül.

A gépek búgásába valami mély, templomi áhítat vegyül. A gépeknek sajátos hangjuk van; van közöttük mélyhangú és magashangú; szóló énekes és van kórus. Néha duettben lépnek föl, válaszolgatnak egymásnak élesen, nevetve, jókedvűen; míg a ventillátorok egyhangú zúgása, mint valami távoli vízesés kíséri szakadatlan egyformaságával a fickándozó kis motorok játékát. Néha valahol csattanás hallatszik. Néha kiesik egy hang, az énekes megtörli az orrát. A vákuum, mely keletkezik, rossz a fülnek.

A gépek búgása adja a ritmust, teszi lehetővé a teljes belemerülést a munkába. A búgó gépek segítségével kizárja a munkás a külvilágot tudatából, és csak a munkának él. Néha irigyelhető a mély harmónia, megelégedettség, ami a munkával jár.

A két tányéros egymásra néz, de nézésük nem mond semmit. Arra már nincs idő, hogy kifejezzenek valamit. Gabi száraz, szép homloka unott nyugalmat mutat még ebben az őrült hajszában is. Hogy is ne mutatna! Elöl megy.

Legalább öt tányérral hagyta el Lacit. S ha még egy kicsit siet, még egy fél óráig tudja tartani, vagy fokozni az iramot, akkor Laci miatt le kell kapcsolni a gépet, s ez a legbiztosabb jele lesz annak, hogy Laci nem tud vele párhuzamosan haladni. Ezt észreveszik a nők is, és azonnal szólnak.

— Sóskázunk Laci, sóskázunk?

Gabi még gyorsabban, szinte már észrevétlenül akar dolgozni. Arcán látszik a bosszú: most megmutatja, itt a gépnél is végleg megszégyeníti Lacit. Mért akar neki dirigálni? Pedig csak melós az is. Sőt, „valódi" melós. „Melós" — gondolkodik el ezen a szón. Igen. Így szokta mondani a nőknek a belvárosban: „Melós vagyok". Azok csodálkoznak. Aztán még ezt is hozzáteszi: „Építem a szocializmust..." és összenevetnek.

Laci ebben a pillanatban fölnéz. Zöld szeme szikrázik, mint a smaragd. Gabi megborzong ettől a nézéstől.

De nem baj! Laci ezt a napot megemlegeti.

Kívülről még nem látszik rajta a nagy erőlködés. Hiszen elöl megy. Dolgozhat nyugodtan. Ha elrontana egy tányért, nem kellene félnie, hogy Laci mindjárt utoléri.

Laci homlokán gyöngyözik a verejték. Izzad. A meleghullám néha agyának szalad, ilyenkor megszédül. Az erőlködés, hogy csak nehezen tud Gabival haladni, ráül arcára. Szemei kidagadnak és arca valami földöntúli feszültségbe merevedik. „Mindegy — gondolja —, lesz, ami lesz". Ilyen kemény összetűzésük még úgysem volt. De nem szabad hagynia magát.

Körülöttük senki sem akar beszélni. Mindenki tudja, miről van szó. A segédmunkások arca is feszült, félőn figyelik, amint Gabi előre halad. Ha tényleg lehagyja Lacit, ki fog majd szólni Gabi késései miatt? Bárcsak Laci győzne! De mi van vele?! Hát soha nem tudja ezt a pökhendi alakot, ezt a beugró embert megleckéztetni?

Laci ismét elront egy tányért.

Le kell dobni.

— Az istenit Annuska, hát nem tud jó lapot adni!

Gabi ismét előrébb jut egy tányérral. Laci szavából kiérzi, hogy már nem bírja sokáig. Csak percek kérdése a győzelem. Arca felderül, amint nézi Laci izzadt kínlódását.

De Laci nem enged. És múlik az idő: perc-perc után, negyedóra-negyedóra, óra-óra után. A munkaidő száll, tűnik, mint a napfény. S mire még egyszer felnéznek, már sötétek a műhely ablakai. Leszáll a téli este. A sötétség ráhasal a műhelyre, szerelmes kínban ölelgeti az esőverte falakat. Aztán elterül megbékélve, és az életet álomba ringatja a földön. A szemekre álom jön, az izmok elpuhulnak, a gőgök eltaposva sárban fetrengenek. A gyorsaság ellustulva szalad a fekete mélység titkai felé.

Gabi már nem tudja fokozni sebességét. Csak győzze tartani a megszerzett előnyt! Hallja, amint megbomlik a zenekar és egyre többször hall hamis futamokat, eltévedt hangokat, kószáló melódiákat a teremben. Mintha új gépeket állítottak volna be, vagy egy-két régit vettek volna ki a zenekarból. Néha velőtrázó sikoltások hangzanak, bömbölések, és a vízesés zúgását egy-egy női sikoly zavarja meg.

Gabi ideges lesz. Néha átpillant Lacihoz. Az ugyanazzal az izzadt homlokkal és feszült arccal, és ugyanazzal a szívós sebességgel dolgozik, mint az imént. Sőt! Úgy látja, mintha Laci egy fél tányérnyi előnyt már behozott volna. De

nem! Ez csak káprázat, nyugtatja magát. Még mindig ő vezet, még mindig hat tányér előnye van.

Laci jól látja, hogy Gabi elérte a maximumot. Ennél gyorsabban már nem tud dolgozni. Gabinál már csak visszaesés lehet. Utolsó ereje megfeszítésével koncentrál a munkára.

Már irtózatosan sokat dolgoztak. Egy óra múlva meglesz a napi termelés. Mindegy. Most ők leszámolnak egymással...

Kellemesen búgnak a gépek. Nincsenek mellékzörejek, nincsenek kisiklások. Laci érzi, hogy most már úgy folyik kezében a munka, mint a víz. Mozdulatai összeolvadnak, egymást ölelik.

Gabi homlokára kiül az első verejtékcsepp. Tompa révület ragadja magával, és hallja, amint a hajtószíj kis elvált darabkája halk sikollyal csapódik a dinamóhoz egy-egy fordulat után. Minden erejét megfeszíti, hogy koncentrálni tudjon. De hiába! Érzi, hogy keze néha vak mozdulatot tesz és egy másodperc tizedrészével lassabban készül el a tányér. Látja: Laci úgy dolgozik, mint a kezdet kezdetén. Sőt, mintha gyorsabban dolgozna. „Ahá! Szóval én lassítottam! Na várj csak, majd mindjárt utolérlek!"

De vége már a gyors tempónak. Elrontja a tányért.

Búgnak a gépek, zúgnak a ventillátorok. A por szürkén lebeg a neonfényben; a gőz vadul sustorog a mennyezet felé. „Milyen büdösség van — gondolja Gabi. — Hogy-hogy eddig nem vettem észre?!"

Kapkod. De mozdulata ernyedt, energiátlan. Látja, amint Laci egyre gyorsabban, egyre indulatosabban igyekszik utána. Ránéz Lacira. Szeme szikrázva csillog. „Honnét van ennek ekkora ereje?"

Még egy fél óra múlik el.

Fej-fej mellett haladnak már, mint kezdéskor.

Laci fokozza sebességét és lehagyja Gabit. Összetörve, fáradtan, izzadva nézi, Laci mint halad előtte, mint távolodik tőle.

Szeretne neki szólni, hogy hagyja abba a „répázást", mert nem bírja tovább. De nem mer. Aztán arra gondol, ha Laci ránéz, talán abbahagyja.

De Lacit mintha kicserélték volna.

Nem lát meg semmit, nem figyel semmire.

Kegyetlen ember. Gabi már nem tud bosszúra, „megmútatomra" gondolni. Könyörögne Lacinak, legalább a látszatot tartsa meg: ne hagyja le. Többet nem késik el... Már megállhatna! Mért nem áll meg? Szóljon neki, hogy engedje kikapcsolni a gépet, amíg utoléri? Vajon mit szólna Laci? Biztosan valami vaskos durvaságot vágna az orra alá. Olyan keményet... olyan... igazat. Most látja, hogy Laci milyen komolyan és igazul szokott vele beszélni. Nem hitt neki soha. „Munkásokoskodás! Se eleje, se vége. És milyen száraz!" De most örülne, ha Laci szólna valamit a késésről. Csak szólna már! Nem vágna vissza. Megmondaná, hogy miért késett el és megígérné, hogy többet nem késik... De nem áll meg. Mért nem áll meg?!... Szólni kéne neki... Igen ám: de hogyan kezdje? Mit mondjon? Ismerje be, hogy kimerült, elfáradt? Vagy mondja, hogy vacsorázzanak? — hiszen ez átlátszó. Még egy jó félóra a vacsora idő... Istenem... mindjárt, jaj, mindjárt le kell kapcsolni a gépet miatta. Miatta!

Laci felnéz.

Igaz lenne? Nem káprázat, hogy ő megy elől; nem káprázat, hogy ez a nagyszájú, ravasz Gabi hallgat?

Arca a megharcolt győzelemtől szép; homloka fényes, tiszta, derült; szeméből kezd a vad fény kialudni, barátságos, meleg sugarak gyűlnek szeme sarkába.

Gabi idegesen, fáradtan kapkod. Laci tétova mozdulatokat tesz, lassan dolgozik, hogy Gabi utolérje. De annak már nincs ereje. Már nem ellenfél.

— Álljunk le vacsorázni — mondja Gabinak. — Elfáradtam veled haladni

Gabi remegő kezekkel keresi a gép kapcsoló gombját és megnyomja. Nem egyszer, de háromszor, négyszer. Ujja szinte hozzátapad a gombhoz, olyan erővel nyomja, nehogy véletlenül tovább menjen akár egy milliméterrel is a szárító.

Lázár Tibor

Mezőn, vihar után

A felhők eltakarodtak, s a vihar
mint megbőszült konda rohant tovább,
a nap kisütött, szikkadt a föld lassan
s a kapásokról lekerült a sapka, a kabát.
A kapák száraz fém-fénye felvillant
a lendületnél, gőzölgött a nedves ing,
s a pici kukoricatövek fattyán
hintázott a vízcsepp, mint a csecsemő ha ring
a bölcs csendes hajlatában.
Versengve hajlongtak a derekak,
a fürge kezek tépték a gazt, s a föld
hűséges jóbarátként engedett.
Felvetették fejüket a gyenge növények.
haragos zöldbe oltva a tájat,
s halkan zizzenő csendes surrogással
köszöntötték a villogó kapákat,
s a kapások napszítta, földes kezét,
miközben alakjuk s színük felszívta
a szivárványos, párás nyári ég.

Molnár Béla

Tanító vagy és édesanya...

Ki mérte már, mennyi szeretet
hull szívedről egy vezényszódra,
míg a lázas, törpe sereget
regulázod — sorakozóra?

Felragyognak, szemedbe hullnak
az örömkönnyek, álmok, vágyak,
ha felengednek a kis ujjak
és elindulnak a tollszárak...

Szavad nyomán a barna padok
között, mint falun, kigyúl a fény:
harminc kis kerek szem ott ragyog
— ha kérdezel — az ujjak hegyén..

Tekinteted a nagy táblán át
gyöngyös betűkön suhan haza,
otthon porontyod, nagymosás vár,
— tanító vagy és édesanya!...

Az ablakból nézlek, hogy sietsz,
kezedben kenyér, tömött szatyor,
szíved fölött egy halom füzet:
mint óriás kék virágcsokor.

S míg javítod a füzeteket,
rímekkel mérem drága műved:
amint a lapos, részeg betűket
szíved vérével kerekíted...

Kolta Ferenc

Adatok három Kazinczy-unoka sorsáról

Platthy István neve nem ismeretlen a magyar irodalomtörténetben. Szinnyei József is megemlékezik erről a jószándékú, haladó gondolkodású, múlt századbeli íróról „Magyar írók élete és munkái" című hatalmas műve X. kötetében. A nagyobbak árnyékában azonban életműve nem keltett különösebb figyelmet, s az utókor is a megérdemeltnél kevesebbet foglalkozott életével, egyéniségével és munkásságával.

Unokája (Platthy György pécsi főiskolai adjunktus) kegyelettel őriz egy kézírásos kötetet: nagyapja öreg korában írt visszaemlékezéseit. Ez az emlékirat sok figyelemre méltó adatot tartalmaz a korról és magáról az íróról.

Érdekes, romantikus egyéniség izgalmas és megható élettörténete bontakozik ki előttünk, ha az elsárgult lapokat olvasgatjuk. Megtudjuk például, hogy a teljes árvaságra jutott fiatal kamasz milyen hősies harcot vívott az élettel, hogy patikusinasból jogásszá lehessen. Jurátusként ott van az utolsó pozsonyi országgyűlésen, majd 1848-ban csatlakozik a márciusi ifjakhoz. „Lelkem mindig haladásra vágyott" — fűzi hozzá egyszerű magyarázatként. Aztán következnek a szabadságharc szívdobogtató eseményei, amelyekben cselekvő hősként vesz részt: harcol Szenttamásnál, megsebesül a vérdsachti csatában; Branyiszkónál mint századparancsnok „sturmol", jelentős szerepe van a kápolnai, a tápió-bicskei és az isaszegi ütközetben. Budavár bevételénél az ostromló önkéntesek vezetője. A csornai ütközetben újból megsebesül, majd félig gyógyultan zászlóaljparancsnokként vezeti a visszavonulást Székesfehérvárra, onnan Pécsváradra, majd Temesvárra, ahol Kmetthy parancsnoksága alatt az utolsó pillanatig harcol. Amikor a reménytelen helyzetben a hadosztály bomladozni kezd, egyik barátjával Törökországba akar elbújdosni. Az oláhok azonban elfogják és félholtra verik őket (barátját ugyanis Perczel Mórnak nézték), aztán Karánsebesre, onnan Lugosra, majd Temesvárra hurcolják a két megkínzott foglyot. A haditörvényszék barátját 16, Platthy Istvánt 8 évre ítéli. A ismerős hadbíró jóvoltából közlegényként besorozzák a Don Miguel ezredbe, s a „transzporttal" Horvátországon, majd Bécs—Mordván át Königgrácz várába hurcolják. Később Prágába, majd Therezienstadtba kerül.

Tengernyi szenvedés után az ötvenes évek elején haza térhet. Öccsénél húzza meg magát Zemplén megyében, de annyi rendőrségi zaklatásban van része, hogy Ung megyébe menekül egy távoli rokonához. Egy ideig szőlőmunkás, majd „napszámos", vagyis napidíjas az úrbéri bíróságnál. Ilyen körülmények között sem csak magára gondol: 1857-ben megnősül, mégpedig nem szerelemből; maga írja, hogy „együttérzésből" veszi el egyik volt honvédbajtársa özvegyét, aki Lengyelországból származott, s három gyermekével minden segítség és támasz nélkül maradt.

Mindezt nemcsak azért mondottuk el, hogy jobban megismerjük ennek az elfelejtett magyar írónak nagyszerű emberi egyéniségét, hanem azért is, hogy pontosan lássuk: Kazinczy Ferenc egyik leányának, Thália három árvája milyen környezetbe, milyen körülmények közé került. Platthy István ugyanis nagy szegénységében a három mostoha gyermeken kívül az ő nevelésüket is elvállalta. A száz évvel ezelőtt, 1859-ben, Kazinczy születésének századik évfordulóján az író unokáinak megsegítésére szer-

vezett nemzeti gyűjtésből így Platthy István is részesült. A mostani Kazinczy évforduló alkalmából érdemes idéznünk, amit erről visszaemlékezésében ír:

„... ehhez járult még azon eset is, hogy ezen időközben rokonom, Hrabovszky Sándor özvegye, született Kazinczy Thália, Kazinczy Ferenc édes leánya szinte meghalálozott, hagyván maga után három árvát, név szerint: Irén, Emma és Geiza. Ezek felnevelését halálos ágyán nevezett nő reám bízta, persze, hogy majdnem minden vagyon nélkül. Mivégre az ország Kazinczy Ferenc százados ünnepe alkalmával egy kis tőkét gyűjtött adakozások útján unokái felsegítésére nézve. Így az én három árváim neveltetésökre is kaptam némi segélyt, évi 200 forintokat, míg végre Iréne a kalocsai érsek szívességéből az egri zárdában nevelkedett, Emma és Geiza pedig felnőtteig házunknál mind saját gyermekeink ápoltattak. Irén osztán Lónyainőnél volt Bánfalván, ahonnan házasságra lépett Hegedüs Lajos gazdászhoz, s úgy tudom, hogy elégedett sorsban (él). Emma apáca lett Szatmáron, Geizát — Deák Ferenc tanácsára — technikai pályára szántam."

Ime: három Kazinczy-unoka szomorú, mégis szerencsés sorsa. Szerencsés bizony, mert bár a Platthy-házban nagy szegénység közepette nyolc gyermek nevelkedett (közben ugyanis az író házasságából is született két gyermek), szeretet és békesség vette őket körül. A három apától származó nyolc gyermek egyforma szülői szeretetet kapott. (A felesége első házasságából származott gyermekeknek pl. nem volt szabad elárulni, hogy nem ő az édesapjuk. A nagyobbik leány valóban csak esküvőjén tudta meg, hogy nem Platthy-ivadék.) Törekvését emlékiratában így foglalja össze:

„... csakhogy mindnyájan együttesen legalább gyermeki éveikben boldogok lehessenek. S úgy tudom, hogy bár igen szegények voltunk, én célt értem, amennyiben őket boldognak lenni láttam."

Érdekességként megemlítjük még a Platthy családban fennmaradt hagyományt is, mely szerint Emma kedve és hajlama ellenére lett apácává. Amikor egy alkalommal panaszkodó levelet írt „haza", az egyik mostoha fiú (Okolicsny Gyula) és az egyik Platthy fiú (István) elutazott Grácba, s a zárdából egyszerűen megszöktette Emmát. Mások hatására azonban a leány ismét visszatért az apácák közé, s egy kassai zárdában élt haláláig.

A három Kazinczy-unoka nagyszerű író-nevelőjéről még annyit, hogy emlékirata szerint 1861-ben, a helyzet enyhülésekor egy ideig megyei pénztárnok lett, de Schmerling diktatúrája idején állását ismét elvesztette. A kiegyezés előkészületeinek enyhébb légkörében újból állást kapott: 1865-ben az Ungmegyei Takarékpénztár könyvelőjévé választották meg, s ezt a munkakört töltötte be 1879-ben is, amikor visszaemlékezéseit fia okulására megírta.

A sok szenvedés, pályájának kerékbetörése, hazafiúi bánata nem törte meg. Emberi nagyságára vall, hogy a keserű tapasztalatok után is így foglalta össze fia számára legfőbb útmutatását:

„A haza mindenek felett, s a közjólét előmozdításán alapítsd saját boldogságodat, soha mások kárán!"

Negyvennyolcas honvédtiszthez, Kazinczy unokái nevelőjéhez és magyar íróhoz méltó tanítás.

Marsall László — Tellér Gyula

Formai vizsgálatok a modern költészet területén

Az utóbbi időkben irodalmi folyóiratainkban és újságjainkban sok szó esett a „modern" költészetről. Ha a kritikusok egy-egy költőnemzedék, vagy akár csak egyes költők műveit vették vizsgálat alá, elemzésükben gyakran éltek a „modernizmus", „modern költészet eszközei" kifejezésekkel. A konkrét elemzésekben az említett művekből vett idézetek mutatták is, mire gondol a kritikus. Az itt következő tanulmány azonban ennél többet akar. Megkísérli általánosan, rendszerbe foglalva felvázolni a „modern" költészet formai lehetőségeit.

Nem minden mai költőt nevezünk „modern" költőnek. Az azonban igaz, hogy azok a formai eszközök, amelyeket „modern"-ként szokás kiemelni egy-egy költői alkotásban, szinte valamennyi *mai*, de nem kifejezetten „modern" költőnél is fellelhetők, sőt régebbi korok költői is éltek velük.

Mi tesz tehát „modernné" egy költőt?

Apollinairet pl. „modern" költőként szokás számontartani, amit viszont sok mai költőről nem mondhatunk el. Véleményünk szerint a „modernséget" nemcsak és nem elsősorban a fent említett és gyakran hangoztatott formai elemek teszik. Pl. Juhász Ferenc „Tanya az Alföldön" című verse nem attól, vagy elsősorban attól lett „modern", hogy ezt írja benne:

Üvegvirágok, üveglombok
izzanak,
mint a gondok.

A „modernség" nézetünk szerint, elsősorban tartalmi kategória s a formában csak a tartalom formateremtő ereje által jelentkezik. A „modernséget" a XX. század emberének új, régebbi korokkal nem közös élményvilága jelenti. Az új élményvilág kifejezésére korunk költői részint átformálták a meglévő formakincset, részint újat alakítottak ki. Az említett élményvilág mint tartalom, és az új formakincs dialektikus kapcsolatban van egymással, melyben a tartalom az elsőleges, a meghatározó, a forma másodlagos, a meghatározott.

Ebben a kapcsolatban a forma egészen tágan értelmezendő. A költői műalkotás ugyanis a tartalom- és a formaelemek egész láncolatából épül fel, amelyben csak az elemek egymáshoz való viszonya dönti el, hogy mi tartalom és mi forma. Leegyszerűsítve a kérdést, az egyik oldalon áll az „abszolút forma", a költői műalkotás akusztikai struktúrája, a másik oldalon az „abszolút tartalom", a műalkotássá válni akaró élmény. (Természetesen a valóságban az „abszolút forma" sem abszolút, hiszen az akusztikai struktúra is hordozhat és határozhat meg tartalmakat. Hordozhat: lásd pl. Verlaine „Chanson d Automne" című versét. Meghatározhat: bizonyos versforma a lehetséges szavak, szókapcsolatok között már eleve válogatásra kényszerint.)

Az „abszolút forma" és az „abszolút tartalom" között a logikai, képi stb. struktúrák sora helyezkedik el, s ebben a sorban egy versszak valamely képe a rímekhez

képest pl. tartalmi elem, de ugyanez a kép a vers szerkezetéhez, vagy alapélményéhez képest formai elem. Így tehát a két szélen álló „legformább forma" és „legtartalmabb tartalom" között, az egyik oldal felé mindig formai, a másik oldal felé mindig tartalmi „arcukat" mutatják a költői eszközök. A kérdésnek ez nagyon leegyszerűsített megfogalmazása. A valóságban a tartalmi és formai elemek között sokkal bonyolultabb és sokoldalúbb kapcsolatok állnak fenn. Ezekkel a kapcsolatokkal bővebben a tanulmány második részében foglalkozunk.

Az a pillanatnyilag még meghatározatlan jellemző, ami a „modernséget" teszi, a tartalom-forma lánc minden tagján megtalálható. Mi ennek a láncnak a tagjait, mint formai elemeket vesszük vizsgálat alá és azt próbáljuk kimutatni, melyek azok a rendszerbe foglalható és elemezhető költői eszközök, amelyek az alapélményen kívül a modern versek „modernségét" létrehozzák. Ezek a formai eszközök, mint fentebb említettük, a költészet történetének minden korszakában fellelhetők. „Modernné" az teszi őket, hogy a XIX. század vége óta a formát tudatosan elemző és a benne rejlő energiákat tudatosan felszabadító költői gyakorlat bővebben, gyakrabban, gazdagabban él velük, mint egyéb korok tették. Ezek a formai eszközök (tehát a fentebb említett tartalom-forma lánc formai elemei: a vers akusztikai, logikai, képi, grammatikai struktúrája), mint a mai magyar és külföldi költők műveinek vizsgálata bizonyítja, egyaránt alkalmasak haladó és reakciós tartalmak kifejezésére.

Az élet igazi problémáitól való elfordulást leplezik pl. A. Artaud „Kutya Isten" című versében[1], Majakovszkij „Erről" című költeményében viszont a polgári életforma kicsinyességei elleni támadás adekvát kifejezőivé válnak. (Pl. a „Barátok" című részben.) Az egyes művek konkrét elemzése hivatott eldönteni, hogy ebben, vagy abban a műalkotásban a „modern" formai eszközök milyen tartalmakat hordoznak.

A költészet ilyen tágan értelmezett formakincsének vizsgálatához — a vizsgált jelenség sokoldalúságánál fogva — több tudomány eredményeit és terminológiáját hívtuk segítségül: többek között a nyelvtudományt, lélektant, logikát, bár vizsgálataink lényegüket tekintve a poétika területén mozognak. Ahol az említett tudományok fogalmait közvetlenül átvehettük, ott a készenkapott terminológiához is igazodtunk. Ahol kész fogalmak nem álltak rendelkezésünkre, az új fogalmakkal együtt megfelelő új terminológiát is igyekeztünk kialakítani.

A költemény alapanyaga az élmény, mely a szubjektum számára érzelmekből, képzetekből, fogalmakból, zenei és hangulati komponensekből stb. tevődik össze. Az olvasó, a hallgató számára mindezek az elemek a nyelven, mint közegen keresztül nyilatkoznak meg. Vizsgálódásunk elején tehát ezt a közeget, illetve ennek a közegnek önálló jelentéssel bíró egységét, a *szót* kell elemeznünk.

A szó lélektani szempontból képzetkomplikáció: egyfelől hangképeknek, másfelől képzeteknek és fogalmaknak tartós asszociatív kapcsolata. Áll tehát egy materiális részből, a hangsorból, s egy absztrakt részből, a képzetekből és fogalmakból. A materiális részt jelölőnek, az absztrakt részt jelöltnek, jelentésnek nevezzük. A szó lényege a jelentés-funkció, vagyis a fentemlített elemeknek az a képessége, hogy a köztük lévő asszociatív kapcsolat alapján egyik a másikat felidézheti.

A költészet szempontjából a szó minden alkotóeleme egyforma fontossággal bír. Ezek az alkotóelemek, melyeket *szótartományoknak* nevezünk, a következők:

1. akusztikai
2. logikai
3. képi
4. hangulati-affektív
5. grammatikai

} tartomány.

[1] *Velem a kutya-isten, s nyelve*
meredeken döf, mint a dárda,
a papsüveg kettős kúpjába,
a föld csúcsától bizsergetve.

1. Az akusztikai tartomány nyelvészeti szempontból hangképeknek a kapcsolata; ez a hangképsor vagy hangsor a közte és a szó-jelentés többi tartománya között lévő asszociatív kapcsolat alapján felidézi, vagy felidézheti a jelentést, azaz a logikai, képi, hangulati tartományt. A hangsor tehát az a matéria, amelyhez az absztrakciók (képzetek fogalmak) tapadnak. A költő számára az akusztikai tartomány többet jelent. Jelenti a költemény egyik igen fontos részét kitevő zeneiségnek alapelemét: a ritmus, rím, gondolatritmusok, hangfestések stb. hordozóját. Ugyanakkor a költészet szempontjából szorosabb kapcsok fűzik a szó jelentéssel bíró tartományaihoz, amennyiben a szó akusztikai tartománya (hangteste) fontos szerepet játszhat a szóhangulat kialakításában, meghatározhatja a szójelentést (pl. hangutánzó szavaknál) stb. Ezekre a kapcsolatokra a megfelelő tartományok elemzésénél utalunk.

(A nyelvészek között jól ismert tény, hogy a szó hangtestének emlékképéhez nemcsak a szójelentés fűződik tartós asszociatív kapcsolattal, hanem egyrészt a hangsor kimondásához szükséges beszédmozgások emlékképei, másrészt az írni-olvasni tudó embernél a szó írásképe és az írómozgások emlékképei is. A beszédmozgások emlékképeinek a szóhangulat kialakításában van jelentős szerepe, az írásképnek és az írómozgások emlékképeinek abban a figyelemre méltó tényben, hogy a mai költészet alkotásai között egyre több a nem szavalható kötelmény. Ezek létrejötte, s ezért átadása is, bizonyára nem elsősorban akusztikai, hanem vízuális síkon írásban történik. A kérdés részletes elemzésére hely szűke miatt nem térhetünk ki.)

2. A logikai tartomány tartalmazza a szó hangalakjához tapadó fogalmakat s ezeknek a fogalmaknak azt a tulajdonságát, hogy nem elszigeteltek, hanem a többi fogalommal különböző kapcsolatokba hozhatók. Ezeknek a kapcsolatoknak a típusai a köznyelvben nagyjából meghatározottak. Pl. az asztal fogalma különböző konkrét tulajdonság-fogalmakkal (nagyság, minőség, forma stb.), tárgyfogalmakkal (láb, lap, fiók stb.) kapcsolatba hozható. Bizonyos fogalmakkal azonban nem szokás kapcsolatba hozni (bátorság, láncreakció, megtermékenyítés stb.). Ezek a kapcsolatok az ún. értelmetlen kapcsolatai a nyelvnek. A gondolkodás differenciáltsága következtében azonban az irodalom és a tudományok nyelvében egyre-másra létesülnek új és meglepő szókapcsolatok, melyekben a szavak fogalmi tartománya új jelentéssel bővül.[2] (Pl. gazdasági egyensúly, vagy Vörösmartynál: „az emberfaj sárkányfog-vetemény")

3. A képi tartomány tartalmazza a szó hangalakjához tapadó képzeteket. Ezek a képzetek, az őket felépítő érzetminőségeknek megfelelően, az öt érzékszerv minden síkján megjelenhetnek, sőt a különböző érzetminőségek kombinációiként is. (Lásd Rimbaud: „A Magánhangzók Szonetje"). Így a *kép*-fogalom általánosan értelmezendő, s nemcsak vízuális képzeteinkre vonatkozik. Ha alapul vesszük a leíró lélektanok szokásos képzet-felosztását (elsődleges egyéni képzet, másodlagos egyéni képzet, általános képzet), a következő megjegyzéseket tehetjük. A tulajdonnevek képi tartománya elsődleges egyéni képzet, a legkonkrétabb. A másodlagos egyéni képzet is igen konkrét és felidézése szuggesztív erejű, szemben a kevésbé konkrét általános képzetekkel. (Pl. A helyváltoztatás általános képzetét tartalmazó „megy" igénél sokkal gazdagabbak a másodlagos egyéni képzetet tartalmazó surran, oson, támolyog stb. igék). A szavak képi tartománya a költői nyelv láttató ereje szempontjából is igen lényeges.

4. A hangulati tartomány tartalmazza a szó hangulati velejáróit. Ezek lehetnek kollektívek, vagyis ugyanaz a hangulati tartalma lehet egy szónak a közösség minden egyes tagja számára, vagy lehetnek individuálisak, ha a szóhangulat csak egy-egy egyén számára adott. A költészet egyik érdekes jelensége, hogy az individuális szóhangulatot és élménypanyagot kollektívvé igyekszik tenni. A szóhangulat tapadhat a hangalakhoz (illan, suhan; fröccsen, lottyadt), a szó fogalmi és képi jelentéséhez (illatos, büdös), az írásképhez (az Élet stb.) és lehetnek egyéb asszociatív alapjai (régiesség, jövevényszó stb.). A hangulati tartomány tehát nem jelentkezik önállóan, mint ahogy jelentkezhet a logikai, hanem csak más tartományokkal együtt.

[2] Lásd a nyelvészetben a szavak szokásos és alkalmi jelentését!

5. A grammatikai tartomány szintén nem önálló; tartalmazza egyrészt azokat a formális, nyelvtani-rendszeri viszonyulásokat, melyekbe a logikai tartomány fogalmai szófajiságuknál fogva léphetnek. (Pl. a főnév a mondatban lehet alany, állítmány, tárgy, határozó, esetleg melléknevesülhet), másrészt az egyes szófajok speciális tulajdonságait (pl. az igék módja és ideje, a melléknevek fokozhatósága stb.). A grammatikai tartománnyal kapcsolatosak a szó hangalakjának grammatikai jellegű változásai is (ragok, jelek, képzők okozta ritmus-változás stb.).

A költemény építőköve a szó. A költemény tehát — a tartalomtól elvonatkoztatva — szavak egymásutánja. A szavakat a fenti elemzés alapján szótartományok alkotják, illetve a szavak szótartományokból épülnek fel. A költeményben az egymásután következő szavak tartományai egymáshoz kapcsolódnak: akusztikai akusztikaihoz, grammatikai grammatikaihoz, logikai logikaihoz, képi képihez stb. Az egyes szótartományok ilyen kapcsolatait, melyek a költemény egy-egy részén vagy az egész költeményen láncszerűen végighúzódnak, *szféráknak* nevezzük. Szféra tehát annyi van, ahány szótartomány.

A grammatikai szféra tartalmazza a költeményt felépítő szavak szótani, mondattani kapcsolatait (pl. hogy egy főnév a vele kapcsolatban álló igének alanya-, tárgya-, határozója-e stb.) A logikai szféra jelenti a költeményben lévő fogalmak logikai kapcsolatait (pl. hogy két fogalom logikai ítéletet alkot, vagy hogy logikai mellérendeltségi, vagy alárendeltségi viszonyban vannak-e stb.). A képi szféra a költemény szavaihoz tapadó képzetek összessége. Amint a szavak hangulati tartománya csak más tartományokra tapadva jelenhet meg, ugyanúgy a hangulati szféra is csak más szférákkal együtt fordul elő.

A költő és az olvasó számára, mint mondottuk, a költemény tartalmát alkotó élmény a nyelven, mint közegen keresztül nyilvánul meg. A szó ennek a „közegnek" legkisebb tartalomhordozó eleme. A költészet lényegéhez azonban az említett tartalom, élmény kifejezése, közlése tartozik. Azokat a nagyobb logikai, grammatikai, akusztikai, képi stb. egységeket, melyek a kifejezést, közlést hordozzák az egyes szférákban — a szó ennek a kifejezésnek, közlésnek csak eleme, de legtöbbször nem azonos vele — *periódusoknak*, illetve mondatoknak nevezzük. A periódusok tehát azok az egységek, melyekre az egyes szférákban közölt tartalmak felbomlanak, illetve amelyekből ezek a tartalmak felépülnek. Minthogy a közlések anyaga változatlanul a beszéd, a periódusok nagyjából a nyelvi közlés egységét, a mondatot követik. A nyelvi közlések (mondatok: grammatikai periódusok) mögött a logikai szférában a grammatikai periódusoknak nagyjából megfelelő logikai ítéletek húzódnak meg („logikai mondat"). Mivel a logikai és grammatikai periódusok alkotóelemeiként szereplő szavak nemcsak logikai és grammatikai, hanem képi, akusztikai és hangulati egységek is — a szótartományok alapján — a logikai és grammatikai periódusok mellett a vers képi, akusztikai és általuk hangulati periódusokból is állhat. (Képi, hangulati, akusztikai „mondatok").

József Attila „Öt szegény szól" című versének ezen soraiban:

a síkon ha dinnye volna,
sisteregne és ugorna.

A grammatikai periódusok: első: a síkon ha dinnye volna, — második: sisteregne és ugorna. Jelen esetben — mint leggyakrabban — a logikai periódus egybeesik a grammatikaival (mindkét grammatikai periódus mögött egy-egy megfelelő logikai húzódik). Minthogy e két sorban képileg egy egységes képzet jelenik meg (a síkon sisteregve ugró dinnye) a két grammatikai és logikai periódus mögött csak egy képi és hangulati periódus áll. A képi periódus tehát a szavak képi tartományából mint elemekből felépített összképzet, mintegy „vízuális mondat".

Az akusztikai periódusok azok a hangzásbeli zenei egységek, melyekből a vers egésze felépül. A nyelvet nem tudó ember számára is érthetőek. (Ugyanis a beszédhangoknak azon a tulajdonságán kívül, hogy hangsorokká fűzve jelentést hordozhatnak, önálló zenei értékük is van. Továbbá az akusztikai periódusok elkülönítésére szol-

gáló nyelvi eszközök: beszédszünet, mondathangsúly, hanglejtés igen sok nyelvben hasonló. A beszéd hangmagasságának változása pedig sok nyelvben a beszélő érzelmi állapotára enged következeteni. Igy egy franciául nem tudó ember pl. a hallott francia beszédből elég nagy biztonsággal megállapíthatja, hogy a beszélő dühös-e, vagy közömbös, únja-e amit mond stb. Az akusztikai periódusok ezért nagyjából a nyelvet nem tudó ember számára is érthetőek). A fenti két verssor ugyancsak két akusztikai periódusra bomlik:

a síkon ha dinnye volna,// 1. periódus
sisteregne és ugorna. 2. periódus

Az akusztikai periódus kialakításában döntő szerepe van a grammatikai periódus struktúrájának, a verssorokban való eloszlásának és a vers ritmusának. Gyakran az egyes periódusok terjedelemben egybeesnek (mint fenti példánkban: a grammatikai, logikai és az akusztikai periódus megfelel egymásnak.) Ez azonban nem szükségszerű. A modern költészet gyakran szakítja el egymástól a grammatikai és akusztikai periódusokat s kiaknázza az ebben a módszerben rejlő hatásokat. Pl. T. S. Eliot „Puszta Ország" című versének elején az akusztikai periódusokban következetesen megtorpannak, megtörnek a grammatikai periódusok.

Április kegyetlen hónap, kikeltve
Orgonákat a holt tájból, keverve
Vágyat és emléket, ébresztve
Álmos gyökeret tavaszi esővel.

Nem szükségszerű továbbá a vers ritmikai egységeinek és akusztikai periódusainak egybeesése sem: József Attila „Tedd a kezed" című versében ezekben a sorokban:

Úgy őrizz, mint
ki gyilkolna.

Bár akusztikailag és ritmikailag is két periódus van, határuk nem esik egybe.

Úgy őrizz,// mint
ki gyilkolna az akusztikai periódusok

A ritmus-egységek viszont soronként következnek:

Úgy őrizz, mint//
ki gyilkolna

A közbeszédben a közlés tartalma leginkább a grammatikai és logikai periódusokban van. A költői nyelv ereje és kiváltságos helyzete a közbeszéddel szemben éppen abban rejlik, hogy a grammatikai, logikai közlés mellett fokozottabb szerepet kap a képi, hangulati, akusztikai közlés, (a képi, hangulati, akusztikai periódusok nagyobb hangsúlyt kapnak). Ezzel, a versben a prózára átfordítható logikai tartalom mögött, alsószólamként, egy logikai úton kifejezhetetlen „vers mögötti terület" tárul fel.

A közbeszédben tehát tartalmakat elsősorban a grammatikai és logikai periódusok („mondatok") hordoznak. Az irodalmi és különösen a költői nyelvben ezek mellett közléseket hordoznak a képi, hangulati, akusztikai periódusok is. Ha azt a periódust, mely zömmel maga hordozza a közlés tartalmát *tartalmas* periódusnak nevezzük, akkor a közbeszédben elsősorban a grammatikai és logikai periódusok *tartalmasak*. A költészetben tartalmas lehet, azaz a költemény tartalmát alkotó élményt zömmel egymaga hordozhatja a képi, hangulati, akusztikai periódus is. Tehát, amint a logikai periódus önmagában, a képitől függetlenül is értelmes lehet, ugyanígy a képi periódusnak is lehet önálló értelme bizonyos mértékben függetlenül a logikaitól. A tartalmasság tehát ilyen értelemben az egyes szférák attributuma, amennyiben azok a vers „tartalmát" hordozzák. Nézetünk szerint a modern költészetnek *egyik* legjellemzőbb

formai sajátsága, hogy a grammatikai, logikai periódusok mellett, *vagy gyakran azoktól függetlenül és azok ellenére* kiemelkedő szerep jut a képi, akusztikai, hangulati periódusoknak. Másként megfogalmazva, a modern költészetben nemcsak a logikai, grammatikai periódusok lehetnek tartalmasak, illetve elsősorban tartalmasak, hanem azok mellett, sőt *azoktól függetlenül* az egyéb periódusok is. Tekintettel arra, hogy e lényeges kérdést tanulmányunk következő részében részletesen kifejtjük, most csak egy rövid példát hozunk illusztrálására.[3]

A költészet lényegéhez, a költeménnyé váló élmény kifejezésén kívül, ennek az élménynek a másokkal való közlése is hozzátartozik. A kifejezés vizsgálatán kívül tehát ennek a közlésnek is figyelmet kell szentelnünk. A közlés lényege véleményünk szerint abban áll, hogy a tudattartalmakhoz hozzákapcsolt materiális jelek (szavak) segítségével a kifejező, a közlő ugyanezeket a tudattartalmakat igyekszik felidézni a hallgatóban, a megértőben is. S ilyen szempontból kell vizsgálnunk azt is, mi az „*értelmesség*". Itt tehát nem a közölt tartalmak értelmességéről van szó, hanem arról, hogy a vers képes-e a költőből a hallgatóba, olvasóba tetszés szerinti tartalmakat átvinni. Ha igen, ha az átvitel sikerül, a közlést *értelmesnek* mondjuk. Nézetünk szerint minden szféra periódusaiban megvan az a lehetőség, hogy tartalmakat közvetítsen, azaz értelmes legyen. Itt természetesen bizonyos lélektani jelenségekre tekintettel kell lennünk. A legtöbb műalkotásban ugyanis a közlendő tudattartalom (élmény stb.) és a vers által felidézett tudattartalom nem esik és nem eshet egybe. A közbeszédben és a tudományos nyelvben ugyanis egyértelműség szintjére — az állandó kollektív használat következtében — csak a fogalmak útján való közlés emelkedett. (Hozzá kell tennünk, hogy bizonyos egyértelmű szimbólum-nyelv a művészetek területén is kialakult. Pl. a virágnyelv, melyben minden virágnak többé-kevésbé egyértelmű jelentése van. Vagy a bátorság, béke, rabság közkeletű jelképei az oroszlán, a galamb, a lánc. Ezek az egyértelmű, konvencionális kifejezések eredetileg nem a logikum területén mozogtak, hanem képes kifejezések voltak. Tulajdonképpen ma is azok, de kollektívvá válásuk következtében eredeti képi jelentésük elhomályosulóban van, azaz a fenti szavak jelentése a képi tartományból a logikai felé tendál. Ha ma valakire azt mondják, hogy nyúlszívű, már csak homályosan merül fel bennünk a *nyúl* gyávaságának képzete, s erősebben általában a gyávaság fogalma.) A vers alapjául szolgáló élmény azonban rendszerint mélyebb rétegekből tör fel és ritkán, vagy talán soha nem *korlátozódik* a fogalmak területére. Azok az asszociációkkal[4] erősen színezett képzetek, melyek az élmények első megjelenési formáiul szolgálnak, az élmények különbözőségétől, az észlelés körülményeinek változatosságától, a különböző lelki alkatoktól, stb. függően — nagyon eltérőek. A „híd" fogalma pl. a szó használatának állandó, kollektív korrekciója miatt mindenki számára ugyanazt jelenti. Logikailag: a „híd" fogalmának tartalmi jegyei minden normális ember számára ugyanazok. Ha azonban a „híd" szó képi tartományát és a rátapadt hangulati velejárókat vesszük

[3] *Messzebbre menni céltalan*
Minden ékszer a lantba zárva
Révület sötét lepke-nyája
Az alkony hamuját rezgeti álmosan
(P. Reverdy „Utazó szív") Ebben a részletben elsősorban az egymásra halmozott képek hangulata hordozza a költemény mondanivalóját.

[4] Észlelésnek nevezzük az érzékszerveinkre ható tárgyak, jelenségek visszatükröződésének folyamatát. Azok az emlékképek, melyek ennek a folyamatnak a következtében létrejönnek, a képzetek. Képzeteink egymástól nem elszigeteltek, hanem a többi képzethez és fogalomhoz asszociatív kapcsok fűzik őket. Ezek között az asszociatív kapcsok között két típusnak van kiemelkedő jelentősége: annak, mely a képzetet a hozzá valamilyen szempontból hasonló képzethez fűzi (analógiás asszociáció) s annak, mely a képzetet az őt időben követő, vagy megelőző, vagy vele egyidejű képzetekhez fűzi (időbeli asszociáció). Ezek az asszociációk az egyes képzetek intenzitását, érzelmi színét nagy mértékben befolyásolják.

szemügyre, nyilvánvalóvá válik, hogy egyénenként nagy változatosságra bukkanunk, aszerint, hogy pl. a „kilenc lyukra állított" debreceni kőhidat, vagy a brooklyni hidat látta-e először, azaz debreceni-e, avagy brooklyni az illető. Azaz minél konkrétabb egy tudattartalom, annál több egyéni bélyeget visel magán. Ezért — elmondhatjuk — minél konkrétabb tartalmakat akarunk közölni, annál nehezebb lesz ezt *egyértelműen* tennünk. A hagyományos költészet és irodalom úgy segített magán, hogy az individuális élményt, mely ugyancsak individuális kép stb. anyagban fejeződik ki, lefordította a fogalmak egyértelmű nyelvére s ezen közölte. (A képi, akusztikai, hangulati szférák itt a logikai közlés mellett csak másodlagos szerepet töltenek be, azaz nem *fő* tartalomhordozó területek.) A megértés pedig abban állt, hogy az olvasó, a hallgató visszafordította — már amennyire tudta — a fogalmak szintjéről a képzetek, hangulatok, az élmény szintjére. De mivel az a konkrét képzet-anyag, amelyre a fogalmak épülnek, egyénenként változó, az első „fordítás" kiindulásául szolgáló és a második „fordítás" eredményeként létrejövő képzethalmazok nem felelnek meg egymásnak teljesen. (Körülbelüli, távoli analógiája ennek az esetnek az, mintha magyarból pl. németre, s onnan vissza magyarra fordítunk egy verset, s az eredeti és a kétszeres fordítás nyilvánvalóan eltéréseket mutat.)

Mint a fentiekben már utaltunk rá, s a megfelelő helyen majd részletesen kifejtjük, a modern költészet egyik típusa igyekszik megtakarítani a konkrétról az absztraktra s az absztraktról a konkrétra való fordítást. Ezért *elsősorban* a szavak képi, hangulati, akusztikai tartományaira épít, illetve az ezekből felépülő szférák periódusaiban közöl a logikum háttérbeszorításával, illetve kiiktatásával. Ezzel azonban egyértelműségben veszít, a fentebb elmondottak alapján .Meg kell jegyezni, hogy e veszteség nem olyan nagy, mint gondolnánk.

Röviden foglaljuk össze az *„értelmesség"* és *„tartalmasság"* közti különbséget. Az értelmesség az egyes periódusoknak az a képessége, a periódusokban lévő olyan *lehetőség*, hogy tudattartalmakat fejezhetnek ki és közölhetnek más szférákban lévő periódusoktól függetlenül is. A tartalmasság pedig ennek a *megvalósulása*, azaz tartalmas az a periódus, amelyik éppen valamely költemény *fő tudattartalom közlő* területe. Sietünk hangsúlyozni, hogy *fő* tudattartalom közlő terület, hiszen egyes élmény-elemeket képekben, ritmusban stb. közölt a hagyományos költészet is. A modern költészet vívmánya az, hogy a „fő hírközlő-csatorna" áttevődhetik a logikai—grammatikai szférából egyéb szférákba is.

Ezt a megállapítást szeretnénk néhány példával is alátámasztani.

Vizsgáljuk meg először az akusztikai szférát ebből a szempontból. Mint mondottuk, a hagyományos („nem modern") költészet is felhasználta — nagyobb mértékben, mint gondolnánk — az akusztikai szféra tartalomhordozó képességét, „értelmességét". Közismert például, hogy Petőfi az „Egy gondolat bánt engemet" című versében a jambikus és daktylikus lüktetés változtatásával hogyan fejezi ki ritmikailag is az alapélmény változásait. Hasonló lehetőségek rejlenek a rímekben is. Tóth Árpád „Áprilisi capricció" című versének tréfás, bolondos hangulata nem utolsósorban a rímeiből fakad. (Az útszél: csupa pitypang, A bokrok: csupa füttyhang.) A hagyományos értelemben vett tartalmi rész mellett még inkább kidomborodik az akusztikai szféra Babits Mihály „Új Leoninusok" című versében.

A modern költők a költészet akusztikai eszközeivel létrehozható új színek, hangulatok kikeverésének módszerét tovább fejlesztették, mint ahogy pl. a XX. század festői is a festészet egy bizonyos periódusában a képfelület hatásainak lehetőségeit, a faktúrát igyekeztek gazdagítani. A festészetnek ebben a stádiumában nem az ábrázolt tárgyak (gitár, váza, akt stb.) voltak lényegesek, nem ezek hordozták a mondanivalót, hanem a tárgyak felbontásának és ábrázolásának lehetőségei és a faktúra gazdagítása. Már a fent idézett versekben is valamiféle akusztikai faktúra gazdagításról van szó. A festészetben ez odáig vezetett (lásd Picasso, Klee, Mondrian egyes képeit), hogy az ábrázolt tárgy, a különböző faktúrák létrehozásának ürügye, teljesen eltűnt a képből. A költészetben a módszer következetes végigvivői a lettrizmushoz jutottak, amikor a vers jelentés nélküli hangtestek pusztán zenei hatásaira épül. Példaként említ-

hetjük a magyar költészetből Weöres Sándor „Barbár dal" című versét: ebből idézzük az első versszakot:

Dzsá gulbe rár kicsere
aj ni musztasz emó
aj ni mankütvantasz emó
adde ni maruva bato! Jaman!

Weöres azonban e képzelt eredetihez képzelt fordítást is csatol és ezzel azt a mondanivalót, amit a lettrista vers elvontan, csak akusztikai hatásokkal közöl, konkrétan is kifejezi. Nála tehát nem is tiszta lettrizmusról van szó, hanem merész költői kalandról; hogyan lehet elválasztani egy verstől „zenei lelkét". A nyugati, különösen a francia irodalmi újságok azonban gyakran közölnek „fordítás nélküli", „eredeti" lettrista verseket is.

Ezek után vegyük szemügyre a képi szféra tartalomhordozó lehetőségeit. József Attila egyik legjellemzőbb alkotó módszere, hogy amilyen megkomponált a vers gondolati struktúrája, ugyanolyan zárt és egységes összképzetbe olvadó a képi struktúrája is, s a kettő egymásnak nagyrészt megfelel.

„A Dunánál" című versének első részében a vers képanyagából összeáll a rakpart és az esős nap zárt képe. Ugyanakkor a részképek támogatják, megjelenítik a vers gondolatait:

Es elkezdett az eső cseperészni,
de mintha mindegy volna, el is állt.
És mégis mint aki barlangból nézi
a hosszú esőt — néztem a határt:
egykedvű, örök eső módra hullt,
színtelenül, mi tarka volt, a múlt.

A versszak gondolati része azt közli velünk, hogy a költő végiggondolja a múltat. A képi része azokat a külső körülményeket foglalja egybe, melyek a költőt éppen körülveszik. A hulló eső és a költő lelki szemei előtt lepergő múlt képzetei között lévő analógia alapján a két képzet egymáshoz kapcsolódik. Viszonylagos önállóságukat azonban megőrzik s így a képi rész a vers gondolati anyagától bizonyos mértékig függetlenül is lezárt, értelmes egész. A módszer továbbvitele az, mikor a költő teljesen a képek síkján marad és pusztán ezek által és ezekben fejezi ki élményét, „mondanivalóját". Ennek a módszernek tipikus képviselői pl. P. Reverdy és G. Trakl, de idézhetünk Dsida Jenőtől, a fiatal Majakovszkijtól, sőt József Attilától is hasonló jellegű verseket. Mi tehát az ilyen versek felépítésének a lényege? A költő a képek, képi asszociációk hangulati és élménytartalmára építi a verset s ezen tartalmak egymásutánja, dinamikája, változásai teszik a műalkotást azzá a mozgalmas és mégis lezárt egésszé, melynek kialakítására más versekben a logikum szolgál.

G. Trakl „A vándor" című verséből álljon itt két versszak illusztrációként:

Dombra támaszkodik a fehér éjszaka,
Nyárfa magasodik ezüstben
Csillagok és kövek közt.

Almában ível patak fölött a palló,
A fiút halott arca követi,
Holdsarló az opálos szakadékban.

Mint annakidején utaltunk rá, a hangulati szféra mindig valamely egyéb szférához tapadva jelentkezik. Különösen az akusztikai és képi szférával jár együtt. Az előbb említett „tartalmas" akusztikai és képi szférák egyben hangulati szférák is voltak. Pl. P. Reverdy „Idő és én" című versének következő soraiban:

Ha véredből a hő eléri szellemed
Követhetnéd az ütemet
Befutva nesztelen a félelem kanyarjait

Itt elsősorban a képek hangulati ereje az, ami a verset egybekovácsolja. A következő „értelmes" szféra, mely tehát tartalmat hordozhat, a grammatikai szféra. Ebben a szférában az önálló tartalomhordozás lehetőségét az az érdekes jelenség teremti meg, hogy a nyelvben a hagyományos értelemben vett tartalmak (szójelentések) és az ezek összefűzésére szolgáló nyelvtani rendszer a gondolkodás fejlődésének bizonyos fokán függetleníthetővé vált egymástól. Idegen nyelv tanulása közben gyakran előfordul, hogy az ember érti a mondatot, de nyelvtanilag nem tudja helyesen megmagyarázni. Előfordul ennek az ellenkezője is, érthetjük egy mondat nyelvtani szerkezetét, a benne lévő szavak szófaját, képzésük módját, ragozásukat stb., ugyanakkor azonban a szavak jelentésének hiányos ismerete miatt magát a mondatot nem értjük. Kettéválaszthatjuk tehát egy nyelvi közlés jelentéstani (szemantikai) és nyelvtani (grammatikai) érthetőségét. A modern költészet ezt a lehetőséget legjellemzőbb formájában úgy használja ki, hogy koholt szógyökökből a meglévő képzőkkel stb. szavakat hoz létre s ezeket, a nyelvtani rendszer szabályai szerint mondatokká, közléssé fűzi össze. Mivel a beszédhangok a jelentéstől függetlenül is rendelkeznek hangulatkeltő erővel, továbbá analógiák alapján felidézhetnek, más szavaktól kölcsönözhetnek bizonytalan jelentéseket, valamiféle furcsa, illékony, groteszk tartalmuk mégis csak van az ilyen „üres" szavakból összeállított mondatoknak, verseknek. Példaként említhetjük Lewis Carrolt, aki e tekintetben a modernség egyik előfutára volt.

A „Szajkóhukky" című versének egy versszaka így hangzik:

Volt egy brillős, a csuszbugó
Gimbelt és gált távlengibe,
Minden mimicre purrogó,
Mómája ingibe.

Az egyik ismert modern francia költő, Michaux, az „A Nagy Háború" című versében hasonló módszerrel építkezik:

A világ ellen undoszkol és umparál,
És rágózza és répázza, míg itt a drál,
Pratálja és libucolja és baruflázza az ulláit,
Tokárja és marmolja,
Manázsozza hátra hót és hótra hát.

Itt említjük meg, hogy a nyelvi archaizálásnak, a drámában a nyelvvel való jellemzésnek egyik lehetősége ugyancsak ebben a szférában rejlik. A nyelvvel való jellemzésre jó példa Gyemjan Bednij „Baron von Vrangel Manifesztuma". Néhány sort idézünk a versből:

Mit kleinem puta eszecskével
Asz úgynefezett prosztofil
Bírja hatalmat! Ember szégyell!
Ich spreche: pfuj, das is zu viel!

Példáinkban utoljára hagytuk a logikai szférára épített költemények bemutatását. Mondtuk már, hogy a költői nyelv abban különbözik a közbeszédtől, hogy fokozottabban épít a logikai szféra mellett a képi stb. szférákra, sőt esetleg a logikai szférát, mint bizonyos esetekben feleslegeset és elhanyagolhatót, ki is iktatja. Sokkal ritkábban fordul azonban elő, hogy egy költemény merő logikumból áll. Hiszen még az elsődlegesen logikai felépítésű filozófiai költemények is az alsóbb szférákat hívják segítségül a kifejezés és közlés tökéletesebb megvalósítására. Mégis találunk olyan költeményeket, melyek minden képtől (képi sűrítéstől) mentesen, elsősorban tartal-

muk logikailag közölhető részére épülnek. Hogy mi teszi ezeket *költőivé*, az esetenként változik. Hol az elmondott gondolat újszerűsége, merészsége, hol a zeneiség, hol a logikai sűrítés stb. Ilyenek nagyrészt Walt Whitman költeményei, de találunk hasonlót Szabó Lőrincnél, vagy Luis Aragonnál is. A költői alkotásnak ezzel a lehetőségével egyaránt él a hagyományos és a modern költészet is. Példaként idézzük Szabó Lőrinc „Semmiért egészen" című versének első négy sorát:

Hogy rettenetes, elhiszem,
de így igaz.
Ha szeretsz, életed legyen
öngyilkosság, vagy majdnem az.

(Folytatjuk)

Fábián István

Könyvek között

A szabályos bírálatok mellett talán nem árt, ha e helyen hében-korban beszámol egy nézelődő ember azokról a könyvekről, amelyeket elolvasott, vagy alaposabban forgatott, és úgy véli, másokat is érdemes figyelmeztetni rájuk. A bírálat nehéz, kétarcú műfaj. Az írót is figyelmezteti erényeire és hibáira (főként az utóbbiakra), de az olvasót is tájékoztatnia kell: mit talál egy-egy könyvben, érdemes-e kézbe vennie, mire ügyeljen különösen, ha azt kívánja, hogy fokozódjék műélvezete. Az írónak az olvasó nevében beszél, az olvasót az író helyett, a tájékozottabb ember nevében igyekszik felvilágosítani. Az itt következő feljegyzések erről a kétarcúságról lemondanak. Megelégszünk azzal, hogy főképpen az olvasót tájékoztassuk, vagy ha írókhoz, kiadókhoz szólunk, akkor is sok embert érdeklő kérdést feszegetünk, s reméljük, hogy eljut hozzájuk „vékony" kérésünk, ahogyan a régiek mondogatták.

Természetesen elsősorban azok a könyvek érdekelnek bennünket, amelyek velünk, dunántúliakkal vagy szorosabban baranyaiakkal foglalkoznak. Ilyen Katkó István regénye, az *Opálka és a forgószél*, amely több mint két éve jelent meg, de eddig nem emlékeztünk meg róla (hiszen nem is volt folyóiratunk jó ideig). A szerző több évig újságíróskodott Pécsett, s a regény több részlete felismerhetően itteni tapasztalatairól árulkodik. Opálka nem kislány, — mint neve miatt sajdítaná az ember —, hanem jámbor könyvkereskedő, aki akarata ellenére sodródik a koalíciós évek zavaros politikai életébe, és két bal lábával addig csetlik-botlik a különféle fondorlatok és sakkhúzások között, míg fel nem oszlathatja pártját. Egyetlen tagja volt, az is csak az utolsó hetekben: egy kétségbeesett földbirtokos, Csöndesváry Soma Jenő, akinek minel, hogy a cirkuszi plakátok a legszínesebbek.
den pártfogója „lebukik", utolsó reménységét találja meg Opálkában — de csak rövid időre. A koalíciós politizálgatásnak megvolt a komikus magja, ezt növeli azzal, hogy az események színhelyét járási székhellyé fokozza le, mégsem mulatságos a regény. Katkóban nincs meg a fölény; kesernyésebb ember annál, hogy nevettető tudjon lenni. A szereplőket karikatúraszerűen, vaskos vonásokkal ábrázolja, cselekménye sincs a regénynek: feltűnnek politikai buborékok, aztán sorra elpattannak, amikor kiderülnek a kisebb-nagyobb zsiványságok. Tisztességes emberek csak a naiv és tájékozatlan kispolgárok meg az öntudatos proletárok közt akadnak. Az eseményeket azonban nem irányítja senki. Minden véletlenül történik, mégis hihetően. Valóban ilyenféle volt 1945 politikai élete egy kis városban: Katkó István találó, többször szellemes megfigyelései révén ez a vélemény alakul az olvasóban.

Kolozsvári Grandpierre Emil új regénye, a *Boldogtalanság művészete* is megnevez két dunántúli várost. A nyíregyházi, budapesti és szegedi kalandok mellett elbeszél egy-egy pécsit és kaposvárit is, sőt a dunántúli városokra két-két szerelem is jut. A főhős, „a magyar parlagi Don Juan" apja halála után elhatározza, hogy félbeszakítja egyetemi tanulmányiat, és „elhentergi életét". Sikerül is minden városban egy-két különleges, általában elég érdekesen, mégsem túl mélyen jellemzett nőt meghódítania, de végül egy ügyes és elszánt leány feleségül véteti magát. Többgyermekes családapává „szürkül".

Az olvasó megkapja, amit a Kolozsvári-regényektől várt: a borsos részletek nem hiányoznak, de a *Boldogtalanság művészete* az író jobb színvonala alatt marad. A négy városban átélt kalandoknak alig van közük egymáshoz, s a részletes helyrajz ellenére (szép Tisza-parti és mecseki sétaleírások!) a történeteket és embereket helyezgethetnénk máshová is. A főszereplőt rokonszenvesnek akarja ábrázolni az író, de végül oktalanul dicsért, szinte üres embernek látjuk, akinek szerelmi éhségén, lusta-

ságán és „úri modorán" kívül más jellegzetes vonása alig akad. Ez bizony jó regényhez kevés.

*

Az utóbbi években sűrűbben jelennek meg a külföldi irodalmak kiválóbb alkotásainak fordításai.

Ebben az évben került ki pl. a nyomdából Tolsztoj remekművének, a *Feltámadás*nak negyedik kiadása is. Úgy kezdődik, mint egy bűnügyi regény. Nyehljudov herceg, mint esküdt végighallgatja egy mérgezéssel vádolt alvilági nő bírói kihallgatását. Az ártatlanul elítélt fogolyban ifjúkori szerelmére, Katyusára ismer, s elhatározza, hogy kiszabadítja, sőt feleségül akarja venni az elzüllött, de lelke mélyén jó leányt. Ettől kezdve a cselekmény két szálra bomlik: az egyik a herceg és Katyusa finoman ábrázolt szerelmi és lelkiismereti drámája, a másik a cári Oroszország igazságszolgáltatásának, börtönviszonyainak, sőt az egész feudális társadalomnak bírálata. Talán legszebbek a regénynek azok a lapjai, amelyeken Nyehljudov herceget szentpétervári látogatásakor az orosz főnemesség üresen pompázó, céltalan élete miatt mindinkább hatalmába keríti a kibírhatatlanná erősödő csömör.

Tolsztoj őszinte felháborodással rajzolja a cári börtönök borzalmait, az emberi méltóságukban szüntelenül megalázott foglyok szenvedéseit. A kép hatását fokozza, hogy az olvasó a börtönöket szemlélővel látja az állati sor alá taszított emberek életét. A megdöbbenés így közvetlenebb és indokoltabb. Az orosz irodalom nagyjainak lelkiismerete tiszta: Mindent elkövettek a művelt emberiség szégyenének, a cári börtönök, szibériai kényszermunkák, száműzetések rendszerének megszüntetésére. Nemcsak az emelkedett humanizmusáról közismert Tolsztoj, hanem Dosztojevszkij is — különösen a *Feljegyzések a holtak házából* erőltetett tárgyilagossága miatt még megragadóbb körképében —, Csehov is szachalini utazása után írott, sivárságot árasztó novelláiban, amelyeknek alakjai nemcsak emberségüket vesztik el, hanem érzéketlen vadságukban itt-ott a szervetlen élet színvonalára durvulnak.

*

Tolsztoj nagy regényének élvezetét megnehezíti, sokszor megakadályozza a gondatlan, kapkodó fordítás. Csak két mondatot idézek példának a mostani kiadásból: „Mindezek az események a felsőbb helyről, a cár őfelsége nevében kapott utasítások teljesedéséből folytak, ezeket az utasításokat minden körülmények között teljesíteni kellett, így hát hiábavaló lett volna teljesítésük következményein töprengeni. Nem is engedte meg magának, hogy efféléken töprengjen; hazafias kötelességének tartotta, hogy ne gondolkozzék, nehogy a gondolkodás megingassa kötelességei, — véleménye szerint igen fontos kötelességei — teljesítésében". (348. l.) Az első mondatban a „teljesít" ige ragad kullancsként háromszor is a szövegbe, a másodikban a „kötelesség" főnév. Ezenkívül a másodikban három „hogy" árulkodik a fordító leleményességéről. Mi nyelvőreink véleménye a „nehogy"-ról, valamint az eseményekről, amelyek az utasítások *teljesedéséből folynak*? E kisebb hibákon kívül az a legbántóbb, hogy mindkét mondat annyira a fordított nyelv szerkezetét követi, annyira „csigázott", hogy a magyar olvasó bizony nem hiheti, hogy ez a szöveg „először magyar embertől magyarul iratott volna"; pedig a műfordításnak ezt az alapelvét már 1604-ben kimondták.

A felületes fordítói munka nem elégszik meg a mai művekkel és az orosz klaszszikusokkal. Még a „Pantheon" adta ki Stefan Zweig *Marie Antoinette* című regényes életrajzát, s hozzá neves író: Németh Andor fordításában. Hemzsegnek benne a német mintára mondat végére csapott állítmánnyal és közbeszúrt mellékmondatokkal „díszített" szerkezetek. (Például: „A pásztorórák, amelyeket a végtelenül szeretett baráttal, kivel végre egymásra találtak, tölt, távolról sem gáláns pillanatok". (48—49. l.) A mondat értelme is igen logikus: a pásztor*órák* gáláns *pillanatok*!)

Ha efféle mondatszörnyetegek az oroszból készült fordításokban ritkábbak is, ez sajnos aligha az alaposabb munkának, inkább a magyar észjárást jobban megközelítő, világosabbnak látszó orosz mondatszerkezet következménye. Mégis az orosz indoeurópai nyelv, kedveli az igeneves rövidítéseket. Jól megfigyelhetjük, hogyan csetlik-

botlik a műfordító az alárendeléses szerkezetek között Dosztojevszkij nemrég újra kiadott megható kisregényének, a *Nyetocska Nyezvanová*-nak átültetése közben: „Mostohaapám erre hangosan ezt felelte, hogy az elítéltetést, a büntetést — akár ismét a gyilkosság vádjával terhelten — is szívesebben vállalja, mint az olyan életet, amilyenben mindaddig része volt (!) a földesúr zenekarában, ahonnan csak nagy szegénysége miatt nem távozhatott már jóval előbb; e szavakkal (!) kiment a szobából az őt (!) letartóztató emberekkel együtt". (1957-i kiadás. 406. l.)

Sajnos, mindez még nem az igazi. A klasszikus szövegeket nehezebb rosszul fordítani. Amikor azonban az eredetit is kisebb szellemi erőfeszítéssel alkotta az író, műfordítóink szinte nekiszabadulnak. Egy szemfüles, de felületesen, túl színesen fogalmazó amerikai újságíró, Ralph Ingersoll könyvét adták ki nemrég *Szigorúan titkos* címmel. E könyv 361. lapján olvasható: „Hangsúlyozni kívánom, hogy ezt nem bírálatképpen mondom az egyes angol páncélos dandárok és az azokat támogató hadosztályok felé". Megjelent teljes pompájában a „felé" egy fölöslegesen bonyolult mondatban. De előbukkan a másik csemege is, a „tűnik", melynek erősen divatozó, hibás értelmezését (igazi jelentése: elbúvik, rejtőzik) egyik komoly nyelvészeti folyóiratunk, a Magyar Nyelv tárgyalta nemrég. Az idézendő mondat másik „díszítménye" a szintén igen divatos, de otromba „keresztül", a harmadik a fölöslegesen használt műveltető képző: „Először is hosszú időn keresztül (!) olyan erősen (!) koncentráltuk magunkat (!) az ellenséges hadseregek legyőzetésére (!), hogy szinte már úgy tűnt nekünk (!), mintha ezenkívül nem is létezne másfajta élet". (378. l.) Megpróbálom magyarra fordítani ezt a divatos hibákkal barokkosan cicomázott mondatot: „Először is sokáig annyira csak az ellenséges hadseregek legyőzésével törődtünk, hogy szinte már azt hittük, nincs is másfajta élet". Persze így egyszerű, nem elég „színes". Ne felejtsük el, hogy a cirkuszi plakátok a legszínesebbek.

Véletlenül ugyanennek a vállalatnak egy másik kiadványában, Feuchtwanger *Hamis Nero*-jában a Flaviusok korabeli római előkelőségeket a fordító a Bach-rendszertől örökségbe kapott, fontoskodó hivatalnok nyelven beszélteti: „Alapos megfontolás tárgyává fogom tenni ajánlatát — válaszolta mosolyogva Varro" (30. l.), később a kérdés „vita tárgyát képezi" (31. l.), majd „szándékában áll" tisztelegni, és „érintkezésbe lép" (179. l.). Ezek azonban csak találomra válogatott példák, az egész fordítás kiváló gyűjteménye hivatali nyelvünk csodabogarainak.

Forradalmi újítást javaslok (javaslatot teszek: zárójelben az ő nyelvükön beszélek, hogy biztosabban megértsenek) kiadóinknak (kiadóink felé): Azt hiszem, tudnak annyian idegen nyelveket kis hazánkban, hogy ki lehessen válogatni közülük, akik magyarul is elég jól tudnak. Fordíttassanak (eszközöltessék a fordítást) azokkal!

*

Könyvkiadásunk egyik kevéssé emlegetett törekvése, hogy a magyar múlt haladó hagyományát feltárja, illetve feleleventse. Újabban mintha szaporodna a sok évi előkészítő munka termése. Mostanában jelent meg majdnem egy időben két olyan könyv, amely évtizedekig büszkesége lesz napjaink kiadói termelésének: *Bonfini* nagy művének Mátyás korára vonatkozó tíz könyvét jelentették meg magyarul, és újra megindították a *Régi Magyar Költők Tára* című sorozatot.

Bonfinit Mátyás király trónraléptének ötszázadik évfordulójára (1458—1958) adta ki a „Helikon" félbőrbe kötve, az 1545-i bázeli kiadás fametszeteivel, Geréb László fordításában, Kardos Tibor bevezetésével és jegyzeteivel. Jubileumi alkalom ide vagy oda, régi adósságot törlesztett ez a kiadvány, amely méltó folytatása a nemrég megjelent Thuróczi-kötetnek. Nem lehet nyugodt lelkiismeretünk, amíg a középkor és a hazai humanizmus nagy latin nyelvű alkotásait teljesen le nem fordítjuk magyarra.

Geréb László fordítása mérsékelt latinosságával is érezteti Bonfini stílusának eleganciáját és méltóságát. Kár, hogy itt-ott németes is (betudja, tűnik neki stb.). Kardos Tibor bevezetésében többet nyújt, mint nagy összefoglaló művében (*A magyarországi humanizmus kora*, 1955). Nem a könyv eredményeit írja át, hanem új, alapos tanulmányozás után ismerteti Bonfini történelemfelfogását, módszerét és jelentőségét a haladás gondolatának érvényesítésében.

A *Régi Magyar Költők Tára* első kiadásának köteteit Szilády Áron neve díszíti, aki élete javát áldozta régi irodalmunk emlékei összegyűjtésének. Munkáját Dézsi Lajos és Horváth Cyrill folytatta. A nagy elődök kiváló teljesítménye felelősséget ró a mostani szerkesztőkre: Bisztray Gyulára, Klaniczay Tiborra, Nagy Lajosra és Stoll Bélára, akik szemmel láthatóan érezték is ezt. Külsőségeiben az új kiadvány határozottan a régi fölé emelkedik. Legfinomabb papiron, ballonvászon kötésben, ízléses védőborítékkal, szépen metszett betűkkel nyomtatva jelent meg a tekintélyes kötet (678 lap és 32 képtábla). A régi kiadással szemben újítás az is, hogy ahol ismeretesek, közli az énekek kottáit, s a kötet végén Wathay Ferenc rajzait s több kézirat, első kiadás fényképmásolatát. Pontosabb a szövegek átírása. Csak a már nem használt betűket helyettesítik maiakkal, és a központozás hiányait pótolják, különben az eredeti helyesírását követik. Az olvasó számára ugyan némi akadályt jelent ez, de nagy segítség a további kutatásnak.

A közlést nem ott folytatják, ahol Dézsi Lajos a VIII. kötetben abbahagyta (kb. 1575 körül), hanem egy negyedszázadot átugorva a XVII. század első éveivel kezdik, s 117 ének kiadásával kb. 1613-ig jutnak el. A versek többsége panasz, siralmas ének. Néhány cím és kezdő sor már mutatja a mai olvasónak, milyen lehetett a XVII. század elején a magyar költészet uralkodó hangja: „Siralmas panaszát Magyarországnak (13. a mostani kiadvány számozása szerint), „Pusztaság, kárvallás egész Magyarországban" (14.), „Gyászban öltözék szegény Magyarország" (15.), „Keserű kínomban és jajgatásimban elfogyott reménységem" (101.), „Elérkezett a siralom áradása" (116.) stb.

A kötet kiemelkedő alakja Wathay Ferenc. Nem kellett felfedezni, hiszen szobor hirdeti emlékét Székesfehérváron. Ennek a városnak volt másodkapitánya, amíg török fogságba nem esett. Mégis örvendetes, hogy kritikai kiadásban sorakoztatják fel 28 énekét, jegyzetben közlik önéletrajzát és énekeskönyvének egyéb bejegyzéseit, valamint rajzait. Érdemes lenne részletesebben foglalkoznunk vele, nemcsak azért, mert dunántúli születésű, és itt élt, amíg a Fekete Torony rabja nem lett Sztambulban, hanem mert első a sajnos hosszan sorakozó rab-költők közül: Batsányitól Kazinczyn át Radnótiig líránk egyik legszomorúbb, mégis jellemző ága ez.

Az új sorozat tökéletesíti a jegyzetelést. Lap alján közli az eltérő olvasatokat, de az értelmezésre, a mű keletkezésére, a szerzőre stb.-re vonatkozó egyéb megjegyzéseket a könyv végén összesíti. Nem lenne-e helyesebb minden ének után közölni az efféle jegyzeteket is, vagy ha ezt nem akarják megvalósítani, legalább a tartalomjegyzékben az ének lapszáma alatt — mint Dézsi Lajos — mindjárt leközölhetnék, melyik lapon található a vonatkozó jegyzet: jóval használhatóbb lenne a kötet.

A régi kötetek módszerét követve időrendben közlik az énekeket — kiszakítva lelőhelyükről. Történelmibb, a valósághoz hívebb eljárás lenne, ha — eltérve a XVI. századi anyag közlési elvétől (ebből a századból kevesebb kéziratos énekeskönyvünk maradt meg) — a teljes énekeskönyveket adnák újra ki, s esetleg külön táblázatban igyekeznének megállapítani az énekek időrendjét. (A mostani kiadvány egyik erőssége máris a kötet végére illesztett nyolcféle regiszter.) Gondolhattak effélére a szerkesztők is, hiszen Wathay énekeskönyvét mintaadó alapossággal ismertették a jegyzetben. Sajnos, ők maguk sem követték mintájukat: a többi énekeskönyvet csak említették. Legalább erre: első említésükkor az énekeskönyvek pontos és részletes leírására, tartalmuk ismertetésére okvetlenül szükség lesz a következő kötetekben. Régi irodalmunkban a kéziratos énekeskönyvek nemcsak egyszerű gyűjtőhelyei a versek nek, hanem nagyobb részük az irodalmi élet szerves része: az előadó énekesek műsorfüzete. Helyes, hogy az egyes szerzőkről a jegyzetek mindent elmondanak, amit tudunk. Ez azonban a mai ember kívánságát elégíti ki. A XVI—XVII. században az irodalmi „egység" nem a szerző egyénisége, mint napjainkban, hanem az előadó énekes, aki gyakran maga is szerzővé izmosodik. Az énekeseket pedig az eddiginél jóval alaposabban tanulmányozott énekeskönyvekből ismerhetjük meg leginkább. — Őszinte örömmel soroltam fel az első áttekintéssel szerzett benyomásaimat, mert a gondos szerkesztés és a sorozat újból való megindítása jelentős állomás a magyar irodalomtudomány történetében és ünnep a magyar irodalom minden barátja számára.

Pusztai József

A Hold-utazás — a legújabb költészetben

A levegőt cédrus-ládába zárom.
Gyújtó-tükörrel fölfogott sugáron
Addig hevítem, addig ritkítom,
Míg száll s a holdig meg sem áll,
[tudom!...

...Mint gépész, meg rakéta-mester,
Kemény acélból löveget csinálok...
Lőport alája — aztán uccu, vesd el
Tüzes golyómmal az egekbe szállok!

Ez még a XVII. század emberének fantáziája és hangja. Ezeket a szavakat Rostand adta népszerű színműve hősének: Cyrano de Bergeracnak a szájába.

A kardnak ez a rokonszenves forgatója élő személy, művelt ember, író, aki merész ábrándok szövője volt. Egyik művében három elképzelést is leír, hogy az ember miként juthat az űrbe. Elgondolásai közül a legérdekesebb: „rakéta"-ötlete; az űrhajózás gondolája köré övezett különleges gyújtórakéták sorra működésbe lépnek és utasukat az égbe röpítik.

Talán éppen Cyrano eme naiv gondolatai ihlették meg Swiftet és Voltaire-t is, akik Gulliver holdbéli utazásának mondájában, illetve a Micromégas-ban tovább szőtték naiv ábrándjaikat. És hasonló volt a hatalmas fantáziájú Verne Gyula álma is „Utazás a holdba" című művében.

Az álomból azonban 1959 szeptember 13-án valóság lett, mert a második szovjet kozmikus rakéta elérte a hold felszínét. A történelemben először fordult elő, hogy a földről sikerült más égitestet űrrepüléssel elérni. Ezzel új fejezet nyílt meg a kozmikus térség kutatásában, egyúttal új fejezet kezdődött az irodalomban is, helyesebben a „hold-költészet"-ben.

A Hold, amelyről eddig már rengeteg költő emlékezett meg szerelmes verseiben, most újabb megvilágításban, az eddigitől lényegesen eltérő költői témaként került és kerül még ezután is az irodalomba. Nemcsak a tudományos irodalomba, hanem a költészetbe is. Bizonyíték erre Simon Istvánnak a Magyar Nemzet szeptember 20-i számában megjelent: „A Hold költészete" című verse is, amelyben többek között arról ír, hogy a Hold már nem szerelmi asszociációként jelentkezik a költőknél, hanem új témaként és a lírikusokat arra buzdítja, most arról daloljanak, ami a Holddal kapcsolatban újszerű:

Fönn úszott az idők állóvizében
s kihalászta minden költői száj,
ha ősz, tavasz és éjszaka volt
[éppen...
— De ez a nóta régi már.
— — — — — — — — — — —
De mióta a szeptemberi égen
rakéta süvölt s a holdig kiszáll,
új emberi dal kél a holdról érzem,
— Dalra fel, sok költői száj!

Simon István buzdítása nélkül is, szinte máról-holnapra, egymásután születtek meg a Holdról, a szovjet űrrakétáról szóló költemények a budapesti és a vidéki napilapok hasábjain. Szendrei József, Mátyás Ferenc, Berecz Miklós, Géczy Péter, Kulcsár János, Németh István, Lődi Ferenc, Boros László, Havas Ervin, Kiss Károly, Új Rezső, Bényei József, Molnár Sándor, G. Szabó László, Várnai Zseni, Ernyei Gyula, Vasi József, Pákolitz István, H. Bérczi Erzsébet, Büky László voltak az elsők, akik versben örökítették meg a világjelentőségű eseményt, a szovjet űrrakétának a Holdba ütközését, a szovjet lobogónak a Holdba érkezését.

Főleg a dunántúli költők, versírók, reagáltak a leggyorsabban és a legnagyobb számban a szovjet tudomány világraszóló sikerére. A sok vers között természetesen akadnak olyanok is, amelyek nem ütik meg az irodalmi mértéket, mert rögtönzöttek, az esemény pillanatnyi hatása alatt, sebtiben születtek. Ha emiatt mind nem is értékesek, mégis érdekesek, mert — szabad versben, vagy kötött formában — történelmi eseményt örökítettek meg s az utókor számára irodalomtörténeti dokumentumok maradnak, ezért gyűjtöttük ezeket csokorba, s adjuk közre csak így, frissiben, mélyebb elemzés nélkül.

A költők és versírók egy része, a második szovjet űrrakéta sikerében az emberi ÉSZ, az Értelem diadalát látja az anyag felett. Ez a gondolat csendül ki Szendrei József: „Óda a szeptemberi telihold hoz" című verséből is, amely a Fejér Megyei Napló szeptember 17-i számában jelent meg. Ő is az emberi tudás és büszkeség jelképét látja benne és az egyetlen, aki egyben arra figyelmezteti az Embert, vigyázzon, hogy tudásától, a száguldó technikától nehogy megszédüljön, elbízza önmagát.

— — — — — — — — — — — —

Csend van, szeptember, hull a falevél,
Ezerkilencszázötvenkilencben
öreg Földünkön mohó volt a nyár,
de gazdagon termett az agyvelő.
Szent Dávid, hallod? Szovjet muzsika,
az Űrben zeng egy új orosz gitár.
Kétszázmillió ember pengeti,
a Holdra száll a rakéta-madár.
Homlokán zászló, teste csupa fény,
egy kis darab Szovjetunió,
és alatta, a zord Észak jegén
utat tör egy nagy atomhajó.
Óh, utat tör az emberi elme,
utat a jégen, utat a Holdhoz,
legszívesebben maga is menne
csillagot fogni ehhez a Korhoz.

— — — — — — — — — — — —

Éjfél van. Új nap és új korszak
kezdődik ebben a szelíd percben.
A Holdon szovjet zászló lobog
s hálót szőnek rá a holdi pókok.
Nézem, az öreg Hold rám mosolyog.
Hallgatom azt mondja, boldog
[vagyok.
Kisdarab felhő úszik az égen.
Ember, a neved a Holdra írtad,
és felírod majd a csillagokra.
Ember, az Űr titkai kinyíltak,
hát légy büszke dicső korszakodra!
Tiéd a szeptemberi telihold,
tiéd az út a hűvös Űrön át.
Ember, tiéd az a nagy sárga folt,
öleld magadhoz minden sugarát!

Ember, jegyezd fel e dátumot:
hétfő van, hajnal, új kor hajnala.
Ezerkilencszázötvenkilenc,
ősz, szeptember tizennegyedike,
amikor a Hold aranypora
a vörös szovjet zászlóra hullik
s békülni kezd a tűz és a víz:
Szovjetunió és Amerika.
Ember, vedd fel ünnepi ruhád,
Ember, a hosszú, nagy útra készülj.
Ember, a csillagok várnak reád,
holnap indulhatsz, csak el ne szédülj.
Ember, most ősz van, szántanak,
[vetnek
s hitetlenkedve szólnak a vének,
de a szívek holdfénynél szeretnek
és szerelem szül új nemzedéket!

Az értelem diadala csendül ki Pákolitz István „Varázslat" című versének is mindenegyes sorából a Dunántúli Napló szeptember 27-i számának hasábjain:

Ki többé nem kötődsz a földi porhoz,
útad a kéklő ívű végtelen;
kit eljegyzett a rejtett titkú Kozmosz,
dicsőség néked, tiszta Értelem!

Kölyök-bolygónyi csillagod az űrben
a fényes ősök testvéröccse lett;
s az örök távolságot is legyűrve
újabb nagy alkotásod hirdeted:

a változatlanul — merengő Holdba'
a büszke zászló büszkén azt lobogja,
hogy — föld-szűkén — új birtokunk
[az ég;

s elérhető a régi-messzi álom:
bolygóközi vidám kiránduláson
ölelkezik majd az emberiség!

Az ismert budapesti proletárköltő: Mátyás Ferenc már tovább megy egy gondolattal. Ő is az ÉSZ, az Értelem diadalát zengi: „Matematika" című versében, amely a Népszabadság szeptember 20-i számában jelent meg. De költeményében már sejtetni engedi, hogy vége a „csodák" világának. Annak a világnak, amely azt hirdette, hogy az égben Isten honol. Az éggel való gondolattársításból most már kimarad az Isten-fogalom, mert az emberi tudás megközelítette az ismeretlen Mindenséget, az ismeretlen világot, amelynek eddigi titok-fátyolát most bátran felfedi. A tudományok közül elsősorban a matematikának tulajdonítja a szovjet űrrakéta legújabb sikerét és így dalol:

— — — — — — — — — — — —

Új Kolumbusok vágyai
teljesülnek a végtelenben.
A vas tűzjátéka felröppent,
halált legyőző szép ezüstben,
s a tudás lengő zászlajával
jelzi; a csoda nem csoda
többé, s már nem az Isten szárnyal
fantáziánkkal fel oda,
bolygóról-bolygóra, hol a
földi elem
égi elemmel egyesül; —
az Ember lép tovább! Keresve
a titkot, mely ködbe veszve
titkolta fantomát.
Figyel a világ, lelkesedve
bámulja — dehogy a csodát;
azt, amit kiszámít az ész,
s amit szemgolyónk látva lát; —
a fejlett matematikát.
E dátumot sokszor betűzi még
e kor, s közben a vágya oda hordja,
ma a száguldó acéltűzű gépet;
de holnap már az Ember száll
[a holdba.

G. Szabó László: „Szonett a számokról" című versében — amely a Magyar Nemzet szeptember 29-i számában látott napvilágot — Mátyás Ferenchez hasonlóan, a matematikában látja a szovjet űrrakéta sikerének kulcsát:

Gyermek-fejünkbe bűvölt Egyszeregy
logar-táblázat számjegy-óceánja,
melynek hulláma körkörös irányba
a Végtelen partját célozza meg —
s ti integrálok, tangens-tételek,
hyperboláknak hűvös logikája:
agysejtjeinket éles fényre tárva
segíttek győzni nyűgeink felett.

A törvény, mely szerint rakéta reppen
az Ismeretlen távlataiba,
kezdettől rejtett elvont képletekben.

Felismerője — rabszolgák fia —
így lesz korlátlan szabad és kötetlen,
íme: tettre váltott Matematika!

Berecz Miklós „Az ember diadala" című versében, amely a Sztálinvárosi Hírlap szeptember 18-i számában jelent meg, már a sötét középkor, az inkvizíció korszakát idézi fel. A tudósokat, csillagászokat énekli meg, akik az ég kutatói, úttörői voltak, de a középkori klerikális reakció gonoszul megvádolta, megkínozta, vagy kivégeztette, máglyán égette el őket abban a reményben, hogy útját állják az emberi tudás fejlődésének, a haladásnak.

Sárbaragadt, elhullott nemzedékek,
Istentkereső, görnyedt századok,
Kigúnyolt és vérbefojtott élet,
És megváltásra meddőn várt
[napok —

És tudósok, kik máglyán égtek el,
S mártírok, kik meghaltak a máért,
Galilei, Kopernikus, Kepler,
És Ti mind, akiket gonosz vád ért:

Nézzétek a Holdra ért rakétát!
Nézzétek a mindenség hogy ragyog,
Nézzétek az ember diadalát, —
És higgyétek a még szebb Holnapot!

Boros László, máriaújfalusi tanár, az „Új korszak hírnöke" című versében, amely a Vas Népe szeptember 20-i számában jelent meg, arról énekel, hogy a sok-sok tudós, aki életét áldozta a tudományért, nem élt hiába, mert a Tudás diadalmaskodott. A szovjet űrrakéta Holdba érkezése szerte foszlatta a babonákat, az egyháznak az isteni teremtésről szóló tanát, mert az ember behatolt az ismeretlenbe, felfedi annak titkát és a tudomány győzelme a béke ígéretének előhírnöke, új korszak kezdetét jelenti az emberiség történelmében.

— — — — — — — — — — —

Léleknek és szívnek
a balga hit teher,
babonák rabláncát
lelkéről lerázva
világtitok ura
a hős szovjet ember.
... és kit a teremtés meséje még
[ámít
nézd Ember, és lásd meg
ember-alkotásod, nagy égi
[„csodáit".

Új korok szavával
száguldó staféta
a Holdba eljutott
kozmikus rakéta.
Áldozat oltárán
a sok tudós élet
Tudás-diadaláért
nem hiába égett.

Emelt fővel, büszkén
járd utadat ember,
Tiéd a győzelem
tudásod a fegyver.
Nézd, bámuld a csodát, világ
[minden népe,
Vörös-zászlós rakéta felszökött
[az égre,
Nem bábeli mese, nem zudít
[vízözönt,
új korszak hajnalán, új csodával
[köszönt
tudomány győzelme, béke ígérete
vörös fénnyel írja szózatát
[az égre:
tudós tervezése, munkás alkotása
ember űrbe lőtte... csoda lett
[belőle
— új korszak hírnöke.

Géczy Péter: „1959 szeptember 13" című versében — amely a Fejér Megyei Hírlap szeptember 16-i számában látott napvilágot — az igazi békés eszme diadalmaskodása mellett, egy szovjet terv végrehajtását és a szocializmus újabb győzelmét látja az űrrakéta Holdhoz érkezésében.

Emlékezetedbe vésd e napot
[Emberiség!
Mire képes az embert vezérlő igaz
[eszme:
e napon történt, hogy a Szovjetunió
[zászlaját
egy kozmikus rakéta a Holdba
[röpítette.

A Hold szűz teste végre társra lelt,
huszonkét óra múlott néhány perccel
mikor kezdetét vette egy új
[történelem,
kapcsolat jött létre az Ismeretlennel.

A rádiójelzés elhallgatott. Ezrek
[és ezrek lesték
és meghatódottság,
és büszkeség,
és győzelmi mámor
szállta meg az estét.

Nem történt más, csupán ismét
[végrehajtottak
egy szovjet tervet, mikor a rakéta
[felfutott az égre,
a költő utána néz, a Hold melyről
[eddig csak dalolt
az érintkezés mámorától reszket
[s a költő versbe kezd,
boldog üdvözlésbe a szocializmus
[újabb győzelmére!

Kiss Károly: „Ének az új kor hajnalán" című versében — amelyet az Észak-Magyarország szeptember 16-i száma közölt — szintén az álmoskönyv és a biblia korszakának végét jelzi és a szovjet űrrakétában, amely elérte a Holdat, a kommunizmus fényét, a béke szimbólumát látja.

Vidám és forró éj után hajnalt
[vártam;
virradt, s fenn ezüst hullámok felett
a tágas térbe szökő napsugárban
űrhajó piros lobogóját láttam,
— homlokán szép csillag fényesedett.

Az új kor küszöbén így általlépve
evez, rohan. — Immár ki áll elé?!
A rágalmazók, képmutatók ellenére,
szállt az ionoszféra tengerére
s robog bátran új távlatok felé.

Mint sok-sok napraforgó — arcok
[nézik:
népek, fajok — az ébredő világ.
Az elliptikus pályán véges-végig,
emeli büszke homlokát az égig,
elhányva álmoskönyvet, bibliát.

Az embernek nagy reménysége
[támadt,
a béke magva, kel már tenyerén.
Halat szaporít, gátat vet az árnak,
szép fiakat nevel, friss almafákat,
virágokat a horpadt sír helyén...

New-York s Damaszkusz felett tör
[a térbe,
száll, száll a felhasított égen át.
A kommunizmust sejteti már fénye,
utána bámulok a messzeségbe —
a nyár csodáit nézik így a fák.

Eltelve édes zümmögéssel, dallal,
mint én a küldötte halk jelekkel.
A titokzatos égi tájon nyargal,
a messzi Hold felé száll diadallal,
s zümmög, új emberségről énekel.

A költők egy része a szovjet űrrakéta Holdhoz érkezésének hatása alatt, arról énekel, hogy rövidesen eljön az idő, amikor már az ember is eljut a Holdba és meghódítja azt a maga számára. Erről szól Havas Ervin: „Himnusz a repüléshez" című verse, amely a Néphadsereg lapjának szeptember 15-i számában látott napvilágot.

És fellépünk majd a plasztik lépcsőn
Az ezüst-pihe búrájú csöndbe.
És bezárulnak az ajtók mint a méh
[szárnyai.
És kinyílnak a Föld rácsai,
Hogy felsivít a levegő dörögve.
Emelkedünk.
Mint lángoló kalap
Csorgatja ránk
Fényözönét a Nap.
Meteorit-labdácskákkal játszik
[a varázsló,
S a parázsló örök hajnalban
Olajozottan, remegve, halkan
A föld elgurul alattunk.
Egyedül maradunk —
Vágtató utasok az űrben.
Szőlőfürt-galaktikákat tartunk
[a kezünkben.
Pányvára kötve üstökös-sárkány
Úszik utánunk,
S a márvány-tiszta szédületben
Pilleként emelkedik, könnyű
[a lábunk.
Nincs már: f e n t és a l a n t, csak
[körös-végtelenség.
Kergetőznek a csillag-lepkék.
Homlokunkon villódznak a fények.
Vállunkhoz érnek
A Fényévek milljomod percei,
S távol,
Az Állomáson,
Már jöttünk lesi
Tűzszemével az érzékeny műszer...
Kiszállunk.
A kráterek már miértünk zúgnak.
A végtelenbe mártja
homlokát
az Ember.
Zászló vöröslik, s áll márványba
[vésve:
„Szocialista
Szovjet
Köztársaságok
Szövetsége"

Lődi Ferenc: „Mi járunk ott a kráteren" című versében — amely a szegedi Délmagyarország szeptember 20-i számában jelent meg — már előre vetíti annak lehetőségét, hogy az ember büszkén lépked a Holdon, annak kráterén épp úgy lobogtatva a vörös zászlót, mint itt lenn a Földön:

Szerelmes élet,
ó, csak most tudom
mivégre képes még az ember itt,
a Sárgolyón,
bölcső és sír felett,
szülője ős-ölén!

Táplálta könnye, vére melegével
s elégszer bukva, míg kérgén megállt
születve-halva
mint a tengerek,
s mégis morzsolva ujja közt
a végtelenből annyi századot,
idáig érve most,
szerelmes élet,
hogy felröpítse csillagát
roppant egeknél túlra még:
istenné válva hát!

Már elszakadva, el a Földtől,
a Holdra nézhet vissza,
tükörben látva a Sárgolyónk
s kutatva fehér foltjait,
hogy el ne rejtsék
a lényeget,
mely minden összes többi kulcsa:
az ismeretlené.

Vén Hold, hűsfényű égitest,
emberközelben látom arcod
s hozzánk tartozni készülődj!
Mi járunk ott a kráteren
fémtestű porcikánkkal,
sűrítve benne, amit elme
s erő csak eddig alkotott.
Mi járunk ott, kerekded égitest,
vörös zászlósan, ott is úgy, ahogy
itt lent a népek végtelen menetben...

Bényei József: „Vörös zászló" című versében (Hajdu-Bihari Napló szeptember 20), már az ember újabb hazájának, illetve a Vörös Október hőseinek, a proletárok hazájának tekinti a meghódítandó Holdat.

Hazám vagy immár büszke Hold,
idegenfényű messze csillag.
Győzelmesen és fényesen
megállok csúcsán titkaidnak.

Hazám vagy. Ijedt tengerek
s hegyek fölött már ott a zászló,
csak sugárzóbb és vörösebb
világok közti rohanástól.

Nem a rakétát dalolom,
de ki a zászlót vigyázta,
hogy drága selymét szét ne tépje
bolygók vonzása, taszítása.

Mágneses űrben fenn lobog,
s én látom már, ha telihold van.
Régi harcosok, katonák
állnak mögötte csatasorban.

Marx szakállán konok tudás,
mosolyog Lenin rejtelemmel.
Ő tudta hova érhet el
töretlen hitével az ember.

S mögöttük sorban mind, aki
időt formált, s dacos világot,
Vörös Október hősei,
forradalmárok, proletárok.

Az ő hazájuk volt e Föld,
s most már a Hold is hazájuk.
Állnak vörös zászló alatt,
s némán is énekel a szájuk.

Hazánk vagy immár Vén Titok,
kísérteteknek sárga lámpa,
s lobog a messzeségen át
zászlód sarlója s kalapácsa.

Németh István: „Az új kor küszöbén" című versében, (Középdunántúli Napló szeptember 20.) szintén az Ember tulajdonának mondja a Holdat, amely otthona lesz, ha a Föld már kicsinek bizonyul az emberiség eltartására.

— — — — — — — — — — —

Érted-e Ember — súlyát pillanatnak,
melyben az álom már valóra válik;
s lelkünkről ósdi sok kölönc lemálik —
és látás üdve adatik a vaknak,
míg a hitetlen vére faggyá dermed:
hogy a tudás itt nem veszedelmet
hozhat reánk, ha jószándék kíséri:
kinek keze már az eget eléri!

Érted-e Ember, e Földnek lakója,
mily nagyszerű a tett, mely dicséri
a Hős nevét, ki üstökössel méri
a végtelent, amelynek hódítója —
ki zárt feszít az évezredes titkon —
s megérheted —, hogy nemcsak itt
[vagy itthon,
de birtokod a Mindenségre tárod,
honnan reád a Végtelenség bámul...

Érted-e Ember: küszöb — mire
[léptünk,
e nagy napon — és túl ezen
[a Holnap —
— ha kicsi lesz már e Föld egy
[akolnak —
— és lehetetlent az agyból kitépünk:
egy lépés csak — és nincs ki álljt
[kiáltson;
e Föld nyűgébe újra visszarántson —
mert van erő és hit a viadalra!
— Előre hát a végső diadalra!

Várnai Zseni, a hírneves proletár költőnő: „Kozmikus riport" című versében — amely a „Néphadsereg' szeptemberi irodalmi mellékletében jelent meg —, a béke előhírnökét, a tudománynak a béke szolgálatába való állítását látja a második szovjet űrrakéta sikerében. Csak azt sajnálja, hogy előrehaladott kora miatt, a további eredményeket, más égi testek, a csillagok esetleges meghódítását ő már nem érheti meg. De a mai ifjúság még élvezheti majd a tudomány leendő gyümölcseit is.

Nem tudom meddig élek,
de most szeretnék élni;
az elkövetkezendő csodák sorát
[megérni,
hisz tegnap Űrrakétán
berepültünk a holdba,
s holnap talán még messzibb,
távolibb csillagokba!

— — — — — — — — — — —

Ó, tudomány csodája,
ó, emberség csodája,
ó, költők költőjének
magas elgondolása,
hogy az az űrrakéta,
mikor a holdat érte,
piros zászlót tűzött
a hold bazalt-hegyére!

Ó költők költőjének
magas ihlettsége,
hogy a rakéta mását
küldte a Szovjet népe
át a tengerentúlra
baráti békejelnek,
s békét üzent a jellel
a békés embereknek!

Nem tudom meddig élek,
de ezt én már megértem,
s a holnapi csodákat
festi már képzelésem,
csak festené, ha tudná,
de képzeletem szárnya,
nem ér el a valóság
tündöklő nyomdokába.

Mintha újfajta ember
formálná most a földet,
aki csak adni vágyik
a jóból is legtöbbet,
akinek tudás-szomja
már szinte olthatatlan,
s a lét titkát bogozza
a mélyben, és magasban.

Be kár, hogy kenyeremnek
javát én már megettem,
te boldog ifjú gárda,
te élsz majd százszor szebben,
te folytatod a művet,
te szakítod gyümölcsét...
de most nézz a magasba,
figyeld a szellem röptét.

Kulcsár János, a győri Kisalföld szeptember 17-i számában megjelent: „Kortárs" című versében éppen úgy, mint Várnai Zseni, büszke arra, hogy kortársa lehetett a világtörténelmi jelentőségű eseménynek. Azt a reményét fejezi ki, hogy a szovjet rakéta a világbékét szolgálja majd.

— — — — — — — — — — —

„Az ember nőni vágyik,
s nő: erős kezével
a Mérhetetlen ívét fogja át.
Holnapra tán az ég csillag-porával
díszítem már az asszonyom haját.

Hiszem, hogy győztes,
szálló gépeinkkel
eltörpül minden támadó hamis,
s ölés helyett a korlátlan világon
megosztozunk majd csöndes szóval is.

Vernét, s a többi Holdba-álmodókat
megőrzöm még,
hogy megmutassam egyszer
mesélő kedvű, bölcs öregkoromban:
„— Itt vannak. Nálam szebben
[szóltak Róla
de én — kortársa voltam!"

Simon István: A Jangce vitorlái

(Magvető Könyvkiadó)

Ez a verseskötet már ihletése körülményeivel, témavilágával — Kínáról, Vietnámról és Koreáról szóló útiimpressziók lírai rajza — egyedülálló irodalmunkban. Eddig csak útleírások mutatták meg — a szocialista világközösségben közel kerülő — Távol-Kelet világát: titokzatos dzsungeleit, trópusi tájait, népét, amely történelmében és társadalmában más, mint az európaiaké.

Az utóbbi években egyre több irodalmi felfedezés történt: költőink — Weöres Sándor nosztalgiájával — a Kelet irodalma felé fordultak és fordításokban mutatták meg az emberiség és költészet őshazáját. Különösen Kína és Japán volt az útirány, melyre már a századforduló első évtizedeiben Kosztolányi Dezső is elkalandozott. De végleg és teljes valóságában a mai fordításirodalom nyitott utat Kelet számára és még mélyebb rétegekbe ereszkedett le: Vietnám, Korea ismeretlen világába.

Simon István — a mai költőnemzedék egyik legjelentősebb és legrokonszenvesebb egyénisége — az első, aki költőink közül ajándékba kapta ezt a különös és szép utazást, és TU 104-en ereszkedett le negyvenezer kilométert repülve erre a forró emlékű földre.

A Jangce vitorlái lírai gyűjtemény a három távol-keleti országról, amelyben közvetlen élmények alapján egy jelentős igényű költő művészi kifejezésével ismerkedhetünk meg. Nagy és nehéz dolog ennyi élményből, amelyet táj, nép és szokás tömörített össze a költő emlékezetében, kivenni a legszebbet és legsajátosabbat, hogy az olvasónak is jusson ízelítő az igaziból. Simon István tehetsége éppen abban mutatkozik meg, hogy ezt a nehéz feladatot művészien oldotta meg. A sok impresszióból — ellentétben a szerény *Utószóval* —, sokat tartott meg és öntött versbe. Hogy nem minden került bele, vagy egyenetlenül mutatkoznak meg ezek az élmények — Kínáról 6, Vietnámról 11, Koreáról 9 vers a költő zsákmánya — az szinte természetes és önmagában is magas igényről tanúskodó.

Simon Istvánt nem buktatta el sem az élmény sokasága, sem a „műfaj" nehézsége. Ezekben a versekben is úgy „dolgozott", ahogy eddigi munkáiban: az embert kereste ott is, ahogy a hazai tájban. Hazájára emlékeztető jeleket keresett mindenütt, azt, ami minden népben közös. A Japán-tengeren — Koreában — a mormoló tengerhabban az otthon nyáreste muzsikáló cséplőgép rokonhangjait érezte; a *Levél a trópusról* c. versében a messzi kedvesre gondol, meghatódó szeretettel:

Lesem, takar-e jól a dunyha,
mert tudom, ott már dér esik.
S ha otthon lesz majd dél, én újra
aludni megyek reggelig.

A Hoabinhi kék hegyek-ben a sok trópusi látomásból is hazai emlék születik:

S mi marad meg belőled, csipkés [látomás?
Mint apám, ki Pozsonyban volt katona,
úgy leszek-e, kinek régóta semmi más
emléke róla, csak két trén-lova.

Felfedezi útján a tiszta erkölcsű, romlatlan emberségű népet, az egyszerűséget, amely az európai „polgári világ"-ban ismeretlen. *Narancsfák alatt* c. szép versében „az egyszerű emberek nagy évszázadá"-ról szól, népet néppel összehasonlító módon. A vietnámi faluról írja ezt a képet:

... s a rizsföldekről hazaérkező
[parasztot, aki
úgy ül le magasküszöbű háza elé,
olyan fáradtan, izzadtan, mint az én
[apám.

Nincs mit elfelejteni — egy a világ.
A szilvafa úgy terem, akár itt
[gyümölcsöt a kókusz,
zöld gömböket az aranynapban,
[s a júliusi szél
úgy vágja fel a jegenyék közt a port,
[mint a monszun.

Tizennégyezer kilométert repültem ide,
s ime a gond és öröm ismerősen várt
[haza —
a kaktuszon ugyan nagyobb a tüske,
[mint a rózsán,
de egy a céljuk, s egy a Föld, melyből
[mindkettő kinő,
mint ez az idő, amely
az egyszerű emberek nagy évszázada.

Nehéz a kritika megszabott keretében mindenről szólni, ami ebben a négyíves könyvben zeng és árad az „ámulat" és elfogódottság" hangján. Már a kötet első versében ez a megütő varázslat él, amikor a repülőgép elzúgott utasaival az urali rengetegen:

Alkonyult. Néztük, mint rózsa
[nyugatra
a nap, a hold keletre hajol.
Szibéria mély, kék-zöld ege, s a tajga.
nyír, láp, tigris ott lent valahol.

A Bajkál éjszaka jött meg, a Nagy Fal,
de nem láttuk, csak a kékszínű fényt.
Söröztünk hát, kínált a mennyei asztal,
szinte Szent Péter vendégeként.

A páratlan élmény továbbra is meglepetéseket hoz a lélek olyan tükrözésével, amely Simon István költői erején kívül magasrendű emberségéről is tanúskodik. *Nagy menetelés* c. versében az ázsiai táj megfoghatatlan rejtélye él: „a nagy szélrózsában az út is — a saját testén menetel". Megfogható kép a megfoghatatlan földrészről, mely fantáziánkat — a rokon magyar képzeletet — annyira izgatja. A *Pekingi reggel*-ben még tágabb az élmény: táj mellett az ember, múlt mellett a jelen, de a jövő világa is fölcsillan. A császári palota, az Ég temploma képe mellett a Hotel Peking, a riksások háromkerekű biciklije mellett az autóbuszok és az overálos emberek: a tegnap, a ma és a holnap adnak a költőnek gyönyörű értelmezést:

az Idő skálájának hangjegyeit
a lent mélyen bujókat a már
holnapba zengőktől,
amelyek így adnak mégis harmóniát —
s az érzést, hogy itt dől el talán
a nyugalom bölcs mosolya alatt
ezen a gyűrt szürke-kék tájon
csatád új,
emberibb világ.

Vietnám: a kötet legnagyobb ciklusa. Ha lehet megkülönböztetést tenni a mű hőfokából: ez a rész kapott legtöbbet a költőtől. „A Vörös-folyó" az ezeréves rabságból felszabadult nép vérétől is vörös, nem csupán természetes bíbor színétől.

A trópusi táj bivalyaival, bambuszokon kosarat cipő asszonyaival, a forró-november derekán himnuszos zengésű:

s itt is végül magadra ismersz,
otthon vagy, hol a világ gyönyörű,
mert átérzed, mint dalt a leány.
A szépség a világ dala.

A *Dal a kereskedőnegyedben, Vietnámi vázlatok, Emberek Phucan-ban, Képek az őserdőből*, a már idézett *Narancsfák alatt* c. versek ennek az egzotikus országnak tájáról, népéről, világáról szólnak, amelyben mégsincs egzotikum, csupán a világ változata: a gyík ott háziállat, akár nálunk a macska, az ing nem kerítésen szárad, hanem a banánokon, és az emberek — az új világ emberei — ott is olyanok, mint itt.

Dien Bien Phu hősei,
a komoly férfiak, akik
(de ismerős mozdulatok)
a gyűlésen oly akkurátusan
forgatják nyakukat,
s mindegyik úgy indul neki
mondókájának, hogy először
a torkát
hosszan meg-megköszörüli.

Koreában az óceán látványa nyűgözi le. „Ó, a tenger, a tenger".... Simon István ámulatában is érezhető, hogy hány magyar költőnek — Petőfitől Áprily Lajosig és tovább — a „tenger látomás maradt" csupán. De az ámulatra jön a kort érző-értő ember, aki „nemcsak kis fazekak étkébe' 'lát bele, „hanem a sorsokba is" és megérezheti: „mint higany a hőt, a világ mai lázát". És az emberi munka világközösségében a magunkét: „Távol-Kelet, ők is segítik cipelni nekem kis magyar életem, amelyre annyi baj, nyűg rárakodott, hiszen a tenger is megkönnyíti a súlyos tárgyakat".

Simon István könyve — *A Jangce vitorlái* — költészet a javából és igaz dokumentum három keleti országról, amely együttesen nagyobb, mint Európa, lakossága pedig a kétszerese Európa lakosságának. Felfedezés egy kitűnő költő gyors pillanatképeivel, de mégsem elnagyoltan; egységes, összefogott mű, amelyben éppúgy élnek Simon István ismert erényei: az egyszerű, tiszta szó tudása, Arany János-i realizmusa és igaz, mély humánuma, szocialista távlataival, mint a *Pacsirtaszó* gyönyörű válogatott verseiben. Ez a költészet nem „kirajzolt", mint a Nyugat-nemzedék költőié, élményeivel, kifejezőmódjával közelebb van Illyés Gyula költészetéhez, de egyéni, egyszerűségében a „krumplivirágok" „dísztelen zöld" színeivel, amely azonban mégis varázsos szépségeket takar. Simon verseit többször, sokszor el kell olvasni, hogy a szürke színek alatt megérezze az ember a szépet, ahol a krumplivirág a „damasztszínű tájon oly édes".

Ez a kötet más tájaival, népével is belesimul Simon István költői művébe, és a befejező vers: *A hazatérés percei* a szülőföld ölén — Bazsiban — oly egyértelműen cseng, hogy szinte önkéntelenül írhatta a végső sort: „nem is olyan nagy ez a világ". Nem, mert egy nagyigényű költő varázsával mondja azt, amit el nem dobhat: a szépség és emberség örökségét.

A kötethez *Hincz Gyula* rajzolt néhány kifejező képet, és a *Magvető* a magyar könyvnyomtatás reprezentáns darabjaként adta ki.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

Kőszegi Imre: Szívet cserélni

(Móra Ferenc Könyvkiadó)

Nem könnyű felnőtt ésszel, nevelői bölcsességgel ifjúság nyelvén az ifjúságot izgató problémákról szólni. Különösen korszakváltozás után, mikor háborúk robbanása, forradalmak lökőereje csillagmessziségekké növeli a generációk közti távolságot. Az író-nevelőre egyszerre történészi feladat hárul. Az új csillagon levők számára neki kell elmondania a régi történetét, neki kell számot adnia az okokról, melyek szakadt-partú kontinenseinek elmerülését indokolttá tették.

Kőszegi Imrének tehát hármas feladatot kellett megoldania: íróit, nevelőit, s magára kellett vállalnia a krónikás szerepét is. Elmondhatjuk, hogy új könyvében jobbára sikeresen vívott meg a feladat sokfejű hidrájával.

Regényének hőse, Botond Klári, egy nyugatra menekült volt-törzstiszt elsős gimnazista leánya, alig ismert apjáról kialakított hamis elképzelések délibábjától csalogatva s engedve az apa egykori tiszttársa, a kémkedésig züllött Kaszelik Ferenc csábító szavainak, diáklovagja, a 17 éves Langán Máté kíséretében nyugatra szökik. A nyugati „eldorádóba" kerülve érti meg azokat az okokat, melyek a háború után szüleit szakításra késztették, itt riad fel azokból a gyermeki képzelgésekből, melyek a „másik világot" lenge nylon ruhák, tündökletes autók, káprázatos városok kaleidoszkóp ábrára emlékeztető paradicsomának tüntették. Apja jóvoltából ugyanahhoz a családhoz kerül vendégként, melynek gyárában kísérője, Máté, mint robotos helyezkedik el. Rövidesen kiderül, hogy Botond őrnagy, a messziségből gáncsnélküli lovagnak látszó édesapa, korántsem olyan makulátlan jellemű, mint amilyennek az ifjú hősnő képzelte; nem délceg termetű úrlovas, aki olykor suhanó autón járja be a nagyvárosok forgalmas utcáit, ha-

nem az amerikai hadsereg szolgálatában álló, szürke katona-tisztviselő, akit lánya boldogságánál sokkal inkább izgat, hogy miként szerezhet érdemeket felettesei előtt. Botond elképzelhetetlennek tartja, hogy lánya, a „valódi úrilány" egy Langán Mátéval, a hazai bányalift-kezelő fiával udvaroltasson magának, s mindent elkövet, hogy az alkalmatlan fiatalembert mihamarább eltávolítsa gyermeke közeléből. Hű szövetségese ebben a Klárit vendégül látó Lorenz gyárigazgató szépasszony felesége s a Botond körül alantasi alázattal sürgölődő Lipthay hadnagy, az egykori megyei aljegyző. Míg Klári a szülői önkény áldásait élvezi, Máté nem kevésbé keserves tapasztalatokat szerez a tőkés üzem munka-hajszájáról, bérviszonyairól, a munkásokat is fertőző kasztszellemről, a német dolgozóknak a honfitárs disszidensekről alkotott véleményéről. Végül — éppen Klári apjának jóvoltából, aki mint „veszélyes szovjet ügynököt" akarja letartóztattatni a magyar diákfiút — életveszélybe kerül. A két szökevénynek az utolsó pillanatban sikerül Lorenzék sofőrjének s egy barátian érző művezetőnek asszisztenciájával „haza disszidálnia."

Dióhéjban összefoglalva ez Kőszegi Imre regénye cselekményének váza.

A könyvnek akadnak művészileg gyenge pontjai. Kifogásolhatjuk, hogy az alapjában ironikus hangvételű előadásmódon a szerző — műve hangulati egységének nem éppen előnyére — néha szeszélyesen változtat, átcsapva a lírába, vagy az egyébként reálisan ábrázolt fiataloknak a nyugati világról alkotott hamis illúzióit overálba-erőszakolt meseképek — „hétmérföldes robogó" (?), „műanyag területasztalkám" — felsorakoztatásával kívánja érzékeltetni. Előfordulnak összkép-zavaró stilisztikai egyenetlenségek is. A köznapi beszéd, a diák-zsargon szavaiból épült egyszerű, világos szerkezetű mondatok közé néha szecesszionisztikus, birtokviszony torlódással induló, közhelybe hanyatló, közbeszúrásokkal roncsolt mondatok ékelődnek (l. 16. fej. 1. bek.). Ezek kisebb hibák, a szöveg átfésülésével, a mondatok gondosabb rendezésével könnyen lehetett volna segíteni rajtuk.

Inkább nehézményezhető a történet szokványosnak ható fordulata, a filmben, regényben sokszorosan felhasznált kémhistória, ami körülindázza a regény eszmei mondanivalóját is, s esetleg téves értelmezésekre adhat okot. (Vajon csak azért jön, jöhet haza Máté, mert Kláriért kiállva egyszersmind kémet is sikerült lelepleznie?)

Kifogásolható a könyv egy-két jelentős szereplőjének kevéssé valószínű jellemrajza. Nehezen tudjuk pl. magunk elé képzelni azt a Botondné, Hajagos Máriát, aki ötholdas kisparaszt lányaként a Horthy-érában elvégezte a gyógyszerész szakot, világnézeti okokból szakított férjével, miközben Salzburgról, mint „muzsikáló kövek városáról" beszélt lányának s vigyázva őrizte az apai házból magával hozott festett bútorokat. Nem egészen értjük a regény végén színrelépő Schwahofert, Lorenz gyárigazgató sofőrjét sem, akinek nyilatkozataiban furcsa logikával keverednek a detektív-regényeket és Sh. Holmes utódait illető elismerő szavak az egyébként eléggé „haverien" emlegetett „amik"-ről tett becsmérlő megjegyzésekkel.

E gyengébb részeket leszámítva Kőszegi könyve nívós, jól megírt ifjúsági regény. A szerző rutinosan alakít szellemes, csattanós, s a diák-észjárásra jellemző fordulatokban bővelkedő dialógusokat, szinte kifogyhatatlan a tréfás, játékos szó-ötletekből, kitűnően ismeri a diákcsínyeket, mindkét nembeli fiatalság ízlését, érdeklődési körét, gondolkodásmódját — amellyel képes azonosulni, amelyhez szükség esetén képes hozzáfűzni a maga atyaian bölcs, oktató célzatú kommentárjait.

Nevelői szempontból kiemelkedő az osztályfőnöki órák ábrázolása. A szerző egy-egy tömény mozgalmasságú fejezet közben u. i. iskolai képek felvázolásával tart gondolkodási szünetet, s ezt arra használja, hogy egy rokonszenves tanárnő tolmácsolásában előadja a történetekhez fűződő pedagógusi tanácsait, megfigyeléseit. Tanár olvasóknak is tanulságosak ezek a részletek, melyekben Kőszegi nyíltan, bátran s az új mellett hitet téve szól kényes kérdések egész sorozatáról: — udvarlásról, szerelemről, életszínvonalról, igaz hazafiságról, s közben sikeresen idézi elénk egy vidéki gimnázium osztálytermének vidámságtól zsivajos, zsongó méhkasát.

Krónikási feladatát Kőszegi ötletes

szerkesztéssel oldja meg. A hazai fejlődést vázoló képek mellé „tükrök", visszaverő felületek sorozatát állítja, s homorúra-domborúra csiszolt lapjukat felénk billentve érzékelteti, hogyan torzulna az „eredetiben" látott kép a 10—15 évvel ezelőtti viszonyok foncsorozott üvegén. Míg a fejezetek egyik részében arról olvashatunk, hogyan veszi tudomásul a hazai fejlődés részese, Botondné lánya bányász-gyerek udvarlójáról szóló első beszámolóit, házassági terveit s miként fogadja a fiatalok szökéséről érkező hírt a hazai hatóság, az ezeket váltó „tükörfejezetek"-ben azt látjuk, hogyan reagál hasonló közlésekre a gentry-feudális Magyarország társadalmát múzeumi hitelességgel szemléltető disszidens kompánia, hasonló tényekre a polgári demokrácia rendőri apparátusa. Ilyen tükör-helyzetek láncolata az a „pozitív", „negatív" előjelű élménysor is, melyen a gyáros fényűzően berendezett otthonában vendégként tartózkodó Klári s ugyanennek a gyárosnak szürke üzemében segédmunkásként dolgozó Máté átmegy.

Kőszegi ezzel az eljárással, az események kronológiai rendjének megkavarása nélkül, csaknem ugyanazt a hatást éri el, mint az „időbontással" dolgozó regényírók. Az ifjú olvasó úgy érezheti magát, mint az idők országútján robogó autó utasa, akinek csak bele kell pillantania a pendant-fejezetek tükrébe, hogy szemébe villanjon a hátra maradozott vidék képe. E bepillantásokból, a tükör-felületeken látottakból, a serdülők is megérthetik, történelmi magyarázat nélkül, az utóbbi tíz év társadalmi változásainak jellegét, jelentőségét.

A szerző mértéktartással eleget tesz a szocialista romantika követelményének. Hősei reális csínytevő, néha kamaszos, de egyszersmind értelmes, talpraesett fiatalok, akik mindig hajlandók hibáik kijavítására, apró komiszságaik jóvátevésére; lovagiasak futballban, széptevésben egyaránt, s tudnak nehéz helyzetekben felnőttnek is dicséretére válóan viselkedni.

Kőszegi könyve, mely a bátorság, kritikai gondolkodás, munkaszeretet, nehézségek közepett való helytállás, nemesen értelmezett hazafiság eszméit hirdeti, méltán számíthat az ifjúság szeretetére, a pedagógus társadalom érdeklődésére.

NÉMETH TIBOR GYÖRGY

Fekete István: Téli berek

(Móra Ferenc Könyvkiadó)

Fekete István egyike a legolvasottabb magyar íróknak. Könyvkereskedők, könyvtárosok ugyan a megmondhatói, de nem hiszem, hogy akad még öt magyar író, akinek ekkora sikere lenne. Olvasói nem korlátozódnak néhány rétegre. Az útleírást, a kalandosat kedvelő, az öregasszony, a diák éppúgy szívesen olvassa, mint az irodalmilag képzett olvasó. Valamennyi újabban megjelent könyve ifjúsági regény és egyúttal ugyanannyira felnőtt olvasmány is. A *Tüskevár* 10 000, a *Lutra* 15 000, a *Bogáncs* két kiadásának 17 000 példánya — sokszor a pult alól — napok alatt épp oly gyorsan elfogyott, mint a most megjelent *Téli berek* 20 000 kötete.

Egy írás, vagy egy író ilyen váratlan sikere mindig érdekes. Ez a siker nem mindig irodalmi, de sokszor jellemzőbb, mint az előbbi. Sagan kisasszony *Jóreggelt búbánat* című regénye egyúttal kór- és kortünet. Solohov *Csendes Donja*, Stendhal *Vörös és feketé*-je éppúgy hatalmas könyvsiker, mint az *Északnyugati átjáró*, vagy Rejtő Jenő *Tizennégykarátos autó* című könyve. A siker mindenütt ugyanakkora, természetesen mindegyik más-más okból.

Nem érdektelen tehát megvizsgálnunk, hogy mi teszi Fekete István könyveit ilyen divatossá, ilyen nyilvánvalóan jó, vagy rossz értelemben bestsellerré?

Maga a meseszövés? Aligha! Bár regényei kedves, hangulatos írások, meséjük mégis alig van. A *Lutrá*-ban egy vidra életét és pusztulását mondja el. Közben — mint majdnem elhanyagolható statisztéria — szerepel benne néhány ember, de a főhős a vidra, amelyről a regény olva-

sásáig sokan azt sem tudják, hogy micsoda, és tízezer ember között többnyire egy sem akad, aki látott volna. Ennyi az egész történet.

A *Tüskevár* meséje is vérszegény. Két VII. általános iskolás diák — némi veszekedés után — szabadságra megy Pista bácsihoz, egyikük nagybátyjához, a szókimondó, nagyhangú, ámde aranyszívű agronómushoz. Az agronómus falun lakik, a berek-világ mellett, valahol a Kisbalaton vidékén. Itt az elkényeztetett városi gyerekekből testileg-lelkileg edzett fiatalembereket nevel a berek, meg Matula, az öreg halász, víziember, csősz, és még ki tudja, milyen ezermester.

Ugyanez folytatódik a *Téli berek*-ben is. Elmúlik félév, és a két fiatal ugyanoda utazik vissza, de most a változatosság okáért télen.

Minden maradt a régi. Matula is ugyanaz, a nagyhangú agronómus sem változott, és a gyerekek is ugyanúgy gazdagodva térnek vissza, mint az előző regényben. Bizony kevéske kis mese ez!

Mi teszi akkor ezeket a könyveket ilyen egyértelműen, az olvasók korától függetlenül, ennyire vonzóvá? A lélekrajz? Ez legalább annyira nem. Szó sincs itt az emberi lélek mélységeiről! Fekete kétségkívül jól ismeri a kamaszok lelkivilágát — ez már a regény elején kiderül néhány mondatból —, újat azonban nem mond róluk. A felnőtt alakoktól sem lehet elvitatni némi egyéni színt, de inkább pusztán típusok: A gondos, bár gyermeke lelkivilágát nem ismerő szülő, a csodásan főző, zsörtölődő szakácsnő, a nagyhangú agronómus, a gyerekeket elkényeztető nagynéni, a bölcs halász, mind régi ismerősünk.

A szerkezet meg éppenséggel laza. Kedvesen, fordulatosan mesél, és így nem tűnik fel, hogy a regény alig több vékony fonálra felaggatott epizódoknál. Ezek is gyakran külön életet élnek, és ha elmaradnának, sem származna más baj, minthogy vékonyabb lenne a könyv.

Ezek eddig bizony többnyire hiányosságok. És mégis bárki, irodalmilag vájtfülű, tanuló, vagy öregasszony veszi kezébe Fekete István könyveit, nem tudja letenni. Az előbb említett hibák eltörpülnek, és a regényt csak az elemző agy tudja részeire szedni.

Van valami meghökkentő ezekben a könyvekben, így a *Téli berek*-ben is: Jóllehet nem annak készültek, mégis elsősorban kiváló kalandregények.

A régi útleírásokat ma már — kevés kivétellel — alig lehet elolvasni. May Károly sem vonz már — szerencsére — annyira, mint régen. Megváltozott a világ. Amerika Európától néhány óránnyira került. Amit lehet, megmásztak, felfedeztek már, Afrika, a Sarkvidék ismert terület. Már a holdat ostromolja az ember. A fantáziának helye inkább csak a jövőben van. Ismeretlen terület pedig többnyire csak a földön kívül akad. És akkor — anélkül, hogy tudatosan tenné — Fekete István felfedezi, hogy a kalandért nem kell a szomszédba menni. Itt van kezünk ügyében. Elég elmenni egy olyan vízpartra, ahol nincsenek nyaralók, és a világ máris olyan egzotikussá válik, mint Afrika, és a kerecsensólyom van olyan ismeretlen madár, mint a strucc.

Mert — valljuk be őszintén —, mit tudunk kisebb testvéreinkről, az állatoktól? A rókáról azt, hogy ravasz, a nyúl gyáva, a varjú fekete, és hogy van valami köze a vetéshez, mert a hivatalos neve vetési varjú. De hogy hogyan él, mit csinál, mi történik vele, arról semmit sem tudunk. Az állatokról sablonos mondatokban gondolkodunk és még ahhoz is lusták vagyunk, hogy elfogadjuk azt, amit készen kapunk.

Fekete mesterien találja meg az állatok irodalmi szerepeltetésének egyáltalán nem könnyű módját. Ez nem Kipling, vagy Félix Salten állatvilága. Bagirának, a fekete párducnak sorsában a mi sorsunkat éljük, és Bambi, a kedves, a világirodalom egyetlen halhatatlan őze mi vagyunk. Bambi gyerekkora a mi gyerekkorunk, és halála előtti rémülete és bölcsessége is a miénk. Bambihoz nem kellett ismerni valóságos őzet sem, elég volt az embereket. Fekete István őzéhez tíz is kevés lenne. Ez itt őz, nem ember. Ez a Fekete István őze, aki nem akar másnak látszani, mint ami, de saját mivoltában még érdekesebb, hisz róla annyit sem tudunk, mint rólunk.

Ez az őz, róka, vagy vidra is beszél, de soha nem mond többet, mint amit egy őz, vagy róka mondhatna.

Másik nagy erénye ennek a regénynek

— és az író többi munkájának is — a hangulata.

Többféle alkotórészből áll ez össze: melegszívű lírából, plasztikus, kézzel tapintható képekből, a nyelv zenéjéből és a mese örök varázsából. Nála az éjszaka olyan nehezen virrad, „mintha a világosságot a város végén valaki feltartóztatta volna." A tél olyan hideg, hogy „a kutya szájára is lakatot rakott". A padláson „a vékony kis sugár olyan volt, mint az óramutató. Reggel elindult a bölcsőtől és amire a sarokhoz ért, — ahol mindig sötét volt — este lett". Az öreg kerék „úgy lapátolta a vizet, mintha sajnálná összetörni az ég kék tükrét". A patakok „ezüst ostorként vágtak végig a rét zöldjén és sudaruk végét látni sem lehetett". „A víz mélyén pocakos csíbor szánkázott és két keszeg pipálgatott a nádtorzs mellett, lassan lebegtetve úszóikat." A fákon varjak ültek és „meg sem mozdultak, mikor a szánkó halk csengője elpengett alattuk". „A néma házak szalmafüstöt leheltek a ködbe..."

Igen, van valami mélyen lírai és meseszerű ezekben az írásokban. Minden tele van titokkal, minden bokorból nyúl néz ki, a nádban rejtelmek tanyáznak, és minden pillanatban készen állhatunk valami eddig át nem élt kalandra.

Még sincs ebben a világban semmi irracionális. Ezek a csodák szigorú természettudományos alapon állnak. A róka nem a mesék ravasz rókája, hanem a berek ravaszdija, aki azonban még ravaszabb, olyan ravasz, milyen egy, a gyermekei megélhetéséért veszkődő róka csak lehet. A szél, a víz, az erdő, a nád, az ég, a felhő, minden egy-egy meseillusztráció, anélkül, hogy mese lenne. Valóság itt minden, és hogy mégis ismeretlen, annak mi vagyunk az okai, mert nem ismerjük, vagy ha valaha ismertük, akkor tudásunkat olyan mélyről, a gyerekkorból kell előásni, mint Fekete István teszi.

Talán ez a legnagyobb varázsa, hogy ismeretlen, de igaz világban vezet kézenfogva bennünket, azzal a mindent újnak látó szemmel, amellyel a gyermek néz. És Fekete István jó idegenvezető és vérbeli író.

Humanista is. Történetei egyúttal erkölcsi tanulságok is, ahol érdemesebb jónak, becsületesnek lenni, mert nyugodtabb és kifizetődőbb, és természetesen igazságosabb. A rossz mindig elnyeri büntetését és a jó is jutalmát. Még érzelgős is lenne, ha ettől meg nem óvná néha bujkáló, néha nyílt humora.

Így talán — hisszük — érthetővé válik az a nagy siker, ami ifjúsági írásait körülveszi. A közönség — bár az olvasás, a műveltség soha nem látott arányú terjedésével mind kevésbé — néha alaposan mellényúl, mikor egy-egy írást, vagy írót az egekbe emel, de Fekete István esetében, azt hiszem, nincs erről szó. Amit ad, az nem nagy irodalom, de jó irodalom. Megvannak a hibái és korlátai is, de mindezzel együtt maradandó, mert ha az emberekről nem is mond újat, de a nagyon szegény állat- és természet-irodalomban ritkán járt, vagy egyáltalán alig taposott úton halad. És úgy, hogy fiatalnak, felnőttnek egyaránt értékeset tud adni.

SZÖLLÖSY KÁLMÁN

A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 1959.

Az irodalmi múzeológia új dolog nálunk, s azért a kiadvány megkülönböztetett figyelmet igényel, — mindjárt jelezzük, hogy nem kisebb elismerést is. Számottevő előzményeket ezen a téren alig említhetünk. A Petőfi Ház becses anyagot halmozott fel és őrzött, de végre is egyetlen szellemi nagyságunk kultuszát szolgálta, gyakorlatilag nem volt egyéb rendezetlen ereklyetárnál, őrzése pedig kiérdemült s egymást váltogató íróink színekurája. Az Akadémia berendezett egy-egy Vörösmarty- meg Széchenyi-szobát, ám ezek nem voltak, és nem is igen lehettek többek nagyobbfajta, légmentesen elzárt vitrineknél. Legnagyobb s kiválóan finomérzékű irodalmi műgyűjtőnk egy vagyonos magánember volt: Ernst Lajos, műve korszerű, sőt korát megelőző mind programjában, mind módszereiben, és eredményekben is gazdag; joggal viselte a múzeum nevet, azonfelül hozzá tudott kapcsolódni az eleven élethez. Igen nagy kár, hogy gyűjteményét a háború csapá-

sai szétzilálták, s talán azt sem tudni pontosan, mennyi veszett el belőle.

A Petőfi Irodalmi Múzeumot ezelőtt öt évvel hívta életre a kormányzat intézkedése, s már a fenti néhány szó is sejtetheti, hogy úgyszólván a semmiből, illetve egy káoszszerű állapotból kellett elsőrendű kultúrintézményt szerveznie, működésbe hoznia, s megteremtenie saját létalapját, a múzeális anyag tárát. Ehhez járul, hogy feladatkörének problematikája sem egészen tisztázott még; az irodalmi múzeológia, mint tudomány, és a múzeum, mint intézmény két igen határozott kutató-terület határmesgyéjén áll: az irodalom- „történészet" és a kultúrhistóriai emlékgyűjtés között; amonnan veszi anyagát, eminnen eszközeit és módszereit. Anyaga elsőrendűen a kézirat és a nyomtatvány, ez pedig nem szemléletes, nem kiállítási tárgyanyag; módszere viszont par excellence a szemléltetés, a „térbeli" bemutatás, azaz a kiállítás. A megoldáshoz a cél korrekt kitűzése segíthet el, s ez szerencsére világosan formulázható: az irodalom és a történelem kapcsolatának megragadása, vagyis az irodalom és az írók *életének* bemutatása. Az elsőrendű anyag (a kézirat s a nyomtatott mű) tehát kiegészítendő mindazzal, ami létrejöttében és életében résztvett, ami tevékeny környezetét alkotta, s ami demonstrálja, hogy az irodalom maga is történelemformáló erő. A cél világos, ám a feladat mégsem egyszerű, mert túl széles körre terjed, szemléltető, értékesítő eszközei viszont eleve korlátozottak; de ha sikerül megvalósítani, akkor az irodalmi múzeológia az irodalomtörténetnek eddig nem ismert, gazdag segédtudományává válik.

Természetes tehát, hogy az *Évkönyv* programcikkei az elméleti kérdéseket helyezik előtérbe. Már az előszó kijelenti, hogy „a jó irodalmi kiállításnak nem szabad *csak* irodalminak lennie." Ha az irodalmat izoláljuk, és kiszakítjuk a kultúra fejlődésének egészéből, akkor éppen azokat a kapcsolatokat csonkoljuk le róla, amelyek vitalitását adják meg. „Nem nehéz felismernünk azt, — írja Baróti Dezső az *Évkönyv* vezető tanulmányában — hogy az irodalmi kiállítások esetében végeredményben paradox helyzettel állunk szemben; maga a kiállítás az írott szövegek olvasásán, esetleg meghallgatásán keresztül megközelíthető *irodalomért* van, a kiállításra viszont nem olvasni jönnek, sőt a szövegeknek, az írásbeliségnek túlsúlyba jutása... magát a kiállítás-jelleget veszélyezteti; más szóval, az irodalmi kiállítás semmiképp sem nélkülözheti a térben is esztétikai hatást felkeltő ‚anyag' elrendezésének igényét, maga az ‚anyag' viszont csak korlátozott mértékben lehet az irodalmi alkotás térbeli megjelenését képviselő s egyben olvasásra is szánt kézirat vagy nyomtatvány." — Azonban a látványosság, az érdekesség sem tenghet túl, mert ez megint a lényegnek: az irodalom szellemi mondanivalóinak rovására megy, s így a helyes megoldás csak valahol a kettő közt foglalhat helyet. A felvetett kérdéshalmaz részletes ismertetésébe itt nem bocsájtkozhatunk, de a végeredményt, mint követelményt, talán így összegezhetjük: a kiállításon helyet kell kapnia mindannak, ami a művet és íróját térben és időben közelhozza a látogatóhoz, és — igen fontos mozzanat! — tetszetős, vonzó elrendezésben állítja eléje. Ez megadja a gyűjtés tárgykörét, ergológiáját (hogy a néprajztól kölcsönvett szóval éljünk), amelybe beletartozik tehát — a műveken kívül — minden ereklye-jellegű emlék, dokumentum, portré, fénykép, egyéb ábrázolás, illusztráció, szobor, rekonstrukció s általában a korfestő emlékanyag.

A vázolt nehézségek ellenére a Múzeum máris egy tucatnyi kiállítást rendezett, egyre jobban tisztázódó szempontok szerint, egyre növekvő sikerrel (Balassi, Csokonai, Jókai, Petőfi, Ady, József Attila stb. emlékkiállítások, könyv- és könyvtártörténeti kiállítás), vidéken pedig számos irodalmi emlékszobát rendezett be. Legközelebbi célja az egész magyar irodalom fejlődését bemutató, állandó kiállítás megteremtése. E teljesítmények mérlegelése, a pozitív s máris nagyszabású eredmények méltatása és a további célok jelentőségének kidomborítása nem lehet egy ily rövid ismertetés feladata, avatott tanulmányt kívánna meg, s különben is a Múzeum számára még nem érkezett el a visszatekintés pillanata. Annyi bizonyos, hogy nemcsak legközvetlenebb propagatív, népművelő feladatát teljesítette, hanem az irodalomtudománynak is hathatós segítséget nyújtott.

Ez utóbbinak egyik jelentős eszköze a most megjelent *Évkönyv* (és várható foly-

tatásai); épp azért legyen szabad egy hiányára rámutatnunk. Az természetes, hogy a Múzeum egyik főfeladatát kiállítások rendezésében látja, és problematikáját (legalább is az *Évkönyv*ben) erre összpontosítja. De nyilvánvaló, hogy működésének éppoly fontos részét teszi az anyaggyűjtés, ám erről nem kapunk általános tájékozást. Itt nemcsak a kíváncsiság kielégítéséről van szó, a közérdek kívánja meg, hogy ismertté váljanak a Múzeum nagyfontosságú gyűjtőmunkájának szervezetei, módszerei, eredményei és szükségletei; de megkívánják magának az intézménynek érdekei is: tudvalevő, hogy a közérdeklődés fölkeltése mily nagy, sokszor pótolhatatlan segítséget nyújt a lappangó értékek feltárásához. Az ún. nagyközönség gyakran maga sem tudja, hogy becses emlékeknek, múzeális kincseknek van birtokában, s ezért semmi propagatív eszközt sem szabad elhanyagolni a felvilágosítására.

Az elvi kérdések tárgyalása tehát kellő súlyt és teret kapott az *Évkönyv*ben. Idevág és igen felvilágosító hatású például Keresztúry Dezső tanulmánya, melyben az Arany János-kiállítással kapcsolatban éles és finom érzékkel mutat rá az elméleti követelmények és a gyakorlati lehetőségek összeegyeztetésének módozataira, s tanulságosan elemzi az esztétikai szempontok szerepét az alkalmi harmónikus megoldásokban és az engedmények elkerülésében. „A legfontosabbnak tartom ezt: — írja többek között — Irodalmi kiállításon az irodalom álljon előtérben — persze a maga tág, életteli összefüggésében korral és társadalommal — egy költő bemutatása esetén tehát annak életműve. Minden más csak olyan mértékben lépjen elő a háttérből, amilyen mértékben a művek megértéséhez arra szükség van. Ez vonatkozik a kiállítás rendezőire is. Az ő kifejező eszközük első soron — a látvány; ennek elemeit fokozva, összehangolva, megfelelően csoportosítva kell a maguk mondanivalóját is kifejezniök; a kiállítás ne legyen falra írt disszertáció. A kiállításnak is legyen stílusa: az anyag tálalásában megnyilvánuló egysége, amely a tárlók formájától, színétől, berendezésétől a feliratok, képek, tablók, jelmondatok traktálásáig mindenben érvényesüljön, s lehetőleg illeszkedjék a kiállítás tárgyának — s ha van neki — helyiségének stílusához."

Múzeális szempontból is fontos kérdést vet föl a „Magyar költészet — mai magyar grafika" című cikk, s igen érdekes kísérletekről számol be. „Felvetettük egy új, illusztrációkkal díszített magyar versantológia gondolatát. A tervhez a Népművelési Minisztérium Művészeti Osztálya nyújtott támogatást. 1957 decemberében közel negyven — idősebb és fiatalabb — művész előtt ismertettük az antológia és az illusztrációs kiállítás tervét. Kifejtettük, hogy inkább a tartalmat kifejező hangulat érzékeltetésére, vagy egy-egy jellemzőnek talált motívum kiemelésére, mint sorok és versszakok szószerinti megjelenítésére gondolunk. Nem kötöttük meg sem a technikát, sem a képformát. A kiválasztásra átadott versjegyzékben 160 vers szerepelt Janus Pannoniustól Szabó Lőrincig... 364 lap gyűlt össze, mintegy negyven művész munkájából... 1958 szeptember 20-án megnyílt kiállításunkon 231 lapot mutattunk be: 21 költő 107 versének kíséretében." Hasonló szempontok szerint gyűjtött illusztrációs anyagot mutatott be a Múzeum a Petőfi, Ady és József Attila életét és költészetét ismertető, idegennyelvű vándorkiállításon. Mindkét kísérlet eredményeiről ízelítőt nyújt az *Évkönyv* tíz pompás képmelléklete és borítólapja. (Batsányi, Juhász Gyula, Petőfi, Ady, Arany, Vajda János, Berzsenyi, Tóth Árpád, József Attila verseinek illusztrációi Hincz Gyula, Gacs Gábor, Reich Károly, Ék Sándor, Hajnal Gabriella, Szentiványi Lajos, Bartha László, Szabó Vladimir, Konecsni György és Szász Endre grafikáiból.)

Az *Évkönyv* másik főtémakörét — a Múzeum feladatához híven — dokumentumgyűjtő és adatfeltáró munkálatok alkotják. Vayer Lajosné Petőfinek egy eddig ismeretlenül lappangott mellszobrát ismerteti. A szobor Alexy Károly műve, 1850-ben készült, s rendkívül becses gyarapodása a Petőfi-ikonográfiának, nemcsak azért, mert legelső plasztikai arcmása a költőnek, hanem főként, mert — egyrészt Barabás tusrajza nyomán ugyan, de — szemmel láthatóan személyes emlékek alapján is készült; kivált a homlok és az orr kidolgozása tanúskodik erről, hasonló hűséget e részletekben egyetlen Petőfi-ábrázolás sem tüntet fel. Vayerné

is kiemeli, hogy a szobor profilmegoldása eltér az összes többitől, „meggyőző és egyedül természetes". Viszont aligha oszthatjuk azt a felfogását, hogy az arcmás „szomorúan-komoly hangulata" is hű, és megegyezik a daguerrotipiáéval; a szelíd, lágy, szinte bágyadt arckifejezés nemigen vall a daguerrotipia és az egykorú leírások dacos, komor, szigorú, villogószemű Petőfijére. — Ezenkívül még három közlemény foglalkozik Petőfivel. Balkányi Enikő Delhányi Zsigmondnak, a költő iskolatársának visszaemlékezéseit közli kellő kritikai apparátussal; ez a körülmény azért említendő, mert Hatvany Lajos is kiadta ugyan, elsőnek a kézirat nyomán, de anyagrendező technikájából kifolyóan időrend szerint széttagolva, ami gyakorlatilag jó megoldás volt, de sajnos, eléggé gondatlan másolatban. Balkányi felsorolja a súlyosabb természetű eltéréseket, de nem hallgathatjuk el, hogy ez a gondatlanság nem egyedülálló, s Hatvany örökbecsű forrásgyűjteményének szervi hibáját jelzi: a pontatlan szövegközlést. — V. Nyilassy Vilma Petőfi „Pipadalának" két variánsáról értekezik, jó példát mutatva, hogy az ilyen, elsősorban filológiai természetű témáknál is mily fontos a történeti háttér felderítése. (A filológiai feldolgozás ugyanis — nyilvánvalóan — nem az irodalmi múzeum feladata.) — Kiss József és V. Nyilassy Vilma Petőfi levelezésének kiadatlan és elfelejtett darabjait közlik, számszerint nyolcat, köztük a költő apjának egyetlen fennmaradt sajátkezű levelét.

Filológiai témának volna mondható Egri Péter tanulmánya József Attiláról („Az adott világ varázsainak mérnöke"), ha nem lenne oly nagyigényű, és jelentős, újszerű szintézisre törekvő. Voltaképpen egy nagyobb, „a modern látomásokról" készülő munkának részlete, s a közölt vázlatból is láthatóan széles távlatba helyezi a költő életét és művét. Tétele ez: „József Attila *szocialista* szempontból megalkotott világképének helyessége olyan *nemzeti* összefoglalást eredményezett, amelyhez foghatót nem találhatunk e korszak magyar irodalmának sem epikájában, sem lírájában. Nemcsak egyes nagy versekről van itt szó..., hanem József Attila költészetének egészéről, szavainak jó ízéről, stilisztikájának, versformájának félreérthetetlenül nemzeti (nem különben paraszti és különben városi) jellegéről." Szerinte a probléma nem új, már régóta lappangó vita folyik arról, vajon melyik írónk életművét kell „a korabeli társadalmi valóság *egésze* visszatükrözőjének elfogadnunk?" A népi felfogású vitázók szerint Móricz Zsigmond műve a nemzeti élet szintézisének hordozója, az urbánusok viszont a polgári írók közt keresgélnek, ám ez mesterkélt álprobléma-állítás; az igazi probléma ugyanis ebben áll: „miért éppen Ady és József Attila lírájában, illetve Bartók zenéjében jött létre a legmagasabb szintű összefoglalás". A nagy apparátussal készülő tanulmány tehát csakugyan irodalomtörténetünk egyik döntő kérdésére kíván felelettel szolgálni.

Éder Zoltán Babits Mihály életének egy kritikus eseményével foglalkozik: új adatokat, ismeretlen okmányokat közöl a fegyelmi és rendőri eljárások irataiból, amiket éveken át folytattak a költő ellen 1919 évi magatartása miatt. A közlemény legérdekesebb dokumentuma Babitsnak „Az igazi haza" című cikke a Szózatról, amelyet azóta sohasem adtak ki újból, s tudtunkkal összes műveinek kiadásába sincsen felvéve. Az ügy azért volt döntő jelentőségű Babits életében, mert miatta hagyta oda tanári állását, s kijelentette, hogy „nem kíván hivatalos kapcsolatot fenntartani az állammal."

Amint látjuk, az *Évkönyv* tartalmi változatossága ellen nem lehet panasz, s a tárgyilagosság rovására menne, ha nem emlékeznénk meg legalább néhány szóval minden egyes közleményről. — Illés Lászlóné Karinthy Frigyesnek 9—10 éves korában írt első regényét ismerteti, mely „Utazás a Merkurba" címmel 1897/8-ban „jelent meg" gépírásos másolatban, „számos képpel", vagyis a szerző sajátkezű illusztrációival. Már e zsengében is nem csíraként, hanem határozott tisztasággal megjelenik Karinthy írói alkatának egyik legjellemzőbb vonása, amit a természettudományos fantasztikum iránti hajlamnak nevezhetünk. — Julow Viktor Tóth Árpádnak bölcsészkorában szüleihez írt leveleit, s a levelekhez csatolt, meg egyéb rajzait mutatja be; kitűnik belőlük, hogy a költő engedelmes mintafiú, rendkívül szolíd fiatalember és meglepően jó rajzoló volt; még meglepőbb, hogy a leendő költőnek nyoma sincs bennük, és sajátságos, hogy torzrajzai szerint ebben az idő-

ben mily élénken foglalkoztatta a rendőr alakja. — Kanyar József és Vargha Balázs Berzsenyi Dánielnek, mint családapának és földesúrnak képéhez nyújtanak új adatokat újonnan fölfedezett okmányok alapján. A közlők megállapításaiból csak a következőket emeljük ki: „A gondos és takarékos birtokvezetés ellen jóformán semmi jobbágypanasz nem hangzott el a vármegyén. A két kezével maga is dolgozó gazda emberi méltóságukban is megbecsülte jobbágyait", — írja Kanyar József, Vargha Balázs pedig: „A gazdálkodás módját tekintve nem volt lényeges különbség Berzsenyi és földbirtokos társai között, de az érzékenyebb, költőre és gondolkodóra valló lelkiismeret, emberiesség mégis megkülönböztette tőlük. A jelentésből is kitűnik, hogy a (vármegyei) tárgyaláson ő volt leghiggadtabb, legmegértőbb. A többiek nemcsak védték magukat a jobbágyok vádjai ellen, hanem viszont-támadásba is kezdtek."

A múlt század derekának sajátos szokása volt az irodalmi jótékonykodás: a bajbajutottak segélyezésére albumokat adtak ki, s az íróknak illett ingyen dolgozniok bele, a honfiaknak és honleányoknak pedig illet előfizetniök reá. 1844-ben Aradot árvíz öntötte el, az esedékes albumot „Aradi vészlapok" címmel, Császár Ferenc, a kor „legfinomabb tónusú" és legtehetségtelenebb műítésze szerkesztette, s kétségtelen szervező képességével széleskörű akciót indított. Ennek az akciónak a kor irodalmi és társadalmi viszonyait jól jellemző lefolytatásáról mintaszerűen tájékozott ismertetést nyújt Miklós Róbert, s kiegészítésül közli Sárosy Gyulának Császárhoz írt kiadatlan leveleit. — Móricz Zsigmond terjedelmes riporteri munkásságát Nagy Péter gyűjtötte össze és adta ki négy kötetben (1958); evvel kapcsolatban Móriczról, az újságíróról ad hézagpótló jellemzést Pölöskei Ferencné, s röviden így állapítja meg jelentőségét: „A riportok nagy értéke abban rejlik, hogy mindennél plasztikusabban fejezik ki az író fáradhatatlan útkeresését, a magyar nép gazdagabb jövőjének megteremtése felé". — Sára Péter Anton Strakának, a jeles szlovák írónak, a magyar irodalom lelkes barátjának és fordítójának nyolc levelét közli, amiket az 1939—1940-es években írt Földessy Gyulához. A levelek irodalomtörténeti fontosságuk mellett azért is tanulságosak, mert mutatják, hogy mindig az irodalom a legjobb hídépítő a népek között, illetve lehetne, ha a politika fel nem robbantaná az írók által vert hidakat. — Szántó Judit József Attilának számos dedikációját gyűjtötte össze; munkája értékes, és valóban folytatást kíván, mert az ajánlások a költőnek nemcsak baráti és emberi kapcsolataiba nyitnak közvetlen bepillantást, hanem olykor műveinek sorsáról is nyújtanak adatokat. — Vargha Balázs egy ismeretlen Vajda Juliannát fedezett fel, nem azonos Csokonai Lillájával, de a hagyatékából fennmaradt, 1816—1818-ból származó kéziratos album mégis becses emléke a múltszázad eleji verskultusznak. „Vajda Juliánna könyvecskéjében — írja Vargha — az egykorú kéziratos köteteknek két típusa keveredik össze: a versmásolatos könyv és az emlékkönyv, közkeletű német névvel: Stammbuch. A kéziratos versgyűjteményeknek legalább két évszázados múltja volt már ekkor a magyar irodalomban. A 17. és 18. században általános szokás volt, hogy diákok, papok, nótáriusok, verskedvelő katonák összegyűjtötték, leírták maguknak az itt-amott hallott, olvasott verseket. A nyomtatott könyv ritka és drága volt, a versek kéziratról-kéziratra terjedtek. Nyomtatott könyvből is kimásolták a verseket kéziratos gyűjteményekbe, ha kölcsön kaphatták." Láthatjuk, e divatnak irodalomtörténeti jelentősége is van, s így Vargha, midőn szorgos munkával a legapróbb részletekig feldolgozta az emlékkönyv anyagát, egyúttal egy új kutatási területre is felhívta a figyelmet.

A kifogástalan kiállítású kötet szám szerint 18 maradandó értékű közleményt és 63 képet, illusztrációt, hasonmást stb. tartalmaz. Összeállításáért Vargha Balázst illeti az elismerés.

VÁRKONYI NÁNDOR

Nikelszky Géza: A Zsolnay gyár művészete

(Pécs város Művelődésügyi Osztályának kiadása)

Különös, de úgy tetszik, mintha a pécsi Zsolnay gyár előbb lett volna világhíres, mint ahogy mi, magyarok felismertük s értékeltük. 1945 előtt csupán egy pécsi írónőnek, Dénes Gizellának jelent meg egy kisebb regénye a gyárról, illetve alapítójáról („A csodálatos fazekas"), de a szocialista időszakban már szinte egymás sarkára hágnak a gyárral kapcsolatos komoly, nagy, méltató munkák. A Művelt Nép 1954-ben adta ki Rúzsás Lajos „A Pécsi Zsolnay-gyár története" c. nagyszabású művét, az erre következő esztendőben pedig a „Múzeumi Füzetek" sorozatban jelent meg Pataky Dénesné „A Zsolnay kerámia" című, műmellékletekben gazdag füzete, most pedig Pécs város Művelődésügyi Osztálya adta ki Nikelszky Géza festőművész élményekkel, emlékekkel fűszerezett, nagy adatanyagot tartalmazó, a műmellékletekkel együtt csaknem százlapnyi könyvét.

Nikelszky Géza több mint félévszázadot töltött a gyárban tervező-művészi munkában. Az alig egy-két évvel több, mint százéves gyár történetének felében tehát Nikelszky nemcsak mint résztvevő, hanem — a világsiker felé vezető úton — a gyár vezető művészei közé is tartozott.

A könyv 1852-től kezdődően mondja el a gyár történetét, s Zsolnay Ignáctól egykettőre elvezet a bécsi, majd a párizsi világsikerig. Külön fejezetekben ismertet meg bennünket a Zsolnay porcelán-fajansszal, a magyar majolikával: a pyrogránittal, az eozin-díszedények fénykorával. Külön beszél a szecesszió idejéről s az építészeti kerámiáról, majd végül a Nemzeti Vállalat koráról.

Amikor a Káptalan utcai kiállításon végignézünk a Zsolnay edényeken, vázákon: elbűvöl bennünket a formák s a díszítmények pompája, amely mindig valami nagyszerű harmoniába olvad. Egy-egy finommű, tökéletes technikájú vázán tekintetünk elandalodik, s szinte megfeledkezünk arról, hogy csodálattal adózunk a tervező művészeken kívül a festőnek, a korongosnak, az égetőnek, egyszóval azoknak, akik e tárgyakat létrehozták türelmes, alázatos és bizony sokszor nagyon is rabszolgai módon végzett munkával, rabszolgai sorban tartott élettel.

Nikelszky Géza hézagpótló munkát végzett azzal, hogy a gyár művészi életében szerepet játszó munkásoknak adatait összegyűjtötte, s így ez a közel ezer név fontos forrásgyűjteményként szolgál a kései kutatók számára. Fel kell azonban vetnünk a kérdést: vajon a címben egy gyár művészetét ígérő mű nem hiányos-e, ha csupán a gyár történetét, illetve művészeinek néhány szóban megrajzolt életsorát, s legfeljebb fontosabbnak vélt alkotásaik puszta felsorolását tartalmazza? — A gyár művészetének taglalása, értékelése még elvégzendő feladat. S még egy kis hiányérzetünk van. Amikor megtudjuk például, hogy a szerzőnek hol és mikor volt önálló gyűjteményes kiállítása, ugyanakkor például Sinkó András szobrászművész egyetlen művének említésével sem találkozunk. Aztán ki kellett volna emelni annak az égető szakmunkásnak, Kovács Istvánnak is a nevét, szerepét, működését, aki zsenialitásával — a gyár múltjának kincseiből merítve — továbbfejleszti a Zsolnay gyár művészetét, s kutató, technikai tökéletességre törő, korszerű művészi kifejezésével, az ún. zsugorított eozinmázzal, új, fejlettebb fokra emeli a Zsolnay alkotásokat, amelyek minden bizonnyal ismét meghozzák a gyár hírnevét.

HARCOS OTTÓ

Bóka László: Alázatosan jelentem

(Magvető Könyvkiadó)

Nagyon nehéz lenne Bóka László regényéről bármi érdemlegeset mondani sajátos stílusának érzékeltetése nélkül. Legegyszerűbb volna talán néhány idézettel bemutatni, de ha keresgélni kezdjük, rájövünk, hogy ahhoz oldalakat kellene idézni. Gúnyorosan kanyargó mondatok, szándékos mellébeszélés, a dolgok hátulról való megkerülése, az asszociációk szabad — és mondhatnánk féktelen — csapongása és zsúfolódása, mondatok, amelyeknek értelme minduntalan visszájára fordul, s helyzetek, amelyek szövődése, formálódása újabb és újabb meglepetésekbe sodorja a gyanútlan olvasót, aki persze már az első fejezetek olvasása után nagyon is gyanakvóvá válik: vajon mi készül, mi lesz ebből ismét!... De csakhamar rájövünk, hogy ez a meglepő, zabolátlannak látszó stílus, ez a szatírikus lendület milyen bámulatos pontossággal jellemez szereplőket, helyzeteket egyaránt, s nem bontja meg a szerkezeti egységet sem. — Maga a szerző így vall erről: „A regény *stílusa* írója számára is meglepetés: kiderült, hogy hősei legtöbbjéről csak a komikus ábrázolás, a szatíra eszközeivel lehet írni, mert jellegzetes életstílusuk, beszédmodoruk, gesztusaik puszta felidézése is nevetséges".

El kell ismerni, hogy mindezek felidézése Bókának remekül sikerült, s az olvasó szőröstől-bőröstől benne érzi magát mindjárt az első lapok után a Horthy-hadsereg tisztikarának légkörében. A regény hőse, Benedek Zoltán, hivatásos őrnagy, később a háború alatt ezredes, s a történet a kaszárnyaélettől a voronyezsi áttörésen keresztül a fogolytáborok életéig vezet bennünket. Benedek Zoltán a tisztikar legbecsületesebbjei közé tartozik, vagy legalább is annak szánta az író, hiszen mértékletes józanság, fegyelmezettség, hivatástudat és más hasonló vonások a jellemzői. Maga a testet öltött „Szolgálati Szabályzat".... Igen, ez a legjobb meghatározás Benedek Zoltán jellemzésére. S ha mégis komikussá, korlátolttá, képmutatóvá s Isten tudja, még mi mindenné válik történetünk folyamán, hát akkor ezért elsősorban a „Szolgálati Szabályzat", illetve egy ilyen szabályzatot s egy ilyen hadsereget kitermelő társadalmi rend a hibás.

Persze, egyáltalán nincs szándékomban ezzel a megállapítással Benedek Zoltán őrnagyot, Vidákovits századost (a népszerű „Gyoki"-t), Holéczy hadnagyot, Beller alezredest és a többieket fölmenteni az egyéni felelősség alól. Az író sem ezt teszi, hanem éppen ellenkezőleg: az egyéni hitványságokon keresztül mutat rá az egész Horthy-hadsereg rothadtságára. Mert hiszen abból, ahogy a katonai alá- és fölérendeltség kasztszerű érvényesítését, különösen pedig a tiszti karnak az „alsóbbrendű" legénységiektől való elhatároltságát érzékelteti, nyilvánvaló, hogy akárki nem kerülhetett közéjük. A hivatásosokat a Ludovikán gyúrták át, s a tartalékos tisztek is jó iskolát kaptak mint karpaszományosok, a kiképzés alatt. Nyilvánvaló, hogy ha olyan „hitvány" akad közöttük, mint Dobi, aki nem átall a legénységiekkel cimborálni, hát az nem lehet méltó a tiszti kardbojtra. Igaz, Dobi karpaszományosról kiderül, hogy kommunista „hazaáruló bitang", ami nem is csoda. Így jár az, aki az „alja nép" közé keveredik.

Hogy mit ért Benedek Zoltán alja népen és tiszti becsületen, azt talán éppen az ő családi bajainak vizsgálatával mérhetjük föl legjobban. Állandó kínos problémája ugyanis, hogy családja múltjában, sőt — szörnyűség — jelenében is bizonyos sötét foltok találhatók. Azt rebesgetik, hogy édesanyja közelebbi kapcsolatban volt lány korában egy tanítóval, akiről tizenkilencben kiderült, hogy kommunista, s az ellenforradalom idején emiatt ki is végezték. Valósággal lemoshatatlan szennyfoltnak érezte ezt Benedek Zoltán. Hogyis ne! Egy magyar királyi őrnagy, akinek a családjában ilyen dolgok előfordulhattak! De ott van a másik is, édesapja ballépése, aminek eredményeképpen kénytelen tudomásul venni, hogy van egy törvénytelen feltestvére, Sopák Lajos, akit édesapja nem is óhajt letagadni. Sőt kiderül, hogy Anna, az ő édes öccsének fiatal özvegye, azzal a So-

pák Lajossal együtt, Dobi karpaszományossal együtt, Vendlóczki tizedessel együtt kommunista szervezkedés miatt törvény elé kerülnek. Hát ezek jelentik Benedek Zoltán számára az alja népet. Ellenben „Gyoki", aki időnként félholtra issza magát, felesége mellett szeretőt tart, — Holéczy, aki elveszi feleségül a Krucsay kegyelmes úr szeretőjét, — Wittel báró, főhadnagy, aki közismerten félkegyelmű és a legbárgyúbb képtelenségeket szokta véghez vinni, nem alja népség, hiszen a tiszti karhoz tartoznak és — hát semmi közük a paraszthoz, munkáshoz, akiket a „haza érdekében" állandóan féken kell tartani, meg kell fegyelmezni, össze kell törni, s mindenféle formában eszükbe kell vésni, hogy ők csak senkik, akik örülhetnek, hogy a haza nekik is jogot biztosít az élethez — vagy a halálhoz, amely szintén szent kötelességük, ha eljön az ideje.

És mert történetünk idején éppen a fasiszta háború következett, hát eljött az ideje annak is. Benedek Zoltán ott van az ezredével és helytáll... azaz szeretne helytállni, de hát az események itt mindent elsodornak.

A harcok leírása, a fejveszettség, amelyben megtörténik az a hallatlan eset, hogy még Benedek Zoltán is a német SS-ek ellen fordítja fegyverét, az író igazi erőpróbája volt. A stílus ragyogó körülményessége itt bizonyos mértékig szükségszerűen felolódik. Helyenként nyers, katonai naturalizmussal ír, de írása sodró erejűvé válik, hogy azután a fogságbaesés időpontjától ismét megnyugodjon a maga szatírikus, kanyargósan humoros menetében. Érezzük, hogy Benedek Zoltánékat, az egész tiszti világot fokról-fokra elsodorja a történelem viharа. A harcoló ezrednek már nem urai. Az „alja nép", a Dobik, Vendlóczkiak, Sopák Lajosok kerülnek előtérbe a legénység, sőt a munkaszolgálatosok soraiból. De Benedek Zoltánék azért tiszti kart játszanak a fogságban is. Szánalmas és szinte érthetetlenül ostoba ez a játék, de a tiszt urak nem tudnak mások lenni, s mindenestől tűnnek el a történelem színpadáról. Helyükbe a nép fiai jönnek, akik értik az idők szavát, akik mernek és tudnak harcolni a jövőért.

Ez a regény mondanivalójának és cselekményének fő vonala, de beleszőve láthattuk már a történet másik ágát, Vendlóczki tizedes, Dobi karpaszományos, Sopák Lajos, s még több hasonló sorsúak, a nép öntudatos fiainak életét. A regény koncepciója olyan, hogy ez a másik cselekményág — helyesebben a tiszti világgal szemben állók — csak meg-megjelennek a színen, vagy háttérként szerepelnek a Horthy-tisztek komikusan rajzolt szatírájához, de mindenütt érezzük, hogy fokozatosan nyernek tért, még a fasizmus legvadabb dühöngésének idején is. Mert azért erről is ad ízelítőt Bóka László regénye. A politikai nyomozók megjelenése, a kommunistagyanúsak vallatása, de még inkább a frontélmények, a fogolytábor leírása különösen alkalmat nyújtanak ehhez.

Talán igaza van az írónak, mikor ezt az egész tisztikart apolitikus és végtelenül egyoldalúvá, elbutítottá vált csoportnak rajzolja, mégis, ezen a ponton hiányérzetünk van. Az akkori eseményekre gondolva fölmerül a kétség, hogy talán nem is volt ez a tisztikar annyira elszakadva a társadalmi valóságtól, mint ahogy ezt a szatírikus regény tükrözi! De még ha valóban ezt kellene is elfogadnunk a Horthy-hadsereg tisztikarának általános jellemzéseként, a regénynek szélesebb társadalmi síkot lehetett és kellett volna biztosítania. Benedek Zoltán és Dósa őrvezető családi körülményein kívül, a Lina csárda rajzán kívül, Dobi karpaszományos, Vendlóczki tizedes és még néhány szereplő kaszárnyán kívüli élete, sorsa is érdekelt volna bennünket. A regény ezen a téren leszűkített s emiatt egy kicsit pamfletszerűvé válik. Pedig Dobiék letartóztatása után kínálkozott a lehetőség a kiszélesítésre, az olvasó azt várná, hogy most többet tud meg róluk. Ezen az egy ponton érzünk hiányosságot Bóka László bravúros stíl-iróniával megformált szatírikus regényében.

SERES JÓZSEF

Tehetségkutató pályázat

A Jelenkor szerkesztő bizottsága tehetségkutató irodalmi pályázatot hirdet az alábbi feltételekkel:

1. A pályázaton részt vehet mindaz, akinek írása folyóiratban, antológiában vagy önálló könyvalakban még nem jelent meg, de az irodalmi alkotáshoz tehetséget érez.

2. Pályázatként beküldhető az irodalom bármely műfajához sorolható mű (vers, riport, novella, elbeszélés, kisregény, regény, dráma).

3. A pályázat témája kötetlen, a szerkesztő bizottság azonban elsősorban a következő témák kidolgozását javasolja a pályázóknak:

a) A felszabadulással kapcsolatos személyes élmények.

b) A munkásosztály életére jellemző események, helyzetek, hangulatok. (Pl. a munkaverseny egy mozzanata, egy kiváló munkás életútja, a társadalmi tulajdon védelme, mai fiatal és öreg munkás érzésvilága, a szocializmus térhódítása láttán érzett és költői eszközökkel kifejezett öröm stb.)

c) A mezőgazdaság szocialista átalakulása. (Egy termelőszövetkezet élete, egyéni gazda belépésének körülményei, tsz-brigád munkája, a szocialista gondolkodásmód küzdelme falun a maradisággal és előítéletekkel stb.)

d) A szocialista társadalomban élő dolgozók közös erőfeszítései. (Pl. munkások, parasztok, értelmiségiek részvétele valamely közös feladat megoldásában, más népi demokráciák dolgozóinak segítsége magyar dolgozók számára — pl. az ellenforradalom idején.)

4. A pályázat formáját tekintve a szerkesztő bizottságnak külön kikötése nincs, természetes azonban, hogy elbírálásra csak olvasható, gépelt, vagy szép, jól olvasható kézírással írt pályaművek kerülhetnek. A pályaművek terjedelme, száma ugyancsak kötetlen, egy-egy pályázó korlátlan számú és terjedelmű művel pályázhat.

5. A pályázat nyílt, a szerkesztő bizottság csak névvel és pontos lakcímmel ellátott műveket bírál el.

6. Pályadíjak:

I. díj: 1000,— Ft (1 db)
II. díj: 500,— Ft (4 db)
III. díj: 300,— Ft (4 db)
IV. díj: 200,— Ft (4 db)
(Összesen 13 pályadíj, 5000,— Ft értékben.)

7. A pályaművek a Jelenkor szerkesztő bizottsága, Pécs, Széchenyi tér 16. sz. címre küldendők, a beküldés határideje 1959. december 31. A borítékra a „pályázat" szót kell írni.

A díjazott pályaművek közlési jogát a szerkesztő bizottság önmagának tartja fenn. A szerkesztő bizottság valamennyi díjazott műről részletes bírálatot küld a pályázónak, a nem díjazottak közül azonban csak azokról, amelyeket a továbbiakban javítással közölhetőnek ítél.

Pécs, 1959. október 24.

A Jelenkor szerkesztő bizottsága

Készült 4000 példányban
59-4030 Pécsi Szikra Nyomda

Jelenkor

E SZÁMUNK SZERZŐI:

ALAKSZA AMBRUS
ANGYAL ENDRE
BARDOSI NÉMETH JÁNOS
BÉKÉSI GYULA
BÉNYEI JÓZSEF
BERTHA BULCSU
BERTÓK LÁSZLÓ
BOJÁR IVÁN
BÚZÁS ANDOR
CSORBA GYÖZŐ
DOMBÓI LAJOS
FODOR ANDRÁS
GALAMBOSI LÁSZLÓ
GARAI GÁBOR
GORKIJ
GYEVI KÁROLY
GYURKÓ LÁSZLÓ
HEGEDÜS LÁSZLÓ
HERNÁDI GYULA
KÁLDI JÁNOS
KAUTZKY LÁSZLÓ
KENDE SÁNDOR
KOLTA FERENC
KRECSMÁRI LÁSZLÓ
LADÁNYI MIHÁLY
LÁZÁR ERVIN
LERMONTOV
LOVÁSZ PÁL
MARSALL LÁSZLÓ
MÉSZÁROS FERENC
T. NAGY SÁNDOR
PAP GÁBOR
PÉCZELY LÁSZLÓ
PUSKIN
RAB FERENC
SARKADINÉ HÁRS ÉVA
SIMONYI IMRE
SIPTÁR ERNŐ
SZAKONYI KÁROLY
SZEDERKÉNYI ERVIN
SZŰTS LÁSZLÓ
TELLÉR GYULA
TIMÁR GYÖRGY
TÜSKÉS TIBOR
TVARDOVSZKIJ
VIHAR BÉLA
WAWRUCH GÁBOR

II.

A BARANYA MEGYEI TANÁCS ÉS A HAZAFIAS NÉPFRONT
IRODALMI-MŰVÉSZETI FOLYÓIRATA

6.

Jelenkor

A Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti folyóirata. Megjelenik kéthavonta. II. évf. 6. sz.

Szerkesztő bizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Paulusz Elemér, Právicz Lajos, Simon Béla, Takáts Gyula, Tüskés Tibor, Vargha Károly.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24.

Szerkesztőségi órák: kedden és pénteken 17—19 óráig, kiadóhivatali órák: csütörtökön 17—19 óráig.

Évi előfizetési díj: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. — Csekkszámla: OTP 349—803.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V. József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068.

Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 47. fióknál vezetett egyszámlára.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Simonyi Imre: Sírirat (vers) — — — — — — — — — — — — — — 1
Hegedűs László: Vetünk (vers) — — — — — — — — — — — — — — 3
Bertha Bulcsú: A fehér nézésű ember (elbeszélés) — — — — — — — — 4
Bárdosi Németh János versei — — — — — — — — — — — — — — 13
Hernádi Gyula: Hajamba fújtak a játékkatonák (elbeszélés) — — — — — 15
Káldi János: Visszapillantás (vers) — — — — — — — — — — — — — 21
Szűts László versei — — — — — — — — — — — — — — — — 22
Kende Sándor: Testvérek (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 23
Kautzky László: Kedves a műtőasztalon (vers) — — — — — — — — — 32
Szakonyi Károly: A műúttól balra (elbeszélés) — — — — — — — — — 33
Ladányi Mihály: Vallomás (vers) — — — — — — — — — — — — — 45
Fodor András versei — — — — — — — — — — — — — — — 46
Rab Ferenc: Eszter (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — — 47
Vihar Béla: Dózsa cigányai (vers) — — — — — — — — — — — — — 52
T. Nagy Sándor versei — — — — — — — — — — — — — — — 53
Mészáros Ferenc: Televízió (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 54
Tímár György: Odisszeusz megtérése (vers) — — — — — — — — — — 58
Lovász Pál: Versvázak, kisversek — — — — — — — — — — — — — 59
Bojár Iván: Irodalom papír nélkül (tanulmány) — — — — — — — — — 60
Bényei József: Dédnagyapám (vers) — — — — — — — — — — — — 66
Orosz költők. Lermontov, Puskin, Gorkij, Tvardovszkij versei *Alaksza Ambrus* illetve *Garai Gábor* fordításában — — — — — — — — — — — — 67
Bényei József: Idegen otthon (vers) — — — — — — — — — — — — 69

Simonyi Imre

Sírirat

G. E. munkaszolgálatos fejfájára
(Élt 42 évet. Barátom volt.)

Meghaltál hát barátom — — —
magaddal vitted
szorongó életed hátralévő részét
és a még ezután következő esték
gyógyulásos reményeit — — — magaddal
vitted a szelíd korholást — — —
magaddal együgyű intelmeid — — — én rászoruló
nem látom soha többé
szemeid cinkos villanását
lompos járásod s a novemberi
hajnalokra deret szitáló
fürteid — — — már sohasem érzem
kemény ölelésed a szívig markolót
(annyi ölelés hiányát pótolón
ahogy vállamra tetted békítő
tenyered) ha voltam lázadó
gaz rend hazug szó gyávult szív
áruló elme torz hiedelmek ellen
öklöt ráztam a nyomorult Egekre
s szemközt köptem a képmására rondított embert
érdemelten-érdemetlen

— hányszor odanéztem diadalmas ősök
bátorító példázatát
— s tiéidet is! — atyádfiai
akik voltak küzdelmes eleid:
— Észaiás! — hörögtem
„dühöngő vénember"...
— Dávid! rikoltottam — a parittyás!
„ki fegyvert fog fegyver által vész el"...
— Sámson! —
„bujálkodó erőművész"...
— Jézus a korbácsos isten! —
„csak egy ács mániás fia volt"....

„nem rossz az ember" — dörmögted
ha ordítottam: tűz van! végveszély! jön az ár!
s: hogy mindnyájatok félelmét reszketem!
mert oly kor hurkolódik nyakunkra immár
melyben az áldozat — hallod! — az áldozat
sem különb mint a hóhér:
hisz meztelen hátú alázat
fonhat csak korbácsos dölyföt
s nyúlként iramló rettenet
bátorít orvvadász önkényt

„nem rossz az ember" — imádkoztad —
minden oldalról bekerítve
a módszeres gonoszság
s a következetes butaság szögesdrótjával
s hogy bennem már az elviselhetőség
határain vonyított a lélek:
„nem rossz az ember!" — bődültél vissza rám
vágóbaromként vagonba zsúfolt aki voltál
„nem rossz"... — szórtad a jóreménység magvait
aknára hajszolt még ott is Ukrajna mezőin
„nem rossz"... — dadogta az eszelős szelídség
bátyád kasztrált hullája felett
„nem!"... — vont be hályoggal az iszony
Élőhalott amikor megtérvén a régi házba
gázkamrák fojtogató füstjét
egybekavarta az alkonyi szél
kenyérillatú szüléd emlékével
s ültünk kettesben ott a verandán
ama utolsó vacsorán
a kihűlt ürüpaprikás felett
s nem volt szavad már — megbocsátó
s nem volt szavam már — békétlen
HATEZER ÉV rettenetébe
EZERESZTENDŐ iszonyata
némult a zsandárfülű
szeptembervégi éjszakában

s nyugszol már szegény Bizakodó
— nyugszol!? —
beledbe vájnak éhes férgek
kifolyt szemedbe pókok szőnek
s lásd bennem is békül már a szándék
nyársra húzni az első
elibém kerülőt
— egyetlenegyben! —
gyalázatos ősén s nemtelen ivadékán
egyként állani bosszút miattad

— — — meghaltál hát barátom

az élő pedig él —
kortyolja borod
táladba márt öleli szeretőd
viseli ruhád s a szégyent
hogy ezt tették hogy ezt tehették
veled velem velünk
hogy ezt tettük hogy ezt tehettük
én te mindannyian
s hogy sírod felett lebeg s hogy idegembe tép
— s hogy azóta is! s hogy egyre újulón! —
valami névtelen de névre szóló
FENYEGETETTSÉG

*

ám te nyugodj immár igaz gyűlölet szent Árulója
bocsáss meg magadért s helyettem
mindenkinek
Istennek embernek
ellened ellenem ellenünk vétetteknek
valamint én soha meg nem bocsátok
ámen.

Hegedűs László

Vetünk

A négy ökör megindul most a lejtőn,
a friss fényben, a fiús szél előtt.
Délen homályos már a hegyek kékje
s aranyos homály üli a mezőt.

Zörögnek a csoroszlyák és a földbe
csörögve hull a drága búzamag.
Kicsit hantos a föld és száraz, mint a
csizmám kérge, vagy mint a böjti fagy.

Eső kellene rá, hogy jól fakadjon
és szabadon nőjön majd a vetés.
Csak itt-ott lóg egy fehér folt az égen,
pehelynyi folt, felhőnek is kevés.

De bízunk: a hó előtt elborul még.
Tán megfordul és felhőt hoz a szél,
felleget, ami a szürke hegyektől
fel a rozsdásuló erdőig ér.

Fordul a kerék, aztán új nyomot kezd.
Szűkül a kör és feljebb száll a nap.
Zörögnek a csoroszlyák és a földbe
csörögve hull a drága búzamag...

Bertha Bulcsu

A fehér nézésű ember

A vadgesztenyefák alatt sokan várakoztunk. A levelek meggémberedtek, néhol latyakos volt az avar. Az árok partján meg olyan, mint a trágya.

A kányák rekedten feleseltek a közeli jegenyék tetején. Kettő öregebb lehetett, nagyon ó volt a hangjuk. Olyan forma, mint a rehüdt dongájú hordóknak. Nem látszott belőlük semmi. A hangjuk belehullott a ködbe.

Én a bódénak dűltem és cigarettáztam. A füst ott maradt, ahogy kifújtam, csak a szaga lett egészen fanyar.

Körülöttem még öten támaszkodtak. Magabiztosan és szótlanul. Mi együtt szoktunk dolgozni. Nem mindig, de a jobb munkákon többnyire összeverődtünk. Az ismeretleneket mustrálgattuk. Mindenki gondolt valamit, de hallgatott róla. Csak az Illés fia szólalt meg, gyanakvó hangon:

— Nagyon vegyesek.

Nem szóltunk rá semmit. Nem is lehetett. Mi is vegyesek voltunk. De nálunk mindenki tudott dolgozni. — A kántor mégis ránézett az Illés gyerekre. Oldalvást nézett, és sercintett egyet. Közbeszóltam, nehogy mondjon valamit az Illés fiának.

— Máma nem lesz zene?

— Amíg ez tart, addig nem fungálok, csak vasárnap. Szoktatom a papot — mondta és felém igazodott.

— Ott akarja hagyni?

— Egészen nem. De a télen elmegyek pályamunkásnak. Ha amellett megtart a község, én szívesen orgonálok.

Közben a többiek is az Illés gyerekre néztek. Látszott, hogy az apjára gondolnak, aki éppen le van zárva. Illés az apja helyett dolgozott. Ő tartotta az egész családot.

Halász Gyula nem törődött vele. Rá sem nézett. Dörzsölt fickó volt. Sok pénzt keresett. Mindig tudta, hogy hol kell bevágódni.

— Azok ott alighanem vonyarciak, de az is lehet, hogy itt laknak valahol a hegyben — kezdte el újra az Illés fia, és várt egy kicsit, hogy mondjunk rá valamit.

A köd átivódott a ruhánkon és nyirkosak lettünk, mintha kint aludtunk volna a móló fején.

A távolból hallatszott már a vonat dohogása. Valami kanyar félében fütyttyenthetett Ederics körül, mert átlósan jött a hangja, keresztül a vízen.

Az emberek mindegyik csoportban megbojdultak. Egyezkedtek a munka fölött. Válogatták egymást, és mutogattak a kikötő felé.

Csak mi támaszkodtunk mozdulatlanul. Nekünk nem volt egyezkedni valónk. Vártunk.

A vonat megállt a sorompó mögött. A fűtő köszönt Halász Gyulának, aztán behúzódott a kormos fülkébe.

Füstoszlop szállt az állomás fölé. A vonat csattogó kerekeit beszippantotta a dombok mögött ívelő lejtős kanyar.

Előbukkant a pallér, két villanyszerelő és a mérnök.

Kinyitották a bódét. Szerszámot osztottak. Kicsit tanakodtak, aztán megnézték a terepet.

— Ért valaki a jelöléshez? — kérdezte a pallér, amikor visszajöttek.

Halász Gyula jelentkezett. Fogta a zsinórt és elmentek. Még javában folyt a jelölés, amikor újra jött a pallér.

— Maguk a Halász Gyula brigádja?

Nem voltunk az ő brigádja, de azért rámondtuk.

— Gyűjjenek. Maguk kezdik. Innen a villanyfától, át a vasút alatt egészen a korlátig.

Amikor a pallér elment, körülnéztünk. A villanyfától a vasútig jónak látszott a talaj. A kántor belevágta a csákányt és bólintott.

— Kifogtuk.

— Lássunk neki — javasoltam és elhelyezkedtem a vonal mentén.

A csákány szinte süppedt a puha földbe. Fél óra múlva már derékig álltunk az árokban. Akkor agyag jött. Az már lassabban ment.

Már mindenki dolgozott. A vonyarciak szakasza a fák alatt húzódott. Magasra emelt csákánnyal csapkodtak. Ha elvágtak egy-egy gyökeret, kidobták a földhányás tetejére.

Amikor visszajött hozzánk Halász Gyula, dél közeledett. Lendületesen dolgoztunk. Már csak pár méterre voltunk a vasúttól.

— Na, mit szóltok?

— Jó talaj. De a vasútnál baj lesz.

— Ott nem ásunk. Egy csövet átverünk alatta kalapáccsal.

Bólogattunk. Halász Gyula a munkánkat nézegette, aztán leszállt a gödörbe. Megkereste a lapátját és rátámaszkodott.

— Nem kell ennyire kapkodni — mondta és cigarettára gyújtott.

Estig eljutottunk a vasútig. Szótlanul álltunk az árok partján és hasonlítgattuk a munkánkat, meg a többiekét. A pallér is odajött. Megállt közöttünk.

— Jól van. Így kell — mondta, aztán elköszönt. Ment a vonatja.

Másnap is árkot ástunk. A vasút másik oldalán. Elromlott az idő. Délután permetezett az eső. A vonyarciak abbahagyták a munkát. Mi is szedelőzködni kezdtünk. De Halász Gyula ránk szólt.

— Maradjunk még egy kicsit, úgyis eláll.

A pallér a bódé mellett támaszkodott. Nem szólt a vonyarciaknak. Nekünk se. De mindegyikünk tudta, hogy jövő héten a jobb munkát újra mi kapjuk.

Tényleg elállt az eső.

Az első hét végén, minden vidéki munkás utált minket. Tudtuk. Voltunk már így máskor is. Nem szóltunk hozzájuk. Azok se.

A következő héten a ködöt elsöpörte a szél. Helyette tömör fekete felhőket hozott és hideget. Az árok fölött suhogott, mint az ostor, és időnként végigvágott rajtunk jeges, rohanó esővel.

A mi árkunkban zuhogott a kalapács. Mindenki ötvenet ütött, aztán pihent. Csak a kalapács tüzesedett ki, mintha parázsra ejtették volna. A cső lassan araszolgatott. Szívós volt a talaj. Két napig vertük a csövet, mire keresztül bújt. A tenyerünkön összetüremkedett a bőr. Amikor megszűnt a zuhogás, odajött a pallér. Megnézte.

— Precíz — mondta. — Precíz munka.

A vonyarciak kezdtek bennünket becsülni. A mérnök mondta valahol, hogy egész rendkívüli teljesítmény, amit csináltunk. Vasút alatt nehéz átdolgozni egy csövet.

Vállatvontunk. A kántor egykedvűen cigarettázott. A többiek a vizet bámulták.

— Ha megáll a szél, akkor befagy — mondta az idősebbik Bajnóci.

— Látni a színén — erősítette meg Halász és beleköpött.

Másnap már megjegesedtek a hullámtörők. A móló oldala meg olyan volt, mint a márvány. De a szél nem állt el. A Bakony felől jött. A szigligeti öbölben rászabadult a vízre és füttyögve táncolt a tetején. Porzott a víz. Amit fölkapott belőle, abból vagy köd lett, vagy jég.

A kezünk majdnem odafagyott a vésőre. Akkor már bent dolgoztunk a mólón. Amikor építették, hagytak egy szűk csatornát a cement alatt. Ezt most tízméterenként felbontottuk, hogy követni tudjuk a kábelt, ha a befűzésre kerül a sor.

A hidegben nehezen mozogtunk. Ügyetlenül toporogtunk a szerszámok körül. Görnyedten szaladtunk oszloptól oszlopig és gyorsan megkapaszkodtunk. Nyomunkban süvöltött a szél, megtámaszkodott a hátunkon, mintha onnan akarna elrugaszkodni, hogy átugorja a túlparton gubbasztó szürke hegyeket.

Halász Gyula zsebre dugta a kezét, és sietve elment a bódé irányába, aztán felbukkant a vonyarciak között, majd újra nálunk. Néha úgy csinált, mintha gondolkodna, néha meg mondott valamit, mintha a pallér üzenné. Egészen fakó lett az arca és barátságtalan.

Csak akkor villant fel a szeme, amikor megjött az autó.

Kábelt és csörlőt hozott Siófokról.

Halász Gyula megtapogatta a kábelt, és elfintorította a száját. Nézegette a csörlőt, megmozgatta a hajtókart, aztán szép lassan elódalgott onnan. Körülálltuk. Vártuk, hogy mond valamit. De nem szólt.

Lerakódtunk. Az ólomkábelt a kikötő bejáratánál helyeztük el. A csörlőt görgőkön csúsztattuk befelé. Nehezen ment. Megoszlott az erő, mert nem egyszerre emeltük. Tudtuk, hogy ez a baj, mégsem vezényelt senki. Némán cibáltuk a móló közepéig. Ott megálltunk, és mellette maradtunk. A csörlővel akartunk dolgozni.

— Hé! Emberek! Gyerünk kifelé! — kiabált a pallér a bódé árnyékából.

Már nem lehetett szakaszokra osztani a munkát. Ahova kellett az erő, mindig odavezényeltek mindenkit. Fél órát kint, fél órát bent, aztán megint kint. Aggodalmasan Halász Gyulára néztünk.

— Menjetek. Én itt maradok a Bajnócival. Igyekezzetek visszajönni.

Az ólomkábel hatalmas orsójának öten is nekifeszültünk, mire megmozdult. A vasúton túl nekitámasztottuk egy villanyfának. A pallér megbontotta, mi pedig néhány métert letekertünk róla.

— Várjanak! Szólok a villanyszerelőnek! — mondta a pallér és eltűnt a bódé mögött.

Ácsorogtunk egy kicsit. Illés a tenyerébe lehelt, aztán zsebre gyömöszölte. A kikötő felé sandítgattunk, majd lassan elódalogtunk a csörlő irányába. Halász Gyula már messziről intett, hogy maradjunk. A csörlő fölé hajolt és eregette a drótkötelet. Bajnóci kihúzta, aztán befűzte a csatornába. Az első tíz méteren komótosan ballagott vele, aztán mindig lassabban, nagy nekifeszülésekkel vonszolta. Odamentünk. Nekirugaszkodtunk mi is. Hiába. Pár méter után elakadt. Odajött Halász Gyula is. Nézte a kötél végét.

— Köll egy tízméteres drót. A szakasz túlsó végén befűzzük, aztán behúzzuk vele a kötelet — mondta a kántor és Halászra nézett.

— Persze, hozunk drótot, aztán befűzzük.

Indulni akartunk. De Halász Gyula újra megszólalt.

— Várjatok. Rossz a csörlő. A biztosító ék (ami megakasztja a fogaskereket), elvásott. Talán egy hajszál tartja. Könnyen kiugorhat. Húzódjunk inkább a kábel felé.

Nem szólt senki. Ketten elindultak a drótért.

Fél óra alatt befűztük az összes kötelet. Amikor megálltunk, Illésnek megvonaglott az arca.

— Mi van veled? — kérdezte a kántor és a fiúra nézett.

— A kezem... Fáj a hidegtől.

— Rakjanak tüzet. Megérdemlik — szólalt meg mögöttünk valaki.

Megfordultunk. A pallér volt.

— Aki talál magának munkát biztatás nélkül, az olyant én megbecsülöm, — folytatta és a befűzött drótkötél felé intett.

— Rá lehet kötni? — kérdezte a villanyszerelő, és egy pillanatra megállt közöttünk.

Ketten elmentek fáért. A liget szélső bokrairól letördelték a szárazat. Halász Gyula az árnyékban guggolt és összekaparta a levelest. Közben a vonyarciak rákötötték a drótkötélre az ólomkábelt, és ketten elindultak a csörlő felé. A kántor utánuk lépett. Halász Gyula fölegyenesedett és fojtott hangjával megállította.

— Feri bácsi! Hova megy?

— Szólok nekik.

— Hagyja. Azok vonyarciak.

A kántor tétovázott egy percig, aztán visszajött. Kinyújtotta a kezét a fellobbanó tűz fölé.

Mind odaálltunk. Jólesett a lángokba nézni. Fejünk felett kócosan bizonytalankodott a füst, majd hirtelen, vinnyogó kicsi hörcsögszelek jöttek és belemartak. Üzték át a fákon, aztán visszajöttek és pernyét vertek a szemünkbe. Halász Gyula fölemelte a fejét és a kikötő felé nézett. Szorongtunk. Nem lehetett látni a kötelet, de éreztük, hogy már megfeszült. És ahogy az a két ember tekerte, megfeszült rajtunk a bőr. Én éreztem, hogy erek vannak bennem, és csupa feszülő fonál a világ, még a szemek sugara is, melyek dermedten surrantak át a távolságon. Az egyik megpendült, vékony citera hangját fölemelte a szél. Messzire vitte. Halász Gyuláé volt. Láttam, amikor elmozdult a feje. Egyedül az övé mozdult. Lehajtotta.

— Elaludt a tűz — pottyantotta közénk a szavakat.

Tényleg elaludt. Erőtlen füstje csak a térdünkig ért. Otthagytuk.

Az árokban lassan csúszott az ólomkábel. Percekig néztük. Megnyugodtunk. A kántor megérintette Halász Gyula vállát és az árokba mutatott.

— Értesz te a csörlőhöz?

Halász Gyula nem felelt rá. Lassan elindult az ólomkábel orsója felé. Mentünk mi is.

Vigyázva adagoltuk az árokba a kábelt. A villanyszerelő a vasút alatt nyújtózó cső szájánál igazgatta.

— Kicsit gyorsabban! — intett felénk a pallér.

Többet adagoltunk. Egyikünk a villanyszerelőnek segített.

A kábel surranó zaját csendesítette az agyag, és föléje ültek lármásabb, fürgébb neszek. A földhányás mögött valaki nevetett és leejtettek egy edényt a bódé mellett. A szél sodrában hajladoztak a fák és ropogva szűrték a kövéredő fagyot.

Nem néztük egymást, csak a mozdulatot, hogy ne ütközzenek a kezek, fogtuk, húztuk a kábelt, mely engedékenyen ereszkedett, mintha csak gumit nyújtanánk. Aztán az árokban meg is buggyant, mint egy túl hosszú nadrág, de nem vetett ráncot, mert szorította az ólom.

Felemelkedtünk. A pallér épp intett a vonyarciaknak, hogy csak húzzák, menni kell annak. De valahol elakadt, a csatornában, vagy másutt, a csörlőt hiába feszítették. Pedig ránehezedtek, próbálták többször.

Amikor feléjük indult a pallér, nekirugaszkodtak újra. És akkor egy kicsit mozdult, majd a csörlő hajtóján megrángott a két ember. Csak egy pillanat volt. Valami reccsent. Elestek. A csörlő kattogva visszafelé forgott.

A hosszabbik ember felugrott rögtön, de a másik fekve maradt.

Nagyokat lépett a pallér, hosszú keze akadozott a szélben, ahogy gesztikulált.

Kiugráltunk az árokból. Mire odaértünk, már felültették az embert. Lafogott a keze. Eltörött. Az alsó karját középen találta az ütés. A kucsmája legurult a hullámtörőkre. Nem tudott szólni, lecsukódott a szeme.

— Kiugrott a biztosító ék! — mondta a hosszabbik ember és pár lépésről mutogatott a csörlőre.

A pallér sokáig nem szólt, ijedten nézte a töröttkezű embert. Aztán a gép felé fordult, körüljárta, kicsit megmozgatta.

— Mára befejeztük, a sérültet óvatosan hozzák a bódéhoz — mondta és billegve megindult előttünk. Nehéz járása volt, mintha súlyokat vinné. A bakancsa sarkán fityegett a patkó.

A bódénál gondolkodott egy kicsit, aztán Halász Gyulához fordult.

— Maga a négy huszassal beviszi ezt az embert a kórházba. Hívjon magával még valakit, hogy ketten legyenek.

Halász megfordult és vaktában rám mutatott.

A bódéban eszméletre keltettük a vonyarci embert.

— Föl tud állni? — kérdezte tőle a pallér.

A vonyarci maga alá húzta a lábát és fölállt. Nem szólt semmit, csak ránk nézett. Elindultunk. Mögöttünk a pallér hangja hallatszott.

— Aki közelről látta az esetet, jöjjön be a bódéba. Megcsináljuk a jegyzőkönyvet.

A vonatból kifelé szivárgott a fény. Rövid árnyékok nőttek a padok alá, ingadoztak egy kicsit az ablak előtt, aztán a vonyarci ember gödrös arcára ültek. Húzódtak a szemére is, de inkább mögéje, a fényét szabadon hagyták. Kitágultak a pupillái, fehér nézése volt. Halász Gyulára nézett, mozdulatlanul. A szemét kereste. De azén sok volt az árnyék.

Amikor már kint is testesedett a sötétség, szavakat mondott a fehér nézésű ember. Azt mondta, hogy: „Csörlő... Csörlő..."

Nem szóltunk rá. Hátrább ültünk a padon.

Utánunk jött a szeme. Aztán a szava is.

— Maga tudta?

— A vállalat a hibás... A pallérnak kellett volna megnézni a gépet — mondta Halász Gyula, és a kezével keskeny sávot húzott az árnyékok közé.

— De maga tudta...?

— Külön brigádban dolgoztunk.

— De tudta.

— Igen, tudtam.

A fehér nézésű ember nem szólt többet. Lecsukódtak a szemei.

Mozdulatlanul ültünk mind a hárman.

A vonyarci embert Keszthelyen úgy kellett felkölteni. Nehezen állt fel. Szorította a fájás.

Betámogattuk a kórházba. Otthagytuk.

Visszafelé Halász Gyula a támlának hajtotta a fejét. Úgy tett, mintha aludna. Rohant velünk a vonat. A szél kétoldalon próbálgatta az ablakokat. Amikor megálltunk, fölkapta a fékek csikorgását.

Halász Gyula mozdulatlanul ült egész úton. Csak akkor szólalt meg, amikor harmadszor megálltunk.

— Nézz ki, hol vagyunk?

— Vonyarcvashegy — mondtam és az üveghez nyomtam a homlokomat.

— Mit látsz?

— Semmit. A bakter integet a lámpájával.

— Hátrább?

— Fákat, hajladoznak a szélben.

— Mást nem?

— Nagyon sötét van.

— A házakat nem látni?

— Azok följebb vannak. Hajolj előbbre, és magad is láthatod.

— Nem akarok kinézni, itt lakik az az ember. Bennem maradt a nézése.

Elindultunk. Halász Gyula úgy tett, mintha aludna. A váltókon túl, már rohant velünk a vonat. A szél suhogott az üvegek mellett. Amikor újra megálltunk, fölkapta a fékek csikorgását.

A vadgesztenyefák alatt sokan várakoztunk. Gémberedett ligeti szemét deresedett a talpunk alatt. A bódé fölött villogott a fagy. Transzkontinentális szelekkel utazott, hasogatta a levegőt.

Az elmúlt éjszaka befagyott az öböl. A turzáson vadludak feketedtek mozdulatlanul. Úgy látszott, hogy már részei a jégnek. Csak később, amikor laposan a bódéig ért a hangjuk, akkor tudtuk meg, hogy élnek.

Az emberek mindegyik csoportban morgolódtak. Suttogásuk, vékonyan párásodott a fejük felett. Mutogattak a kikötő felé.

Csak mi támaszkodtunk szótlanul. Nekünk már nem volt egyezkedni valónk. Vártunk...

A pallér egyformákat lépett. Lehajtott fejjel jött, mintha a lábára ügyelne.

— Emberek! Máma nem lesz munka. Hazamehetnek. — Tagoltan beszélt és mindenkire nézett egy kicsit.

Nem mozdult senki, sokáig nem is szóltak. Amikor már a hallgatás fölött találkoztak a szemek, akkor Halász Gyula előbbre lépett.

— Én dolgoznék a csörlővel.

— Nem lehet, meg kell várni az újat. Ha még egy baleset lesz, akkor nekem is bajom esik.

— A saját felelősségemre dolgoznék vele. Adok róla írást.

— Nem lehet.

— Megigazítom az éket, tegnap már megnéztem.

— Az ék elkopott, itt nem lehet megjavítani.

— Értek hozzá.

A pallér sokáig gondolkodott. Az emberek körülötte álltak mozdulatlanul.

— A munka sürgős, ha meg tudja csinálni a csörlőt, akkor dolgozhat vele — mondta, aztán kinyitotta a bódét.

Halász Gyula egy csákánnyal helyére ütötte az éket, de mást nem tudott csinálni.

Újra elkezdődött a munka.

Az Illés fia odaállt Halász Gyula mellé, hogy segít húzni a csörlőt. De az nem engedte.

— Menj Illés, ezt nekem egyedül kell hajtanom.

— Nagy húzása van a kábelnak.

— Van bennem erő.

A vonyarciak kint az orsónál adagolták a kábelt. A villanyszerelő helyére a pallér állt. Eltakarta a töltés. Mi bent maradtunk a mólón. A csatorna fölé hajoltunk és igazgattuk a kábelt.

Lassan ereszkedett a csörlő után. Amikor először elakadt, a pallér kiugrott az árokból és ijedten kiabált befelé.

— Megállni! A csörlőt ne feszítsék tovább!

Végigjárta a kábel és a drótkötél hosszát. Néhol megpiszkálta, de eredménytelenül. Ezen nem is csodálkoztunk. Egy befűzött ólomkábelt nem lehet kézzel megmozgatni. Halász Gyula nem szólt, kifújta magát, és újra nekifeszült a csörlőnek. Meghajtotta. Mire a pallér észrevette, már szép lassan csúszott a kábel. Odajött a csörlőhöz, akart valamit mondani, de aztán meggondolta. Örült, hogy halad a munka. Visszament az árokba.

Halász Gyula kitartóan hajtotta a csörlőt. Megfeszítette magát és vonszolta a nehéz ólomvezetéket. Elnehezedett a melle, erőlködve szívta a levegőt. Illés újra odament hozzá. Segíteni akart. De Halász Gyula nem engedte a csörlőhöz nyúlni.

— Nem lehet Illés, ezt nekem kell hajtani.

— Akkor pihenj legalább.

Ezt megfogadta. Kicsit fujtatott, aztán újra nekifeszült. Alig hajoltunk a kábel fölé, kattant az ék. Halász Gyula rángatózott a hajtókaron, mint egy áramsújtotta ember. Egy pillanatig tartotta magát, de aztán kicsúszott alóla a talaj. Elesett. A hajtókart nem engedte el. Fektében is szorította. A csörlő végighúzta a betonon, majd megemelte. Gyorsan elkaptuk a fogantyút és lassan visszaengedtük. Halász Gyula fölugrott, a csákánnyal visszaütötte az éket. Mire a pallér előbújt, már nem látszott semmi. Húztunk egypárat a csörlőn, hogy feszes legyen.

— Ezt nem lehet egyedül hajtani — mondta a kántor és intett, hogy Halász Gyulát váltsuk fel. De Halász Gyula nem nyugodott bele.

— Én vállaltam el, nem ti. Álljatok odább — mondta és erélyesen félretolt bennünket. Hajtotta tovább.

A látóhatáron felhők nehezedtek a szélre. Lassan úsztak, mint a vontató hajók. Az orruk is olyan volt, szürke és nehézkes. Távolban zöldült a víz.

— Délre megáll a szél — mondta az Illés gyerek és intett a felhők felé.

Nem szóltunk rá. A csörlőt néztük meg a kábelt. Méregettük a távolságot. Fele már megvolt. Nehéz órákat éltünk. Ránknehezedett valami belső nyomás. Az volt a legrosszabb, hogy nem beszéltünk róla.

Ebéd előtt újra kiugrott az ék. De Halász Gyula most nem esett el. Csak az arca lett egészen szürke. Szétvetette a lábát. Csúszkált, rángatózott a hajtókarral és olyan görcsösen szorította, hogy alig tudtuk lehámozni róla. Mire megigazítottuk, dél lett.

A pallér megnézte, és kedvetlenül ment ebédezni.

Beborult. De a szél nem állt meg, a felhők alatt fújt tovább.

Dermedten motoztunk a kábel fölött. Minden moccanásra felkaptuk a fejünket. Nem tudtunk megnyugodni.

Délután háromkor újra elakadt. Talán tíz méter hiányzott még a kábel hosszából. Bajnóci odament a csörlőhöz, hogy segít húzni. Halász Gyula nem tiltakozott. Csak ránézett.

— Kifáradtam — mondta, aztán ránehezedtek mind a ketten a fogantyúra. Csikorgott a kötél. Aztán megmozdult, a kábel csúszott utána.

— Most már megy. Elengedheted.

— Jobb, ha ketten csináljuk. Biztosabb.

— Egyedül szeretném befejezni.

Bajnóci szép lassan elengedte. A kábel ment tovább. Hozzánk lépett. Még háttal állt a csörlőnek, amikor roppant valami. Halász Gyula megcsúszott, térdre esett. Nem bírta tartani magát. Fejbe vágta a hajtókar. Elterült a földön. Az arca fölött kattogva lapátolt a fogantyú. Egy pillanatig tartott az egész.

Gyorsan fölemeltük. Akkor buggyant ki a vére. Zsebkendőt nyomtunk rá.

Eszméletre tért mindjárt. Szerencsére alig érintette az ütés.

— Ne szóljatok a pallérnak — mondta és a fejére szorította a zsebkendőt.

— Nagyon vérzel.

— Eláll mindjárt. Húzzátok be azt a pár métert, addig én itt maradok.

Megtámasztottam a hátát. A többiek gyorsan a csörlőnek ugrottak, helyre ütötték az éket.

Hárman húzták. Negyediknek, készenlétben állt a kántor. Nehézkesen húzódtak helyre az utolsó méterek.

A pallér észrevett valamit. A földhányás tetején állt, és nézett bennünket. Aztán intett. Nem válaszoltunk. Erre elindult befelé.

Fele úton már értett mindent. Nem szólt, csak megállt előttünk. Fakó szemével méricskélte a helyzetet. Megvárta, míg befejezzük a munkát. Amikor a kábelnak előbukkant a vége, hozzám fordult.

— Maga, kísérje be Halász Gyulát Keszthelyre. Ha rögtön elindulnak, még elérik a vonatot.

— Maguk meg — fordult Bajnóciékhoz — jöjjenek utánam, megcsináljuk a jegyzőkönyvet.

— Nem kell jegyzőkönyv, én a saját felelősségemre dolgoztam a csörlővel — mondta Halász Gyula és felemelkedett.

— Bent lesz az is. Induljanak el! — válaszolta a pallér.

A vonatból kifelé szivárgott a fény. Rövid árnyékok nőttek a padok alá, ingadoztak egy kicsit az ablak előtt, aztán Halász Gyula csontos arcára ültek. Húzódtak a szemére is, de a fényét szabadon hagyták. Kitágultak a pupillái, nyugodt nézése volt. Később a sarokba húzódott. Úgy tett, mintha aludna. Csak Vonyarcon szólalt meg.

— Mit látsz?

— Semmit. Nádverők szálltak le, mennek hazafelé.

— Hátrább?

— Fákat, feketék és mozdulatlanok.

— Mozdulatlanok?

— Igen. Megállt a szél.

Elindultunk. A kalauz még állt egy kicsit a lépcsőn, és a váltóknál intett valakinek a lámpásával.

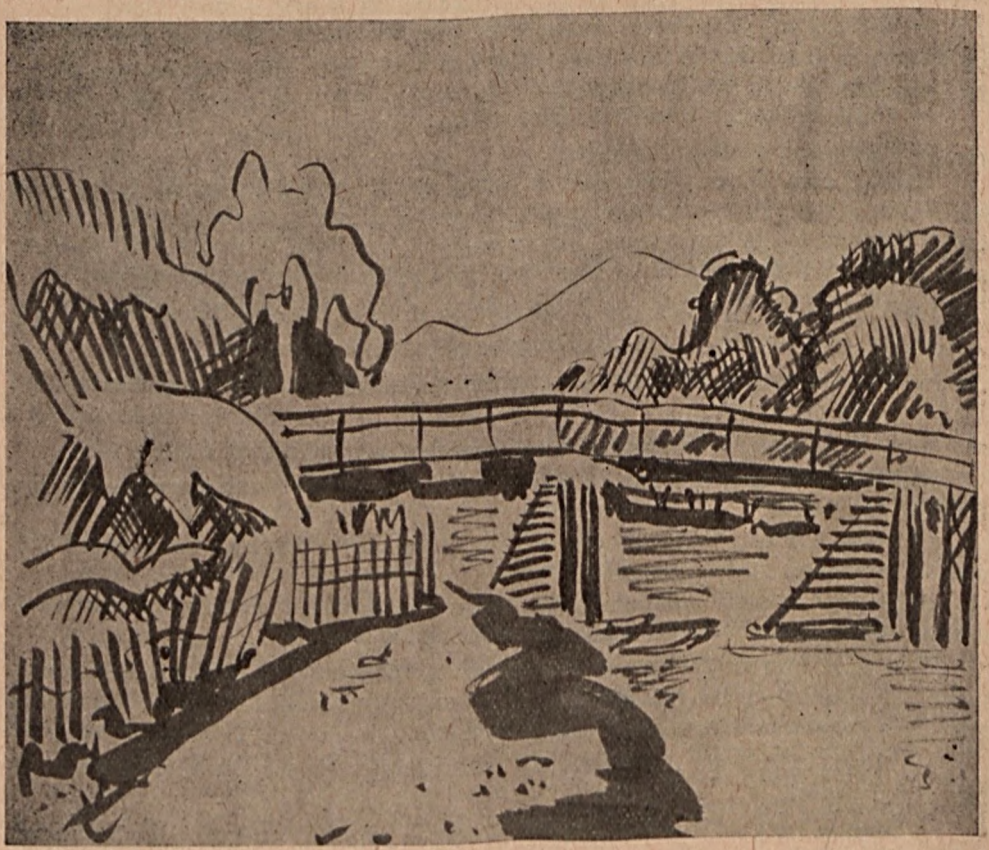

Bojár Iván rajza

Bárdosi Németh János versei

Oldott kévék

Oldott kévék az évek,
bár a nyár zümmögi még:
zöld selyem uszály az ég,
leng, ring lobogója fent,
mégis ez a lusta csend
azt súgja, ahogy élek:
kötélből oldott évek.

Nem szilaj csikók tüze,
nem az a harapós nyár,
szám nem úgy habzsolja már
a szép ajándékokat,
néha a derék roskad,
nem szilaj csikók tüze
mi célra, harcra űzze.

Ősz jön, piros-bogyós ősz,
vén bottal, rőzse-tűzzel,
de az már nem úgy tüzel
és ha lánggal dalba kap,
érzi, jaj nem az a nap,
új láng az, nem ismerős:
bágyadt, piros-bogyós ősz.

Egy percre ifjúi tűz,
lobbantsd föl régi lángod,
mikor még égig vágott
és szivárványban fénylett
ez a nagyálmú élet,
csalj meg hát, kergess és űzz,
egy percre ifjúi tűz.

Oldott kévék az évek,
csép alá hull a derék,
nem mondom mégse elég,
nem mondom soha, soha,
legyen bár rút, mostoha,
áldott ő, amíg élek:
a sors, a nyár, az évek.

Lucázás

Luca, luca kitykoty,
szabad-e lucázni,
szép eladó lányért
szalmát szórni, rázni,
tyúkot, ludat babonázni,
luca, luca, kitykoty.

Luca, luca, kitykoty,
vizük borrá váljon,
hosszú kolbász, hurka
lógjon a padláson,
házuk népe bajt ne lásson.
luca, luca, kitykoty.

Luca, luca, kitykoty,
sok csibe, lúd keljen,
aludttejes köcsög
száradjon a kerten,
vetés, virág megeredjen,
luca, luca, kitykoty.

Luca, luca, kitykoty,
maradok, ha mondják,
nem kérek én itten
szalonnát, se sonkát,
csak a lányuk selyem-
[kontyát,
luca, luca, kitykoty.

Énekek éneke

Mint tiszta gyolcs ruhák szaga,
mint nyárban repülő gólyák,
mint húsvéti zászlók zizegése,
mint kis csibék arany virága,
mint lekottázhatatlan dallam,
mint ég-zengés és lágy mosoly,
mint meleg kéz szorítása,
mint az új kenyér íze,
mint a tavasz és remény,
mint a megváltott élet,
mint a boldogság angyala,
mint az égbe röppenő sugár,
mint a vissza-nem-térő álom,
mint a beteljesedés,
mint az el-nem-űzhető gondolat.
mint a gondolák suhogása,
mint Beethoven monoton szonátái,
mint a holdfény selyme,
mint az eszelősök álma,
mint a megmerített kancsó,
mint a kitörölhetetlen fény,
mint a holtig tartó szomorúság,
mint a szenvedés,
mint a szilaj csikók nyihogása,
mint a szökdelő szöcskék öröme,
mint a mázsás mozdulatlanság,
mint az álló csillag,
mint a vajúdó világ,
mint a vemhes álom,
mint a születendő kisded,
mint a minden kínt összefoglaló halál:
olyan vagy ezer színben játszó,
ezer hangon szóló,
néma és harsány,
szép és szomorú
szerelem.

Hernádi Gyula

Hajamba fújtak a játékkatonák

Fél hétkor el kell indulnom, hogy hétre odaérjek. A gyár közel van, de azért vigyáznom kell, az autóbuszok csoportosan járnak, szorosan egymás után mennek, tapogatózva, szinte egymáshoz érve, mint a libasorban lépkedő óvodások; ha elengedem a háromnegyed hetes csoportot, elkésem.

A Baross tér reggelenként fehér, tiltott hajnali hűvösség ijesztgeti. Felnézek az égre, kék csíkok húzódnak rajta a görbe látóhatárig: vékony esőcsatornák.

A tér távoli szélein sietö apró asszonyok mindig szépek, mindig kívánatosak. Elmozdulnak, tornásznak; hiába igazítom utánuk tekintetemet, nem látok mást, csak mozgó szoknyákat. Fényképet, mozivásznat nézve vagyok így: hiába hajolok egészen mélyre, vagy oldalt, nem látok a félig nyitott, papírra másolt ajtók mögé, a rögzített, szemcsés, szürke szoknyák alá.

Különben is rosszul látok, homok van a szemhéjam alatt. Hónapok óta tartó kötőhártyagyulladásom éjjelenként teleszórja üvegporral, homokkal a szememet, és ilyenkor a busz felé menet gyakran csak félarcú embereket, félkarú tárgyakat látok. Nyolc-kilenc órára elmúlik az üveg, a homok, csak duzzadt szemhéjam lüktet tovább gorombán, szakadatlanul.

Délelőttönként többször ledőlök íróasztalomra, és szememre szorított ökölle hallgatom az asztal mélyéből érkező hangokat. A szememmel hallom őket. Az akták hangjai színes karikák, gömbök; néha hangosan nevetnem kell rajtuk, olyan groteszkül, vadul forognak.

Öt orvosnál jártam már eddig, nem tudják meggyógyítani. Kellemetlen fehér kenőcsöt adnak, de hiába dörzsölöm be vele kifordított szemhéjamat, még vörösebb, gyulladtabb olyankor a város. Pedig félek nagyon, egy nap majd elsötétül előttem minden, és csak a színes gömbök, körök maradnak meg, ugrálva, ide-oda csapódva. A félelem minden reggel felébred bennem, aztán dél felé, amikor már nem fáj annyira a szemem, és jobban is látok, elalszik; délutánra pedig annyira gyenge már az emlék; nem megyek el a hatodik orvoshoz.

Fúj a szél, a házak fáradt árnyékai ide-oda lengenek, és amikor elérik a tér fáinak ágait, riadtan megállnak.

Villamosok futnak el mellettem végállomásukig, hogy aztán újra visszafelé induljanak.

A tizenkilences busz a tér tulsó oldaláról indul, át kell mennem a füves,

virágos kerten. Tulajdonképpen mindegy, melyiken megyek, négy megállónyira van a gyár; gyalog is mehetnék, de általában későn kelek, buszon is alig érek be idejében.

Álmos vagyok és fáradt. Tegnap tizenegykor feküdtem le, össze-vissza jártam a várost, elfáradtam. Fél négykor végeztem a gyárban, onnét egyenesen a Belvárosi kávéházba mentem, fél nyolcig ismerősökkel beszélgettem, egy órát sétáltam a Rákóczi úton, utána megnéztem a „Szerelmem, Hirosima" című filmet.

A lámpák elfordult, ázott fenyőfákon világítottak, alacsony japán férfi, sovány francia asszony ült alattuk; találkoztak a nyomorék városban, a megfigyelhetetlenül szűk időben, szerették egymást, és elbúcsúztak egymástól. Többet nem lehet elmondani sem szóban, sem írásban, sem képben, sem életben.

A pillanat metszette a végtelent és az útkereszteződésnél vékony emberoszlop áll azóta, senki sem tudja, mit jelent pontosan, de azért a vándor, mikor odaér, megemeli a kalapját, és meggyorsítja lépését. A csodának nincs színe és nincs vége; a csoda befejezhetetlen.

Sok kocsi áll a taxiállomáson, úgy látszik reggel nemigen járnak taxin az emberek.

A rendőr sokáig várat magára, nem fordul keresztbe, elkésem, hét óra lesz tíz perc múlva.

Huszonöt forint van nálam, a taxi nem kerülhet tíz forintnál többe. Visszaszaladok, beülök az első kocsiba: „Autóalkatrészgyár, a sorompónál, gyorsan menjünk, hétkor kezdődik a munka."

A sofőr nyugodtan, lassú mozdulatokkal indítja el a kocsit; megállunk, újra elindulunk, hosszú kanyarral kifordulunk a Kerepesi útra, a HÉV állomás mellett futunk, a sínek görbék és engedettek, szinte párolognak a reggeli hűvös szélben. Emelkedőnek megyünk, elmarad mögöttünk a Lóversenypálya, a Fővárosi Taxivállalat... igen... itt vagyunk... Nyolc forint? Tessék tíz... köszönöm.

Hét óra lesz három perc múlva. Beértem. Gyorsan lebélyegzem a kártyámat és befelé indulok. Az udvaron nagy a csend, az emberek már a műhelyben vannak.

Itt élek két éve; ezen az udvaron, ebben a piros, feketekeretes hosszú épületben, a kazánház fölött, guruló széndarabok, hajlított, szegecselt alkatrészek között.

Fáj a szemem. A fűtőház füstje behúzódik az udvarra, kék és szivárványos tőle a levegő. A szomszédban van a fűtőház, most fűtik be a mozdonyokat, most fordítják meg őket a nagy, fekete fordítókorongon.

Az ég is szivárványos, kék olajat öntöttek rá, s az olajfoltok szélei világítanak.

Ma délre be kell fejeznünk az átárazás felülvizsgálását. Tulajdonképpen már készen is vagyunk vele, már csak a gépelés van hátra. A szöveges részt majd lediktálja Pista.

Délután be kell mennem a Trösztbe, az állományonkívüli béralap nagyon alacsony, kérnem kell még hozzá négyezer forintot.

Mária is megbízott valamivel. Este, mire hazaértem, már aludtak; reggel kijött, mondott valamit. Igen, már emlékszem: intézzem el a kicsi fényképeit. Majd telefonálok. Disznóság, százhatvanöt forintot kérnek tizenkét levelezőlapért, és egy valamivel nagyobb színes képért.

Magas, fehér ajtó: „Tervosztály." Belépek:

— Szervusz Pista. Mi van?

— Szervusz. Nincs semmi újság.

— Tegnap?

— Éjfélkor már otthon voltam.

— Hol jártál?

— A Pannoniában.

— Nők?

— Egyetlen valamirevalót se láttam. Az öcskössel voltunk. Megittunk két litert, aztán hazamentünk.

— Én meg moziban voltam. Láttam a „Szerelmem, Hirosimá"-t.

— Azt mondják, nem ér semmit.

— Ki mondja?

— A sógornőm.

— Akkor biztosan úgy is van.

— Mi lesz az anyaggal?

— Le kell gépelni. A szöveget lediktálod.

— Persze. Ki írja le?

— Eta. A táblázatokat odaadjuk valaki idegennek. Talán a Termelési osztály... Harmatné tisztán, gyorsan gépel.

— Szólj nekik. Nem szívesen adják kölcsön Harmatnét.

— Jó, majd szólok. Egyébként az egész vállalat érdeke, hogy minél előbb bent legyen. Az igazgató itthon van?

— Nincs. Valami értekezlet van a hat-főosztályon. A főmérnök is ott van.

— Rendben. Akkor menj Pista, hogy még a délelőtti postával beküldhessük. Mindjárt szólok Szalainak.

Tárcsázok:

— Szalai elvtársat kérem.

— Én vagyok.

— Jó reggelt. Nagy kérésem lenne: az átárazás felülvizsgálását most fejeztük be; le kellene gépelni az anyagot; Eta egymaga nem bírja az egészet megcsinálni; kölcsön adná két-három órára Harmatnét?

— A tervosztálynak uram mindenkor mindenkit. Mikortól?

— Igazán megható. Ha most elkezdené, tízre be is fejezhetné.

— Jól van. Mehet.

— Köszönöm.

Pista elmegy: elviszi a táblázatokat Harmatnénak, utána leül Eta mellé a szomszéd szobában és lediktálja neki a hosszú, egyenletesen szürke szöveget.

Ma ráérek, nem kell értekezletre mennem, nem kell senkivel sem tárgyalnom, kényelmesen letörölgetem íróasztalomat.

Az ablak nyitva van, füstszagú levegőt ver be rajta a szél, becsukom. Kinézek az udvarra. Két nagy teherautó fordul be a kapun. Hangtalanul siklanak, mintha üvegen húznák őket; eltűnnek a raktárépület mögött, kerekeik vékonyodnak, és olyan kékek, mint a raktárépület tetőjén álló, világoskék körantenna.

A nagy fekete Mercedes-számológéppel mind a négy műveletet el lehet végezni; összead, kivon, szoroz, oszt. Mégsem vagyunk elégedettek vele, nagyon lassú. Az ember sohasem elégedett. Emlékszem, előző munkahelyemen egyál-

talán nem volt számológép, mindig ilyen gépről álmodtam. Most megvan, most arról álmodom, milyen jó lenne, ha egyáltalán nem kéne számolnom.

Nem tudom pontosan megfogalmazni, mi a bajom napok óta. Mintha jégtáblákon járnék, zajló folyón, vagy háztetők vékony élén, egész testem lüktet és szemem elől eltakarja a világot lépésem, a város, a Hold, figyelmem szűkülése.

Furcsa, ismeretlennek tűnő kör forog tekintetemen, nyakamon, lábamon, karomon, mint a bűvészek karikái, és nem áll meg, bármit mondok, bármit teszek. Az utcák elhúzódnak mellőlem, nem engednek közel magukhoz.

A telefon itt áll előttem. Fekete kagyló fekete állvány, a falban háromágú, vékony dugó. A telefont nézem már napok óta, szabad perceimben, mikor nem béralaptúllépésről, önköltségcsökkentésről beszél az asztal, a szoba fala, a szekrény, a Mercedes.

A verseim senkinek sem tetszenek. Kár őket mutogatnom. Tegnapelőtt este írtam egyet. Itt van az aktatáskámban, előveszem.

Elfért volna mellettünk a lomb is,
görbe párnáját leírta volna a szél,
miért tapostad gyökerek alá,
harang-formájú hajnal siratott,
szemem felé sivatagot kergettél...
Te tudtad,
milyen kék-mesterség, fegyelem az élet,
megfulladtak a vékony karók is,
a szeretők testem mellé léptek...
Te tudtad,
nem vagyok költő.
tudtad,
ezek a szavak hosszabbak mindennél,
birtokosragjuk sima, eszelős, félelem,
megkérdeztelek, meddig játszol,
megállsz-e, ha majd a gumiszínű égen
minden álmomat szétverem...

Nem válaszoltál.
Nevettél.
Arcomra kis fagyokat szereltél,
megírhatatlan táncok közé ékeltél...
el sem felejtettelek,
annyira elfelejtettelek,
meleg ecsetemet csodálkozva forgatja a tél...

Nézem a sorokat: mélytengeri állatok. Látom duzzadt, tágult nyakukat; a mélyben nagyobb a nyomás, és most, hogy a felszínre húztam őket, a belső nyomás megduzzasztja, szinte szétveti őket.

Ismét teherautó fordul be a kapun, hosszú, magas esztergapadot hoz: a „C" műhelybe tesszük; kiegészítő beruházás, a MÁVAG-tól kaptuk. A tervgazdasági vizsgán a kiegészítő beruházásokat kérdezték tőlem. Még emlékszem.

„Amikor a vállalat olyan állóeszközt szerez be, amely a népgazdaságban korábban máshol is használatban volt, s vele a vállalat állóalapja növekszik ugyan, a népgazdaságé azonban nem, kiegészítő beruházásról beszélünk."

Jól feleltem. Lényegében mindig jó tanuló voltam, kivéve az orvosi egyetemet, ott mindig megbuktam. Nem is buktam meg, el sem mentem a vizsgákra.

Már akkor is írtam verset. Szebbeket, mint most. Összefogottabbakat, tisztábbak, csontosabbak voltak. Akkor is kinevettek értük, valószínűleg akkor sem voltak jók. Mindet elégettem. Azóta keveset írtam, de az azóta írottakat eltettem, elteszem. Szépen egymás fölé rakosgatom a tizenöt-húsz lapot, és könyveim közé, nagyon mélyre csúsztatom őket.

A versírás megtágítja az utcákat, kinyitja a fiókokat, s a fiókokban mindig van valami elfelejtett, meghatározhatatlan szín.

Leülök az apró, kerek eszpresszó-asztalhoz, csendesen, figyelve kinyitom aktatáskámat, kiveszem belőle a nagy halom üres papírt, gondosan kifaragom Csehszlovákiából hozott vastag ceruzámat és várok.

Nem tudom megmondani, honnét indul. A tudat szűk folyosóin csapódik jobbra-balra, acélszürke falak között, hátul, a nyúltagy meredek, kocsonyás rétjein virágzik, s a szirmokat valaki szemem padlójára teríti.

Nyugtalanul, vörösödő, erekkel hálózott szemmel figyelem ezt a terítő, megfogalmazó valakit, és nem tudok eléje, mögéje kerülni; csak ha kifordítanám nyakamat, akkor találkozhatnék vele, de akkor sem, mert ezt a valakit csak így érdemes megpillantani, ilyen szabályosan-egyenes nyakkal, ilyen fáradt, érbozótos szemmel, előre nézve.

Öreg munkás áll az udvar közepén, gumicsövet tart kezében, öntözi a poros utakat. Megkétszereződik, megsokszorozódik a szivárvány, s a világos színek helyén egészen tömött, sötét színek sűrűsödnek. Ha a szétverődő vízcseppek felé nézek, fekete-vörös az ég, ha a vízcseppek fölé nézek, világoskék, és szivárványosan sárgás-zöld.

Szobám alatt, a pincében van a gumikeverő műhely. Itt keverik ki szürkésfekete porból, furcsa folyadékokból a különböző sűrűségű, vastagságú gumitömböket. A keverőgépet ilyenkor, nyolc óra felé indítják el. Elhúzódó, szinte távolról jövő hangja van; néha mikor hallgatom, úgy érzem magam, mintha távoli, fehér hegyek lejtőjén állnék, és lassú, kiabáló gőzfűrészek vágnák el mellettem a billegő, óriási fenyőket.

A telefon itt áll előttem, fehér fémszalag van állványára erősítve: „Telefongyár."

Még ma felhívlak.

Felhívlak... igen... még ma felhívlak innét. Most csend van. Megnézem a telefonkönyvet. Milyen furcsa, eddig még sohasem kerestelek a telefonkönyvben. A kórházat keresem H... I... J... K... Kórházak:

Nem találkoztam veled a tíz év alatt. Ötvenkettő telén láttalak villamosról. Olyan pontosan emlékszem lépésedre, minden vonásodra, minden színedre, mint a hadifogságra. Elől álltam, a peronon, kis kövér kalauznő állt mellettem, fehéres, szinte ősz volt a sapkája. Fél nyolcra mentem hivatalba, korábban keltem a megszokottnál, nyugodt voltam.

Jeges szél keretében hullámoztak a házak, nem tudom, miért, a finir igét próbáltam ragozni. A Körútnál hosszabb ideig várakoztunk, néztem az embereket. Hirtelen megláttam egy lányt, kezében sárga aktatáska volt, haja koszorúba fonva; tudtam, nem te vagy az, és mégis tudtam, látni foglak még aznap.

És a Kossuth Lajos utca elején valaki átfutott a villamos előtt az úton. Te voltál.

Nem éreztem semmit; üres voltam, remegett a lábam. Átvillant rajtam, le kellene szállnom, elérnélek még. Nem szálltam le. Az irodában megkérdezték, mi bajom, de félóra múlva már vicceket meséltem, nevetgéltünk a vicceken, szürke télikabátodon, barna cipődön, vastag, sápadt-piros arcodon, barna hajadon, kék szemeden, mindenen nevettünk. Látod a sorrendet? Először vannak a tárgyak és csak utánuk következnek a szemek.

Nem láttalak azóta.

Horváth Gézával találkoztam négy éve, ő mondta, együtt dolgoztok a P..... kórházban. Nem akart rólad beszélni, nem mertem kérdezni rólad.

Felhívlak. Igen, itt a szám... 469-358. A könyvben csak ez az egy szám van, csillagot tettek melléje, ez a központ. A központ kapcsolja az osztályokat. A belgyógyászatot kérem majd. Nálatok is bizonyosan több belgyógyászati osztály van, másutt is több van: egyes, kettes, hármas.

Sohasem tudtam elképzelni, mit mondanánk egymásnak, ha egyszer véletlenül találkoznánk az utcán. Mit mondanánk?

— Szervusz — mondanám — hogy vagy? Rég láttalak.

— Szervusz — mondanád, — köszönöm, jól vagyok. És te?

— Én is megvagyok. Hol dolgozol?

— A P... kórházban.

Nem ezt mondanánk; én fölényesen, nevetve beszélnék, te sietve, gyorsan, a szavakat elkapkodva, türelmetlenül.

Emlékszel még a hangomra? A tiédnek nincsenek jelzői, soha sem tudtam pontosan jellemezni, mély is, és tisztán magas is, mint a Nap színe estén-ként, mikor már alig világít, alig meleg, de nézhető, látható.

Megjött az igazgató kocsija; most fordul meg a szürke Pobjeda az ablak alatt. Üres, úgy látszik, sokáig tart az értekezlet, hazaküldte.

Visszafordulok. Az ég fáradt, világoskék háromszög; fekete tussal vonalakat rajzol melléje a korom, a füst. Visszafordulok.

Ez a készülődés évek óta tesz-vesz bennem, előjön, visszaszalad a kövek közé, mint a búvópatak.

Miért éppen most hívlak? Miért nem hívtalak öt éve, két éve, két hónapja. Miért pont most? Nem tudom.

Tíz éve. Nem tudom.

A Tejútrendszer is csak millomodfokokkal fordul el évenként, észrevétlenül, de egyszer eléri azt a szöget, mely alatt más hangon éri a csillagokat a szél, másképpen beszélnek az állatok, és megkövesednek a legszebb játékok.

Még nem hívlak, visszafogom izgalmamat, visszafojtott lélegzettel ülök.

Nem tudom, hol kezdődött, ki kezdte? A gyerekek szobájában aludtam, hajamba fújtak a játékkatonák. Itt lélegzem összeszorított, püffedt testemben és olyan tanácstalan vagyok, mint a csecsemők.

Láttad már magadat kívülről? Egészen kívülről, úgy, ahogyan a boncasztalon lát majd egyszer valamelyik szemüveges, lóarcú kollégád. Láttad már minden egyenletességtől megfosztottan a testedet? Te orvos vagy, biztosan elképzelted már, képzeletedben láttad már; mint a lerakódott, vastag salétrommezők, olyan a halott test, csak a csend röpköd fölötte, elfordított szárnnyal.

És milyen a tudat a boncasztalon? Tudatom, melyben már régen csak kis hangyaalakú keresztek lebegnek, s a kereszteken összetehetetlen arcod cserepei mozognak egyirányban, a partok felől, a semmi irányába.

El tudtad viselni tíz évig, hogy nem láttál, nem néztél, hogy nem fogtad a kezemet; el tudtam viselni tíz évig, hogy nem láttalak, nem néztelek, hogy nem fogtam a kezedet. Megnősültem, két gyerekem van. Akkorák, mint a tíz év.

Látod, jajgatok most, sírok pedig nem is egészen igaz ez a sírás. A tíz évből három hónapot sem kínlódtam érted.

Nem kínlódtam, de megrokkantam; egyszerűen, színpadi mozdulatok nélkül: nem volt kinek játszanom.

Mozdulatlanul fekszem azóta, s a salétrommezőn reggelenként végigsétál a Nap. Körülnéz, és elmegy. Fekszem megalvadt szikláimon, érzem, amint megemelkednek alólam, és délfelé, csontosodva, megfagyva szememre, gyomromra, tüdőmre visszaereszkednek.

Még ma felhívlak.

Ledőlök az íróasztalra, szememre szorítom öklömet; az akták csendesek, nagy fehér mező van felettük, csak a gumikeverőgép vágja keresztbe a hegyoldal fekete hátú, duzzadt fenyőit.

Még ma felhívlak.

Káldi János

Visszapillantás

Túl az évek dombsorán, messze,
ahol elmosódik már az ég,
őszies, fehér alkonyatban,
ott ködlik föl most egy faluvég.

Tépi a szél üszkös zsúpjait,
s a pelenkákat az udvaron,
s az üvegtelen ablakokat.
Azt látom, ha nem is akarom.

Az ködlik föl, s megannyi más:
kevéske lombbal pár darab fa,
szomorú, tört parasztemberek,
s a falu fonnyadt égdarabja.

Az ködlik föl, s megannyi más:
anyák arcán a nyomor rajza,
s az utcák mélyén a sár, a sár,
amint a kerék vonalazza.

Az ködlik föl, s megannyi más:
amint egy egész családot ráz
a sírás az utcára szórtan, —
az ködlik: a kilakoltatás.

Az ködlik, túl a tájon, éveken,
az a megvert falu, faluvég,
kolompszótlan, kis alkonyával,
és körötte ott a zord vidék.

Segítsetek, hogy azt a falut
lebontsuk földig, alapjáig, —
s új épüljön a szívünk szerint,
s olyan, amilyent eszünk áhít.

Szüts László versei

Könyörgés férfihangon

Ijedt csikó, ne fuss el tőlem,
jelhorkanó, szép ifjúság,
ijedt csikó, szép ifjúság,
perzselt fűvű, pernyés mezőben
borzolt szőrrel ne fuss tovább!

Égett szívünkre jöhetnek még
simogató és jó szelek,
égett szívünkre jó szelek,
— medrükbe hát ömöljenek rég
elapadt, hűtlen örömek!

Föld csecsét szopó gyökerek, ti
új, zsenge füvet hajtsatok,
föld csecsét szopva hajtsatok,
rózsa-ringató reggelek, ti
küldjetek ismét harmatot!

Illatok, selymes kötelek, ti
orrlikán hurkot vessetek,
illatok, hurkot vessetek,
— mezőt szépítő mindenek, ti
siessetek, siessetek!

Álljatok meg, testem feltépő,
elporzó, vad, riadt paták,
álljatok meg, riadt paták,
maradj még kicsit legelésző,
maradj még, drága ifjúság!

Vers a teherautókról

Nézem a teherautókat,
ahogy egymás mögé sorolnak,
ahogy sürögve és forogva
jönnek-mennek hosszú sorokba;
hatalmas morzsákat cipelnek,
saját súlyuknál nagyobb terhet,
lankadatlan nyüzsgéssel; végig
az utca tőlük feketéllik,
az utca, ez a hétköznap reggel,
kő-halmokkal és vas-fűvekkel.
Nézem a teherautókat,

lakóit egy nagy hangyabolynak,
példáit az igyekezetnek,
ahogy csaknem egymásnak mennek,
ahogy fékezve meg-megállnak,
mintha néhány szót váltanának;
csápjaikat is mintha látnám,
egymást érintve, majd szétválván
rohannak egy távoli őszbe,
hídon, tereken átvergődve;
terhüket elviszik, lerakják,
az ember-alkotta, gép-hangyák.

Kende Sándor

Testvérek

Ez a Dugasz olyan kicsi, alig éri fel a satupadot, — de ha istenigazában ráhúz valakinek az alsótájékára: felreped a nadrágvarrás! Dögöny Jóska már a harmadik csapását állja. Vele azt csinálhat mindenki, amit akar, neki nem fáj semmi.

Ezt játsszák: — aki lehajol, el kell találnia, ki vert rá. Dugasz ütését mindenki megismerné, Jóska azonban azt hiszi, hogy ravaszkodnak, s hogy bőrlappal húznak rá, — tehát azértis másra mutat. Megint csak neki kell tartani. Kavicsos éktelenül nyerít ezen, vékonyan felszalad a hangja, s ráncigálja Dugaszt, hogy hagyja egyszer őt is ütni.

Ekkor koppan a vaslépcső. Ismerik ezeket a lépéseket: Sós Pista jött meg, — nagy a bakancsa, ügyetlenül emeli, inkább csoszog, s ez a csoszogás visszhangosan zenél a vaslépcsőn. Fölülről jön: a szereldén keresztül erre kell idemászni a tanműhelybe. Amikor elsőt koppan odafent: alulról még csak a bakancsait látják, — valami ronda zsinórral köti meg mindig.

Nem jön tovább. Csak még egyet csosszan, és megáll.

Dögöny felegyenesedik, nem várja az ütést; Kavicsos röhögése megbicsaklik, és elhallgat, — egyszerre úgy zuhan rájuk a csend, mintha megsiketültek volna. Mind odafordulnak.

— Elkéstem? — kérdezi odafentről.

Nem látják a fejét. Valamit mégis felelni kell. Kavicsos röhögve próbálja:

— A fenét! Hat óra csak!

— Ilyen korán jöttetek el?

Nem szólnak.

— Még aludtam. Miért hagytatok ott?

Nem kap választ; ő se mozdul, s nem is kérdez mindjárt, csak jóval később:

— Engem miért nem keltettetek fel?

Dögöny megpróbálja kihúzni magát, — a tenyere még kifelé fordítva a fenekén van, hogy orvul rá ne verjen valaki; odamegy egészen a vaslépcső aljára, és úgy kiált föl Sós Pistának:

— Megbeszéltük, hogy felássuk a kertet az étkezde előtt. Érted? És felástuk, nézd meg! Hát ezért keltünk fel előbb.

Sós Pistából még mindig csak a bakancsa látható.

— Megbeszéltétek . . . ? — elcsuklik a hangja, — és én . . . ? és nekem . . . ?

Nagyot kiáltana, de nem sikerül neki, Kavicsos megelőzi:

— Hohóóó! Lehajolni! Ki következik?! — és már kapják is Dögönyt, s hadonászva, nyerítve cipelik vissza a műhely közepére, — lehajolni! — harsan, és megint ütik, csapkodják Dögönyt, aki most se találja el, ki volt.

Végül azonban unalmas, hogy mindig ő tart. Egyiknek eszébe jut:

— Pista következik!

— Sós! Gyere!

Nem felel.

— Hozzuk le Sóst!

— Hajrá! — süvíti Dugasz.

De megtorpannak. Sós Pista a lépcsőn ül, nekidőlve a falnak, kinyújtóztatja a lábát, és mosolyog. Mosolyog a nyavalyás! Mosolyog hát, mert Morcos éppen odatelepszik melléje. Utálatos, vacak lány ez a Morcos, az egyetlen lány itt köztük, de rá se nevet egyikükre se, csak éppen Pista mellé ül le mindig, mellé igen, s ez még a kezét is megfoghatja neki, ha akarja.

Akkor állnak csak fel, amikor Gala szaki nyit be. Erre ők is lekászálódnak a vaslépcsőről.

Gala szaki hívja mindannyiukat, hogy jöjjenek csak közelébb.

— Korán keltetek, fiúk.

— A virágágy, odakint...! — emlékezteti Dugasz hunyorogva.

— Ma reggel csináltátok?

Képük pirosan ragyog a büszkeségtől. Gala egy felfordított vödör fenekére ül, hosszan hallgat, nézi őket, s ebből már sejtik, hogy fontosat akar mondani.

— Tudjátok, — így kezdi, — hiszen beszéltünk már róla, hogy valakit közületek örökbe akarunk fogadni. Hát persze, én se tudom még pontosan, mit jelent az, ha valakinek a pártszervezet az apja. Majd meglátjuk. Én Sós Pistát javasoltam. Ezt akarom megbeszélni veletek. Mit szóltok hozzá?

Nem értik mindjárt, miről van szó, — úgy állnak, szinte előre hajolnak, némán bámulnak, s csupán cikkázik a fejükben, először mintha csak rosszul hallották volna, várnak, hogy talán mégse, Sós Pista... — míg aztán élesen beléjük hasít: igen, éppen, éppen Sós Pistát...! Pontosan ezt a tétó alakot...! Ezt, ezt az alamuszi félpénzest! Éppen ezt!

— Nos, mit szóltok hozzá? — egyenesíti fel őket a szaki hangja.

Némán tekingetnek fel a láncgerendákra.

Sós se szól. Úgy áll, mintha megverték volna. Csak a Morcos mosolyog, majd elolvad, egészen odadörzsölködik hozzá, — de Pista talán még ezt se veszi észre.

Gala szaki, teljes neve Galgóczi Ferenc, — de így senki se hívja, ő is apátlan, anyátlan, ő is a menhelyről került a tanműhelybe, itt nőtt fel, — másfél éve lett szakmunkás, azóta dolgozik a felső műhelyben. Ő a KISZ-titkár.

Meghallgatta a fiúkat. Nem jutott velük semmire. Elhatározta, hogy Dugasszal külön beszél.

Jött Dugasz magától is; — egész nap, bármit vett a kezébe, végül odavágta; nem tudott dolgozni, csak csapkodott, szájalt, kötözködött. Este úgy hagyott ott mindent, hogy el se rakódott maga után, — rohant Gala szakihoz.

Eléje állt, de dühében nem tudott megszólalni. Gala segített neki:

— Sós Pista?

— Az.

Csend következett, Dugasznak ki kellett fújnia magát.

— Eljössz egy pohár sörre? — kérdezte Gala, és belebújt az esőköpenyébe.
— Késő lesz.
— Más dolgod van?
— Várnak a fiúk.
— Eljöhettek volna ők is. Reggel egyiketek se beszélt.
Dugasznak kivörösödött a füle, s szinte megnőtt a rengeteg vértől:
— Gala szaki! — kiáltotta, — nincs gyáva közöttünk!

Csak mikor már az első pohár sört megitták az Aranykulacs belső szobájában, szólalt meg Dugasz újra:
— Miért éppen Sós Pistát...?
— Szerinted kit kellett volna?
— Ő... ő talán a legkülönb?
— Mi bajotok vele?
— Nekünk? Mi mindannyian úgy vagyunk egymással, mint a testvérek. Azok is vagyunk: testvérek. Csak ez... ez a lüke lóg ki közülünk.
— Miért nem vittétek magatokkal reggel a kertásáshoz?
— Ez a hülye mindenen megsértődik. Nincs benne semmiben. A játékból is mindig félreáll. Az ember szinte fél hozzáérni. Hát maradjon magának!
A második pohár sör következett.
Amikor elment a lány, folytatni tudták.
— Szóval Sós Pista nem a testvéretek?
— Egyikünknek sincsenek szülei, neki pedig van apja is, anyja is, mégis őt választották ki! Ez nem igazságos!

A Sós Pista szülei: — régen utána nézett ennek Galgóczi Ferenc. Nyolc éves korában vették Pistát állami gondozásba, apja még iskolába se iratta. De addig is inkább az utcán élt, mint otthon. Korán reggel kizavarták, útjukban volt. Egész nap ittak, — isten tudja, miből éltek, mit csináltak otthon, miért nem mehetett Pista haza? Lábatlankodott, sodródott az emberek között, a piacon, a villamosmegállóknál; arrébb lökték, heccelődtek vele, — egészen jól múlt az idő, — csak azt nem értette, hogy este otthon miért pofozzák meg mindig? — Amikor nyolc éves korában egyszer mégis délben ment haza, mert rettenetesen zuhogott az eső: részeg dühvel mind a ketten nekiestek. Az anyja azt rikoltozta, hogy ronda kölyök, eláztatja az egyetlen ruháját; az apja pedig rávert az aszszonyra, hogy ne ordítozzon, mire ez kiütötte a férje kezéből az üveget.

— Az isteneteket! — bődült az ember, és elkapta Pistát, odanyomta a vaskályhához, — száradj meg, a fene a ronda fajodat, száradj meg, hogy ne vonítson már az anyád!
A haja odasült, a ruhája gőzölgött, — a rettenetes kiabálásra a szomszédok törték rájuk az ajtót.
Ekkor vették Pistát állami gondozásba.
— Ezt te is tudod, nem? — nézett Gala szaki Dugaszra.
— Tudom.
— Mégsem a testvéretek, azt mondod. Hát ezért választottuk éppen őt. Mert úgy „kilóg" közületek. Mert neki még testvérei sincsenek... Iszunk még egy sört? De azt már kint, a csapnál. Gyerünk!
Amikor az utcán elbúcsúztak, kamaszosan megbillentette Dugaszt hátulról:
— Na, fuss már, várnak a fiúk. Odanézz: Kavicsos ott les a sarkon!

Sós Pista felkerült a nagy-műhelybe. Azoknak segített, akik fiúkká fogadták.

Az első vasárnapot Galgócziéknál töltötte. Gala szaki a nagyanyjánál lakott. Nem volt nagy lakásuk, — Pista mégis úgy meglepődött, amikor belépett a világos, széles ablakú szobába, hogy lábujjhegyre emelkedett. Legszívesebben csak így járt-kelt volna, de az ormótlan bakancs nem engedelmeskedett, — amikor a legjobban vigyázott Pista, akkor koppant a sarokvas a legnagyobbat.

A nagymama elnézte ezt az ügyetlenkedést, észrevette már reggelizés előtt, de nem értette mindjárt, mitől fészkelődik a gyerek. Csak akkor szólt, amikor a matinéra készülődtek, s unokája már a nyakkendőjét kötötte:

— Micsoda ronda csónak van ennek a gyereknek a lábán?

Pista szorosan összezárta a bokáját, úgy nézett maga elé a földre.

Gala szaki eddig nem sokat törődött a bakanccsal, — most csodálkozva meredt rá:

— Mi a fenével kötözted össze? Drót ez, te? Mutasd ide.

Pista fel akarta emelni a lábát, hogy engedelmesen odatartsa, de a szaki már elfordult:

— Adja ide, öreganyám, a dobozomat, lesz abban fűző, vagy bőrszíj a futballabdából, ha ki nem dobta.

Megtalálta a szíjat, — ne, ezzel próbáld, — adta oda Pistának. Ketten tehetetlenkedtek, kínlódtak, míg végül elunta őket az öregasszony, és arrébb tuszkolta az unokáját:

— Meddig tapogatjátok még azt a rongyos bocskort?! Éppen, mintha az én szegény öregemet látnám: annak is ilyen két-balkeze volt. Fűzheted, kötheted: nagy marad ez, nem látod? Add oda a feketédet, úgyse hordod, neki meg pászolni fog!

Pista már nem is hallotta ezt, — azon járt az esze, hogy Gala szakinak két balkeze van. Még hogy két balkeze?! Napok óta már csak ezt a két hatalmas kezet figyelte, csodálta odabent: — hogy tudja megmarkolni azt, amit kézbevesz! Ilyen szorítása senkinek sincs; ha akarná: a vasat is meghajlítaná! Hogyisne bal! Ha az ő tenyere is olyan erős lehetne egyszer...

Úgy elgondolkozott ezen, hogy szinte felijedt, mikor az öregasszony a fekete cipőt hozta. Bele kellett bújnia, — nem volt nagy egy csöppet sem, s a fűzőt körbe se kellett tekerni.

— Egészen másképp mozogsz benne! — mondta nagymama. — Úgy járs, mintha katonának mennél! — Arcán, ahogy mosolygott, összetalálkoztak a ráncok. Most simogatta meg először a gyerek rövid, erős haját.

Sokáig nézett utánuk az ablakból, amikor elindultak a matinéra. Gala a gyerek fejebúbján tartotta a tenyerét, — miért nem megy vele tisztességesen az utcán? — rosszallóan ingatta a fejét, amíg tekintetével kísérni tudta őket.

Hanem a levetett bakanccsal csinálni kellett valamit. Otthagyni nem lehetett, mert Gala szakinak sohase lesz jó, — összekötötte hát a régi zsineggel, és este, hazamenet, a hóna alá szorította.

Reggel, amint feltápászkodott, rögtön ez a dögnehéz suszter-szégyen bámult rá.

Morcos, amikor meglátta Pistát, ahogy ujján lógatva hozza a bakancsot, nagyot nevetett, s ugrott is egyet hozzá:

— Hát ez mi?! — kiáltott, — és ez? — mutatott Pista lábára: — nicsak! ezt honnan szerezted?

Ettől a nevetéstől nem sértődött meg Sós Pista. Elmondta, honnan az új cipő? És hogy nem tud, mit kezdeni a régivel. Kettő pedig minek?

— El kell adni! — csettintett Morcos, mintha éppen a világot fedezte volna fel.

Pista odakapott a kezéhez:

— Morcos! milyen okos vagy! — süvöltötte magasra csúszott hangon. De a tökmag-lány elfordult:

— Menj innen.

— Én... ? Igazán miért?

— Ha te is azt mondod nekem, hogy Morcos... Tudod, téged minek hívnak? Lükének hívnak! Lükének!

Pista sápadtan gondolkozott:

— Lükének... ? Tényleg... ?

Meg kellene mutatni nekik egyszer, hogy... — ezt azonban csak egészen halványan érezte, s nem is jutott a végére. — Lüke... ?

— De én ugye még sohase mondtam neked így? Te meg engem mégis Morcosnak csúfolsz, mint a többiek...

Délután együtt mentek ki a Telekire. Ott azt mondta nekik valaki, hogy a Lujza utcában van egy suszter, az megveszi az ilyen elviselt holmit.

Félretaposott falépcsőn kellett lemenni a hűvös műhelybe. Az öreg mester felállt, mikor meglátta őket, kiegyenesedni azonban nem tudott egészen, — fogai között két faszeget tartott, állát hegyesen mozgatta, amíg a kiszuperált bakancsokat vizsgálta: körmével megkarcolta a talpbőrt s hüvelykujja tompe végével itt-ott belenyomkodott, aztán az orra hegyére csúszott pápaszem fölött kinézett a gyerekekre:

— Honnan szereztétek?

A lány ijedt meg kevésbé:

— Nem loptuk.

Pistának erre eszébejutott:

— Akkor pénzt kérnénk érte! Pedig az nem kell, csak valami más cserébe!

Érezte, hogy a lány megrántja a kabátja ujját, s hogy ez a mozdulat talán azt jelenti... hogy tetszett neki, tetszett, amit mondott. S ettől új ötlete támadt:

— Venni helyette valamit Gala szakinak... Mert tetszik tudni, Gala szaki az én apám... Hát neki. Valamit.

Az öreg még furcsábban nézett rá:

— Kicsoda? Szaki? Az apád?

— Igen! — mondta a lány is nyomatékul.

— És mit akartok helyette?

Gyorsan körülnéztek a műhelyben. Mi a csodát lehet itt találni?

— Ezt! — kiáltotta Morcos. — Ezt a kötényt!

Pista megnézte:

— Bőrből van.

— Ezt??? — köpte ki az öreg a két agyonrágott faszeget. — Ezt?! Mi a fenének?!

— Ezt. Semmi mást. Csakis ezt. Ez nagyon jó lesz neki. De ezt igazán tessék... Nagyon szépen kérem...

— Mi az ördögöt csináljak veletek? — mosolygott a hajlott suszter. — Ez a kötény többet ér, sokkal többet. De hát ha annyira kell... no, adjatok rá öt forintot, aztán futás!

Galgóczi nem értette mindjárt, hogy miért hoztak neki bőrkötényt, s miért kell azonnal maga elé kötnie? Pista csak ezt mondta:

— Én jó cipőt kaptam Gala szakitól.

Nem felelt mindjárt. Sokáig nézte a fiút, — azt mondják, alamuszi; mégis milyen kerek-nagyra nyitja a szemét.

— Pista, nem azért adunk ám, hogy kapjunk érte valamit! Érted-e?

Pista már tudta, mit felel rá. Csak hát mielőtt kimondta, érezte, milyen súlyos ez a szó. Ezt érezte, aztán meleg, új örömöt.

— Én sem azért adom! — tört fel végre belőle. — Hanem csak úgy... Csak úgy adom. Mert adni akarok.

Galgóczi elvette a kötényt, rendesen felkötötte, aztán nagy tenyerét odanyújtotta a gyereknek:

— Akkor jó. Köszönöm, Pista.

Úgy fogtak kezet, erősen, ahogy felnőttek teszik.

Minden vasárnap más-más családnál volt Pista, s kéthavonta került vissza ugyanoda.

A Márton bácsinál töltött vasárnapokat különös izgalommal várta. Pedig nem mentek matinéra, meccsre se, — otthon maradtak egész nap.

De Márton bácsinak rengeteg csodálatos holmija volt, — világéletében nem járt sehová, mindig otthon fabrikált: a lakása is inkább elvarázsolt kastélyhoz hasonlított, annyi furfangos kis szerkezet, ravasz gépezet volt benne. Szerkesztett ő mindent: kakukkos órát, zenélő dobozt, sőt vizi hajtású kalapálógépet. És ismerte már Pista az ébresztőóra fortélyát is, mely bekapcsolja reggel a rádiót; meg a különböző játékokat: ezeket akkor próbálták ki, ha vendég jött a szomszédból: a tányér alá rakták, s az első érintésre megugrott a tányér, vagy titkon a székre tették, s amikor ráült, berregni kezdett alatta.

Nagy izgalommal készítették ezeket az ördöngős szerszámokat, s még izgalmasabb gyönyörűség volt a kipróbálásuk.

De bent a gyárban is jókedvvel, szokatlan igyekezettel sürgölődött Pista mostanában. Itt, a nagyok között, mindenre figyelt, elleste a ki nem mondott kívánságokat is, és mindjárt ott termett, ahol segíteni lehetett.

A fiúk közül Zima Zoli figyelte meg egyszer véletlenül Pistát, amikor éppen az áttételt emelte le, — csak néhány pillanatig késett az, akinek át kellett vennie, — Pista úgy fogta addig a rettenetes súlyt: nyakán, karján zsinórosan kifeszültek az inak, — de kitartott. Zoli, a csoda láttán, lekiáltott a fiúknak, de mire Kavicsos felért, minden rendben volt már. Pista, mikor meglátta őket, elfordította a tekintetét, s zavartan leült.

Akkor is rögtön felállt Márton bácsi asztalától, amikor egyik vasárnap délután váratlanul beköszönt hozzájuk Dugasz, — azért jött, hogy elhívja Pistát az ipari vásárba.

Előző este alaposan megtréfálták a szálláson Lükét: — vizeslavórt rejtettek a lepedője alá. Nagy csend volt a szobában, amikor megérkezett. Fel se gyújtotta a villanyt, csak lehányta a holmiját, s ahogy le akart feküdni: éppen a hideg vízbe telepedett. Ebben a pillanatban mindenfelől párnák, paplanok röpültek rá s hallotta Dugasz vezényszavát: — a lepedőt rá! — A váratlan für-

dőből csak akkor szabadulhatott ki, amikor a nagy nevetésben már kifáradtak a fiúk.

Most mégis érte jött a Dugasz, hogy menjenek együtt.

Pista félreállt, arcát elfordította, s olyan bizonytalan mozdulatokat tett a kezével, mint nagybakancsos korában.

Nem ment el Dugasszal a vásárba. Hanem amikor újra kettesben maradtak, el kellett mesélnie Márton bácsinak, mi történt tegnap este?

Az öreg hallgatta, hallgatta, s csak a bajsza rándulása jelezte, mennyire igyekszik lenyelni a nevetést. Egyszer csak ezt kérdezte:

— Félsz te tőlük, fiam?

Pista nem tudott válaszolni.

— Mert csináltak ilyent velem is, mindenkivel; miért ne? Csakhogy én se voltam ám rest: rendeztem olyan csinadrattát, csak úgy zengett! Odapörköltem én, ha nem is kértek fel rá! Te még nem próbáltad, mi? Majd mindjárt másképp éreznéd magad közöttük! — jóízűen csettintett: — Hej! egy kis ricsaj, az az igazi!

A délután hátralévő részében pontos tervet készítettek. Az öreg úgy elrendezte a fiú tennivalóját, lépésről lépésre, hogy már előre, munka közben is jókorákat nevettek: — az áldóját! mi lesz ebből?!

Este Pista a szokottnál később érkezett a szállásra. Vasárnap lévén, még senki se volt otthon. Nyugodtan megtehette hát az előkészületeket: — sorjában kiemelte az ágysodronyokat a tartó csapokból, és úgy állította őket vissza, hogy egyetlen rántással szétessen az egész. Aztán a rántó zsinegeket rendezte el, pontosan Márton bácsi tervei szerint.

Csodálatosan hamar elkészült, és bebújt az ágyba. Jobboldalára fordult, elrejtette a kezét a párna alá, de a zsinegek végét erősen szorította.

A törzsgárda együtt jött meg. Jókedvük volt, — legalább két nagyfröccs futott le mindegyik torkán. Dugasz szájában cigaretta, Dögöny sült gesztenyét ropogtatott, a sapkájukkal pedig célba dobáltak a fogasra.

Kavicsos vette észre:

— Hőőő! a nyakravalóját! A Lüke már alszik!

— Ezt korán hazazavarták ma! — nevetett Dugasz.

— Hamar kitette a szűrét az apukája!

— Fel se ébred a jámbor!

Közben vetkőzködtek azért, s összevissza röpültek a szobában a ruhadarabok. Mindenen nevettek, s jól hátba csapdosták egymást. A nagy tenyerek úgy puffantak a meztelen húson, mint a hentes bárdja.

Félóránál is több telt el, mire valamennyien ágyba kerültek. Igen ám, de a villany égve maradt, s most ki oltsa le?

— Keljen fel a Lüke! — harsogta egyik, de Pista ebben a pillanatban erősen megrántotta az első zsinórt, s Dugasz ágya nagy robajjal összedőlt.

Hí, micsoda káromkodás kezdődött! — de már dőlt is a másik ágy, aztán Kavicsosé, Zima Zolié, és egymásután a többié. Csak Dögöny állt a szoba végében; ő még nem feküdt le, megúszta hát. A többiek mind ott hemperegtek a földön, szitkozódtak, összegabalyodtak a lepedőkkel, beverték a fejüket a vaságy rácsába, dühükben széthajigálták a párnákat, — nem tudták hirtelenében, mi történt?

Ekkor felugrott Pista, fel az ágyból az asztalra, és hosszan, harsogva nevetett. Emezek úgy bámultak rá, mintha szélütés érte volna őket. Pista ilyen

felszabadultan még sohase hahotázott. Nevetett, még mindig nevetett, aztán hirtelen hatalmasat kiáltott. Hadüzenet volt ez, riadó:

— Héé! Ki oltja le a villanyt?!

Dugasz pattant fel először, — de mintha csak erre a jeladásra vártak volna: egyszerre nekirontottak az asztalnak.

Pista még mindig nevetett, közben azonban rúgott, csapkodott maga körül: — egyikük se tudta elkapni a lábát, hogy lerántsa a magasból. Dugaszt fültövön találta és mindjárt utána az orrát is, de jutott mindenkinek: — a keze úgy járt, mintha gép hajtaná. Egyedül az asztal tetején, úgy vagdalkozott, vakon, mintha kard lenne a kezében.

Aztán már nem nevetett. Tágra meresztette a szemét, úgy hadonászott, — fáradni kezdett.

Egyre több ütés érte. Sikerült elkapniuk a hálónadrágját, és letépték róla.

Ekkor látta meg onnan fentről Dögönyt, aki hátul állt, a körön kívül, a szoba végében, — állt, és nem verekedett.

Most ki tudták rántani az asztalt, s Pista széttárt karral a földre zuhant. Esés közben éleset kiáltott:

— Dögööönyy...!

Kiáltásában ez volt: — Dögöny, téged is mindig vertek ezek, minden játékban te tartottál, te voltál alul! Hát most gyere!

Dögöny, mintha rugó röpítette volna: közéjük csapott. Hátulról támadt a körnek, és egymásután szedte le őket Pistáról, akit egyetlen pillanat alatt mozdulatlanná gyömöszöltek.

Utolsónak Dugaszt lökte félre, — s akkor látták meg, hogy Dögöny áll velük szemben, Dögöny ez, és nem a Lüke, Dögöny, aki máskor mindig velük tartott, — most meg úgy mered rájuk, úgy áll szétvetett lábbal, keze ökölbe szorítva... — nem mozdultak. Fújtattak, folyt homlokukról a veríték. Sós Pista feltápászkodott, és ő se szólt. Felfelé nézett, megfürdette arcát a lámpafényben, — aztán csak álltak egymással szemben.

Reggel Márton bácsi nem kérdezett semmit, — lenézett a tanműhelybe, s látta a vihar nyomait az arcokon. Elégedetten mosolyogva rácsapott Pista lapockájára, — a fiú visszafordult, összevillant a tekintetük. Az öreg kacsintott, Pista mereven nézett a szemébe, aztán zavartan elhúzta a száját. Fájt neki, mert este felszakadt ajkán a bőr, de a szeme hálásan csillogott, jobboldalt végigfutott egy csepp könny, — arca mégis nagy büszkeséget sugárzott.

Gala szaki is úgy tett, minha csak véletlenül keveredett volna a tanműhelybe. Meglátta Dugaszt: a szeme alatt véraláfutás, a homlokán kék folt, karcolás.

— Hát te? Gödörbe estél?

Dugasz megvonta a vállát. Nem felelt.

— Csak nem Sós Pista?

— Hiszen tudja! — el akart fordulni, de a szaki visszatartotta:

— Nem szégyelled, hogy a Lüke...?

Dugasz felcsattant:

— Ki a fene gondolta, hogy ilyen baromit tud ütni?!

Már a többiek is odajöttek, — egyiknek a homlokán, másiknak a nyakán leragasztott seb, Kavicsos a lábát húzta.

— Hát ilyen erős fiú a Lüke? — feszegette tovább Gala szaki. — Nem gondoltátok róla?

Hümmögtek.

— Hát akkor igazán büszke vagyok rá.

Sokáig csend volt.

— Ti nem? — nézett Galgóczi hirtelen egyenest az arcukba. — Ti nem? Hiszen a testvéretek, igaz? Dögöny, te mit mondasz?

A kis Dögöny sorra ránézett mindegyikre, de most senki se segített neki. Ádámcsutkája föl-leliftezett. Aztán merészen kivágta:

— Jöjjön le a Lüke délután!

A többiek megmozdultak, de most már azért is folytatta:

— Akkorra kell beemelnünk a tengelyt: dög-nehéz!

Senki se szólt. Galgóczi már indult föl a vaslépcsőn. Visszanézett rájuk. A szemével kérdezett, de ők is csak néztek.

A felső műhelyben Pista éppen leült egy percre. Gala szaki elébe állt, ólomtenyerével szorosan megfogta a tarkóját.

— Eredj, várnak lent.

Pista szeme megvillant, a dereka erőset rándult.

— Talán félsz tőlük? — engedte el Gala szaki.

Pista bólintott.

— De azért lemész?

— Le én! — kiáltotta elszántan.

Lassan fordult meg, — de a lépcsőn már kettesével ugrált lefelé.

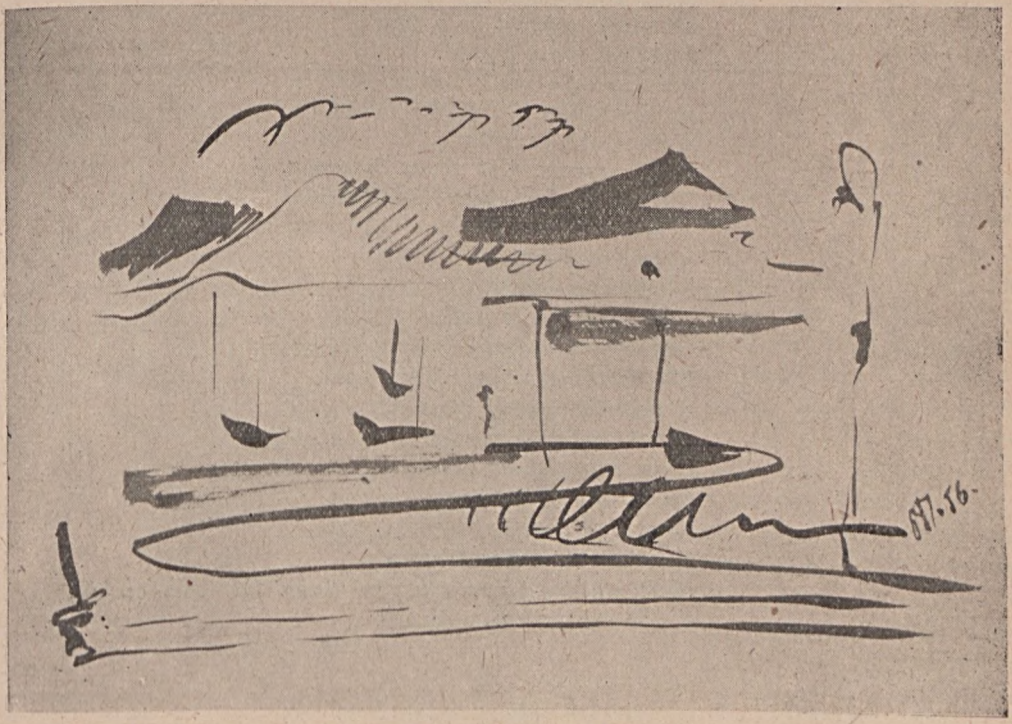

Bojár Iván rajza

Kautzky László

Kedves a műtőasztalon

A zsebkendőre gondolok.
A két betű, amit te belevartál
Piros cérnával, gondosan.
Megnézem, nincsen semmi baj.
Ujjaidat őrizi, áldja.
A szememet is megsimogatom,
Hogy ne féljen.
Nagy csapatban gyülekeznek a percek,
Varjak az őszi égen.
Hess! fájdalmadra repüljön,
Felhőre, valamennyi.
Most szeretnélek kedvesem
Nem szeretni.
Késes és ollók járják
A ligetet, ahol oly sokszor megpihentem.
Nem rajzolta piros szivét a vágy
Fáira soha szebben.
Nem is vagy. A szived csak motor,
S te álom-nélkül, céltalan,
Botorkálsz valahol.
Morfium csókolt és a gép
Jelekkel méri életed.
Pulzus, reflekszek, semmi több!
És kifordulnak, jég alól halak,
A sima, gyors erek.
Latin szavak. Két orvos összenéz,
S mint fecske villan kézből-kézbe
A kés.
Kezed törött galy.
S válladra települt
Riadt galamb, a haj.
Országomat rabolja el a műtőasztal,
Mit diszes sereggel hódítottam.
A hegyek bimbós csucsait,
S hol gyülekezik selymesen a völgy!
Csak suhogjatok perc-madarak felette.
Én innen lobogtatom a zászlót
Nevem bevarrott, szép betűivel,
S titkon arcomra terítem.
Mert gyémántvonatok gördülnek két szememből,
S államig futnak sebesen.

Szakonyi Károly

A műúttól balra

Valami csattant a szélvédő üvegén.

— Veréb — mondta a kocsikísérő. — Elkábult a melegtől.

Hátrábbcsúszott az ülésen, igyekezett, hogy arcát érje a lehúzott ablakon becsapó levegő. Az üvegnek ütődött madár teste egy darabig még ott rázódott a motorház pléhtetején, aztán lassan lezöttyent oldalt.

A sofőr hamis hangon egy dalt dúdolt; mindig csak az első két sorát. Cigarettája az alsó ajkára ragasztva csüngött; két kézzel markolta a volánt. Kis fekete, hinduképű ember volt, kékcsíkos trikót és vászonnadrágot viselt, rövid haját összetapasztotta az izzadtság. Tizenkét éve vezetett, ismerte jól az ország útjait, a harmadrendű makadámoktól nem várt soha jót, de most különösen bosszantotta a sok gödör, horpadás. Egyre az utat figyelte, harmincöt, negyvennel ment, minden zökkenőt kikerült.

A kocsikísérő magas, sovány fickó volt, lapockája kinyomta a hátán az ingét. Nem fogta a nap. Legfeljebb veres lett, mint a rák, de a karja alja még ilyenkor is fehér maradt. A sofőr szerint gusztustalan, mint egy vénasszony combja.

A Ziss, amin utaztak, benzines volt; télen jó az ilyen kocsi, a dieselesek is szívesen ráülnének, de nyáron: mintha fortyogó kátrány lenne a motorházban. Vastag, émelygős levegő feszült a kabinban.

— Fáj a fejem — mondta a kocsikísérő, akit egyébként Lacinak hívtak. Ő még csak néhány hónapja végezte ezt a munkát, amolyan csendes, kicsit ügyefogyottképű fiú volt, százfelé dolgozott már és sehol nem ragadt meg; valamikor a háború alatt abbahagyta az iskoláit, azóta nem lelte még helyét. Tartotta arcát a bevágódó levegőnek; az útmenti földeket nézte száraz szemmel; a portól égtek a szemgödrei.

A sofőr nem szólt, módszeresen szippantott a cigarettából, aztán kicsit kinyitotta a száját. A csikk nikotinos véggel lafogott az alsó ajkán.

— Siófokon megállhatnánk — mondta a kocsikísérő. Izzadt tenyerét a nadrágjához dörzsölte. — Ebben a hőségben... Olyan száraz a szám, hogy fáj, ha nyelek...

A sofőr karját a volánra fektette és figyelte az utat. Egész halkan dúdolt:

Szenyorok és szenyorinák
Vegyenek tőlem ibolyát...

Aztán megint elölről:

Szenyorok és szenyorinák...

A kocsikísérő a halántékát dörgölte, dühösen nézett a másikra. Két ötszáz méteres kőig bírta.

— Nem tudsz mást?! — fakadt ki.

A sofőr rávetette a szemét, szippantott, aztán a nyelve segítségével kiköpte a csikket az ablakon. Néhány nagyobb gödröt kikerült s újra kezdte:

Szenyorok és szenyorinák...

A motor hörgött, a szerelvényfal alól sűrű hullámokban dőlt a hőség.

A csontos fiúra ráragadt az ing. Próbálta lebegtetni magán, de nem ment. Kövér verejtékek csöppentek le a szemöldöke mellől.

— Cammogunk!... — mondta dühösen.

A sofőr megnyálazta a szájaszélét, fanyalgott, mert keserű ízt érzett a nyelvehegyén.

— Tengelytörés... hm? Hiányzik?... — kérdezte, rá sem nézve a társára. — Három tonnával száguldjak ezen a szántóföldön?... — Kicsit hallgatott, fészkalódott az ülésen, elfáradt a háta. Megnézte az óráját, negyed hat volt.

Azt mondta:

— Szívesen száguldanék apacsek! Mint a villám! — Kezével mutatta, hogyan. — De ahhoz út kell, apacsek!...

Homlokát a csuklójával törölte végig. Ránézett a kocsikísérőre, felrántotta a szemöldökét.

— Nem?

Amaz sóhajtozott, nyújtogatta a nyakát, hogy érje a léghuzam.

— Siófokon megállhatnánk — mondta. — Fürödhetnénk a Balatonban.

— Majd fürdünk otthon — mondta a sofőr. — Vár az asszony.

Aztán megint elkezdte:

Szenyorok és szenyorinák...

— Hm... — nevetett fáradtan a hőségtől a hosszú fiú. És ezeket gondolta: Persze, a sofőrt várja az asszony. Csinos asszony lehet, ilyen jóképű embernek akad könnyen. Jó is lehet az, hazatérni a munkából, a hosszú, fárasztó útról, otthon fürdő várja az embert, kitakarított, barátságos lakás, fehér ágy. Az asszony is tiszta és a paprikás sertéspörkölt vacsora után mosolyogva fekszik az ura mellé. Paprikás sertéspörköltöt gondolt a kocsikísérő, mert az volt a vágya, és egy otthon, asszonnyal, vagy asszony nélkül, — de inkább asszonnyal. Csakhogy ahhoz kell valami biztos alap, mert jó, megkeresi így is az ember az ezeröt, ezerhatszáz forintot, hanem szakma nélkül mégiscsak bizonytalan a dolog. A sofőr mindig is okos fickó lehetett, korán gondoskodott mindenről: szakmáról, asszonyról, otthonról. Irigyelte azokat az embereket, akik ruganyosak, mintha gumiból lennének, ha elesnek: felpattannak, ha megütik őket, visszavágnak, hogy fejreáll a pasas... Persze nemcsak pasasokra gondolt itt a kocsikísérő, hanem a sorsra is, a sorscsapásokra, ahogy mondani szokás. Ezek az emberek, — a legtöbb alacsony termetű, — úgy mozognak az életben, mint a hal a vízben: siklanak: hopp! — máris egy falat a szájukban, siklanak, hopp! — megint zsákmány és csak ritkán akadnak horogra. Ő, mármint a

kocsikísérő, mindig is érzett ilyesfajta fáradtságot, mint amilyen ez a kabinban terjengő hőség okozta fejfájás. Ez az álmosság öröktől fogva ott nehezedik a szemhéjain, a karjában, a lábában. A sofőr, meg az olyanfajták, mint a sofőr, mindig mozognak és akkor érzik jól magukat, ha mozogniuk kell. Ő meg legszívesebben csak üldögél, otthon, vagy az eszpresszóban egy szimpla fekete mellett, vagy a tér fapadján és elvonultatja szeme előtt az életét, ami volt és amit szeretne, hogy legyen. Talán a sofőr is úgy kezdte, hogy előbb csak egy kis albérleti szobája volt, mint neki a hétkerületben, kettőszázötvenért, télen fűtés nélkül, nyikorgó rugójú divánnyal. De ez a fekete fiú tudta, hogy kell kimászni az ilyen odukból. Bátran nézhetett hát asszony után. Hanem aki csak töri a fejét és nem jut eszébe semmi okos... semmi friss... az érje be kis kalandokkal. Kis kalandokkal, gondolta a kocsikísérő, de ahhoz is kell ám valami biztonságérzet; ha csóró vagy legalább legyél jóképű, vagy „hadovás", ahogy az Almássy téren mondják a fiúk. Sajnos egyik sem, ingatta meg gondolatban a sovány fiú a fejét. S amikor ideért, megint belébújt az a gyerekes várakozás, ami az autóutait mindig megelőzi: valami országúti, vagy valamelyik pihenőnél adódó kaland... az autó, még a teherautó is vonza a nőket. És Siófokra is ezért gondolt, hemzseg a nyaralóktól, igazán akadhatna egy...

Az út emelkedett, a Ziss fuldoklott, de néhány méter után megint egyenletesen húzott a motor.

— Egy órácskát azért időzhetnénk — próbálkozott a kocsikísérő. — Ingyenfürdés.... Ilyen mocskosan menjünk be Budapestre?

— Talán felír a rendőr? — gúnyolódott a sofőr.

— Mikor jut el az ember a Balatonra? — vonta fel sovány vállát a másik. — Hónapokig az Alföldre járhatunk, elmúlik a nyár... most igazán itt az alkalom...

— Siófokon kiszállhatsz, ha olyan nagyon akarsz. De én megyek tovább. Mit vagy úgy oda a Balatonért? Víz: víz! Víz a fürdőkádban is víz, nekem épp elegem van már a talicskázásból, otthon akarok vacsorázni. Különben is megígértem az asszonynak...

— Én nem ígértem meg senkinek...

— Az a te bajod! — A sofőr ránézett és nevetett. — Azért, hogy te lábvizet vegyél, nem várakoztatom meg az asszonyt. — Kuncogott. — Meg magamat sem! — Egy kicsit több gázt adott, de csakhamar visszafogta a kocsit, a gödrök istentelenül közel voltak egymáshoz, dobálták az autót, hátul a rakterületen vaskos ládákban golyóscsapágyak csörrentek össze a fekete kátránypapírok alatt.

A kocsikísérő szomorúan csúszott még lejjebb az ülésen. Hosszú lábait keresztbe rakta, akárha törökülésben ült volna. — Be van gerjedve az asszonnyal — gondolta a sofőrről. Már le is mondott Siófokról, mint ahogy mindenről lemondott hamar, ha ellenállásba ütközött. Kedvetlen lett, eszébe jutott, hogy néhány óra múlva befutnak a fővárosba, az árut lerakják annál a cégnél a Bajcsy Zsilinszky úton, aztán elmennek a garázsba, leadják a menetlevelet és bandukolhat haza a Dob utcába. Persze a sofőr vígan dudolász, rá szép este vár...

— Milyen a feleséged? — kérdezte hirtelen.

A sofőr nem válaszolt mindjárt. Egyre az utat figyelte. A nap még magasan járt, féloldalasan sütötte a kocsit. Lomhán terjengő por követte őket.

— Hát, hogyhogy milyen?... Nem kövér.

— Szép?

A sofőr kicsit lebiggyesztette a száját, vállatvont.

— Úhüm...

— De mégis... fekete?

— Vörös.

— Vörös...

A kocsikísérő elhallgatott, megpróbálta elképzelni a sofőr vörös feleségét. Nem jutott eszébe egy vörös nő arca sem. Nem erőlködött.

— Szereted? — kérdezte aztán.

— Hát persze...

— És... szóval csinos. Milyen csinos? Mert ugye egyiknek ez a csinos, másiknak az...

— Hagyj a fenébe!... Mi ütött beléd ezzel a hülye kérdezősködéssel?!...

A kocsikísérő megsértődött és abbahagyta a kérdéseket. Hallgattak, csak a motor búgott, a ventillátorszíj büdös gumiszagot terjesztett és a sovány fiú megint érezte, hogy a hőségtől, meg a benzingőztől fáj a feje.

A 176-os kilométerkőnél látták meg a lányt. Mindketten meglátták, de csak a kocsikísérő kiáltott fel, a sofőrről nem lehetett tudni észrevette-e?

— Látod? — kérdezte izgatottan a sovány fiú. — Mi? Nem látod?!... Biztosan defektje van.

A fejfájása egyszeriben elmúlt. A sofőrre nézett, de az fapofával figyelte az utat és kerülgette a gödröket.

A lány egy szederfa alatt állt, világos vászonruhában, felfordított kerékpárja mellett. Amikor meglátta az autót, felegyenesedett.

— Meg kellene állni... — kapaszkodott a kocsikísérő a szerelvényfalba. — Mi?...

A sofőr merev volt, talán csak a szája szélén mozdult meg egy ránc, de az sem biztos. Minden figyelmét lekötötték a gödrök.

A társa döhös lett.

— El akarsz robogni mellette?!...

A fekete emberke nem szólt, csuklójával a nyakán csorgó izzadtságot törölte le. Gázt adott, a kocsi elzúgott a lány mellett, de akkor beletaposott a fékbe, a Ziss nagy port kavarva, a hegyes köveken csikorogva csúszott néhány métert.

A kocsikísérő nekiesett a szélvédő üvegjének. A homlokát tapogatta.

A sofőr élesen felkacagott, aztán hirtelen abbahagyta. Trikójába dörgölte tenyerét, hátravetette magát az ülésen, nadrágzsebéből cigarettát vett elő. Az alsó ajkára ragasztotta.

— Lépj ki! — mondta. Rágyújtott. — Na, hallod? Kérdezd meg mi a baj...

A sovány fiú eleresztette a homlokát és kiugrott a kabinajtón.

A sofőr mereven ült, egyenes derékkal, sok füstöt szippantott s keveset eresztett ki az orrán, aztán egy sóhajjal fújta ki a többit. A visszapillantó tükörből figyelte a másikat. Izzadt arcán fölényes mosoly remegett.

— Durrdefekt — hallotta a lány hangját. — Próbáltam minden félét, de sajnos...

— Van sallerünk — mondta a kocsikísérő — azzal pillanatok alatt...

— Marha! — gondolta a sofőr. Látta, hogy nem hagyhatja tovább, ez a mafla a végén kisegíti a lányt és útjára engedi. Végignyúlt az ülésen, a feje kiért az ajtón.

— Kezétcsókolom — mondta. — Segíthetünk kisasszony? Nagyon sietünk, de ha éppen Siófok felé igyekszik, elvihetjük...

A lány kilépett az árokból. Magas lány volt, magasabb, mint a sofőr. Barna vállát csak egy kis pántban fedte a ruha, a derekánál feszesre szűkült, de a szoknyája bő volt; kék szeme volt és szőke, napszítta haja.

— Kirándultam — mondta mosolyogva; a kocsikísérő mellette állt, látta, hogy szőke pihék vannak a lány szája felett. — Siófokon nyaralok, kölcsönvettem a gépet egy mechanikustól... Sajnos kikészült. Nem szeretnék gyalog hazamenni... Még jó pár kilométer.

— Tizenkettő — mondta a kocsikísérő. Olyan magas, mint én, gondolta a lányról elégedetten.

— Tizenhárom — vágta rá a sofőr... — Hát akkor... — intett a kezével, hogy be lehet szállni.

— Tedd fel a gépet hátra! — mondta a hosszúnak a sofőr. — De vigyázz rá! Tegyél alája egy kis kátránypapírt, ne csiszolódjon le a zománca.

A lány bólintott, zavarban volt, de örült az alkalomnak. A hosszú feltette a gépet az autóra, aztán felmászott a kocsi faránál, s közben nézte, hogy megy előre az árokparton a lány, előrenyújtott nyakkal, mint valami karcsú vízimadár. Eligazgatta a gépet, izzadva az igyekvéstől leugrott a porba és futott előre. Közben arra gondolt: „A sofőrnek felesége van..." De azért sietett, tartott a sofőrtől.

Beült és becsapta az ajtót. A lány középen foglalt helyet.

— Laci vagyok! — mondta ügyetlenül, érezte elvörösödik, ezért mindig haragudott magára. Valahányszor be kellett mutatkoznia, vagy idegen nővel szót váltania, akiről gondolt valami kedveset, mindig vér szökött az arcába. Olyan vagyok, mint egy gyerek, gondolta mérgesen, de nem tudott tenni ellene. A lány az ujjai hegyét adta a csontos tenyérbe.

— Ha megengedi — hajolt oda a sofőr. — A nevét, lakcímét és az életkorát... sajnos muszáj, ide a menetlevélre.

A lány elvörösödött, de a sofőr nagyon komoly és hivatalos volt, elhitte, hogy nem ugratás, bediktálta az adatait.

A kis ember gépiesen jegyzett, mint a rendőrök. Még a korára sem tett megjegyzést. Beírta: tizenkilenc.

— Rendes fiú... — gondolta elégedetten a kocsikísérő. — Nem próbálkozik...

— Bocsánat, — mondta a sofőr. Keze, ahogy a sebességet kapcsolta, a lány térdéhez ért. — Csak egy picikét vigye odább — mondta, mikor az arrábbhúzta a lábát. — Ne vegye rossznéven, szűk a hely... ha kapcsolok, esetleg meglököm...

A motor nyihogva indult, a sofőr kétszer kapcsolt s máris egyenletesen búgott az autó. Megint az úttal volt elfoglalva, jobbra, balra kanyargott s mintha ott se lenne a lány, dúdolni kezdett:

Szenyorok és szenyorinák...

A lány hol egyikre, hol másikra pislogott, ölében nyugtatta összekulcsolt kezét és ha zökkent a kocsi, kedvesen elmosolyodott.

A hosszú fiú az egyik zökkenőnél közelebb húzódott a lányhoz. Rettenetesen félt, mindig is az volt a legnagyobb félelme, hogy rászólnak a nők a szemtelenségért. Legtöbbször ezért is tartózkodott, mert előre elgondolta a botrányt, a felháborodást; nem tudta volna elviselni, ha szoknyavadásznak, tola-

kodónak vélik. Nagyon közel sikerült ülni a lányhoz, a haja illatát is érezte, egy pillanatra lehúnyta a szemét és várta a rendreutasítást. De az nem vehetett észre semmit. Az utat és a tájat figyelte.

Egyszer csak azt kérdezte a lány:

— Nem lesz bajuk maguknak ebből?

A kocsikísérő mindjárt kapott a szón:

— Á, dehogy! — És nevetve fordult feléje. De a sofőr közbevágott.

— Hát baj éppen lehet — mondta szárazon. — De az emberek segítenek egymáson...

A lány biccentett.

— Nagyon kedves... De ha ez a szívesség maguknak valóban kellemetlen lehet... ha esetleg az állásukba kerül...

— Á, ki jár erre?!... — mondta megint széles mozdulattal a hosszú. De a társa ismét rávágott a szemével, alsó ajkán mulatságosan ugrált a cigaretta, ahogy beszélt.

— Ellenőrzést mindig kaphatunk. Még a dűlőutakon is!... — Félmosollyal a lányra biccentett. — A törvény szigorú, de ott nem hagyhattuk magát.

— Nagyon kedves — ismételte félénken a lány.

Elhallgattak. A motor dongott, mint egy bogár. Olykor azt is lehetett hallani, ha egy kőtörmeléket felvágott a kerék a sárhányóra.

— Miért haragszik a sofőr? — tünődött a hosszú fiú. — Elvégre ő mondta, hogy vegyük fel a lányt! Mindjárt Siófokon leszünk, el kellene kezdeni. Nagyon helyes teremtés, az ilyennel csínján kell bánni! Talán diáklány. Mit kezdenék egy diáklánnyal? Na persze szórakozni jó, de soha nem jönne hozzám feleségül. Feleségül? Miért is gondolok én mindjárt ilyesmire, hogy házasság? — És elgondolkodott néhány percre, hogy ő, ha megismerkedik egy lánnyal, mindjárt arra gondol: jó feleség lenne-e? S nem arra: ez jó lesz néhány hétre... vagy hónapra.

Még mindig nagyon közel ült a lányhoz, igazán csak a sofőrnek kellene kacsintani, hogy legyen segítségére, ő most hirtelen átöleli, végigtapogatja és csókolja, ahol tudja, ahol éri... Mit tehetne? A sofőr rákapcsolna, ki csak nem ugorna? Vagy talán nem is ellenkezne, ki nem hallott még olyat, hogy a nő is szívesen belemegy ilyen játékba? Egészen melege lett, nem mint előtte is egész nap, hanem belső, égető forróság volt ez és vigyáznia kellett, hogy a keze nyugton maradjon, ne tegye meg, amit az előbb gondolt. Alig mert ránézni a lányra, hátha meglátszik rajta ez az éhség, előbb csak félszemmel tekintett rá.

A lány mereven ült a helyén, a sofőrt figyelte. A hinduképű fiú dúdolta a dalt, de az egyik zökkenőnél oldaltfordult. Találkozott a pillantásuk.

— O, — nevetett zavartan a lány — azt nézem, hogy ezt hogy csinálja... ezzel a cigarettával. Beszél és nem esik le...

A sofőr jól megnézte magának. A szemét, a száját, lefelé a nyakát, a vállait... az ölében megakadt a pillantása, újra a lány szemébe nézett. Kicsit kinyitotta a száját, az alsó ajkára mutatott.

— Így. Ideragasztom.

Szippantott és előre nézett. Még azt mondta, de már nem fordult oldalt:

— Kényelmes. Nem kell a kezemben tartani...

A lány elkomolyodott, de még egy darabig nézte a sofőrt. Aztán észrevehette, hogy a másik férfi figyeli, lesütötte a szemét és a ruháját kezdte igazítani a térdén.

— Furcsa életük lehet maguknak — mondta kis szünet után. — Mindig csak úton... nem lehet rossz, de fárasztó.

A kocsikísérőnek, mint minden hozzája hasonló embernek, az volt a tulajdonsága, hogy nem ismerte fel soha a valóságot. Most is ezt gondolta: — A lány megérezte, mi forog a fejemben, azért foglalkozik a sofőrrel, mert zavarban van. A nők már ilyenek, azzal soha nem beszélnek, aki megtetszett nekik. — S hogy felbátorítsa, azt mondta:

— Nem könnyű élet. És ebben a hőségben. Ugye meleg van?

— Nagyon meleg van itt. De mégis jobb, mint gyalogolni...

És a lány kedvesen ránevetett.

— Nagyon meleg — mondta izgatottan a fiú, félt, hogy elveszíti a szálat s megint ülhet szó nélkül mellette. — Képzelje el, egész nap ilyen melegben. Ötven fok hőség is van néha a kabinban.

— Ötven fok?

— Sok? Ugye sok? Mit gondol, most mennyi van?

— Nem tudom.

— Negyvenöt. Igaz, Tamás?

A sofőr felhúzta a vállát, nem felelt. Tenyerét a trikójába törölte, csúszott a marka a kormányon. Dúdolt.

Szenyorok és szenyorinák...

— És mit szól ahhoz a feleségük, hogy ennyit vannak távol?

— Nekem nincs feleségem — mondta a hosszú fiú. A lány szemébe nézett s a tekintetével azt mondta: „Nekem nincs senkim!"

— Ó, és magának?

A sofőr bólintott.

— Azért siet, mert várja az asszony — mondta a kocsikísérő. — De én ráérnék. Mondtam is neki, hogy te csak rohanj, ha úgy igyekszel, én ittmaradok Siófokon, holnap úgyis szombat, aztán meg vasárnap...

A lány a sofőr kezét nézegette.

— De hisz nem is hord gyűrűt!

A hosszú fiú elhallgatott. Mit törődik ez annyit a sofőrrel?

— Fél, hogy feltöri a volán az ujját... a gyűrűvel — mondta. A társa boszszúsan tekintett rá, aztán a lányhoz fordult:

— És magának? Van vőlegénye?

— Nem... — nevetett a lány — nincs vőlegényem...

Egy darabig megint csendben mentek. A kocsikísérő azon mesterkedett, hogy valamiképp bemutassa magát. Beszélhessen. A legtöbb lány nagyon megértő, ezért azt mondta:

— Jó magának... maga biztosan diák, vagy...

— Nem vagyok diák. Egy gyárban dolgozom. Körhurkoló vagyok.

— Körhurkoló? Nem tudom mi az, hogy körhurkoló.

A lány kacagott.

— Mindig valami rosszra gondolnak. Pedig egyszerű. Kötőgépen dolgozom, hét gépem van. Runtschtull, ha ismeri, így hívják. Ezt nevezik körhurkolásnak...

— Értem. És szeret kötni?

— Ismeretséget... — ízetlenkedett a sofőr. Furcsa fejhangon nevetett.

A lány dühösen nézett rá s egy darabig nem is beszélt. A kocsikísérőnek meg volt a véleménye: Nagyon buta fickó ez a sofőr! És nyers. Nem irigylem a feleségét. Most is, azt hiszi, szellemes volt. Nem volt szellemes, inkább kiábrándító.

Az ilyet nem szeretik a nők. A lányok a finomságot szeretik, azt a hangot kell eltalálni. Nem könnyű. Ha nekem egyszer valaki szerelmesem lenne... vagy a feleségem... vatta közt tartanám, mint a drága virágot...

Ettől megint kedvet kapott, hogy beszéljen.

— Az előbb... — kezdte s várta, hogy felnézzen rá a lány, — azt akartam mondani, hogy magának biztosan jó... vannak barátai, ismerősei,... talán udvarlója is... Meg szülei. Elképzelheti milyen rossz annak, aki egyedül van. Télen hideg szoba várja, nyáron rossz levegő. Ha vasárnap otthon vagyok egész nap, hétfőn reggel az első köszönés úgy jön ki a torkomon, mint rozsdás gőzgépből évek után az első fütty... mindig azt hiszem, hogy beszélni is elfelejtek... egyedül a négy fal között... Itt sem lehet rossz magának, Siófokon... és sehol sem lehet rossz magának, mert nagyon csinos... úgy értem...

A lány elkapta a tekintetét, előremutatott.

— Azt hiszem, az már Siófok...

Visszazökkentek az ülésre. A kocsikísérőre hirtelen megint rátört a rosszkedv, még néhány száz méter és kiszáll a lány... mi az ördögöt is várt tulajdonképpen ettől a pár kilométertől?

— Hol lakik? — kérdezte a sofőr a lánytól.

— A Textil szakszervezet üdülőjében. Tudja, hol van?

A sofőr ránézett.

— Csukott szemmel eligazodok Siófokon.

— Nagyképű — gondolta a hosszú. A lányra nézett, nehezen tudott lemondani róla. Orrában érezte a haja illatát. Az út fogyott alattuk, különösen, hogy a sofőr, nem tudni miért, ötvenre, hatvanra, sőt hetvenre felverte a kilométert. A növekvő sebességgel lett egyre keserűbb a kocsikísérő sorsa. Már látszott a falu, a szélső házak el is maradtak... egy szövetkezeti bolt... s feltűnt a kékes aszfaltú műút. „Még most... most odanyúlhatnék... lesz, ami lesz, legalább a combját megfognám... legalább belecsókolnék a nyakába!" Ez dübögött a kocsikísérő mellében, agyában, de a kocsi máris fékezett a műút előtt, aztán lassú búgással rákanyarodott. Az ablakon becsapó levegő összekócolta a hajukat s akkor a lány, ahogy szeme elől elsimította szőke fürtjeit, ránevetett a hosszú fiúra. Csendes, kedves nevetéssel.

— Én is egyedül vagyok — mondta — nekem sincs senkim.

— Siófok! — mondta a sofőr, kiköpte a cigarettát az ablakon és most fütyülni kezdte a dallamot, amit egész nap nem hagyott abba. Fényes, halkneszű autók suhantak el mellettük, levegőtszabdaló motorok; jobbra, a házak előtti járdán fürdőruhás nők sétáltak, napszemüvegük eltakarta az arcukat.

Az egyik sarkon a sofőr befordult; kétoldalt színesfalú üdülők húzódtak meg a fák között.

— Ó, hát leszálltam volna az úton is — mondta a lány, de a fekete fiú nem hallgatta meg. Egy térségre értek, már túl egy kicsit a szakszervezeti üdülőn, ahol a lány lakott. Balra kapta a volánt és néhány magas akácfa alatt, közel a parthoz, megállt.

— A kerékpárt mechanikustól kérte kölcsön, ugye? — kérdezte a sofőr.

— Igen.

— Nadehát csúnyán elintézte! — Várt, a feje fölötti tükörben meglátott valamit az arcán, egy kis pattanást, közelhajolt, megnyomkodta. A lány is, a kocsikísérő is csodálkozva figyelték. — Mondok én valamit. Most szálljon ki, menjen haza, vacsorázni, vagy amit akar, mi úgyis itt maradunk egy kicsit, megcsináljuk magának azt a gépet... Így nem viheti vissza...

— Dehát a barátja azt mondta, maga siet... Én igazán nem akarom, hogy még továbbra is velem legyen bajuk...

— Pihennem kell... ebben a hőségben elég volt egyelőre idáig... Egy kicsit megfürdünk... Ha magának is van kedve...

— Maga is épp elég poros — mondta a hosszú fiú gyorsan és kinyitotta a kabinajtót. — Egykettőre megcsináljuk azt a kis defektet, jöjjön velünk fürödni... vagy talán valaki van itt, aki...

— Nem, dehogy... — Kiszálltak a kocsiból, a sofőr becsapta az ajtót és nyújtózott. Megropogtatta a térdeit. A lány most láthatta, hogy milyen alacsony ember, de ahogy végignézte s a szeméhez ért a tekintete, összerezzent. Várta ezt a sofőr, szemeivel fogva tartotta, úgy gyújtott rá, cigarettára, gyufára rá se nézve. A szivarkát szokása szerint megint az alsó ajkához ragasztotta, ekkor a lány elnevette magát, de a férfi továbbra is komoly maradt, csak a fekete szemei nőttek nagyobbra. A lányon végigfutott valami, hasonlatos ahhoz, mint amikor először éri az ember testét a zuhany forró vize. Közben a kocsikísérő már felmászott a teherautóra, óvatosan leeresztette a kerékpárt a földre s a szerszámosládából előkereste a ragasztáshoz való holmikat.

— Hát még itt van? — lépett eléjük vidáman. — Siessen, mert kihűl a Balaton!

— Este jó igazán — mondta mosolyogva a lány, aztán hirtelen futásnak eredt. — Mindjárt itt leszek! — kiáltott vissza a fák alól.

A sofőr elővette a szerszámosládából a vedret és elment a tóra vízért. Negyed hét volt, de a part tarkállott a fürdőzőktől. A hosszú fiú a kocsi árnyékában ült, dörzspapírral megtisztította a kerékpár gumiját, aztán óvatosan rászorította a sállert. Sisteregve szállt fel a bűzös füst, a gumit a homokba fektette és várta, hogy a szakadásra ráforrjon a heg.

El lehetett látni a vízig; a napfényt visszaverő nedves fövenyt, a partra futó fehérélű hullámokat, a sekélyben heverő strandolókat s a Balaton közepe táján úszó kis háromszögű vitorlát nézte, s közben arra gondolt, hogy mégiscsak rendes fiú ez a sofőr. Az imént az úton, azt gondolta róla, hogy nyers. Igen, nyers, de csak kívül. Egész nap hajtogatta, hogy siet az asszonyhoz s most mégis megállt, tagadhatatlanul az ő kedvéért. Egyrészt, hogy nó, hadd lássa a Balatont, másrészt meg észrevehette a lánnyal a dolgot...

A sistergés abbamaradt, a kocsikísérő felemelte a kerékpárbelsőt. Akkor jött vissza a sofőr, lassan, kezében lötyögtette a veder vizet. Az autó előtt leeresztette a kannát, fellökte a motorház pléhszárnyát, aztán felmászott a lökhárítóra és kicsavarta a hűtő dugóját.

— Hé! — kiáltott a hosszúnak. — Gyere, add fel a kannát!

A kocsikísérő ugrott, felnyújtotta.

— Te... — mondta, míg a sofőr vigyázva csorgatta a vizet. — Azt akarom mondani... hallod?...

— Mit?

— Szóval csak azt, hogy kösz'...

A sofőr nem mondott semmit, visszanyújtotta az üres kannát. Éppen le akart ugrani a kocsiról, amikor a fák alatt feltűnt a lány. Rövid strandszoknya volt rajta, haját feltűzte, alig ismerte meg. Jött a kocsi felé.

— Te — mondta a sofőr hátamegett a hosszú fiú — mit gondolsz, elkérhetném a címét? Pesten is találkozhatnánk, nem? Csinos... neked nem ez a véleményed?

A lány már nem volt messze a kocsitól, meglátta a sofőrt. Megállt. Gyorsan

végigpillantott magán s bár fürdőhelyen voltak, most egyszerre szemérmetlennek érezte combja meztelenségét. A kis bolerót is összébbhúzta a mellén. A sofőr sokáig nézte, nem tudott továbbmenni. Csak amikor a fekete emberke végre legurott a kocsiról, lépett oda hozzájuk.

— Én már kész vagyok! — fordult a kocsikísérő felé, de a sofőrre nézett. Az a vedret emelte fel a földről, némán a kocsi oldalához ment és zörögve tette le az edényt. Hallotta, amint a hosszú azt mondja a lánynak:

— Még van egy kis munkám a gumival. De nemsokára kész lesz. Észre sem veszi a mechanikus.

— Nem segíthetek? Maguk igazán nagyon kedvesek.

— Ó, nem tud segíteni, meg felesleges is... — A kocsikísérő mosolyogva nézett a lányra és kereste annak tekintetét. De akkor odalépett a sofőr s mindketten ránéztek.

— Elmegyek — mondta a hindúképű emberke — valami vacsora után nézek. — A lányhoz fordult. — Most menjen fürödni, míg süt a nap... — Kezét a nadrágzsebbe süllyesztette és köszönés nélkül elment.

— Megyek — mondta a lány. — Valóban most kell fürödni, amíg süt a nap. Remélem hamar kész lesz... akkor jöjjön maga is!

A hosszú fiú, kezében a piros kerékpárbelsővel, nekidőlt a kocsi sárhányójának és tekintetével elkísérte, egész a partig. — Nagyon szép és kedves — gondolta magában. — Ilyen még a sofőr felesége sem lehet.

A sofőr nem ment vacsorát keresni, csak átballagott az üdülők melletti fás téren és megállt a parton. Várt. Nézte a vizet, a hangos lubickolókat; egy kopasz apa három gyerekével hatalmas pirospettyes labdával hancúrozott a tóban. Arrább egy kreol nő feküdt hanyatt a puha homokban, sima hasa alatt kis háromszögű fürdőruha fedte az ölét.

A sofőr sokáig legeltette rajta a szemét, aztán beszippantotta az édesszagú levegőt és nyakán agyoncsapott egy szúnyogot. Cigarettáért matatott a nadrágzsebében, de meggondolta magát: „Már nem gyújtok rá, annyi időm nincs." Kis biztos mosoly mozdította ajkait. Minden idegszálával hátrafelé figyelt, tudta, hogy nem vár hiába. Megtáncoltatta a térdét és mellén keresztbefonta a karját. Arrább a kreol nő megmozdult, felült, végigmérte a férfit és igazított egyet a melltartóján. Aztán hasra fordult, karját előrenyújtotta és ráfektette az arcát.

A sofőr neszeket hallott, de nem fordult hátra. Pontosan tudta mire számíthat, ez már az emberen múlik. A lány ott jött ki mellette a fák közül. Úgy tett, mintha nem vette volna észre a férfit, tovább ment. De az leeresztette a karjait és utána lépett.

— Erre! — mutatott a part néptelen irányába. A lány nem szólt és nem is nézett rá, csak megindult a férfi előtt a barnafejű nádak felé.

A kocsikísérő nem volt szakember, sem valami ügyeskezű fickó, — sokáig elbajmolódott a gumijavítással. Talán egy óra is eltelt, hogy magára hagyták; néha erősen figyelt a víz irányába, de nem látta feltűnni a lányt. Biztos elúszott a strand felé, legalábbis úgy látszott, hogy tőle balra, néhányszáz méterre strand volt, nagyon sokan fürödtek ott és heverték színes, csíkos napernyők alatt.

Alapos munkát akart végezni, hadd lássa a lány, hogy hasznos ember. Ahogy

ült a földön, vagy hajlongott a fejreállított kerékpár körül, olajos mancsokkal, foglalkozásában elmélyült embernek látszott, különösen, hogy az alsó ajkát mindig beszippantotta, ha valami nehezebb részhez ért, mint például a külsőgumi abroncsra szorítása, a hasadás alá tett kis papuccsal.

Végre is kész lett, a kocsi ülése alól elővett egy rongyot, fényesre törölgette a gépet, aztán elégedetten nekitámasztotta a teherautónak. Tenyerét és kenőcsös ujjait is megtörölte, szemébe lógó haját hátravetette, leporolta a nadrágját. Körülnézett.

A nap kezdett elfogyni, hosszú, vékony árnyak nőttek, de még meleg volt. Fülledt este. A kocsikísérő nem tudta pontosan, mennyi idő telt el, hogy elment a sofőr és utána mindjárt a lány, mert akit leköt a munka, az nem veszi észre az óra múlását. Csak a közelgő estéről láthatta, hogy régen elmentek már. Persze, a sofőr valahol jól vacsorázik, zenét hallgat, talán iszik is?!... Rettegett attól, hogy egyszer részeg sofőr kezére bízza az életét. De a lány?... Hát csak nem feledkezett meg róla?... Vagy legalábbis a kerékpárról nem?!...

Öt, tíz percig azért még várt türelmesen, ráült a lökhárítóra, nézegetett körbe, honnan bukkanhat elő a lány? Hátán érezte, hogy még mindig meleg a hűtő, pedig Tamás hideg vizet is öntött bele. Micsoda meleg nyár ez az idei! Sokat kell szenvedni miatta, de azért jobb, mint a tél! És hamar elszáll a nyár, de a tél hosszú: eső, fagyok, csontigható hidegek... Hazaér az ember a párszáz kilométeres utakról, fagyott lábbal, meleg szobára áhítozva, de senki nem várja otthon... a kályhában hallani a szél fütyülését, legföllebb a dunna melegít... Jó is lenne télire asszony... kettőnek könnyebb! Huszonhat éves korában igazán gondolhat ilyenre az ember...

Egyszerre felugrott, mert meglátta a lányt. Lassan jött feléje, azokkal a vízimadár léptekkel, amit első pillanatban, ott a 176-os kilométerkőnél fedezett fel nála. A lány megigazgatta a haját és félcsípőre ereszkedve megállt előtte.

— Nahát maga itt ül? Azt hittem fürdik valahol... néztem, de nem találtam.

A kocsikísérő nagy igyekezettel tólta a lány elé a kerékpárt.

— Nézze — mondta mosolyogva — megcsináltam... Kicsit elvacakoltam vele az időt, azt akartam, hogy a mechanikus ne dühöngjön... A kocsit különben sem hagyhattam volna itt... a gépet sem...

— Ó, — mondta a lány és a napsütötte barnasága alatt is látszott, hogy veres lett az arca, nyaka. — Maga nagyon jó fiú... Igazán sajnálom, hogy miattam... — Nem mondta tovább, elnevette magát, egész rövid nevetéssel, hirtelen abba is hagyta. Elfordult a fiútól, végignézett magán, aztán más hangon azt mondta: — Miért nem fürdött inkább? Miért töltötte ezzel az idejét?

A kocsikísérő meghökkent, egy darabig esetlenül tartotta a kerékpár kormányát. Odakanyarodott vele a lány elé.

— Higgye el, igyekeztem jól megcsinálni... majd meglátja, hogy a mechanikus...

Belenézett a lány szemébe, esdeklő tekintettel, mint egy megszidott pulikutya. Az egy pillanatig állta, aztán lesütötte a szemét.

— Nem akartam megbántani...

— Dehogyis...

— Csak arra gondoltam, hogy éppen maga akart kiszállni Siófokon. Akkor mondta volna a barátjának, hogy te ígérted a kerékpárjavítást, csináld, én meg elmegyek fürödni.

A kocsikísérő közelebb tolta a gépet a lányhoz.

— Hát nem érti? *Én* akartam!...

Akkor vette észre, hogy a lány fürdőruhája száraz.

— Hiszen maga sem fürdött!

A lány felkapta a fejét és riadt szemmel nézett a fiúra. Szétfeszített ujjú tenyerével végigsimított magán; merev mosoly feszült a szájára.

— Én?... én... hát honnan veszi?... Hát hogyne fürödtem volna?..: Csak kijöttem a vízből a mólónál, mert fáztam... Nem hiszi, hogy fáztam? Megszárított a nap...

A sofőr akkor jött elő a fák alól. A kocsikísérő nem láthatta, mert háttal volt neki. De a lány észrevette, összerezzent és kikapta a fiú kezéből a kerékpárt.

— Nahát, nagyon ügyesen megcsinálta... — Hajlongott, tapogatta a kereket, felemelte a kormánynál fogva és megpörgette. — Igazán nagyon ügyesen megcsinálta... — Közben a fák felé pillogott, de a sofőr nem jött közelebb, megállt ott és cigarettára gyújtott.

— Nagyon ügyesen... hajtogatta a lány; egyforma merev nevetéssel nézett a hosszú fiúra, aztán hirtelen felugrott a gépre és leírt vele egy kört. Nem mert a fák felé nézni. „Már ráragasztotta a cigarettát az alsó ajkára" gondolta a sofőrről. Fékezett, megállt a fiú előtt.

— Sajnos, mennem kell... Kilencig vissza kell vinnem a gépet. — Várt egy darabig, végignézett a fiún, aztán kezet nyújtott neki. — Maga nagyon rendes ember... ha egyszer megnősül, nagyon fogja szeretni a felesége...

A kocsikísérő kicsit tovább tartotta tenyerében a lány kezét, mint ahogy azt kézfogásoknál általában az illem megengedi. Akart mondani valamit, olyasmit, hogy ne menjen még, meg találkozhatnak-e Pesten... hiszen azt mondta, hogy ő is egyedül van. De csak bólogatott, nyálbugyborékok tolakodtak a torkára. A lány kikapta kezét a kocsikísérő tenyeréből, megmarkolta a kerékpár kormányát. — A barátját üdvözlöm és köszönöm... magának... és ha siet, még fürödhet... ilyenkor jó a víz...

Elkarikázott.

A hosszú fiú addig nézte, míg el nem tűnt az útkanyarban. Tudom a címét, gondolta, rajta van a menetlevélen. Majd felkeresem... De nem nagyon hihetett magának, mert megint elöntötte a szomorúság.

— Elment? — hallotta maga mögött a sofőr hangját. Lassan megfordult és bólintott.

— Na jó — mondta a sofőr. — Akkor induljunk. Legalább fürödtél vele?

— Fürödtem — felelte a kocsikísérő, de nem nézett a sofőrre, a kocsihoz ment, kinyitotta az ajtót és beült a kabinba.

A sofőr is beült, elhelyezkedett az ülésen és beindította a motort.

— Én megvacsoráztam... drágán mérik errefelé... és a pincérekre évekig kell várni...

Ezeket magas fejhangon mondta, ő sem nézett a társára.

Aztán kifarolt a fák alól és nemsokára rákanyarodtak a műútra. Már sötét volt, a parton kis lámpák égtek.

A Ziss csakhamar elérte a nyolcvanas sebességet. Gyorsabban nemigen szokott hajtani a sofőr. Az útmenti fák sustorgása így is pillanatonként bevágott a nyitott ablakon.

Hallgatagon ültek; néha hunyorgatták szemüket a szembejövő kocsik reflektorai miatt. A Ziss fénycsóvái előtt denevérek suhantak át. Olykor koppant valami a szélvédő üvegén.

Ladányi Mihály

Vallomás

Itt állok egyedül és hozzátok kiáltozom.
Mert nem a távoli szűzek, akiknek feszes kis combja tűzvésznél veszedelmesebb,
nem fényes lakomák ínycsiklandozó látomásai,
nem a töltöttkáposztás fűszeres szaga,
nem a filmhíradó kavargása,
nem a táncos szórakozóhelyek tolongó vágyai,

ó, csak fölemelt öklötökön a fény,
csak hevült arcotokon a cserzett szín,
a megváltó Krisztusra mondom,
csak a ti életetek szögletes biztossága menthet meg engem!

Különös, hogy külön-külön gyakran gyűlöletesek vagytok,
külön-külön erkölcstelenek vagytok, kocsmázók,
gyakran hazudtok, belerúgtok a védtelen állatokba,
megcsaljátok az állapotos asszonyokat,
asztalra borítjátok a vacsorát, ha lekozmált,
külön-külön hiúak vagytok
hőzöngtök természettől kapott, vagy koholt tulajdonságaitokkal,
külön-külön sírósak vagytok, mint a gyerek, elhagyjátok magatokat,
[mint az öregek,
de ha együtt látom nehéz öklötöket, a napi százezer hektó verítéket,
ahogy a világot emelitek, amely tele van fröcskölve tulajdon véretekkel,
tetovált melleteket, ahol a szőrök és ábrák között
ott van a háborúk beszédes nyoma,
amelyet szégyenkezve takartok el
az asszonyok tekintete elől,
ha látom homlokotok barázdáinak kilométereit,
csak belétek fogódzom, csak tirátok esküszöm,
huszadik század piramisai,
testvéri tömegek.

Fodor András versei

Kikötő éjjel

Sejtelmes, csendes éjszaka.
Toronydaruk hatalmas ágai
meredeznek a szurokszín égre.
Lámpák töretlen gyöngysora
jelöli merre fut mögöttünk
kanyarodón a tengerpart szegélye.

Valahogy minden összeáll
költészetté bármerre nézek.
Varázsos újként szemembe rebben
a körbeforgó fénysugár.
Makacs propeller-taktusára
kaszál a pászták rézköde felettem.

A mólón üvegépület
embertelen kristálymagánya.
A vízben rezgő fénycsíkok égnek.
Uszályok, rakpartok felett
rejti az éj a lüktető,
a szabdalt éggel eleven vidéket.

Közeledő hajó suhog
őrtornyok tágas kapuja felől.
Gőzderes füstjét föl-fölmutatják
a rácsapó reflektorok;
„... fifteen, — fourten ..." —
[hallom a számok
tagolva mondott lassító parancsát.

Aztán még szélesebb a csend.
Már nem tudok megállni benne.
Húz a fedélzet kusza homálya,
hol öblös gombakürt dereng,
harangok függnek, tömör vasorsók,
meredek drótok húrjaiba zárva.

Magábaszív a környezet.
Érzéseim a tárgyakban élnek.
Nem is tudom, hogy kié a bánat,
mely bennem zümmög nótaként,
mikor a néma betonöbölből
nekifutunk az éjszaka tavának.

A Szajna felé

1

Mindig nyomasztó, alacsony egek
idegen szorításából
elindulok a Szajna-híd felé
akár a szabadult vándor,
ki érzi már a táruló magasság
áttetsző ölelését,
s Párizs felett gyönyörű kupoláját
kinyitja rám a hazai kékség.

2

Tág, mediterrán ég ragyogása
szikráz az úton, járdán;
villognak fent a csíkos vászonernyők,
fonott nádszékek lobognak sárgán.
Színes hordókban biceg a leander,
s az árnyas ablak ölében
két zsalugáter közt a leány
tükre előtt forog éppen.

3

Fehérpárkányos Szajna-parti sétány
de nehéz járnom rajtad!
Mint a rajongó öröm a kamaszt,
hirtelen úgy leigáz hatalmad.
Oly bódítóan szép a koraősz
a tarka allék lombjaiba fonva,
s a fák mögött az ampir paloták
nyugalmas domború orma.

4

Csak állok, nézem a Concorde tér
[sarkán
gépek tolongó rendjét;
egy percre ismét arcomba támad
valami nemvárt új idegenség, —
de tán nem is az autók üvege
csillámlik folyton szemem sugarába,
csupán rajozva zsibongó méhek
napfénybe cikkanó, bizsergő szárnya.

Rab Ferenc

Eszter

Olyan barátom volt Miklós, hogy sokszor hetekig nem láttuk egymást, de minden találkozásunkkor úgy indult köztünk a beszélgetés, mintha éppen tegnap váltunk volna el. Borongós, nyavalyás őszi este volt ez a mai is. Először csak szemerkélt az eső, aztán egyre nagyobb cseppekben hullott, apró, gyűrűző karikákat indítva a járda tócsáin. Az őszi eső kegyetlen. Hozza a hideget, szinte az ember velejéig hatol.

Tenyerünkkel ellenzőt tartottunk a szélnek, míg rágyújtottunk, aztán mélyet szippantva fújtuk a füstöt. Rámnézett, de mintha nem is nekem, hanem csak úgy önmagának szólt volna:

— ... Most kijöttem az esőre ... Ki kellett jönnöm ... Nem bírom otthon elviselni a négy falat. És ez így megy már másfél esztendeje ...

Volt a hangjában valami megfoghatatlan mélységes szomorúság. S nála ez annál is inkább feltűnt, mert különben mindig jókedélyű fiú volt, adomázó, jó nevetős, akinek társaságában szívesen elidőzött bárki, — soha nem unatkozott. De mostanában egyre tompult derűjének friss csillogása. Megtörtént, hogy egy perccel előbb még jókat nevetett s egyszer csak hirtelen elnémult, nézett maga elé végtelen szomorúsággal.

Tudtuk, nagyon is jól tudtuk mi rágja, mi emészti hónapok óta ezt az embert. De ez olyan dolog volt, hogy ebben tanácsot adni, támogatást ígérni merő képtelenség. Férfinépség tartózkodik ilyen esetben minden bátorító, vagy marasztaló szótól.

Ilyen hangulat fogta el most is Miklóst s én meg is értettem, miért rohant ki az utcára, e kegyetlen, hideg esős őszi estén.

Mondom hát, itt álltunk, a kitérőnél, amikor befutott a villamos. Miklós felkapta a fejét, kutatva nézte az összezsúfolt utasokat, majd tekintete megakadt:

— Látod ... ? Ott van! Ott van ...

Miklós felesége volt.

Hollandi frizurával, érdekesen, szépen ívelő szájával, bájos arcával ...

Megfogta a karomat. Szemét le nem vette a villamosról, csak halkan, elrévedezve szólalt meg:

— Akkor még nem így viselte a haját ... De most is szép. Mindig szép volt, azt hiszem ... talán elfogult is vagyok kissé, de hidd el nekem, hogy mindig szép asszony volt.

A villamos elment s Miklós arca még jobban elborult.

— Látod? Ha nem látom, megőrülök, nincs nyugtom, nem találom a helyemet, ha valahol találkozom vele, akkor szédülés fog el és olyan mérhetetlen keserűség, hogy ölni tudnék. Egyik sem jó. Ha látom, az sem, ha nem látom, az sem.

Hirtelen megállt. Menjek vele, csak két megálló, ott leszáll az asszony, megy haza az anyjához, talán utolérjük, legalább még egyszer láthassa ma. Ismertem már ezeket a rohanásokat, nem is tudom, hogyan tudott rávenni engem ilyesmire. De nem is ő, hanem a barátságunk. Nem tudom van-e a férfiak barátságánál szilárdabb, erősebb valami!? Mentem. Ismertem azt a kis görbe, sötét, durva köves utcát, ácsorogtam én már itt Miklóssal órákhosszat, de mindig eredménytelenül. Most is. Mire odaértünk, ebben a szűk kis utcában már egy lelket sem találtunk. Csak az eső, ez az átkozott, kedélyt romboló eső verte az alacsony házak sötét ablakait és olyan egyhangúan sustorogtak, csattogtak az ereszek, lefolyócsatornák is a lezúduló víztől.

— Itt, látod itt ezt a sarkot...? Itt vártam őt évekkel ezelőtt majdnem minden este...

Azóta is koptak már az öreg macskakövek, a rozsda is mégjobban beleette magát a sarokházból kikönyölő hajdani gázlámpa vasába. De az emlékek kísértenek, néha iszonyú erővel nyomják az ember szívét, lelkét. Ott állt Miklós és innét jött Ő...

Ismertem már ezt is.

Jött Ő — nagykockás, szűkített szoknyában — kissé tartózkodó pillantással (Miklós szerint mindig volt benne valami természetes, talán méltóságteljes tartózkodás...) és csak a karját nyújtotta Miklósnak, ő maga soha sem karolt.

— Én akkor tájban kerültem Pécsre, addig nem ismertem a várost — mesélte Miklós —, de csodáltam a Mecseket, amelyen sok szép nyári délutánt töltöttem el vele. Kis erdei ösvényeket jártunk, s ahol a bokrok mögül itt-ott szemünk elé bukkant a város, soká álldogáltunk... Így volt ez akkor, komám.

Elhallgatott aztán kisvártatva ismét megszólalt:

— Tudod most mit csinál? Most ilyenkor mit csinálhat?

Tudom barátom, tudom. Te legyintesz, nem mondod, nem ismételed el immár ki tudja hányadszor. Csak legyintesz. Én úgyis tudom. Inkább hallgassunk. S ha belemerengsz a nagy semmiségbe, akkor majd az emlékek megint eléd tolakszanak. Mit csinálna? Mit csinálna? Azt amit otthon! Talán most éppen olvas még néhány oldalt valamelyik könyvből, közben harisnyáját ereszti le karcsú lábán, de közben olvas, most a blúzát gombolja lassan, de még néhány sort olvas... Olyan most mint egy bakfis diáklány, aki lefekvés előtt még egyszer átböngészi Arany Toldiját. Te magad mondtad, hogy asszonyod minden nap, mindig és mindig új volt. Háziasszony volt, de nem volt konyhaszaga, s ha lekozmásította az ételt, annak oka lehetett Grál lovag legendája esetleg, amelyet elmerengve hallgatott végig a rádió elé térdepelve. De nem lehetett rá megharagudni. Őrizte méltóságát, amikor neki úgy tetszett, s ez néha komikusnak tűnt előtted, de gyerek is volt, amikor a zsebedbe nyúlt néha napján hazavitt csokoládészeletért, amellyel úgy elkente száját, a szőnyegen ülve, mint egy elemista kislány. De hát akkor mégis mi baj volt?

— Kérdezd meg tőle! — ordított Miklós. — Kérdezd csak meg tőle...! Hát tudja? Azt hiszed tudja? Mert valamit biztosan mondana. Valamit? Ami szennyet el tudsz képzelni egy férfiről, azt mind rámhordja előtted. Ő nem látta,

ő csak „hallotta..."! Mindig csak hallotta, csak hallotta!, — de azoknak hisz, akik beleszólnak, s utána azt mondják: „Én nem akarok beleszólni...!"

De van-e akkora tenyér, amely egyetlen markolásra befogná a más bajában kéjelgők bűzös, rágalmakat okádó száját...?! Nincs! Pedig így házasságok bomlanak fel, utak, célok, boldogságok válnak ketté és roppannak össze, esnek szét a semmiségbe.

Egyszer valaki azt mondta nekem, hogy a manapság — sajnos divattá vált — válások oka nem más, mint az, hogy az „asszonyok is dolgoznak és ott a munkahelyen... tombol a csábítás".

Nem igaz! Szeretném a fülükbe kiáltani, hogy nem igaz!, — nem és nem! Nem a munka. Hanem az irigyek, kárörvendők, „okosok", „jólértesültek", könyöklők és alázkodók disznó hadának óriásira kitátott szája! Ez. Ez a baj!

Bírósági akták, kilókat nyomó kötegei a megmondhatói, hány és hány esetben a r á g a l o m volt az, amely a házasokat a bírói pulpitos elé lökte, hogy aztán a bíró — akár a haját tépve is — kénytelen-kelletlen kimondja a felbontó szentenciát.

Gondolatokba merülve indultunk vissza a belváros felé. Miklós tünődve szólalt meg:

— Mit gondolsz... kinek hisznek? Ki kapja meg inkább az igazát, a férfi-e, vagy az asszony?

A nők szolidárisabbak egymáshoz s még akkor is hajlanak az asszony pártjára, ha történetesen nincs teljesen igaza. De a férfiak? Azok is. S ebbe az „ellenszolidaritásba" vegyül egy kis — bocsánat az erős kifejezésért, — aljasság is... Én tudom, hogy a feleségem panaszát megértő bólogatással fogadják, — de minden őszinte meggyőződés nélkül. Mert nem is akarnak meggyőződni. A férfiak lusták és nem győződnek meg olyanról, amire kimondva, kimondatlanul felkérik őket, — ha az számukra nem érdekes. És ez sem érdekes. Elválnak? Váljanak. Nem válnak? Ne váljanak.

De akkor miért e nagy „megértés", amelyet színlel a póruljárt, vagy roszszuljárt szegény asszonyka előtt? Mert amíg az asszony sírva vagy dühösen kitörve beszél, — addig a „megértő" jóbarát, a férfi, a F é r f i! — azt nézi, miként hullámzik fel és alá az indulattól ennek az asszonynak keble... És nézi asszonyod vonzó csipőjét... És nézi a dühtől szikrázó, vagy könnyekbe áztatott, de mindenképpen szép asszonyi szemeket... Mert perspektívában már „elvált" asszonyt lát asszonyodban... Akit meg lehet környékezni... Esetleg. Ugye? S ha az a szerencsés éppen ő lesz majd... Mit lehessen tudni? Hiszen olyan megértően egyetértett bánatával! Ezért cserébe igazán...

— Nem hiszed?

— Pedig így van. Nem vád ez csupán, hanem önvád is: én is voltam ilyen megértő „férfi". És akkor aljas is voltam. De ezt nem lehet bizonyítani. Mert csak gondolat-füzérekből áll az egész. Te csak gondolatban vetkőztetted pőrére a panaszkodó asszonyt, olyan kéjes izgalommal, mintha ezt a valóságban is csinálnád.

De ez nincs az arcodra írva.

Ez akkor sincs az arcodra írva, amikor a férj igaz, vagy nem igaz sírámait végighallgatod. Csak bólintgatsz. És itt is igazat adsz. De minden remélt ellenszolgáltatás nélkül. Amott azonban... remélsz.

Miklós eléggé felzaklatott e furcsa — de nagyon sok igazságot tartalmazó,

— fejtegetéseivel. Valamiféle áthasonlás alakult ki köztünk és most már én is szomorúan, gondolatokba merülve bandukoltam mellette. Lassan beértünk a neon-csövek alá. A fénykörben úgy zuhogott az eső, sűrű és ferde, — lefelé tartó — vonalkákat alkotva, mint a hárfa áttetsző húrjai. Itt-ott kapu csapódott, elzörgött a villamos, esernyő alá bújt párok haladtak el mellettünk, sietős léptekkel. Kinyílt az egyik eszpresszó ajtaja és a kitóduló páragomollyal kilépett egy férfi, felgyűrte a gallérját és eltűnt fütyörészve egy mellékutcán.

— Azt hiszem inni kellene valamit...

Miklós bólintott. Egyetlen táncoshely volt még nyitva. Pálinkát kértünk. Az — egyébként fehér színű italnak — most furcsa, vöröses ötvözetet adott a terem diszkrét, hangulatos, vörös fénye. Miklós ajkát biggyesztve sodorta ujjai között a likőrös poharat.

— Látod... ennek sincs sok értelme...

— Minek?

— Az italnak. Az ivásnak... Jó, ha az embert elbódítja, akkor kissé melankólikus fájdalommal veszem tudomásul sorsomat. De aztán egyszer csak vad indulat lesz urrá rajtam. S akkor az ital káros már...

Felhajtotta a poharat, körülnézett:

— Nézd meg ezeket itt... — mondotta enyhe gúnnyal. — Látod? Az ott alszik. Feje lóg a mellére, nem tud semmiről semmit. Azt sem tudja, hogy utálatos látvány. Egyszerűen alszik. Ez már züllés. Mostanában én is sokat iszom. És... megsértődtem, amikor egyszer azt mondta nekem valaki, „lezüllesz, ha így folytatod..." Ordítani tudtam volna dühömben, s valami... valami igaza mégis volt. És akkor olyan mérhetetlen undor fogott el ezek láttán, hogy hetekig be sem tettem a lábamat egyetlen szórakozóhelyre...

Miklós nekitüzesedett.

Keseregve ecsetelte, hogy az ital mi mindent váltott ki belőle. Úgy érezte, hogy itt a vendégsereg egyetlen káosszá keveredett előtte, mint a szivárványszínben forgó szín-korong. Csak arcokat látott maga előtt, gúnyosat, bizalmaskodót, fölényes, hetyke ábrázatokat, istentelenül részeg és bárgyú tekinteteket, izzadt tenyerű éjszakai „vamp"-ok csúf kacarászását...

Ez volt itt éjfél után.

—... És ettől csak rosszul lesz az ember. Mert más az, ha valaki néhanéha betéved ide, annak minden új, minden nagyszerű. De én már tudom, hogy a baráti vállveregetés mögött, az elkent rúzs és összeborzolt frizurák, az aljas szándékú gyengédségek mögött mi rejlik...

Egy ilyen meghasonlott est után Miklós kimenekült az utcára. Önmaga elől menekült. Akkor este is esett, szakadatlanul esett az eső. Kilépett az úttestre és ment, zsebbe dugott kézzel, hajadonfőtt, nagy-nagy léptekkel... Hagyta, hogy az eső végigpaskolja tetőtől talpig, hadd mossa le azt a szennyet, piszkot, sarat, mindent, amely már-már rákérgesedett egész lelkivilágára. Ment és örült, hogy ez az első lépés, amely kifele visz minden csalódásból és e lépteket követi majd a többi is. Csak az elsőt nehéz megtenni, a többi jön utána...

Szinte megkönnyebbült.

Megtisztul és tudta, hogy ez a tisztulási folyamat egy valaminél kezdődik: a munkánál...

Hirtelen megtorpant.

Ott állt a villamosmegállónál... Nézett rá, csak egy pillantással, aztán elfordította a fejét.

Mintha Miklóssal soha nem is állt volna az anyakönyvvezető előtt...
Mintha soha nem érezték volna egymás kezének forróságát...
Mintha nem is ő ajándékozta volna asszonyiságának minden báját, szerelmes, meghitt óráit...
Mintha tagadta volna, hogy bármikor is kezét nyújtotta volna Miklósnak egyetlen csókra, aztán az arcát, szemét, haját...
Mintha feledte volna a kedves ajándékokat, amelyeknek olyan gyerekesen örült...
Mintha lett volna egyetlen ruhadarabja is, amelyet Miklós ne halmozott volna el csókok özönével, hogy átüssön rajta a legkedvesebb asszonyi test, ami létezik a világon Miklós számára...
Miklós közelebb lépett. Szemében nem volt más, csak fájdalmas kérés:
— Gyere haza... kedves... gyere...
Kinyújtotta a kezét, az asszony hátrább lépett, Miklós belekarolt, amaz kirántotta a karját és a túlsó járdaszélen álló rendőrnek kiáltott...
Miklóst, mintha letaglózták volna. Nem hitte akkor, hogy van még ember a világon, akit így megaláznak... A saját felesége, a hideg és hűvös Eszter, — rendőrrel vitetné el, mint egy útszéli csavargót, mint egy aszfaltbetyárt.

— Így történt ez... És azért, azt én soha el nem felejtem... És látod jó is, hogy ma találkoztam veled. Most még kibeszélem magamat, még kell néha valaki, aki meghallgat, de aztán elkopnak az emlékek is egyszer...
Felállt az asztaltól, elindultunk a kijárat felé. Kinn meg-megcsúsztunk a sikos járdán, egymás karjába kapaszkodtunk, aztán mentünk tovább. Késő re járt már.
Egyszer aztán Miklós megállt, felémfordult.
— Szeretném, ha elhinnéd amit most mondok. Elhiszed?
— El. Mondd csak!
—... Én soha többet nem teszek feléje egy lépést még gondolatban sem. Porig alázott, — vége.
Elhittem neki. Megkönnyebbültem én is, mert valóban tragikus vége lett volna ennek az esztelen vágyakozásnak, amely immár hónapok óta betöltötte Miklós minden percét.
Elkísértem a kapuig, ott elváltunk.

Néhány nap múlva, egyik délutánon — a szokásos délutáni csúcsforgalom idején — megpillantottam Miklóst a Kossuth Lajos utcán. Ő is észrevett, de mintha kellemtlenül érintette volna találkozásunk. Kurtán köszöntött, aztán állt csak előttem. Kezét pedig hátradugta.
Szó nélkül elkaptam a karját és előre fordítottam: egy csokor virág...
— ... Születésnapja lesz holnap... Eszternek...
Ezt mondta és zavartan igazgatta a selyempapírba burkolt virágok szirmait...

Vihar Béla

Dózsa cigányai

— Hová mentek, hé, cigányok?
— Dózsát enni, Dózsát enni,
parázssülte combjaiból,
fogainkkal marcangolni.
Hús szaggatunk ágyékából,
szánkban lángok, torkunk máglya,
gyomrunk tüzes vad temető,
testünk eleven koporsó.
Esszük, esszük jó apánkat,
bíborpiros szent patakja,
vére csorog le orcánkon;
üvöltenénk, de nem szabad,
üvöltenénk, de nem tudunk.
Járjad cigány, járd a táncot,
pengessétek citerások,
sípos, fújjad, ég hasadjon,
rajta more, harapd, szaggasd!
Szilaj urak kurjantanak,
hahotáznak, korbács csattog,
mi meg körben, iszonyatos
körben forgunk parancsszóra,
Dózsát enni, Dózsát enni,
amint ott ül parázstrónján,
vasláncok közt szörnyű fáklya;
a szegények nagy királya,
ki kezünkbe kardot adott,
zászlainkat felemelé,
sorainkat elrendezé,
Cegléd alatt, Temesvárott.
Ó, Vitéz György, mért nem győztél,
ha nem győztél, most felfalunk,
könnyeinkkel sózzuk húsod,
eb módjára lakomázunk.
Jaj, irgalmazz Jézus Krisztus,
nekünk, akik gyalázatunk
mocskát hordjuk mindörökké;
a sírban is majd így forgunk,
félelemverte pokolban,
s öklendezve, felörjöngve,
őt emésztjük, őt szaggatjuk,
álmainkat tépjük, tépjük,
Dózsát esszük? — Nem, magunkat,
önmagunkat faljuk fel.

T. Nagy Sándor versei

Csöndes falusi esték

Összehúzódnak így tél közeledtén
a házak, mint jó kotlós alatt a
didergő sárga csibepöttyök és
megindul a szó, kanyarogva, mint
kinn az ezüst estében a kéményfüst.

A nyári mező bevándorolt lassan
a pincékbe, pajtákba, az őszi
vetést is befejezték — mit csináljon
az ember? korán esteledik, megetet,
átmegy a szomszédba friss csevegésre.

Kártya pörög a dohányszagú, erős
férfiak között, igaz, gyufalszálra
megy csak a játék, mégis csattog az
asztal; szelíd asszonyok ülnek a
kályha körül, hímezve szép szavakat.

A nagylány kontyán igazít, felesel
dudorászva a csalfa tükörrel és
elrepül: várja a „kultúr";
te kis bolond! — gondolja az anyja,
de nem szól, pislog, vintha a füst lenne erős.

Új álmok, tervek magvai bújnak
melegedni a szívekbe; odakinn
mozdul a tél, roppan a gyöngehátú
jég a kocsinyomban, s idebenn bátran
terpeszkedni kezd a befőttszagú béke.

Megittalak

A szemedből ittam és a
nevetésedből, mint a pacsirta
a fűvek harmatából és az
eg kékcsöndű poharából.

Akkor odajött hozzám a szerelem,
megszólított: — „Ne idd meg e lányt,
ne idd meg, mert megbolondít
és magadra maradsz, ne idd meg".

De én megittalak, nem törődtem
az intelemmel és most egyedül
tántorgok, mert te már
csak bennem létezel.

Mészáros Ferenc

Televízió

A bemondónő kikönyökölt a képernyőre.

— Kedves közönségünk — mondta — helyszíni közvetítést adtunk a Népstadionból a Magyarország és Német Szövetségi Köztársaság nemzetekkö...

Nem tudta végigmondani, mert Jóska, a házigazda megfricskázta az orrát és rászólt:

— Leléphetsz, kisanyám.

Ezzel megcsavarta a gombot. A bemondónő nem sértődött meg, személytelen mosolya pillanatig még ott vibrált az ernyőn, majd csendesen elenyészett a fényben.

Idősebb Bognár József, Jóska apja kicsit megropogtatta a derekát és körülnézett.

— Nna — mondta elégedetten — most mégiscsak visszakapták ezek a németek...

Észrevette, hogy a sarokban Margitka, meg Lajos ijedt sietséggel kapják vissza a kezüket és rettenetesen közömbös képet igyekszenek vágni. Kicsit megrezzent a szájasarka a bajusz alatt, de nem szólt, úgy tett, mintha semmit sem látott volna.

Vagy tízen ültek a szobában az egész lakásból összehordott mindenféle ülőalkalmatosságon, karéjba rendeződve a televíziós készülék előtt. A játék hatása még tartott, de idősebb Bognár után a többiek is mocorogni kezdtek, amitől egyszerre tele lett a kis szoba zsivajjal és élettel.

— Hát akkor... — szólt félszegen Mohai a II. emelet 5-ből — hát akkor én köszönöm is a szíves meghívást, nem akarok tovább alkalmatlan...

— Ohó — vágott közbe Bognár — ki kergeti? Egy ultipartira csak itt marad?

— Ulti? — kérdezte vissza Mohai — az más, persze, akkor igen.

Langmann szomszédnak már biztatás sem kellett, csak odaigazította a székét az asztalhoz, megszokottan, mintha otthon lenne. Csak úgy a válla felett szólt vissza a feleségének.

— Sárikám, ugye megvan még az a balatonmelléki ott a spájzban?

Az asszony haragos fintorral fogadta a kérdést.

— Ezek vagytok ti, férfiak! Csak a bor, meg a kártya...

De azért kiszabadította elszélesedett csípőjét a karosszék karfái közül és engedelmesen elindult. Bognárné ugyan megpróbálta visszanyomni azzal, hogy minek fáradna, itt is van kéznél bor, de sikertelenül. Langmanné minden vasárnapra megvette az üveg bort, ezt valahogy úgy tekintette, mint belépőjegyet a televízióműsorhoz.

Ifjabb Bognár is az ultizókhoz telepedett negyediknek. Felesége mellé ült kibicelni és közben szomorúan nézett végig a megtaposott, itt-ott meggyűrt szőnyegeken. „Pont ez a televízió hiányzott nekünk — gondolta — nem elég, hogy összetapodják a szobát, még kettesben sem lehetünk Jóskával". Azután nyomban megvigasztalta magát. „Jóska akarta annyira és mégiscsak jól el lehet szórakozni vele". Gondolatban beosztotta az idejét, hogy mikor takarítson és pókhálóvékony ráncocskák futottak össze a homlokán. Ekkor azonban Jóska oldal-

vást ránézett és gyengéden megpaskolta a combját. Ettől nyomban eltűntek a ráncok és cinkos vidámsággal kacsintott vissza.

Jóska idősebb húga, Ilonka, a sarokban ült. Nagyot ásított, akkorát, hogy apró kezével el sem tudta takarni a száját. Jó, jó, a magyarok négy gólt rúgtak, a németek hármat, de mi ebben az érdekes? Igaz, Pista is úgy tud izgulni... de most nincs itt. Felállt, s indult a konyhába, hogy id. Bognárnénak, az anyjának segítsen. Bognárné ilyenkor ott érezte jól magát. A konyhában. A menye sokszor próbálta ugyan lebeszélni arról, hogy helyette dolgozzék, de az anyós nem hagyta magát.

— Hogyne, nem vendégségbe jövök. A fiamnál otthon vagyok, otthon meg dolgozni szoktam. Eredj be Jóskához, fiatalok vagytok, szórakozzatok!

Hozzá indult most Ilonka, de nem állhatta meg, hogy oda ne szóljon Margitkának, a legifjabb Bognár lánynak:

— Ti meg csak bújjatok össze a Lajoskával!

— Bee... — öltött nyelvet Margitka — nem tetszik?

Ilonka szeme szikrát hányt, de nyomban mézédes mosolyt erőltetett az arcára.

— Mondja csak, Lajoska, ma nincs kosaras meccs?

— De... — felelt zavartan a fiú — van...

— Oda biztosan el akar menni?

Lajoska már kinyögte volna az igent, de Margitka megrántotta a kabátujját.

— Ugyan! Ilyen időben?

Ilonka erre megadta a kegyelemdöfést.

— Pedig Kovács Manci is játszik...

Lajos fülig pirult, Margitka pedig márványfehérre sápadt, úgy szisszegte:

— Inkább arra gondolj, kinek csapja most a szelet a te Pistád!

Ilonka valami nagy gorombaságot akart felelni, de csak legörbült a szája sarka és kiszaladt az anyjához.

— Első piros oszt — nyilatkoztatta ki Langmann bácsi.

Mohainak jutott. Ügyetlen kézzel kezdett keverni. Idősebb Bognár addig kitekintett az ablakon.

— Azannyát — mondta meglepetten — múlt vasárnap ott még csak gödör volt.

Mind odanéztek. Szemközt háromemeletes kockaforma ház emelkedett, falát sárga csíkok osztották élénk piros meg zöld mezőkre.

— Panel — mondta Jóska — kísérleti épület. A falmezőket egyetlen darabban emeli be a daru. Gyorsan megy, de még nincs egészen kikísérletezve.

— Hogy még mit ki nem találnak — álmélkodott id. Bognár.

— Hja, — adta a fölényest Langmann — manapság, amikor már a Holdat kerülgeti az ember, nem lehet Kőműves Kelemen módjára...

— Mert úgy van az kérem — szólt bele Mohai is keverés közben —, hogy az ember mindig elégedetlen. Most megcsinálták egy hét alatt, de legközelebb már három nap alatt akarják. Ugyebár, mikor mi fiatalok voltunk, milyen nagy újdonság volt a detektoros rádió. Aztán itt van, már nemcsak hallja az ember, hanem látja is. Na tessék kérem, a lapocskák.

Kiosztott, s azzal elmerültek a kártyalapok tanulmányozásában.

Margitka, meg Lajos még mindig úgy ült egymás mellett, mint két kapubálvány. Rá nem néztek volna egymásra. Margitka a szája szélét rágta.

— Én nem tartlak vissza — szólt végre — elmehetsz. Menj csak a...

— De miért... igazán... azt hiszed... — dadogott Lajos.

— Igen, most már tudom, hova tűntél a múltkor.

— Mikor? Én... nem is igaz...

— Meg a koszorúcskán is, igen!

— De nem... Ilonka is csak úgy mondta.

— Csak úgy? Az is nagy mafla, hogy úgy bomlik a széltoló Pistájáért. Minden fiú gazember, ez az igazság. Csak menj, rohanj a... a kosaras nődhöz.

— Koppantottam — mondta halkan Mohai.

Kiguberálták a tízfilléreseket.

— No — szólt Langmann — eddig maga a legszerencsésebb.

A konyhában Bognárné már a tiszta edényeket rendezgette. Gyönyörködve nézett végig a konyhaszekrényen. Ilyent szeretett volna menyasszonykorában, azaz nem is ilyent, mert más volt akkor a divat, de valahogy mindig másra kellett a pénz, aztán jöttek a gyerekek...

— Tudja kedves — mondta Langmannénak, aki már visszajött a borral — úgy szeretek idejönni a fiamhoz. Örül az ember, ha látja, milyen szépen boldogulnak a fiatalok.

— Bizony — bólintott rá Langmanné — nagyon rendes ember a Józsi, bár az én fiam is olyan lenne. Hajaj... No, beviszem ezt a borocskát, jobban megy tőle a játék.

Ilonka csak gubbasztott a konyhaszéken. „Józsi, a mintaférj" — gondolta lebiggyesztett szájjal. „Az egyetlen aranyos fiúnk, mintha a lány nem is lenne ember". Aztán széttöredeztek a gondolatai és csak képek villantak fel. Pista, ahogy két hete, amikor elbúcsúzott, visszamosolygott az autóbusz ablakából, Szemákné a szabászatból, ahogyan rávillantotta a szemét, mert selejtet csinált, Margitka ahogy éppen a nyelvét ölti rá nagydühösen... „Mennyi bosszúság, milyen keserves is az élet".

— No, kislányom — szólt rá az anyja — te meg menj és add ki nekik a poharakat.

— Hogyne — vonta meg durcásan a vállát — ott az Ida, az a háziasszony... Én nem turkálok más szekrényében.

— Ej, ej, kislányom — csóválta fejét id. Bognárné —, hát téged ki bántott, hogy ilyen vagy?

— Ki? Mindenki! Igenis, a maga aranyos, egyetlen kislánya, a Margitka, az a kis fölfuvalkodott, szemtelen béka, meg szeretett menye, az Idácska, aki csak dorombolni tud a Jóskájának, igenis, mindenki csak engem frocliz, ha tudni akarja.

Bognárné erre csak megcsóválta a fejét, s elindult, hogy odarakja a poharakat a kártyázók elé, mert amíg azok az ultit kergetik, se látnak, se hallanak.

Hiába ment. Ida már kirakta a poharakat. Saját magának is egyet. Örült, hogy valami tennivalója akadt. A sóspogácsát is elővette, de nem tudta, hova tegye, mert az asztalt a poharak meg a kártyák egészen elfoglalták.

— Vegyenek — kínálta körül — erre jól lehet inni.

Langmann kiemelt egyet, beleharapott és letette az asztalra. „Söpörhetem a morzsákat" — gondolta Ida, de azért mosolyogva kínálta tovább a többieket.

— Ne zavarj most — dörmögte Jóska, mikor az orra alá dugta a tálat — nem látod, hogy betlit mondtam?

Apósa kettőt is vett, mert ő osztott, egy pogácsa nyomban eltűnt erős, sárga fogai között, s közben atyailag ráveregetett menye farára.

— Ez igen — dünnyögte —, ez finom.

Nem lehetett pontosan tudni, hogy mire érti, de id. Bognárné tréfásan megfenyegette az ujjával.

— Te, te... egészen elrontod a fiatalokat.

Odakacsintott Margitkáék felé. Bognár két korttyal leöblítette a pogácsát és felnevetett.

— Azokat? Ugyan mama! Lehet a mai fiatalokat elrontani?

Margitka, meg Lajos még mindig nem néztek egymásra.

— Hát ti? — szólt rájuk Bognárné — csak nem unatkoztok?

— Dehogy Bognár néni — felelt szolgálatkészen Lajos — a Jóskának szurkolunk, hogy sikerüljön a betlije.

— A Jóskának? — húzta el a száját Margitka — azt hiszem, szívesebben szurkolnál a kosaras lányoknak. Nem is tudom, miért nem mégy.

— Te, te kis méregduda — pörölt rá Bognárné — csak nem zavarnád el a vendéget? Nemsokára kezdődik az esti műsor, azt még megnézzük.

— Azám — szólt oda Ida is — a Don Juan megy, Fernándellel, azt meg kell nézni.

Margitka erre is csak a vállát vonta meg durcásan, tánczenét keresett a rádióban és Lajosnak hátat fordítva ringatózott széken a zene ütemére, mintha egyedül lenne. A fiú csak ült tovább a szék sarkára csúszva, mint aki menni készül. Ida azonban markába nyomott egy poharat.

— Csak nem fog nálunk unatkozni — mondta és koccintott vele.

Jóska elbukott a betlijével.

— Sebaj — mondta Langmann, miközben besöpörte a pénzt — akinek nincs szerencséje a kártyában...

— Ez igaz! — pödörte meg a bajszát id. Bognár és a menye felé pislogott.

— Csacsi maga Lajoska — suttogta éppen Ida —, maga még azt hiszi ugye, hogy „csak egy kislány van a világon".

A „csak egy kislány"-t már dúdolva súgta. Lajos felhajtotta a poharát és kamaszos merészséggel a fiatalasszony szemébe nézett. Ida sikkanva felkacagott és visszatelepedett férje mellé.

Jóska bosszúsan keverte a kártyát és arra gondolt, hogy jó lesz ezt az egész vasárnapi vendégeskedést megszüntetni. Nem merte pontosabban megfogalmazni, hogy miért.

— Nemsokára kezdődik a műsor — mondta osztás közben.

— Helyes, piros ász oszt, nem oszt — hagyta helyben Langmann szomszéd.

Mohai bácsi elgondolkozva forgatta a kártyalapokat. Kis irigységgel gondolt arra, hogy neki is ilyen szép kis családja lehetne már, ha annak idején az asszony... A zöld király válla mögül Rudenz Ulrich kukucskált rá megértő pillantással, de Mohai bácsi elfelejtette bemondani a huszat.

Késő őszi, esős vasárnap délután volt. Korán sötétedett. Tízen gyűltek össze a kis lakásban, hogy távoli események szemtanúi lehessenek. Közülük hárman boldogok voltak, hárman elégedettek és négyen érezték magukat szerencsétlennek. De valamennyien tudták, hogy este tizenkilenc órakor kezdődik a műsor és hétfőn reggel kezdődik a munka.

Este hétkor Jóska megcsavarta a készülék gombját.

— Szia, kisanyám — üdvözölte a bemondónőt, aki ezúttal sem sértődött meg, hanem személytelenül mosolyogva folytatta mondókáját. Onnan, a képernyőről csak annyit láthatott, hogy tíz ember ül karéjban a készülék előtt. Tíz ember, aki távolba lát.

Timár György

Odisszeusz megtérése

Amikor végre elmaradt az ország,
és dölyffel tártam szélnek a vitorlát,
hogy kedvemnél is erősebb hajóm van;
mikor Poseidon tépte evezőmet,
s áldozni véltem a férfi-erőnek,
akkor voltam a leggyöngébb valóban.

Bárkám, az izmos szálfenyőkből ácsolt,
széthullt; s mily szánalmas kakaskodás volt
a hősi küzdelem az Egyszeművel!
a sertésekké rontott harci társak
közt magam voltam — s a fanyar varázslat,
amit az ösztön torz reflexe művel.

S mikor Kalipszo lomhán és tűnődőn
ölére vont, hogy tombolt férfi-gőgöm!
Halandó voltam, s lett belőlem isten.
Megittam ezüst rezgőnyárfa-hangját;
a tág vizeknél perzselőbb kalandvágy
hajtott felé, hogy magam istenítsem.

Már ősz volt, hogy a szikkadt, letarlott fák
zúgása mögül kihallatszott rokkád
zöngése, s akkor megértettem újra,
hogy dölyfömmel csak hívságom kíméltem,
a te károdra, szörnyű gyöngeségem
fonalak közé zuhant vértanúja.

Te vagy az otthon, hova visszatérni
boldog-megverten, sírva fut a férfi,
mint izzadt vándor ismerős folyóba.
S tudom már: eztán bármi harcba szálljak,
ott marad sima kérők közt, tenálad,
a te válladon az igazi próba.

Lovász Pál: Versvázak, kisversek

Mérce

Mindegy neved, fajtád, apád, anyád.
Mi célod? tetted a köznek mit ád?:
ez lényeg: evvel mér majd meg hazád

József Attila

Koráról szépet, jót nem mondhatott.
Megvárta Szárszónál a vonatot:
pénze nem volt, jegyet nem válthatott,
az égbehajló sínekkel megalkudott,
s a Parnasszus csúcsára utazott

Vén Don Juan

Hetven éves. Fennhangon dicsekszik:
nőt akár még mindennap ölel.
Műfogsora éjjel a pohárban
zárul, nyílik: nászdalt énekel

Politikai alchimista

Vegykonyhájában holt eszmét kavar,
hozzáad népek kebléből csapolt
élet-elemet, vér-könny-párlatot,
old, köt, megváltást kotyvaszt, —
[aranyat csikar.
Edénye ágyúcső, tüze hasadt atom —
műhelyéből égig csap a lila korom

Út, ösvény

Tudásod térségbontó távcsövét
a világmindenségre szegezed;
csillagködök útjára rátalálsz —
emberséged ösvényét hol leled?

Kard

Világ képét vérben szabta,
népek sorsa csonkult rajta.
Most falon függ, rozsdás emlék —
minden fegyvert mellé tennék

Dramolet

Gyorsat gyorsabb s azt még gyorsabb
[előz,
miközben a célt néző akarat
— mint hang a fény mögött —
a bősz iram váltóin lemarad

A vezér

Örökké rettegett, kis gyáva volt,
s féltében egyszer óriást kiáltott.
„Hős hang" — mondták — „vezérnek
[született",
s hoztak neki babért, jogart, palástot

Epigon

A mester léptét, nyomát figyeli,
már minden porcikáját ismeri,
s taglejtése, bölcs homlokának ránca,
haja, gallérja: — teljes hasonmása.
De szól, a hallgatást nem bírva már —
s kiszáll torkából a mátyásmadár

Bojár Iván

Irodalom papír nélkül

A cím nem zsurnalisztikai babérokra pályázik, csupán azt kívánja jelezni, hogy az alábbiakban az író olyan feladatairól lesz szó, amelyek során az írói készség, szándék és hitvallás végeredményben nem-irodalmi formában jut el a közönséghez.

Mit is értünk papír-nélküli irodalmon? Bizonyos fogalomszűkítést kell végrehajtanunk. Olyan szöveget értünk irodalmon, legyen az írott vagy íratlan, a dobogóról hallható, vagy néma, amely az emberi lét szempontjából lényeges gondolatot hordoz, s ezt a tartalmat képes akár fogalmi, akár más formában hatásosan közvetíteni. Természetesen ez a hatás nem pillanatnyi, hanem időben és térben távolabbra hat, gondolatot közöl, érzelmet és gondolatot mozgat s mozgósít valami ellen, vagy valami érdekében. Ezt a fogalomszűkítést végre kell hajtanunk, mert csakis az ilyen irodalommal kívánunk foglalkozni, ha nem tagadjuk is egy könnyed vígjáték vagy operett, mint üdültetési eszköz, biológiailag jótékony hatását, társadalom-egészségügyi szerepét (azzal a megjegyzéssel, hogy a túlzott üdülés az eltunyuláshoz, az izomzat szétlazulásához vezet). — Papírnélküli irodalomnak pedig a színház, film, televízió és hangjáték szövegét nevezzük, távolabbról pedig az olyasfajta gondolatot, mely némán bár, de írói szándékból fakadóan objektiválódik a szerepalakításkor, mint pl. a pantomimban.

Ahogy leszűkítettük az irodalom fogalmát általában, úgy leszűkítjük jelen mondanivalónk szempontjából is, és a fentebb említett papírnélküli irodalmi kategóriákból csak azt ragadjuk ki, ami bennük közös, vagy legalábbis közös lehet — a drámát. Így nem beszélünk sem a hangmontázsról, sem a mozgóképmontázsról, sem más hasonló jelenségekről.

Nem szándékunk, hogy kimerítő összehasonlító-esztétikai fejtegetésekbe bocsátkozzunk az amúgyis szűkreszabott keretek között, — célunk csak az, hogy néhány gondolattal elindítsunk egy remélhetőleg termékeny eszmecserét.

A négy testvér: a színház, film, hangjáték és televízió közül bennünket a legidősebb, a színház érdekel közelebbről, ennek sorsát, testvéreihez való viszo-

A történelem nem egy példát szolgáltat arra, hogy a hódítók végül behódolnak a meghódítottnak s átveszik annak nyelvét, kultúráját. Úgy tűnik — az élénk nemzetközi viták erre engednek következtetni, — hogy mindaz a „válság", „torzulás", amit manapság a színház terhére írnak, részben nem egyéb, mint ilyen behódolás. De — és erre még visszatérünk — csak részben az.

Kétségtelen, hogy a film megjelenésekor a színház hatott a filmre. A film — ha egyáltalán mutatkozott benne művészi szándék — kezdetben csak fényképezett színház volt. Javarészt ez még a film műfaja első kikísérletezőjének, Griffithnek híres Intolerance-jában is. Ettől kezdve azonban egyre sajátosabban bontakoznak ki a film arcvonásai, míg ezzel párhuzamosan — így pl. Brechtnél, különösen munkássága kezdetén — mind erőteljesebben mutatkozik a némafilm hatása a színház dobogóján. Ez a folyamat azonban nem pusztán technikai-formális, hanem mélyebb történelmi szükségszerűség hívja létre, teszi lehetővé. Mélyre kell hatolnunk az időben, hogy megérthessük e jelenség lényegét.

A dráma lehetőségei a dramatikus jellegű epikai szövegrészletekben már adva voltak. A dramatikus szöveg, a *párbeszéd* és a konfliktus alapjául szolgáló *cselekmény* szerves része az elbeszélő irodalomnak is. Ha feltesszük tehát a kérdést, hogy hol kezdődik a dráma és hol végződik az epika, akkor nem ezt a két komponenst kell ismérvekként felsorakoztatnunk. Lényegesebb különbség az, hogy az epikában végbemenő cselekmény, a benne lezajló párbeszéd a múltban történik, ezzel szemben a színházban *jelenidejű*, vagyis a két műfaj között a szemlélet *időbeli távolsága* az első döntő különbség. Itt most drámáról s nem a színjátszásról (az elbeszélés és megjelenítés különbségéről) beszélünk, hiszen éppen a jelenidejűség az, ami alkalmassá teszi a dráma szövegét arra, hogy cselekvő személyek révén képszerűen megelevenedjék, a szó absztrakt fogalmisága szerepekben objektiválódjék.

Hagyjuk figyelmen kívül a kultikus színjátszást és a görög dráma kérdését, nézzük csupán az autochton európai fejlődést! A középkori keresztény szövegdráma akkor válik színpadképessé, amikor a Szentírás és a Legendárium epikája a jelenidőbe lép és az epikus elbeszélésében eleve adott dramatikus, párbeszédes lehetőségek, pl. a húsvéti Quem quaeritis-ek esetében tényleges cselekvéssé válnak.

A középkori szent dráma, a sacra reprezentazione, a passio, a mysterium színpadi megjelenési formájában képmozgáson alapszik, a cselekmények időbeli egymásutánja térbeli egymásmellettiséggé transzponálódik, akár úgy, hogy a jeleneteket kocsikra helyezik és azok, vagy pedig a drámát megtestesítő körmenet vonul el a nézők előtt, akár úgy, hogy a nézők vonulnak helyszínről helyszínre a stabilan megépített dobogókon egymás mellett játszódó jelenetek elé.

Ezeket az egymástól elszigetelt jeleneteket előbb a pap, majd a konferáló herold, esetleg maga a játékvezető procursor magyarázata fűzi szerves egésszé. De míg a jelenet jelenidejű cselekvés, addig az összekötő szöveg múltidejű epika; csupa „történt" és „vala".

További fejtegetéseink szempontjából talán elsősorban ez indokolja, hogy kiindulási pontul a középkori egyházi drámát válasszuk és ne a szimmetrikus szerkezetű görög drámát a maga kórusával. A kórus ugyanis nem összekötő-magyarázó szerepet tölt be az illusztratív részletek között, hanem maga is aktív részese, kérdés-felvetője és megválaszolója, mozgatója a klasszikus görög drámának. A kórus viszonya a dráma szereplőihez így egészen más, mint a narrator-szerepű procursoré. A kórus antitézise a hősnek, vele dialektikus kapcsolatban áll s nem szorítkozik a bemondó, vagy a kommentátor puszta szerepére.

Az összekötő szöveg ilyen „múltidejűsége" érthető. Az egyházi ideológia — mindig utólag szankcionálván a szenteket és csodákat — kénytelen megelégedni a tartalmában múltidejű történéseknek ilyen múltszerűen elhangzó tolmácsolásával.

Ezzel szemben a csíráiban bontakozó, népi gyökerekből táplálkozó világi dráma, a farce és a commedia, amely kezdetben csak a szent történetek elkárhozási és pokolbéli jeleneteiben öltögetheti csúfondáros nyelvét a hatalmasságok, sőt maga a feudális hatalom felé — mindenkor jelenidejű. Olyannyira jelenidejű és akutális, és idővel annyira eluralkodik a szent drámán, hogy azt az egyház végül mindenestől kénytelen a templomból a piacra száműzni. Ekkor kezdi meg diadalútját az európai dráma, amely immár nemcsak formálisan jelenidejű, de tartalmában is aktuális, sőt ez az aktualitás magára a vallási ideológiára is átterjed. A hitvitázó drámában immár az egyház belső kérdései is a jelenidőbe lépnek. A jelenidejűség dramaturgiai alapkövetelménye ettől kezdve két irányban fejlődik.

Az egyik ág Shakespeareba torkollik, benne teljesedik ki. (S nem véletlen, hogy Shakespeareet majd csak a *középkorért* lelkesedő romantika fedezi fel újra.) Shakespeare a középkori *szimultán színház* eredményeit összegezi egy magasabb, korszerű szinten, az új tartalom szolgálatában.

Míg a középkori színház szimultaneitása térbeli egymásmellettiség és múltidejű jellegű, addig Shakespeare a jelenidejű és *egyidejű* cselekvések szimultaneitását valósítja meg.

A színház, illetve a színpad szerkezete és a dráma szerkezete mindig kölcsönhatásban áll egymással. A történés térbeli elhelyezése és a történés időbeli tagolása szükségképpen alkotnak egységet. Térbeli egység cselekvésbeli egységet, térbeli felbontottság időbeli bontottságot kíván vagy tesz lehetővé. A középkori dráma zárt színhelyekkel dolgozott. Egy-egy színtéren egy-egy időbelileg egységes cselekmény kapott helyet, ezért kerültek az időben egymásutáni jelenetek térben egymás mellé.

Aligha tévedünk, ha megkíséreljük azt a megállapítást, hogy Shakespeare színpadáról nem a pénzhiány, vagy a technikai felkészületlenség száműzte a díszletet, hanem az a körülmény, hogy a shakespearei dráma különböző színhelyeken egyidejű párhuzamban játszódó cselekményei nem tűrték meg azt. Shakespearenál tehát a költői nyelv, az írói leírás pótolja a helyszínek színpadi felvonultatását, egyúttal csak ez a módszer teszi lehetővé számára egységes és állandó játékszín mellett a térbeli csapongást. Ez a színpadi tér, szükségképpen nem realizált helyszín, hanem *dramatikus tér*, amely a sajátos shakespearei dramaturgiához igazodik.

A fejlődés másik irányát nem az író dramaturgiai szándéka, hanem a *valóságos* színpadi *tér* támasztotta követelmény szabta meg. A tér hasonlította magához a dramaturgiát s a téri egység követelte ki magának az időbeli és cselekvésbeli egységet, ez a hármas egység a francia klasszikusokban kristályosodott ki. Büchnert és Kleistet kivéve — ne számítsuk ide Goethe Faust-ját és Madách Tragédiáját — nem is történt kísérlet e klasszikusnak elismert egység szétrobbantására egész századunkig.

E század technikai lehetősége — hogy kiindulási pontunkhoz visszatérjünk, — elsősorban a némafilm, új lehetőségeket tárt fel a színház előtt is. Mindenekelőtt a vágás-technika, a montírozás az, amely az új dramaturgiát létrehívja, akár az egyes jelenetek egymásutáni sorát tekintjük, akár az egyes jeleneteken belüli képvágásokra gondolunk.

A film képes arra, hogy ugyanazon a színtéren (a vetítővásznon) korlátlan számú teret vonultasson fel, s képes egyúttal arra is, hogy ugyanazon a helyszínen belül az idő múlását érzékeltesse. Amikor egyidejűség hatásával távoli

terek és távoli cselekvések sorakoznak egymás mellé, ugyanakkor évtizedek múlhatnak el percek alatt.

Mindazt a változást azonban, ami a modern dráma szerkezetében végbement, mindazt, ami a színpadi előadásformában változott, nem tulajdoníthatjuk kizárólag és közvetlen a film hatásának. Párhuzamos jelenségeknek lehetünk tanúi. Ez a jelenség az idő újszerű problémájának — mely probléma társadalmi gyökerét feltárni ehelyütt nem feladatunk — felbukkanása a filozófiában és a művészetben; így Bergsonnál és Proustnál. A monologue interieur szubjektív ideje Joycenál jelentkezik legtisztább alakjában, míg az objektív idő párhuzamsíkjait Dos Passos szimultán módszere ábrázolja, ezt megelőzően pedig a szubjektív és objektív idő szimultaneitása már Appollianaire költészetében világosan jelentkezik. Nagyon jellemző, hogy még a képzőművészet sem marad érintetlen. A futuristák a jelenségek időben változó képét igyekeznek a képsíkon egymás mellé rögzíteni, míg a kubisták a fixen álló tárgyat „járják körbe" az időben s az így nyert képeket terítik egymás mellé.

Emellett a film — hogy Balázs Béla terminológiájával éljünk — feltárta a dolgok mikrofiziognómiáját. A nézőkhöz közelkerülnek a tárgyak, amelyek a színpadon a kelléktömegben elvesztek, de amelyek fontossága a cselekmény szempontjából — gondoljunk Desdemona kendőjére, vagy Pirandello Hat szerepéből a heverőre — felér a színészi szerep fontosságával. Miközben a film feltárta a tárgyak „lelkét", azalatt új látásmódhoz szoktatta a nézőket, megtanította őket a *pars pro toto* megértésére.

Ez a *„közel-látás"* a színpadon is új lehetőségeket teremtett. A régi színház — és ebbe a világítástechnika fejletlensége is belejátszott — csak a teljes színpadi tabló bemutatására volt képes, s ha a film lényeges ismérvének a közellátást mondtuk, úgy a régi színházi látásmódot *„távoli-látásnak"*, totál-képek látásának nevezhetnők.

Nos, a színház valóban sokat tanult a filmtől. De nem volt igazuk azoknak, akik a színház jövőjét a filmtől féltették. Éppen a színház életképességét bizonyítja, hogy létéért való küzdelmében elsajátította vetélytársa eszközeit, azokat a számára is alkalmas fogásokat, amelyekkel a film — ez az óriási tömegeket mozgósító műfaj — szoktatta új látásmódra a társadalmi összetételében is új nézőközönséget.

Így a drámaszerkesztésbe is bevonult a cselekmény jelenet-sorra bontása, a film-snitt. A közel-látás a lényeges részletek kiemelését tette szükségessé a dramatikus részletekben és a környezetkép részleteiben egyaránt. A felvonás helyébe a jelenet, a naturálisan teljes díszlet helyébe a jelzés lépett, a pillanatnyi cselekmény szempontjából lényeges színész kiemelését pedig a fejlődő világítástechnika tette lehetővé.

Brechtnél mozgó feliratok formájában még a némafilm összekötő szövegei is megjelennek, hogy azután átadják helyüket a különböző kommentátoroknak, narrátoroknak.

De ki ez a narrátor? Egy Berdjajev reakciónárius új-középkor látomásából előlépő herold, procursor, vagy lelkész talán? Hasonló valaki, csak éppen a spirális vonalú fejlődés egy másik szintjén áll.

Nem véletlen, hogy Brechtet iktattuk gondolatsorunk élére s nem a freudista expresszionistákat, vagy a párisi avantgarde újabb nemzedékét. S nem véletlen — bármily furcsán hasson is — ha Brecht neve, a film és középkor fogalma egymás mellé kerül. A brechti felirat, a narrator és a középkori pap társadalmilag azonos jellegű funkciót töltenek be; egy agitatív, ideologikus tömeg-színház

szócsövei. Különbség azért — tévedés ne essék! — van közöttük. Amint különbség van a középkori vallásos színház *misztikus szöveg- és térszimbolikája* és a — nevezzük egyelőre így — brechti színház *realista parabolája* között. A narrator szerepe nem az, hogy kényelmes összekötést biztosítson a lazánfűzött jelenetek között, hanem az — s ezt már csak a XIX. század merő szórakoztató iparrá züllött rutin-színházának nagyipari szemszögéből méltányolhatjuk igazán — hogy a közönséget minduntalan kiragadja a „színházi kábulat"-ból, az „elandalodás"-ból. Így, a Verfremdungzeffekt révén, figyelmezteti Brecht mondanivalójának aktualitására, ösztönzi gondolkodásra a nézőket, így teszi őket a cselekvés aktív részeseivé, együttjátszókká.

Ami mindebből, mint jellemző tünetből számunkra pillanatnyilag érdekes, az az, hogy a technikai fejlődés éppen akkor teremtett új lehetőségeket, amikor ezekre a lehetőségekre az átalakulás érdekében a színháznak amúgyis szüksége volt. Így tudott kilépni a gyönyörködtetés kapitalista üzemének korlátaiból, hogy ismét a világnézeti meggyőzés, a társadalmi haladás szolgálatába állhasson. És ehhez a szolgálathoz a színháznak új pszihológiai hatáseszközökre volt szüksége.

Éppen ezek a *hatáseszközök* azok, amelyekről szólni kívánunk, ezért kényszerültünk a fenti kitérőre. Lenin világosan ismerte fel a helyzetet, amikor a filmet jelölte meg a világnézeti agitáció legfontosabb művészeti eszközeként. Miért válhatott a film, amely pedig teljesen új látásmódot kívánt meg az esztétikailag amúgyis iskolázatlan tömegektől, a legnagyobb hatású, ma már százmilliókat mozgató műfajjá? Azért, mert benne fokozott mértékben jelentkezik az a lehetőség, amely tulajdonképpen a színházban is adva volt; a szöveg, a kép és a hang egyidejűleg ható szuggesztivitása. Ehhez járul még az is, hogy a rendező és az operatőr kényszerítő erővel tereli a néző figyelmét a lényeges mozzanatokra, csakis azokat emeli ki és hozza közel, s nem engedi meg, hogy a figyelem mellékes területekre kalandozzék. Ezzel kapcsolatban mutatkoznak a papírnélküli irodalom problémái is.

Meg kell ismételnünk azt a ma már talán közhelyszerű megállapítást, hogy a színház nem azonos a drámairodalommal, a színházra nem alkalmazhatók az irodalom-esztétika kategóriái. Mindig is volt dráma nélküli színjátszás, mint ahogy van színpad nélküli könyvdráma is. Van néma színház, amely szándékában és eredményeiben költői akkor is, ha nincs hallható szövege, s van hangos színház, amely nélkülözi az írói gondolatot akkor is, ha szereplői szüntelen párbeszéddel mulatják az időt.

Fejtegetéseink során egymás mellé helyeztük a színpadi tér és a dramaturgiai felépítés problémáját. S ha úgy igaz, hogy a kettő szükségképi kapcsolatban van egymással, — amit remélhetőleg sikerült bizonyítanunk — akkor ebből az is következik, hogy a színpadi író feladata, alkotói módszere merőben más, mint a könyvpróza vagy a költészet művelőié.

A színpadi (film és televíziós) író szöveg-alkotása *alaplehetőség*, amelyhez az írónak magának eleve figyelembe kell vennie a majdan hozzájövő három tényező, a kép, a hang és a színész jelenlétét. A kép és a hang — mint mondottuk — a filmben fokozott szerepet töltenek be, bár jelenlétük — a kép esetében mindenesetre — a színházban is döntő fontosságú.

A színházban az író által alkotott szöveg térben jelenlévő, vizuálisan érzékelhető színészek ajkán hangzik el. Egyszerre él a szöveg (annak hangzása, hangsúlya, akusztikája) és a kép, ahogyan és ahol a beszélő megjelenik. Ezek együttesen fejezik ki, vagy kölcsönösen ronthatják le az írói gondolatot.

A színpadi szituáció egyúttal képhelyzet is, amelyre a képalkotás törvényszerűségei: ritmizálás, tömegelhelyezés, szín és ma már a fénykezelés szabályai érvényesek. De ez a színpadi kép nem rokon a falon lógó statikus festménnyel, hanem képként érzékelhető színes, dramatikus tér, mozgó képelemekként cselekvő személyeket magába ölelő *cselekvő tér*, — szereplő maga is.

A régi színház statikus díszlet-keretével azonban a fejlődés logikája folytán vált a színpadkép ilyenné. S ez fokozott terhet ró az előadás egésze szempontjából legfontosabb személlyé előlépett *rendezőre* is. Helyesen tolmácsolni az írói gondolatot, sőt azt fokozottan érvényre juttatni — ez a rendező feladata. De a rendező csak második személy a drámaíró mögött. A filmnél az alkotói elsődlegesség kérdésében azonban sajnálatos szerepcsere történt, illetve kettévált a megfogalmazó és a véglegesen kivitelező személye, a filmíró elszemélytelenedett s a helyét a rendező, a film szuverén ura foglalta el. Az íróra az ölet-gyártás és a dialógus megírásának feladata maradt, de a mű egészének koncepciója kisiklott a kezéből. Ez a filmnek, mint gépművészetnek a kapitalista termelésen belüli jellegéből következett, habár a jelenlegi állapot nem feltétlenül szükségszerű és hisszük, hogy nem is végleges.

A filmgyártás technikai ismereteket és szervezési készséget követel s emellé képszerű látásmódot: ezekkel az erényekkel az írók nem mindig dicsekedhetnek. Másrészt a rendezők — tisztelet a kivételnek — az írói szövegből csak a cselekményt látják meg, a fogalmazás hangvételére pedig gyakran érzéketlenek. Nem utolsó sorban ez lehet az oka annak, hogy az évi sokezres filmtermelési világ-átlagban oly elenyésző arányban találhatók valóban művészi, maradandó értékek. Sokkal gyakoribb a minőségi munka akkor, ha a film írója és rendezője ugyanaz a személy, elég ha Chaplinre, Orson Wellesre, Lamourissora, Fellinire, vagy Zavattinire utalok s nem utolsó sorban Eizensteinre, aki jóformán maga írta hangos filmjeit is.

Az egészségtelen művészeti munkamegosztáshoz az iskolai esztétikai oktatás elégtelensége szolgáltatja az alapot, nemcsak nálunk, hanem világszerte is. Jóllehet a *synesthesis* jelenségét, vagyis azt, hogy bizonyos irodalmi formáknak bizonyos képzőművészeti, illetve zenei pontos megfelelőik vannak, az esztéták régen tudják és hangoztatják, mégis az iskolai oktatásban az irodalmi, zenei, képzőművészeti tanulmányok elszigeteltek. Pedig a határok felismerésére, az azonosságok kitapogatására, szinte kánonszerű megformulázására éppen a papírnélküli irodalmi műfajok művelőinek lenne legégetőbb szüksége. A wagneri értelmű Gesammtkunstwerk létrejöttének e belső azonosságok feltárása az alapfeltétele. Mindaddig, amíg ez nem történik meg és e studium nem vonul be a művészi főiskolákra, nem remélhetünk egyebet, mint az egymástól elszigetelt szöveg, kép és hang kényszerű társbérletét egyazon művön belül. Ez egyaránt áll színházra, filmre, televízióra. Mindhárom igényli a komponensek tudatos együtt-kezelését, legyen ez az együttes kontrapunktos, vagy homofon.

A színház nemcsak a filmtől tanult, hanem a hangjátéktól is, és különösen a késői expresszionista dráma élt bőven a hanghatások lehetőségeivel. A színház többé nem szorítkozott a hangutánzásra, hanem a belső élmény és indulat, a pszihológiai folyamat akusztikai aequivalenseit kereste. Ez kihatott a szövegmondásra is. Ebből csak a dramaturgiai szükségletnek megfelelő aláfestő kísérőzene maradt meg.

A televízió problémája ez idő szerint még színházi, vagy filmprobléma, sajátos karaktere nem alakult ki. Itt csak annyiban említjük, amennyiben a papírnélküli műfajok közé sorolható és mint olyat, amely még gondot fog okozni

a televíziós-dráma pionírjainak. Kérdéseivel a magunk részéről más alkalommal kívánunk foglalkozni.

A papírnélküli irodalmi műfajok, a különböző drámák, nem tisztán irodalmi kategóriák. Többféle elem ötvöződik, vagy legalábbis megkísérli, hogy ötvöződjék bennük. Ez adja a sajátosságukat, s ez jelenti egyúttal a veszélyt is művelői számára.

A színház mindig is két pólus között hánykódott. Egyik oldalról a *revűszerűség*, a tiszta kép-hang színház puszta ornamentalitása, meddő dekorativitása, másrészről az írói mondanivalóban és művészi telítettségben gazdag könyvdráma *színpadképtelenségének* veszélye fenyegette. Meddő lenne arról vitázni, hogy a színház élhet-e a filmtől ellesett vizuális és akusztikai hatáseszközökkel, mint ahogy meddőnek ígérkezik minden a „tiszta" színház soha-nem-volt műfajával kapcsolatos védőbeszéd. A ma színháza ténykérdés, itt van, számolni kell vele. A kérdés az, hogy képes-e a tömegeknek szóló művészet feladatát betölteni, képes-e megtartani összetevőinek egységét, vagy pedig széthullik darabjaira? Ezeknek az összetevőknek és hatástényezőknek a vizsgálata sürgető műhelyprobléma.

A közömbösség a papírnélküli irodalmi műfajok pszihológiai hatástényezőivel szemben — esztétikai fegyverletétel a dekadencia, a kiábrándultság és a teljes nihilizmus előtt. Ezeknek az írói képviselői ugyanis kitűnően bánnak hatáseszközeikkel és inkább ezek segítségével, semmint műveik tartalma révén tudnak sikert aratni, képesek megragadni nézőiket. Ha elutasítunk is minden önmagáért a kísérletért történő kísérletet, annál károsabbnak érezzük a kísérletező kedv minden csorbítását. Mert nem az új hatástényezők kiküszöbölése, hanem azoknak jó célra való felhasználása jelenti a helyes utat. A formai igényesség, a hatásosság formai feltételeinek keresése nem formalizmus és nem is antirealizmus. A forma önmagában nem formalista és nem antirealista, mint hogy nem is realista. Ezek bármelyike csak a tartalomhoz való viszonyában lehet az.

A drámaírónak, aki nemcsak író, hanem *homme du theatre*, valamennyi hatástényezővel számolni kell éppen saját gondolatainak minél plasztikusabb kifejtése érdekében. Mert csak a hatni-tudó színház képes tömegeket mozgatni, képes eleven hivatását betölteni. Ezért is fektettünk fokozott súlyt a hatástényezők vizsgálatára, a formai-technikai problémákra.

S tehettük ezt bízvást, mert úgy gondoljuk, hogy eszmei-tartalmi problémáink tisztázódtak, a körvonalak világosak, s ha azt mondjuk, hogy a ma színháza, akkor az számunkra egyet jelent: a nép színházát, eleven társadalmi kérdéseink színházát, a jövőt tudatosan építők színházát, azt a színházat, filmet és televíziót, amely a mát szolgálva a holnap új emberét készíti elő.

Bényei József

Dédnagyapám

Szépbeszédű Varga János
úgy elcsüggedt poshadt sorsán,
átdobta a rossz istrángot
lombjahullató diófán.

Háromhetes szakállára
ráhullott egy pitypang pelyhe,
s mire szürke lett a messze,
nagy csöndesség megölelte.

Orosz költők

Lermontov: Vitorla

Távolban egy fehér vitorla
villan a tenger kék ködén;
ott messze merre fordul gondja?
s honában mit hagyott szegény?

Süvölt a szél, hűs hullám éled,
ropog az árboc s félredől,
jaj, nem kutat már boldog révet,
és nem fut boldogság elől.

Alant azúr víz fénye-árnya,
felette tűző nap-arany,
de lázad ő viharra várva,
mert a viharban béke van.

Puskin: Dajkámnak

Komor napokban gyámolítóm,
dajkám, elaggott drága nő!
Vársz réges-régen híven-hívón.
Körötted mély magány s fenyő.
Tiszta szobádban — élet őre! —
szomorkodsz az ablak alatt,
ráncos kezed a kötőtűre
elkésve vet már hurkokat.
Kinézel a kapun, — feledtem
azt én — ott a fekete út.
Balsejtelem s a gond szívedben
szül egyre újabb mélabút.

Puskin: A rab

Rácsnál ülök, börtönöm nyirkos odú,
van társam is, egy fiatal, szomorú
sas; szárnya csapong szabadon, maga rab,
s döghúst cafatol a szűk ablak alatt.

Csak tépi, cibálja, de közbe benéz
hozzám; hunyorít, s a szemével igéz,
a gondolat egy, s noha szólna is ő,
most szárnya sugallja: „Jer, itt az idő,

szálljunk, mi szabad madarak, oda hol
felhőt tapogat a fehér hegyorom,
szálljunk csoda-tengerek kék peremén,
ott, hol csak a szél, aki jár, — no, meg én".

Gorkij: A Viharmadár dala

Fönt, a tenger szürke síkja fölött a szél felhőt halmoz.
Fellegek s a zord vizek közt Viharmadár szállong büszkén:
fekete villám az égen.

Szárnya hol hullámot érint, hol az égig surran nyílként;
vijjog, s hangja hős örömét a fellegek átalérzik.

Vihart kíván kiáltása. Harag tüzét, szenvedélyt s a
győzelem szent hitét halljak szózatából most a felhők.

Sír a sirály; sóhajt, reszket a vész előtt, s habok hátán
hánykolódik, rejti félszét el a mélybe, ha vihar jön.

Pehelyréce gyámolatlan sopánkodik, tőle távol
van az életharc gyönyörje, őt a mennykő megriasztja.

Peckes pingvin gyáván gyűri hájas testét szirt résébe,
csak a büszke Viharmadár röpköd bátran, szabadon a
tajtéktól ősz tenger felett.

Egyre lejjebb süllyednek a komor felhők a víz fölé,
s tornyosul, zeng, zúg a hullám: szembe száll a mennydörgéssel.

Mennydörög már. Széllel vitáz s nyög a tenger, habzik mérge.
Fúj, dühöng a szél, és gyorsan ölre kapva hullámait
vad haraggal veti, dobja a sziklákra: mind szétzúzza
cseppnyi smaragdzöld szilánkra.

Viharmadár szállong, vijjog, — fekete villám az égen, —
nyílként szúrja át a felhőt, majd a habot tépi tolla.

Fennen szárnyal mint a démon, — éjfekete, büszke démon,
Viharhírnök, — s nevet, zokog,
felhők között felhőn nevet, s boldogságtól zokog, zokog.

Éber démon! Hallja már rég: fárad, fogy a dörgés dühe,
s hiszi, hogy napfényt a köd nem rejtheti, nem ... nem rejti el.

Szél süvöltöz, s mennydörög már!

Kék tüzet gyújt, lángol, villan tenger felett a sok felhő;
vonz a mély s a mennykövet mind önnön örvényébe fojtja.
Tűzkígyók cikáznak át a tengeren, majd — tükröt törve:
holt villámok — vízbe vesznek.

Vihar! Az van kitörőben!

És a bátor Viharmadár, győzelemnek prófétája,
büszkén zengi, villámlás közt, az üvöltő tenger felett:

Légy erősebb! Tombolj Vihar!

ALAKSZA AMBRUS fordításai

Alexandr Tvardovszkij:

Íme a ház...

Íme a ház, itt élt a hős,
most anyja lakja s egy legényke:
a kisebbik fiú, — idős
szülője támasza, reménye.

A gyásznak már egy éve múlt,
de az anya még lopva, bújva
a kurta, jólismert, fakult
írást el-elolvassa újra.

Idővel mind többre becsül
minden betűt ama levélben.
Révedten, önfeledten ül,
a zsebkendő remeg kezében.

E kéz fiáért dolgozott
a pendely-varrás kora óta,
kis bekecset néki szabott,
s a válás napján átkarolta.

S ím hírt, nevet nyert a legény,
megtisztelik hősi elestét.

Pedig itt még, szülőhelyén,
atyai nevén se nevezték, —

oly ifjú volt. Ki hitte, hogy
ily gyors dicsőség lesz a jussa?
s meg is irigylik, úgy ragyog?
Az anyja? Ó, az anyja t u d t a.

Hogy nem lesz gyáva, tűzbe megy, —
senki se tudta nála jobban...
Ott áll harmónikája meg
egy halom könyve a sarokban.

S az anya kisfiára néz:
nincs már segítség, mindhiába,
most ő olvasson, játsszon, — és
olyan legyen, mint volt a bátyja.

1940.

GARAI GÁBOR fordítása

Bényei József

Idegen otthon

Nem emlékszem már arra sem,
milyen a kaszált széna íze.
Nincs akác, szám édes legyen,
bürök, hogy keserítse.

Az emléket az idő kimossa,
mint asszonyok ráncos ruhákat.
Köszönök, s aki viszonozza,
idegenül nézi a számat.

A régi házak megroppannak,
új épül, s nem látom őket.
Ismeretlen bámul az ablak,
s bukdácsolok titkán a kőnek.

Élnek és már az életemmel
az életüktől elszakadtam.
Tévelygek, félek, oly ijedten,
mint apró fürj kavargó zabban.

Galambosi László versei

Kócsag

A csend lovát a tónál kikötötte,
csillogva állt sok nád-leány körötte,
az égre néztek, fény-felhők keringtek,
mint száritókon aranycsikos ingek.

A sás közül nagy kócsag lépett bátran
pehely-virággal hímzett bő ruhában
egy torzs fölé, a vizre ráhajolva,
akár halászok hamvas-sürü gyolcsba.

Merőn figyelt, láttam lecsapni készül,
talán egy sikló kurta teste kékül
parázs szemének mezejében éppen...
lenyult, csöpp hal volt csőre vesszejében,

két vége, mint a lepke szárnya lágyan,
szikrázva villant meg a napsugárban.

Bányász

Lámpája rózsa, fémsisakja nap,
csákánya türkiz, combjához tapad,
csatára csillék nyergében rohan,
előtte zúgó, széles szén-folyam.

Fölötte kormos szél-madár kering,
csatáz, verejték-pikkelyes az ing,
csizmája szárán víz-kigyó szisszeg,
szeme, akár két kristályvégű szeg.

A föld alá hódítja az eget,
győztesen áll a csillagok felett,
a mélységből a Hold fölé suhan,
csákánya zeng a menny tárnáiban.

Kukoricafosztás

Csuhé csörög, dagad világos habja,
kötél-korláton tornászik a zsák,
fejét vidáman lába közé hajtja
és megcsiklandja fehér homlokát.

Megáll az éj a pajták ajtajában,
csillag-pipája cifra lánggal ég,
a lélek vággyal vasalt kocsijában.
a gond kipukkadt sovány buborék.

Piros csövek a hullámzó magasban,
kezek hálóján ring a tengeri,
kinyíl a kedv sok ablaka, a dallam
virágos szárnyát büszkén lengeti.

Gyevi Károly versei

Mennek a csillék

A város szélén Dorogon,
ott ahol én lakom,
mennek a csillék monoton
zajjal a drótokon.
Jó vastag drótok. Vezeték
erős vasoszlopon
s a vezetéken kis kerék
siklik. Én hallgatom,
hogy megy a csille monoton
zajjal a drótokon.
A kötélpálya énekel
— mert néha csikorog —
de dallamát jól hallom én.
(A szomszédom morog.)
Az ének meg a suhogás,
— miközben átsuhan
a ház fölött a csilledal —
azt mondja boldogan,
hogy telt hasában szénpor van
mit brikettgyárba visz,
s már bocsánat, ha zajjal van,
de benne csak úgy hisz,
csak úgy bízik a brikettgyár
ha jön-megy, visz és hoz
s ha mindig megy és sosem áll
csak mikor olajoz
és mikor ken a lakatos
a kis kerekeken.
A sikló, kormos-olajos
csilléket szeretem,
mert szorgalmasak, ügyesek
e füstös Dorogon,
fent siklanak a drótokon
ott, ahol én lakom.

Megfordítják a mozdonyt

Fordul a mozdony. Sínre gördül.
Fehér gőz mellett kormos füst dűl
belőle, de az ég felissza.
Lassan indít a masiniszta.
Négy ember, aki fordította,
megtörli arcát fújva, ott a
fordító partján. És fütyülve
ülnek le mind a száraz fűbe.

Pap Gábor

Ébred a reggel

Harmatos fejét rázza a vadrózsa,
csecsebecséivel az útszélre áll;
pipacs világit az ébredő bogárnak,
eget feszit fölé a buzavirág.

Völgy katlanának alágyujtott a Nap,
vérnarancs-sugara rezgőn melegit;
készül a tájnak párolgó teája,
beleáztatja az akác fürtjeit.

Tavasz-illatoktól tágul a tüdőm,
a reggel szineit felissza szemem,
mint ágak végén bő termés a rügyben
moccan szivemben a tarka szerelem.

Lázár Ervin

Aratás

A távoli dombhátak lágyan rezgő hullámokká gyűrődtek a hőségben. Sanyi elnézte ezt a finom táncot, és elmosolyodott. Gyerekkorában sokszor üldögélt nyaranta a Hajas alatt, és bámulva nézegette a nyírségi dombokat. Úgy gondolta akkor, ez valami égi nyáj lehet, szép, fátyolosan áttetsző, aranygyapjas báránykákkal. Ilyenkor vonulnak át villámgyorsan surranva a dombhátakon.

Közelinek érezte azt a rongyos kis parasztgyereket és hihetetlenül távolinak a jelent. Az utóbbi időben gyakran lopakodtak gyermekkori érzések szívébe, ilyenkor mindig meghökkent. Hiszen most fejezte be az akadémiát, kész embernek számított, csodálatos vágyak tüzelték... és akkor egyszerre csak jön az a régi, kis parasztfiú. — Talán egyedül maradtam hirtelen, talán félek az élettől meg a munkától. Visszavágyom apám biztonságot jelentő erős keze mögé — gondolkozott.

Valahonnan kaszapengés áradt a levegőbe, s az apja jutott eszébe megint. Most biztosan kint áll ő is a sovány, homokos föld közepén és valamilyen legénykori nótája ütemére köszörüli a kaszát. Talán éppen őrá gondol. A fiára, — az agronómusra.

A kenderföld mögül könnyű, barna homokfutó gördült az útra. A főagronómus hajtotta a két nóniuszt, mert a kocsis valami beteg asszonyt vitt be az orvoshoz a faluba. Sanyi már ma reggel, első látására rokonszenvesnek találta első főnökét, ezt az őszülő, kissé nyersnek látszó embert. Az öreg megállította a lovakat.

— Na fiam, hogy tetszik a birodalom?

— Szép, Bálint bácsi, szép, csak egy kicsit görbe.

— Hát Szabolcsban nincsenek ilyen dombok, de majd megszokod. Én is alföldi vagyok, én is megszoktam. Nem jössz haza?

— Nézelődnénk még egy kicsit — ha lehetne.

— Hát persze, csak ismerkedjél. Első nap, azt csinálsz, amit akarsz, aztán holnap már igazi agronómussá avatunk.

A főagronómus az ostornyéllel kelet felé mutatott.

— Most vágják arra egy szép búzatáblánkat. Érdemes megnézni.

Egyedül maradt újra, de otthonosabban nézett szét. Ez a bajuszos, érdeshangú ember meleg érzéseket mosolygott a szívébe. Elindult kelet felé, a búzatábla irányába. Az útszéli növényekről eszébe jutott „Bogáncs, a gazos prof", — ahogy a növénytan professzorukat nevezték. Játékos kedve támadt, és kihúzott egy növényt.

— Ez professzor úr kérem, lándzsáslevelű utifű, azaz plantago lanceolata...

— Köszönöm, Kollár fiam — mondta magának utánozva a professzor hangját — talán arról a másikról beszéljen.

— Ez, professzor úr, keserűfű... mondom keserűfű... mezei.

— Hát ez tényleg keserű magának, fiam. Máskor jobban készüljön, megértette?

— Igenis. — Sanyi nevetségesen meghajolt, aztán hirtelen ijedten körülnézett. — Még meglát valaki, aztán holnap már azt beszélik, hogy bolond az

új agronómus. — De nem volt senki a közelben. Sanyi mégegyszer vidáman meghajolt a rozstábla felé.

— Megértettem professzor ú, de tessék figyelembe venni, hogy... meg aztán itt az árokszélen valahogy egészen mások a növények, mint a herbáriumban.

A kaszások éppen végeztek a renddel, s kiegyenesedve ballagtak vissza a tábla innenső végére. Sanyi megállt a tarlón, s hirtelen szíven ütötte a hasonlóság. Az első kaszás, egy csíkosinges, idősebb ember, darabos, súlyos léptei az apjára emlékeztették. Sanyinak jóleső érzés vert fészket a mellében. Az aratók közben odaértek, és ügyet sem vetve rá beálltak a táblába.

— Jónapot! — köszönt rájuk Sanyi.

Barátságtalan morgás volt a válasz, valami megnevezhetetlen ellenszenv lopakodott közéjük.

— Így is ki lehet bírni — mondta félhangosan egy meztelen felsőtestű legény.

Sanyit szíven ütötték a szavak. — Mint az ellenségek. Csupa ellenség — gondolta és értelmetlenül nézte az embereket. — Hát bántottam én őket?

— Mink megkezdenénk, ifjúr — mondta a csíkosinges, és suhintotta is a kaszát.

„Ifjúr"?! Mit beszélnek ezek?

— Ez az új agronómus — mondta valaki.

— Egy parancsolóval több! — tette hozzá a másik.

A tizenkét férfitest erőtől duzzadó mozgását bámulta Sanyi, de ez a lenyűgöző lendület is ellenségesnek látszott. — Hát kik ezek az emberek, hogy így eltaszítják maguktól?

— Az én apám parasztember, nagy, erős parasztember, titeket mind félkézzel verne a földhöz, de szíve ezerszer különb a tiéteknél! — kiáltott benne az egykori parasztgyerek, és majd sírva fakadt. De valami konok dac is föllángolt benne, indulatosan lépett egyet előre.

— Adjanak egy kaszát! — mondta halkan és hangjából nagy elhatározás sugárzott.

Az aratók megálltak.

— Nincs időnk játszani — mondta az első kaszás, de Sanyiban már forrt a vér. A második helyen egy idősebb ember kaszált. Sanyi kivette kezéből a szerszámot, kabátját a tarlóra dobta, beállt a rendbe.

— Kezdhetjük.

A csíkosinges öreg megvonta a vállát, megsuhintotta a kaszát.

Sanyi indulatosan szorította a kaszanyelet, és vad erővel csapott a búzába. Az első mozdulat majdnem elrántotta, de nem törődött vele. Vágta eszeveszetten. Nem figyelte a többieket, nem illeszkedett bele mozgásuk ütemébe. Pár perc múlva már az első kaszás sarkában járt. Akkor az megállt, kicsit mosolyogva végigmérte a fiút, és gyakorlott mozdulatokkal köszörülni kezdte a kaszáját. Ütemre, nótásan, ahogy Sanyi apja szokta.

Ő is megállt, de köve nem volt. Így csak várakozott, míg a többiek végeztek. — Azt hiszitek sohasem kaszáltam még? Rajtam nem fogtok ki. — Az indulat vért kergetett a fejébe, összeszorította a fogát. — Majd megmutatom!

Az öreg komótosan, se nem lassítva, se nem sietve újra hozzákezdett. Az inge akkor már átizzadt.

Sanyi kezében régen volt kasza. Otthon szokott egy-két rendet levágni, de az apja mindig kivette a kezéből a kaszát.

— Vékony vagy te ehhez, diák úr, majd inkább én.

A második rendnél még mindig az öreg sarkában járt. — Meglehetősen nevetséges lehetek itt spanyolöves nadrágban, meg nylon ingben — villant fejébe, de csak megrántotta a vállát. Na és! Nylon ing, hát nylon ing. Azért is megmutatom.

A rend végére érve fölegyenesedtek, komor némaságban, vállravetett kaszával ballagtak vissza. Ez a csend is idegesítette a fiút. Jobban szerette volna, ha gúnyos megjegyzéseket hall vagy akármi mást beszélnek.

A harmadik rend után kis nyomást érzett derekában, erősen sajgott a keze. Visszafelé menet megint nem szólt senki egy szót sem.

Nehezebben ment. Dereka húzta lefelé. Csupa verejték volt a teste. Nem sietett, hozzáigazodott a többiek mozgásához. Így valahogy könnyebben ment. Zsibongott mégis a teste az erőlködéstől, és ijedten vette észre, hogy kezd lemaradni. Nem hagyhatom — feszítette meg minden erejét, — s eszébe sem jutott, hogy a kaszáját még egyszer sem köszörülte meg. Köve nem volt, kérni dacból sem kért. Akadozott a kasza, néha kétszer is oda kellett vágni, hogy el ne maradjon utána egy szál se. Rendje görbébb lett, tarlója magasabb, mint a többieké. Nagyon fájt a dereka. Feltört tenyerét marta az izzadtság. Kissé fátyolosan látta az öreg csíkosinges hátát s az egyhangúan dőlő búzát, de újra meg újra összeszedte erejét.

Az emberek arcáról eltűnt a gúny, csak a fáradtság tenyerelt nehézkesen az arcokon. Visszajövet az egyik rendből az öreg egészen közel ért Sanyihoz. Az arca kissé fölengedett:

— Hagyja abba — mondta csendesen, — elég volt.

Sanyi csak ennyit felelt:

— Elkezdtük.

Az öreg vállatvont.

— Nem sokáig bírom már — gondolta Sanyi és elkeseredett. Sajgott a teste, a kezét már nem is érezte.

Megint megálltak. Sanyi szédült. A tarlót bámulta, rátámaszkodott a kaszanyélre. A kaszakövek ütemesen pengették az acélt. Az öreg Sanyira nézett, határozatlanul odalépett hozzá, kivette kezéből a kaszát.

— Életlen — mormogta csak úgy magának és megfente. A többiek szótlanul figyelték, és ez a magányos ütem valami vidámságot csepegtetett beléjük.

Sanyi érezte maga mögött az embereket, hallotta a búzaszálak jajduló, belenyugvó roszogását, és minden haragja elpárolgott. Egyedül csak ez az ütem, ez a lendület élt benne. Az egész ember suhintásokra bontott erővé vált, aki egy közösség eleven alkatrészeként lép és suhint, lép és suhint. Előbb még égő szomjúság gyötörte, de most az egész belseje égett, sajgott fájdalom nélkül, mégis gyötrően.

Már nem is gondolt arra, miért kezdett kaszálni. Egyáltalán semmire sem gondolt. Egyszer villant homályosan és szétesően a fejébe, hogy le kellene vetni az ingét, aztán mégis magán hagyta.

A rendek végén gépiesen emelte vállára a kaszát, s ha akkor látja magát, okvetlenül a szemébe ötlik, hogy éppen olyan nehézkesen, súlyos léptekkel megy, mint az apja, mint a többiek.

Az öreg egészen mellette haladt.

— Balkézzel egy kicsit lejjebb fogja a nyelet. És nem kell annyira szorítani — morogta. Sanyiban melegség ömlött szét.

A gyerek megjött a vízzel. A félmeztelen szúróstekintetű legény kimosta a kék tejeskanna fedelét, teletöltötte gyöngyöző, még látásra is hűsítő vízzel; Sanyihoz lépett.

— Biztosan megszomjazott.

A nap lemenőfélben volt, mikor végeztek. Sanyiban egy szikrányi erő sem volt, maga is csodálkozott, hogy meg tud állni a lábán.

Az emberek sorban felakasztották a kaszákat egy akácfára, leültek. Csak állt mellettük. Nem mert leülni, mert úgy érezte, akkor talán sohasem tudna többet fölkelni.

Az aratók a földet nézték. Elfáradtak. Nagyon közel érezte magához az embereket.

— Szóval maga az új agronómus? — kérdezte az öreg.

Sanyi fáradtan bólintott. Egy darabig hallgattak, aztán a csíkosinges első kaszás Sanyihoz lépett.

— Én Imre János vagyok, aratógazda — mondta és kezet nyújtott.

Dombói Lajos

Június vége

Piroslik már a meggyfák tűzpiros
Rubintja, reng az árpa dús szakálla,
Pirulva szőkül már a búzatábla,
Fehéren izzva érni kezd a rozs.

A földibodza ága hintaszék,
Madár ül rajta, tátog gyenge csőre.
Béka brekeg, hiába vár esőre,
Parázzsal telt tüzes tó fent az ég.

A domb aranyhajába túr a kombájn
És nyírja már. A friss tarlóra sárga
Török pereg, zizzenve dől a szalma.

Békét lehel a táj, dudolva, tompán
Zümmög a jó motor, susogva zsákba
Ömlik a szorgos munka bő jutalma.

Pap Gábor

Ha elmész

Karom árbócán kendőm lengetem,
ha majd a vonatod megindul veled;
szétlőtt zászlónyél lesz elárvult kezem
s az érdes széltől könnyem permetez.

Bertók László

Esti képek

A napot valaki ledobta,
a túlsó-dombra esett,
elszaladt megnézni öcsém,
meg egy sereg gyerek.

Bokrokba bújt el a kertünk,
az utcán lapul a por,
félholdnyi felhőt szegeztek
az égre hat órakor.

Merev itt minden, azt hinnéd,
az élők alszanak?
Nézd csak, az élet csatangol
a tömzsi fák alatt:

Az árokban játszik két csöppség,
hordják a homokot.
Amott egy sereg kapás jön,
A csorda poroz ott.

És idehallik, a Külsőréten
valaki kaszát kalapál,
mert jövő évi kenyerünkkel
elénkfeküdt a nyár.

Krecsmári László

Nyárutói est falumban

Mint kormos sátor borul a földre
Fekete bográcsa az égnek,
S rajta — milliónyi apró lyukak —
Sziporkázó csillagok égnek.

Vetkőző bokrok bíbor levelén
Zokognak bús, bronzszínű csendek,
Siratják a nyár cingár zenészét,
Mely tegnap még víg nótát zengett.

A fák zöldselyem, lenge lomb-haja
Megsárgultan egyre csak gyérül,
S oda, hol harmat fénylett a füvön
Reggelente, — holnap már dér ül...

Eg a Hold, s a zörgő kukorica
Kivirítja arany fogsorát,
S zsörtölődő, házsártos szelekből
Fonja az ősz hűvös ostorát;

S holnap valamit hiába várunk
Lustán gomolygó ködbe zártan,
Én tudom, hogy rá már nem találunk,
— Mert én éreztem — mert én láttam,

Hogy az ősz huncut kis manói
Ma meglékelték szívét a nyárnak, —
Összenevettek és ezüstszínű
Ökörnyálháton tovaszálltak...

Békési Gyula versei

Téli alkony

Néma, havas mező,
most nyugszik le a nap.
Hópor száll a fákról,
a bokrok alszanak.

Nyúl-nyom. Hosszú csapás.
Az erdőig hegyez.
Hóból kiállt galyak
hegyén lepkényi nesz.

Egy kis törpe fenyő
habot ringat fején.
Borotválja a szél
villogva, könnyedén.

Pereg a zöld szakál,
fehér kendőre hull,
s a kis fa reszketőn,
kéken utána nyúl.

Vásár

Zajlik a vásár. Füst-frizurákat
borzol a szél és hurkaszagot hord.
Szól a rekedt síp. Hömpölyög, árad
emberek sűrű, tarka folyója.

Képüvegen, házablakokon,
nyári vasárnap réz-tüze lángol,
s gyöngyöket görget a barna nyakon
sós verítékből a kánikula.

Zümmög a forró, mély levegő
lenn a karámnál. Lódarazsak
csapnak a földön szétpezsegő
dinnyecafatra.

S míg nyílik a hőség sárga virága:
sugár-polip fogja az ég derekát,
s halk ketyegéssel egy nyurga akácfa
méri a végtelen, álmos időt.

Messzi az úton, hosszú szekérsor
áll a vakító házak előtt,
s dőlt kapuk árnyán hűl a meleg por,
míg trombita-fénnyel harsog a nap.

Búzás Andor versei

Éji pastorale

Égre libben a Hold, s a jószagu kertek
zizzenő vágyakkal feleselnek.

Suhanc szellőt hajt erre az erdő,
nedvesszáju asszonyai: a termő

gesztenyék, gyertyánok, mályszemű tölgyek
szégyenlős-csöndesen rápörölnek.

De harmatra hajlit tüzes ibolyát,
feslett jácint feszül rá, s földszagu krumplivirág,

pihegve repdesi vágyát az izmos fanyarlehü gyom,
s becézi millió mélyszagú rikitó cigány-szirom.

Árad a kertek nászmuzsikája, izzik az éjjel,
titkokat bólint a fűzfa, a bölcs: áld és vezényel.

S hajnalra, mikor kisimul a vágy a levélen:
ezüstcseppekkel áldva szunnyad az óvatos szélben.

Még hullámzik

Még hullámzik a megszelidült tél
rohama, verdes az ablakon, mint
valami idehajszolt más-ég-lakó madár;
zuzos gyöngyeit gyüjtené a szél
de szétgurul, s a pirult nap körül, kint,
apadt hasu ködöket ráncigál.

Egy elszáradt kóróhoz

Bogarak nemtője ó hatalmas kóró
Hozzád száll ma szavam

Rozmaringok szagtalan bús rokona
Hónaljadon immár zörögnek az értelmüket vesztett levelek

Pirospettyesek zokogtak a fényes égre
Por-ideüzte zarándokok szorosan ültek

Száradon Akkor volt a tüzes és termő évszak
És te két keréknyom közt kitártad a kivetettség

Ötszirmú sárga csillagát.

Bojár Iván rajza

Tüskés Tibor

Babits Mihály Pécsett

A magyar irodalomtudomány a Babits-kutatásnak még a kezdet-kezdetén jár. Csupán az író életpályájának egy-egy rövidebb szakaszát felölelő tanulmány jelent meg eddig, s egy kitűnően szerkesztett és jegyzetelt kötet: Babits, Juhász és Kosztolányi egymás közt váltott leveleinek gyűjteménye. Babits teljes életrajzának készületéről csak hírünk van.

Az alábbi dolgozatnak nem célja, hogy a címben jelzett téma összes vonatkozásait föltárja. Még kevésbé, hogy értékeljen, magyarázzon és következtetéseket vonjon le. Az itt közlésre kerülő dokumentum-anyag nem valami módszeres és tervszerű kutatómunka eredményeként került felszínre, inkább a véletlen segített hozzá. Néhány évvel ezelőtt egy Pécsett rendezett időszaki irodalmi kiállítás s egy Babits-emléktábla leleplezése alkalmával megmozdult érdeklődés juttatta a kezemhez az itt következő adatokat. Állandó helyi irodalmi múzeum hiányában azonban az anyag jórészét — köztük leveleket és fotokat — az elkallódás és pusztulás veszélyével vissza kellett adni a tulajdonosoknak. A dokumentumok e helyt történő közlésével a publicitást s a részbeni megőrzést kívánjuk szolgálni.

Babits Mihály 1886-ban, három éves korában járt először Pécsett. A legelőkelőbb pécsi fotográfus, Zelesnyi Károly „ő cs. k. fensége József főherceg udvari fényképésze" Széchenyi téri műtermében ekkor készült az a fénykép, amelyet a *Literatúra* 1929. évi könyvnapi különszáma közölt először „Babits Mihály egyetlen gyermekkori arcképe" aláírással. A kép megjelent a *Babits Emlékkönyv* (1941) negyven fényképmásolata közt is, de téves („Babits Mihály négy éves korában") aláírással. Az általam ismert foto hátlapján egykorú írással ez áll: *„Babics Misike 1886."*

Belia György, aki eddig legtöbbet írt Babits diákéveiről *(Két fejezet Babits Mihály életrajzából,* Dunántúl, 1955. 10. szám), azt mondja, hogy a Babits-család 1891-ben került Pécsre. Más adat szerint már 1890-ben Pécsett laktak Babitsék. A kérdést véglegesen a pécsi elemi iskolák értesítője dönthetné el, amelynek azonban éppen az 1890/91. évről egyetlen példánya sem került elő eddig. Az elemi harmadik és negyedik osztályát már kétségtelenül Pécsett járta a kis Mihály. *Pécs szab. kir. város összes községi népoktatási tanintézeteinek értesítője* az 1891/92. és 1892/93. iskolai évről a belvárosi fiúiskola (ma: Leonardo da Vinci u. 1.) harmadik ill. negyedik osztályú tanulói közt közli nevét. Így: *Babics Mihály,* s az alábbi érdemjegyeket:

Év	Osztály	Magaviselet	Szorgalom	Hit- és erkölcstan	Magyar			Számtan	Földrajz	Rajz	Ének	Testgyakorlat	Mellék-tárgyak	
					olvasás	nyelvtan	szépírás						Német olv.	Német írás
1891/92.	III.	d	d	1	1	1	1	1	1	2	1	—	1	1
1892/93.	IV.	d	d	1	1	1	2	1	1	2	—	—	2	2

Belia szerint „lakást a Xavér templomhoz közel, az Alajos utcában vesznek", maga Babits viszont egy, alább teljes terjedelmében idézett, 1934-es interjúban azt mondta: „Kertes házban laktam a Xavér utcában." Pécsett ma is van Alajos és Xavér utca. Közvetlen adatot nem sikerült találni a két utca vitájához.

Amikor Babits édesapja Pécsre költözött, tulajdonképpen saját diákéveinek színhelyére tért vissza. A gimnázium felső osztályait Pécsett végezte, 1864-ben tett érettségit a ciszterciekknél (az iskola akkor a Kossuth Lajos utca 44. sz. alatti ún. líceum épületben működött), s részletesen a hetedik osztályban elért eredménye ismeretes. *(A pécsi katholikus főgimnáziumba járó tanulóifjúság érdemsorozata az 1862/63-iki tanévben):*

Babics Mihál Styr. Lymb. ö. d. jeles I. rendű 10.

A rendkívüli tantárgyakban tett előmenetele: ének: jó.

Fiát 1893-ban ugyancsak a ciszterciekhez íratja (akik ekkor már a Széchenyi téri épületben tanítanak), s a diák Babits hatodik osztályos kora óta ugyanabban az ösztöndíjban részesül, mint édesapja.

Babits Mihály gimnáziumi éveit az iskolai értesítőkben kísérhetjük nyomon. Ezek az értesítők tájékoztatást nyújtanak az iskola tanárairól, a használt tankönyvekről és az elvégzett tananyagról, még az írásbeli dolgoztok témáit is közlik. Tudósítanak az iskolai könyvtárak és szertárak állapotáról, az iskolai egyesületek, így az önképzőkör munkájáról, az iskolaév történetéről. Felsorolják a tanulók érdemjegyeit, valamint az ösztöndíjban és jutalomban részesült tanulók nevét. *A zircz-csiszterczi rend pécsi róm. kath. főgimnáziumának értesítőiből* az alábbi, Babits Mihályra vonatkozó adatokat jegyezhettük ki.

Babits Mihály érdemjegyei a gimnázium nyolc osztályában:

Év	Osztály	Rendes tantárgyak														Rendkívüli tantárgyak		Magaviselet
		Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Görög nyelv	Történelem	Földrajz	Mennyiségtan	Rajzoló mértan	Természetrajz	Természettan	Bölcsel. előtan.	Szépírás	Testgyakorlás	Ének	Francia nyelv	
1893/94.	I.	1	1	1	—	—	—	1	1	1	—	—	—	1	3	1	—	1
1894/95.	II.	1	1	1	—	—	—	1	1	1	—	—	—	2	3	—	1	1
1895/96.	III.	1	1	1	2	—	1	2	2	2	—	—	—	—	3	—	2	1
1896/97.	IV.	1	1	1	1	—	1	—	1	1	1	—	—	—	3	—	1	1
1897/98.	V.	1	1	1	1	1	1	—	1	—	1	—	—	—	1	—	—	1
1898/99.	VI.	1	1	1	2	1	2	—	2	—	1	—	—	—	3	—	1	1
1899/1900.	VII.	1	1	2	2	2	1	—	2	—	—	1	—	—	3	—	—	1
1900/1901.	VIII.	1	1	1	2	2	2	—	2	—	—	2	1	—	3	—	—	1

Az 1900/1901. iskolai év végén (június 20—24.) érettségi vizsgálatot tett tanulók között másodikként szerepel Babits.

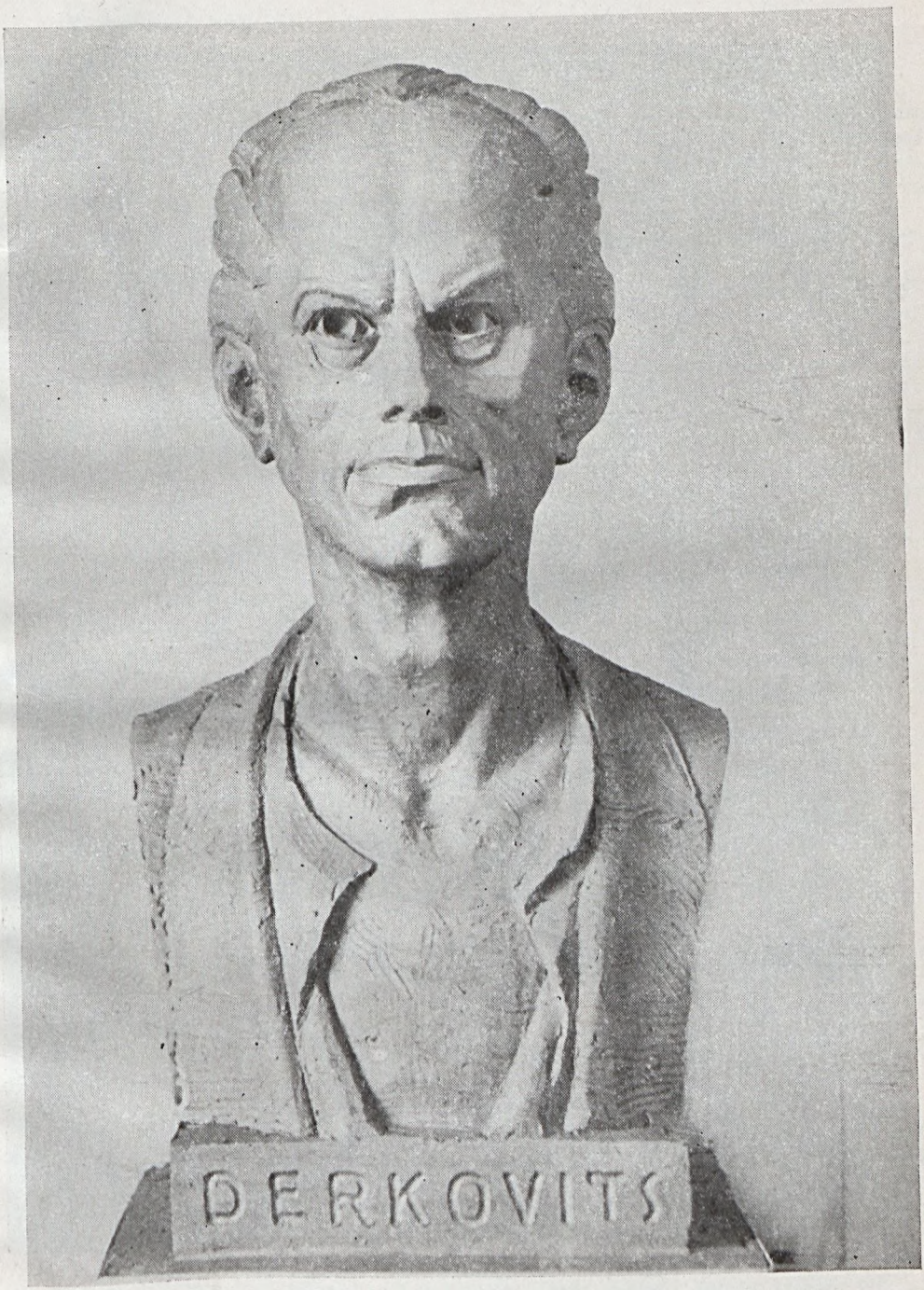

Vörös János: Derkovits

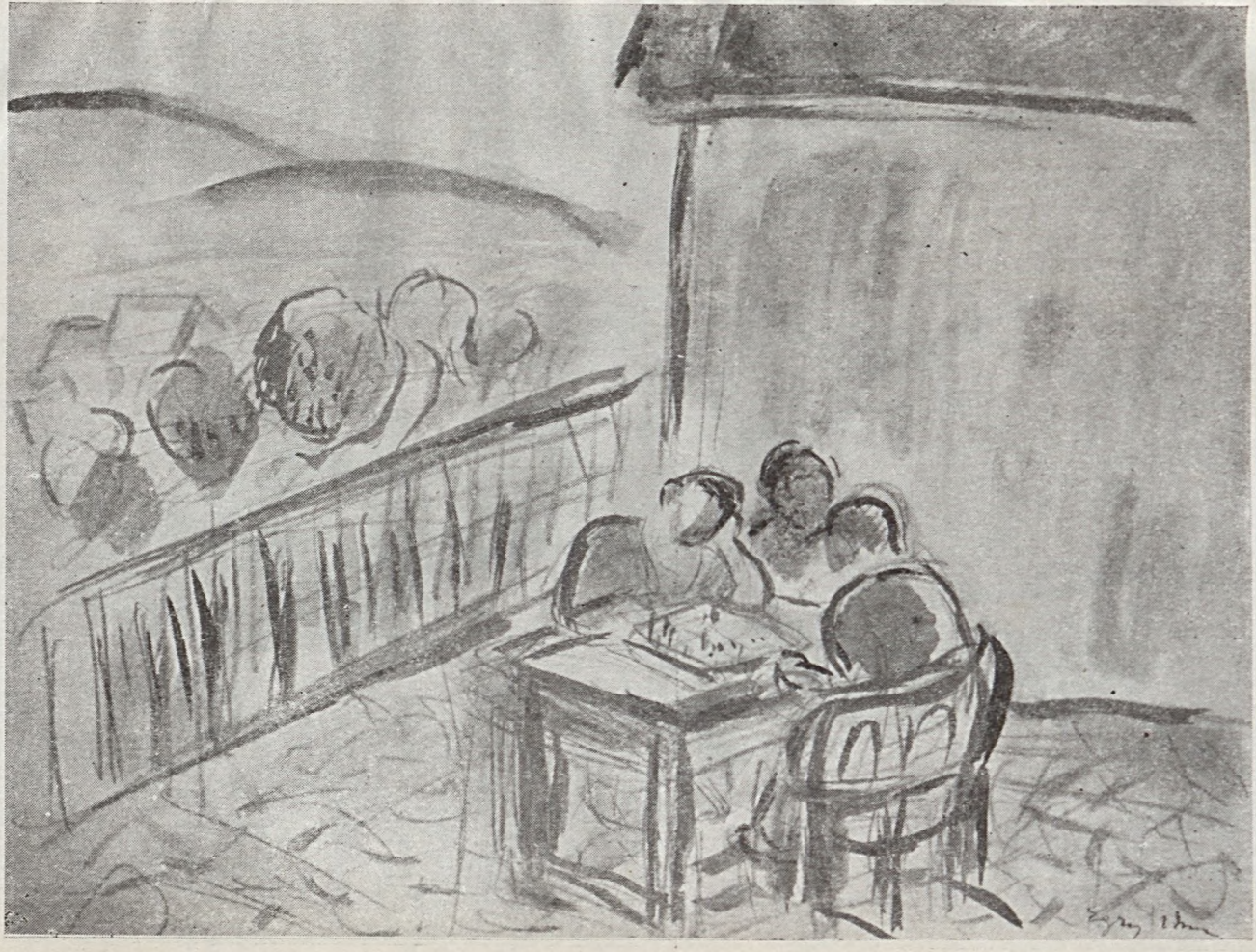

Egry József: Sakkozók

Érettségének foka: jól
Választott tudomány szaka: jogi [!]

Érdemes megjegyezni, hogy Babits nevét az ötödik osztályig (s majd újra a nyolcadikban) az értesítőkben következetesen így szedik: Babics, cs-vel, az ötödik osztálytól azonban ts-sel. Babits első sajátkezű névaláírása éppen ebből az évből ismeretes előttem. Egy Maywald-féle görög nyelvtankönyv bekötési táblájának belső oldalán találtam: *„Babits Mihály V. osztályi gymnazista tankönyve 1897/8."* A római V-ös mellé aztán még két függőleges vonalat húzott Babits, mivel a tankönyvet a gimnázium későbbi osztályaiban is használnia kellett. (Az idézett bejegyzéssel azonos kéztől származó néhány szó és jel is van a könyvben.)

Babits az ösztöndíjas és jutalmazott tanulók között az ötödik osztálytól kezdve szerepel. (Ekkor halt meg apja.) Minden évben az egyik legjelentősebb ösztöndíjat, a Kelemen-féle 50 forintos (ill. 100 koronás) ösztöndíjat felerészben ő kapta. Az ösztöndíjat Babits anyai dédapjának testvére, Kelemen József († 1868) pécsi nagyprépost alapította: végrendeletében 3,000 frt. alapítványt tett tanulóknak. Ezenkívül az ötödik osztályban a „mélt. és ftdő Vajda Ödön, zirci apát és intézetünk kegyura" által „négy, minden tekintetben kifogástalan tanuló jutalmazására" kitűzött „4 drb. cs. és kir. arany" közül az egyiket Babits Mihálynak ítélte oda a tanári kar; a hatodik osztálytól kezdve pedig a Lymberg—Styrum-féle alap (100 frt., ill. 200 korona) fele részével is őt jutalmazták.

A diák Babitsra tanárai közül ketten lehettek nagyobb hatással: Bitter Illés, az ötödik osztálytól új osztályfőnöke, és dr. Greksa Kázmér a magyar nyelv és irodalom tanára. Amikor Babits a hetedik osztályba lépett (tehát rendes tagja lehetett az önképzőkörnek), Greksa vette át az önképzőkör elnöki tisztét. Greksa tudós és ambiciózus ember volt. Pécsre kerülése előtt a zágrábi egyetemen tanított. Tanulmányai, eredeti versei és francia műfordításai jelentek meg különböző lapokban, s éppen akkor, mikor Babits hetedikes diák volt, huszonhárom oldalas, nagy tanulmányt írt az iskola értesítőjébe az önképzőkörök céljáról és munkájáról.

Az iskolai értesítők az önképzőkör munkájáról évről-évre rendszeresen beszámolnak. Babitsról ezeket olvashatjuk:

1899/1900.

Nagyobb terjedelmű értekezéseket olvastak fel:... Babits Mihály, VII. o. t. „Vázlatok egy nap történetéből".

A körben kitűzött pályázatok eredményei a következők:

2. Ft. Greksa Kázmér dr., vezető tanár úr 1 aranyos pályadíjat tűzött ki szabadelőadásra. Mivel pályázó nem akadt, a jutalmat a legszorgalmasabb működő tagnak, Babits Mihály, VII. o. tanulónak ítélte oda.

12. Szuly Jenő, VIII. o. t. műfordításra tűzött ki 1 arany jutalmat. Beérkezett 2 mű: „Apró versek" és „Műfordítások". Az előbbi szerzője Babits Mihály VII. o. t. jutalomban, az utóbbié Surányi Miklós, VIII. o. t. dicséretben részesült.

13. A körnek Horváth Ágoston emlékére alapított történelmi pályázatára 2 mű érkezett be: „Európa és a honfoglalás" és „Tíz év Erdély történetéből". Az előbbi mű szerzője Baranyai Béla VIII. o. t. a kör 1 arany pályadíját nyerte el; míg az utóbbi mű szerzőjét, Babits Mihály, VII. o. t.-t Mattyasovszky Tibor, VII. o. t. jutalmazta 1 aranynyal.

14. A kör Koczián-féle ballada-pályázatára 3 mű érkezett be: „A király halála", „Éjszaki mese" és „II. Rákóczy György". Ez utóbbi szerzője Babits Mihály VII. o. t. 1 arany jutalomban, az „Éjszaki mese" szerzője Surányi Miklós, VIII. o. t. dicséretben részesült.

1900/1901.

A VII. és VIII. osztálybéli ifjak „Önképzőköré"-nek 1900. szept. 23-án tartott alakuló gyűlésén Greksa Kázmér dr. szaktanár elnöklete alatt a tisztikar következőleg alakult meg: alelnök: Babics Mihály, VIII. o. t....

Az évközben leköszönt tisztviselő helyébe választattak: alelnöknek: Frank Rikárd, VIII. o. t.

Nagyobb terjedelmű értekezéseket olvastak fel: Babics Mihály, VIII. o. t. „Mikes Kelemen levelei", „Okt. 6." és „Vörösmarty nyelvezete".

A Körben kitűzött pályázatok eredményei a következők:

11. Mint legjobb bírálót: Babics Mihály VIII. o. tanulót 1 arany jutalommal tüntette ki a Kör.

Ez az, amit Babits önképzőköri szerepléséről biztosan mondhatunk. Babits későbbi nyilatkozataiban, valamint a Babitsra emlékező cikkekben (*Sásdi Sándor: Babits Mihály iskolaévei*, Újság, 1941. aug. 17., s ennek nyomán: *Pusztai József: Babits Mihály, a pécsi kisdiák*, Dunántúli Napló, 1954. nov. 26.) sok szó esik Babits diákéveiről, a pécsi önképzőkörben végzett munkájáról, de számos pontatlanság, időrendi tévedés és ellentmondás rontja az adatok megbízhatóságát. Elsődleges forrásként — a fent idézett értesítő-kivonatok mellett — az önképzőkör egykori jegyzőkönyvét kellene elfogadnunk, mely azonban mindmáig nem került elő. Hallottam véleményt, Babits egyik volt osztálytársa mondta (Gaál János), hogy maga a felnőtt költő semmisítette volna meg a rá vonatkozó lapokat egy későbbi pécsi látogatása alkalmával. Ez azonban teljességgel lehetetlen. Sásdi Sándor említett 1941-es, tehát Babits halála évében kelt cikkében még az önképzőköri jegyzőkönyvekre hivatkozik, s éppen ezek az adatai a legszavahihetőbbek:

Ellátogattunk a ciszter-reálgimnáziumba, hogy az önképzőköri jegyzőkönyvekben keressük az egykori szorgalmas tag működése nyomát. Kühn Szaniszló, az intézet tudós igazgatója készséggel bocsátotta rendelkezésünkre az összes idevonatkozó jegyzeteket, dokumentumokat...

A jegyzőkönyvből kitűnik, hogy Babits csaknem minden önképzőköri ülésen szerepelt. Adódott alkalom, amikor ugyanazon ülésen szavalt, bírált és novellája is felolvasásra került. Hetedikes korában először a „Pázmán lovag"-ot szavalja. A bírálat taglejtését esetlennek, hanghordozását hamisnak mondja. Ugyanakkor elfogadják „Viszály a tanácsházban" című elbeszélését. Máskor a „Szép Ilonká"-t szavalja, amikor is előadását vontatottnak mondja a bíráló, viszont dícséri azokat a részeket, amikor a leány hervadását ecseteli. Egyik ülésen Kiss József „Mese nagy csizmáról, kis cipőről" című versével lép hallgatói elé, de dicséretet ezúttal sem kap, sőt a bíráló azt ajánlja, próbálkozzon komikus versek szavalásával, ott többre viheti. Március 15-én „Vázlatok a nap történetéből" címen tart előadást. Pár héttel később fogadják el „Bíró uram karácsonyestje" című elbeszélését, amelyről a bíráló dícsérettel emlékezik meg. Különösen kiemeli népies nyelvezetének hibátlanságát és arányos szerkezetét. A záróülésen Garay „Obsitos"-át szavalja és négy díjat nyer. Egy aranyat kap, mint legszorgalmasabban működő tag, díjat nyer „Apró versek" című műfordításaival, „II. Rákóczi Ferenc" című balladájával és „Tíz év Erdély történetéből" című értekezésével...

Nyolcadikos korában ugyancsak a legszorgalmasabb szavalója a körnek Babits Mihály. Egyúttal ifjúsági elnöke is, viszont Greksa a tanárelnöke. Az elnökválasztást kétségkívül nagy harcok előzték meg. Egy Frank Tivadar [Richárd] *nevű tanuló volt Babits ellenfele. Babits fölényesen győzött, de hogy a továbbiakban mi történt, rejtély. Ugyanis az 1907* [1901] *március 7-i jegyzőkönyv szerint Babits bejelentette, hogy a tagok lanyha működése miatt az elnökségről lemond. A lemondást nem fogadták el. A következő, március 10-i ülésen Babits „nagykörű elfoglaltsága miatt" mégis lemond az elnökségről és helyébe a rivális, Frank Tivadar* [Richárd] *kerül. Az önképzőkörben azonban továbbra is szorgalmas tagként működik. A „Meren-*

gőhöz" című verset szavalja és a bíráló megállapítja: „Előadása színtelen, gesztusai szegletesek." Viszont egy másik ülésen a „Tetemrehívás"-sal kapcsolatban kiemeli a bíráló az érzelmes részek jól felfogott hangját. Október 6-án ő mondja a gyászbeszédet, év vége felé pedig elfogadják „Pünkösdi rózsa" című versét és Martialis-fordításait. Utolsó ülésen egy arany díjat kap, mint legjobb bíráló.

Babits önképzőköri működésének egy közvetlen adatára sikerült még rábukkannom. Néhány olyan bírálat akadt a kezembe, amelyet az önképzőkör által kitűzött tételre érkezett pályaműről készítettek. Az első az 1899/1900. tanévben kelt, s rajta *„Babits Mihály II. bíráló"*-ként szerepel. A másik kettő pedig az 1900/1901. évi tételekre beérkezett pályaműről készült. Az egyiken Babits Mihály megint csak bíráló, a másikat viszont — alább közöljük — a toll, a tinta és a betűvetés azonossága alapján maga is írta. Babits ekkor nyolcadikos diák volt.

A Horváth Ágoston féle pályatételre beérkezett „II. Endre keresztes hadjárata" cz. pályamű bírálata.

Hazánk történetére nem valami nagy befolyással bíró eseményt választott tárgyául, s ezt is inkább történelmi mozzanatai szerint, mint okaiban és hatásában méltatja. Azonban forrásait helyesen használta föl; szerkezete ellen sem emelhető kifogás; és stílusa is elég világos, szabatos értekező-stílus.

Mindezekért jutalmazásra méltónak ítéljük.

Puppits Géza	*Babits Mihály*	*Tóth Dezső*
1. bíráló	*2. bíráló*	*3. bíráló*

Babits a gimnázium harmadik osztályát már a család új lakóhelyéről járta. 1895. szept. 21-én született István öccse, az ő keresztelési anyakönyvében (Székesegyházi Plébánia) a szülők lakhelye alatt ez áll: *Pécs, Klimo utcza 16.* Az utca névváltozása és átszámozása miatt a ház ma a Landler Jenő u. 8. számot viseli.

Babits édesapja a halottai anyakönyv bejegyzése szerint (u. o.) ötvenhárom éves korában, 1898. május 12-én ugyanitt halt meg tüdőlobban. A kis Mihály ekkor ötödikes gimnazista volt. Édesapját a Szigeti külvárosi temetőben temették el. 1924-ben — egy újsághír szerint (Pécsi Est, 1924. máj. 11.) — Babits Mihály édesanyja még Pécsre jön a költő öccsével a halott sírját meglátogatni, de később, a temető felszámolásakor tetemét a család átvitette Szekszárdra.

Édesapja halála után Babits egyedül maradt Pécsett. Anyja visszament Szekszárdra lakni. Mi történt a kis Mihállyal? Itt szúrjuk közbe Sásdi már idézett cikkének egy másik részletét:

Misi távoli rokonához, özv. Decleva Béláné hoz kerül kosztosdiáknak. A József utca 8. szám alatti házban lakik, és Decleváéknál igazi otthonra talál. Az özvegy asszony leányai kényeztetik, fia, Dénes, aki három évvel idősebb, készséggel segíti, amiben lehet.

Ezekről az évekről [legfeljebb hónapokról] *így beszél Decleva Dénes dr. ny. ügyészségi elnök:*

— Babits Mihály lehangolt, szomorú állapotban került hozzánk. Édesapja nyelvrákban halt meg [halálát közvetlenül nem ez okozta], *szörnyű szenvedés után, és a 16* [15] *éves fiú hónapokig nem tudott szabadulni a legmélyebb gyász sötétjéből. Egyébként is csendes, kevés szavú volt. Ha kérdezték, felelt, de legszívesebben behúzódott közös szobánkba és olvasott. Mindnyájan szerettük, pedig nővéreim sokat vesződtek vele, mert szórakozott volt, önmagával nem törődő, külsejét elhanyagolta. Egy ízben megtörtént, mégpedig télvíz idején, hogy egyik lábára húzott csak cipőt és úgy ment az utcára. A nedves járdán vette csak észre, hogy harisnyában van, és restelkedve somfordált vissza.*

Babits Decleváéktól csakhamar átköltözött anyai nagyapja testvérének, Kelemen Mihály honvéd törzsorvosnak Hunyadi (ma: Mátyás király) utca 23. szám alatti házába. Kelemen Mihályt a rokoni szálon kívül az is Babitshoz fűzte, hogy ő

tartotta keresztvíz alá a költőt és testvéröccsét, Istvánt. A három utcára néző lakás előkelőbb, északi és nyugati magasföldszintes szárnyát egyedül lakta az agglegény nagybácsi, Babits diákszobája a Zrínyi utcára néző, déli, egyablakos kis házrészben volt.

Kelemen Mihály legendás könyvtárát a világos, udvari nagyszobában helyezte el, innét kerültek ki Babits diákkori olvasmányai.

Kelemen Mihály halála (1919) után, az orvos végakarata szerint könyvtára a városra szállt (annak fejében, hogy sírját a város gondoztatja; egy ideig halottak napján városi hajdu állt őrt sírjánál); néhány évig az Egyetemi Könyvtárban őrizték, ma a Megyei Könyvtár tulajdona.

A barna félbőrbe kötött, K és K M monogrammokkal díszített könyvek jelentős részét maga Kelemen Mihály gyűjtötte, Babits szerint viszont (*Az én könyvtáram*, Könyvbarátok Lapja, 1927. — ugyanitt sokat elárul ifjúkori olvasmányairól) Kelemen Mihály könyvtárának alapját nagybátyjától, az 1868-ban elhunyt Kelemen József pécsi nagyprépositól örökölte. Ennek ellentmondani látszik Kelemen József 1861-ben kelt végrendelete (Pécsi Káptalani Levéltár). Eszerint:

17. Minden könyveimet a két almáriummal együtt hagyom László [!] *unokaöcsémnek, aki most Rómában tanul, addig míg hazajön, Gyula unokaöcsém viselje gondját a könyveknek.*

Kelemen László (a későbbi kanonok és várplébános) 1864-ben tért vissza Rómából, s így Kelemen József halála után maga vehette át nagybátyja könyveit. Ezeket, saját gyűjteményével együtt azután — ismét levéltári adatok szerint — halála (1902) után a püspöki (ma: Egyetemi) könyvtárra hagyományozta. (Babits anyai nagyapjának testvéréről, erről a sokat betegeskedő Kelemen László kanonokról — aki-

nél diákkorában maga is többször megfordult — írta *Anyám nagybátyja régi pap* c. versét.)

Kelemen Mihály könyvtári hagyatéka az 1945. jan. 1-én lezárt leltárjegyzék szerint összesen 4428 művet tartalmaz 4719 kötetben. A gyűjtemény valamivel kevesebb, mint felerészben szépirodalmi, nagyobb részben ismeretterjesztő művekből áll. Milyen könyveket forgathatott, olvashatott a diák Babits ebben a könyvtárban? A sok orvosi (Dollinger), természettudományos (Darwin) és teológiai könyvek (ez utóbbiak kerülhettek valamelyik pap-rokontól Kelemen Mihály könyvtárába) bizonyára kevéssé érdekelték, a lexikonok és történeti munkák már inkább. A magyar klasszikusok többnyire első kiadásai (Berzsenyi, rengeteg Jósika, Eötvös, Vörösmarty, Petőfi, Arany) mellett bőven szerepeltek a XIX. század, erősen második vonalba tartozó szépírói (Lauka, Lisznyai, Endrődi, Pósa, stb.). Egész polcokat foglaltak el a hazai és külföldi ponyvairodalom szerzői: Beniczkyné Bajza Lenke, Ohnet, Marlitt, Doyle. De helyet kapott a könyvtárban egy német nyelvű Shakespeare-sorozat, Dante, Victor Hugo és Heine is. A fiatal diák-olvasó érdeklődését elégíthette ki a sok Verne, Jókai és Dickens. A filozófiát Hume, Kant, Schopenhauer képviselte. A latin klasszikusok (Tacitus, Livius, Horatius stb.) szinte teljes számmal megvoltak.

A gyűjtemény őriz néhány Babits-kötetet is. Kettőben dedikáció is olvasható:

Babits: Levelek Iris koszorújából (1909)
Kedves Miska bácsinak mély tisztelettel és hálával Babits Misi
Dante: A pokol (1913)
Igen tisztelt kedves Miska bácsijának nagy hálával Babits Mihály

A Babits diákéveiről szóló dokumentumokat volt osztálytársainak visszaemlékezésével zárjuk.

Gebhardt József nyolc éven át volt Babits osztálytársa.

— Nagyképűség lenne ma azt mondani, hogy a diák Babits Mihályban mi már a nagy poétát láttuk. Dehogy is törődtünk mi azzal, hogy Babics-e vagy Babits, Mihály-e vagy Misi? . . . Tud-e váltót ütni a métában? Miska nem tudott. Pedig ez akkor fontosabb lett volna, mint a poétika . . . Hetedik „zircibe" járhattunk, amikor magyar tanárunk, dr. Greksa Kázmér lett. Greksa a zágrábi egyetemről jött, ott a magyar nyelv és irodalomtörténet tanára volt. Kitűnően ismerte a magyar kódex-irodalmat. Nagyvonalú ember volt. Sokat tudott és sok volt benne a humor. Bennünket, hetedik, nyolcadikos diákokat úgy kezelt, mintha egyetemi hallgatók lettünk volna. Nekünk szokatlan volt ez a pedagógiai gesztus, de hamar értékeltük. Sokszor hetek, hónapok is elmúltak, de nem kérdezett, nem feleltetett bennünket. Csak magyarázott és a magyar irodalom remekeiből olvasott fel szemelvényeket. Hamar megszerettük. És alig vártuk már a magyar órákat, mert soha nem lehetett tudni, hogy milyen tréfát, meglepetést hoz magával az órára. Ha feleltetett, akkor az illető legtöbbször egész órán át felelt, illetőleg hallgatott, mert Greska akkor is csak magyarázott és irodalmi élményeit adta elő. Ilyenkor már talán észre sem vette, hogy felelésre felhívott közülünk valakit. Ha a folyosón, az utcán, sétái közben találkozott velünk, mint kis barátját üdvözölt bennünket, karonfogott, és nem egyszer vitt bennünket magával a Mecsekre, vagy a rendnek Szkókóban lévő szőlője felé.

— Alig ismerkedtünk meg Greskával, egyik magyar órán előveszi noteszát. Böngészi a névsort és felhívja Miskát imigyen: „Nó, Babies, mondja csak . . ." A többit közülünk senki sem hallotta, mert kitörő kacaj követte Greksa szavait. Ma is az a meggyőződésem, hogy a humort szerető Greksa, aki nem volt rövidlátó átvitt értelemben sem, szándékosan nevezte Miskát így, hogy egy pillanatra megszüntesse azt a gyötrő drukkot, amit noteszának váratlan elővétele idézett föl. Miska neve ettől a perctől kezdve Babies lett.

— Greksa volt az önképzőkör elnöke. Miskának egyik másfél füzetes magyar dolgozata természetesen feltűnt neki. Babits az önképzőkörben sokat szerepelt, mint bíráló, szavaló, versíró. Rövidebb ideig diákelnök is volt.

— Miska jeles diák volt. A piciny testben nagy akarat székelt. Szerénységénél

csak nagy, elmélyülni igyekvő akaratereje volt nagyobb. Már ebben az időben is inkább csak a magyar nyelv és a klasszikusok érdekelték. Görög és latin órák előtt a szünidőben csoportokra oszlottunk. Néhány perc elég volt arra, hogy egy jeles latinistával átvegyük a feladott fordítást. Babits ilyenkor mindig értékes magyarázatokat fűzött a tömörebb, elvontabb mondatszerkezetekhez. Ellenben a számtan, mértan Miskát nem nagyon érdekelte. Az énekről és tornáról meg ne is beszéljünk!

— Törékeny, gyenge fizikumu fiú volt. Tornatermünk a Kert utcában volt, ott, ahol ma az Egyetem Anatomiai Intézete van. A torna tanár, Hemmerich bácsi már az első pillanatban felismerte Miska gyenge atlétikai készségét, s igen elnéző volt vele szemben. Ha pl. ugrottunk, rendesen Miska indított. S ha ő ugrott, a startot valamennyien figyeltük, kabaré volt az mindünknek. De talán Miska mulatott legjobban. Ő már előre tudta, mi lesz az eredmény: a kifeszített zsinort a legalacsonyabb magasságból is lehúzta. „Na Babits, kiállhatsz a sorból, ülj a kályha mellé!" — mondta ilyenkor nevetve Hemmerich bácsi. „Aztán tornázhatsz, ahol akarsz." Ez a jog csak Miskának engedélyeztetett. Nyújtón néhány lendület után már csak egy kézen lógott, aztán összecsuklott a matracon.

— Mihelyt kitavaszodott, métázni mentünk. De én nem emlékezem arra, hogy Miska valaha is részt vett volna ezekben a métajátékokban. Ő ilyenkor Kelemen doktor nagybácsijának Hunyadi utcai könyvtárszobájába vonult vissza. A korzó, a flört, az akkor divatos fenszterlizés Miskát nem érdekelte. Csak a klasszikusok! Egyébként ő is, én is a Zrínyi utcában laktunk. A nyolc évig tartó gimnáziumi időben sokat voltam vele együtt. Télen szabadidőnk nagyrészét sakkozással töltöttük. Mondhatom, szenvedélye volt Miskának a sakkozás...

Faludi (Faulstich) Ádám hét évig járt Babits-csal.

— Babits Mihállyal 1893-ban ismerkedtem meg. A szeptemberi iskolai beiratás alkalmával a létszám betelte miatt azonban engem nem vettek fel a ciszter gimnázium első osztályú tanulói közé, s így a Hunyadi utcai Reáltanodába iratkoztam. Hogy mégis ismeretségbe kerültem már ekkor Babits Miskával, annak tulajdonítható, hogy Babits a Klimó utcában felfelé menve, a jobboldalon a harmadik vagy negyedik házban lakott, én pedig a Szigeti országút elején. Így minden reggel iskolábamenet a Szigeti országút elején, illetőleg a Klimó utca sarkán akarva-akaratlanul találkoznunk kellett és szervusz-szal köszöntöttük egymást. Ilyenkor Babits többször érdeklődött francia nyelvtanom és francia nyelvtudásom után. A szünidő végén különbözeti vizsgát tettem s engem is felvettek a gimnázium második osztályú tanulói közé. Így lettem Babits osztálytársa.

— Ezután szinte mindennapi kísérőm lett iskolábamenet és hazajövetelkor. Úgy tudom, hogy saját elhatározásából is, de később osztályfőnökünk megbízásából is instruktoromnak kínálkozott magyar és latin nyelvből. Tapasztalván naponként a magyar és latin nyelvben való gyöngeségemet, meghívott, hogy hetenként kétszer, kedd és csütörtök délután menjek hozzá, kedden délután magyar és csütörtök délután latin nyelvtan tanulásra. Már a második osztály vége felé gyakran mondogatta osztályfőnökünk óra végén mosolyogva: „Nézzétek csak, fiúk, ez a Misi mennyire vitte már ezzel a gyönge, kövér sváb fiúval. Még eléri, hogy az év végén jót fogok növendékének adni magyarból." Miska ilyenkor lehajtotta fejét, a többiek pedig gratuláltak neki. — Önzetlen volt Babits. A harmadik osztályba történő beiratkozáskor azt mondta nekem: „Ha akarsz, továbbra is csak gyere hozzánk, s együtt készítjük a feladatokat". Én természetesen örömmel jelentem meg hetenként kétszer a Klimó utcai magas ház udvari szobájában. Sosem engedte az ő gyakorlatait lemásolni, nagy gondot fordított arra, hogy magam készítsem a leckét ceruzával. Mikor ezt kijavította, akkor másoltam le az impurumot tintával.

— A harmadik osztály végén magyarból, latinból is jó eredményt kaptam, s Babits Miska jobban megörült neki, mint én magam. Hálából és viszontszolgálatul a májusi és júniusi zivatarok alkalmával, a Klimó utcán lehömpölygő mecseki vízáradat alkalmával gyakran átemeltem a rögtönzött fahidakon az én gyöngetestű, félcipős,

hosszú, fekete harisnyás, rövid nadrágos, kiskabátos Misi barátomat, megmentvén őt a vízbefulladástól, főleg délutáni iskolából jövet. Mikor így át-átemeltem őt a hidakon, s célt értünk a másik járdán, mosolyogva köszönte meg fáradozásomat.

— A gimnázium negyedik osztályától már csak arra törekedtem, hogy az osztályrendezés napján mindig az első padban ülő Misi hátamögé kerüljek a második padba, s odakacsinthassak az ő nehezen olvasható, tintafoltokkal teli, de tartalmilag hibátlan gyakorlataira.

— Ebédlő szobámban évtizedek óta egy fénykép van kifüggesztve. Az 1897 júniusában a gimnázium negyedik osztályáról készült csoportkép. Legalul, az első sor jobbszélén ül, lábait keresztbe téve, karjait összekulcsolva, mosolygó arccal Babits Misi.

Sásdi Sándor említett cikkében is idéz — névtelenül — egy volt diáktársat.

Felkerestük az egykori diák osztálytársainak egyikét, aki kitűnően emlékezik a kis Babits Mihályra.

— Csakugyan „kicsi" volt — mondotta —, az osztályban a legkisebb. Eleinte eltűnt a tömött padsorok szürkeségében, de hamarosan előre rukkolt, magára irányította tanárai, különösen osztályfőnökünk figyelmét. A legnehezebb kérdéseket, amelyekre senkitől sem remélt választ, hozzá intézte. Töprengő, csendes fiú volt Babits Misi. A játékban alig vett részt. Kiválasztott barátja nem volt, de egyformán szíves volt mindenkihez. Hetedikes korunkban tetszett neki egy Edit nevű polgárista lány. Úgy emlékszem, személyesen nem is ismerte, de — vers formájában — levelet írt hozzá. Hetedik, nyolcadikos korában az önképzőkör legszorgalmasabb tagja volt.

1925 decemberében a Pécsi Napló szerkesztősége levélben fordult Babits Mihályhoz: mondja el a lap olvasói számára, mikor járt utoljára a városban, mennyi időt töltött Pécsett, mi a legkedvesebb emléke, mi a véleménye Pécs jövőjéről stb. A levélben készült interjút a lap karácsonyi számában közölte. (Pécsi Napló, 1925. dec. 25.)

Bocsásson meg, hogy nem feleltem kívánsága szerint póstafordultával levelére: de néhány nap óta fájdalmas, bár nem jelentékeny betegség kötözött ágyhoz, s csak most jutok hozzá, hogy írhassak. Lehet, hogy válaszom már késő is, de ha karácsonyra

nem, újévre talán még jókor jön, s mindenesetre tanúságot tesz arról, hogy valóban kedves nekem minden alkalom, mely a pécsi közönséggel való intimebb kapcsolatot jelentheti számomra.

Sajnos, nem voltam Pécsett azóta, hogy leérettségiztem a ciszterciták gimnáziumában: noha alig van év, hogy ne terveznék egy pécsi utat. De a pécsi út mindig jövőre és jövőre marad. Eleinte, régi boldog békeidőben, a külföldet jártam, a fiatalember mohóságával, akinek még sürgősebb újat látni, mint a régit viszontlátni. A viszontlátás ösztöne később annál jobban fölébredt bennem — de istenem! háború, forradalom, keserűségek és betegségek, hosszú, hosszú végeérhetetlen betegségek gátoltak azóta.

Pedig kilenc évet töltöttem Pécsett, első tudatos benyomásaim, szellemi életem ébredése, egész diákkorom története odafűz. Mi a legkedvesebb emlékem? Alig tudnám megmondani: egy darab maradt ott az életemből.

Édesanyám a legújabb időkig leutazott időnként Pécsre, halottaink sírját megkoszorúzni. Egyébként rokonaim is vannak Pécsett. Én azonban már tán idegen is volnék ott: az én Pécsem a régi Pécs. Nem a jövőé: a múlté. Ezért nem is tudok semmit mondani a jövő Pécsről: csak azt, hogy nagynak, szépnek, boldognak kívánom!

Nagynak, szépnek, boldognak szellemi életében is: mert hogy Pécsett intenzív és ambiciózus szellemi munka folyik, az előttem már innen a távolból is kétségtelennek tűnik fel. Ön azt kérdi tőlem: van-e egyáltalán vidéki irodalom? Csak azt felelhetem: nem tudom, hogy v a n - e ? de hogy l e s z, azt remélem. És kivált remélem Pécsett, ahol minden garancia megvan arra, hogy ez nem valami magyarkodó, specializált és inkább etnográfiai érdekességű t á j i r o d a l o m lesz, hanem az egységes magyar szellem arcát fogjuk itt is új oldaláról látni, és mintegy friss tükörből vetítve.

Babits Mihály

Babits az érettségi után 1931-ben járt először személyesen Pécsett. Ekkor alakult meg a városban a Janus Pannonius Irodalmi Társaság, mely tiszteletbeli tagjává Babits Mihályt is meghívta. A korabeli sajtótudósítások (Pécsi Napló, Dunántúl) szerint Babits június 10-én délelőtt érkezett a városba. Délben a Nádor szálloda téli kertjében rendeztek a vendégek részére ebédet, az alakuló közgyűlésre pedig délután 5 órakor került sor a Nemzeti Kaszinó (ma: Doktor Sándor Művelődési Ház) dísztermében. A műsor egyik számaként Babits *Esti kérdés, Utca, estefelé, Cigány a siralomházban* és *Itália* című költeményeit olvasta fel. Az üdvözlések között pedig a Kisfaludy Társaság nevében „azon örömének adott kifejezést, hogy a magyar irodalom számára annak lelkes művelői új tűzhelyet alapítottak."

Babits egyetlen napot töltött ekkor a városban, az Egyetemi Könyvtárba s a Dómba is ellátogatott (Dunántúl, 1931. júl. 19.) de rokoni tisztelgésre már nem jutott ideje. Egyik pécsi rokonának, édesanyja testvérének már Esztergomból írta az alábbi kimentő levelet. (A Baumgarten-alap papírján, kézírással. Címzés: „Méltóságos Kelemen József kúriai bíró úrnak Pécsett, Anna utca". A postabélyegző kelte: Esztergom, 1931. jún. 19. A levél ma Szendrődy Dénes tulajdonában van; itt közöljük először.)

Igen tisztelt kedves Jóska bátyámék!

Ez a levél egy elmaradt rokoni látogatást helyettesít: ugyanis, mint Jóska bátyám talán már értesült is róla, a Janus Pannonius pécsi irodalmi társaság megalakulása alkalmából egy napot Pécsett töltöttem, s ez alkalommal feleségemmel együtt tiszteletünket óhajtottuk tenni.

Sajnos, ezt a szándékunkat nem hajthattuk végre. Csak nagyon kevés órát tölthettünk Pécsett, s ezeknek minden perce le volt foglalva és kimérve: be kellett látnom, hogy a nyilvánosság alkalmai nem engednek rést a rokoni látogatásokra s a legjobban vágyott találkozásokra sem: azokhoz hosszabb időzés kell, vagy külön utazás.

Ez a külön utazás rövid időn belül aktuális, és akkorra ígérem magamnak, hogy a most elmaradt látogatást pótolom. Addig is hadd küldjem magunk helyett ezt a levelet: amihez két arcképet is mellékelek, pótlásul és bocsánatkérésül egy régi mulasztásom miatt. A most tervezett látogatásommal kapcsolatban jutott eszembe, hogy legutóbbi találkozásunk alkalmával egy fényképet ígértem; és hajszoltságomban, szórakozottságomban, ezer meg ezer munkám és gondom között — nagyon röstellem és sajnálom — megfeledkeztem erről az ígéretemről. Talán a cél, amelyre a fénykép szánva volt, már nem is aktuális; mégis itt küldöm most, megtoldva egy másik fényképpel, hogy ha már személyesen nem mutathattam be ezúttal a feleségemet, legalább a képmását elküldjem.

De amint mondtam, nemsokára személyesen is szándékozunk tiszteletünket tenni; s addig is maradok a kedves Jóska bátyáméknak sok üdvözlettel, illetve kézcsókkal szerető rokonuk

Babits Mihály

Én is sok rokoni üdvözletet küldök mielőbbi találkozás reményében

Babits Ilonka

1931 júniusában egy másik meghívás is érkezett Pécsről Babitshoz. Egykori osztálytársai június 23-án tartották harminc éves érettségi találkozójukat. Babits maga helyett — a hajdani osztálytárs, Soós Nándor visszaemlékezése szerint — verset küldött a találkozó résztvevőihez. A kézirat azóta elkallódott. (Soós Nándor ma csupán egy 1894-ben készült iskolai csoportképet őriz, amelyen — mint a negyedik osztályos képen, az első sor balszélén, törökülésben — a kisdiák Babits is látható.) A vers nyomtatásban először a Császár Géza és Sásdi Sándor szerkesztette *Pécsi antológiá*-ban jelent meg 1939-ben *Harmincéves érettségi találkozóra* címmel, másik három Babits-vers társaságában. A költeményt a Franklin-féle *Babits Mihály összes művei I.* a „kihagyott versek" közé vette fel cím nélkül, téves („50 éves érettségi találkozóra") aláírással.

Babits ekkor már egy újabb külföldi, olaszországi útra készült: július 12-én Angyalka húgával Assisiből küld képes üdvözletet Pécsre. (Címzés: „Nagys. Halász Antalné Buday Margit úrhölgynek Pécsett. Ungheria." Csak az aláírás Babits kezevonása.)

Édes Gitticám! Assisiből, szent Ferenc városából küldünk sok üdvözletet. Csókol szeretettel

Angyalka
Misi

Babits a Janus Pannonius Társasággal később is kapcsolatot tartott. 1932-ben Lovász Pál, a Társaság főtitkára levelet írt Babitsnak: mi a véleménye, ha az egyik megüresedett rendes tagsági hely betöltésére Illyés Gyulát kérnék föl? A *Nyugat* papírján az alábbi géppel írt választ küldte Babits. (Címzés: „Lovász Pál Pécs Munkácsy Mihály u. 19." Póstabélyegző: Budapest, 1932. máj. 27. Az eddig ismeretlen levél a címzett tulajdonában van.)

Igen Tisztelt Barátom,

bocsáss meg, hogy némi késéssel válaszolok kedves soraidra. De közben Illyés Gyulával kellett beszélnem, hogy tájékozódjam az irodalmi társaságokkal szemben elvileg elfoglalt álláspontjáról. Beszélgetésünk után biztos vagyok, hogy Illyés a feléje nyújtott kezet örömmel fogadná s hálával a megtisztelő szándékért; s öröme annál nagyobb lenne, mert szülőföldjéhez és a Dunántúlhoz erős lelki szálak fűzik.

A magam részéről választásotokat nemcsak szerencsésnek tartanám, de meg vagyok győződve, hogy az méltóbb embert a fiatal generációból nem érhetne. Illyés Gyula a magyar lírának nemcsak nagy reménye, de már kész és el nem mellőzhető értéke is. Gyökeresen magyar s mégis európai kultúrájú költő, s az irány, melyet képvisel s részben vezet, a legrokonszenvesebb és legszükségszerűbb újabb irodal-

munk fejlődésében. Illyés igazi mély lírai tehetség, s emberi tulajdonságai is a legszeretetreméltóbbak. Csak gratulálni tudok a Janus Pannonius Társaságnak, ha fiatalabb gárdájának névsorát az ő nevével gazdagíthatja.

Illyést jó verselőadónak is ismerem s közreműködése az ünnepi nagygyűlés programját is bizonnyal előnyösen fogja kiegészíteni.

Nagyon örülök, hogy találkozásunkra szívesen emlékszel; magam is örömmel idézem vissza a tavaly Pécsett töltött szép napokat. Téged szívélyesen köszöntve s a Nagyságos Asszonynak kézcsókomat és üdvözletemet jelentve maradok kész híved

Babits Mihály

[Tintával a papír szélére írva:]
Kedves feleségét melegen üdvözlöm és nagyon örülnék, ha találkoznánk.

Babits Ilonka

A pécsi évek múlhatatlanul beleivódtak Babits emlékezetébe, s ott hatottak írásaiban is. Amikor 1924-ben Kosztolányi először járt Pécsett s a Nádor-étteremben meginterjúvolták, azt mondta az újságírónak (Dunántúl, 1924. máj. 29.): nem ismeretlen előtte a város, mert „Babits sokat beszélt neki Pécsről. Új regényében szerepelnek a pécsi hegyek is." (Babits ekkor kezdhetett a *Halálfiai* írásába.)

Nem feladatunk, hogy pontról-pontra rámutassunk Babits műveiben azokra a motívumokra, amelyek kétségkívül pécsi ihletésűek. Célunk adatközlés, ezért csak címszerint utalhatunk azokra a Babits-írásokra, amelyekhez — láthatóan — pécsi emlékeiből merített az író.

Versei közül pécsi vonatkozású az *Isten kezében*, az *Emléksorok egy régi pécsi uszodára*, az *Utca, estefelé* s a már említett, harminc éves érettségi találkozóra írt *Nem merek közétek jönni...* kezdetű. A *Halálfiai* első része Sóton (Pécsett) játszódik. A regény és a valóság közti egyezések — bizonyos kronológiai eltérések mellett — meglepően sűrűek. A híres pécsi borhamisítási botrányról a Döme bácsi (Kelemen Mihály)-féle zsömlékig meg lehet találni ezeket a pontokat. A *Timár Virgil fia* is jórészt pécsi diákemlékekből táplálkozik. S egy kevéssé ismert szép pécsi városképet olvashatunk az 1909-es *Úti napló*-ban.

Babits Mihály halála évében mozgalom indult, hogy a költőről utcát nevezzenek el Pécsett. Halála 15. évfordulója alkalmából pedig emléktáblával jelölték meg Zrínyi utcai diákszobájának falát. (Dunántúli Napló, 1956. máj. 20., 22.)

Befejezésül egy nehezen hozzáférhető dokumentumot közlünk, egy 1934-es interjút, melyet a *Pécsi Napló* számára Sásdi Sándor készített Babits Mihállyal Budapesten. Babits pécsi emlékein kívül ez alkalommal országos irodalmi dolgokról is nyilatkozott. (Pécsi Napló, 1934. ápr. 1.)

— Eltörölhetetlenül élnek bennem a pécsi esztendők. Sokszor láttam magam előtt a gimnázium öreg, sárga épületét, ahova nyolc esztendőn keresztül jártam. Vass Bertalan, később Inczédy Dénes volt az én időmben az igazgató.

— Sokszor eszembe jut pécsi iskolaéveimből ez a kedves történet: Ötödikes voltam és mint felső-osztályosnak első ízben volt alkalmam aktíve résztvenni önképzőköri ülésen. Ez a részvétel szavalat formájában nyilvánult meg. Arany János Egri leányok-ját szavaltam nagy tűzzel és lelkesedéssel. Elragadott a hév, álltam a dobogón nagybüszkén, és amikor a tivornyát leíró első részt elszavaltam, a padsorokból felém kuncogó nevetés ütötte meg fülemet. De én csak szavaltam tovább, amíg a kacagás hangos nevetéssé nem zajosodott. Le voltam sújtva, hogy ilyen komikus hatást keltettem, és akkor felállt a VIII. osztályos korelnök, Khuen-Héderváry Sándor és védelmemre kelt. Hangsúlyozta, hogy a szavalás terén újabban naturalisztikus irány érvényesül és ennek képviselője vagyok én is. A korelnök szavai egy kissé helyrebillentették aztán megingott reputációmat. [Babits hatodikba járt akkor, amikor a nyolcadikos Khuen—Héderváry az önképzőkör elnöke volt.]

— *Egy másik emlékem ugyancsak az önképzőkörhöz fűződik. Hetedik osztályos voltam, már részt vehettem az irodalmi pályázatokon és ezt alaposan ki is használtam. Be kell vallanom, nemcsak az erkölcsiekért, de befolyásolt a tíz koronás arany pályadíj is. Egy kivételével megnyertem az összes pályadíjat. Azt az egyet a nyolcadikos Surányi Miklós nyerte, miután különb balladát írt, mint én.*

— *Jóideig kosztos-diák voltam Pécsett. Szegény apám halála után édesanyám Szekszárdra költözött, én pedig nagybátyámhoz, Kelemen Mihály katonaorvoshoz kerültem. Különös, érdekes ember volt ez. Rengeteg könyvet gyűjtött össze. Kizárólag magyar regényeket. Mint a szemefényére, úgy vigyázott könyvtára minden egyes darabjára. Megkülönböztetésnek számított az, hogy nekem rendelkezésemre bocsátotta híres könyvtárát. Persze csak abban a formában, hogy a gyerekeknek való könyveket adott a kezembe, de azokat sem vihettem magammal, hanem az ő dolgozószobájában olvashattam. Túlzás nélkül mondhatom, faltam Jókait. Könyvtárát Pécs városra hagyományozta nagybátyám, és jellegzetes bőrkötésű könyvei ma az egyetemi könyvtárban találhatók. Három évvel ezelőtt, amikor a Janus Pannonius Társaság alakuló ülésén Pécsett jártam és ellátogattam a könyvtárba, mint nagyon régi ismerősöket üdvözöltem nagybátyám könyveit. Megkértek, hogy írjam bele a nevemet abba, amelyiket a legtöbbször olvastam. Nem sokat kellett gondolkodnom, az aláírásom egyik kedvenc Jókai regényembe került...*

— *Kertes házban laktam a Xavér utcában. Sokszor felréved előttem az a csöndes utca, a kert tavaszi fái, de főként vakációs hazautazásaim kellemes izgalma. Akkor még Pécset nem kötötte össze Szekszárddal vasúti vonal. Kocsin mentem tehát haza, és már hetekkel előbb számlálgattam, mikor telepedhetek az üléskosárra...*

— *Életemből eltörölhetetlen Pécs. Munkásságomban is nyoma látszik ennek. A Halálfiai-ban sok pécsi emlékemet felhasználtam, de a Tímár Virgil fiá-ban és több költeményemben is találhatók pécsi vonatkozások.*

A szubjektív élmények után szóbahozzuk azt, ami kitölti Babits Mihály életét: az irodalmat. A decentralizációról ezeket mondja:

— *Úgy látom, a sokat hangoztatott decentralizáció útban van. Sietek kijelenteni, én nem vagyok ennek barátja. Példákból látom, hogy érdemleges kihatása nincs az egyetemes irodalomra. Az irodalom független attól a technikai berendezéstől, amelyet centralizáltnak, vagy decentralizáltnak jelölnek. Az angol irodalom nem azért kitűnő, mert decentralizált, viszont maguknál az íróknál is nehéz volna megállapítani: a centrumban, vagy a vidéken való tartózkodás befolyásolja-e munkásságuk értékességét. Arany János érdemeset alkotott vidéken is, de nem lett rosszabb költő akkor sem, amikor a fővárosba költözött. Tény az, hogy egyik író számára a vidék, a másiknak a főváros: a centrum teszi gyümölcsözőbbé, termékenyebbé napjait.*

Persze szőnyegre kerül a Janus Pannonius Társaság is, amely büszkén vallja tagjának Babits Mihályt.

— *Ennek a nívós irodalmi társaságnak a feladata — és ezt keresztül is viszi —, hogy a Dunántúl hangulatát és színeit megmentse az irodalom számára. Amint látom, ezt a legnemesebb eszközökkel az irodalom emlékezetében is tartja a Janus Pannonius Társaság.*

Végül a legaktuálisabb, a legégetőbb problémát vetjük felszínre: az idegen könyv térhódítását.

— *Nagyon sajnálatos — mondja Babits Mihály —, hogy a középszerű, esetleg harmadrendű külföldi könyv kiszorítja megérdemelt helyéről a magyar író munkáját. Teljesen ismeretlen amerikai író, minden komoly értéket nélkülöző tákolmányát örömestebb vállalja a kiadó, mint a tehetséges magyar író tehetséges alkotását. Pedig nem igaz az, hogy a közönségnek nem kell a tisztább irodalom. Vallom, hogy a közönségnek az kell, amit kellő aplombbal kezébe ad a kiadó. Vallom azt is, hogy nem a publikum naiv, hanem a kiadók rokonszenve minimális a műveltség iránt. A kiadók az átlag zsurnaliszta-műveltséghez alkalmazkodva állapítják meg programjukat, holott a közönségben megvan a szebb, a különb után való áhitozás. A közönség könnyen nevelhető, ezzel azonban nem élnek, legfeljebb visszaélnek a kiadók...*

Marsall László – Tellér Gyula

Formai vizsgálatok a modern költészet területén

(Befejező közlemény)

Az előző cikkünkben elmondottak alapján joggal merül fel az a kérdés, hogyan érik el a költők, hogy necsak a logikai, hanem a többi szféra is tartalmas legyen, azaz ezek hordozzák elsősorban a költemény tartalmát.

Eddigi ismereteink szerint a költészetnek két alapvető lehetősége van a nem logikai szférák „tartalmassá" tételére. Az egyik módszert a hagyományos költészet is használta, sőt szinte azóta ismeretes, amióta költészet van. A másik módszer inkább a modern költészet vívmányai közé sorolható. Lássuk külön-külön ezeket a módszereket. Az elsőt *sűrítés*nek nevezhetjük. A sűrítés lényege az, hogy a tartalmas logikai szférán kívül más szférák periodusai is a közlés fokozottabb igényével lépnek fel és az ezekbe a szférákba eső tudattartalmakat összevontan, tömörítve, a lényegtelenebb kapcsolóelemek elhagyásával fejezik ki. Pl. Arany „Toldi"-jának abban a részében, ahol a két testvér összevész, Miklósról a következőt olvashatjuk: „Útni készül ökle csontos buzogánya". Ebben a versrészletben — mint végig az egész Toldiban — a tartalmas, fő közlő szféra a logikai szféra. Azt közli velünk, hogy Miklós öklét ütésre emeli. A képi szférában azonban két szó („csontos buzogánya") beiktatásával az előbbi mellett egy teljesen új közlést is tartalmaz, nevezetesen azt, hogy Miklós csontos ökle buzogányhoz volt hasonló. Ez az új közlés teljesen képi síkon mozog és mellőzi a közlésnek a logikai közlésnél megszokott grammatikai velejáróját. Azt a logikai és lelektani viszonyt, melyet a nyelv általában az alany-állítmány kapcsolattal fejez ki, itt a birtokos szerkezet pótolja. (Az ökle „olyan, mint a csontos buzogány" helyett „ökle csontos buzogánya".) Ebben az esetben a logikai és képi közlés egyszerre, egy periódusban történik. A sűrítésre már az ógörög stiliszták is felfigyeltek, s azóta számtalan stilisztika foglalkozott vele. A képi sűrítés legismertebb válfajai a metaforák, megszemélyesítés, allegória, szimbólum, hasonlat, körülírás stb. Meg kell jegyeznünk, hogy a képi sűrítés a hagyományos költészetben, egyes kivételektől eltekintve, nem vette át az egész költeményre kiterjedően a fő tartalomhordozó szerepet, hanem a költemény tartalmának csak egy-egy elszigeteltebb részletét hordozta. A sűrítés mindig két (vagy ritkábban több) képzet, illetve fogalom összevonása, összekapcsolása a köztük lévő tartalmi hasonlóság alapján. Ennek az összevonásnak többféle nyelvi kifejezése lehetséges. A leglényegesebb szerkezeti mozzanat a sűrítésnél az, hogy az összehasonlított összevont fogalmak, képzetek mindegyikét megnevezzük-e, vagy csak az egyiket. Az utóbbi esetben az egyetlen megnevezett képzet, illetve fogalom válik a sűrítésben összekapcsolt mindkét képzet, illetve fogalom jelölőjévé. Így keletkeznek a metaforák, az allegóriák, szimbólumok stb. Például Adynál az „Ugar" a korabeli műveletlen, elmaradott Magyarországot is jelöli és főként ezt. Ha a sűrítésben résztvevő mindkét fogalmat, illetve képzetet megnevezzük: metaforákhoz, hasonlatokhoz jutunk. Lásd fentebb a Toldiból idézett sort.

A képi sűrítés eszközeinek osztályozására és leírására bővebben nem térünk ki, mert azt már számos stilisztika kimerítően és megnyugtatóan megtette. Inkább a képi sűrítésnek egy másik, lélektani-tartalmi feloszthatóságára mutatunk rá. Nevezetesen arra, hogy a sűrítés, vagy a külvilág tárgyai közt, vagy a lelkivilág tárgyai között teremt kapcsolatot, vagy pedig a külső és belső világot köti össze. Ez utóbbi sűrítésnek két igen gyakori és igen jellemző válfaját ismerjük. Az első az, mikor a költő lelkiállapotát, élményvilágát, hangulatait, mondanivalóját a külvilág jelenségei determinálják, s ezért a költő élményeit a külvilág tárgyaival, jelenségeivel ábrázolja. Szolgáljon például Petőfi „Szeptember végén" című versének ez a részlete:

„Még ifjú szívemben a lángsugarú nyár,
S még benne virít az egész kikelet,
De íme sötét hajam őszbe vegyül már,
A tél dere már megüté fejemet."

Itt a költő ifjú-voltát a külvilágból vett jelenség a nyár, az elmúlás érzésétől érintett lelkiállapotát az ősz fejezi ki.

A második módszer a külső és belső világ ilyetén összekapcsolására az előbbinek éppen az ellenkezője. Ennél ti. a költő saját lelkiállapotait vetíti ki a külvilágba, s ezekkel jellemzi az ott tapasztalható tárgyakat, eseményeket. Erre igen sok példát hozhatnánk. Álljon itt illusztrációként Füst Milán „Nyilas hava" című versének két sora:

„Ősz van, korán sötétül és künn esik.
Vénül az idő, s könnyei szakállára peregnek."

Ebben a példában az első sor a külvilág jelenségeit saját nevükkel nevezi meg, a második sor azonban ugyanazon jelenségeket a költő lelkiállapotára illő kifejezésekkel jellemzi, megszemélyesíti.

Itt szeretnénk a képi sűrítés egy másik lélektani mozzanatára is felhívni a figyelmet. Azt mondottuk, hogy a sűrítés két, vagy több képzet, illetve fogalom kapcsolatba állításba, összevonása hasonlóságuk alapján. Azáltal, hogy a kapcsolatba állítás alapja a hasonlóság, figyelmünk a mindkét képzetben meglévő azonos, vagy hasonló mozzanatra irányul. Ez pedig az illető közös mozzanat fontosságának növekedésére, képi anyaga intenzitásának fokozására vezet.

„Alant repül a nap, mint a fáradt madár" — írja Petőfi a „Puszta télen" című versében. A napnak fáradt madárhoz való hasonlítása a téli napról alkotott képzetünknek azt a részét domborítja ki különös erővel, hogy alig emelkedik a látóhatár fölé. Más hasonlatok a napnak más-más tulajdonságait domborítják ki (forróságát, színét, alakját stb.)

Sűrítéssel nemcsak a képi szférában találkoztunk, hanem legalább olyan mértékben a hangulati szférában is. A sűrítés lényege itt is ugyanaz, csak itt a képzeteknek nem képi mozzanataira irányul a figyelem, nem ezek növekednek intenzitásukban, hanem a képzetek hangulati velejárói. Az ilyen hangulati sűrítésben a szavak gyakran pusztán a hozzájuk fűződő hangulatok összefüggése alapján rendeződnek verssé. Idézzük itt mégegyszer, mint igen kiváló példát P. Reverdy két sorát:

„Követhetnéd az ütemet
Befutva nesztelen a félelem kanyarjait"

A „félelem kanyarjai" szókapcsolat képileg nem értelmes — egy érzékszerv síkján sem olvad össze egységes összképzetbe — mégis a hangulati vonzás igen szoros kapcsolatot létesít a két szó között.

A logikai szférában is találkozunk sűrítéssel, ha a költő azt akarja elérni, hogy a logikai szférában történő közlés intenzitása megnőjjön, s ennek következtében

a közölt tartalmak és az olvasó kapcsolata szorosabbra fűződjön. Ez azonban a logikai szféra sajátos tulajdonságai következtében más, mint a képi és hangulati sűrítés. Logikai sűrítéssel rendszerint akkor találkozunk, amikor a költemény logikai szféráját szillogizmusok, vagy szillogizmusokhoz közel álló, hasonló gondolatmenetek alkotják. A költő gyakran találja szükségtelennek, hogy a szillogizmus mindkét premisszáját és konklúzióját külön-külön kifejezze, minthogy gondolatmenetének egyes szakaszai az előző szakaszokból nyilvánvalóak lehetnek. Ilyenkor a szillogizmus valamelyik tételét elhagyja s az így keletkezett logikai hézag áthidalását az olvasóra bízza. Az ilyen hiányos következtetéseket a logika entimémának, vagy ha láncolatosan lépnek fel, epicheiremának nevezi. Ez a jelenség a közbeszédben is megtalálható. Miben különbözik hát a költői műalkotásokban előforduló entiméma és epicheirema az előbbitől? A közbeszédben a szillogizmus valamely tételét azért hagyhatjuk el, mert az mindenki számára nyilvánvaló, a társadalmi tudatban már megvan. A költői nyelv entimémáiban és epicheiremáiban azonban nem ennyire nyilvánvalónak a hiányzó tételek, ezért nagyobb gondolati munkát is igényel rekonstruálásuk, s ezáltal nagyobb örömöt, élvezetet okoz megtalálásuk. Így tehát az olvasó tulajdonképpen újrateremti a költeményt, s az alkotás folyamatában való ilyetén részvétel növeli a mű hatását. A logikai sűrítés oka a fentin kívül — a közbeszédben és a költői nyelvben egyaránt — az is, hogy a minden pontjában végigvitt és kifejezett gondolatmenet a közlést lelassítja és unalmassá is teheti. Ennek az esetleges unalmasságnak elkerülése érdekében fejezi ki a költő a gondolatmenetnek csak egyes állomásait úgy, hogy az olvasó ezek között az állomások között az összefüggést megteremthesse s így a gondolatmenet ne szakadjon meg. Leggyakrabban Ady élt ezzel a költői eszközzel. A Lukács Hugónak ajánlott, hasonló című versében egész láncolata található a hiányos következtetéseknek:

„Nem illedelmes a mi életünk,
De így indultunk, tehát így megyünk.
Buta másokként élni nem tudunk,
Tehát: hozzájuk nem hasonlítunk.
Békét magunknak s másnak nem hagyunk,
Tehát: sebzettek mindig mi vagyunk.
Jogunk van hinni rangot, istenit,
Tehát: rajtunk már zuhany sem segít.
Nagy önszerelmű balga istenek,
Tehát: meghalunk, mint kóbor ebek."

A fentiekben arról volt szó, hogyan tehetők tartalmassá a sűrítéssel a nem logikai szférák, de azt is megemlítettük, hogyan növelhető magában a logikai szférában is a közlés intenzitása. A fenti módszer, a sűrítés azonban csak az egyik, inkább hagyományos lehetőség erre. Modernné leginkább oly módon vált — itt elsősorban a képi és hagulati sűrítésre gondolunk —, hogy ami a hagyományos költészetben a versnek csak egy-egy részletében volt megtalálható, egyes modern költők műveiben túlteng, uralkodó, az egész versre kiterjed. (Lásd például G. Trakl vagy G. M. Hopkins egyes verseit.)

A nem logikai szférák tartalmassá tételére szolgáló másik módszert *kioltás*nak nevezzük. A költő úgy jár el, hogy abban a szférában, amelyet nem akar tartalmassá tenni, az illető szféra szempontjából értelmetlen szókapcsolatokat teremt, s ugyanakkor valamely más szférában az illető szféra szempontjából értelmes szókapcsolatokkal egyszerű folyamatos, vagy sűrített közlést hoz létre.

Ha az egyes szótartományokból felépülő szférákat úgy képzeljük el, mint a közlés egymás mellett elhelyezkedő csatornáit, könnyen megérthetjük a kioltás lényegét. Ha például a képi szférát akarja a költő a közlés szempontjából fokozott fontosságra emelni, azaz tartalmassá tenni, a logikai szférában értelmetlen szókapcsolatokat teremt, lehetetlenné teszi, hogy a szavak által jelölt fogalmakból egységes, összefüggő gondolatsor, közlés alakuljon ki. Ezzel eltereli figyelmünket a logikai

szféráról, hiszen ebben a szférában nem történt közlés. Visszatérve az előbb vázolt modellhez, olyasmi történik, mintha a közlés „logikai csatornáját" szétdarabolnák, vagy eldugaszolnák. Ez azonban a folyamatnak csak egyik oldala. Ezzel a szétdarabolással, eldugaszolással párhuzamosan a képi, hangulati vagy egyéb szférákban, azaz a többi csatornában következetes, összefüggő képi, hangulati stb. közlés folyik.

(A leírt modell, mint tanulmányunkban a modellek általában, nem lép fel abszolút igénnyel, hanem inkább a kimondott tételek, elképzelések megértését igyekszik megkönnyíteni. Ezért a leírt jelenségből csak a legalapvetőbb összefüggéseket ragadja ki és ábrázolja. A kioltás folyamata is — mint példáinkból látni fogjuk — a valóságban sokkal bonyolultabb, mint amilyennek a fenti modell mutatja. A kioltás lényegét azonban tartalmazza a modell, s ez nézetünk szerint a jelen tanulmány igényeinek és kereteinek figyelembevételével elegendő.)

A képi és a hozzátapadó hangulati szféra láthatóvá tétele, mint a kioltás egyik tipikus esete, leggyakrabban a már többször emlegetett P. Reverdy költészetében található meg. Hadd idézzük a fent elmondottak illusztrálására „Embersereg" című versének két szakaszát:

„Remegő percek csillognak az ághegyeken
Az éj fekete pávája gőggel kiteríti farkát
Forgolódnak s nézik a csillagok
A nyájat terelgető órát
És keresik ki silbakolt
S honnan hangzik a kolompolás

Az ablak előtt minden elhalad
Az élők árnyai kik tovább nem lépnek
Mikor az est a levelekre leszáll
Levélnehezéknek"

Ha a logikum szempontjából vizsgáljuk ezeket a sorokat azt találjuk, hogy a logikai szférát részint értelmetlen szókapcsolatok szabdalják fel („remegő percek", „nyájat terelgető óra"), részint a közlésnek, gondolatmenetnek olyan ugrásai jellemzik, amelyek gondolatokkal nem áthidalhatók. Így kénytelenek vagyunk lemondani arról, hogy a versben a külvilágról vagy a költő élményvilágáról valamilyen összefüggő fogalmi-közlést kapjunk. (Mint amilyet kapunk pl. Petőfitől, mikor azt mondja: „Egy gondolat bánt engemet, Ágyban párnák közt halni meg"). Ha azonban a vers képi és hangulati szféráját vesszük vizsgálat alá, azt tapasztaljuk, hogy részint az igen erős sűrítések (az „éj fekete pávája" a levelekre levélnehezéknek leszálló est), részint pedig az egyes szavakhoz tapadó képzetekből összeálló összképzetek, melyek egy különös, az élmény által transzformált világot ábrázolnak, igen erőteljes képi és hangulati közlést hordoznak. Az e mögött a képi és hangulati világ mögött álló lelkiállapot a versben nem jutott el a logikai tisztázottság és megfogalmazottság stádiumába, ezért a költő élményét nem elmondja, (mint például Petőfi az „Egy gondolat bánt engemet" című versében), hanem kifejezi azt az asszociatív fogalom és képzetanyagot, melyben az élménye megnyilvánul, közvetlenül a maga „rendezetlenségében" dinamizmusában tárja az olvasó elé.

A következőkben azt vizsgáljuk meg, milyen eredményre vezet az egyes szférák kioltása, azaz az egyes szférák kioltásával mely szférák válhatnak tartalmassá. A hagyományos költészetben elsősorban a logikai szféra volt tartalmas, azaz a logikai szféra volt a vers fő közlő szférája. A vízuális és hangulati eszközök általában nem játszották a közlés fő hordozójának szerepét, hanem csak a logikai közlés árnyalatainak, finomságainak kidomborítására szolgáltak. Ha a logikai szférát kioltjuk a fentebb már vázolt módon, a közlés elsősorban a képi és a képhez tapadó hangulati szférába helyeződik át. Erre több példát is láttunk tanulmányunk eddigi menetében.

Meg kell azonban említeni, hogy a logikai szféra tartalmassága és teljes kioltása

között átmeneti fokozatok helyezkedhetnek el. Első ilyen fokozatként említhetjük meg a már részletesen tárgyalt képi és hangulati sűrítést. Ezekben az esetekben a logikai szférában a közlés nem szűnik meg, csak háttérbe szorul, különböző mértékben jelentőségét veszti. Hasonló módon szóríthatók háttérbe a vers egyéb szférái is az akusztikai szféra fokozottabb kiemelésével, sűrítésével, mint ahogy például a már említett „Chanson d' Automne"-ban történik, vagy Babits „Új Leoninusok" című versében. Ezekben a versekben még nem vette át teljesen az akusztikai szféra a közlés funkcióját, de a logikai szféra mellett, a logikai szféra által közölt tartalmak érzelmi, hangulati, zenei kifejezésében, bizonyos önállóságra tett már szert.

A másik átmeneti forma a logikai szféra tartalmassága és teljes kioltása között olyankor adódik, amikor a költő a folyamatos közlést tartalmazó képi szféra mellett nem kioltja, hanem csak fellazítja a logikai közlés folyamatosságát és ezáltal kap nagyobb szerepet a képi, hangulati, akusztikai közlés. Ez a módszer nem tévesztendő össze azzal, amit logikai sűrítés címén már elmondtunk. A logikai sűrítésben a gondolatmenet egyes lagikai állomásai csak annyira távolíthatók el egymástól, csak annyi köztes következtetés, gondolat hagyható ki, hogy a hiányzó elemeket az olvasó lehetőleg egyértelműen rekonstruálni tudja. Abban a módszerben viszont, amelyről fentebb beszéltünk, a gondolatmenet egyes állomásai olyan távol esnek egymástól, hogy azok között az olvasó logikai hidat verni már nem tud. Ilyenkor az egyes gondolatok összekapcsolásának feladatát átvehetik a nem logikai szférák. E között a módszer között és a logikai sűrítés között van hasonlóság, mert mindkettő a logikai közlés szaggatottságán alapszik, de míg a logikai sűrítésben a közlés folyamatossága a logikus szempontjából nem szakad meg, az előbb vázolt átmeneti módszerben az egyes gondolatoknak olyan éles kanyarai, törései vannak, a logikai periódusok tartalma annyira távolesik egymástól, hogy azokat nem annyira gondolatmenet egysége, mint inkább a tárgy, a tárggyal kapcsolatos élmények s ezek hallucinatív, az egyes érzékszervek területéhez tartozó képzeti és hangulati anyaga tartja össze. Ezt a módszert, amelyet például Appolinaire alkalmazott több versében, asszociatív, halmozásos módszernek nevezhetjük. Erre a módszerre egyébként más vonatkozásban a költői művek szerkezetének elemzésekor visszatérünk. Meg kell jegyeznünk, hogy nem mindenkor dönthető el egyértelműen, vajon ebben, vagy abban a költeményben logikai sűrítéssel, tehát a gondolatmenet logikailag rekonstruálható állomásainak kihagyásával, vagy asszociatív módszerrel, azaz a gondolatmenet teljes fellazításával állunk-e szemben.

Ezen átmeneti módszerek elemzése után, melyek rokonságban vannak a logikai szféra teljes kioltásának módszerével, térjünk rá magára erre a módszerre. A kioltás elméletével kapcsolatos bevezetőnkben a logikai szféra teljes kioltásával előálló versrészletet mutattunk be. Ottani megjegyzéseinkhez sok hozzátenni valónk nincs. Figyelmünket inkább arra az érdekes összefüggésre irányítjuk, amely a logikai szféra kioltása, illetve ki nem oltása és a vele nagyon szoros kapcsolatban lévő grammatikai szféra kioltása és ki nem oltása, azaz a közlés nyelvtani meg nem formáltsága, illetve megformáltsága között van. A gyakorlat azt mutatja, hogy a logikai szféra kioltása, azaz az értelmetlen fogalomkapcsolatok létrehozása végbemehet a teljes grammatikai megformáltsággal párhuzamosan. Ez tapasztalható például a fent idézett Reverdy versben. De együtt járhat a logikai szféra kioltása a grammatikai szféra kioltásával, a szófűzés grammatikai szabályainak figyelmen kívül hagyásával, tudatos felbontásával is. Az ilyen vers különös, mozaikszerű benyomást tesz az olvasóra. Weöres „Fürdő nők" című versében találkozunk ilyen megoldással. A vers egy részlete így szól:

„a három hármai a három
hatványai a három
végtelen szűzei a három
nyaraló postafőtiszt
lányai a tenger
sikoltásai a tenger
cimbalmai és kürtjei a tenger"

Vizsgálódásunk következő állomásában azt vesszük szemügyre, mely szférák veszik át a fő közlő szféra szerepét a képi szféra kioltásakor. Előfordulhat, hogy a kimondottan logikai jellegű közlés esetén a költő a szavaknak csak fogalmi jelentésére építi versét. Ilyenkor előállhat olyan helyzet, hogy a vers egyáltalán nem tartalmaz-képi szférát. Ilyen például Walt Whitman „Az Egyesült Államokhoz" című verse.

„Az Államokhoz, akár egyhez, akár az Államok bármely városához:
Sokat állj ellen és keveset engedelmeskedj!
A feltétlen engedelmesség teljes rabszolgaság,
És ha egyszer teljes a rabszolgaság, többé a föld egyetlen
nemzete, egyetlen állama, egyetlen városa sem szerezheti
vissza szabadságát."

Bizonyos mértékig a képi szféra kioltásával állunk szemben akkor is, amikor a költő művében a képzeteket, fogalmakat nem elsősorban képi, hanem hangulati kapcsolataik alapján társítja, s így képileg értelmetlen, hangulatilag azonban indokolt kapcsolatok jöhetnek létre. Ebben az esetben a képi szféra kioltása nem a logikai, hanem a hangulati szférát teszi tartalmassá.

„Az álom postakocsija és állatai újrakezdik-e a legfojtóbb
szálerdők alatt, hogy szemig a selyemforrásba merítsenek?
És elhajtanak minket ostorral a csobogó vízen és szétterült
italokon át, ráhemperedni a kutyák ugatására..."

— írja Rimbaud „Vidéki éji dal" című versében. De idézhetnénk a vers elejét is:

„Egy lehelet hatásos réseket nyit az ernyő-falakon — a roncsolt
tetők örvényét megzavarja — a tűzhelyek határait szétsimítja —
a kereszteződéseket elhomályosítja."

Ha a fenti sorokat képi értelmük szerint próbáljuk felfogni, kiderül, hogy semilyen ismert összképzet, vagy képzet-kapcsolat nem felel meg nekik, azaz képileg értelmetlenek, de nem úgy hangulatilag. Ami képi elem van a versben, mind ugyanabból a — pontosan meg nem nevezhető — hangulati háttérből emelkedik ki, meglehetősen összefüggéstelenül.

Vannak költemények, melyekben a költő egyszerre oltotta ki a szavak jelentéselemeiből felépülő szférákat, — a logikai, képi és az ezekhez fűződő hangulati szférát. Ezen a módon jön létre a tanulmányunk első részében ismertetett lettrista vers. De míg akkori nézőpontunk inkább csak leírta a vizsgált jelenséget, a kioltás-elmélet létrejöttét is megmagyarázza. Mint már ott is említettük, az „értelmetlen" szavak versben való alkalmazása nem jelent teljes értelemnélküliséget, tekintettel az egyes hangsoroknak részint önmagukban, a jelentéstől függetlenül meglévő hangulatkeltő erejére, részint azokra a távoli fogalmi, képzeti stb. rezonanciákra, melyeket a lettrista vers értelmetlen szavai és a nyelv értelmes szavai között lévő hangalaki hasonlóság kelt fel.

Itt azt a megjegyzést kell tennünk, hogy a lettrizmus ilyen értelmezése bizonyos különbséget eredményez a költőknek-esztétáknak és a nyelvészeknek a szóról alkotott felfogásában. Míg a nyelvészek nézőpontjából tekintve a szó lényege a jelentésfunkció, — azaz a hangsornak és a hozzá tartós asszociációval kapcsolódó fogalmaknak, képzeteknek az a tulajdonsága, hogy egymást kölcsönösen felidézik, s az olyan hangsor, melyhez a nyelvet beszélők kollektív tudatában nem kapcsolódik egyértelmű jelentés, nem tekinthető szónak, a költészet szempontjából a szó fogalmának jelentésköre tágabb, s belevonhatók az egyes költők által alkotott nagy hangulati erejű, de a kollektíva által nem ismert és nem használt szavak is. Hozzátehetjük:

még nem használt szavak, mert éppen nagy hangulati és hangfestő erejüknél, továbbá távoli jelentés-rezonanciájuknál fogva megvan bennük az a lehetőség, az a tendencia, hogy egyértelmű jelentésre tegyenek szert, a nyelvnek a nyelvet beszélő közösség által ismert és így a nyelvészek által is befogadott szavaivá legyenek. Ilyesféle folyamatok a nyelvben a lettristák nélkül és őket jóval megelőzve is végbementek; ők csak a nyelvben rejlő eme lehetőséget aknázták ki. Hadd idézzük egyetlen szó, az „iromba" példáját. Ennek a szónak a jelentése a régebbi magyar nyelvben: 'tarkapettyes'. Az ilyenfajta hangalakhoz azonban nem utolsó sorban az 'otromba' szó hatására a nagy, robosztus, 'otromba' tárgyak hangulata kezdett fűződni. Így ellentét jött létre az ‚iromba' szó hangalakjához fűződő szóhangulat és fogalmi-képzeti jelentés között. A szó eredeti jelentését nem ismerő emberek azután a hangalak hangulatának megfelelő jelentést kezdtek ráérteni a szóra, és ilyen értelemben is használták. Természetesen nem mondhatjuk, hogy ilyesféle jövő vár a lettrista versek minden szavára, s hogy ez létjogosultságot adna a lettrista költészetnek. Azoknak a tényezőknek vizsgálata pedig, melyek között az ilyen elszigetelt, individuális szavak kollektívvá válhatnak, vagy válnak, már a nyelvtudomány körébe tartozik.

A logikai és képi szféra együttes kioltásának tárgyalása után vizsgáljuk meg, milyen kioltási lehetőségeket nyújt az akusztikai szféra. Mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy a hanganyag nyilvánvalóan nem oltható ki, mert ezzel megszűnik a vers. Külön kell választanunk tehát az akusztikai szféra azon elemeit, melyek az esetleges kioltásban résztvehetnek, magától a beszéd hanganyagától, mely az előbbi elemeket hordozza, de nem azonos velük. Ezek az elemek a költői alkotás zeneiségét fokozzák, tehát, mintegy az „akusztikai sűrítést" szolgálják. Ide tartoznak a kötött ritmus különböző formái, a rímek és különböző kombinációik, az alliteráció, a magánhangzók szerepe, mássalhangzók minőségei, a hangutánzás, hangfestés stb. Az akusztikai szférában a kioltás az e fajta zeneiséget sűrítő, koncentráló elemek elhagyása és az élőbeszéd ritmusához való visszatérés, vagy még tovább menve, a tudatos prózaiságra, esetleg „rosszhangzásra" való törekvés. Az akusztikai szféra ezen elemeinek kioltása természetesen együtt jár a hozzájuk tapadó hangulati szféra kialvásával is. Itt azonban körültekintéssel kell eljárnunk a megfogalmazásban. A tapasztalat ugyanis azt bizonyítja, hogy a szabadvers ritmusa, a kötetlen ritmus is ritmus s éppen úgy megvan a más módon kifejezhetetlen zenei hatása, hangulata, mint a hexameternek, vagy a felező tizenkettesnek stb. A világirodalom szabadversei azt bizonyítják, hogy a szabadvers létrejöttének két alapvető útja van. Az egyik, mely a zenei segédeszközöket egyedül a logikai, vagy egyéb mondanivalóra figyelve feleslegesnek tartja s ezért elhanyagolja. A másik, a minden régit és hagyományost felbontani igekvő avantgardista törekvésből ered, mely a logikum szétzúzásával együtt zúzta szét a megúnt és szerinte megújulásra képtelen formákat.

A fentiekben láthattuk, hogy a költői műalkotás egyes szféráiból hogyan tevődhetik át a közlés más szférákba. Ennek az áttételnek a kioltás nevet adtuk, mert mintegy az egyes szférák „fényének" kioltásával válik láthatóvá vagy erősebben láthatóvá a többi szférák „fénye". Azt is láttuk azonban, hogy a kioltás módszere az egyes szférákban az illető szférák természetének megfelelően más és más. Nézetünk szerint ezeknél a különbségeknél döntőbb a közös lényeg: az, hogy egyes szférák, „közlő csatornák", szétroncsolásával, eldugaszolásával más szférákba lehet koncentrálni a közölt tartalmakat. Ez jogosított fel minket arra, hogy a többrétű jelenséget egyetlen névvel, a *kioltás*sal nevezzük meg. Úgy találjuk, hogy a sűrítés általánosabb használata mellett a modern költészet leglényegesebb formai újítása a kioltás. Másként megfogalmazva az a felismerés — mint arra tanulmányunk első részében már utaltunk, — hogy közlést nemcsak a logikai szféra periodusai hordozhatnak, nemcsak a logikai szféra lehet tartalmas, hanem egyéb szférák is. A sűrítés és a kioltás a költői művekben nem válik el mindig élesen egymástól. Gyakran történik, hogy egyes szférák kioltásával párhuzamosan a tartalmassá tett szférában sűrített közlés folyik. Ebben az esetben mindkét módszer a közlés fő-csatornájának áttételét szolgálja, a kioltás azzal, hogy egyes szférákban lehetetlenné teszi a közlést, a sűrítés pedig azzal

hogy ugyanakkor más szférákban nagyobb intenzitással, nagyobb koncentrációval közöl.

Tanulmányunk elején utaltunk rá, hogy a költői műalkotás egymást láncolattá egészítő formai elemein azt vesszük vizsgálat alá, megújította-e ezeket a formai elemeket a modern költészet, s ha igen, mennyiben. A vizsgált jelenségek természete azonban messzebb vitt bennünket, a formai elemeket egyre általánosabban értelmeztük, s így az ott segítségül hívott, az elvi megállapítások megértését megkönnyítő modelltől többhelyütt eltértünk. Akkori modellünket inkább a hagyományos poétikai szemlélet sugallta. A szótartományok, valamint a versben szereplő szférák fogalmának bevezetésével merőben új szempontból vizsgáltuk a formai elemek rétegeződését. A két szempont nem mond egymásnak ellent, de a második, melyből az egyes szférák tartalmasságát és a kioltást értelmeztük, tágabb és több lehetőséget nyújt Ezért tértünk át erre elvi bevezetőnk után.

Miután az egyes szférák és a kioltások vizsgálata alkalmával szemügyre vettük annak az anyagnak legfontosabb alakulásait, melyekből a költő művét felépíti, áttérünk a költői művek formakincsének egy még absztraktabb tagjára: a szerkezetet vesszük vizsgálat alá.

Mit nevezünk a költői mű szerkezetének?

Tekintettel arra, hogy a szerkezetnek megjelenésében és funkciójában több alapvető vonatkozása van, a szerkezet egyértelmű meghatározása előtt ezeket a vonatkozásokat fedjük fel. Úgy találjuk, hogy a szerkezet egyik legfontosabb ilyen vonatkozása a mű kompozíciójával való kapcsolata. Itt tehát mindjárt egy különbségtevésből, a *szerkezet* és *kompozíció* megkülönböztetéséből kell kiindulnunk.

A költői alkotás alapjául mindig a költő valamely élménye szolgál. Ez az élmény a költő tudatában levő képzetek, gondolatok, és a hozzájuk tapadó akusztikai, hangulati elemek stb. kisebb-nagyobb tömegét mozgatja meg. Ezek az elemek éppen azáltal, hogy valamilyen közös élmény van mögöttük, egymással kapcsolatba lépnek, asszociatív rendszert alkotnak. Ez a lelki folyamat egyébként költőben és nem költőben egyformán zajlik le s csak az élményt átélő egyéniségnek és az élményeknek különbözősége okoz tartalmi és mennyiségi eltéréseket. A különbség a költő és nem költő között a folyamat következő fázisában van. Ebben a fázisban ugyanis a nem költőnél az élmény elhalványul és átadja a helyét valamilyen másik indulati, logikai, akarati stb. élménynek. A költő, ha az élményből műalkotás lesz, az élmény által megmozgatott anyagban válogat, s ezért a műalkotásba csak az élményt legpregnánsabban kifejező, illetve az élmény kifejezéséhez szerinte szükséges legfontosabb elemek kerülnek be. Ez a folyamat természetesen nem mindig tudatos. Másrészt az, hogy az élmény-megmozgatta tudatelemekből mi jut be a műalkotásba, a válogató lelki-tudati működéseken kívül magától az anyagtól, ha úgy tetszik a „tárgytól" is függ. A válogatás folyamatát tehát legalábbis két tényező befolyásolja: az egyik a költőnek az a képessége, hogy a benne felmerülő élményanyagból az élményt legjobban kifejező elemeket válogatja ki, a másik pedig a kifejeződésre törekvő élménynek az a tulajdonsága, hogy a vele asszociatív kapcsolatban lévő, de tőle idegen elemektől megszabaduljon. (Ez utóbbit neveztük a „tárgy"-tól függő válogatásnak. Pl. Petőfiben, mikor ezt a sort írta: „Hol sírjaink domborulnak, Unokáink leborulnak" nyilván felmerülhetett valamelyik általa régebben látott temető képe, felmerülhetett a „domborulnak-leborulnak" rímek mellé egyéb rímlehetőség is stb. Mégsem a temető fűzfáival foglalkozik, vagy a „homorulnak-komorulnak" rímlehetőségeket használja ki. Azaz ezeket, vagy az ezekhez hasonló, a tárgyától távol eső elemeket kizárja a versből. Persze nem nagyon lehet megállapítani, hogy „mi marad ki" egy adott versből, de biztos, hogy rengeteg, a fentiekhez hasonló képzettársítás, gondolati anyag marad el mindegyikből.)

A *kompozíció* tehát egyrészt az a *folyamat*, mely az élményanyagban a műalkotás „érdekében" válogat, másrészt az az *egyensúly*, melyre az ilymódon kiválogatott elemek egymás közt törekszenek és eljutnak.

Ennek az egyensúlynak az igénye természetesen maga is közrejátszik a válogatásban, s felismerése a költői tehetség feladata. Mindez azonban a kompozíciót az alkotó szempontjából ragadja meg. A hallgatóban, olvasóban a kompozícióból csak annak érzete marad meg, hogy sikerült-e a válogatás és megvan-e a műben az egyensúly, vagy nincs. Miután a kompozíciót részint mint folyamatot: a válogatás folyamatát, részint mint a válogatás eredményeként létrejött egyensúlyt — melyet egyaránt érez az alkotó és az élvező — definiáltuk, figyelmünket most már a szerkezetre irányíthatjuk. A költő az élményanyagban való válogatás után ezt az anyagot elrendezi: megállapítja a kompozícióba kerülő elemeknek az élmény és a kiválogatott anyag természetéből eredő sorrendjét, továbbá a kompozícióra, mint egyensúlyra törekedve arányt teremt a mű egyes részei, valamint a mű részei és a mű egésze közt. Igyekszik tehát a műalkotásba bekerült élményeket úgy feldolgozni, hogy azok majd az élvezőben is a kompozíciót, a mű egyensúlyának érzetét keltsék. Ez az elrendezés, feldolgozás a mű szerkezete. A *szerkezet* tehát a költemény viszonylag zárt részeinek egymásutánja, e részeknek egymáshoz és az egészhez való viszonya, melyet a mű kompozíciója határoz meg, illetve melyben a kompozíció megjelenik, objektiválódik. Vizsgáljuk meg például József Attila „Kirakják a fát" című versét a szerkezet szempontjából.

„A pályaudvar hídja még remeg,
de már a kényes őszi szél dorombol
és kiszáradt hasábfák döngenek,
amint dobálják őket a vagonból.

Ha fordul is egy, a lehullt halom
néma... //„Mi bánt? Úgy érzem, mintha félnék, 1. rész
menekülnék, hasáb a vállamon.
A kisgyerek, ki voltam, mégis él még"// 2. rész

A kis kölyök, ki voltam ma is él
s a felnőttet a bánat fojtogatja;
de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél
s ügyel, hogy el ne szálljon a kalapja.

Tőletek féltem, kemény emberek,
ti fadobálók, akiket csodáltam?
Most mint lopott fát, viszlek titeket
Ez otthontalan, csupa — csősz világban."// 3. rész

Ebben a versben a szerkezet három, viszonylag zárt részből, egységből áll. Az első a külvilág egy képét tartalmazza, a második a kép által felidézett gyerekkori élményt, a harmadik pedig a költő gondolatait ezzel az élménnyel kapcsolatban. Az első két rész nagyjából egy-egy, a harmadik két versszak. Így tehát jól kivehetők a vers egyes részeinek mennyiségi arányai is, melyek ugyancsak lényeges mozzanatát képezik a szerkezetnek. Ha a szerkezet valamely részét, például az első képet, egy-két versszakkal kibővítenénk, felbillenne a műnek az egyensúlya. Ebből a szempontból tehát a szerkezet arányainak megváltoztatása a kompozíció egyensúlyának megbillenését vonná maga után. Az egységes, jó szerkezet egyben a kompozíció egységét jeleníti meg, érezteti velünk.

A szerkezetnek van egy másik alapvető vonatkozása is, melyet a kompozícióval való kapcsolata után meg kell vizsgálnunk. A szerkezet egyes részei, ezen részek tartalmától elvonatkoztatva absztrakt vázzá állnak össze. (A fentebb idézett József Attila vers szerkezete például három nagyobb egységből álló képzet és gondolatmenet, mintegy háromfokú lépcső, melyen végighaladunk a vers olvasásakor.) Ez az absztrakt váz az olvasóban bizonyos lélektani folyamatokat indít meg, s mi ezeknek a folyamatoknak a szerkezethez való viszonyát vizsgáljuk.

A költői műalkotás szerkezete a műben közölt tartalomtól, vagy tartalmaktól függően más és más. Ha figyelmünk előtt állandóan egy tárgy, egyetlen gondolat, egyetlen összképzet, valamely élménynek egyetlen vonatkozása áll, mintegy perszeverál, a mű bennünk is a mozdulatlanság, az egyformaság érzetét kelti. Például Weöres „Borus tenger" című verse, mely egyetlen látványt rögzít.

„Tömött, alacsony égről
a víz sötétjére csüggnek a bárkák.
Köztük hosszú sávban
villog az önszürke fény
messzeségtől part-szakadékig.
Gyér vörösfenyők csavaros törzse
sose-látott színre váltott.
Ez a táj,
hol folyton temetik a világot."

Ha a mű több, egymástól elszigetelt, csak hangulatilag, vagy tematikailag rokon képzetekből, gondolatokból áll, melyek közt elég nagy a távolság, hogy egyikről a másikra haladva ne kelthessék a folyamatosság érzetét, úgy találjuk, mintha a költemény a fentebb megjelölt tartalmi elemeknek laza, teljesen, vagy majdnem teljesen szervetlen halmaza lenne. Erre a lehetőségre a kioltások tárgyalásánál már utaltunk. Ott az ilyen halmozásos szerkesztésnek a logikai szféra szétdarabolásában játszott szerepét vizsgáltuk, itt viszont azt nézzük, hogy ez a szétdaraboltság, halmazszerűség, mint szerkezet, milyen hatást kelt az olvasóban. A modern költők közül gyakran élt ezzel a szerkesztési móddal Apollinaire (lásd az „Itt vannak" című versét) és Saint John Perse (lásd „Számüzetés" című versének utolsó részletét a „Mai Francia Költők" antológiájában.)

Ha a költői műben a gondolatok — amennyiben a közlés a logikai szférában folyik, — képek — amenyiben a közlés a képi szférában folyik — stb. az egységes gondolatmenet, a folyamatos képzet-váltakozás lehetőségét rejtik magukban, ha a mű egyes szerkezeti részei nem elszigeteltek, hanem egymásba kapcsolódnak és egymást feltételezik, a mű olvasásakor bennünk a mozgás, a változás, a dinamika érzése támad. A költemény szerkezete, illetve a szerkezet rendjét követő tartalmi elemek elindulnak valahonnan, haladnak, eljutnak valahová. (A szerkezet fogalmának tárgyalásakor idézett József Attila vers ugyancsak ehhez a szerkezetfajtához tartozik.)

Nézetünk szerint a szerkezetnek az általa keltett lelki-tudati folyamatokhoz való viszonya egyben a költői művek szerkezeti osztályozásának alapjául is szolgálhat. Ilyen szempontból a fentiek alapján három alapvető szerkezet-típust különböztethetünk meg: a *statikust*, a *halmozásost* és a *dinamikust*.

A szerkezetről eddig elmondottak nemcsak a modern költészetre érvényesek, hanem a költészetre általában. A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, milyen újításokat hozott a modern költészet a költői formakincs ezen területén.

Az első ilyen újítás a kioltással kapcsolatos. Mikor a kioltás lehetővé tette a nem logikai szférák tartalmassá tételét, egyben lehetővé tette azt is, hogy a szerkezet egységei, részei ne gondolatok, vagy gondolatsorok, azaz logikai periódus vagy logikai periódusok egymásutánja, hanem képi, hangulati, akusztikai stb. periódusok legyenek. Ezzel az az absztrakt váz, melyet a hagyományos költészetben elsősorban a logikai szféra, mint egyedül következetesen tartalmas szféra hordozott, a közléssel együtt áttevődött a nem logikai szférákba is. A nem logikai szférákban egyébként ugyancsak statikus, halmozásos és dinamikus szerkesztés lehetséges. Efféle, a nem logikai szférákban található szerkesztést a logikai szférát elsősorban kioltó Reverdy, Trakl, Rimbaud költeményeiben találunk. Leggyakoribb módja azonban a szerkezetnek, s erre modern és nem modern költőktől egyaránt idézhetnénk példát, amikor a szerkezet egyes egységei különböző szférákban helyezkednek el. József Attila „Reménytelenül" című versének első részében („Lassan, tünődve") a képi-hangulati és gondolati szfé-

rákban hullámzik a közlés és a gondolatokat képek, a képeket gondolatok viszik tovább.

Egyes modern költemények szerkezetében egy másfajta újításra is bukkanunk. Ez az újítás a polifon zenei szerkesztéshez hasonló s ezért a költészetben is a polifon szerkesztés nevet adjuk neki. Míg a hagyományos, egyszálú, egyszólamú szerkezetekben egyetlen gondolatmenet fut végig (dinamikus szerkezet esetén), a polifon szerkezet több, de leginkább csak két gondolatmenet szimultán megjelenítésével próbálkozik. A zenében a polifónia lehetőségét megkönnyíti hallószervünknek az a képessége, hogy egyszerre több hangot és ezen hangok viszonyait is érzékeli. Így egyszerre két vagy több dallamot is fel tudunk fogni és el tudjuk őket különíteni egymástól. Nem így van azonban a költészetben, ahol egyszerre, egyidőben csak egy gondolat, egy kép stb. felfogására vagyunk képesek. A polifon szerkezetekkel kísérletező költők úgy próbálták elhárítani ezt az akadályt, hogy a két gondolatmenetet, szólamot, melyet párhuzamosan akartak közölni, elemeikre, részekre bontották, s hol az egyik, hol a másik gondolatmenet egységeit, részeit építették hozzá a vershez. Ezt a kétszólamúságot tipografiailag is jelezni szokták az egyes versszakok kijjebb, illetve beljebb kezdésével aszerint, hogy az egyes versszak, vagy versrészlet tartalma melyik gondolatmenet része. A magyar költészet versei közül igen jó példa a polifon szerkesztési módra Nemes Nagy Ágnes „Villamos" című költeménye, melyben a két gondolatmenet, a két szólam, eleinte pregnánsan elválik egymástól, de később — s ez adja két szólam egymás mellé helyezésének jogosultságát — egybeolvad, s együtt záródik le. Mint a módszer egy másik példáját említjük meg Juhász Ferenc „Fekete páva" című versét, melyben az egyes szakaszokat a szemlélet statikussága, illetve mozgalmassága s a költőnek hol az olvasó felé, hol a versben felidézett személy felé fordulása rendezi két szólamba. Megjegyezhetjük, hogy az ilyen polifon szerkesztés nem teljesen új a költészetben. A refrain is tulajdonképpen a polifónia egyik fajtája. De míg a refrain állandó kíséretként egyetlen gondolatot szólaltat meg, s így mintegy orgonapontként húzódik végig a versen, a polifon szerkezet mindkét szólama önálló, egyik sincs alárendelve a másiknak. Itt tehát megint arról van szó, hogy azt a lehetőséget, mely a hagyományos költészetben bennerejlett, a modern lírikusok tudatosan kiaknázták.

A kompozíciót úgy definiáltuk, hogy az élményanyagban való válogatás folyamata s az ezt a folyamatot meghatározó és egyben a folyamat eredményeként létrejövő egyensúly. Az élményanyagban való válogatás folyamatát tehát valamilyen *szükségszerűség:* az elemek egyensúlya s az élmény minél tömörebb, pregnánsabb kifejezésére való törekvés irányítja. Ez a szükségszerűség a műben úgy jelenik meg, hogy a mű elemi, szerkezeti és tartalmi részei egymást kölcsönösen feltételezik, azokból elvenni, azokhoz hozzátenni a mű egységének megbontása nélkül nem lehet. A modern nyugati költészet ezt a szükségszerűséget is több ízben részint meglazította, részint felbontotta. Ennek a szükségszerűségnek a meglazítása elsősorban a kioltással kapcsolatos. Azok a művek, melyekben a nem logikai szférák tartalmasak, az elemek kiválogatásának szükségszerűsége, azaz a kompozíció szempontjából, más elbírálás alá esnek. Ezekben a válogatás nem olyan egyértelmű, hiszen az élményhez asszociált képi, hangulati stb. anyag sokkal tágabb s egyetlen élmény kifejezésére több, egymással nagyjából ekvivalens eszköz is rendelkezésére áll a költőnek. Az ilyen művekben gyakran úgy tűnik fel, mintha az egyes részek elhagyhatók, vagy kicserélhetők volnának más, hozzájuk hasonló elemekkel, anélkül, hogy a mű egésze, kompozíciója károsodnék ezáltal. Amit tehát a modern költészet az új eszközök használatával egyfelől nyer, másfelől el is veszti. Itt kell utalnunk a szürrealizmus formai vizsgálatára is. A szürrealisták az alkotó személyiség minden válogató, komponáló tevékenységét, „cenzuráját" kiiktatják az alkotás folyamatából, s így az teljesen automatikussá válik. Az élmény által megmozgatott minden asszociációs anyag bekerül a műalkotásba s ezzel — szerencsés véletleneket kivéve — a műalkotás elveszti határait, formáját s megszűnik önmaga lenni. Így a szürrealizmus, mely a műalkotás legalapvetőbb, legelső formai principiumát is felbontotta, tulajdonképpen lehetetlenné tette, hogy egyedi, más műalkotásoktól tartamilag és formailag különböző műalkotás jöjjön létre. Ha van is egyes alkotások, illetve egyes költők alkotásai között különbség, határ,

ezek pusztán és legáltalánosabban véve az élményből s a művet létrehozó személyiségből erednek, amennyiben ezek befolyásolják a mű egyetlen, automatikus formai elemét képező képzettársításokat. A határ tehát, amely ezeket a műveket elválasztja — ha elválasztja — már nem a művön belül, hanem attól teljesen függetlenül létezik, s így a művészethez vajmi kevés köze van.

Vizsgálódásunk végére érve vissza kell kanyarodnunk néhány gondolathoz, melyet tanulmányunk elején fejtettünk ki. A modernség elsősorban tartalmi kategória s csak másodsorban formai. Mi a modern költészet által létrehozott, kiaknázott új formakincset, formai lehetőségeket vettük vizsgálat alá. Úgy találtuk, hogy a nem logikai szférák tartalmassá tétele, az egész versen végigfutó, hangulati, akusztikai sűrítés, a kioltás különböző fajtái és átmeneti kategóriái, a szerkezetnek a kioltásokkal párhuzamosan létrejött új lehetőségei (a polifon szerkesztés stb.) azok az új, legjellemzőbb formai elemek, melyeket a modern költészet tartalmainak kifejezésére megteremtett. Emellett természetesen használja a költészet teljes, történelmileg kialakult formakincsét is. Láttuk azt is, hogy ezek az új, modern formai eszközök nem valahonnan a gondolkodáson, nyelven, költészeten kívülről kerültek be a modern lírába, hanem a már régebben meglévő lehetőségek tudatos kiaknázásaképpen. Vajjon automatikusan modern költővé lesz-e az, aki a fent elemzett és bemutatott formakincset ismeri és használja? Azt hisszük: nem. Modern költővé nem a szabadasszociációk, a polifon szerkesztése stb. alkalmazása teszi a költőt. Mint már említettük, a modernséget a XX. század emberének új élményvilága jelenti. A költői formakincs új elemei esetleg megkönnyítik ennek az élményvilágnak kifejezését, de nem pótolják azt. Hozzá kell tennünk azt is, hogy ezeknek az új formaelemeknek nem mindegyike jelenti a líra gazdagodását. Ha például a lettrizmusra, vagy a szürrealizmusra gondolunk, mint általános igényű költői alkotómódszerre, határozottan meg kell tőlük tagadnunk a létjogosultságot. Igaz azonban az, hogy a költészet formavilágának sok olyan új mozzanatára terelték a költők figyelmét, mellyel azután a nem lettrista és nem szürrealista versek is gazdagodtak. Ennyiben, de csakis ennyiben még ezek a költői „izmusok" is hasznot hajtók voltak a költészet egésze számára, s nyomuk, hatásuk közvetve, vagy közvetlenül a tőlük igen távollévő költők művein is kimutatható.

Nyelv és irodalom

Két felszólalás a pécsi nyelvészkongresszuson

A mai költői nyelvről

Mai költői nyelvünk néhány problémájáról szeretnék beszélni. Azért erről, mert ez leginkább szívügyem s mert úgy látom, nincs minden rendben körülötte.

Németh László különös meghatározása szerint: „Író az, aki gondolkodása finomabb sajátosságait a nyelven át tudja csempészni. A stílus a nyelv ellenére éreztetett gondolkodás."

Nyilván egyoldalú meghatározás, talán kissé formalista is, de most, amikor a költőt kifejező eszköze, a nyelv felől akarjuk megközelíteni, igen használható.

Minden költő tudja, milyen keservesen nehéz a harc, a megfogalmazás harca. Ragyogó gondolatok, nagyszerű érzések szürkülnek meg, válnak jelentéktelenné gyakran, mire nyelvi köntöst öltenek. A mondanivaló egyenértékű nyelvi kifejezése szinte csak ritka kegyelmi pillanat, az eredmény többnyire megalkuvás.

A harc a kifejezésért sokféle módon és sokféle eszközzel folyik. Az a sajátos mód, az eszközöknek az a sajátos készlete, mely egy-egy költőre nézve jellemző, szabja meg a költő egyéni nyelvi stílusát.

Mindezzel nyilván nem sok újat mondtam. De szükségesnek véltem előre bocsátani, hogy világosabbá váljék hozzászólásom további része. Hangsúlyozni szeretném tehát, hogy a nyelv, miközben a költő „átcsempészi" rajta mondanivalóját, gondolatait, érzelmeit s hangulatait, egyúttal kifejező eszköz is a költő kezében. Ebből viszont az következik, hogy a tartalom és a forma dialektikus egysége szerint a költői nyelv legapróbb elemének is csak a mögötte rejlő, megnyilatkozni kívánó tartalom ad létjogosultságot.

Az egyéniség, az emberi személyiség, a gondolatot, érzelmet és hangulatot sajátosan elszínezi. Ennek az elszíneződésnek meg kell látszania a költő nyelvi stílusán, csak akkor beszélhetünk egyéni stílusról.

Mai költészetünkben nyelvi vonatkozásban két fő veszély fenyeget. Pontosabban két irányból ugyanaz a veszély. Ez pedig a tartalom és a nyelvi kifejezés egymástól való elszakadása, az élő, közvetlen kapcsolat megszűnése a gondolat, érzelem és hangulat, valamint a nyelv között. Nem tudom, mi lenne rá a helyes szó, kétségtelenül valamiféle formalizmussal, nyelvi modorossággal állunk szemben, olykor talán a Mesterházi Lajos által említett nyelvi szecesszióval.

A veszély egyik irányból a különleges szókincs, eredetieskedő szókapcsolások, sőt néha a teljesen egyéni módon kezelt nyelvtan felől fenyeget.

Az elmúlt hónapokban sok vita folyt nálunk a modernizmusról. A vitához nem kívánok megjegyzéseket fűzni. Arra szeretnék csak utalni, hogy a „modernizmus" szó szinte a vita valamennyi megnyilatkozásában nyugodtan helyettesíthető lett volna a „szürrealizmus" szóval. Modernizmuson nálunk — jóllehet most már többen közelítették meg helyes oldaláról a kérdést — jobbára szürrealizmust értenek költőink. A szürrealizmus szabad asszociációs alkotói folyamata nagy csábító s könnyen vezet félutakra, lazít a költői felelősségen, egyebek között a nyelv iránt való felelősségen is.

A veszély annál nagyobb, mert a kritikusokat meg a nyelvészeket többnyire bizonytalanságba dönti: elutasítják, esetleg lelkesednek érte elemzés helyett.

Hallgassunk meg néhány versrészletet! A költők nevét mellőzöm: hibákról, nem személyekről akarok beszélni. Hangsúlyozni szeretném azt is, hogy semmiképpen nem kívánom kétségbe vonni az idézett költők tehetségét, s azt sem állítom, hogy egész költészetükre jellemzők ezek a jelenségek.

Fémkoponyákból, mint az aranyfüst, zengve kiestél,
ébenfa mellekről lemaradtál,
szerelmes vállakról, csörgő bojt, leszakadtál.
Fölkelnek az évek,
ledölnek az évek,
szőlőfeketén, illatosan a hajdani éjek — —
ki állt ott aranyba öntve,
sátoros hordák vadizü száját megörökölve.

Egy másik versből:

Föld és ég csupa párolgó repedés... A Nap
arany tutaján gomolygó zöld köd szakad,
elénktorlódnak Dél rideg sarkkörei és Észak jégrengetege.
— — — — — — — — — — — — — — —
Itt vagyunk hát forrongó korunk hű fiai: A JÖVŐ.
Mellünk csont-boltozatairól csördülve hull le a kő.
Ime, se a Gyülölet-Kráterei, se Előitélet-Lavinák
Nem zuzhatják szét
arcunk baráti mosolyát.

Végül a harmadik idézet:

Egész ember akarok lenni,
ez a legnehezebb,
fiatal fejem dere lengi.
A titkos űr dereng,
s ha porráégésig kerengi
e szív, embert jelent...

Eddig az idézetek. Nos, ha a költő *az*, aki át tudja csempészni a nyelven gondolkodásai finomabb sajátosságait, itt olyan „csempész-munkáról" van inkább szó, hogy csupán a gondolkodás finomabb sajátosságainak a ruhái kerülnek át a nyelven s a hiszékenyebb olvasót megtévesztik, mintha a ruhákban volna is valami. A harmadik idézetben a költő már azzal sem törődik, hogy az átcsempészett ruhák a szabásvarrás szokásos törvényei szerint készültek-e. Magyarán: fittyet hány a nyelvtan elemi követelményeinek is és mondatai grammatikai képtelenségek. En legalábbis többszöri olvasás ellenére sem tudtam megérteni, de még nyelvtanilag elemezni sem ezt:

A titkos űr dereng,
s ha porráégésig kerengi
e szív, embert jelent...

Bizony, innen már csak néhány lépés a halandzsa-nyelv.

A stílus demokratizmusa költőinknél is közérthetőséget kíván. Természetes és ésszerű igény, hiszen a műalkotás címzettje elvileg csak a közösség lehet. Azzal most ne foglalkozzunk, hogy a közérthetőség a gyakorlatban meglehetősen viszonylagos fogalom. Költőink azonban néha úgy vélnek eleget tenni e követelménynek, hogy ér-

dektelen, lapos, prózai nyelven írnak, rettegve a szokatlanság, a bonyolultság minden fajtájától, úgy lépegetnek a nyelvben, mint valami kitaposott cipőben.

Ime néhány sor:

Elgondoltam, milyen jó az,
hogy nem csupán az üres légbe kell
felnyujtani karunkat, amig elhuz velünk
az ötven-hatvan év, amig
elmarad a villanylámpa, a házak, sora, stb. stb.

Egy másik versből:

Kiváncsisággal és izgalommal vártam
egy elsőosztályu fülke ablakában,
hogy elhagyja majd Szobot a vonat — — —
az állami csőszök, dolguk téve, hátra-
huzódtak már mind, csak az őrszem látta
megilletődött hallgatásomat.

A költői egyéniség jelenlétét, a költő nyelvalakító tevékenységét ezekben az idézetekben épp úgy nem érezzük, mint az előzőkben, a kifejezés itt sem a költő sajátja. Míg azonban az előző versekben az egyénieskedés, az eredetieskedés, itt kész nyelvi sablonok átvétele zavarja a sajátos mondanivaló sajátos nyelvi kifejezését. Mindkettő, az utóbbi is — bármily furcsának látszik — nyelvi modorosság, valamiféle nyelvi formalizmus.

Szeretnék költői nyelvünkkel kapcsolatban még egy gondolatot megpendíteni: az ú. n. szóhangulat kérdését. Az ilyesfajta vizsgálatok nálunk meglehetősen kezdetleges fokon állnak, bár nyelvészeink az utóbbi esztendőkben gyakrabban fordultak érdeklődéssel hasonló témák felé. Számomra pl. igen tanulságosak voltak Fábián Pál fejtegetései „A magyar stilisztika vázlata" c. egyetemi tankönyvben, legutóbb pedig Fónagy Iván könyve: „A költői nyelv hangtanából." Nem tudok ugyan szabadulni attól a gondolattól, hogy olyan vizsgálódási területről van szó, melynek erősen szubjektív vonásai elkerülhetetlenek, mégis érdemesnek tartom, mert segíti a költői tudatosságot, s az olvasó szemét is rányitja az esztétikum egy eléggé elhanyagolt jelenségére.

Alig hinném, hogy pl. József Attila alábbi két sorában:

Vágom a fát hűvös halomba,
fényesül a görcse sikongva

a didergő „h"-k, a sikló, csillogó „s"-ek, sőt a „sikongva" szó torlódó, majd megcsúszó mássalhangzói — kellő hangtani tudatosítás után — nem fokoznák az olvasó gyönyörűségét, s az ilyen tudatosítások nem járulnának hozzá költői nyelvünk fejlődéséhez.

Hasznos lenne, ha nyelvészeink gyakrabban ejtenék módját, hogy bonckés alá vegyenek egy-egy verseskötet, vagy műfordításgyűjteményt, s elemezzék őket a nyelvészet különféle nézőpontjából. Mintha szívesebben foglalkoznának prózaírókkal s a költők közül inkább csak a klasszikusokat kedvelnék. A költői nyelv bizonyára kényesebb feladatok elé állítaná őket, de megérné a fáradtságot, mert közös szerelmünk, a magyar irodalom nyerne belőle.

CSORBA GYŐZŐ

Ifjúsági irodalmunk nyelvi problémái

Az irodalom nyelve nem szükségszerűen azonos az „irodalmi nyelv"-vel; írók és nyelvészek között ez a tény váltja ki gyakran az ellentéteket. Az író joga, hogy megfelelő esetben alkalmazza a népnyelvi sajátosságokat, az egyes társadalmi csoportok és rétegek sajátos szókincsét, a köznapi nyelv szavait, joga az is, hogy újszerűen, a szokottól eltérő módon fogalmazza meg mondanivalóját. Az író olyan stilisztikai atmoszféra megteremtésére törekszik, amely rabul ejti az olvasót, megmozgatja az érzelmeket is, s ezt gyakran nem érné el az elfogadott nyelvtani és stilisztikai szabályok szigorú érvényesítésével. Nagyobb szabadsággal él tehát a nyelv lehetőségeivel, túllépi az „irodalmi nyelv" határait és szabályait. Szókészlete, stíluseszközei, fordulatai nem korlátozódhatnak a hivatalos irodalmi nyelv szókészletére, stíluseszközeire és fordulataira.

Ez azonban nagy felelősséggel is jár. Nem vitás ugyanis, hogy az irodalmi mű nyelve hat az élő nyelvre, az olvasók nyelvi kultúrájának fejlődésére. Bizonyos, hogy ma, az olvasótábor hatalmas megnövekedése következtében, a nyelv fejlődésének, alakulásának éppen az író egyik legnagyobb hatású tényezője. Az író joga és kötelessége nyelvhasználatunk új útjainak kimunkálása, de valljuk be: helyénvaló a nyelvészek ellenőrző figyelmeztetése is, ha próbálkozásai sértik nyelvünk jellemző sajátosságait.

Van az irodalomnak egy olyan ága, amelynek emberformáló hatása, jövőt alakító szerepe különösen jelentős, s ez az ifjúsági irodalom. Ha az írónak valóban van feladata a nyelv formálásában, a holnap irodalmi nyelvének kialakításában, úgy az ifjúsági irodalom alkotójának kétszeres a feladata és a felelőssége. Nem kétséges ugyanis, hogy a fiatal olvasó elsősorban könyveiből szívja magába anyanyelvének ízeit, zamatát, szépségeit. Helyesen állapította meg Harsányi István, Weöres Sándor Bóbita című kötetének elemzése során, hogy „a gyermek- és ifjúsági irodalomnak egyik közvetett feladata éppen a nyelvgazdagítás."[1] Az új generáció nyelvi kultúrája nagy mértékben azon múlik, hogyan írnak az ifjúság írói. A mai ifjúsági irodalom szerepét növeli az a tény is, hogy napjainkban nyelvünket, elsősorban a fiatalok nyelvét nagyon sok szennyeződés fenyegeti. Kamaszaink hovatovább olyan tolvajnyelven beszélnek, amelyet a felnőttek nagy része meg sem ért.

Mit várunk tehát nyelvezet szempontjából az ifjúság íróitól?

Elsősorban azt, hogy segítsék fiataljaink helyes nyelvi kultúrájának kialakulását. Az ifjúsági irodalom egyik alapvető sajátossága kezdettől az, hogy szoros kapcsolatban van az ifjúság nevelésével. Ez felvetett problémánkban azt jelenti, az írónak segíteni kell, hogy a fiatal olvasóban helyesen rakjuk le nyelvrendszerünk alapjait, segítenie kell, hogy megtanítsuk szabatos, szép, magyaros beszédre és fogalmazásra, segítenie kell, hogy a gyermek és az ifjú elsajátítsa és megszeresse irodalmi nyelvünket. Ezért az ifjúság írójának sokkal jobban kell ragaszkodnia az irodalmi nyelv kialakult szabályaihoz, mint a felnőttek írójának. A merész újításokkal ám kísérletezzék a felnőttek írója, az ifjúsági írónak kissé óvatosabbnak kell lennie; „standard" nyelvi kultúrát kell közvetítenie, mint ahogyan az iskolai oktatás sem a legújabb kísérletek még eléggé nem igazolt eredményeit tanítja, hanem már megvitatott, elfogadott tárgyi anyagot.

Emellett természetesen roppant színesen, zamatosan, anyanyelvünk minden szépségét érzékeltetően, olvasói érzelmi világát is megmozgató stílusban kell írnia, hiszen a fiatalokat elsősorban érzelmi ráhatással nyerhetjük meg. Lényeges az is, hogy műve nyelvi megformálásában igazodjék az író azoknak életkori sajátosságaihoz, akiknek művét szánta. Csatát vesztett az az író, aki elvéti a hangot. A jó ifjúsági irodalom tehát valóban nagy felelősségtudattal végzett, magasrendű művészi alkotómunkát igényel!

[1] Olvasó gyermekeink, 86. l. (Tankönyvkiadó)

Vajon eleget tesz-e mai ifjúsági irodalmunk a vázolt nyelvi követelményeknek?

A közelmúlt három nagy könyvsikert elért művének vizsgálata azt érzékelteti, hogy sok minden nincs még rendjén. Gergely Márta „A mi lányunk", Szalay Lenke „Ketten hiányoznak" és Hárs György „Ökölbe zárt szív" című regényéről van szó. Azért vizsgáltuk meg éppen ezt a három művet, mert a kritika a legjobbak közé sorolta őket. Az eredmény nem megnyugtató.

Vajon nem botránkozik-e meg az ifjú olvasó, ha Szalay Lenke regényében ilyeneket olvas: „Most már egészen rendesen *néz ki* itt" (49. l.)? Hiszen hasonló mondatokért rossz osztályzatot kap az iskolában! Nem csóválja-e a fejét, ha a főhősről azt olvassa, hogy „őszintesége jutalmaként megértést és minden ügyes-bajos dolgában *szülői melléállást* ígértek" neki? (13. l.) Törheti a fejét, milyen az a „szülői melléállás"!

Legtöbbször természetesen nem nyilvánvaló szabálysértésről van szó, hanem olyan pongyolaságokról, amelyeknek elkerülésére az iskola minduntalan felhívja tanulói figyelmét. Különösen a névelők és a névmások helytelen alkalmazására lehetne sok példát idézni. Gergely Márta könyvében minden különösebb keresgélés nélkül bárki találhat ilyen mondatokat: „Miért is él *ő* a világon? Miért melegíti át a cukros tea? Inkább ütné *őt* agyon a mama, ha *ő* rossz, hogy feküdne *ő* is a hideg földben." (7. l.) Vagy: „Most... kiáltson fel *ő* is, hogy *ő* csak azért imádkozott, hogy a Szűzanya tegye alázatosabbá az *ő* szívét?" (20. l.) A sok „ő" még akkor is felesleges és káros hatású, ha egyébként a 12 éves hősnő belső monológjának stílusára valóban jellemző lehet. Az idézett könyvből egyébként Irmusról megtudjuk, hogy „Láng Boriska a legjobb barátnője *neki*" (22. l.), hogy Pécsett a Zárda utca „végesvégig csupa *úriházból áll*" (11. l.), hogy „Zsófinak eszébe jutott, a mama adott *övele* ennivalót" (243. l.) stb.

Hárs György regényében arról olvashatunk, hogy idős Démény másodszor is megházasodott; jövendő atyafiai előtt csak kettőt vallott be csemetéiből, s félt, nem találják-e túl soknak azt is. A szerző ezután így folytatja: „*Egyedül* a menyasszony tudta: aszaltszilva képű vőlegénye négy gyermekkel kénytelen megtoldani a hozományt. (?) *Amely* azonban kastéllyal-istállókkal volt bőséges. (?) A menyasszony viszont ésszel." (34. l.) Ez bizony nemcsak erőltetett, semmiképpen nem az ifjúság életkori sajátosságainak megfelelő szellemeskedés, hanem pongyola fogalmazás is. Nem éppen nyelvünk kifejező erejének klasszikus példája a következő mondat sem: „Hiszen azonos dolgok aszerint keltenek más és más eredményt, ahogy benyomásuk *mindenkit* máshol talál." (34. l.)

Különösen a túlzásokból fakad sok furcsaság. Hárs György könyvében olvassuk pl. az ellenforradalmár Dancsakról, hogy egy vöröstengerészt a szekérhez köttetett, s „addig huzatta végig a Fő utcán, le és fel, sebesen, míg a megközöttnek lába térdig cafatokká kopott." (72. l.) Azt hiszem, ez már több, mint költői túlzás, az ilyen képtelenség gyöngíti a mű eszmei hatását, ahogyan a szertelen túlzások általában gyakran elsekélyesítik a nagy dolgokat. Gergely Márta könyvében olvashatjuk ezt a hasonlatot: „A kávéillat és bakaszag úgy birkózik, keveredik most a kis konyhában, mintha a béke birkóznék a háborúval." (43. l.) A béke és a háború gigászi küzdelme így bizony nagyon idillivé szelídül.

Folytassuk-e a példák felsorolását? Úgy gondolom, az eddigiek is érzékeltetik, hogy az íróknak, de a lektoroknak és a kritikusoknak is nagyobb gonddal kell ügyelniök a nyelvi kérdésekre. Ez még nyilvánvalóbbá válna akkor, ha a nyelvhelyesség általános követelményein kívül még azt is részleteznénk, hány színtelen, ízetlen, éppen ezért hatástalan lapot találhatunk ifjúsági műveink legtöbbjében, tehát ha a stílus hangulatkeltő erejének, művésziségének problémáját is boncolgatnánk. Sokszor az olvasók életkori sajátosságaihoz sem igazodik gyermek- és ifjúsági irodalmunk nyelvezete.

Mindezeknek részletesebb elemzésére ezúttal nem térhetünk ki. Egy probléma azonban sürgős megvitatást érdemelne. Az, vajon helyes-e, hogy újabb ifjúsági műveinkben — nyilván a beszéltetéssel történő jellemábrázolás kedvéért — oly sokat szerepelnek a kamaszok tolvajnyelvének szavai. Szalay Lenke könyvében pl. a „srácok"

nem iskolába, hanem „suló"-ba járnak, ott beszedik a „*dugó*"-kat, „*kitól*"-nak egymással, mindezért a tanárok sokat „*muriz*"-nak. A hetedikes kisdiák így szól hugához: „Ne viccelj, kisanyám!" (17. l.), egy csíny után így vádolja önmagát: „Jaj... jaj... én marha... pont a fizika tanárral kellett nekem kikezdeni...", tornacipőjén „lazára köti a pertlit" stb. Vajon nem keltjük-e azt az érzést a fiatal olvasókban, hogy mindez rendben van így? Mert bizony nincs egészen rendjén, hogy ifjúságunk beszédére ez a jellemző, s ezért kár úgy ábrázolnunk, mintha ez volna a természetes.

Kétségtelen, hogy ifjúsági irodalmunk hatalmasat nőtt a felszabadulás óta. A legfiatalabbaknak írni ma már megtisztelő feladatot jelent legnagyobb íróinknak is, s éppen ezért általában nagy gonddal, felelősségérzettel és szeretettel írnak ifjúsági műveket. Könyvkiadásunk is elismerésreméltó munkát végez. Nem állíthatjuk, hogy a művek színvonala nyelvi szempontból nem fejlődött, a tennivaló azonban ezen a területen még nagyon sok.

Gorkij írta egy helyen: „Amikor a tiszta, szabatos, világosan kifejező nyelvért küzdünk, a kultúra fegyveréért küzdünk. Minél élesebb a fegyver, minél pontosabban irányítják, annál győzelmesebb."[1]

Nekünk is van még élesíteni valónk, hogy ifjúságunk hatásosan forgassa majd ezt a fegyvert.

KOLTA FERENC

Akiket a pacsirta elkísér

Alakuló, forrongó életünk ábrázolását az újabb időkben egész sor film kísérelte meg több-kevesebb sikerrel vászonra vetíteni. Az előző korszak, a rossz emlékű Horthy-évtizedek világáról és problémáiról szintén csak a felszabadulás után lehetett nyíltan és a valódi gyökereket felváltva beszélni. Az erről szóló filmek közé tartozik, de előremutató tendenciája miatt ki is magaslik közülük a Darvas József regényéből készült „Akiket a pacsirta elkísér", értékei és hiányosságai miatt egyaránt.

Annál inkább, mert erősen aktualizált egy régi problémát: ha egy irodalmi alkotás, mondjuk egy regény, mint ez esetben is, feldolgozásra kerül, köteles-e a film eredeti tartalmi forrásához hű maradni, és ha igen, mi legyen a mérték? Magának a filmalkotásnak értékelésében a fenti szempontok játszhatnak-e szerepet? Konkrét példával ez a kép is szolgál: a regény is jó, a film is, de értékeik egymástól erősen különböznek. Egyforma bennük csupán a komor, szürke, csaknem fekete tónus, mely a regény tárgyilagos, szigorú hangjával valóban harmonizál, a filmen azonban meglehetősen rideg hatást kelt. A felvételek mondhatnám szomorúan szépek, de rájuk nehezül egy nyomasztó kietlenség. Rajtuk keresztül olyan pesszimista szemmel látjuk a magyar pusztaság lakóinak fagyos, téli világát, amilyennel a kései Francisco Goya nézte az emberi természetet. Ebben a közegben a két fiatal lassan kivirágzó szerelme nem jó kontrapunkt. A film tematikáját fellazítja: Darvas József az agrárproletariátus Móricz Zsigmondos hevületű szószólója, a filmen viszont a líra, különösen a második részben, rózsaszín fényeket vet a fekete tájakra: nem egészen szerves valami ez. A regény és a film eredeti jellege közé elég magas választófalat húz.

Van még egy további megjegyzésünk. Eszmei mondanivalója az osztályharc szülte rikító embertelenséget állítja a néző elé. Darvas József egész oeuvre-je ugyan az agrárproletariátus problémájának talajára épül, tehát nem éppen meglepő, amit látunk, de a film alakjai hibáikkal és erényeikkel együtt jellegzetesen magyarok és a jellemformálódás összetevő erőiből jó néhány tényező hiányzik. Elsősorban az alap,

[1] L. Gorkij az ifjúsági irodalomról, 48. l. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1955.)

a gazdasági háttér, szélesebb és szemléletesebb ábrázolása. Csak a történet időpontjában adott kész helyzetet látjuk, de a fejlődés útjából, mely kényszerítően idevezetett és végül a hárommillió koldus szomorú országába torkollott, semmit. Egy magányos tanyát találunk, szinte kiszakítva a világból, melyet mintha messze elkerültek volna a fejlődés egymással oldhatatlanul összefüggő erői. Éli a maga elszigetelt életét, időtlenül, bezárkózva, a zsellér és a kulák ősi ellentétpárjának szinte természetesnek tűnő helyzetében. Az egymás ellen feszülő erők motiválásával a mű adós marad és a cselekmény drámai szála, mint még rá fogunk mutatni, lírai tengelyre fonódik, de ez nem bizonyul elég teherbírónak és hitelesnek. Még legjobban a tanító alakja éreztetné a Horthy-korszak immanens betegségeit, de ez a figura sajnálatosan nélkülözi az éles körvonalakat és csak sejteti, morogja elégedetlenségét, de nyíltan nem beszél. Kár. Mert legalább rajta keresztül lehetett volna tolmácsolni, amit fentebb hiányoltunk, és ő billenthetné helyre azt a szemléleti fogyatékosságot, mely, akár mint Móricz Zsigmondnál, a parasztság iránti forró szeretetben gyökerezik és így kissé egyoldalúan csak az agrárvonal válságában és elmaradottságának orvoslásában látja a szociális gyógyítás egyedüli útját.

A film egyébként határozottan nagy igényű. Meséjére bővebben nem térünk vissza. Arra a jogosságát illetően vitatható különbségre már utaltunk, mely az eredeti regény és a film között fennáll, és amelynek folytán a „publicity" kedvéért erősen „filmszerűsített" történet született.

Ezt azonban kissé éppen az eszmei mondanivaló szenvedi meg: a lírai elem, mint már említettük, erősen túlteng benne, pedig itt kifejezetten az agrárproletariátus problematikáján van a hangsúly. Ezért a felelősség, nem tudom, elsősorban kinek a vállára hárul. A forgatókönyvet is maga Darvas József írta, de hogy ez az átszíneződés az ő szándéka volt-e, vagy Ranódy Lászlóé, a rendezőé, az kérdéses marad. Csak úgy, mint azok a jelenetek, melyek a filmnek egyenesen tehertételei, mert indokolatlanok. Mi szükség van pl. a félnótás vajákosok éjszakai gyülekezetére a táltos körül? Akár a mondanivaló alátámasztása, akár a meseszál könnyebb bonyolítása szempontjából nézzük — semmi. A Citrom tehén nehéz ellésének is jó néhány filmkockáját bízvást elhagyhatták volna, sőt az egész motívum voltaképpen fölösleges, a paraszti létharc keménységét alkalmasabb módon is lehet illusztrálni. Apróbb rendezési hibának, vagy talán inkább elnézésnek minősítjük, hogy a film egyik legfeszültebb pillanatában, mikor a meghibbant Süle delíriumos táncba kezd égő háza előtt, a falu népe szájtátva, tétlenül nézi, mintha tűz nem is volna, az oltással nem törődik senki. Vagy mikor Julis felakasztja magát, Sándor egy darabig habozni látszik és csak azután rohan oda levágni. Aztán a szegényes esküvő utáni nászajándék, a nyalóka is túlszerény kellék.

A szereplők közül Papp Éva (Julis) kellemes meglepetés. Főiskolai hallgató, filmen még nem láttuk. Ígéretes biztonsággal formálta meg a kis zsellérlányt, nagy lírai játéklehetőségeit mértéktartással, de sok melegséggel használta fel. Egészen egyéni, bánatos, aztán kivirágzó szép kis arcára sokáig szívesen emlékezünk. Tordy Géza (Sándor) hiteles béreslegényt formál, Julissal való viszonyában különösen, legfeljebb indulatkitöréseit találjuk egy kissé halványnak. A legnagyobb alakítás Bihari Józsefé (Süle). Amit ebben a sárbatiport zsellérportrében túl mélyre vésték, az nem az ő rovására megy. A XX. század Európájában, még a Horthy-korszakban is, a ló helyett az ekét a feleségével együtt húzó paraszt kissé utrirozott látvány. Süle ugyan jóhiszemű naivitásában csaknem gügye természet, de orosz fogságból jött, a kulák le is kommunistázza, mert érzi rajta a föltörekvést, de éppen ezért az alak kissé elrajzolt: Süle már sokat látott, sejti a jobb jövőt, tehát legalább valamennyire revoltálnia kellene, lázadnia, nem pedig önmagát ilyen rémítő módon megsemmisíteni. Ha tehát Bihari a figurát ezek miatt *így* nem is tudja egészen elhitetni, színészileg rendkívülit alkotott és a tűztánc-jelenetnek a legnagyobb produkciók között van a helye. Tolnay Klári (Csiszérné) játékában inkább öntudatos szépsége érvényesül, kulák-asszonyhoz túl gyengédek és finomak az eszközei. Agárdy Gábor (Csiszér) kissé merev volt és gőgjét is túlméretezte, alakítását pontosan szerepének erre a mondatára építette: „A cseléd hallgat. Süket és vak. Tanuld ezt meg nálam!" Az epizódisták közül Dayka

Margit (Sándor anyja) az első, Páger Antalnak (a tanító) és Somogyi Erzsinek (Süléné) jár még hely mellette.

Szólnunk kell a film technikai kiviteléről is. Ranódy László avatott rendezői kézjegye meglátszik rajta, ámbár a Csiszér-porta belsejét túl elegánsnak találjuk, a figurákat is általában a kelleténél sokkal jobban öltözöttnek és azt is megjegyezzük, mint sajátságot, mint részben érdemet, részben hibát, hogy Pásztor István bravúros fényképeinek túl erős a „Blickfang"-ja. Ez magában véve csak a tehetségét dicsérné. Csakhogy napjainkban a fényképezés önálló művészetté kezd serdülni, és nem szabadulhatunk attól a benyomástól, hogy itt sok, valóban nagyon szép, de öncélú felvétellel találkozunk, holott, ha még olyan vízuális hatású is a film, az operatőrnek nem szabad átlépnie a tolmács hatáskörét. Legfeljebb annyiban mondhatunk rá igent, hogy a kopár téli tájak néhol rembrandti erejű fekete-fehérben tartott mesteri képei közelebb viszik a filmet szülőhelyének, Darvas József „Vízkereszttől Szilveszterig" c. regényének eredeti, komor színezetéhez.

Végül még egy elvi kérdést aktualizál az „Akiket a pacsirta elkísér". A film eredetileg képnyelv, sajátos műfaji eszközökkel, melyek a némafilm fejlődése során alakultak ki és a színészi játékot egészen új igények elé állították. Meg is felelt neki és a némajáték stílusát valóban magasra fejlesztette, hogy csak az Eizenstein feltalálta ún. „orosz montázsra" utaljak, mely a színpadétól egyre inkább eltért. A hangosfilm azonban új helyzetet teremtett: új eszközöket hozni nem tudott, hanem a vokális lehetőséggel egyre jobban visszanyúlt a játék régi technikájához, helyesebben visszaélt vele. Amit a néma színjátszás mimikával, gesztussal, stb. sokszor igen fejlett ábrázolóművészettel volt kénytelen kifejezni, most — sokkal könnyebb — egyszerűen elmondta. Visszatértek a hosszú dialógusok, gyakran elég rendezői felelőtlenséggel, és lassacskán lekoptatják a filmről azt a „sui generis" kifejezésmódot, mely legfőbb művészi ismérve. Ez a film ebbe a hibába ugyan túlságosan nem esik, de mindenesetre kevesebb dialógussal is beértük volna.

Nagyban-egészben értékes alkotás, méltán sorakozik a legjobbakhoz, a Talpalatnyi föld-höz, a Körhintához, a magyar szegényparasztság többi nagy elégiájához, melyek az utóbbi években születtek, de még azoknál is rezignáltabb. A feszültség sok benne, de az optimizmus kevés. Azonfelül, akárcsak azok, vajúdó életünknek csak félarcát mutatják be, pedig *egészen* vagyunk bent a magzatvízben. Hiába jók akár az üzemi munkás, akár a parasztfilmek, ha nem tudják maradéktalanul érzékeltetni azt az új, mondhatatlanul bonyolult és súlyos folyamatot, mely életünket elemi erővel sodorja további sorsa felé. Ezt az Egészet, ezt a szintézist tematikában megragadni, valóban nem könnyű feladat. Mégis ehhez kell közelgetni írónak és filmnek, ha új életünknek hiteles tolmácsa akar lenni.

WERNER ISTVÁN

Martyn Ferenc: Don Quijote

Martyn Ferenc: Klára

Sásdi Sándor: Elhagyott szerető

(Szépirodalmi Könyvkiadó)

Sásdi Sándor 60 éves; új műve, az *Elhagyott szerető* pedig az író huszonötödik regénye. Így, mintegy kettős jubileumot ünnepelhetünk.

Huszonöt regénnyel a háta mögött, Sásdi kétségkívül gazdag írói múltra tekinthet vissza; s ha műveinek egyre szélesedő, hatalmas olvasótáborára gondol, joggal erőt és biztatást meríthet belőle a további munkásságához.

Sásdi Sándor Baranyából indult el, s ezért több regényének színhelye Pécs és környéke. Új regényének, az *Elhagyott szeretőnek* is számos pécsi vonatkozása van. Bár a cselekmény nem Pécsett, hanem az egyik közel eső baranyai faluban játszódik, a szereplők mégis meglehetősen sok szállal kapcsolódnak a városhoz, s így a húsz év előtti Pécs utcái, intézményei valóságos nevükön, egyes, azóta már sötét múlttá vált személyek pedig ijesztően élethű ábrázolásban jelennek meg a könyv lapjain.

Nem az író hibája, hogy az 1939. év nyarának eseményei, az akkori Pécs szellemi atmoszférája nem éppen az, amire szívesen emlékeznénk vissza; de Sásdi, nagy látható erővel, éppen arra kényszerít bennünket, hogy igenis emlékezzünk az akkor történtekre s gondolkozzunk el rajtuk. És ha igaz az, hogy mi emberek szívesen elfelejtjük a rosszat, még igazabb, hogy vannak dolgok, amelyekre újra meg újra ráemlékeztetni emberi és írói kötelesség, éppen azért, hogy ami egyszer megtörtént, ne történhessen meg másodszor is. Nagy vonalakban ez az *Elhagyott szerető* legfontosabb erkölcsi tanulsága, ezáltal szól a regény a mához, méghozzá igen hatásosan.

Sásdi Sándor mondanivalóját egy szerelmi történet keretében adja elő. Varga Éva, 27 éves pesti lány a nyári hónapokra nyaralni megy rokonaihoz Kartára (így nevezi Sásdi a színtérül szolgáló falut); itt belekerül az ismert nőhódító: serei Sere Tamás hálójába. Sere a rákoscsabai Takarékpénztár 2400 holdas kartai birtokának teljhatalmú intézője, a letűnt úri rend egyik jellegzetes képviselője.

Sásdi a lány majdnem tragikus végű elbukásában jól érzékelteti a nő kiszolgáltatottságát az akkori társadalmi viszonyok között, melyek még nem tették lehetővé férfi és nő egyenrangú társulását. Ennek ábrázolása közben az író ezer alkalmat talál rá, hogy Sere Tamás, uradalmi intéző úr, e gyenge jellemű, tompaeszű férfi, a kor kíméletlenségét és aljasságát képviselve, osztályának teljes dicstelen fegyverzetében „tündököljön".

Mindamellett érdeme az írónak, hogy nem esik túlzásokba, még az egészségesen elriasztó hatás kedvéért sem. Mindvégig embereket rajzol, nem másvilágból való szörnyeket, mégha néha az emberfogalom perifériájáról veszi is figuráit, mint pl. a nyilasok mulatozásának ábrázolásakor.

Ez a mértéktartás egyáltalában nem válik a mű szuggesztivitásának kárára; sőt, ezáltal lesz mondanivalója igazán hitelessé, s ez jellemábrázolásának is egyik eszköze.

A telibetaláló jellemzés másik fontos eszköze, s egyben talán a könyv legszembetűnőbb erénye (mint Sásdi többi regényeiben is): a fejlett írástechnika, a stílus ereje, a jól megkomponált mondatok áradása, mely akarva, nem akarva magával ragadja az olvasót.

Ezt azonban Sásdi ezúttal megtoldja még egy igen érdekes újítással: szereplői egyikénél, másikánál, amikor utoljára lépteti színre őket, alkalmas pillanatban megál-

lítja az elbeszélés menetét, s ennek meghatározott idejéből mintegy kilépve, előre elmondja a szóbanforgó személy jövő életének fontosabb momentumait vagy éppen a halálát. Utána pedig, mintha mi sem történt volna, folytatja ott, ahol abbahagyta, esetleg éppen egy érdekfeszítő párbeszéd kellős közepén.

Doboka Bálint például, a falu öreg orvosa, házvezetőnőjével és ezüstszürke macskájával él hármasban. Egy alkalommal arról beszél a „pesti Évának", akit nagyon megkedvelt néhány hét alatt, hogy a télen néhány napra felutazik Budapestre, s akkor majd együtt mennek el az Operába a *Carment* meghallgatni. A beszélgetés során ezt mondja a lánynak:

„— Igen, február első felében becsöngetek magukhoz: „Itt vagyok, ragyogok, tessék öltözködni és indulás."

Az író itt félbeszakítja a párbeszédet s a következő szakaszban így ír tovább:

„Nem csengetett be, nem mondta. Azon a télen, február tizenegyedikén, a névünnepén, Bálint-napkor meghalt."

Aztán elmeséli, hogyan következett be a halál, hogyan zajlott le a temetés, az örökösök marakodása, a házvezetőnő kisemmizése, aki 40 éven át szolgálta gazdáját. Végül újból felveszi az előbbi párbeszéd elejtett fonalát s mondatja tovább a doktorral:

„— A kártyaária? Fájdalmasan szép. És milyen különös érzéseket kelt bennem mindig a Habanera... Testileg szédülök tőle."

S a dialógus tovább folyik a jelenben.

Elképzelhető az olvasó első megrökönyödése, amikor az imént már meghalt, eltemetett doktort, akinek már a kocsibundáját s a botesernyőjét is szétkapkodták a kapzsi rokonok, — újra hallja beszélni és álmodozni, tervezni.

Aztán hamarosan rájövünk: így van ez jól. Szánalommal vegyes fensőbbséggel tekintünk le erre az öreg orvosra, aki terveket sző és találkát beszél meg a télre, mert nem tudja, *amit mi már tudunk*, hogy az ő számára mindez hiábavaló. Így sikerül kitágítania Sásdinak a cselekmény alig három nyári hónapra korlátozott időtartamát tetszés szerint, akár évekkel előre, amennyire szükséges, hogy szereplőinek további sorsáról is tájékoztasson bennünket.

Ez az időben való esetenkénti előrecsuszamlás igen jól hat a regényben, s talán végső soron ugyanazt a célt kívánja szolgálni, amit szerte a világon a legmodernebb stílusirányzatok is. Nevezetesen: kiemelni a művészi ábrázolás gyakorlatát tér és idő szigorú körülhatároltságának béklyójából, a modern ember finomultabb esztétikai igényének kielégítése s egyben esetleg a mélyebben fekvő igazság jobb megközelítése céljából is.

Összegezve a mondottakat, az a véleményünk, hogy kisebb hiányosságoktól eltekintve, Sásdi Sándor ezúttal is jó munkát végzett, epikát teremtő fantáziája, jellemalkotó készsége hibátlanul működött, s élményszerűvé átforrósított jelenetekkel, maradandó emléket hagyó fő-, és epizódalakok egész sorával gazdagította olvasóit. Így az *Elhagyott szerető* megérdemelten foglalja el helyét az író legjobb alkotásainak sorában.

WAWRUCH GÁBOR

Csuka Zoltán: Piros pünkösd Pécsett

(Táncsics Könyvkiadó)

A nyár végén jelent meg Csuka Zoltán málás eszközéül kiválasztott műfaj, az új műve, e csaknem kétezer soros elbeszélő költemény. Témája értékes és szívünkhöz közel álló: Pécs munkásmozgalmának egyik legjelentősebb eseménye, az 1918 pünkösd másnapján a frontra vezényelt pécsi menetszázad lázadása áll a középpontban. E körül bontakozik ki a Mecsek-vidék bányászainak élete, hősi harca, öntudatos osztállyá szerveződése a háború utolsó éveiben. A cselekmény kerete és egyben színhelye a Mecsek az évszakok során folyton változó, csodálatos színeivel, a völgyekben meghúzódó apró bányászkunyhók, s a város, melyet nehéz időkben mintha szorosabban fogtak volna körül a hegyek.

Az időben is közeli, lényegében történelmi téma igen nehéz feladat elé állí-

totta a költőt, hiszen az események ma is itt élnek az emberek emlékezetében, nem egy szereplőjük a város ismert és tisztelt vezetője. A történelmi távlat hiánya megnehezítette a költő számára, hogy a teljes történelmi igazságot egyszersmind művészi igazság rangjára is emelje. Fokozta a nehézségeket a művészi megfornálás eszközéül kiválasztott műfaj, az elbeszélő költemény is. Látszólag jól kipróbált, kitaposott ösvényen halad a költő, hiszen ennek a műfajnak főleg XIX. századi irodalmunkban igen értékes hagyományai vannak. Mihelyt szemügyre vesszük azonban a műfaj kialakult sajátosságait, azonnal feltűnnek a nehézségek. Az elbeszélő költemény felnagyított eseményeket, tipikus központi hőst, lírai emelkedettséget és bizonyos értelemben drámai szerkesztést kíván. Az adott témára igen nehezen alkalmazhatók ezek a követelmények.

Maga a költő is érezhette, hogy a történelmi események puszta felsorolása még a helyes eszmei értelmezés mellett sem elegendő. Ezért állított a középpontba két fiatal bányászt, Csapó Mihályt és Pető Balázst. Az ő fejlődésükbe ágyazta az egyébként elég lazán összefüggő történelmi eseményeket. A két barát mintegy összekötő kapocs múlt és jelen között, számukra 1918 eseményei tapasztalati anyag, amely a férfikor harcaira edzi őket, s ez a férfikor a mi jelenünk. Ez a koncepció a mű megszerkesztésének leglényegesebb magja, ez oldja meg a műfaji nehézségeket, ez segítette át a költőt a téma buktatóin.

Két vonal fut tehát végig a művön: a két jó barát története, s a rájuk ható munkásmozgalmi események, amelyek alakítják, formálják jellemüket. A tíz énekre osztott költemény úgy indul, mint egy „nevelési regény", a fogalom Goethe-i vagy akár Mann-i értelmében. Megismerkedünk a két barát gyermekkorával, környezetével, családjával, fontosabb jellemtulajdonságaikkal. *(Két jó barát.)* Először a bányában dolgozó Mihály jellemét állítja a költő a középpontba, majd az iskolás Balázs fejlődésére vet fényt. Mihály megmenti az öreg vájár életét *(Szénomlás)*, Balázs megismerkedik egy orosz hadifogollyal s elbeszélései nyomán feltárul előtte az orosz munkásmozgalom hősi története *(Fedor)*. Közbeékelődik egy szüreti kép, amelyben hősei „magánéletét" igyekszik motiválni a költő. Itt jut nagyobb szerep Annának, a dohánygyári munkáslánynak. Az előző énekekben is fel-felvillan képe egy pillanatra, ő a műben felvázolt egyetlen nőalak, akihez a két jóbarátot gyengéd és finom, alig bontakozó kamasz-érzelmek fűzik. Jelleme azonban itt sem bontakozik ki, úgy érezzük, mintha a költő nem tudná, mit kezdjen vele. Később teljesen elfedik alakját a torlódó események.

Az ötödik énektől kezdve maguk a főhősök is kissé a háttérben maradnak, átveszik a szerepet a tömegképek. A *Borbála-nap*, a *Forrongás*, majd a *Farsangi sztrájk* mozgalmasnak ígérkező képeitől azt várnánk, hogy a műfaj követelményeinek megfelelően az eddig indokolt elbeszélő technikát lendületesebb, drámaibb hangvétel váltja fel. Így az események sodró lendülete indokolná a két hős háttérben maradását is. A drámaisággal azonban a költő most is adósunk marad. Nyugodt, elbeszélő hangjával lassítja a cselekményt, akkor is elbeszél, amikor párbeszédet, megjelenítést alkalmazhatna. (Kerék Ferenc története az ötödik énekben.)

Hiányzik a drámai hangvétel a mű csúcspontján, a nyolcadik énekben is. A lázadás részletesebben kidolgozott képét is lényegében leíró, elbeszélő technikával formálja meg a költő, nincs is tulajdonképpen drámai csúcspont. De miért nincs? Oka a témában gyökerezik. A drámai csúcspont *helyén* így beszél Kerék zászlós a két fiatalhoz:

A lázadás nem lehet csak jelenség,
A véletlen — alapvető hiba,
A forradalom — érett osztályegység
És nem kusza érzelem-galiba.
Nem volt kellő terv, jó előkészítés,
Hát legyen majd jövőnkbe szóló intés.
S azzal, hogy ma itt sokan meghalunk,
Tanulságot és jó példát adunk.
— — — — — — — — — — — — —
Most menjetek haza, tanuljatok,
S még nőjetek, hogy győzni tudjatok!

A hangsúly itt ismét áttolódik a két jó barátra, újra előtérbe kerül a mű „Bildung"-jellege. És erről a kulcspontról visszatekintve, azonnal megoldódik, miért nem törekedhetett a költő drámai

szerkesztésre. Nem az események öncélú ábrázolása a fontos, hanem tükröződésük, tanulságuk a két fiatal gondolkozásában. A drámai feszültség nem *benne* van az eseményekben, hanem belőlük akkumulálódik a mű két cselekményszálának közelítése útján. Világosabban: a történelmi események, a lázadás az *igazság jogán* nem kap drámai lendületet, nem jut drámai csúcspontra, hanem belesugározza potenciális energiáját a mű másik szálába, a két fiatalba, akikben továbbélve 1918 tanulsága, a világháború, a lázadás, a *Népharag*, a *Megtorlás* (a mű utolsó énekei), egyszóval a munkásmozgalom tapasztalatai túlnőnek saját történelmi idejük korlátain és jelenünk alapjaivá válnak. S ebből kitetszik az is, hogy a költő csakis az elbeszélő költemény hagyományos szerkesztési elveinek felbontásával tudta elérni azt a célt, hogy 1918 eseményeit szocializmust építő jelenünk szoros előzményeként mutassa fel, szinte oksági kapcsolatot teremtve a kettő között. Éppen a bemutatott kettős-szerkesztési koncepció segítségével tudta a történelmi igazságot művészi igazság rangjára emelni.

Hasonló kettősséget tapasztalunk a mű lírai hangulatú természetleírásaiban is. Minden éneket rövid természeti kép vezet be. A Mecsek gyönyörű tájai, a bontakozó természet legtöbbször a háború árnyékában nyomorgó emberek hangulatának ellentéteként, tőlük mintegy „elidegenülve" jelenik meg. Az utolsó ének nyitóképe mutatja legtisztábban ezt az ellentétet:

A vérbefojtott zendülés hetében,
S utána is még hosszú ideig,
Tombolt a napfény a Mecsek-vidéken,
És tékozolta pompás színeit.
De víg madárdal most hiába csendült,
A szívek mélyén éj s halálos csend ült,
S míg meglapult a város, csüggeteg,
A nagy csönd szinte bántóan csengetett.

Néha azonban „kibékül" egymással ember és a természet, amikor felvirrad a forradalmas „piros pünkösd" napja, az ellentét harmóniába olvad össze:

... hirtelen elöntött
Völgyet, hegyet a robbanó tavasz.
— — — — — — — — — — — —
Milljó tenyérrel tapsoltak az erdők,
Mozdult a hegy, s a városhoz közeljött,
S akár a tenger, százezer virág,
Hullámzón leküldte illatát.

A legművészibb, mondhatnánk legbravúrosabb megoldás az, amikor természet és valóság hasonlóságát ellentétpárokra bontva mintegy kombinálja a két ábrázolási módot a költő. A „Zendülés" első versszaka erre talán a legjobb példa:

A táj vigyázva már tavaszba zsendült,
De éjszakánként visszajárt a tél,
S vidám madárdal hogyha néha zendült,
Csendet parancsolt rá a fagy s a dér.
Így volt a sztrájk utáni enyhülés is,
Pótműszakot kívánt a tőke mégis,
S mikorra megjött végre a tavasz,
Már újra fogda járta, s kurtavas.

A természeti képek legnagyobb értéke és jelentősége talán az, hogy enyhítik, ellensúlyozzák a mű túlnyomórészt elbeszélő jellegét, s meleg líraiságukkal mégsem öncélúak, hanem — ellentétként, vagy harmonizálva — szorosan kapcsolódnak a cselekményhez.

Lényegében persze nem új az említett bravúros megoldás, Petőfi *Szeptember végén*-jének első versszaka pontosan ezzel a technikával íródott. Általában a mű nyelvi, technikai megoldásai, költői képei azok, amelyek a legjobban beleilleszkednek az elbeszélő költemény hagyományaiba, ritkán fejlesztik azt tovább, sőt gyakran elmaradnak a XIX. századi mintáktól. A *Bevezető* néhány képe Aranyt juttatja eszünkbe (*Egy ifjú áll a hegytetőn merengve,* || *Felint a kép hozzá és fellobog*), máskor Petőfire gondolhatunk (*Szüret* 4. versszak: *A föld is tán gyümölcs, mely lassan érik...*), és csak néha érezzük a XX. század költői képeit. A *Zendülés* 13. versszaka modern kép:

De mintha rongy lenne, reccsent az égbolt
S rángott az utcák idegrendszere.

A hasonlatok, képek általában inkább elvontak, intellektuálisak, mint szemléletesek, természetből ellesettek. Nyelve néha egysíkú, túlsok a zeng, forr, lángol állítmány, a szép, új, jó jelző. Helyesen használ fel helyenként szavakat a bányász rétegnyelvből (pl. surbankó), modoros szóhasználatai is akadnak azonban (akárha, döndül).

A mű legfőbb értéke a feldolgozott gazdag anyag: a munkásmozgalmi emlékek, élettörténetek, bányász hagyományok, szokások és főként az értékes eszmei tartalom. Mihály és Balázs bontakozó élete nemcsak tipikus vonásaival kapcsolja össze a múltat a jelennel, sajátos egyéni líraiságot is ad a témának az, hogy a költő saját ifjúkorát vetíti elénk. Egyéni és tipikus vonások szétválaszthatatlan egysége teszi hitelessé a költő eszméjét: Pécs 1918-as eseményei elválaszthatatlanok 1945-től.

SZEDERKÉNYI ERVIN

Hernádi Gyula: A péntek lépcsőin

(Magvető Könyvkiadó)

Ha Hernádi első kötete, a *Deszkakolostor* arra hívta fel a figyelmet, hogy a fiatal író más utakon jár, mint vele egykorú vagy együtt induló társai, új könyve azt tanúsítja, hogy még tovább haladt magános útján.

A *Deszkakolostor* novelláiban két alapvető vonást figyelhettünk meg: írójuk romantikus hajlamát (mely a témaválasztásban épp úgy megnyilatkozott, mint a jellemzésben vagy a stílusban) s az erkölcsi problémák iránti erős érdeklődését. Előbbiért nem egy támadás érte, az utóbbira viszont alig figyeltek fel, holott véleményünk szerint legjobb írásait (*Hideg van, Parókás Sámson, Deszkakolostor*) épp ez emelte a kötet átlaga fölé.

Őszinte örömünkre *A péntek lépcsőin* témaválasztását ez utóbbi sugalmazta. A bűn és bűnhődés témája korántsem új, s nem az a történet csontváza sem: nem egy regény epizódjaként találkoztunk már a férfivel, aki, miközben felesége a szülőágyon kínlódik, más nő ágyába fekszik. Hernádinak volt bátorsága a köznapi témát összekapcsolni a köznapi történettel és ereje, hogy ebből a közhellyel fenyegető alapanyagból eredeti művet alkosson.

Ez elsősorban annak a hajszálfinom lélekrajznak köszönhető, mely kétségtelenül az elbeszélés (szívesebben használjuk ezt a műfaji meghatározást, mint a kisregényt) legnagyobb erénye. Hernádi nem cselekményes író, az eseményeket csak arra használja fel, hogy a bonckésre váró embert megfelelően preparálja, a kellő szituációba hozza. Három ilyen előkészítő stádium van a könyvben: az asszony kórházbamenetele felszabadítja a férfiben a vágyat, hogy legalább némi színes szabadságot lopjon szürke életébe, az ivászat az Annában lehetővé teszi a bűn elkövetését, a szerencsétlenül lefolyt szülés pedig feltámasztja a bűntudatot. E három állapot a könyv igazi témája, s Hernádi a három közül legalábbis kettőt elsőrendűen oldott meg. Hogy a harmadikat — a legelsőt — miért nem, arról majd később.

E két állapot elemzése nemcsak azért sikerült ilyen kitűnően, mert az író figyelmét a legkisebb nüánszok sem kerülték el, hanem mert Hernádi a lélekelemzést korántsem öncélúan, hanem mondanivalójának szigorúan alárendelve alkalmazta. Hisz a könyv nemcsak arról szól, hogy hőse összekapcsolja a szerencsétlen szülést azzal, hogy — életében először — megcsalta a feleségét. A konfliktus mélyebb. A szerencsétlenség villámfényénél rá kell döbbennie, hogy egész élete elhibázott. Elhibázott, mert hazug.

Nem arról van szó tehát, hogy az író a paráznaság bűnében marasztalja el hősét. Ha így lenne, egyszerűen besorolhatnánk a vallásos szerzők közé. Hernádi azonban épp a vallásukat vesztett polgárok egyik legjelentősebb problémájára irányítja a figyelmet, hogy nincs többé iránytűjük az emberi együttélés, az erkölcs területén. Élnek, s maguk sem tudják, hogyan kell élniük. Mit szabad tenniük és mit nem. S csak a katasztrófa impulzusa tudatosítja bennük életük helytelenségét.

Ezek alapján filozófiai regénynek is nevezhetjük *A péntek lépcsőint*, különösen, ha figyelembe vesszük Hernádinak ebben a könyvében igen erősen kidomborodó bölcselkedő hajlamát. S itt nem csupán a morális problematikára, hanem az írói módszerre is gondolunk. Hernádi jól választott: a belső monológ kétségtelenül

igen alkalmas az ilyen problémák minél alaposabb feltárására. S a jól választott módszert kitűnően alkalmazza, úgy érezzük, szinte egyetlen lehetőséget sem hagy kiaknázatlanul.

Nehogy azt higgye ezek után valaki, hogy *A péntek lépcsőin* inkább filozófia, mint irodalom. Az etika a filozófiának olyan területe, mely sokkal inkább az élettel, mint az elvont gondolkodással áll kapcsolatban. Inkább dicsérni lehet, hogy Hernádi nem fél az erkölcsi mondanivaló tehertételétől, melyet manapság elég sokan pusztán felesleges ballasztnak tekintenek. Hogy mennyire eltalálta a hangot, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az elbeszélésnek épp a második fele az igazán sodró, tehát az, ahol leginkább súlyt kapnak az erkölcsi problémák.

Most kell visszatérnünk arra, mért nem sikerült Hernádinak hőse első lelkiállapotát épp oly meggyőzően ábrázolnia, mint a másik kettőt. A könyv elején úgy érezzük, nem tudott még megszabadulni attól az erőltetettnek ható romantikusan lírai szemlélettől, melyet nem egy novellájában is kifogásolhatunk. Mindenek előtt kénytelenek vagyunk néhány képet idézni. A könyv hőse „fonnyadó lépéssel" megy, a gőzmozdonyok „menekülő öregasszonyok", a hold „kitisztítottan" járkál az égen, az autóbusznak „olyan a hangja, mintha nők jajgatnának az aszfalton". És sorolhatnánk még jó egynéhányat. Az ilyen erőltetetten lírai képek mindenképp kirínak a szövegből. Elsősorban azonban nem a kifejezésekről, a stílromantikáról, hanem a szemléletről van szó. Tévedés ne essék, nincsenek elvi kifogásaink a lírai próza ellen, pusztán az erőltetettséget kifogásoljuk. Érdekes megfigyelni, hogy ebben a könyvben — ellentétben néhány régebbi novellával — ez a szemlélet csupán a tárgyi világra s nem a lélekrajzra vonatkozik. Így érthető, hogy amint az írót elkapja a probléma sodra, levetkőz minden felesleges cifraságot s itt-ott feltűnő botlásait már pusztán stilisztikai hibaként könyvelhetjük el. Addig azonban, míg a miliőfestés szinte fölébe nő a lélekrajznak, utóbbit is nehezebben élvezhetővé teszik az előbbi viszszásságai.

Még valamire szeretnénk felhívni a figyelmet. Mégpedig arra, hogy az erkölcsi és lélektani problémákra való koncentrálás mintha elvonta volna a máskor oly kitűnően jellemző író figyelmét az emberábrázolás fontosságáról. Nemcsak a feleség teljesen kontúrtalan figurájára gondolunk, hanem a főhősre is. Ami legfeljebb látszólag mond ellent annak, hogy a könyv legnagyobb erényének a lélekrajzot tartjuk. A lélekrajz ugyanis nem teljesen azonos a jellemzéssel. Ha azt keresztmetszetnek nevezhetjük, ez hosszanti, s bár a mondanivalónál fogva ez esetben az első kétségtelenül fontosabb, nem ártott volna kissé nagyobb súlyt fektetni a másodikra is.

Pályájuk kezdetén álló írók esetében szinte szabálynak tartják, hogy a bíráló befejezésül ellássa őket bölcs tanácsaival. Szeretnénk szakítani ezzel a szabállyal, mivel meggyőződésünk, hogy az elemzés minden jótanácsnál hasznosabb. S hogy Hernádi útja a jövőben merre vezet majd, arra ő fog válaszolni.

Kénytelenek vagyunk viszont ezúttal kissé bővebben foglalkozni a könyv illusztrációival. Mégpedig nemcsak azért, mert elvárnánk, ha az író azt írja, hogy a portás *jobb* lába fából van, akkor a rajzoló ne változtassa azt át a *balra*. Ennél lényegesebb, hogy ehhez a veretes, kemény prózához stílusban sehogyse illenek az olyan, szinte groteszkbe hajló illusztrációk, mint a 35., s főleg a 61. oldalon.

GYURKÓ LÁSZLÓ

Schiller-Pákolitz István: Stuart Mária

(Európa Könyvkiadó)

Néhány héttel ezelőtt ünnepelték világszerte Friedrich Schiller születésének (1759. november 10.) kétszázadik évfordulóját. Pákolitz István a magyar irodalom régi adósságát törlesztette, amikor ebben a jubileumi esztendőben az olvasó kezébe adta Schiller egyik remekművű szomorújátékának, a *Stuart Máriá*-nak modern és költői magyar fordítását.

A Schiller-kultusznak mély gyökerei vannak a magyar színjátszás és fordítóirodalom történetében. Bőséges bizonyítékát adja ennek Bayer József „Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban" című akadémiai székfoglalója, amelyet a szerző 1911. május 22-én olvasott fel a Magyar Tudományos Akadémia ülésén. Bayer megállapítása szerint a magyar színjátszás gyermekkora (1790 utáni évek) egybeesik Schiller hírnevének születésével. Az első magyar Schiller-fordítás Wesselényi István munkája; a fiatal katona 1790-ben fordítja le a „Die Räuber"-t „Moor Károly" címen. Sajnálatos, hogy ez a fordítás elveszett, sorsáról semmit sem tudunk. 1793-ig már öt Schiller-fordítás ismeretes az előbb említett legelsővel együtt. Színpadon 1794. március 23-án játszanak nálunk először Schiller-drámát: Bartsai László fordításában, „Tolvajok" címen, a „Die Räuber"-t. Ezzel az előadással indul el a nagy német drámaíró magyarországi diadalútjára.

A „Stuart Mária" 1822-ben kerül először színre hazánkban magyar nyelven — valószínűen Déry István fordításában — mégpedig Pécsett és Székesfehérvárt. Az első, pécsi előadás színlapját ma is őrzi a budapesti Színháztudományi Intézet. Igazán népszerű azonban csak a múlt század 60-as éveiben lett nálunk ez a mű. 1945-ig összesen 163 előadásról tudunk; a felszabadulásig a Nemzeti Színház műsorán ez a legtöbbször játszott Schiller-dráma. A legutóbbi időkig Radó Antal 1917-ben készült fordításában került színre, ezt követte most, negyven évvel később Pákolitz István fordítása.

Schiller — saját megállapítása szerint — a „Stuart Máriá"-val vált mestersége urává. A „Haramiák" szenvedélyesebb, a „Wallenstein" nagyobb, a „Tell Vilmos" eszmeibb, az „Ármány és szerelem" hamvasan líraibb mű, de a „Stuart Mária" felülmúlja ezeket szabályosságával, a belőle sugárzó mesterségbeli tudatossággal és két, nagy színészi lehetőségeket magában rejtő női szerepével. Hogy hazánkban az érdeklődés egyre jobban e mű felé fordult, ezt Vajda György Mihály azzal magyarázza, hogy ez az alkotás „a költészet és színpadiasság nagyszerű ötvözete."

Pákolitz István „Stuart Mária" fordítása hűséges és művészi munka; mondanivalójában teljes hűséggel nyújtja azt, amit az eredeti mű, formáját tekintve pedig könnyedén szárnyaló, és az eredetihez igazodó, jambikus versformában tolmácsol. Csak elvétve fordul elő, hogy a költői forma kedvéért valamelyest nyújt vagy rövidít az eredeti szövegen, ritmusa megtörik vagy némiképpen szabadon fordít néhány mondatot, (és csupán egy olyan mondatot találtunk a fordításban, ahol téves értelemben adja Schiller egyik verssorát). Szolgáljon néhány párhuzamos idézet fenti állításaink bizonyítékául:

Kennedy: In großes Unglück lehrt ein [edles Herz
Sich endlich finden, aber wehe [tut's,
Des Lebens kleine Zierden zu [entbehren.

Kennedy: A büszke szív le tud bár [mondani,
tengetve koldus-sorsa napjait;
de fáj, ha nélkülözni kénytelen
az élet apró-szép örömeit.

(I. 1., 9. o.)

Úgy tűnik, hogy a fenti idézetben a fordító kissé szabadon értelmezte fordítói feladatát, bár költői szárnyalása indokolja az eredeti szöveg bővebb megfogalmazását. Különösen akkor adunk igazat Pákolitz Istvánnak, ha elolvassuk Kennedy idézett szavait Sulkowski József fordításában (1890):

Balsorsba végre is belétörődik
A nagy s nemes szív, ámde fáj letenni
Az élet apró ékességiről. (7. o.)

Vagy Radó Antalnál (1917):

Nemes szív hamar
Beletörődik nagy nyomorúságba;
De fáj neki, ha nélkülözni kell
Az élet apró ékességeit. (5. o.)

A fentinél kevésbé indokolt nyújtást találunk Pákolitznál a IV. felvonás 4. jelenetében:

Mortimer: *Ein angefangner Brief*
Der Königin an Euch —
Leicester: *Die Unglücksel'ge!*
Mortimer: *Worin sie Euch auffordert,*
[Wort zu halten,
Euch das Versprechen ihrer
[Hand erneuert,
Des Bildnisses gedenkt —
Leicester: *Tod und Verdammnis!*
Mortimer: *Lord Burleigh hat den Brief.*
Leicester: *Ich bin verloren!*

Ez a heves párbeszéd a fordítás 113. oldalán így folyik le:

Mortimer: *Egy levéltöredéket,*
címére, gróf úr —
Leicester: *jaj, a szerencsétlen!*
Mortimer: *amelyben arra kéri, állja is,*
mit férfiszóra vállalt; és kezét
ígérte benne, — gondoljon
[a képre —
Leicester: *Jaj!*
Mortimer: *A tervet is említette —*
Leicester: *Átok!*
Mortimer: *S a levél Burleighnél van.*
Leicester: *Ez a vesztem!*

Szinte nyomdahibának érezzük ezt a rövidítést: (I. 1., 8. o.)

Kennedy: *Des Kerkers traur'ge Weile zu*
[verkürzen
unalmát űzi véle börtönben.
(Miért nem „börtönében"?)

A fordítás hűségéből, az eredeti szöveg pedig súlyából veszít a következő idézetben tapasztalható rövidítés miatt (III. 4., 90. o.):

Maria: *Sei's!*
Ich will mich auch noch diesem
[unterwerfen.
Fahr hin, ohnmächt'ger Stolz der
[edeln Seele!
Ich will vergessen, wer ich bin,
[und was
Ich litt, ich will vor ihr mich
[niederwerfen,
Die mich in diese Schmach
[herunterstieß.
Mária: *Legyen!*
Viseld el ezt is még, szívem,
[s nyugodj,
már céltalanná vált a büszkeség.
A porba omlok, íme, őelőtte,
ki gyalázatba lökött engemet.

Anélkül, hogy indokoltnak látná az olvasó, egy teljes sor hiányzik az alábbi idézetből (IV. 5., 115. o.):

Elisabeth: *Mich hinzuführen! Solchen*
[Spott mit mir
Zu treiben! Der Verräter!
[Im Triumph
Vor seiner Buhlerin mich
[aufzuführen!
O so ward noch kein Weib
[betrogen, Burleigh!
Erzsébet: *És engem odavitt!*
[És énbelőlem
ily gúnyt űzött az aljas áruló!
Elvitt a kedveséhez diadallal!

Pontatlanságot és ritmustörést mutat a fordítás a II. felvonás 2. jelenetében a következő sorokban (49. o.):

Elisabeth: *Und der Gebieter wird mir*
[aufgedrungen.
Es zeigt mir dadurch an, daß
[ich ihm nur
Ein Weib bin, und ich meinte
[doch, regiert
Zu haben, wie ein Mann, und
[wie ein König.
Erzsébet: *E nagy parancsot rám*
[erőltetik,
tudtomra adják szűnös-
[szűntelen,
hogy a szemükben nő vagyok
[csupán;

holott azt hittem, úgy
[kormányzom őket,
mint férfi, mint király.

Téves, sőt ellenkező értelmű fordítást találunk a IV. felvonás 5. jelenetében Pákolitznál (116. o.):

Elisabeth: Er sei ein Denkmal meiner
[Strenge,
Wie er ein Beispiel meiner
[Schwäche war.
Erzsébet: szolgálja emlékét a
[haragomnak,
s éppúgy példázza
[gyengeségemet!

Ettől a tévedéstől mind Sulkowski, mind Radó fordítása mentes. Sulkowskinál így hangzik ez a rész (166. o.):

Szigoromnak ő lesz majd
[emlékköve, —
Miként gyarlóságom példája
[volt.

Radónál pedig így (107. o.):

Légyen szigoromnak
Emlékjele, miként a
[gyöngeségem
példája volt.

Elenyészik azonban eddig felsorolt és idézetekkel alátámasztott néhány észrevételünk súlya Pákolitz István műfordításának szépségei mellett. Tanulmányunk szerény keretei nem engedik meg, hogy bőséges példatárral irányítsuk rá az olvasók és szakemberek figyelmét arra a műfordítói és költői gazdagságra, amely ebben a műfordításban rejlik, csupán néhány párhuzamos idézettel akarjuk dokumentálni azt az állításunkat, amely szerint Pákolitz István nagyjelentőségű vállalkozásával hűséges és művészi műfordítói munkát végzett.

A könnyed és hű, pergő és mégis tömör, erőben egyenrangúan szárnyaló fordítás példájául álljon itt néhány idézet.

Maria: Der Thron von England ist durch
[einen Bastard
Entweiht, der Briten edelherzig
[Volk
Durch eine list'ge Gauklerin
[betrogen.
— Regierte Recht, so läget Ihr
[vor mir
Im Staube jetzt, denn ich bin
[Euer König.

Mária: Az angol trónt egy fattyú
[bitorolja!
Az angol nép nemes, bátor szívét
egy szemfényvesztő asszony így
[becsapta!
Ha volna jog, fetrengne most a
[porban
mert ura és királya én vagyok!
(III. 4., 97. o.)

Vagy mekkora erőt és könnyedséget sugároznak ezek a sorok:

Melvil: Gerechter Gott! O sagt mir! Wie
[ertrug
Maria diesen fürchterlichen
[Wechsel?

Melvil: Nagy ég! És Máriára hogy hatott
e vérfagyasztó, szörnyű fordulat?
(V. 1., 139. o.)

És végül vegyük szemügyre a műnek, és az itt kongeniálisnak ható műfordításnak is egyik legszebb, legszárnyalóbb részét a III. felvonás 1. jelenetéből, amelyben még — a műben egyébként ritkán alkalmazott — rímek képlete is csaknem teljesen követi eredetijét.

Mária: Ezerszer hála, zöld fa drága
[lombja,
ki fátylat vonsz a börtönöm
[falán!
hadd álmodozzam boldog
[mámoromban,
mint hajdani szabad királyleány!
Fölém borul a tágas, tiszta ég;
korlátlanul csapongva jár
[szemem
a végtelen, a kék-azúr mezőn.
Amott a ködbe nyúló, nagy
[hegyek,
szép Skóciának kedves, drága
[tája,
s a délre szálló fehér fellegek,
elérnek lassan már az óceánba.
Futó felhő: csöpp hajó az égen,

— veled mennék vándor kedvű
[szélben —
köszöntsd ifjúságom szép honát!
Rab vagyok és senkim sincs
[nekem,
kivel elküldhetném üzenetem...
Repülsz fenn a sugaras
[magasba',
nem vagy a királynő árva rabja!
(83—84. o.)

Schiller ezt írta 1792-ben egyik barátjának: „Die schlechteste der Schlechtigkeiten ist eine schlechte Übersetzung". Ezzel a schilleri megállapítással ellentétben azt mondhatjuk Pákolitz István „Stuart Mária" fordításáról, hogy nagy ajándék a színház- és irodalomkedvelő magyar népnek ez a művészi munka, mellyel — úgy gondoljuk — új szakasz kezdődött Schiller e remekműve gazdag magyarországi sikereinek útján. Szocialista színházkultúránk további gazdagodása érdekében várjuk Pákolitz István újabb drámafordításait.

SIPTÁR ERNŐ

Szabolcsi Bence: Vers és dallam

(Akadémiai Kiadó)

A hatvanéves Szabolcsi Bence nem csupán a magyar és egyetemes zenetörténet művelésében tekinthet vissza jelentős életműre, hanem olyan határterületen is, amelyen az irodalom- és a zenetörténet találkozik a verstörténettel, és nyit meg olyan perspektívákat, amelyeket különkülön egyik sem volna képes feltárni. Ennek tanúbizonysága ez a tanulmánykötet, 30 év ilyen irányú munkásságának gyűjteménye. Újabb verstanirodalmunk gazdagodásának is egyik szép bizonyítéka.

Bár e tanulmányok egy kötetben való megjelenésük előtt is ismeretesek voltak, összegyűjtve, témájuk időrendjébe fűzve most mégis úgy hatnak, mint egy izgalmas történelmi regény: az európai kultúra meghódításáért vívott harcunk bizonysága. Mikor a tizenöt tanulmányban elmélyedünk, lehetetlen meg nem hallanunk annak a humánumnak a hangjait, amely országhatárokon túllépve vérzivataros századok zajában kapcsolt össze népeket egy nagy európai, fogta össze Keletet és Nyugatot egy nagy emberi közösségben. Három évtized távolságából néz vissza az utolsó tanulmány (1958), az elsőre (1928), mégis tisztelettel kell megállapítanunk a koncepció egységét és következetességét, amelyre maga a szerző előszavában így utal: „... mindnyájan a dallamforma és a ritmus ihlető és dajkáló szerepét akarják megmutatni a magyar költészetben, a magyar irodalom történetének nyolc évszázadán keresztül... mindnyájan Arany János, Kodály Zoltán és Horváth János példaadó munkáinak köszönhetik az első indítékot... valamennyi azon próbálkozik, hogy a magyar irodalmat a maga anyagával is a világirodalom és a világtörténelem nagy mozgalmának folyamába kösse" (5. l.); és végül egytől egyig azt mutatja meg, *„mennyire intenzíven van jelen a nemzeti dallam- és ritmuskincs mindenfajta nemzeti igényű költészet gyakorlatában"*. (180. l.) Főképp ez utóbbi, a műnek alapgondolatául is elfogadható legfontosabb tanulsága jelent a magyar verstörténet számára értéket. Hisz az a szemlélet nyer itt filológiai alaposságú és részletességű, következetes véghezvitelt, amely Arany óta felmerülve 1921-ben Kodály Árgirus-tanulmányában jut először tudományos megvalósuláshoz.

Újabb verstanirodalmunk a magyar verselés kérdéseinek statikus szemlélete helyett mind sürgetőbben veti fel a történelmi szemlélet szükségességét, hisz nem csupán a magyar vers ritmusa van alávetve — még alapvető vonásaiban is — a változásnak, hanem rajta nevelődő ritmusérzékünk is. Szabolcsi tanulmánykötete jelentős helyet foglal el lassan bontakozó verstörténeti irodalmunkban, mert a figyelmesen olvasó tudatában egy következetesen megmutatkozó versfejlődés körvonalai bontakoznak ki a verssé fejlődéstől és az első verses formák megjelenésétől egészen a bonyolult József

Attila-i ritmusformákig. A fejlődés útja a Szabolcsi-kötet tanulsága szerint is a kötetlenség, halmozás felől halad a kötött számú, de szabad szótagszámú ütemeken át (variabilitás) a kötött izo- és heterometrikus sorfajok kikristályosodása felé. És ha ez utóbbi kötöttség a legújabbkori versben oldódik is, *a vers, a ritmus lényege mégis csak az ismétlődő képlet marad.*

A verstörténet művelése — s ez Szabolcsi könyvének egyik lényeges tanulsága és eredménye — nem nélkülözheti irodalmunk zenei vonatkozásainak feltárását. Nemcsak énekben fogant verseink ritmikai értelmezése és általában verselésünk „ad notam" korszakának helyes értékelése nem lehet meg nélküle, hanem saját lábán járó verskölteszetünk zenei vonatkozásainak feltárása is égetően szükséges. Hogy mennyire így van ez, azt többek között olyan tanulmányok bizonyítják, mint a *Balassi Bálint Siciliánája*, az *„Oh kedves filemilécske"* c., továbbá a Kodály egyik Ady-versmegzenésítéséről és a József Attila verseléséről szólók. A dallam történelmi szerepét a vers számára ugyanis két vonatkozásban látja: „... felneveli, ihleti, járni tanítja a verset abban az állapotban, amikor még alig is vált el tőle; de ha kész állapotban, utólag szegődik hozzá, s mint *megzenésítés*, egyívású, egyerejű, testvéri módon rokon vele; feltárhatja a vers elemi fogantatásának zenei törvényszerűségeit". (197. l.) Egy sor érdekes példát olvashatunk a kötetben arra nézve, „hogyan inspirálja és ringatja a dallamminta a benne születő vers ritmikai képletét" (101. l.), de talán mégis azoknak a tanulmányoknak az elolvasása a legtanulságosabb, amelyekben a Halotti Beszéden, Mikes és a magyar romantika stílusán azt mutatja meg, mily szoros az összefüggés egyrészt a kor zenéje, költészete, másrészt prózája, ennek zenei diszpozíciója, énekszerűsége között. Olyan területbe nyomja bele itt ekéjét, amely már régóta vár megmunkálóra. Az idevágó tanulmányok elolvasása után világosodik meg bennünk, hogy minden kor prózájában van valami a kor uralkodó vers- és dallamformáiból, és hogy egyebek mellett ez is mennyire meg nem vizsgált területe prózai stílusunk fejlődésének.

Különösképpen nagy jelentőséggel bírnak azok a tanulmányok *(Három régi magyar vers ritmusáról, A habanéra)*, amelyek a magyar jambus fejlődésének útjára világítanak rá. Megtudjuk, hogy a jambus első, középkori, „metszető" változatainak megszólalása után az 1700-as évekig már annyira kialakul, szinte otthonossá válik, hogy az utolsó „betörés"-nek, a Ráday-félének nem kellett sok újat hoznia, sőt találunk a XVII. sz. második felében példákat „a modern értelmű jambusig ívelő, öntudatos merészségre", „mely a régi magyar jambust a legújabbhoz, a huszadik századbelihez közvetíti". (111. l.) Természetesen mindenjelenségek mögött ott vannak az ihlető, ösztönzést adó dallamok.

A felsoroltakon kívül más értékes tanulságokkal is szolgál a könyv. Sajnos nincs lehetőség mindnyája felsorolására, csupán néhányat említünk meg. Szabolcsi már akkor kifejezetten a tartalom és a forma egységének esztétikai elvét vallotta, amikor verstanban, stilisztikában alig-alig kapott hangot és nyert gyakorlati alkalmazást. Nem egy helyen találunk határozott utalást arra is, amit egyébként az egész könyv minden tanulmánya bizonyít: az új formák meghonosodását új mondanivalók vagy érzéstartalmak társadalmi-történelmi felmerülése teszi szükségessé. Sőt azt is megtudjuk, hogy néha nem a mondanivalóé a prioritás, mert előfordul — s ezt Goethe, Schiller és Arany János vallomásai is megerősítik —, hogy a költőben rezgő dallamemlékek nemcsak a költemény ritmusát, külső és belső formáját határozzák meg, hanem témáját, hangulatát, műfaját is megihletik.

Nem zárhatjuk le értékelésünket anélkül, hogy újra ne hangsúlyozzuk a könyv legáltalánosabb és legnemesebben csengő eredményét: már első nyelvemlékeink zene-, vers- és irodalomtörténeti tanulságai bizonyítják, hogy jobbjaink mennyire nem éltek a külön magyar glóbus tudatában, ellenkezőleg, mennyire szervesen bent éltek az egyetemes emberi műveltség vérkeringésében. „Magyarországra korán utat találtak a korszak egyetemes irodalmi és zenei mozgalmai" (88. l.); a technika mai fejlett korához viszonyítva is aránylag gyorsan, szinte titokzatos földalatti utakon cserélődtek ki a kultúra

kincsei (vö. *Balassi Bálint Siciliánája*). Mily izgalmas, amikor egy-egy vers dallamára, vagy zenei inspirálójára rátalál, és ahogy az eredet szálait bogozva eljut az egyetemes zeneirodalomhoz, mint forrásnoz és háttérhez! Ugyanakkor azt is kézzelfoghatóan látjuk, történelmi, földrajzi helyzetünk, népünk lelke mennyire nemzetivé színezte azt, ami egyébként közös kulturális kincs.

Befejezésül még a tanulmányok módszerbeli értékeiről néhány szót. Mint zenetörténeti cikkeiben és monográfiáiban, itt is megcsodálhatjuk a részletek és az egész, az analízis és a szintézis viszonyát: hogyan lesz a tényből összefüggés, a nagy emlékezőtehetségről tanúskodó apró adatok sokaságából széles horizontú egész. Kiemelhetjük még a kombinálóképességnek azt a merészségét, amely zenét, irodalmat, verstant, társadalom- és művelődéstörténetet kapcsol össze, s jut így olyan eredményekre, amelyekre egyébként nem is mernénk gondolni. Talán ahhoz az orvoshoz lehetne hasonlítani, aki azért jó diagnoszta, mert a speciálison kívül más szervek élettani funkcióit és ezek rendellenességeit is alaposan ismeri. Nemcsak mélységi, hanem horizontális kiterjedésében is tiszteletre méltó nagy műveltség nélkül elképzelhetetlen volna a határterületeknek ez az eredményes összedolgoztatása. Ennek a ma már nagyon nehéz, de — a könyv eredményei igazolják — lehetséges, szükséges és hasznos műveletnek is szép, továbbkutatásra ösztönző dokumentuma Szabolcsi tanulmánygyűjteménye.

PÉCZELY LÁSZLÓ

Farkas Zoltán: Egry József

(Képzőművészeti Alap)

A modern magyar képzőművészet egyik legnagyobb alkotójáról, Egry Józsefről szól „A Művészet kiskönyvtára" sorozat közelmúltban megjelent 15. füzete. Egry nagyszerű művészetét, csodálatos festői géniuszát ismertetni, sokakkal megismertetni: a mai művészeti irodalom egyik legfőbb feladata. E téren különösen azok tehetnek sokat, akik Egry szűk baráti köréhez tartoztak, akiknek alkalmuk volt a magánakvaló, zárkózott művész különös lényéhez közelebb kerülni, módjukban volt érzékeny festészetét behatóbban vizsgálni, megismerni.

Farkas Zoltán írásából nemcsak a baráti kapcsolatot, hanem Egry József művészetének őszinte csodálatát, nagyrabecsülését is érezzük. E sajátos — megjelenési formájában úgyszólván egyedülálló — piktura ismertetése és népszerűsítése nem könnyű feladat. Huszonhárom rövid kis oldalon áttekintést adni egy olyan hatalmas életműről, mint Egryé — alig lehet. E szűk terjedelem legfeljebb arra elegendő, hogy szemelvényekben ismertesse az életmű egy-egy fontosabb szakaszát, bepillantást engedjen a művész alkotásainak rejtelmeibe. Farkas Zoltán is ily módon törekszik az olvasót közelebb vinni Egry pikturájának lényegéhez és kicsit az egész mai festészet problémájának megértéséhez.

Egry művészetének legjellemzőbb és leglényegesebb tulajdonságait úgy elemzi, hogy abból nemcsak a művek, de alkotójuk nehezen hozzáférhető egyénisége is kibontakozik előttünk. E művészet egyik fontos sajátossága, hogy élményanyagát az ősi, a tiszta természetből meríti, — megjelenésében azonban nem annak másolása, hanem sajátos, egyéni átformálása. Egry érzelemvilágában víziószerűen formálódnak képpé az átélt jelenségek, melyek azután műveinek élményanyagát adják. A természet végtelen szeretete és ismerete fűtötte át lényét, és ez az őszinte csodálat teszi oly igazzá, bensőségessé műveit. „Nincsen még egy magyar festőnk, aki ennyire csodálkoznék s ekkora áhítattal illetődnék meg a természet és az élet csodáinak láttára és aki ennyire eggyé válnék velük" — írja Farkas Zoltán. Majd részletesen taglalja Egry „fény-festészetét". Különösen a Balaton, a vízben tükröződő nap, a hegyoldalakon elnyúló fények csillogó szépsége igézte meg Egry képzeletét. Rajta kívül senki sem tudta a Balaton intim hangula-

tát, csendes magányát oly egyszerű eszközökkel, mégis annyira igazán megjeleníteni.

Egry felülemelkedett magyarságán, művészetének egyetemességével, kultúrájával európai szintet ért el. Művészete korszerű volt, emellett sajátosan egyéni. Nem csatlakozott sem a Münchenben, sem a Párizsban megismert irányzatok egyikéhez sem: önmagát kereste és kiforrott művészetében egészen önmagát adta.

Igen tanulságos és az egyes művek megértéséhez nagy segítséget nyújt a szerző fejtegetése Egry formanyelvéről: műveinek statikájáról, térbeliségükről. Érdekes az összehasonlítás Egry magaalkotta tájai, zömök fái és Paál László természethű ábrázolásai között. Egry fái, állatai, házai — színfoltok, melyek csak annyi hangsúlyt kapnak, amennyit a mű egésze, kompozíciós egysége, színhatása megenged, vagy megkíván. Művészete egyszerűségében szimbólikus jelentőséget kap, s ezt Farkas Zoltán az archaikus művészet csodás alkotásaihoz, a keleti művészet érzésvilágához hasonlítja.

Egry különleges, saját kísérletein alapuló festésmóddal, az „olajpasztell" technikával dolgozott. A tanulmány ismerteti az eljárás lényegét, elmondja az okokat, amelyek a művészt a régi, megszokott festékanyagoktól és festésmódtól eltérő, új módszer kikísérletezésére és alkalmazására késztették.

A könyv Egry naplójegyzeteiből elsőízben közöl néhány igen értékes gondolatot. Összefoglalóul a művész életrajzi adatait olvashatjuk.

A tanulságos, jól összefogott, tudományos igénnyel rendszerezet szöveg mellett 49 művészi (köztük néhány színes) reprodukció ismerteti Egry József legfontosabb műveit.

SARKADINÉ HÁRS ÉVA

Egy baranyai tárgyú új szlovák könyvről

Ján Tibenský, a pozsonyi Szlovák Tudományos Akadémia szorgalmas fiatal historikusa nemrég könyvet bocsátott ki a túrócszentmártoni *Osveta*-kiadónál, ezzel a címmel: „Papánek György és Szklenár György, a szlovák nemzetiség védelmezői a XVIII. században" (*Juraj Papánek — Juraj Sklenár; obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. storočí.* 1958.) A tartalmas kis könyv többet ad, mint címe igér: alig több mint százötven oldalon áttekinti a XVIII. században kibontakozó és a XIX. század első felében tetőző „szlovák nemzeti ébredés" egész társadalmi-történelmi-irodalmi folyamatát. Bél Mátyástól és a nagyszombati jezsuitáktól egészen Hollýig, az 1830-as évek nagy szlovák epikus költőjéig. Tudatosan vallja, hogy a „szlovák nemzeti ébredés" marxista szempontú vizsgálatánál és értékelésénél egyesülnie kell a történelmi, nyelvészeti, irodalmi és néprajzi kutatásoknak. Valóban „komplex módszer" az, amellyel a szlovák tudós él. Jóleső érzéssel kell regisztrálnunk azt is, hogy műve mentes azoktól a magyarellenes kirohanásoktól, amelyekben a Masaryk—Beneš-korszak tudományos kiadványai annyira bővelkedtek. A magyar-szlovák viszony alakulását és sorsfordulatait mindenütt higgadt tárgyilagossággal és igazságérzettel elemzi.

Nem lehet most célunk, hogy történelmi vagy irodalomtörténeti kritikát írjunk Tibenský munkájáról. Ezt módunkban lesz másutt elvégeznünk. Itt azért akarunk megemlékezni a pozsonyi kutató könyvéről, mert központi alakja Papánek György (1738—1802), az egykori tudós olaszi plébános, aki életének javát Baranyában élte le s egyik fontos személyisége volt a XVIII. század baranyai szellemi és irodalmi életének. A nyugatfelvidéki Kuklón született, kisnemesi családból. Morvaországi, pozsonyi, budai és egri diákévek után a szlovák származású Klimó püspök révén már fiatalon Pécsre került. Pécsett végezte el a teológiát, itt is szentelték pappá, s hosszabb-rövidebb tolnai, németbólyi és vörösmarti lelkészkedés után a Pécs közelében fekvő Olasz plébános lett. Olaszon írta a szlovákok történetéről (*De regno regibusque Slavorum*, 1780) és Baranya megyéről (*Geographica descriptio comitatus Baranyensis*, 1783) szóló könyveit; ezeket Pécsett adta

ki. Van még egy latin alkalmi verse is, két törökverő osztrák hadvezér dicsőítése (*Tropea bellicosae... Martis Cohortis*).

Tibenskýt természetesen elsősorban a szlovák történelemmel foglalkozó munka érdekli: a Baranya földrajzával foglalkozó könyvre csak itt-ott vet egy-egy pillantást. Ügyesen állítja bele Papánek történetíró tevékenységét a magyarországi és a sajátosan szlovák hagyományba, háttérként megrajzolja a jozefinista felvilágosodás, de az egyházi körökben szívósan továbbélő barokk tradíciók világát is, felvázolja az olaszi plébános könyvének gondolatmenetét, s azt sem hallgatja el, hogy úttörő érdeme ellenére nem egy helyen téves régi nézetek ballasztját is hordozza. „Szlávság" és „szlovákság" határvonalai elmosódnak Papánek művében. Hajlamos arra, hogy a népvándorlás legtöbb törzsében szlávokat lásson, másutt pedig a barokk prédikációk apoteózisát rakja hősei köré. Sok megállapításán keresztülhaladt az idő: a maga korában mégis jelentős tett volt a könyv megírása, fontos lépés a szlovák népinemzeti öntudat megerősítésében.

Érdekes az is, ahogy Papáneknek és kortársainak a *magyarsághoz* való viszonyát megrajzolja. Ezek a „nemzeti ébresztők" érzik szlovák mivoltukat, a magyarságtól való elszakadásra, a vele való szembehelyezkedésre azonban nem törekszenek. Céljuk inkább az, hogy magyarok és szlovákok *egyenjogúságát* biztosítsák az akkori állami-társadalmi keretek közt. S nagyon érdekes, hogy Papánek egyik ösztönzője Szalágyi István pécsi kanonoknak, a híres Salaguisnak műve volt a régi Pannónia egyháztörténetéről. (*De statu ecclesiae Pannonicae.*) Szalágyi és Papánek tulajdonképpen vita-partnerek: Papánek cáfolni próbálja Szalágyi egyes megállapításait, mire Szalágyi — műveinek további köteteiben — kissé irónikus hangon reflektál Papánek cáfolataira. Tibenský nem tagadja, hogy a tudományos igazság legtöbbször inkább Szalágyi oldalán volt. A pécsi kanonokot már erősen megérintette a Felvilágosodás kritikai szelleme, míg Papáneknél, a vidéki plébánosnál, erősebbnek bizonyultak a barokk hagyományok és legendák. Arra is rámutat Tibenský, hogy például Szalágyi volt az első, aki Dévény várában kereste a Nagymorva Birodalom központját, s Cirillnek és Metódnak, a „szláv apostoloknak" kultuszában is fontos szerepe volt.

Baranyai és magyar szempontból egyaránt nagyon tanulságos könyv Tibenský munkája. A Szklenárral, Fándlyval, Bernolákkal foglalkozó részeket most nem akarjuk taglalni, csak egy *kritikai* észrevételünket szeretnők még ideiktatni. Kár, hogy a szlovák tudós — annak ellenére, hogy baranyai témához nyúlt — nem mélyedt bele eléggé a XVIII. századi Baranya történetébe! Úgy látszik, nem is járt soha errefelé, mert különben nem helyezné Olaszt ismételten „az Alföld déli csücskére". Kissé úgy ír erről a tájról, mintha Papánek itt minden tudományos központtól távol élt volna. Nem gondol arra, hogy a Felvilágosodással rokonszenvező, haladó gondolkozású Klimó püspök alatt Pécs egyre inkább kulturális centrummá vált, hogy Pécsett könyvtár és nyomda működött már ekkor, s hogy éppen ez tette lehetővé mind Szalágyi, mind Papánek számára a tudományos munkát. Brüsztle József ismert kézikönyvéből (*Recensio universi cleri dioecesis Quinqueecclesiensis*, I—IV., Pécs, 1876—1880) sok adatot meríthetett volna Tibenský, s felhasználhatta volna az egykori pécsi bölcsészeti kar *Speciminá*inak több disszertációját is, így például Nyakas Sarolta dolgozatát (*Az első pécsi nyomda története*, 1934). Amikor elismerjük és méltányoljuk a szlovák tudós munkájának értékeit, azt is ajánljuk neki: legközelebbi magyarországi útján keresse fel Baranyát is, beszélgessen Baranya múltját jól ismerő kutatókkal s így nyert eredményeit építse bele saját munkájába.

ANGYAL ENDRE

Pályázati felhívás

hazánk felszabadulásának 15. évfordulója tiszteletére

Baranya megye Tanácsa Végrehajtó Bizottságának határozatára a Baranya megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya hazánk felszabadulásának 15. évfordulója tiszteletére irodalmi és képzőművészeti pályázatot hirdet.

A pályaművek szocialista-realista művészi módon mutassák be felszabadulásunkat, eredményeinket, a szocialista országépítés hétköznapjait, a nemzetközi összefogás példáit, neveljék népünket történelmi múltunk helyes megismerésére, segítsék az új szocialista ember tudatformálását; szolgálják azt a célt, hogy a haladó hagyományok büszke vállalása és a szocializmusban elért sikereink erőt adjanak a szocialista átalakulás harcaiban.

A pályázaton még nyomtatásban meg nem jelent, illetve kiállításon nem szerepelt művekkel lehet részt venni.

Pályázni lehet: egyfelvonásos színművel, elbeszélő költeménnyel, novellával, verssel, irodalmi riporttal; illetve olaj, szobor, akvarell, vagy grafikai munkával.

A megyei tanács vb. 10 000 forintot biztosít az irodalmi és 10 000 forintot a képzőművészeti alkotások díjazására.

A bíráló bizottság a legjobb műveket 3000 forintig jutalmazza. A bizottságban részt vesz az Írószövetség és a Képzőművészeti Alap képviselője is.

A pályadíjak a szerzői jogdíjat nem érintik.

Az irodalmi pályázatok jeligések. A jeligével ellátott borítékban feltüntetendő a pályázó neve és lakcíme. A képzőművészeti pályázatok nem jeligések.

A pályaműveket a Baranya megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya címére kell beküldeni (Pécs, Széchenyi tér 9.)

Beküldési határidő: 1960. március 15.

A pályadíjak ünnepélyes átadása: 1960. április 4.

BARANYA MEGYE TANÁCSA VB.
MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYA

59-5678 Pécsi Szikra Nyomda
Készült 4000 példányban